تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز

بەرگی بیست و پێنجەم

سوورەتەکانی

(فصلت) و (الشورى) و (الزخرف)

عەلی باپیر

تەفسیری سوورەتەکانی

فُصِّلَت و الشُّورَى و الزُّخرُف

تەفسیری سوورەتەکانی

فُصِّلَت و الشُّورَى و الزُّخرُف

نووسینی : عەلی باپیر

دیزاینی ناوەوە : زەردەشت کاوانی

چاپی یەکەم ١٤٤٣ك - ٢٠٢١ز

٩٠٢ لاپەڕە

١٧* ٢٤ سم

بابەت : ئایینی

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتیەکان - هەرێمی کوردستان

ژمارە سپاردنی (٧) ی ساڵی ٢٠١٢ پێدراوە

تەفسیری سوورەتەکانی

فُصِّلَت و الشُّورَى

الزُّخرُف

نووسینی: عەلی باپیر

بسم الله الرحمن الرحيم

پێشەكی ئەم تەفسیرە بەگشتیی

إنَّ الحَمْدَ للَّـهِ نَحْمَـدُهُ وَنَسْـتَعِينُهُ، وَنَسْـتَغْفِرُهُ، وَنَعُـوذُ باللَّهِ مِـنْ شرُورِ أَنْفُسِـنَا، وَمِنْ سَيئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَـنْ يَهْـده اللَّـهُ فَلاَ مُضِـلَّ لَـهُ، وَمَـنْ يُضلِـلْ فَـلاَ هَـادِيَ لَـهُ، وَأَشْـهَدُ أَن لاَ إلَـهَ إلاّ اللَّـهُ وَحْـدَهُ لاَ شَرِيـكَ لَـهُ، وَأَشْـهَدُ أَنَّ مُحَمَّـداً عَبْـدُهُ وَرَسـولُهُ.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسۡلِمُونَ ١٠٢ ﴾ آل عمران.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفۡسٖ وَٰحِدَةٖ وَخَلَقَ مِنۡهَا زَوۡجَهَا وَبَثَّ مِنۡهُمَا رِجَالٗا كَثِيرٗا وَنِسَآءٗۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ٱلَّذِي تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلۡأَرۡحَامَۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيۡكُمۡ رَقِيبٗا ١ ﴾ النساء.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَقُولُواْ قَوۡلٗا سَدِيدٗا ٧٠ يُصۡلِحۡ لَكُمۡ أَعۡمَٰلَكُمۡ وَيَغۡفِرۡ لَكُمۡ ذُنُوبَكُمۡۗ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدۡ فَازَ فَوۡزًا عَظِيمًا ٧١ ﴾ الأحزاب .

أَمَّـا بَعْـدُ: فـإنَّ أَصْدَقَ الحَديـث كَلامُ اللَّـه، وَخَيْرَ الْهَـدِي هـدْيُ مُحَمَّـد ﷺ وَشرَّ الأُمُـورِ مُحْدَثاتُهـا، وَكُلَّ مُحْدَثَـةٍ بِدْعَة، وَكُـلَّ بِدْعَةٍ ضَـلاَلَةٌ، وَكُلَّ ضَـلاَلَةٍ فِي النَّـار[1].

خوێنـەرە بەڕێـزو خۆشـەویستەكان!

هیـچ گومـانی تێدانیـە - بـۆ مرۆڤـی بـڕوادار - كـە ئـەو تەمەنـەی لـە خزمـەت دواییـن كتێبـی خـوا (قورئـان)دا بەسـەردەبرێ، جـا بـە هــەر شـێوەیەك لـە شـێوەكانی لە خزمەتدابوونـدا بـێ؛ خوێندنـەوە، تێفكریـن و ڕامـان، فێركـردن، كارپێكـردن ... هتـد، بـە باشتــرین جێگرتـن جێـگا دەگـرێ و، خاوەنەكـەی لـە دنیـاو دوارۆژدا لێـی بەهرەمەنـدە.

---

(١) ئـەوە پێـی دەگـوترێ: (خطبـة الحاجـة) كـە پێغـەمبـەر ﷺ هــاوەڵانی بەڕێـزی فێـردەكرد، پێــش هـــەر قسـەیەكی گرنگ، بیڵـێن، وەك وتـاری جومعــەو داخــوازییكردن (خِطْبة)و... هتـدو، ئـەم وتــارە، هـەركام لە: التـرمذي: (١١٠٥)، النســائي: (١١٠٤)، ابن ماجـه: (١٨٩٢) أحمـد: (٣٧٢٠)، الطّبــراني: (٢٤١٤) هێنــاویانەو (مسلم)یش بەشــێكی هێنـاوە.

منیش - کە وەك باسکردنی چاکەی خوا (**التحدّث بنعمة اللّه**) دەیخەمەڕوو- لەوەتی فامم کردۆتەوە، خوای بەبەزەیی و بەخشەر چاکەی لەگەڵ کردووم و، بە فەرمایشتی بەرزو بێ وێنەی خۆیەوە سەرگەرمی کردوومو، بەر لە تەمەنی بیست ساڵیی یەوە هیدایەتی داوم، کە قورئانی بەرێزو پێز لەبەر بکەم و، سەرقاڵی خوێندنەوەی تەفسیرەکانی قورئان و تێوەڕامانی ئایەتە پڕ بەرەکەتەکانی و، لێوردبوونەوەیان بم.

هەر بۆیەش تێکڕای کتێب و نامیلکەو وتارو دەرسەکانم، کەم و زۆر لەبەر ڕۆشنایی قورئان دابوون، کە دیارە هەر ئەمەش شتێکی سروشتییە؛ ئاخر ئایا ئیسلام بێجگە لە قورئان پاشان سوننەتی پێغەمبەر ﷺ، کە ئەویش هەر ڕوونکردنەوەی قورئان و چۆنیەتی جێبەجێکردن و کارپێکردنیەتی، شتێکی دیکەیە؟! بێگومان نەخێر.

ئنجا لەمێژ ساڵیش بوو، کە براو خوشکانێکی دڵسۆزی نزیك و ئاشنام، داوایان لێدەکردم کە دەست بکەم بە دانانی تەفسیرو لێکدانەوەیەکی قورئان، هەتا لە ڕەمەزانی ساڵی (١٤٢٨)دا هاتە دڵمەوە، کە ناوی خوای لێبهێنم و دەست بەو کارە گەورەو گرنگە بکەم، بەڵکو وردە وردە بەپێی بوارو دەرفەت، هەرساڵە هەندێکی لێ ئەنجام بدەم، لەگەڵ سەرقاڵیی زۆرو جۆراو جۆریشدا، هەتا دەرفەتێکی وام بۆ دەڕەخسێ کە بتوانم خێرایی تێدا بکەم و خۆمی بۆ یەکلایی (**متفرِّغ**) بکەمەوەو، خوا پشتیوان بێ تەواوی بکەم، ئەگەر تەمەن بەبەریەوە مابێ.

سەرچاوەی دانانی ئەم تەفسیرو لێکدانەوەیەشم، وێڕای سەرنجدانی زۆربەی ئەو تەفسیرانەی کە باون و، دەستم پێیان گەیشتوە، بریتیە لە وردبوونەوەو تێوەڕامانی خۆم لە خودی قورئان، چونکە بێگومان قورئان: هەندێکی هەندێکی ڕوون دەکاتەوە: (**القرآن يُفَسِّر بَعضُهُ بَعْضَاً**)، پاشان سوننەتی پێغەمبەری خوا ﷺ، چونکە پێغەمبەری خواش ڕوونکەرەوە (**مُبَيِّن**)ی قورئانە، وەك خوا ﷻ فەرموویەتی:

﴿...وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾﴾ النحل.

واتە: هەروەها زیکرمان بۆ لای تۆ ناردۆتە خوار، تاکو ئەوەی بۆ خەڵکی نێرراوەتە خوار، بۆیان ڕوون بکەیەوە، وە بەڵکو خۆشیان بیربکەنەوە.

ئومێدیشم وایە - بە یارمەتی خوای بەخشەر ﷻ - شایستەیی ئەوەم هەبێ تەفسیرو لێکدانەوەیەکی وا بۆ قورئان پێشکەش بە موسوڵمانانی کوردستان بکەم، کە لە قورئان بوەشێتەوەو، مایەی بەهرەو سوودی خوێنەران بێ، بەتایبەتیش کە زیاتر لە سی (٣٠) ساڵە لەگەڵ قورئانی بەرزو مەزن و تەفسیرەکانی و کتێبەکانی سوننەتدا خەریکم و، دەیان کتێب و بەرهەمی جۆراوجۆرم لە زۆربەی بوارەکانی زانستەکانی شەریعەتدا پێشکەش کردوون.

شایانی باسیشە کە ئەو بیست و دوو مانگ زیندانیی کرانەم لەلایەن ئەمریکاوە - لە (٢٠٠٣/٧/١٠ تاکو: ٢٠٠٥/٤/٢٨) - دەرفەتێکی گەورەو گرنگ بوو، بۆ زیاتر پێدا قووڵبوونەوەی کتێبی خوا (تبارك و تعالى) و، بۆ پەیدابوونی تێگەیشتنی تایبەت لەبارەی زۆرێك لە ئایەتەکانی یەوە، ئەم ڕاستییەش لە مەوسووعەی: (**الإسلام كما يتجلّى في كتاب اللّه تعالى**)دا زۆر چاك دەرەوشاوەتەوە[1]. بەڵام هەڵبەتە ناڵێم و هیچکەسیش بۆی نیە بڵێ: کە ئەم تەفسیرەی من تێروتەواوە، چونکە وێڕای سنوورداربوونی تواناو بڕستم، لە بەرانبەر کتێبی لە هەموو ڕوویێکەوە ڕەها (مطلق)و بێسنوور (لا محدود)ی خوادا، نەشمویستوە کە زۆر بەملاولادا بچم و بچمە نێو هەندێك وردەکارییەوە، کە یان من تێیدا پسپۆڕو

---

(١) ئەو مەوسووعەیە کە ئێستا چاپ کراوەو، کەوتۆتە بەردەستی خوێنەران و، سەرجەم هەشت بەرگ و دەوری سێ هەزارو پێنج سەد (٣٥٠٠) لاپەڕەیەو، هەوڵمداوە بەگشتی تێیدا باسی سەرجەم لایەنەکانی ئیسلام بکەم و، تاکە سەرچاوەشم قورئان بووە، وێڕای دەقەکانی سوونەت، کە لە هۆش (ذاكرة)دا بووون.

شایانی باسە ئەو مەوسووعەیە لە چاپی دووەمی دا، کراوە بە دوازدە (١٢) کتێبی سەربەخۆ، بە مەبەستی ئاسانتر سوود لێ بینرانی .

شـــارەزا نیـم، یـان خوێنـــەر پێویســـتی پێـی نیـە، لـە کاتێکـدا دەیـــەوێ لـە قورئان تێبگات و، بزانێ خـوا (تبـارك وتعـالـی) ڕاسـتەوخۆ چـی پـێ فـــەرمووە؟!

ئنجـا هـــەر لێرەشـەوە بە پێویسـتی دەزانم پڕ بە دڵ سـوپاسی ئەو بـرا گەنجە ڕووح سـووك و گـورج و گـۆڵ و دڵسـۆزە بکـەم (حـەزی نەکـرد نـاوی بهێنـم)، کـە هـەڵسـا بـە نووسـینەوەو هێنـانە سـەر کاغـەزو، پاشـان تایپکـردن و دوایـی پێداچوونـەوەو هەڵەگیـریی، سـەرجـەم ئـەم زنجیـرە دەرسـە، کـە لـە ئەسـڵدا لـە شێوەی وتـار (محـاضرة)دا پێشـکەش کراون، هــەروەها هـەڵسـا بـە (تخریج)ی سـەرجەم دەقەکانی سـوننەت، لـە سـەرچاوە متمانـە پێکراوەکانـەوەو، زەحمـەت و ماندووبوونێـکی زۆری بـە سـەرجەم بەرگـەکانی ئـەم تەفسیـرەوە کێشـــاوە، خـــوا بـە باشـتـرین شـــێوە پاداشـتی بداتـەوەو، هــەر صـاڵح و سـاغ و سـەلامەت و ســەربەرزبێ[١]، لـە خـوای بـەرزو بێهـاوتاش داواکارم ئـەو جـۆرە گەنـج و لاوانـە لـە کـوڕان و کچـان، لەنێـو گەلەکەمانـدا، زۆر بـکات .

شـایانی باسیشـە کـە ئێمـە لـەم تەفسیـرەماندا، بـاسی بـەش (جـزء)ەکانی قورئـان و دابەشـکردنەکانی دیکـەی وەك: - (حـزب) - ناکەیـن، چونکـە هـــەر ســـوورەتێك بۆخـــۆی شـــتێکی ســـەربەخۆیـــەو، ســەرجەم ئایەتـەکانی وەك ئاڵقـەکانی زنجیرێـك پێکـەوە پەیوەسـتن و، ئاشکراشـە کـە دابەشـکرانی سـەرجەم قورئـان بـۆ سـی (٣٠) بـەش (جـزء) و شەســت (٦٠) (حـزب)، شـتێکە لەلایـەن زانایانـەوە کـراوە، بـۆ ئاسـانکاریی خوێنـدنی قورئـــان، دیـارە ئێمـە لـە دابەشـکردنی بەرگـەکانی ئـەم تەفسـیرەشـدا، دیسـان حیســـاب بـۆ بەشـەکان (أجـزاء)ی ناکەیـن و، بـە گوێـرەی ســوورەتەکان، بەرگـــەکانی دیـاریی دەکەیـن.

---

(١) ئـەو بـــرا دڵســۆزە ئێســـتاش پاش تەواوکردنـی زۆربـەی قورئـان، لێبڕاوانـە بەردەوامـە و عەزمیشـــی جـــەزم کردوە، کە ئەگەر تەمەنمـــان بەردەوام بێ، هەتـــا کۆتـــایی ئەم تەفسیـــرە ســـەرگەرمی کارەکـەی بێ .

دوا قســەشــم ئەوەیــە کە:

ئــەم تەفســیرە - وەك پێشــتــر گوتمــان - لــە ئەســڵدا بەشــێوەی دەرس و وتــار پێشــکەش کــراوە، بــەڵام دواتــر خــۆم دووجــار بــە وردیــی پێیــدا چوومــەوەو، بەپێــی پێویســت دەســتکارییم کــردوە، دیــارە هــەموو دەرســێکیش بەنــاوی خــواو ســتایشی خــوا ﷻ دەســتی پێکــردوە، بــەڵام ئێمــە لــە ســەرەتای دەرســەکانەوە، ئەوانەمــان لابــردوە، بــۆ زۆر دووبــارە نەبوونــەوەو، ئــەو (خطبــة الحاجــة)یەی لــە ســەرەتای ئــەم پێشــەکەییەوە هاتــوە، لەجیــاتی ســەرەتای ســەرجەم دەرســەکانە.

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ،

وَسَلامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ .

دووشەممە ٢٥ رجب ١٤٣٢

٢٠١١/٦/٢٧

هــەولــێر

بەرچاو ڕوونییەکی گرنگ لەبارەی ئەم تەفسیرەوە

خوێنەری بەڕێز !

هەرچەندە لە (پێشەکی گشتیی) ئەم تەفسیرەدا باسمان کردوە کە بۆ نووسینی ئەم تەفسیرە، لە هەموو ئەو تەفسیرە باوانەی دەستم پێیان گەیشتوە، بەهرەمەندبووم، هەروەها لە کۆتایی هەر بەرگێکی ئەم تەفسیرەدا، سەرجەم ئەو تەفسیرانەی کەم و زۆر لێیان سوودمەند بووم، ناوەکانیانمان بە ڕیز نووسیون، بەڵام لێرەش وەك جەختکردنەوەی زیاترو بەرچاوڕوونیی باشتر بۆ ئێوەی بەڕێز دەڵێم :

مادام ناوی تەفسیرەکانمان نووسیوە، نە پێویست دەکات و نەدەشگونجێ، بۆ هەر تێگەیشتن و بیرۆکەیەك، کە زۆربەی تەفسیرەکان لەبارەی ئایەتێکەوە، یان ڕستەو بڕگەیەکی ئایەتێکەوە، دەیهێنین، ئێمە هەموو جارێ ناوی ئەو تەفسیرانە بێنین، بەڵام بێگومان هەر کات بیرۆکەو تێگەیشتنێکی تایبەتی یەکێك لە تەفسیرەکان هەبێ و بکەوێتە بەرچاوم، ئنجا چ پەسندی بکەم، چ ڕەفزی بکەم، هەر کات بە پێویستی بزانم، بە تایبەت ئاماژەی پێدەکەم، ئەگەرنا بە ئاماژەی گشتیی و بە نووسینی ناوی تەفسیرەکان لە کۆتایی هەر بەرگێك دا، ئیکتیفا دەکەم و، زۆریش لە ئەمانەتی زانستیی (الأمانة العلمية) دەخەفتێم و مەبەستمە ڕەچاوی بکەم، چونکە ئەمینیی و ئەمانەت پارێزیی، ڕەوشتێکی گەورەو بەرزی مسوڵمانەتییە .

شایانی باسیشە جاری وا هەیە بیرۆکەو تێگەیشتنێکی تایبەتیی خۆمم، دەربارەی کۆمەڵە ئایەتێك یان ئایەتێك یان ڕستەو بڕگەیەکی ئایەتێك، بۆ دروست دەبێ، وەك تێگەیشتن و بۆچوونی خۆم دەینووسم، کەچی ڕەنگە لە تەفسیرەکانی

دیکەش - یەکێکیان یان زیاتر - دا هەبێ، ئەویش بەهۆی ئەوەوەیە کە من ئەو تەفسیرەم نەکەوتۆتە بەر دیدە، یان دیتوومەو لەیادم نەماوە.

پێشەكی ئەم بەرگە

الحمدللـه وحـده والصـلاة والسـلام والـبركات علـى مـن النبـيَّ بعـده، محمـد وآلـه الملتزميـن بهديـه: صحبـاً وأزواجـاً وقرابـة وذريـة والتابعيـن بإحسـانٍ.

خوێنەرە بەڕێز و خۆشەویستەكانم !

سـوپاس و ستایشـی شایسـتە بـۆ خـوای كاربەجێـی میهرەبـان، ئەمـە بەرگی بیسـت و پێنجەمـە لـە تەفسـیری قورئانـی بـەرز و بەپێـزو، لـەم بەرگەدا سـێ سـوڕەت لـە حەوت سـوڕەتە حامیمەكان تەفسـیركراون:

١- فصلت

٢- الشوری

٣- الزخرف

شـیاوی گوتنیشـە كـە ئـەم بەرگەش لـەسر هەمـان میتـۆدی بەرگەكانی پێشـوویەتی و، بـە حـەوت قۆنـاغ هەوڵمانـداوە تیشـكێك بخەینـە سـەر چەمـك و واتـای ئایەتەكانـی هـەركام لـەو سـێ سـورەتە موبارەكـەی قورئانـی مـەزن، ئنجـا وێـڕای تەفسـیركردنی سـەرجەم ئایەتەكانـی ئـەو سـێ سـوڕەتە لەهـەر كاێكیشـیاندا چەنـد كورتـە باسـێكمان كـردوون، بـەم شـێوەیەی خـوارەوە:

یەكەم : فصلت

١- پێناسەی قورئان بە نۆ سیفەتی سەرەكیی.

٢- كورتەباسێك لەبارەی درووست بوونی گەردوونەوە.

٣- كورتەباسێك لەبارەی شایەدیی لەسەردانی مرۆڤەوە لە قیامەت دا.

٤- كورتەباسێك لە بارەی هاوەڵێتیی فریشتان بۆ بڕواداران و، شەیتانەكان بۆ بێبڕوایانەوە.

٥- كورتەباسێك لەبارەی خەسڵەتە بنەڕەتییەكانی بانگەوازكارانەوە.

٦- كورتەباسێك لەبارەی دەركەوتنی بەردەوامی نیشانەكانی خواوە لە ئاسۆیەكان و لە خودی مرۆڤانیشدا.

دووەم: الشـــوری

١- كورتەباسێك: چوار سەرنج لەبارەی خوا و پەیوەندیی لەگەل دروستكراوەكانی دا.

٢- كورتەباسێك لەبارەی بەپاكگرتنی خواوە، لە وێكچوونی بەدروستكراوەكان.

٣- كورتەباسێك لەبارەی بژیودانی خواو زۆر و كەمكردنیەوە.

٤- كورتەباسێك لەبارەی مانای (قُلْ لا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى) وە.

٥- ڕوونكردنەوەیەك لەسەر: هەبوونی پێڕۆ (دابة) لە ئاسمان دا.

٦- كورتەباسێك لەبارەی ڕاوێژەوە.

٧- كورتەباسێك لەبارەی فەرمایشتكردنی خواوە.

٨- كورتەباسێك لەبارەی فەرمایشتی خوا: (مَا كُنتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ) .

سێیەم: الزخـــرف

١- كورتەباسێك لەبارەی عەرەبیی بوونی قوڕئانەوە.

٢- كورتەباسێك لەبارەی ناڕەوایی شوێنكەوتنی كوێرانەی پێشینانەوە.

٣- شەش كورتە سەرنج لەبارەی دنیاو دواڕۆژەوە.

٤- هەندێك وردەكاریی مانای (وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلا..).

٥- نازو نیعمەتەكانی بەهەشت و سەرنجێك لەسەر قسەیەكی ڕازیی.

هیواداریشم ئەم بەرگەش كاتی پێویستی لەگەڵ بەسەربرێ لەلایەن خوێنەرانی شەیدا و عەوددالی قووڵ و ڕاست و دروست تێگەیشتنی قوڕئانی بەرز و بەپێزەوە.

٩ / ربیع الأول / ١٤٤٣ ك

١٥ / ١٠ / ٢٠٢١ ز

تەفسیری سوورەتی

فُصِّلَت

AliBapir
AliBapir
AliBapir

دەستپێک

بەڕێـــــزان!

خـوا ﷻ پشـتیوان بـێ ئەمـڕۆ کـە (١٨/ ربيع الثاني/ سـاڵی ١٤٤١) کۆچییـە، بەرانبەر (١٥/ ١٢/ ٢٠١٩)ی زایینـی، دەسـت دەکەیـن بـە تەفسـیری سـووڕەتی (فصلـت)، یـان سـووڕەتی (حـم)ی (فصلت).

پێناسەی سووڕەتی (فصلت) و بابەتەکانی

یەکەم: ناوی:

ئەم سووڕەتە چەند ناوێکی بۆ بەکارهاتوون:

١- حمُ السَّجْدَة

٢- سورة السَّجْدَة

٣- سورة فصلت

٤- سورة المَصَابيح

٥- سورة الأَقْوَات

٦- سجدة المؤمن.

هەمـوو ئـەو ناوانـەی بـۆ بەکارهاتـوون، بـەڵام ئـەو نـاوەی زیاتـر پێـی نـاسراوە، بریتیــە لــە: (سُــورَةُ فُصِّلَــت)، لەبــەر ئــەوەی ئــەم وشــەیە یەکــەم وشــەیە لــە ســووڕەتەکەدا.

دووەم: شوێنی دابەزینی:

ئـەم سـوورەتە بـە یەکدەنگیـی هەمـوو زانایـان سـوورەتێکی مەککەییـەو، هیـچ زانایـەك، هیـچ ئایەتێکـی لـێ هەڵنـەواردوە، بڵـێ: ئـەو ئایەتـە، یـان ئـەو چەنـد ئایەتـە مەدینەییـن.

سێیەم: ڕیزبەندیی لە موصحەف و دابەزیندا:

لـە ڕیزبەندیـی سـوورەتەکانی موصحەفـدا، ئـەم سـوورەتە ژمـارە (٤١)ە، واتـە: لـە پێش ئـەم سـوورەتەدا کـە لـە سـوورەتی فاتیحـەوە پـێ دادێ، چـل سـوورەتی دیکـە هـەن و، ئەمەیـان (٤١)ەمیـن سـوورەتەو، لـە ڕیزبەندیـی دابەزینـدا ئـەم سـوورەتە ژمـارە (٦١)ە، لـە دوای سـوورەتی (**غافـر**) و ، پێـش سـوورەتی (**الزخـرف**) هاتۆتـە خـوار.

چوارەم: ژمارەی ئایەتەکانی:

زانایـان لـەو بابەتـەدا یەکدەنـگ نیـن، هەندێکیـان ژمـارەی ئایەتەکانـی سـوورەتی (فصلت)یـان بـە (٥٢) ئایەتـە دانـاوەو، هەندێکیـان بـە (٥٣) ئایـەت، هەندێکـی دیکەیشـیان گوتوویانـە: (٥٤) ئایەتـە، زانایانـی مەککـەو مەدینـە بـە (٥٢)یـان دانـاوە، زانایانـی شـام و بەصـرە بـە (٥٣) یـان دانـاوە، بـەڵام زانایانـی کووفـە بـە (٥٤) ئایەتیان دانـاوەو، زۆربـەی ئـەو موصحەفانـەی کـە لەبـەر دەسـتی ئێمـەدا هـەن، ژمـارە (٥٤) یـان تەبەننیـی کـردوە. پێشـتریش گوتوومانـە: جیاوازیـی لـە ژمـارەی ئایەتەکانـی سـوورەتێکدا دەگەڕێتـەوە بـۆ درێژیـی و کورتیـی ڕسـتەکان، هەندێـك لـە زانایـان ڕسـتەیەکیان کردۆتـە دوو ئایـەت، بـەڵام هەندێکـی دیکەیـان هەمـان ڕسـتەیان کردۆتـە یـەك ئایـەت.

پێنجەم: نێوەڕۆكی:

ئــەم ســوورەتە هەمــان نێوەڕۆكــی ســوورەتە مەككەییەكانــی هەیــە، بــەڵام پانتاییەكـی زۆری ئـەم سـوورەتە بـۆ باسـی قورئـان تەرخانكـراوەو، لـە پێنـج شـوێناندا باسـی قورئـان كـراوەو، بـە هـەر سـێك نـاوی (**كتـاب**) و (**قـرآن**) و (**ذكـر**) هاتـوە، سـێ جـار نـاوی (**قـرآن**) هاتـوە، دوو جـار نـاوی (**كتـاب**) هاتـوە، جارێكیـش نـاوی (**ذكـر**) هاتـوە.

لـە دوای باسـی قورئـان، پانتاییەكـی زۆری ئـەم سـوورەتە، بـۆ باسـی ڕۆژی دوایـی تەرخانكـراوە، سـزای خـوا لـە ڕۆژی دوایـی دا و، پاداشـتی خـوا لـە ڕۆژی دوایـی دا، سـزای خـوا بـۆ تاوانبـاران و لادەران، پاداشـتی خـوا بـۆ بـڕواداران و چاكـەكاران.

دوای ئـەوەش پانتاییەكـی بـاش بـۆ خسـتنە ڕووی نیشـانەكانی خـوا (**آیـات اللـه**) تەرخانكـراوە، ئاماژەیەكیـش بـە بەسـەرهاتی هـەردوو گەلـی عـاد و سـەموود كـراوە، هەڵبەتـە هـەر بـە كورتیـی ئاماژەیـان پێكـراوە، لـە سـیاقی باسـكردنی ملهوڕیـی و عینادیـی كافرەكانـی سـەردەمی پێغەمبـەردا ﷺ باسـی عینادیـی و ملهوڕیـی بێبڕوایانـی گەلـی عـاد و سـەموودیش كـراوە، كـە سـەرەنجام چییـان لێهاتـوە؟ كەواتـە: ئێـوەش پەنـد وەربگـرن، بـا بـە مـەرەدی ئـەوان نەچـن!

شەشەم: تایبەتمەندییەكانی:

ئـەم سـوورەتە موبارەكـە كۆمەڵێـك تایبەتمەندیـی هـەن، ئێمـە لێـرەدا حـەوت تایبەتمەندیـی دەخەینـەڕوو:

١- لەم سوورەتەدا لە ئایەتەكانی: (٩ - ١٢)دا، باسی درێژەی دروستكرانی ئاسمان و زەوی كراوە، لێرەدا چوار ئایەت بۆ ئەو باسە تەرخانكراون، لە هیچ شوێنێكی دیكەی قورئاندا ئاوا باس نەكراوە، كە خوا ﷻ چۆن زەوی بە دوو قۆناغ هێناوەتە دی، دواییش

بە دوو قۆناغ پێکهاتەکانی زەوی و، هەم چیایەکانی تێدا داکوتاون و، هەم بژیوەکانی تێدا داناون، دواتریش بە دوو قۆناغ خوا ﷻ ، ئاسمان (واتە: گەردوون)ی دروستکردوە، پێش ئەوەی بە شێوەی حەوت ئاسمانان بیانهێنێتە دی و، ئاسمانی نیزیك ئێمە بە چرایان برازێنێتەوە (کە مەبەست پێی ئەستێرەکان و کەهکەشانەکانن)، پێش ئەوە ئاسمان لە شێوەی دووکەڵێکدا بووە، یان لە شێوەی گازێکدا بووە.

ئـەو وردەکارییـە بـەو شـێوازە لـە قورئانـدا، تەنهـا لـەم چـوار ئایەتـەی سـوورەتی (فصلـت)دا بـەم شـێوازە خراوەتـە ڕوو.

٢- لەم سوورەتەدا ئەو بێبڕوایانەی دووچاری دۆزەخ دەبن، داوا لە خوا ﷻ دەکەن: ئەو دووانەی لە جندو مرۆڤ کە گومڕایان کردوون، پێشانیان بدات، تاکو بیانخەنە ژێر پێیان! ئەم تەعبیرە تەنها لێرەدا لە ئایەتی (٢٩)دا هاتوە.

٣- باسی دابەزینی فریشتان بۆ سەر بڕواداران ڕاوەستاوو دامەزراوو ئیلهام بۆ کردنیان، ئەویش تەنیا لەم سوورەتەدا بەو شێوەیە هاتوە، لە ئایەتەکانی: (٣٠ - ٣٢)دا، ئەم ڕاستییە خراوەتە ڕوو، مەبەستمان بەم شێوەیە، ئەگەرنا لە زۆر شوێنی قورئاندا باسی هاودەمیی و هاوڕازیی فریشتەکان بۆ بڕواداران کراوە.

٤- باسی ئەوە کە بانگەوازکار بۆ لای خوا ﷻ، قسەکەی باشترین قسەیە، ئەویش تەنیا لەم سوورەتە، لە ئایەتی ژمارە (٣٣)دا، ئەو تەعبیرە هاتوە.

٥- باسی ئەوە کە قورئان لە هیچ لایەکەوە هەڵەو ناهەقیی تێدانیە، ناڕێکیی و لاچوون و لادان ڕووی تێناکات، ئەوەش لە ئایەتەکانی: (٤١ - ٤٢)دا هاتوە.

٦- باسی ئەوە کە ئەگەر قورئان بە عەجەمیی بووایە، واتە: بە غەیری زمانی عەرەبیی بووایە، بێبڕوایەکانی سەردەمی پێغەمبەر ﷺ ڕەخنەیان لێدەگرت، کە چۆن پێغەمبەر ﷺ عەرەبەو، قورئان غەیری زمانی عەرەبە (ئەعجەمییە)؟ ئەوەش لە ئایەتی ژمارە (٤٤) دا ئاماژەی پێکراوە، کە لە هەموو قورئاندا تەنیا لێرەدا باس کراوە.

٧- باسی ئەوە کە خوا ﷻ بەردەوام نیشانەکانی ڕاستییەتی قورئان، یان نیشانەکانی ڕاستییەتی خوا ﷻ، یان نیشانەکانی ڕاستییەتی پێغەمبەر ﷺ، یان هەرسێکیان بەیەکەوە، لە ئاسۆیەکان و لە خودی خۆشیاندا پێشانی مرۆڤەکان دەدات، واتە: بەردەوام ئەو بەڵگەو نیشانانە دەردەکەون کە زیاتر ڕاستێتیی قورئان نیشان دەدەن، یاخود هەقانییەتی پەروەردگارێتیی خوا ﷻ، یاخود هەقانییەتی پێغەمبەر ﷺ کە قورئانی وەك بەرنامەو پەیام لە خواوە بۆ بەندەکانی خوا ﷻ هێناوە.

حەوتەم: دابەشکردنی ئایەتەکان بۆ چەند دەرسێك:

ئێمە ئەو (٥٤) ئایەتەی ئەم سوورەتە، بۆ شەش دەرسان دابەش دەکەین، بەمجۆرەی خوارەوە:

دەرسی یەکەم: ئایەتەکانی: (١ - ١٢)، واتە: دوازدە (١٢) ئایەتی سەرەتای سوورەتەکە دەگرێتە خۆی، خوا ﷻ باسی قورئان دەکات، پاشان باسی پێغەمبەر ﷺ دەکات، پاشان باسی یەکتایی خوا ﷻ، دواتریش باسی چۆنیەتی دروستکردنی خوا بۆ گەردوون، پێشێ باسی زەویی و پێکهاتەکانی زەوی، دواتریش باسی پێکهاتەکانی ئاسمان، دەکات.

دەرسی دووەم: ئایەتەکانی: (١٣ - ١٨)، واتە: شەش (٦) ئایەت دەگرێتە خۆی، باسی هەردوو گەلی عادو سەموود دەکات، هەروەها چۆنیەتی فەوتێنرانیان دەخاتە ڕوو، کە گەلی عاد پێغەمبەرەکەیان هود ﵇ بوو و، گەلی سەموود پێغەمبەرەکەیان صالح ﵇ بووە.

دەرسی سێیەم: ئایەتەکانی: (١٩ - ٢٩)، واتە: یازدە (١١) ئایەت دەگرێتە خۆی، باسی سەرەنجامی شوومی بێبڕوایان لە ڕۆژی دوایی دا، کە چۆن پێست و ئەندامەکانیان شایەدییان لەسەر دەدەن و، فریشتەکان سەرزەنشت و سەر کۆنەیان دەکەن، هەروەها باسی چەند هەڵوێستێکی بێبڕوایان لە دژایەتیی قورئان و دژایەتیی پێغەمبەردا ﷺ، دواتریش چۆنیەتی پەشێمان بوونەوەیان لە

دۆزەخ دا، کە داوا لە خوا ﷻ دەکەن ئەوەی بۆتە هۆی گومڕاکردنیان لە مرۆڤ و لە جند، پێشانیان بدەن تاکو بیانخەنە ژێر پێیان.

دەرسی چوارەم: ئایەتەکانی: (٣٠ - ٣٩)، واتە: دە (١٠) ئایەت دەگرێتە خۆی، باسی بەندە چاك و دامەزراوەکانی خوا، کە فریشتەکان دادەبەزنە سەریان و، باسی بانگەوازکردن بۆ لای خوا ﷻ کە چ پلەو پایەیەکی گرنگی هەیە، هەروەها ڕەوشتەکانی بانگەوازکاران، دواتر باسی هەندێك لە نیشانەکانی خوا ﷻ، وەك: شەو، ڕۆژ، مانگ، خۆر، زەوی کاتێك کە باران دادەبارێتە سەری، چۆن زیندوو دەبێتەوەو بەرز دەبێتەوەو، پڕ دەبێت لە ژیان و جموجۆڵ.

دەرسی پێنجەم: ئایەتەکانی: (٤٠ - ٤٥)، واتە: شەش (٦) ئایەت دەگرێتە خۆی، خوا جارێکی دیکە باسی قورئان دەکات، هەروەها باسی ئەو خێرو بەرەکەتەی لە قورئاندا هەیە، هەروەها ئەو بەدبەختییەی بێبڕوایەکان کە چۆن لە بەرانبەر قورئاندا کوێرو کەڕن! لە جیاتی ئەوەی پێشوازیی لەو نوور و بەرەکەتەی خوا ﷻ بکەن، پشتی تێدەکەن!.

دەرسی شەشەم و کۆتایی: ئایەتەکانی: (٤٦ - ٥٤)، واتە: نۆ (٩) ئایەت دەگرێتە خۆی، باسی سەرەنجامی بێبڕوایان، کە چۆن لە ڕۆژی دوایی دا تووشی پەشێمانیی دەبن و تووشی بەدبەختیی دێن، هاوکات لەگەڵ ئەوەشدا چەند باس و بابەتێکی دیکە تێکەڵی ئەوە کراون.

کۆتا باس: جارێکی دیکە باسی قورئانە، کە خوا ﷻ جارێکی دیکە ڕایدەگەیەنێ لە مەودوا، واتە: تاکو ژیانی دنیا بەردەوام بێ، بەردەوام ئێمە نیشانەکانی خۆمان لە ئاسۆیەکان و، لە خۆشیاندا پێشان دەدەین، تاکو زیاتر بۆیان دەرکەوێ کە قورئان هەقە، یاخود خوا ﷻ هەقە، ئەوەش شتێکی چاوەڕوانکراوە، چونکە قورئان فەرمایشتی دابەزێنراوی زاتێکە، کە ئاگاداری هەموو شتێکەو دەوری هەموو شتێکی داوە.

دەرسی یەکەم

AliBapir/علي باپير
archive.org/details/@alibapir
AliBapir/علي باپير
AliBapir

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـەمان لـە دوازدە (١٢) ئایەتـی سـەرەتای ئـەم سـوورەتە پێکـدێ، واتـە: ئایەتەکانـی: (١ - ١٢)، لـەو ئایەتانـەدا باسـی دوو بابەتـی گرنـگ کـراوە:

یەکەم: باسی قورئان و، سەرەنجامی خراپی بێبڕوایان بە قورئان، هەروەها سەرەنجامی باشی بڕواداران بە قورئان.

دووەم: باسی یەکتایی خوا ﷻ و، چۆنیەتی دروستکردنی گەردوون لە لایەن خواوە، کە سەرەتا باسی زەوی دەکات، لەبەر گرنگیی بە نسبەت ئێمەوە، دواتر باسی دروستکردنی ئاسمان و گەردوون بە گشتیی دەکات، کە لە ڕاستییدا زەوی ئێمە بەشێکی بچووکی گەردوونە، بەڵام لەبەر گرنگیی زەوی بۆ ئێمە، خوا ﷻ سەرەتا باسی قۆناغەکانی دروستکردنی زەوی دەکات بە چوار قۆناغ، دوو قۆناغ بۆ دروستکردنی زەوی و، دوو قۆناغیش بۆ تێیدا داکوتانی چیایەکان و، تێدا ئەندازەگیریی کردنی بژیوەکان، هەروەها خوا ﷻ بە دوو قۆناغ باسی دروستکردنی ئاسمان دەکات، کە سەرەنجام هەمووی بە یەکەوە دەبنە شەش قۆناغ.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿حمٓ ﴿١﴾ تَنزِيلٌ مِّنَ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ ﴿٢﴾ كِتَٰبٌ فُصِّلَتْ ءَايَٰتُهُۥ قُرْءَانًا
عَرَبِيًّا لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ بَشِيرًا وَنَذِيرًا فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٤﴾
وَقَالُوا۟ قُلُوبُنَا فِىٓ أَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدْعُونَآ إِلَيْهِ وَفِىٓ ءَاذَانِنَا وَقْرٌ وَمِنۢ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ
فَٱعْمَلْ إِنَّنَا عَٰمِلُونَ ﴿٥﴾ قُلْ إِنَّمَآ أَنَا۠ بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰٓ إِلَىَّ أَنَّمَآ إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ
فَٱسْتَقِيمُوٓا۟ إِلَيْهِ وَٱسْتَغْفِرُوهُ ۗ وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِينَ ﴿٦﴾ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَهُم

بِٱلۡأٓخِرَةِ هُمۡ كَٰفِرُونَ ﴿٧﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُمۡ أَجۡرٌ غَيۡرُ
مَمۡنُونٖ ﴿٨﴾ قُلۡ أَئِنَّكُمۡ لَتَكۡفُرُونَ بِٱلَّذِي خَلَقَ ٱلۡأَرۡضَ فِي يَوۡمَيۡنِ وَتَجۡعَلُونَ لَهُۥٓ أَندَادٗاۚ
ذَٰلِكَ رَبُّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٩﴾ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَٰسِيَ مِن فَوۡقِهَا وَبَٰرَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَآ أَقۡوَٰتَهَا فِيٓ
أَرۡبَعَةِ أَيَّامٖ سَوَآءٗ لِّلسَّآئِلِينَ ﴿١٠﴾ ثُمَّ ٱسۡتَوَىٰٓ إِلَى ٱلسَّمَآءِ وَهِيَ دُخَانٞ فَقَالَ لَهَا وَلِلۡأَرۡضِ ٱئۡتِيَا
طَوۡعًا أَوۡ كَرۡهٗا قَالَتَآ أَتَيۡنَا طَآئِعِينَ ﴿١١﴾ فَقَضَىٰهُنَّ سَبۡعَ سَمَٰوَاتٖ فِي يَوۡمَيۡنِ وَأَوۡحَىٰ فِي كُلِّ
سَمَآءٍ أَمۡرَهَاۚ وَزَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنۡيَا بِمَصَٰبِيحَ وَحِفۡظٗاۚ ذَٰلِكَ تَقۡدِيرُ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡعَلِيمِ ﴿١٢﴾

مانای دەقاو دەقی ئایەتەكان

(بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە، حا میم ﴿١﴾ (دابەزاندنی قورئان) دابەزاندنە لە (خوای) بە بەزەیی بەخشندەوە ﴿٢﴾ كتێبێكە ئایەتەكانی ڕوونكراونەوە، قورئانێكە بە (زمانی) عەرەبیی، بۆ كۆمەڵێك كە بزانن ﴿٣﴾ مژدەدەرو ترسێنەرە (بۆ خەڵكی) كەچی زۆربەیان پشتیان هەڵكرد، بۆیە نابیستن ﴿٤﴾ گوتیشیان: لە بەرانبەر ئەوەدا كە ئێمەی بۆ بانگ دەكەی، دڵ (و عەقڵ) ەكانمان لە كیفان دان (پەردەپۆش كراون)و، قورسایی لە گوێیەكانمادایەو، لە نێوان ئێمەو تۆدا (هەر لە ئێمەوە تاكو دەگاتە تۆ) پەردە و نێوان هەیە، دەجا تۆ كاری خۆت بكەو، ئێمەش ئەنجامدەر (ی كاری خۆمان)ین ﴿٥﴾ (ئەی موحەممەد!) بڵێ: من تەنیا مرۆڤێكی وەك ئێوەم، سروشم بۆ لا دەكرێ كە پەرستراوتان یەك پەرستراوە، دەجا بە ڕێك و ڕاستیی بەرەو لای بچن و، داوای لێبوردنی لێ بكەن و، سزای سەخت بۆ هاوبەش دانەران ﴿٦﴾ ئەوانەی زەكاتێ نادەن و، ئەوانەی بە مەنزڵگای كۆتاییش بێبڕوان ﴿٧﴾ بێگومان ئەوانەی بڕوایان هێناوەو كردەوە باشەكان دەكەن، پاداشتی نەبڕاوەیان هەیە (لە ڕۆژی دوایی دا) ﴿٨﴾ بڵێ: ئایا

ئێـوە بـەو کەسـە بێبـڕوان کـە زەوی لـە مـاوەی دوو ڕۆژانـدا (بـە دوو قۆناغـان) دروسـتکردووەو هاوتایانـی بـۆ دادەنێـن؟ ئـا ئـەوە (خـوای) پـەروەردگاری جیهانییانـە ﴿٩﴾ (چیـا) چەسپاوەکانیشـی لەسـەر دانـاون و پیـت و پێـزی تێخسـتووەو، بژیوەکانـی تێـدا ئەندازەگیریـی کـردوون، لـە مـاوەی چـوار ڕۆژانـدا (بـە چـوار قۆنـاغ) یەکسـان (پڕ بـە پێسـت لەگـەڵ داخوازیـی) داواکارانـدا ﴿١٠﴾ دوایـی ویسـتی ئاسـمان دروسـت بـکات، کـە لـەو کاتـەدا دووکـەڵ بـوو (خـوا) بـە وی (بـە ئاسـمان)و بـە زەوی فەرموو: چـارو ناچـار وەرن (پەیدابـن)، گوتیـان: فەرمانبەرانـە هاتیـن (پەیدابوویـن) ﴿١١﴾ ئنجـا (خـوا) لـە شـێوەی حـەوت ئاسـماندا لـە مـاوەی دوو ڕۆژ(قۆنـاغ)ان دا پەیـدای کـردن (ڕێکیخسـتن) سروشیشـی کـرد بـە ئەنجامدانـی کاروبـاری هـەر ئاسـمانێك و، ئاسـمانی نیزیکتریـش (لـە ئێوە)مـان بـە چرایـان (ئەسـتێرەکان) ڕازانـدەوەو، بـۆ پاراسـتنیش (لـە گـوێ گرتنـی شـەیتانەکان، پڕیشـك و بڵێسـەکانیان بەکاردێنیـن) ئـەوە ئەندازەگیریـی (خـوای) زاڵـی زانایـە ﴿١٢﴾).

شیکردنەوەی هەندێ لە وشەکان

(فُصِّلَتْ): (الفَصْـلُ: إِبَانَـةُ أَحَـدِ الشَّـيئَيْنِ مِـنَ الآخَـرِ حَتَّى يَكُـونَ بَيْنَهُمَا فُرْجَـةٌ)، (فُصِّلَتْ أَي: بُيِّنَـت وَوضِّحَـتْ)، (فَصْـل): بریتیـە لـەوە کـە دوو شـت لـە یـەك جیابکرێنـەوە تـا کەلێنێکیـان دەکەوێتێ.

کەواتـە: لێـرە کـە دەفەرمـوێ: ﴿فُصِّلَتْ ءَايَٰتُهُۥ﴾، واتـە: ئایەتـەکانی قورئـان، ڕوونکراونـەوەو ڕۆشـنکراونەوە، کـە مەبەسـت ئەوەیـە ئایەتـەکان لـە خـودی خۆیاندا، مانـا ڕۆشـنن.

(أَكِنَّةٍ): (الْكِـنُّ: مَـا يُحْفَـظُ فِيـهِ الـشَّيءُ، كَنَنْـتُ الـشَّيءَ كَنّـاً، وَالجَمْـعُ: أَكْنَـان، وَالكِنَـانُ: الْغِطَـاءُ وَالجَمْـعُ: أَكِنَّـة)، (كِـنّ): هـەر شـوێنێك کـە شـتێکی تێـدا پەنهـان

دەكرێ، دەگوترێ: (كَنَنْتُ الشَّيءَ كَنّاً) واتە: ئەو شتەم پەنهانكرد، كۆی (كِنّ) یش (أَكْنَان)ە، وەك دەفەرموێ: ﴿مِّنَ ٱلۡجِبَالِ أَكۡنَٰنٗا ﴿٨١﴾﴾النحل، واتە: لە چیاكاندا كون و پەناگەمان ڕەخساندوون، بەڵام (أَكِنَّة) كۆی (كِنَان)ە، (كِنَان) بە مانای (غِطَاء) واتە: پەردە، یان كیف، یان هەر شتێك، شتێكی تێبكرێ، دێ.

(وَقۡرٞ): (الوَقْرُ: الثِّقَلُ فِي الأُذُنِ)، قورساییەك كە لە گوێدا بێ، دیارە گوێ ئەگەر شتێكی قورسی تێبكرێ، نابیستێ، بەڵام (الوِقْرُ: الحِمْلُ)، (وِقْر): بە مانای بار دێ، بارێك كە هەڵدەگیرێ، بەڵام (وَقْر) بە مانای قورسایی دێ.

(حِجَابٞ): (الحَجْبُ والحِجَابُ: المَنْعُ مِنَ الوُصُول)، وشەی (حَجْب، حِجَاب): بریتیە لە ڕێگرتن لە گەیشتنی شتێك، واتە: پەردەو نێوان و سێوان.

(غَيۡرُ مَمۡنُونٖ): (مَنّ) بە مانای (قَطْع) دێ و بە مانای قورساییش دێ، ﴿غَيۡرُ مَمۡنُونٖ﴾ یانی: (غَيْرُ مَعْدُودٍ) واتە: نەژمێرراوە، یان (غَيْرُ مَقْطُوعٍ) نەبڕاوە، یان (غَيْرُ مَنْقُوصٍ) واتە: هیچ كەم و كوڕیی تێدانیە.

(أَندَادٗا): (أَنْدَاد جَمْعُ نِدّ، نِدُّ الشَّيءِ: مُشَارِكُهُ فِي جَوهَرِهِ، وَذَلِكَ ضَرْبٌ مِنَ المُمَاثَلَة)، (نِدّ) بە (أَنْدَاد) كۆدەكرێتەوە، بریتیە لە هاوبەشی شتێك لە جەوهەرو چییەتیدا، دەگوترێ: (هَذَا نِدُّ هَذَا) واتە: ڕێك وەك ئەوە لە جەوهەرو چییەتیدا، كە دیارە بەشداری شتێك لە جەوهەرەكەیدا، جۆرێكە لە وێكچوون و وەك یەك بوون.

(رَوَٰسِيَ): (رَسَا الشَّيءُ يَرْسُو رَسّاً: أَي ثَبَتَ، وَأَرْسَاهُ غَيْرُهُ: ثَبَّتَهُ، وَالرَّوَاسِي: أَي الْجِبَالُ الثَّابِتَات)، (رَسَا الشَّيءُ يَرْسُو رَسّاً) واتە: ئەو شتە چەسپا، دەچەسپێ، چەسپان، بەڵام (أَرْسَاهُ)، یانی: چەسپاندی (ثَبَّتَهُ)، (رَوَاسِي) واتە: چەسپاوەكان، كە بێگومان ئەوە سیفەتی وەسفكراو (موصوف)ێكی قرتێنراوە، یانی: (الْجِبَالُ الرَّوَاسِي) واتە: چیایە چەسپاوەكان.

(وَبَٰرَكَ فِيهَا): پیت و پێزی تێخست، (الْبَرَكَةُ: ثُبُوتُ الْخَيْرِ، وَالْمُبَارَكُ مَا فِيْهِ ذَلِكَ الْخَيْر)، (بَرَكَة): بریتیە لە چەسپانی خێرو چاکە لە شتێکدا، (مُبَارَك): ئەوەیە کە ئەو خێرو چاکەیەی تێدابێ، واتە: بەرهەمدار، بە پێز.

(أَقْوَٰتَهَا): (القُوتُ: مَا يُمْسِكُ الرَّمَقَ، قَاتَهُ يَقُوتُهُ قُوتاً أَي: أَطْعَمَهُ قُوتَهُ، وَأَقَاتَهُ يُقِيتَهُ: جَعَلَ لَهُ مَا يُقُوتُهُ)، (أَقْوَات) کۆی (قُوت)ە، (قُوت): هەر شتێکە کە مرۆڤ پێی بژی و پشتی ڕابگرێ، دەگوترێ: (قَاتَهُ يَقُوتُهُ قُوتاً أَي: أَطْعَمَهُ قُوتَهُ) واتە: بژیوەکەی پێدا، بەڵام (أَقَاتَهُ يُقِيتُهُ) واتە: بژیوەکەی بۆ دانا، شتێك کە پێی دەژی بۆی تەرخانکرد.

(ٱسْتَوَىٰٓ إِلَى ٱلسَّمَآءِ): ڕووی کردە ئاسمان، ویستی ئاسمان بێنێتە دی، (إِسْتَوَى إِذَا عُدِّيَ بِـ «إِلَى» اقْتَضَى مَعْنَى الإِنتِهَاءِ إِلَيْهِ) وشەی (إِسْتَوَى) ئەگەر بەرکار بە هۆی (إِلَى)وە بخوازێ، ئەوە مانای پێگەیشتن دەگەیەنێ، بەڵام ئەگەر بە (عَلَى) بەرکار بخوازێ (اسْتَوى عَلَى الْعَرْش) ئەوە مانای بەرزبوونەوە، یاخود چوونە سەر، نیشتەجێ بوون لەسەری دەگەیەنێ.

(دُخَانٌ): (الدُّخَانُ: الْعُثَانُ الْمُسْتَصْحَبُ لِلَّهِيبِ)، (دُخَان): ئەو دووکەڵەیە کە لەگەڵ گڕو بڵێسەدایە، بە کوردیی هەر دەڵێین: دووکەڵ.

(طَوْعًا): (الطَّوْعُ: الإِنْقِيَادُ وَيُضَادُّهُ: الْكُرْهُ)، (طَوْع) واتە: ملکەچیی، ملکەچییەکی خۆشحاڵانە، پێچەوانەکەی بریتیە لە (كُرْه) ناخۆشحاڵیی، پێناخۆش بوون.

(كَرْهًا): (قِيلَ: الْكَرْهُ وَالْكُرْهُ وَاحِدٌ، نَحْو الضَّعْف وَالضُّعْف، وَقِيلَ: الْكَرْهُ: الْمَشَقَّةُ الْخَارِجِيَّةُ، وَالْكُرْهُ: الْمَشَقَّةُ الدَّاخِلِيَّة)، هەندێك گوتوویانە: (كَرْهُ، كُرْهُ) واتاکەیان هەر یەکە وەك (ضَعْف، ضُعْف) هەردووکی بە مانای بێهێزین، (كَرْهُ، وكُرْهُ)یش یانی: ناخۆشیی و پێناخۆش بوون، هەندێکیش گوتوویانە: (كَرْه): بریتیە لەو ناڕەحەتییەی تووشی مرۆڤ دێ، بە هۆی هۆکارێکی دەرەکییەوە، بەڵام (كُرْه): بریتیە لەو پێناخۆش بوونەی بە هۆی هۆکارێکی نێوخۆییەوە تووشی مرۆڤ دێ.

(فَقَضَىٰهُنَّ): تێکیپەڕانـدن، دروسـتیکردن (الْقَضَـاءُ: فَصْـلُ الأَمْـرِ قَـوْلاً ذَلِـكَ كَانَ أَوْ فِعْلاً)، (قَضَـاء): بریتیـە لـە تێکپەڕاندنـی کارێـك، ئنجـا بـە قسـە بـێ (قسـەکە بکـرێ)، یاخـود کارێـك بـێ ئەنجـام بـدرێ.

(ٱلدُّنْيَا): (الأَقْـرَبُ، مُؤَنَّـثُ الأَدْنَى مِثْـلُ: الأَقْـصَى وَالْقُصْـوَى)، (دُنْيَـا) یانـی: (أَقْـرَب) نیزیکـتر، کـە مێینـەی مەجازیـی (أَدْنَى)یـە، (الأَدْنى) یانـی: نیزیکـتر، ئنجـا ئەگـەر حاڵەتـی مێینـەی لـێ بگـری دەڵێـی: (الدُّنْيَـا)، (الْحَيـاةُ الدُّنْيَا) یانـی: ژیانـی نیزیکـتر لـە ئێمـە، (الآخِـرَة)ش بۆیـە وای پـێ دەگوترێ، لەبـەر ئـەوەی لـە دوایـی دێـت، وەك (أَقْـصَى) واتـە: دوورتـر، (قُصْـوَى) هـەر بـە مانـای دوورتـر، بـەڵام (أَقْـصَى) بـۆ حاڵەتـی نێرینـەی مەجازییـە، (قُصْـوَى) بـۆ حاڵەتـی مێینـەی مەجازییـە.

(بِمَصَٰبِيحَ): (مَصَابِيح جَمْـعُ مِصْبَـاح، وَهُـوَ الـسِّرَاجُ، وَالْمَقْصـودُ بِالْمَصَابِيح: الْكَوَاكِـبُ وَالنُّجُـوم)، (مِصْبَـاح) بـە (مَصَابِيـح) کۆدەکرێتـەوە واتـە: چـرا، کـە خـوا دەفەرمـوێ: ﴿وَزَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنْيَا بِمَصَٰبِيحَ﴾، واتـە: ئاسـمانی نیزیکـتر لـە ئێوەمـان بـە چرایـان ڕازاندۆتـەوە، مەبەسـت پێـی ئەسـتێرەکانن کـە تیشـك دەدەن.

مانای گشتیی ئایەتەکان

خـوا ﷻ لـەم سـوورەتەدا هـەروەك لـە پێناسـەکەیدا باسـمان کـرد، زۆر باسـی قورئـان دەکات، هەروەهـا هەڵوێسـتی بێبڕوایـەکان لـە بەرانبـەر قورئانـداو، چەنـد ڕاسـتییەکی دیکـەشی تێـدا خراونـەڕوو:

خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: ﴿بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾، بـە نـاوی خـوای بـە بەزەیـی بەخشـندە، یـانی: دەسـتپێکردنم بـە نـاوی خـوای بـە بەزەیـی بەخشـندەیە، یاخـود دەسـتپێدەکەم بـە نـاوی خـوای بـە بەزەیـی بەخشـندە، زۆر جـار ئەمەمـان گوتـوە، بـەڵام لێـرەش دووبـارەی دەکەینـەوە:

مادام خوا ﷻ سەدو چوارده (١١٤) جاران لە قورئاندا فەرموویەتی: ﴿ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ ﴾، ئەوە دەهێنێ کە ماناکەشی دووبارە بکرێتەوە، کاتێک کە مرۆڤ دەڵێ: بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە، دەبێ بەلایەنی کەمەوە چوار واتایان لە عەقڵ و دڵی خۆیدا ئامادە بکات:

١- بە ناوی خوا دەستپێدەکەم، نەك بە ناوی خۆم، یان هەر کەس و هەر شتێکی دیکە.

٢- ئەو کارە بۆ ڕازیبکردنی خوا ئەنجام دەدەم.

٣- ئەو کارە بە پێی بەرنامەی خوا ئەنجام دەدەم.

٤- ئەو کارە بە یارمەتیی و هاوکاریی خوا ئەنجام دەدەم، نەك بە شان و شەوکەتی خۆم.

ئنجا دەفەرموێ: ﴿ حمٓ ①﴾، ئەمانە دوو پیتن، (حا) و (میم) پێشتریش باسمان کردوە: حەوت سووڕەت لە قورئاندا کە پێیان دەگوترێ: **(حەوا میم)** یان خاوەن حامیمەکان **(ذوات حم)**، هەموویان بە **(حم)** دەست پێ دەکەن، ئەمەش دووەمین سووڕەتەو، یەکەم سووڕەتیان **(غافر)** بوو.

ئێمە لە سەرەتای سووڕەتی **(البقرة)**دا، باسمان کرد، بەڵام بە درێژتر لە سەرەتای سووڕەتی **(یونس)**دا، باسی ئەو (٢٩) سووڕەتەمان کردوە، کە بەو پیتە پچڕ پچڕانە دەستپێدەکەن، کە تەنیا دووانیان مەدینەیین و ئەوانی دیکە مەککەیین، ئنجا هەیانە بە پیتێك دەست پێ دەکات، وەك **(ص، ق، ن)**، هەشیانە بە دوو پیتان دەست پێ دەکات، وەك **(حم)**، **(طه)**، **(یس)**، **(طس)**، هەشیانە بە سێ پیتان وەك **(الم)**، **(الر)**، **(طسم)**، هەشیانە بە چوار پیتان وەك **(المر)**، **(المص)**، هەشیانە بە پێنج پیتان وەك **(کهیعص)**، لەوێدا بە درێژیی باسمان کردوە، لێرەدا باسی ناکەینەوە.

ئەوەندە هەیە خوا ﷻ ئەو سووڕەتانەی بەو پیتانە دەستپێکردوون، کە هەموو جۆرە پیتەکانیان تێدان، زیاتر مەبەست پێی ئەوەیە: ئەی مرۆڤەکان!

ئەی جند! ئەو قورئانەی لەبەر دەستی ئێوەدا هەیە، هەر لەو پیت و دەنگانە پێکهاتوە، کە ئێوە قسەیان پێدەکەن و، پێیان دەنووسن و، بەکاریان دێنن، واتە: کەرەستەکە لەبەر دەستی ئێوەشدا هەیە، ئنجا ئەگەر نەتانتوانی قورئانێکی وا بێنن، یاخود دە (١٠) سوورەت، یان تەنها سوورەتێك بێنن، کەواتە: دڵنیابن: خوا ﷻ ئەو قورئانەی هەر لەو کەرەستەیە هێناوەتە دی، کە لەبەر دەستی ئێوەشدا هەیەو، بزانن کە بێژەری ئەو فەرمایشتە (قورئان) تەنها خوا ﷻ خۆیەتی، نە موحەممەد ﷺ خاوەنیەتی و، نە هیچ کەسێك فێری کردوە، بەڵکو بێژەری ئەو فەرمایشتە بێ وێنەیە، تەنیا خوایە ﷻ.

هەروەك چۆن خوا ﷻ لە ماددەی بێ ژیان، ئەو هەموو جۆرە زیندەوەر و ژیاندارانە دروست دەکات، ئەو هەموو دروستکراوانەی ژیانیان هەیە، بەڵام ئێوە تەنها دەتوانن لەو ماددەیە کەل و پەلی بێ ژیان دروست بکەن، بە هەمان شێوەش خوا لەو پیت و دەنگانە، ئەو فەرمایشتەی هێناوەتە دی، کە ئێوە ناتوانن نەك وێنەی وەك قورئان، بەڵکو هی دە (١٠) سوورەتی، یاخود هی سوورەتێکی سێ ئایەتییش بێنن، کەواتە: بزانن ئەوە فەرمایشتی خوایە.

﴿تَنزِيلٌ مِّنَ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾، دابەزێنراوە لەلایەن (خوای) بە بەزەیی بەخشندەوە، لێرەدا (**تَنزِیل**)، دەبێتە گوزارە (**خبر**) بۆ (**الرَّحْمَن الرَّحِیم**)، واتە: دەبێتە: (**هذا تَنزِیلٌ مِنَ الرَّحمانِ الرَّحِیم**)، یان هەمووی بەیەکەوە دەبێتە نیهاد (**مبتدأ**) بۆ دوای خۆی.

﴿كِتَٰبٌ فُصِّلَتۡ ءَايَٰتُهُۥ﴾، کتێبێکە ئایەتەکانی ڕۆشن کراونەوە، واتە: کە دابەزێنراوە ئایەتەکانی بە ڕۆشنیی دابەزیون، نەك پێشێ ئایەتەکانی ناڕۆشن بووبن و، دوایی خوا ﷻ ڕوونی کردبنەوە، یانی: خوا ئایەتەکانی بە ڕۆشنیی دابەزاندوون، ﴿قُرۡءَانًا عَرَبِيًّا﴾، قورئانێکە بە زمانی عەرەبیی، ئنجا زمانی عەرەبیی ناوونیشانێکە بۆ زمانی گەلی عەرەب کە قسەی پێدەکەن، بەڵام وێڕای

ئـەوەش وشـەی عەرەبیـی بـە مانـای ڕۆشـنیش دێ، دەگوتـرێ: (**أَعْـرَبَ عَـنْ رَأْيـهِ**) واتـە: ڕایەکـەی خـۆی دەرخسـت.

وەك لـە فەرمایشـتی پێغەمبـەر ﷺ هاتـوە: {**وَالثَّيِّبُ تُعْرِبُ عَـنْ نَفْسِـهَا**}[1]، واتـە: ئافرەتـی بێـوەژن خـۆی قسـەی خـۆی دەكات، لەبـەر ئـەوەی تاڕاددەیـەك شـەرمی شـكاوە، خـۆی دەتوانـێ بڵـێ ڕازییـە، یاخـود ڕازیـی نیـە، بـەو پیـاوە، (**تُعْرِب**) واتـە: ڕای خـۆی بـە ڕوونیـی ڕادەگەیەنـێ.

﴿لِّقَوۡمٖ يَعۡلَمُونَ﴾، ئـەم قوڕئانـە بـۆ كۆمەڵێـك هاتـوە، كـە بزانـن، وەك پێشـینان دەڵێـن: (قـەدری زێـڕ لـە لای زێڕنگـەرە)، كەواتـە: كـێ لـەم قوڕئانـە بەهرەمەنـد دەبـێ؟ كەسـێك كـە زانـا بـێ و زانسـتی لـەلا بـێ، لـە ڕاسـتییدا مـرۆڤ بـە ئەنـدازەی ئـەوەی زانیاریـی لەلایـە، لـە قوڕئـان تـێ دەگات، ئـەو هەمـوو نهێنییانـەی لـە قوڕئاندا هـەن، ئـەو هەمـوو حیكمـەت و سـوودانەی لـە قوڕئانـدا هـەن، ئـەو هەمـوو نـوور و پیـت و بەرەكەتـەی لـە قوڕئانـدا هەیـە، بـۆ كەسـێك زیاتـر زانـراو دەبـێ، زانیاریـی زیاتـری لـەلا بـێ.

﴿بَشِيرٗا وَنَذِيرٗا﴾، مـوژدەدەرەو ترسـێنەرە، یاخـود دڵخۆشـكەرو ورياكەرەوەيـە، بـۆ كـێ؟ بـۆ خەڵـك هاتـوە كـە موژدەیـان پێبـدات، ئەگـەر شـوێنی بكـەون و بـڕوای پـێ بێنـن، مـوژدەی خێـر و خۆشـیی دنیـاو سـەرفرازیی دواڕۆژیـان پێـدەدات، بـە پێچەوانەشـەوە: ئەوانـەی پشـتی تێدەكـەن، دەیانترسـێنێ و وریایـان دەكاتـەوە، كـە هـەم لـە دنیـادا تووشـی ناڕەحەتیـی و پەشـێمانیی دێـن، هـەم لـە ڕۆژی دواییشـدا تووشـی سـزاو ئـازاری خـوا ﷻ دێـن، ﴿فَأَعۡرَضَ أَكۡثَرُهُمۡ فَهُمۡ لَا يَسۡمَعُونَ﴾، زۆربەیـان پشـتیان هەڵكـرد، بۆیـە نابیسـتن، بـە زۆریـی وایـە كـە مـرۆڤ پشـتی لـە شـتێك كـرد، نایبیسـتێ، مەبەسـت لێـرەدا بێبڕوایەكانـی ڕۆژگاری پێغەمبـەرە ﷺ،

---

(١) {عَـنْ عَـدِيِّ بْـنِ عَمِـيرَةَ الْكِنْـدِيِّ ﷺ، قَـالَ: قَـالَ رَسُـولُ اللـهِ ﷺ: الثَّيِّـبُ تُعْـرِبُ عَـنْ نَفْسِـهَا، وَالْبِكْـرُ رِضَاهَـا الصَّمْـتُ} أخرجـه ابـن ماجـه: ١٨٧٢، وأحمـد: ١٧٧٥٨، والطـبراني: ٢٦٤.

دەشگونجێ مەبەست پێی بەس ئەوان نەبێ، بەڵكو كۆی مرۆڤایەتیی بێ، كە لە ڕاستییدا مرۆڤایەتیی زۆربەی پشتی لێ هەڵدەكات و نابیستێ.

﴿ وَقَالُواْ قُلُوبُنَا فِيٓ أَكِنَّةٖ ﴾، كافرەكانی ڕۆژگاری پێغەمبەر ﷺ گوتیان: دڵەكانی ئێمە لە كیفاندان، پێشتریش باسمان كرد، (**أَكِنَّة**) كۆی (**كنان**)ە، واتە: (**غطاء**)، پەردە، یانی: پەردە پۆش كراون و لە كیف و توورەكان دان، ﴿ مِّمَّا تَدۡعُونَآ إِلَيۡهِ ﴾، لە بەرانبەر ئەوەدا كە ئێمەی بۆ بانگ دەكەی، دڵمان لە كیفدایە، عەقڵمان داخراوە و، پەردە پۆش كراوە، ﴿ وَفِيٓ ءَاذَانِنَا وَقۡرٞ ﴾، گوێیەكانیشمان قورسایی تێدایە، ﴿ وَمِنۢ بَيۡنِنَا وَبَيۡنِكَ حِجَابٞ ﴾، لە نێوان ئێمەو تۆدا، پەردەو نێوان هەیە، دیوار هەیە، ئنجا وەك زانایانی ڕەوانبێژیی دەڵێن، لێرەدا كە دەفەرموێ: ﴿ وَمِنۢ بَيۡنِنَا وَبَيۡنِكَ حِجَابٞ ﴾، ئەم (**من**) بریتیە لە (**من**)ی دەستپێكردن (**إبتدائية**)، یانی: هەر لە لای ئێمەوە تاكو دەگاتە تۆ، هەمووی پەردەو نێوانە، واتە: پەردەو نێوانێكی زۆر ئەستوور هەیە، ﴿ فَٱعۡمَلۡ إِنَّنَا عَٰمِلُونَ ﴾، تۆ كاری خۆت بكە، ئێمەش ئەنجامدەری ئەوەین كە بە باشی دەزانین، واتە: گوێت بۆ ناگرین و، پەیامەكەت لێ وەرناگرین.

خوا ﷻ بە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿ قُلۡ إِنَّمَآ أَنَا۠ بَشَرٞ مِّثۡلُكُمۡ ﴾، تۆ بڵێ: من تەنیا مرۆڤێكم وەك ئێوە، واتە: لەو ڕووەوەی كە مرۆڤم، منیش وەك ئێوەم، ﴿ يُوحَىٰٓ إِلَيَّ ﴾، سروشم بۆ لا دەكرێ و، پەیامم بۆ لا دەنێردرێ، ﴿ أَنَّمَآ إِلَٰهُكُمۡ إِلَٰهٞ وَٰحِدٞ ﴾، كە پەرستراوی ئێوە یەك پەرستراوە، واتە: جیاوازییەكەم لەگەڵ ئێوە هەر ئەوەیە، كە من وەحییم بۆ دێ و، خوای پەروەردگار بە شێوەی پەنامەكیی دەمدوێنێ و سروشم بۆ دەكات، ئەگەرنا من لافی هیچ ئیمتیازێك بەسەر ئێوەدا لێنادەم، بڵێم من فریشتەم، یان من لە ئێوە چاكترم یان ... هتد، بەڵام من ڕەوانەكراوی خوام، خوا ﷻ سروشم بۆ دەكات، نێوەڕۆكی ئەو سروش و پەیامەش ئەوەیە كە پەرستراوی ئێوە یەك پەرستراوە، ﴿ فَٱسۡتَقِيمُوٓاْ إِلَيۡهِ ﴾، ئنجا بەرەو لای وی خۆتان ڕاست بكەن، ﴿ وَٱسۡتَغۡفِرُوهُ ﴾، هەروەها

داوای لێبوردنـی لێبکـەن، ﴿ وَوَيۡلٞ لِّلۡمُشۡرِكِينَ ﴾، هاواریـش، یاخـود سـزای سـەختیش بـۆ هاوبەشـدانەران.

﴿ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ ﴾، ئەوانـەی زەكات نـادەن، واتـە: لـە ماڵـی خۆیـان نابەخشـن بـە هـەژارو نـەداران، ئـەوە واتایەكـی، واتایەكـی دیكـەی، واتە: خۆیـان پاك و چـاك ناكـەن، خۆیـان تەزكیـە ناكـەن، ﴿ وَهُم بِٱلۡأٓخِرَةِ هُمۡ كَٰفِرُونَ ﴾، ئەوانیـش بەرانبـەر بـە ڕۆژی دوایـی بێبـڕوان.

﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ﴾، بـە دڵنیایـی ئەوانـەی بڕوایـان هێنـاوە، بـە هەمـوو ئـەو شـتانەی پێویسـتە بڕوایـان پـێ بهێـنرێ، ﴿ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ ﴾، كـردەوە چاكەكانیشـیان ئەنجـام داون، چ پەیوەندییـان بـە دڵ و دەروونیانـەوە هەبـێ و، چ پەیوەندییـان بـە دەرو زمانیانـەوە هەبـێ، چ پەیوەندییـان بـە كـردەوەی ئەندامەكانیانـەوە هەبـێ، كـردەوە باشـەكانیان ئەنجـام داون بـە دڵ و زمـان و لاشـەیان، ﴿ لَهُمۡ أَجۡرٌ غَيۡرُ مَمۡنُونٖ ﴾، ئەوانـە پاداشـتێكی نەبڕاوەیـان بـۆ هەیـە، یاخـود پاداشـتێكی بـێ كۆتایـی، یاخـود پاداشـتێكی بـێ كـەم و كوڕیـی.

ئنجـا خـوا ﷻ لـە دوای بابەتـی یەكـەم، كـە پەیوەندیـی بـە قوڕئانـەوە هەبـوو، دێتـە سـەر بابەتـی دووەم كـە دروسـتكردنی گەردوونـە، دەفەرمـوێ:

﴿ قُلۡ أَئِنَّكُمۡ لَتَكۡفُرُونَ بِٱلَّذِي خَلَقَ ٱلۡأَرۡضَ فِي يَوۡمَيۡنِ ﴾، (ئـەی موحەممـەد ﷺ!) بڵـێ: ئایـا ئێـوە بێبـڕوا دەبـن بەوەی كـە زەوی لـە مـاوەی دوو ڕۆژانـدا هێناوەتە دی؟! واتـە: بـە دوو قۆنـاغ زەوی دروسـتكردوە، ﴿ وَتَجۡعَلُونَ لَهُۥٓ أَندَادٗاۚ ﴾، ئایـا هاوتایانـی بـۆ دادەنێـن؟! ﴿ ذَٰلِكَ رَبُّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴾، ئـا ئـەوە پـەروەردگاری جیهانییانـە، واتـە: ئـەو شایسـتەی ئـەوە نیـە كەسـی دیكـە، وەك وی تەماشـا بكـەن و، بیكـەن بـە هاوتـای، خـوا زەوی بـە دوو قۆناغـان هێناوەتـە دی.

ئنجـا باسـی پێكهاتەكانـی زەوی دەكات، باسـی گرنگتریـن پێكهاتەكانـی دەكات كـە چیایـەكان و، پیـت و پێـز تێـدا دانـران و، بژیـو تێـدا دانرانیەتـی: ﴿ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَٰسِيَ

﴿مِن فَوۡقِهَا﴾، هەروەها چیایە چەسپاوەكانی لە سەرووی داناون، ﴿وَبَٰرَكَ فِيهَا﴾، پیت و پێزی خستۆتە نێو زەوی، ﴿وَقَدَّرَ فِيهَآ أَقۡوَٰتَهَا﴾، هەروەها بژیوەكانی تێدا ئەندازەگیریی كردوون، هەمووو ئەمانە لە ماوەی چەند ڕۆژدا؟ ﴿فِيٓ أَرۡبَعَةِ أَيَّامٖ﴾، لە ماوەی چوار ڕۆژاندا، واتە: بە چوار قۆناغ، ﴿سَوَآءٗ لِّلسَّآئِلِينَ﴾، ئەو پیت و پێزەی تێیدا داینـاوە، ئەو بژیوەی تێیدا هێناویەتە دی، ڕێك پڕ بە پێستە لەگەڵ داوای داواكاراندا، واتە: پێویستییەكانی هەموو ئەو خەڵكەی كە بە زمانی حاڵ داوا لە خوا دەكەن، هەموو ئەو پێویستییانەی تێدا داناون.

لێرەدا مەبەست لەوە نیە كە خوا ﷻ بە دوو ڕۆژان زەوی دروست كردبێ و، هەروەها بە چوار ڕۆژانیش پێكهاتەكانی، بەڵكو مەبەست پێی ئەوەیە كە خوا ﷻ بە دوو قۆناغ زەوی هێناوەتە دی، دواتر بە دوو قۆناغ پێكهاتەكانی دروستكردوون، كەواتە: هەمووی بە یەكەوە دەكاتە چوار قۆناغ، دوو كۆ دوو دەكاتە چوار (٢+٢= ٤)، واتە: زەوی پێكهاتەكانی لە ماوەی چوار ڕۆژاندا هاتوونە دی.

زانایان لەوەدا گوتوویانە: وەك تۆ بڵێی: بە دوو سەعاتان لە هەولێرەوە چوومە سلێمانی، دوایی بە چوار سەعاتان چوومە كەلار، واتە: لەگەڵ ئەو دوو سەعاتەش كە لە هەولێرەوە پێی چووی بۆ سلێمانی، نەك بە چوار سەعاتان لە سلێمانیەوە چووبی بۆ كەلار، یانی: كۆی گشتیی دەكات چوار سەعات، لە هەولێرەوە بۆ سلێمانی دوو سەعات، لە سلێمانیشەوە بۆ كەلار دوو سەعات.

كەواتە: لێرەدا خوا ﷻ كە دەفەرموێ: چیایەكانمان تێدا دانان و، پیت و پێزمان تێخست و، بژیوەكانمان تێدا دانان، لە ماوەی چوار ڕۆژاندا، واتە: بەو دوو قۆناغەش كە زەوی تێدا هێناونە دی، بە هەموویانەوە چوار قۆناغ، بۆیەش لێرەدا ئەوە باس دەكەین، چونكە دواتر خوا ﷻ باسی دروستبوونی ئاسمانیش دەكات بە دوو ڕۆژان، كەواتە: ئەگەر لێرەدا ئاوا لێكبدرێتەوە: دروستكردنی زەوی بە دوو ڕۆژ، دواتر دروستكردنی پێكهاتەكانی بە چوار ڕۆژ، دروستكردنی ئاسمانیش

بە دوو ڕۆژ، کەواتە: بەپێی ئەو لێکدانەوە بێ هەمووی دەکاتە هەشت ڕۆژ، کە ئەمەش لێکدانەوەیەکی هەڵەیە، چونکە ئەگەر دیقەت بدەین خوا ﷻ لە هەموو قورئاندا لە باسی دروستکردنی زەوی و ئاسمانەکاندا، باسی شەش ڕۆژ دەکات، نەك هەشت ڕۆژ!.

﴿ثُمَّ ٱسْتَوَىٰٓ إِلَى ٱلسَّمَآءِ وَهِىَ دُخَانٌ﴾، دوایی خوا ﷻ ڕووی کردە ئاسمان لە کاتێکدا کە دوو کەڵ بوو، واتە: لە شێوەی دووکەڵ و گازێکدا بوو، ڕووی تێکرد تاکو دروستی بکات، ﴿فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ٱئْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا﴾، خوا بە وانی فەرموو: (واتە: بە ئاسمان و بە زەوی): وەرن بە پێخۆش بوون و پێناخۆش بوون، ﴿قَالَتَآ أَتَيْنَا طَآئِعِينَ﴾، گوتیان: ئێمە بە پێخۆش بوون و بە ملکەچییەوە هاتین، واتە: دروست بووین.

﴿فَقَضَىٰهُنَّ سَبْعَ سَمَٰوَاتٍ﴾، ئنجا خوا ﷻ حەوت ئاسمانی هێنانە دی، ﴿فِى يَوْمَيْنِ﴾، لە دوو ڕۆژاندا، واتە: بە دوو قۆناغ، کەواتە: هەموو زەوی بە چوار قۆناغ و، ئاسمانیش بە دوو قۆناغ هاتوونە دی، ﴿وَأَوْحَىٰ فِى كُلِّ سَمَآءٍ أَمْرَهَا﴾، هەروەها لە هەر ئاسمانێکدا فەرمانەکەی تێدا دانا، واتە: سروشیکرد لە هەر ئاسمانێکدا کاری ئەو ئاسمانە چییە، ﴿وَزَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنْيَا بِمَصَٰبِيحَ﴾، ئاسمانی نیزیك لە ئێوەشمان بە چرایان ڕازاندەوە، واتە: بە ئەستێرەکان، ﴿وَحِفْظًا﴾، هەروەها بۆ پاراستنی ئاسمانەکان، لەوەی کە شەیتانەکان گوێ بگرن، بۆ قسەی فریشتەکان، پریشك و بڵێسەی ئەستێرەکان بۆ ئەوەش بە کاردێ، هەروەك لە شوێنەکانی دیکە بە ڕوونیی باسکراوە، ﴿ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ ٱلْعَزِيزِ ٱلْعَلِيمِ﴾، ئەوەش ئەندازەگیریی خوای باڵادەستی زانایە.

هەڵبەتە لێرەدا خوا ﷻ دەفەرموێ: دوایی ویستی ئاسمان دروست بکات کە دووکەڵ بوو، دوایی بە ئاسمان و زەوی فەرموو: وەرن بە پێخۆشبوون و پێناخۆش بوونەوە، واتە: خوا ویستی بیانهێنێتە دی و، ویستی خۆی ئاراستە کردن، ئەوانیش

گوتیان: ئەوە هاتین بە ملکەچیی و پێخۆشبوونەوە، واتە: دروستبووین، لێرەدا ئەمە وێناکردنە بەوەی کە خوا کاتێك ویستی گەردوون بخولقێنێ، بە ئاسانترین شێوە کە ئێمە لە مێشکماندا تێیدەگەین، هاتۆتە دی.

لێرەدا پێشتر باسی دروستبوونی زەوی دەکات، دواتر باسی دروست بوونی ئاسمان دەکات، بە دڵنیاییی زەوی ئێمە شتێکی بچووکە لە نێو گەردوون دا، زەوی یەکێکە لە نۆ خڕۆکەکەی کۆمەڵەی خۆر، خۆر ملیۆنێك و سێسەد هەزار (١,٣٠٠,٠٠٠) جار هێندەی زەوییە، هەروەها هەندێك لە خڕۆکەکانی کۆمەڵەی خۆر، زۆر لە زەوی گەورەترن، خۆریش خۆی یەکێکە لەو یەك تریلیۆن (واتە: یەك هەزار ملیار) ئەستێرەیەی کە لە کەهکەشانی کاکێشاندا هەن، زانایان دەڵێن: یەك تریلیۆن کەهکەشان مەزەندە کراوە لە هەموو گەردوون دا، ئەوەش هەمووی لە سنووری ئاسمانی یەکەمە! کەواتە: زەوی ئێمە زۆر بچووکە، بەڵام لەبەر ئەوەی بە نسبەت ئێمەوە، زەوی زۆر گرنگە، خوا ﷻ دروستکردنی زەوی پێشخستوە، دوایی باسی دروستکردنی گەردوونی کردوە، ئەگەرنا پێشێ گەردوون بە دوو قۆناغ دروستکراوە، دوایی زەوی بە دوو قۆناغ دروستکراوەو، بە دوو قۆناغی دیکە وای لێکراوە، کە بە کەڵکی ژیانی مرۆڤ بێت لەسەری.

هۆی هاتنەخوارەوەی ئایەتەکان

لە بارەی هۆکاری هاتنە خواری ئەم چەند ئایەتەی سەرەتای ئەم سوورەتەوە، (القرطبي) لە (**الجامع لأحكام القرآن**)دا[1]، دوو بەسەرهات باس دەکات، بەڵام نەك بەو واتایەی ئایەتەکان بەو بۆنەیە هاتبنە خوار، بەڵکو پێغەمبەر ﷺ لە ڕووداوێکدا ئەم چەند ئایەتە دەخوێنێتەوە، بەسەر نوێنەری قورەیشییەکاندا: عوتبەی کوڕی ڕەبیعە، هەر بۆیەش ئێمە کاتی خۆی لە هۆی هاتنە خوارەوەکەیدا نەمان هێنان، بەڵام ئێستا بەر لەوەی بچینە سەر مەسەلە گرنگەکان، بۆ تیشك خستنە سەر نێوەڕۆکی ئەو دوازدە ئایەتە موبارەکە، باسیان دەکەین:

١)- (القرطبي) دەڵێ: (وَرُوِيَ أَنَّ الرَّيَّانَ بْنَ حَرْمَلَةَ قَالَ: قَالَ الْمَلأُ مِنْ قُرَيْشٍ وَأَبُو جَهْلٍ: قَدِ الْتَبَسَ عَلَيْنَا أَمْرُ مُحَمَّدٍ، فَلَوِ الْتَمَسْتُمْ رَجُلًا عَالِماً بِالشِّعْرِ وَالْكِهَانَةِ وَالسِّحْرِ فَكَلَّمَهُ ثُمَّ آتَانَا بِبَيَانٍ مِنْ أَمْرِهِ، فقال عتبة ابن رَبِيعَةَ: وَاللَّهِ لَقَدْ سَمِعْتُ الْكِهَانَةَ وَالشِّعْرَ وَالسِّحْرَ، وَعَلِمْتُ مِنْ ذَلِكَ عِلْمًا لَا يَخْفَى عَلَيَّ إِنْ كَانَ كَذَلِكَ. فَقَالُوا: إِيَتِهِ فَحَدِّثْهُ. فَأَتَى النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ لَهُ: يَا مُحَمَّدُ! أَنْتَ خَيْرٌ أَمْ قُصَيُّ بْنُ كِلَابٍ؟ أَنْتَ خَيْرٌ أَمْ هَاشِمٌ؟ أَنْتَ خَيْرٌ أَمْ عَبْدُ الْمُطَّلِبِ؟ أَنْتَ خَيْرٌ أَمْ عَبْدُ اللَّهِ؟ فَبِمَ تَشْتُمُ آلِهَتَنَا، وَتُضَلِّلُ آبَاءَنَا، وَتُسَفِّهُ أَحْلَامَنَا، وَتَذُمُّ دِينَنَا؟ فَإِنْ كُنْتَ إِنَّمَا تُرِيدُ الرِّيَاسَةَ، عَقَدْنَا إِلَيْكَ أَلْوِيَتَنَا فَكُنْتَ رَئِيسَنَا مَا بَقِيتَ، وَإِنْ كُنْتَ تُرِيدُ الْبَاءَةَ، زَوَّجْنَاكَ عَشْرَ نِسَاءٍ مِنْ أَيِّ بَنَاتِ قُرَيْشٍ شِئْتَ، وَإِنْ كُنْتَ تُرِيدُ الْمَالَ، جَمَعْنَا لَكَ مَا تَسْتَغْنِي بِهِ أَنْتَ وَعَقِبُكَ مِنْ بَعْدِكَ، وَإِنْ كَانَ هَذَا الَّذِي يَأْتِيكَ رِئْياً مِنَ الْجِنِّ، قَدْ غَلَبَ عَلَيْكَ، بَذَلْنَا لَكَ أَمْوَالَنَا فِي طَلَبِ مَا تَتَدَاوَى بِهِ أَوْ نُغْلَبُ فِيكَ. وَالنَّبِيُّ ﷺ سَاكِتٌ، فَلَمَّا فَرَغَ قَالَ: «قَدْ فَرَغْتَ يَا أَبَا الْوَلِيدِ» قَالَ: نَعَم. (قَالَ: فَاسْمَع مِنِّي)، قَالَ: يَا ابْنَ أَخِي أَسْمَعُ. قَالَ: «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ. حم. تَنْزِيلٌ مِنَ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ. كِتابٌ فُصِّلَتْ آياتُهُ قُرْآناً عَرَبِيّاً لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ» إلى قَوْلِ:» فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ

---

[1] (١) ج١٥، ص(٢٧١ - ٢٧٢).

أَنْذَرْتُكُمْ صاعِقَةً مِثْلَ صاعِقَةِ عادٍ وَثَمُودَ»[١]، فَوَثَبَ عُتْبَةُ وَوَضَعَ يَدَهُ عَلَى فَمِ النَّبِيِّ ﷺ، وَنَاشَدَهُ اللَّهَ وَالرَّحِمَ لَيَسْكُتَنَّ، وَرَجَعَ إِلَى أَهْلِهِ وَلَمْ يَخْرُجْ إِلَى قُرَيْشٍ فَجَاءَهُ أَبُو جَهْلٍ، فَقَالَ: صَبَوْتَ إِلَى مُحَمَّدٍ؟ أَمْ أَعْجَبَكَ طَعَامُهُ؟ فَغَضِبَ عُتْبَةُ وَأَقْسَمَ أَلَّا يُكَلِّمَ مُحَمَّداً أَبَداً، ثُمَّ قَالَ: وَاللَّهِ لَقَدْ تَعْلَمُونَ أَنِّي مِنْ أَكْثَرِ قُرَيْشٍ مَالًا، وَلَكِنِّي لَمَّا قَصَصْتُ عَلَيْهِ الْقِصَّةَ أَجَابَنِي بِشَيْءٍ وَاللَّهِ مَا هُوَ بِشِعْرٍ، وَلَا كِهَانَةٍ، وَلَا سِحْرٍ، ثُمَّ تَلَا عَلَيْهِمْ مَا سَمِعَ مِنْهُ إِلَى قَوْلِهِ: (مِثْلَ صاعِقَةِ عادٍ وَثَمُودَ)[٢]، وَأَمْسَكْتُ بِفِيهِ وَنَاشَدْتُهُ بِالرَّحِمِ أَنْ يَكُفَّ، وَقَدْ عَلِمْتُمْ أَنَّ مُحَمَّداً، إِذَا قَالَ شَيْئاً لَمْ يَكْذِبْ، فَوَاللَّهِ لَقَدْ خِفْتُ أَنْ يَنْزِلَ بِكُمُ الْعَذَابُ، يَعْنِي: الصَّاعِقَةَ) (أخرجه الحاكم: ٣٠٠٢، موصولاً، وقال الهيثمي في المجمع الزوائد: ج٦، ص٢٠، رواه أبو يعلى).

واتە: ڕەبیانی کوڕی حەڕمەلە دەڵێ: گەورە گەورەکانی قوڕەیش، لە نێویاندا ئەبوو جەهل، ڕۆژێك کۆبوونەوەو، گوتیان: کاری موحەممەد ﷺ لە ئێمە تێکەڵ بووە، ئەگەر پیاوێکی شارەزا بە شیعرو کەهانەو جادوو بدۆزنەوە، قسەی لەگەڵ بکاو، دوایی بێتەوە بۆ لامان و کارەکەی بۆ ئێمە ڕوون بکاتەوە، عوتبەی کوڕی ڕەبیعە گوتی: من گوێم لە قسەی کەهانەو کاهینان بووە، هەروەها شیعریشم زۆر بیستوەو، جادووشم زۆر بیستوە (واتە: لێیان دەزانم)، لەو بارەوە شتێك دەزانم کە هیچ شتێکی کەهانەو جادوو و شیعر، لە من شێردراوە نیە، ئەگەر ئەوەی موحەممەد یەکێك لەو سێیانە بێ، (واتە: کاهین بێ، یان شاعیر بێ، یان جادووگەر بێ).

گوتیان: بچۆ بۆ لای بیدوێنە، ئەویش هات بۆ لای پێغەمبەر ﷺو گوتی: ئەی موحەممەد! ئایا تۆ باشتری، یان قوصەی کوڕی کیلاب؟ (باپیرە گەورەی قوڕەیش)، ئایا تۆ گەورەتری یاخود هاشیم؟ (باپیرە گەورەی بەنی هاشیم)، ئایا تۆ گەورەتری یان عەبدولموتەللیب؟ (باپیری پێغەمبەر ﷺ)، ئایا تۆ گەورەتری یان عەبدوڵلا؟ (بابی پێغەمبەر ﷺ مەبەستی ئەوە بووە ئەوانە لەسەر ئەو ئایینە

(١) فصلت: ١٣.

(٢) فصلت: ١٣.

بـوون کـە ئێمـە لەسـەری دەڕۆیـن، کـە بریتیـە لـە بتپەرسـتیی!)، کەواتـە: بۆچی قسـە بـە پەرسـتراوەکانمان دەڵێـی؟ بـاب و باپیرانمـان بـە گومـڕا دەزانـی؟ عەقڵەکانـی ئێمـە بـە سـووك دەزانـی؟ هەروەهـا ئاییـن و بەرنامەکەمـان بـە سـووك دەزانـی و ڕەخنـەی لـێ دەگـری؟ ئەگـەر تـۆ سـەرۆکایەتییت دەوێ، ئێمـە ئاڵاکانمانـت بـۆ دەبەسـتین، تاکـو بمێنـی سـەرۆکمان بـە، ئەگـەر ئـارەزووی جینسـییت هەیـە، دە ژنانـت بـۆ دێنیـن، لـە کچانـی قوڕەیـش، هـەر کەسـێك تـۆ بتـەوێ، ئەگـەر مـاڵ و سـامانت دەوێ، هێنـدەت مـاڵ و سـامان بـۆ کـۆ دەکەینـەوە، کـە خـۆت و وەچەکەشـت پێـی دەوڵەمەنـدو بـێ نیـاز بـن، ئەگـەر ئەوانەشـت نیـە، بەڵکـو شـەیتانێك لـە جنـدان دێ بـۆ لات و، بەسـەرتدا زاڵ بـووە، ئێمـە مـاڵ و سـامانی خۆمانـت بـۆ سـەرف دەکەیـن، تاکـو چاکـت دەکەینـەوە، یاخـود ئیعلانـی دەکەیـن کـە بۆمـان چـاك نابیـەوەو، لـە چاککردنـەوەی تـۆدا تێـك دەشـکێین!

پێغەمبەریـش ﷺ بـێ دەنـگ بـوو، تاکـو ئـەو قسـەکانی دەکـردن، کە لە قسـەکانی بـۆوە، فەرمـووی: ئەبـوو وەلیـد تـەواو بـووی؟ گوتـی: بەڵـێ، فەرمـووی: گـوێ بگـرە! گوتـی: ئـەی بـرازام گـوێ دەگـرم، پێغەمبەریـش ﷺ ئـەو دوازدە ئایەتـەی سـەرەتای سـوورەتی (فصلـت)ی هەمـوو بەسـەردا خوێندنـەوە، هەتـا گەیشـتە ئـەو ئایەتـە: ﴿ فَإِنْ أَعْرَضُوا۟ فَقُلْ أَنذَرْتُكُمْ صَٰعِقَةً مِّثْلَ صَٰعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ ١٣ ﴾، واتـە: ئەگـەر هـەر پشـتیان هەڵکـرد، بڵـێ: دەتانترسـێنم لـە هـاڕژن و چریکەیـەك کـە ئاگـری لەگەڵدابـێ، وەك ئـەوەی گەلـی عـادو سـەموودی پـێ فەوتـان.

کـە گەیشـتە ئـەوێ، عوتبە یەکسـەر هەڵبەزیـەوەو دەسـتی لەسـەر زاری پێغەمبەر ﷺ دانـاو، خـوا و خزمایەتیـی بـە گـژدا کـردن، کـە بێدەنـگ بـێ، (گوتـی: لەبـەر خاتری خـواو لەبـەر خاتـری خزمایەتیـی بـێ دەنگبـە، پێغەمبەریـش ﷺ ئـەوەی دیکـەی نەخوێنـدو داوایەکـەی گرتـەوە)، عوتبـەی کـوڕی ڕەبیعـەش گەڕایـەوە بـۆ ماڵـی خـۆی و، نەچـۆوە بـۆ لای سـەرانی قوڕەیـش، ئەبـوو جەهـل هـات بـۆ لای و، گوتـی: ئایـا هەڵگەڕاویـەوە بـۆ لای موحەممـەد؟ یاخـود بـە خواردنەکـەی سەرسـام بـووی؟ عوتبـە

تـووڕە بـوو، سـوێندی خـوارد، کـە هەرگیـز قسـە لەگـەڵ موحەممـەددا نەکاتـەوە، دوایـی گوتـی: بـە خـوا دەزانـن کـە مـن لـە هەمـوو قوڕەیـش دەوڵەمەندتـرم، بـەڵام ئـەو قسـەیەی کـە بڕیـار بـوو بـۆی بکـەم، دوای ئـەوەی بـۆم کـرد، وەڵامـی دامـەوە بـە شـتێك کـە نـە شـیعرو نـە کەهانـەو، نـە جـادوو بـوو، دوایـی ئـەوەی کـە لـە پێغەمبـەری ﷺ بیسـتبوو، {دیـارە هـەر یەکسـەر لەبـەری کـردوە، ئـەو کاتـە ئـەوان لەبـەر ئـەوەی زیاتـر پشـتیان بـە لەبەرکـردن بەسـتوە، دەرخ و لەبەرکردنیـان زۆر بەهێـز بـووە}، هەمـووی بـۆ خوێنـدەوە، تاکـو دەگاتـە ئـەو شـوێنە: ﴿ فَإِنۡ أَعۡرَضُواْ فَقُلۡ أَنذَرۡتُكُمۡ صَٰعِقَةً مِّثۡلَ صَٰعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ ﴿١٣﴾ ﴾، عوتبـە گوتـی: (موحەممـەد ﷺ) ئـەوەی خوێنـدەوە، منیـش زارم گـرت و، داوام لێکـرد بـە خزمایەتیـی کـە بێدەنـگ بـێ و چیدیکـە نەخوێنێتـەوە، چونکـە خۆتـان دەزانـن کـە موحەممـەد، ئەگـەر شـتێك بڵـێ، درۆ نـاکات! بـە خـوا ترسـام ئـەو سـزایە کـە هەڕەشـەتان پـێ لـێ دەکات، یەکسـەر دابەزێتـە سـەرتان، {بۆیـە گوتـم: بـا ئـەو قسـەیەی دیکـەی تـەواو نـەکات}.

٢)- (وَقَدْ رَوَى هَذَا الْخَبَرَ أَبُو بَكْرٍ الْأَنْبَارِيُّ فِي كِتَابِ الرَّدِّ لَهُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ الْقُرَظِيِّ، وَأَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَرَأَ: «حم. فُصِّلَتْ» حَتَّى انْتَهَى إِلَى السَّجْدَةِ فَسَجَدَ وَعُتْبَةُ مُصْغٍ يَسْتَمِعُ، قَدِ اعْتَمَدَ عَلَى يَدَيْهِ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِهِ. فَلَمَّا قَطَعَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْقِرَاءَةَ قَالَ لَهُ: «يَا أَبَا الْوَلِيدِ قَدْ سَمِعْتَ الَّذِي قَرَأْتُ عَلَيْكَ فَأَنْتَ وَذَاكَ»، فَانْصَرَفَ عُتْبَةُ إِلَى قُرَيْشٍ فِي نَادِيهَا فَقَالُوا: وَاللَّهِ لَقَدْ جَاءَكُمْ أَبُو الْوَلِيدِ بِغَيْرِ الْوَجْهِ الَّذِي مَضَى بِهِ مِنْ عِنْدِكُمْ. ثُمَّ قَالُوا: مَا وَرَاءَكَ أَبَا الْوَلِيدِ؟ قَالَ: وَاللَّهِ لَقَدْ سَمِعْتُ كَلَاماً مِنْ مُحَمَّدٍ، مَا سَمِعْتُ مِثْلَهُ قَطُّ، وَاللَّهِ مَا هُوَ بِالشِّعْرِ، وَلَا بِالْكِهَانَةِ، فَأَطِيعُونِي فِي هَذِهِ وَأَنْزِلُوهَا بِي، خَلُّوا مُحَمَّداً وَشَأْنَهُ وَاعْتَزِلُوهُ، فَوَاللَّهِ لَيَكُونَنَّ لِمَا سَمِعْتُ مِنْ كَلَامِهِ نَبَأٌ، فَإِنْ أَصَابَتْهُ الْعَرَبُ كُفِيتُمُوهُ بِأَيْدِي غَيْرِكُمْ، وَإِنْ كَانَ مَلِكاً أَوْ نَبِيّاً كُنْتُمْ أَسْعَدَ النَّاسِ بِهِ، لِأَنَّ مُلْكَهُ مُلْكُكُمْ وَشَرَفَهُ شَرَفُكُمْ. فَقَالُوا: هَيْهَاتَ سَحَرَكَ مُحَمَّدٌ يَا أَبَا الْوَلِيدِ! وَقَالَ: هَذَا رَأْيِي لَكُمْ فَاصْنَعُوا مَا شِئْتُمْ). (الجامع لأحكام القرآن: ج١٥، ص٢٧١ و ٢٧٢).

واتـە: ئـەم هەواڵـە ئەبـوو بەکـری ئەنباریـی لـە کتێبـی: (**الـرَّدُّ عَـنْ مُحَمَّـدِ بْـنِ كَعْـبٍ الْقُرَظِـيِّ**)دا بـەم شـێوەیە هێناویەتـی، کـە پێغەمبـەر ﷺ حـا میمـی (**فصلـت**)ی بەسـەردا

خوێندۆتـەوە، تاكـو گەیشـتۆتە شـوێنی سـەجدە، ئیـدی پێغەمبەر ﷺ سـەجدەی بـردوە، عوتبـەش هـەر گوێـی گرتـوە (گوێـی هەڵخسـتوە)و دەسـتەكانی لـە پشـتیەوە داداون، كاتێـك پێغەمبـەر ﷺ خوێندنەوەكـەی تـەواو كـردوە، فەرموویەتـی: ئـەی ئەبـوو وەلیـد! ئـەوەی بـۆم خوێندیـەوە بیسـتت؟ ئیـدی خـۆت سەرپشـك بـە (ئـەوە وەڵامەكەیەتـی،) عوتبـەش دەچێتـەوە بـۆ لای قورەیـش، كـە لـە كـۆڕو مەجلیسـی خۆیانـدا دانیشـتوون، قورەیشـییەكان دەڵێـن: بـە خـوا ئەبـوو وەلیـد (واتـە: عوتبـەی كـوڕی ڕەبیعـە) بـە ڕووێكـەوە هاتۆتـەوە بـۆ لاتـان، جگـە لـەو ڕووەی كـە پێـی چـوو بـووە لای موحەممـەد ﷺ (واتـە: ڕووی و دەم و چـاوی گـۆڕاوە)، دوایـی گوتیـان: ئەبـوو وەلیـد چیـت پێیـە؟ (چ هەواڵێكـت پێیـە؟) ئەویـش گوتـی: بـە خـوا قسـەیەكم لـە موحەممـەد بیسـت، كـە هەرگیـز شـتی وام نەبیسـتوە! بـە خـوا ئـەوە نەشـیعرەو، نـە كەهانەیـە، جـا بـە قسـەی مـن بكـەن و، ئـەوە بخەنـە سـەر ئەسـتۆی مـن، لـە موحەممـەدو لـە كارەكـەی بگەڕێـن و، لێـی كەنـار بگـرن، بـە خـوا ئـەو قسـەیەی من لێـم بیسـت، هەواڵێكـی مەزنـی دەبێ، ئنجـا ئەگـەر عەرەبـەكان زەبریـان لێـداو لـە نێویـان بـرد، ئـەوە ئێـوە بـە دەسـتی غەیری خۆتـان ئـەو كابرایەتـان لـە كـۆڵ بۆتـەوە، بـەڵام ئەگـەر بـوو بە حوكمـڕان، یـان پێغەمبـەر بـێ، ئـەوە ئێـوە بەختەوەرتریـن كـەس دەبـن بـە موحەممـەد، چونكـە حوكمڕانییەكـەی حوكمڕانیـی ئێـوە دەبـێ و، بەرزییەكـەی بـەرزی ئێـوە دەبـێ، ئەوانیـش گوتیـان: ئـەوە زۆر دوورە! ئـەی ئەبـوو وەلیـد! موحەممـەد جـادووی لێكـردووی، ئەویـش گوتـی: ئـەوە بۆچوونـی منـە، خۆتـان چیتـان پـێ چاكـە ئـەوە بكـەن.

دەڵێـم: بـە تەئكیـد ئەگـەر بـە قسـەیان كردبایـە، زۆر قازانجیـان دەكـرد، بـەڵام ئەو زلەزلانـەی قورەیـش تەمـاع و بەرژەوەندیـی ناشـەرعیی، كـە بەسـەریەكەوەیان نابـوو، ڕێـی لێگرتـن لـەوەی بـە قسـەی عوتبـەی كـوڕی ڕەبیعـە بكـەن، كـە لـە هەمووشـیان زاناتـر و عاقڵـتر و شـارەزاتر بـووە.

ئـەم دوو گێڕدراوەیـە تیشـكی زیاترمـان بـۆ دەخەنـە سـەر واتـای ئـەم ئایەتانـە، هـەر بۆیـە لێـرەدا هێنامانـن.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

پێناسەی قورئان بەوە کە لەلایەن خوای بە بەزەیی بەخشندەوە دەبەزیوەو، ئایەتەکانی ڕوونن و خوێنراوەیەکی بە زمانی عەرەبییە، بۆ کەسانێك کە زانان و، موژدەدەرو ترسێنەرە، پاشان خستنەڕووی هەڵوێستی نەرێنییانەی بێبڕوایان لە بەرانبەریدا، کە نە دڵییان تێی دەگات، نە گوێیان دەبیستێ، نەچاویشیان دەبینێ:

خوا دەفەرموێ: ﴿حمٓ ﴿١﴾ تَنزِيلٌ مِّنَ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ﴿٢﴾ كِتَٰبٌ فُصِّلَتْ ءَايَٰتُهُۥ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ بَشِيرًا وَنَذِيرًا فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٤﴾ وَقَالُوا۟ قُلُوبُنَا فِىٓ أَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدْعُونَآ إِلَيْهِ وَفِىٓ ءَاذَانِنَا وَقْرٌ وَمِنۢ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَٱعْمَلْ إِنَّنَا عَٰمِلُونَ ﴿٥﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە سێزدە بڕگەدا:

١)- ﴿بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾، بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە.

٢)- ﴿حمٓ﴾، ئەوە دوو پیتە (ح، م)، پێشتر قسەمان لەبارەوە کردوون، کە ئەو جۆرە پیتانە بە پیتە پچڕپچڕەکان (**الحروف المقطَّعة**) ناسراون و لە پێش (٢٩) سووڕەتەوە هاتوون.

٣)- ﴿تَنزِيلٌ مِّنَ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾، دابەزێنراوە لە لایەن خوای بە بەزەیی بەخشندەوە، وشەی: (**تَنْزِيلٌ**)، واتە: (**مُنَزَّلٌ**) دابەزێنراوە، وشەی: (**تَنْزِيل**)، چاوگە، بەڵام بە مانای ناوی بەرکار (**إسم مفعول**)ە، یانی: (**مُنَزَّلٌ**) واتە: دابەزێنراوە.

ئنجا بە پێی ڕێزمانی عەرەبیی: (تَنْزِيلٌ)، دەبێ بە نیهاد (مبتدأ) و، ﴿مِّنَ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾، لە شوێنی (رفع)دایەو، دەبێ بە گوزارە (خَبَر).

دەشگونجێ بگوترێ: (تَنْزِيلٌ)، گوزارەیەو نیهادەکەی قرتێنراوە، کە بریتیە لە (هَـذَا)، بەم شێوەیە: (هَـذَا تَنْزِيلٌ مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم).

ئنجا خوا ﷻ کە بە قورئان دەفەرموێ: (تَنْزِيلٌ)، واتە: لەسەرێوە لەلایەن خواوە، کە خوا ﷻ لە سەرووی دروستکراوەکانی خۆیەتی، بەو شێوەیە کە بۆ خوا شایستەیە، لەوێوە ئەو قورئانە دابەزێنراوە، کەواتە: بزانن سەرچاوەکەی سەرێیەو، لەلایەن خوای خاوەن بەزەیی و بەخشندەوەیە.

٤)- ﴿كِتَٰبٌ فُصِّلَتۡ ءَايَٰتُهُۥ﴾، کتێبێکە ئایەتەکانی ڕوونکراونەوە، (الكتَاب: إِسْمٌ لِمَجْمُوعِ حُرُوفٍ دَالَّةٍ عَلَى أَلْفَاظٍ مُفِيدَة)، (كَتَبَ) واتە: (جَمَعَ)، هەروەك (قَرَأَ)ش بە مانای (جَمَعَ)یە، ئنجا (كتاب) یانی: ئەو پیتانەی نووسراون و، کۆکراونەوەو دەلالەت دەکەن لەسەر هەندێك بێژەی سوودبەخش، ماناگەیەن، قورئانیش دیسان بریتیە لەو پیت و دەنگانەی کۆکراونەتەوە، بەڵام بێژراون و مانایەك بە دەستەوە دەدەن.

(فُصِّلَتْ)، یانی: (أَي بُيِّنَت وَ وُضِّحَت)، ڕوونکراونەوە، پێشتریش لە لێکدانەوەی وشەکاندا باسمان کرد، کە: (فَصْل) واتە: لێك جیاکردنەوەی دوو شتان، بە شێوەیەك کەلێنیان بکەوێتێ، دوو شت ئەگەر پێکەوە ئاوێتە بن، بۆت لێك ناکرێنەوە، بەڵام کە لێکت جیاکردنەوەو کەلێنیان کەوتێ، دەڵێی: ئەمە ئەویانەو، ئەوەش ئەویانە، بۆیە قسەش ئەگەر بگوترێ: قسەیەکی ڕوونە، جیایە لەوەی کەسێك قسەکانی تێکەڵ پێکەڵ بکات و، کۆتایی ڕستەو سەرەتای ڕستە دیار نەبێ، ئنجا ئایا ڕستەی پرسیارکردنە؟ یان ڕستەی هەواڵدانە؟ ئەگەر بە پێی نەغمەو ئاوازەکەی دیار نەبێ، زۆر جیایە لەوەی کە بە ڕوونیی قسە بکرێ، یاخود کتێبێك بە ڕوونیی سەرەتاو کۆتایی ڕستەکانی و، شێوەی دارشتنی بڕگەکانی ڕوون بێ.

٥)- ﴿ قُرۡءَانًا عَرَبِيًّا ﴾، {ئەو دابەزێنراوە، وێڕای ئەوەی کتێبەو نووسراوەتەوە}، خوێنراوەیەکی عەرەبییشە، (قرآن) واتە: خوێنراوە، چاوگەو دەشگونجێ ناو بێ، واتە: خوێنراوەیەکە بە زمانی عەرەبیی.

(قُرْآناً) کە مەنصووب کراوە لێرەدا:

أ- یان ئەوەتا حاڵە، ئەو خوێنراوەیە کە کتێبێکە ئایەتەکانی دابەزێنراون و ڕوونکراونەوە، لە حاڵێکدا کە دەشخوێنرێتەوە بە زمانی عەرەبیی.

ب- یاخود: ﴿ قُرۡءَانًا عَرَبِيًّا ﴾، لەسەر حاڵەتی مەدح (**منصوب**)ە، لە زمانی عەرەبییدا شتێك کە مەدح و ستایش بکرێ، حاڵەتی (**نصب**) وەردەگرێ.

وشەی: (**عَرَبِيًّاً**)یش وێڕای ئەوەی زمانێکی گەلێکی دیارییکراو دەگرێتەوە، کە گەلی عەرەبە، بەڵام لە زمانی عەرەبییدا و لە بەرکارهێنانی قورئان و سوننەتیش دا، بە واتای قسەی ڕۆشنیش دێ، دەگوترێ: (**أَعْرَبَ عَنْ رَأْيِهِ**)، واتە: ڕای خۆی دەرخست، پێغەمبەریش ﷺ فەرموویەتی: {**وَالثَّيِّبُ تُعْرِبُ عَنْ نَفْسِهَا**}[1]، واتە: ئافرەتی بێوەژن خۆی قسەی خۆی بە ڕوونیی دەکات، لەبەر ئەوەی هەندێك شەرمی شکاوە، خۆی دەتوانێ بڵێ ڕازییە، یاخود ڕازیی نیە، بەو پیاوە، (**تُعْرِب**) واتە: ڕای خۆی بە ڕوونیی ڕادەگەیەنێ.

٦)- ﴿ لِّقَوۡمٍ يَعۡلَمُونَ ﴾، ئەم دابەزێنراوە کە لەلایەن خوای خاوەن بەزەیی بەخشندەوە هاتوە، کتێبێکە ئایەتەکانی ڕوون کراونەوە، هەروەها قورئانێکی ڕۆشنە بە زمانی عەرەبییە، بۆ کۆمەڵێك بزانن.

لێرەدا بۆ (**يَعلَمُون**) دەزانن، توێژەرەوان دوو واتایان داناون:

أ- زمانی عەرەبیی بزانن.

---

(١) {عَنْ عَدِيٍّ بْنِ عَمِيرَةَ الْكِنْدِيِّ ﷺ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الثَّيِّبُ تُعْرِبُ عَنْ نَفْسِهَا، وَالْبِكْرُ رِضَاهَا صَمْتُهَا} أخرجه ابن ماجه: ١٨٧٢، وأحمد: ١٧٧٥٨، والطبراني: ٢٦٤.

ب- یاخود کتێبە ئاسمانییەکان بزانن، ئەو کاتە دەزانن کە ئەمەش کتێبێکی ئاسمانییە، کە دەفەرموێ: (**يَعْلَمُونَ**) بەرکاری (**يَعْلَمُونَ**)، قرتێنراوە، چونکە زانراوە: (**يَعْلَمُونَ اللِسَانَ العَرَبِي**)، یان: (**يَعْلَمُونَ الكُتُبَ السَّمَاوِيَّة**).

بەڵام من پێم وایە ئەگەر بگوترێ: (**يَعْلَمُونَ**)، واتە: زانیارییان هەیە، یانی: لێرەدا ﴿ يَعْلَمُونَ ﴾، وەك تێپەڕکار (**مُتَعَدِّي**) مامەڵەی لەگەڵ نەکراوە تاکو بەرکار بخوازێ، بەڵکو وەك کرداری لازیم بەکارهاتووە وەك (**هُوَ يَعْلَمُ**) ئەو دەزانێ، لێرەش (**لقوم يعلمون**) واتە: کەسانێك کە خاوەن زانیاریی بن دەزانن.

وەك پێشینان گوتوویانە: «قەدری زێڕ لە لای زێڕنگەرە»، کەسێك زانا نەبێ، قەدری قورئان نازانێ، بەڵکو کەسێك تاکو پتر زانا بێ و، توانای دەرککردن و تێگەیشتنی شتی هەبێ و، قووڵ و ورد بێ، زیاتر لە قورئان بەهرەمەند دەبێ و دەزانێ کە قورئان چییە؟ بەڵام بابای نەزان و نەشارەزای کەودەن، بە دڵنیایی قەدری قورئان نازانێ و، لێی تێناگات، بۆیە دەڵێ: هیچ نیە! هەروەك چۆن کەسێك کوێر بێ، خۆر بە نێوەڕاستی ئاسمانەوە نابینێ! مەگەر هەست بە گەرمییەکەی بکات، ئەگەرنا، نایبینێ، بە هەمان شێوەش کەسێك نەزان بێ، قەدری قورئان نازانێ، بە هۆی نەزانییەکەیەوە.

٧)- ﴿ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ﴾، قورئان هەم موژدەدەرەو، هەم ترسێنەر و وریا کەرەوەیە.

﴿ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ﴾، یان **أ-** حاڵی دووەمە بۆ: (**كِتَاب**)، واتە: ئەو کتێبە ئایەتەکانی ڕوون کراونەوە، لە حاڵێکدا کە خوێنراوەیەکی عەرەبییە، لە هەمان کاتیشدا، موژدەدەر و ترسێنەریشە.

ب- دەشگونجێ: ﴿ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ﴾، سیفەت بێ بۆ: ﴿ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا ﴾، واتە: قورئانێکی عەرەبییە، کە موژدەدەر و ترسێنەرە.

کە دەفەرموێ: ﴿ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ﴾، لێرەدا بە پیتی (و) گێردراوەتەوە، بۆ ئاگادارکردنەوەی ئەوە کە موژدەدەرە بۆ کۆمەڵێك و ترسێنەریشە بۆ کۆمەڵێکی

دیکـە، واتــە: ئەوانــەی کــە لێــی بەهەرەمەنــد دەبــن، موژدەیــان پــێ دەدات بــە سـەربەرزیی و سـەرفرازیی دنیـاو دواڕۆژ، ئەوانـەش کـە پشـتی تێدەکەن، دەیانترسـێنێ و وریایـان دەکاتـەوە، بـە مەینەتیـی و سـزاو پەشـێمانیی لـە دنیـاو دواڕۆژدا.

٨)- ﴿ فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ ﴾، زۆربەیان پشتیان هەڵکرد، (عُرْض) بە مانای لامل دێ، (أَعْرَضَ) واتە: لاملی تێکرد، کەسێك بیەوێ گوێ لە شتێك نەگرێ، لاملی تێدەکات، یاخود کە بیەوێ پشتی تێبکات، پێشێ لاملی تێدەکات، دوایی وەردەسووڕێ.

لێـرەدا: ﴿ فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ ﴾، واتـە: زۆربەیان پشـتیان هەڵکرد لـە زانیارییەکانی قورئـان، لە مـوژدە و ترسـاندنەکانی قورئان.

٩)- ﴿ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴾، بۆیە نابیستن! بە تەئکید کەسێك پشت لە شتێك بکات و، لاملی تێبکات و لێی دوور بکەوێتەوە، دەنگەکەی نابیستێ، ئەوانەش لە ئەنجامی پشتهەڵکردنیان لە قورئان، دەنگ و سەدای زوڵاڵی قورئان نەبیستن، بۆیە لێی تێناگەن.

زۆر کەسـی مولحیـدو بـێ دیـن هەیـە، دەڵـێ: کـوا قورئـان چـی تێدایـە؟! کاتـی خـۆی لـە سـەرەتای کارو بانگـەوازی ئیسـلامییمدا، لـە زۆر کـۆڕ و مەجلیسـدا هـی وا هەبـووە، گوتوویەتـی: کـوا فـڵان سـوورەتە، چ سـوودێکی هەیـە؟! کـە ئێسـتا کەمتر وایـە، خەڵـك بـەو شـێوە ئاشـکرایە، ئـەو جـۆرە ڕەخنانـە لـە کـۆڕو مەجلیسـان دا بگـرێ[1]، هەرچەنـدە پێـم خۆشـە خەڵـك چـی لـە دڵیدایـە، بـە ڕوونیـی و بـە ئاشـکرایی بیڵـێ، نـەك ڕوو دەربایسـی و ڕووپامایـی بـکات، دواتـر لـە پاشـملە شـتی دیکـە بڵـێ؟! بێگومانیـش هـەر سـوورەتێك و هـەر کۆمەڵـە ئایەتێك دەگونجـێ دەیان حیکمـەت و پەنـدی لێوەربگـری، بـەڵام وەك گوتـراوە: {بابـای نەخـۆش ئـاوی شـیرینی بـەزار تاڵـە}، بابـای نەخـۆش کـە میزاجـی تێکچووبـێ، ئـاوی سـازگاریش بخواتـەوە بـەزاری تاڵـە، بەڵکـو ئەگـەر شـتی شـیرینیش بخـوات هـەر بـەزاری تاڵـە، مـرۆڤ کـە میزاجـی ڕووح و عەقڵـی تێکچـوو، شـتەکان وەك خـۆی نابینـێ!

---

(١) ناشـڵێم ئێسـتاش ئـەوە نیە، بـەڵام ڕەنگـە هـەل و مـەرج و واقیعـی کۆمەڵایەتیـی و سیاسـیی بەنـدە بـە جۆرێـك بـێ، ئـەو قسـانە نەبیسـتم

ئنجا خـوا ﷻ هەڵوێسـتی بێبڕوایەکانمـان بـۆ بەرجەسـتە دەکات، کـە لـە وەڵامـدا چییـان گوتـوە:

١٠)- ﴿ وَقَالُوا۟ قُلُوبُنَا فِىٓ أَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدْعُونَآ إِلَيْهِ ﴾، گوتیان: دڵمان لە کیفاندایە، بەرانبەر ئەوەی تۆ ئێمەی بۆ بانگ دەکەی، وشەی: (**أَكِنَّة**) کۆی (**كِنانَ**)ە، (**الكِنانُ: مِثْلُ الغِطَاءِ وَزْناً وَمَعْنَى**)، (**كنان**) یانی: (**غِطَاء**) واتە: پۆشەر، یانی: دڵەکانی ئێمە پەردەپۆش کراون و لە نێو کیف و توورەکان دان.

کـە دەفەرمـوێ: ﴿ مِّمَّا تَدْعُونَآ إِلَيْهِ ﴾، واتـە: (**عَـمَّا تَدْعُونَـا إِلَيْـه**)، لـە بەرانبـەر ئـەوەدا کـە تـۆ ئێمـەی بـۆ بانـگ دەکـەی، ئێمـە دڵـمان لـە کیـف و توورەکەدایـە، واتـە: ئـەو شـتەی تـۆ ئێمـەی بـۆ بانـگ دەکـەی، ناچێتـە نێـو دڵمانـەوە، چونکـە دڵـمان پەردەپـۆش کـراوە.

١١)- ﴿ وَفِىٓ ءَاذَانِنَا وَقْرٌ ﴾، {جگە لەوەی عەقڵ و دڵمان داپۆشراوە، لەوەی ئێمەی بۆ بانگ دەکەی}، هەروەها لە گوێیەکانیشماندا قورسایی هەیە.

وشـەی (**وَقْـر**)، بـە مانـای (**صَمَـم**) دێ، واتـە: کەڕیـی، هەروەهـا بـە مانـای (**ثِقَل**)یـش دێ، واتـە: قورسـایی، ئنجا بێگومـان کەسـێك قورسـایی لـە گوێـی کرابـێ، گوێبیسـتی ئـەو قسـانە نابـێ کـە بـۆی دەکرێـن.

١٢)- ﴿ وَمِنۢ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ ﴾، لە نێوان ئێمەو تۆدا پەردەو نێوان هەیە، دەڵێ: (**الحِجَابُ: الساتر لِلمَرْئِيِّ مِنْ حَائِطٍ أَو ثَوْب**)، (**حِجاب**): بریتیە لە پەردەو نێوانێك ڕێ بگرێ لەوەی تۆ ئەو شتە بینراوە ببینی، ئنجا پەردەیەك بێ، دیوارێك بێ، هەر شتێك بێ.

لێـرەدا جێـی سـەرنجە کـە دەڵـێ: ﴿ وَمِنۢ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ ﴾، بـە هـۆی ئـەو (**مِـنْ**)ەوە ماناکـە بـەم شـێوەیەی لـێ دێ، دەڵـێ: (**الحِجـابُ ابْتَـدَأَ مِنَّـا وابْتَـدَأَ مِنْـكَ، فَالمَسَـافَةُ المُتَوَسِّـطَة بَـيْنَ جِهَتِنَـا وَجِهَتِـكَ، مُسْـتَوْعَبَةٌ بِالحِجَـابِ لا فَـرَاغَ فِيهَـا**)، کـە دەفەرمـوێ: ﴿ وَمِنۢ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ ﴾، واتـە: لـە لای ئێمـەوە دەسـت پێدەکات،

تاكو لای تۆ، هەمووی پەردەو نێوانە، واتە: ئەو پەردەو نێوانە لە تۆوە دەست پێدەكات، هەروەها لە ئێمەشەوە دەست پێدەكات، ئەوەی نێوەڕاستیشمان هەمووی پەردە و نێوانەو، هیچ بۆشایی تێدانیە، بۆ وێنە: تۆ كەسێك لە بەرانبەرتە، لە لای تۆوە دیوارێك دەست پێبكات، تا دەگاتە لای وی، مانای وایە ئەو دیوارە زۆر ئەستوورە، ئەوانیش دەڵێن: پەردەو نێوانێكی زۆر ئەستوورمان لە بەیندایە، بۆیە هیچ نابیستین.

ئەمە (**الشوكاني**) لە (**فتح القدير**)دا[١] هێناویەتی، ئەویش لە (**الزمخشري**) وەری گرتوە، كە لە (**كشاف**)دا هێناویەتی، زەمەخشەریی زۆرجار لە تەفسیرەكەیدا ئەو نوكتە ڕەوانبێژییانە دێنێ، بە هەمان شێوە (**البيضاوي وفخرالدين الرازي**) ش، بەڵام زۆرێك لە شیكەرەوانی قورئان، لە (**الكشّاف**)ەوە زیاتر ئەو سەرنجە ڕەوانبێژییانە دێنن.

١٣)- ﴿فَٱعۡمَلۡ إِنَّنَا عَـٰمِلُونَ﴾، دەجا تۆ كار بكە، ئێمەش كاری خۆمان دەكەین، واتە: تۆ لەسەر كاری خۆت بەردەوام بە، ئێمە گوێت پێ نادەین، ئێمەش لەسەر كاری خۆمان بەردەوام دەبین.

دیارە بەركاری (**فَاعْمَل**)، هەروەها: (**عَامِلُونَ**)، هەردووكیان قرتێنراون، بۆچی؟ بۆ ئەوەی زەین بە لای هەموو شتێكدا بچێ، واتە: تۆ كار بكەو، هەرچی پێت چاكە، ئەنجامی بدە، ئێمەش ئەنجامدەری هەركارێك دەبین كە پێمان چاكە.

لێرەدا جیاوازیی هەیە لە وشەی كردەوەی پێغەمبەر ﷺ و هی خۆیان، هی پێغەمبەریان ﷺ بە كردار كارهێناوە (**فَاعْمَل**)، واتە: كار بكە، بەڵام هی خۆیان بە ناوی بكەر (**إسم فاعل**) هێناوە (**عَامِلُونَ**)، ئەمەش یانی: هەر بەردەوام دەبین لەسەر كردەوەی ڕابردوومان.

---

(١) ج٤، ص ٦٧٨.

شـایانی باسـە: کـە خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: ﴿لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾، وەك پێشـتر ئاماژەمـان پێـدا:

١- هەندێك گوتوویانە، واتە: شارەزایی بە زمانی عەرەبیان هەبێ.

٢- هەندێکی دیکە گوتوویانە: ئاگایان لە کتێبە ئاسمانییەکانی دیکە هەبێ، چونکە ئەوەی شارەزای کتێبە ئاسمانییەکان بێ، کاتێك سەیری قورئان دەکات، دەزانێ ئەویش وەك ئەوانەو، کتێبێکی ئاسمانییەو، قسەی بەشەر نیە.

٣- منیش وام لێکدایەوە کە مەبەستی پێ ئەوەیە، هەر کەسێك زانیاریی هەبێ بە ڕەهایی، واتە: زانابێ و شارەزابێ، ئنجا ئەوەی گرنگە ئاماژەی پێ بکەین لێرەدا ئەوەیە: ئەو سێ واتایە تێك ناگیرێن، واتە: کەسێك شارەزای زمانی عەرەبیی بێ و، کەسێك ئاگای لە کتێبە ئاسمانییەکان بێ و، کەسێك زانیاریی هەبێ بە گشتیی و، ئامادەییشی هەبێ زانیاریی وەرگرێ، کەواتە: قورئان بۆ ئەو جۆرە کەسانە بە سوودە.

پێناسەی قورئان بە نۆ سیفەتی سەرەکیی

لێرەدا خوا ﷻ لەم چەند ئایەتەدا، پێناسەی قورئانی بە نۆ (٩) سیفەتی سەرەکیی کردوە، کە ئەم سیفەتانەن:

١- ﴿ تَنزِيلٌ ﴾، کەواتە: ئەم قورئانە دابەزێنراوە، نە هەڵبەستراوەو نەگوتراوەو نەنووسراوە و نەفێرکراوە، بەڵکو لەسەرێوە، لە لایەن خوایەك کە لەسەرووی دروستکراوەکانیەتی، بەو شێوەیە کە بۆ خوا شایستەیە، لەوێوە دابەزێنراوە.

٢- ﴿ مِّنَ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ﴾، دابەزێنراوە لەلایەن خوایەکی ئەوپەڕی بە بەزەیی و بەخشندەو میهرەبانەوە، یاخود بە بەزەییە بە گشتیی بۆ مرۆڤ و، جندو، فریشتەو هەموو دروستکراوەکان، بەخشندەشە بە تایبەت بۆ بڕواداران لە ڕۆژی دوایی دا، یاخود واتە: خوا ﷻ خاوەنی سیفەتی بەخشندەیی و بەزەییە، بە بەردەوامیی بەزەیی بەکاردێنێ، بەزەییەکەی تازە دەبێتەوە، هەروەها خاوەنی بەزەییشە، واتە: بەزەییەکەی چەسپاوە، چونکە صیغەی (فَعلان) و (فَعيل)، (ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ) بەو دوو مانایە دێن.

٣- ﴿ كِتَٰبٌ ﴾، قورئان نووسراوە، لە شوێنێکی دیکە باسمان کردوە، حیکمەتی خوای پەروەردگار وایخواستوە، ئەم قورئانە بە دوو شێوە بگات بە ئێمە: هەم بە شێوەی نووسراو، هەم بە شێوەی گوتراو، ئێمە بە تەواتور قورئانمان پێگەیشتوە، هەزاران کەس قورئانیان لەبەر کردوە، دواتر بە هەزارانی دیکەیان گوتوە، ئەوانیش بە هەزارانی دیکەو ... هتد، کە ئێستا ملیۆنان کەس هەموو قورئانیان لەبەرە، وێڕای گوتران و لەبەر کران لە عەقڵ و سینەکان دا، کاتی خۆی لە سەردەمی پێغەمبەریش دا ﷺ نووسراوەتەوە لەلایەن چەند نووسەرێکەوە، لەسەر چەرم و پەڕۆو بەردو ئەو شتانەی لەسەریان نووسیون، چەند نووسەرێك هەبوون، ئیشیان ئەوە بووە کە قورئان بنووسنەوە، کاتێك سوورەتێك، یان چەند ئایەتێك دابەزیوەتە سەر پێغەمبەر، ئەوان ڕاستەوخۆ نووسیویانەتەوە[1].

---

(١) نووسەرەوانی وەحیی دەوری (٤٣) کەس بوون و (٢٨) یان هەمیشەیی و پسپۆڕ بوون، بڕوانە:

بۆیە قورئان پێی دەگوترێ: ﴿ كِتَٰبٌ ﴾، چونکە نووسراوە، پێشی دەگوترێ: ﴿ قُرۡءَانًا ﴾، چونکە گوتراو و بێژراوە.

٤- ﴿ فُصِّلَتۡ ءَايَٰتُهُۥ ﴾، ئایەتەکانی ڕوونکراونەوە، واتە: ڕوونن، نەك پێشێ ڕوون نەبووبن، دواتر ڕوونکرابنەوە، واتە: ئایەتەکانی کە دابەزێنراون، ڕوونن، بەڵام خوا ﷻ لێرەدا ئەم تەعبیرەی بە کردار (**فعل**) هێناوە، ئەگەرنا لە شوێنی دیکەدا دەفەرموێ: ﴿ ءَايَٰتٖ مُّفَصَّلَٰتٖ ﴿١٣٣﴾ ﴾ **الأعراف**، بەڵام بۆ موعجیزەکان، واتە: ئایەتە ڕۆشنەکان، بەڵام لێرەدا دەفەرموێ: (فُصِّلَتۡ ءَايَٰتُهُۥ) و لە شوێنی دیکەدا دەفەرموێ: ﴿ كِتَٰبٌ أُحۡكِمَتۡ ءَايَٰتُهُۥ ﴿١﴾ ﴾، **هود**، واتە: دەیخاتە حاڵەتی کردەییەوەو بە شێوەی کردەیی هێناویەتی، ئایەتەکانی ڕۆشن کراونەوەو، ئایەتەکانی مەحکەم و قایم و توندو تۆڵ کراون.

٥- ﴿ قُرۡءَانًا ﴾، خوێنراوەیە، لە شوێنی دیکەدا خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ فَإِذَا قَرَأۡنَٰهُ فَٱتَّبِعۡ قُرۡءَانَهُۥ ﴿١٨﴾ ﴾ **القيامة**، قورئان لەوێدا دەگونجێ چاوگ بێ، واتە: (قِرَاءَة) خوێندنەوە، دەشگونجێ ناو بێ، واتە: خوێنراوە، قورئان هەم خوێندنەوەیە، هەم خوێندراوەیە.

٦- ﴿ عَرَبِيّٗا ﴾، قورئانێکی عەرەبییە، واتە: بە زمانی عەرەبییە، وشەی عەرەبیی وێرای زمانی عەرەبیی بە واتای ڕۆشنیش دێ، بۆیەش نەتەوەی عەرەب زمانی خۆیان ناوناوە عەرەبیی، لەبەر ئەوەی زمانی خۆیان پێ ڕۆشن بووەو، باش لە یەك تێگەیشتوون، بەڵام زمانی گەلانی دیکەیان پێ ناڕۆشن بووە، بۆیە ناویان لێ ناوە: عەجەمیی یان ئەعجەمیی، عەجەمیش زمانی خۆیان پێ ڕۆشنەو، زمانی عەرەبییان پێ ناڕۆشنە، کەواتە: ئەمە شتێکی ڕێژەیی و گوێرەییە، بۆ وێنە: بابایەکی کورد زمانی خۆی پێ ڕۆشنە، بەڵام زمانی بەرانبەری خۆی پێ ناڕۆشنە، هەروەها بەرانبەرەکەشی بەهەمان شێوە.

٧- ﴿ لِّقَوۡمٖ يَعۡلَمُونَ ﴾، بۆ کۆمەڵێك کە بزانن:

أ- زمانی عەرەبیی بزانن.

(حقائق وشبهات حول القرآن الكريم) د. محمد عمارة، ص: ٣٠ - ٤٣، الطبعة الثانية: ١٤٣٣ هـ - ٢٠١٢م.

ب- شارەزای کتێبە ئاسمانییەکان بن.

ج- ئامادەبن بزانن و فێر بن.

د- یاخود (**يَعْلَمُونَ**)، ئەگەر کردارێکی لازیم بێ، وەك: (**عَلِمَ، يَعْلَمُ**) واتە: زانی، دەزانێ، نەك تەنها فڵان شتە دەزانێ، بەڵکو ئەوانەی زانیارییان هەیە بەرەهایی.

٨- ﴿ بَشِيرًا ﴾، قورئان دڵخۆشکەرو موژدەدەرە، بۆ کەسانێك کە شوێنی دەکەون، شوێن پەروەردگار دەکەون، شوێن پێغەمبەرەکەی ﷺ دەکەون، قورئان هەم لە دنیادا دڵخۆشیان دەکات، لەسەر ئاستی تاك، ئاسوودەیی و سەربەرزیی و ئارامیی و بەرچاوڕوونیان دەبێ، لەسەر ئاستی کۆمەڵگاش توندو تۆڵیی و، تەبایی و، دادگەرییان دەبێ، بۆ ڕۆژی دواییش موژدەیان پێدەدات، کە خوا ﷻ لێیان ڕازی دەبێ و دەیانخاتە بەهەشتەکانیەوە.

٩- ﴿ وَنَذِيرًا ﴾، ترسێنەرو وریا کەرەوە، ئەمەش سیفەتی نۆیەم و کۆتاییە، کە لێرەدا قورئانیان پێ وەسفکراوە، (**الإِنْذَارُ: إِعْلاَمٌ مَعَ تَخْوِيفٍ**)، (**إِنْذَار**): بریتیە لە ئاگادارکردنەوە لەگەڵ ترساندن دا، واتە: هۆشداریی پێدان و وریا کردنەوەو ترساندن، بە دڵنیایی قورئان ترسێنەرو وریاکەرەوەو هۆشداریی دەرە بۆ کەسانێك کە پشتی تێدەکەن، دەیانترسێنێ کە ئێوە لە دنیاشدا تووشی باجدان دەبن، لەبەر ئەوەی پشتتان لە قورئان کردوە، لە ڕۆژی دواییشدا تووشی جەزرەبەو سزای خوا ﷻ دێن.

لێرەدا جێی خۆیەتی باسی ئەوەش بکەین، دوای ئەوەی خوا ﷻ لێرەدا باسی ئەو نۆ سیفەتەی قورئان دەکات، ئنجا دێتە سەر باسی هەڵوێستی نەرێنییانەی بێبڕوایان، واتە: قورئانێك کە خاوەنی ئەو نۆ سیفەتانەیە، دەبوو زۆر پێشوازیی لێ بکرێ و شوکرانەی لەسەر بکرێ، دەبوو باوەشی گەرمی بۆ بکرێتەوە، هەڵبەتە خاوەنی عەقڵ و ویژدانەکان بەو شێوەیەن، ئەوانەی خوا ﷻ چاکەی بۆیان بوێ، شایستەی چاکەو خێرو بەرەکەتی قورئان بن.

لێرەدا خوا ﷻ دێتە سەر باسی هەڵوێستی نەرێنییانەی بێبڕوایان لە شەش هەڵوێستاندا:

١- ﴿ فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ ﴾، زۆربەیان پشتیان هەڵکرد، لە قورئاندا بە زۆریی: (**أَكْثَرُهُم**)، یان: (**كَثِيرٌ**)، بەکاردەهێنرێ، بۆچی؟ چونکە هەموویان پشتیان تێنەکردوە، ئەوانەی پێغەمبەر ﷺ پەیامی ئیسلام و قورئانی بە گوێ دا داون، هەندێکیان شوێنی پێغەمبەر ﷺ کەوتوون، بۆیە لە قورئاندا زۆر بە دەگمەن شێوەی ڕەهاییت بەرچاو دەکەوێ، خوا ﷻ باسی هەر قەومێك بکات، دەفەرموێ: زۆرینەیان، نەك هەموویان، ﴿ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ ٱلنَّاسِ عَنْ ءَايَٰتِنَا لَغَٰفِلُونَ ﴿٩٢﴾ ﴾، زۆرێك لە خەڵکی لە ئایەتەکانمان لە بێئاگایانن، خوا ﷻ دەفەرموێ: زۆرێك، نافەرموێ: هەموو، چونکە بێگومان خەڵکانێك هەن، کە بێئاگانین لە ئایەتەکانی خوا، لێرەشدا هەموویان پشتیان تێ نەکردوە، لاملیان لە قورئان نەکردوە، بۆیە خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ ﴾.

٢- ﴿ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴾، ئەوانە نابیستن، نابیستن بە واتای ئەوەیە کە وەریناگرن و قبووڵی ناکەن، بەڵام لێرەدا حاڵەتی ئەوانی چواندوە، بە حاڵەتی کەسێك کە بانگی بکەی و نەبیستێ.

٣- ﴿ وَقَالُوا۟ قُلُوبُنَا فِىٓ أَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدْعُونَآ إِلَيْهِ ﴾، گوتیان دڵمان لە نێو بەرگ و پۆشەرو کیفاندایە، بەرانبەر بەوەی تۆ ئێمەی بۆ بانگ دەکەی، بۆیە ئەو قسەیەی تۆ دەیکەی ناچێتە نێو عەقڵ و دڵمانەوە.

٤- ﴿ وَفِىٓ ءَاذَانِنَا وَقْرٌ ﴾، گوێیەکانیشمان قورساییان تێدایە، ئنجا گوێیەك قورسایی تێدابێ، بێگومان نابیستێ.

٥- ﴿ وَمِنۢ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ ﴾، لە نێوان ئێمەو تۆدا، پەردەو نێوان هەیە، واتە: لە ئێمەوە تاکو دەگاتە تۆ، پەردەو نێوان هەیە، بۆیە نابینین.

٦- ﴿ فَٱعْمَلْ إِنَّنَا عَٰمِلُونَ ﴾، تۆ (ئەی موحەممەد ﷺ) کاری خۆت بکەو، ئێمەش ئەنجامدەری کاری خۆمانین، واتە: ئێمە چۆنمان کردوە، هەروا دەکەین، تۆش لەسەر کاری خۆت بەردەوام بەو، ئێمەش گوێت پێنادەین! ئەوەش ئەوپەڕی ملهوڕیی و یاخیی بوونی ئەوان دەردەخات.

مەسەلەی دووەم:

فەرمانکردنـی خـوا ﷻ بـە پێغەمبەرەکـەی موحەممـەد ﷺ کـە ڕاییگەیەنـێ، ئەویـش تەنیا مرۆڤێکـی وەك خۆیانـە، بـەڵام سروشـی بـۆ کـراوە، کـە تەنیـا یـەك پەرسـتراوی هەقیـان هەیـە، ئنجـا بـا بـە ڕاسـتیی ڕووی تێبکـەن و، داوای لێبوردنـی لێبکـەن، هەروەهـا ئاماژەیەکیـش بـە خەسـڵەتە بنەڕەتییەکانـی هەریـەك لـە هاوبـەش بـۆ خـوا دانـەران و، بـڕواداران:

خـوا دەفەرمـوێ: ﴿ قُلْ إِنَّمَآ أَنَا۠ بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰٓ إِلَىَّ أَنَّمَآ إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ فَٱسْتَقِيمُوٓا۟ إِلَيْهِ وَٱسْتَغْفِرُوهُ ۗ وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِينَ ﴿٦﴾ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَهُم بِٱلْءَاخِرَةِ هُمْ كَٰفِرُونَ ﴿٧﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٨﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە دە برگەدا:

١)- ﴿ قُلْ إِنَّمَآ أَنَا۠ بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ ﴾، بڵێ: من تەنیا مرۆڤێکم وەك ئێوە، ئەم ڕستەیەو دوو ڕستەی دواتری ئەم ئایەتە، لە ئایەتی (١١٠)ی سووڕەتی (**الكهف**)یشدا هاتوە، بە هەمان شێوە: ﴿ قُلْ إِنَّمَآ أَنَا۠ بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰٓ إِلَىَّ أَنَّمَآ إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ ... ﴾.

لێـرەدا کـە دەفەرمـوێ: ﴿ قُلْ إِنَّمَآ أَنَا۠ بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ ﴾، وشـەی (**إِنَّمَا**): ئامـڕازی کورتهەڵهێنـان و چەسـپاندنە، واتـە: (**إِنَّمَا: أَنَـا مَقْصُـورٌ فِـي الْبَشَرِيَّـةِ دُونَ التَّـصَرُّفِ فِي قُلُـوبِ النَّـاس**)، واتـە: مـن کورتهەڵهێـنراوم لـە مـرۆڤ بوونـدا، نـەك بتوانم دەسـتکاریی دڵـی خەڵـك بکـەم، دڵـی ئێـوە وەربگێـڕم بـۆ ئیـمان، مـن مرۆڤێکـم وەك ئێـوە، لـەو ڕووەوە کـە بتوانـم ئێـوە بێنمـە سـەر ڕێـگای هیدایـەت، ناتوانـم!.

دەتوانـم ڕێنماییتـان بکـەم، دەتوانـم هیدایەتتـان بـدەم بـە واتـای ڕێنمایـی و واتـا گشـتییەکەی هیدایـەت، بـەڵام ناتوانـم هیدایەتتـان بـدەم بـە واتـا تایبەتییەکـەی

هیدایـەت، بـەو مانایـەی بتانخەمـە سـەر ڕاسـتە ڕێ، ئەگـەر ئینسـان وریـا نەبێ لـە جیاکردنـەوەی واتـای گشـتیی هیدایـەت و، واتـای تایبەتیـی هیدایـەت، وەك هەندێـك لـە توێژەرەوانـی قورئـان تووشـی ئـەو هەڵەیـە بـوون، ئـەو کەسـەش ئەگـەر لێکیـان جیانەکاتـەوە، بێگومـان تووشـی هەڵـە دەبـێ.

بـا سـەرنج بدەیـن! خـوا ﷻ لـە سـوورەتی (**القصـص**) دەفەرمـوێ: ﴿ إِنَّكَ لَا تَهۡدِي مَنۡ أَحۡبَبۡتَ ﴿٥٦﴾ ﴾، واتـە: تـۆ ناتوانـی هیدایەتـی ئەوانـە بـدەی کـە خۆشـت دەوێـن، لـە هەمـان کاتـدا لـە سـوورەتی (**الشـوری**) دەفەرمـوێ: ﴿ وَإِنَّكَ لَتَهۡدِيٓ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ﴿٥٢﴾ ﴾، واتـە: بـە دڵنیایـی تـۆ هیدایەتـی خەڵـك دەدەی بـۆ سـەر ڕێـگای ڕاسـت، ئنجـا کـە دەفەرمـوێ: تـۆ هیدایەتیـان دەدەی، بـە مانـای ڕێنماییـە، واتـە: تـۆ ڕێنماییـان دەکـەی، بـەڵام کـە دەفەرمـوێ: ناتوانـی هیدایەتیـان بـدەی، واتـە: ڕێـی ڕاسـتییان پـێ بگـری و، بیانخەیـە سـەر ڕاسـتە شـەقام.

کەواتـە: هیدایەتێـك هەیـە، بـە مانـای ڕێنمایـی، هیدایەتێکیـش هەیـە بـە مانـای خسـتنە سـەر ڕێـگا، ئنجـا خسـتنە سـەر ڕێـگا، تەنهـا بـە خـوا ﷻ دەکـرێ، تەنهـا خـوا دەتوانـێ خەڵـك بخاتـە سـەر ڕاسـتە شـەقام، لێـرەش خـوا ﷻ بـە پێغەمبـەر ﷺ دەفەرمـوێ: ﴿ قُلۡ إِنَّمَآ أَنَا۠ بَشَرٞ مِّثۡلُكُمۡ ﴾، بڵـێ: مـن تەنیـا مرۆڤێکـم وەك ئێـوە، واتـە: ئەگـەر چاوەڕێـی ئەوەبـن، بـە تۆبزیـی ئیمانتـان بخەمـە نێـو دڵ، بێگومـان ناتوانـم و ئـەوە کاری مـن نیـە، چونکـە مـن مرۆڤێکـی وەك خۆتانـم.

٢)- ﴿ يُوحَىٰٓ إِلَيَّ ﴾، سروشم بۆ لا دەکرێ، واتە: قسەی پەنهانم بۆلا دەنێردرێ، ئەوەی پێشێ بەرپەرچدانەوەی ئەوەبوو، ئەوان بە پێغەمبەریان دەگوت، تۆ مرۆڤێکی وەك ئێمەی، خوا ﷻ بە پێغەمبەری ﷺ دەفەرموێ: بڵێ: بەڵێ منیش مرۆڤێکی وەك ئێوەم، ئەوە ڕاستە، من لەو قسەیەدا پشتگیرییتان دەکەم و بەرپەرچتان نادەمەوە، بەڵام ئەمە بەو واتایە نا، کە من لە هەموو شتێکدا مرۆڤێکی وەك ئێوەم، من لە مرۆڤ بووندا وەك ئێوەم، لەو شتانەدا کە بە مرۆڤ ناکرێن و، تەنها بە خوا ﷻ دەکرێن، لەو شتەدا ڕاستە وەك ئێوەم.

بەڵام جیاوازییەکم هەیە لەگەڵ ئێوە، ئەویش ئەوەیە: ﴿يُوحَىٰٓ إِلَيَّ﴾، سروشم بۆ لا دەکرێ، ئەمەش بەرپەرچدانەوەی ئەوەیە کە دەیانگوت: تۆ مرۆڤێکی وەك ئێمەی، واتە: مرۆڤ شایستەی ئەوە نیە، خوا ﷻ وەحیی بۆ بنێرێ، نەخێر! پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: من مرۆڤێکی وەك ئێوەم لە مرۆڤایەتییدا، بەڵام لە هەمان کاتدا مرۆڤێکم شایستەم سروشم بۆ بکرێ، لە نێو مرۆڤەکاندا کەسانێك هەبوون شایستەی ئەوە بوون خوا بەشێوەی تایبەت و پەنهان فەرمایشتیان بۆ بنێرێ و، بیاندوێنێ، کە پێی دەگوترێ: وەحیی.

شایانی باسە: ئێمە لە **(الكتاب السادس)** لە مەوسووعەی: **(الإسلام كما يتجلى في كتاب الله)**دا، لە ژێر ناوونیشانی: **(بحثٌ حَوْل الوَحِي)**، باسێکی تێرو تەسەلمان لە بارەی وەحییەوە کردوە، لەبەر ڕۆشنایی قورئان و سوننەتدا، هەروەها لە سووڕەتی **(یونس)**یشدا ئەو باسەمان بە تێرو تەسەلیی دووبارە خستۆتەوە بەرباس و پوختەکەیمان بە کوردیی هێناوە.

وەحیی لە بنچینەدا بە مانای قسەی پەنهان و، ئیلهام و خورپە دێ و، بە مانای غەریزەو ئاماژە دێ و، بە مانای فەرمانکردنی خوا دێ، هەروەها بە مانای ئەو وەحییە زانراوەش دێ، کە خوا ﷻ بە هۆی فریشتەکانەوە پەیامی تایبەت بۆ پێغەمبەران **(علیهم الصلاة والسلام)** دەنێرێ.

٣)- ﴿أَنَّمَآ إِلَٰهُكُمۡ إِلَٰهٞ وَٰحِدٞ﴾، کە پەرستراوی ئێوە تەنیا یەك پەرستراوە، لێرەدا خوای پەروەردگار جەوهەرو کاکڵی ئەو سروشەی بۆ لای موحەممەدی ﷺ کردوە، لەوەدا دەخاتەڕوو، کە بریتیە لە خوا بە یەکگرتن و، تەنیا خواپەرستن، ئەگەرنا ئەوەی خوا بۆ پێغەمبەری خاتەمی سروشکردوە، جگە لە خوا بە یەکگرتن و تەنیا خواپەرستن، زۆر شتی دیکەشی تێدایە، بەڵام ئەوە جەوهەرو کاکڵەکەیەتی و، ئەو هەناوو هەوێنەیە کە شتەکانی دیکە هەموویان لەخزمەت ئەو کاکڵ و جەوهەرەدان.

ئنجا هەروەك چۆن وشەی: **(إِنَّمَا)** ئامرازی کورت هەڵهێنان و چەسپاندنە، بە هەمان شێوەش وشەی **(أَنَّمَا)**ش هەمان مانا دەگەیەنێ، وشەی **(أَنَّمَا)**ش

هەر دەستە خوشکی (إِنَّما)یە، بەڵام (إِنَّما) لە سەرەتای ڕستەدا دێ و (أَنَّما) لە نێوەڕاستی ڕستەدا دێ، (أَنَّما)و (إِنَّما)ش هەردووکیان پێکهاتوون لە: (إِنَّ) کە بۆ تەئکید کردنەوەو جەختکردنەوەیە، لەگەڵ (ما) کە (ما الكافّة)ی پێ دەڵێن، ئەویش زیاد کراوە، ئەمەش بۆچی؟ بۆ ئەوەی مانای (ما) و (إلاَّ) بگەیەنێ، واتە: (**مَا هُنَاكَ إِلهٌ إلاَّ إلهٌ وَاحِد**)، واتە: وشەی (أَنَّما) هەم مانای (ما) بۆ لابردن (نفي) و، هەم مانای (إلاَّ) بۆ هەڵاواردن (إستثناء) دەگرێتەوە، واتە: هیچ پەرستراوێك نیە جگە لە یەك پەرستراوی تاك.

٤)- ﴿ فَٱسۡتَقِيمُوٓاْ إِلَيۡهِ ﴾، ئنجا ئێوە خۆتان بەرەو ئەو پەیام و وەحییە ڕاست بکەن، لێرەدا دەگونجێ مەبەست لە: ﴿ فَٱسۡتَقِيمُوٓاْ إِلَيۡهِ ﴾، بریتی بێ لە (**فَاسْتَقِيمُوا لَهُ**)، خۆتانی بۆ ڕاست بکەن، چونکە دەگوترێ: (**ذَهَبْتُ إِلَيْهِ وَذَهَبْتُ لَهُ**)، واتە: لە زمانی عەرەبیدا جاری وا هەیە (ل) لە شوێنی (إلى)دا دادەنیشێ و، جاری واش هەیە (إلى) لە شوێنی (ل)دا دادەنیشێ.

یاخود ﴿ فَٱسۡتَقِيمُوٓاْ إِلَيۡهِ ﴾، وشەی (**إستقيموا**) بۆیە بە (**إلى**) بەرکاری خواستوە، چونکە مانای (**تَوَجَّهُوا**) یان (**أَنِيبُوا**)ی خراوەتە نێو، واتە: ڕووی تێبکەن، یاخود بۆ لای بگەڕێنەوە، کەواتە: (**إِستَقِيمُوا**)، هەم مانای خۆی دەگەیەنێ، کە بریتیە لە ڕێك وەستان، لە هەمان کاتیشدا بە مانای بە ڕێکیی ڕووی تێبکەن، یان بە ڕێکیی بۆ لای بگەڕێنەوە، دێ.

٥)- ﴿ وَٱسۡتَغۡفِرُوهُ ﴾، داوای لێبوردنیشی لێبکەن.

٦)- ﴿ وَوَيۡلٌ لِّلۡمُشۡرِكِينَ ﴾، سزای سەختیش بۆ هاوبەش بۆ خوا دانەران.

کەواتە: مانایەکەی بەم شێوەیەی لێ دێتەوە: ئێوە بەندایەتیی خۆتان بۆ لای خوا ساغ بکەنەوەو، هاوبەشی بۆ دامەنێن، واتە: جگە لەوی مەکەنە هاوبەشی و، لەوەش کە ڕابردوەو هاوبەشتان بۆ داناوە، داوای لێبوردن و چاوپۆشیی لێ بکەن.

٧)- ﴿ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ ﴾، لێرەدا خوا ﷻ وەسفێکی دیکەی هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان دەکات: ئەوانەی کە زەکات نادەن، لێرەدا زەکات بە دڵنیایی مەبەستی پێ صەدەقەو ماڵ بەخشینە، بە بەڵگەی ئەوەی کە (**يُؤْتُونَ**)ی لەگەڵ هاتوە، (**يُؤْتُونَ أَي: يَدْفَعُونَ أَو يُعْطُونَ**)، دەیدەن یان دەبەخشن، کەواتە: ﴿ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ ﴾، واتە: (**لا يَدْفَعُونَ الزَّكاةَ، أَو لا يُعْطُونَ الزَّكاةَ**)، واتە: زەکات نادەن، یان نایبەخشن.

وەك گوتمان بەهۆی هەبوونی کرداری (**يُؤْتُونَ**)، لێرەدا (**الزَّكاة**) بە مانای ماڵ بەخشین دێ، ئەگەرنا دەشگونجا (**الزَّكاةَ**) بە مانای خۆ پاککردنەوەش هاتبایە.

لێرەدا پرسیارێك دێتە ئاراوە:

ئەم سوورەتە مەککەییە، لە مەککەش زەکات فەرز نەکرابوو لەسەر مسوڵمانان، ئەدی چۆن لێرەدا خوا ﷻ باسی زەکات دەکات و، سەرزەنشتی کافران دەکات لەسەر ئەوەی زەکات نادەن؟!

وەڵامەکەی ئەوەیە:

چ نوێژو، چ زەکات و، چ ڕۆژوو، ... هتد، ئەمانە لە قۆناغی مەککەشدا هەبوون، بەڵام وەك ئەسڵەکەیان هەبوون، نەوەك دوا قۆناغیان، بۆ وێنە: نوێژ هەر بووە، بەڵام دوایی پێنج نوێژەکان فەرز کراون، هەروەها نوێژی هەینیی و جەژنەکان و نوێژەکانی دیکە، هەروەها ڕۆژووگرتن هەر بووە، بەڵام دوایی لە ساڵی دووەمی کۆچییدا گرتنی ڕۆژووی ڕەمەزان فەرز کرا، هەروەها زەکاتیش هەر بووە، بەڵام دوایی لە ساڵی هەشت یان نۆی کۆچیی لە سوورەتی (**التوبة**)دا فەرز کراوەو، دیارییکراوە بدرێ بە کێ و چۆن بێ و، چۆن نەبێ؟ بەڵام لە مەککە ئەصڵی ئەو کارانە هەر بووە، ماڵ بەخشین هەر بووەو، مسوڵمانانی بۆ هاندراون، کەسێکیش ماڵی خۆی نەبەخشیبێ، بە کەسانی ئاتاج و نەدار، سەر زەنشتکراوە، هەروەك سەرزەنشتی کەسانێکیش کراوە کە نوێژ ناکەن، بۆ وێنە: لە سوورەتی (**القيامة**)دا، خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلَّىٰ ﴿٣١﴾ وَلَٰكِن كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿٣٢﴾ ﴾،

سەرزەنشتیان دەكات لەبەر ئەوەی نوێژیان نەكردوە، هەروەها لە سوورەتی (المدثـر)دا دەفەرمـوێ: ﴿ قَالُوا۟ لَمْ نَكُ مِنَ ٱلْمُصَلِّينَ ﴿٤٣﴾ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ ٱلْمِسْكِينَ ﴿٤٤﴾ وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ ٱلْخَآئِضِينَ ﴿٤٥﴾ وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ ٱلدِّينِ ﴿٤٦﴾ ﴾، سوورەتی (المدثر)یش لەو سوورەتانەیە كە هەر لە سەرەتای قۆناغی مەككەدا هاتوونە خوار، مانای وایە لە قۆناغی مەككەشدا نوێژ كردن هەر بووە، بەڵام نەك ئەو پێنج نوێژە كاتەكانیان بەو شێوازە دیاریكرابێ، كە دواتر دیاریكراون.

٨)- ﴿ وَهُم بِٱلْـَٔاخِرَةِ هُمْ كَـٰفِرُونَ ﴾، هەروەها ئەوان بە مەنزڵگای كۆتایی بێبڕوان، لێرەدا ﴿ وَهُم بِٱلْـَٔاخِرَةِ ﴾، (الأخرة) سیفەتی وەسفكراوێكی قرتێراو (مَحْذُوف)ە، واتە: (وَهُمْ بِالحَيَاةِ الآخِرَةِ، أَو بِالدَّارِ الآخِرَة)، ئەوان بە ژیانی دواتر، یان بە مەنزڵگای دواتر.

﴿ هُمْ كَـٰفِرُونَ ﴾، لێرەدا: (هُـمْ)، ڕاناوی لێك جیا كردنەوە (ضَمِيْر الفَصل)ە، بۆ جەختكردنەوەو تۆخكردنەوەی مانایەكەیەتی.

دواتر خوا ﷻ دێتە سەر باسی بڕواداران:

٩)- ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّـٰلِحَـٰتِ ﴾، بە دڵنیایی ئەوانەی بڕوایان هێناوەو، كردەوە باشەكانیان ئەنجامداون، وەك زۆر جاری دیكە گوتوومانە: (آمَنُوا)، هەمیشە بەركارەكەی قرتێنراوە، واتە: (آمَنُوا بِاللهِ وَمَلَئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَاليَومِ الآخِرِ وَبِالْقَدَرِ خَيرِهِ وَشَرِّهِ)، واتە: بڕوایان هێناوە بە هەموو ئەو شتانەی كە پێویستە بڕوایان پێ بهێنرێ.

(عَمِلُـوا)، یانـی: ئەنجامیـان داوە، (الصَّالِحَـات) دیسـان سـیفەتی وەسـفكراوێكی قرتێـنراوە، یانـی: (عَمِلُـوا الخِصَـالَ الصَّالِحَـات، أَو عَمِلُـوا الأَعـمَال الصَّالِحَـات)، خەسـڵەتە باشـەكان، یـان كـردەوە باشـەكانیان ئەنجـام داون، ئەوانـەی وان:

١٠)- ﴿ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴾، پاداشتێكی نەبڕاوەیان هەیە، لە حاڵەتی ئاسایی دا دەبووایە فەرمووبای: (أَجرٌ غَيْرُ مَمْنونٍ لَهُم)، بەڵام بۆیە (الجارّ والمجرور) پێشخراوە، لەبەر گرنگیی پێدان، وەك (إِيَّاكَ نعبد).

وشـەی (أَجْر)یـش: بریتیـە لـە قەرەبوویەکـی بـە کەڵـك، پاداشـتێکە خاوەنەکـەی لێـی بەهرەمەنـد بـێ.

وشەی (مَمنُونٍ): زانایان بە دوو واتایان لێکیان داوەتەوە:

أ- هەندێکیان گوتوویانە: (ممنون مَفْعُولٌ مِنَ المَنّ، وَهُوَ ذِكْرُ النِّعْمَةِ لِلْمُنْعَمِ عَلَيْهِ بِهَا أَي: غَيْرِ مَمْنُونٍ بِهِ عَلَيْهِ)، واتە: (مَمنُون) بەرکارە لە (مَنّ)، ئەویش بریتیە لە باسکردنی چاکە بۆ کەسێك کە چاکەکەی لەگەڵدا کراوە، واتە: منەتیان لەسەر ناکرێ، ئەم واتایە (محمد الطاهر بن عاشور) هێناویەتی، بەڵام پێم بەهێز نیە، بەڵکو ئەو واتایەی زۆرینەی توێژەرەوانم پێ بەهێزترە کە لە خاڵی دووەم دا دەیهێنین.

ب- (﴿لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٨﴾﴾، أَي غَيْر مَقْطُوع)، چونکە (مَنّهُ أَي قَطَعَهُ)، یاخود (غَيْرُ مَنْقُوص) پاداشتێکی نەبڕاوەیان هەیە، یاخود پاداشتێکیان هەیە کە ناتەواویی تێدانیە، بەڵکو تێرو تەواوەو، بەردەوامەو نەبڕاوەیە.

مەسەلەی سێیەم:

فەرمانکردنی خوا ﷻ بە نکووڵییکردنی پێغەمبەر ﷺ لە بێبڕوایان، کە بەرانبەر بەو زاتە بێبڕوابن، کە زەمین و پێکهاتەکانی لە ماوەی چوار ڕۆژاندا (واتە: بە چوار قۆناغ)و، ئاسمانیشی بە دوو قۆناغ دروست کردوەو کەرەستەکەیشی دوو کەڵ بووە، پاشان ئاسمانی نیزیکتر لە ئێمەی خەڵکی سەر زەوی، بە ئەستێران ڕازاندۆتەوە، هەم بۆ جوانیی، هەم بۆ پاراستنی لە شەیتانەکان، بە هۆی تیر بارانکرانیان بە پریشك و بڵێسەکانیان، تاکو گوێ لە قسەی فریشتەکان نەگرن:

خوا دەفەرموێ: ﴿قُلْ أَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَندَادًا ۚ ذَٰلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٩﴾ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِن فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً لِّلسَّائِلِينَ ﴿١٠﴾ ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ ﴿١١﴾ فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا ۚ وَزَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَحِفْظًا ۚ ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿١٢﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە بیست بڕگەدا:

١)- ﴿قُلْ أَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ﴾، (ئەی موحەممەد ﷺ!) بڵێ: ئایا ئێوە بێبڕوان بەو کەسەی زەوی دروستکردوە، هەمزە (أ)ی ﴿أَئِنَّكُمْ﴾، بۆ پرسیار کردنی سەرزەنشتکردنە (**الإِسْتِفْهَام التَوْبِيْخِي**).

پسپۆڕان گوتوویانە: (**وَفِي الإِفْتِتَاحِ بِالإِسْتِفْهَامِ وَحَرْفَي التَّأْكِيدِ، دِلاَلَةٌ عَلى أَنَّ أَمْراً مُهِمَّاً سَيُلْقَى إِلَيهِم**)، کە دەفەرموێ: ﴿قُلْ أَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ﴾، لێرەدا لە سەرەتادا کە هەم بە پرسیارێکی سەرزەنشتکەرانەو، بە (إِنَّ)و بە (لَـ) جەختی لێکراوەتەوە، ئەوە دەگەیەنێ کە قسەو باسێکی گرنگیان پێ ڕادەگەیەنێ.

٢)- ﴿فِي يَوْمَيْنِ﴾، لە دوو ڕۆژان دا، واتە: لە دوو قۆناغاندا، دواتر باسی دەکەین، وشەی (يَوم) بە مانای ماوەیەك لە کات دێ، بۆیە: تەعبیری (يَوْمَيْنِ) یانی: {لە ماوەی دوو ئەندازە لە کات دا}، واتە: بە دوو قۆناغ، زەوی هێنراوەتە دی.

کە دەفەرموێ: ﴿فِي يَوْمَيْنِ﴾:

١- هەندێك لە زانایان گوتوویانە، واتە: دوو ڕۆژی وەك ڕۆژی خۆمان، ئنجا هەندێکیان ڕۆژەکانیشیان دیارییکردوون، بۆ وێنە: ڕۆژی شەممەو یەك شەممە، یاخود ڕۆژی دووشەممەو سێ شەممە! کە بە ڕاستیی ئەوە زۆر سەرکێڵ و سادە تێگەیشتنە لە قورئان!.

٢- هەندێکیشیان گوتوویانە: مەرج نیە ڕۆژانی وەك: دووشەممەو سێ شەممە بن، چونکە تاکو زەوی نەبووبێ و، زەوی بە دەوری خۆیداو لە بەرانبەر خۆردا نەخولابێتەوە، ڕۆژو هەفتەو مانگ و ساڵ دروست نەبوون، بەڵام ئەو دوو ماوەیە لە کات، بە قەدەر دوو ڕۆژی ئێستای ئێمە بوون، کە بریتیە لە چل و هەشت (٤٨) سەعات.

مانای دووەمیان تۆزێك عەقڵ دەیگرێ، بەڵام لە ڕاستییدا ئەویش هەم لەگەڵ واقیعی دروست بوونی گەردوون و، هەم لەگەڵ چەمك و واتای ئایەتەکاندا ناگونجێ، وەك دوایی لە کورتە باسێکدا دەیخەینە ڕوو، کەواتە: ﴿فِي يَوْمَيْنِ﴾، واتە: لە دوو قۆناغ و ماوەی کاتییدا، بەڵام ئایا ئەو دوو قۆناغە چەند بوون؟ نازانین.

٣)- ﴿وَتَجْعَلُونَ لَهُۥٓ أَندَادًا﴾، ئایا هاوتایانی بۆ دادەنێن؟! (أَنْدَاد) کۆی (نِدّ)ە، (**وَهُوَ المِثْلُ وَالكُفْءُ**)، واتە: وێنەو هاوتا.

٤)- ﴿ذَٰلِكَ رَبُّ ٱلْعَٰلَمِينَ﴾، ئا ئەوە {ئەو زاتەی زەوی بە دوو قۆناغان دروستکردوە}، پەروەردگاری جیهانیانە، بۆیە بە ناوی ئاماژەی دوور هێناویەتی، چونکە ئاماژەیە بەوەی مەقامی ئەو زاتە زۆر بەرزە، یاخود لەبەر ئەوەی لە عەقڵی ئەوانەوە زۆر دوورە، کە تەنیا ئەو بپەرستن و هاوبەشی بۆ دادەنێن.

٥)- ﴿وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِن فَوْقِهَا﴾، لەسەرروویەوەش چەسپاوەکانی داناون، واتە: چیا چەسپاوەکانی تێدا داناون، چونکە: ﴿رَوَاسِيَ﴾: (**صفةُ مَوْصُوفٍ مَحْذُوف**)، واتە: (**وَجَعَلَ فِيهَا الجِبالَ الرَّوَاسِي**)، چیا چەسپاوەکانی تێدا داناون، (**الرَّوَاسِي صِفَةُ الجِبَالِ مِثْلُ**: ﴿وَمِنْ ءَايَٰتِهِ ٱلْجَوَارِ﴾، (**أَي: السُّفُنُ الجَوَارِي**)، وشەی ﴿رَوَاسِيَ﴾، سیفەتی چیایەکانە، بەڵام چونکە دەزانرێ مەبەست لە چەسپاوەکان شاخەکانە، بۆیە خوا ﷻ بە پێویستی نەزانیوە، وشەی (**جِبال**) بهێنێ، هەروەك لە سوورەتی (**الشورى**)دا خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَمِنْ ءَايَٰتِهِ ٱلْجَوَارِ فِى ٱلْبَحْرِ كَٱلْأَعْلَٰمِ ﴿٣٢﴾﴾، واتە: لە نیشانەکانی خوا ڕۆیشتووەکانن بە دەریادا، وەك چیای بەرز، ڕۆیشتووەکان، واتە: (**السُّفُنُ الجَوَارِي**)، کەشتییە ڕۆیشتووەکان.

بۆچی لێرەدا خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِن فَوْقِهَا﴾، چیایە چەسپاوەکانی لە سەرروویەوە داناون؟ لە حاڵێك دا کە چیایەکان هەر لەسەر ڕووی زەوین؟ لێرەدا خوا ﷻ ئاماژە بە زەوی دەکات، بۆ ئامادەکردنی وێنەو دیمەنی سەرنجڕاکێشی چیایەکان لەبەرچاومان.

هەڵبەتە ئێمە لە شوێنی دیکەدا باسی چیایەکانمان کردوە، وەك سوورەتی (**الرعد**)و شوێنی دیکەش[1]، کە چیایەکان وەك پەیکەری ئێسك وان بۆ زەوی و توێکڵی زەوییان زۆر مەحکەم کردوە، هەروەها لە شوێنی دیکەدا باسی سوودەکانی چیایەکانمان کردوە، کە هەم سەرچاوەی کۆکردنەوەی ئاون، هەم سەرچاوەی کۆکردنەوەی کانیی و ڕووبارو جۆگاو جۆبارەکانن، هەروەها سەرچاوەی داهاتی گەلێك لە میوەو دارو درەختن، هەروەها زۆرجار تەوژمی بایەکان دەگێڕنەوەو، کاریگەریی زۆریان هەیە بۆ پاراستنی زەوی کە لە کاتی ئاگر پرژێنەکان و بوومەلەرزەکاندا، لێك هەڵنەوەشێ و، وەك چۆن پەیکەری ئێسکیی جەستەی مرۆڤ دەگرێ، چیایەکانیش ئاوا هەموویان بە یەکەوە ئاڵقە بەندن، بە یەکەوە توێکڵی زەوییان مەحکەم کردوە.

---

(١) بۆ وێنە: تەفسیری سوورەتی (النبأ)، ئایەتی: (والجبال أو تاداً).

بەرزترین لووتکەی چیا لەسەر ڕووی زەوی، لووتکەی (ئیڤریست - Everest)ە، لە زنجیرە چیای هیمالایە، کە (٨٨٤٩) مەتر بەرزە لە ئاستی ڕووی دەریاوە، واتە: نیزیکەی نۆ کیلۆمەتر لە ئاستی ڕووی دەریاوە بەرزە، زانایانی جیۆلۆجیی دەڵێن: هەر چیایەك چەندەی بە دەرەوەیە، دە (١٠) تاكو پازدە (١٥) هێندەی بە ناخی زەویدا چۆتە خوارێ، بەو پێیەش بێ، چیای هیمالایە كە لووتكە بەرزەكەی دەوری (٩) كیلۆمەترە، نۆ جارانی دە بكە (٩ x ١٠ = ٩٠)، بەلای كەمەوە (١٠٠) كیلۆمەتر لەو چیایە لە ناخیی زەویدایە، هەر بۆیەش خوا ﷻ ناوی لە چیایەكان ناوە (أوتاد)، كە كۆی (وَتَد)ە، واتە: گوڵمیخ و سینگ، ئەو گوڵمیخ و سینگەی چادرو تاوڵی پێ ڕادەگیرێ، یاخود وڵاخێكی پێ دەبەسترێتەوە، كە عادەت وایە بەشی زۆری دادەكوترێ لە زەویداو، بەشێكی كەمی بە دەرەوە دەمێنێتەوە، خوای بەرزیش چیایەكانی بە گوڵمیخ وەسف كردوون، وەك چۆن گوڵمیخ كەناری چادرو ڕەشماڵی پێ ڕادەگیرێ، بە هەمان شێوە ئەو چیایانەش زەوییان پێ ڕاگیر كراوە، دوای ئەوەی زانستی زەویناسیی (جیۆلۆجیا) بەرەو پێشچوو، ئنجا زانییان كە هەر چیایەك چەندەی بە دەرەوەیە، دە تاكو پازدە هێندەی بە ناخیی زەویدا چۆتە خوارێ، ئەوەش خۆی ئیعجازێكی عیلمییە.

٦)- ﴿ وَبَـٰرَكَ فِيهَا ﴾، هەروەها خوا ﷻ پێزی تێخست، پێزی خستە زەوی، یانی: (**جَعَلَ فِيهَا البَرَكَة**)، وشەی (**بَرَكَة**): بریتیە لە خێرێكی بەردەوام و چەسپاو، هەروەها (**بُرْكَة**) واتە: گۆماو، بۆیە پێی دەگوترێ: (**بُرْكَة**)، چونكە ئاوەكەی تێدا داوەستاوەو ماوەتەوە، كەواتە: (**بَرَكَة**)، واتە: خێرێكی بەردەوام.

﴿ وَبَـٰرَكَ فِيهَا ﴾، خوا ﷻ پیت و پێزی تێخستوە لە زەوی، ئەو هەموو نەوتەی خستۆتە نێو زەوی، ئەو هەموو خەڵووزی بەردەی خستۆتە نێوی، ئەو هەموو غازەی تێخستۆتە، هەر خوا خۆی دەزانێ چی دیكەشی تێدایەو، ئێستا مرۆڤایەتیی پەی پێنەبردوە، دواتر بە بەرەو پێش چوونی زانست، دەزانین خوا ﷻ چی دیكەی لە ناخی زەویدا بۆ هەڵگرتووین؟!.

٧)- ﴿ وَقَدَّرَ فِيهَآ أَقْوَٰتَهَا ﴾، هەروەها (خوا) بژیوەکانی لە زەویدا ئەندازەگیریی کردن، (**قَدَّرَ أَيْ: جَعَلَ قَدْراً أَي مِقْدَاراً، وَالمِقْدَارُ: النِّصَابُ المَحْدُودُ بِالنَّوْعِ وَالكَمِّيَّة**)، (**قَدَّرَ**) واتە: ئەندازەی بۆ دانا، کە بریتیە لەو ئەندازە دیارییکراوە بە چەندێتیی، یاخود بە چۆنیەتیی.

﴿ وَقَدَّرَ فِيهَآ أَقْوَٰتَهَا ﴾، (**أَي: تَقْدِيرُ كُلُّ نَوعٍ مِنَ القُوتِ بِمَا يَصلُحُ لَهُ مِنَ الأَوقَات**)، واتە: ئەندازەگیریی کردنی هەر کام لە بژیوەکان، بەپێی ئەوەی بۆی دەگونجێ لەگەڵ کاتەکەدا، زۆر لە دانەوێڵەکان لە کەشی پایزو زستاندا دەچێنرێن، بەڵام دواتر لە کەشی بەهارو هاویندا هەڵدەگیرێنەوە، هەروەها هەندێك لە میوەکان لە کەشی هاویندا پێدەگەن، هەندێکیان لە کەشی پایزو زستاندا پێدەگەن، هەندێکی دیکەیان لە بەهاردا پێدەگەن، ئنجا ئەگەر هەرچی میوەیە لە یەك کەشدا پێ گەیشتبایە، بە کەڵك نەدەهات.

دیسان لە ڕووی پێگەیشتنیانەوە جیاوازیی هەیە: دانەوێڵە یەکجار بەرەکەی دەردەکات و، یەکجار دەدوورێتەوە، وەك نیسك و گەنم و جۆو نۆك و هەرزن و ماش و برنج، بەڵام تەڕەکارو میوەو سەوزەکان، چین چین بەرهەم دەردەکەن، جارێك دەچنرێ، دوای ماوەیەك دیسانەوە بەرهەم دەردەکات و دەچنرێتەوە، هەیانە حەوت جارو بگرە زیاتریش بەر دەردەکات، بۆ ئەوەی هەموو پێکەوە نەبێ و خەسار ببێ (سبحان الله) لە کاری خوا!

پسپۆڕان گوتوویانە: (**جَمْعُ الأَقْوَاتِ مُضَافاً إِلى ضَمِيرِ الأَرضِ، يُفِيدُ العُمُومَ**)، یانی: وشەی (**أَقوات**) کە کۆی (**قوت**)ەو پاڵدراوەتە لای ڕاناوی زەوی، (**أَقْوَاتَهَا**) ئەمە مانای گشتاندن دەگەیەنێ، واتە: تێکڕای بژیوەکانی زەوی تێدا دانان، بۆ تێکڕای ئەوانەی پێویستییان بە بژیو هەیە، واتە: نەك تەنها مرۆڤ، بەڵکو دڕندەو باڵندەو ئاژەڵ و خشۆکەکان و زیندەوەرەکان بە تێکڕایی، هەروەها لە نێویشیاندا مرۆڤ و جند، چونکە ئەوانیش هەر بەوە دەژین کە لەسەر زەوی هەیە.

٨)- ﴿ فِىٓ أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ ﴾، لە چوار ڕۆژاندا، واتە: بە چوار قۆناغ، کە دەفەرموێ: ﴿ فِىٓ أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ ﴾، (**فَذْلَكَةٌ لِمَجمُوعِ مدَّةِ خَلْقِ الأَرضِ: جُرْمِها وَما عَلَيهَا مِنَ رَواسِي، وَمَا فِيهَا**

مِنَ الْبَرَكَاتِ وَالأَقْوات) کە دەفەرموێ: لە ماوەی چوار ڕۆژاندا، واتە: بە چوار قۆناغ، ئەمە کۆکەرەوەی کۆی دروستبوونی زەوییە، خودی زەوی و پێکهاتەکانی زەوی، کە تێدا چەسپێنرانی چیایەکان و، پیت و پێز تێخستنی و، تێدا دانانی بژیوەکانە، هەر کامێکیان لە کاتی خۆیداو بە ئەندازەی خۆی.

کەواتــە: خــودی زەوی بــە دوو قۆنــاغ دروســتبووەو، پێکهاتەکانیشــی بــە دوو قۆناغــی دیکــە تێیــدا هێنراونــە دی، یــانی: کــۆی دروســتبوونی و زەوی و پێکهاتەکانــی، لــە چــوار قۆناغانــدا بــووە، ئنجــا بــۆ ئــەوەی لێمان تێکنەچــێ: دواتــر خــوا ڕوو دەکاتــە ئاســمان کــە دووکــەڵ بــوو و ئەویشــی لــە دوو ڕۆژانــدا دروســتکرد، کەواتــە: چــوار ڕۆژەکــەی دروســتبوونی زەویــی و پێکهاتەکانــی لەگــەڵ دوو ڕۆژەکــەی دروســتبوونی ئاســماندا کــە خایاندوویانــە، هەمــووی دەکاتــە شــەش ڕۆژ (شــەش قۆنــاغ)، کــە خــوا ﷻ لــە چەنــدان شــوێنی قورئانــدا باســی شــەش قۆنــاغ دەکات بــۆ دروســتبوونی زەوی و ئاســمان، بــەڵام کەســێك ورد نەبێتــەوەو نەزانــێ، وای دادەنــێ کــە زەوی بــە دوو ڕۆژان دروســت بــووەو، دوایــی پێکهاتەکانــی بــە چــوار ڕۆژان و، ئاســمانیش بــە دوو ڕۆژان، کەواتــە: دەکاتــە هەشــت ڕۆژ! بــەڵام وەك گوتــم: لــە ئەنجامــی هەڵــە حیســاب کردنەکــەدا ئــەو کەســە بــە هەڵــەدا چــووە، ئەگەرنــا ئایەتەکــە وا نافەرمــوێ.

٩)- ﴿ سَوَآءً لِّلسَّآئِلِينَ ﴾، وشەی: (سَوَاءً)، خوێنراویشەتەوە: (سَوَاءٍ)، واتە: بە چوار قۆناغی یەکسان، ئەو قۆناغانە، وەك یەك بوون، هەروەها خوێنراویشەتەوە: (سَوَاءٌ) بە هەر سێ جۆرە خوێندنەوەکە هاتوە.

کــە دەفەرمــوێ: ﴿ سَوَآءً لِّلسَّآئِلِينَ ﴾، لێــرەدا: (للسَّــائِلِينَ)، دەگونجــێ بــە واتــای پرســیارکەران بــێ، واتــە: ئــەو چــوار قۆناغــە بــە ئەنــدازەی یــەك بــوون، بۆیــە خــوا ﷻ ئــەوەی ڕوونکردۆتــەوە، بــۆ کەســانێك کــە بپرســن: ئایــا ئەندازەکەیــان چەنــد بــووە؟ ئەنــدازەی ئــەو چــوار قۆناغــەی زەوی و پێکهاتەکانــی پــێ دروســتکران، بــە قــەدەر یــەك بــوون و یەکســان بــوون، دەشــگونجێ: (للسَّــائِلِينَ)، بــە مانــای داواکــەران بــێ،

واتــە: ﴿ وَقَدَّرَ فِيهَآ أَقۡوَٰتَهَا فِيٓ أَرۡبَعَةِ أَيَّامٖ ﴾، بژیوەکانــی تیــدا ئەندازەگیریــی کــردن لــە چــوار قۆناغانــدا، ﴿ سَوَآءٗ لِّلسَّآئِلِينَ ﴾، پــڕ بــە پێســتی داواکاران، ڕێــك و تــەواو لەگــەڵ ئــەوەی کــە داواکاران بــە زمانــی حــاڵ داوایــان کــردوە، هەرچــی ئــەوان پێویســتییان پێبــووە، بــە تەواویــی خــوا ﷻ لەســەر زەوی دا دایناوەو، بژیوەکانــی تیــدا ئەندازەگیریــی کــردوون.

١٠)- ﴿ ثُمَّ ٱسۡتَوَىٰٓ إِلَى ٱلسَّمَآءِ ﴾، دوایی خوا ڕووی کردە ئاسمان، وشەی: (**اسْتَوَى**)، ئەگەر بە (**عَلَى**) بەرکار بخوازێ، واتە: چووە سەری و نیشتەجێ بوو و بەرز بۆوە، بەڵام ئەگەر: (**اسْتَوَى**)، بە (**إِلَى**) بەرکار بخوازێ، (**يَعْنِي: قَصَدَ نَحوَهَا قَصْداً سَوِيّاً**)، بە ڕێکیی ڕووی تێکردو ویستی، کەواتە: ﴿ ثُمَّ ٱسۡتَوَىٰٓ إِلَى ٱلسَّمَآءِ ﴾، (**أَي عَمَدَ إِلَى السَّماء، وَقَصَدَ السَّماءَ قَصْداً سَوِيّاً**)، ڕێك ڕووی لە ئاسمان کردو ویستی بیهێنێتە دی.

کــە دەفەرمــوێ: ﴿ ثُمَّ ٱسۡتَوَىٰٓ إِلَى ٱلسَّمَآءِ ﴾، لەوبــارەوە هەندێــك لــە زانایــان دەڵێــن: (**إِستَوى إِلى مَكَانِ كَذا، أَي تَوَجَّهَ إِلَيهِ تَوَجُّهاً لا يَلْتَفِتُ إِلى سَواهُ**)، واتــە: ڕووی کــردە فــڵان شــوێن، بــە شــێوەیەك کــە ئــاوڕی لــە هیــچ شــوێنی دیکــە نەدایــەوە.

لێــرەدا وشــەی: (**ثُمَّ**)، بــۆ ڕیزبەندیــی کاتیــی نیــە، بەڵکــو بــۆ ڕیزبەندیــی باســکردن و پلــەو پایــەو پێگەیــە، واتــە: دوای ئــەوەی باســی دروســتکرانی زەوی کــرا، ئنجــا...، چونکــە زەوی شــتێکی بچووکــەو، بەشــێکە لــە ئاســمان و هەمــوو گــەردوون، کەواتــە: لێــرەدا مەبەســت پــێ ڕیزبەندیــی دروســتکردن نیــە، چونکــە وەك دوایــی باســی دەکەیــن، زەوی بەشــێکی بچووکــی گەردوونــە.

١١)- ﴿ وَهِيَ دُخَانٞ ﴾، لەو کاتەدا ئاسمان دوو کەڵ بوو، (**دُخَان**): ئەوەیە کە لە بڵێسەی ئاگر بەرز دەبێتەوە، واتە: ماددەی ئاسمان (گەردوون) شێوەی گازێك بوو کە خوای باڵادەست دووکەڵی بۆ بەکارهێناوە.

١٢)- ﴿ فَقَالَ لَهَا وَلِلۡأَرۡضِ ٱئۡتِيَا ﴾، خوا ﷻ بە ئاسمان و بە زەویشی گوت: بێن، وەرن، (**أَي: تَكَوَّنا، إِستَجِيبَا لِلخَلقِ**)، دروست بن، وەڵامبدەنەوە بۆ دروستکران.

وشـەی: ﴿ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ٱئْتِيَا ﴾، ئیبنـو عەبباس (خـوا لـە خـۆی و بابـی ڕازی بـێ) خوێندوویەتـەوە: (آتِيَـا)، یـانی: بـدەن.

١٣)- ﴿ طَوْعًا أَوْ كَرْهًا ﴾، چار و ناچار، بە پێخۆش بوون و پێ ناخۆش بوونەوە، (**طَوعاً وَكَرهاً: مَصدَرَانِ فِي مَوضِعِ الحَالِ، أَي طَائِعَتَينِ أَو مُكرَهَتَين**)، (**طَوعاً**) و (**كَرهاً**) چاوگن و لە شوێنی حاڵدا دانیشتوون، واتە: ملکەچانە و پێخۆشحاڵە، یاخود پێناخۆشحاڵانە، یاخود چارو ناچار.

هەڵبەتـە لێـرەدا کـە دەفەرمـوێ: ﴿ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ٱئْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا ﴾، بـە ویـش و بـە زەویـشی فەرمـوو: وەرن، دروسـت بـن چـارو ناچـار، بـە پێخـۆش بـوون و پێناخـۆش بوونـەوە، ئەمـە بەڵگەیـە لەسـەر ئـەوە کـە زەویـش هـەر لـە نێـو ئاسـماندا دروسـتبووە، کەواتـە: ئـەوە کـە پێشـێ خـوا ﷻ باسـی دروسـتبوونی زەوی دەکات بـە دوو قۆنـاغ و، دوایـی دروسـتبوونی پێکهاتەکانـی بـە دوو قۆنـاغ و کـۆی زەوی و پێکهاتەکانـی بـە چـوار قۆنـاغ، لەبـەر ئەوەیـە کـە زەوی بـە نسـبەت ئێمـەی مرۆڤـەوە، گرنگیـی و بایەخیـی زیاتـرە، نشـینگەی ئێمەیـەو، هەمـوو ژیانمـان لەسـەریەتی، بۆیـە پێشـێ باسـی دروسـتکردنی زەوی کـردوە، ئەگەرنـا لـە ڕاسـتییدا دروسـتبوونی زەویـش هـەر لـە نێـو دروسـتبوونی ئاسـماندایەو، ئـەو دوو قۆناغـەی ئاسـمانیان پـێ دروسـتبووە، هـاو کات زەویشـیان پـێ دروسـتبووە، کەواتـە: زەوی و ئاسـمانەکان لـە یـەك کاتـداو، بەیەکـەوە دروسـتبوون، چونکـە دوایـی کـە دەفەرمـوێ: ﴿ فَقَضَىٰهُنَّ سَبْعَ سَمَٰوَاتٍ ﴾، خـوا تێکیپەڕانـدن لـە شـێوەی حـەوت ئاسـماناندا، لێـرەدا بۆیـە باسـی زەوی نەکردۆتـەوە، چونکـە زەویـش هـەر لـە نێـو ئاسـمانەکاندایە، بۆیـە کـە حـەوت ئاسـمانەکان دروسـت بـوون بـە دوو قۆنـاغ، مانـای وایـە هـاو کات لەگـەڵ ئەوانـدا، زەویـش دروسـت بـووە.

بـەڵام وەك دوایـی باسـی دەکەیـن، زەوی سـەربەخۆ دروسـت نەبـووە، بەڵکـو بەشـێك بـووە لـە خـۆر، دوایـی لـە خـۆر جیابۆتـەوە، کـە بـە مەزەنـدەی زانایانـی

فیزیـای ئێسـتا، خـۆر ئەسـتێرەیەکە لـە نێـوان یـەك تریلیـۆن (١,٠٠٠,٠٠٠,٠٠٠,٠٠٠) ئەسـتێرەدا، کـە وەك خـۆرن، یاخـود گەورەتـرن، یاخـود بچووکـترن، ئنجـا خـۆری ئێمـە یەکێکـە لـەو ئەسـتێرانە، زەوی ئێمـەش لـە خـۆر جیابۆتـەوەو خـۆر یەکێکـە لـە یـەك تریلیـۆن ئەسـتێرەی دیکـەی نـاو یـەك کەهکەشـان، کـە بـە مەزەنـدەی زانایـان دەڵێن: دوو سـەد ملیـار کەهکشـان دۆزراونـەوە لـە گەردوونـداو، هەندێکیـش دەڵێـن: یـەك تریلیـۆن! هەڵبەتـە هەمـوو ئەوانـەش مەزەنـدەو نیزیـك خسـتنەوەن، نـەك بـە ڕێکیی و کـت و مـت و وردیـی بـێ، گرنـگ ئەوەیـە ژمـارەی کەهکەشـانەکان لـە گەردوونـدا زۆر زۆرە، هـەر کام لـەم کەهکەشـانانەش وەك ئـەو کەهکەشـانەی ئێمـە کەمـتر یـان زیاتـر ئەسـتێرەی تێـدان.

١٤)- ﴿قَالَتَآ أَتَيۡنَا طَآئِعِينَ﴾، گوتیان: ملکەچییمان بەخشیی، یاخود ئەوەی پێمان گوتراوە جێبەجێی بکەین، ئەوە جێبەجێمان کرد، ئەوە فەرمانبەرییمان بەخشیی.

کەواتـە: (**آتَيْـنَا**)، ئەمـە لـە (**مُؤاتـاة**)ە، واتـە: بـە گـوێ کـردن و بـە قسـە کـردن، ئەوانیـش گوتوویانـە: (**أتينـا**)، هاتیـن، یـان: بەخشـیمان و دامـان.

١٥)- ﴿فَقَضَىٰهُنَّ سَبۡعَ سَمَٰوَاتٖ﴾، ئنجا خوا تێکیپەڕاندن لە شێوەی حەوت ئاسماناندا، (**أَي: خَلَقَهُنَّ، أَو أَحْكَمَهُنَّ، أَو فَرَغَ مِنْهُنَّ**)، واتە: هێنانیە دی، یاخود قایم و توندو تۆڵی کردن، یاخود لێیان بۆوە.

کـە دەفەرمـوێ: (**فَقَضَاهُـنَّ**)، ڕاناوەکـەی دەچێتـەوە سـەر ئاسـمان، کـە ئاسـمان مـێ (**مُؤَنَّـث**)ە و یەکـە، بـەڵام بۆیـە بـە کـۆ (**جمـع**) هاتـوە، لەسـەر مانـای ئـەوە کـە دوایـی دەبـێ بـە حـەوت ئاسـمان، یاخـود لـەو ڕووەوە کـە: ﴿ٱلسَّمَآءِ﴾، نـاڕوون (مبهـم)ە، بـەڵام دوایـی بـە: ﴿سَبۡعَ سَمَٰوَاتٖ﴾، ڕوون دەکرێتـەوە.

ئنجـا ﴿سَبۡعَ سَمَٰوَاتٖ﴾، (منصـوب)ە، چونکـە تەفسـیرە بـۆ: (**فَقَضَاهُـنَّ**)، یاخـود جێگـرەوە (**بَدَل**)یـە بـۆ ڕانـاوی (**هُـنَّ**)، یاخـود بـەرکاری دووەمـە بـۆ: (**فَقَضَاهُـنَّ**)، کـە (**هُـنَّ**) دەبێتـە بـەرکاری یەکـەم و، ﴿سَبۡعَ سَمَٰوَاتٖ﴾، دەبێتـە بـەرکاری دووەم،

لەبەر ئەوەی (قَضَا)، مانای (صَيَّرَ)ی خراوەتە نێو، (أي صَيَّرَهُنَّ)، وایلێکردن، یاخود: ﴿سَبْعَ سَمَٰوَاتٍ﴾، دەبێتە حاڵ، واتە: دروستی کردن و تێکیپەڕاندن، لە حاڵێکدا کە حەوت ئاسمان بوون، یاخود: ﴿سَبْعَ سَمَٰوَاتٍ﴾، تەمییزە، هەموو ئەو حاڵەتانەش لە ڕووی ڕێزمانی عەرەبییەوە دروستن.

١٦)- ﴿فِي يَوْمَيْنِ﴾، لە دوو قۆناغدا، حەوت ئاسمانەکەی هێنانی دی، واتە: لە دوو ماوەی کاتییدا.

١٧)- ﴿وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَآءٍ أَمْرَهَا﴾، لە هەر ئاسمانێکیشدا فەرمانەکەی پێسپارد، سروش و پەیامەکەی تێدادانا، (أَي: أَمَرَ فِي كُلِّ سَمَاءٍ بِتَرتِيبِ أَمْرِهَا وَشُؤُونِهَا)، واتە: فەرمانی کرد لە هەر ئاسمانێکدا کە کاروبارەکانی ڕێك بخرێن.

هەندێکیشیان گوتوویانە: (**الوَحيُ فِي السَّمَاءِ: تَقْدِيرُ نَظْمِهَا وَتَقْدِيرُ جَاذِبِيَّتِهَا وَسَيرُ نُجُومِهَا وَكَوَاكِبِهَا، وَخَلقُ المَلَائِكَةِ فِيهَا، وَما يَقُومُونَ بِهِ مِن أُمُور، أَمرُهَا: شَأْنُهَا وَهُوَ يَصْدُقُ بِكُلِّ مَا هُوَ مِنْ مُلابَسَاتِهَا وَأَحْوَالِهَا، وَانتَصَبَ (أَمْرَهَا) عَلَى نَزْعِ الخَافِضِ أَي بِأَمْرِهَا، أَو عَلَى تَضْمِينِ أَوْحَى مَعْنَى قَدَّرَ وَأَوْدَعَ**).

کە دەفەرموێ: ﴿وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَآءٍ أَمْرَهَا﴾، دەڵێ: مەبەست لە وەحیی لە هەر ئاسمانێکدا، ئەندازەگیریی کردن و ڕێك و پێککردنی سیستەمەکەیەتی و، ئەندازەگیریی کردنی هێزی ڕاکێشانیەتی و، ڕێکخستنی جووڵەی ئەستێرەو خڕۆکەکانیەتی، هەروەها ئەو فریشتانەی تێیدا دانراون لە هەر ئاسمانێك داو، ئەو کاروبارانەی پێیان هەڵدەستن، هەروەها کە دەفەرموێ: (**أَمْرَهَا**)، واتە: کاروبارەکەی، ئەویش هەموو ئەو شتانە دەگرێتەوە، کە پەیوەندییان بەو ئاسمانەوەیە، کە ئاماژەمان بە هەندێکیان دا، هەروەها: (**أَمْرَهَا**)، مەنصووبەو حاڵەتی نەصبی وەرگرتوە، لەبەر ئەوەی (**وَأَوْحَى**)، مانای (**قَدَّرَ**) یاخود (**أَوْدَعَ**)ی خراوەتە نێو، یانی: تێیدا ئەندازەگیریی کرد، یاخود کاروباری هەر ئاسمانێکی خستە نێو ئەو ئاسمانەوەو ڕێکیخست.

١٨)- ﴿ وَزَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنۡيَا بِمَصَٰبِيحَ ﴾، ئاسمانی نیزیکتریشمان بە چرایان جوانکردوە، ڕازاندۆتەوە.

١٩)- ﴿ وَحِفۡظٗا ﴾، هەروەها بۆ پاراستنیش، یانی: پاراستنی ئاسمانەکان لە گوێ تێداگرتنی شەیتانەکان، بە پارچەو پریشکی ئەستێرەو خڕۆکەکان.

٢٠)- ﴿ ذَٰلِكَ تَقۡدِيرُ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡعَلِيمِ ﴾، ئەوەش ئەندازەگیریی کردنی (خوای) زاڵی زانایە، یانی: دروستکرانی حەوت ئاسمانەکان و زەوی و پێکهاتەکانی و ڕازاندنەوەی ئاسمان و پاراستنی بە هۆی ئەستێرانەوە، تێکڕای بە نەخشەو بەرنامەو ئەندازەگیریی خوای باڵا دەستی زانایە.

کورتە باسێک لە بارەی دروستبوونی گەردوونەوە

ئـەو چـوار ئایەتـەی لـە دەرسـی پێشـوودا قسـەمان لـە بـارەوە کـردن، کـە دەفەرمـوێ: ﴿قُلْ أَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَندَادًا ذَلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٩﴾ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِن فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً لِّلسَّائِلِينَ ﴿١٠﴾ ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ ﴿١١﴾ فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَى فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا وَزَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَحِفْظًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿١٢﴾﴾، ئـەم چـوار ئایەتـە موبارەکـە کـە پێشـتر شـیمان کردنـەوە، قسـە لـە بـارەی دروسـتبوونی زەویـی و ئاسـمانەوە دەکـەن، بۆیـە بـە باشـم زانـی کـە کورتـە باسـێك لـە بـارەی دروسـتبوونی گەردوونـەوە بکەیـن.

گـەردوون (**الكَـوْن**) یـان بوونـەوەر، مەبەسـتمان پێـی هەمـوو ئـەو شـتانەیە کـە خـوا دروسـتی کـردوون، کـە تاکـو ڕاددەیـەك بـۆ ئێمـە زانـراون، کـە زاراوی (ئاسـمان و زەوی)، یـان (ئاسـمانەکان و زەوی)، یـان (حـەوت ئاسـمانەکان و زەوی)، بەکاردەهێنرێ بـۆ تەعبیرکـردن لـە کـۆی دروسـتکراوەکانی خـوا ﷻ جگـە لـە عـەڕش و درەختـی کۆتایـی (**سِـدْرَةُ المُنْتَهـى**)و، هـەر دروسـتکراوێکی دیکـەی خـوا ﷻ کـە لـە سـنووری بوونـەوەردا نیـەو، لـە دەرەوەی چوارچێـوەی بوونـەوەرە.

ئەو کورتە باسەش لە نۆ بڕگەدا شی دەکەینەوە:

١)- تەعبیری ئاسمانەکان و زەوی: (**السَّماواتِ والأَرْض**)، یاخود ئاسمان و زەوی: (**السَّماءِ والأَرْض**)، یان حەوت ئاسمانەکان و زەوی: (**والسَّماواتِ السَّبْع والأَرْض**)، ئەم تەعبیرە مەبەست پێی گەردوونە بە سەرو خواریەوە.

ئنجا لەو چوار ئایەتەی سووڕەتی (فُصِّلَتْ)دا، خوا ﷻ سەرەتا باسی چۆنیەتی دروستکردنی زەوی دەکات، هەم وەك پەیدابوونی زەوی، هەم وەك پێکهاتەکانی زەوی و چیایەکان و، ئەو پیت و پێزەی خوا خستوویەتە نێو زەوی و، ئەو بژیوانەی لە زەویدا داینـاون، دوایی خوا ﷻ باسی دروستکردنی ئاسمان دەکات، کە دەفەرموێ: پێش ئەوەی خوا لە شێوەی ئاسمان، یان حەوت ئاسماناندا بیهێنێتە دی، دوو کەڵ بوو، بەڵام بۆ زەوی خوا ﷻ باسی ماددەکەی ناکات کە لە چیی بوو، بەس بۆ ئاسمان باس دەکات کە دەفەرموێ: ﴿ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰٓ إِلَى ٱلسَّمَآءِ وَهِىَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ٱئْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا ﴾، واتە: دوایی (خوا ﷻ) بەرەو ئاسمان چوو (ویستی دروستی بکات)، کە لە شێوەی دووکەڵ دا بوو، {واتە: (گاز) بوو}، بە ویش و زەویشی گوت وەرن پەیدا بن، چارو ناچار، بە پێخۆشبوون و پێناخۆش بوونەوە، ﴿ قَالَتَآ أَتَيْنَا طَآئِعِينَ ﴾، هەردووکیان (ئاسمان و زەوی)، گوتیان: ملکەچانە دروستبووین، یاخود: هاتین بەپێی فەرمانی تۆ.

جێی سەرنج ئەوەیە کە خوا ﷻ ڕاناوی کۆی نێرینەی بۆ ئاسمان و زەوی بەکارهێناوە، ﴿ قَالَتَآ أَتَيْنَا طَآئِعِينَ ﴾، واتە: ئێمە ملکەچانە هاتین، وەك خاوەن ئیرادەو شعوورو عەقڵێك قسە دەکەن، بۆیەش خوا ﷻ ئەو ڕاناوەی بۆ بەکارهێناون، چونکە مامەڵەیان لەگەڵ فەرمانی خوادا، مامەڵەیەك بووە وەك هی خاوەن عەقڵ و شعوورێك بووە کە فەرمانبەرو ملکەچە بۆ خوا، دوایی خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ فَقَضَىٰهُنَّ سَبْعَ سَمَٰوَاتٍ ﴾، واتە: خوا ﷻ تێکیپەڕاندن، هێنانیە دی حەوت ئاسمان، واتە: ئەو دووکەڵەی کە کەرەسەی خاوی لێ دروستکرانی ئاسمان بوو، خوا لە شێوەی حەوت ئاسماناندا، هێنایە دی، ﴿ فِى يَوْمَيْنِ ﴾، واتە: لە دوو ڕۆژاندا، یانی: بە دوو قۆناغ، دوایی دەفەرموێ: ﴿ وَأَوْحَىٰ فِى كُلِّ سَمَآءٍ أَمْرَهَا ﴾، واتە: لە هەر ئاسمانێکدا فەرمانەکەی دانا، سروشی خۆی لەوێدا دانا، واتە: ئەوەی کە دەبێ لە هەر ئاسمانێکدا ئەنجام بدرێ، خوا ﷻ لەوێی دانا، یانی: ئەو سیستم (نظام)ەی پێی بەڕێوەدەچێ، ﴿ وَزَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ

﴿ٱلدُّنۡيَا بِمَصَٰبِيحَ﴾، واتە: ئاسمانی نیزیکیشمان، {واتە: نیزیك لە ئێوەمان ئەی خەڵكی زەوی!} بە چرایان ڕازاندەوە، ئەم تەعبیرە وەك جاری دیكەش باسمان كردوە، ئەوە دەگەیەنێ كە هەرچی ئەستێرەیەو، هەرچی كەهكەشانەو، هەرچی گەلە كەهكەشانە، هەمووی دەكەوێتە سنووری ئاسمانی یەكەمەوە، چونكە خوا دەفەرمووێ: ئاسمانی نیزیكتر لە ئێوەمان، ڕازاندەوە، چونكە وشەی (**دُنیا**) (**مؤنث**) ی (**أَدْنی**)یە، واتە: نیزیكتر، (**دُنیا**)ش هەر واتە: نیزیكتر، بەڵام بە باری مێینەدا.

كەواتە: هەرچی خڕۆكەو ئەستێرەو كەهكەشانە كە وەك چرایان دەبینرێن، هەموویان لە سنووری ئاسمانی یەكەمدان، چونكە خوا دەفەرمووێ: ئاسمانی نیزیكترمان، واتە: نیزیكتر لە زەویمان بە چرایان ڕازاندەوە، مانای وایە لە سەرووی ئەو كەهكەشان و، ئەستێرانەوە كە لە سنووری ئاسمانی یەكەمدان، ئەویش هەر خوا دەزانێ سنوورەكەی لە كوێ كۆتایی دێ! لە سەرووی ئەوەوە شەش ئاسمانی دیكە هەن، ئنجا لە سەرووی ئەویشەوە عەرش هەیەو، (**سِدْرَة المُنْتَهی**) هەیە، وەك خوا ﷻ لە سوورەتی (النَّجم)دا باسی كردوە.

لێرەدا خوا ﷻ كە پێشتر باسی زەوی دەكات، لەبەر ئەوەیە كە زەوی بە نسبەت ئێمەوە، زیاتر جێی بایەخ و گرنگییەو نشینگەی ئێمەیە، ئەگەرنا لە ڕاستییدا زەوی هەر دەكەوێتەوە نێو ئاسمان، واتە: نێو گەردوون، بەڵكو شتێكی زۆر بچووكە لە نێو گەردووندا، بە بەڵگەی ئەوەش كە خوا ﷻ دوایی لە دروستكردنی ئاسماندا، دەفەرمووێ: ﴿فَقَالَ لَهَا وَلِلۡأَرۡضِ ٱئۡتِيَا طَوۡعًا أَوۡ كَرۡهًا﴾، واتە: بە ئاسمان و بە زەویشی فەرموو، چارو ناچار وەرن، پەیدابن، كەواتە: زەوی هەر لە نێو ئاسماندا دروست بووە، بەڵام نەك بە شێوەی زەوی، بەڵكو وەك بیردۆزە فیزیایی و گەردوونییەكانی ئێستا دەڵێن: زەوی ئێمە پارچەیەك بووە لە خۆر جیابۆتەوە، هەروەها هەشت خڕۆكەكەی دیكەش و بە هەموویان كۆمەڵەی خۆر پێكدێنن، چونكە هەموویان لە خۆر جیابوونەوە، كەواتە: زەویش هەر لەنێو ئاسمانەكاندا بووە، بەڵام دوایی جیابۆتەوە، ئنجا جیابوونەوەی زەوی لە

خـۆر، دوو قۆناغـی ویسـتوون و، پێکهاتەکانـی زەویـش کـە بریتیـن لـە چیایـەکان و ئـەو پیـت و پێـزەی کـە تێیخـراوەو، بژیـوەکان کـە تێیـدا دانـراون، واتـە: دروسـتبوونی ئـەو تۆیکڵـەی زەوی، ئەویـش دوو قۆناغـی خایانـدوون، کەواتـە: سـەرجەم زەوی چ وەك پەیدابـوون و، چ وەك تێـدا دانرانـی پێکهاتەکانـی، بـە چـوار قۆنـاغ تـەواو بـووە، ئاسـمانیش هەمـووی، واتـە: گـەردوون هەمـووی و لـە نێویشـیدا زەوی کـە بەشـێك بـووە لـە خـۆر، ئەویـش هەمـووی بـە دوو قۆنـاغ، کەواتـە: دەبێتـە شـەش قۆنـاغ، ئەمـە وەك پێناسـەیەکی ئاسـمانەکان و زەوی و، یەکانگیربوونـی ئـەو زاراوەیـە لەگـەڵ زاراوەی گەردوونـدا کـە ئێسـتا بەکاردەهێـنرێ.

٢)- ئێستا پەیدابوونی گەردوون بۆتە شتێکی مشت و مڕ هەڵنەگر، لە ڕۆژگاری ئێستاماندا، ئەوە کە گەردوون سەرەتایەکی هەیەو پەیدابووە، بۆتە شتێکی مشت و مڕ هەڵنەگر، ئەگەر پێشتر کەسانێکی مولحید توانیبیان قسەیەکی وا بکەن کە ئەم دنیایە، ئەم گەردوونە بێ سەرەتایەو، هەر بووە، بۆیە پێویستیی بە پەیداکەرو بەدیهێنەرو ڕێکخەرێك ناکات، کە ئەگەر گریمان هەر هەبووش بووبێ، کە واش نیە، دیسان هەر پێویستیی بە ڕێکخەرێك و بە پەیداکەرێك دەکات، بەڵام بە هەر حاڵ ئێستا بیرۆکەی بێ سەرەتاو ئەزەلیی بوونی گەردوون، دروست نەبوونی گەردوون لە کاتێکی دیارییکراودا، بۆتە شتێکی ئەفسانەیی، ئێستا بڕوادارو بێبڕوا لەسەر ئەوە یەکدەنگن و ڕێککەوتوون کە گەردوون لە نەبوونەوە هاتوە، ئەوەش باسێکی دوورو درێژ هەڵدەگرێ، کە ئێمە لە مەوسووعەی: (ئیمان و ئیلحاد)، واتە: (درەوشاوەیی ئیمان و پووچەڵیی ئیلحاد لەبەر ڕۆشنایی زگماك و عەقڵ و زانست و وەحیی دا)، کە سوپاس بۆ خوا چاپی یەکەمی تەواو بووە، چاپی دووەمیش کراوەتەوە، لەوێدا خستوومانەتە ڕوو و، لەو بارەوە، دوازدە بەڵگەی زانستیی و عەقڵییمان هێناون[1].

٣)- گەردوون لە چییەوە هاتوە؟

نوێتریـن بیـردۆزەو بـۆ چوونـی فیزیایـی لـەو بـارەوە کـە گـەردوون لـە چییـەوە هاتـوە؟ بریتیـە لـە بیردۆزەیـەك کە بـە (بیـگ بانـگ)(big bang)، یاخـود (تەقینەوەی

---

(١) لاپەڕە: ٧١٣ - ٧٤١، چاپی یەکەم/ ٢٠١٩ز.

مــەزن)، (**الإنْفجـارُ العَظيـم**) نـاسراوە، کـە بەپێـی ئـەو بیردۆزەیـە دەڵـێ: سـێزدە ملیـارو حەوتسـەد ملیـۆن (١٣،٧٠٠،٠٠٠،٠٠٠) سـاڵ، یاخـود هەشتسـەد ملیـۆن سـاڵ، هەندێکیـش دەڵێـن: پـازدە ملیـار سـاڵ لەمەوبـەر ئـەم گەردوونـە بوونـی نەبـووە، واتـە: ئـەم ئاسـمان و زەوییـە کـە ئیمـە دەیبینیـن بوونـی نەبـووەو، لـە ئەنجامـی تەقینـەوەی تەنێکـی زۆر بچـووك، کـە پێـی دەگوتـرێ: تـاك (**مُفْرَدَة**)، ئنجـا هەندێکیان هێلکـەی گـەردوون (**بَيْضَـةُ الكَوْن**)، هەندێکیـان تـۆوی گـەردوون (**بَـذرَةُ الكَوْن**)، بـە ئینگلیزیـی (singularity - سـینگولاریتی) پـێ دەڵێـن، لـە ئەنجامـی تەقینـەوەی ئـەو (singularity)یـەدا، واتـە: ئـەو تاکـە گەردوونییـەدا، ئـەم گەردوونـەی ئێسـتا دەیبینیـن بەسـەرو خواریـەوە، بـە ئاسـمانەکان و زەوییـەوە هاتۆتـە دی.

ئنجـا (singularity)یـش لـە ڕووی قەبـارەو گەرمیـی و کاتـەوە، دەبـێ بەپێـی نەگـۆڕی بلانـك (**ثابِـتْ بلانـك**) تەماشـا بکـرێ، کـە نەگـۆڕی بلانـك دەڵـێ: لـەوە بچووکـترو، لـەوە گەرمـترو، لـەوە خێراتـر لـە ڕووی کاتـەوە نیـە:

١- (singularity) بەپێی پێوەری (کاڵڤن) دە توان سی و دوو پلەی (کاڵڤن) گەرم بووە، واتە ژمارە دە، سی و دوو سفری بۆ دابنرێ، ئەوەندە پلەی (کاڵڤن) گەرم بووە (١٠ ^٣٢^).

٢- لە ڕووی کاتەوە، دە توان چل و سێ سالیبی چرکەیەکی پێچووە، واتە ژمارە دە چل و سێ سفری هەبێ (١٠ ^-٤٣^)، ئنجا یەك بەشی ئەو ژمارەیە ئەو کاتە بووە کە (singularity) تێدا تەقیوەتەوە، واتە: چرکەیەك دابەش بکەی بۆ ژمارەیەك کە ژمارە دە چل و سێ سفری هەبێ، یەك بەشی ئەوە، ئەو کاتە بووە کە پێی چووە بۆ تەقینەوەی ئەو تاکە گەردوونییە.

٣- لە ڕووی قەبارەوە، هێندە بچووك بووە، دە توان سی و پێنج سالیبی مەترێك بووە، واتە: ژمارە دە سی و پێنج سفری هەبێ (١٠ ^-٣٥^)، یەك لەسەر ئەو ژمارەیە ئەوە قەبارەی ئەو تاکە گەردوونییە بووە، واتە: ئەوپەڕیی گەرم و، ئەوپەڕیی بچووك، لە کاتێکی ئەوپەڕیی کەمدا، کە ئەسڵەن هیچ کامیان مرۆڤ ناتوانێ بە خەیاڵی خۆشییاندا بهێنێ.

٤)- ئایا ئەمە چی دەگەیەنێ؟

ئەمــەش ئــەوە دەگەیەنــێ کــە گــەردوون لــە نەبوونــەوە هاتــوە، چونکــە لــە ڕاســتییدا ئــەو ئەندازەیــەی لــە ڕووی کاتــەوە پێــی چــووە، یەکجــار کەمــەو، قەبارەکــەی یەکجــار بچووکــە، زۆر زۆر لــە ئەلیکترۆنیــش بچووکــترە، کــە ئەلیکــترۆن هێنــدە گچکەیــە: ئەگــەر گەردیلەیــەك هێنــدەی قەبــارەی زەوی گــەورە بکــرێ، ئــەو کاتــە ئەلیکترۆنەکــە بــە ئەنــدازەی تۆپێکــی پــێ دیــارە، بــەڵام ئــەو (-sin gularity)یــە لــە ئەلیکترۆنیــش زۆر بچووکــترە.

لــە ڕووی گەرمییشــەوە لــەوە گەرمــتر، لــە خەیاڵــدا جێــی نابێتــەوە، بۆیــە ئەگــەر بگوتــرێ: ئــەم گەردوونــە لــە نەبوونــەوە هاتــوە، شــتێکی زۆر زانســتییە، چونکــە ئــەو قەبــارە بچووکــە، بــەو هەمــوو گەرمییــە، لــەو هەمــوو کاتــە چڕکراوەیــەدا، لــە ڕاســتییدا تەعبیرێکــی دیکەیــە لــە نەبــوون (عــدم).

٥)- قورئان چۆن باسی دروستبوونی گەردوون دەکات؟

ئــەو بیــردۆزە تازەیــەی کــە باســمان کــرد، لەگــەڵ ئاماژەکانــی قورئانــدا زۆر تێکدەکاتــەوە، هەڵبەتــە ئێمــە هەرگیــز قورئــان لەگــەڵ هیــچ بیردۆزەیەکــدا بــەراورد ناکەیــن، چونکــە ئــەوەی خــوا دەیفەرمــوێ، ڕاســتیی ڕەهایە، بۆیــە هەمیشــە بنچینە لە لای ئێمــە فەرمایشــتی خوایــە، بــەڵام ئەگــەر زانســتیش بگاتــە دەرککردنــی حەقیقەتێك کــە ئــەو حەقیقەتــە قورئــان ئامــاژەی پێکردبــێ، دەگونجــێ ئــەو ئایەتــە مەبەســت پێــی ئــەو حەقیقەتەیــە بــێ، کــە زانســت ئێســتا بــۆی کەشــف بــووە:

لــە ســووڕەتی (الأَنْبِيــاء)دا، خــوا ﷻ دەفەرمــوێ: ﴿ أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا ۖ وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ ۖ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٠﴾ ﴾، واتــە: ئایا ئەوانــەی بێبــڕوان نازانــن کــە ئاســمانەکان و زەوی پێکــەوە چەســپاو بــوون، ئنجا لەیەکمان جیاکردنــەوە؟، ﴿ كَانَتَا رَتْقًا ﴾، (أَي: مُلْتَصِقَتَيْنِ)، وەك لــە ســووڕەتی (الأَنْبِياء)دا، بــە درێژیــی باســمان کــردوە، واتــە: پێکــەوە جۆشــدراو (لــکاو) بــوون، ﴿ فَفَتَقْنَاهُمَا ﴾، واتــە: لێکمان جیاکردنــەوە.

وشـەی (فَتَـق)، واتـە: لێـك جیابوونـەوەی دوو شـتان کـە لێـك نەپچڕێـن، زەویـش لەگـەڵ ئاسـمان لێـك دانەبـڕاون، چونکـە زەوی بـە دەوری خـۆردا دەخولێتـەوەو، کاتـی خـۆی هـەر لـە خـۆر جیابۆتـەوە و، لەگـەڵ هەشـت خڕۆکەکـەی دیکـەدا بـە هەموویـان کۆمەڵـەی خـۆر پێکدێنـن، خۆریـش بـە دەوری داڵـی ڕاوەسـتاودا دەخولێتـەوە، ئەویـش هـەر ئەسـتێرەیەکە لـە یـەك تریلیـۆن ئەسـتێرەی نێـو کەهکەشـانی کاکێشـان، کەهکەشـانی کاکێشـانیش دیسـان لەگـەڵ کەهکەشـانەکانی دیکـە پێکەوەیـە، کەواتـە: زەوی کـە لـە ئاسـمان جیابۆتـەوە لێـی دانەبـڕاوەو، لێـی دوور نەکەوتۆتـەوە، ﴿ فَفَتَقۡنَٰهُمَا ﴾، واتـە: لێکـمان جیاکردنـەوە بـێ ئـەوەی لێـك بپچڕێـن و لێـك دابڕێـن، ﴿ وَجَعَلۡنَا مِنَ ٱلۡمَآءِ كُلَّ شَيۡءٍ حَيٍّ ﴿٣٠﴾ ﴾، هەمـوو زیندەوەرێکیشـمان لـە ئـاو دروسـتکردوە، ﴿ أَفَلَا يُؤۡمِنُونَ ﴿٣٠﴾ ﴾، واتـە: ئایـا بـڕوا ناهێنـن؟! واتـە: ئایـا بـڕوا ناهێنـن بـە خـوای بـەرز کـە لـە یـەك ئایەتـدا ئامـاژە دەکات بـە سـەرەتای درووسـتبوونی گـەردوون و ژیـان، کـە زانسـت هەرچەنـدە لێـی بکۆڵێتـەوەو بـڕوات، هـەر دەگات بـەوەی خـوا فەرموویەتـی؟! بۆیـە زانایانـی ئیسـلام گوتوویانـە: کۆتایـی زانسـت سـەرەتای وەحییـە، وەحیـی چـی فەرمـوو بـێ، زانسـت دوای ئـەوەی لێـی دەکۆڵێتـەوەو دەڕواو دەپشـکنێ، دێتـەوە سـەر ئـەوەی وەحیـی فەرموویەتـی، ئەگـەر ڕاسـتیی زانسـتیی بـێ، ئەمـما بیردۆزەیەکـی خەیاڵاویـی وەك بیـردۆزەی (داروینـ)، یـان هـەر بیردۆزەیەکـی دیکـە ئەگـەر لەگـەڵ ڕاسـتییەکانی وەحییـدا نەگونجـا، ئـەو بیردۆزەیـە نەبۆتـە حەقیقەتێکـی زانسـتیی و هـەر خەیاڵێکەو کەسـێك کردوویەتـی.

لـە سـوورەتی (فُصِّلَـتْ)دا، کـە دەفەرمـوێ: ﴿ ثُمَّ ٱسۡتَوَىٰٓ إِلَى ٱلسَّمَآءِ وَهِيَ دُخَانٌ ﴾، واتـە: دوایـی خـوا ﷻ ویسـتی ئاسـمان دروسـت بـکات، لـەو کاتـەدا دووکەڵ بـوو، ئەمە لەگـەڵ ئـەوەی کـە زانسـتی تـازەو بیـردۆزەی (بیـگ بانـگ - Big Bang) دەیڵـێ، کـە هـەر لـە زیمنـی بیـردۆزەی (بیـگ بانـگ)دا زانایـان دەڵێـن: دوای تەقینـەوەی (singu-larity) جۆرێـك لـە مـاددە دروسـت بـووە کـە لـە شـێوەی دووکەڵـدا بـووەو، بـەردەوام

هـەر لێککشـاوەو، وەك دوایـی باسـی دەکەیـن، دوای ملیۆنـان سـاڵ، ئنجا کەهکەشـان و ئەسـتێرەکان دروسـت بـوون، یـانی: دوای ئـەوەی ئەندازەیـەك سـارد بۆتـەوە، ئنجـا ڕێگـە دراوە کـە گەردیلـەکان دروسـت بـن و، ئەلیکـترۆن و نیۆترۆن و پرۆتۆنـەکان گەردیلە پێك بێنـن، دوایـی ئەوانیـش کەهکەشـانەکان پێکبێنـن، لە نێو کەهکەشـانەکاندا ئەسـتێرەکان و خڕۆکـەکان دروسـت بـن، ئنجـا زانایانیـش هـەر زاراوەی دووکەڵیـان بەکارهێنـاوە، یاخـود پێـی دەڵێـن: شـۆربای گەردوونیـی (**الحِسـاءُ الکَـوْني**)، ماددەیەکـی شـل بـووە، ماددەیەکـی شـیکراوە (**مُخَلخَـل**) بـووە، کـە پێشـتر یەکجـار چـڕ بـووە، ئەمـەش زۆر بـە زەحمـەت لـە عەقـڵ و خەیاڵـدا جێـی دەبێتـەوە، ئـەم گەردوونـە فراوانـە بـەو هەمـوو تریلیۆنـان ئەسـتێرەو خڕۆکـەو، بـەو هەمـوو ملیـاران کەهکەشـانانەوە، هەمـووی لـە تاکێکـی گەردوونیـی کـە زۆر زۆر زۆر لـەوە بچووکـترە کـە بەچـاو ببینـرێ، پەیدابووبـن، لـە ڕاسـتییدا ئـەوە لـە خەیاڵـەوە نیزیکـترە تاکـو لە عەقـڵ، بەڵام ئەگەر زانسـت شـتێکی وای سـەلماند، دیـارە لـە هەقـیٚ ئـاو ڕادەوەسـتێ!.

ئنجـا کـە خـوا دەفەرمـوێ: ﴿ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰٓ إِلَى ٱلسَّمَآءِ وَهِىَ دُخَانٌ ﴾، کەواتـە: ئـەو گەردوونـەی ئێمـە بـەر لـەوەی بـە شـێوەی حـەوت ئاسـمانەکان دروسـت بـێ، لـە شـێوەی گازێکـی پـرژو بـڵاودا بـووە، وەك دووکـەڵ.

لـە سـوورەتی (**الأَنْبِيـاء**) لـە ئایەتـی (١٠٤)دا لەوێشـدا ئاماژەیـەك هەیـە، خـوا دەفەرمـوێ: ﴿ يَوْمَ نَطْوِى ٱلسَّمَآءَ كَطَىِّ ٱلسِّجِلِّ لِلْكُتُبِ ۚ كَمَا بَدَأْنَآ أَوَّلَ خَلْقٍ نُّعِيدُهُۥ ۚ وَعْدًا عَلَيْنَآ ۚ إِنَّا كُنَّا فَٰعِلِينَ ﴿١٠٤﴾ ﴾، واتـە: ئـەو ڕۆژەی کـە ئاسـمان وەك پێچرانـەوەی تۆمـار دەیپێچینـەوە، ﴿ ٱلسِّجِلِّ ﴾، ئـەو فایلەیـە کـە خەڵـك شـتی لەسـەر دەنووسـێ، بـەو شـێوەیە دەیپێچینـەوە، وەك چـۆن یەکەمجـار دروسـتمان کـردوە، بـەو شـێوەیە دەیگێڕینـەوە.

کەواتـە: گـەردوون، بـەر لـەوەی ئـاوا بڵاوبێتـەوە، پێچـراوە بـووە، ئەمـەش دیسـان ئاماژەیـە بـۆ ئـەوە کـە لـە تەنێکـی بچووکـەوە هاتـوە، هەمـووی لەوێـدا جێـی

کراوەتـەوە، بـەڵام دوایـی خـوای کاربەجـێ بڵاوی کردۆتـەوە، ئنجا دەفەرمـوێ ئێمـە ئـەو ڕۆژە کـە ڕۆژی دواییـە، ئاسـمان واتـە: گـەردوون دەپێچینـەوەو، دەیخەینـەوە نێـو یـەك، وەك چـۆن تۆمارێکـی نووسـین دەخرێتـە نێـو یـەك، پێشـێ بڵاوکراوەتـەوە، دوایـی دەپێچرێتـەوە، دوایـی دەفەرمـوێ: ﴿كَمَا بَدَأْنَآ أَوَّلَ خَلْقٍ﴾، واتـە: وەك چـۆن یەکەمجـار دروسـتمان کـردوە، ئـاوا دەیگێڕینـەوە بـۆ حاڵەتـی سـەرەتا، ﴿وَعْدًا عَلَيْنَآ﴾، واتـە: ئـەوەش بەڵێنێکـە ئێمـە داومانـە، ﴿إِنَّا كُنَّا فَٰعِلِينَ﴾، واتـە: بـە دڵنیایـی ئێمـە ئەنجامـدەری ئەوەیـن.

هەروەهـا لـە سـوورەتی (**هـود**) لـە ئایەتـی حەوتـەم دا خـوای باڵادەسـت ئاماژەیـەك دەکات کـە ئـەم گەردوونـە کەرەسـتەکەی ماددەیەکـی وەك یـەك بـووە، دەفەرمـوێ: ﴿وَكَانَ عَرْشُهُۥ عَلَى ٱلْمَآءِ﴾، واتـە: بـارەگای خـوا، عەرشـی خـوا لەسـەر ئـاو بـوو، ئـاو کـە ڕەمـزە کیمیاییەکـەی (H_2O)یـە، واتـە: گەردیلەیەکـی هایدرۆجیـن لەگـەڵ دوو گەردیلـەی ئۆکسـجیندا یـەك دەگـرن، مۆلکۆلێـك، (گەردێـك) ی ئـاو پێکدێنـن، زانایـان دەڵێـن: ئێسـتاش لەگەڵدابـێ (٧٥٪)ی مـاددەی گـەردوون، هایدرۆجینـەو، (٢٥٪)یشـی هیلیـۆم و توخمەکانـی دیکەیـە، کەواتـە: دەگونجـێ ئەمـە ئامـاژە بـێ بـەوە کـە خـوا بەرلـەوەی ئـەم گەردوونـە بخوڵقێنـێ، ئـەو ماددەییـەی کـە موڵکـی خـواو، حوکمڕانـی خـوای پێـك دەهێنـا، کـە تەعبیـری لێدەکات بـە ئـاو، خوڵقاندوویەتـی، لەبـەر ئـەوەی کـە زۆربـەی مـاددەی گـەردوون ئێسـتاش لەگەڵدابـێ گازی هایدرۆجیـن پێـکی دێنـێ! لـە سـوورەتی (**النازعـات**) لـە ئایەتەکانـی: (٢٧ - ٣٣) دا، خـوا ﷻ ئـاوا باسـی گـەردوون بەسـەرو خواریـەوە، واتـە: بـە ئاسـمان و زەویـەوە دەکات، دەفەرمـوێ: ﴿ءَأَنتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ ٱلسَّمَآءُ﴾، ئایـا دروسـتکرانی ئێـوە بەزەحمەتـترە، یاخـود هـی ئاسـمان، واتـە: گـەردوون؟! ﴿بَنَىٰهَا ﴿٢٧﴾﴾، خـوا ئاسـمانی بیناکـردوە (دروسـتکردوە)، ﴿رَفَعَ سَمْكَهَا﴾، واتـە: بەرزییەکـەی زۆر بـەرز کـردەوە، (سَمْكْ) واتە: ئەسـتوورییەکەی، ﴿فَسَوَّىٰهَا ﴿٢٨﴾﴾، ڕێکیخسـت، ﴿وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَىٰهَا﴾، شـەوەکەی زۆر تاریـك کـردو، ڕووناکییەکەشـی دەرهێنـا، ﴿وَٱلْأَرْضَ بَعْدَ ذَٰلِكَ دَحَىٰهَآ

(٣٠) ﴾، زەویـشی دوای ئـەوە پـان ڕاخسـت، واتـە: دوای ئـەوەی خـوای بـەرز ئاسـمانی بـەرز کـردەوەو، دروسـتیکردو، ڕێکییخسـت و، تاریکییەکـەی تێـدا زۆر تاریـك و خەسـت کـردو، ڕووناکییەکـەی لـێ دەرهێنـا، ئنجـا دوای ئـەوە زەویشـی پـان ڕاخسـت، ﴿ أَخْرَجَ مِنْهَا مَآءَهَا وَمَرْعَىٰهَا (٣١) ﴾، ئاوەکەیشـی لـێ دەرهێنـا (لـە زەوی) و، لـە وەڕگاکانیشـی لـێ دەرهێنـان، ﴿ وَٱلْجِبَالَ أَرْسَىٰهَا (٣٢) ﴾، چیایەکانیشـی تێـدا چەسـپاندن، ﴿ مَتَٰعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعَٰمِكُمْ (٣٣) ﴾، هـەم بـۆ ڕابـواردن و گوزەرانـی خۆتـان و، بـۆ ئاژەڵەکانیشـتان، کەواتـە: ئـەم ئایەتـە زۆر بـە ڕوونیـی دەق لەسـەر ئـەوە دەکات کـە زەوی لـە دوای ئاسـمان دروسـت بـووە، ﴿ وَٱلْأَرْضَ بَعْدَ ذَٰلِكَ دَحَىٰهَآ (٣٠) ﴾، واتـە: لـە دوای ئـەوە خـوا زەوی پـان ڕاخسـت، دوایـی زیاتـر تیشـك دەخەینـە سـەر ئـەو بابەتـە.

٦)- بە ماوەی چەند گەردوون دروست بووە؟

گەردووناسـانی هاوچـەرخ دەڵێـن: گـەردوون بـە چەنـد قۆناغێـك دروسـت بـووە، کـە مـن لـە مەوسـووعەی (ئیـمان و ئیلحـاد)[1]، بـە وەرگرتـن لـە زانایانـی فیزیکـزان بـە تایبەتـی (زَغْلُـول النجّـار)، کـە باسـی گـەردوون دەکات، قسـەکانی ئـەوم کـورت کردوونـەوە، کـە ئـەم گەردوونـە بـە چەنـد قۆناغێـك دروسـت بـووە، ئەویـش دوای هـەزار تریلیـۆن (١,٠٠٠,٠٠٠,٠٠٠,٠٠٠,٠٠٠) چرکـە، کـە دەکاتـە سـی و دوو ملیـۆن سـاڵ، کەهکەشـانەکان دروسـت بـوون، واتـە: لـە دوای تەقینـەوەی (Singularity)، سـی و دوو ملیـۆن سـاڵی پێچـووە کـە دەکاتـە هـەزار تریلـۆن چرکـە، ئنجـا گونجـاوە کـە کەهکەشـانەکان دروسـت بـن.

هەڵبەتـە لـە سـەرچاوەی ناوبـراودا ئـەو بـە زیاتـری هێنـاون، بـەڵام مـن کردوومـن بـە هەشـت قۆنـاغ و لەوێـدا خسـتوومنە ڕوو.

خـوای بەرزیـش لـە قورئانـدا دەفەرمـوێ: بـە شـەش قۆنـاغ دروسـت بـوون، واتـە: کـۆی دروسـتکراوەکانی گـەردوون، خـوا ﷻ لـە سـوورەتی (السَّجْدة) ئایەتـی چـوار

(١) لاپەڕە: ٧٣٠ - ٧٣٣، چاپی یەکەم/ ٢٠١٩ز.

(٤)دا، دەفەرمـوێ: ﴿ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ ﴾، واتـە: خـوا ئـەو کەسـەیە کـە ئاسـمانەکان و زەوی، ئـەوەی دەکەوێتـە نێوانیانـەوە بـە شـەش ڕۆژان، واتـە: بـە شـەش قۆناغـان دروسـتکردوون، دوایـی خـوا چـووە سـەر عـەڕش، ئنجـا لـە حـەوت شـوێنی قورئانـدا، ئـەو ڕاسـتییە دووبـارە بۆتـەوە کـە خـوا ئاسـمانەکان و زەوی، واتـە: گەردوونـی بـە شـەش قۆنـاغ دروسـتکردوون.

لە سووڕەتی (فُصِّلَتْ)دا، ئەو شەش قۆناغە بەو شێوەیە دانراون:

قۆناغـی یەکـەم و دووەم: ئاسـمان، واتـە: گـەردوون هەمـووی، لـە نێویشـیدا زەوی بـە دوو قۆنـاغ دروسـت بـووە، کـە دەگونجـێ ئەمـە ئامـاژە بـێ بـە قۆناغـی (رَتْـقْ)و، (فَتْـقْ)، واتـە: پێکـەوە لکاویـی و لێـك جیابوونـەوە، زەوییـش هـەر لـە نێـو گەردوونـدا بـووە، یـانی: ماددەکـەی لـە نێـو گەردووندا بـووە، ئەمـە قۆناغـی یەکـەم و دووەمـە کـە خـوای پەروەردگاریـش دەفەرمـوێ: ﴿ ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ ﴿١١﴾ فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ ﴾، یـانی: حـەوت ئاسـمانەکان، واتـە: گـەردوون بـە دوو قۆنـاغ دروسـت بـوون، لـە نێویشـیاندا زەوی، کـە زەوی بـۆ خـۆی پارچەیـەك بـووە لـە خـۆر، خۆریـش یەکێـك لـە ئەسـتێرەکانی کەهکەشـانی کاکێشـانەو، کەهکەشـانی کاکێشـانیش هـەر بەشـێك بـووە لـە گـەردوون، دوایـی زەوی بـە چـوار قۆنـاغ دروسـت بـووە، واتـە: زەوی خـۆی بـە دوو قۆنـاغ دروسـت بـووە، پاشـان بـە دوو قۆناغیـش پێکهاتەکانـی دروسـت بـوون، قۆناغـی یەکـەم و دووەمـی دروسـتکرانی زەوی و، جیابوونـەوەی لـە خـۆر، واتـە: قۆناغـی پەیدابـوون (**مَرْحَلَـةُ الإيجـاد**)، ئەویـش دیسـان هـەر حاڵەتـی (**رَتْـقْ**)و، (**فَتْـقْ**)ی بـووە، پێشـێ لـە نێـو خـۆردا بـووە، دوایـی جیابۆتـەوە.

قۆناغـی سـێیەم و چوارەمـی دروسـتبوونی زەوییـش بریتیـە لـە دروسـتکرانی پێکهاتەکانـی زەوی، یانـی: (**مَرْحَلَـةُ الإِعْـداد**)، قۆناغـی ئامادەکـردن.

کەواتـە: دوو قۆنـاغ بـۆ دروسـتکرانی ئاسـمان، واتـە: گـەردوون و، دوو قۆنـاغ بـۆ دروسـتکرانی زەوی و، دوو قۆنـاغ بـۆ دروسـتکرانی پێکهاتەکانـی زەوی، هەمـووی دەکاتـە شـەش قۆنـاغ، (٢ + ٢ + ٢= ٦).

ئنجـا ئـەو شـەش ڕۆژەی کـە خـوا لـە چەنـد شـوێنێك لـە قورئانـدا باسـی کـردوون، بێگومـان مەبەسـت پێیـان ئـەو شـەش قۆناغەیـە، چونکـە مەبەسـت لـە (**يَوْمَيْن**)و، (**أَرْبَعَـة أَيّـام**)و، (**سِـتَّة أَيّـام**)، بێگومـان چەنـد ماوەیەکـی کاتییـن، نـەك شـەو و ڕۆژی ئاسـایی (٢٤) سـەعاتیی، بۆچـی؟ لەبـەر سـێ بەڵگـە:

یەکەم: ئەو جۆرە ڕۆژە کە ڕۆژی (٢٤) سەعاتییە، دوایی پەیدابووە، دوای ئەوەی کە زەوی پەیدابووەو، بە دەوری خۆیدا خولاوەتەوە لە بەرانبەر خۆردا، ئنجا شەو و ڕۆژ پەیدابوون، هەر (٢٤) سەعات جارێك زەوی خولێك بە دەوری خۆیدا دەخوا، لە بەرانبەر خۆردا، ئەو دیوەی دەکەوێتە لای خۆر دەبێتە ڕۆژو، دیوەکەی دیکەش کە پشتی لە خۆرە دەبێتە شەو، کەواتە: هەتا زەوی دروست نەبووە، شەوو ڕۆژ هەر نەبوون، شەوو ڕۆژی (٢٤) سەعاتیی هەر بوونیان نەبووە.

دووەم: خوا وشەی (**يَوم**) ڕۆژی، بە مانای جۆراو جۆری بەکارهێناوە لە قورئاندا، بۆ وێنە:

أ)- لە سوورەتی (**المَعارِج**)دا، خوا فەرموویەتی: ﴿تَعْرُجُ ٱلْمَلَـٰٓئِكَةُ وَٱلرُّوحُ إِلَيْهِ فِى يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُۥ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ ۝٤﴾، واتە: فریشتەکان و ڕووح، (واتە: جیبریل) بۆ لای وی (خوا) بەرز دەبنەوە لە ڕۆژێکدا، (واتە: لە ماوەیەکدا) کە ئەندازەکەی پەنجا هەزار ساڵە، کەواتە: خوا ﷻ ڕۆژ (**يَوم**)ی بەکارهێناوە بە ماوەیەکی پەنجا هەزار ساڵیی.

ب)- لە سوورەتی (**الحَجّ**)دا دەفەرمویّ: ﴿وَإِنَّ يَوْمًا عِندَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ ۝٤٧﴾، واتە: ڕۆژێك لە لای پەروەردگارت بە ئەندازەی هەزار ساڵە، کە ئێوە دەیژمێرن، واتە: ڕۆژی هەزار ساڵییش هەیە.

ج)- لە سوورەتی (**آلِ عِمْران**)دا، خوا دەفەرموێ: ﴿وَتِلْكَ ٱلْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ ٱلنَّاسِ﴾، واتە: ئەو ڕۆژانە لە نێو خەڵكدا دەستاو دەستیان پێ دەكەین، واتە: ڕۆژانی سەركەوتن و بردنەوەو، ڕۆژانی تێكشكان و دۆڕان، كە بە تەئكید نە سەركەوتنەكە، نە دۆڕانەكە، مەرج نیە لە یەك ڕۆژی دیارییكراودا بێ، لەوانەیە چەند مانگێكی پێ چووبن، تاكو لایەك لایەكی تێكشكاندوە، یان دەوڵەتێك بەسەر دەوڵەتێكدا زاڵ بووە.

د)- لە سوورەتی (**إبراهيم**)دا خوا دەفەرموێ: ﴿وَذَكِّرْهُم بِأَيَّىٰمِ ٱللَّهِ﴾، واتە: ڕۆژەكانی خوایان بیربێنەوە، واتە: ئەو كاتانەی كە خوا چاكەی تێدا لەگەڵ مرۆڤەكاندا كردوون، یاخود سەری خستوون، یاخود دەربازی كردوون، یان نیعمەتی پێداون.

هـ)- لە سوورەتی (**غافِر**)دا دەفەرموێ: ﴿إِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُم مِّثْلَ يَوْمِ ٱلْأَحْزَابِ ﴿٣٠﴾﴾، واتە: من مەترسییم لێتان هەیە، وەك ڕۆژی حیزبەكان، ڕۆژی ئەو كۆمەڵانەی كە خوا فەوتاندنی.

و)- لە سوورەتی (**الفُرقان**)دا دەفەرموێ: ﴿وَكَانَ يَوْمًا عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ عَسِيرًا ﴿٢٦﴾﴾، واتە: ئەو ڕۆژە، (واتە: ڕۆژی دوایی) لەسەر كافرەكان زۆر قورس و زەحمەتە.

سێیەم: لە زمانی عەرەبییدا وشەی (**يَوم**) بە مانای ماوەیەك لە كات (**مَدَّة زَمَنِيَّة**) دێ، ئەوە فەرهەنگەكانی زمان: (**يَوم**)، واتە: ماوەیەك لە كات، بەڵام مانا عورفییی باوەكەی بۆ ئێمە، واتە: ڕۆژێكی (٢٤) سەعاتیی، جاری واش هەیە (**يَوم**) مەبەست پێی (**نَهار**)ە، واتە: ئەو كاتە كە ڕۆژ بە دەرەوەیە، (**لَيْل**)یش لە بەرانبەر (**نَهار**)دا دادەنێن، جاری واش هەیە (**يَوم**) بە كۆی (**لَيْل**) و (**نَهار**) دەگوترێ، واتە: (٢٤) سەعات، واتە: دیسان لە زاراوەی ئێمەدا جاری وایە ڕۆژ بۆ (١٢) سەعاتەكە بەكاردێ، ئەو كاتەی كە خۆر بە دەرەوەیەو دنیا ڕووناكە، جاری واش هەیە بە مانای (٢٤) سەعاتەكە، واتە: كۆی شەوو ڕۆژ بەكاردێ، لە زمانی عەرەبییدا (**يَوم**) واتە: ماوەیەك لە كات، چ كورت بێ چ درێژ.

٧)- پاش و پێش پێكرانی باسی دروستكرانی ئاسمان و زەوی، بە پێی سیاق و مەقامە: هەندێك لە زانایان ئەوەیان لێ بۆتە ئیشكال و، هەندێك لە ئەوانەی لە پشت پەردەی

ڕەشەوە تەماشای قورئان دەکەن و، بە بیری کورتی خۆیان تەماشای قورئان دەکەن، ئەوەیان کردوە بە جۆرێك لە ڕەخنە گرتن لە قورئان، کە لە شوێنێك خوا دەفەرموێ: زەوی پێش ئاسمان دروست بووەو، لە شوێنێ دەفەرموێ: ئاسمان پێش زەوی، بەڵام بێگومان بەپێی سیاق و مەقام ئەو پاش و پێشە کراوە، بۆ وێنە: لە سوورەتی (**فُصِّلَت**)دا، کە دەفەرموێ: ﴿قُلْ أَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَندَادًا ۚ ذَٰلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٩﴾ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِن فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً لِّلسَّائِلِينَ ﴿١٠﴾﴾، وەك پێشتریش گوتمان، ئەمە مەبەست پێی كۆی دروستبوونی زەوی و، ئامادەکرانی زەوییە، کە دەفەرموێ: ﴿فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ﴾، ئەو چوار ڕۆژە تەنیا بۆ دروستکرانی چیایەکان و پیت و پێز تێخستنی زەوی و، ئەندازەگیرکردنی بژیوەکان نیە تێیدا، بەڵکو یانی: هەم دروستکرانی زەوی، هەم ئامادەکرانی بە چوار قۆناغ بووە.

وەك یەكێك دەڵێ: لە هەولێرەوە بە دوو سەعات چوومە سلێمانی، دوایی بە چوار سەعات چوومە کەلار، مانای وانیە لە سلێمانییەوە بە چوار سەعاتان چووە بۆ کەلار، یانی: بە کۆی چوار سەعاتان لە هەولێرەوە چووە بۆ کەلار، لە هەولێرەوە بە دوو سەعات بۆ سلێمانی و، لەوێشەوە بە چوار سەعات بۆ کەلار، هەمووی دەکاتە چوار.

دوایی دەفەرموێ: ﴿ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ﴾، دوایی ڕوویکردە ئاسمان کە لەو حاڵەدا دووکەڵ بوو، هەموو زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن دەڵێن: لێرەدا (**ثُمَّ: لِلتَّرتيب الرُّتبي**)، (**ثم**) بۆ ڕیزبەندیی پلە پلەییە، (**لِأَنَّ خَلْقَ السَّماءِ أَعْظَمُ وأَهَمُّ مِن خَلْقِ الأَرض**)، لەبەر ئەوەی دروستکردنی ئاسمان گەورەترەو گرنگترە لە دروستکردنی زەوی و، زەوی بۆ خۆی بەشێکی بچووکە لە نێو ئاسماندا.

لە سوورەتی (**البقرة**)شدا دەفەرموێ: ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُم مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ ۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٩﴾﴾،

دیسان خوا سەرەتا باسی دروستکردنی زەوی دەکات، لەبەر ئەوەی بە نسبەت ئێمەوە گرنگترە، دوایی کە دەفەرموێ: ﴿ثُمَّ ٱسۡتَوَىٰٓ إِلَى ٱلسَّمَآءِ﴾، دیسان وەك ئایەتەكەی سوورەتی (**فُصِّلَت**)، (**ثُمَّ**) بۆ ڕیزبەندیی پلەو پایەیە، نەك بۆ ڕیزبەندیی كاتیی، بەڵام لە سوورەتی (**النَّازِعات**)دا زۆر بە ڕوونیی دیارە كە دروستكرانی زەوی دوای دروستكرانی ئاسمانە، دەفەرموێ: ﴿ءَأَنتُمۡ أَشَدُّ خَلۡقًا أَمِ ٱلسَّمَآءُۚ بَنَىٰهَا ﴿٢٧﴾ رَفَعَ سَمۡكَهَا فَسَوَّىٰهَا ﴿٢٨﴾ وَأَغۡطَشَ لَيۡلَهَا وَأَخۡرَجَ ضُحَىٰهَا ﴿٢٩﴾ وَٱلۡأَرۡضَ بَعۡدَ ذَٰلِكَ دَحَىٰهَآ ﴿٣٠﴾﴾، ئەمە زۆر ڕوونە، ﴿بَعۡدَ ذَٰلِكَ﴾، ئەمە دەقە لەو بابەتەداو، هیچ ئەگەرێك هەڵناگرێ، جگە لە ڕیزبەندیی كاتیی، جیاواز لە وشەی (**ثُمَّ**)، كە جاری وایە بۆ ڕیزبەندیی كاتییەو، جاری وایە بۆ ڕیزبەندیی پلە پلەییە، بەڵام: ﴿وَٱلۡأَرۡضَ بَعۡدَ ذَٰلِكَ دَحَىٰهَآ ﴿٣٠﴾﴾، دوای ئەوەش زەوی پان ڕاخست، دروستكردنی زەوی بەتەئكید لە دوای ئاسمانەوە بووە، ئەم ئایەتە لەو بارەوە دەقە و هیچ ئەگەری دیكە هەڵناگرێ.

٨)- هەرچی زانست دەیڵێ لە بارەی گەردوونەوە، هەمووی هەر ئەگەرە چونكە خوا ﷻ فەرموویەتی: ﴿مَّآ أَشۡهَدتُّهُمۡ خَلۡقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَلَا خَلۡقَ أَنفُسِهِمۡ وَمَا كُنتُ مُتَّخِذَ ٱلۡمُضِلِّينَ عَضُدًا ﴿٥١﴾﴾، واتە: من ئامادەم نەكردوون لە كاتی دروستكرانی ئاسمانەكان و زەویدا، هەروەها دروستكرانی خۆشیاندا، یاخود ئاگادارم نەكردوون و نەمكردوونە شایەد، كەواتە: هەرچی دەگوترێ لەو بارەوە، هەمووی بیردۆزەیەو، بۆچوونە، دەگونجی بپێكێ و، دەشگونجێ نەیپێكێ، بەڵام ڕاستیی ڕەهاو تێرو تەواو، تەنیا ئەوەیە كە خوا ﷻ دەیفەرمووێ.

٩)- ئەو دەقانەی سوننەت كە لەو بارەوە هاتوون، هەموویان لە ئیسرائیلیاتەوە هاتوون، كە من وەك بەرچاو ڕوونیی خوێنەرانی بەڕێز، ئاماژەیەك بە هەندێكیان دەكەم، یەكێك لەوانە ئەوەیە:

أ- {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّ الله ابْتَدَأَ الخَلْقَ يَوْمَ السَّبْتِ}[1]، گوایە ئەبوو هورەیرە ، لە پێغەمبەرەوە ﷺ گێڕاویەتەوە، فەرموویەتی: خوا دروستکراوەکانی لە ڕۆژی شەممەدا دەست پێکردن! بەڵام بێگومان شەممەو یەك شەممەو دوو شەممە تاکو پێنج شەممەو هەینی، کاتێك دروست بوون کە زەوی دروست بووەو، بە دەوری خۆیدا خولاوەتەوەو، بە دەوری خۆردا خولاوەتەوە، بۆیە ئەوە هیچ پشتی پێ نابەسترێ.

هەرچەندە ئەوە لە (صحيح مسلم)دا هاتوە، بەڵام بوخاریی و عەلی کوڕی مەدینیی کە دوو فەرموودەناسی زۆر مەشهوورن، ئەم دەقەیان لە ڕووی سەنەدەوە بە بێهێز داناوەو گوتوویانە: ئەوە قسەی کەعبی ئەحبارە، کە یەکێك بووە لە زانایانی جوولەکەو مسوڵمان بووەو بۆ ئەبوو هورەیرەی باسکردوە، بەڵام هەندێك لە ڕاوییەکان وایانزانیوە، ئەبوو هورەیرە پاڵی داوەتە لای پێغەمبەر ﷺ، بۆیە موسلیمیش لەوەدا نەیپێکاوەو بە فەرموودەی داناوە، کە لە ڕاستییدا فەرموودە نیە.

ئنجا جوولەکەکان دەڵێن: خوا دروستکراوەکانی لە ڕۆژی یەك شەممەدا دەست پێکردوون، لە ڕۆژی شەممەدا خوا پشووی دا! لە (پەیمانی کۆن)دا هاتوە ئیسراحەتی کرد، خوای بەرزیش لە سوورەتی (ق)دا دەفەرموێ: ﴿وَمَا مَسَّنَا مِن لُّغُوبٍ ﴿٣٨﴾﴾، واتە: ئێمە بە دروستکرانی گەردوونەوە، ماندوو نەبووین، هەروەها هەموو ئەو دەقانەی کە لەو بارەوە هاتوون، هەموویان،

---

(١) أخرجه مسلم في صحيحه (٤٤٢٧)، بهذا اللفظ: {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، قَالَ: أَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِيَدِي، فَقَالَ: «خَلَقَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ التُّرْبَةَ يَوْمَ السَّبْتِ، وَخَلَقَ فِيهَا الْجِبَالَ يَوْمَ الأَحَدِ، وَخَلَقَ الشَّجَرَ يَوْمَ الإِثْنَيْنِ، وَخَلَقَ الْمَكْرُوهَ يَوْمَ الثُّلاَثَاءِ، وَخَلَقَ النُّورَ يَوْمَ الأَرْبِعَاءِ، وَبَثَّ فِيهَا الدَّوَابَّ يَوْمَ الْخَمِيسِ، وَخَلَقَ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ بَعْدَ الْعَصْرِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فِي آخِرِ الْخَلْقِ، وَفِي آخِرِ سَاعَةٍ مِنْ سَاعَاتِ الْجُمُعَةِ فِيمَا بَيْنَ الْعَصْرِ إِلَى اللَّيْلِ»}، وقد ضعّفه البخاري وابن المديني بأنه من كلام كَعب الأحبار حدّث به أبا هريرة وإنما اشتبه على بعض الرواةِ سنده، فظنه مرفوعاً.

یان هەڵبەستراون، یان سەنەدەکەیان زۆر بێهێزەو هی پشت پێ بەستران نین، ئەوە کە ڕۆژەکانی هەفتە دیاریی کراون، کە گوایە: لە ڕۆژی شەممەدا خوا فلان شتی دروستکردوە، گڵی دروستکردوەو لە ڕۆژی یەك شەممەدا، باڵندەی دروستکردوەو، لە ڕۆژی سێ شەممەدا دارو درەختی دروستکردوەو....هتد.

ب- کە (**الطبري**) بە ژمارە: (٢٠٤٢٩) دەقێکی لەو بارەوە هێناوە، کە ڕۆژەکانی هەفتەی دیارییکردوون بۆ دروستکردنی شتەکان، پێشەوا حاکیمیش بە صەحیحی داناوە[1]، بەڵام لە ڕاستییدا ئەوە بە هەڵبەستراو یان بە بێهێز دانراوە.

ج- هەروەها ئەم دەقەش: **{إِنَّ الله فَرَغَ مِنْ خَلْقِهِ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ} (أخرجه أبو الشيخ في العَظَمَة، برقم: ٨٩٥)**، واتە: خوا لە دروستکردنی دروستکراوەکانی بۆوە لە ماوەی شەش ڕۆژان دا، کە ئەمەش جێی پشت پێ بەستن نیە.

بەڵام لە فەرموودەی ڕاست (صحیح)دا هاتوە کە خوا ئادەمی ﵇ لە ڕۆژی جومعەدا خوڵقاندوە، ئەمە لە صەحیحی بوخاریی و موسلیمدا هاتوەو، خوا ﷻ کاتێك ئادەمی خوڵقاندوە، کە زەوی هەبووەو، ڕۆژەکانی هەفتە هەبوون و ئەوەیان هیچ ئیشکالێکی تێدانیە.

بەڵام ئەوانی دیکە لە ڕووی سەنەدەوە، پشتیان پێ نابەسترێ، لە ڕووی واقیعیی و زانستیی گەردووناسیشەوە بە کەڵك نایەن و، هەرگیزیش فەرمایشتی پێغەمبەری خوا لەگەڵ عەقڵ و زانست و واقیع دا تێك ناگیرێ.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

---

(١) المستدرك على الصحيحين، ج٢، ص٥٤٣.

دەرسی دووەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسە لە شەش (٦) ئایەت پێك هاتوە، ئایەتەكانی: (١٣ - ١٨)، لەو شەش ئایەتەدا، خوای بەرزی مەزن ئاماژەیەكی كورت بە بەسەرهاتی هەردوو گەلی عاد، كە پێغەمبەرەكەیان هوود ﷺ بووەو، گەلی ثەموود، كە پێغەمبەرەكەیان صالیح ﷺ بووە دەكات، بە بۆنەی پشتگوێ خستن و، پشت هەڵكردن و یاخیی بوونی بێبڕوایانی ڕۆژگاری پێغەمبەری خواوە ﷺ خوا ﷻ باسی ئەو دوو گەلە سەركەش و یاخییەو، ئەو سەرەنجامە شووم و دژوارەیان دەكات، كە بەسەریان هاتوە، واتە: ئەگەر ئەوانیش لەسەر ئەو حاڵەیان بەردەوام بن، سزایەكی لەو شێوەیەی كە ئەو دوو گەلە سەركەش و یاخییە پێی فەوتێنراون، چاوەڕێیانە، كە بریتی بووە لە (صَاعِقَة)، واتە: دەنگ و هاڕژنێكی گەورەو بێڕەزا، كە ئاگرو بڵێسەی لێ پەیدابێ و، ببێتە هۆی وێرانكردن و خاپووركردن.

﴿ فَإِنْ أَعْرَضُوا۟ فَقُلْ أَنذَرْتُكُمْ صَـٰعِقَةً مِّثْلَ صَـٰعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ ﴿١٣﴾ إِذْ جَآءَتْهُمُ
ٱلرُّسُلُ مِنۢ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّا ٱللَّهَ ۖ قَالُوا۟ لَوْ شَآءَ رَبُّنَا لَأَنزَلَ
مَلَـٰٓئِكَةً فَإِنَّا بِمَآ أُرْسِلْتُم بِهِۦ كَـٰفِرُونَ ﴿١٤﴾ فَأَمَّا عَادٌ فَٱسْتَكْبَرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ
وَقَالُوا۟ مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً ۖ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّ ٱللَّهَ ٱلَّذِى خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً ۖ وَكَانُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَا
يَجْحَدُونَ ﴿١٥﴾ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِىٓ أَيَّامٍ نَّحِسَاتٍ لِّنُذِيقَهُمْ عَذَابَ ٱلْخِزْىِ
فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ وَلَعَذَابُ ٱلْـَٔاخِرَةِ أَخْزَىٰ ۖ وَهُمْ لَا يُنصَرُونَ ﴿١٦﴾ وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَـٰهُمْ
فَٱسْتَحَبُّوا۟ ٱلْعَمَىٰ عَلَى ٱلْهُدَىٰ فَأَخَذَتْهُمْ صَـٰعِقَةُ ٱلْعَذَابِ ٱلْهُونِ بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿١٧﴾
وَنَجَّيْنَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَكَانُوا۟ يَتَّقُونَ ﴿١٨﴾ ﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{(ئـەی موحەممـەد!) ئەگـەر خەڵکەکـەت پشـتیان هەڵکـرد لـە بڕواهێنـان، پێیـان بڵـێ: دەتانترسـێنم و هۆشـدارییتان پـێ دەدەم لـە هاڕژنێکـی بڵێسـەی ئاگـردار، وەك هاڕژنـی پـێ فەوتێنرانـی هـەردوو گەلـی عـادو ثەمـوود ﴿١٣﴾ کاتێـك پێغەمبـەران لـە پێـش دەسـتیانەوەو، لـە دوایانـەوە هاتنـە لایـان، {هەمـوو شـێوازێکیان لەگـەڵ بەکارهێنـان و، زۆر سـوور بـوون لەسـەر ڕێـی ڕاسـتگرتنیان}و، پێیـان ڕاگەیانـدن کـە جگـە لـە خـوا مەپەرسـتن، ئەوانیـش گوتیـان: ئەگـەر پەروەردگارمـان ویسـتبای پێغەمبەرمـان بـۆ بنێـرێ، فریشـتەی دادەبەزانـدن، بۆیە ئێمە بـەوەی پێـی ڕەوانکراون، بێبڕوایـن، (پێـمان وانیـە خـوا ئێـوەی ناردبـێ) ﴿١٤﴾ ئنجـا گەلـی عـاد بـە ناهـەق لـە زەویـدا خۆیـان بـە زلگـرت و گوتیـان: کـێ لـە ئێمـە هێـزی توندتـرە؟! ئایـا نەیاندیبـوو (بـە چـاوی عەقڵ و دڵ) کـە ئـەو خوایـەی دروسـتی کـردوون، هێـزی لـەوان توندتـرە! وێـڕای ئـەوە نکووڵییشـیان لـە نیشـانەکانمان دەکـرد ﴿١٥﴾ ئنجـا ئێمەش بایەکی سـاردو بەهێزمـان لـە ڕۆژانێکـی نەگبـەت و بـێ خێردا نـاردە سـەریان، تاکو ئـازاری زەبوونییان لـە ژیانـی دنیـادا پـێ بچێژیـن و، ئـازاری ژیانـی کۆتاییـش زەبوونکەرتریشـەو، ئـەوان یاریـدەش نادرێـن، دەربازیـش ناکرێـن ﴿١٦﴾ بـەڵام گەلـی ثەمـوود ڕێنماییـمان کـردن، کەچـی کوێرییـان بەسـەر ڕێنماییـدا هەڵبـژارد، بۆیـە سـەرەنجام بـە هـۆی ئـەوەوە کـە دەیانکـرد، هاڕژنـی ئـازاری ڕیسـوایی گرتنـی ﴿١٧﴾ ئەوانـەش کـە بڕوایـان هێنابـوو و پارێزیـان دەکـرد، قوتارمـان کـردن ﴿١٨﴾}.

شیكردنەوەی هەندێك لە وشەكان

(أَعۡرَضُواْ): (أَعْـرَضَ: أي أَظْهَـرَ عُرْضَـهُ: أَي نَاحِيَتَـهُ، أَعْـرَضَ عَنِّـي: وَلَّى مُبْدِيـاً عُرْضَـهُ)، پشـتیان هەڵكـرد، لاملیـان تێكـرد، چونكـە (أَعْـرَضَ) واتـە: لاملـی یاخـود لاتەنیشـتی دەرخسـت، (أَعْـرَضَ عَنِّـي) پشـتی تێكردم و لاتەنیشـتی خـۆی كردە من، ئینسـان ئەگەر ڕووبـەڕووی كەسـێك بـێ، كاتێـك دەیـەوێ پشـتی تێبـكات، پێشـێ وەردەسـووڕێ و لاتەنیشـتی دەیكەوێتـێ، دوایـی پشـتی تێـدەكات.

(صَٰعِقَةً): (الصَّاعِقَـةُ وَالصَّاقِعَـةُ يَتَقَارَبَـانِ وَهُـمَا: الهَـدَّةُ الكَبِـيرَةُ، وَالصَّاعِقَـةُ: الصَّـوْتُ الشَّـدِيدُ فِـي الجَـوِّ، ثُـمَّ يَكُـونُ مِنْهَـا نَـارٌ فَقَـط، أَو عَـذَابٌ أَو مَـوْت)، (صَاعِقَـة) لەگـەڵ (صَاقِعَـة): واتایـان لێـك نیزیكـە كـە بریتیـە لـە: دەنگێكـی گەورە، بـە كوردیـی دەڵێین: هـاڕژن، چریكـە، هـاڕە، (صَاعِقَـة): دەنگێكـی بەهێـزە لـە ئاسـمان دێ، دوایـی یـان ئاگـری لەگەڵدایـە بـە تەنـێ، یاخـود ئازاریـش، یاخـود مردنیشـی پێوەیـە.

دەڵێم: هەبوونی ئاگرو ئازارو مردن شوێنەوارەكانی ئەو هاڕژنەن كە (صَاعِقَة)یە.

(صَرۡصَرٗا): (رِيْحَـاً صَرْصَراً: أَي شَـدِيدَةً) واتـە: بایەكـی بەهێـز، (صَرْصَر): بـە مانـای بایەكـی زۆر سـاردو، زۆر تونـدو بەهێـز.

(نَّحِسَاتٖ): كـۆی (نَحْـس)ە، كـە بـە (نَحْسَـات)یش خوێنراوەتـەوە، (نَحِسَـات: أَي مَشـؤُمَات) واتـە: ڕۆژانێكـی بێخێـر، هەڵبەتـە ڕۆژەكان هـەر وەك خۆیانن، بـەڵام كردەوەی مرۆڤەكانـە كـە كاتەكانـی خێـردار دەكات، یاخـود بێخێـر دەكات، بـۆ گەلـی عـاد ئـەو ڕۆژانـەی كـە تێیـدا فەوتێـنراون، ڕۆژانێكـی نەگبـەت و بێخێر بـوون، بە نسـبەت ئەوانەوە.

(ٱلۡخِزۡيِ): (خَـزِيَ الرَّجُـلُ: لَحِقَـهُ انْكِسَـارٌ)، دەگوتـرێ: (خَـزِيَ الرَّجُـلُ) واتـە: بەخـۆدا شـكایەوە، یـان شـەرم گرتـی، شـەرمەزار بـوو.

(فَٱسۡتَحَبُّواْ): هەڵیانبـژارد، (تَعْدِيَتُـهُ بِـ«عَـلَى» يُفِيـدُ الإِثَـارَةَ، وَحَقِيقَةُ الإِسْتِحْبَابِ تَحَرِّي الإِنْسَـانِ فِي الـشَّيْءِ أَنْ يُحِبَّـهُ)، وشـەی (اسْـتَحَبُّوا): کـە بـە (عَـلَى) بـەرکاری خواسـتوە، مانـای هەڵبـژاردن دەگەیەنـێ، وشـەی (إِسْـتِحْبَاب): لـە ئەصڵدا بریتیـە لـەوەی مـرۆڤ لـە شـتێك بخەفتـێ خۆشـیبوێ، (اسْـتَحَبُّوا) بـە (س و ت) مانایەکـەی بەهێزکـراوە، ئەگەرنا یانـی: (أَحَبُّوا)، ئنجا کـە بـە (عَـلَى) بـەرکاری خواسـتوە: ﴿فَٱسۡتَحَبُّواْ ٱلۡعَمَىٰ عَلَى ٱلۡهُدَىٰ﴾، کوێرییـان بەسـەر ڕێنماییـدا هەڵبـژارد، ئەمـە مانـای هەڵبـژاردن دەگەیەنـێ.

(ٱلۡعَمَىٰ): (إِفْتِقَـادُ البَـصَرِ وَالبَصِـيرَةِ) (عَمَـى): بریتیـە نەبوونـی چـاو و نەبوونـی عەقـڵ و دڵ.

(ٱلۡهُونِ): (الهَـوَانُ: التَّذَلُّلُ فِي نَفْسِـهِ، لِمَا لَا يُلْحِـقُ بِـهِ غَضَاضَـةً، فَيُمْدَحُ، أَو مِـنْ جِهَـةِ مُتَسَلِّطٍ مُسْـتَخِفٌّ بِـهِ، فَيُـذَمُّ)، (هَـوَان): ئەگـەر مـرۆڤ لـە خـودی خۆیـدا خـۆی بـە کـەم بگـرێ، خـۆی نـەرم و نیـان بـێ، ئـەوە بـە نوقسـانیی بـۆی لـە قەڵـەم نـادرێ، بۆیـە لەسـەری سـتایش دەکـرێ، دەگوتـرێ: فڵانکـەس پیاوێکـی هێدیـی و مەنـدە، بـەڵام ئەگـەر بـە هـۆی کەسـێکەوە بـێ کـە بەسـەریدا زاڵ بـووەو بـە کەمـی تەماشـا دەکات، لـەو حاڵەتـەدا ئـەو نەرمیـی و زەبوونییـە بـە نوقسـانیی لـە قەڵـەم دەدرێ و، لەسـەری زەم دەکـرێ.

ماناى گشتيى ئايەتەكان

سەرەتا پێویستە ئەوە بڵێین: کە لەم شەش (٦) ئايەتەدا، خوا ﷻ ئاماژەيەك دەكات بە هەر كام لە گەلی عادو گەلی ثەموود، ئێمەش لە سوورەتی (هود) دا بەسەرهاتی هوود ﷺو گەلەكەی (عاد)مان بە درێژیی باسكردووە، لە سوورەتی (الحِجْر)یش دا، بەسەرهاتی صاڵیح ﷺو گەلەكەی ثەموودمان بە درێژیی باسكردووە، بۆیە لێرەدا هەر بە خێرایی بەسەر تەفسیركردنی ئايەتەكاندا دەڕۆین، ئەوەندەی پێویست بێ بۆ ڕوونكردنەوەی چەمكی ئايەتەكان، هەڵوەستە دەكەین، ئەگەرنا بەسەرهاتی ئەو دوو پێغەمبەرە پایە بەرزە هوودو صاڵیح و، گەلە یاخیی و سەركەشەكانیان: گەلی عادو گەلی ثەموود، لەو دوو شوێنە كە ئاماژەم پێدان بە درێژیی خستوماننە ڕوو.

لێرەدا خوا ﷻ هەر بە بۆنەی سەركەشیی و یاخیی بوون و لە خوا عاسێ بوونی كافرانی ڕۆژگاری پێغەمبەرەوە، ڕوو لە پێغەمبەری خاتەم ﷺ دەكات و دەفەرموێ: ﴿ فَإِنْ أَعْرَضُواْ ﴾، ئنجا ئەگەر هەر پشتیان هەڵكرد، واتە: بەردەوام بوون لەسەر پشتهەڵكردن و بە دەنگەوە نەهاتن، ﴿ فَقُلْ أَنذَرْتُكُمْ صَٰعِقَةً مِّثْلَ صَٰعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ ﴾، پێیان بڵێ: دەتانترسێنم و هۆشدارییتان پێ دەدەم لە (صَاعِقَة)یەك وێنەی (صَاعِقَة)ی گەلی عادو ثەموود، واتە: ئەو (صَاعِقَة)یەی كە گەلی عادو ثەموودی پێ فەوتێنراون، وەك پێشتریش گوتمان (صَاعِقَة) زیاتر بە هاڕژنێك، دەنگێكی گەورە دەگوترێ، كە جاری وایە ئاگرێكی بە بڵێسەی لەگەڵدایە، وەك لە سوورەتی (الرَّعد)دا خوا دەفەرموێ: ﴿ وَيُرْسِلُ ٱلصَّوَٰعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَن يَشَآءُ ﴾، واتە: خوا (صَاعِقَة)كان دەنێرێ، هەر كەسێكی بیەوێ، ئەو (صَاعِقَة)انە لێی دەدەن، كە مەبەست پێی برووسكەیە، ئەو برووسكەی لە ئەنجامی ساردو گەرمیی نێوان هەورو زەوی پەیدادەبێ، (صَاعِقَة) لە ئەسڵدا

ئەوەیە، بەڵام دوایی خوازراوەتەوە بۆ هەر ڕووداوێك، یان هەر ئازارێكی زۆر توندو سامناك، كە ببێتە هۆی پێ فەوتێنرانی كەسێك، یان كۆمەڵێك، بۆیەش ئەوە دەڵێین: چونكە گەلی **ثەموود** دیارە بە (**صَاعِقَة**) فەوتاون، واتە: بە هاڕژنێكی گەورە كە بڵێسەی ئاگر بووەو، بۆتە هۆی زەوی لەرزە لە ژێریاندا، بەڵام گەلی عاد بە بایەكی بەهێزو ساردو توند فەوتێنراون، بەڵام (**صَاعِقَة**) وەك دوایی لە مەسەلە گرنگەكاندا زیاتر باسی دەكەین، وێڕای ئەوەی كە بە بڵێسەی ئاگر دەگوترێ، بە هەمان شێوە بە هەر سزایەكی دیكەی، یان هەر ئازارێكی دیكەی كە كەسێك، یان كۆمەڵێكی پێ دەفەوتێن، بەوەش دەگوترێ.

﴿ إِذۡ جَآءَتۡهُمُ ٱلرُّسُلُ مِنۢ بَيۡنِ أَيۡدِيهِمۡ وَمِنۡ خَلۡفِهِمۡ ﴾، كاتێك كە پێغەمبەران هاتن بۆ لایان لە پێش دەستیانەوەو لە دوایانەوە، واتە پێغەمبەرانێك (**عَلَيْهُم الصَّلاةُ وَالسَّلام**) لەپێش واندا هاتبوون، ئەو پێغەمبەرانەی بۆ باب و باپیرانیان هاتوون و، ئەو پێغەمبەرانەشی كە لەدوایانەوە هاتن، واتە لە ڕۆژگاری خۆیاندا، ئەوە واتایەكی، یاخود مەبەست ئەوەیە كە پێغەمبەرانیان (**عَلَيْهُم الصَّلاةُ وَالسَّلام**) لە هەموو لایانڕا بۆیان دەهاتن تاكو قەناعەتیان پێ بێنن، ﴿ مِنۢ بَيۡنِ أَيۡدِيهِمۡ وَمِنۡ خَلۡفِهِمۡ ﴾، یانی: هەموو شێوازێكیان لەگەڵ بەكاردەهێنان، وەك چۆن كەسێك كە قسە لەگەڵ كەسێكدا دەكات، بۆ ئەوەی ئیقناعی بكات، جارێك لەولاڕا قسەی لەگەڵ دەكات و، جارێك لە لایەكی دیكەوەو، جارێك لە پێشەوە بۆ ئەوەی ئیقناعی بكات، لێرەدا مەبەست ئەوەیە كە هەموو شێوازێكیان لەگەڵ ئەو گەلانەیاندا بەكارهێناون، كە ئیقناعیان بكەن و بیانهێننە سەر ڕێی ڕاست، ﴿ أَلَّا تَعۡبُدُوٓاْ إِلَّا ٱللَّهَ ﴾، پێیان دەگوتن: كە جگە لە خوا مەپەرستن.

ئەو دوو گەلە، واتە: گەلی عادو گەلی **ثەموود**، وەڵامی پێغەمبەرەكانیان هوودو صالیح عليهما السلاميان دایەوە: ﴿ قَالُواْ لَوۡ شَآءَ رَبُّنَا لَأَنزَلَ مَلَٰٓئِكَةً ﴾، گوتیان: ئەگەر پەروەردگارمان ویستبای فریشتەی دادەبەزاندن، یانی چی؟ یانی: ئەگەر پەروەردگارمان ویستبای پێغەمبەرمان بۆ لا بنێرێ، فریشتەی دادەبەزاندن،

مـادام فریشـتەی دانەبەزانـدوون، کەواتـە: ئێـوە پێغەمبـەر نیـن، ﴿فَإِنَّا بِمَآ أُرۡسِلۡتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ﴾، واتـە: بۆیـە ئێمـە ئـەوەی ئێـوە پێـی ڕەوانکـراون، پێـی بێبڕوایـن، مەبەسـتیان ئـەوە نەبـووە کـە بڵێـن: ئێـوە پێغەمبـەرن و ئێمـەش بڕواتـان پـێ ناکەین، بەڵکـو مەبەسـتیان ئـەوە بـووە بڵێـن: ئـەوە کـە ئێـوە لافـی ئـەوە لـێ دەدەن، پێـی ڕەوان کـراون، ئێمـە پێـی بێبڕوایـن و، پێـمان وانیـە ئێـوە خـوا ناردبنـی، ئەگـەر خـوا ویسـتبای پێغەمبـەر بنێـرێ، فریشـتەی دەنـاردن.

دوای ئـەوەی خـوا ﷻ لـەم دوو ئایەتە موبارەکـەدا، بە کورتیی باسـی هەردووکیانی کـرد، ئنجا دێتـە سـەر باسـی یـەك یەکیان، پێشـێ باسـی گەلـی عـاد دەکات، لـە ڕووی مێژوویـی و کاتیشـەوە، گەلـی عـاد لـە پێـش گەلـی ثەمـوودەوە بـووەو، لـەو شـوێنەی کـە ئاماژەمـان پێـدا لـە سـوورەتی هـوددا، ئێمـە بـە درێژیـی باسـی گەلـی عـادو هەڵکەوتـە جوگرافییەکەیـان و، ئـەو کاتـە کـە تێیـدا ژیـاون و، تایبەتمەندییەکانیـان و، شـوێنەوارەکانیان و، ئـەو سـزایەی کـە پێـی فەوتێـنراون، ئەوانەمـان بـە درێژیـی بـاس کـردوون، دەفەرمـوێ: ﴿فَأَمَّا عَادٌ فَٱسۡتَكۡبَرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ بِغَيۡرِ ٱلۡحَقِّ﴾، ئنجا هەرچـی گەلـی عـاد بوو لـە زەویـدا، واتە: لەسـەر زەمینـی خۆیانـدا، (**الأَرض**) (أل)کەی بـۆ ناسـاندنە، بـەڵام بـۆ (**عهـد**)ە، واتـە: لەسـەر زەمینەکـەی خۆیانـدا خۆیـان بەزلگرت، ﴿بِغَيۡرِ ٱلۡحَقِّ﴾، بـە ناهـەق، ئنجـا خۆبەزلگرتـن هـەر بـە ناهەقـەو خۆبەزلگرتنـی هـەق نیـە، بـەڵام ئەمـە بـۆ زیاتـر قێزەون دەرخسـتنی خۆبەزلگرییەکەیانـە، ئەگەرنا هـەر کەسـێك خـۆی بەزلبگـرێ بـە هـەر هۆیەکـەوە بـێ، خۆبەزلگرییەکـەی هـەر بـە ناهەقـە، ئەگـەر بەهـۆی زانیارییـەوە لـە خـۆی بایـی بـێ، یـان بـە هـۆی دەسـەڵات و سـامانەوە، یـان بەهـۆی قەڕەباڵغیـی دەوریـەوە، یـان بـە هـەر هۆیەکـەوە، مـرۆڤ لـە خـۆی بایـی بـێ و، لـە کەوڵـی خـۆی دەربچـێ، هـەر خراپـە، بـەڵام ئـەوەی ئێـرە بـۆ زیاتـر ناشـیرین دەرخسـتنی خـۆ بەزلگرییەکەیانـە.

﴿وَقَالُواْ مَنۡ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً﴾، گەلـی عـاد گوتیـان: کـێ لـە ئێمـە هێـزی زیاتـرەو توندتـرە؟! ﴿أَوَلَمۡ يَرَوۡاْ أَنَّ ٱللَّهَ ٱلَّذِي خَلَقَهُمۡ هُوَ أَشَدُّ مِنۡهُمۡ قُوَّةً﴾، ئایـا نەیانبینیـوە

ئەو خوایەی هێناونیە دی، لەوان هێزی زیاترەو توندترە؟! یانی: بەلای کەمەوە ئەو خوایەی کە ئەوانی دروستکردوە، لەوان بەهێزترە، کەواتە: نەدەبوو ئاوا لە کەولی خۆیان دەربچن و، بلێن: کێ لە ئێمە بەهێزترە؟

هەڵبەتە لە کتێبە مێژووییەکاندا باس دەکرێ، کە گەلی عاد لە ڕووی کەلەش و جەستەوە زۆر زل بوون، دەڵێن: لە ڕووی عەقڵیشەوە زۆر هۆشیار بوون و، لە ڕووی ئاوەدانییەوە شوێنەوارەکانیان دیارن، بۆیە زۆر بە خۆیان نازیوەو، ئەو ئیمکانیەت و توانایەی خوا پێی داون، لە جیاتی ئەوەی بەکاری بێنن بۆ چاکەو، بە چاکەی خوای بزانن و بۆ خێر بە کاری بێنن، پێی لە خۆبایی بوون و، بۆ خراپەش بەکاریان هێناوە، وەك لەو شوێنانەدا کە خوای پەروەردگار باسی گەلی عاد دەکات، باسی دەکات کە ڕێگرییان کردوەو، خراپەکارییان کردوەو، ستەمیان کردوە لە خەڵکی دیکە، ﴿وَكَانُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا يَجۡحَدُونَ﴾، هەروەها بە ئایەتەکانی ئێمەش بێبڕوا بوون و نکوولییان لە ئایەتەکانی ئێمە دەکرد، (**آیات**) یش دەگونجێ مەبەست پێیان فەرمایشتی خوا بێ، کە لە دوو توێی ئەو ڕستانەدا، کە لە پەیام و کتێبەکانیدا دایبەزاندوون و، بەرجەستە بووە، دەشگونجێ (**آیاتِ**) مەبەست پێی هەموو ئەو شتانەبن، کە دەبێ خوایان پێ بناسرێ، واتە: دیاردەو دیمەنەکانی دەوروبەرو گەردوون، یاخود (**آیات**) مەبەست پێی ئەو موعجیزانەن کە پێغەمبەران (**عَلَيْهُم الصَّلاةُ وَالسَّلام**) هێناویانن، کە پێغەمبەران هەر خودی خۆیان موعجیزە بوون، بۆیەش وا دەڵێم، چونکە ئەگەر خوای بەرز بۆ گەلی ثەموود باسی ئەو حوشترە (**ناقة**) ناوازەیە دەکات، کە لە بەردێك یان لە چیایەك هاتۆتەدەر، بەڵام بۆ گەلی هوود، کە عادن، باسی مەعجیزەیەکی دیارییکراو ناکات، کە هوود عليه السلام بۆی بردبن و پیشانیدابن، بەڵام پێغەمبەران هەر بۆ خۆیان موعجیزە بوون، بەپێی فەرمایشتەکەی پێغەمبەریش ﷺ کە زۆرجار هێناومانەو لە صەحیحی بوخاریی و موسلیم دا، هاتوە، هیچ پێغەمبەرێك نەبووە، بەڵگەیەکی وای پێ نەبێ کە خەڵك لەسەری ئیمانی پێ بێنن و،

قەناعەتیان بێ کە ڕاست دەکات و، پێغەمبەری خوایە، ئنجا بە پێی ئەوە هەم هوودیش، هەم هەموو پێغەمبەرانیش بەڵگەو موعجیزەیەکیان بووە، با خوای موتەعالیش لە قورئاندا باسی نەکردبێ، هەرچەندە پێغەمبەران بۆ خۆشیان هەر موعجیزە بوون، هەر کەسێ تێیان ڕامابایە، دەیزانی ئەوانە کەسانێکی ڕاستگۆن، چونکە پێغەمبەران پێش پێغەمبەرایەتییش خاوەنی پاکترین مەعدەن و چاکترین عەقڵ و، ڕەوشت بەرزترین کەس بوون و، هیچ لەکەو پەڵەیەکیان بەسەرەوە نەبووەو، خەڵك هەرگیز درۆو پەیمان شکێنیی لێ نەبیستوون و، شتی ناڕێکی لێ نەبینیون، لەبەر ئەوە هەر کە گوتوویانە: ئێمە نوێنەری خواین، دەبووایە بڕواو متمانەیان پێ بکەن، بەڵام وێڕای ئەوە، هیچ پێغەمبەرێکیش نەبووە موعجیزەیەکی پێ نەبێ، کە خەڵکەکە قەناعەتیان پێی بێ، ئەوە پێغەمبەری خوایە، ئەگەر لە هەقێ بگەڕێن.

﴿ يَجْحَدُونَ ﴾، واتە: نکووڵییان لە نیشانەکانی ئێمە دەکرد، نکووڵییکردن ئەوەیە ئینسان شتێك بزانێ هەقەو دانی پێدانەهێنێ.

ئنجا خوا ﷻ باسی چۆنیەتی سزادانی گەلی عاد دەکات، دەفەرمووێ: ﴿ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِيٓ أَيَّامٍ نَّحِسَاتٍ ﴾، بایەکی بە هێزی زۆر ساردمان لە ڕۆژانێکی بێ خێردا ناردە سەریان، کە لە فەرمایشتی پێغەمبەردا ﷺ هاتوە، ئەو بایەی گەلی عادی پێ فەوتێنراوە، پێی گوتراوە: (دەبوور)، واتە: ئەو بایەی لە پشتی کەعبەوە دێ، عەرەب بەپێی شوێنەکانی خۆیان ناویان لە شتەکان ناوە، کە لەپشتی کەعبەوە بێ، مانای وایە لە ڕۆژئاواوە هاتوە، هەروەها (صَرْصَرْ) بە مانای توندو بەهێزیش دێ، ﴿ فِيٓ أَيَّامٍ نَّحِسَاتٍ ﴾، واتە: لە ڕۆژانێکی نەگبەتدا، (نَحِسَاتْ) کۆی (نَحِس)ە، هەروەها خوێنراویشەتەوە: (**فـي أَيَّامٍ نَحْسَاتٍ**)، ئەویش کۆی (**نَحْس**)ە، ئنجا (**نَحْس**) یان (**نَحِس**) بە (**نَحِسَاتْ**) یان بە (**نَحْسَاتْ**) کۆدەکرێتەوە واتە: ڕۆژانێکی نەگبەت و بێ خێرو پڕ شەئامەت، هەڵبەتە ڕۆژ لە زاتی خۆیدا هەر ڕۆژە، بەڵام بۆ ئەوان ڕۆژانێکی بێ خێرو

نەگبەت و پڕ مەینەتیی بوون، ﴿ لِّنُذِيقَهُمْ عَذَابَ ٱلْخِزْيِ فِي ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ﴾، تاکو سزای ڕیسواکەریان لە ژیانی دنیادا پێ بچێژین، وەك ئەو سزایە خواردنێك بێ و، دەرخواردیان بدرێ، ﴿ عَذَابَ ٱلْخِزْيِ ﴾، ئەمە پاڵدانی وەسفکراو (**مَوصُوف**)ە بۆ لای (**صِفَة**)، کە لە ئەصڵدا (**الخِزْيِ العَذَاب**)ە، بەڵام (**عَذَابَ الخِزي**) بۆ زیاتر تۆخکردنەوەی ئازارەکەیە، واتە: ئازاری ڕیسواکەرو زەبوونکەر، ﴿ وَلَعَذَابُ ٱلْأَخِرَةِ أَخْزَىٰ ﴾، بە دڵنیایی سزاو ئازاری مەنزڵگای کۆتاییش ڕیسواکەرترو زەبوونکەرترو شەرمەزارکەرتریشە، ﴿ وَهُمْ لَا يُنصَرُونَ ﴾، ئەوانیش سەر ناخرێن، واتە: ئەو سزا ڕیسواکەرەیان بە ملدا دێ، لە ڕۆژی دواییدا، کە لە هی دنیا ڕیسواکەرترەو، سەریش ناخرێن و کەس نیە، فریایان بکەوێ و تکایان بۆ بکات و دەربازیان بکات.

ئنجا دێتە سەر باسی گەلی ثەموود، دەفەرموێ: ﴿ وَأَمَّا ثَمُودُ ﴾، بەڵام گەلی ثەموود، ﴿ فَهَدَيْنَٰهُمْ ﴾، ڕێنماییمان کردن، لێرەدا: (**هَدَيْنَاهُمْ**)، واتە: ڕێی ڕاستمان پیشان دان، ئەگەرنا (**هَدَيْنَاهُمْ**) بە مانای (خستماننە سەر ڕێ) نیە، گەر خوا خستبانیە سەر ڕێگای ڕاست، مانای وایە تووشی سزا نەدەبوون، بەڵام واتە: ڕێمان پێشاندان، چونکە وشەی (**هُدى**) لە قورئاندا جاری وایە بە مانای ڕێ پێشاندان و ڕێنمایی کردنەو، جاری وایە بە مانای خستنە سەر ڕێی ڕاستە، زۆرجاریش ئەوەمان گوتوە کە هەندێك لە ڕوونکەرەوانی قورئان، زۆرجار ئەوانەی وتاران دەدەن و باسی ئیسلام دەکەن، لە ئەنجامی ئەوەدا کە نازانن ئەو وشەیە لە سیاقێکدا واتایەکی هەیەو، لە سیاقێکی دیکەدا، واتایەکی دیکەی هەیە، تووشی تێگەیشتنی هەڵە دەبن لە هەندێك لە ئایەتەکانی قورئان، خوا دەفەرموێ: گەلی ثەموودیشمان ڕێنمایی کرد بوون، ڕێی ڕاستمان پێشاندابوون، ﴿ فَٱسْتَحَبُّوا۟ ٱلْعَمَىٰ عَلَى ٱلْهُدَىٰ ﴾، بەڵام کوێرییان بەسەر ڕێنماییدا هەڵبژارد، کوێرییان خۆشتر ویست لە ڕێنمایی، ﴿ فَأَخَذَتْهُمْ صَٰعِقَةُ ٱلْعَذَابِ ٱلْهُونِ ﴾، لە ئەنجامدا هاڕژنی ئازارێکی ڕیسواکەرو شەرمەزارکەر گرتنی، (**صَاعِقَة**) پێشتر باسمان کرد، واتە: هاڕژنێك و

دەنگێكی گەورە، كە بڵێسە ئاگری لەگەڵدا بێ، خوا ﷻ لەو شوێنانەدا كە باسی فەوتانی گەلی ثەموود دەكات، كە پێغەمبەرەكەیان (صَالِح) بووە، وشەی (صَاعِقَة)یان بۆ بەكاردێنێ، جاری واش هەیە وشەی بوومەلەرزە (زَلْزَلَة)یان بۆ بەكاردێنێ، جاری واش هەیە وشەی چریكەو هاڕژن (صَيْحَة) یان بۆ بەكاردێنێ، كە وەك لە كاتی توێژینەوەی بەسەرهاتی گەلی ثەموددا گوتوومانە: ئەوانە هەموویان هەریەكەی بە ئیعتیبارێك تەعبیر لەو سزایە دەكەن كە ئەو گەلەی پێ فەوتێنراوە، ئنجا تەعبیرێكیان باسی دەنگەكەی دەكات و، تەعبیرێكیان باسی بڵێسەكەی دەكات و، تەعبیرێكیان باسی شوێنەواری ئەو سزایە دەكات، كە بۆتە هۆی زەمین لەرزە، یاخود ئاگر پژێن و ... هتد، بەڵام بۆچی خوا بەو جۆرە سزای دان؟ ﴿بِمَا كَانُواْ يَكْسِبُونَ﴾ بەهۆی ئەوەوە كە وەدەستیان دەهێناو دەیانكرد.

﴿وَنَجَّيْنَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَكَانُواْ يَتَّقُونَ﴾، ئەوانەش كە بڕوایان هێنابوو و پارێزیان دەكرد، دەربازمان كردن، ئەوانەی بڕوایان هێناوەو پارێزیان كردوە، ئەوانە بوون كە لەگەڵ صاڵیح ﷺ بوون، كە هەمیشە پێغەمبەران لە كاتی سزادرانی گەل و كۆمەڵگایەكانیان دا، دووركەوتوونەوە، چونكە خوا فەرمانی پێكردوون خۆتان و ئەوانەی بڕوایان پێتان هێناوە، دووربكەونەوە، ئەوانیش ڕۆیشتوون و شارەكەو شوێنەكەیان بەجێ هێشتوەو، دوای ئەوان خوا سزای ناردوە بۆ ئەو گەلە ملهوڕو یاخییە، كە دیارە ئەوان متمانەیان نەبووە بەوەی ئەو پێغەمبەرە ڕاست دەكات، ئەگەرنا ئەوانیش شارەكەیان بەجێ دەهێشت بۆ ئەوەی بەسەریاندا كاول نەبێ.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

فەرمانکردنی خوا ﷻ بە پێغەمبەرەکەی موحەممەد ﷺ، کە لە کاتی ڕوو وەرگێران و پشت تێکردنی خەڵکەکەی دا لە پەیامی خوا، بە (صاعقة)یەکی وەك هی گەلی عاددو ثەموود، کە ئەو دوو گەلە سەر کەشەی پێ فەوتێنراون، بیانترسێنێ، کە پێغەمبەرانیان، واتە: هوودو صاڵیح ﷺ بە هەموو شێوەیەك هەوڵیان لەگەڵیاندا، کە تەنیا خواپەرستن، بەڵام بێبڕوا بوون پێیان، بە بیانووی ئەوەی کە ئەگەر خوا ویستبای پێغەمبەران بنێرێ، فریشتەی دادەبەزاندن:

خوا دەفەرموێ: ﴿فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِّثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ
﴿١٣﴾ إِذْ جَاءَتْهُمُ الرُّسُلُ مِن بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ ۖ قَالُوا لَوْ
شَاءَ رَبُّنَا لَأَنزَلَ مَلَائِكَةً فَإِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُم بِهِ كَافِرُونَ ﴿١٤﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە، لە حەوت بڕگەدا:

١)- ﴿فَإِنْ أَعْرَضُوا﴾، واتە: ئنجا ئەگەر خەڵکەکەت، کۆمەڵگایەکەت (ئەی موحەممەد ﷺ!)، پشتیان هەڵکرد، لاملیان تێکردی، (**أَي: اسْتَمَرُّوا فـي إِعْراضِهِم**)، واتە: بەردەوام بوون لەسەر پشت تێکردن و وەڵام نەدانەوەت، ﴿فَإِنْ أَعْرَضُوا﴾، {(إِنْ): **فِي الأَصْلِ يَقَعُ فِي المَوْقِعِ الَّذِي لاَجَزْم فِيْه بحُصُول الشَّرْط**}، واتە: لە ئەصڵدا (إِنْ) بەکاردەهێنرێ بۆ ئەو شوێنەی کە دڵنیایی تێدانیە، مەرجەکە بێتە دی، واتە: عەقڵ و مەنتیق وا دەخوازێ کە ئەوان پشت هەڵنەکەن، یاخود لەسەر پشتهەڵکردن و پشتتێکردنیان بەردەوام نەبن، بەڵام ئەگەر لەسەر پشتتێکردنیان بەردەوام بوون.

٢)- ﴿ فَقُلْ أَنذَرْتُكُمْ صَٰعِقَةً ﴾، پێیان بڵێ: ئێوەم ترساندو هۆشدارییم پێدان لە (صاعقة) ەیەك.

٣)- ﴿ مِّثْلَ صَٰعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ ﴾، وەك (صاعقة)ەی گەلی عادو گەلی ثەموود، ﴿ أَنذَرْتُكُمْ ﴾، (**الإنْذارُ: التَّخْوِيفُ، وَهُوَ هُنا تَخْوِيفٌ بِتَوَقُّعِ عِقَابٍ، مِثْلِ عِقَابِ الَّذِينَ شابَهُوهم فِي الإعْراضِ، لِأنَّ قُرَيْشًا لَمْ تُصِبْهم صاعِقَةٌ مِثْلُ صاعِقَةِ عادٍ وثَمُودَ**)، (**إنْذار**): بریتیە لە ئاگادارکردنەوە لەگەڵ ترساندندا، بەڵام لێرەدا مەبەست پێی ترساندنە بەوەی ئەگەری ئەوە هەیە، خوا سزایان بۆ بنێرێ، وەك سزای ئەوانەی وەك ئەوانیان کردوە، چونکە کافرەکانی قورەیش (**صاعقة**)ی وەك هی عادو ثەموودیان تووش نەبوو، کەواتە: مەبەست ئەوەیە ئەگەری هەیە ئێوەش سزا بدرێن، وەك سزای ئەوان، نەك ڕێك کت و مت ئەو (**صَاعِقَة**)یەی ئەوانی پێ فەوتاون، ئەو جۆرە (**صَاعِقَة**)یەش بۆ ئێوە بێ.

(**الصَّاعِقَـة: نـارٌ تَخْـرُجُ مَـعَ الـبَرْقِ تَحْـرِقُ مـا تُصِيبُـهُ**)، (**صَاعِقَـة**): بڵێسـە ئاگرێکـە لـە هـەورە تریشـقە دەردەچـێ، هەرچـی لێـی بـدات، دەیسـووتێنێ، وەك لـە سـوورەتی (**الرَّعـد**)دا دەفەرمـوێ: ﴿ وَيُرْسِلُ ٱلصَّوَٰعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَن يَشَآءُ وَهُمْ يُجَٰدِلُونَ فِى ٱللَّهِ وَهُوَ شَدِيدُ ٱلْمِحَالِ ﴿١٣﴾ ﴾، واتـە: خـوا صاعیقـەکان دەنێـرێ، (بروووسـکەکان دەنێـرێ) هـەر کەسـێکی بیـەوێ لێـی دەدەن...

(**الصَّاعِقَـة: الحَادِثَـةُ المُبِـيرَةُ السَّرِيعَـةُ الإهْـلاكِ**)، (صاعقـة) ڕووداوێکـە بـە خێرایـی ئـەو کەسـە یـان ئـەو کۆمەڵەیـە دەفەوتێنـێ کـە لێـی دەدات، ئـەو مانایەشـی هەیـە.

٤)- ﴿ إِذْ جَآءَتْهُمُ ٱلرُّسُلُ مِنۢ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ ﴾، کاتێك پێغەمبەرەکانیان لە پێش دەستیانەوە و، لە دوایانەوە بۆیان هاتن، لێرەدا خوا دەفەرموێ: ﴿ إِذْ جَآءَتْهُمُ ٱلرُّسُلُ ﴾، واتە: کاتێك پێغەمبەرەکانیان بۆیان هاتن، لە حاڵێکدا گەلی عاد بەس هوودیان بۆ چووەو، گەلی ثەموودیش، بەس صالیحیان بۆ چووەو دوو پێغەمبەر بوون؟! لێرەدا (**جَمْعُ الرُّسُلِ هُنَا مِنْ بابِ إطْلاقِ صِيغَةِ الجَمْعِ عَلَى الإثْنَيْنِ، مِثْلَ قَوْلِهِ تَعالى:** ﴿ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا ﴾ **التحريم**)، واتە: لێرەدا (**رُسُل**) کە کۆکراوەتەوە ئەمە لەسەر

شێوازی بەکارهێنانی کۆیە بۆ دووان، وەك لە سوورەتی (**التَّحْریم**)دا خوا ﷻ بە دووان لە هاوسەرانی پێغەمبەر ﷺ خوا لێیان ڕازی بێ، دەفەرمویٚ: ﴿ إِن تَتُوبَآ إِلَى ٱللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا ﴾، ﴿ إِن تَتُوبَآ ﴾، پێشێ بە (**مُثَنَّى**) دەیهێنێ، ﴿ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا ﴾، بە دڵنیایی دڵەکانتان لایانداوە، بە کۆ دەیهێنێ.

کەواتـە: بۆیـە خـوا ﷻ بـە کـۆ (**جمـع**) هێناویـەتی، چونکـە جـاری وایـە (دوو) ڕانـاوی کـۆی بـۆ بـەکاردێ و، وەك کـۆ مامەڵـەی لەگەڵـدا دەکـرێ.

کـە دەفەرمـوێ: ﴿ مِنۢ بَيۡنِ أَيۡدِيهِمۡ وَمِنۡ خَلۡفِهِمۡ ﴾، پێغەمبەرانیـان لـە پێـش دەسـتیانەوەو، لـە دوایانـەوە بۆیـان هاتـن، ئەمـە دوو واتایـان هەڵدەگـرێ:

یەکـەم: ئەمـە خسـتنە ڕووی سـوور بوونـی پێغەمبـەری هـەر کام لـەو دوو گەلەیە، لەسـەر ئـەوە کـە هیدایەتـی خـوا وەربگـرن، واتـە: هەمـوو شـێوازێکیان لەگەڵـدا بەکارهێنـان، وەك کەسـێك بـە کەسـێکی دیکـە دەڵـێ: لـە هەمـوو لایانـەوە بـۆی چـووم، یـان هەمـوو کەلێنـم لێگرتـن، یانـی: هەمـوو شـێوازێکم لەگەڵـدا بەکارهێنـا.

دووەم: یاخـود مەبەسـت پێـی ئەوەیـە: پێغەمبەرانێـك کـە بـۆ بـاب و باپیرانیـان هاتـوون، لـە پێـش دەسـتیانەوە هاتـوون و، پێغەمبەرانێکیـش کـە لـە دوای وان هاتـوون، لـە پشـتیانەوە هاتـوون.

واتـە: ئـەو پێغەمبەرانـەی کـە بـۆ بـاب و باپیرانیـان هاتـوون، خـوای زانـاو شـارەزا دەفەرمـوێ: ﴿ مِنۢ بَيۡنِ أَيۡدِيهِمۡ ﴾، لـە پێشـیانەوەو، ئـەو پێغەمبەرانـەی کـە بـۆ خۆیـان هاتـوون، دەفەرمـوێ: ﴿ وَمِنۡ خَلۡفِهِمۡ ﴾، لـە دوایانـەوە.

هەڵبەتـە ئـەو پێغەمبەرانـەش کـە لـە ڕۆژگاری بـاب و باپیرانیشـیاندا بۆیـان هاتـوون، بەسـەرهات و بـاس و خواسـی ئەوانیشـیان هـەر زانیـوەو بیسـتوە، کەواتـە: وەك بـۆ وانیـش چووبـن وایـە.

لێرەدا پرسیارێك دەکرێ:

ئایا چۆن خوا ﷻ ناوی لە سزای گەلی هوود کە (عاد)ە ناوە (صَاعِقَة)؟ لە حاڵێکدا کە بە بایەکی بەهێزی توند فەوتێنراون؟!

وەڵامەکەی ئەوەیە: کە وەك لە مانای (صَاعِقَة)شدا باسمان کرد، (صَاعِقَة) هەم بە هاڕژن و بڵێسەی ئاگر کە لە ئاسمانەوە دێ، دەگوترێ، هەم بە ئازارێکی فەوتێنەری خێراش دەگوترێ، واتە: ئازارێك کە بە خێرایی خەڵکێك بفەوتێنێ، وشەی (صَاعِقَة) بە هەردووکیان دەگوترێ، ئنجا ئایا ئەو پێغەمبەرانە کە چوونە لای گەلەکانیان، چییان پێگوتن؟.

٥)- ﴿أَلَّا تَعۡبُدُوٓاْ إِلَّا ٱللَّهَ﴾، کە جگە لەخوا نەپەرستن، وشەی: (أَلَّا)، (تَفْسِيرٌ لِجُمْلَةِ جَائَتْهُمُ الرُّسُلُ)، (أَلَّا): (أَنْ لا)یە، یانی: پێغەمبەرەکان کە چوون بۆ لایان، بۆ ئەوە چوون کە پێیان ڕابگەیەنن، جگە لە خوا نەپەرستن و، بەندایەتیی بۆ جگە لە خوا ﷻ مەکەن، بە مانای فراوانی بەندایەتیی، نەك تەنیا لە ڕووی ئەنجامدانی دروشمەکانەوە، بەڵکو لە ڕووی وەرگرتنی بەرنامەکانیشەوە، یانی: لە هەردوو بواری سەرەکیی: پێشکەش کردنی دروشمەکان و، وەرگرتنی بەرنامەکان، (تَقْدِيمُ الشَّعائِرِ) و (أَخْذُ الشَّرائِع)دا، تەنیا بەندایەتیی بۆ خوا بکەن، چونکە ئەو کەسە بەڕاستیی بەندەی خوایە، کە لە ژیانی تاکیی و، ڕووحیی و، مەعنەویی خۆیدا، تەنیا دروشمەکان پێشکەشی خوا دەکات، پاڕانەوەو، ئەوپەڕی لێ ترسان و، ئەوپەڕی خۆشویستن و، ئەوپەڕی پشت پێ بەستن و، ئەوپەڕی مل بۆ کەچ کردن و، ڕکووع و سەجدەو، قوربانیی بۆ سەربڕین و، هاوار تێبەستن و هتدی تەنیا بۆ خوایە، بەڵام هاو کات لەگەڵ ئەوەش دا، بەرنامەکانی ڕێکخستنی ژیانی تاکیی و، خێزانیی و، کۆمەڵایەتیی و، سیاسییش تەنیا لە خوا وەردەگرێ، لە ڕاستییدا بە هەردووکیان ئەوجار مرۆڤ دەگاتە ئەوەی بەندایەتییەکی ڕاست و ساغ و گشتگیرو ڕاستەقینەی بۆ خوا بکات، بەڵام کەسێك کە دروشمەکانی خوا پەرستیی تەنیا بۆ خوا ئەنجام دەدات، بەڵام لە بواری حەڵاڵ و حەڕام و، چاکەو خراپەو، ڕاست و چەوت و، ژیانی سیاسیی و کۆمەڵایەتیی و ئابووریی دا، لا بە لای شەریعەتدا ناکاتەوە، ئەوە لە حەقیقەتدا بەڵێ خوای پەرستوە، بەڵام بە شێوەیەکی زۆر جوزئیی و بچووك خوای پەرستوەو، ئەگەر لە شتەکانی دیکەدا

نەگەڕێتەوە بۆ شەریعەتی خوا ﷻ، پێی وابێ ئەو بەرنامانەی دیکە لە جێی خۆیانن و، ڕاست و بەجێن، ئەوە هاوبەشی بۆ خوا داناوەو، لە پانتاییەکی کەمی ژیانیدا بەندایەتیی بۆ خوا کردوەو، لە پانتاییە گەورەکەدا بەندەی خوا نەبووە، بەڵکو کۆیلەی ئەم و ئەو بووە، وەك خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ أَمۡ لَهُمۡ شُرَكَٰٓؤُاْ شَرَعُواْ لَهُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا لَمۡ يَأۡذَنۢ بِهِ ٱللَّهُۚ ﴾، واتە: ئایا هاوبەشانێکیان هەن، شتێکیان بۆ داناون لە ئایین، کە خوا مۆڵەتی لەسەر نیە، واتە: کەسێك شتێك بۆ خەڵك دابنێ لە بەرنامەی ژیان، کە مۆڵەتی خوای لەسەر نەبێ، مانای وایە خۆی کردوە بە هاوبەشی خوا.

٦)- ﴿ قَالُواْ لَوۡ شَآءَ رَبُّنَا لَأَنزَلَ مَلَٰٓئِكَةٗ ﴾، هەردوو گەلەکان (بە پێغەمبەرەکانی خۆیان گوتیان: ئەگەر پەروەردگارمان ویستبای فریشتەی دادەبەزاندن، واتە: ئەگەر پەروەردگارمان ویستبای پێغەمبەرمان بۆلا بنێرێ، فریشتەی دادەبەزاندن و دەیناردن، وەك پێغەمبەر، کەواتە: کە فریشتەمان بۆ دانەبەزێنراون، ئێوە کە دەڵێن پێغەمبەرین، ڕاست ناکەن.

بۆیە سەرەنجامەکەی دەڵێن:

٧)- ﴿ فَإِنَّا بِمَآ أُرۡسِلۡتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴾، بۆیە ئێمە بەوەی ئێوەی پێ ڕەوانکراون، بێبڕواین، واتە: بینا لەسەر ئەوە کە ئێوە پێغەمبەری خوا نین، چونکە فریشتە نین، کەواتە: ئێمە بێبڕواین بە خۆتان و بە پەیامەکەتان، بەو پەیامەی کە ئێوە لاف لێدەدەن لەلایەن خواوە هێناوتانە، بەڵام ڕاست ناکەن، ئەگەر خوا ویستبای فریشتەی دەکردە نوێنەرو ڕەوانەکراوی خۆی و، پەیامی پێدا دەنارد، کە ئێوەش فریشتە نین و مرۆڤن، کەواتە: ڕاست ناکەن، حاشا بۆ پێغەمبەران، کە بێگومان پێغەمبەرانی خوا هەرگیز لەگەڵ دروستکراوەکاندا خیلاف و درۆیان نەبووە، ئنجا چۆن بە ناوی خوای بەرزی بێ هاوتاوە، شتی ناڕاستیان گوتوە؟.

مەسەلەی دووەم:

باسی گەلی عاد کە پێغەمبەرەکەیان هوود بوو، بە ناهەق خۆیان بەزلگرتبوو لە زەویداو، بە هێزو توانای خۆیانەوە دەنازیی و، نکووڵییان لە نیشانەکانی خوا دەکرد، سەرەنجام خوا بایەکی زۆر ساردو بەهێزی لە ڕۆژانێکی نەگبەت و بێ خێردا ناردە سەریان و، لە بەینی بردن و، سزای ڕیسواکەرتری دواڕۆژیش سەرباره چاوەڕێیانە:

خوا دەفەرموێ: ﴿فَأَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً ۖ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً ۖ وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿١٥﴾ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَّحِسَاتٍ لِّنُذِيقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَىٰ ۖ وَهُمْ لَا يُنصَرُونَ ﴿١٦﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە، لە یازدە بڕگەدا:

١)- ﴿فَأَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ﴾، ئنجا هەرچی گەلی عاد بوو لە زەویدا بە ناهەق خۆیان بەزلگرت، وشەی (فَأَمَّا) (ف)کە بۆ بەدواداهاتن (**تَعْقِيب**)ە، یان بۆ ڕوونکردنەوە (**تَفْصِيل**)ە، یان بۆ لق لێکردنەوە (**تَفْرِيْع**)ە، بەڵام (**أَمَّا: حَرْفُ شَرْطٍ وتَفْصِيلٌ**)، پیتێکە هەم مەنای مەرج دەگەیەنێ، هەم مانای ڕوونکردنەوە دەگەیەنێ، کە پێشێ خوا ﷻ فەرمووی: ﴿فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِّثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ ﴿١٣﴾﴾، ئنجا دوای ئەوەی بە کورتیی باسی (عادو **ثمود**)ی کرد، ئنجا دێتە سەر درێژەی بەسەرهاتەکەیان، هەڵبەتە درێژە لە قەدەر ئێرە، ئەگەرنا لێرەش هەر کورتە، ﴿فَأَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ﴾، بەڵام گەلی عاد ئەوەی ڕێی لێگرتن بە دوای ڕێنمایی خوا بکەون، خۆ بەزلگرییان بوو، بە ناهەق، خۆ بەزلگرییەکەشیان، لە بەرانبەر پەیامی خواو، پێغەمبەری خوا (هود)دا بوو، ﴿الْأَرْضِ﴾، کە (أل)ی ناساندنی لەسەرە، واتە: سەر زەمینێك کە دیارەو زانراوە، ناساندنەکە بۆ (**عَهْد**)ە، واتە: سەر زەمینەکەی

خۆیان کە ئەوان تێیدا باڵا دەست و حوکمڕان بوون، ئنجا هەموو خۆ بە زلگرتنێك هەر بە ناهەقە، بەڵام لێرەدا ئەو قەیدەی خراوەتە سەر: ﴿ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ ﴾، بۆچی؟ (**زِيَادَةُ تَشْنِيعٍ لاسْتِكْبَارِهِمْ، إِذْ لا مُبَرِّرَ لِلْكِبْرِ أَبَدَاً**)، ئەمە بۆ زیاتر ناقۆڵاو دزێو خستنە بەرچاوی خۆ بەزلگرتنەکەیانە، ئەگەرنا هیچ کاتێك خۆ بەزلگرتن پاساوی نیەو هەمیشە هەر خراپەو، خۆ بەزلگرتن هەردەم سیفەتێکی خراپە، بە پێچەوانەی خۆ بە کەمگرتن (**تواضع**)ەوە کە سیفەتێکی جوان و باشە، هەمیشە خۆ بەزلگریی و، لە کەوڵی خۆ دەرچوون و، بوغڕا بوون، بەهۆی هەر شتێکەوە بێ، بەهۆی ماڵ و سامانەوە بێ، یان بەهۆی دەسەڵاتەوە بێ، یان بە هۆی زانیارییەوە بێ، یان بە هۆی زیدە عەقڵ و هۆشەوە بێ، یان بە هۆی جەستەی بەهێزەوە بێ، یان بەهۆی قەڵەباڵغی خزمان و شوێنکەوتووانەوە بێ، بە هۆی هەر شتێکەوە بێ، خۆ بەزلگریی هەر خراپە، بەڵام لێرە بۆ زیاتر ناشیرین پێشاندانی خۆ بە زلگرییەکەیانە، ئەم قەیدی ﴿ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ ﴾، (بە ناهەق)ی خراوەتە سەری.

ئنجا ئەمە باسی چۆنیەتی خۆ بەزلگریی و بوغڕاییەکەیانە:

٢)- ﴿ وَقَالُوا۟ مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً ﴾، گوتیان: کێ لە ئێمە هێزی توندترە؟ لە کتێبە مێژووییەکاندا، دەڵێ: گەلی عاد زۆر بە کەلەش و زل بوون، بۆیە بە هێزی جەستەی خۆیانەوە نازیوە، هەروەها گوتراوە: لە ڕووی عەقڵ و تێگەیشتنیشەوە زۆر بەهێز بوون، ﴿ قُوَّةً ﴾، لە: ﴿ مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً ﴾، (**الْقُوَّةُ: حَالَةٌ فِي الجِسْمِ يَتَأَتَّى بِهَا أَنْ يَعْمَلَ الأَعْمَالَ الشَّاقَّةَ، وتُطْلَقُ عَلَى لازِمِ ذَلِكَ مِنَ الْقُدْرَةِ وَوَسَائِلِ الأَعْمالِ**) (**قُوَّة**): حاڵەتێکە بۆ جەستە کە بە هۆیەوە دەتوانێ کارە قورسەکان بکات، بەڵام وێڕای هێزی جەستە، بەکاریشدەهێنرێ بۆ شتێك کە بۆ هێزی جەستە پێویستە، وەك ئامڕازەکان و، ئەو شتانەی کە مرۆڤ بەکاریان دێنێ، ئێستاش شتێکی باوە دەگوترێ: هێزی سیاسیی و، هێزی عەسکەریی و، هێزی ئابووریی و، هێزی ئەمنیی و، موخابەراتیی.

خوای بەرزو باڵادەست لە وەڵامی ئەو قسەیاندا دەفەرموێ:

٣)- ﴿ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّ ٱللَّهَ ٱلَّذِى خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً ﴾، ئایا نەیانبینیبوو کە ئەو خوایەی دروستیکردوون لەوان هێزی توندترە؟! واتە: بە چاوی عەقڵ و دڵ نەیاندیوە،

چونکە لێرەدا بینین مەبەست پێی زانینە، (**الرُّؤيَةُ عِلْمِيَّةُ**)، یانی: (**أَلَم يَعْلَموا**)، ئایا نەیاندەزانی و دەرکیان پێ نەدەکرد، ئەو خوایەی دروستیکردوون، ئەو لە ئەوان بەهێزترە؟ (**أيْ: هُوَ أَوْسَعُ قُدْرَةً مِن قُدْرَتِهِمْ فَإطْلَاقُ القُوَّةِ عَلى قُدْرَةِ اللّٰهِ تَعالى بِمَعْنى كَمالِ القُدْرَةِ**) لێرەدا خوا ﷻ وشەی (**قُوَّة**)ی بەکارهێناوە بۆ توانای خۆی، (**قُوَّة**) یانی: هێز، (**قُدْرَة**) یانی: توانا، وشەی (**قُوَّة**) کە خوا لە جیاتی توانا بە کاریهێناوە، کە توانایی یەکێکە لە سیفەتەکانی خوا، ئەمە بۆ ئەوەیە کە بزانرێ، توانای خوا ﷻ هەرچی هێزی لە مێشکدا وێنا دەکرێ، لێی وەدی دێ.

وەك گوتمان: لە بارەی هێزو توانای جەستەی گەلی عادەوە، کتێبە مێژووییەکان شتیان زۆر باس کردوەو، شوێنەوارەکانیشیان دیارن، وەك خوا ﷻ لە تەفسیری سوورەتی (**الشُّعَراء**)دا پێشتر باسمان کردوە، بەلام بالێرەش هەروا بە خێرایی سەرنجێکی ئایەتەکان بدەینەوە: گەلی عاد زۆر بەهێز بوون، بە بەلگەی ئەوە کە هوود ﷺ پێیان دەفەرموێ: ﴿أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ ءَايَةً تَعْبَثُونَ ﴿١٢٨﴾ وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ ﴿١٢٩﴾ وَإِذَا بَطَشْتُم بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ ﴿١٣٠﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٣١﴾ وَاتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُم بِمَا تَعْلَمُونَ ﴿١٣٢﴾ أَمَدَّكُم بِأَنْعَامٍ وَبَنِينَ ﴿١٣٣﴾ وَجَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٣٤﴾ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٣٥﴾﴾، واتە: ئایا لە هەر بەرزاییەك کۆشکێك وەك نیشانە دروست دەکەن بە گاڵتەجاڕ (واتە: بێ ئەوەی پێویستتان پێی هەبێ)، هەروەها مەصنەعان[1] دروست دەکەن، بۆ ئەوەی بمێننەوە، (واتە: ناوو ناوبانگتان بمێنێتەوە) و، ئەگەر پەلاماری خەڵکتاندا زۆر بە تێکشکێنەرانە پەلاماریان دەدەن، پارێز لە خوا بکەن و فەرمانبەریی من بکەن، پارێزیش لەو کەسە بکەن کە هاوکاریی ئێوەی کردوە بەوە کە دەزانن، هاوکاریی کردوون

(١) (مَصَانِيع) کۆی (مَصْنَع)ە، یان بە بینا دەگوترێ، یاخود بە عەمباری ئاو دەگوترێ، (مَصْنَع) یانی: کارگە، لە زمانی عەرەبییدا بە هەر پرۆژەیەك دەگوترێ، پەیوەندیی بە ئاوەوە هەبێ، یان پەیوەندیی بە تێدا نیشتەجێ بوونەوە هەبێ، یان پەیوەندیی بە هەر بەرژەوەندییەکی دیکەوە هەبێ.

بـە ئـاژەڵ و، بـە كـوڕان و، بـە بـاغ و باغـات و كانیـی و سـەرچاوان، بێگومـان مـن مەترسـیی ئـازاری ڕۆژێـكی مەزنـم لێتـان هەیـە.

كـە ئێمـە كاتـی خـۆی ئـەو ئایەتانەمـان بـە درێژیـی تەفسـیر كـردوون لـە تەفسـیری سـوورەتی (**الشُّعَراء**)دا، هەروەهـا وەك پێشـتریش گوتمـان، لـە تەفسـیری سـوورەتی (هود)یشـدا، بـە درێژیـی باسـی هـوود ﷺو گەلەكـەی (عاد)مـان كـردوە، بـەڵام ئـەوە كـە گەلـی عـاد لـە ڕووی جەسـتەوە بەهێـز بـوون و، خـاوەن هێزێكـی جەسـتەیی یاسـادڕ بـوون، ئەمـە ئـەوە ناگەیەنـێ كـە هەرچـی لـە بارەیانـەوە بگوتـرێ هـەر ڕاسـتە.

بۆیـە ئـەوەی كـە (**القُرطُبـي**) لـە ئیبنـو عەبباسـەوە هێناویەتـی خـوا لـە خـۆی و بابـی ڕازی بـێ، دەڵـێ: (**أَطْوَلُهُـم مِئَـةَ ذِرَاعٍ، وأَقْصَرُهُـم سِـتُّونَ ذِرَاعَـاً**)، ئـەوەی لـە هەمووانیـان كەڵەگەتـر بـوو، سـەد باسـك بـوو، ئەوەشـیان كـە لـە هەمـووان كورتـتر بـوو، شەسـت باسـك بـوو، واتـە: باڵایـان، بـە دڵنیایـی ئـەوە زێدەڕۆییەكـی زۆرە، چونكـە ئەگـەر وابووایـە، دەبـوو لـە پەیكـەرە ئێسـكانەكانیان شـتی وا بەجێمابایـە كـە دەلالـەت لەسـەر ئـەوە بـكات، هەرچەنـدە لـە هەندێـك سـەرچاوان دا بـاس دەكـرێ، كـە گوایـە كەلەشـی هەنـدێ كەسـیان دۆزیوەتـەوە، هـەر كەللـە سـەرەكەی لـە سـێ چـوار نەفـەران گەورەتـرە، بـەڵام ئـەوە پێویسـتیی بـە بەڵگەیەكـی زانسـتیی و، بەڵگەیەكـی مێژوویـی دڵنیاكـەر دەكات، پشتڕاسـتی بكاتـەوەو بیسـەلمێنێ.

بـەڵام گرنـگ ئەوەیـە كـە گەلـی عـاد لـە ڕووی جەسـتەییەوە بەهێـز بـوون و، شوێنەوارەكانیشـیان نیشـانەی ئـەوەن، بـەڵام نـەك بـەو شـێوەیەش لـە هەمـوو سـنوورێك بچێتـە دەرێ و لەگـەڵ بەشـەردا نەگونجـێ.

٤)- ﴿وَكَانُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَا يَجْحَدُونَ﴾، ئەوان نكوولَیيان لە نیشانەكانی ئێمە دەكرد، پێشتریش گوتوومانە: (**الجُحُودُ: إِنْكَارُ مَا هُوَ مَعْلُومٌ**)، (**جُحُود**): بریتیە لە نكوولَییكردن لە شتێك كە زانراوە، واتە: مرۆڤ شتێك بە عەقڵ و دڵ بە ڕاستی دەزانێ، بەڵام بە زمان

دانی پێداناهێنێ و نکووڵیی لێ دەکات، بە بەڵگەی ئەو ئایەتەی سووڕەتی (النَّمل) کە خوا دەفەرموێ: ﴿وَجَحَدُواْ بِهَا وَٱسْتَيْقَنَتْهَآ أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا﴾، واتە: نکووڵییان کرد لەو نیشانانەی (کە مووسا ﷺ هێنابوونی، لە دڵیشیاندا لێیان دڵنیابوون، بەڵام بەهۆی خۆ بەزلگریی و ستەمەوە نکووڵییان لێ کردن و، واتە: دانیان پێدا نەهێنان.

٥)- ﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا﴾، ئێمەش لە سزای ئەوەدا بایەکی زۆر ساردی زۆر بەهێزمان نارده سەریان، لە بارەی (صَرْصَر)ەوە زانایان زۆر قسەیان کردوە، بەڵام ڕەنگە ڕاسترینیان ئەوە بێ کە دەڵێ: (**الصَّرْصَرُ: الرِّيْحُ الشَّدِيدَةُ الهُبُوبِ شَدِيدَةُ البَرْد، مِنَ الصَّرَّة أَوِ الصُّرَّةِ أو الصَّرِيرِ، وَتَضْعِيفُ عَيْنِهَا لِلمُبَالَغَة مِثْلُ كَبْكَبَ لِمُبَالَغَة كَبَّ**)، واتە: (صَرْصَر) بایەکی زۆر توند هەڵکردووی زۆر سارد، کە لە (صَرَّة)ەوە هاتوە، {وەك خوا ﷻ لە بارەی خێزانی ئیبراهیمەوە ﷺ دەفەرموێ: ﴿فَأَقْبَلَتِ ٱمْرَأَتُهُۥ فِى صَرَّةٍ﴾، (**أَي: فِـي صَيْحَةٍ**) کەواتە: (**صَرَّة**)، یانی: دەنگی بەرز، هاوار کردن}، یاخود لە (**صُرَّة**) ئەو پرێسکەیەی شتی تێ دەکرێ و دوایی توند دەپێچرێ، (**أَوِ الصَّرِيرِ**)، دەنگی دەرگا، جیرەی دەرگا (**صَرْصَر**) لە یەکێك لەوانەوە هاتوە، ئنجا کە (**عَيْنُ الفِعل**)ەکەی دووبارە بۆتەوە (**صَرْصَر**)، ئەمە بۆ زێدەڕۆییە، وەك (**كَبْكَبَ**) بۆ زێدەڕۆییە لە (**كَبَّ**)، (**كَبَّ**)، واتە: لە پەوڕو کەوت، وەك لە سووڕەتی (**الشُّعَراء**)دا دەفەرموێ: ﴿فَكُبْكِبُواْ فِيهَا هُمْ وَٱلْغَاوُۥنَ ﴿٩٤﴾﴾، واتە: خۆیان و بێمرادەکان لە پەوڕوو کەوتنە نێو ئاگری دۆزەخەوە.

٦)- ﴿فِىٓ أَيَّامٍ نَّحِسَاتٍ﴾، لە ڕۆژانێکی نەگبەتدا، (**نَحِسَات**) خوێنراویشەتەوە: (**نَحْسَات**)، کە (**نَحِسَات**) کۆی (**نَحِس**)ە، (**نَحْسَات**)یش کۆی (**نَحْس**)ە، دەگوترێ: (**نَحِسَ إِذَا أَصَابَهُ النَّحْسُ**)، هەر کات نەگبەتیی و بێ خێریی تووشی کەسێك بوو، دەگوترێ: (**نَحِسَ**)، (**نَحِسَات**)یش، واتە: بێ خێرو بێ پێزو نەگبەت.

ئایا بۆچی خوا ئەو بایەی بۆ ناردن بەو شێوەیە؟.

٧)- ﴿لِّنُذِيقَهُمْ عَذَابَ ٱلْخِزْىِ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا﴾، تاکو ئازاری ڕیسواکەریان لە ژیانی دنیادا پێ بچێژین، (ل)ی ﴿لِّنُذِيقَهُمْ﴾، (**لامُ التَّعليلِ**)ە، لامی هۆکار دۆزییە، واتە: بۆیە وامانکرد تاکو سزای ڕیسواکەریان پێ بچێژین، لە ژیانی دنیادا.

لێرەدا سزایەکە شوبهێنراوە بە خواردنێکەوە کە بۆ ئەو کەسە ئامادە کراوە، کە دەفەرموێ: ﴿لِّنُذِيقَهُمۡ﴾، ئەمە جۆرێکە لە توانج و گاڵتەپێکردن، ئەگەرنا سزا ناچێژرێ وەك خواردن، بەڵام وەك چۆن خواردنێك بۆ کەسێك ساز دەکرێ و، لێی تام دەکات و لێی دەچێژێ، ئەو سزایەش ئاوا بۆ ئەوان ئامادەکراوە.

٨)- ﴿وَلَعَذَابُ ٱلۡأٓخِرَةِ أَخۡزَىٰۖ وَهُمۡ لَا يُنصَرُونَ﴾، بە دڵنیایی سزاو ئازاری ژیانی کۆتایی، یاخود مەنزڵگای کۆتایی، ڕیسواکەرتریشە و یارمەتییش نادرێن. ﴿ٱلۡأٓخِرَةِ﴾، وەك زۆرجار گوتوومانە: (**صِفَةٌ لِمَوصوفٍ مَحْذوفٍ**)، واتە: ئاوەڵناوی وەسفکراوێکی قرتێنراوە، وەك: (**وَلَعَذابِ الحَيَاةِ الأَخِرَة**)، واتە: سزای ژیانی دواڕۆژ، یاخود: (**وَلَعَذَابُ الدَّارِ الأَخِرَة**)، واتە: سزاو ئازاری مەنزڵگای کۆتایی، کە دوایی دێ، (**أَخْزى**) ڕیسواکەرترە، ﴿وَهُمۡ لَا يُنصَرُونَ﴾، ئەوان یارمەتییش نادرێن و سەریش ناخرێن و، هیچ کەسێکیش نیە دەربازیان بکات.

ئەمەش بۆ خۆپاراستنە لەوە کە بیسەران وا نەزانن: پشك و بەشی ئەوانە لە سزادان، تەنیا سزای فەوتاندیان بووە، بە بایەکی بەهێزو سارد، بۆیە هەواڵی ئەوە کە سزاو ئازاری ڕۆژی دوایی سەختریشە، یان زیاتر مایەی ڕیسواکردن و شەرمەزارکردنیانە، ئەوەشی بادراوەتەوە سەرێ.

وشەی: (**أَخْـزَى**)، (**إِسـمُ تَفْضِيـلِ علـى غَـيرِ قِيَاسٍ**) ئەصڵی خۆی (**أَشَـدُّ إِخْـزَاءً**)، واتە: زیاتر مایەی سەرشۆڕییە، بەڵام لێرەدا بەبێ قیاس وەك حاڵەتێکی هەڵاواردن هاتوە، وشەی: (**أَخْـزَى**)، لە (**خَـزِيَ**)ەوە کراوە، بە ناوی هەڵبژاردن (**إِسـم تَفْضِيـل**).

لە فەرمایشتی پێغەمبەردا ﷺ هاتوە، فەرموویەتی: {**نُـصِرْتُ بِالصَّبَا، وَأُهْلِكَـتْ عَـادٌ بِالدَّبُورِ**} (**أخرجـه أحمـد: ٢٠١٣، والبخـاري: ٩٨٨، ومسـلم: ٩٠٠**)، واتە: من بە بای صەبا سەرخراوم و، گەلی عادیش بەبای دەبوور فەوتێنراون.

(**الدَّبُـور: الرِّيـحُ الَّتِـي مِـنْ جِهَـةِ دُبُـرِ الكَعْبَـةِ، أي: غَـرْبَ الشَّـمْس**)، واتە: ئەو بایەیە کە لەلای پشتی کەعبەوە هەڵدەکات، واتە: لە ڕۆژئاواوە، بە نسبەت خەڵکێك کە لە دەوری کەعبەن، ئەو بایەی لە ڕۆژئاواوە هەڵدەکات، پێی دەگوترێ دەبوور،

ئنجا گەلی عاد بەو بایە فەوتێنراون، پێچەوانەکەی ئەو بایەش لە ڕۆژهەڵاتەوە دێ، پێی دەگوترێ: صەبا، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: من بەوە سەرخراوم، واتە: ئەو بایە هۆکارێك بووە کە پێغەمبەر ﷺ لە جەنگەکاندا سەربکەوێ، کە دەفەرموێ: ﴿عَذَابَ ٱلۡخِزۡيِ﴾، ئەمە پاڵدرانی وەسفکراوە بۆ لای ئاوەڵناو، چونکە دوایی دەفەرموێ: ﴿وَلَعَذَابُ ٱلۡأٓخِرَةِ أَخۡزَىٰۖ﴾، سزاو ئازاری مەنزڵگای کۆتایی، یاخود ژیانی کۆتایی، زیاتر مایەی ڕیسوابوون و شەرمەزاربوونیانە.

زانایان زۆر قسەیان کردوە لەوبارەوە کە خوا دەفەرموێ: ﴿فِيٓ أَيَّامٖ نَّحِسَاتٖ﴾، لە ڕۆژانێکی نەگبەت دا، کە خوای پەروەردگار لە سووڕەتی **(الحَاقَّة)** دا دەفەرموێ: ﴿وَأَمَّا عَادٞ فَأُهۡلِكُواْ بِرِيحٖ صَرۡصَرٍ عَاتِيَةٖ ٦ سَخَّرَهَا عَلَيۡهِمۡ سَبۡعَ لَيَالٖ وَثَمَٰنِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومٗاۖ فَتَرَى ٱلۡقَوۡمَ فِيهَا صَرۡعَىٰ كَأَنَّهُمۡ أَعۡجَازُ نَخۡلٍ خَاوِيَةٖ ٧﴾، واتە: هەرچی گەلی عاد بوو فەوتێنران بە بایەکی زۆر توندی زۆر ساردی لە سنوور دەرچوو، خوا ئەو بایەی بەسەردا دەستەمۆ کردن، (واتە: وایکرد، وەك سەربازێکی خوای پەروەردگار تێیان بەر بێ)، حەوت شەوو هەشت ڕۆژان بەردەوام بوو بێبڕانەوە، دوایی خەڵکەکەت لەوێدا دەبینی کەوتبوون، وەك بنکە دار خورمای کەوتوو، وەك چۆن دارخورما کە قەدەکەی دەشکێ و بنکەکەی دەمێنێتەوە، ئەوانیش بەو شێوەیان لێهاتبوو.

ئنجا زانایان لەو بارەوە زۆر قسەیان کردوە، کە ئایا ڕۆژەکان نەگبەت بوون؟ چونکە ﴿أَيَّامٖ نَّحِسَاتٖ﴾، یانی: **(مَشْئومات)**، ڕۆژانێکی بێ خێرو نەگبەت، ئایا بەختەوەریی، کە ئەوە یە ئینسان شتەکەی باش بۆ بێ، یان نەگبەتیی کە ئەوەیە ئینسان شتەکەی باش بۆ نەیەت، ئایا پەیوەندییان بە ڕۆژگارەوە هەیە؟ ئایا کاتێك هەیە بێ خێربێ بۆ مرۆڤ و، کاتێکیش کە خێرداربێ بۆی؟

دەڵێین: نەخێر، کاتەکان هەموویان بۆ مرۆڤەکان وەك یەکن، بەڵام بەهۆی کردەوەی خۆیانەوەیە، کە ئەو کاتە بۆ یەکێکیان بەرەکەتدار دەبێ و، بۆ

یەکێکیـان بـێ خێـرو نەگبـەت دەبـێ، ئێسـتا هـەر گەلـی عـاد، ئـەو حـەوت شـەو و هەشـت ڕۆژەی خـوا ﷻ لـە سـوورەتی (الحَاقَّـة)دا دەفەرمـوێ: بـەردەوام ئـەو بایـە لـە دژیـان هەڵیکـرد، ئـەو حـەوت شـەوو هەشـت ڕۆژە، بـۆ ئـەوان زۆر بـێ خێـرو نەگبـەت بـوون، لەبـەر کـردەوەو هەڵوێسـتەکەی خۆیـان، بـەڵام هـەر ئـەو حـەوت شـەوو هەشـت ڕۆژە، بـۆ هـوود ؊و، ئەوانـەی بڕوایـان لەگـەڵ هێنابـوو، زۆر خێـردار بـوون، چونکـە لـەو خەڵکـە خراپـە ڕزگاریـان بـووەو، خـوا سـەلامەتی کـردوون و پارێـزراو بـوون، هەروەهـا بـۆ خەڵکـی دیکـە هـەر ئـەو حـەوت شـەوو هەشـت ڕۆژەی، لـەو کاتـەدا گەلـی عـادی پـێ فەوتـاوە، لەبـەر سەرکەشـیی و یاخیـی بوونیـان، بـۆ شـوێنەکانی دیکـەی دنیـا کـە خەڵکەکـە هەڵوێسـتی خـراپ نەبووبـێ، ڕۆژان و شـەوانی خێـردار بـوون.

کەواتـە: ئـەوە مـرۆڤ و کردەوەکەیەتـی کـە کاریگەریـی دەبێ لەسـەر تەمەنەکەی و، کاتەکانـی کـە بەسـەریدا دەڕۆن، ئەگەرنـا کاتـەکان وەك توورەکەیـەك وان، چییـان تـێ بکـەی بـەو شـێوەیەن، هـەر ئـەو ڕۆژان و شـەوان و ئـەو ساڵانەی کـە بـۆ وێنـە ئەبـوو حامیـدی غەززالییـان تێـدا ژیـاوە، ئـەو پەنجـاو پێنـج ساڵە، خەڵکی دیکەشـیان تێـدا ژیـاوە، کـە مولحیـد بـووە، یـان خراپـەکار بـووە، یـان بـێ دیـن بـووە، یـان ڕێگـر بـووە، ئەبـوو حامیـدی غەززالیـش لـەو ساڵانەدا ژیـاوە، کـە خەریکـی تاعـەت و چاکە بـووە، دوایـی شـوێنەواری باشـی لـە دوای خـۆی بەجێهێشـتوە، ئەویـش و پێشـەوایان و زانایانـی دیکـەش ڕەزاو ڕەحمەتـی خـوا لـە هەموویـان بـێ.

کەواتـە: لـە ڕاسـتییدا ئـەوە مـرۆڤ خۆیەتـی و، کردەوەکەیەتـی وادەکات کـە تەمەنەکـەی و، شـەو و ڕۆژەکانـی و، هەفتـەو ساڵەکانی، بەرەکەتداربـن، یاخـود بـێ بەرەکـەت و بـێ خێـرو نەگبـەت بـن.

مەسەلەی سێیەم:

ئنجا خوا ﷻ باسی گەلی ثەموود دەكات كە چییان كردو، چۆن فەوتاندنی، كە كوێرییان بەسەر ڕێنمایی دا هەڵبژاردووەو، سەرەنجام هاڕژنی ئازاری زەبوونكەر گرتوونی و، خوای میهرەبان بڕوادارانی پارێزكاری دەرباز كردوون:

خوا دەفەرموێ: ﴿ وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَى عَلَى الْهُدَى فَأَخَذَتْهُمْ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٧﴾ وَنَجَّيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿١٨﴾ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم دوو ئایەتە، لە پێنج بڕگەدا:

١)- ﴿ وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ ﴾، بەڵام هەرچی گەلی ثەموود بوو، ئێمە ڕێنماییمان كردن، (**أَمَّا: حَرْفُ شَرْطٍ و تَفْصِيلٍ**)، (**أمّا**) پیتێكە هەم مانای مەرج دەگەیەنێ، هەم مانای ڕوونكردنەوە دەگەیەنێ، (**هَدَيناهُم أَي: أَرَيناهُمُ الطَّرِيقَ**)، واتە: ڕێمان پیشاندان، (**هَدَيناهُم هِدايَةَ دِلالَةٍ وإِرْشاد**)، واتە: هیدایەتماندان بە هیدایەتی ڕێ پیشاندان و ڕێنمایی كردن، وەك خوا ﷻ لە سوورەتی (**الزُّمَر**)دا دەفەرموێ: ﴿ وَمَن يَهْدِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِن مُّضِلٍّ ﴾، واتە: هەر كەسێك خوا ڕێنمایی بكات و بیخاتە سەر ڕاستە ڕێ، هیچ گومڕاكەرێكی نابێ، ﴿ وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٢٣﴾ ﴾، واتە: كەسێكیش كە خوا گومڕای بكات، هیچ ڕێنماییكارێكی نابێ، كەواتە: لێرەدا ﴿ وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ ﴾، واتە: بەڵام ثەموود ڕێمان پێشاندان، بەو واتایە ڕێنماییمان كردن و گوتمان ئەوە ڕێی ڕاستە.

٢)- ﴿ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَى عَلَى الْهُدَى ﴾، بەڵام ئەوان كوێرییان بەسەر ڕێنماییدا هەڵبژارد، وشەی: ﴿ الْعَمَى ﴾، خوازراوەتەوە بۆ گومڕایی، واتە: گومڕاییان بەسەر ڕێنماییدا هەڵبژارد، وشەی: (**واسْتَحَبُّوا العَمى مَعْناها: أَحَبُّوا، وضُمِّنَ اسْتَحَبُّوا مَعْنى: فَضَّلُوا، وهَيَّأَ لِهَذا التَّضْمِينِ اقْتِرانُهُ بِالسِّينِ والتّاءِ لِلْمُبالَغَةِ لِأَنَّ المُبالَغَةَ فِي المَحَبَّةِ تَسْتَلْزِمُ التَّفْضِيلَ عَلى بَقِيَّةِ المَحْبُوباتِ، فَلِذَلِكَ عُدِّيَ اسْتَحَبُّوا بِحَرْفِ عَلى، أَيْ رَجَّحُوا بِاخْتِيارِهِمْ الضَّلَالَةَ عَلَى الهِدَايَة**) وشەی (**إِسْتَحَبُّوا**) واتە:

خۆشیانویست، بەڵام لێرەدا (**إِسْتَحَبُّوا**) مانای هەڵبژاردنی خراوەتە نێو، بەوەش ڕێ خۆشکراوە بۆ ئەو خستنە نێوە کە (**أَحَبُّوا**): (سین) و (تاء)ی بۆ زیادکراون، کراوە بە (**إِسْتَحَبُّوا**)، ئەویش بۆ زێدەڕۆییکردن لە زۆر خۆشویستن دا، چونکە زێدەڕۆییکردن خوازیاری هەڵبژاردنی ئەو شتەیە کە زیاترت خۆشدەوێ بەسەر خۆشویستراوەکانی دیکەدا، هەر بۆیە بە پیتی (**عَلَى**) بەرکاری خواستوە، کەواتە: (**إِسْتَحَبُّوا**)، یانی: (**آثَروا**)، یان (**اخْتَاروا**)، واتە: هەڵیانبژارد، پێیان چاکتر بوو، چی؟ کوێریی بەسەر ڕێنماییدا.

وەك جاری دیکەش باسمانکردوە، نابێ لێمان تێکبچێ کە وشەی (**هُدى**) لە قورئاندا جاری وایە بە مانا گشتییەکەی بەکاردەهێنرێ، کە بە مانای ڕێنمایی و ڕێ پێشاندانە، جاری وایە بە مانا تایبەتییەکەی کە بریتیە لە خستنە سەر ڕاستە ڕێ، یان ڕاستە ڕێکردن، من ئەو تەعبیرە بەکاردێنم (ڕاستە ڕێکردن)، بۆ ڕوونکردنەوە دەڵێین: کەسێك لە تۆ دەپرسێ: ئەرێ فڵان شارە یان فڵان دێیە لە کوێیە؟ یان فڵان گەڕەکە لە کوێیە؟ تۆ دوو حاڵەتت لە پێشن:

یەکەمیان: بە شێوەیەکی گشتیی دەڵێی: دەچی بۆ فڵان شوێن، دوایی دەچی بۆ فڵان شوێن، دوایی ئاوا دەڕۆی و، ئاوا دەڕۆی و دەچی بۆ جێی مەبەست، ئەوە پێی دەگوترێ: ڕێنمایی، ئەوە هیدایەتە بە مانا گشتییەکەی، واتە: ڕێنمایی کردن و ڕێپێشاندان.

دووەمیان: کە مانای هیدایەتی تایبەتە، ئەوەیە دەستی بگری و لەگەڵ خۆتی ببەی بۆ ئەو شوێنەی کە مەبەستیەتی، ئەوە (ڕاستە ڕێکردن)، یان (خستنەسەر ڕاستە ڕێ)ی پێ دەڵێن.

خواش ﷻ هەم پێغەمبەرانی ناردوون و، هەم کتێبەکانی دابەزاندوون بۆ ڕێنمایی خەڵك، کەواتە: پێغەمبەران ڕێنماییکار بوون، کتێبەکانی خوا ڕێ پێشاندەر بوون، بەڵام ئەو هیدایەتەی مرۆڤ ڕاستە ڕێ بکات، ئەوە تەنیا بەدەست خوای کاربەجێیە، بۆیە خوا دەفەرموێ: ﴿ إِنَّكَ لَا تَهۡدِي مَنۡ أَحۡبَبۡتَ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَهۡدِي

﴿مَن يَشَآءُ﴾، واتە: تۆ هەر کەسێکت خۆش بوێ ناتوانی ڕاستە ڕێی بکەی، بەڵام خوا هەر کەسێکی بوێ ڕاستە ڕێی دەکات، پێغەمبەر ﷺ ڕێنمایی دەکات، بەڵام خوا ڕاستە ڕێ دەکات.

خوا ﷻ لە سوورەتی (محمد)دا وشەی هیدایەتی بە هەردوو واتایەکەی بەکارهێناوە، کە دەفەرموێ: ﴿وَٱلَّذِينَ ٱهۡتَدَوۡاْ زَادَهُمۡ هُدٗى وَءَاتَىٰهُمۡ تَقۡوَىٰهُمۡ ١٧﴾، واتە: ئەوانەی ڕێنمایی خوایان وەرگرتوە، خوا هیدایەتیان بۆ زیاد دەکات، واتە: زیاتر پێیان دەچەسپێنێ و، ڕاستە ڕێیان دەکات، پێشێ خوای پەروەردگار ڕێنمایی خۆی ناردوە، دەبێ ڕێنمایی خوا وەربگری، ئنجا خوا ﷻ لە بەرانبەر ئەوەدا کە هیدایەتەکەیت وەرگرتوەو قبووڵکردوە، ڕاستە ڕێت دەکات، بەڵام لێرەدا گەلی ثەموود ڕێنماییەکەی خوایان هەر وەرنەگرتوەو قبووڵیان نەکردوە، بەڵکو کوێرییان بەسەر ڕێنماییدا هەڵبژاردوە، بۆیە شایستەی سزادران بوون، وەك چۆن کەسێك ڕێنمایی خوا وەربگرێ، شایستەی ئەوەیە هیدایەتی تایبەتیی بدرێ، لەبەر ئەوەی هیدایەتی گشتیی خوای وەرگرتوە، خوا هیدایەتی تایبەتییشی پێ دەدات، بە هەمان شێوەش کەسێك هیدایەت و ڕێنمایی گشتیی خوا ڕەت بکاتەوە، شایستەی ئەوە دەبێ خوا سزای بدات.

٣)- ﴿فَأَخَذَتۡهُمۡ صَٰعِقَةُ ٱلۡعَذَابِ ٱلۡهُونِ﴾، سەرەنجام (صَاعِقَة)ی ئازارێکی ڕیسواکەر گرتنی، (صَاعِقَة) پێشتریش گوتمان: ئاگرێکەو بڵێسەیەکە، ئەصڵە مانایەکەی ئەوەیە کە لە جەودا دێ، خوا ﷻ لە سوورەتی (الرَّعْد) ئایەتی ژمارە (١٣)دا دەفەرموێ: ﴿وَيُرۡسِلُ ٱلصَّوَٰعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَن يَشَآءُ﴾، واتە: خوا برووسکەکان دەنێرێ، ئنجا هەر کەسێك بیەوێ، لێیان دەدا بەو برووسکەیە، بەڵام دوایی وشەی (صَاعِقَة) خوازراوەتەوە بۆ هاڕژنێکی گەورە، چریکەو دەنگێکی بێڕەزا، هەروەها بەکاریش هێنراوە بۆ سزاو ئازارێك کت و پڕ بێ و، بە خێرایی ئەو کەسە، یان ئەو کۆمەڵە، کە تووشیان دەبێ لە بەینیان بەرێ.

(**الهَونُ: الهَوَانُ وهُوَ الذُّلُّ**)، (**هون**) زەبوونیی و ملکەچییە، ئنجا ملکەچیی ئەگەر مرۆڤ لە زاتی خۆیدا ملکەچ و نەرم و نیان بێ، ئەوە لەسەری سوپاس و ستایش دەکرێ، بەڵام ئەگەر بەهۆی هێزێکی دەرەکییەوە بێ، بەبێ ویستی خۆی، لەو حاڵەتەدا شتێکی خراپەو سەرزەنشتکراوە.

خوا ﷻ ڕوونی دەکاتەوە دەفەرموێ:

٤)- ﴿بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ﴾، {بۆیە (**صَاعِقَة**)ی سزاو ئازاری ڕیسواکەر گرتنی}، بە هۆی ئەوەوە کە دەیانکرد.

٥)- ﴿وَنَجَّيْنَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَكَانُوا۟ يَتَّقُونَ﴾، ئەوانەی بڕوایان هێنابوو، پارێزیشیان دەکرد، ئەوانەمان دەرباز کرد، ﴿ءَامَنُوا۟﴾ی بە کرداریی ڕابردوو هێناوە، چونکە ئیمانەکە پێشێ هێنراوە، بەڵام (**تَقْوى**)ی بە کرداری ڕانەبردوو (**فعل المضارع**) هێناوە.

﴿وَكَانُوا۟ يَتَّقُونَ﴾، چونکە تەقوا بەردەوام لە ئیمانەوە پەیدا دەبێ و، لە هەموو حاڵەتەکانی مرۆڤدا پارێزکاریی (**تَقْوى**) تازە دەبێتەوەو دێتەوە پێش، ئینسان لە هەموو هەنگاوێکیدا پێویستی بە پارێزکاریی هەیە، دوای ئەوەی کە ئیمانی هێناوەو، ئیمان چەسپاوە، هەڵبەتە ئیمانیش کەم و زیاد دەکات بەڵام ئیمانەکە هێنراوە لە ڕابردوودا، بەڵام ئێستاو، بۆ لە مەودوا، تەقوا تازە دەبێتەوە.

کە دەفەرموێ: ﴿فَأَخَذَتْهُمْ صَـٰعِقَةُ ٱلْعَذَابِ ٱلْهُونِ﴾، (**العَذَابُ: الَّذِي هُوَ سَبَبُ الهَوَانِ، إضافَةُ الصِّفَةِ لِلمَوصُوف**)، واتە: ئەو ئازارەی کە هۆکاری ڕیسواییە.

ئەمە پاڵدانی سیفەتە بۆ لای وەسفکراو، ئەوەی پێشێ پاڵدرانی وەسفکراو بوو بۆ لای ئاوەڵناو، بەڵام ئەوەیان پاڵدانی ئاوەڵناوە بۆ لای وەسفکراو، واتە: حاڵەتی ئاسایی خۆیەتی.

هەندێك لە تەفسیرە هاوچەرخەکان وشەی: (**صَاعِقَة**)ەیان ئاوا پێناسە کردوە: (**الصَّاعِقَةُ: الصَّيْحَةُ الَّتِي تَنْشَأُ فِي كَهْرَبَائِيَّةِ السَّحَابِ الحَامِلِ لِلْماءِ، فَتَنْقَدِحُ مِنهَا نَارٌ تُهْلِكُ**

ما تُصِيبُهُ)، واتە: ئەو دەنگ و هاڕژنەیە لە هەورێکی بارگاویی، کارەبادار پەیدادەبێ کە ئاوی هەڵگرتوە، ئاگرێکی لێ دادەگیرسێ هەرچی تووشی بێ دەیفەوتێنێ.

هەورەکە بارگەی ساردی هەیەو زەویش بارگەکەی گەرمە، لە ئەنجامی ئەوەدا بڵێسەیەکی لێ پەیدادەبێ، کە پێی دەگوترێ: برووسکە (**برق**)، دەنگەکەشی پێی دەگوترێ: هەورە تریشقە (**رَعْد**).

لێرەدا لە کۆتایی باسی گەلی عادو ثەموددا - کە پێشتر گوتمان لە سوورەتی (هود)دا بە درێژیی باسی بەسەرهاتی گەلی عادمان کردوەو، لە سوورەتی (**الحِجْر**)یشدا، بە درێژیی باسی بەسەرهاتی گەلی **ثەموودمان** کردوە - ئەم سێ سەرنجە دەخەینە ڕوو:

١- خوا ﷻ سەرەتا باسی گەلی عادو ثەموودو، خاڵی هاوبەشیانی کردوە، کە دەفەرموێ: ﴿ فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِّثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ ﴾، باسی خاڵی هاوبەشیان دەکات، هەروەها باسی سزای هاوبەشیشیان دەکات، کە هەردووکیان سزایەکانی ناو ناون: (**صَاعِقَة**)، ئنجا بە نسبەت گەلی **ثەموودەوە**، دیارە (**صَاعِقَة**) بووە، بەڵام بە نسبەت گەلی عادەوە بایەکی توندو بەهێزو زۆر سارد بووە، بەڵام خاڵی هاوبەشیان ئەوەیە کە سزایەکی کتوپڕو زۆر بەهێزو فەوتێنەر بووە.

٢- دوایی خوا ﷻ باسی تایبەتمەندیی هەر کامێکیانی کردوە:

أ- بە نسبەت گەلی عادەوە دەفەرموێ: ﴿ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ ﴾، بە ناهەق لە زەویدا خۆیان بە زلگرت، هەروەها گوتوویانە: ﴿ مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً ﴾، کێ لە ئێمە بەهێزترە، هەروەها سیفەتێکی دیکەیان: ﴿ وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴾، واتە: نکووڵییان لە ئایەتەکانی ئێمە دەکرد، ئەم سێ سیفەتەی خوای موتەعال لێی گێڕاونەوە لە گەلی عاد.

بە نسبەت سزایەکەشیانەوە خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَّحِسَاتٍ لِّنُذِيقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَىٰ ۖ وَهُمْ

﴿ لَا يُنصَرُونَ ﴾، بایەکی زۆر بە هێزی زۆر ساردمان لە ڕۆژانێکی نەگبەتدا ناردە سەریان، تاکو سزای ڕیسواکەریان لە ژیانی دنیا پێ بچێژین و، سزای ڕۆژی دواییش ڕیسواکەرتریشەو، کەسیش نابێ پشتیوانیان بکات و، سەریش ناخرێن.

ب- بە نسبەت گەلی ثەموودەوەش، خوا ﷻ ئەوەی باسکردوە: ﴿ وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَٰهُمْ ﴾، ڕێنماییمان کردن، بەڵام ئەوان چییان کرد؟ ﴿ فَٱسْتَحَبُّواْ ٱلْعَمَىٰ عَلَى ٱلْهُدَىٰ ﴾، کوێرییان بەسەر ڕێنماییدا هەڵبژارد، بۆ سزایەکەشیان: ﴿ فَأَخَذَتْهُمْ صَٰعِقَةُ ٱلْعَذَابِ ٱلْهُونِ بِمَا كَانُواْ يَكْسِبُونَ ﴾، (صَاعِقَة)یەك و، بلێسەیەك، هاڕژنێکی ئازاری ڕیسواکەر گرتنی، بە هۆی ئەوەوە کە دەیانکرد.

٣- ئەوەی کە لە بەسەرهاتی عاددا باسکراوە، لە هی ثەمووددا دووبارە نەکراوەتەوەو، ئەوەی کە لە هی ثەمووددا باسکراوە، لە هی عاددا باس نەکراوە، بۆ وێنە:

أ- لە هی گەلی عاددا: ﴿ أَيَّامٍ نَّحِسَاتٍ ﴾، ڕۆژانێکی نەگبەت و بێ خێر، ئنجا وەك چۆن ئەو ڕۆژانەی کە گەلی عادیان تێدا فەوتاوە، نەگبەت و بێ خێر بوون بۆ ئەوان، ئەو ڕۆژانەی کە گەلی ثەموودیشیان تێدا فەوتاوە، هەر وابوون، بەڵام چونکە لە هی گەلی عاددا باسی کردوەو، بە پێویست نەزانراوە لە هی گەلی ثەمووددا باس بکرێ، لەبەر ئەوەش کە گەلی عاد دیارە حەوت شەو و هەشت ڕۆژ بایەکە لێی داون، بەڵام هی گەلی ثەموود بلێسەیەك بووەو، هاڕژنێکی گەورە بووە، هێندەی پێ نەچووە فەوتاون.

ب- هەروەها بە نسبەت گەلی عادەوە خوا دەفەرموێ: ﴿ وَلَعَذَابُ ٱلْأَخِرَةِ أَخْزَىٰ ﴾، ئازاری مەنزڵگای کۆتایی ڕیسواکەرتریشە، بەڵام بۆ گەلی ثەموود ئەوەی بەکارنەهێناوە، چونکە کە لەوێ بەکارهاتوە، هی گەلی ثەموودیش هەر وابووە، وەك چۆن لە دنیادا خوا سزای داون، لە دواڕۆژییشدا سزایان دەدا.

ج- هەروەها بۆ گەلی عاد فەرموویەتی: ﴿ وَهُمْ لَا يُنصَرُونَ ﴾، ئەوان سەرناخرێن، پشتیوانیی ناکرێن، بۆ گەلی ثەموودیش بەهەمان شێوە، بەڵام کە لەوێ باسی کردوە، لەوێ دووبارەی نەکردۆتەوە، واتە: بە نسبەت گەلی عادەوە خوای پەروەردگار سێ شتی

باسکردوون، کە دوایی بۆ گەلی ثەموود دووبارەی نەکردوونەوە، بۆ گەلی ثەموودیش بە هەمان شێوە:

أ- ﴿ وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَٰهُمْ ﴾، بەڵام ثەموود ڕێمان پێشاندان، وەك چۆن خوا ڕێی پێشانی گەلی ثەموود داوە، ڕێی پێشانی گەلی عادیش داوە، بەڵام کە لەوێ باسی کردوە، لەوێ بە پێویست نەزانراوە، باس بکرێ.

ب- بۆ گەلی ثەموود دەفەرموێ: ﴿ فَٱسْتَحَبُّواْ ٱلْعَمَىٰ عَلَى ٱلْهُدَىٰ ﴾، کوێرییان بەسەر ڕێنماییدا هەڵبژارد، کە لێرەدا ئەوەی بۆ گەلی ثەموود باسکردوە، بۆ گەلی عاد بە پێویست نەزانراوە، باس بکرێ.

ج- بۆ گەلی ثەموود دەفەرموێ: ﴿ بِمَا كَانُواْ يَكْسِبُونَ ﴾، بە هۆی ئەوەوە کە وەدەستیان دەهێناو دەیانکرد، دیارە بۆ گەلی عادیش بە هەمان شێوە، بەڵام کە بۆ گەلی ثەموود باسی کردوە، بۆ گەلی عاد باسی نەکردوە.

کەواتە: سێ شت بۆ گەلی عاد باسکراون، سێ شتیش بۆ گەلی ثەموود، کە لە ڕاستییدا هەردوو گەلەکە، لەو شەش خاڵەدا هاوبەشن، خوا ﷻ بۆ هەر کامێکیان سێ شتی باسکردوون، کە بۆ ئەوی دیکە سێ شتی دیکەی جیاوازی باسکردوون، تاکو بزانرێ، کە سەرجەم هەردوو گەلەکە لەو شەش خاڵەدا هاوبەش بوون.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی سێیەم

AliBapir
AliBapir
AliBapir

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـەمان لـە (١١) یـازدە ئایـەت پێـك دێ، ئایەتـەكانی: (١٩ - ٢٩)، كـە باسـی سـەرەنجامی شـووم و بـەدی بێبڕوایانـی كـردوە لـە ڕۆژی دواییـدا، كـە بیسـتن و دیـتن و پێسـتیان لەسـەریان دەبنـە شـایەد، پاشـان باسـی چەنـد حاڵـەت و هەڵوێسـتێكی بێبڕوایـان كـراوە وەك:

١- گومانیان بەرانبەر بە خوا، كە زۆرێك لە كردەوەكانیان نازانێ.

٢- ڕێ پێ نەدرانیان كە بە هۆی داوای لێبوردن كردنەوە، گلەیی خوا لەسەر خۆیان لابەرن.

٣- بۆ ڕەخسێنرانی چەند هاوەڵێكی خراپ، كە كردەوە خراپەكانیان بۆ دەڕازێننەوە، ئنجا هاوەڵی خراپی جند بن، یاخود مرۆڤ بن.

٤- بە یەكدی گوتنیان كە قسەی پووچ و غەڵبەغەڵب بكەن لە دژی قورئان، بۆ ئەوەی بەسەریدا زاڵبن.

٥- سزای بێبڕوایان ئاگری دۆزەخەو، لەوێدا ڕیسواو شەرمەزار دەكرێن.

٦- لە دۆزەخدا بێبڕوایەكان داوا لە خوا دەكەن، ئەو دووانەی لە جندو مرۆڤ، گومڕایان كردوون، پیشانیان بدات تاكو بیانخەنە ژێر پێیان و، لە خوارەوە بن.

﴿ وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَآءُ ٱللَّهِ إِلَى ٱلنَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٩﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا مَا جَآءُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ
سَمْعُهُمْ وَأَبْصَـٰرُهُمْ وَجُلُودُهُم بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٢٠﴾ وَقَالُوا۟ لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدتُّمْ عَلَيْنَا
قَالُوٓا۟ أَنطَقَنَا ٱللَّهُ ٱلَّذِىٓ أَنطَقَ كُلَّ شَىْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢١﴾ وَمَا

كُنتُمْ تَسْتَتِرُونَ أَن يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَآ أَبْصَٰرُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ وَلَٰكِن ظَنَنتُمْ
أَنَّ ٱللَّهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِّمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٢﴾ وَذَٰلِكُمْ ظَنُّكُمُ ٱلَّذِى ظَنَنتُم بِرَبِّكُمْ أَرْدَىٰكُمْ
فَأَصْبَحْتُم مِّنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٢٣﴾ فَإِن يَصْبِرُوا۟ فَٱلنَّارُ مَثْوًى لَّهُمْ ۖ وَإِن يَسْتَعْتِبُوا۟ فَمَا
هُم مِّنَ ٱلْمُعْتَبِينَ ﴿٢٤﴾ وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَآءَ فَزَيَّنُوا۟ لَهُم مَّا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ
وَحَقَّ عَلَيْهِمُ ٱلْقَوْلُ فِىٓ أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِم مِّنَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا۟
خَٰسِرِينَ ﴿٢٥﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَا تَسْمَعُوا۟ لِهَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ وَٱلْغَوْا۟ فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ ﴿٢٦﴾
فَلَنُذِيقَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ عَذَابًا شَدِيدًا وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَسْوَأَ ٱلَّذِى كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾ ذَٰلِكَ
جَزَآءُ أَعْدَآءِ ٱللَّهِ ٱلنَّارُ ۖ لَهُمْ فِيهَا دَارُ ٱلْخُلْدِ ۖ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٢٨﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ
كَفَرُوا۟ رَبَّنَآ أَرِنَا ٱلَّذَيْنِ أَضَلَّانَا مِنَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ نَجْعَلْهُمَا تَحْتَ أَقْدَامِنَا لِيَكُونَا مِنَ
ٱلْأَسْفَلِينَ ﴿٢٩﴾

مانای دەقاو دەقی ئایەتەكان

{هەروەها (ئەی موحەممەد) لەو ڕۆژەش بیانترسێنە كە دوژمنانی خوا بەرەو لای ئاگر{ی دۆزەخ} كۆ دەكرێنەوەو ڕەپێچەك دەدرێن، هی پێشێیان ڕادەگیرێ، تاكو هی دواییان پێیان دەگات ﴿١٩﴾ هەتا كاتێك هاتنە لای دۆزەخ، بیستنیان و، چاوەكانیان و، پێستەكانیان، شایەدییان لەسەریان دا لە بارەی ئەوەوە كە دەیانكرد ﴿٢٠﴾ ئەوانیش بە پێستەكانیان گوت: بۆچی شایەدییتان لەسەرداین؟ گوتیان: ئەو خوایە هێنانینیە گۆ، كە هەموو شتێك دێنێتە گۆ، (وەقسە دێنێ)، هەر ئەویش یەكەمجار دروستی كردوون و، تەنیا بۆ لای ویش دەگێڕدرێنەوە ﴿٢١﴾ كاتی خۆیشی لە ژیانی دنیادا، ئێوە بۆیە خۆتانتان حەشار نەدەدا، (خۆتان نەدەشاردەوە) كە بیستنتان و، چاوەكانتان و، پێستەكانتان، شایەدییتان لەسەر

بدەن، بەڵكو پێتان وابوو: خوا زۆرێك لەوەی دەیكەن نایزانێ ﴿٢٢﴾ ئنجا ئەو گومانەشتان كە بە پەروەردگارتانتان برد، فەوتاندنی، (سەری بە فەتارەت دان و)، لە زیانباران بوون ﴿٢٣﴾ ئنجا لە ڕۆژی دواییدا ئەگەر خۆیان ڕابگرن، (یان خۆیان ڕانەگرن)، لە نێو ئاگردا (یەكسانە)، شوێنی حەوانەوەیان هەر ئاگرەو، ئەگەر داواش بكەن گلەیی لەسەر خۆیان لاببەرن، لە گلەیی لەسەر لابراوان نابن، (بواریان نادرێ پۆزش بهێننەوەو، گلەیی خوا لەسەر خۆیان لاببەرن) ﴿٢٤﴾ هەروەها هاونشینانێكی خراپمان بۆ ڕەخساندوون، هەرچی لە پێشیانەوەیە (لە كاروباری خراپی دنیا)و، هەرچی لە دوایانەوەیە (لە پشت گوێخستنی ڕۆژی دوایی)، بۆیان ڕازاندنەوەو، فەرمایشت و بڕیاری خوایان لەسەر چەسپا، (كە دەبێ سزا بدرێن)، لە نێو كۆمەڵانێكدا لە جندو مرۆڤ، كە زیانبارن ﴿٢٥﴾ ئەوانەش كە بێبڕوان گوتیان: گوێ بۆ ئەم قورئانە مەگرن و، غەلبەغەڵب و قسەی پووچی لە كاتی خوێندنی دا تێدا بكەن، بەڵكو بەسەریدا زاڵبن ﴿٢٦﴾ بە دڵنیایی ئەوانەی بێبڕوان، ئازارێكی توندیان پێ دەچێژین و، مسۆگەر سزای خراپترین كردەوەیان دەدەینەوە كە دەیانكرد ﴿٢٧﴾ ئەوە سزای دوژمنانی خوایە، ئاگری دۆزەخە، كە لەوێدا مەنزڵگای هەمیشەییان هەیە، بە هۆی ئەوەوە كە نكوولّییان لە نیشانەكانمان دەكرد ﴿٢٨﴾ هەروەها ئەوانەی بێبڕوان گوتیان: پەروەردگارمان! ئەو دووانەمان پێشان بدە لە جندو مرۆڤ كە گومڕایان كردین، دەیانخەینە ژێر پێمانەوە، تاكو لە هەرە نزمان بن ﴿٢٩﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(يُوزَعُونَ): (وَزَعْتُهُ عَنْ كَذَا، أَي: كَفَفْتُهُ، يُوزَعُون، أَي: يُحْبَسُ أَوَّلُهُمْ عَلَى آخِرِهِم، أَوْزِعْنِي: أَلْهِمْنِي)، دەگوترێ: (وَزَعْتُهُ عَنْ كَذَا) واتە: نەمهێشت، ڕێم لێگرت، گێڕامەوە، (يُوزَعُون) هی پێشێیان ڕادەگیرێ، تاکو هی دواییان پێدەگات، هەموویان خڕ دەکرێنەوە سەر یەك، وشەی (أَوْزِعْنِي) لە قورئاندا بەکارهاتوە: ﴿رَبِّ أَوۡزِعۡنِيٓ أَنۡ أَشۡكُرَ ١٥﴾ الأحقاف، (أَي: أَلْهِمْنِي) واتە: مەهێڵە سوپاسگوزاریی بۆ تۆ نەکەم.

(أَرۡدَىٰكُمۡ): (أَي: أَهْلَكَكُم) فەوتاندنی، (الرَّدَى: الهَلاَك، والتَّرَدِّي: التَّعَرُّضُ لِلْهَلاَك، أَرْدَاكُم: أَهْلَكَكُم)، (رَدَى) بە مانای فەوتانە، (تَرَدِّي) بریتیە لەوەی ئینسان خۆی بخاتە حاڵەتی فەوتانەوە، کەواتە: (أَرْدَاكُم) واتە: فەوتاندنی.

(وَإِن يَسۡتَعۡتِبُواْ): ئەگەر داوا بکەن گلەیی لەسەر خۆیان لابەرن، (العَتَبُ: كُلُّ مَكَانٍ نَابٍ بِنَازِلِهِ، وَمِنْهُ عَتَبَةُ الدَّارِ، وَالعَتْبُ وَالمَعْتَبَةُ: غِلْظَةٌ يَجِدُهَا الإِنْسَانُ فِي نَفْسِهِ، وَالإِسْتِعْتَابُ أَنْ يُطْلَبَ مِنَ الإِنْسَانِ أَنْ يَذْكُرَ عَتْبَهُ لِيَعْتِبَ)، (عَتَب): هەر شوێنێکە کە زەق بێ بۆ کەسێك کە لێی دادەنیشێ، لە بنیدا بەرز بێ، (عَتَبَةُ البَاب) واتە: شیپانەی دەرگا، چوارچێوەی دەرگا، (العَتْبُ وَالمَعْتَبَة) زبرییەکە مرۆڤ لە نەفسی خۆیدا هەستی پێدەکات، گلەیی، (إِسْتِعْتَاب)یش ئەوەیە کە داوا لە مرۆڤ بکرێ گلەییەکەی خۆی باس بکات، تاکو گلەییەکەی نەمێنێ، کەواتە: (إِنْ يَسْتعتبوا)، (إِنْ يَسْتَلُوا العُتْبَى، وَالعُتْبَى مَصْدَرُ الإِعْتَابِ، وَهِيَ رُجُوعُ المَعْتُوبِ عَلَيْهِ إِلَى مَا يُرْضِي الْعَاتِبَ) ئەگەر داوای (عُتْبَى) بکەن، (عُتْبَى)ش ناوی چاوگە بۆ (إِعْتَاب)، (إِعْتَاب)یش: بریتیە لەوەی بابای لۆمەکراو، بگەڕێتەوە بۆ حاڵەتێك کە بابای لۆمەکەر ڕازی بێ لێی، واتە: گلەیی گلەییکەر لەسەر خۆی نەهێڵێ.

(فَمَا هُم مِّنَ ٱلۡمُعۡتَبِينَ): واتـە: (إِنَّ اللـهَ لا يُعْتِبُهُـم، أَي: لا يَقْبَـلُ مِنْهُـمُ الإِعْتِـذَارَ وَرَفْعَ العِتَـابِ عَلَيْهِـم)، خـوا پـۆزش هێنانەوەیـان لـێ قبـووڵ نـاكات، یـانی: گلەیـی و لۆمـەی خۆیـان لەسـەر لانابـات، لـەوێ بواریـان پـێ نـادات، گلەیـی خـوا لەسـەر خۆیـان لابـەرن.

(وَقَيَّضۡـنَا): (هَيَّئْنَـا، أَتَحْنَـا لِيَسْـتَوْلِيَ عَلَيْـهِ اسْـتِيلاءَ الْقَيـضِ عَـلَى الْبَيْـضِ، وَهُـوَ الْقِـشْرُ الأَعْـلَى)، (قَيَّضْنَـا) بـە مانـای ئامادەمـان كـرد (أَعْدَدْنَـا) واتـە: ڕێـمان پێـدا كە بەسـەریدا زاڵ بـێ، وەك چـۆن (قَيـض) بەسـەر (بَيْـض)دا زاڵ دەبـێ، (قَيض)یـش: بریتیـە لـەو توێكڵـەی لـە سـەرەوەی هێلكەیـە، توێكڵەكـە زەردێنـەو سـپێنەكەی هێلكەكـەی گرتۆتـە نێـو خـۆی.

(قُرَنَآءَ): (جَمْـعُ قَرِيـن، الْقَرِيـنُ هُـوَ الصَّاحِـبُ الْمُـلازِم)، (قُرنـاء) كـۆی (قريـن)ە، هاوەڵێـك كـە پەیوەسـت بـێ بـە مرۆڤـەوەو، هەمیشـە لەگەڵـی بـێ، بۆیـە بـە كوردیـی بـە (هاونشـین) كەسێك كە هەمیشـە لەگـەڵ كەسێكە، لەگەڵـی دادەنیشـێ و پێكەوەن، مانامـان كـردوە.

(وَٱلۡغَوۡاْ فِيهِ): واتـە: (لَغـو)ی تێـدا بكـەن، (اللَّغْـو: مِـنَ الـكَلامِ مَـا لاَ يُعْتَـدُّ بِـهِ، وَهُـوَ الَّـذِي يُـورَدُ لاَ عَـنْ رَوِيَّـةٍ وَفِكْـرٍ، فَيَجْـرِي مَجْـرَى اللَّغَـا، وَهُـوَ صَـوْتُ الْعَصَافِـيرِ)، (لَغْـو): لـە قسـە، ئەوەیـە كـە بایەخـی پـێ نـەدرێ، ئەویـش ئەوەیـە كەسـێك قسـەیەك بـكات لـە ڕووی بیـر لێكردنـەوەو تێوەڕامانـەوە نەبـێ، بۆیـە حوكمـی (لَغَـا)ی دەبـێ، (لَغَـا)ش: بریتیـە لـە دەنگـی پاسـاریی، دەنگـی چۆلـەكان كـە بـۆ ئێمـە سـوودێكی نیـەو، تێیناگەیـن، بـەڵام بێگومـان تەیـرو تـواڵ كـە دەجریوێنـن و دەچریكێنـن، كـەو كـە دەقاسـپێنێ، كۆتـر كـە دەگمێنـێ، قـاز كـە دەقیڕێنـێ، مریشـك كـە دەكوركێنـێ، كەڵەبـاب كـە دەقووقێنـێ، عەلەشـیش كـە دەعووعێنـێ، ئەوانـە هەموویـان بـۆ خۆیـان لێـك تێدەگـەن و بـۆ ئـەوان قسـەیەكی بـە كەڵكـە، بـەڵام بـۆ ئێمـەو مانـان كـە لێیـان تێناگەیـن، پـووچ و بـێ سـوودە.

ئنجا بێبڕوایەکان گوتوویانە: کە قورئان دەخوێندرێ، ئێوە قسەی پووچی تێدا بکەن، گاڵە گاڵ و قسەی پووچ بکەن، بۆ ئەوەی ئەو ئایەتانەی دەخوێنرێن، نەگەنە گوێی بیسەران و، لێیان تێنەگەن.

(ٱلْأَسْفَلِينَ): (السُّفْلُ ضِدُّ الْعُلو، وَسَفَلَ فَهُوَ سَافِلٌ، وَأَسْفَلْ ضِدُّ أَعْلَى)، (سُفْل): پێچەوانەی (عُلو)ە، (سُفْل) خوارێ، (عُلو) سەرێ، (سَفَلَ فَهُوَ سَافِلٌ) واتە: چووە ژێرەوە ئەو لە ژێرەوەیە، (وَأَسْفَلْ ضِدُّ أَعْلَى)، (أَسْفَل) واتە: زۆر لە خوارێ، (أَعْلَى) واتە: زۆر لە سەرێ، (هَذَا أَسْفَلُ مِنْ هَذَا، وَهَذَا أَعْلَى مِنْ هَذَا) ئەمە لە خوار ئەمەیەو، ئەمە لە سەرووی ئەمەیە، ئەوانە پێچەوانەی یەکدین.

مانای گشتیی ئایەتەکان

دوای ئەوەی خوای کاربەجێ لە شەش ئایەتی پێشوودا، سەرنجی خەڵکی ڕاکێشا بۆ بەسەرهاتی هەر کام لە گەلی عادو گەلی ثەموودو، ئەو سەرەنجامە شوومەی کە لەگەڵیدا دەستەو یەخە بوون، بەهۆی ملهوڕییان و، بە هۆی ڕەفزکردنیانەوە بۆ هیدایەتی خوا، ئنجا خوا ﷻ دەگوازێتەوە بۆ باسی ڕۆژی دوایی، چەند دیمەنێك لە ڕۆژی دوایی دەخاتە بەرچاو، تاکو بزانن کە ڕۆژی دواییش چاوەڕێیانە، وێڕای ئەو سزا دنیاییە، کەواتە: ئەگەر سزایەکی دنیایی وەك هی گەلی عادو ثەموودیشیان بەملدا نەهات، با بزانن ئەوەی ڕۆژی دوایی هەر مسۆگەرەو، بە ملیاندا دێ.

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَآءُ ٱللَّهِ إِلَى ٱلنَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴾، ئەو ڕۆژە کە دوژمنانی خوا بەرەو ئاگر کۆ دەکرێنەوە، ﴿ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴾، واتە: دەگێڕدرێنەوەو ناهێڵرێ لێك بترازێن، هی پێشێیان ڕادەگیرێ، تاکو هی دواییان پێ دەگات، یاخود: ﴿ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴾، یانی: (يُسَاقون)، لێدەخوڕرێن و پاڵپێوە

دەنرێـن، ڕەپێچـەك دەدرێـن، وەك چـۆن كەسـێك كۆمەڵـە ئاژەڵێـك دەبـات بـۆ سـەر ئـاو، یـان بـۆ نێـو ئاغـەڵ، دەنگیـان دەداو، ڕەپێچەكیـان دەداو، هەڵیاندەپێچـێ، ئەوانیـش بـەو شـێوەیە، ﴿ حَتَّىٰٓ إِذَا مَا جَآءُوهَا ﴾، هەتـا كاتێـك كـە هاتنـە لای، ئـەو ڕانـاوە (هـا) بـۆ ئاگـر دەچێتـەوە، كـە پێشـێ هاتـوە، واتـە: تاكـو كاتێـك كـە گەیشـتنە لای ئاگـری دۆزەخ، ﴿ شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَٰرُهُمْ وَجُلُودُهُم بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴾، بیسـتنیان و، چاوەكانیـان و، پێسـتەكانیان شـایەدییان لەسـەردان بـەوەی دەیانكـرد، واتـە: لەسـەریان بوونـە شـایەد، شـایەدی كـردەوە خراپەكانیـان.

﴿ وَقَالُوا۟ لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدتُّمْ عَلَيْنَا ﴾، بـە پێسـتەكانی خۆیانیـان گـوت: بۆچـی شـایەدییمان لەسـەر دەدەن، ئـەوان هـەم بیسـتنیان و، هـەم بینینیـان، واتـە: گـوێ و چاوەكانیشـیان شـایەتییان لەسـەر داون، بـەڵام لێـرەدا تەنیـا ڕووی ڕەخنـە دەكەنـە پێسـتەكانیان، كـە بۆچـی شـایەدییمان لەسـەر دەدەن؟ باسـی گـوێ و چاوەكانیـان نەكـراوە، لەبـەر ئـەوەی پێسـتەكانیان لەبـەرەو ڕوویانـەو دەیبینـن، واتـە: پێسـتی ئەندامـەكان، بـەڵام نـە گوێیـان دەبینـن، نـە چاویشـیان لەبـەر چاویانـە تاكـو ببینـن، كـە دەڵێـن: بۆچـی شـایەدییمان لەسـەر دەدەن؟ ﴿ قَالُوٓا۟ أَنطَقَنَا ٱللَّهُ ٱلَّذِىٓ أَنطَقَ كُلَّ شَىْءٍ ﴾، گوتیـان: ئـەو خوایـە هێنانینیـە گـۆ، كـە هەمـوو شـتێكی هێناوەتـە گـۆ، ئـەو خوایـە ئێمـەی وەقسـە هێنـاوە، كـە هەمـوو شـتێكی وەقسـە هێنـاوە، واتـە: هـەر شـتێك بیـەوێ، خـوا ﷻ وای لێـدەكات بـدوێ و قسـە بـكات، ﴿ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ﴾، هـەر ئەویـش یەكەمجـار دروسـتی كـردن، ﴿ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴾، هـەر بـۆ لای ویـش دەگێڕدرێنـەوە.

ئنجـا ئەمـەی دێ، دەگونجـێ هـەر قسـەو وەڵامـی پێسـت و، چـاوو، گوێیەكانیـان بـێ، دەشـگونجێ ئەمـە فەرمایشـتی خـوای موتەعـال بـێ، نێواخنـی كـردوە لەگـەڵ وەڵامـی ئـەو ئەندامانـەی جەسـتەی مرۆڤـدا، دەفەرمـوێ: ﴿ وَمَا كُنتُمْ تَسْتَتِرُونَ أَن يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَآ أَبْصَٰرُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ ﴾، ئێـوە كاتـی خـۆی خۆتـان پەنهـان نـە دەكـرد، لـە ترسـی ئـەوەی بیسـتنتان و، چاوەكانتـان و، پێسـتەكانتان شـایەدییتان

لەسـەر بـدەن، واتـە: خۆپەنهانکردنتـان لـە تـرسی شـایەدیی لەسـەردرانتان نەبـوو، ﴿وَلَٰكِن ظَنَنتُمْ أَنَّ ٱللَّهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِّمَّا تَعْمَلُونَ﴾، بـەڵام پێتـان وابـوو خـوا زۆرێـك لـەوەی دەیكـەن، نایزانـێ، واتـە: ئەگـەر شـتێكتان بـە پەنهانیـی دەكـرد، لەبـەر شـایەدیی لەسـەردانی بیسـتن و، چـاوو، پێسـتتان نەبـوو، بەڵكـو پێتـان وابـوو ئەگـەر شـتێك بـە پەنهانیـی بكـەن، خـوا زۆرێـك لـە كردەوەكانتـان نازانـێ، یانی: ئـەو كردەوانـەی بـە پەنهانیـی دەیانكـەن، كەواتـە: خـۆ پەنهانكردنەكەتـان لەسـەر ئـەو بناغەیـە بـوو، پێتـان وابـوو ئەگـەر خۆتـان پەنهـان بكـەن، خـوا كـردەوە پەنهانەكانتـان پـەی پێنابـات و نازانـێ، یـان ئەگـەر بـە چپـە قسـە بكـەن، قسـەكەتان نابیسـتێ.

﴿وَذَٰلِكُمْ ظَنُّكُمُ ٱلَّذِى ظَنَنتُم بِرَبِّكُمْ﴾، ئـا ئـەو گومانەشـتان كـە بـە پەروەردگارتان بـرد، ﴿أَرْدَىٰكُمْ﴾، ئێـوەی فەوتانـد، ﴿فَأَصْبَحْتُم مِّنَ ٱلْخَٰسِرِينَ﴾، سـەرەنجام لـە زیانبـاران بـوون، واتـە: ئـەو گومانەتـان كـە پێتـان وابـوو، خـوا ﷻ زۆرێـك لـە كردەوەكانتـان نازانـێ و، پێتـان وابـوو خوا لێتان ناپرسێتەوەو، سزاو پاداشـتتان ناداتەوە، ئـەوە بـوو وایلێكـردن بفەوتێـن و، ڕێ لـە بـەردەم خۆتانـدا تەخـت و ئاچـووخ ببینـن، كـە بێبڕوابـن و، هاوبـەش بـۆ خـوا دانەربـن و، تاوانباربـن و، خراپەكاربـن، چونكـە پێتان وابـوو خـوا زۆرێـك لـە كردەوەكانتـان نابینـێ و، پێشـتان وابـوو، ڕۆژێـك نایەتـە پێـش خـوا ﷻ سـزاتان بـدات لەسـەر خراپەكانتـان.

﴿فَإِن يَصْبِرُوا۟ فَٱلنَّارُ مَثْوًى لَّهُمْ﴾، ئنجـا ئەگـەر خۆیـان ڕابگـرن، ئـەوە ئاگـر جێـگای حەوانەوەیانـە، واتـە: ئاگـری دۆزەخ، لێـرە دەفەرمـوێ: ئەگـەر خۆیانـی تێـدا ڕابگـرن، باسـی بەرانبەرەكـەی نەكـردوە، بـەڵام واتـە: ئەگـەر خۆیـان ڕابگـرن، یـان خۆیان ڕانەگـرن، سـەرەنجام هـەر جێگایـان ئاگـرە، چونكـە لـە قورئانـدا زۆرجـاران خـوا ﷻ لـە دوو شـتان یەكێكیـان بـاس دەكات و، ئـەوی دیكـە بـاس نـاكات، لەبـەر ئـەوەی ئـەو دوو شـتە پێكـەوەن و پێكـەوە پەیوەسـتن، زانایـان زۆرجـاران وێنـە بـەوە دێننـەوە كـە خـوا ﷻ لـە سـوورەتی (النَّحْل)دا دەفەرمـوێ: ﴿سَرَٰبِيلَ تَقِيكُمُ ٱلْحَرَّ وَسَرَٰبِيلَ تَقِيكُم بَأْسَكُمْ﴾، واتـە: پۆشـاكێك دروسـت دەكـەن كـە لـە گەرمـا دەتانپارێـزێ،

ساردی باس نەکردوە، یانی: (تَقيكُمُ الحَرَّ والبَرْدَ)، واتە: لە گەرماو، لە سەرماش دەتانپارێزێ، هەروەها: ﴿ تَقِيكُم بَأْسَكُمْ ﴾، لە کاتی جەنگ دەتانپارێزێ، کەواتە: لە کاتێك دا جەنگیش نەبێ، ئەو پۆشاکە خۆتانی پێ دادەپۆشن.

ئنجا دەفەرموێ: ﴿ وَإِن يَسْتَعْتِبُواْ فَمَا هُم مِّنَ ٱلْمُعْتَبِينَ ﴾، ئەگەر داوا بکەن، گلەیی لەسەر خۆیان لابەرن، گلەیی لەسەر لابراو نابن، ئەو گلەیی لەسەر خۆ لابردنەش، بەوە کە داوای لێبوردن لە خوا بکەن و، پۆزش بهێننەوە، بەڵام وەڵامی ئەو داوایەیان نادرێتەوە، بۆیە گلەییان لەسەر لاناچێ، ئەو گلەیی و، ڕەخنەیەی خوا لێیانی هەیە، هەر دەمێنێ، بۆچی؟ چونکە ڕۆژی دوایی شوێنی سزاو پاداشتە، شوێنی داوای لێبوردن کردن و، قەرەبوو کردنەوەو، چاککردنەوەی خراپەکان نیە، خوێنراویشەتەوە: (وَإِنْ يُسْتَعْتَبُوا فَمَا هُمْ مِنَ المُعْتِبِيْنَ)، ئەگەر داوایان لێ بکرێ، گلەیی لەسەر خۆ لابەرن، گلەیی لەسەر خۆ لابەر نابن، (مُعْتِب)، واتە: کەسێك کە گلەیی لەسەر خۆی لادەبات.

﴿ وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَآءَ ﴾، هاونشینانێکمان بۆ ڕەخساندن، بۆ ئامادەکردن، (قُرَنَاء) کۆی (قَرِين)ە، (قَرِين) بە هاوەڵ و هاودەم و هاونشینێك دەگوترێ، کە هەمیشە لەگەڵ مرۆڤ دابێ، بۆیە زۆر لە زانایان (قُرَنَاء)یان بە هاوەڵانی جندو شەیتان لێکداوەتەوە، هەرچەندە دەشگونجێ هاوەڵانی مرۆڤ بن، هاوەڵی خراپ، بەڵام وەك دوایی لە مەسەلە گرنگەکاندا زیاتر تیشکی دەخەینە سەر، لە چەند شوێنێکی دیکەی قورئاندا، خوا ﷻ باسی (قَرِين)ی کردوەو، باسی شەیتانەکانی کردوە کە دەبنە هاودەم و هاوڕازی بێبڕوایەکان، بۆ وێنە:

أ- لە سووڕەتی (الأَعْراف)دا دەفەرموێ: ﴿ إِنَّا جَعَلْنَا ٱلشَّيَٰطِينَ أَوْلِيَآءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٧﴾ ﴾، واتە: ئێمە شەیتانەکانمان کردوە بە دۆست و نیزیکی ئەوانەی بڕوا ناهێنن.

ب- هەروەها لە سووڕەتی (الأَنْعام)دا دەفەرموێ: ﴿ شَيَٰطِينَ ٱلْإِنسِ وَٱلْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرُفَ ٱلْقَوْلِ غُرُورًا ﴾، واتە: شەیتانەکانی مرۆڤ و جند هەندێکیان

قسەی ڕازاوەو فریودەر بۆ یەكدی دەنێرن، كە مەبەست پێی خوتخوتە كردنی شەیتانە جندەكانە بۆ مرۆڤەكان.

ج- هەروەها لە سووڕەتی (الأنعام)دا دەفەرمویٚ: ﴿وَإِنَّ ٱلشَّيَٰطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰٓ أَوۡلِيَآئِهِمۡ لِيُجَٰدِلُوكُمۡۖ وَإِنۡ أَطَعۡتُمُوهُمۡ إِنَّكُمۡ لَمُشۡرِكُونَ ١٢١﴾، واتە: شەیتانەكان خوتخوتە دەكەن بۆ دۆستەكانیان (لە كافرەكان) تاكو شەڕە قسەتان لەگەڵدا بكەن و، ئەگەر بە قسەیان بكەن، ئێوەش دەبن بە هاوبەش بۆ خوادانەر، واتە: ئەگەر لە بواری حەڵاڵ و حەڕامدا بە قسەیان بكەن، لە بازنەی ئیمان دەردەچن.

﴿وَقَيَّضۡنَا لَهُمۡ قُرَنَآءَ﴾، چەند هاونشینێكمان بۆ ئامادەكردن، ﴿فَزَيَّنُواْ لَهُم مَّا بَيۡنَ أَيۡدِيهِمۡ وَمَا خَلۡفَهُمۡ﴾، هەرچی لە پێش دەستیانەوەیەو، هەرچی لە دوایانەوەیە بۆیان ڕازاندنەوە، واتە: هەرچی گوناهو تاوان بوو لە هەر چوار دەوریان بۆیان ڕازاندنەوە، ئەوە واتایەكی، یاخود گوناهو تاوانێك كە لە دنیادا دەیكەن، بۆیان ڕازاندنەوە، ﴿وَمَا خَلۡفَهُمۡ﴾، هەروەها هی ڕۆژی دواییشیان بۆ ڕازاندنەوە، بەو واتایە كە گوتیان: نە سزا هەیەو نە پاداشت هەیەو، نە لێپرسینەوە، نە هیچ هەیە، ئەوێشیان بۆ ڕازاندنەوە فریویاندان، ﴿وَحَقَّ عَلَيۡهِمُ ٱلۡقَوۡلُ﴾، فەرمایشتیان لەسەر چەسپا، فەرمایشت واتە: بڕیاری خوا كە دەبێ سزا بدرێن، لەسەر ئەو كوفرو خراپەو تاوانەیان، ئەو فەرمایشتەی خوایان لەسەر چەسپا، ﴿فِيٓ أُمَمٖ قَدۡ خَلَتۡ مِن قَبۡلِهِم مِّنَ ٱلۡجِنِّ وَٱلۡإِنسِ﴾، لە نێو كۆمەڵانێكدا كە تێپەڕیبوون، لە پێش واندا لە جندو لە مرۆڤ، ﴿إِنَّهُمۡ كَانُواْ خَٰسِرِينَ﴾، بە دڵنیایی ئەوان زیانبار بوون، لێرەدا توێژەرەوانی قورئان دەڵێن: (خَاسِر) بۆ بازرگانێكە كە سەوداو مامەڵەیەك دەكات، دوایی لە سەوداو مامەڵەكەیدا زەرەر دەكات، نەك هەر قازانجی نایەتە دەست، دەستمایەكەشی لە دەست دەدات، واتە: حاڵیان چوێنراوە بە حاڵی بازرگانێكەوە، كە نەك هەر قازانجی نەكردوە، بەڵكو دەستمایەو سەرمایەكەشی فەوتاوە.

ئنجا خـوا ﷻ دێتـە سـەر باسـی هەڵوێسـتێکی دیکەیـان و دەفەرمـوێ: ﴿ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ ﴾، ئەوانـەی بێبـڕوان گوتیـان، بـە کێیـان گـوت؟ دیـارە لـە بەینـی خۆیانـدا گوتیـان، یاخـود ﴿ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ ﴾، مەبەسـت پێـی سـەرانیانە، سـەران و حوکمـڕان و دەسترۆیشـتووەکان، بـە دەسـت و پێوەنـدو شـوێنکەوتە هەڵخەڵەتاوەکانیـان گـوت: ﴿ لَا تَسْمَعُواْ لِهَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ ﴾، گـوێ بـۆ ئـەم قورئانـە مەگـرن، ﴿ وَٱلْغَوْاْ فِيهِ ﴾، لەغووی تێـدا بکـەن، قسـەی پووچـی تێـدا بکـەن، ﴿ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ ﴾، بەڵکـو بەسـەریدا زاڵبن، ئەوانـەی کـە فەرمانیـان کـرد بـێ بـە جگـە لـە خۆیـان، کـە گـوێ مەگرن بـۆ قورئـان و، قسـەی پووچـی تێـدا بکـەن! دەبـێ کەسـانێك بووبـن ئەمـر و نەهییـان بەدەسـت بوو بـێ، کەواتـە: ئەمـە قسـەی بەرپرسـەکان و دەسترۆیشـتووەکانە، کـە بـە شـوێنکەوتوو و بـە دەسـت و پێوەنـدو، خەڵکـە هەڵخەڵەتاوەکـەی خۆیانیـان گوتـوە، وشـەی (لَغْـو) پێشـتریش باسـمان کـرد، یـانی: قسـەی پـووچ، قسـەیەك کـە سـوودی نەبـێ، واتـە: قسـەی پـووچ بکـەن لـە کاتێکـدا کـە قورئـان دەخوێـنرێ، بـۆ ئـەوەی لـە ئەنجامـی گـوێ بیسـت بوونـی بیسـەراندا بۆ قسـە پووچـەکان، ئاگایـان لە گـوێ لێگرتنـی قورئان نەمێنـێ، یاخـود غەڵبەغەڵـب و دەنگـە دەنـگ بکـەن، بـۆ ئـەوەی ئـەو دەنگـە دەنـگ و غەڵبـە غەڵبـە، ببێتـە پەردەیـەك لـە نێـوان قورئـان و بیسـتنی ئـەو کەسـانەدا، کـە لـەو کـۆڕو مەجلیسـەدا گـوێ دەگـرن، ﴿ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ ﴾، بەڵکـو زاڵ بـبن، ئەگـەر وابکـەن بەسـەر قورئانـدا زاڵ دەبـن، واتـە: ناهێڵـن قورئـان بگاتـە گوێـی خەڵـك، ئەمـە چەکـی بەهێـزی ناحەزانـی پێغەمبـەران و پەیامەکانـی خـوای موتەعـال بـووە، بـە درێژایـی مێـژوو تاکـو ئێسـتاو، لـە مـەودواش هـەروا دەبـێ، بەهێزتریـن چەکیـان ئـەوە بـووە کـە نەهێڵـن ئـەو دەنگـە زوڵاڵـە، ئـەو بانگـە هەقـە بگاتـە گوێـی خەڵـك، زانیویانـە ئەگـەر بگاتـە گوێـی خەڵـك، خەڵـك هۆشـیار دەبێتـەوە، چونکـە زگماکـی سـاغی مرۆڤـەکان و عەقڵـی سـەلیمیان ئاشـنایە لەگـەڵ پەیامـی خـواو، بەرنامـەی خـوادا ﷻ کـە بـە پێغەمبەرانـدا ناردوویەتـی، چونکـە ئـەو پەیـام و بەرنامانـەی خـوا، وەڵامگـۆی هەمـوو داخوازییـە ڕەواو خواڕسـکەکانی زگـماك و سرووشـتیانن.

ئنجا لە بەرانبەر ئەوەدا، خوا دەفەرموێ: ﴿ فَلَنُذِيقَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ عَذَابًا شَدِيدًا ﴾، بە دڵنیایی و زۆر بە جەختکردنەوەوە: ئەوانەی بێبڕوا بوون، سزایەکی توندیان پێ دەچێژین، واتە: وەك چۆن خۆراکێك ئامادە دەکرێ و، دەرخواردی کەسێك دەدرێ، ئێمەش ئاوا ئەو سزایەیان پێ دەچێژین، ﴿ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَسْوَأَ ٱلَّذِى كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴾، بە دڵنیایی سزایان دەدەین، بە پێی خراپترینی ئەوەی دەیانکرد، واتە: سزای خراپترین کردەوەکانیان دەدەینەوە، ئنجا (أَسْوَأَ)، لێرەدا هەرچەندە ناوی هەڵبژاردن (إِسْم تَّفْضِيل)ە، بەڵام مەبەست پێی هەڵبژاردن نیە، بەسەر کردەوەکانی دیکەیان دا کە هێندە خراپ نین، چونکە خوا بەپێی هەموو کردەوە خراپەکانیان، سزای خراپەکاران دەدات، بەڵام یانی: سزای خراپترین کردەوەیان دەدەین، ئەو کردەوانەیان کە هەرە خراپن، کەواتە: (أَسْوَأَ) بەرانبەرێکی نیە، خراپتر لەچی؟ یانی: هەموو کردەوەکانیان خراپترن.

﴿ ذَٰلِكَ جَزَآءُ أَعْدَآءِ ٱللَّهِ ٱلنَّارُ ﴾، ئا ئەوە سزای دوژمنانی خوایە ئاگرە، ئاگری دۆزەخە، ﴿ لَهُمْ فِيهَا دَارُ ٱلْخُلْدِ ﴾، لە نێو ئەو ئاگرەدا مەنزڵگای هەمیشەییان هەیە، واتە: شوێنێکیان هەیە کە هەمیشە تێیدا دەمێننەوە، ﴿ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا يَجْحَدُونَ ﴾، ئەوەش سزای ئەوەیە بە نیشانەکانی ئێمە بێبڕوا بوون، نکووڵییان لێیان دەکرد.

هەڵبەتە لێرەدا (**آیات**) وەك زۆرجار گوتوومانە: دەگونجێ مەبەست پێی ڕستەکانی قورئان بێ، دەشگونجێ مەبەست پێی موعجیزەکانی پێغەمبەران بێ، دەشگونجێ مەبەست پێی دیاردەو دیمەنەکانی گەردوون بێ، واتە: نیعمەتەکانی خوای پەروەردگار، کە ئەوانە نکووڵیی بکەن لەوەی ئەو نیعمەتانە خوا ڕەخساندوونی و، نکووڵیی بکەن لە موعجیزەکانی پێغەمبەران، یاخود لەو ڕستانەی فەرمایشتی خوا، هەمووی دەگرێتەوە، بەڵام زیاتر واپێدەچێ (**آیات**) مەبەست پێی ڕستەکانی فەرمایشتی خوای بەرزی بێ وێنە بێ.

لە كۆتایی دا دەفەرمووێ: ﴿وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟﴾، هەروەها ئەوانەی بێبڕوا بوون گوتیان: ﴿رَبَّنَآ أَرِنَا ٱلَّذَيْنِ أَضَلَّانَا مِنَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ﴾ {لە دۆزەخدا وایانگوتوە}، پەروەردگارمان! ئەو دووانەمان پیشانبدە كە گومڕایان كردین لە جندو مرۆڤ، ئەو دووانە، مەبەست دوو كەسی دیارییكراو نیە، یانی: ئەو دوو كۆمەڵە لە شەیتانەكانی جندو، لە شەیتانەكانی مرۆڤ، كە گومڕایان كردین، پیشانمان بدە، ﴿نَجْعَلْهُمَا تَحْتَ أَقْدَامِنَا﴾، دەیانخەینە ژێر پێیەكانی خۆمانەوە، ﴿لِيَكُونَا مِنَ ٱلْأَسْفَلِينَ﴾، تاكو ئەوانە لە خواریێ بن، ئەمەش ئەوپەڕی ڕق هەڵسانی ئەو شوێنكەوتووە هەڵخەڵەتاوانە دەگەیەنێ، بەرانبەر بە سەركردەو، دەستڕۆیشتووەكان لە كوفرو شیركدا، كە هەڵیانخەڵەتاندوون، دەڵێن: پیشانمان بدە، تاكو بیانخەینە ژێر پێمان، با لانی كەم تۆزێك داخی دڵی خۆمانیان پێ بڕێژین!.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

باسی کۆکردنەوەو ڕەپێچەکدانی بێبڕوایانی دوژمنانی خوا بەرەو ئاگر دۆزەخ و، شایەدیی لەسەردانی بیستن و چاو و پێستیان و، ڕەخنە گرتنیان لێیان لەو بارەوەو، وەڵامدانەوەیان کە خوا هێناونیە گۆو، سەرزەنشت کرانیان لەسەر ئەوە، کە پێیان وابووە: خوا زۆرێك لەوەی دەیکەن، نایزانێ، کە هەر ئەو گومانەش بوو بە هۆی فەوتانیان و، لە قیامەتیشدا جێگایان ئاگرەو، بواری گلەیی خوا لەسەر خۆ لابردنیشیان نیە:

خوا دەفەرموێ: ﴿ وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَآءُ ٱللَّهِ إِلَى ٱلنَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٩﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا مَا جَآءُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَـٰرُهُمْ وَجُلُودُهُم بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٢٠﴾ وَقَالُوا۟ لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدتُّمْ عَلَيْنَا ۖ قَالُوٓا۟ أَنطَقَنَا ٱللَّهُ ٱلَّذِىٓ أَنطَقَ كُلَّ شَىْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢١﴾ وَمَا كُنتُمْ تَسْتَتِرُونَ أَن يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَآ أَبْصَـٰرُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ وَلَـٰكِن ظَنَنتُمْ أَنَّ ٱللَّهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِّمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٢﴾ وَذَٰلِكُمْ ظَنُّكُمُ ٱلَّذِى ظَنَنتُم بِرَبِّكُمْ أَرْدَىٰكُمْ فَأَصْبَحْتُم مِّنَ ٱلْخَـٰسِرِينَ ﴿٢٣﴾ فَإِن يَصْبِرُوا۟ فَٱلنَّارُ مَثْوًى لَّهُمْ ۖ وَإِن يَسْتَعْتِبُوا۟ فَمَا هُم مِّنَ ٱلْمُعْتَبِينَ ﴿٢٤﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە لە نۆزدە بڕگەدا:

١)- ﴿ وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَآءُ ٱللَّهِ إِلَى ٱلنَّارِ ﴾، ئەو ڕۆژە کە دوژمنانی خوا بەرەو ئاگر کۆدەکرێنەوە، وشەی (حَشْرُ) واتە: کۆکردنەوەو خڕکردنەوە سەریەك، خوێنراویشەتەوە: (وَيَومَ نَحْشُرُ)، ئنجا ئەگەر (نَحْشُرُ) بخوێنرێتەوە، دەبێ بگوترێ: (أَعْدَاءَ الله)، ئەو ڕۆژە کە

دوژمنانی خوا کۆ دەکەینەوە، ئایا (أَعْدَاءُ الله) دوژمنانی خوا کێن؟ بە تەئکید ئەوانەن کە پێغەمبەرانی خوایان بە درۆ داناوە، پەیامی خوایان ڕەتکردۆتەوە، سەرپێچییان لە خوا ﷻ کردوە، توێژەرەوان گوتوویانە: مەبەست پێی بێبڕوایانی ڕۆژگاری پێغەمبەرە ﷺ بەڵکو هەندێکیان گوتوویانە: مەبەست بێبڕوایە قوڕەیشییەکانە، **(محمد الطاهر بن عاشور)** ڕای وایە.

بەڵام من پێموایە: هەموو ئەوانەی دوژمنانی خوان، چ لە ڕۆژگاری پێغەمبەردا ﷺ چ پێش ئەو و، چ دوای ئەو، چ لە هۆزی قوڕەیش و، چ لە هۆزەکانی دیکەو، نەتەوەکانی دیکە، هەموویان دەگرێتەوەو، هیچ پاساوێك نیە تایبەتی بکەین بە بێبڕوایانی هۆزی قوڕەیشەوە!، هەرچەندە **(محمد الطاهر بن عاشور)** لەو بارەوە هەندێك پاساوی هێناونەوە، بەڵام پێم وایە ئیقناعکەر نین، بۆ ئەوە کە چەمك و واتای **(أَعْداءُ الله)** لەم سیاقەدا کە تێیدا هاتوە، تایبەت بکەین بە کۆمەڵێکی دیاریکراوو، کۆمەڵگاو، کاتێکی دیاریکراوەوە.

٢)- ﴿ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴾، ئنجا ئەوان دەوەستێنرێن، یانی: **(يُكَفُّون)**، واتە: هی پێشێیان ڕادەگیرێ، تاکو هی دوایی پێیان دەگاتەوە، **(يُحْبَسُ أَوَّلُهُمْ عَلَى آخِرِهِم)**، واتە: هی پیشێیان ڕادەگیرێن، تاکو ئەوانەی دوایی پێیاندەگەنەوە، بۆ ئەوەی هەموویان پێکەوە بڕۆن، یاخود: **(يُوزَعُونَ)**، بە مانای **(يُدْفَعُون)** دێ، پاڵپێوەدەنرێن و ڕەپێچەك دەدرێن، یاخود **(يوزعون)**، یانی: **(يُسَاقُونْ)**، لێ دەخوڕدرێن.

٣)- ﴿ حَتَّىٰٓ إِذَا مَا جَآءُوهَا ﴾، هەتا کاتێك کە گەیشتنە لای وی، ڕاناوەکە (ها) بۆ ئاگر دەچێتەوە، ﴿ حَتَّىٰٓ إِذَا مَا جَآءُوهَا ﴾، یانی: **(جَاءُوا نَارَ جَهَنَّم)**، **(حَتَّى)** لە زمانی عەرەبییدا، دەڵێ: **(لِإِنْتِهَاءِ الغايَة)**، واتە: بۆ گەیشتنە بە کۆتایی مەبەستێك، **(إِذَا: ظَرْفٌ لِمُسْتَقْبَلٍ، مُتَضَمِّنٌ مَعْنَى الشَّرْطِ)**، **(إِذَا)**: بۆ داهاتوویە، بەڵام لێرەدا مانای مەرجیشی خراوەتە نێو، **(مَا)**ش زیاد کراوە بۆ جەختکردنەوە.

(إِذَا) کە دەفەرمووێ: ﴿ حَتَّىٰٓ إِذَا مَا جَآءُوهَا ﴾، کە وەك گوتم مانای مەرجی خراوەتە نێو، وەڵامەکەی قرتێنراوە، بۆ سامناك پێشاندان، واتە: کاتێك کە دەگەنە لای ئەو ئاگرە ئەوە دەبینن، یان ئەوە ڕوودەدا، کە هەر خوا دەزانێ چۆنە؟!

٤)- ﴿شَهِدَ عَلَيۡهِمۡ سَمۡعُهُمۡ وَأَبۡصَٰرُهُمۡ وَجُلُودُهُم بِمَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ﴾، کاتێك کە دەگەنە لای، شایەدییان لەسەر دەدات، بیستنیان و چاوەکانیان و پێستەکانیان، لەسەر ئەوەی دەیانکرد، ئەگەر وەڵامی (إِذَا) قرتێنراوبێ بۆ زەبەلاح و سامناك پێشاندان، ئەم ڕستەیە: (شَهِدَ عَلَيۡهِمۡ سَمۡعُهُمۡ ....)، دەبێتە ڕستەیەکی دەست پێکردن، دەشگونجێ ئەمە وەڵامی (إِذَا) بێ، وەڵامی مەرجەکە بێ، واتە: کاتێك کە دەگەنە لای، بیستنیان و، چاوەکانیان و، پێستەکانیان، لەسەریان دەبنە بەڵگەو شایەد، شایەدییان لەسەر دەدەن، هی چی؟ ﴿بِمَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ﴾، بەوەی کردوویانە، یانی: (بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَهُ)، بەوەی کە دەیانکرد، وشەی (عَمَل) لە بەکارهێنانی قوڕئاندا، هەر جۆرە چالاکییەك دەگرێتەوە کە مرۆڤ پێی هەڵدەستێ، چ پەیوەندیی بە عەقڵییەوە هەبێ، واتە: بیرو خولیایەکانی، چ پەیوەندیی بە دڵ و دەروونیەوە هەبێ، واتە: هەست و نەستەکانی، چ پەیوەندیی بە زمانییەوە هەبێ، واتە: دەربڕین و وشەو ڕستەکانی، چ پەیوەندیی بە ئەندامەکانی دیکەیەوە هەبێ، واتە: ئەو کارو چالاکییانەی دەیانکات، کەواتە: (عَمَل) لە قوڕئاندا، چوار جۆرە واتای هەن، یاخود چوار جۆرە چالاکیی دەگرێتەوە:

١- بیرو خولیایەکانی عەقڵ.

٢- هەست و نەستەکانی دڵ.

٣- دەربڕینەکانی زمان.

٤- کردەوەی ئەندامەکان.

٥)- ﴿وَقَالُواْ لِجُلُودِهِمۡ لِمَ شَهِدتُّمۡ عَلَيۡنَا﴾، بە پێستەکانی خۆیانیان گوت، بۆچی شایەدیتان لەسەردایین؟! لێرەدا جێی پرسیارە کە ئەوان هەم بیستنیان، هەم بینینیان، هەم پێستیان شایەدییان لەسەرداون، بەڵام لێرە تەنیا گلەیی لە پێستەکانیان دەکەن؟ ئەمە دوو وەڵامی هەن:

یەکەم: لەبەر ئەوەی پێست گشتگیرەو، هەستی بیستن و دیتن و، هەموو هەستەکانی دیکەش دەگرێتە نێو خۆی.

دووەم: لەبەر ئەوەی ئەوان لەو کاتەدا تەنیا پێستیان دەبینن، تاکو ڕووی تێ بکەن و گلەیی لێ بکەن، ئەگەرنا چاوو گوێیان نابینن، مرۆڤ نە چاوی دەبینێ و، نە گوێشی دەبینێ[١]، بەڵکو بە چاو دەبینێ و، بە گوێ دەبیستێ، بەڵام لە پێش چاوی نین تاکو قسەیان لەگەڵ بکات و بیاندوێنێ!.

ئەوان کە بەو شێوەیە ڕەخنە دەگرن و دەڵێن: بۆچی شایەدییمان لەسەر دەدەن، ئەی پێستەکان؟.

٦)- ﴿قَالُوٓاْ أَنطَقَنَا ٱللَّهُ ٱلَّذِيٓ أَنطَقَ كُلَّ شَيۡءٖ﴾، گوتیان: ئەو خوایە ئێمەی هێنایە قسە، کە هەموو شتێك دێنێتە قسە، واتە: ئەگەر بیەوێ هەر شتێك قسە بکات، دەیهێنێتە گۆ کە قسە بکات.

٧)- ﴿وَهُوَ خَلَقَكُمۡ أَوَّلَ مَرَّةٖ﴾، هەر ئەویش یەکەمجار دروستی کردوون.

٨)- ﴿وَإِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ﴾، هەر بۆ لای ویش دەگێڕدرێنەوە.

ئایا ئەو قسەکردن و دواندنەی پێست و گوێ و چاو، لە ڕۆژی دواییدا چۆنە؟

هەندێك لە توێژەرەوان ویستوویانە بیعەقڵێنن و، بە شێوەیەکی لێ بکەن بچێتە عەقڵی کەسانێکەوە کە نکووڵیی دەکەن، یاخود پێیان زەحمەتە دەست و چاو گوێ قسە بکەن!، بەڵام لە ڕاستییدا ئەوە قسەیەکی بێ پاساوە، چونکە ئەو هێنانە گۆیە، لە یاسا دڕەکانی خوایە کە لە ڕۆژی دواییدا زۆر یاسادڕی دیکەو، زۆر شتی دیکە کە بۆ ئێستامان زانراونین و، بە پێودانگی ئێمە شتی ناباون و نەزانراون، لەوێ پەیدا دەبن، وەك لە سووڕەتی (**الطَّارِق**)دا خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿يَوۡمَ تُبۡلَى ٱلسَّرَآئِرُ ۝٩﴾، واتە: ئەو ڕۆژە کە نهێنییەکان ئاشکرا دەبن، هەروەها لە سووڕەتی (**الزُّمَر**)دا دەفەرموێ: ﴿وَبَدَا لَهُم مِّنَ ٱللَّهِ مَا لَمۡ يَكُونُواْ يَحۡتَسِبُونَ ۝٤٧﴾، واتە: لەلایەن خواوە شتێکیان بۆ دەرکەوت کە حیسابیان بۆ نەکرد بوو و، گومانیان بۆی نەدەچوو.

---

(١) مەگەر لە ئاوێنەدا.

لێرەدا کە پێستەکان ئاوا وەڵام دەدەنەوە، ئەوە پۆزش هێنانەوەیە، لەلایەن پێست و چاو و گوێ و ئەندامەکانەوە، کە ئەو هێنانە گۆیە، بە ویستی خۆیان نەبووەو، بەبێ ویستی خۆیان و بە ناچاریی هێنراونە قسەو، خوا ﷻ ئەو حاڵەتەی بەسەردا هێناون.

کە دەفەرمویٚ: ﴿ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴾، خوا یەکەمجار ئێوەی هێنایە دی و، هەر بۆ لای ئەویش دەگێڕدرێنەوە، ئەمە دەگونجێ تەواوکەری قسەی ئەندامەکان بێ، واتە: پێست و چاوو گوێ، دەشگونجێ ڕستەیەك بێ خوای موتەعال نێواخنی ئەو قسانەی ئەوانی کردبێ، نەك لە ڕۆژی دواییدا ئەو قسانە هەموویان بکەن.

٩)- ﴿ وَمَا كُنتُمْ تَسْتَتِرُونَ أَن يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَآ أَبْصَٰرُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ ﴾، ئێوەش خۆتان پەنهان نەدەکرد لە ترسی ئەوەی بیستنتان و چاوەکانتان و پێستەکانتان شایەدییتان لەسەر بدەن، لەبەر ئەوە خۆتان نەدەشاردەوە کە ئەندامەکانتان شایەدییتان لەسەر بدەن، ئەمەش هەر قسەی خوایەو نێواخن کراوە، یاخود: ئەوە هەر قسەی پێست و چاو و گوێیەکانە، **(أي: مَا كُنتُمْ تُخْفُونَ أعْمَالَكُم أن تَشْهَدُ بِهَا عَلَيْكُم جَوارِحِكُم، بَلْ كُنْتُمْ تَجْهَرُونَ وتَفْخَرُونَ بِهَا)** واتە: ئێوە لە دنیادا خۆتان پەنهان نەدەکرد، لە ترسی ئەوەی بیستن و چاوەکان و پێستەکانتان شایەدییتان لەسەر بدەن، (واتە: کردەوەکانتان لە دنیادا نەدەشاردنەوە)، بەڵکو شانازییتان پێوە دەکردن و، کردەوەکانتان بە ئاشکرا ئەنجام دەدان.

١٠)- ﴿ وَلَٰكِن ظَنَنتُمْ أَنَّ ٱللَّهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِّمَّا تَعْمَلُونَ ﴾، بەڵام گومانتان وابوو کە خوا زۆرێك لەوەی دەیکەن، نایزانێ، **(وَلَكِنَ اسِتِتَارَكم كَانَ مِنْ أجْلِ اعْتِقَادِكُمْ أنَّ الله لَا يَعْلم الأعْمَال المَخْفِيَّة)** واتە: کە خۆتان پەنهان دەکرد، (لەبەر ئەوەی نەبوو کە مەترسیی ئەوەتان بێ، چاو و گوێ و پێستتان لەسەرتان ببنە شایەد)، بەڵکو لەبەر ئەوە بوو پێتان وابوو: خوا کردەوە پەنهانەکان نازانێ.

١١)- ﴿ وَذَٰلِكُمْ ظَنُّكُمُ ٱلَّذِى ظَنَنتُم بِرَبِّكُمْ أَرْدَىٰكُمْ ﴾، ئا ئەو گومانەشتان بوو، کە گومانتان بە پەروەردگارتان برد، فەوتاندنی.

﴿ أَرْدَىٰكُمْ ﴾، یانی: (**أَهْلَكَكُمْ**)، ئەو گومانە خراپەتان بوو بەرانبەر بە پەروەردگار، کە فەوتاندنی، چونکە (**رَدِيَ أَي: هَلَكَ، مِثْلُ رَضِيَ، وَالإِرْدَاءُ الإِهْلاكُ**)، (**رَدِيَ**)، واتە: (**هَلَكَ**)، فەوتا، وەك (**رَضِيَ**) واتە: ڕازیببوو، (**الإِرْدَاءُ: الإِهْلاكُ**)، (**إرداء**) فەوتاندن، ئا ئەو گومانەتان بوو کە فەوتاندنی.

١٢)- ﴿ فَأَصْبَحْتُم مِّنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴾، ئێستا لە زیانباران بوون، واتە: وەك بازرگانێکتان لێ بەسەرهات، کە دەستخەڕۆ و زیانبار دەبێ، نەك هەر قازانج ناکات، بەڵکو دەستمایەکەشی دەفەوتێ.

١٣)- ﴿ فَإِن يَصْبِرُواْ فَٱلنَّارُ مَثْوًى لَّهُمْ ﴾، ئنجا ئەگەر خۆڕابگرن لە ئاگردا، شوێنیان هەر ئاگرە، واتە: ئەگەر خۆڕابگرن، یان خۆڕانەگرن، تازە شوێنیان هەر ئاگرە، (**أي: حَاصِلُ أَمْرِهِمْ أَنَّهُم قَدْ زُجَّ بِهِمْ فِي النَّارِ، فَإِنْ صَبَرُوا واسْتَسْلَمُوا، فَهُم باقُونَ فِي النَّارِ، وَإِنِ اعْتَذَرُوا لَمْ يَنْفَعْهُمُ العُذْرُ، ولَمْ يُقْبَلْ مِنْهُم تَنَصُّلٌ**)، واتە: سەرەنجامی کارەکەیان ئەوەیە کە ئێستا خراونە نێو ئاگرەوە، ئنجا ئەگەر خۆڕابگرن و ملکەچ بن، ئەوە هەر لە نێو ئاگردا دەمێننەوەو، ئەگەر پۆزشیش بهێننەوە، خۆ دزینەوەیان لێ وەرناگیرێ.

١٤)- ﴿ وَإِن يَسْتَعْتِبُواْ فَمَا هُم مِّنَ ٱلْمُعْتَبِينَ ﴾، ئەگەر داوا بکەن گلەیی لەسەر خۆشیان لابەرن، (واتە: پۆزش بهێننەوەو، داوای لێبوردن بکەن)، وەڵامی ئەوەیان نادرێتەوەو، لە گلەیی لەسەر لابراوان نابن، شایانی باسە: لێرەدا شایەتییدانی چاو و گوێ و پێستەکان و، ئەندامەکانی دیکەش لەسەر مرۆڤە بێبڕواو تاوانبارەکان لە دۆزەخدا، ئەو شایەدییدانە بۆ حوکمدان نیە، بەڵکو بۆ سەرزەنشت و سەرکۆنەکردنە، ئەگەرنا پێشتر حوکم و بڕیاریان بەسەردا دراوەو، چوونەتە نێو ئاگری دۆزەخ، واتە: لە نێو ئاگری دۆزەخدان و پێشتر بڕیاردراوە، بەڵام ئەو ئەندامەیان کە شایەدییان لەسەر دەدەن، ڕەنگە لە نێو دۆزەخدا خۆیان بە مەغدوور بزانن، یان پرتەو بۆڵە بکەن، کە چۆن وا

بڕیاریان لەسەر درا، خواش ﷻ بۆ بێ دەنگ کردنیان، ئەندامەکانیان دێنێتە گۆ، تاکو بواری پرتەو بۆڵەیان نەمێنێ، چونکە وەك گوتراوە: (الغَرِيقُ يَتَشَبَّثُ بِكُلِّ حَشِيش)، واتە: بابای خنکاو دەست بۆ چڵە پووشیش درێژ دەکات، ئەوانیش لە وێدا بەتەئکید دەکەونە درۆو دەلەسەو پاساو هێنانەوە، بەڵام خوا ﷻ دوای ئەوەی ئەندامەکانی خۆیانیان لەسەر دەکاتە شایەد، دەرفەتی ئەو قسەیان نامێنێ، وەك دوایی لە فەرمایشتێکی پێغەمبەردا ﷺ دەیهێنین.

کورتە باسێک لە بارەی
شایەدیی لەسەر درانی مرۆڤەوە لە قیامەت دا

لـە ڕۆژی دوایـی دا ئەوانـەی شـایەتیی دەدەن لەسـەر مـرۆڤ، ئەگـەر تەماشـای قورئـان بکەیـن، بـەلای کەمـەوە حـەوت جـۆرە شـایەد هـەن، شـایەدیی دەدەن لەسـەر مـرۆڤ، کـە ئـەو کـردەوە خراپانـەی ئەنجامـداون:

یەکەم: خوای بەرزی مەزن:

وەك لـە سـوورەتی (یونـس) لـە ئایەتـی (٦١)دا، خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: ﴿ وَمَا تَكُونُ فِي شَأۡنٖ وَمَا تَتۡلُواْ مِنۡهُ مِن قُرۡءَانٖ وَلَا تَعۡمَلُونَ مِنۡ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيۡكُمۡ شُهُودًا إِذۡ تُفِيضُونَ فِيهِۚ وَمَا يَعۡزُبُ عَن رَّبِّكَ مِن مِّثۡقَالِ ذَرَّةٖ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَا فِي ٱلسَّمَآءِ وَلَآ أَصۡغَرَ مِن ذَٰلِكَ وَلَآ أَكۡبَرَ إِلَّا فِي كِتَٰبٖ مُّبِينٍ ﴿٦١﴾ ﴾، واتـە: تـۆ لـە هیـچ حاڵێکـدا نابـی و، هیـچ کات هیـچ قورئانێـك ناخوێنـی و، هیـچ کردەوەیـەك ناکـەی، مەگـەر ئێمـە بەسـەرتانەوە چاودێریـن، کاتێـك دەچنـە نێـو ئـەو کارەوەو، لـە پـەروەردگارت پەنهـان نیـە، بـە ئەنـدازەی گرانایـی گەردێـك نـە لـە ئاسـمان و، نـە لـە زەویـدا، نـە لـەوە گچکەتـرو، نـە لـەوە گەورەتریـش، هەمـووی سـەرژمێرکراوە لـە کتێبێکـی ڕوونـدا، (کـە مەبەسـت پێـی زانیاریـی ڕەهـاو بـێ سنووری خوایـە).

کەواتـە: یەکـەم لـە شـایەدەکان خوایـە، خـوا ﷻ لـە زۆر شـوێناندا دەفەرمـوێ: ﴿ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًا ﴾، واتـە: خـواش بەسـە شـایەد بێـت.

دووەم: پێغەمبەران (عَلَيهم الصَّلاةُ وَالسَّلام):

وەك لـە سـوورەتی (النِّسَـاء) لـە ئایەتـی (٤١)دا، خـوا دەفەرمـوێ: ﴿ فَكَيۡفَ إِذَا جِئۡنَا مِن كُلِّ أُمَّةِۭ بِشَهِيدٖ وَجِئۡنَا بِكَ عَلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ شَهِيدٗا ﴿٤١﴾ يَوۡمَئِذٖ يَوَدُّ

﴿ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَعَصَوُاْ ٱلرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّىٰ بِهِمُ ٱلْأَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ ٱللَّهَ حَدِيثًا ﴿٤٢﴾ ﴾، واتە: چۆن دەبێ کاتێك کە بۆ هەر کۆمەڵێك شایەدێك دێنین و، تۆشمان وەك شایەد هێنا بەسەر ئەمانەوە، (واتە: بەسەر کافرەکانی ئۆممەتی خۆتەوە)! لەو ڕۆژەدا ئەوانەی بێبڕوان، خۆزگە دەخوازن کە لەگەڵ زەوی تەخت بن و، یەکسان بن، (واتە: زیندوو نەبنەوە)، هیچ قسەیەکیش لە خوای پەروەردگار پەنهان ناکەن.

هەروەها لە سوورەتی (النَّحل)یشدا، خوا ﷻ دیسان باسی شایەدییدانی پێغەمبەران بە گشتیی و، پێغەمبەری خاتەم لەسەر ئۆممەتەکەی بەتایبەت دەکات و دەفەرموێ: ﴿ وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِى كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِم مِّنْ أَنفُسِهِمْ ۖ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ ۚ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ تِبْيَٰنًا لِّكُلِّ شَىْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ﴿٨٩﴾ ﴾، واتە: ئەو ڕۆژە کە لە هەر کۆمەڵێك شایەتێك دێنین، بەسەریانەوە لە خۆیان و، تۆشمان هێنا بە شایەت لەسەر ئەوانە، (ئەو بێبڕوایانەی ئۆممەتی خۆت، چ لە ڕۆژگاری خۆیداو، چ لە ڕۆژگاری دوای خۆی دا)، کتێبیشمان دابەزاندۆتە سەر تۆ، ڕوونکەرەوەی هەر شتێکە (کە پێویست بکات، وەحیی خوا ڕوونی بکاتەوە)و، ڕێنمایی و بەزەیی و موژدەیە بۆ مسوڵمانان.

سێیەم: زمان و، دەست و، پێ و، چاوو، گوێ:

بە نسبەت دەست و پێ و، زمانیان، لە سوورەتی (النُّور)دا، خوا دەفەرموێ: ﴿ يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُم بِمَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾ ﴾، واتە: ئەو ڕۆژە کە زمانەکانیان و، دەستەکانیان و، پێیەکانیان، دەبنە شایەد بەسەریانەوە، بەوەی کە کردوویانە.

بە نسبەت بیستن و، دیتن و، پێستەکانیشیانەوە، خوا لە سوورەتی (فُصِّلَت) دا دەفەرموێ: ﴿ شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَٰرُهُمْ وَجُلُودُهُم بِمَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ ﴿٢٠﴾ ﴾، واتە: بیستنیان و چاوەکانیان و پێستەکانیان شایەدییان لەسەردان بەوەی دەیانکرد.

چـــوارەم: فریشـــتەکان:

خـوا لـە سـوورەتی (ق)دا دەفەرمـوێ: ﴿ وَجَآءَتۡ كُلُّ نَفۡسٖ مَّعَهَا سَآئِقٞ وَشَهِيدٞ ٢١ ﴾، واتـە: هـەر کەسـێك دێ، لێخوڕێـك و، چاودێرێکـی بەسـەرەوەیە، واتـە: هـەم کەسـێك کـە وەپێـش خـۆی دەدات، بـەرەو دۆزەخ، هـەم شـایەدێکیش بەسـەریەوە، کـە بـە دڵنیایـی هەردووکیـان فریشـتەن، هەروەهـا لـە سـوورەتی (الإِنْفِطَار)یشـدا لـەو بـارەوە دەفەرمـوێ: ﴿ وَإِنَّ عَلَيۡكُمۡ لَحَٰفِظِينَ ١٠ كِرَامٗا كَٰتِبِينَ ١١ يَعۡلَمُونَ مَا تَفۡعَلُونَ ١٢ ﴾، واتـە: بـە دڵنیایـی ئێـوە چەنـد پارێزەرێکتـان بەسـەرەوەن، زۆر بەڕێـزن، نووسـەرو تۆمارکـەرن، ئـەوەی دەیکـەن دەیزانـن، (بـۆ ئـەوەی دوایـی لەسـەرتان ببنـە شـایەد).

پێنجەم: زەوی:

وەك خـوا ﷻ لـە سـوورەتی (الزَّلْزَلَـة)دا، دەفەرمـوێ: ﴿ يَوۡمَئِذٖ تُحَدِّثُ أَخۡبَارَهَا ٤ بِأَنَّ رَبَّكَ أَوۡحَىٰ لَهَا ٥ ﴾، واتـە: لـەو ڕۆژەدا زەوی دەنـگ و باسـەکانی خـۆی بـاس دەکات، (هـەر کەسـێك چـی کـردوە لەسـەر هـەر پارچـە زەوییـەك، زەوی لەسـەری دەبێتـە شـایەدو بەڵگـە)و، ڕاشـیدەگەیەنێ کـە پـەروەردگاری سروشـی بـۆ کـردوە (کـە بـەو جـۆرە هەواڵەکانـی خـۆی بگێڕێتـەوەو، شـایەدیی خـۆی بـدات).

شەشەم: ڕۆژگارو زەمان:

وەك لـە فەرمایشـتی پێغەمبـەردا ﷺ هاتـوە، ئەگـەر پاڵوێدرانـی فەرمایشـتەکە بـۆ لای پێغەمبـەر ﷺ ڕاسـتبێ، دەفەرمـوێ: {**لَيْـسَ مِـنْ يَـوْمٍ يَـأْتِي عَـلَى ابْـنِ آدَمَ، إِلَّا يُنَـادِي فِيـهِ: يَـا ابْـنَ آدَمَ! أَنَـا خَلْـقٌ جَدِيـدٌ، وَأَنَـا فِيـمَا تَعْمَـلُ غَـدًا عَلَيْـكَ شَـهِيدٌ، فَاعْمَـلْ فِيَّ خَـيْرًا أَشْـهَدْ لَـكَ بِـهِ غَـدًا، فَإِنِّي لَـوْ قَـدْ مَضَيْـتُ لَـمْ تَـرَنِي أَبَـدًا، وَيَقُـولُ اللَّيْـلُ مِثْـلَ ذَلِـكَ**} (**أخرجـه الديلمـي: ٥١٦٢، وأبـو نعيـم فـي الحليـة (٣٠٣/٢)، وضعفـه محقـق تفسـير القرطبي**).

واتـە: هیـچ ڕۆژێـك بەسـەر ڕۆڵـەی ئـادەم دا نایـەت، مەگـەر بانگـی دەکات، ئـەی ڕۆڵـەی ئـادەم! مـن دروسـتکراوێکی تـازەم، ئـەوەی تـۆ ئێسـتا دەیکـەی، بەیانـی

دەبمە شایەد بەسەرتەوە، ئنجا کردەوەی باشم تێدا بکە، تاکو بەیانی شایەدیی چاکت بۆ بدەم، چونکە من کە بڕۆم تازە جارێکی دیکە هەرگیز نامبینیەوە، هەروەها شەوگاریش بە هەمان شێوە (هەر شەوێك کە دێ، بانگی مرۆڤ دەکات، هەڵبەتە مەبەست پێی زمانی حاڵە).

کەواتە: ئەمە شەش جۆرە شایەد، بەڵام ئێمە گوتمان: حەوت، کە دەگونجێ پێست بە جیا بێ، ئەندامەکان وەك دەست و پێ و زمان و چاو و گوێ بەجیا بن، ئەو کاتە دەبن بە حەوت جۆرە شایەد.

پرسیارێك دەکرێ: بۆچی لێرەدا خوا ﷻ ئەو ئەندامانەی تایبەت کردوون، بە شایەدییدانەوە، بە تایبەت لێرە لە سوورەتی (**فُصِّلَت**)دا، واتە: بیستن و چاوەکان و پێستەکان؟ وەڵامەکەی ئەوەیە:

یەکەم: ئەوانە ئەو بیستنەیان بەکارنەهێناوە بۆ گوێ بیست بوونی فەرمایشتی خوا ﷻ.

دووەم: لەبەر ئەوەی نیشانەکانی خوایان بە چاوەکان نەبینیون.

سێیەم: بە پێست و ئەندامەکانیشیان پابەند نەبوون بە شەریعەتی خوای پەروەردگارەوە.

چوارەم: بە زمانیشیان هەقیان نەگوتوە.

پێنجەم: بە دەستەکانیشیان ئەو کردەوانەیان ئەنجام نەداون، کە جێگای ڕەزامەندیی خوان.

شەشەم: بە پێیەکانیشیان بۆ ئەو کارو چالاکییانە نەجووڵاون کە مایەی ڕەزامەندیی خوای پەروەردگارن.

لە بارەی ئەوەوە کە دەفەرموێ: ﴿ وَذَٰلِكُمْ ظَنُّكُمُ ٱلَّذِى ظَنَنتُم بِرَبِّكُمْ أَرْدَىٰكُمْ فَأَصْبَحْتُم مِّنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٢٣﴾ ﴾، ئەوە ئەو گومانەتان بوو کە بەرانبەر بە پەروەردگارتان هەتانبوو و، سەرەنجام ئەو گومانەتان فەوتاندنی و، لە زیانباران بوون.

پێغەمبەر ﷺ لە بارەی گومانی چاك بە خوا بردنەوە فەرموویەتی: {لَا يَمُوتَنَّ أَحَدُكُمْ إِلَّا وَهُوَ يُحْسِنُ الظَّنَّ بِاللَّهِ، فَإِنَّ قَوْماً أَسَاءُوا الظَّنَّ بِرَبِّهِمْ فَأَهْلَكَهُمْ، فَذَلِكَ قَوْلُهُ: ﴿وَذَٰلِكُمْ ظَنُّكُمُ ٱلَّذِى ظَنَنتُم بِرَبِّكُمْ أَرْدَىٰكُمْ فَأَصْبَحْتُم مِّنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٢٣﴾﴾}، (أخرجه مسلم: ٢٨٧٧، والطيالسي: ١٧٧٩، وأبو داود: ٣١١٣، وابن ماجه: ٤١٦٧، ابن حبان: ٦٣٦، ٦٣٧)، واتە: با هیچ کام لە ئێوە نەمرێ، مەگەر لە حاڵێك دا کە گومانی چاك بە خوا دەبات، چونکە کۆمەڵێك گومان خراپیان بە خوا بردو ئەویش فەوتاندنی، خوای بەرز فەرموویەتی: ﴿وَذَٰلِكُمْ ظَنُّكُمُ ٱلَّذِى ظَنَنتُم بِرَبِّكُمْ أَرْدَىٰكُمْ فَأَصْبَحْتُم مِّنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٢٣﴾﴾.

ئەو ڕستەیەی دەفەرموێ: ﴿وَإِن يَسْتَعْتِبُوا۟ فَمَا هُم مِّنَ ٱلْمُعْتَبِينَ ﴿٢٤﴾﴾:

زانایان زۆر قسەیان لەسەر کردوە، چونکە ئەم جۆرە دەربڕینە دەربڕینێکی تۆزێ دەگمەنە، هەرچەندە چەند جارێك لە قورئاندا هاتوە، لە تەفسیری سوورەتی (النَّحْل)یشدا قسەمان لەبارەوە کردوە، هەروەها لە تەفسیری سوورەتی (لُقْمان)یشدا هەر قسەمان لەبارەوە کردوە، ﴿وَإِن يَسْتَعْتِبُوا۟﴾، (إنْ يَسْأَلُوا العُتْبى وهي رُجُوعُ المَعْتُوبِ عَلَيْهِ إلى ما يُرْضِي العاتِبَ لَمْ يُعْطَوا حَقَّ رَفْعِ عِتابٍ عليْهِمْ وَاعْتِذَار)، واتە: ئەگەر داوای (عُتْبى) بکەن، کە بریتیە لە گەڕانەوەی بابای سەرزەنشتکراو بۆ حاڵەتێك کە بابای سەرزەنشتکەر لێی ڕازیبێ، داواکارییەکەیان جێبەجێ ناکرێ و، مافی لابردنی لۆمە لەسەر خۆیانیان پێ نادرێ و، مافی پۆزش هێنانەوەو پاساو هێنانەوەیان پێ نادرێ.

﴿وَإِن يَسْتَعْتِبُوا۟﴾، خوێنراویشەتەوە: (وَإِنْ يُسْتَعْتَبُوا)، ئەگەر داوایان لێ بکرێ گلەیی لەسەر خۆیان لابەرن، هەروەها ﴿فَمَا هُم مِّنَ ٱلْمُعْتَبِينَ ﴿٢٤﴾﴾، لەوانە نین کە گلەییان لەسەر لابچێ، خوێنراویشەتەوە: (فَمَا هُمْ مِنَ الْمُعْتِبِيْنَ)، لەو کەسانە نابن کە گلەیی لەسەر خۆیان لابەرن، حەسەنی بەصرایی و، ئەبو عوبەیدو، ئەبولعالیە، وایان خوێندۆتەوە، (أَي: إنْ أَقَالَهُمُ اللهُ وَرَدَّهُمْ إلى الدُّنْيَا لَمْ

يَعْمَلُوا بِطَاعَتِهِ كَمَا قَالَ تَعَالى: ﴿وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٢٨﴾﴾، واتە: ئەگەر خوا ﷻ داواکەشیان بگرێتەوەو، بیانگێڕێتەوە بۆ ژیانی دنیا، لەوێش دیسان فەرمانبەریی خوا ناکەن و، گلەیی خوا لەسەر خۆیان لانابەن، وەك خوای بەرز فەرموویەتی: ئەگەر بشگێڕرێنەوە جارێکی دیکە دەگەڕێنەوە سەر ئەوەی لێی قەدەغە کراون و ئەوان درۆزنن.

لەو بارەوە ئەو فەرموودەیەی پێغەمبەر ﷺ دێنین، کە چۆن ئەندامەکان شایەدیی لەسەر مرۆڤ دەدەن، کە دەفەرموێ: {**عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ** ﷺ، **قَالَ: كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَضَحِكَ، فَقَالَ: «هَلْ تَدْرُونَ مِمَّ أَضْحَكُ؟» قَالَ قُلْنَا: أَللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، قَالَ: مِنْ مُخَاطَبَةِ الْعَبْدِ رَبَّهُ، يَقُولُ: يَا رَبِّ أَلَمْ تُجِرْنِي مِنَ الظُّلْمِ؟ قَالَ: يَقُولُ: بَلَى، قَالَ: فَيَقُولُ: فَإِنِّي لَا أُجِيزُ عَلَى نَفْسِي إِلَّا شَاهِدًا مِنِّي، قَالَ: فَيَقُولُ: كَفَى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ شَهِيدًا، وَبِالْكِرَامِ الْكَاتِبِينَ شُهُودًا، قَالَ: فَيُخْتَمُ عَلَى فِيهِ، فَيُقَالُ لِأَرْكَانِهِ: انْطِقِي، قَالَ: فَتَنْطِقُ بِأَعْمَالِهِ، قَالَ: ثُمَّ يُخَلَّى بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْكَلَامِ، قَالَ فَيَقُولُ: بُعْدًا لَكُنَّ وَسُحْقًا، فَعَنْكُنَّ كُنْتُ أُنَاضِلُ**} (أخرجه مسلم: ٢٩٦٩).

واتە: ئەنەسی کوڕی مالیك ﷺ، دەڵێ: ئێمە لە خزمەت پێغەمبەری خوا ﷺ بووین، پێکەنیی، (زەردەخەنەیەکی هاتێ)، دوایی فەرمووی: دەزانن بەچی پێدەکەنم؟ گوتمان: خواو پێغەمبەرەکەی زاناترن، فەرمووی: بەوە پێدەکەنم کە بەندە پەروەردگاری دەدوێنێ (لە ڕۆژی دواییدا)، دەڵێ: ئەی پەروەردگارم! ئەدی تۆ منت پەنا نەدا لە ستەم، کە ستەمم لێ نەکەی، فەرمووی: خواش دەفەرموێ: با، فەرمووی: ئەویش دەڵێ: من ڕێگا نادەم هیچ کەس بەسەرمەوە بەڵگە بێ مەگەر لە خۆم، فەرمووی: خواش دەفەرموێ: باشە، ئەمڕۆ هەر خۆت بەسەر خۆتەوە شایەدبەو، فریشتە بەڕێزە تۆمارکەرەکان با بەسەرتەوە شایەتبن، ئنجا مۆری بەسەر دڵ وەدەنرێ، (واتە: زاری قەپات دەبێ و، قسەی بۆ ناکرێ و)، فەرمان دەکرێ بە ئەندامەکانی قسە بکەن، دێنە گۆو، شایەدیی کردەوەکانی لەسەر دەدەن، دوای ئەوەی ئەندامەکان شایەدییەکەیان تەواو دەکەن، ئنجا

دووبـارە جارێکـی دیکـە بـواری دەدرێ بـە زمـانی قسـە بـکات، ئنجـا ئەویـش ڕوو دەکاتـە ئەندامەکانـی و، دەڵـێ: دووریـی بـۆ ئێـوەو، سـزا بـۆ ئێـوە، مـن بەرگرییـم لـە ئێـوە دەکـرد، ئەوانیـش وەك لـە ئایەتەکـەدا هاتـوە دەڵێـن: ﴿أَنطَقَنَا ٱللَّهُ ٱلَّذِىٓ أَنطَقَ كُلَّ شَىْءٍ﴾، ئـەو خوایـە ئێمـەی هێناوەتـە گـۆ، کـە هەمـوو شـتێك ئەگـەر بیـەوێ دەیهێنێتـە گـۆ.

مەسەلەی دووەم:

سازكرانی هاونشینانی خراپ بۆ بێبڕوایان، كە كوفرو خراپەو تاوانیان بۆ بڕازێننەوەو، سەرەنجام بڕیاری دادگەرانەی خوایان لەسەر بچەسپێ، لە میانی كۆمەڵانێكی ڕابردوو لە جندو مرۆڤی زیانباردا، بەوەی كە دەچنە نێو ئاگری دۆزەخەوە:

خوا دەفەرموێ: ﴿وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَاءَ فَزَيَّنُوا لَهُم مَّا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِم مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ ﴿٢٥﴾﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتە، لە پێنج بڕگەدا:

١)- ﴿وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَاءَ﴾، چەند هاونشینێكمان بۆیان ئامادە كردن، (**قَيَّضْنَا أَي: هَيَّئْنَا لِهؤُلاءِ الكُفَّار**)، بۆ ئەو بێبڕوایانە ئامادەمان كرد، چی بۆ ئامادە كردن؟ ﴿قُرَنَاءَ﴾، ﴿قُرَنَاءَ﴾، كۆی (**قَرِين**)ە، (**قَرِين**) بریتیە لە (**الصَّاحِبُ المُلازِمُ**) هاوەڵێكە لە مرۆڤ جیانابێتەوەو هەمیشە لەگەڵیدایە، بە كوردیی: هاونشین، ئنجا ئایا ئەو هاونشین و هاودەم و هاوەڵانە چین؟ زۆربەی توێژەرەوان گوتوویانە: شەیتانەكانن، (**القُرَنَاءُ: شَيَاطِين يُلازِمُونَهُمْ**)، شەیتانە هاونشینەكانن كە هەمیشە لەگەڵیاندان.

(**الطبري**) لەو بارەوە لە تەفسیرەكەی خۆیدا، دەڵێ: (**وَبَعَثْنَا لَهُمْ نُظَرَاء مِنَ الشَّيَاطِين، فَجَعَلْنَاهُمْ لَهُمْ قُرَنَاء قَرَنَّاهُمْ بِهِمْ، يُزَيِّنُونَ لَهُمْ قَبَائِحَ أَعْمَالِهِمْ**)[1]، واتە: ناردمانە سەریان چەند هاوتاو هاوشێوەیەك لە شەیتانەكان و، ئەوانمان كردە هاونشینیان، لەگەڵیاندا جووتمان كردن كە هەمیشە پێكەوەبن، كردەوە خراپەكانیان بۆ دەڕازێننەوە.

---

(١) جامع البيان: ج٢٤، ص:١١٠.

ئنجا ئەو هاونشینە شەیتانانە، کە وەك گوتم زۆربەی توێژەرەوان دەڵێن: لە جندن، بەڵام دەگونجێ مرۆڤیش بن، وەك لە سوورەتی (النَّاس)دا خوا دەفەرموێ: ﴿ٱلَّذِى يُوَسْوِسُ فِى صُدُورِ ٱلنَّاسِ ۝٥ مِنَ ٱلْجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ ۝٦﴾، واتە: ئەوەی خوتخوتە دەخاتە سینەی خەڵکەوە، لە جندو لە مرۆڤ.

هەروەها لە شوێنی دیکەدا خوای پەروەردگار دەفەرموێ: ﴿شَيَٰطِينَ ٱلْإِنسِ وَٱلْجِنِّ﴾، واتە: شەیتانەکانی مرۆڤ و جند.

ئنجا ئایا ئەو هاونشینانە چی دەکەن؟

٢)- ﴿فَزَيَّنُوا۟ لَهُم مَّا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ﴾، ئەوەی لە پێش دەستیانەوەیەو، ئەوەی لە دوایانەوەیە بۆیان ڕازاندنەوە، ئەوەی لە پێش دەستیانەوەیەو، ئەوەی لە دوایانەوەیە، زانایان زۆر قسەیان لە بارەوە کردوون، بەڵام دوو واتا زیاتر بە دڵەوە دەچەسپێن:

یەکەم: ﴿مَّا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ﴾، واتە: هەرچی گوناهو تاوانە، لە پێشیان و لە دوایان، یان لە دەوروبەریان، بۆیان دەڕازێننەوە، بەڵام بۆیە ئەو دوو لایەی باسکردوون، چونکە ڕاست و چەپ و، سەرو خواریش دەگرنە نێو خۆیان، کە من ئەو واتایەم زیاتر بە دڵە، واتە: هەرچی گوناح و تاوانە، بکەوێتە لای پێشێیان یان لای دواییان بۆیان دەڕازێننەوە.

دووەم: ﴿مَّا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ﴾، واتە: لە کاروباری دنیا (مِنْ أَمْرِ الدُّنْيَا)، ﴿وَمَا خَلْفَهُمْ﴾، واتە: لە کاروباری ڕۆژی دوایی (مِنْ أَمْرِ الأَخِرَة)، کاروباری دنیایان بۆ جوان دەکەن و، بۆیان دەڕازێننەوە: چۆن پێتان خۆشە وا بکەن، نە لێپرسینەوە هەیە، نە سزاو پاداشت هەیە، نە حەڵاڵ و حەرام، هیچ واتایەکیان هەیە، چۆن چێژ وەردەگرن و، چۆن لە ڕووی دنیاییەوە قازانج دەکەن و، بەهرەی ماددیی وەردەگرن، وابکەن.

بە نسبەت پشتیانەوەش، واتە: بە نسبەت ئەو کاتەوەش کە دێ، کە ڕۆژی دواییە، ئەویشیان وا بۆ دەڕازێننەوە کە نە زیندووکرانەوە هەیە، نە سزاو

پاداشت هەیە، ئەویشیان ئاوا بۆ دەڕازێننەوە، کە ترسی ڕۆژی دواییان نەبێ، کە لە پشتیانەوەیە.

٣)- ﴿وَحَقَّ عَلَيْهِمُ ٱلْقَوْلُ﴾، فەرمایشتیان لەسەر هاتە دی، واتە: بڕیاری خوا ﷻ لەسەریان چەسپا، کە خوا فەرموویەتی: بە پێی سیستم (نظام)ێك کە دایناوە، هەر کەسێك ئاوا بکات و ئاوا بژی، سەرەنجامی بەو شێوەیە دەبێ، ئەو بڕیارەیان لەسەر چەسپا.

٤)- ﴿فِىٓ أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِم مِّنَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ﴾، لە نێو کۆمەڵانێکدا کە تێپەڕیون لە پێش واندا، لە جند و لە مرۆڤ، واتە: هەر خۆیان نین و ئەوانیش چوونە نێو ئەو کۆمەڵ و تاقمە بێبڕوایانەوە لە جندو مرۆڤ، کە لە پێش واندا تێپەڕیون و بڕیاری سزادرانیان بەسەردا چەسپیوە.

٥)- ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا۟ خَٰسِرِينَ﴾، بە دڵنیایی ئەوان زیانبار بوون، (الطبري) لەو بارەوە دەڵێ: (إِنَّ تِلْكَ الْأُمَمَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمْ عَذَابُنَا مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ، كَانُوا مَغْبُونِينَ بِبَيْعِهِمْ رِضَا اللَّهِ وَرَحْمَتِهِ بِسَخَطِهِ وَعَذَابِهِ)، واتە: ئەو کۆمەڵانە کە ئازارو سزادانی ئێمەیان لەسەر چەسپیوە، لە جند و لە مرۆڤ، زیانبار بوون، بەوە کە ڕەزامەندیی خواو، بەزەیی خوایان فرۆشت و لە بەرانبەردا تووڕەیی و سزای پەروەردگاریان وەرگرت.

مەسەلەی سێیەم:

بێبڕوایان وەك نەخشەو پیلانێکی گڵاو، گوتیان: گوێ بۆ قورئان مەگرن، واتە: بێبڕوایانی قسە ڕۆیشتوو، بە شوێنکەوتووەکانی خۆیانیان گوت: گوێ بۆ قورئان مەگرن و، قسەی پووچ و غەڵبە غەڵب لە کاتی خوێنرانی قورئان دا بکەن، بەڵکو بەسەریدا زاڵبن، خواش هەڕەشەی سزاو ئازارێکی سەختی لێکردوون، وەك تۆڵەیەك لە دوژمنانی نکوولیکەر لە خواو نیشانەکانی:

خوا دەفەرموێ: ﴿ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَا تَسۡمَعُواْ لِهَٰذَا ٱلۡقُرۡءَانِ وَٱلۡغَوۡاْ فِيهِ لَعَلَّكُمۡ تَغۡلِبُونَ ﴿٢٦﴾ فَلَنُذِيقَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ عَذَابٗا شَدِيدٗا وَلَنَجۡزِيَنَّهُمۡ أَسۡوَأَ ٱلَّذِي كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ﴿٢٧﴾ ذَٰلِكَ جَزَآءُ أَعۡدَآءِ ٱللَّهِ ٱلنَّارُۖ لَهُمۡ فِيهَا دَارُ ٱلۡخُلۡدِ جَزَآءَۢ بِمَا كَانُواْ بِـَٔايَٰتِنَا يَجۡحَدُونَ ﴿٢٨﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە نۆ بڕگەدا:

١)- ﴿ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ ﴾، ئەوانەی بێبڕوابوون، گوتیان: ئەوانەی بێبڕوابوون بە دڵنیایی مەبەست پێی سەرکردەکان و حوکمڕان و قسە ڕۆیشتووەکانە، چونکە ئەوان توانای فەرمان پێکردن و، ڕێ لێگرتنیان هەبووەو، ئەوان بە خەڵکە ڕەش و ڕووت و هەڵخەڵەتاو و گوێ لە مستەکانی خۆیانیان گوتوە: وابکەن و، وامەکەن.

ئایا چییان گوت؟

٢)- ﴿ لَا تَسۡمَعُواْ لِهَٰذَا ٱلۡقُرۡءَانِ وَٱلۡغَوۡاْ فِيهِ لَعَلَّكُمۡ تَغۡلِبُونَ ﴾، گوێ بۆ ئەم قورئانە مەگرن و، قسەی پووچی تێدا بکەن، بەڵکو بەسەریدا زاڵبن، کەواتە: ﴿ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ ﴾، ئەوە لە تەفسیرەکاندا نەمبینیوە، بەڵام بە تەئکید بە سیاق و سەلیقە دیارە، کە مەبەست پێی کافرانی ئاسایی نیە کە لە نێو خۆیاندا، وایان گوتبێ، بەڵکو کافرە دەست ڕۆیشتوو و، قسە ڕۆیشتووەکان و، حوکمڕان و باڵادەستەکان بە شوێنکەوتووەکانی خۆیانیان گوت: گوێ بۆ ئەم قورئانە مەگرن، زانیویانە کە ئەگەر گوێی بۆ بگرن و گوێی بۆ

هەڵبخەن، پێی کارتێکراو دەبن، ﴿وَٱلۡغَوۡاْ فِيهِ﴾، قسەی پووچی تێدا بکەن، ﴿لَعَلَّكُمۡ تَغۡلِبُونَ ٢٦﴾، بەڵکو بەسەریدا زاڵبن، ﴿لَا تَسۡمَعُواْ لِهَٰذَا ٱلۡقُرۡءَانِ﴾، کە: ﴿تَسۡمَعُواْ﴾، بەرکاری خواستوە بە هۆی لامەوە، دەنا دەیتوانی بفەرموێ: (**لا تَسْمَعُوا هَذَا القُرآنَ**)، گوێ بۆ ئەم قورئانە مەگرن، بەڵام کە دەفەرموێ: ﴿لَا تَسۡمَعُواْ لِهَٰذَا ٱلۡقُرۡءَانِ﴾، (**عُدِّي «لا تَسْمَعُوا» بـ «لـ»، لِتَضْمِينِهِ مَعْنَى الإِطْمِئْنَانِ والرُّكُونْ**)، بۆیە: ﴿تَسۡمَعُواْ﴾، بە (لـ) بەرکاری خواستوە، تاکو مانای مەیل بەلادا کردن و پێ ئارام بوون، بخرێتە نێو وشەی: ﴿لَا تَسۡمَعُواْ﴾، یانی: (**لا تَسْمَعُوا لِهَذَا القُرآنِ، ولا تَطْمَئِنُّوا إِلَيْهِ، ولا تَرْكَنُوا إِلَيْهِ**)، گوێ بۆ ئەم قورئانە مەگرن و پێی مەسرەون و بەلایدا مەچن، ﴿وَٱلۡغَوۡاْ فِيهِ﴾، قسەی پووچی تێدا بکەن.

هەڵبەتە کە گوتوویانە: ﴿لَا تَسۡمَعُواْ لِهَٰذَا ٱلۡقُرۡءَانِ﴾، ئەمە لەسەر زمانی مسوڵمانان گوتوویانە، ئەگەرنا ئەوان بڕوایان بەوە نەبووە ئەوە ناوی قورئانەو، خوا دایبەزاندوە، واتە: ئەوەی مسوڵمانان پێی دەڵێن قورئان و، پێیان وایە لەلایەن خواوە بەسەر پێغەمبەرەکەی (موحەممەد) ﷺدا خوێنراوەتەوە، گوێ بۆ ئەوە مەگرن، وشەی (**لَغْو**)، وەك پێشتر باسمانکردوە، (**القَولُ الَّذِي لا فَائِدَةَ مِنْهُ**)، ئەو قسەیەی کە سوودی نەبێ، وەك گوتمان لە (**لَغَا**)وە هاتوە، کە دەنگی پاساریی و جریوە جریوی چۆلەکەو باڵندەیەو بۆ ئێمە بێ سوودە، چونکە تێی ناگەین، بەڵام بە تەئکید بۆ خۆیان سوود بەخشەو، لێی حاڵی دەبن، بولبولێك کە دەجریوێنێ، یان کەوێك کە دەقاسپێنێ، یان کۆترێك کە دەگمێنێ، هەروەها مریشك کە کورکە کورك دەکات و، کەڵەباب کە دەقووقێنێ و، باڵندەکانی دیکە، ئەو دەنگ و سەدایەی خۆیان بۆ خۆیان سوود بەخشە.

ئنجا کە گوتوویانە: ﴿وَٱلۡغَوۡاْ فِيهِ﴾، ئەمە دوو واتایان دەگەیەنێ:

یەکەم: قسەیەکی تێدا بکەن سوودی نەبێ، واتە: قسەی پووچ و گاڵتەو جەفەنگ بکەن و، دەنگ بەرز بکەنەوە لە کاتێکدا قورئان دەخوێنرێتەوە.

دووەم: دەنگە دەنگ و غەڵبەغەڵبێك بكەن، كە دەنگی قورئان خوێنەكە داپۆشێت، ئنجا ئەگەر پێغەمبەرە ﷺ یان یەكێك لە هاوەڵانە، یانی: دەنگ هەڵێنن و، غەڵبە غەڵبێك بكەن، كە دەنگی پێغەمبەر ﷺ یان دەنگی ئەو كەسەی كە قورئان دەخوێنێ، داپپۆشێ و، دەنگەكە ون بێ.

﴿لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ ﴿٢٦﴾﴾، بەڵكو زاڵبن، یانی: (**لَعَلَّكُم تَغْلِبُونَ مُحَمَّداً**)، یان (**لَعَلَّكُم تَغْلِبُونَ القُرْآنَ**)، بەڵكو بەسەر موحەممەددا، یان بەسەر قورئاندا زاڵبن، بەوە كە هەر كەس بیەوێ گوێبیستی قورئان بێ، نەتوانێ گوێبیست ببێ، ئنجا كە ئێوە ڕێتان لێگرت گوێبیستی قورئان بێ، مانای وایە بەسەریدا زاڵبوون، چونكە خەڵك هەتا قورئان نەبیستێ، پێی كارتێكراو نابێ.

ئنجا ئەمە وەنەبێ هەر ئەو كاتە وابووبێ، ئێستاش هەروایەو دوژمنان و ناحەزانی ئیسلام، هۆكارێك كە زۆر پشتی پێ دەبەستن و، بە كارتێكەرو كاریگەری دادەنێن بۆ دژایەتیی ئیسلام و مسوڵمانان، ئەوەیە كە شتی پووچ بڵاو دەكەنەوە، ئەو هەموو كەناڵانەی بە پارەی نەوت و غازی دزراوی خەڵك و، بە پارەی بودجەی دزراو و بەتاڵانبراوی ئەم میللەتەو، بە سەروەت و سامانی بە حەڕامیی لەسەر یەك كەڵەكە كراوی ئەم خەڵكە هەژارو ڕەش و ڕووتە كار دەكەن، ئەو كەناڵانە چییان لەسەر بڵاو دەكرێتەوە؟! بە دڵنیایی هەمووی لە چوارچێوەی ئەوەدایە كە خوا دەفەرموێ: (**لَغْو**)، قسەی پووچ، نەك هەر ئەوە، بەڵكو قسەی حەڕامیشەو لە (**لَغْو**)ش بەولاوەترە، چونكە (**لَغْو**) ئەوەیە كە سوودی نەبێ، بەڵام زۆرێك لەو قسەو چالاكیی و شتانەی كە لەو كەناڵانەدا بڵاو دەكرێنەوە، نەك هەر سوودی نیە، بەڵكو زۆریش زیانی هەیە، بە تایبەت بۆ چینی گەنج و تازە پێگەیشتوو، كە سەرگەرمیان دەكەن بە قسەو شتی پووچەوە، بەڵكو سەرگەرمیان دەكەن بەوەوە كە وا هەست بكەن یەك تۆپەڵ غەریزەن: تەنیا غەریزەی جینسیین، تەنیا غەریزەی خواردنەوەو خواردنن و، سەرگەرمیان دەكەن بەوەوە كە بەرگ و پۆشاكیان چۆن بێ؟ خواردنیان چۆن

بێ؟ چۆن ئارەزووەكانی خۆیان تێر بكەن، لە هەر ڕێیەكەوە بۆیان هەڵكەوێ، بەبێ ئەوەی گوێ بدەنە حەڵاڵ و حەرام؟ ئەوەش كاتی خۆی پیلان و نەخشەی بێبڕوایان بووە لە دژی قورئان، ئێستاش بە هەمان شێوەو هەموو ئەو هەوڵانە دەچنە ئەو چوارچێوەیەوە، كە خەڵك بەشتی پووچ و بێ ئامانج و بێ سوود سەرگەرم بكرێ، بۆ ئەوەی نەپەرژێتە سەر ئەوەی حوكمی چ حوكمڕانێكەو، ئەو دنیایە چیی لێ دێ و، كێ حوكمی دەكات و، خێرو بێری ئەو وڵاتە بۆ كوێ دەبردرێ و، ئەو خەڵكە ڕووی پێ لە چی كراوە؟ هەمیشە ئەگەر خەڵك بە ناهەق و بەتاڵەوە سەرقاڵكرا، ناپەرژێتە سەر هەق.

٣)- ﴿ فَلَنُذِيقَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ عَذَابًا شَدِيدًا ﴾، بە دڵنیایی ئێمە ئەوانەی بێبڕوان ئازارێكی سەخت و توندیان پێ دەچێژین، كە دەفەرموێ: ﴿ فَلَنُذِيقَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ ﴾، ئەمە: (**إِظْهَارٌ فِي مَقَامِ الإِضْمَار**)، دەیتوانی بفەرموێ: (**فَلَنُذِيقَنَّهُمْ**)، چونكە پێشتر باسیكردوە كە دەفەرموێ: ﴿ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَا تَسْمَعُواْ لِهَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ وَٱلْغَوْاْ فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ ﴿٢٦﴾ ﴾، بەڵام بۆیە دەفەرموێ: ﴿ فَلَنُذِيقَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ ﴾، ئەمە دەرخستنەو ئاشكراكردنە لە شوێنی پەنهانكردن، بۆ ئەوەی بزانرێ كە بێبڕواییەكەیانە، ئەو شێوە ڕەفتارەیان لێ دەپشكوێنێتەوەو، بێبڕواییەكەشیانە وایان لێدەكات شایستەی سزای سەختی خوابن، پێشتریش گوتوومانە: وشەی (**ذَوق**) بە مانای چێشتنی خواردن دێ، واتە: ئینسان لە خواردن بچێژێ، بەڵام لێرەدا ئەمە خوازراوەتەوە بۆ سزا، یانی: ئەو سزاو ئازارە كە خوا بۆ كافرانی ئامادە كردوە، وەك چێشت و خواردنێك بۆی ئامادە كردوون و، كە بە تۆبزیی پێیان بخوات و، پێیان لەو ئازارە بچێژێنێ.

٤)- ﴿ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَسْوَأَ ٱلَّذِى كَانُواْ يَعْمَلُونَ ﴾، بە دڵنیایی بەپێی خراپترینی ئەوەی دەیانكرد، سزایان دەدەین.

(ل)ی (**لَنجزِيَنَّهم**) زەمینە خۆشكەرە بۆ سوێند (**مُمَهِّدَةٌ لِلْقَسَم**)، یاخود (لـ)ی سوێندە، یانی: سوێند بە خوا، (ن)ەكەش بۆ جەختكردنەوەیە، واتە: سوێند بە

خـوا زۆر بـە جەختكردنـەوەوە، {(**أسـوء) منصـوب عَـلى نَـزْعِ الخافِـضِ أي: عـلى أسْـوَإِ الَّـذِي كانُـوا يَعْمَلُـونَ**}، (**أسـوء**) مەنصووبـە بەداڕنینـی ژێردارکـەر، یـانی: سـزایان دەدەین لەسـەر خراپتریـن کردەوەیـان کـە دەیانکـرد، (**وأَسْوَأُ: اسْمُ تَفْضِيلٍ مَسْلُوبُ المُفاضَلَةِ، وإنَّمـا أُرِيـدَ بِـهِ الـسَّيِّءُ، فَصِيـغَ بِصِيغَـةِ التَّفْضِيـلِ لِلْمُبالَغَـةِ فِي السُّـوءِ**)، کـە دەفەرمـوێ: ﴿أَسۡوَأَ ٱلَّذِى كَانُواْ يَعۡمَلُونَ﴾، مەبەسـت ئـەوە نیـە، کـە تەنیـا بـە خراپترینـی کردەوەکەیـان سـزا دەدریـن، بـەڵام بـە کـردەوە خراپەکانیـان کـە خراپتریـن نیـن، سـزا نادریـن، ﴿أَسۡوَأَ﴾، لێـرەدا نـاوی هەڵبژاردنـە، بـەڵام مەبەسـت پێـی هەڵبـژاردن و بـەراورد پێکـردن نیـە، لەگـەڵ بەرانبەرێکـدا، بەڵکـو مەبەسـت پێـی کـردەوەی خراپـە، بـەڵام بۆیـە بـە شـێوەی (**إِسـم التَّفضيـل**) هاتـوە، تاکـو زێدەڕۆیـی بکـرێ لـە خراپیـی کردەوەکەیانـدا.

لـە ڕاسـتییدا هـەر کردەوەیەکـی خـراپ لـە بەرانبـەر خـوای موتەعالـدا، بـە خراپتریــن لــە قەڵــەم دەدرێ، ئەگــەر تەنیــا خراپیــش بــێ، هــەر خراپترینــە.

٥)- ﴿ذَٰلِكَ جَزَآءُ أَعۡدَآءِ ٱللَّهِ ٱلنَّارُ﴾، ئا ئەوە سزای دوژمنانی خوایە کە ئاگرە.

٦)- ﴿لَهُمۡ فِيهَا دَارُ ٱلۡخُلۡدِ﴾، لەوێدا بۆیان هەیە مەنزڵگای تێدامانەوە، واتە: (**لَهُم فيها مَنْزِلُ البَقاءِ الأَبَدِي**)، مەنزڵگای مانەوەی هەمیشەیی بۆ ئەوان لەوێدا هەیە.

٧)- ﴿جَزَآءَۢ بِمَا كَانُواْ بِـَٔايَٰتِنَا يَجۡحَدُونَ﴾، سزای ئەوە کە نکووڵییان لە ئایەتەکانی ئێمە دەکرد، کەواتە: ئەی بێبڕواینە! ئێستا وەرن بڕوا بە ڕاستێتیی قورئان بێنن و، لێی وردبنەوەو، نکووڵیی لێ مەکەن، ئەگەرنا دوایی ئەوە سزاتانە.

ئەمـەش ئـەوە دەگەیەنـێ کـە ئـەو بێبڕوایانـە زانیویانە قورئـان هەقە، بـەڵام دانیان پێدانەهێنـاوە، چونکـە: ﴿يَجۡحَدُونَ﴾، واتـە: نکووڵیـی دەکـەن، نکووڵییکـردن ئەوەیـە مـرۆڤ بـە عەقـڵ و دڵ بزانـێ ئـەو شـتە ڕاسـتە، بـەڵام بـە زمـان دانـی پێدانەهێنـێ، وەك خـوای بـەرزی مـەزن لـە سـووڕەتی (**النَّمـل**)دا لـە بـارەی گەلـی فیرعەونـەوە، کـە مووسـا ؑ نیشـانەکانی خـوای پەروەردگاریـان بـۆ دێنێ، دەفەرمـوێ: ﴿فَلَمَّا جَآءَتۡهُمۡ

ءَايَٰتُنَا مُبۡصِرَةٗ قَالُواْ هَٰذَا سِحۡرٞ مُّبِينٞ ﴿١٣﴾ وَجَحَدُواْ بِهَا وَٱسۡتَيۡقَنَتۡهَآ أَنفُسُهُمۡ ظُلۡمٗا وَعُلُوّٗاۚ فَٱنظُرۡ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلۡمُفۡسِدِينَ ﴿١٤﴾﴾، واتـە: کاتێـك کـە نیشـانەکانی ئێمەیـان زۆر ڕۆشـن بـوون، (یـان زۆر پـێ بینـەر بـوون، هـۆکاری ئەوەبـوون مـرۆڤ پێیـان ببینـێ)، بـۆ هاتـن گوتیـان: ئـەوە جادوویێکـی ئاشـکراو ڕوونـەو، نکوولّییـان لێکـردن، لـە دەروونـی خۆشـیاندا لێیـان دڵنیابـوون ڕاسـتن، بـەڵام بـە زمـان نکوولّییـان لـێ کـردن، بـە هـۆی سـتەم و خـۆ سـەپاندنەوە، تاکـو سـتەمکاریی و خۆسـەپاندنیان بـۆ بـەردەوام بـێ، نەچوونـە ژێربـاری ئـەو موعجیزانـەوە کـە مووسـا ﷺ هێنابوونـی و، دانیـان پێـدا نەهێنـان، چونکـە ئەگـەر دانیـان بـە ڕاسـتیی نیشـانەکانیدا هێنابایـە، دەبووایـە ئەگـەر شـوێن پەیامەکەشـی کەوتبـان، ئنجـا ئەگـەر شـوێن پەیامەکـەی کەوتبـان، فیرعـەون و دارو دەسـتەکەی ئـەو بـەزم و بـازاڕەی هەیانبـوو، لێیـان تێکدەچـوو، بۆیـە هـەر لـە سـەرەتاوە نکوولّییـان لـە نیشـانەکانی مووسـا ﷺ کـرد، ﴿فَٱنظُرۡ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلۡمُفۡسِدِينَ ﴿١٤﴾﴾، سـەرنج بدە! سـەرەنجامی تێکدەران چـۆن بـوو؟! ئنجـا ئێسـتاش هەروایـەو، ئێسـتاش کەسـانێکی زۆر لـە حوکمڕانـە خـۆ سـەپێنەکان، چ لـە حیزبـە سیکۆلاریسـتەکان، چ لـە ڕژێمـە سیکۆلاریسـتەکان، چ لـە ڕژێمـە میراتیـی و بنەماڵەییـەکان، چ لـە ڕژێمـە خۆسـەپێنەکان بەهـۆی کودەتـای سـەربازیی و، هێـزی سـەربازیی و، هێـزی موخابەراتیـی، چ بـە هـۆی پەیوەندییـە سیاسـییە خـۆ بەدەسـتەوە دەرەکانیـان، لەگـەڵ زلهێزانـی ڕۆژهـەڵات و ڕۆژئـاوادا، ئەوانـە نکوولّیـی دەکـەن لـە ڕاسـتیی ئیسـلام، ئەگەرنـا دەزانن ڕاسـتە، بۆچـی نکوولّیی دەکـەن؟ چونکـە ئەگـەر بێنـە ژێربـاری ئیسـلام و پەیامـی خـواوە، پەیامـی خـوا پێـش هەمـوو شـتێك پێیـان دەڵـێ: هەمووتـان بـران، دەبـێ پێکـەوە تەبابـن، هەروەهـا پێیـان دەڵـێ: ئـەو خێـرو بێـرەی لـەم وڵاتەدایـە، هـی هەمووتانـە، هـی ماڵێـك و دوو مـاڵان و چەنـد ماڵێـك نیـە، هـی عەشـیرەتێك و حیزبێـك نیـە، هـی چەنـد کەسـێك نیـە، هـی هەمووتانـە، دەبـێ تێیـدا بەشـداربن، نابـێ هیـچ کـەس قۆرخکاریـی بـکات لـە نیعمەتەکانـی خـوادا.

هەروەها دینی خوا ڕێیان لێ دەگرێ لە تەزویرو فرت و فێڵ، لە خۆسەپاندن، لە زەبرو زەنگ، لە چاو سوور کردنەوەی ناهەق لە خەڵك، ئنجا ئاینێك ڕێی ئەوانەیان لێ بگرێ، هەر لە سەرەتاوە نكووڵیی لێ دەكەن و، ناچنە ژێرباری.

مەسەلەی چوارەم و کۆتایی:

داواکردنی بێبڕوایان لە خوای پەروەردگار کە ئەو دووانەی لە مرۆڤ و جند گومڕایان کردوون، پێشانیان بدات، تاکو بیانخەنە ژێر پێیان و، بکەونە ژێری ژێرەوە:

خوا دەفەرموێ: ﴿ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ رَبَّنَآ أَرِنَا ٱلَّذَيۡنِ أَضَلَّانَا مِنَ ٱلۡجِنِّ وَٱلۡإِنسِ نَجۡعَلۡهُمَا تَحۡتَ أَقۡدَامِنَا لِيَكُونَا مِنَ ٱلۡأَسۡفَلِينَ ﴿٢٩﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە، لە چوار بڕگەدا:

١)- ﴿ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ ﴾، ئەوانەی بێبڕوان، گوتیان، ئەمە لێرەدا: بە حوکمڕان و شوێنکەوتووەوە، بە سەرکردەو بنکردەوە، ئەوانەی شت بەدەست بوون و، ئەوانەی شوێنکەوتوو و لاساییکەرەوە بوون، هەموویان دەگرێتەوە.

٢)- {ئەوانەی بێبڕوان گوتیان:} ﴿ رَبَّنَآ أَرِنَا ٱلَّذَيۡنِ أَضَلَّانَا ﴾، پەروەردگارمان! ئەو دووانەی گومڕایان کردین، پێشانمان بدە، توێژەرەوانی قورئان زۆربەیان بۆ وێنە: **(الطبري)** و زۆری دیکەش گوتوویانە: ئەو دووانە (ئیبلیس) و (قابیل)ن، ئیبلیس لەبەر ئەوەی یەکەم کەس بوو سەرپێچیی کرد لە ئاسمان، قابیلیش یەکەم کەس بوو لەسەر زەوی سەرپێچیی لە فەرمانی خوا کردو، برایەکەی خۆی کە هابیلە کوشتی، ئەو دووانەمان پێشان بدە کە ڕێی کوفرو تاوان و خراپەیان بۆ خەڵك شکاندو، ڕەنگی سەرپێچییکردن لە فەرمانی خوایان ڕشت.

بەڵام من پێم وایە: ﴿ ٱلَّذَيۡنِ أَضَلَّانَا ﴾، ئەو دووانەی گومڕایان کردین، واتە: ئەو دوو جۆرەی گومڕایان کردین لە جندو مرۆڤ، نەك دوو کەس، کە ئیبلیس و قابیل بن، بەڵکو هەموو ئەوانەی کە لەو دوو جۆرە دروستکراوەن، چ جند، چ مرۆڤ، ئەوانەمان پێشانبدە، چونکە بە تەئکید هەڵخەڵەتێنراوو شوێنکەوتووەکان زۆر زیاترن لە گومڕاکەرەکان، یانی: جاری وا هەیە کەسێك ئۆممەتێك گومڕا

دەكات، كەسێك و دارو دەستەكەی كە كەمینەیەكن، خەڵكێكی زۆر گومڕا دەكەن، كەواتە: گومڕا كراوەكان زۆر زیاترن لە گومڕاكەرەكان، ئەگەر جندن، ئەگەر مرۆڤن، كەواتە: چونكە گومڕاكراوەكان زۆربەن، بە ئاسانیی لەوێ بەرِوەستیان دێن و[1]، دەڵێن: پێشانمان بدە تاكو بیانخەینە ژێر پێمانەوە، هەر كۆمەڵەیەك لە گومڕاكراوەكان، ئەوانەی گومڕایان كردوون لە جندو مرۆڤ، بۆ ئەوەی لەوێ داخی دڵی خۆیانیان پێ بڕێژن.

بەڵگەشم لەو بارەوە كە ئەو دووانە دوو كەسی دیارییكراو نین، بەڵكو دوو جۆرە دروستكراون، ئەوەیە كە خوا لە سووڕەتی (**الأَنْعَام**)دا، دەفەرموێ: ﴿ وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا ۚ وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ ۖ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١١٢﴾ ﴾، واتە: هەروا بە شێوەیە بۆ هەر پێغەمبەرێك دوژمنێكمان ڕەخساندوە، لە شەیتانەكانی مرۆڤ و جند، هەروەها لە سووڕەتی (**النَّاس**)یشدا خوا دەفەرموێ: ﴿ الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ﴿٥﴾ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ﴿٦﴾ ﴾، واتە: ئەوكەسەی كە خوتخوتەو دنەدانی خراپ دەخاتە سینەی خەڵكەوە، لە جندو لە مرۆڤ.

٣)- ﴿ نَجْعَلْهُمَا تَحْتَ أَقْدَامِنَا ﴾، تاكو بیانخەینە ژێر پێیەكانمانەوە.

٤)- ﴿ لِيَكُونَا مِنَ الْأَسْفَلِينَ ﴾، تاكو ئەو دوو جۆرە خەڵك هەڵخەڵەتێنەرو گومڕاكەرە لە ژێرەوەبن، واتە: لە ژێر ئێمەوەبن و، بیانخەینە ژێر پێمان.

ئەو گومڕاكراوانە كە دەزانن ئەو گومڕاكەرانە، تووشی چ ڕۆژێكی ڕەش و پڕ مەینەتیی و چ بەد بەختییەكیان كردوون، هیچیان بەدەست نامێنێ ئەوە نەبێ كە بڵێن: خوایە! پێشانمان بدە، بزانین كێ و كێ بوون؟ یان لە كوێن؟ تاكو بیانخەینە ژێر پێ، بەڵام پێموانیە ئەو داوایەشیان وەربگیرێ، چونكە كارەكانی

---

(١) بەردەستیان دێن: پێیان دەوێرن

خـوا ﷻ بـۆ سـزادانی کافرانیـش هیچـی فـەوزاو پاشـاگەردانیی نیـە، بەڵکـو هـەر کەسـە بـۆ خـۆی سـزای پـڕ بـە پێسـتی خـۆی دەدرێ، ئـەوە نیـە کـە لەوێـدا ببێتـە گێـژاوو، پاشـا گەردانیـی، بـەڵام گرنـگ ئەوەیـە ئـەوان ئـەو داوایـە دەکـەن و، ئـەو قسـەیە دەکـەن، بـۆ دەرخسـتنی توورەیـی و، بێزاریـی و، زۆر پەسـتیی خۆیـان لـەوان، کـە ئەگـەر بـە خسـتنە ژێـر پێـش بـێ، بـا تـۆزێ تۆڵەیـان لـێ بکەنـەوەو، داخـی دڵـی خۆیانیـان پـێ بڕێـژن.

ئەمـەش بـۆ ئـەوە خـوا ﷻ دەیخاتـە ڕوو، کـە ئـەی ئـەو خەڵکـەی هەڵدەخەڵەتێن و شـوێن ئـەو سـتەمکارانە دەکـەون! ڕۆژێـک دێ داوا لـە خـوا دەکـەن ئـەو سـەرکردانەتان پێشـانتان بـدات، بیانخەنـە ژێـر پـێ، کەواتـە: حەیفـەو عەیبـە ئێسـتا ئێـوە مەکەونـە ژێـر پێیـان، کاتێـک دێ هێندەتـان ڕق لێیـان هەڵدەسـتێ، تووشـی وەزعێکتـان دەکـەن، کـە ئـاوات بخـوازن ئەوانـە بخەنـە ژێـر پێـی خۆتـان، ئنجـا ئێسـتا ئێـوە مەکەونـە ژێـر پێـی ئـەوان، تاکـو ئـەو ڕۆژەش ئـەو خۆزگەیـە نەخـوازن!.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی چوارەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـەمان لـە دە (١٠) ئایـەت پێـك دێ، ئایەتەكانـی: (٣٠ - ٣٩)، لـەم ئایەتانـەدا:

یەكەم: باسی بەندە بڕوادارو ڕاوەستاو و دامەزراوەكانی خوا كراوە، كە فریشتەكان لە دنیاو، لە دواڕۆژدا دادەبەزنە سەریان و، موژدەیان پێ دەدەن، ترس و خەم و پەژارەیان لە دڵدا دەڕەوێننەوە.

دووەم: هەر لەم دە (١٠) ئایەتەدا، باسی بانگەوازكارانی ڕێی خواو، خەسڵەتە بنەڕەتییەكانیان كراوە.

سێیەم: ژمارەیەك لە نیشانەكانی خوا، دیاردەو دیمەنە سەرنجڕاكێش و دڵ بزوێنەكانی دەوروبەرو گەردوون، خراونەڕوو، وەك بەڵگە لەسەر پەروەردگارێتیی و تەنیا پەرستراوێتیی خوا، كە بریتین لە: شەوگارو، ڕۆژگارو، خۆرو، مانگ و، دابەزینی ئاو بۆ سەر زەوی و، زیندووبوونەوەی زەوی و، ڕازاندنەوەی زەوی بە گوڵ و گوڵزارو، ڕووەك و دارو درەخت و، هەموو ئەو شتانەی كە لەسەری دەڕوێن.

﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ قَالُواْ رَبُّنَا ٱللَّهُ ثُمَّ ٱسۡتَقَٰمُواْ تَتَنَزَّلُ عَلَيۡهِمُ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ أَلَّا
تَخَافُواْ وَلَا تَحۡزَنُواْ وَأَبۡشِرُواْ بِٱلۡجَنَّةِ ٱلَّتِي كُنتُمۡ تُوعَدُونَ ﴿٣٠﴾ نَحۡنُ أَوۡلِيَآؤُكُمۡ
فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَفِي ٱلۡأٓخِرَةِۖ وَلَكُمۡ فِيهَا مَا تَشۡتَهِيٓ أَنفُسُكُمۡ وَلَكُمۡ فِيهَا
مَا تَدَّعُونَ ﴿٣١﴾ نُزُلٗا مِّنۡ غَفُورٖ رَّحِيمٖ ﴿٣٢﴾ وَمَنۡ أَحۡسَنُ قَوۡلٗا مِّمَّن دَعَآ إِلَى ٱللَّهِ
وَعَمِلَ صَٰلِحٗا وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ ٱلۡمُسۡلِمِينَ ﴿٣٣﴾ وَلَا تَسۡتَوِي ٱلۡحَسَنَةُ وَلَا ٱلسَّيِّئَةُۚ
ٱدۡفَعۡ بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُ فَإِذَا ٱلَّذِي بَيۡنَكَ وَبَيۡنَهُۥ عَدَٰوَةٞ كَأَنَّهُۥ وَلِيٌّ حَمِيمٞ ﴿٣٤﴾ وَمَا

يُلَقَّىٰهَآ إِلَّا ٱلَّذِينَ صَبَرُواْ وَمَا يُلَقَّىٰهَآ إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴿٣٥﴾ وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ
ٱلشَّيْطَٰنِ نَزْغٌ فَٱسْتَعِذْ بِٱللَّهِ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٣٦﴾ وَمِنْ ءَايَٰتِهِ ٱلَّيْلُ
وَٱلنَّهَارُ وَٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ لَا تَسْجُدُواْ لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَٱسْجُدُواْ لِلَّهِ
ٱلَّذِى خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿٣٧﴾ فَإِنِ ٱسْتَكْبَرُواْ فَٱلَّذِينَ
عِندَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُۥ بِٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْـَٔمُونَ ۩ ﴿٣٨﴾ وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦٓ أَنَّكَ
تَرَى ٱلْأَرْضَ خَٰشِعَةً فَإِذَآ أَنزَلْنَا عَلَيْهَا ٱلْمَآءَ ٱهْتَزَّتْ وَرَبَتْ إِنَّ ٱلَّذِىٓ أَحْيَاهَا لَمُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰٓ
إِنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾

مانای دەقاو دەقی ئایەتەكان

{بێگومان ئەوانەی گوتیان: پەروەردگارمان خوایە، ئنجا ڕاوەستاوو دامەزراو بوون (لەسەر ڕاستە شەقامی خوا)، فریشتەكان دادەبەزنە سەریان (خورپەیان بۆ دەكەن)، كە مەترسن و خەمبار مەبن و، موژدەتان لێ بێ بەو بەهەشتەی كە پێشتر گفتتان پێ دەدرا ﴿٣٠﴾ ئێمە دۆست و پشتیوانتانین لە ژیانی دنیاو، لە ژیانی كۆتاییداو، لەوێدا بۆتان هەیە هەرچی دەروونتان بیخوازێ و، هەرچی داوای بكەن ﴿٣١﴾ ئەوە بژیوێكی میواندارییە لە لایەن خوای لێبوردەی میهرەبانەوە (ئامادە كراوە) ﴿٣٢﴾ ئایا قسەی كێ باشترە لە هی كەسێك كە خەڵك بۆ لای خوا بانگ دەكات و، كردەوەی چاك دەكات و، دەڵێ: من لە مسوڵمانانم؟ ﴿٣٣﴾ چاكەو خراپەش یەكسان نین، (لە شێوازی بانگەوازدا)، بە خەسڵەت و شێوازی باشتر خراپەی بەرانبەرەكەت بەرپەرچ بدەوە، لە ئەنجامی ئەوەدا ئەو كەسەی لە نێوان تۆو ویدا دوژمنایەتیی هەیە، وەك دۆستێكی نیزیك و دڵسۆزی لێ دێ ﴿٣٤﴾ ئەو خەسڵەتەش تەنیا بە كەسانێك دەدرێ كە

خۆیـان ڕادەگـرن و، تەنیـا بـە کەسـانێك دەدرێ کـە خـاوەن بەشـێکی مەزنـن، (لـە بـڕواو خواپەرسـتیی و ڕەوشـتی بـەرز) ﴿٣٥﴾ هـەر کاتێکیـش لـە شـەیتانەوە دنـەدان و خوتخوتەیەکـت پـێ گەیشـت، پەنـا بـە خـوا بگـرە، بـە دڵنیایـی ئـەو بیسـەری زانایـە ﴿٣٦﴾ لـە نیشانەکانیشـی (بەڵگـەو نیشـانەکانی پەروەردگارێتیـی و تەنیـا پەرسـتراوێتیی خـوا)، شـەوگارو ڕۆژگارو، خـۆرو مانگـن، ئنجـا ئەگـەر بـە ڕاسـتیی خـوا دەپەرسـتن، کڕنـووش بـۆ خـۆرو بـۆ مانگیـش مەبـەن و، کڕنـووش تەنیـا بـۆ ئـەو خوایـە بـەرن کـە ئەوانـی دروسـتکردوون ﴿٣٧﴾ ئنجـا ئەگـەر خۆیانیـان بـە زلگـرت، بێگومـان ئەوانـەی لـە لای پەروەردگارتـن (لـە فریشـتەکان)، بـە شـەوو ڕۆژ پاکیـی بـۆ دەردەبـڕن، ئـەوان مانـدوو و شـەکەتیش نابـن ﴿٣٨﴾ هەروەهـا لـە نیشـانەکانی وی، ئەوەیـە کـە زەوی بـە ملکەچیـی و پەژمـوردەو وشـك دەبینـی، بـەڵام هـەر کات ئاومـان دابەزانـدە سـەری، جووڵـە جووڵـی کـردو زیـادی کـردو هەڵاوسا، بـە دڵنیایـی ئـەو کەسـەی ژیاندوویەتەوە، ژیێنـەرەوەی مردووانـە، بێگومـان ئـەو لەسـەر هەمـوو شـتێك توانایـە ﴿٣٩﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(أَسۡتَقَـٰمُواْ): ڕێـك وەسـتان، (**إِسْتِقَامَةُ الإِنْسَانِ: لُزومُـهُ المَنْهَجَ المُسْتَقِيم، الإقَامَـةُ فِي المَـكَانِ: الثَّبَـاتُ وَالرُّسُـوخُ**)، ئیسـتیقامەتی مـرۆڤ: بریتیـە لـەوەی ڕێـی ڕاسـت بگـرێ، (**إِقَامَـة**) لـە شـوێنێك، بریتیـە لـەوەی لـەو شـوێنەدا بمێنێتـەوەو چەسـپاو بـێ، کەواتـە (**إِسْتَقَامُوا**) واتـە: لەسـەر ئـەو ڕێیـەی خـوا ﷻ ڕاوەسـتاو بـوون، لەسـەر ئـەو ڕێیـە ڕاسـتەی خـوا چەسـپاو بـوون.

(نُزُلًا): (**النُّـزُلُ: مَـا يُعَـدُّ لِلنَّـازِلِ مِـنَ الـزَّادِ**)، (**نُـزُل**): ئەوەیـە بـۆ بابـای دابەزیـو، میوانێـك کـە لـەلای خانەخـوێ دادەبـەزێ و دێ بـۆ لای، ئامـادە دەکـرێ لـە خـواردن و خـۆراك.

(حَمِيمٌ): (الحَمِيمُ: الْقَرِيبُ الْمُشْفِقُ، فَكَأَنَّهُ يَحْتَدُّ حِمَايَةً لِذَوِيهِ، وَقِيلَ: الْحَامَّةُ وَالعَامَّةُ)، (حَمِيم): نیزیکێکی بە پەرۆش، یاخود خزمێکی بە پەرۆش، وەك ئەو خزمە، ئەو نیزیکە گەرم بێ و تووڕە ببێ، وەك پاراستنێك بۆ نیزیکەکانی، بۆ خزمەکانی، چونکە (حَمِيم) بە مانای ئاوی کوڵاوو داغیش دێ، یانی: ئەو مرۆڤە ئەگەر زۆر دڵسۆزو بە پەرۆش بێ بۆ کەسێك، گەرم دەبێ وەك پارێزگاریی لێکردنی لەو کەسەی بە نیزیك و بە دۆست و بە خۆشەویستی خۆی دەزانێ، بۆیە لە زمانی عەرەبییدا گوتراوە: (الْحَامَّةُ وَالعَامَّة) واتە: کەسانی تایبەت بە مرۆڤ و، کەسانی گشتیی، (حَامَّة) ئەوانەن کە لەسەر مرۆڤ هەڵدەدەنێ و، تووڕە دەبن و گەرم دادێن، (عامة)ش یانی: خەڵك بە گشتیی.

(وَمَا يُلَقَّىٰهَآ): نایدرێتێ و پێی نا بەخشرێ (وَمَا يُؤْتَاهَا، وَمَا يُعْطَاهَا)، دەگوترێ: (لَقَّيْتُهُ بِكَذَا أَي اسْتَقْبَلْتُهُ بِهِ) واتە: پێشوازییم کرد لەو کەسە بەو شتە، واتە: ئەو شتەم پێدا، (وَمَا يُلَقَّاهَا) یانی: (وَمَا يُعْطَاهَا) پێی نادرێ و پێی نابەخشرێ ئەو سیفەتە.

(إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ): مەگەر کەسێك کە خاوەن پشك و بەشێکی مەزن بێ (الحَظُّ: النَّصِيبُ المُقَدَّرُ، حَظِظْتُ وَحُظِظْتُ فَأَنَا مَحْظُوظٌ)، (حَظّ): بریتیە لە بەشێکی دیارییکراو، دەگوترێ: (حَظِظْتُ) واتە: ئەو شتەم پێ بڕا، (حُظِظْتُ) ئەو شتە بە من درا، (فَأَنَا مَحْظُوظٌ) من خاوەن پشك و بەشم.

(يَنزَغَنَّكَ): (النَّزْغُ: دُخُولٌ فِي أَمْرٍ لِإِفْسَادِهِ)، (نَزْغ): بریتیە لە چوونە نێو کارێك بۆ تێکدانی، ئەگەر بە دنەدان و، خوتخوتە دان و، هاندان بەرەو خراپە لێکبدرێتەوە.

(يَسْـَٔمُونَ): ماندوو نابن، (السَّآمَةُ: المَلَالَةُ مِمَّا يَكْثُرُ لُبْثُهُ)، (سَآمَة): بریتیە لە ماندوو بوون لە شتێك کە زۆر دەمێنێتەوە، واتە: فریشتەکان ماندوو و بێتاقەت و بێزار نابن، بە هۆی ئەوەوە کە هەمیشە سەرگەرمی بە پاکگرتن و ستاییشکردنی خوای بەرزی مەزنن.

(خَٰشِعَةً): زەوی دەبینی بە (خَاشِع)ی، (الخُشُوعُ: الضَّرَاعَة) پاڕانەوەو کڕووزانەوە، (الأَرْضُ الخَاشِعَة) زەویەکی بێ ڕووەك، زەویەکی ڕووتەن، لەبەر ئەوەی ئینسان کە هیچی نەبێ دەلاڵێتەوەو دەکڕووزێتەوە، زەویش کە هیچی لەسەر نەبێ وەك بڵێی حاڵەتی کڕووزانەوەو پاڕانەوەو لاڵانەوەی هەیە، کە خوا ئاوێك دابەزێنێتە سەری تاکو دووبارە کشتوکاڵ و ڕووەکی لەسەر سەوز بێ.

(ٱهۡتَزَّتۡ): (الهَزُّ: التَّحْرِيكُ الشَّدِيد، هَزَزْتُ الرَّمْحَ فَاهْتَزَّ)، (هَزّ): بریتیە لە جووڵاندنێکی بەهێز، دەگوترێ: (هَزَزْتُ الرَّمْحَ فَاهْتَزَّ) ڕمەکەم ڕاوەشاند ئەویش ڕاوەشا.

(وَرَبَتۡ): زیادی کرد، (رَبَى: أَي زَادَ وَعَلَى)، زەوی کە ئاو دادەبەزێتە سەری، چ باران، چ بەفرو تەرزە، ئەو ئاوە تێکەڵ بەو زەویە دەبێ، بێگومان قەبارەی زەوی هەڵدەستێ و هەڵدەئاوسێ، مەبەست پێی ئەو حاڵەتەیە.

مانای گشتیی ئایەتەکان

لەم دە (١٠) ئایەتەدا، وەك لە پێناسەکەیدا گوتمان: خوا ﷻ سێ بابەتی سەرەکیی باس دەکات:

١- باسی ئەوانەی لەسەر ڕاستە شەقامی خوا بەردەوامن، کە فریشتەکان دەبنە هاودەم و هاوڕازیان، بە پێچەوانەی ئەوانەوە کە بێبڕواو خراپەکار بوون و، خوا شەیتانەکانیان دەکاتە هاونشین و هاوڕاز، شەیتانی جندو مرۆڤ، بەڵام ئەوان فریشتەکان دەبنە هاودەم و هاوڕازو هاونشینیان.

٢- باسی بانگەوازە کە دەبێ بە چ شێوەیەك بانگەواز بکرێ و، خەسڵەتە بنەڕەتەکانی بانگەوازکارانی ڕێی خوا کامانەن؟

٣- باسی هەندێ لە نیشانەکانی خوایە، کە هاوکات نیعمەت و چاکەی خوان بەسەر مرۆڤەوەو، نیشانەی تەنیا بەدیهێنەرایەتیی و، پەروەردگارێتیی و، پەرستراوێتیی خوای بەرزو مەزنیشن.

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ قَالُواْ رَبُّنَا ٱللَّهُ ثُمَّ ٱسۡتَقَٰمُواْ﴾، بە دڵنیایی ئەوانەی گوتیان: پەروەردگارمان خوایەو، دواییش ڕاوەستاو و دامەزراو بوون، نە لەخشاو بوون لەسەر ئەو ڕاستە شەقامە، کە بە وشەی: ﴿رَبُّنَا ٱللَّهُ﴾، تەعبیریان لێکرد، چونکە: ﴿رَبُّنَا ٱللَّهُ﴾، پەروەردگارمان خوایە، ئەوە بۆ خۆی ڕێبازو بەرنامەیەکە لە ژیانداو، بووناسییەکە، کە تۆ خۆت بە پەروەردەکراوو، بەخێوکراوو، دروستکراوی خوایەك دەزانی کە خاوەنی هەموو شتێکە، ﴿ثُمَّ ٱسۡتَقَٰمُواْ﴾، دوایی ڕاوەستاوو دامەزراویش بوون لەسەر ئەوە، ﴿تَتَنَزَّلُ عَلَيۡهِمُ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ﴾، فریشتەکان دادەبەزنە سەریان، چییان پێ دەڵێن؟ ﴿أَلَّا تَخَافُواْ وَلَا تَحۡزَنُواْ﴾، (پێیان دەڵێن:) مەترسێن بۆ داهاتوو، پەژارەداریش مەبن بۆ ڕابردوو، یاخود با ترس و خەم و پەژارەتان لە دڵدا نەبێ، ﴿وَأَبۡشِرُواْ بِٱلۡجَنَّةِ ٱلَّتِي كُنتُمۡ تُوعَدُونَ﴾، دڵخۆشبن و موژدەشتان لێ بێ بەو بەهەشتەی پێشتر بەڵێنتان پێدەدرا، واتە: لە دنیادا بەڵێنتان پێدەدرا، یان پێشتر بەڵێنتان پێدراوە.

﴿نَحۡنُ أَوۡلِيَآؤُكُمۡ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَفِي ٱلۡأٓخِرَةِ﴾، ئێمە دۆست و پشتیوانی ئێوەین لە ژیانی دنیاداو، لە ژیانی کۆتاییشدا، ﴿وَلَكُمۡ فِيهَا مَا تَشۡتَهِيٓ أَنفُسُكُمۡ﴾، بۆ ئێوە لەو بەهەشتەدا هەیە، هەر شتێك نەفستان ئارەزووی بکات و بیخوازێ، هەرچی دڵتان ئارەزووی بکات هەیە، ﴿وَلَكُمۡ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ﴾، هەر شتێکیش کە داوا بکەن، لەوێدا بۆتان هەیە، ﴿نُزُلٗا مِّنۡ غَفُورٖ رَّحِيمٖ﴾، ئەوە نازو نیعمەتێکە ئامادە کراوە لەلایەن خوای لێبوردەی بە بەزەییەوە، وەك چۆن کەسێك، خانەخوێیەك، میوانێکی زۆر عەزیزو خۆشەویست دەعوەت دەکات، چی لە توانایدا هەیە لە پێداویستیی و خواردنی جۆراو جۆر،

بۆی ساز دەكات، ئەو نازو نیعمەتەش كە لەو بەهەشتەدا هەیە، میوانداریی كردنی خوای لێبوردەی بە بەزەییە بۆ ئێوە.

ئنجا دێتە سەر بابەتی دووەم، خوا ﷻ دەفەرمووێ: ﴿ وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّن دَعَآ إِلَى ٱللَّهِ وَعَمِلَ صَٰلِحًا ﴾، قسەی كێ چاكترە لە هی كەسێك كە خەڵك بۆ لای خوا بانگ دەكات و، كردەوەی باشیش دەكات، واتە: قسەكانی مۆری كردەوەیان پێوەیە، قسەی هەوایی نین، قسە بكات و كاری پێنەكات، ﴿ وَقَالَ إِنَّنِى مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴾، دەشڵێ: من لە مسوڵمانانم، لەبەر ئەوەی خەڵك بۆ لای خوا بانگ دەكات و، كردەوەی باش دەكات، بوغرا نابێ و لە خۆبایی نابێ و، لە كەوڵی خۆی دەرناچێ، كە خۆی لە مسوڵمانان جیابكاتەوە، بەڵكو دەڵێ: من لە مسوڵمانانم و، من لە ملكەچانم بۆ خوا، ﴿ وَلَا تَسْتَوِى ٱلْحَسَنَةُ وَلَا ٱلسَّيِّئَةُ ﴾، بە دڵنیایی چاكەكردن و خراپەكردنیش یەكسان نین، واتە: بەكارهێنانی شێوازی چاك، لەگەڵ شێوازی خراپدا، یەكسان نین، بەڵكو دوو شوێنەواری زۆر پێچەوانەی یەكدییان هەیە، بۆیە: ﴿ ٱدْفَعْ بِٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ ﴾، تۆ بە كام خەسڵەتی چاكترە، قسەو ڕەفتاری خراپی بەرانبەرەكەت پاڵپێوەبنێ، لە سووڕەتی (الْمُؤمِنُونْ)دا دەفەرمووێ: ﴿ ٱدْفَعْ بِٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ ٱلسَّيِّئَةَ ﴾، واتە: خراپە بە كام خەسڵەت و سیفەتی چاكترە، پاڵپێوەبنێ، بەڵام لێرە دەفەرمووێ: خراپەیەك كە لە بەرانبەرتدا دەگوترێ و دەكرێ، تۆ بە كام ڕەوشت و كام خەسڵەت بەرزترو چاكترە، بەوە ئەو خراپەیە پاڵپێوەبنێ و، وابكە كاریگەریی نەمێنێ، ﴿ فَإِذَا ٱلَّذِى بَيْنَكَ وَبَيْنَهُۥ عَدَٰوَةٌ ﴾، كە تۆ واتكرد، ئنجا دەبینی ئەوەی لە نێوان تۆو ئەودا دوژمنایەتیی و ناكۆكیی و ناتەبایی هەیە، ﴿ كَأَنَّهُۥ وَلِىٌّ حَمِيمٌ ﴾، وەك دۆستێكی زۆر بە پەرۆش و نیزیك و دڵگەرمی لێ دێ بۆ خۆت.

﴿ وَمَا يُلَقَّىٰهَآ إِلَّا ٱلَّذِينَ صَبَرُوا۟ ﴾، بەڵام ئەو سیفەتەش كە بە چاكە، یان بە چاكتر خراپە پاڵپێوە بنرێ، نادرێ، مەگەر بە كەسانێك كە خۆڕاگرن، ﴿ وَمَا يُلَقَّىٰهَآ إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴾، هەروەها نادرێ مەگەر بە خاوەن پشك و

بەشێکی مەزن، واتە: خاوەن پشك و بەشێکی مەزن لە ئیمان و خواپەرستییداو، لە چاکەکاریی و تەقواو خۆ پاك و چاککردن دا، دەبێ ئەوانەت هەبێ، ئنجا ئەو ڕەوشت و خەسڵەتە بەرزە لە تۆدا پەیدادەبێ، کە تۆ لە بەرانبەر خراپەدا چاکە بکەی، یان چاکتر بکەی.

ئنجا لەبەر ئەوەی حاڵەتی بانگەوازو وتووێژ لەگەڵ خەڵك و، دیالۆگ و مشتومڕکردن، ئەگەری ئەوەی هەیە بەرانبەرەکەت هەڵبچێ، یان تۆ هەڵبچی و، قسەیەکی توند بکرێ، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ ٱلشَّيۡطَٰنِ نَزۡغٌ فَٱسۡتَعِذۡ بِٱللَّهِ ﴾، ئەگەر لە شەیتانەوە دنەدانێك، خوتخوتەیەك بە تۆ گەیشت، پەنا بە خوا بگرە، ﴿ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡعَلِيمُ ﴾، بە دڵنیایی هەر ئەو بیسەری زانایە، قسەکان هەموویان دەبیستێ و، زاناشە بە نێو دڵ و دەروونیشتان.

ئنجا دێتە سەر بابەتی سێیەم، ئەم بابەتانەش هەموویان وەك ئاڵقەکانی زنجیرێك تێکهەڵکێشن، چونکە: ئەوانە دەڵێن: پەروەردگارمان خوایەو ڕاوەستاو دەبن، کەسێك خوا بە پەروەردگارو خاوەنی خۆی بزانێ، بانگەواز دەکات بۆ لای و، ڕێبازی وی، ئایینی خوای پەروەردگارە، هەروەها بە شێوازێکیش ئەو بانگەوازە دەکات کە شایستەی بەرزی ئەو ڕێبازە بێ، ئنجا یەکێك لە شێوازەکانی بانگەواز ئەوەیە، کە مرۆڤ نیشانەو نیعمەتەکانی خوا بخاتە بەرچاوی خەڵك، وەك من کاتی خۆی لە شێعرێك دا گوتوومە:

سروشت ئاوێنەی تەجەللای خوایە ... باش سەرنجی بدە بزانە چی تیایە

لە ڕێی کرەوە کردگار دەناسرێ ... سرووشت کرێکە کردگاری خوایە

یانی: ئێمە لە ڕێی دروستکراوەکانی خواوە، دەتوانین زیاتر خوا ﷻ بناسین، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ وَمِنۡ ءَايَٰتِهِ ٱلَّيۡلُ وَٱلنَّهَارُ وَٱلشَّمۡسُ وَٱلۡقَمَرُ ﴾، لە نیشانەکانی پەروەردگارێتیی خوا، شەوگارو ڕۆژگارو خۆرو مانگن، کە خۆر لە ڕۆژگاردا دیارەو، مانگیش لە شەوگاردا، ﴿ لَا تَسۡجُدُواْ لِلشَّمۡسِ وَلَا لِلۡقَمَرِ ﴾،

کڕنــووش مەبــەن نــە بــۆ خــۆرو، نــە بــۆ مانگیــش، ﴿وَٱسۡجُدُواْ لِلَّهِ ٱلَّذِى خَلَقَهُنَّ﴾، کڕنــووش بــۆ ئــەو خوایــە ببــەن، کــە ئەوانــەی هێناوەتــە دی، ﴿إِن كُنتُمۡ إِيَّاهُ تَعۡبُدُونَ﴾، ئەگــەر ئێــوە بەڕاســتیی خــوا دەپەرســتن، ﴿فَإِنِ ٱسۡتَكۡبَرُواْ﴾، ئنجــا ئەگــەر خۆیــان بەزلگــرت، لــەوە کــە کڕنــووش بــۆ خــوا بــەرن، ﴿فَٱلَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ﴾، ئەوانــەی لــەلای پەروەردگارتــن، کــە مەبەســت پێــی فریشــتە زۆر لــە خــوا نیزیکەکانــە، چــی دەکــەن؟ ﴿يُسَبِّحُونَ لَهُۥ بِٱلَّيۡلِ وَٱلنَّهَارِ وَهُمۡ لَا يَسۡـَٔمُونَ﴾، بــە شــەوو ڕۆژ پاکیــی بــۆ خــوا دەردەبــڕن و، مانــدووش نابــن، بــێ تاقــەت و وەڕەزیــش نابــن.

هەڵبەتــە لــە کۆتایــی ئــەم ئایەتــەدا ســەجدەی قوڕئــان خوێنــدن هەیــە، ئێمــەش لە کاتــی قوڕئــان خوێندنەکــەدا ســەجدەکەمان بــرد[1]، وەك عــادەتی خۆمــان لــە ســەرجەم شــوێنەکانی دیکــەی ســەجدەی قوڕئانخوێنــدن بــردن دا.

﴿وَمِنۡ ءَايَٰتِهِۦٓ أَنَّكَ تَرَى ٱلۡأَرۡضَ خَٰشِعَةً﴾، هەروەهــا لــە نیشــانەکانی خــوا، نیشـانەکانی تەنیـا بەدیهێنەرایەتیـی و، تەنیـا پەروەردگارێتیـی و، تەنیـا خاوەنداریێتیـی و، پاشــان تەنیــا پەرســتراوێتیی خــوا، ئەوەیــە کــە: ﴿أَنَّكَ تَرَى ٱلۡأَرۡضَ خَٰشِعَةً﴾، تــۆ زەوی دەبینــی ملکــەچ و زەبــوون، ﴿فَإِذَآ أَنزَلۡنَا عَلَيۡهَا ٱلۡمَآءَ ٱهۡتَزَّتۡ وَرَبَتۡ﴾، ئنجــا کاتێــك ئاومــان دابەزانــدە ســەری، جــووڵاو زیــادی کــردو هەڵاوســا، واتــە: شــیناوردی لــێ دەڕوێ، جۆرەکانــی ڕووەکــی لــێ دەڕوێــن، لــە دارو درەخــت، لــە میوەجــات، لــە تــەڕەکار، لــە ســەوزە، لــە دانەوێڵــە، لــە گژوگیــا، پێشــێ ئــەو زەوییــە ملکەچــەو، زەبوونــە، وەك چــۆن کەســێك هیچــی نیــە دەکڕووزێتــەوەو، دەلاڵێتــەوە شــتێکی پــێ بــدرێ، ئــەو زەوییــە قاقــڕو دێمــەکارو بــێ ڕووەکــەش، هیــچ ســەوزایی لەســەر نیــەو، هیــچ ژیانــی لەســەر نیــە، بــەڵام کاتێــك ئاومــان دابەزانــدە ســەری، لــە شــێوەی بــاران و بەفــرو تــەرزەدا، ﴿ٱهۡتَزَّتۡ وَرَبَتۡ﴾، جــووڵاو، زیــادی کــردو، هەڵاوســا، ﴿إِنَّ ٱلَّذِىٓ أَحۡيَاهَا لَمُحۡىِ ٱلۡمَوۡتَىٰٓ﴾، بــە دڵنیایــی ئــەو کەســەی زینــدووی کردۆتــەوە، ژیێنــەرەوەی

---

(١) مەبەستە کاتی گوتنەوەی دەرسەکەیە.

مردووانــە، خــوا ئــەو زەوییــە مــردووە زینــدوو دەکاتــەوە ســاڵانە، لــە کاتــی خۆشــیدا مردووانیــش زینــدوو دەکاتــەوە و، ژیێنــەرەوەی مردووانــە، ﴿إِنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾، بــە دڵنیایــی ئــەو لەســەر هەمــوو شــتێك بــە توانایــە.

واتــە: ئــەی خەڵکینــە! لــە ڕێــی نیشــانەکانی خــواوە، خــوای پەروەدگارتــان بناســن و، لــە ڕێــی پێغەمبەرەکەیــەوە ﷺ گــوێ بــۆ فەرمایشــتەکەی بگــرن و، پابەندبــن بــە بەرنامەکەیــەوە، چونکــە کاتێــك دێ، دوای ئــەوەی دەمــرن، وەك چــۆن خــوا ﷻ ســاڵانە زەوی زینــدوو دەکاتــەوە، بەهــۆی دابەزاندنــی ئــاوەوە، کاتێکیــش دێ کــە ئێــوەش زینــدوو دەکرێنــەوەو، کۆدەکرێنــەوەو، لێتــان دەپرسرێتــەوەو، ڕووبــەڕووی ســزاو پاداشــتی خــوا دەبنــەوە.

کەواتــە: خەڵکینــە! کارێــك بکــەن، خۆتــان بــۆ ئــەو ڕۆژە ئامــادە بکــەن، کارێــك بکــەن وەڵامــی هەمــوو پرســیارەکان ئامــادە بکــەن، کــە خــوا فەرمــووی: چــۆن ژیــان؟ بڵێــن ئــاوا ژیایــن، کــە خــوا فەرمــووی: کێتــان لــە هەمــوو کــەس زیاتــر خۆشویســت و، کێتــان لــە هەمــوو کــەس لــە لا بەرزتــرو مەزنترو گەورەتــر بــوو، بــۆ کــێ زیاتــر لــە هەمــوو کــەس ملکەچتــر بــوون، پشــتتان بــە کــێ دەبەســت، ڕووی نیــازو مەبەســتتان لــە کــێ دەکــرد، بەندایەتییتــان بــۆ کــێ دەکــرد؟ بڵێــن ئــەی خــوای پــەروەردگار! بــۆ تــۆ و، شــوێن پێغەمبــەری تــۆ کەوتیــن.

خــوا ﷻ لــەو کەســانەمان بگێــڕێ بــە لوتــف و کەڕەمــی خــۆی، کــە خــوا لــە دڵ و دەروونیانــدا لــە هەمــوو کــەس بەرزتــرو، شــیرینترو، بەڕێزتــرو، گەورەتــر بــێ و، بــە شــوێن پێــی پێغەمبەرەکەیــداو، بــە گوێگرتــن لــە ئایەتەکانــی، کار دەکــەن لەســەر ڕۆژ بــە ڕۆژ زیاتــر کامڵتــر کــردن و، قوڵکردنــەوەی ئیمانیــان، تاکــو ئــەو ئیمانــە ببێتــە داینەمۆیــەك و، جووڵێنــەرو بزوێنەرێکیــان کــە لــە ژیانــی دنیایانــدا، ڕاســتە شــەقامی خــوا بگــرن و لێــی لانــەدەن، تاکــو هــەم لــە دنیــادا ســەربەرزو ســەرفراز بــن، هــەم لــە دواڕۆژیشــدا ڕوو ســووری بــەر دەرگای خوابــن.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

دابەزینی فریشتەکانی خوا ﷻ بۆ سەر بڕوادارانی ڕاوەستاوو نەلەخشاوو، ئیلهام بۆ کردنیان، کە ترسیان لەسەر نیەو، با خەم و پەژارەیان نەبێ و، بە بەهەشت و پاداشتی خوا دڵخۆشبن، ئەوانیش (واتە: فریشتەکان) لە ژیانی دنیاو دواڕۆژدا دۆست و پشتیوانیانن و، ئەو بەهەشتەی گفتیشیان پێدراوە، هەرچی ئارەزووی بکەن و، بیخوازن تێیدایە، وەك کەل و پەل و پێداویستیی ئامادەکراو بۆ میوان، ئەویش لە لایەن خوای لێبووردەی میهرەبانەوە:

خوا دەفەرمووێ: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ قَالُوا۟ رَبُّنَا ٱللَّهُ ثُمَّ ٱسْتَقَـٰمُوا۟ تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ ٱلْمَلَـٰٓئِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا۟ وَلَا تَحْزَنُوا۟ وَأَبْشِرُوا۟ بِٱلْجَنَّةِ ٱلَّتِى كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٣٠﴾ نَحْنُ أَوْلِيَآؤُكُمْ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَفِى ٱلْـَٔاخِرَةِ ۖ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِىٓ أَنفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ ﴿٣١﴾ نُزُلًا مِّنْ غَفُورٍ رَّحِيمٍ ﴿٣٢﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە نۆ بڕگەدا:

١)- ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ قَالُوا۟ رَبُّنَا ٱللَّهُ﴾، بە دڵنیایی ئەوانەی گوتیان: پەروەردگارمان خوایە.

٢)- ﴿ثُمَّ ٱسْتَقَـٰمُوا۟﴾، دوایی ڕاوەستاو بوون و، دامەزراو بوون، واتە: دامەزراوو ڕاوەستاو بوون لەسەر نێوەڕۆکی ئەوەی گوتیان، ئەوە کە گوتیان: پەروەردگارمان خوایە، وشەی (رَبّ) لە زمانی عەرەبییدا بە مانای پەروەردگارو، خاوەن و، مشوورخۆرو پەرستراو دێ، واتە: پەرستراوو، مشوورخۆرو، خاوەن و، ژیێنەرو مرێنەری ئێمە، خوایە، ڕاوەستاوییش لەسەر نێوەڕۆکی ئەوە، واتە: لە خۆدا بەرجەستەکردنی ئەو ڕاستییانە،

کە ئەو مرۆڤانە جگە لە خوا، کەسی دیکە بە خاوەن و، پەروەردگارو، مشوورخۆرو، گەورەو سەروەری خۆیان نازانن، وشەی (ثُمَّ)ش لێرەدا بۆ ڕیزبەندیی پلەییە، ﴿ثُمَّ ٱسۡتَقَٰمُواْ﴾، واتە: ئەو وشەیە دەڵێن، بەڵام گرنگترو گەورەتر لەوەش ئەوەیە کە ڕاوەستاوو، دامەزراون لەسەر نێوەڕۆکی ئەو قسەیەی کردیان، نەك تەنیا لەسەر گوتنەکەی، چونکە ئەگەر هەزار جار بگوترێ: (رَبِّيَ الله)، یان (رَبُّنَا الله)، بەڵام لە ژیانی کردەییدا ئەوە بەرجەستە نەکرێ، هیچ سوودێك بە خاوەنەکەی ناگەیەنێ و، خوای پەروەردگاریش هیچ نرخ و بەهایەکی بۆ دانانێ.

پێناسەیەکی (إسْتِقَامَة):

(إسْتِقَامَة) یانی چی؟!

١- یەکێك لە زانایان ئاوا پێناسەی دەکات دەڵێ: (**الإسْتِقامَةُ: هِيَ الثَّبَاتُ عَلَى شَرَائِط الإيْمَانِ بِجُمْلَتِها، مِنْ غَيْرِ إخْلالٍ بِشَيءٍ مِن أَقْسَامِهَا**)، (إسْتِقَامَة): بریتیە لە چەسپاویی لەسەر مەرجەکانی ئیمان بە تێکڕایی و، بێ ئەوەی هیچ کام لە بەشەکانی بپەڕێنرێن، واتە: بە کۆی هەل و مەرجەکانی ئیمانەوە پابەندیی بکرێ، ئەوە پێی دەگوترێ: (إسْتِقَامَة).

هەڵبەتە وشەی (إسْتِقَامَ) لە کرداری (قَامَ)ەوە هاتووە، بەڵام (سین) و، (تاء)ی بۆ زیاد کراوە، (قَامَ) واتە: ڕاوەستا، (إسْتَقَامَ) واتە: باش ڕاوەستا، چونکە بنچینەیەك هەیە لە زمانی عەرەبییدا دەڵێ: (**زِيَادَةُ المَبْنَى، تَدُلُّ عَلَى زِيَادَةِ المَعْنَى**)، وشەیەك کە پیتەکانی زیاتربن، مانایەکەشی بەهێزترە، (قَامَ) واتە: هەڵسا، (إسْتَقَامَ) باش ڕاوەستاو هەڵسا، ئنجا ئەو ڕاوەستان و هەڵسانە، مەبەست پێی ڕاوەستانی ماددیی و بەرهەست نیە، بەڵکو مەبەست پێی ڕاوەستاویی و نەلەخشاوییە لەسەر ڕاستە شەقامەکەی خوا.

٢- هەندێکی دیکە لە زاناو شارەزایان لە پێناسەی (إسْتِقَامَة)دا گوتوویانە: (**الإسْتِقَامَة: الإقْرارُ بِالرُّبُوبِيَّةِ وَالقِيَامُ بوَظَائِفِ العُبُودِيَّة**)، واتە: ئیستیقامەت: دانپێداهێنانە بە پەروەردگارێتیی خواداو، هەڵسانە بە ئەنجامدانی ئەرکەکانی بەندایەتیی بۆ خوا.

٣- هەندێکی دیکە (**إِسْتِقَامَة**)یان ئاوا لێکداوەتەوە: (**العِلْمُ: اليَقِيْنِي بِرُبُوبِيَّة الله، وَالعَمَلُ بِمُقْتَضى ذَلِكَ العِلْمِ**)، (**إِسْتَقَامَة**): بریتیە لە زانیاریی جێی دڵنیایی هەبوون بە پەروەردگارێتیی خواو، کارکردنیش بەپێی داخوازیی ئەو زانیارییە.

شایانی گوتنیشە: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ قَالُواْ رَبُّنَا ٱللَّهُ ثُمَّ ٱسۡتَقَٰمُواْ﴾، بە دڵنیایی ئەوانەی گوتیان: پەروەردگارمان خوایە، دواییش ڕاوەستاوو دامەزراو بوون، ئەمە هەمووی دەبێتە نیهاد (**مُبْتَدَأ**) و، گوزارە (**خَبَر**)کەی دوایی دێ، کە دەفەرمویٚ: ﴿تَتَنَزَّلُ عَلَيۡهِمُ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ﴾، فریشتەکان دادەبەزنە سەریان.

ئێستاش با سەرنجی چەند قسەیەکی عاریفێکی گەورەی پسپۆڕ لە بواری خۆ پاك و چاککردن (**تزكية النفس**)دا بدەین:

(**إبن عجيبة**)، خاوەنی: (**البَحْرُ المَدِيد في تَفْسِيرِ كِتَابِ اللهِ المَجِيد**)[1]، چەند قسەیەکی جوان دێنێ، لە بارەی چەمك و واتای (**إِسْتَقَامَة**)ەوە:

یەکەم: (**إِسْتَقَامُوا عَلَى دَوَامِ الشُّهُودِ وَانفِرَادِ القَلْبِ بالمَعْبُودِ**)، واتە: بەردەوام بوون و، ڕاوەستاو بوون لەسەر بەردەوام بینینی خوا بە دڵ و، دڵ یەکلابوونەوە بۆ پەرستراو، کە ئەو دڵە تەنیا خۆشەویستیی و سام و هەیبەت و تەسلیم بوونی خوای پەروەردگاری تێدابێ.

دووەم: (**إِسْتَقَامُوا عَلَى تَصْفِيَة العَقْدِ، ثُمَّ فِي تَوْفِيَةِ العَهْدِ، ثُمَّ فِي دَوَامِ القَصْدِ، ثُمَّ فِي دَوَامِ الوَجْدِ**)، واتە: ڕاوەستاو بوون لەسەر ئەوەی ئەو گرێبەستەی لەگەڵ خوادا کردوویانە ساف بکەنەوەو، خڵتەی پێوە نەهێڵن، دوایی ئەو پەیمانەی لەگەڵ خوادا بەستوویانە، پەیمانەکە بە تەواویی جێبەجێ بکەن، دوایی ئەو نیازو مەبەستە کە لە دڵیاندا هەیە (کە بریتیە لە خوا پێ مەبەست بوون)، لەسەر ئەو نیازو مەبەستە سارد نەبنەوەو، بەردەوامبن، دواییش بەردەوام ئەم حاڵەتی دڵ کوڵین و، گەرم و گوڕیەیان بۆ خوای پەروەردگار بەردەوام بێ.

---

(١) ج٦، ص٣٤٤.

سێیەم: (إِسْتَقَامُوا بَأَقْوَالِهِمْ، ثُمَّ بِأَعْمَالِهِمْ، ثُمَ بِصَفَاءِ أَحْوَالِهِمْ فِي وَقْتِهِمْ وَفِي مَآلِهِم)، واتە: ڕاوەستاو بوون بە قسەکانیان، دوایی بە کردەوەکانیان، دوایی بەبێ خڵتەیی و سافیی حاڵەکانیان، هەم لە کاتی ئێستایان داو، هەم لە ئایندەشیاندا.

چوارەم: (دَامُوا عَلَى طَاعَتِهِ، وَاسْتَقَامُوا فِي مَعْرِفَتِهِ، وَهَامُوا فِي مَحَبَّتِهِ، وَقَامُوا بِشَرَائِطِ خِدْمَتِهِ)، واتە: بەردەوام بوون لەسەر فەرمانبەرییکردنی و، ڕاوەستاو بوون لە ناسینی داو، لە خۆشویستنیدا سەراسیمە بوون، (واتە: ئاگایان لە دەوروبەریان نەماوە)و بە مەرجەکانی خزمەتکردنی و، جێبەجێکردنی فەرمانەکانی هەڵساون.

٣)- ﴿ تَتَنَزَّلُ عَلَيۡهِمُ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ ﴾، {بە دڵنیایی ئەوانەی گوتیان: پەروەردگارمان خوایەو، دواییش ڕاوەستاوو، دامەزراو بوون لەسەر ئەوە}، فریشتەکان دادەبەزنە سەریان.

٤)- ﴿ أَلَّا تَخَافُواْ وَلَا تَحۡزَنُواْ ﴾، کە مەترسن و خەمبارو پەژارەدار مەبن.

ئەمە (مَقُول قَولٍ مَحْذُوف)، گوتراوی قسەیەکی قرتێنراوە، یانی: (قَائِلِينَ لَهُم)، پێیان دەڵێن: ﴿ أَلَّا تَخَافُواْ وَلَا تَحۡزَنُواْ ﴾، مەترسێن و، خەمبارو پەژارەداریش مەبن، واتە: بۆ داهاتوو مەترسێن و، بۆ ڕابردووش پەژارەدار مەبن.

٥)- ﴿ وَأَبۡشِرُواْ بِٱلۡجَنَّةِ ٱلَّتِي كُنتُمۡ تُوعَدُونَ ﴾، دڵخۆشیش بن، موژدەتان لێ بێ بەو بەهەشتەی موژدەتان پێدەدرا، کە پێشتر لە کتێبی خوادا خوێندووتانەتەوەو، گوێبیستی بوون، موژدەتان لێ بی ئەو بەهەشتەشتان مسۆگەرە.

زانایان باسی ئەوەیان کردوە کە ئایا ئەو دابەزینی فریشتان بۆ سەر بڕواداران، چ وەختێکە؟ هەندێکیان گوتوویانە: لە کاتی گیانەڵاو گیان کێشران و مردن دایە، هەروەها کاتێ جەستە دەخرێتە نێو گۆڕو، لە کاتی زیندووکرانەوەدایە، واتە: لەو سێ حاڵەتەدایە.

هەندێکیش گوتوویانە: مەبەست ئەوە نیە: لە کاتی مردن و، لە کاتی خرانە نێو گۆڕو، لە کاتی زیندوو کرانەوەدا، بەڵکو فریشتەکان لەگەڵ بڕواداراندان

لـە هەمـوو حاڵەتانـدا، وەك ئایەتەکـەش هـەروا دەگەیەنـێ و منیـش ئـەو ڕایـەم پـێ ڕاسـتەو ڕواڵـەتی بێـژەکانی ئایەتەکانیـش هـەر ئـەوە دەگەیەنـێ.

٦)- ﴿ نَحْنُ أَوْلِيَآؤُكُمْ فِي ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَفِي ٱلْأَخِرَةِ ﴾، ئێمە دۆست و پشتیوانی ئێوەین لە ژیانی دنیاداو، لە دوارۆژیشدا، واتە: خوای پەروەردگار فریشتەکان ئەو مەخلووقە پاك و بێگەردو چاکانەی تەرخانکردوون، کە سەروبەری کاروباری مرۆڤەکان بکەن، هەر کەسە بە پێی خۆی، چونکە کافرەکانیش هەر فریشتەکان گیانیان دەکێشن و، هەر ئەوانیش لە قۆناغی بەرزەخدا سزایان دەدەن، هەروەك چۆن فریشتەکان گیانی بڕواداران دەکێشن و، لە قۆناغی بەرزەخدا نازو نیعمەتیان بۆ دێننە پێش و، قسەی خۆشیان لەگەڵ دەکەن، هی بێبڕوایانیش هەر وایە، بەڵام بە پێچەوانەی حاڵی بڕوادارانەوە.

کەواتـە: فریشـتەکان لەگـەڵ بـڕواداران دان، وەك دۆسـت و پشـتیوان و نیزیـك و مشـوورخۆر، لـە دنیـاو، لـە دوارۆژدا، ئنجـا مانـای وایـە: کاتـی مردنیـش دەگرێتـەوەو، کاتـی گیـان کێـشران و، کاتـی خرانە نێو گۆڕیـش دەگرێتـەوەو، کاتـی زیندووکرانەوەش دەگرێتـەوە، بـەڵام جگـە لـەو کاتانـەش هـەر دەگرێتـەوە.

کـە دەڵێـن: ﴿ أَلَّا تَخَافُواْ وَلَا تَحْزَنُواْ ﴾، (**خـوف**) ئـاوا پێناسـە کـراوە: (**الخَـوْفُ: غَـمٌّ فِي النَّفْـسِ يَنْشَـأُ عَـنْ ظَـنِّ حُصُـولِ مَكْـرُوهٍ شَـدِيدٍ**)، تـرس (خـوف) بریتیـە لـە گرێیـەك کـە لـە دڵـدا پەیـدا دەبـێ، بەهـۆی گومـان بـردن بـە پەیدابوونـی خراپەیـەك لـە داهاتـوودا.

(**حُزن**)یـش ئـاوا پێناسـە کـراوە: (**الحُـزْنُ: غَـمٌّ فِي النَّفْـسِ يَنْشَـأُ عَـنْ وُقُـوعِ مَكْـرُوهٍ، بِفَـوَاتِ نَفْـعٍ، أَوْ حُصُـولِ ضُرٍّ**)، پـەژارە (**حُـزن**): بریتیـە لـە گـرێ و نارەحەتییـەك کـە لـە دڵـدا پەیدادەبـێ، بـە هـۆی چاوەڕێکردنـی هاتنـە دی شـتێکی خـراپ، کـە سـوودێکت لـە دەسـت بچـێ، یاخـود زیانێکـت بەسـەر بـێ.

کەواتـە: فریشـتەکان کـە دەبنـە هـاوڕازو هاونشـینی بـڕواداران، تـرس و دڵەڕاوکەیـان بـە نسبەت داهاتـووەوە لـە دڵ و دەروون دەردێنـن و، خـەم و پـەژارەو

مەراقیشیان بە نسبەت ڕابردووەوە لە دڵ دەرداوێن، سەرەنجام دڵ و دەروونیان پاك دەكەنەوە لە ترس و لەرزو دڵەڕاوكە، بەنسبەت داهاتووەو، لە غەم و پەژارەش بە نسبەت ڕابردووەوە.

دوایی دەفەرموێ: ﴿ نَحۡنُ أَوۡلِيَآؤُكُمۡ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَفِي ٱلۡأٓخِرَةِۖ ﴾، ئێمە دۆست و پشتیوانی ئێوەین لە ژیانی دنیاو، لە دواڕۆژییشدا، واتە: لە هەردوو مەنزڵگاكاندا ئێمە مشوورخۆرتانین، كاروبارەكانتان بەڕێوەدەبەین.

٧)- ﴿ وَأَبۡشِرُواْ بِٱلۡجَنَّةِ ٱلَّتِي كُنتُمۡ تُوعَدُونَ وَلَكُمۡ فِيهَا مَا تَشۡتَهِيٓ أَنفُسُكُمۡ وَلَكُمۡ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ ﴾، موژدەشتان لێ بێ بەو بەهەشتەی بەڵێنتان پێدەدرا، بۆ ئێوە لەو بەهەشتەدا هەیە، هەر شتێك نەفستان ئارەزووی بكات، هەر شتێك دڵتان بۆی بچێ و، دەروونتان بیخوازێ، هەروەها هەر شتێكیش داوای بكەن.

﴿ تَدَّعُونَ ﴾، (**إِفْتِعَالٌ مِنَ الدُّعَاء**)، (**إِدِّعَاء**) لەسەر وەزنی (**إِفْتِعَال**)ە، لە (**دُعَاء**)وە هاتوە، (**دُعَاء**) یانی: (**طلب**) داواكردن، (**إِدِّعَاء**) كە حاڵەتی (**إِفْتِعَال**) ەكەیەتی، واتە: زۆر داواكردن، یانی: هەر شتێك ئێوە بە ئاواتی دەخوازن بۆتان دێتە دی، كەواتە: فریشتەكان موژدەیان پێدەدەن كە بۆ ئێوە لەو بەهەشتەدا هەیە، هەر شتێك هەستەوەرەكانتان لەززەتی لێ بكەن، چاو لەززەت لە بینینی بكات و، گوێ لەززەت لە بیستنی دەنگی خۆشی بكات، هەروەها هەستەكانی دیكە، هەستی تامكردن (**ذوق**) و، بۆنكردن (**شم**)و، دەست لێدان (**لمس**)، وێڕای ئەوەش بۆ ئێوە هەیە، هەر شتێك كە بە دڵتاندا بێ و، بە ئاواتی بخوازن، یانی: هەرچێ كە لە دڵتاندا دێ و دەچێ، با لەبەرچاویشتان نەبێ، بەڵام هەر بەدڵتان دابێ، لەوێدا خوای پەروەردگار بۆتان فەراهەم دێنێ و، دەستەبەری دەكات.

٨)- ﴿ نُزُلٗا مِّنۡ غَفُورٖ رَّحِيمٖ ﴾، ئا ئەو نازو نیعمەتە هەمووی میواندارییە، لەلایەن خوای لێبوردەی بەبەزەییەوە، چونكە وشەی (**نُزُل**) دەڵێ: (**والنُّزُلُ: ما يُهَيَّأُ لِلضَّيْفِ مِنَ**

القِرَى، وهو مُشْتَقٌّ مِنَ النُّزُولِ؛ لِأنَّهُ كَرامَةُ النَّزِيلِ، وهو هُنا مُسْتَعارٌ لِما يُعْطَوْنَهُ مِنَ الرَّغائِبِ سَواءٌ كانَتْ رِزْقًا أمْ غَيْرَهُ)، واته: (نُزُل) ئه‌وه‌یه كه بۆ میوان ئاماده ده‌كرێ و، خزمه‌تی میوانی پێ ده‌كرێ، ئه‌م وشه‌یه له (نُزُول)، داتاشراوه واته: دابه‌زین، چونكه ئه‌وه‌ی بۆ میوان ئاماده ده‌كرێ، تاكو خزمه‌تی میوانه‌كه‌ی پێ بكرێ، ڕێز لێگرتنه بۆ بابای دابه‌زیو، واته: عاده‌ت وابووه ئه‌و كه‌سه‌ی میوان بووه سواری وڵاخێك بووه، دوایی دابه‌زیوه له لای خانه‌خوێیه‌كه، بۆیه پێیان گوتوه: (نَزِیل) دابه‌زیو، به میوانیان گوتوه: (نَزِیل)و، به‌وه‌ی كه بۆشی ئاماده كراوه، پێیان گوتوه: (نُزُل)، لێره‌دا (نُزُل) واته: ئه‌و خواردنه‌ی بۆ میوان ئاماده ده‌كرێ، خوازراوه‌ته‌وه بۆ هه‌ر شتێك كه پێیان بدرێ به به‌هه‌شتییه‌كان، له‌وه‌ی ئاره‌زووی ده‌كه‌ن، ئنجا له خواردن و خۆراك بێ، یان به‌رگ و پۆشاك بێ، یاخود ئامرازی سواریی بێ، یاخود هه‌موو ئه‌و شتانه‌ی مرۆڤ له‌زه‌تیان لێ ده‌كات و، پێی خۆشن، واته: مه‌رج نیه، ته‌نیا مه‌به‌ست پێی خواردن و خواردنه‌وه بێ.

کورتە باسێک لە بارەی
هاوەڵێتیی فریشتان بۆ بڕواداران و، شەیتانەکان بۆ بێبڕوایان

لـە سـوورەتی (الأَعراف)یشـداو، ڕەنگـە لـە شـوێنی دیکەشـدا کـەم و زۆر، باسـی ئـەو بابەتەمـان کـردوە، کـە فریشـتەکان هـاودەم و هـاوڕازو هاونشـین و، دۆسـت و نیزیکـی بڕوادارانـن و، شـەیتانەکانیش هـاودەم و هـاوڕازو هاونشـین و، دۆسـت و نیزیکـی بێبڕوایەکانـن، ئـەم کورتـە باسـەش لـە چـوار بڕگـەدا، دەخەینـە ڕوو:

١- هەر دروستکراوێك لە شێوەی خۆی و، بە گوێرەی سرووشتی خۆی، دروستکراوانی دیکە، بۆ لای خۆی پەلکێش دەکات و، بە لاشـیاندا پەلکێش دەکرێ:

بـۆ نموونـە: گـوڵ بولبـول پەلکێـش دەکات، بولبـول بـە لای گوڵـدا پەلکێـش دەکـرێ، هەمیشـە بولبـول و گـوڵ پێکـەوە بـاس دەکرێـن، بولبـول کـە باڵندەیەکـی نـەرم و ناسـکە، زۆر دەنگخۆشـە، مەگـەر چـۆن دەنـا بولبـوول بـۆ سـەر گوڵـەوە نەبـێ نانیشـێ، ئنجـا لەسـەر ئـەو گوڵـە ئـاوازی خـۆش دەخوێنـێ و، دەچریکێنـێ و، دەجریوێنـێ، شـاعیرێکی فـارس دەڵـێ:

بُلْبُل أزفَيضِ گُل آموخت سُخَنْ ورُنَه نَبود
إين هـمه قَوْل وغَـزَل تعبيه در منقارش

دەڵـێ: بولبـوول لـە خۆشویسـتنی گوڵـەوە فێـری قسـەکردن بـوو، ئەگەرنـا ئـەو هەمـوو شـیعرو سروودە لـە دەندووکـی ویـدا شـێردراوە نەبـوون، بەڵام خۆشەویسـتیی گـوڵ و جوانیـی گـوڵ بولبوولـی هێنایـە گـۆ، کـە هەمیشـە دەجریوێنـێ و دەچریکێنـێ و، بـە ئـاوازی خـۆش دەخوێنـێ!

هەروەهـا هەنـگ و شـیلەی گـوڵان، هەنـگ کـە مەخلووقێکـی چاکـەو، سرووشـتەکەی پاکـە، دەگـەڕێ لـە کـوێ شـیلەی چـرۆی گوڵێـك هەبـێ، دەیمـژێ و، دوایـی هەنگوینـی لـێ دروسـت دەکات، واتـە: ئـەو دووانـەش پێکـەوە سرووشـتیان لێـك نیزیکـە، بـەڵام بـە پێچەوانـەوە: مێشـە ڕەشـە بەسـەر شـتی پیسـەوە نەبـێ نانیشـێ، ئـەو مێشـە ڕەشـەی کـە مـرۆڤ بێـزارو جـاڕز دەکات، هـەر دەفـڕێ و دێتـەوە، کـە هەندێـك دەڵێـن: (**سُمِّيَ الذُّبَابُ ذُبَابَاً لأنَّهُ كُلَّمَا ذُبَّ آبَ**)، مێـش بۆیـە پێـی گوتـراوە: (**ذُبَـاب**) بـە عەرەبیـی، چونکـە هەتـا دەردەکـرێ هـەر دێتـەوە، (**ذُبَّ**) یانـی: (**طُـرِدَ**)، دەرکـرا، (**آبَ**) یانـی: (**رَجَـعَ**)، گەڕایـەوە، مێـش ئەگـەر لـە نێـو گـوڵ و گوڵزارێـك بەرهەڵـدای بکـەی، بەسـەر هیـچ گوڵێکـەوە نانیشـێت، دەگـەڕێ لـە کـوێ خاڵێکـی پیسـی ڕەش هەیـە، بـە ئەوێـوە دەنیشـێ، سرووشـتەکەی وایـە، ئەویـش لـە قـەدەر سرووشـتی خـۆی شـت پەلکێـش دەکات و، بـە لای شـتەوە پەلکێـش دەبـێ.

هەروەهـا قالۆنچـەو ڕیـخ، یـان شـیاکە، قالۆنچـە ڕەشـە، ڕیـخ و شـیاکە دەکاتـە گلۆڵـە، دەیکاتـە تـۆپ و، وەپێـش خـۆی دەدا، بـە تایبەتـی ئەوانـەی لـەلادێ بـوون ئـەو دیمەنـە زۆر شـتێکی بەرچـاوە، ئـەوە بـە نسـبەت ژیاندارانـەوە.

هەروەهـا بـۆ بـێ ژیانانیـش، موگناتیـس مـاددەی ئاسـن پەلکێـش دەکات و، بـە لای مـاددەی ئاسـندا پەلکێـش دەبـێ، بـەڵام موگناتیـس نـە فافـۆن، نـە مـس، نـە زێـڕو، زیـو، نـە تەختـە، ئەوانـە بـەلای خۆیـدا ڕاناکێشـێ و، بەلاشـیاندا کێـش ناکـرێ.

لەو بارەوە پەندیش زۆرن، بۆ وێنە:

پەندێکـی عەرەبیـی هەیـە، دەڵـێ: (**الطُّيُـورُ عَـلَى أَشْـكَالِهَا تَقَـعُ**)، واتـە: باڵنـدەکان لەگـەڵ شـێوەی خۆیانـدا دەگونجێـن و، لەگـەڵ شـێوەی خۆیانـدا دەبـن، کۆتـر لەگـەڵ کۆتـر، کـەو لەگـەڵ کـەو، هەرگیـز نەبینـراوە کۆتـر لەگـەڵ کـەو، یـان مراویـی لەگـەڵ سیسـارك، یـان بولبـول لەگـەڵ لەقلـەق، نەخێـر، بەڵکـو بولبـوول لەگـەڵ بولبـوول و، لەقلـەق لەگـەڵ لەقلـەق و، کـەو لەگـەڵ کـەوو، کۆتـر لەگـەڵ کۆتـر.

پەندێکی دیکەی عەرەبیی هەیە، دەڵێ: (**لا تَسأَلْ عَنِ المَرءِ وَسَلْ عَنْ قَرينَهُ، فَكُلُّ قَرينٍ بِالْمُقَارِنِ يَقْتَدِي**)، واتە: لە مرۆڤ مەپرسە کێیە، لە هاوەڵەکانی بپرسە؟ چونکە هەر کەسە چاو لە هاوەڵی خۆی دەکات، یاخود هەر کەسە هاوەڵی لە قەدەر خۆی دەدۆزێتەوە.

هەروەها پەندی کوردییشمان لەو بارەوە هەن، بۆ وێنە:

١- دەڵێن: (دیزە خلۆربۆوە دەرخۆنەی دیتەوە)، دەرخۆنە شتێك بووە لەسەر دیزەیان داناوە، سەری دیزەکەیان پێ گرتوە.

٢- دەڵێن: (کورتە کەژێ لێك دەهەژێ).

٣- دەڵێن: (تەیری گول عاشقی داری ژەقنەمووتە).

کەواتە: ئەوە شتێکی سەلمێنراوە کە دروستکراوەکان، هەر کامێکیان دەگەڕێ بۆ هاوشێوەی خۆی، وەك گوتراوە: (**يُحْشَرُ المَرْءُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ، فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ مَنْ يُخَالِلُ**)، واتە: مرۆڤ لەسەر ڕێبازی دۆست و خۆشەویستەکەی خۆی کۆدەکرێتەوەو، بەڕێ دەکرێ {بەرەو بەهەشت، یان بەرەو دۆزەخ}، ئنجا یەکێك لە ئێوە با جوان سەرنج بدات، لەگەڵ کێدا دۆستایەتیی دەگرێ و، کێی خۆشدەوێ و، بەرەو کێ پەلکێش دەبێ، هەر کەسە لەگەڵ دۆست و ڕەفیق و نیزیکەکانی خۆیدا کۆ دەکرێتەوە، تۆ کەسێکت خۆشبوێ و سەرسام بی بە ڕێبازەکەی و، بە شێوازەکەی و، بەوەی لەسەری دەڕواو، ئەو شێوە ژیانەی پێی دەژیی، تۆش لەگەڵ ئەودا دەبی، ئنجا ئەگەر چاك بێ، یان خراپ.

٢- بڕوادارانی پارێزکار لەگەڵ فریشتاندا نیزیك و هاونشینن:

ئەم ڕاستییە لە زۆر جێی قورئاندا خوای کارزان و میهرەبان خستوویەتە ڕوو، کە ئینسانی بڕوادار، هەتا ئیمانەکەی باشتربێ و، هەتا زیاتر ئەهلی ئیمان و پارێز بێ، لەگەڵ فریشتە پاك و چاکەکانی خوای پەروەردگاردا نیزیکترەو، فریشتەکان زیاتر لێی نیزیك دەبن و، زیاتر دەتوانن بەهرەی پێ بگەیەنن، چونکە مرۆڤ هیچ بەهرەیەك بە فریشتەکان ناگەیەنێ، بەڵکو مرۆڤ بەهرە وەردەگرێ لە فریشتان، ئنجا بە ئەندازەی ئیمان و تەقوای، مرۆڤ بەهرە لە فریشتەکان وەردەگرێ، لەو بارەوەش بەڵگە زۆرن، بۆ نموونە:

١- لە سوورەتی (فُصِّلَتْ)دا خوای پەروەردگار دەفەرموێ: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ قَالُواْ رَبُّنَا ٱللَّهُ ثُمَّ ٱسْتَقَٰمُواْ تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ أَلَّا تَخَافُواْ وَلَا تَحْزَنُواْ وَأَبْشِرُواْ بِٱلْجَنَّةِ ٱلَّتِى كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٣٠﴾ نَحْنُ أَوْلِيَآؤُكُمْ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَفِى ٱلْءَاخِرَةِ ۖ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِىٓ أَنفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ ﴿٣١﴾ نُزُلًا مِّنْ غَفُورٍ رَّحِيمٍ ﴿٣٢﴾﴾، واتە: بە دڵنیایی ئەوانەی گوتیان: پەروەردگارمان خوایە[1]و، دواییش ڕاوەستاوو، نەلەخشاو بوون، ئەوانە فریشتەکان دادەبەزنە سەریان، پێیان دەڵێن: ﴿أَلَّا تَخَافُواْ﴾، پێشێ ترس و دڵەڕاوکەی داهاتوویان لە دڵدا لادەبەن، ﴿وَلَا تَحْزَنُواْ﴾، ئنجا دڵیان مشت و ماڵ دەکەن و، پاکی دەکەنەوە لە غەم و پەژارەی ڕابردوو، دواییش هەر بەوەندە لێیان ناگەڕێن، ﴿وَأَبْشِرُواْ بِٱلْجَنَّةِ ٱلَّتِى كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٣٠﴾﴾، دڵخۆشیشیان دەکەن بەو بەهەشتەی کە پێشتر بەڵێنیان پێدراوە، دواییش بۆیان تەئکید دەکەنەوە، ﴿نَحْنُ أَوْلِيَآؤُكُمْ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَفِى ٱلْءَاخِرَةِ﴾، ئێمە دۆست و نیزیك و پشتیوانتانین لە ژیانی دنیاو، لە دوارۆژیشدا.

---

(١) ئەوەی گوتوویانە ئەو حەقیقەتە لە دڵیاندا هەبووە، ئەگەرنا گوتنی بە زمان هیچ نیە، بەڵام دوای ئەوەی لە دڵدا چەسپاوە، ئنجا بە زمانیان گوتراوە، ئەگەرنا گوتراوێك لە دڵدا چەسپاو نەبێ، خاوەنەکەی لێی بەهرەمەند نابێت.

بۆیـە ئەوانـەی وایـان لێکداوەتـەوە کـە تەنیـا لـە کاتـی سـەرەمەگدا فریشـتەکان دادەبەزنـە سـەر بڕواداران و، لـە کاتـی خرانـە نێـو گـۆڕو، لـە کاتـی زیندووکرانـەوەدا، لـە ڕاسـتییدا چەمـك و واتـای ئایەتەکەیـان زۆر بەرتەسـك کردۆتـەوە، بەبـێ بەڵگـە، چونکـە خـوای پـەروەردگار لەسـەر زاری فریشـتەکان دەفەرمـوێ: ﴿ نَحْنُ أَوْلِيَآؤُكُمْ ﴾، ئێمـە دۆسـت و پشـتیوانی ئێوەیـن، لـە کـوێ؟ ﴿ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ﴾، کەواتـە: فریشـتەکان هـەر لـە سـەرەتای ژیانـی دنیـاوە تاکـو کۆتایـی دۆسـت و پشـتیوانمانن، ﴿ وَفِى ٱلْـَٔاخِرَةِ ﴾، لـە مەنزڵـگای کۆتاییشـدا، لەوێـش فریشـتەکان هـەر لەگـەڵ بڕوادارانـدان، مشـووریان لـێ دەخـۆن و، سەرپەرشـتییان دەکـەن، لـە دنیـادا سـینەیان گوشـاد دەکـەن و، دڵیـان خـۆش دەکـەن و، شـتی چاکیـان فێـر دەکـەن و، لـە خراپـە دەیانگێڕنـەوەو، خراپەیـان لـەلا قێـزەون دەکـەن و، چاکەیـان لـەلا شـیرین دەکـەن و، تاعەتیـان بـۆ ئاسـان دەکـەن و، لـە بەرانبـەر دوژمنـدا دڵیـان بەهێـز دەکـەن، وەك دوایـی باسـی دەکەیـن.

٢- بەڵگەیەکی دیکە لەو بارەوە کە بڕوادارانی پارێزکار لەگەڵ فریشتاندا نیزیك و هاونشینن، ئەو ئایەتە موبارەکەیە کە خوا لە سووڕەتی (**الْأَنْفَال**)دا، خوا دەفەرموێ: ﴿ إِذْ يُوحِى رَبُّكَ إِلَى ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ أَنِّى مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا۟ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ۚ سَأُلْقِى فِى قُلُوبِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ٱلرُّعْبَ فَٱضْرِبُوا۟ فَوْقَ ٱلْأَعْنَاقِ وَٱضْرِبُوا۟ مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ﴿١٢﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَآقُّوا۟ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ ۚ وَمَن يُشَاقِقِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَإِنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿١٣﴾ ﴾، واتە: یاد بکەوە کاتێك پەروەردگارت سروشی دەکرد بۆ فریشتەکان، (واتە: بە شێوەی پەنامەکیی و پەنهان پێی دەفەرموون و، پێی ڕادەگەیاندن)، کە من لەگەڵتانم، ﴿ فَثَبِّتُوا۟ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ﴾، ئێوەش، ئەوانەی بڕوادارن بیانچەسپێنن، دڵیان بچەسپێنن و، پێیان بچەسپێنن و، ورەیان بەرز بکەنەوە، ﴿ سَأُلْقِى فِى قُلُوبِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ٱلرُّعْبَ ﴾، بە دڵنیایی من ترس و بیم دەخەمە دڵی ئەوانەی بێبڕوان، ئەویش هەر لە ڕێی فریشتەکانەوە خوا ترس دەخاتە دڵی بێبڕوایان و، دامەزراویی و نەلەخشاوییش دەخاتە دڵی بڕوادارانەوە.

٣- بەڵگەیەکی دیکە لەو بارەوە، ئەوەیە کە خوا لە سووڕتی (غَافِر)دا، دەفەرموێ: ﴿ ٱلَّذِينَ يَحۡمِلُونَ ٱلۡعَرۡشَ وَمَنۡ حَوۡلَهُۥ يُسَبِّحُونَ بِحَمۡدِ رَبِّهِمۡ وَيُؤۡمِنُونَ بِهِۦ وَيَسۡتَغۡفِرُونَ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ رَبَّنَا وَسِعۡتَ كُلَّ شَيۡءٖ رَّحۡمَةٗ وَعِلۡمٗا فَٱغۡفِرۡ لِلَّذِينَ تَابُواْ وَٱتَّبَعُواْ سَبِيلَكَ وَقِهِمۡ عَذَابَ ٱلۡجَحِيمِ ٧ ﴾، واتە: ئەوانەی کە عەڕش هەڵدەگرن و، ئەوانەش کە بە دەوری عەڕشەوەن، بە ستایشکردنەوە پەروەردگاریان بە پاك دەگرن و، بڕوای پێ دێنن و، داوای لێبوردن دەکەن بۆ ئەوانەی بڕوایان هێناوە، دەڵێن: پەروەردگارمان! زیانیاریی و بەزەیی تۆ هەموو شتێکی گرتۆتەوە، لەوانە ببوورە کە بەرەو لای تۆ گەڕاونەوەو، شوێن ڕێبازەکەت کەوتوون، لە سزای کڵپەی دۆزەخ چەپاڵەیان بدەو بیانپارێزە.

کەواتە: بەردەوام هەڵگرانی عەڕشی خواو، دەورەدەرانی عەڕشی خوا، کە فریشتەکانن، وێڕای بە پاکگرتن و ستایشکردنیان بۆ خواو، بڕوا هێنانیان بە خوا، داوای لێبوردنیش بۆ بڕواداران دەکەن.

٤- هەروەها لە سووڕەتی (الشوری)دا خوا دەفەرموێ: ﴿ لَهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۖ وَهُوَ ٱلۡعَلِيُّ ٱلۡعَظِيمُ ٤ تَكَادُ ٱلسَّمَٰوَٰتُ يَتَفَطَّرۡنَ مِن فَوۡقِهِنَّۚ وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمۡدِ رَبِّهِمۡ وَيَسۡتَغۡفِرُونَ لِمَن فِي ٱلۡأَرۡضِۗ أَلَآ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلۡغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ٥ ﴾، واتە: حوکمڕانیی ئاسمانەکان و زەوی هی خوایەو، ئەو بەرزی مەزنە، ئاسمانەکان نیزیکە لە لای سەرێیانەوە شەق ببن و، فریشتەکان بە ستایشکردنەوە پەروەردگاریان بە پاك دەگرن و، داوای لێبوردنیش بۆ ئەوانە دەکەن کە لەسەر زەویین، (ئەوانەی لەسەر زەوین مرۆڤن و، جندن، بە تایبەت ئەوانەی ئەهلی ئیمانن)، ئاگاداربن! هەر خوا زۆر لێبوردەی بە بەزەییە.

هەڵبەتە دەگونجێ ئایەتی دیکەش لەو بارەوە بێنین، هەروەها فەرمایشتی پێغەمبەریش ﷺ بەڵام ئەوەندە بەسن، بۆ ئیسپاتی ئەوەی کە فریشتەکان لەگەڵ بڕواداراندا هاودەم و هاوڕازو هاونشینن.

٣- بێبڕوایان لەگەڵ شەیتانەكاندا نیزیك و گونجاون:

شـەیتانەكان واتـە: ئـەو جنـدە شـەیتانانەی كـە خراپـەكارو بێبـڕوان، لەگـەڵ مرۆڤـە بێبڕوایەكانـدا ئەوانیـش هاوڕازو هاونشـینن:

١- وەك لە سوورەتی (**فُصِّلَت**)دا هاتوە، كە پێشتر باسمان كرد لە ئایەتی ژمارە (٢٥)دا خوا دەفەرمووێ: ﴿ وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَاءَ فَزَيَّنُوا لَهُم مَّا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ﴾، واتە: چەند هاوڕازو هاونشینێكمان بۆ ئامادەكردن كە گوناهو تاوانەكانیان، هی پێش دەستیان و هی دوایان، (یاخود هەموو جۆرە گوناهو تاوانەكانیان، یان ئەوانەی كە پەیوەندییان بە دنیاوە هەیە، یان پەیوەندییان بە ڕۆژی دواییەوە هەیە)، بۆ جوانكردن.

٢- هەروەها لە سوورەتی (**الزخرف**)دا، خوا ﷻ دەفەرمووێ: ﴿ وَمَن يَعْشُ عَن ذِكْرِ الرَّحْمَٰنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ ﴿٣٦﴾ وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٣٧﴾ ﴾، واتە: هەر كەسێك لە بەرانبەر یادی خوای خاوەن بەزەییدا، (یان لە بەرانبەر قورئان و كتێبی خوای خاوەن بەزەییدا)، كوێر و نابینا بێ، شەیتانێكی بۆ ئامادە دەكەین دەبێتە هاوڕازو هاونشین و نیزیكی و، دەبێتە جووتی و، لەگەڵی دەبێ، بە دڵنیایی ئەوان، [شەیتانە بێبڕوایەكان] مرۆڤەكان لە ڕێ لادەدەن، كەچی مرۆڤە بێبڕوایەكان وادەزانن ڕێی ڕاستیان گرتوە!

ئاوا شەیتانەكان كڵاویان لەسەر دەنێن و هەڵیان دەخەڵەتێنن.

٣- هەروەها لە سوورەتی (**الأَعْراف**) لە ئایەتی ژمارە (٢٧)دا، خوا دەفەرمووێ: ﴿ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٧﴾ ﴾، واتە: ئێمە شەیتانەكانمان كردوون بە دۆست و نیزیكی ئەوانەی بڕوا ناهێنن، ئەمە زۆر ڕوونە كە هەر كەسێك بێبڕوابێ شەیتان لێی نیزیكە، شەیتانەكان دەورو خولیان دەدەن و، لێیان نیزیكن و، زیانیان پێ دەگەیەنن.

٤- هەروەها لە سوورەتی (**الأَنْعَام**) لە ئایەتی ژمارە (١٢١)دا، خوا دەفەرمووێ: ﴿ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ ۖ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿١٢١﴾ ﴾،

واتە: بە دڵنیایی شەیتانەکان سروش دەکەن بۆ دۆستەکانی خۆیان، (پەیامی پەنامەکییان بۆ دەنێرن، واتە: بۆ مرۆڤە کافرەکان، ئەی مسوڵمانینە! تاکو ئەو کافرە بێبڕوایانە)، شەڕە قسە لەگەڵ ئێوەدا بکەن، ئەگەر ئێوەش فەرمانبەرییان بۆ بکەن، ئێوەش دەبن بە هاوبەش بۆ خوا دانەر.

ئێمە لە تەفسیری سووڕەتی **(الأَنْعَام)**دا، واتە: لە بەرگی پێنجەمی ئەم تەفسیرە کوردییەمان دا، بە درێژیی لەو بارەوە قسەمان کردوە، کە کافرەکان لەگەڵ بڕواداران دا موناقەشەیان دەکردو، هۆی هاتنە خوارەوەکەیشمان باسکردوە، کە کافرەکان شەڕە قسەیان دەکرد لەگەڵ بڕواداراندا، دەیانگوت ئێوە ئەو ئاژەڵەی بۆ خۆتان دەیکوژن و سەری دەبڕن، گۆشتەکەی دەخۆن، بەڵام ئەوەی خوا دەیکوژێ و مردارە، گۆشتەکەی ناخۆن، ئنجا خوا ﷻ ئەم شەڕە قسەیە پاڵ دەداتە لای شەیتانەکان، کە ئەوان فێریان کردوون، بە خوتخوتەو دندانی شەیتانەکان فێری ئەو قسەیە بوو بوون، کە قسەیەکی بێ جێشە، چونکە لە ڕاستییدا ئەو ئاژەڵەی مرۆڤیش سەری دەبڕێ، هەر بە مۆڵەتی خوا ژیانی تێدا نامێنێ و، ئەوەش کە مردار دەبێتەوە، هەر بە مۆڵەتی خوا ژیانی تێدا نامێنێ، بەڵام ئەوەی سەر دەبڕدرێ، بەشێکی زۆری خوێنەکەی کە لە جەستەی جیا دەبێتەوە، هەرچی شتی زیانبەخشە لە جەستەیدا، وەك کۆلسترۆڵ لەگەڵ خوێنەکەی دەچێتەدەر، بەڵام ئەوەی کە مردار دەبێتەوە، هەر لەنێو جەستەیدا دەمێنێتەوە، کەواتە: لە ڕووی پزیشکییەوەو، لە ڕووی تەندروستییەوە خوای پەروەردگار بە خراپی زانیوە، بۆیە قەدەغەی کردوە، بە تەئکید خوا هیچ شتێکی قەدەغە نەکردوە، مەگەر زیانی بۆ مرۆڤەکان هەیە، هەروەك هیچ شتێکی بۆ حەڵاڵ نەکردوون، مەگەر پاك و چاکە، وەك خوا ﷻ لە سووڕەتی **(الأَعْراف)**دا، دەفەرموێ: ﴿وَيُحِلُّ لَهُمُ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيۡهِمُ ٱلۡخَبَٰٓئِثَ﴾، خوا شتە پاك و چاکەکانیان بۆ حەڵاڵ دەکات و، شتە پیس و زیانبەخشەکانیان لێ قەدەغە دەکات.

٤- وێنەی فریشـتەو، شەیتانان وەك وێنـەی شـەپۆلـە دەنگیی و ڕەنگییەکانن:

فریشـتەکان کـە دروسـتکراوی پـاك و چـاك بێگـەردو فەرمانبەریـی خـوان و، شـەیتانەکان کـە دروسـتکراوە خـراپ و زیانبەخشـەکانن، ئەوانە وەك شـەپۆلە دەنگیی و ڕەنگییـەکان وان، ئێسـتا ئـەو شـوێنەی ئێمـە تێیدایـن، پڕە لـە شـەپۆلی دەنگیـی و ڕەنگیـی، ڕادیۆیـەك لـە شـوێنێك دابنـێ بەپێـی ئـەوەی تـۆ دەیسـووڕێنی، سـەرجەم ئـەو شـەپۆلە دەنگیانـەی لـەو شـوێنەدا هـەن، ئێمـە دەتوانیـن کـە گوێبیسـتیان بیـن، هەروەهـا چەنـد تەلەفزیـۆن لـە ژووریـك دا دابنێـی، بیخەیـە سـەر چەنـد شـەپۆلی دەنگیـی و ڕەنگیـی، ئـەو شـەپۆلە دەنگیـی و ڕەنگییانـە دێنـن.

کەواتـە: کاریگەریـی فریشـتەو شـەیتانەکانیش هـەر وەك ئـەو شـەپۆلانە وان، ئنجا وەك چـۆن ئـەو ئامێـرە کـە دادەنـرێ، بەپێـی سرووشـتی ئـەو ئامێـرە، ئـەو شـەپۆلە دەنگیــی و ڕەنگییانــە دەتوانــێ بێنــێ، مرۆڤەکانیــش بەپێــی سرووشــتی خۆیــان، دەتوانــن لــە فریشــتەکان بەهرەمەندبــن، یاخــود لــە شــەیتانەکان زەرەرمەنــد بــن، فەرمایشـتێکی پێغەمبەریـش ﷺ ئـەو ڕاسـتییەمان زۆر جـوان بـۆ بەرجەسـتە دەکات، کـە دەفەرمـوێ: {**إنَّ لِلشَّيْطانِ لَمَّـةً بِابْـنِ آدَمَ ولِلْمَلَـكِ لَمَّـةً، فَأمَّـا لَمَّـةُ الشَّيْطانِ، فَإيعادٌ بِالـشَّرِّ وتَكْذِيـبٌ بِالحَـقِّ، وأمَّـا لَمَّـةُ المَلَـكِ، فَإيعـادٌ بِالخَـيْرِ وتَصْدِيـقٌ بِالحَـقِّ، فَمَـن وجَـدَ ذَلِـكَ فَلْيَعْلَـمْ، أنَّـهُ مِـنَ اللَّـهِ، فَلْيَحْمَـدِ اللَّـهَ، ومَـن وَجَـدَ الأُخْـرَى فَلْيَسْـتَعِذْ بِاللَّـهِ مِـنَ الشَّـيْطانِ**} (**أخرجـه الترمـذي: ٢٩٨٨، وقـال: حسـن غريـب، والنسـائي في الكـبرى: ١١٠٥١، والبيهقـي في شـعب الإيمـان: ٤٥٠٦، وابـن حبـان: ٩٩٧**).

وشـەی: (**لَمَّـة: هَمَّـةٌ وَخَطْـرَةٌ فِي القَلْـب**)[1]، واتـە: (**لَمَّـة**) بریتیـە لـە دنـەدان و هانــدان لــە دڵ دا.

---

(١) المُعجَمُ الوَسِيط، ج٢، ص٨٤٠.

پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: بە دڵنیاییی شەیتان هاندان و دنەدانی هەیە لە دڵی مرۆڤ دا، فریشتەش هاندان و دنەدانی هەیە لە دڵی مرۆڤدا، ئنجا خوتخوتەو دنەدانی شەیتان، بریتیە لەوە کە مرۆڤ بترسێنێ لە خراپەو، وای لێبکات بڕوا بە هەق نەکات و، بە درۆی دابنێ و، هاندانی فریشتەش ئەوەیە بەڵێنی چاك بە مرۆڤ بدات و، دڵی خۆش بکات بە چاکە، هانیشی بدات بۆ بەڕاست دانانی هەق، ئنجا هەر کەسێك هەستی کرد لە دڵی خۆیدا بە کاریگەریی فریشتە، کە هانی دەدات بۆ چاکەو، بڕوا هێنان بە هەق، با بزانێ ئەوە لە خواوەیەو، ستایشی خوای لەسەر بکات و، هەر کەسێك ئەوی دیکەشی بینی و هەستیکرد کە بەرەو شەڕ دەچێ و، بەرەو خراپەو گوناهو تاوان پەلکێش دەکرێ، با پەنا بە خوا بگرێ، چونکە ئەوە لە شەیتانەوەیە.

کەواتە: ئەو دڵ و دەروونەی مرۆڤ شوێنی زۆرانگرتنی فریشتەو شەیتانە، شەیتان دەیەوێ مرۆڤ بەرەو خراپە پلکێش بکات و، فریشتەش دەیەوێ مرۆڤ بەرەو چاکەی پەلکێش بکات، بەڵام بە دەست مرۆڤە کە ئایا بە لای فریشتەکەدا دەچێ، یان بە لای شەیتانەکەدا دەچێ، ئەگەر بە لای فریشتەکەدا بچێ، هەمیشە بیر لە شتی چاك دەکاتەوەو، بەرەو چاکە هەنگاو دەنێ، ئەگەر لە شەیتانەکەش نیزیك بێ، هەمیشە بیر لە شتی خراپ دەکاتەوەو، بەرەو خراپە هەنگاو دەنێ، خوا پەنامان بدات.

مەسەلەی دووەم:

بانگەوازکارانی ڕێی خوا خاوەنی باشترین قسەن، بەڵام دەبێ کرداری باشیان هەبێ و، خۆیان لە ڕیزی مسوڵماناندا بژمێرن، پێویستیشە بە شێوازی هەرە چاك، قسەو ڕەفتاری بەرانبەرەکانیان بەرپەرچ بدەنەوەو، لە کاتی دنەدران لەلایەن شەیتانیشەوە، پەنا بەرنە بەر خوای بیسەری زانا:

خوا دەفەرموێ: ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّن دَعَآ إِلَى ٱللَّهِ وَعَمِلَ صَٰلِحًا وَقَالَ إِنَّنِى مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴿٣٣﴾ وَلَا تَسْتَوِى ٱلْحَسَنَةُ وَلَا ٱلسَّيِّئَةُ ٱدْفَعْ بِٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ فَإِذَا ٱلَّذِى بَيْنَكَ وَبَيْنَهُۥ عَدَٰوَةٌ كَأَنَّهُۥ وَلِىٌّ حَمِيمٌ ﴿٣٤﴾ وَمَا يُلَقَّىٰهَآ إِلَّا ٱلَّذِينَ صَبَرُوا۟ وَمَا يُلَقَّىٰهَآ إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴿٣٥﴾ وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ ٱلشَّيْطَٰنِ نَزْغٌ فَٱسْتَعِذْ بِٱللَّهِ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٣٦﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە یازدە بڕگەدا:

١)- ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّن دَعَآ إِلَى ٱللَّهِ﴾، قسەی کێ چاکترە لە هی کەسێك بەرەو لای خوا بانگ دەکات؟! واتە: خەڵك بەرەو لای خوا بانگ دەکات، (**الدُّعَاءُ إِلَى شَيْءٍ: أَمْرُ غَيْرِكَ بِالإِقْبَالِ عَلَى شَيْءٍ**) (دعاء) ئەوەیە تۆ فەرمان بە غەیری خۆت بکەی ڕوو بکاتە ئەو شتە.

کە دەفەرموێ: ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا﴾، یانی: (**قَوْلُ مَنْ أَحْسَنُ مِنْ قَوْلِ مَنْ دَعَا إِلَى الله**)، واتە: قسەی کێ چاکترە لە قسەی کەسێك کە خەڵك بۆ لای خوا بانگ دەکات، بانگەواز بۆ لای خوا دەکات.

٢)- ﴿وَعَمِلَ صَٰلِحًا﴾، کردەوەی باشیش بکات، تەنیا ئەوەندە نیە قسەی هەبێ، وەستای قسان و کۆڵەواری دەستان بێ، بەڵکو: ﴿وَعَمِلَ صَٰلِحًا﴾، کردەوەی باشیش ئەنجام دەدات، واتە: پابەندە بەوەی دەیڵێ، ئەوەی بە خەڵکی دەیڵێ، پێشێ بۆ خۆی دەیکات.

٣)- ﴿ وَقَالَ إِنَّنِى مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴾، دەشڵێ، بە دڵنیایی من لە مسوڵمانانم، واتە: خۆی جیا ناکاتەوە لە مسوڵمانان، لەبەر ئەوەی بانگەواز بۆ لای خوا دەکات، خۆی پێ لە خەڵك زیاد نیەو، هیچ لافێك بەسەر خەڵکدا لێ نادات و، دەڵێ من یەکێکم لە مسوڵمانان، بەڵام خەڵك بۆ لای ڕاستە شەقامی خواو، بۆ لای خواو، بۆ لای بەندایەتیی کردن بۆ خوا بانگ دەکات.

دوایی خوا ﷻ باسی شێوازی بانگەوازمان بۆ دەکات، دەفەرموێ:

٤)- ﴿ وَلَا تَسْتَوِى ٱلْحَسَنَةُ وَلَا ٱلسَّيِّئَةُ ﴾، بە دڵنیایی چاکەو خراپە یەکسان نین، کە دەفەرموێ: ﴿ وَلَا تَسْتَوِى ٱلْحَسَنَةُ وَلَا ٱلسَّيِّئَةُ ﴾، وشەی: (حَسَنَة)، (**تَعُمُّ جَمِيعَ أَفْرَادِ جِنْسِهَا، وَالمَقْصُودُ حَسَنَةُ الدَّعْوَةِ إِلَى الله**)، وشەی (**الحَسَنَة**): کە (أل)ی ناساندنی لەسەرە، بۆ (**جِنْس**)ە، واتە: تێکڕا (**جِنْس**)ی چاکە بە گشتیی لەگەڵ تێکڕا (**جِنْس**)ی خراپەدا، یەکسان نین و پێکەوە ناچنە تەرازوویەکەوە، بەڵام بەپێی سیاق دەزانین لێرەدا مەبەست لە چاکە، چاکەی خەڵك بانگکردنە بۆ لای خوا، واتە: شێوازی چاکی خەڵك بۆ لای خوا بانگکردن، وەك شێوازی خراپ نیە.

٥)- ﴿ ٱدْفَعْ بِٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ ﴾، بەوەی باشترە پاڵپێوەبنێ، چی پاڵپێوەبنێ؟ واتە: خەسڵەت و حاڵەت و، کردەوەو هەڵوێستی خراپی بەرانبەرەکەت، بە کام شێوازەو، کام حاڵەتەو، کام خەسڵەتە باشترە، پاڵپێوەبنێ و، بەرپەرچ بدەوە، چونکە (**الَّتِي: صِفَةُ مَوصُوفٍ مَحْذُوف**)، (**الَّتي**) سیفەتی وەسفکراوێکی قرتێندراوە، یانی: (**إِدْفَعْ سَيِّئَةَ غَيْرِكَ، بِالخَصْلَةِ الَّتِي هِيَ أَحْسَن، أَو بِالطَّرِيقَةِ الَّتِي هِيَ أَحْسَن**)، یانی: خراپەی ئەوی دیکە بە باشترین خەسڵەت، یان باشترین ڕێباز لابەرەو پاڵی پێوە بنێ، وەك خوای پەروەدگار لە سوورەتی (**المُؤمِنُون**)دا، دەفەرموێ: ﴿ ٱدْفَعْ بِٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ ٱلسَّيِّئَةَ ۚ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ ﴿٩٦﴾ ﴾، واتە: بە کام سیفەت و، کام خەسڵەتە باشترە، خراپە پاڵپێوەبنێ و، بەرپەرچ بدەوە، ئێمە زاناترین بەوەی ئەوان وەسفی دەکەن و دەیڵێن، یان خوای پەروەردگاری پێ وەسف دەکەن بە ناهەق.

٦)- ﴿ فَإِذَا ٱلَّذِى بَيۡنَكَ وَبَيۡنَهُۥ عَدَٰوَةٞ كَأَنَّهُۥ وَلِيٌّ حَمِيمٞ ﴾، ئەگەر تۆ واتكرد، دەبینی ئەو كەسەی لە نێوان تۆو ئەودا دژایەتیی و ناكۆكیی هەیە، وەك دۆستێكی دڵسۆزو بە پەرۆشە، (إِذَا: لِلْمُفَاجَئَةِ، وَهِيَ كِنَايَةٌ عَنْ سُرْعَةِ ظُهُورِ أَثَرِ الدَّفْعِ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنْ)، (إِذَا): لێرەدا بۆ پەیدابوونی شتێكە بە كت و پڕیی و، بە خێرایی، كە لێرەدا كینایەیە لە خێرایی پەیدابوونی شوێنەواری پاڵپێوەنانی خراپە بە چاكە، زۆر بە خێرایی لە نێوان تۆو ئەو كەسەدا كە تۆ بە چاكەی خۆت خراپەی ئەو پاڵپێوەدەنێی، بە شێوازی چاكی خۆت لەگەڵ شێوازی خراپی ئەودا مامەڵە دەكەی و، لە نێوان تۆو ئەودا دژایەتیی هەیە، وەك دۆست و نیزیكێكی خزمی لێ دێ، یاخود زۆر دڵگەرمی لێ دێ، چونكە ﴿ وَلِيٌّ ﴾، بە مانای دۆست و نیزیك دێ، (**الوَلِيُّ: اسْمٌ مُشْتَقٌّ مِنَ الوَلايَةِ بِفَتْحِ الواوِ، والوَلاء، وهو: الحَلِيفُ والنّاصِرُ، وهو ضِدُّ العَدُوِّ، والحَمِيمُ: القَرِيبُ والصَّدِيقُ. وهُما خَصْلَتا الوَلايَةِ والقَرَابَةِ**)، واتە: (**وَلِيّ**) ناوێكە داتاشراوە لە (**وَلايَة**)، بە سەر (**فَتْحَة**)ی (و)ەكە، {نەك (**وِلايَة**)، (**وِلايَة**) واتە: سەرپەرشتییكردن، بەڵام (**وَلايَة**)، واتە: دۆستایەتیی و، سەرخستن و، نیزیكیی و، خۆشویستن و، نیزیكیی}، ئنجا (**وَلِي**) بە مانای هاوپەیمان و، پشتیوان دێ، هەروەها بە مانای كەسێك دێ كە تۆی خۆشبوێ، (**وَلِي**) دژی (**عَدُوّ**)ە، (**عَدُوّ**) واتە: دوژمن و ناحەز، بەڵام (**وَلِي**) واتە: دۆست و نیزیك، (**الحَمِيم: القَرِيبُ وَالصَّدِيق**)، واتە: (**حَمِيم**) بە مانای دۆست و نیزیك، یان خزم و نیزیك، یان بە مانای برادەرێك دڵسۆزو گیانی بە گیانی دێ.

٧)- ﴿ وَمَا يُلَقَّىٰهَآ إِلَّا ٱلَّذِينَ صَبَرُواْ ﴾، ئەم سیفەتە بەرزە نادرێ، مەگەر بەوانەی خۆڕاگرن و خۆیان ڕاگرتبێ، (**أَي: المُعَامَلَةُ وَالمُدَافَعَةُ بِالَّتي هِيَ أَحْسَنْ**)، ﴿ وَمَا يُلَقَّىٰهَآ ﴾، ئەم ڕاناوی (ها) دەچێتەوە بۆ خەسڵەت، یان ئەو موعامەلەیە، چونكە چاكەی ڕەها (**مُطْلَق الحَسَنَة**)، بە گشتیی دەدرێ بە زۆر كەس، بەڵام مامەڵەكردن بە شێوەی بەرپەرچدانەوەی خراپە بە چاكە، لە بەرانبەری خراپەدا چاكە كردن، نادرێ بە هیچ كەس جگە لەوانەی خۆڕابگرن، واتە: خۆیان كۆنتڕۆڵ بكەن.

٨)- ﴿ وَمَا يُلَقَّىٰهَآ إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٖ ﴾، هەروەها ئەوە نادرێ و نابەخشرێ مەگەر بە كەسێك كە خاوەن پشك و بەشێكی زۆر بێ، واتە: خاوەن پشك و بەشێكی مەزن

بێ لە چاکەداو، لە ئیماندا، لە تەقوادا، لە تەزکیەی نەفسدا، (يُلَقَّاهَا)، یانی چی؟ (**يُلَقَّاهَا يُجْعَلُ لاقِياً لَهَا، وَهُوَ مُسْتَعَارٌ لِلسَّعْيِ لِتَحْصِيلِها، لِأَنَّ التَّحْصِيلَ عَلَى الشَّيْءِ بَعْدَ المُعالَجَةِ والتَّخَلُّقِ، يُشْبِهُ السَّعْيَ لِمُلَاقَاةِ أَحَدٍ فَيَلْقَاهُ**)، (يُلَقَّاهَا)، واتە: وا دەکرێ کە بیگاتێ، (**يُجْعَلُ لاقِياً لَهَا**)، وا دەکات کە پێی بگات، خوازراوەتەوە بۆ هەوڵدان بۆ پەیداکردنی، چونکە پەیداکردنی شتێك لە دوای چارەسەرو خۆ ماندووکردنە، ئەوەش شێوەی هەوڵدانە بۆ گەیشتن بۆ دیداری کەسێك، وشەی: ﴿حَظٍّ﴾، کە دەفەرموێ: ﴿وَمَا يُلَقَّىٰهَآ إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ٣٥﴾، (**الحَظُّ: النَّصِيبُ مِنَ الشَّيءِ مُطْلَقاً، أَو مِنَ الخَيْرِ فَقَط**)، (حَظٌّ): بریتیە لە پشك و بەش لە هەر شتێك بە گشتیی، یاخود بە تایبەتی لە خێرو چاکەدا.

٩)- ﴿وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ ٱلشَّيْطَٰنِ نَزْغٌ﴾، لە حاڵێکدا کە لە شەیتانەوە دنەدانێك، خوتخوتەیەك بە تۆ دەگات.

١٠)- ﴿فَٱسْتَعِذْ بِٱللَّهِ﴾، پەنا بە خوا بگرە.

١١)- ﴿إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ٣٦﴾، بە دڵنیایی خوا زۆر بیسەری زانایە.

وشەی (نَزغ): (**النَّزْغُ النَّخْسُ، وَحَقِيقَتُهُ مَسٌّ شَدِيدٌ لِلجِلْدِ بطَرَفِ عُودٍ، أَوْ إِصْبَعٍ، فَهُوَ مَصْدَرٌ، وَهُوَ هُنَا مُسْتَعَارٌ لِاتِّصالِ القُوَّةِ الشَّيْطانِيَّةِ بِخَواطِرِ الإِنْسَانِ**)، (نَزغ): بریتیە لە (نَخْس)، بە عەرەبیی (نَخْس)و، (نَزغ) واتە: تێوەژەنین، یان نقورچکەدان، کە چییەتی (نَزغ)یش بریتیە لەوەی بە شتێك بە توندیی پێستی ئینسان بەسەری دارێك، یاخود بە نینۆکێك بگەزرێ، یان نقورچکەی لێ بدرێ، کە لێرەدا خوازراوەتەوە بۆ پەیوەست بوونی شەیتان بە مێشك و هۆشی مرۆڤەوە، کە شتێکی خراپ بخاتە نێو مێشك و دڵی، کە دەفەرموێ: ﴿وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ ٱلشَّيْطَٰنِ﴾، (إمّا) ئەصڵی خۆی (إنْ مَا)یە، بەڵام (إنْ) و (مَا) تێکدا دەغم کراون، (إن)ی (شَرْطِيَّة) لێرەدا بۆیە هێنراوە، چونکە لە ئەصڵدا (إن) کاتێك دەهێنرێ کە مەرج نیە ئەو شتە ڕووبدات و مەرجەکە بێتە دی: {ئەگەر هات و لە شەیتانەوە دنەدانێك گەیشتە تۆ}، ئەمە بۆ بەرزکردنەوەی پلەو پایەی

پێغەمبەرە ﷺ لەوە کە شەیتان بتوانێ هانی بدات و، خوتخوتەیەکی خراپ بخاتە نێو دڵی، کە دەفەرموێ: (إِمَّا) (ما)یەکەش زیاد کراوە بۆ جەختکردنەوەو بەهێزکردنی پەیوەندیی نێوان مەرج (شَرْط) و وەڵام (جَواب)ە، نەك زیاد کرابێ بۆ جەختکردنەوە لەسەر ئەوەی وەڵامەکەی، یاخود مەرجەکە دێتە دی.

کە دەفەرموێ: ﴿فَٱسْتَعِذْ بِٱللَّهِ﴾، پەنا بە خوا بگرە (لە شەیتانی دوور خراوە لە بەزەیی خوا)، ئێمە شەیتان نابینین، بۆیە بەهێزترین چەکی ئێمە لە بەرانبەر شەیتاندا، پەنا بردنە بەر خوایە، با لەو بارەوە چەند دەقێك بێنین:

١- خوا ﷻ لە سوورەتی (**الأعراف**)دا دەفەرموێ: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوْاْ إِذَا مَسَّهُمْ طَٰٓئِفٌ مِّنَ ٱلشَّيْطَٰنِ تَذَكَّرُواْ فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ ﴿٢٠١﴾ وَإِخْوَٰنُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِى ٱلْغَىِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ ﴿٢٠٢﴾﴾، واتە: بە دڵنیایی ئەوانەی پارێزیان کردوە، ئەگەر لە شەیتانەوە هەستێکیان پێگەیشت، یەکسەر خوایان بیر دێتەوەو، بەرچاو ڕوون دەبن و (پەی بە پیلان و فێڵی شەیتان دەبەن)، بەڵام برایەکانیان شەیتانەکان لە گومڕاییدا ڕستیان بۆ درێژ دەکەن و، کەمتەرخەمییش ناکەن.

واتە: بێبڕوایەکان بە دەست شەیتانەکانەوە وەك تۆپ و گلۆڵە وان، هەر بەریان دەدەن و درێژیان دەکەنەوە، بەڵام ئەهلی تەقوا، بەڵێ شەیتان دەتوانێ دەستێکیان بگەیەنێتێ و، دنەیەکیان بدات، دەوروخولیان بدات، بەڵام یەکسەر خوایان بیر دێتەوە، ئیمانەکەیان بێداریان دەکاتەوەو، بەرچاویان ڕوون دەبێ و، فێڵی شەیتان دەبینن.

٢- پێغەمبەری خواش ﷺ دەفەرموێ: {**إِنَّهُ لَيُغَانُ عَلَى قَلْبِي، وَإِنِّي لَأَسْتَغْفِرُ اللَّهَ فِي الْيَوْمِ مِائَةَ مَرَّةٍ**}، (**أخرجه أحمد: ١٧٨٨١، وعبد بن حميد: ٣٦٤، ومسلم: ٢٧٠٢، وأبو داود: ١٥١٥، وابن حبان: ٩٣١**) واتە: جاری وایە تەم و مژی بێ ئاگایی بەسەر دڵم دا دێ و، ڕۆژی سەد جار داوای لێبوردن لە خوا دەکەم.

نـەك لـەوە کـە گوناهـی کـردوە، بـەو چەمـك و واتایـەی ئێمـە، بەڵکـو بەهـۆی ئـەو جـار جـار خافڵانـە، کـە پێغەمبـەر ﷺ بەسـەر دڵ و دەروونیـدا هاتـوە.

٣- هـەر لـەو بـارەوە ئـەو فەرمایشـتەش دێنیـن: {عَـنْ سُـلَيْمَانَ بْـنِ صُرَدٍ رضي الله عنه، قَـالَ: اسْـتَبَّ رَجُـلَانِ عِنْـدَ النَّبِـيِّ ﷺ فَاشْـتَدَّ غَضَـبُ أَحَدِهِـمَا، فَقَـالَ النَّبِـيُّ ﷺ: «إِنِّي لَأَعْلَـمُ كَلِمَـةً لَـوْ قَالَهَـا لَذَهَـبَ عَنْـهُ الْغَضَـبُ: أَعُـوذُ بِاللَّـهِ مِـنَ الشَّـيْطَانِ الرَّجِيـمِ، فَقَـالَ: الرَّجُـلُ: أَمَجْنُونٌ تَـرَانِي؟ فَتَـلاَ رَسُـولُ اللَّـهِ ﷺ: ﴿وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ ٱلشَّيۡطَٰنِ نَزۡغٞ فَٱسۡتَعِذۡ بِٱللَّهِۖ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡعَلِيمُ ٣٦﴾} (أخرجـه البخـاري: ٦١١٥، ومسـلم: ٢٠١٥).

واتـە: سـولەیمانی کـوڕی صـوڕەد رضي الله عنه، دەڵـێ: دوو پیـاو لـە خزمـەت پێغەمبـەردا ﷺ بـوو بـە دەمەقاڵێیـان و، قسـەیان بـە یەکـدی گـوت، یەکێکیـان زۆر تـووڕە بـوو، پێغەمبـەر ﷺ فەرمـووی: مـن وشـەیەك دەزانـم ئەگـەر بیڵـێ، توڕەییەکـەی لادەچـێ، ئەگـەر بڵـێ: (أَعُـوذُ بِاللـهِ مِـنَ الشَّـيْطانِ الرَّجيـم)، (واتـە: پەنـا دەگـرم بـە شـەیتانی دوور خـراوە لـە بەزەیـی خـوا)، پیاوەکـە گوتـی: بـە شـێتم تێدەگـەی؟! (واتـە: مـن شـێت نەبـووم تاکـو ئـەو وشـەیە بڵێـم)، پێغەمبەریـش ﷺ ئـەو ئایەتـەی خوێنـدەوە کـە دەفەرمـوێ: ﴿وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ ٱلشَّيۡطَٰنِ نَزۡغٞ فَٱسۡتَعِذۡ بِٱللَّهِۖ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡعَلِيمُ ٣٦﴾.

ئـەو کەسـە هـەر ئـەوە کـە ئامۆژگارییەکـەی پێغەمبـەری وەرنەگرتـوە، لە ڕاسـتییدا جۆرێـك بـووە لـە شـێتیی و عەقـڵ تێکچـوون، ئەگەرنـا ئەگـەر پێغەمبـەر ﷺ شـتێك بفەرمـوێ، دەبـێ یەکسـەر لێـی وەربگیـرێ، بـەڵام ئـەو هاوەڵـە لـەو کاتـەدا هێنـدە تـووڕە بـووە، وەك گوتـراوە: تووڕەیـی ڕەشـەبایەکە چـرای عەقـڵ دەکوژێنێتـەوە.

کورتە باسێک لە بارەی
خەسڵەتە بنەڕەتییەکانی بانگەوازکارانەوە

١ و ٢) ئیمانی مەحکەم و دامەزراوو، پارێزکاریی شایستە و تەواو:

خـوا سـبحانە وتعـالى لـە سـووڕەتی (**یونـس**) لـە ئایەتـی: (٦٢) و (٦٣)دا بۆمـان باسـی دۆسـتەکانی خـۆی دەکات، بـە تەئکیـد بـرا و خوشـکانی بەڕێـز! کەسـێك دۆسـتی خـوا نەبـێ، هـەوڵ نـادات دۆسـتان بـۆ خـوا پەیـدا بـکات و، کەسـێك لـە خـوا نزیـك نەبـێ، هانـدەر و پاڵنەرێکـی نابـێ، خەڵـك لـە خـوا نزیـك بخاتـەوە، وشـەی (**أولیاء**)یش، کـۆی (**وليّ**)ە، وشـەی (**ولي**) بـە شـەددە لـە ئەسـڵدا لـە (**ولْي**)ەوە هاتـوە، یانـی: (**قُـرْب**) نیزیکیـی[1]، خـوا ئـاوا پێناسـەی دۆسـتەکانی خـۆی دەکات، دەفەرمـوێ:

﴿أَلَآ إِنَّ أَوْلِيَآءَ ٱللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَكَانُوا۟ يَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾﴾ یونـس.

واتـە: ئاگاداربـن! (خـوا هۆشـدارییمان پێـدەدات) دۆسـتانی خـوا نـە ترسـیان لەسـەرە، نـە پـەژارەش دادەگـرن.

(یانـی: نەترسـیان لەسـەرە بـۆ داهاتـوو، نـە خـەم و پـەژارەش دادەگـرن بـۆ ڕابـردوو) ئەوانـەی ئیمانیـان هێنـاوە (بـە هەمـوو ئـەو شـتانەی پێویسـتە ئیمانیـان پـێ بهێنـرێ، هەروەهـا ئـەوەش سیفەتێکی ڕیشـەداریان بـوو کـە) هەمیشـە پارێزیـان دەکـرد.

---

(١) مفردات ألفاظ القرآن، ص٥٦٦ – ٥٦٨، المكتبة العصرية/ ٢٠١٢م.

ئیمانەکـە بـە کـرداری ڕابـردوو دێنـێ، چونکـە ئیـمان تێپەڕیـوە، ئیمانیـان هێنـاوە، بـەڵام تەقوایەکـە بـە کـرداری ئێسـتا دێنـێ، چونکـە تەقـوا شـتێکی بەردەوامـە و، دووبـارە دەبێـتەوە.

خوشك و برا بەڕێزەکانم!

یەکەمیـن سـیفەتی ئینسـانی بانگـەوازکار بـۆ لای خـوا، ئەوەیـە کـە (ئیمانێکـی مەحکـەم و دامـەزراو)ی هەبـێ، ئیـمان بـە خـوای بـەرزو مـەزن، بـە فریشـتەکانی خـوا، بـە کتێبەکانـی خـوا، بـە پێغەمبەرانـی خـوا، بـە ڕۆژی دوایـی، بـە نەخشـە و ئەندازەگیریـی خـوا سـبحانە وتعـالی.

ئیـمان بناغەیـە بـۆ هەمـوو شـتەکانی دیکـە، بۆیـە خـوا سـبحانە وتعـالی سـێزدە سـاڵی ڕەبەقـی تەرخانکـردن لـە ژیانـی موبارەکـی پێغەمبـەر ﷺ - کـە هەمـوو ژیانەکـەی - ژیانـی پێغەمبەرایەتیـی - بیسـت و سـێ سـاڵ بـوو -، سـێزدە (١٣) سـاڵی ڕەبەقـی تەرخانکـردن بـۆ داکوتـان و سـەقامگیر کردنـی ئیـمان و عەقیـدە، لـە دڵـی هاوەڵانـدا خـوا لێیـان ڕازی بـێ، ئنجـا دوایـی دە (١٠) سـاڵەکەی دیکـە، دوای ئـەوەی ئیمانیـان پەیدابـوو، ئنجـا ئەحکامیـان بـۆ هاتنـە خـوار، بـۆ یـەك جاریـش خـوا سـبحانە وتعـالی لـە قورئانـی مەککەییـدا نەیفەرمـووە: (**يـا أيهـا الذيـن آمنـوا**)، بەڵکـو یـان فەرموویەتـی: (**يـا أيهـا الإنسـان**) یـان (يـا بنـي آدم) یـان (**يـا أيهـا النـاس**)، بـەڵام لـە قورئانـی مەدینەییـدا، خـوا سـبحانە وتعـالی، دەسـتی کـرد بـە دواندنـی ئـەو کۆمەڵـەی ئیمانیـان لـە دڵـدا دامـەزراوەو، ئیسـلامیان فێرکـراوەو، شایسـتەیی ئەوەیـان پەیداکـردوە، شـەریعەتی خـوا پیـادە بکـەن، لـە ژیانـی تاکیـی و، خێزانیـی و، کۆمەڵایەتیـی و، سیاسـیی خۆیانـدا.

ئنجـا دوایـی (پارێزکاریـی شایسـتە و تـەواو)، دیـارە ئیـمان و تەقـوا لـە قورئانـدا، زۆرجـار پێکـەوە هاتـوون، لێـرەدا خـوای تـاك و پـاك پێناسـەی دۆسـتان (**أوليـاء**)ی خـۆی کـردوە، هەڵبەتـە دوایـی بـە سـیفەتی دیکـەش وەسـفیان دەکات، بـەڵام ئـەم

دوو سیفەتە، دوو سیفەتی بنچینەییـن، بـۆ پێناسـەی دۆسـتانی خـوا، بۆیـە زانایـان گوتوویانـە: (**مَـنْ كَانَ مُؤْمِنَـاً تَقِيّـاً، كَانَ لِلـهِ وَلِيّـاً**) واتـە: هـەر كەسـێك بـڕوادار و پارێزكار بـوو، دۆسـتی خوایـە، بەداخـەوە لـە نێـو كوردەواریـی خۆمانـدا، زۆرجـار دۆسـتانی خـوا (**أولیـاء اللـه**) بـە شـێوەیەك وێناكـراون و تەصەووڕكـراون، پێچەوانـەی ئـەوە كـە قورئـان و سـوننەت باسـیان دەكات، لەوانـە: جـاری وا هەبـووە، كەسـێك كـە ڕەنگـە شـێت بووبـێ، یـان عەقڵـی تـەواو نەبـێ، یـان گێـل بووبـێ، گوتوویانـە: ڕەنگـە ئـەوە دۆسـتی خـوا بـێ! نـا، دۆسـتەكانی خـوا، هەموویـان لـە لووتكـەی عەقڵـدان، هەڵبەتـە هەمـوو بەنـدەكان، بەنـدەی خـوان، بـەڵام دۆسـتەكانی خـوا، عاقڵـن، زۆریـش عاقڵـن، هەروەهـا ئەهلـی عیلمـن و، خـاوەن بەصیرەتـن و، بلیمەتـن، بۆیـە ناگونجێ ئینسـانی شـێت، یـان كەسـێك پـاك و خاوێنیـی بـۆ نەكـرێ، ناگونجـێ دۆسـتی خـوا بـێ، ئەمـە وەك ڕاسـتكردنەوەی چەمكێكـی بـاوی نێـو خەڵـك، بەڵـێ دۆسـتەكانی خـوا عاقڵـن و لـە عەقڵـەوە پێچـراون و، لـە هەمـوو شـتێكدا تێـر و تـەواون.

٣ و ٤)- خواپەرستییەكی گشتگیر و بەتام، یادی خوا كردنێكی لە ناخەوەو بەردەوام:

بێگومـان كەسـێك بیـەوێ بانگـەوازكار بـێ و، خەڵـك بـۆ لای خـوا بانـگ بـكات، دەبـێ خـۆی خواپەرسـتییەكی هەبـێ، كـە تامـی لێبـكات چێـژی لـێ وەربگـرێ، باتەماشـای ئـەو فەرمایشـتەی پێغەمبـەر ﷺ بكەیـن، كـە دەفەرمـوێ: {**ذَاقَ طَعْـمَ الإِيمَـانِ: مَـنْ رَضِيَ بِاللَّـهِ رَبَّـاً، وَبِالإِسْـلَامِ دِينَـاً، وَبِمُحَمَّـدٍ نَبِيّـاً ورَسُـولاً»**}[1].

واتـە: تامـی ئیمانـی چێژتـوە هـەر كەسـێك ڕازی بووبـێ خـوا پـەروەردگاری بـێ و، ئیسـلام بەرنامـەی ژیانـی بـێ و، موحەممەدیـش وەك پێغەمبـەرو ڕەوانەكـراوی خـوا قبـووڵ بـكات.

---

(١) أَخْرَجَهُ أَحْمَد برقم:١٧٧٨، وَمُسْلِمٌ برقم:٣٤، وَالتِّرمِذِيُّ برقم:٢٦٢٣، عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ.

کەواتـە: ئیمانیـش تـام و چێـژی هەیـە، ئنجـا کەسـێك دەتوانـێ بانگـەوازکار بـێ بـۆ لای خـوا، کـە چێـژ لـە ئیمانەکـەی خـۆی وەربگـرێ، تـام لـە خواپەرسـتیی بـکات، هەڵبەتـە هەرکەسـێکیش تـام لـە خواپەرسـتیی بـکات، هەمیشـە خـوای لـە یـاد دەبێ، بۆیـە دوایـی گوتوومـە: (یـادی خـوا کردنێکـی لـە ناخـەوەو بـەردەوام).

یــادی خــوا کردنیــش، دیســان دەبــێ چەمکەکــەی ڕوون بکەینــەوە، زۆر کــەس وا دەزانــێ یــادی خــوا کــردن، ئەوەیــە: کــە هەمیشــە دەبــێ ئینســان ئــەو وشــانەی زیکریــان پــێ دەگوتــرێ: (**سُـبْحَانَ اللـه، الحَمْدُللـه، لا إِلَـه إلاَّ اللـه، أَللـهُ أَكْبُر، أَسْـتَغْفِر اللـه**) بـەزاری گـۆ (تلفـظ) بـکات، بـەڵام مـەرج نیـە، یـادی خـوا هـەر بـەو شـێوەیە بـێ، ئەصڵـی یـاد (ذکـر)، پێچەوانـەی لـە بیرچـوون (نسـیان)ە. یـادی خـوا کـردن واتـە: خـوا، لـە یـاد بـوون ئەصڵەکـەی ئەوەیـە، ئنجـا جـاری وا هەیـە: وێـڕای ئـەوەی کـە لـە دڵ و زەینیـدا هەیـە، بـە زمانیـش ئـەو وشـانە دەڵـێ، بـەڵام ئەسـڵی یـادی خـوا، ئەوەیـە کـە لـە عەقـڵ و دڵ و هۆشـدا بـێ، ئەگـەر ئـەوە نەبێـت، جووڵـەی زمـان، هیـچ سـوودێك بـە مـرۆڤ ناگەیەنـێ، خـوای پـەروەردگار لـەو بـارەوە دەفەرمـوێ:

﴿ ٱتْلُ مَآ أُوحِىَ إِلَيْكَ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ ۖ إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ تَنْهَىٰ عَنِ ٱلْفَحْشَآءِ وَٱلْمُنكَرِ ۗ وَلَذِكْرُ ٱللَّهِ أَكْبَرُ ۗ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ ﴿٤٥﴾ ﴾ العنكبـوت.

واتـە: ئـەوەی لـە کتێبـی پـەروەردگارت بـۆت سروش کـراوە، بیخوێنـە و، نوێـژ بەرپـا بکـە، نوێـژ قەدەغـە(ی خاوەنەکـەی) دەکات لـە هەرچـی کـردار و قسـە و ڕەفتـاری دزێـو و ناقـۆڵا و خـراپ هەیـەو، یـادی خـواش گەورەتـرە، (واتـە: یـادی خـوا گەورەتـرە لـە نوێژیـش و لـە قورئـان خوێندنیـش) و، خـوا دەزانـێ چـی دەکـەن!

ئنجــا لــە ڕاســتییدا خــوای میهرەبــان کتێــب و فەرمایشــتەکەی خۆیشــی بۆیــە نــاردوە، کــە ئێمــە خوامــان لەبیربــێ، هەروەهــا نوێژیــش بۆیــە فــەرز کــراوە، خوامــان لەبیربــێ، وەك فەرموویەتــی:

﴿...وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ لِذِكۡرِيٓ ١٤﴾ طه.

واتە: نوێژ بەرپا بکە، بۆ یادکردنی من، قورئانیش بۆیە ناوی لێنراوە (زیکر)، چونکە خوات بیردەخاتەوە.

بەڵێ سیفەتی سێیەم و چوارەمی بانگەوازکاران ئەوەیە: کە هەرکامیان خواپەرستییەکی گشتگیر و بەتام و چێژی هەبێ و، یادی خوا کردنێکی لە ناخەوە، لە دڵەوەو، بەردەوامی هەبێ.

٥ و ٦)- زانیاریی قووڵ و فراوان بە دین و، بەرچاو ڕوونیی و شارەزایی دەربارەی ژین:

پێشتریش باسمان کردوون، بە بۆنەی دیکەوەو، هەر ئەم ئایەتە موبارەکەشمان بەبەڵگەی هەردووکیان هێنایەوە:

﴿قُلۡ هَٰذِهِۦ سَبِيلِيٓ أَدۡعُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِۚ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا۠ وَمَنِ ٱتَّبَعَنِيۖ وَسُبۡحَٰنَ ٱللَّهِ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ١٠٨﴾ یوسف.

بەڵێ بەبێ زانیاریی و بەرچاو ڕوونیی و شارەزایی، ئینسان بۆ خۆشی نازانێ بە ڕێگادا بڕوات، چ جای پێش خەڵکی بکەوێ، هەروەها بەبێ شارەزابوونی وەزع و باردۆخ و ڕۆژگار، ئینسان، دۆست و دوژمنی لێ تێکەڵ دەبن و، چاك و خراپی لێ تێکەڵ دەبن و، فێڵی لێ دەکرێ و، هەڵدەخەڵەتێنرێ، کەواتە: کەسانی وا ناتوانن خەڵك لە خوا نزیك بخەنەوە و، خەڵك وا لێبکەن و، وا داربکەن، کە پابەند بێ بە پەیام و بەرنامەی خوای پەروەردگارەوە.

٧ و ٨)- دڵســۆزیی و بە تەنگەوەبوون بۆ هــەمووان و، هێمنیی و ئارامیی و نەلەخشان:

بەڵێ کەسێك دەتوانێ خەڵك لە خوا نزیك بخاتەوەو، بۆ لای خوایان بانگ بکات، کە لە ناخەوە بۆ هەموو لایەك دڵسۆزو، بە تەنگەوە بێ، بێ جیاوازیی، ئەمەش زۆرجار جێی تێدا بەهەڵە داچوونە، کەسانێك وا دەزانن دەبێ بەس بۆ مسوڵمانان، دڵسۆز بین! بەڵام ئێمە پێغەمبەران دەبینین (علیهم الصَّلاَة والسلام) بە خەڵکە کافرەکەی خۆیانیان گوتوە:

﴿...وَأَنَا۠ لَكُمۡ نَاصِحٌ أَمِينٌ ﴿٦٨﴾﴾ الأعراف.

واتە: من بۆ ئێوە بەتەنگەوەم، دڵسۆزم، دڵ سووتاوم، بۆیە دەبێ ئەو چەمکەش ڕاست بکرێتەوە، ئنجا لە ڕاستییدا ئەگەر خەڵك نەزانێ بۆی دڵسۆزی: نە متمانەت پێدەکات، نە گوێت بۆ دەگرێ و، نەقسەشت لێوەردەگرێ، ئایا ئێمە ناتوانین دڵسۆزبین بۆ نامسوڵمانان؟ نەك هەر دەبێ بتوانین، بەڵکو ئەوە ئەرکێکەو فەرزە، پێغەمبەران (**علیهم الصَّلاَة والسلام**) وابوون، پێغەمبەری خۆمان (محمد) ﷺ، سەروەری هەموو پێغەمبەران، چەند بە شەفەقەت و بەڕەحم بووە؟ با تەماشا بکەین: لەوبارەوە، دڵسۆزیی خۆی چۆن وێنا دەکات لەگەڵ کەسانێکدا کە دژایەتییشیان کردوە: {**كَانَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّم يَحْكِي نَبِيًّا مِنَ الأَنْبِيَاءِ، ضَرَبَهُ قَوْمُهُ فَأَدْمَوْهُ، وَهُوَ يَمْسَحُ الدَّمَ عَنْ وَجْهِهِ وَيَقُولُ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِقَوْمِي فَإِنَّهُمْ لاَ يَعْلَمُونَ**}[(١)].

واتە: پێغەمبەر (محمد) ﷺ باسی پێغەمبەرێکی کرد بۆ هاوەڵانی، کە قەومەکەی بەردبارانیان دەکرد خوێنیان لێهێنا، (سەریان شکاندو بەدەنییان بە خوێندا هێنا)، ئەویش خوێنەکەی دەسڕی و دەیفەرموو: خوایە! لە گەلەکەم خۆشبە، چونکە نازانن، لێیان ببوورە!

(١) أَخْرَجَهُ البخاري برقم: ٣٢٩٠. عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ.

مەبەستم ئەوەیە جاری وا کەسێك ملی حەدیسێك دەگرێ، ڕەنگە لە سیاقێکی دیکەدا هاتبێ و حاڵەتێکی تایبەت بێ، کە دروست نیە ئینسان هیچ شەفەقەت و ڕەحم و بە تەنگەوە بوون و بەزەیی هەبێ بەرانبەر بە غەیری مسوڵمان! بەڵام ئەوە بەڕەهایی وانیە، ئەوەتا ئەو پێغەمبەرانە (علیهم الصَّلاَة والسلام)، کە خوا هەم لە (نوح)ەوە دەیگێڕێتەوە: ﴿وَأَنصَحُ لَكُمْ ﴿٦٢﴾﴾الأعراف، هەم لە (هود)ەوە دەیگێڕێتەوە: ﴿وَأَنَا۠ لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ ﴿٦٨﴾﴾الأعراف، هەروەها لە صاڵحەوە دەیگێڕێتەوە: ﴿وَنَصَحْتُ لَكُمْ ﴿٧٩﴾﴾الأعراف، هەروەها لە شوعەیبەوە دەیگێڕێتەوە: ﴿وَنَصَحْتُ لَكُمْ ﴿٩٣﴾﴾الأعراف، هەموویان باسی خۆیان بە (ناصح)ی گەلەکەیان ناساندوە، (نصح) یانی چی؟ (**النصح: إرادة الخير للمنصوح**)[١]، (نُصح) یان (نصيحة) بریتیە لەوە ئەو کەسە کە نەصیحەتەکەی ئاڕاستە دەکرێ، چی بۆ چاکە ئەوەت بۆی بوێ.

جاری دیکەش باسمان کردوە، زۆرکەس وا دەزانێ نەصیحەت یانی: ئامۆژگاریی، چونکە زۆرجار لە کوردییدا نەصیحەت لە جیاتی ئامۆژگاریی (موعظة) بەکاردێنین، بەڵام لە زمانی عەرەبییدا جیایە و، ئەگەر بڵێین: (نصيحة) یانی: ئامۆژگاریی، مەفهوومی زۆر ئایەت و حەدیسمان لێ تێکدەچن، بۆ وێنە:

پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: {«**الدِّينُ النَّصِيحَةُ**»، **قُلْنَا: لِمَنْ؟ قَالَ: «لِلَّهِ وَلِكِتَابِهِ وَلِرَسُولِهِ وَلأَئِمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَعَامَّتِهِمْ**»}[٢].

واتە: نەصیحەت ئاڕاستەی پێنج لایەنان دەکرێ: بۆ خوا، بۆ کتێبی خوا، بۆ پێغەمبەری خوا، بۆ پێشەوایانی مسوڵمان و بەرپرسانیان و، بۆ خەڵکەکە بە گشتیی.

---

(١) مفردات ألفاظ القرآن: ص٥١٤، المطبعة العصرية، ٢٠١٢ م، {النصح: تحرِّي فعل أو قول فيه صلاح صاحبه}.

(٢) أَخْرَجَهُ أحمد برقم: ١٦٩٨٢، ومسلم برقم: ٥٥، وأبو داود برقم: ٤٩٤٤، عَنْ تَمِيمٍ الدَّارِي.

ئنجا ئەگەر (**نصيحة**) بە مانای (**موعظة**) بێ، چۆن ئامۆژگاریی خوا و کتێبی خوا دەکرێ؟ نا (**نصيحة**) ئەوەیە کە: دڵسۆز بی بۆ خوا و ساغ بی لەگەڵ خوادا، دڵسۆزبی بۆ کتێبی خوا، بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ، بۆ بەرپرسان و بۆ خەڵك بە گشتیی، (**نصيحة**)یانی دڵسۆزیی و بەتەنگەوە بوون بۆ هەمووان.

پاشان (هێمنیی و ئارامیی و نەلەخشان)، چونکە لە کاتی شێنەیی و بێگرفتیی و بێکێشەییدا، هەموو کەس ئازایە، بەڵام ئەوە گرنگە: ئایا تۆ لە نارەحەتییدا لە کاتێکدا کە بە شێوەی ناشایست مامەڵەت لەگەڵدا دەکرێ، خۆڕاگر دەبی یان نا؟ بۆیە خوا سبحانه وتعالى لە سوورەتی (البقرة)دا (صبر)مان لە سێ حاڵاندا بۆ دەخاتە ڕوو، دەفەرموێ:

﴿وَالصَّٰبِرِينَ فِي ٱلۡبَأۡسَآءِ وَٱلضَّرَّآءِ وَحِينَ ٱلۡبَأۡسِۗ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ صَدَقُواْۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُتَّقُونَ ١٧٧﴾

واتە: خۆڕاگران لە کاتی هەژاریی و نەداریی و بێ ئیمکانیەتییدا، هەروەها لە کاتی نەخۆشیی و ناخۆشیی و، نارەحەتیی و، لە کاتی جەنگ و ڕووبەڕوو بوونەوەدا.

لەو سێ حاڵەتانەدا دەبێ خۆڕاگر بین، بێگومان بابای خەڵك بانگکەر بۆ لای خوا، ئەگەر بۆیان دڵسۆز نەبێ و، بە تەنگیانەوە نەبێ، کارەکەی پیت و پێزی نابێ و بەرهەمدار نابێ، جاری وایە کەسێك وەك وەزیفە، یان وەك ئەرکێکی دنیایی کارەکەی دەکات، هەندێك کەس هەن، کە لە وەزارەتی ئەوقافەوە ڕادەسپێررێن و، ئیشێکیان پێ دەسپێررێ، وەك پیشەیەك، ئەنجامی دەدەن، بەڵام ئەگەر لە دڵەوە بۆ خەڵکەکە دڵسۆز نەبێت، کاریگەریی نابێ، هەڵبەتە کە بۆشیان دڵسۆز بوو، خۆڕاگریش دەبێ، ئەو سیفەتانە، هەموویان پێکەوە پەیوەستن، ئینسان ئەگەر بۆ خەڵکەکە دڵسۆز بێت، تەحەممولیشیان دەکات، نەزانیی و نەفامییشیان لێ تەحەممول دەکات، لەبەر ڕازی کردنی خوا.

٩ و ١٠)- كراوەیی و مامەڵەی بەڕێز و سەنگین، ڕووگەشیی و قسە و گفت و لفتی شیرین:

خـوای پەروەردگار لە سـوورەتی (الفرقـان)دا دەفەرمـوێ: ﴿ وَعِبَادُ الرَّحْمَٰنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا ﴿٦٣﴾ ﴾.

واتـە: بەندەكانـی (خـوای) بەبەزەیـی، بـە هێمنیـی و ئارامیـی ڕێـگادا دەڕۆن، بـە سـەنگینیی و ویقـارەوە و، كاتێـك نەفامانیـش دەیاندوێنـن، قسـەی سـەلامەت دەكـەن، یاخـود دەڵێـن: سـەلامتان لێبـێ.

چونكـە هـەر كـەس چـی پێبـێ، لـەوە دەبەخشـێ، دەڵێـن: جارێـك پێغەمبـەر عیسـا (علیـه السـلام) بـە شـوێنێكدا دەڕوات لەگـەڵ حەوارییەكانـی خـوا لێیـان ڕازی بـێ، خەڵكێكـی نەفـام، جنێـوی پێدەڵێـن، یـان قسـەی ناشایسـت، ئەویـش دەسـت بەرزدەكاتـەوەو، دوعایـان بـۆ دەكات، حەوارییەكانـی پێـی دەڵێـن: ئـەی پێغەمبـەری خوا! ئەوانـە قسـە و ، جنێـوت پێدەڵێـن! دەڵـێ: دەزانـم، بـەڵام هـەر كـەس چـی پـێ بـێ، لەوە دەبەخشـێ، ئـەوان جنێویـان پێیـە، منیـش دوعـای خێـر و قسـەی خێـرم پێیـە.

بەڵـێ (كراوەیـی و مامەڵـەی بەڕێـز و سـەنگین)، خەسـڵەتێكی گرنـگ و بنەڕەتیـی بانگەوازكارانـە، چونكـە: بـە گرژیـی و داخراویـی، ئینسـان ناتوانـێ كارلێـك لەگـەڵ دەوروبـەری خۆیـدا بـكات، دەبـێ كـراوە بـێ، بـەڵام كرانـەوە بەبـێ توانـەوە، كرانەوە، واتـە: تـۆ داخـراو نەبـی، بـە جۆرێـك بـوار نـەدەی لەگـەڵ هیـچ كەسـدا كارلێـك بكـەی، لـە بەرانبەریـش دا: هێنـدە كـراوە و بـڵاو نەبـی، هیچـت پێـوە بەنـد نەبـێ و هیچـت پێـوە نەمێنـێ، چونكـە هەندێـك كـەس بـە بیانـووی كرانـەوە، دەتوێنـەوە لـە كۆمەڵـگادا و دەبنـە بەشـێك لـە واقیعێكـی خـراپ!

ئنجـا (ڕووگەشـیی و قسـە و گفـت و لفتـی شـیرین)یش خەسـڵەتێكی دیكـەی خەڵـك بانگكەرانـە بـۆ لای خـوا عـز وجـل.

برا و خوشکە خۆشەویستەکانم!

دڵسۆزانە ئامۆژگارییتان دەکەم، هەمیشە تاکو بۆتان دەکرێ: با لەگەڵ خەڵك دا، قسە و گفت و لفتتان شیرین بێ، ڕووتان خۆش و گەش بێ، بڕواتان بێ، زۆر کەس کە تەماشای ئێمە و مانان دەکات، ئێمە چۆن ببینێ، دینەکەشمان وا دەبینێ، بۆیە خوا سبحانە وتعالى کە پێغەمبەرانی (علیهم الصَّلاَة والسلام) ناردوون، لە هەموو ڕووێکەوە، لە خەڵکی ڕۆژگاری خۆیان تەواوتر بوون، لە ڕووی جەستەیی و ڕووحیی و عەقڵیی و دەروونیی و ئاکاریی و لە هەموو ڕووێکەوە، بۆ ئەوەی هەر کەسێك ئەوانی بینی، دیمەنیانی بینی، هەڵسوکەوتیانی بینی، ئەخلاقیانی بینی، سیفەتە بەرزەکانیانی بینی: تێر و تەواویی پەیام و دینەکەیان، لە تێر و تەواویی ئەواندا ببینێ، ئێمە دەبێ وریا بین! ئەم دینە ئەگەر بە ڕووخۆشیی خەڵکی بۆ بانگ نەکرێ، بە گرژیی و مۆن و مرچیی خەڵکی بۆ بانگ ناکرێ، ئەگەر بە قسەی خۆش و گفت و لفتی شیرین، خەڵکی بۆ ڕانەکێشرێ، بە تەئکید بە توانج و پلار و قسەی زبر و ناخۆش، خەڵکی بۆ بانگ ناکرێ، خوای تاك و پاك بە پێغەمبەری خاتەم ﷺ دەفەرموێ: ﴿ فَبِمَا رَحۡمَةٖ مِّنَ ٱللَّهِ لِنتَ لَهُمۡۖ وَلَوۡ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ ٱلۡقَلۡبِ لَٱنفَضُّواْ مِنۡ حَوۡلِكَۖ فَٱعۡفُ عَنۡهُمۡ وَٱسۡتَغۡفِرۡ لَهُمۡ وَشَاوِرۡهُمۡ فِي ٱلۡأَمۡرِۖ فَإِذَا عَزَمۡتَ فَتَوَكَّلۡ عَلَى ٱللَّهِۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلۡمُتَوَكِّلِينَ ١٥٩ ﴾.

واتە: تۆ بە هۆی بەزەیی خواوە، بۆیان نەرم بووی، ئەگەر قسە ڕەق و دڵ ڕەق بووای، لە دەورت دەپڕژان.... کێ لە دەوری کێ دەپڕژا؟ ئەو هاوەڵە بەڕێزانە، کە باشترین مرۆڤن لە دوای پێغەمبەران، لە دەوری پێغەمبەر (محمد) ﷺ کە (رحمة للعالمين)ە، دەپڕژان، ئەگەر قسە ڕەق و دڵ ڕەق بووایە.

ئنجا لە سوورەتی (الأعراف) لە ئایەتی (١٩٩)دا خوا دەفەرموێ: ﴿ خُذِ ٱلۡعَفۡوَ وَأۡمُرۡ بِٱلۡعُرۡفِ وَأَعۡرِضۡ عَنِ ٱلۡجَٰهِلِينَ ١٩٩ ﴾.

ئیمام جەعفەری صادیق ڕەحمەتی خوای لێبێ، گوتوویەتی: ئەم ئایەتە ڕیشە و بنکی هەموو ڕەوشتە بەرزەکانی لە خۆیدا کۆکردوونەوە:

١)- (خُذِ ٱلْعَفْوَ) ئەوەی ئاسانە و ئاسان بە دەستەوە دێ، لە خەڵك وەری بگرە، واتە: چاوەڕوانیی زۆرت لە خەڵکی نەبێ، بە زۆریی ئەوانەی هەمیشە پرتە و بۆڵەیانە و گلەیی لە خەڵك دەکەن، لەبەر ئەوەیە، چاوەڕوانیی زۆریان لێیان هەیە، کەواتە: چاوەڕوانیی زۆرت لە خەڵکی نەبێ و، ئەوەی بە سێنایی بەدەستەوە دێ، تەنیا ئەوەیان لێ چاوەڕوان بکە.

٢)- (وَأْمُرْ بِٱلْعُرْفِ) واتە: بۆ خۆت چاکە بکە و، فەرمانیشی پێبکە، هەرچی پەسند و چاکە بیکە پیشەی خۆت و، فەرمایشتی پێ بکە.

٣)- (وَأَعْرِضْ عَنِ ٱلْجَٰهِلِينَ) کەسێکیش کە نەفام بوو، ڕووی لێ وەرگێڕە و پشتی تێبکە و وازی لێ بێنە.

ئیمام شافیعی خوای لێی ڕازی بێ، چەند جوان دەڵێ، لە شیعرێکیدا:

{لَوْ كُلُّ كَلْبٍ عَوَى أَلْقَمْتُهُ حَجَراً ... لأصبَحَ الصَّخر مِثْقَالاً بدينَارٍ}

واتە: ئەگەر هەر سەگێك وەڕی، من بەردێکی پێدادەم

دەبێ مسقاڵی بەرد بە دینارێك پەیداکەم.

جاری وایە کەسانێك قسەی ناخۆشمان پێ دەڵێن، هەندێك برا و خوشکمان زۆر سەغڵەت دەبن و دەڵێن: ماموستا! فڵان شتیان نووسیوە، لە فڵان بڵاوکراوەدا، یان لە فڵان کەناڵ واگوتراوە! منیش زۆرجار گوتوومە: دیارە کەسانێك وامان دەبینن و وامان تەصەووڕ دەکەن! دەڵێن: ئاخر چۆن وەڵامیان نەدەینەوە؟! بەڵام ئایا وەختمان هەیە وەڵامی ئەو شتانە بدەینەوە؟! نا، لە جیاتی وەڵامدانەوە، دوعایەکی خێریان بۆ بکە و بڵێ: خوایە! هیدایەتیان بدە و، بۆ خۆشت خەریکی کاری خۆتبە.

(ئەبڕاهام لەنکۆڵن)[1] قسەیەکی جوانی هەیە دەڵێ: کاتێ خۆی ئەوانەی ڕەخنەیان لێدەگرتم، یان قسەیان پێدەگوتم، تەمەنەکەم چەندە، چوار هێندەی دیکەشم خستبایە سەر، بەشی ئەوەی نەدەکرد وەڵامیان بدەمەوە، بەڵام هەڵسام کاری خۆم کرد و، سەرکەوتنەکەم، بوو بە وەڵامی هەموو ئەو قسانە کە لە دژم دەکران!

ئێمەش دەبێ ئاوا بکەین و دینەکەشمان هەر وای لێدەوەشێتەوە، جاری وا بووە برایەك هاتوە بۆ لام، قسەیەکی پێگوتراوە، لەلای بۆتە کێوێك گوتوویەتی: حەیام چووە، ئاوایان پێگوتووم! منیش زەردەخەنەیەکم بۆ کردوە، گوتوومە: نەخێر، تۆ لە مابەینی خۆت و خوادا چۆن بی، هەر وای، قسەی خەڵکی نە بەرزت دەکاتەوە و نە نزمت دەکات، هەر خۆتی کە بە چاکە خۆت بەرز دەکەی، یان بە خراپە خۆت نزم دەکەی، بە خوا خەڵك هەمووی مەدحت بکات، بەرز نابیەوە، ئەگەر خوا بەرزت نەکاتەوە و، خەڵك هەمووی زەمت بکات، ئەگەر خوا نەتشکێنێ، ناشکێی، هەروەها خەڵك هەمووی لێت ڕازی بێ، ناتوانن بتبەنە بەهەشتێ و، هەمووشیان لێت تووڕە بن، ناتوانن بتبەنە دۆزەخ، زاڵکەر و زەبوونکەر (مُعِزّ و مُذِلّ) هەر خوایە، بێگومان ئەوەش هەمووی هەر بەرهەمی ئیمان و تەوحیدە، ئینسان ئەگەر بەڕاستیی خوای ناسی و ئیمانی لە دڵدا چەسپی، ئەو کاتە ئەو شتانە زۆر کاری تێناکەن و شلوێی ناکەن.

---

(١) ئەبڕاهام لەنکۆڵن: ١٨٠٩-١٨٦٥ز یەکێکە لە سەرۆك کۆمارەکانی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا.

١١ و ١٢)- ڕاستیی و، دڵ و زمان و کردەوە یەکبوون و، دادگەریی و ئینصاف لەگەڵ دۆست و دوژمن:

بەڕێـــــزان!

ئینسـان دەبـێ ڕاسـت (صـادق) بـێ و، دڵـی و زمانـی و کـردەوەی یـەك بـن و، چیـت لـە دڵدایـە، بـا هـەر ئـەوەت بـە زمانـدا بـێ و، چـی بـە زمانیشـت داهـات، هەوڵبـدە پڕاکتیـزەی بکـەی و بـە کـردەوە جێبەجێـی بکـەی، چونکـە خوانەخواسـتە پێچەوانـەی ئـەوە: نیفاقـە، ئیزدیواجیەتـە و، خـوای دادگەریـش بـە گەورەتریـن گوناهـی دانـاوە:

﴿كَبُرَ مَقْتًا عِندَ ٱللَّهِ أَن تَقُولُوا۟ مَا لَا تَفْعَلُونَ ۝٣﴾.

ئینسـان دەبـێ زۆر لـە خـۆی وریـا بـێ، ئەگـەر: دڵ و زمانمـان و کردەوەمـان هەموویـان پێکـەوە جـووت نەبـن، زۆر خەتـەرە، هەنـدێ کـەس قورئـان دەخوێنـێ و، قورئـان لەعنەتـی لێدەکات، کـوا قورئـان لەعنـەت لـە کـێ دەکات؟! بـا، بـۆ وێنـە: کەسـێك قورئـان دەخوێنـێ و زاڵمیشـە، لەعنەتەکـەی بـۆ دێ:

﴿أَلَا لَعْنَةُ ٱللَّهِ عَلَى ٱلظَّـٰلِمِينَ ۝١٨﴾هود.

هەروەهـا (فسـق، کفـر، نیفـاق)، قورئـان هەموویانـی زەم کـردوون، هـی واش هەیـە قورئان دەخوێنێتەوە و ئەو سـیفەتە خراپانەشـی تێدان و، زەم و نەفرین و هەڕەشـەکەی بەر دەکــەون.

ئنجـا خـوا دەفەرمـوێ: ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَكُونُوا۟ مَعَ ٱلصَّـٰدِقِينَ ۝١١٩﴾التوبـة.

واتە: ئەی بڕوادارینە! پارێز لە خوا بکەن و لەگەڵ ڕاستان دا بن.

هەروەهــا دەفەرمــوێ: ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ كُونُوا۟ قَوَّٰمِينَ بِٱلْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلَّهِ ۝١٣٥﴾النســاء.

واتـە: ئـەی بڕواداریـنـە! زۆر دادگەریـی بەڕێوەبـەرن و شـایەدیی بـۆ خـوا (بـە هـەق و ڕاسـتیی) بـدەن..

ئنجـا: (دادگەریـی و ئینصـاف لەگـەڵ دۆسـت و دوژمن)یشـدا، زۆر گرنگـە، کـە ئـەوەش شـتێکی دیکەیـە، دەبـێ ڕاسـت بکرێتـەوە: هەندێـك کـەس وا دەزانـێ ئێمـە دەبـێ تەنیـا لـە نێـو بازنـەی ئیسـلامدا دادگـەر و بـە ئینصـاف بیـن و، تەنیـا بـۆ ئـەوان بـە پـەرۆش و دڵسـۆز بیـن! بـەڵام نەخێـر ئینسـان دەبـێ بـۆ هەمـوو مرۆڤـەکان دڵسـۆز بـێ و، لەگـەڵ هەمووانیشـدا دادگـەرو بـە ئینصـاف بـێ، چونکـە دادگەریـی و ئینسـاف دوو خەسـڵەتی پەسـندن بەرەهایـی، نـەك بـە شـێوەیەکی کاتیـی و ڕێژەیـی (مؤقـت ونسـبي) هـەر بۆیـەش خـوا بـە دەقـی ئایـەت فەرمانـی پێکردوویـن کـە لەگـەڵ دوژمنانیـش دا دادگـەر بیـن.

وەك خـوا سـبحانه وتعـالى دەفەرمـوێ: ﴿وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَىٰٓ أَلَّا تَعْدِلُواْ ۚ ٱعْدِلُواْ هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۖ ﴿٨﴾﴾ المائـدة.

واتـە: بـا ڕق هەڵسـانتان لـە کەسـانێك واتـان لێنـەکات کـە نادادگەربـن، دادگەربن! ئـەوە لـە پارێزکارییـەوە نزیکترە.

١٣ و ١٤)- خەڵك بانگكردن تەنیا بۆ لای خــوا و، بە شــانازییەوە خــۆ ئەژماركردن لە ڕیزی مسوڵماناندا:

ئـەم دووەش هەردووكیـان لـەم ئایەتـە موبارەكـە وەردەگیرێـن: ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّن دَعَآ إِلَى ٱللَّهِ وَعَمِلَ صَٰلِحًا وَقَالَ إِنَّنِى مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴿٣٣﴾﴾ فصلت.

واتـە: قسـەی كـێ لـە هـی كەسـێك باشـترە كـە بـۆ لای خـوا بانگـەواز دەكات و، كـردەوەی بـاش دەكات و، دەڵـێ: مـن لـە مسـوڵمانانم!

خوشـك و برایانـی بەڕێـز! زۆرجـار ئینسـان ئەگـەر لـە خـۆی وریـا نەبـێ، شـەیتان فێڵـی لێـدەكات، بـۆ وێنـە: بـە حیسـاب تـۆ خەڵـك بـۆ لای خـوا بانـگ دەكـەی: كەچی تەماشـا دەكـەی خـۆت و خـوات لـێ تێكـەڵ بـوون، دیـن و دنیـات لـێ تێكـەڵ بـوون، كـە ئـەوەش نیشـانەی هـەن، ئینسـان دەبـێ ئـەو شـتانەیان پـێ لـە یـەك جیـا بكاتـەوە، بـۆ نموونـە: ئەگـەر كەسـێك ڕقـی لـە تـۆ بـوو، یـان قسـەیەكی بـە تـۆ گـوت، بـەڵام تـۆ دەتزانـی: ئـەو كەسـە بـۆ خـوا سـوڵحاوە، یـان ئیسـلامی خـۆش دەوێ، ئەگەر تـۆ بەڕاسـتیی خوانـاس بـی، دەبـێ خۆشـت بـوێ و، بڵێـی: هەرچەنـدە تـۆ ڕقـت لـە منـە و، قسەشـم پـێ دەڵێـی، بـەڵام مـادام دڵسـۆزی بـۆ ئیسـلام، هـەر خۆشـم دەوێـی، ئـا ئـەوە ڕاسـتە، بـەڵام ئەگـەر خـۆت لەگـەڵ خـوا لـێ تێكـەڵ بووبـێ و، شـەیتان فێڵی لێكردبـی، ئـەوە لـە جیاتـی خـوا میحوەربـی، دەبیـە خـود میحـوەر، یانـی: لـە جیاتـی تەماشـا بكـەی: داخـۆ ئـەو كەسـە بەینـی لەگـەڵ خـوادا چۆنـە!، تەماشـا دەكـەی: داخـۆ بەینـی لەگـەڵ خـۆت دا چۆنـە؟!

قوڵە نەزیلەیەك:

جارێـك لـە مزگەوتێـك نوێژمـان دەكـرد، گوێـم لـە مامۆسـتایەكە بـوو، باسـی كەسـێكی دەكـرد، دەمزانـی باسـی كەسـێكە، بـە شـێوەیەك لـە شـێوەكان ناسـیاو و نیزیكییەتـی، دەیگـوت: ئـەو مونافیقـە دێتـە مزگەوتیـش، بـەڵام مامۆسـتای مزگـەوت

ئەزیەت دەدات و... هتد، وتارەکەی هەمووی لەگەڵ کەسێك بوو، منیش هەر لە حوجرەکەدا نوێژم دەکرد، هات بۆ حوجرەکە و گوتم: مامۆستا! هەستم کرد، کەسێك تووڕەی کردووی؟ گوتی: ئەرێ وەڵڵا دراوسێیەکی مونافیقم هەیە، دوایی سەری هەڵێنا، گوتی: ئەها ئەوەتا!

گوتم: هاتوە بۆ جومعەش؟

گوتی: بەڵێ.

گوتم: ئنجا مونافیقیی وی لە چی دایە؟ گوتی: ڕادیۆ بە دەنگی بەرز پێدەکات و، منداڵەکانی لەگەڵ منداڵەکانم ناکۆکن! گوتم: مامۆستا! ئنجا مادام هاتوە بۆ ماڵی خوا و، تۆش بە ئیمام بزانێ، چۆن ئەو وشە و تەعبیرە قورسانەت پێ گوتن؟ پاشان بە لەباریی بچۆ ئامۆژگاریی بکە، نەك لەسەر مینبەر و، کات و سەر و دڵی ئەو هەموو خەڵکەی پێ بگری!

بەڵێ بەڕاستیی دەبێ وریا بین و، خەڵك بۆ لای خوا بانگ بکەین، نەك بۆ لای خۆمان، پاشان: (بە شانازییەوە خۆ ئەژمارکردن لەڕیزی مسوڵماناندا) بێگومان بەڕێزان! شانازییە ئینسان مسوڵمان بێ، شانازییە ئینسان بەندەی خوا بێ و بانگەوازکاری ڕێی خوا بێ: ﴿وَأَنَّهُۥ لَمَّا قَامَ عَبۡدُ ٱللَّهِ يَدۡعُوهُ كَادُواْ يَكُونُونَ عَلَيۡهِ لِبَدٗا ١٩﴾ الجن.

واتە: هەروەها کاتێك بەندەی خوا (محمد) هەڵسا لێی پاڕایەوە، نزیك بوو جندەکان لەسەری کەڵەکە بن (هێندە قەڵەباڵغییان لە دەورە کرد).

با پێمان وا نەبێ شتێکی دیکە لەسەرووی مسوڵمانەتییەوە هەیە، خوای پەروەردگار بە پێغەمبەری خاتەم (محمد) ﷺ دەفەرموێ: ﴿قُلۡ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحۡيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ١٦٢ لَا شَرِيكَ لَهُۥۖ وَبِذَٰلِكَ أُمِرۡتُ وَأَنَا۠ أَوَّلُ ٱلۡمُسۡلِمِينَ ١٦٣﴾ الأنعام.

واتـە: بڵـێ: بـە دڵنیایـی نوێـژم و پەرستشـەکان (ی حـەج و عومـرە)م و ژیـان و مردنـم بـۆ خـوای پـەروەردگاری جیهانییانـە، هیـچ هاوبەشـێکی نیـە و، هـەر بـەوەش فەرمانـم پێکـراوە و، مـن یەکەمـی مسـوڵمانانم. (یەکـەم کـەس کـە بـۆ خـوا ملکەچـم لـە ڕووی کاتییـەوە: لەسـەر ئاسـتی ئۆممەتـی ئیسـلام و، لـە ڕووی پلـەوە: لەسـەر ئاسـتی مرۆڤایەتیـی).

هەروەهـا خـوای زانـا و توانـا لـە بـارەی ئیبراهیـم (علیـه السـلام)ەوە، دەفەرمـوێ: ﴿وَمَن يَرْغَبُ عَن مِّلَّةِ إِبْرَٰهِـۧمَ إِلَّا مَن سَفِهَ نَفْسَهُۥ ۚ وَلَقَدِ ٱصْطَفَيْنَـٰهُ فِى ٱلدُّنْيَا ۖ وَإِنَّهُۥ فِى ٱلْـَٔاخِرَةِ لَمِنَ ٱلصَّـٰلِحِينَ ﴿١٣٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُۥ رَبُّهُۥٓ أَسْلِمْ ۖ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ ٱلْعَـٰلَمِينَ ﴿١٣١﴾﴾ البقرة.

واتـە: مەگـەر کەسـێك خـۆی نەفـام بـکات، ئەگـەر نـا کـێ بەرانبـەر بـە ڕێبـازی ئیبراهیـم نائارەزوومەنـد دەبـێ! کـە بـە دڵنیایـی لە دنیـادا هەڵمانبـژارد و لـە دوارۆژیش دا لـە بەنـدە زۆر پەسـندەکانە. یـاد بکـەوە! کاتێـك پـەروەردگاری پێـی فەرمـوو: ملکـەچ بـە! گوتـی: بـۆ پـەروەردگاری جیهانییـان ملکەچـم.

مەبەسـتم ئەوەیـە مسـوڵمانەتیی شـانازییە و، پێگـە و پلەیەکـی زۆر بـەرزە، ئنجـا کەسـێك لـە نێـو مسـوڵمانان دا هەوڵبـدات: خزمەتیـان پێبـکات و کاری خێـر بـکات، ئـەوە شـانازییەکی گەورەتـرە، بـەڵام بـە مەرجێـك خـۆی پـێ لـەوان زیـاد نەبـێ، لەبەرئـەوەی عیلمـی زیاتـرە، یـان لەبـەر ئـەوەی بەرپرسـیاریەتییەکی هەیـە، یـان... یان...هتـد، مرۆڤـی مسـوڵمان دەبـێ خـۆی پـێ لـە کـەس زیـاد نەبـێ، لـە مسـوڵمانان.

١٥ و ١٦)- حیكمەت و دانایی لە قسە و ڕەفتاردا و، كارلێكی ئەرێنیی لەگەڵ تێكڕای توێژەكانی خەڵكدا:

پێشتریش باسی حیكمەتم كردوە، كە ڕێبازی گشتی بانگەوازكردنە بۆ لای خوا، خوای كاربەجێ دەفەرموێ: ﴿ ٱدۡعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِٱلۡحِكۡمَةِ ﴿١٢٥﴾ ﴾النحل.

واتە: بە حیكمەت بەرەو ڕێبازی پەروەردگارت بانگەواز بكە.

لێرەدا، دەمەوێ تۆزێك چەمكی حیكمەت ڕوون بكەمەوە:

ڕوونكردنەوەی چەمكی حیكمەت لە حەوت كورتە خاڵ دا[١]:

بەڕێزان!

خەڵك بانگكردن بۆ لای خوا، بە حیكمەت، زۆر شت دەگرێتەوە، كە ڕەنگە ئەم حەوتە گرنگترینیان بن:

١)- پێویستە ڕەچاوی پلە پلەیی (تدرّج) بكرێ، لەگەڵ بانگكراوان (مدعويين)دا.

٢)- دەبێ ڕەچاوی لە پێشترەكان (أولويات) بكرێ، چ شتێ لە پێش چ شتێكەوەیە، بەپێی پێوەر و تەرازووی شەریعەت.

پێشتر بە وردیی قسەمان لە بارەی ئەو دوو خاڵەوە كرد.

٣)- حاڵیكردن و تێگەیاندنی خەڵك كە بانگەوازكار (داعي) دڵسۆزیانە و بۆیان بە پەرۆشە و، هیچ ئامانجێكی دیكەی نیە واتە: هیچ ئیشی خۆی بەوان نیە، بەڵكو ئیشی خۆیانی پێیانە، خوای بەخشندە ئاوا باسی پێغەمبەری خاتەم (محمد) ﷺ دەكات:

---

(١) ئەم باسەمان لە كتێبی یازدەمی مەوسووعەی: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله) بە ناوونیشانی: (تطبيق المجتمع للشريعة) وەرگرتوە. بڕوانە: [الطبعة الثانية / ٢٠٢٠م].

﴿ لَقَدۡ جَآءَكُمۡ رَسُولٞ مِّنۡ أَنفُسِكُمۡ عَزِيزٌ عَلَيۡهِ مَا عَنِتُّمۡ حَرِيصٌ عَلَيۡكُم بِٱلۡمُؤۡمِنِينَ رَءُوفٞ رَّحِيمٞ ١٢٨ ﴾ التوبة

واتە: پێغەمبەرێکتان لە خۆتان بۆتان هاتوە، هەرشتێك ئێوە نارەحەت بکات، زۆر لەسەر دڵی قورسە و، لەسەر هیدایەتی ئێوە زۆر سوورە و، بەرانبەر بە بڕواداران زۆر میهرەبان و بەبەزەییە.

ئێمەش دەبێ هەوڵبدەین پشك و بەشمان هەبێ لە سیفەتەکانی پێغەمبەردا ﷺ، چونکە خوا دەفەرموێ: ﴿ لَّقَدۡ كَانَ لَكُمۡ فِي رَسُولِ ٱللَّهِ أُسۡوَةٌ حَسَنَةٞ ٢١ ﴾ الأحزاب.

واتە: لە پێغەمبەری خوادا باشترین سەر مەشق (پێشڕەو و چاوساغ) هەیە. یانی: دەبێ ئێوەش وەك وی بکەن، بۆیە من دەڵێم: هەرکەسێك بە ڕێی پێغەمبەردا ﷺ بچێ، دەبێ هەوڵبدا وەك وی بچێ، ئەگەر کەم و زۆر وەك پێغەمبەر ﷺ نەچێ، مانای وایە بەڕێی ویدا نەچووی!

٤)- جەختکردنەوە لەسەر ئەو ڕاستییە کە ئەو بانگەوازکارە، لافی ئەوە لێنادات هەرچی هەقە لە لای ئەوە، بۆ زانیارییتان! هەموو مرۆڤەکان ڕقیان لە کەسێکە خۆی لەسەرەوەی وان دابنێ و، بڵێ: هەرچی هەقە لە لای منە، کە ڕاستیش نیە، بە خوا، هەرچی هەقە بەس لە لای خوایە: ﴿ وَقُلِ ٱلۡحَقُّ مِن رَّبِّكُمۡ ٢٩ ﴾ الکهف.

واتە: بفەرموو: هەق تەنیا لە پەروەردگارتانەوەیە. بەڵام ئەوەی دیکە ڕێژەییە من هەندێکم لە لایە، ئەو هەندێکی لە لایە، ئەوی دیکە هەندێکی لە لایە.

ئنجا مەرجیش نیە کەسێك کە نامسوڵمان بوو، هیچ هەقی لەلا نەبێ، خوای کاربەجێ دەفەرموێ: ﴿ يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ لِمَ تَلۡبِسُونَ ٱلۡحَقَّ بِٱلۡبَٰطِلِ ٧١ ﴾ آل عمران.

واتە: ئەی خاوەن کتێبەکان! بۆچی هەق و باطیڵ تێکەڵ دەکەن؟! ئەمە مانای وایە: ئەندازەیەك هەقیان لە لایە، بەڵام گرفت ئەوەیە، هەقێکی کەمیان لە لایە و لەگەڵ بەتاڵێکی زۆرا تێکەڵی دەکەن. ئەم خاڵەشم لە و ئایەتە

موبارەکـەی سـوورەتی (سـبأ)، وەرگرتـوە کە خـوا دەفەرمـوێ: ﴿ قُلْ مَن يَرْزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ قُلِ ٱللَّهُ ۖ وَإِنَّآ أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٢٤﴾ ﴾.

واتـە: بڵـێ کـێ ڕۆزییتـان دەدات لـە ئاسـمانەکان و زەوییـەوە؟ بڵـێ: خـوا، ئنجـا مـن یـان ئێـوە لەسـەر ڕێنماییـن، یاخـود لـە گومڕاییەکـی ئاشـکرا دایـن.

تەماشـا بکـەن: خـوا ئـاوا پێغەمبـەر (محمـد) ﷺ فێـر دەکات کـە یەکسـەر بـە کافـرەکان نەڵـێ: ئێـوە لـە گومڕایـی دان و، مـن لەسـەر هیدایەتـم، بێگومـان پێغەمبەر ﷺ دەزانـێ کـە لەسـەر هیدایەتـە، بـەڵام تـۆ بتـەوێ ئـەو خەڵکـە بانـگ بکـەی، بۆ لای پەیامـی خـوا، دەبـێ بەرانبەرەکـەت ئەگەرێکـی بـۆ بهێڵیـەوە کـە ئەویـش حەقێکـی لـە لایـە، بـۆ ئـەوەی گوێـت بـۆ بگـرێ، چونکـە کـە تـۆ گوتـت: تـۆ لـە گومڕایـی دا نغـرۆ بـووی و، هەقیـش هەمـووی لـە لای منـە! مانـای وایـە: تـۆ پردەکانـت هەمـوو پچڕانـدوون، نـا، تـۆش وەك پێغەمبەرەکـەت ﷺ، بڵـێ: یـان مـن، یـان ئێـوە، یەکێکـمان لەسـەر هیدایەتیـن و یەکیشـمان لـە گومڕایـی دایـن.

٥)- خۆپاراستن لە بەکارهێنانی هەر وشە و تەعبیر، یان ڕەفتارێك، یان ئاماژەیەکی ناجۆر و بریندارکەر، ئەمەشم هەر لە سوورەتی (سبأ) وەرگرتوە: ﴿ قُل لَّا تُسْـَٔلُونَ عَمَّآ أَجْرَمْنَا وَلَا نُسْـَٔلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٥﴾ ﴾.

واتـە: بڵـێ: ئێـوە پرسـیارتان لـێ ناکـرێ دەربـارەی تاوانێـك کـە ئێمـە کردوومانـە و، ئێمـەش دەربـارەی کردەوەکانـی ئێـوە پرسـیارمان لێناکـرێ، یانـی: ئێـوە لەبـارەی تاوانەکانـی ئێمـەوە، بەرپرسـیارنین و، ئێمـەش لەبارەی کردەوەکانـی ئێوەوە، بەرپرسـیار نیـن، هـی وان بـە کـردەوە نـاو دەبـات و، هـی خـۆی بـە تـاوان (جریمـة) !!

نـەك بڵێـی: تـۆ لـە گونـاح و تاوانـدا غـەرق بـووی و، منیـش لـە کـردەوەی چاکـدا گەیشـتوومە لووتکـە، چونکـە ئەویـش دەڵـێ: تـۆ هێنـدە بڵنـد و مـن هێنـدە نـزم، هەر ناتگەمـێ! کـە بـە دڵنیایـی ئـەوە ڕاسـتیش نیـە، چونکـە هەرچـۆن بـێ بەشـەرەکان هەڵـەکارن و، کـەم و کوڕییـان هـەر هەیـە.

٦)- خۆ دوورگرتن لە هەر جۆرە خۆ بەسەردا هەڵکێشان و خۆ پێباشبوونێك، تەماشا بکەن هەر لە سوورەتی (سبأ)دا خوا فەرموویەتی: ﴿ قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيمُ ﴿٢٦﴾ ﴾.

واتە: بڵێ: پەروەردگارمان کۆماندەکاتەوە و، دوایی ئەو بە هەق دادوەرییمان لە بەین دەکات و، خوا باشترین گرێ کەرەوەیە و زۆریش زانایە.

سەرنج بدەن! سەرەنجامەکەی لێرە دەرنەخستوە، بڵێ: من لە بەهەشتێم و ئێوەش لە جەهەندەمێن، ئنجا وەرن با پێکەوە دیالۆگ بکەین، دەفەرموێ: پەروەدگارمان کۆماندەکاتەوە و، دوایی ئەو بە شێوەیەکی هەق دادوەرییمان لە بەیندا دەکات و، خوای زانا و شارەزاش باشترین دادوەرە لە قیامەتێ.

هەروەها خوا دەفەرموێ: ﴿ إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ ﴿٢٦﴾ ﴾الغاشية

واتە: مسۆگەر گەڕانەوەیان تەنیا بۆ لای ئێمەیە و، لێپرسینەوەشیان تەنیا لەسەر ئێمەیە.

٧)- خستە ڕووی ئایین و بەرنامەی خوا، وەك حاڵەتە سروشتیی و ئاسانەکەی خۆی، کە هیچ سەغڵەتکردنێکی تێدانیە، وەك خوای کارزان فەرموویەتی:

أ- ﴿ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ ﴿١٨٥﴾ ﴾البقرة.

واتە: خوا ئاسانیی بۆتان دەوێ و، زەحمەت و قورسیی بۆتان ناوێ.

ب- ﴿ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ ﴿٧٨﴾ ﴾الحج.

واتە: خوا لە ئایین دا هیچ سەغڵەتییەکی نەخستۆتە سەرتان.

ڕەنگە یەکێك بڵێ: ئەدی بۆچی ئینسان کە بەڕۆژوو دەبێ تینووی دەبێ؟ یان لە جەنگ و جیهادا بریندار دەبێ، دەکوژرێ، ماڵ سەرف دەکات، کۆچ دەکات و....هتد؟!

دەڵێین: ڕاستە، بەڵام هیچی وا نیە کە مرۆڤ بۆی نەکرێ، لە هەر شوێنێك هەر ئەرکێکت بۆ جێ بەجێ نەکرا، خوا لەسەرت لادەبات: لەسەفەردا[1] نوێژەکان کورت دەبنەوە، لە سەفەرێدا ڕۆژووی ڕەمەزان لادەچێ، لە کاتی نەخۆشییدا شێوەی نوێژکردن دەگۆڕێ، زۆرێك لە حوکمەکان لە کاتی نائاساییدا دەگۆڕێن، چونکە خوای میهرەبان دەزانێ تۆ سەغڵەت دەبی، بۆت ئاسان دەکات.

هەروەها [کارلێکی ئەرێنیی (التفاعل الإيجابي) لەگەڵ توێژەکانی خەڵکدا] خەسڵەتێکی دیکەی گەورەو گرنگی بانگەوازکارانە بۆ لای خوا، بابای بانگەوازکار (داعي) دەبێ وەك پێشینان گوتوویانە: ئاردی گەنم بێ، هەموو جۆرە نانێکی لێ دروست بکرێ، ئنجا وەك پێشتریش گوتمان: بانگەوازکار هەمان ئەرکی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم (محمد) ئەنجام دەدات و، ئەویش بۆ تێکڕای خەڵك بە هەموو توێژو پێکهاتەکانیانەوە نێرراوە، وەك خوا عزوجل پێی فەرمووە: ﴿قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنِّى رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا ﴿١٥٨﴾﴾ الأعراف.

واتە: بڵێ: ئەی خەڵکینە! من ڕەوانە کراوی خوام بۆ لای تێکڕاتان.

ئاشکراشە قسە کردن بۆ تێکڕای خەڵك و، کار لەسەر کردنیان بۆ نیزیکخستنەوەیان لە خواو پەیام و بەرنامەکەی، کارێکی گەورەو گرنگە و خۆئامادە کردن و ساغیی و پاکیی و دڵسۆزیی و کارامەیی و لێزانییەکی زۆر دەوێ.

---

(١) مەبەست سێ نوێژە چوار ڕکاتییەکانن: نیوەڕۆ و ئێوارە (عصر) و خەوتنان.

١٧ و ١٨)- بە دڵی پڕ بەزەیی و خۆشەویستیی ئامۆژگاریی کردن و، لە کاتی ناچارییدا: بەو پەڕی شێوازی بەرز و پەسند شەڕە قسە (جدال) کردن:

براو خوشکە خۆشەویستەکانم!

لە کاتێکدا دەمانەوێ خەڵك بانگ بکەین بۆ لای خوا و، خەڵك لە ئایینی خوا نزیك بخەینەوە، دەبێ دڵی خۆمان پڕ بکەین لە بەزەیی و پەرۆش و خۆشەویستیی، ئێستا دەروونناسەکان و کۆمەڵناسەکان و، ئەوانەی لە گەشەی بەشەریی (التنمية البشرية) دەکۆڵنەوە، دەڵێن: ئەو حاڵەتە دەروونییەی تۆ لە خۆتدا دەیهێنیە دی، یەکسەر کاریگەریی هەیە لەسەر بەرانبەرەکانت، ئەگەر دڵی خۆت پڕبکەی لە خۆشەویستیی و ڕێز و بەزەیی و پەرۆش، ئەو حاڵەتە دەروونییە کاریان تێدەکات و مونعەکیس دەبێتەوە لەسەریان و، بە پێچەوانەش ئەگەر دڵت پڕ بێ لە کینە و بوغز و غەرەز و خۆ پێ زۆربوون، ئەوەش هەر ڕەنگ دەداتەوە و مونعەکیس دەبێ لەسەریان.

جارجار هەندێك وردە بیرەوەریی خۆم باس دەکەم، وەك دەرس لێوەرگرتن:

لێرەش دەڵێم: مەگەر چۆن دەنا لەگەڵ هیچ کەسێکدا، قسە و وتووێژ یان مشت و مڕم نەکردوە، مەگەر دوعام بۆ کردوە و، لە خوا پاڕاومەوە: دڵی نەرم بکات و، هیدایەتی بدات، هەروەها خوا بمپارێزێ لەوەی شەیتان زەفەرم پێبەرێ: قسەیەکی ناڕێك بکەم، کە شایستەی ئیسلام نەبێ، چونکە کێشە هەر ئەوە نیە بە هۆی شێوازی ناڕێکی تۆوە، ئەو کەسە دڵی دەڕەنجێ و لە ئیسلام دوور دەکەوێتەوە، بەڵکو کێشەی گەورە ئەوەیە، بە هۆی تۆوە ئیسلام لەبەر چاوی دەبێزرێ، ئەگەر قسەیەکی ناشیرین بکەی و شێوازێکی ناڕێك بەکاربێنی.

جارێك لەسەر ئەو كەناڵانە، دوو كەس قسەیان دەكرد، مشتومڕیان بوو، بە شێوازی ناشایست و ناڕێك، تەلەفۆنم بۆ یەكێكیان كرد، گوتم: كاكە گیان! بە خوا دیفاع كردن لە دینی خوا وا نابێ، هەر لێیگەڕێی باشترە، چونكە بە هۆی شێواز و تەعبیری ناڕێكی تۆوە، دین ناشیرین دەبێ و، بەو جۆرە قازانجت سەری مایەت دەخوات!

بەڵێ بە دڵی پڕ بەزەیی و خۆشەویستیی ئامۆژگاریی خەڵك كردن كە: (الموعظة الحسنة)ش هەر ئەوە دەگەیەنێ، ئامۆژگاریی چاكت دەبێ بە دڵی پڕ پەرۆش و خۆشەویستییەوە بێ.

ئنجا (لە كاتی ناچارییدا، بەوپەڕی شێوازی بەرز و پەسند شەڕە قسەكردن)، ئەوەش چەمكەكەی لە حەوت وردە خاڵدا ڕوون دەكەمەوە، چۆن موناقەشە بكەین؟ چونكە مەگەر چۆن، دەنا هەموو كەس تووشی موناقەشە و شەڕە قسە هەر دەبێ، هەرچەندە من ئامۆژگارییتان دەكەم، وەك برایەكی دڵسۆزی خۆتان: خۆتان بپارێزن لە شەڕە قسە و دمبەدمبە، بەڵام جاری وایە ئینسان كەسێكی لە ڕاسترا دێ، عینادە و كەللە ڕەقە و نەسەلمێنە، یاخود دەیەوێ لە مەجلیسدا بتشكێنێ، یاخود دینەكەت وا بخاتە بەرچاو كە لە ژێر نیشانەی پرسیار دایە! ئەوە دەبێ دەمكوتی بكەی و، لەو حاڵەتەدا ناچاری.

حەوت كورتە خاڵ لە بارەی شەڕە قسە كردنەوە بە باشترین شێواز[١]:

١)- كە خوا دەفەرموێ: ﴿وَجَٰدِلۡهُم بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُۚ ١٢٥﴾ النحل.

واتە: مرۆڤی مسوڵمان دەبێ باشترین وشە و تەعبیر هەڵبژێرێ، یانی: وشە و تەعبیرێك بەكارنەهێنێ دڵی بەرانبەر بڕووشێنێ، ئەگەر وشەیەكی ناشایست و ناجۆر بێ، ڕەنگە بەرانبەرەكەی لێی بوەشێتەوە، بەڵام ئەو نابێ لە خۆی و لە ئایینەكەی بوەشێنیەوە.

---

(١) ئەم باسەشم هەر لە سەرچاوەی پێشوو وەرگرتوە، هەمان كتێب.

٢)- پێویستە باش گوێ بۆ قسەی بەرانبەرەکەی بگرێ و، بە ڕێز و حورمەتەوە و، بە گرنگیی پێدانەوە، هەموو مرۆڤێك پێی خۆشە ڕێزی لێ بگری، بەڵام کەسێك قسەت بۆ بکات و خۆت بە شتێکەوە مەشغووڵ بکەی، یەکسەر دڵی دەشێوێ، دوایی هەقیشت پێبێ، لێت وەرناگرێ، بە زۆریی خەڵك خود و بابەت (ذات وموضوع) تێکەڵ دەکەن! بە زۆریی وایە: مرۆڤ ئەگەر ڕێزت لە خۆی نەگرت، هەقەکەشت لێوەرناگرێ.

٣)- قسە پێنەبڕین، ئەگەر قسەکەشی بە دڵ نەبێ، لە هەندێك کاسێت دا، گوێم لە وتووێژێکی کاك (ناصری سوبحانیی) بووە، خوا پلەی بەرز بکات و لێی خۆش بێ، ئەدەبێکی زۆر جوانی پێوە دەبینم، لەگەڵ مامۆستا (مەلا ئەحمەدی دەگا شێخان) وتووێژێك دەکات، کە ماموستا (مەلا ئەحمەد) قسەکانی بێهێزن و قسەی بێجێ دەکات و، بەڵگەکانی بێهێزن، بەڵام کاك (ناصر) نە قسەی پێ دەبڕێ، نە تەعبیرێك بەکاردێنێ دڵی بڕووشێنێ، زۆر بە حورمەت و ڕێزەوە قسە دەکات!

٤)- دەنگ بە سەردا بەرزنەکردنەوەی، هەرچەندە ئەویش گاڵەگاڵ بکات.

٥)- گاڵتە نەکردن بە قسەکانی، ئەگەر بە جووڵەی لێو و بە ئاماژەی چاویش بێ، چونکە جاری وایە کەسێك لێو لە کەسێك هەڵدەقرچێنێ، یان بڕۆی لێ بەرز دەکاتەوە.

٦)- دانپێداهێنانی ئەو هەقەی کە لە لایەتی، جاری وایە بەرانبەرەکەت، نامسوڵمانە، بەڵام هەقێکی لەلایە، دەبێ بڵێی: ئەو قسەیەت هەقە، ئەوەت ڕاستە! کە هەم پێی دڵخۆش دەبێ، هەم هەقیشە.

٧)- تێکەڵ نەکردنی کەسایەتیی بابای مشتومڕ و موجادەلەکەر، لەگەڵ بابەتەکەدا، ئەو دیفاع دەکات لە بابەتێکی ناهەق، بەڵام تۆ شەخصەکە لەگەڵ بابەتەکەدا تێکەڵ مەکە، بڵێ: جەنابت زۆر جێی ڕێز و حورمەتی، کە ڕاستیش دەکەی، چونکە: خوا دەفەرموێ: ﴿ وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِيٓ ءَادَمَ ﴿٧٠﴾ ﴾الإسراء.

واتە: بە دڵنیایی ڕێزمان لە وەچەی ئادەم گرتوە.

مرۆڤەکان: کافران و مسوڵمانان، هەموویان بەڕێزن، بڵێ: تۆ لە لای من زۆر بەڕێزی، بەڵام ئەو بابەتە غەڵەتە، نەك تێکەڵی بکەی، بڵێی: نە بۆ خۆت بە کەڵك دێی، نە قسەت بە کەڵك دێ، ئەویش گوێت بۆ ناگرێ و هیچت لێوەر ناگرێ.

١٩ و٢٠)- دووربوون لە خۆ بە گەورە زانیی و، خاکیی بوون و لێبوردەیی و نەرم و نیانیی:

بەڕێزان! ئەم دووانەش دوو خەسڵەتی گەورە و گرنگیی کەسانێکن، کە دەیانەوێ خەڵك بۆ لای خوا و ئایین، بەرنامەکەی بانگ بکەن:

لەبارەی: (خۆ بە گەورە نەزانیی)یەوە: سەرنج بدەن! پێغەمبەری خاتەم ﷺ، لە دوو شوێنی قورئاندا: لە سوورەتی (الکهف)دا، ئایەتی (١١٠)، لە سوورەتی (فصلت)دا، ئایەتی (٦)، خوا یەك تەعبیر بۆ پێغەمبەر ﷺ دەنێرێ کە بیفەرموێ: ﴿قُلۡ إِنَّمَآ أَنَا۠ بَشَرٞ مِّثۡلُكُمۡ ١١٠﴾ الکهف.

واتە: بڵێ: من بەس مرۆڤێکم وەك ئێوە!

ئێستا ڕەنگە زۆر لەو بەرپرسە دنیاییانە، ئامادەنەبن شتێکی وا (بەڵام بە دڵ و بە کردەوە) بە خەڵکی بڵێن، زۆر گرنگە مرۆڤ بە ڕاستیی و لە دڵەوە و بە کردار بە خەڵکی بڵێ: من بەس مرۆڤێکم وەك ئێوە، هیچم لە ئێوە زیاد نیە، زۆر گرنگە کە خۆت پێ لە خەڵك زیاد نەبێ و، خەڵك بزانێ کە خۆت پێ لەوان زیاد نیە، ئنجا با خەڵك بە کردەوە تۆی پێ لە خۆی زیاد بێ، نەك بە ئیددیعا و لاف لێدانی خۆت، کە، بە تەئکید ئەوەش زیاتر زەمینە خۆش دەکات بۆ ئەوەی خەڵك قسەت لێوەربگرێ.

لە بارەی:

(خاكیـی بـوون و لێبوردەیـی و نـەرم و نیانیی)یشـەوە، ئـەم ئایەتـە بەپێـزە بـە نموونـە دێنینـەوە، کـە پێشـتریش هێنامـان: ﴿ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ ٱللَّهِ لِنتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ ٱلْقَلْبِ لَٱنفَضُّوا۟ مِنْ حَوْلِكَ فَٱعْفُ عَنْهُمْ وَٱسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِى ٱلْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾ ﴾ آل عمـران.

واتـە: بـە هـۆی بەزەیـی خـواوە بۆیـان نـەرم و نیـان بـووی و، ئەگـەر قسـە زبـر و دڵڕەق بـووای، لـە دەورت دەپـڕژان. لێیـان ببـوورە و داوای لێبوردنیـان (بـۆ لـە خـوا) بکـە و لـە کاروبـاردا ڕاوێژیـان پێبکـە...

٢١ و ٢٢)- ئازایەتیی و فیداکاریی و بوێریی و، بێ تەماعیی و قەناعەت و بەرچاو تێریی:

بەڕێـــــــــزان!

ئـەم خەسـڵەتەش: (ئازایەتیـی و فیداکاریـی و بوێریـی) سـیفەتێکی دیکـەی گـەورە و گرنگـی بابـای بانگـەوازکارە بـۆ لای خـوا و، دەبـێ ئـازا بـێ و، بوێـر بـێ و، لە شـوێنی خۆیـدا قسـەی خـۆی بـکات، هەروەهـا دەبـێ فیداکاریـش بـێ بـۆ دینـی خـوا، بـە خـوا بـە مەرجـی سـەلامەتیی، دینداریـی و مسـوڵمانەتیی ناکـرێ، هیـچ پێغەمبەرێکـم (علیهـم الصلاة والسـلام) نەبینیـوە لـە دەسـت و زمانـی خەڵکـی سـەلامەت بووبـێ، کاتـی خـۆی لـەو سـاڵانەدا کـە ئێمـە خەباتـی چەکدارییمان دەکـرد، ئەگەر کەسـێکمان لـێ برینـدار یـان شـەهید دەبـوو، یـان تووشـی نسـکۆ و ناڕەحەتییـەك، گیرانێـك، دەبوویـن، کەسـانێك تانەیـان لێدەدایـن، دەیانگـوت: بـێ حیکمەتـن، لێـی نازانـن! بـەڵام ئەگـەر ئێمـە لێـی نەزانیـن و لێـمان نەزانیبـێ، بێگومـان پێغەمبـەران (علیهـم الصلاة والسـلام) لـە لووتکـەی لێزانیـی کارامەیـی و شـارەزایی و، بلیمەتییـدا بـوون، کەچـی نەشـیان توانیـوە سـەلامەت بـن!

بۆیە دڵنیاتان دەکەمەوە: ئەگەر ئینسان بیەوێ بەڕاستیی مسوڵمان بێ و، بەڕێی خوا و پێغەمبەری خوادا ﷺ بڕوات، موستەحیلە بتوانێ هەموو خەڵکی ڕازییکات، هەرگیز شتی وا نابێ، مەحاڵە کارێك بکەی، کەس لێت تووڕە نەبێ و هەموویان لێت ڕازی بن، مەگەر خۆت بکەی بە گوڵە بەڕۆژە، هەر جارەو ڕووت لە لایەك بێ، ئەگەرنا هەرگیز خەڵکت هەمووی پێ ڕازی ناکرێ، بۆیە کاتێك موعاویەی کوڕی ئەبوو سوفیان، نامەیەك دەنێرێ بۆ دایکمان عائیشە خوا لیێی ڕازی بێ، وەك لە فەرموودەی (صحيح)دا هاتوە، دەڵێ: ئامۆژگارییم بکە، وەسیەتم بۆ بکە، بەڵام بە کورتیی، ئەویش بۆی دەنووسێ: {**سمعت رسولَ الله يقول: مَنْ الْتَمَسَ رِضَا اللَّهِ بِسَخَطِ النَّاسِ، كَفَاهُ اللَّهُ مُؤْنَةَ النَّاسِ، وَمَنْ الْتَمَسَ رِضَا النَّاسِ بِسَخَطِ اللَّهِ، وَكَلَهُ اللَّهُ إِلَى النَّاسِ} أَخْرَجَهُ التِّرمِذِيُّ برقم: ٢٤١٤، وَابْنُ حِبَّان برقم: ٢٧٦، قال الألباني: صحيح.** واتە: گوێم لە پێغەمبەری خوا ﷺ بووە دەیفەرموو: (هەر کەسێك بیەوێ خوا لە خۆی ڕازی بکات، بە تووڕە کردنی خەڵکی، خوا کێشەی خەڵکی لە کۆڵ دەکاتەوە، بەڵام هەر کەسێك بیەوێت خەڵك ڕازی بکات بە تووڕەکردنی خوا، خوا حەواڵەی خەڵکی دەکات).

هیچ گومانی تێدانیە کە ئینسانی ئیماندار دەبێ ڕەزامەندیی خوا، بکات بە لووتکەی ئاوات و هیوایەکانی خۆی و، هەموو شتێکی دیکەی لە پێناودا بەخت بکات.

ئەوی دیکە: (بێ تەماعیی و قەناعەت و بەرچاو تێریی):

بەڕێـــــزان!

برا و خوشکانێك کە لە مەیدانی بانگەواز کردندان! بێ تەماعیی و قەناعەت هەبوون و، بەرچاو تێریی و، چاو لە دەستی خەڵك نەبوون، ئینسان زۆر بە حورمەت دەکات، ئینسان سەنگین و، بەڕێز دەکات، هەروەها عەکسەکەشی هەر ڕاستە: چاوت لە دەستی هەر کەسێ بێ، جۆرێك لە شەرمەزارییت بەرانبەری دەبێ، بەڵام وەك پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: {**مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَكُونَ أَقْوَى النَّاسِ، فَلْيَتَوَكَّل**

عَلَى اللهِ، وَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يَكُونَ أَكْرَمَ النَّاسِ، فَلْيَتَّقِ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ، وَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يَكُونَ أَغْنَى النَّاس، فَلْيَكُنْ بِمَا فِي يَدِ اللهِ، أَوْثَقَ مِمَّا فِي يَدِهِ}[1].

واتە: هەر کەسێك دەیەوێ بەهێزترین کەس بێ، با پشت بە خوا ببەستێ و، هەر کەسێك دەیەوێ بەڕێزترینی خەڵکی بێ، با پارێز لە خوای زاڵی پایەدار بکات و، هەر کەسێك دەیەوێ دەوڵەمەندترین کەس بێ، با ئەوەی لە لای خوایە، متمانەی زیاتر پێ هەبێ، لەوەی لە دەستی خۆی دایە.

خـوای پەروەردگاریـش دەفەرمـوێ: ﴿ يُجَٰهِدُونَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوۡمَةَ لَآئِمٍ ﴿٥٤﴾ ﴾ المائدة.

واتە: لە ڕێی خوادا تێدەکۆشن و، لە لۆمەی لۆمەکاران ناترسێن.

پێشینانی خۆمان هێندێ پەندی غەڵەتیان هەن، وا مەزانن پەندی پێشینان هەموویان ڕاستن، پەندێك دەڵێ: (لۆمەی عەبدان لە عەزابی قەبر ناخۆشترە!)، بەڵام وا نیە، بە خوا لۆمەی عەبدان هەر هیچ نیە لە چاو عەزابی قەبر، لە بەرزەخ دا، دوای ئەوەی ئینسان ڕووحی لە جەستەی جیادەبێتەوە، بۆیەش وا دەڵێم: چونکە خەڵکی وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ئاسیا و زۆر لە وڵاتانی دیکەش، جەستەی مردووەکان هەر دەسووتێنن و، دەبێتە خۆڵەمێش و بڵاوی دەکەنەوە! بۆ ئەوەی لێمان تێك نەچێ، مەرج نیە خەڵك هەمووی بچێتە نێو قەبر، بۆیە دەبێ بڵێین: عەزابی دوای مردن و جیابوونەوەی ڕووح لە جەستە لە جیهانی بەرزەخ دا، ئنجا ئا ئەوە لەگەڵ لۆمەی عەبدان، لە تەرازووێ ناهاویشترێ.

زۆربەی خەڵکی لە ترسی زمانی خەڵك و لەبەر لۆمەی خەڵك، زۆرجار ناتوانێ هەق بڵێ، ناتوانێ پابەند بێ بە هەقەوە، بەڵام خوای زاڵی زانا باسی جیهادکردن لە ڕێی خوادا و، نەترسان لە لۆمەی خەڵکی، پێکەوە هێناون: ﴿ يُجَٰهِدُونَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوۡمَةَ لَآئِمٍ ﴿٥٤﴾ ﴾ خوا حەکیمە، دەزانێ چ

(١) أَخْرَجَهُ الحَاكِمُ برقم: ٧٧٠٧، وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ.

دەفەرموێ، چونكە كاتێك دەتوانی جیهاد بكەی و تێكۆشی لە ڕێی خوادا. (كە یەكێك لە جۆرەكانی جیهاد بریتییە لە جەنگ و، جیهاد هەمووی لە جەنگ دا خولاصە نەبۆتەوە)، كاتێك دەتوانی موجاهید بی لە پێناوی خوادا، لە لۆمەی لۆمەكاران نەترسی، دیسان لە بارەی قەناعەت و بەرچاوتێری و چاو لە دەستی خەڵك نەبوونەوە، لە سوورەتی (ص)دا، خوا ئاوا بە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿قُلْ مَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُتَكَلِّفِينَ ﴿٨٦﴾﴾، واتە: بڵێ: هیچ كرێتان لێ داوا ناكەم، (هیچ پاداشتان لێ داوا ناكەم) و، من هیچ ئەركتان ناخەمە سەر (یان هیچ لاف لێنادەم).

بەڵێ زۆر گرنگە ئینسان ئەرك نەخاتە سەر خەڵكی و، چاوی لە دەستی خەڵكی نەبێ و، لێیان بێ نیاز بێ، هەر كات مامۆستا و زانا و بانگەوازكار بۆ لای خوا، بێ نیازیی دەربڕێ لەوەی لە دەستی خەڵكدایە، خەڵك زۆر ئاتاجیی دەردەبڕێ، بۆ ئەوەی لە لای مامۆستایە، كە شارەزای دین و پەیامی خوای پەروەردگارە، بەڵام ئەگەر ئەو نیازمەندیی دەربڕێ بۆ ئەوەی لە دەستی ئەواندایە، ئەوانیش لەوانەیە بێنیازیی دەربڕن لە بەرانبەر ئەوەدا كە لە دەستی ئەو دایە، كە ئایین و پەیامی خوای بەرز و مەزنە.

٢٣ و ٢٤)- بۆ بیروڕای خۆ دەمارگیرنەبوون و، بەردەوام کەم کوڕیی و گوناهی خۆ دیتن و، بە کوڵ لە خوا پـــاڕانەوە و، لە خـوتخوتە و دنەدانی شەیتان پەنا بەخوا گرتن:

بەڕێـــــــزان!

تەماشـا بکـەن! پێغەمبەرێکـی پایەبـەرزی وەك (یوسـف) (علیـە السلام) دەفەرمـوێ: ﴿ وَمَآ أُبَرِّئُ نَفۡسِيٓۚ إِنَّ ٱلنَّفۡسَ لَأَمَّارَةُۢ بِٱلسُّوٓءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّيٓۚ إِنَّ رَبِّي غَفُورٞ رَّحِيمٞ ٥٣ ﴾ یوسـف.

ئایـا چ گەنجێـك و چ پیاوێـك هێنـدەی (یوسـف) پـاك و چـاك بـووە، کەچـی دەڵـێ: پاکانـە بـۆ نەفسـی خـۆم ناکـەم، چونکـە نەفـس زۆر فەرمـان دەکات بـە خراپـە، مەگـەر پـەروەردگار بەزەیـی (بەرانبـەر بـە مـرۆڤ) هەبـێ، بێگومـان پـەروەردگار لێبـوردەی میهرەبانـە.

ئنجـا ئەگـەر (یوسـف) پاکانـە بـۆ نەفسـی خـۆی نـەکات، کێـی دیکـە بـۆی هەیـە بڵـێ: مـن لـە سـەرووی ئـارەزووان و گومانـان (شـهوات و شـبهات)نم؟!

بەڵـێ هەمیشـە دەبـێ بابـای بانگـەوازکار بـۆ بیـروڕای خـۆی دەمارگیـر نەبـێ و، کـەم و کوڕییەکانـی خـۆی ببینـێ، گونـاح و ناتەواوییەکانـی خـۆی ببینـێ و، خـۆی پـێ لـە خەڵکـی چاکـتر نەبـێ.

هەروەهـا لـەو لاشـەوە: هەمیشـە لـە خـوا بپاڕێتـەوە و، لـە ترسـی خوتخوتـە و دنەدانـی شـەیتان، پەنـا بەخـوا بگـرێ، وەك خـوا بـە پێغەمبـەر ﷺ دەفەرمـوێ: ﴿ وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ ٱلشَّيۡطَٰنِ نَزۡغٞ فَٱسۡتَعِذۡ بِٱللَّهِۚ إِنَّهُۥ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ٢٠٠ ﴾الأعـراف.

واتـە: ئەگـەر لـە شـەیتانەوە دنەدانێکـت بـۆ هـات، هاندانێکـت بـۆ هـات، پەنـا بـە خـوا بگـرە، بێگومـان خـوا بیسـەری زانایـە.

شەیتان جاری وایە توانیویەتی زیان بە پێغەمبەر (محمد)یش (صلی الله علیه وسلم) بگەیەنێ، بەڵام نەك لەڕووی گەیاندنی وەحیی و پەیامی خواوە، بەڵکو لە ڕووی دیکەوە، بە بەڵگەی ئەوە کە خوای زانا و شارەزا لە سوورەتی (الأنعام)دا دەفەرموێ: ﴿ وَإِذَا رَأَيْتَ ٱلَّذِينَ يَخُوضُونَ فِىٓ ءَايَٰتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا۟ فِى حَدِيثٍ غَيْرِهِۦ ۚ وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ ٱلشَّيْطَٰنُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ ٱلذِّكْرَىٰ مَعَ ٱلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٦٨﴾ ﴾الأنعام.

واتە: ئەگەر ئەوانەت دەبینی کە دەڕژێنە نێو ئایەتەکانی ئێمەوە، (قسەی خراپیان بەرانبەر بە ئایەتەکانی ئێمە دەکرد)، لەگەڵیان دامەنیشە، تاکو باسی بابەتێکی دیکە دەکەن و، هەر کات شەیتان لەبیری بردیەوە (خافڵای و هەر لەوێ، لە مەجلیسەکە مایەوە)، دوای ئەوەی وەبیرت هاتۆتەوە، لەگەڵ کۆمەڵی ستەمکاران دا دامەنیشە.

کەواتە: دەگونجێ شەیتان شت لە بیری پێغەمبەریش (صلی الله علیه وسلم) بەرێتەوە، بەڵام جگە لە گەیاندنی وەحیی، لەوەدا پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) خوا پاراستوونی، بەڵام لە شتی دیکە، نا، بۆ وێنە: لە صەحیحی (بوخاریی و موسلیم)دا هاتوە، کە لوبەیدی کوڕی ئەعصەمی یەهوودیی جادووی کردوە لە پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) و کاریگەریی خراپیشی لەسەری هەبووە، هەتا خوای میهرەبان (المعوذتین)ی بە (جبریل)دا ناردوونە خوار، سوورەتی (الفلق) و سوورەتی (الناس) ئەو یازدە ئایەتە و، بەسەر پێغەمبەریدا (صلی الله علیه وسلم) خوێندوون و، جادووەکە هەڵوەشاوەتەوە[1].

---

(١) {عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم سُحِرَ، حَتَّى كَانَ يَرَى أَنَّهُ يَأْتِي النِّسَاءَ وَلاَ يَأْتِيهِنَّ، قَالَ سُفْيَانُ (أَحَدُ رِجَالِ السَّنَدِ) وَهَذَا أَشَدُّ مَا يَكُونُ مِنَ السِّحْرِ إِذَا كَانَ كَذَا، فَقَالَ: يَا عَائِشَةُ! أَعَلِمْتِ أَنَّ اللهَ قَدْ أَفْتَانِي فِيمَا اسْتَفْتَيْتُهُ فِيهِ أَتَانِي رَجُلاَنِ فَقَعَدَ أَحَدُهُمَا عِنْدَ رَأْسِي، وَالآخَرُ عِنْدَ رِجْلَيَّ، فَقَالَ الَّذِي عِنْدَ رَأْسِي لِلآخَرِ: مَا بَالُ الرَّجُلِ قَالَ: مَطْبُوبٌ قَالَ: وَمَنْ طَبَّهُ قَالَ: لَبِيدُ ابْنُ أَعْصَمَ، رَجُلٌ مِنْ زُرَيْقٍ، حَلِيفٌ لِيَهُودَ، كَانَ مُنَافِقًا قَالَ: وَفِيمَ قَالَ: فِي مُشْطٍ وَمُشَاطَةٍ قَالَ: وَأَيْنَ قَالَ: فِي جُفِّ طَلْعَةٍ ذَكَرٍ تَحْتَ رَعُوفَةٍ، فِي بِئْرِ ذَرْوَانَ قَالَتْ: فَأَتَى النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم الْبِئْرَ حَتَّى اسْتَخْرَجَهُ فَقَالَ: هَذِهِ الْبِئْرُ الَّتِي أُرِيتُهَا وَكَأَنَّ مَاءَهَا

٢٥) بەپاڵنەری ڕازیی کردنی خوای پەروەردگار،خستنەڕووی ئیسلام بە زمانی حاڵ و کردار:

ئـەوە کۆتـا سـیفەتە و جـاری دیکـەش قسـەمان لـە بـارەوە کـردوە و، مـن پێـم وایـە: گرنگتریـن خەسـڵەت کـە دەبـێ لـە هـەر مسـوڵمانێکدا هەبـێ، بـە تایبەتـی لـە کەسـێك دا بیـەوێ: ببێتـە هـۆی ڕێنمایـی خەڵـك و دەسـتگرتنی خەڵـك بـەرەو ڕاسـتە شـەقامی خـوا، ئەوەیـە: کـە بـە زمانـی کـردارو زمانـی حـاڵ، ئیسـلامیان لـە ئاوێنـەی کـردارو ڕەفتارەکانیـدا بـۆ دەربخـات.

برایان و خوشکانی بەڕێز!

ئێمـە ئەگـەر هـەر قسـەمان لـە خەڵکـی زیـاد بـێ، کاریگەرییـمان لەسـەریان نابـێ، چونکـە هەمیشـە هـەر کەسـە لـە چ ڕووێکـەوە زیـادەی لـە خەڵکـی پێبـێ، دەتوانـێ لـەو ڕووەوە تەئسـیریان تێبکات، ئـەوەی عیلـم و فیکریـی لـە خەڵـك زیاتـر بـێ، لـە ڕووی عیلمییـەوە، لـە ڕووی فیکرییـەوە، هەروەهـا ئـەوەی پـارە و سـامانی لـە خەڵـك زیاتـر بـێ، دەتوانـێ بـە مـاڵ و سـامان هاوکارییـان بـکات، هەروەهـا ئەگـەر تەقـوا و ئیخلاصـی لـە خەڵـك زیاتـر بـێ، لـەو ڕووەوە، کاریگەریـی لـە سـەریان دەبـێ، بۆیـە ئەسـاس خۆمانیـن، کـە ئەمـە زۆرجـار وەك پەندێکـم لێکـردوە، دەڵێـم: (پاکسـازیی بـە پـاکان دەکـرێ، چاکسـازیی بـە چـاکان دەکـرێ، ڕاسـتکردنەوە بـە ڕاسـتان دەکـرێ) تاکـو بـۆ خۆمـان هـەوڵ نەدەیـن پـاك و چـاك و ڕاسـت بیـن، چـۆن دەتوانیـن گۆڕانکاریـی بەسـەر دەوروبـەری خۆمانـدا بێنیـن؟

ئنجـا کـە دەڵێـم: خسـتنە ڕووی ئیسـلام بـە زمانـی حـاڵ و کـردار، ئـەوە هەمـوو کایەکانـی ژیـان دەگرێتـەوە، بـۆ وێنـە: جـاری وایـە ئینسـان دەچـێ بۆ لای نەخۆشـێك،

نُقَاعَـةُ الْحِنَّـاءِ، وَكَأَنَّ نخلَهَـا رُؤُوسُ الشَّـيَاطِينِ قَـالَ: فَاسْـتُخْرِجَ قَالَـتْ: فَقُلْـتُ أَفَـلاَ، تَنَـشَّرْتَ؟ فَقَـالَ: أَمَـا اللـهِ فَقَـدْ شَـفَانِي، وَأَكْـرَهُ أَنْ أُثِـيرَ عَـلَى أَحَـدٍ مِـنَ النَّـاسِ شَرًّا} أَخْرَجَـهُ البُخَـارِيُّ فِي: ٧٦ كِتَـاب الطـب: ٤٩ بـاب هـل يسـتخرج السـحر؟.

بـە دڵسـۆزیی، دوعـای بـۆ دەكات، دەسـتێكی پێـدا دێنـێ، كـە بێگومـان ئـەو مرۆڤـە زۆر پێـی دڵخـۆش دەبـێ و بـە دڵنیایـی لـە لای خـواش پاداشـتێكی گـەورەی دەبـێ، هەروەهـا چـوون بـۆ تازیـە و، بەشـداریی كـردن لـە خۆشـیی و ناخۆشـیی خەڵـك دا، كەسـێك پێویسـتیی پێیـە هاوكاریـی بـكات و، كێشـەی هەیـە بـۆی چارەسـەر بـكات.

ئنجـا ئـەم زمانـی حـاڵ و كـردارە، زۆر زمانێكـی ڕەوان (فصيـح) و پـاراو و گۆیایـە و، هەمـوو كەسـێك چـاك لێـی تێـدەگات و، بەڕاسـتییش ئەگـەر وانەبیـن، مانـای وایـە هـەر قسـەمان لـە خەڵـك زیاتـرە.

خـوا بـە لوتـف و كەرەمـی خـۆی یارمەتییـمان بـدات، كـە بـە زمانـی كـردار و حاڵ، پێـش زمانـی وتـار و مەقـاڵ، ئاییـنی خـوای پـەروەردگار بخەینـە بـەر چـاوی خەڵـك و شـیرینی بكەیـن و، كارێـك بكەیـن كـە خەڵـك و دەوروبەرمـان لـە هـەر ئاسـتێكدا هەبـن، بـە هـۆی ئێمـەوە شـیرینایەتییان بـە ئاییـنی خـوای بەخشـەردا بچـێ.

مەسەلەی سێیەم:

هــەر کام لــە شــەوگارو ڕۆژگارو، خــۆرو مانــگ لــە نیشــانەو بەڵگەکانــی خــوای پــەروەردگارن و، کەســێك خوانــاس بــێ و، بیــەوێ بــە ڕاســتیی خــوا بپەرســتێ و، تەنیــا بەندایەتیــی بــۆ ئــەو بــکات، نابــێ بێجگــە لــە خــوا کڕنــووش بــۆ هیچــی دیکــە ببــات، وەك مانــگ و خــۆرو، ئەســتێرەو خڕۆکــەکان، هەروەهــا دابەزێندرانــی ئــاو بەســەر زەمینــی وشــك و زەبوونــداو، پێژیانەوەیشــی لــە نیشــانەکانی خوایــە، وێــڕای ئــەوەش بەڵگــەی زیندووکرانــەوەی مردووانیشــە لــە ڕۆژی دواییــدا:

خــوا دەفەرمــوێ: ﴿ وَمِنْ ءَايَٰتِهِ ٱلَّيْلُ وَٱلنَّهَارُ وَٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ ۚ لَا تَسْجُدُوا۟ لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَٱسْجُدُوا۟ لِلَّهِ ٱلَّذِى خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿٣٧﴾ فَإِنِ ٱسْتَكْبَرُوا۟ فَٱلَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُۥ بِٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْـَٔمُونَ ۩ ﴿٣٨﴾ وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦٓ أَنَّكَ تَرَى ٱلْأَرْضَ خَٰشِعَةً فَإِذَآ أَنزَلْنَا عَلَيْهَا ٱلْمَآءَ ٱهْتَزَّتْ وَرَبَتْ ۚ إِنَّ ٱلَّذِىٓ أَحْيَاهَا لَمُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰٓ ۚ إِنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە نۆزدە بڕگەدا:

خــوا جارێکــی دیکە دێتەوە ســەر باســی خســتنە ڕووی نیشــانەکانی بەدیهێنەرایەتیی و، پەروەردگارێتیــی و، خاوەندارێتیــی خۆی، کە تەنیا بەدیهێنەربــوون و، تەنیا پەروەردگاربوون و، تەنیــا خاوەنبوونــی خــوا ﷻ بــۆ گــەردوون، بەڵگــەی تەنیــا پەرستراوبوونیشــیەتی، لێرەدا خــوا ﷻ چەنــد نیشــانەیەك، چەنــد دیاردەیەکــی گەردوونیــی، کــە بەڵگــەی ئــەوەن تەنیــا خــوا هەمــەکارەی گەردوونــەو، ســەرەنجام ئــەو هەمەکارەبوونــی خــوا بــۆ گــەردوون، بەڵگــەی تەنیــا پەرســتراوبوونیەتی، دەخاتــەڕوو، دەفەرموێ:

١)- ﴿ وَمِنْ ءَايَٰتِهِ ٱلَّيْلُ وَٱلنَّهَارُ وَٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ ﴾، هەروەها لە نیشانەکانی خوا، شەوو ڕۆژو خۆرو مانگن، ڕاناوەکە بۆ خوا دەچێتەوە، چونکە پێشێ باسی خوای

بەرزی مەزن کراوە، ﴿وَمِنۡ ءَايَٰتِهِ﴾، لە نیشانەکانی وی، ﴿ٱلَّيۡلُ وَٱلنَّهَارُ﴾، شەوگارو ڕۆژگار، ﴿وَٱلشَّمۡسُ وَٱلۡقَمَرُ﴾، خۆرو مانگ، یانی: **(مِنْ دَلائِلِ رُبُوبِيَّتِهِ وَوحْدانِيَّتِهِ فِي خَالِقِّيَتِهِ وَربُوبِيَّته وَمَالِكِيَّتِهِ: اللَّيْلُ والنَّهارُ وَتَعَاقبُهُمَا والشَّمْسُ والقَمَرُ)**، واتە: لە نیشانەو بەڵگەکانی پەروەردگاریّتیی خواو، تەنیایی خوا لە پەروەردگاریّتیی و، بەدیهێنەرایەتیی و، خاوەنداریّتییدا، بریتین لە شەوگارو ڕۆژگارو، بە دوایی یەکدا هاتنیان و، جێگۆڕکە کردنیان، هەروەها خۆرو مانگ.

ئێمە لە زۆر شوێندا باسی شەوگارو ڕۆژگارمان کردوە، هەروەها باسی خۆرو مانگمان کردوە، بە تایبەت لە تەفسیری سوورەتی **(یونس)**[1]دا بە درێژیی باسی هەر کام لە خۆرو مانگ و زەوییمان کردوەو، شەوگارو ڕۆژگاریش لە ئەنجامی خولانەوەی زەوی بە دەوری خۆیدا لە بەرانبەر خۆردا پەیدادەبن، لەوبارەوە باسێکی تیرو تەسەلمان کردوە، بۆیە لێرە بە خێرایی بەسەریدا ڕەت دەبین.

گرنگ ئەوەیە بزانرێ کە خۆر یەکجار زۆر گەورەترە لە مانگ، هەروەك زۆر گەورەتریشە لە زەوی، زەویش زۆر گەورەترە لە مانگ، خۆر (١،٣٠٠،٠٠٠) جار هێندی زەوییە، زەویش چەند بەرانبەری مانگ گەورەیە، بەڵام خوا ﷻ هەم خۆرو هەم مانگی وا خولقاندوون، کە ئێمە لەسەر زەوی تەماشایان دەکەین، بە ئەندازەی یەکن، وەك دەڵێن: بە ئەندازەی کەللە بێژینگێك، یانی: خوا ﷻ لە مەسافەیەکی وادا دایناون، کە بۆ ئێمەی خەڵکی زەوی بە ئەندازەی یەك دیاربن، بۆیە خوا ﷻ لە سوورەتی **(الرحمن)**دا دەفەرموێ: ﴿ٱلشَّمۡسُ وَٱلۡقَمَرُ بِحُسۡبَانٖ ۝٥﴾، واتە: ئێمە خۆرو مانگمان بە حیساب و بە ئەندازە داناون، ئنجا هەم دوورییەکەیان لە زەوییەوە، هەم دەرکەوتنی قەبارەکەیان بۆ چاوی ئێمە، هەروەها هەموو کاروبارەکانی دیکەیان، هەمووی ئەندازەگیریی کراوە، زانایان دەڵێن: ئەگەر زەوی دوورتر بووایە لە خۆر، یانی: نێوانی زەوی و خۆر لەوەی ئێستا دوورتر بووایە، یان نیزیکتر بووایە، ژیان لەسەر زەوی نەدەبوو،

---

(١) هەروەها لە تەفسیری سوورەتی (الشمس)یش دا.

ئەگەر دوورتر بووایە سەر زەوی دەبوو بە بەستەڵەك و، ئەگەر نیزیكتر بووایە سەر زەوی دەسووتاو دەبوو بە خۆڵەمێش، هەروەها دووریی نێوان مانگ و زەوی، ئەگەر مانگ نیزیكتر بووایە، ئەو كاتە هەڵكشین و داكشینی دەریایەكان زیاتر دەبوو، ئەگەر دوورتریش بووایە ئەو هەڵكشین و داكشینە كەمتر دەبوو، هەروەها ئەو سیستم و شێوەیەی كە ئێستا ژیان لەسەر زەوی بەخۆیەوە گرتوە، تێك دەچوو، ئنجا زەوی كە لە خولەكێكدا (٣٠) كیلۆمەتر دەبڕێ لە خولانەوەی بە دەوری خۆیدا، بەڵام لە خولانەوەی بە دەوری خۆردا لە چركەیەكدا (٣٠) كیلۆمەتر دەبڕێ، واتە: سووڕانەوەی بە دەوری خۆردا، شەست هێندەی خولانەوەی بە دەوری خۆیدا خێرایە، كە لە ئەنجامی خولانەوی بە دەوری خۆیدا شەوو ڕۆژ پەیدادەبن، بەڵام لە ئەنجامی خولانەوەی بە دەوری خۆردا، چوار كەشەكانی ساڵ پەیدادەبن، واتە: زستان و هاوین و بەهارو پایز، كە هەر چواریان لە بەرانبەر یەكن، ئەو سووڕانەوانەش ئەگەر كەمتربان یان زیاتربان، هەر بە كەڵك نەدەهات، ئەگەر سووڕانەوەی زەوی بە دەوری خۆیدا خێراتر بووایە، شەوو ڕۆژ لە جیاتی ئەوەی بە هاوكۆیی (معدّل) یەكی بۆ (١٢) سەعات دابەش بن، ئەو كاتە خێراتر دەبوون، هەروەها ئەگەر سووڕانەوەكە سستتر بووایە، شەوو ڕۆژ درێژتر دەبوون، لەو حاڵەتەشدا بۆ وێنە: ئەگەر شەو دوو ئەوەندە، یان سێ ئەوەندەی ئێستا بووایە، سەر زەوی دەبوو بە بەستەڵەك لە شەودا، ڕۆژیش ئەگەر دوو ئەوەندە، یان سێ ئەوەندەی ئێستا بووایە، دنیا هەمووی دەسووتا، هەتا شەو دادەهاتەوە، بەڵام خوا ﷻ بەو شێوەیە دایناون، كە لەگەڵ ژیان و بەرژەوەندییەكانی مرۆڤدا گونجاو بن.

بۆیە خوا دەفەرموێ:

٢)- ﴿لَا تَسْجُدُوا۟ لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ﴾، كڕنووش نە بۆ خۆر ببەن و، نە بۆ مانگیش.

٣)- ﴿وَٱسْجُدُوا۟ لِلَّهِ ٱلَّذِى خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ﴾، كڕنووش بۆ ئەو خوایە بەرن كە دروستییكردوون، ئەگەر بە ڕاستیی ئەو دەپەرستن، لێرەدا: ﴿إِن

﴿ كُنتُمۡ إِيَّاهُ تَعۡبُدُونَ ﴾، لە لای مالیك و شافیعیی ڕەحمەتی خوایان لێ بێ، ئێرە شوێنی کڕنووش بردنە، بەڵام لە لای ئەبوو حەنیفە، کۆتایی ئایەتی دواتر شوێنی کڕنووش بردنە، کە لای زۆربەی هەرەزۆری زانایان ئێرە یەکێکە لەو پازدە، یان شازدە شوێنەی کە فەڕزە، هەندێك لە زانایانیش دەڵێن: پەسندەو سوننەتە، کڕنووشیان تێدا ببردرێ، بۆ کەسێك کە ئەو ئایەتانە دەخوێنێ، هەڵبەتە لە کاتی خوێندنی قوڕئاندا لە نوێژداو، جگە لە نوێژیشدا.

٤)- ﴿ فَإِنِ ٱسۡتَكۡبَرُواْ ﴾، ئنجا ئەگەر خۆیان بەزلگرت، ئەمە چوار واتایان هەڵدەگرێ، بەڵام دوو واتایان سەرەکیین:

أ- خۆیان بەزلگرت لە دانهێنان بەوەدا کە شەوگارو ڕۆژگارو، خۆرو مانگ، بەڵگەن لەسەر یەکتایی خوا ﷻ، لە بەدیهێنەرایەتیی و، پەروەردگارێتیی و، خاوەندارێتیی و، پاشان تەنیا پەرستراوێتییدا، ئەگەر خۆیان بەزلگرت لە دانهێنان بەو ڕاستییەدا.

ب- یاخود خۆیان بەزلگرت لەوەدا کە شوێنی تۆ بکەون.

ج- یاخود ئەگەر خۆ بەزلگربوون لە بەرانبەر ئەوەدا کە پابەندی قوڕئان بن.

د- یاخود ئەگەر خۆیان بەزلگرت لەوەدا کە کڕنووش بۆ خوا ببەن و، سووربوون لەسەر ئەوەی کڕنووش هەر بۆ مانگ و خۆرو، بت و صەنەمەکان ببەن، ئەو واتایانە هەموویان هەڵدەگرێ، بەڵام دووی یەکەمیان واتە: ئەگەر خۆ بەزلگربوون لە دانهێنان بە بەڵگەبوونی شەوگارو ڕۆژگارو، خۆرو مانگ لەسەر تەنیایی خواو، یەکتایی خوا لە بەدیهێنەرایەتیی و، پەروەردگارێتیی و، خاوەندارێتیی و، تەنیا پەرستراوێتییدا، یاخود خۆ بەزلگربوون لەوەدا کە شوێنی تۆ بکەون، کە ئەو دووانە شوێنکەوتنیان بۆ پێغەمبەری خاتەم ﷺ و پابەندیی بە قوڕئانیشیان تێدایەو، خۆ دوورگرتن لە کڕنووش بۆ غەیری خواشیان تێدایە.

٥)- ﴿ فَٱلَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُۥ بِٱلَّيۡلِ وَٱلنَّهَارِ وَهُمۡ لَا يَسۡـَٔمُونَ ﴾، بە دڵنیایی ئەوانەی لە لای پەروەردگارتن، بە شەوو ڕۆژ بە پاکی دەگرن و ئەوان ماندووش نابن.

(نیزیكیی) مەبەست پێی نیزیكیی مەعنەوییە، یان دەبێ بڵێین: نیزیكیی لە خوا ﷻ بەو شێوەی بۆ خوا شایستەیە، كە بە تەئكید مەبەست پێی ئەو فریشتانەن كە لە فریشتەكانی دیكە بەرزترن، وەك لە سوورەتی (النساء) لە ئایەتی ژمارە: (١٧٢)دا هاتووە، كە خوا ﷻ دەفەرمووێ: ﴿ٱلْمَلَـٰٓئِكَةُ ٱلْمُقَرَّبُونَ﴾، واتە: فریشتە زۆر نیزیكخراوەكان، فریشتەكانیش پلە پلەن، هەیانە زیاتر لە خوای بەرزی مەزنەوە نیزیكە، هەشیانە حاڵەتیكی نیزیكیی كەمتری هەیە، وەك خوا ﷻ لە سوورەتی (النساء)دا، دەفەرمووێ: ﴿لَّن يَسْتَنكِفَ ٱلْمَسِيحُ أَن يَكُونَ عَبْدًا لِّلَّهِ وَلَا ٱلْمَلَـٰٓئِكَةُ ٱلْمُقَرَّبُونَ ۚ وَمَن يَسْتَنكِفْ عَنْ عِبَادَتِهِۦ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا ﴿١٧٢﴾﴾، واتە: مەسیح خۆی بە زل ناگرێ، پێی كەمیی نیە، كە بەندە بێ بۆ خوا، هەروەها فریشتە زۆر نیزیكخراوەكانیش، ئەوانیش خۆیان بە زل ناگرن، خۆیان بە دوور ناگرن، لەوەدا كە پێیان شەرم بێ بەندەبن بۆ خوا ﷻ، هەر كەسێك پێی شەرم بێ، یاخود پێی كەمیی بێ كە بەندایەتیی بۆ خوا بكات و، خۆی بە زلبگرێ، خوا هەموویان بۆ لای خۆی كۆ دەكاتەوە.

ئنجا لە ئایەتی دوایی دا دەفەرمووێ: ﴿فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّـٰلِحَـٰتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدُهُم مِّن فَضْلِهِۦ ۖ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ ٱسْتَنكَفُوا۟ وَٱسْتَكْبَرُوا۟ فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَلَا يَجِدُونَ لَهُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٧٣﴾﴾، واتە: ئنجا ئەوانەیان كە بڕوایان هێناوەو، كردەوە باشەكانیان كردوون، پاداشتی تەواوی كردەوەكانیان دەداتەوەو، لە بەخششی خۆی بۆشیان زیاد دەكات، بەڵام ئەوانەیان كە پێیان شەرم بووەو، پێیان كەمیی بووە بەندایەتیی بۆ خوا بكەن و، خۆیان بەزلگرتوە، ئەوان سزایەكی بە ئێشیان دەدات و، جگە لە خواش هیچ سەرپەرشتیارو یارمەتیدەرو پشتیوانێكیان چنگ ناكەوێ.

كەواتە: تەنانەت ئەو فریشتانەش كە زۆر لە خوا نیزیكن، ئەگەر بێبڕوایەكان خۆیان بە زلگرت، ئەوانەی لە خزمەت پەروەردگارتن و، زۆر لە پەروەردگارت

نیزیکن، بە نیزیکییەك كە بۆ خوا شایستەیە، ئەوانەش: ﴿يُسَبِّحُونَ لَهُۥ بِٱلَّيۡلِ وَٱلنَّهَارِ وَهُمۡ لَا يَسۡـَٔمُونَ ﴾، بە شەوو بە ڕۆژ پاكیی بۆ دەردەبڕن و، ئەوان بێزارو ماندووش نابن.

كە دەفەرمویٚ: ﴿يُسَبِّحُونَ لَهُۥ﴾، لە شوێنی دیكەش هاتوە: ﴿سَبَّحَ لِلَّهِ﴾، هەروەها ئەگەر بشفەرمویٚ: (سَبَّحَهُ)، واتە: بە پاكی گرت، هەر دەبێ، بەڵام لێرەدا ئەمە مانای وایە: زۆر بە شێوەی تایبەت پاكیی بۆ خوا دەردەبڕن، **(التَّسْبِيحُ كُلُّ مَا يَدُلُّ عَلَى تَنْزِيهِ اللهِ تَعَالى عَنْ مَا لا يَلِيقُ بِهِ)**، واتە: **(تَسْبِيح)** بریتیە لە هەر جۆرە بە پاك گرتنێك لە بە پاكگرتنی خوا، لە هەر شتێك بۆ خوا شایستە نەبێ.

﴿وَهُمۡ لَا يَسۡـَٔمُونَ ﴾، ئەوان بێزاریش نابن، دەڵێ: **(السَّئَامَةُ: الضَّجَرُ وَالمَلَلُ مِنَ الإِعْيَاءِ)**، واتە: **(سئامَة)** بریتیە لە بێزاریی و، وەڕەزیی لە ئەنجامی زۆر ماندوو بووندا، واتە: بێزار نابن و، وەڕەز نابن و، بێتاقەت نابن، هەرچەندە بە شەوو ڕۆژ سەرگەرمی بە پاكگرتنی خوان.

كە دەفەرمویٚ: ﴿يُسَبِّحُونَ لَهُۥ بِٱلَّيۡلِ وَٱلنَّهَارِ﴾، بێگومان بە نسبەت ئێمەوە شەوگارو ڕۆژگار دەزانین چۆنن، كە بە نسبەت ئەستێرەكان و خڕۆكەكانی دیكەوە مەرج نیە هەموویان بەو شێوەیەی زەوی ئێمە بن، لەوێ ڕەنگە هەیانبێ شەوەكەی ملیۆنێك ساڵ بێ و، ڕۆژەكەشی ملیۆنێك ساڵ بێ، یاخود مەرج نیە، هەموو هەڵكەوتەكەیان وەك زەوی بێ، شەوەكەی بەو شێوەیە تاریك بێ و، ڕۆژەكەی بەو شێوەیە ڕووناك بێ، گرنگ ئەوەیە لێرەدا یانی: ئەوەی بە نسبەت ئێمەوەو ئەوەی بۆ ئێمە شەوو ڕۆژە، واتە: بە درێژایی كات، چونكە گۆی زەوی یان شەوە، یان ڕۆژە، واتە: بە درێژایی كات، ئەوانە خەریكی بە پاكگرتنی پەروەردگارن، بێ ئەوەی بێزار بن، گوتراوە: **(والمَقْصُودُ باللَّيْلِ وَالنَّهَارُ اسْتِيعَابُ الزَمَنِ كُلِّهِ إِذْ لَا زَمَنَ عِنْدَنَا إلاَّ اللَّيْل وَالنَّهَارِ)**، واتە: مەبەست لەوە كە

دەفەرمـوێ: بـە شـەوو بـە ڕۆژ، واتـە: تێکـڕای کات، چونکـە لـە لای ئێمـە کات کـورت هەڵاتـوە لـە شـەوو ڕۆژدا.

٦)- ﴿ وَمِنْ ءَايَـٰتِهِۦٓ أَنَّكَ تَرَى ٱلْأَرْضَ خَـٰشِعَةً ﴾، لە نیشانەکانی وی، (واتە: هی خوا)، ئەوەیە کە تۆ زەوی بە ملکەچ و زەبوون دەبینی، ڕاناوی (**أَنَّكَ**) بۆ کەسێکی دیاریی نەکراوە، (**أَنَّكَ لِغَيْرِ مُعَيَّنٍ، فَهُوَ صَالِحٌ لِكُلِّ سَامِعٍ**)، هەر بیسەرێك، یان هەر کەسێك کە قورئان دەخوێنێتەوە، هەر کەسێك کە دەگونجێ بدوێنرێ: زەوی دەبینی بە گەردنکەچیی و، زەبوونیی، کە مەبەست لە گەردنکەچیی و زەبوونییەکەی، واتە: وشك و بێ ڕووەکە، (**الخُشُوعُ: التَّذَلُّلُ، وَهُوَ مُسْتَعَارٌ لِحَالِ الأَرْضِ إِذَا كَانَتْ مُقْحِطَةً لا نَبَاتَ عَلَيْهَا، لأَنَّ حَالَهَا فِي تِلْكَ الحالَةِ كَحالِ المُتَذَلِّلِ السَّائِل**)، (**خُشُوع**) یانی: زەبوون، یان گەردنکەچ، کە خوازراوەتەوە بۆ حاڵی زەوی، کە دێمەکارو قاقڕەو، بێ ڕووەکەو هیچ سەوزایی لەسەر نیە، چونکە لەو حاڵەتەدا کە زەوی دەڕووتێتەوەو، هیچ ڕووەکی لەسەر نامێنێ، دەشوبهێتە حاڵی بابایەك کە داوای هاوکاریی دەکات و، سواڵکەرو ئاتاج و هەژارە، واتە: زەویش لەو حاڵەتەدا بە زمانی حاڵ داوا دەکات کە ئاوی دابەزێتە سەر، بۆ ئەوەی جارێکی دیکە ڕووەك و شیناوردی لەسەر بڕوێ.

٧)- ﴿ فَإِذَآ أَنزَلْنَا عَلَيْهَا ٱلْمَآءَ ٱهْتَزَّتْ وَرَبَتْ ﴾، هەر کاتێك ئاومان دابەزاندە سەری، جووڵاو ئاوسا، ئەم (**إِذَا**)یە (**إِذَا**)ی (**فُجائِيَّة**)یە، یانی: کتوپڕ کە ئاوی دابەزییە سەر بە خێرایی، دەجووڵێ و دەئاوسێ، (**الإِهْتِزَازُ: مُطَاوَعَةُ هَزَّهُ، أَيْ: حَرَّكَهُ بَعْدَ سُكُونِهِ فَتَحَرَّكَ**)، واتە: (**إِهْتِزاز**) موتاویعی (**هَزَّ**)یە، (**هَزَّهُ، يَهُزُّهُ، فَاهْتَزَّ**)، واتە: ڕایوەشاندو، ڕایدەوەشێنێ، ڕاوەشێنراو جووڵا، شتێك کە ڕاوەستا بێ و کەسێك ڕایبوەشێنێ، پێی دەگوترێ: (**هَزَّهُ**)، حاڵەتی جووڵانەکەی پێی دەگوترێ: (**إِهْتِزاز**)، (**ورَبَتْ**)، (**أَي: زادَتْ وَنَمَتْ**)، واتە: زیادیکردو گەشەی کرد، کە مەبەست پێی حاڵەتی هەڵاوسانی زەوییە، کاتێك ئاو لە ئاسمانەوە دادەبەزێتە سەری، بە شێوەی باران و بەفرو تەرزە، زەوی دەئاوسێ، قەبارەکەی زیاد دەکات و، تۆو و نێوکی ئەو شیناوردو، دارو درەخت و، دانەوێڵەو .... هتدەی کە لە نێویدان، وردە وردە دەست دەکات بە جووڵەو، چەکەرە دەدات و، هەر کامیان لە ئاست خۆیەوە ئەو زەوییە بەرز دەکاتەوەو دەیدڕێ و، سەری لێ دێنێتەدەر.

٨)- ﴿إِنَّ ٱلَّذِىٓ أَحۡيَاهَا لَمُحۡىِ ٱلۡمَوۡتَىٰٓ﴾، بە دڵنیایی كەسێك كە ژیاندوویەتەوە (ئەو زەوییە)، ژیێنەرەوەی مردووانە.

٩)- ﴿إِنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىۡءٍ قَدِيرٌ﴾، بە دڵنیایی ئەو لەسەر هەموو شتێك توانایە.

لێرەدا خوا ﷻ ژیاندنەوەی زەویی و، دووبارە ڕووەك تێدا ڕواندنەوەی زەوی، ئاوێتە كردوە لەگەڵ بەڵگە هێنانەوە لەسەر زیندوو بوونەوەی مردووان، چونكە خوا ﷻ باسی زەوی دەكات لە نیشانەكانی تەنیایی خوا لە پەروەردگارێتیی و، بەدیهێنەرایەتیی و، خاوەندارێتیی و، پەرستراوێتییدا، ئەوەیە كە زەوییەكی قاقڕو دێمەكاری وشك هەڵاتوو، كاتێك كە خوا ئاوی دادەبەزێنێتە سەر، ڕادەوەشێ و دەجووڵێ و هەڵدەئاوسێ، هەروەها هەموو جۆرە شیناوردێك كە دەنك و تۆوەكانی تێدا هەن، تێیدا دەڕوێن، ئنجا دەفەرموێ: ئەوكەسەی زیندووی كردەوە، زیندووكەرەوەی مردووانیشە، ژیێنەرەوەی مردووانیشە، واتە: زیندووكرانەوەی مردووان و، زیندووكردنەوەی ئەو زەوییە، یان ئەو دەنكە تۆو و دانەوێڵانە كە لە زەویدا هەن، هەروەك یەكەو یەك شێوەن.

﴿إِنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىۡءٍ قَدِيرٌ﴾، بە دڵنیایی خوا لەسەر هەموو شتێك بە توانایە، دەسەڵاتی خوا سنوورو لەمپەرێكی لەبەر نیە.

بێگومان لێرەدا لە كۆی ئەو سێ ئایەتە موبارەكەدا، كە خوا باسی شەوگارو ڕۆژگارو، خۆرو مانگ و، زەوی و، پاشان دابەزێنرانی ئاو بۆ سەر زەوییەكی وشكی قاقڕی بێ ڕووەك دا دەكات، پاشان زیندووبوونەوەی زەوی ... هتد.

خوا ﷻ ئەوانە هەموو وەك بەڵگە دێنێتەوە، لەسەر ئەوە كە بێگومان تەنیا خوا ئەو كارانە دەكات، كەواتە: خوا كە هەمەكارەی گەردوونەو، هەمەكارەی ئاسمان و زەوییە، شایستەیە تەنیا ئەویش بەندایەتیی بۆ بكرێ و، تەنیا ئەویش بپەرسترێ، كە زەقترین و دیارترین شێوەی پەرستن و نیشانەی پەرستن، بریتیە لە

کڕنووش بردن، کەواتە: ئەو کڕنووش بردنە، دەبێ تەنیا بۆ خوای بەرزی بێ وێنە بێ.

خوا بە لوتف و کەرەمی خۆی یارمەتیی هەموو لایەکمان بدات، کە بە مانای فراوان و ڕاستەقینەی پەرستن، تەنیا خوا بپەرستین، لە ژیانی تایبەتیی و تاکیی خۆمانداو، لە ژیانی خێزانییمان و، لە ژیانی کۆمەڵایەتییمان و، لە ژیانی سیاسییماندا، هەروەها لە دەروونی خۆماندا تەنیا خوا بە پەرستراو بزانین، هەروەها لە ڕواڵەتی ژیانمانداو، لە هەڵسوکەوتەکانماندا وا بخوێندرێتەوە، کە خوا لە لای ئێمە لە هەموو کەس بەرزترەو مەزنترەو، خۆشەویسترەو، سام لێکراوترەو، مل بۆ کەچکراوترە، هەموو ئەو چەمکانە دەچنەوە نێو چەمك و واتای پەرستن، دەبێ ئەوپەڕی خۆشویستنت و، بە گەورەگرتنت و، بەبەرزگرتنت و، ئەوپەڕی مل بۆ کەچکردنت و، ئەوپەڕی سام و هەیبەت لێکردنت و، ئەوپەڕی پشت پێ بەستنت، تەنیا بۆ خوا ﷻ بێ، ئەو کاتە مانای وایە تەنیا خوات پەرستوە، خوا لەو کەسانەمان بگێڕێ کە بە مانای تەواوی پەرستن، خوا بپەرستین، کە بێگومان ئەوەش دەستەبەر نابێ، بەبێ شوێن پێ هەڵگرتنی پێغەمبەر ﷺ و، پەیڕەویی کردن لە دوا کتێبی خوا، دوا بەرنامەی خوا، کە بە پێغەمبەری کۆتایی خۆی موحەممەددا ناردوویەتی.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی پێنجەم

AliBapir/
archive.org/details/@alibapir
AliBapir/
AliBapir

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـەمان لـە شـەش (٦) ئایـەت پێـك دێ، ئایەتـەكانی: (٤٠ - ٤٥)، هـەر شەشـیان لـە بـارەی ئایەتەكانـی خـواوەن، ئـەو ڕسـتانەی كـە فەرمایشـتی خـوا پێـك دێنـن، هەروەهـا لـە بـارەی پێغەمبەرانـی خـواوەن، بـە تایبـەت پێغەمبـەری خاتـەم و، كتێبەكـەی (قوڕئـان) و، هەڵوێسـتی نەیارانیـان، لـە بەرانبەریـان دا، هەروەهـا ئاماژەیەكیـش بـە مووسـا عليه السلام و كتێبەكـەی تـەورات كـراوەو، بەرپەرچدانـەوەی هەندێـك لـەو قسـانەی لـە بـارەی قوڕئـان و، لـە بـارەی موحەممـەدەوە ﷺ گوتـراون و دەگوترێـن، باسـكراوە:

﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُلۡحِدُونَ فِيٓ ءَايَٰتِنَا لَا يَخۡفَوۡنَ عَلَيۡنَآۗ أَفَمَن يُلۡقَىٰ فِي ٱلنَّارِ خَيۡرٌ أَم مَّن يَأۡتِيٓ
ءَامِنٗا يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۚ ٱعۡمَلُواْ مَا شِئۡتُمۡ إِنَّهُۥ بِمَا تَعۡمَلُونَ بَصِيرٌ ٤٠ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِٱلذِّكۡرِ
لَمَّا جَآءَهُمۡۖ وَإِنَّهُۥ لَكِتَٰبٌ عَزِيزٞ ٤١ لَّا يَأۡتِيهِ ٱلۡبَٰطِلُ مِنۢ بَيۡنِ يَدَيۡهِ وَلَا مِنۡ خَلۡفِهِۦۖ تَنزِيلٞ
مِّنۡ حَكِيمٍ حَمِيدٖ ٤٢ مَّا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدۡ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِن قَبۡلِكَۚ إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغۡفِرَةٖ
وَذُو عِقَابٍ أَلِيمٖ ٤٣ وَلَوۡ جَعَلۡنَٰهُ قُرۡءَانًا أَعۡجَمِيّٗا لَّقَالُواْ لَوۡلَا فُصِّلَتۡ ءَايَٰتُهُۥٓۖ ءَا۬عۡجَمِيّٞ
وَعَرَبِيّٞۗ قُلۡ هُوَ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ هُدٗى وَشِفَآءٞۚ وَٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ فِيٓ ءَاذَانِهِمۡ
وَقۡرٞ وَهُوَ عَلَيۡهِمۡ عَمًىۚ أُوْلَٰٓئِكَ يُنَادَوۡنَ مِن مَّكَانِۭ بَعِيدٖ ٤٤ وَلَقَدۡ ءَاتَيۡنَا مُوسَى
ٱلۡكِتَٰبَ فَٱخۡتُلِفَ فِيهِۗ وَلَوۡلَا كَلِمَةٞ سَبَقَتۡ مِن رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيۡنَهُمۡۚ وَإِنَّهُمۡ
لَفِي شَكّٖ مِّنۡهُ مُرِيبٖ ٤٥ ﴾

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{بـە دڵنیایـی ئەوانـەی لادان لـە ئایەتەکانمانـدا دەکـەن (و بەلارێیانـدا دەبـەن)، لێمان پەنهـان نیـن، ئنجـا ئایـا کەسـێك کـە فـڕێ دەدرێتـە نێـو ئاگـری دۆزەخـەوە، حاڵـی باشـترە، یـان کەسـێك کـە لـە ڕۆژی قیامەتـدا بەبـێ ترسـیی لـە سـزای خـوا دێ؟! چیتـان دەوێ بیکـەن (ئـەی بێبڕواینـە!)، بێگومـان ئـەو (خـوا) بینـەری ئەوەیـە کـە دەیکـەن ﴿٤٠﴾ بێگومـان ئـەو کەسـانەی بـە قورئانـی بیرخـەرەوە بێبڕوابـوون کاتێـك بۆیـان هـات، سـزای سـەخت دەدرێـن، بەڕاسـتیی ئـەو قورئانـە کتێبێکـی زاڵـی باڵادەسـتە ﴿٤١﴾ نـە لـە پێـش دەسـتیەوە، نـە لەدوایـەوە ناهەقیـی و ناڕاسـتیی بـۆ نایـەت، لـە لایـەن خـوای کارزانـی ستایشـکراوەوە دابەزێـنراوە ﴿٤٢﴾ (ئـەی موحەممـەد!) تەنیـا ئـەوەت پـێ دەگوتـرێ، کـە لـە پێـش تـۆدا بـە پێغەمبـەران گوتـراوە، بێگومـان پـەروەردگارت خـاوەن لێبوردنێکـی تایبـەت و، خـاوەن سـزایەکی بـە ئێشـە ﴿٤٣﴾ ئـەم قورئانـە بـە زمانـی عەرەبییـەو، ئەگـەر گێڕاباشـمان بـە قورئانێکی ئەعجەمیـی، (بـە زمانێکـی جگـە لـە عەرەبیـی ، بێبڕوایـەکان) دەیانگـوت: دەبووایـە ئایەتەکانـی ڕوونکرابانـەوە، ئایـا چـۆن قورئانیکـی ئەعجەمییـەو، پێغەمبەرێکـی عەرەبیـی (زمـان)؟! بڵـێ: ئـەم قورئانـە بۆ بـڕواداران ڕێنمایـی و چارەسـەرەو، ئەوانەش کـە بڕواناهێنـن قورسـایی لـە گوێیاندایـەو، ئـەو قورئانـە هـۆکاری کوێرییـە بۆیـان لـە سـۆنگەی بێبڕوابوونیانـەوە، ئەوانـە وەك کەسـانێکن کـە لـە شـوێنێکی دوورەوە بانـگ دەکرێـن (کـە گوێبیسـتی بانگکرانەکـە نابـن) ﴿٤٤﴾ بـە دڵنیایـی کتێبەکـە (تـەوڕات) یشـمان بـە مووسـادا، کەچـی ناکۆکیـی و، ڕاجیایـی تێـدا کـراو، ئەگـەر لەبـەر ئـەوە نەبووایـە وشـەیەك (بڕیارێـك) لـە پەروەردگارتـەوە تێپەڕیـوە (کـە دادوەریـی لـە نێوانـدا کردنیـان بـۆ قیامـەت هەڵبگـرێ)، دادوەرییـان لـە نێوانـدا دەکـراو، بێگومـان ئەوانیـش (بێبڕوایانـی ڕۆژگاری پێغەمبـەری کۆتایـی) لـە بـارەی قورئانـەوە لـە دوو دڵییەکـی خەسـت و خۆڵـدان ﴿٤٥﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(يُلْحِدُونَ): لادەدەن یاخود لادان دەکەن، (**اللَّحْدُ: حُفْرَةٌ مَائِلَةٌ عَنِ الوَسَطِ، لَحَدَ وَأَلْحَدَ فُلانٌ: مَالَ عَنِ الحَقِّ**)، (**لَحْد**): چاڵێکە لە نێوەڕاستی گۆڕدا، بە لایەکیدا لادەدات، بە کوردیی پێی دەڵێین: لاگۆڕ، واتە: دوای ئەوەی گۆڕەکە هەڵدەکەنرێ، بە تەنیشتێکیدا گۆڕیچکەیەك دەدڕدرێ، بۆ ئەوەی دوایی جەنازەکە بخرێتە ئەو تەنیشتەوە، دوایی گۆڕەکە پڕ دەکرێتەوە، جاری واش هەیە نێوەڕاستی گۆڕەکە گۆڕیچکەیەکی دیکەی (گۆڕەکە دەبێ بە گەورەیی هەڵکەنرێ) لێدەدرێ بە زۆریی وایە، بۆ ئەوەی جەنازەکە بخرێتە نێوی، دوایی ئەو بەردانە کە پێی ڕادەهێڵدرێن، دەکەونە سەر ئەولاو لای گۆڕەکە تاکو بە ئاسانیی جەنازەکە دابپۆشرێ، دەگوترێ: (**لَحَدَ فُلانٌ وَأَلْحَدَ**) واتە: لە هەق لایدا، (**لَحَدَ يَلْحَدُ، أَلْحَدَ يُلْحِدُ**) واتە: هەم بە سیانیی (**ثلاثي**) هاتوە، هەم بە چواریی (**رباعي**).

(ءَامِنًا): (**أَصْلُ الأَمْنِ: طُمَأْنِينَةُ النَّفْسِ وَزَوَالُ الخَوْفِ**)، (**أَمْن**): لە ئەصڵدا بریتیە لە دەروون ئارام بوون و نەمانی ترس و بیم، کەواتە: (**آمِنْ**) واتە: بێ ترس، دڵنیا.

(عَزِيزٌ): (**الْعِزَّةُ: حَالَةٌ مَانِعَةٌ للإِنْسَانِ مِنْ أَنْ يُغْلَبَ**)، (**عِزَّة**): بریتیە لە حاڵەتێك کە ڕێ بگرێ لەوەی مرۆڤ تێشکاو بێ، دەگوترێ: (**أَرْضٌ عَزَازٌ: أَي صُلْبَةٌ**) زەوییەکی سەخت، ڕەق، (**والعَزِيزُ: الَّذِي يَقْهَرُ وَلا يُقْهَرُ**)، (**عَزِيز**): ئەوەیە کە زاڵ دەبێ و تێشکاو نابێ.

(أَعْجَمِيًّا): (**الْعُجْمَةُ: خِلَافُ الإِبَانَةِ، وَالإِعْجَامُ: الإِبْهَامُ، وَالْعَجَمُ: خِلَافُ الْعَرَبِ، وَالعَجَمِيُّ مَنْسُوبٌ إِلَيْهِ**)، (**عُجْمَة**) پێچەوانەی (**إِبَانَة**)یە، (**إِبَانَة**) واتە: ڕوونکردنەوە، (**عُجْمَة**) واتە: نامۆیی و ڕوون نەکردنەوەی شتێك، (**إِعْجَام**) یانی: (**إِبْهَام**) واتە:

شـتێك كـە دیـار نەبـێ، ڕوون نەبـێ، (عَجَـم) پێچەوانـەی (عَـرَب)ە، مرۆڤـەكان هەموویـان دوو بەشـن: یـان عەڕەبـن، یـان عەجەمـن، كەواتـە: (عَجَم) یانـی: غەیـری عـەڕەب، (عَجَمِـيّ) ئـەو كەسـەی پاڵدەدرێتـە لای (عَجَـم) واتـە: غەیـری عـەڕەب، دیـارە بـە نسـبەت عەڕەبانـەوە مرۆڤـەكان، خەڵكەكـە دوو بـەش بـوون، عـەڕەب و جگـە لـە عـەڕەب بـوون، هـەروەك بـۆ كوردیـش، یـان كـوردن یـان جگـە لـە كـوردن، ئـەوە بـۆ هەمـوو نەتـەوەكان هـەر وایـە، بـۆ فارسـیش خەڵـك یـان فارسـە یـان جگـە لـە فارسـە، بـۆ ئینگلیزیـش یـان ئینگلیـز، یـان جگـە لـە ئینگلیـزە.

(عَـمًى): (الْعَمَـى: إِفْتِقَـادُ البَـصَرِ وَالبَصِـيرَةِ)، (عَمَـى): بریتیـە لـە نەمانـی چـاو، یاخـود دڵ ڕۆشـنیی و عەقـڵ ڕۆشـنیی، واتـە: نەدیتنـی بەرهەسـت كـە بـە چـاوەو، نەدیتنـی مەعنەویـی كـە بـە عەقـڵ و دڵـە، دەگوتـرێ: (عَمِـيَ عَلَيْـهِ: إِشْـتَبَهَ حَتَّـى صَارَ بِالإِضَافَـةِ إِلَيْـهِ كَالأَعْمَـى)، (عَمِـيَ عَلَيْـهِ) واتـە: ئـەو شـتە لێـی نامـۆ بـوو هەتـا بـە نسـبەت ئـەو، وەك كوێـری لێهـات كـە نەتوانـێ ببینـێ، ﴿ فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ ٱلْأَنۢبَآءُ يَوْمَئِذٍ ﴿٦٦﴾ ﴾ القصـص، واتـە: لـەو ڕۆژەدا هەواڵـەكان لـە بەرانبەریانـدا كوێـر بـوون، واتـە: نەیانتوانـی هەواڵـەكان بزانـن، وەك بڵێـی هەواڵـەكان كوێـر بـن نەگـەنـە ئـەوان.

(مُرِيبٍ): (الرَّيْـبُ: الشَّـكُّ)، (رَيْـب): بـە مانـای دوودڵییـە، (المُرِيـبُ: المُوقِـعُ فـي الرَّيْـبِ)، (مُرِيـب) واتـە: شـتێك كـە مـرۆڤ بخاتـە نێـو دوودڵییـەوە.

مانای گشتیی ئایەتەکان

خـوا ﷻ هـەر لـە سـیاقی باسـی قورئـان و پێغەمبەرایەتیـی و، لـە سـیاقی خسـتنەڕووی ئایەتەکانیـدا، کـە پێشـێ باسـی ئایەتـە بینراوەکانـی کـرد، لـە کتێبـی گـەردوون دا، ئنجـا باسـی ئایەتـە خوێنراوەکانـی دەکات، لـە کتێبـی قورئـان دا، یاخـود لـە کتێبەکانـی دیکـەی خـوای پـەروەردگاردا، پێشـێ باسـی نیشـانە بەرهەسـتەکانی کـرد، ئنجـا باسـی نیشـانە مەعنەوییـەکان دەکات، پێشـێ باسـی نیشـانەکانی کـرد، کـە لـە ڕووپەڕەکانـی کتێبـی گەردوونـدا دەردەکـەون، ئنجـا باسـی نیشـانەکانی خـۆی دەکات، کـە لـە ڕووپەڕەکانـی کتێبـی فەرمایشـتیدا دەردەکـەون.

خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُلۡحِدُونَ فِيٓ ءَايَٰتِنَا ﴾، بـە دڵنیایـی ئەوانـەی لـە ئایەتەکانـی ئێمـەدا لادان دەکـەن، واتـە: لـە مامەڵـە لەگـەڵ ئایەتەکانـدا لادان دەکـەن و، بەمـلاولادا دەچـن و بـە لاڕێدابـردن دەکـەن، ﴿ لَا يَخۡفَوۡنَ عَلَيۡنَآ ﴾، لێـمان پەنهـان نابـن، بـۆ ئێمـە دیـارن، هـەم لادان و، بەلاڕێـدا بردنەکەیـان، هـەم مشـتومڕو شـەڕە قسـەی بـێ جێیـان، لـە بـارەی ئایەتەکانـی ئێمـەوە دیـارن و، لـە بـەر چاومانـن، هیـچ شـتێکیان لـە ئێمـە پەنهـان نابـێ، ئەمـە بـە تەئکیـد هەڕەشـەیە و، دواییـش خـوا ﷻ هەڕەشـەکە بـاس دەکات، ئەگـەر بـە کەسـێك بڵێـی: تـۆ لـە مـن دیـاری، یـان لێـم پەنهـان نـی، یـان ئـاگام لـێ بـوو چیـت دەکـرد، یـان ئـاگام لێیـە چـی دەکـەی! ئـەوە هەڕەشـەیەکی پێچراوەیـە.

﴿ أَفَمَن يُلۡقَىٰ فِي ٱلنَّارِ خَيۡرٌ ﴾، بـە پرسـیارلێکردنی نکوولێیلێکەرانـە دەفەرمـوێ: ئایـا کەسـێك کـە فـڕێ دەدرێتـە نێـو ئاگـرەوە حاڵـی باشـترە؟! ﴿ أَم مَّن يَأۡتِيٓ ءَامِنٗا يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ ﴾، یاخـود کەسـێك کـە بەبـێ ترسـی لـە ڕۆژی هەڵسـانەوەدا دێ؟! کەواتـە: ئەوانـەی لادان دەکـەن لـە ئایەتەکانـی خـوادا، چارەنووسـیان بریتیـە لـە سـزا، یـان

فڕێدرانە نێو ئاگر، ئنجا ئایا ئەوەی فڕێ دەدرێتە نێو ئاگر، حاڵی باشترە، یاخود کەسێك کە بەبێ ترس و، بە دڵنیایی دێ لە ڕۆژی هەڵسانەوەدا؟! ﴿ٱعۡمَلُواْ مَا شِئۡتُمۡ﴾، هەرچی دەتانەوێ بیکەن، ﴿إِنَّهُۥ بِمَا تَعۡمَلُونَ بَصِيرٌ﴾، ئەو بینەری ئەوەیە کە دەیکەن، تێتانەوە ڕاماوەو دەزانێ چی دەکەن.

﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِٱلذِّكۡرِ لَمَّا جَآءَهُمۡ﴾، بە دڵنیایی ئەوانەی بێبڕوابوون بە قورئانی بیرخەرەوەو یادخەرەوە، یادخەرەوە بۆ ئەو ڕاستییانەی کە لە زگماك و، لە خوارسك و، ناخی مرۆڤدا هەن، ﴿لَمَّا جَآءَهُمۡ﴾، دوای ئەوەی بۆیان هات، کەچی پێی بێبڕوابوون بەو کتێبە بیرخەرەوەیە، ﴿وَإِنَّهُۥ لَكِتَٰبٌ عَزِيزٞ﴾، بە دڵنیایی ئەو کتێبێکی زاڵ و باڵا دەستە، لێرەدا وەڵامەکەی دیار نیە، ئەوانەی بێبڕوابوون بە (**ذِكْر**) دوای ئەوەی بۆیان هات، لە حاڵێکدا کە کتێبێکی زاڵ و باڵادەستە، کوا وەڵامەکەی؟ وەڵامەکەی بە سیاق و سەلیقە دەزانرێ، واتە: ئەوانە سزایەکی سەخت چاوەڕێیانە.

ئنجا هەر لەسەر وەسفکردنی قورئان بەردەوام دەبێ، دوای ئەوەی بە کتێبێکی عەزیز، کتێبێك کە باڵا دەستەو زاڵە وەسفی کرد، دەفەرموێ: ﴿لَّا يَأۡتِيهِ ٱلۡبَٰطِلُ مِنۢ بَيۡنِ يَدَيۡهِ وَلَا مِنۡ خَلۡفِهِۦ﴾، ناهەقیی ڕووی تێناکات نە لە پێشیەوە، نە لە دوایەوە، یاخود لە هیچ لایەکەوە ناهەقیی و، هەڵەو پەڵە ڕێی تێ نابات و تێیدا نیە، ﴿تَنزِيلٞ مِّنۡ حَكِيمٍ حَمِيدٖ﴾، دابەزێنراوە لەلایەن خوایەکی کارزانی ستایشکراوەوە.

ئنجا دێتە سەر دڵدانەوەی پێغەمبەری خاتەم ﷺ، دەفەرموێ: ﴿مَّا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدۡ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِن قَبۡلِكَ﴾، پێت ناگوترێ جگە لەوەی پێشتر بە پێغەمبەران گوتراوە، کە پێیان گوتوون: جادووگەرن، شێتن، بۆ خۆیان ئەو ئیددیعایە دەکەن بەبێ بەڵگە، هەموو ئەو شتانەی بەوان گوتراون، هەر ئەوەش بە تۆ دەگوترێ، ﴿إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغۡفِرَةٖ﴾، بێگومان پەروەردگارت خاوەنی لێبوردنە، لێبوردنێکی

مـەزن و تایبـەت، بـۆ کەسـانێك کـە شـوێن پێغەمبەرانـی دەکـەون و، پەیامەکانـی خـوا قبـووڵ دەکـەن، ﴿ وَذُو عِقَابٍ أَلِيمٍ ﴾، هەروەهـا خاوەنـی تۆڵـەو سـزایەکی بەئێشیشـە، بـۆ کەسـانێك کـە ناهەقیـی دەکـەن بەرانبـەر بـە پەیامەکانی خواو، سـتەم دەکـەن لـە پێغەمبەرانـی خـواو، تۆمەتـی خراپیـان بـۆ دەکـەن و، درۆو دەلەسـەیان بـۆ دەکـەن.

﴿ وَلَوْ جَعَلْنَٰهُ قُرْءَانًا أَعْجَمِيًّا لَّقَالُوا۟ لَوْلَا فُصِّلَتْ ءَايَٰتُهُۥٓ ﴾، یەکێـك لـەو ڕەخنانـەی کـە کافـرەکان لـە پێغەمبەریـان دەگـرت، لـە قورئانیـان دەگـرت، دەیانگـوت بۆچـی قورئـان بـە زمانێکـی جگـە لـە عەرەبیـی دانەبەزێـنراوە؟ با بـە فارسـیی بووایـە، یـان بـە ڕۆمیـی بووایـە، یـان بـە زمانێکـی دیکـە بووایـە، بـە حیسـاب ئەوانیـان پـێ خـاوەن دەوڵـەت و شارسـتانیەتی و پێشـکەوتووتر بـووە لـە خۆیـان، گوتیـان: بـۆ بـە زمانـی ئـەو گەلـە پێشـکەوتووانە، یـان ئـەو کۆمەڵـگا پێشـکەوتووانە نەبـووە؟

خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: ﴿ وَلَوْ جَعَلْنَٰهُ قُرْءَانًا أَعْجَمِيًّا ﴾، ئەگـەر قورئانمـان گێڕابایـە بە قورئانێـك بـە زمانـی ئەعجەمیـی، جگـە لـە عەرەبیـی، ئەعجەمیـی یانـی: عەجەمیـی، ﴿ لَّقَالُوا۟ لَوْلَا فُصِّلَتْ ءَايَٰتُهُۥٓ ﴾، ئـەو کاتـەش دەیانگـوت: بۆچـی ئایەتەکانـی ڕۆشـن نەکراونـەوە؟ واتـە: بـە زمانـی خۆمـان، ﴿ ءَا۬عْجَمِىٌّ وَعَرَبِىٌّ ﴾، چـۆن دەبـێ قورئـان ئەعجەمیـی بـێ و، پێغەمبەرەکـەش عەرەبیـی بـێ؟! واتـە: چـۆن دەبـێ قورئانەکـە بـە زمانێکـی جگـە لەهـی عـەرەب بـێ، لـە حاڵێکـدا کـە پێغەمبـەر عەرەبـە؟! واتـە: ئـەو کاتـە ئـەو ڕەخنەیـان دەگـرت و، ڕەخنـەی ئـەو کاتیـان بەجـێ دەبـوو، بـەڵام ڕەخنـەی ئێسـتایان بـێ جێیـە، کـە پێغەمبەرێـك لـە نێـو گەلێکـی عەرەبیـی زماندابـێ، دەبـێ هـەر بـە زمانـی ئـەو گـەل و نەتەوەیـەش ئـەو فەرمایشـت و کەلامـەی بۆبـێ، خـوا ﷻ لـە سـووڕەتی (**إبراهيم**) لـە ئایەتی ژمـارە: (٤)دا، دەفەرمـوێ: ﴿ وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِۦ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ ﴾، واتـە: هیـچ پێغەمبەرێکمان نەنـاردوە مەگـەر بـە زمانـی خەڵکەکـەی، تاکـو بۆیـان ڕوون بکاتـەوە، ئنجا ئەگـەر وەك ئـەوان گوتیـان، وامانکردبایـە، ئـەو کاتـە بەڵگەیەکیـان بـە دەسـتەوە دەبـوو، بـەڵام ئێسـتا

هیچ بەڵگەیەکیان بە دەستەوە نیە، جگە لە بیانووگرتن، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ هُدًى وَشِفَآءٌ ﴾، بڵێ: ئەو قورئانە بۆ ئەوانەی بڕوایان هێناوە، ڕێنماییەو چارەسەرە، ﴿ وَٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِىٓ ءَاذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى ﴾، بەڵام ئەوانەی بڕواناهێنن، قورسایی لە گوێیاندایە لە بەرانبەر قورئاندا، ئەو هەقەی کە لە قورئاندا هەیە نایبیستن، ﴿ عَلَيْهِمْ عَمًى ﴾، ئەو قورئانە بۆ ئەوان وەك کوێر بێ وایە، وەك ڕێیان تێنەبات، کەسێك کوێر بێ، نازانێ بەرەو ئامانج و مەبەستەکەی بڕوا، ئەو قورئانە وەك کوێر بێ بۆ ئەوان وایە، یاخود ئەوان لە بەرانبەر قورئاندا کوێرن، ئەم تەعبیرە لە مەسەلە گرنگەکاندا زیاتر شیی دەکەینەوە.

﴿ أُو۟لَـٰٓئِكَ يُنَادَوْنَ مِن مَّكَانٍۭ بَعِيدٍ ﴾، ئا ئەوانە لە شوێنێکی دوورەوە بانگ دەکرێن، واتە: حاڵیان وەك حاڵی کەسێکە لە شوێنێکی دوورەوە بانگ بکرێ و، تەنیا دەنگ ببیستێ و، لە دەنگەکە حاڵیی نەبێ، نێوەڕۆکی ئەو دەنگ و بانگ و قسەکردنە چییە؟!

لە کۆتاییدا خوا ﷻ وەك نموونەیەکی زیندووی بەرجەستە لە مێژوودا، ئاماژە دەکات بە مووسا ؑو، بە کتێبەکەی کە تەوراتە، دەفەرموێ: ﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَـٰبَ ﴾، بە دڵنیاییش کتێبەکەمان بە مووسادا، (أل)ی سەر ﴿ ٱلْكِتَـٰبَ ﴾ بۆ ناساندنە، بەڵام مەبەست پێی (عَهْد)ە، واتە: کتێبەکە، کتێبەکە کە بە مووسا ؑ دراوەو تەوراتە، ﴿ فَٱخْتُلِفَ فِيهِ ﴾، کەچی ڕاجیایی تێدا کرا، ناکۆکیی تێدا کرا، هەندێکیان بڕوایان پێ هێناو، هەندێکیان بڕوایان پێ نەهێنا، بەنوو ئیسرائیل بڕوایان پێ هێنا، بەڵام قیبتییەکان بڕوایان پێ نەهێنا، یان گەلانی دیکە کە لەگەڵ بەنوو ئیسرائیل دا بوون، بڕوایان پێ نەهێنا، ﴿ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ ﴾، ئەگەر وشەیەك لە پەروەردگارتەوە تێنەپەڕیبایە، واتە: بڕیارێك لە لایەن پەروەردگارتەوە پێشتر نەدرابایە، بڕیارەکەش ئەوەیە کە دادوەریی کردن لە نێوان بەندەکانیدا هەڵدەگرێ بۆ ڕۆژی دوایی، ﴿ لَقُضِىَ

﴿ بَيْنَهُمْ ﴾، ئەو دادوەرییەیان لە نێواندا دەکرا، حیسابیان لە دنیادا لە نێواندا دەکرا، بەڵام خوا پێشتر بڕیاری داوەو بەپێی سیستمی خوا، دنیا جێی کردو کۆش و هەوڵدانەو، ڕۆژی دوایی شوێنی حاصەڵات هەڵگرتنەوەو خەرمان کۆ کردنەوەو پاداشت و سزایە، ﴿ وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ ﴾، بەدڵنیایی ئەوان، واتە: کافرەکانی ڕۆژگاری تۆ ئەی موحەممەد! لە بارەی قورئانەوە لە دوو دڵییەکی خەست و خۆڵدان، واتە: بێبڕوایەکانی ڕۆژگاری تۆش، وەك چۆن بێبڕوایەکانی ڕۆژگاری مووسا لە بارەی کتێبەکەی مووساوە کەوتنە ڕاجیایی و، مشتومڕو دووبەرەکیی، بێبڕواکانی ڕۆژگاری تۆش کەوتوونە گومانێکی خەست و خۆڵ، یانی: ئەوە شتێکی چاوەڕوان کراوەو، یاسای خوا لە گەلە پێشووەکاندا هەر وابووەو، گەلە پێشووەکان هەر وابوون لەگەڵ پێغەمبەرانی خوادا، کەواتە: با زۆر لەسەر دڵت قورس نەبێ، تەماشا بکە مووساش ﷺ چەند ئازاردراو، تەماشا بکە چ ڕاجیایی و ناکۆکییەکیان لە بارەی کتێبەکەی مووساوە، کە تەوراتە بەرپا کرد!!.

مەسەلە گرنگەكان

مەسەلەی یەكەم:

بەلاڕێدابەرانی ئایەتەكانی خوا، لە خوا پەنهان و شێردراوە نین، بێگومان ئەوانەی فڕێدەدرێنە ئاگرەوە، زۆر جیاوازن لەوانەی لەو ڕۆژەدا بەهۆی ئیمانەوە دڵنیاو بێترسن، بە دڵنیایی بێبڕوایان بە قوڕئانی بیرخەرەوە، سزابار دەبن، قوڕئانیش كتێبێكی باڵادەستەو، لە هیچ لایەكەوە هەڵەو پەڵە ڕووی تێ ناكات، چونكە دابەزێنراوی خوای كارزانی ستایشكراوە:

خوا دەفەرموێ: ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُلۡحِدُونَ فِيٓ ءَايَٰتِنَا لَا يَخۡفَوۡنَ عَلَيۡنَآۗ أَفَمَن يُلۡقَىٰ فِي ٱلنَّارِ خَيۡرٌ أَم مَّن يَأۡتِيٓ ءَامِنٗا يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۚ ٱعۡمَلُواْ مَا شِئۡتُمۡ إِنَّهُۥ بِمَا تَعۡمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٤٠﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِٱلذِّكۡرِ لَمَّا جَآءَهُمۡۖ وَإِنَّهُۥ لَكِتَٰبٌ عَزِيزٞ ﴿٤١﴾ لَّا يَأۡتِيهِ ٱلۡبَٰطِلُ مِنۢ بَيۡنِ يَدَيۡهِ وَلَا مِنۡ خَلۡفِهِۦۖ تَنزِيلٞ مِّنۡ حَكِيمٍ حَمِيدٖ ﴿٤٢﴾ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە یازدە بڕگەدا:

١)- ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُلۡحِدُونَ فِيٓ ءَايَٰتِنَا لَا يَخۡفَوۡنَ عَلَيۡنَآ ﴾، بە دڵنیایی ئەوانەی لادان دەكەن لە نیشانەكانی ئێمەدا، لە ئێمە پەنهان نین، بە واتایەكی دیكە: ئەوانەی ئایەتەكانی ئێمە، نیشانەكانی ئێمە بە لاڕێدا دەبەن، ئەوانە لە ئێمە شێردراوە نین، وشەی: (يُلْحِدُونَ) لە (إِلْحاد)ەوە هاتوە، (أَلْحَدَ، يُلْحِدُ) (وَالإِلْحَادُ: المَيْلُ عَنِ الإِسْتِقَامَة)، (إِلْحاد): بریتیە لە لادان لە ڕاستیی، لە ڕێی ڕاست، یان لە ڕاست وەستاویی، پێشتر باسمان كرد: لە زمانی كوردییدا (لَحْد) یانی: لاگۆڕ، گۆڕ كە هەڵدەقەنرێ بە شێوەی (لَحْد)، لە تەنیشتی گۆڕەكەوە لایەكی دەدرێ و، جەنازەكەی تێ دەهاویشترێ، گۆڕ بە دوو جۆر هەڵدەقەنرێ:

أ- بە (لَحْدْ) و، ب- بە (شَقّ)، (لَحْد) واتە: لاگۆڕ، (شَقّ) واتە: لە نێوەڕاستی گۆڕەکەدا گۆڕیچەیەك دروست دەکرێ، واتە: گۆڕێکی گچکەترو، جەنازەکەی تێدەهاویشترێ بۆ ئەوەی بەردەکانی پێڕابهێڵدرێن، کەواتە: (یُلْحِدُونَ)، کە بە (یَلْحَدُونَ)ەش دەخوێنرێتەوە، (لَحَدَ، یَلْحَدُ)، (أَلْحَدَ، یُلْحِدُ)، هەردووکیان بە مانای: لایدا، لادەدات، (إِلْحاد) لادان، مەبەست لە (آیَاتْ) کە دەفەرموێ: ﴿ إِنَّ ٱلَّذِینَ یُلۡحِدُونَ فِیٓ ءَایَٰتِنَا ﴾، هەرچەندە (آیَاتْ) کە کۆی (آیَة)ە، بە مانای نیشانەکان دێ، بەڵام وشەی (آیَاتْ) هەم بەکاردەهێنرێ بۆ ڕستەکانی فەرمایشتی خوا، واتە: ئایەتە خوێنراوەکان (الآیات المقروءة)، هەم بۆ دروستکراوە بیندراوەکانی خوا (آیَاتُ اللهِ المَرْئِیَّة)، هەروەها بۆ موعجیزەی پێغەمبەرانیش بەکارهاتوە، بەڵکو هەندێکجار بۆ سزادانەکانی خوا بۆ خەڵکی یاخیی و سەرکەشیش بەکارهاتوە، (آیات) بە هەر کام لەو چوار مانایانە بەکار دێ، بەڵام بەپێی سیاقەکە دەزانین کە مەبەست لە (آیَة) یان (آیَاتْ) لەو سیاقەدا چییە، لێرەدا لەبەر ئەوەی ڕەوتەکە هەمووی باسی قوڕئانە، کەواتە: مەبەست لە (آیَاتْ) فەرمایشتی خوای پەروەردگارو بڕگەکانی فەرمایشتی خوایە.

خوا دەفەرموێ: ئەوانەی لە ئایەتەکانی ئێمەدا لادەدەن، یان لە ئایەتەکانی ئێمەدا لادان دەکەن، یاخود بە لاڕێیاندا دەبەن، ﴿ لَا یَخۡفَوۡنَ عَلَیۡنَآ ﴾، لێمان پەنهان نین، واتە: ئیلحادو لادانەکەیان، یان بە لاڕێدا بردنەکەیان لە ئێمە پەنهان نیە، ئەمە بە دڵنیایی هەڕەشەی لە نێوخۆی وەرگرتوە، واتە: سزایان دەدەین.

٢)- ﴿ أَفَمَن یُلۡقَىٰ فِی ٱلنَّارِ خَیۡرٌ ﴾، ئایا کەسێك کە فڕێ دەدرێتە نێو ئاگرەوە، حاڵی باشترە؟! یانی: (أَفَمَن یُلْقى فِي النَّارِ فَهُوَ خَائِفَ أَفْضَل حَالاً).

٣)- ﴿ أَم مَّن یَأۡتِیٓ ءَامِنٗا یَوۡمَ ٱلۡقِیَٰمَةِ ﴾، یان کەسێك کە لە ڕۆژی دوایی دا بە دڵنیایی دێ؟ (أَمْ مَنْ یَأْتِي آمِناً یَوْمَ القِیَامَة فَیَدْخُلُ الجَنَّة)، ئایا ئەو کەسەی فڕێ دەدرێتە نێو ئاگرەوە حاڵی باشترە، یاخود ئەو کەسەی کە بەبێ ترسی لە ڕۆژی هەڵسانەوەدا دێ و دەچێتە بەهەشتەوە؟ لە هەر کام لەو دوو ڕستەدا، ئەوە باسکراوە، کە لەوی بەرانبەریدا باس نەکراوە، ﴿ أَفَمَن یُلۡقَىٰ فِی ٱلنَّارِ خَیۡرٌ ﴾، لێرەدا باسی ترس نەکراوە، ئایا ئەوەی فڕێ

دەدرێتە ئاگرەوە حاڵی باشترە؟! یان ئەو کەسەی کە بەبێ ترسی دێ، لە ڕۆژی قیامەتدا، لێرەشدا چوونە بەهەشت باس نەکراوە، لەبەر ئەوەی ئەوپەڕی کورتیی و پوختیی لە فەرمایشتی خوادا هەیە، ﴿أَفَمَن يُلْقَىٰ فِي ٱلنَّارِ خَيْرٌ أَم مَّن يَأْتِيٓ ءَامِنًا يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ﴾ بە دڵنیایی ئەم پرسیار لێکردنە، پرسیارلێکردنی نکووڵییلێکەرانەیە، واتە: (**مَن يُلْقى في النّارِ لَيْسَ أفْضَلُ حَالاً مِنَ الَّذِي يكون آمِناً يَوْمَ القِيَامَة**)، گومانی تێدا نیە ئەو کەسەی کە فڕێ دەدرێتە نێو ئاگری دۆزەخەوەو، بە ترس و بیمەوە دێ، وەك ئەو کەسە نیە کە بە دڵنیایی و بە بێ ترسی دێ و، دەخرێتە نێو بەهەشتەوە، بێگومان لێرەدا خوا ﷻ لە کاتێکدا کە باسی لادان لە ئایەتەکانیدا دەکات و، دەشفەرموێ: لە ئێمە شێردراوە نین، دوایی باسی فڕێدرانە نێو ئاگر دەکات، کەواتە: ئەوانەی لادان دەکەن لە ئایەتەکانی خواداو، ئایەتەکانی خوا بەلاڕێدا دەبەن، ئەو سزایە چاوەڕێیانە، هەروەك ئەوانەی لادان لە ئایەتەکانی خوادا ناکەن و، بە ڕێك و ڕاستیی مەمەڵە لەگەڵ ئایەتەکانی خوادا دەکەن، بە هەشت و بێ ترسیی و دڵنیایی چاوەڕێیانە.

٤)- ﴿ٱعْمَلُوا۟ مَا شِئْتُمْ﴾، هەرچی دەتانەوێ بیکەن، ئەمە بێگومان هەڕەشە کردنەو، بێ منەتکردنە، واتە: چییتان لە دەست دێ، بیکەن.

٥)- ﴿إِنَّهُۥ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾، بە دڵنیایی ئەو بینەری ئەوەیە کە دەیکەن، بینەری کردەوەکانتانە، (**الطبري**) دەڵێ: (**إِنَّ اللَّه أَيُّهَا النَّاس! بِأَعْمَالِكُمْ الَّتِي تَعْمَلُونَهَا ذُو خِبْرَةٍ وَعِلْمٍ، لاَ يَخْفَى عَلَيْهِ مِنْهَا، وَلاَ مِنْ غَيْرِهَا شَيءٌ**)، واتە: ئەی خەڵکینە! بە دڵنیایی خوا بە کردەوەکانتان کە ئەنجامیان دەدەن، هەروەها بە جگە لەو کردەوانەش و هەر شتێکی دیکە خاوەنی شارەزاییەو، خاوەنی زانستەو، هیچ شتێکی لێ شێردراوەو پەنهان نیە.

ئنجا لێرەدا خوا ﷻ پێناسەی قورئان دەکات بە پێنج سیفەت، پێشێ دەفەرموێ:

٦)- ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِٱلذِّكْرِ لَمَّا جَآءَهُمْ﴾، بە دڵنیایی ئەوانەی بێبڕوابوون بە (**ذِكْر**) دوای ئەوەی بۆیان هات، یەکێك لە ناوەکانی قورئان وەك لە کتێبی پێنجەمی

مەوسووعەی: (**الإسلامُ كَمَا يَتَجَلَّى فِي كِتَابِ الله**)، (**الإِيمَانُ بِكُتُبِ الله**)دا باسم کردوە، کە قورئان چوار ناوی سەرەکیی هەن: (**الكِتَب، القُرْآن، الذِّكْر، الفُرْقَان**)[1]، بەڵام کۆمەڵێکی زۆر سیفەتی هەن، ئنجا یەکێك لە ناوەکانی قورئان بریتیە لە (**ذِكْرْ**)، ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِٱلذِّكۡرِ لَمَّا جَآءَهُمۡ ﴾، ئەوانەی بێبڕوابوون بە (**ذِكر**) دوای ئەوەی بۆیان هات.

وشەی (**ذِکر**): **أ-** دەگونجێ بە مانای بیرخەرەوە بێ، قورئان بیرخەرەوەی ڕاستییەکانە، کە خوا لە زگماك و ناخی مرۆڤدا داینـاون.

ب- دەگونجێ بە مانای شەڕەف و پایە بەرزیی بێ، قورئان مایەی شەڕەف و پایە بەرزییە.

ج- دەشگونجێ بە مانای پەندو ئامۆژگاریی بێ، قورئان پەندو ئامۆژگارییشە، ئەوە یەکەمین وەسفی قورئان کە بریتیە لە (**ذِكْرْ**) بیرخەرەوەی ڕاستییەکان، یاخود شەڕەف و ناوبانگ و پایەی بەرز.

٧)- ﴿ وَإِنَّهُۥ لَكِتَٰبٌ عَزِيزٞ ﴾، بە دڵنیایی ئەو (**ذِكْر**)ە، ئەو قورئانە کە بیرخەرەوەیەو، شەڕەف و ناوبانگە، کتێبێکە، زاڵ و باڵا دەست (عزیز)ە.

ئەمانەش سیفەتی دووەم و سێیەمنی: نووسراوە، ئەوە نیە هەر گوتراو یان خوێنراو (**مَقْروء**) بێ، بەڵکو نووسراویشە.

هەروەها قورئان (**عَزِيْز**)ە، کتێبێکی زاڵە، (**عَزِيْز**) بە مانای (**غَالِب**) دێ، واتە: باڵا دەست و بە مانای (**عَدِيمُ النَّظِير**)یش دێ، واتە: بێ وێنە، واتە: شتێك کە وێنەی نەبێ و، دەگمەن بێ، بە دڵنیایی قورئان بێ وێنەیە.

سیفەتی چوارەم بریتیە لە:

٨)- ﴿ لَّا يَأۡتِيهِ ٱلۡبَٰطِلُ ﴾، ناهەقیی ڕووی تێ ناکات، ناهەقیی و پووچیی و هەڵەو پەڵە ڕووی تێناکات.

---

(١) هەروەها (كلام الله)شی بۆ بەکارهێنراوەو، ئەمیش ناوی پێنجەمە.

٩)- ﴿ مِنۢ بَيۡنِ يَدَيۡهِ وَلَا مِنۡ خَلۡفِهِۦ ﴾، نە لە پێش دوو دەستەکانیەوەو، نە لە دواشیەوە، واتە: لە هیچ لایەکەوەو بە هیچ جۆرێك هەڵەو کەم و کوڕیی ڕێی نیە، بێتە نێو قورئانەوەو ڕوو لە قورئان ناکات.

سیفەتی پێنجەمی بریتیە لە:

١٠)- ﴿ تَنزِيلٌ مِّنۡ حَكِيمٍ حَمِيدٍ ﴾، دابەزێنراوە لەلایەن (خوایەکی) کارزان و کاربەجێ و ستایشکراوەوە.

ئنجا قورئان مادام لە زاتێکی (حَكِيم)و، (حَميد)ەوە هاتبێ، ئەو سیفەتی (حَكِيم)و، (حَميد)یەی خوای موتەعال لە قورئاندا بەرجەستە بووە، مرۆڤیش بە ئەندازەی ئەوە کە لەگەڵ قورئاندا کار لێك دەکات، سیفەتی حیکمەت پەیدا دەکات، هەروەها سیفەتی (حَميد)یش پەیدا دەکات و ستایشکراو دەبێ.

کە دەفەرموێ: ﴿ لَّا يَأۡتِيهِ ٱلۡبَٰطِلُ مِنۢ بَيۡنِ يَدَيۡهِ وَلَا مِنۡ خَلۡفِهِۦ ﴾، (الطبري) لە تەفسیرەکەی خۆیدا[1] ئاوای پێناسە دەکات: (**لَا يَسْتَطِيعُ ذُو بَاطِلٍ بِكَيْدِهِ تَغْيِيرَهُ بِكَيْدِهِ، وَتَبْدِيلَ شَيْءٍ مِنْ مَعَانِيهِ عَمَّا هُوَ بِهِ، وَذَلِكَ هُوَ الْإِتْيَانُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ، وَلَا إِلْحَاقَ مَا لَيْسَ مِنْهُ فِيهِ، وَذَلِكَ إِتْيَانُهُ مِنْ خَلْفِهِ**)، واتە: هیچ خاوەن ئامانجێکی پووچ، خاوەن ناهەقێك بە پیلانی خۆی ناتوانێ هیچ کام لە واتاکانی قورئان وەك خۆی هەیە، بیگۆڕێ، کە ئەوە بریتیە لە ڕۆیشتن بەرەو قورئان لە پێش دوو دەستەکانیەوە، هەروەها هیچ خاوەن فێڵ و پیلانێکیش ناتوانێ شتێکی بخاتە نێو کە جیابێ لە قورئان، ئەوەش ناهەقیی ڕۆیشتنە بەرەو قورئان لە پشتیەوە، (**الطبري**) ئاوای پێناسە کردووەو ئەو واتایەش هەڵدەگرێ.

بەڵام ئەو مانایە بەهێزترە کە بگوترێ: ﴿ لَّا يَأۡتِيهِ ٱلۡبَٰطِلُ مِنۢ بَيۡنِ يَدَيۡهِ وَلَا مِنۡ خَلۡفِهِۦ ﴾، واتە: بە هیچ جۆرێك و لە هیچ لایەکەوە ناهەقیی و، هەڵەو پەڵە

(١) جَامِعُ البَيَان: ج٢٤، ص١٢٤.

ڕوو لـە قوڕئـان نـاکات و، ڕووی تـێ نەکـردوەو، هیـچ جـۆرە هەڵـەو کـەم و کوڕییەکی تێـدا نیـە، چونکـە بـە زۆریـی وایـە ئەگـەر شـتێك بـەرەو کەسـێك یـان بـەرەو شـتێك بچـێ، یـان لەپێشـەوە بـۆی دێ، یـان لـە دواوە بـۆی دێ، هەڵبەتـە دەگونجـێ لـە لای ڕاسـت و چەپشـیەوە، یـان لـە سـەرو خواریشـیەوە بـۆی بـێ، بـەڵام بـە زۆریـی لـە پێشـەوەو لـە دواوەیـە، بۆیـە ئـەو دوو لایەنـە باسـکراون، بـەڵام مەبەسـت پێـی ئەوەیـە کـە لـە هیـچ لایەکـەوە ناهەقیـی ڕوو لـە قوڕئـان نـاکات.

کـە دەفەرمـوێ: ﴿تَنزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ﴾، یانـی: قوڕئـان دابەزێـنراوە لـە لایـەن خوایەکـی خـاوەن حیکمەتـەوە، کـە نەخشـەو بەرنامـە بـۆ بەندەکانـی دادەنـێ، ئـەم قوڕئانـە چـی بەرژەوەندیـی بەندەکانـی تێـدا هەیـە، لەلایـەن خوای خـاوەن حیکمەت و کاربەجـێ وە، گرتوویەتـە خـۆی، هەروەهـا خـوا کـە قوڕئانـی دابەزانـدوە (حَمِيد) ە، ستایشـکراوە لەسـەر چاکەکانـی، کەواتـە: ئـەو کارزانیـی و ستاییشـکراوییەی خـوای پـەروەردگار لـە کتێبەکەشـیدا ڕەنـگ دەداتـەوە، بێگومـان هـەر بێژەرێك سیفەتەکانی لـە بێژراوەکەیـدا ڕەنـگ دەدەنـەوە.

(فخرالديـن الـرازي) لـە تەفسـیرەکەی خۆیـدا[1]، دەڵـێ: (**وَاعلَـم أنَّ لِأبِي مُسْـلِمٍ الأَصْفَهـانِيِّ أَنْ يَحْتَـجَّ بِهَـذِهِ الآيَـةِ عَـلى أَنَّـهُ لَـمْ يُوجَـدِ النَّسْخُ فِيـهِ، لِأَنَّ النَّسْـخَ إِبْطـالٌ، فَلَـوْ دَخَـلَ النَّسْـخُ فِيـهِ لَـكانَ قَـدْ أَتـاهُ الباطِـلُ مِـن خَلْفِـهِ، وإنَّـهُ عَـلى خِـلافِ هَـذِهِ الآيَـةِ**).

شـایانی باسـە: ئەبـوو موسـلیمی ئەصفەهانیـی یەکێـك بـووە لـەو زانایانـەی گوتوویەتـی: (نَسخ) لـە قوڕئانـدا نیـە، هەڵبەتـە زانایانـی خەواریجیـش هـەر وایـان گوتـوە، زانایانـی دیکـەش هەبـوون و هـی هاوچەرخیـش ئێسـتا زۆر هـەن وادەڵێـن، مـن بـۆ خۆشـم هـەر ڕام وایـە کـە بەهیـچ جۆرێـك ئـەوە کـە ئایەتێـك لـە قوڕئانـدا هەبـێ بخوێنرێتـەوە، بـەڵام کاری پـێ نەکـرێ، لـە قوڕئانـدا شـتی وا نیـە، کـە ئێمـە ئێسـتا لـە تەفسـیر کـردنی کۆتایـی جوزئـی: (٢٤)ی قوڕئـان دایـن، تاکـو ئێسـتا

---

(١) التَفْسير الكَبير: ج١٤، ص٢٧.

ئایەتێکمان نەهاتۆتە پێش ناچار بین بڵێین: ئەو ئایەتە نەسخ کراوەتەوە، واتە: دەخوێنرێتەوە، بەڵام کاری پێ ناکرێ! هەڵبەتە بە واتای ڕاستەقینەی (نَسخ)، کە بریتیە لە: (**إِزالَةُ حُکْمٍ سابِقٍ بِحُکْمٍ لاحِق**)، واتە: حوکمێکی پێشتر بە حوکمێکی دواتر لابچێ، بەڵام ئەوە کە هەندێك لە زانایانی پێشین گوتوویانە، وەك لەو باسەدا کە لە تەفسیری سوورەتی (**البقرة**)دا، گوتوومە[1]، کە هەندێك لە زانایان وشەی (**نَسخ**)یان بەکارهێناوە بۆ تایبەت کردنی واتایەکی گشتیی (**تَخْصیصُ عام**)، یاخود بەندداركردنی حوکمێکی ڕەها (**تَقییدُ مُطْلَق**)، یان ڕوونکردنەوەی حوکمێك کە بە کورتیی باسکراوە (**تَبیینُ مُجْمَلٍ**)، یان بۆ پلە پلەیی (**تَدَرُّج**)، هەندێك لە زانایان بەڵێ وشەی (**نَسخ**)یان بۆ ئەو حاڵەتانە بەکارهێناوە، بەڵام پێناسەی زاراوەی (**نَسخ**) جیایە لەو حاڵەتانە، کە ئەو حاڵەتانە بێگومان لە قورئاندا هەن، خوا ﷻ شتێك لە شوێنێك بە گشتیی دەفەرموێ، دوایی تایبەتی دەکات، یان فەرمایشتێك لە شوێنێك بە ڕەهایی دەفەرموێ، دوایی بەنددار (**تَقید**)ی دەکات، یان شتێکی لە شوێنێك بە کورتیی (**إجمَال**) فەرمووە، دوایی درێژە (**تَفْصیل**)ی دەداتێ، هەروەها هەندێك لە حوکمەکان بە پلە پلە دابەزیون، بۆ وێنە: قەدەغەکردنی مەی (**خَمر**) بە چوار قۆناغدا تێپەڕیوە، هەروەها سوودخۆریی بە چەند قۆناغێکدا تێپەڕیوە، بەڵام ئەوانە جیان لە نەسخ، ئەگەرنا ئەو حاڵەتانە لە قورئاندا هەن.

واتە: ئەبوو موسلیمی ئەصفەهانیی بۆی هەیە بەڵگە بەم ئایەتە بێنێتەوە کە نەسخ (واتە: لابرانی حوکمێك) لە قورئاندا نیە، چونکە نەسخ بریتیە لە لابردن و پووچەڵکردنەوە، ئنجا ئەگەر نەسخ هاتبایە نێو قورئان، مانای وایە پووچەڵکردنەوە لە پشتەوە بۆ قورئان دەهات و، ئەوەش پێچەوانەی ئەو ئایەتە موبارەکەیە.

---

(١) هەروەها لە بابەتی (قورئانی مەزن لە نۆزدە تەوەردا).

مەسەلەی دووەم:

دڵدانەوەی خوا ﷻ بۆ پێغەمبەر ﷺ، کە هەرچی پێی دەگوترێ لەلایەن ناحەزانیەوە، بە پێغەمبەرانی پێشتریش گوتراوە، هەروەها بیانوو گرتنیشیان کە بۆچی قورئان بە ئەعجەمیی نیە، قسەیەکی بێ جێیە، چونکە ناگونجێ پێغەمبەر ﷺ عەرەبیی زمان بێ و، قورئانیش عەجەمیی بێ:

خوا دەفەرموێ: ﴿ مَّا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِن قَبْلِكَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ أَلِيمٍ ﴿٤٣﴾ وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا أَعْجَمِيًّا لَّقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ ۖ أَأَعْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّ ۗ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ ۖ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي آذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى ۚ أُولَٰئِكَ يُنَادَوْنَ مِن مَّكَانٍ بَعِيدٍ ﴿٤٤﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە لە نۆ بڕگەدا:

١)- ﴿ مَّا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِن قَبْلِكَ ﴾، هیچت پێ ناگوترێ، مەگەر بە پێغەمبەرانی پێش تۆش گوتراوە، وشەی (ما) لێرەدا دوو حاڵەتی هەن و دەگونجێ بۆ دوو واتایان بەکاربێ:

أ- یان بۆ لابردن (نَفي)یە، ﴿ مَّا يُقَالُ لَكَ ﴾، پێت ناگوترێ، ﴿ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِن قَبْلِكَ ﴾، مەگەر ئەوەی لە پێش تۆدا بە پێغەمبەران گوتراوە.

ب- دەشگونجی (ما) لێرەدا (إستِفْهَامِيَّة) بێ، بۆ پرسیار بێ، ﴿ مَّا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِن قَبْلِكَ ﴾، یانی: چیت پێ دەگوترێ، جگە لەوەی کە بە پێغەمبەرانی پێش تۆش گوتراوە؟! هەڵبەتە (ما)ی (نافِية)و، (ما)ی (إستِفْهَامِيّة) لە ئاوازی دەنگەکەدا فەرقیان پێدەکرێ، ئەگەر بگوترێ: ﴿ مَّا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِن قَبْلِكَ ﴾، هیچت پێناگوترێ، مەگەر ئەوەی بە پێغەمبەرانی پێش تۆ گوتراوە، ئەوە (ما)یەکە بۆ لابردنە، بەڵام ئەگەر بگوترێ: ﴿ مَّا يُقَالُ لَكَ ﴾، چیت پێ دەگوترێ، ﴿ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ

لِلرُّسُلِ مِن قَبۡلِكَ ﴾، مەگەر ئەوەی کە بە پێغەمبەرانی پێش تۆ گوتراوە؟ بێگومان لە لایەن بێبڕوایانەوە، بێبڕوایان پێغەمبەرانی پێش موحەممەدیشیان تۆمەتبار کردوە بە شێتیی و، بە جادووگەریی و، بە کەهانەو، ئەو ناوو ناتۆرانەیان لێ هەڵداون.

هەندێکیش وایان لێکداوەتەوە: ﴿ مَّا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدۡ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِن قَبۡلِكَ ﴾، پێت ناگوترێ، مەگەر ئەوەی بە پێغەمبەرانی پێش تۆ گوتراوە، لەلایەن خواوە، واتە: ئەو پەیامەی بۆ تۆ دەنێردرێ، هەر هەمان پەیامە کە بۆ پێغەمبەرانی پێش تۆش نێردراوە، ئنجا بەڵێ لەڕووی ڕێزمانی عەرەبییەوە ئەم واتایەش هەڵدەگرێ، بەڵام بەپێی سیاق هەر مانای یەکەمیان مەبەستە، ئەگەرنا لە ڕووی ڕێزمانی عەرەبییەوە ئەو واتایەش هەڵدەگرێ، ئنجا هەندێ لە توێژەرەوانی قورئان، وەك جاری دیکەش باسم کردوە، هەر مانایەک لە ڕووی ڕێزمانی عەرەبییەوە ڕێی تێچووبێ، هەڵساون قورئانیان پێ تەفسیر کردوە، بەڵام بێگومان جاری وا هەیە ڕستەیەك لە ڕووی ڕێزمانییەوە، واتایەك بەدەستەوە دەدات، بەڵام ئەگەر تەماشای ڕەوتی ئایەتەکان بکەی و، تەماشای نێوەڕۆك و مەبەستیان بکەی، ئەو واتایەی بەدەستییەو دەدات، مەبەست نیە لەوێدا، لێرەدا باس باسی قورئانەو، باسی ناوو ناتۆرەیەکە، دوژمنان و ناحەزانی قورئان و ئیسلام لە قورئانیان هەڵداوە، یان لە پێغەمبەری خوایان ﷺ هەڵداوە.

٢)- ﴿ إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغۡفِرَةٖ ﴾، بە دڵنیایی پەروەردگاری تۆ خاوەنی لێبوردنە.

٣)- ﴿ وَذُو عِقَابٍ أَلِيمٖ ﴾، هەروەها خاوەنی سزادانێکی بە ئێشیشە.

خاوەنی لێبوردنە بۆ کەسانێك کە شوێنت بکەون و، پەیامی خوا لە تۆ وەربگرن و، تەبەنیی بکەن لە ژیانیاندا، بە پێچەوانەشەوە: خاوەنی سزای بە ئێشە بۆ کەسانێك شوێن تۆ ناکەون و، پەیامی خوا بەسەر تۆدا ڕەت دەکەنەوە.

شارەزایانی زمانی عەرەبیی دەڵێن: بۆچی خوا ﷻ لێرەدا دەفەرموێ: ﴿ لَذُو مَغۡفِرَةٖ ﴾، هەروەها دەفەرموێ: ﴿ وَذُو عِقَابٍ ﴾؟

ئەمـە مانایەکـەی بەهێزتـرە لـە وەی بفەرمـوێ: (إِنَّ رَبَّـكَ لَغَفُـورٌ)، یاخـود (يُعَاقِبُهُـمْ)، یـان (مُعَاقِـبٌ)، چونکـە کـە دەفەرمـوێ: ﴿إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ﴾، بـە دڵنیایـی پـەروەردگاری تـۆ خاوەنـی لێبوردنـە، واتـە: هەرچـی لێبوردنـە لـە لای ویـە، هەروەهـا ﴿وَذُو عِقَابٍ أَلِيمٍ﴾، هەرچـی سـزای بـە ئێشـە لـە لای ئـەوە، ئەمـە مانایەکـەی بەهێزتـرە لـەوەی بفەرمـوێ: لێبوردەیـەو، سـزادەرە.

٤)- ﴿وَلَوْ جَعَلْنَٰهُ قُرْءَانًا أَعْجَمِيًّا لَّقَالُواْ لَوْلَا فُصِّلَتْ ءَايَٰتُهُۥٓ﴾، ئەگەر گێڕاباشمان بە قورئانێکی ئەعجەمیی، دەیانگوت: دەبووایە ئایەتەکانی ڕۆشن کرابانەوە! (**الأَعْجَمُ: هُوَ الَّذِي لَايُفْهَمُ فِي كَلَامِهِ، وَاليَاءُ فِي الأَعْجَمِي للمبالغة، وَالعَجَمُ غَيْرُ العَرَب**)، وشەی (**أَعْجَمْ**) هەر کەسێکە قسەکەی فام نەکرێ، (**ياء**)ی ﴿أَعْجَمِيًّا﴾ش بۆ زێدەڕۆیی کردنە لە واتاکەیدا، (**عَجَمْ**)یش واتە: جگە لە نەتەوەی عەڕەب، عەڕەب بە جگە لە خۆیانیان گوتوە: (**عَجَمْ**)، چونکە لە زمانەکەیان حاڵیی نەبوون، هەڵبەتە عەڕەبیش وەك گوتم بۆ هەر کام لە نەتەوەکانی دیکە، زمانەکەیان بە (**عَجَمِيّ**) لە قەڵەم دەدرێ، بەو واتایەی زمانی ئەوانیش بۆ نەتەوەکانی دیکە فامکراو نیە، بەڵام لەبەر ئەوەی قورئان بە زمانی عەڕەبیی هاتوە، لێرەدا عەڕەب واتە: ئەو نەتەوە دیارییکراوەی کە قورئان بە زمانیان هاتوەو، (**عَجَمْ**) واتە: هەموو نەتەوەکانی دیکە، ئنجا عەڕەب زمانی نەتەوەکانی دیکەیان ناوناوە: (**عَجَمِيّ**)، یان (**أَعَجَمِيّ**)، لەبەر ئەوەی لێیان حاڵیی نەبوون.

خـوا دەفەرمـوێ: ئەگـەر قورئانمـان کردبایـە بـە زمانـی جگـە لـە عەڕەبیـی، واتـە: بـە زمانـی (**عَجَمِـي**)، یـان (**أَعَجَمِـي**)، ﴿لَّقَالُواْ لَوْلَا فُصِّلَتْ ءَايَٰتُهُۥٓ﴾، ئـەو کاتـە دەیانگـوت: دەبووایـە ئایەتەکانـی ڕۆشـن بکرێنـەوە.

٥)- ﴿ءَا۬عْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّ﴾، ئایا دەگونجێ قورئان (**أَعَجَمِي**) بێت و، پێغەمبەرەکەش عەڕەبیی بێ؟! ئەمە بە دوو شێوە دەخوێندرێتەوە: أ- **أأعجميٌّ وعربي**، ب- **آعجمي**، یانی: (**أَقُرآنٌ أَعَجَمِيٌّ، وَ مُنْزَلٌ عَلَيْهِ عَرَبِيٌّ**)، ئایا دەگونجێ قورئان (**أَعَجَمِيّ**) بێ و، بۆ سەر دابەزێنراوەکەش عەڕەب بێ؟! یانی: شتێکی سەیرە، ئنجا ئەو کاتە قسەکەیان مەنتیقیی

دەبوو و، ڕەخنەکەیان لەجێی خۆیدا دەبوو، بەڵام ئێستا کە داوا دەکەن دەبووایە قورئان بە(**عَجَمِي**) بێ بۆ پێغەمبەرێکی عەرەبیی، ئێستا ڕەخنەکەیان بێ جێیە، بەڵام ئەگەر گریمان وابووایە کە قورئان بەزمانێکی دیکەی جگە لە عەرەبیی بۆ پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ هاتبایە، کە بە عەرەبیی دەدوێ، ئەو کاتە ڕەخنەکەیان بەجێ دەبوو.

هەڵبەتـە کـە دەفەرمـوێ: ﴿ وَلَوْ جَعَلْنَٰهُ قُرْءَانًا أَعْجَمِيًّا ﴾، واپێدەچـێ ئـەوان ڕەخنەیـان گرتبـێ کـە بۆچـی قورئـان بـە زمانێکـی دیکـەی جگـە لـە عەرەبیـی بـۆ پێغەمبـەر نەهاتـوە؟ یـان بۆچـی قورئـان دانەبەزێنراوەتـە سـەر کەسـێکی دیکـە جگـە لـە موحەممـەد ﷺ؟ خـواش ﷻ وەڵامـی ئـەوە دەداتـەوە کـە دەبووایـە پێغەمبـەری کۆتایـی هـەر موحەممـەد ﷺ بـێ، وەك خـوا ﷻ لـە سـوورەتی (**الأنعام**) لـە ئایەتـی ژمـارە (١٢٤)دا، دەفەرمـوێ: ﴿ ٱللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُۥ ﴾، کەواتـە: ئـەو کەسـەی شایسـتەی ئـەوە بـووە، خـوا ﷻ دوا پەیامـی خـۆی پێـدا بنێـرێ، تەنیـا موحەممـەدی کـوڕی عەبدوڵـڵای کـوڕی عەبدولموتتەلیـب بـووە (صـەڵات و سـەلامی خـوای لـێ بـێ)، دەبووایـە قورئـان تەنیـا بـۆ ئـەو دابەزیبایـە، زمانـی ئەویـش عەرەبیـی بـووە، ئنجا ئایـا شـتێکی زۆر نالۆژیکیـی و، پێچەوانـەی عەقـڵ و حیکمـەت نەدەبـوو کـە بـە زمانێکـی دیکـە قورئانـی بـۆ بـێ و، لـە نێـو گەلێکیـش دا کـە عەرەبـە، کـە ئەگـەر خـوای پـەروەردگار وەك موعجیـزەش شـارەزای کردبایـە لـەو زمانـەی قورئانـی پـێ دێ، واتـە: جگـە لـە زمانـی عەرەبیـی، ئایـا ئـەو خەڵکـە چـۆن تێـی دەگەیشـتن؟! شـتێکی نامەنتیقیـی دەبـوو، ئـەو کاتـەش ڕەخنەکەیـان بەجـێ دەبـوو، دەیانگـوت: بۆچـی ئایەتەکانـی ڕۆشـن نەکراونـەوە؟ بۆچـی وانیـن لێیـان تێبگەیـن؟ چـۆن دەبـێ قورئـان ئەعجەمیـی بێـت و، قورئـان بـۆ سـەر دابەزێنراوەکـەش عەرەبیـی بـێ؟!!.

٦)- ﴿ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ هُدًى وَشِفَآءٌ ﴾، بڵێ ئەو، (ئەم قورئانە) بۆ کەسانێك کە بڕوایان هێناوە ڕێنمایی و، چارەسەرە، یانی: ڕێنماییە بۆ ڕواڵەتیان و، چارەسەرە بۆ پەنهانیان، یاخود هەم ڕێیان پێشان دەدات و، هەم چارەسەری نەخۆشیی

و گرفت و كێشەكانیان دەكات، هەم نەخۆشییە دەروونییەكانیان، هەم گرفت و كێشە كۆمەڵایەتیی و، ئابووریی و، سیاسییەكانیان چارەسەر دەكات.

٧)- ﴿وَٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِيٓ ءَاذَانِهِمْ وَقْرٌ﴾، بەڵام ئەوانەی بڕوا ناهێنن، قورسایی لە گوێیاندا هەیە، ﴿وَقْرٌ﴾، بە مانای (ثِقَل) دێ، واتە: قورسیی، هەروەها بە مانای (صَمَم)یش دێ، واتە: كەڕیی، كەسێك قورساییەك لە گوێی دابێ، بە دڵنیایی هەرچەندە قسە بۆ بكرێ، نایبیستێ، ئەوانەش وەك كەسێك وان قورساییەك لە گوێیان كرابێ.

٨)- ﴿وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى﴾، ئەو (قورئان)یش لەسەر ئەوان كوێرە، ﴿عَمًى﴾، خوێنراویشەتەوە: (عَمٍ)، هەروەها خوێنراویشەتەوە: (عَمِيَ)، بە سێ جۆر خوێنراوەتەوە:

أ- ﴿وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى﴾،

ب- (وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمٍ)،

ج- (وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمِيَ)، بە كرداری ڕابردوو، ئنجا ئەمە چەند واتایەكی هەن:

أ- بە واتای ئەوە دێ كە قورئان ڕێیان تێنابات، (أَي: لايَهْتَدِي إِلَيْهِمْ)، وەك چۆن بابایەكی كوێر ناتوانێ بچێ بۆ شوێنێك، قورئانیش ناتوانێ بچێ بۆ لایان.

ب- واتایەكی دیكەی: ﴿وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى﴾، یان (وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمٍ)، یان (وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمِيَ)، یانی: قورئان هۆكاری كوێریی ئەوانە، چۆن؟ یانی: لە ئەنجامی ئەوەدا كە پێی بێبڕوا بوون، حاڵەتی كوێرییان بەسەردا هاتوە، واتە: كوێریی مەعنەویی، بۆیە لێی تێناگەن، وەك لە سوورەتی (القصص)دا، خوا دەفەرمویێ: ﴿فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ ٱلْأَنۢبَآءُ يَوْمَئِذٍ فَهُمْ لَا يَتَسَآءَلُونَ ﴿٦٦﴾﴾، واتە: لەو ڕۆژەدا هەواڵەكان كوێرن، بەنسبەت ئەوانەوە، بۆیە لە یەكدیی ناپرسن، واتە: هەواڵەكان وەك كوێربن ناگەنە ئەوان و، ڕێیان تێ نابەن.

ج- مانایەكی دیكەی: ﴿وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى﴾، (هُوَ ضَمِيرِ الشَّأْنِ أَي: لَيْسَ فِي أَذَانِهِم وَقْر فَحَسْبُ، بَل الشَّأْنُ أَنَّ عَلَيْهِم عَمَىً كَذَلِك)، واتە: تەنیا حاڵیان وانیە كە گوێیان قورسایی تێدابێ، بەڵكو حاڵیان وایە كە كوێرییشیان لەسەرە، نەك هەر تووشی كەڕیی بوون،

بەڵكو تووشی كوێرییش بوون، بۆیە قورئان نابینن، واتە: لێرەدا (هُوَ) ناگەڕێتەوە بۆ قورئان و دەگەڕێتەوە بۆ ڕاناوی حاڵ (شَأن)، واتە: نەك هەر گوێیان كەڕیی تێدایە، بەڵكو كوێرییشیان لەسەرەو چاویشیان نابینێ.

٩)- ﴿أُوْلَـٰٓئِكَ يُنَادَوْنَ مِن مَّكَانٍۭ بَعِيدٍ﴾، ئەوانە لە شوێنیكی دوورەوە بانگ دەكرێن، واتە: ئەوانە وەك كەسێك وان، لە شوێنێكی دوورەوە بانگ بكرێ، بێگومان كەسێك لە شوێنێكی دوورەوە بانگ بكرێ، ئەگەر دەنگێكیش ببیستێ، لێی تێ ناگات، تاكو نیزیك دەكەوێتەوە، ئەوانەش لەبەر ئەوەی ئەو بێبڕواییە وا هەستەوەرەكانی تێك داون، هەستی بیستن و، دیتن و، فامكردن، وەك كەسێك وان كە لە دوورەوە بانگ بكرێ.

كەواتە: ﴿وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى﴾، سێ واتایان هەڵدەگرێ:

أ- قورئان بۆ ئەوان وەك كوێرێك وایە كە بەڕێیە نازانێ و، نابینێ، بۆیە ناتوانێ بچێتە نێو عەقڵ و دڵیان.

ب- قورئان بۆتە هۆكاری كوێربوونیان، واتە: ئەوان كە بە قورئان بێبڕوا بوون لە ئەنجامی ئەو بێبڕواییەدا كوێر بوون، بۆیە قورئان نابینن، وەك لە سوورەتی (التوبة) لە ئایەتی ژمارە (١٢٥)دا دەفەرموێ: ﴿فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ رِجْسِهِمْ﴾، واتە: سوورەتێك كە دادەبەزێ هەر پیسیی زیاد دەكات بۆ گەڵ پیسییەكەی پێشێیان، پێشێ بێبڕوا بوون، سوورەتێكی دیكەش كە دێ، بەویش بێبڕوا دەبن، بێبڕواییش پیسییە لە دەروون و، عەقڵی مرۆڤدا، كەواتە: قورئان بەڵێ لە ئەسڵدا هۆی هیدایەت و پاكییە، بەڵام بۆ ئەوان كە كوفریان تێدا زیاد دەكات و، زیاتر پێی كافر دەبن، هەر پیسییان تێدا زیاد دەكات.

ج- یاخود: ﴿وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى﴾، (هُو) ناگەڕێتەوە بۆ قورئان، بەڵكو ئەوە ڕاناوی حاڵ (ضَمير الشَّأْن)ی پێ دەڵێن، واتە: ڕاناوێكە بەكاردێ بۆ حاڵەتەكە، نەك بۆ قورئان، واتە: نەك تەنیا قورسایی لە گوێیاندا هەیە، بەڵكو كوێرییشیان تووش بووە، سەرەنجام ئەوانە وەك كەسێك وان لە شوێنێكی دوورەوە بانگ بكرێ.

لـە بـارەی ئـەوەوە کـە خـوا ﷻ فەرمـوویـ: ﴿ءَاْعْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّ﴾، ئەگـەر ئێمـە قورئانمـان کردبایـە بـە (عَجَمِي) دەیانگـوت: ئایـا چـۆن دەبـێ قورئـان (أَعْجَمِـيٌّ) بـێ، واتـە: بـە زمانـی جگـە لـە عەرەبیـی بـێ و، پێغەمبەرەکـەش عەرەبیـی بـێ؟! هەندێـك لـە زانایـان گوتوویانـە: واتـە: ئەگـەر هاتبـاو قورئانمـان بـە زمانێکـی دیکـەی جگـە لـە عەرەبـی ناردبایـە، ئـەوان دەیانگـوت: چـۆن دەبـێ قورئـان بـە زمانێـك بـێ کـە ئێمـە لێـی تـێ ناگەیـن، لـە حاڵێکـدا پێغەمبەرەکـە بـە زمانێـك دەدوێ ئێمـە لێـی تێدەگەیـن؟! چونکـە (أَعْجَمِـيّ) کەسـێکە زمانەکـەی فامکـراو نەبـێ، بـەڵام عەرەبیـی کەسـێکە زمانەکـەو، ئاخاوتنەکـەی فامکراوبـێ، یانـی: چـۆن دەبـێ قورئانێـك بـێ کـە فامکـراو نیـە بـۆ ئێمـە، بـۆ سـەر کەسـێك کـە زمانەکـەی فامکـراو و زانـراوە بـۆ ئێمـە؟!.

مەسەلەی سێیەم و کۆتایی:

ڕاگەیەنرانی ئەو ڕاستییە کە خوا ﷻ تەوڕاتیشی بە مووسا ﷺ دابوو، بەڵام ڕاجیایی و، ناکۆکیی تێدا پەیدابوو، ئنجا ئەگەر لەبەر بڕیاری پێشتری خوا نەبووایە، دادوەریی لە نێواندا دەکردن و، بێبڕوایانیش لە بارەی قوڕئانەوە، دوو دڵییەکی خەستیان هەیە:

خوا دەفەرموێ: ﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ فَٱخْتُلِفَ فِيهِ ۗ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَقُضِىَ بَيْنَهُمْ ۚ وَإِنَّهُمْ لَفِى شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ ﴿٤٥﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە، لە چوار بڕگەدا:

١)- ﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ ﴾، بە دڵنیایی کتێبمان بە مووساش دابوو، ﴿ ٱلْكِتَٰبَ ﴾، (ألـ)ی ناساندنی لەسەرەو بۆ (عَهْد)ە، واتە: کتێبەکەمان بە مووسا دابوو، کە تەوڕاتە، واتە: تۆ تەنیا پێغەمبەرێك نی کتێبت پێدرا بێ، مووساش ﷺ کە زۆر ناودارەو، بۆ گەلی عەرەبیش ناودار بووە، هەروەها تەوڕاتیش کە کتێبەکەیەتی ئەویش زۆر ناودار بووە، ئەو کتێبە ناودارەشمان بە مووسا دابوو، کەواتە: تۆش شتێکت پەیدا نەکردووەو، دانەهێناوە پێشینەی نەبووبێ.

٢)- ﴿ فَٱخْتُلِفَ فِيهِ ﴾، ڕاجیایی کرا تێیدا، لە کتێبەکەی مووسادا، کەواتە: کە هاوچەرخانی تۆش، یان گەل و کۆمەڵگایەکەی تۆش ڕاجیایی و، ناکۆکیی دەکەن لە بارەی قوڕئانەوە، هەندێکیان بڕوای پێ دێنن و، زۆربەیان بڕوای پێ ناهێنن، ئەوەش دیسان پێشینەی هەیە، کتێبەکەی مووساش هەروا ڕاجیایی تێدا کرابوو، هەندێکیان بڕوایان پێ هێناو، زۆربەیان بڕوایان پێ نەهێنا.

٣)- ﴿ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَقُضِىَ بَيْنَهُمْ ﴾، ئەگەر لەبەر وشەیەك نەبووایە کە لە پەروەردگارتەوە تێپەڕیوەو، پێشکەوتوە، دادوەرییان لە نێوان دا دەکرا.

واتـە: بڕیارێـك كـە لـە دوو توێـی وشـەیەك دا خـوا داویەتـی، كـە بریتیـە لـەوەی دادوەریـی كـردن لـە نێـوان بەندەكانیـداو، بڕیـار لـە بـارەوە، دانیـان كـە سـزایان بـدات، یاخـود پاداشـتیان بداتـەوە، لـە دنیـادا ئـەو پرۆسـەیە ئەنجـام نـادرێ، بەڵكـو هەڵیدەگـرێ بـۆ قیامـەت، ئەگـەر لەبـەر ئـەوە نەبووایـە، ﴿لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ﴾، دادوەرییـان لـە نێوانـدا دەكـرا، یانـی: (لَـوْلَا قَـرَارٌ سَـابِقٌ صَـدَر مِـنَ اللـه تَعَـالَى لَحَكَـمَ بَيْنَ مُصدِّقٍ مِنْهُم وَمُكَذِّبٍ)، واتـە: ئەگـەر لەبـەر ئـەوە نەبووایـە بڕیارێـك لـە خـوای بـەرزەوە تێپەڕیـوە، ئێسـتا لـە نێـوان بەڕاسـت دانـەرو، بـەدرۆ دانەرانـی قورئانـدا، دادوەریـی دەكـرد.

٤)- ﴿وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ﴾، بە دڵنیایی ئەوان لە بارەی قورئانەوە لە دوو دڵییەكی بێزاركەردان، (وإنَّ قَوْمُكَ الكُفَّارَ لَفِي شَكٍّ مُزْعجٍ، فَلَا تَسْتَعِظم هَذَا المَوقف مِنْهم)، واتە: خەڵكە بێبڕوایەكەی گەلەكەی تۆش لە دوو دڵییەكی بێزاركەرو، جاڕزكەردان، بۆیە ئەو هەڵوێستەی ئەوانت لەسەر دڵ قورس نەبێ و، پێت شتێكی مەزن نەبێ، ئەوە بۆ پێغەمبەرانی پێشووش - لە نێویاندا مووسا وەك نموونەیەكی دیارو ئاشكراو زەق - هەمان حاڵەت هاتۆتە پێش.

لـە كۆتایـی ئـەم دەرسـەماندا جارێكـی دیكـە سـەرنجی ئـەو ئایەتـە موبارەكـە دەدەینـەوە كـە دەفەرمـوێ: قورئـان كتێبێكـی زاڵـەو، ناهەقیـی ڕووی تێنـاكات، نـە لـە پێـش دەسـتیەوەو، نـە لـە دوایـەوە، زانایـان چـوار واتایـان بـۆ ئـەم ڕسـتەیە هێنـاون:

یەكەم: ئەوەیە كە من هەڵمبژارد، واتە: لە هیچ لایەكەوە هەڵەو كەموكوڕیی ڕوو لە قورئان ناكات.

دووەم: نە لە كتێبە پێشووەكاندا شتێك هەیە كە هەڵەیەك بێنێتە سەر قورئان، نە هیچ كتێبێكیش لە دوای قورئان دێ، كە هەڵەیەكی بێنێتە سەرو ڕەخنەیەكی لێ بگرێ.

سێیەم: ئەوەی قورئان حوكمی پێكردوە كە هەقە، هەرگیز نابێتە ناهەق و، ئەوەی قورئان بڕیاری داوە كە ناهەقە، هەرگیز نابێتە هەق.

چوارەم: قورئان نە لێی کەم دەکرێ، نە لێی زیاد دەکرێ، دەگونجێ کەسێك بێنی موصحەفێك دەستکاریی بکات، بەڵام ئەم قورئانە ئەگەر لێی کەم بکرێ دیارەو، ئەگەر لێشی زیاد بکرێ هەر دیارەو، وەك کتێبەکانی دیکە نیە.

سُبْحَانَكَ اللّهُمّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی شەشەم

AliBapir
archive.org/details/@alibapir
www.alibapir.net
AliBapir

AliBapir/علي باپیر
archive.org/details/@alibapir
AliBapir/علي باپیر
AliBapir
www.alibapir.net

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەسـەمان نـۆ (٩) ئایەتـی كۆتایـی سـوورەتی (فصلـت) دەگرێتـە خـۆی، ئایەتەكانـی: (٤٦ - ٥٤)، تـەوەری سـەرەكیی ئـەو نـۆ (٩) ئایەتـە، باسـی ڕۆژی دواییەو، ئـەو مەینەتییانـەی لـەو ڕۆژەدا چاوەڕێـی مرۆڤـی بێبـڕواو تاوانبـار دەكـەن.

هەروەهـا باسـی بیـرو بۆچوونـی خەیاڵپڵاوانـەی بابـای بێبـڕواو، زوو نائومێـد بـوون و، زوو بوغڕابوونـی لـە دەمـی خۆشـیی و نیعمـەت دایـە.

لـە كۆتاییشـدا: دوای كردنـی پرسـیارێكی هەنـاو هەژێـن لـە كافـرەكان، خـوای پەنهانـزان ڕایدەگەیەنـێ كـە بـەردەوام نیشـانەكانی خـۆی لـە ئاسـۆیەكان و، لـە خـودی مرۆڤەكانیشـدا پێشـانی مرۆڤـەكان دەدات، تاكـو زیاتـر دڵنیابـن لـە ڕاسـتیەتیی قوڕئـان، هەرچەنـدە كافـرەكان لـە دوو دڵییـدان سـەبارەت بـە دیـداری خـوای دەوروبـەری هەمـوو شـتێك، كـە ئـەو هەڵوێسـتەیان هەڵوێسـتێكی زۆر نەفامانەیـە.

﴿ مَّنْ عَمِلَ صَٰلِحًا فَلِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَنْ أَسَآءَ فَعَلَيْهَا ۗ وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّٰمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٤٦﴾
۞ إِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ ٱلسَّاعَةِ ۚ وَمَا تَخْرُجُ مِن ثَمَرَٰتٍ مِّنْ أَكْمَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنثَىٰ وَلَا
تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِۦ ۚ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ أَيْنَ شُرَكَآءِى قَالُوٓا۟ ءَاذَنَّٰكَ مَا مِنَّا مِن شَهِيدٍ
﴿٤٧﴾ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَدْعُونَ مِن قَبْلُ ۖ وَظَنُّوا۟ مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٍ ﴿٤٨﴾ لَّا يَسْـَٔمُ
ٱلْإِنسَٰنُ مِن دُعَآءِ ٱلْخَيْرِ وَإِن مَّسَّهُ ٱلشَّرُّ فَيَـُٔوسٌ قَنُوطٌ ﴿٤٩﴾ وَلَئِنْ أَذَقْنَٰهُ رَحْمَةً
مِّنَّا مِنۢ بَعْدِ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ هَٰذَا لِى وَمَآ أَظُنُّ ٱلسَّاعَةَ قَآئِمَةً وَلَئِن رُّجِعْتُ إِلَىٰ
رَبِّىٓ إِنَّ لِى عِندَهُۥ لَلْحُسْنَىٰ ۚ فَلَنُنَبِّئَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِمَا عَمِلُوا۟ وَلَنُذِيقَنَّهُم مِّنْ عَذَابٍ
غَلِيظٍ ﴿٥٠﴾ وَإِذَآ أَنْعَمْنَا عَلَى ٱلْإِنسَٰنِ أَعْرَضَ وَنَـَٔا بِجَانِبِهِۦ وَإِذَا مَسَّهُ ٱلشَّرُّ فَذُو

دُعَآءٍ عَرِيضٍ ﴿٥١﴾ قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِن كَانَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ ثُمَّ كَفَرْتُم بِهِۦ مَنْ
أَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِى شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿٥٢﴾ سَنُرِيهِمْ ءَايَٰتِنَا فِى ٱلْءَافَاقِ وَفِىٓ أَنفُسِهِمْ
حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ ٱلْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ ﴿٥٣﴾ أَلَآ
إِنَّهُمْ فِى مِرْيَةٍ مِّن لِّقَآءِ رَبِّهِمْ أَلَآ إِنَّهُۥ بِكُلِّ شَىْءٍ مُّحِيطٌۢ ﴿٥٤﴾ ﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{هەر کەس کردەوەی باش بکات سوودەکەی بۆ خۆیەتی و، هەر کەسیش خراپە بکات زیانەکەی لەسەر خۆیەتی و، پەروەردگاریشت هەرگیز بەرانبەر بە بەندەکان ستەمکار نیە ﴿٤٦﴾ زانیاریی کاتەکە(ی هاتنی ئاخیر زەمان) بەس بۆ لای وی دەگەڕێتەوە (و تەنیا خۆی دەیزانێ)و، هیچ کام لە میوەکان لە کیفەکانیان نایەنە دەرێ و، هیچ مێینەیەك تۆلدار نابێ و، دایانێ، مەگەر بە زانیاریی وی، ئەو ڕۆژەش کە بانگیان دەکات، (هێ هاوبەش دانەرەکان)، کوان هاوبەشەکانم؟ دەڵێن: دامان پێداهێناو، ئاگادارمان کردیەوە: هیچ کام لە ئێمە شایەد نیە تۆ هاوبەشت هەبن ﴿٤٧﴾ ئەوەی پێشتریش لێی دەپاڕانەوە لێیان ونبوو و دڵنیابوون کە هیچ پەناگەیەکیان نیە، (خۆی تێبگرن لە سزای خوا) ﴿٤٨﴾ مرۆڤ لە پاڕانەوەی باش (داوای چاکە لە خوا کردن) بێزار نابێ و، ئەگەر خراپەو زیانێکیشی تووش بوو، زۆر تەمابڕاو و بێ هیوایە ﴿٤٩﴾ هەر کاتیش بەزەییەکی خۆمانی پێ بچێژین، دوای ناخۆشیی و زیانێك کە تووشیبووە، بە جەختکردنەوەوە دەڵێ: ئەمە هی منە (شایستەی خۆمە)و، گومان نابەم ڕۆژی دوایی بەرپا ببێ و، ئەگەر گریمان بگەڕێمەوە لای پەروەردگاریشم، (قیامەت هەبێ)، بە دڵنیایی پاداشتی هەرەباشم لە لای خوا هەیە، بێگومان هەواڵی ئەوەی کردوویانە بە بێبڕوایان دەدەین و، بە دڵنیایی لە ئازارێکی بێڕەزاشیان

پـێ دەچێژیـن ﴿٥٠﴾ هـەر کاتیـش چاکەمـان لەگـەڵ مرۆڤـی بێبـڕوادا کـرد، پشـت هەڵـدەکات و، کەلەکـەی دوور دەگـرێ و، کـە خراپـەو زیانیشـی تووشـبوو، خاوەنـی پاڕانەوەیەکـی بەریـن و زۆرو زەوەنـدە ﴿٥١﴾ بڵـێ: ئایـا دەبینـن (دەزانـن! هەواڵـم پـێ بـدەن) ئەگـەر قورئـان لەلایـەن خـواوە بـێ، ئنجـا ئێـوەش پێـی بێبڕوابـن، ئایـا کـێ لـەو کەسـە گومڕاتـرە کـە لـە دووبەرەکییەکـی دووردایـە؟! ﴿٥٢﴾ لەمـەودا نیشـانەکانی خۆمانیـان لـە ئاسـۆیەکان و، لـە خـودی خۆشـیاندا پێشـان دەدەیـن، تاکـو بۆیـان ڕوونبێتـەوە کـە (ئـەو قورئانـە) چەسپاوو ڕاسـتە (کـە خـوا دایبەزانـدوە)، ئایـا بـەس نیـە کـە پـەروەردگارت چاودێـرو ئـاگاداری هەمـوو شـتێکە؟! ﴿٥٣﴾ ئەهـا! (ئاگاداربن!) ئـەوان (بێبڕوایـان) لـە دوو دڵییـدان لـە بـارەی دیـداری پەروەردگاریانـەوە، ئەهـا! (بزانـن) بێگومـان ئـەو، (خـوا) دەورەدەری هەمـوو شـتێکە ﴿٥٤﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(**أَكۡمَامِهَا**): (**أَكْـمَام: جَمْـعُ كِـمٍّ وَكُـمٍّ: مَـا يُغَطِّـي الثَّمَـرَة**)، (**أَكْـمَامْ**) کـۆی (**كِـمّ**) و (**كُـمّ**)ە، ئەویـش ئەوەیـە کـە میـوە دادەپۆشـێ واتـە: توێـکڵ یـان کیـف، بـۆ وێنـە: گوێـز کـە بـە توێکڵێکـی سـەوز دەورە دراوە، هەروەهـا هێشـووە خورمـا کـە لـە نێـو کیفێکدایـە، هەمـوو ئـەو شـتانەی دیکـە کـە لـە نێـو کیـف و بەرگێکـدان.

(**ءَاذَنَّٰكَ**): (**الإِذْنُ فِي الـشَّيءِ: إِعْـلَامٌ بِإِجَازَتِـهِ وَالرُّخْصَـةِ فِيـهِ، أَذِنْتُـهُ وَآذَنْتُـهُ: أَعْلَمْتُـهُ**)، (**الإِذْنُ فِي الـشَّيءِ**) ئـاگادار کردنەوەیـە بـە مۆڵەتـدران و، بـە ڕێپێدرانی شـتێك، دەگوترێ: (**أَذِنْتُـهُ وَآذَنْتُـهُ**) هەردووکیـان یانـی: ئـاگادارم کـردەوەو مۆڵەتمـدا.

(**مَّحِيصٍ**): (**أَصْـلُ المَحْـصِ: تَخْلِيـصُ الـشَّيءِ مِـمَّا فِيـهِ مِـنْ عَيْـبٍ كَالْفَحْـصِ، حَـاصَ عَـنِ الحَـقِّ يَحِيـصُ: أَي حَـادَ، وَالمَحِيـصُ: المَخْلَـص**) وشـەی (**مَحِيـص**) لـە ئەصڵـدا بریتیـە لـە دەربازکردنـی شـتێك لـە کـەم و کوڕییـەك کە تێیدایـە، (**مَحْـص**) و (**فَحْـص**) مانایەکەیان

لێك نیزیك، (فَحَصَهُ) یانی: پشکنی کە چ خەلەل و کەم و کورپیەکی تێدایە لایبەرێ، بەڵام (حَاصَ عَنِ الحَقِّ يَحِيصُ: أي حَادَ) واتە: لە هەق لایدا، لارێ بوو، (مَحِيص) وەك چۆن بە مانای دەربازکردن دێ، وەك چاوگ بە مانای ناوی شوێن (اسم مكان)یش دێ، یانی: (المَخْلَص) پەناگە، ئەو شوێنەی مرۆڤ خۆی تێبگرێ و خۆی تێدا پەنا بدات.

(لَّا يَسْـَٔمُ): بێزار نابێ، (السَّآمَةُ: المَلالَـةُ مِمَّا يَكْثُرُ لُبْثُهُ) شتێك کە زۆر بمێنێتەوەو مرۆڤ بە هۆیەوە بێزارو وەڕەس و جاڕس ببێ.

(فَيَـُٔوسٌ): (اليَأسُ: إنْتِفَاءُ الطَّمَعِ) (يَأس) ئەوەیە ئینسان ئومێدی بە شتێك نەمێنێ، وەك خوا دەفەرموێ: ﴿قَدْ يَئِسُوا۟ مِنَ ٱلْـَٔاخِرَةِ كَمَا يَئِسَ ٱلْكُفَّارُ مِنْ أَصْحَـٰبِ ٱلْقُبُورِ ﴿١٣﴾﴾ الممتحنة، واتە: ئەوانە لە ڕۆژی دوایی نائومێد بوون، وەك چۆن کافرەکان لە خاوەن گۆڕەکان نائومێد بوون، کە جارێکی دیکە بگەڕێنەوە بۆ ژیان.

(قَنُوطٌ): (القُنُوطُ: اليَأسُ مِنَ الخَيرِ)، (يَأس): بریتیە لەوە کە ئینسان ئومێدی بە شتێك نەمێنێ، بەڵام (قُنُوط): بریتیە لە نائومێد بوون لە چاکە ، وەك خوا دەفەرموێ: ﴿قَالَ وَمَن يَقْنَطُ مِن رَّحْمَةِ رَبِّهِۦٓ إِلَّا ٱلضَّآلُّونَ ﴿٥٦﴾﴾ الحجر، کێ لە بەزەیی پەروەردگاری نائومێد دەبێ جگە لە گومڕایان، کە ئەمە قسەی ئیبراهیمە عليه السلام لە وەڵامی فریشتەکاندا، کە موژدەی کوڕێکیان پێدا کە ئیسحاقە، ئەویش گوتی: چۆن کوڕمان دەبێ کە حاڵمان وایە؟ ئەوانیش گوتیان: نائومێد مەبە، ئەویش گوتی: ئنجا کێ نائومێد دەبێ لە بەزەیی خوا، جگە لە سەرگەردان و گومڕایان.

(غَلِيظٍ): بێڕەزا، زبر، ئەستەم، (الغِلْظَةُ: ضِدُّ الرِّقَّةِ، غِلْظَة وَغُلْظَة، وَأَصْلُهُ أَن يُسْتَعْمَلَ فِي الأَجْسَامِ، وَقَدْ يُسْتَعَارُ لِلمَعَانِي كَالكَبِيرِ وَالكَثِيرِ)، (غِلْظَة) پێچەوانەی (رِقَّة) یە، (رِقَّة) یانی: نەرمیی و ناسکیی، بەڵام (غِلْظَة) یانی: زبریی و ئەستووریی، هەم

(غِلْظَـة) بەكاردەهێـنرێ، هـەم (غُلْظَـة)، ئەویـش لـە ئەصڵـدا بـۆ شـتە بەرهەسـتەكان بـە كاردەهێنـدرێ، بـۆ شـتی ماددیـی، بـەڵام جـاری واش هەیـە دەخوازرێتـەوەو بـۆ واتـاو مەبەسـتەكان، واتـە: گـەورە و زۆر.

(وَنَـَٔا): (نَئَـا نَئْيـاً مِثْـلُ نَعَـا: أَي أَعْـرَضَ وَتَبَاعَـدَ، نَئَـا بِجَانِبِـهِ وَنَـاءَ بِجَانِبِـهِ) یانـی: تەنیشـتی خـۆی دوورخسـتەوە، كەلەكـەی خـۆی دوورخسـتەوە، وەك (نَعَـا) واتـە: مردنـی كەسـێكی ڕاگەیانـد، یـان بـە مانـای پشـتتێكردن و خـۆ لـێ دوور گرتـن دێ.

(عَرِيضٍ): (الْعُـرْضُ: خِـلاَفُ الطُّـولِ، وَأَصْلُـهُ فِي الأَجْسَـامِ ثُـمَّ اسْـتَعْمَلُوهُ فِي غَيْرِهَـا) (عُرْض) پێچەوانـەی (طُول)ە، (عُرْض) یانـی: پانیـی، بەرینیـی، (طُول) یانـی: درێژیـی، لـە ئەصڵـدا بـۆ شـتە بەرجەسـتەكان و ماددییـەكان بەكاردەهێـنرێ، بـەڵام دوایـی بـۆ شـتی مەعنەوییـش بەكاردەهێـنرێ و دەخوازرێتـەوە.

(شِقَـاقٍ): (الشِّـقَاقُ: الْمُخَالَفَـةُ، وَكَوْنُـكَ فِي شِـقٍّ غَـيْرَ شِـقِّ الآخَـر)، (شِـقَاق) یانـی: دوو بەرەكیـی، ئـەوە كـە تـۆ لـە لایـەك بـی و بەرانبەرەكەشـت لـە لایەكـی دیكـە بـێ، یاخـود (الشِّـقَاقُ: مِـنْ شَـقِّ الْعَـصَى بَيْنَـكَ وَبَيْنَـهُ)، (شـقاق) ئەوەیـە گۆچانێـك لـە مابەینـی دوو كەسـاندا هەبـێ و بیشـكێنن، هـەر یەكـی لەتكێكیـان بكەوێتـە دەسـت، یـان بیقەڵێشـن هـەر یەكـەی لایەكیـان بكەوێتـە دەسـت.

(ٱلۡأَفَاقِ): (جَمْـعُ أُفُـقْ وَأُفْـقْ)، (آفَـاق) كۆیـەو تاكەكـەی بـە (أُفْـقْ) بـە (سـكون) زەنـەو بـە (أُفُـقْ) بـە (ضمّـة) بـۆر دەگوتـرێ، كۆیەكـەی (آفَـاق)ە، (الأَفَـاقُ: النَّوَاحِـي) لایـەكان، ئاسـۆیەكان.

(مِرۡيَةٍ): (الْمِرْيَـةُ: الـتَّرَدُّدُ فِي الأَمْـرِ، وَهُـوَ أَخَـصُّ مِـنَ الشَّـكِّ)، (مِرْيَـة): بریتیـە لـە دڵ لـە دڵ دان لـە كارێكـدا، دوو دڵ بـوون كـە تایبەتـترە لـە (شَـكّ): تایبەتـتر بوونەكەشـی ئەوەیـە (شَـكّ): ئەوەیـە شـتەكە هەڵبگـرێ تێیـدا دوو دڵ بـی، بـەڵام (مِرْيَـة): ئەوەیـە لـە شـتێكدا دوو دڵ بـی، هەڵنەگـرێ و شایسـتە نەبـێ، (وَالْمُـمَارَاة: الْمُحَاجَّـةُ فِيـمَا فِيـهِ شَـكٌّ)، (مُـمَارَاة) واتـە: شـەڕە قسـە لـە شـتێكدا كـە دوو دڵیـی تێـدا هەبـێ.

ماناى گشتيى ئايەتەكان

لـە كۆتايـی ئـەم سـوورەتە موبارەكـەدا، خـوا ﷻ چەنـد ڕاسـتییەكی زۆر گـەورەو مـەزنی جۆراوجـۆر ڕادەگەیەنـێ، كـە هەر پەیوەسـتن بـە نێوەڕۆكـی سـوورەتەكەو، بەو ئایەتانـەوە كـە ڕابـردن، چونكـە وەك هەمیشـە گوتوومانـە: ئایەتەكانـی قوڕئـان وەك ئاڵقەكانـی زنجیرێـك پێكـەوە پەیوەسـتن، بـەڵام هەندێـك جـار ئەگـەر بـاش سـەرنج نـەدرێ، چۆنیەتیـی پەیوەسـت بوونـی ئایەتـەكان بـە یەكدییـەوە نازانـرێ، هەروەهـا لـە پێكـەوە پەیوەسـتكردنی ئایەتـەكان و پێكـەوە پەیوەسـت بوونیانـەوە، زۆر نهێنیـی بـۆ مـرۆڤ دەردەكـەون.

لێـرەدا خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: ﴿ مَّنْ عَمِلَ صَٰلِحًا فَلِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَنْ أَسَآءَ فَعَلَيْهَا ﴾، هـەر كەسێك چاكـە بـكات سـوودەكەی بـۆ خۆیەتـی و، هـەر كەسێك خراپـە بـكات، زیانەكـەی بـۆ سـەر خۆیەتـی، خـۆی لێـی زیانبـارە، ﴿ وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّٰمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴾، بـە دڵنیایـی پـەروەردگارت سـتەمكار نیـە بـۆ بەنـدەكان.

ئەمـە پەیوەسـت دەبێتـەوە بـە هەمـوو ئایەتەكانـی ڕابـردووەوە كـە باسـی قوڕئـان و، باسـی پێغەمبـەری خاتـەم ﷺ و، باسـی چۆنیەتیـی پێشـوازییكردن لـە ئایەتەكانـی خـوا، دەكـەن، بـە تایبـەت ئایەتـە خوێنراوەكانـی، هەروەهـا چۆنیەتـی پێشـوازییكردن لـە چاكـەو نیعمەتەكانـی خـوا، كـە لـە دەوروبـەرو بوونـەوەرو لـە ژیانمانـدا دیـارن، هـەر كەسێك چاكـە بـكات بـەوە كـە بـۆ خـوا سوپاسـگوزار بـێ، بـەوە كە فەرمایشـتی خـوا قـەدر بگـرێ و، پێشـوازیی لـێ بـكات و، بـڕوای پـێ بێنـێ، هەروەهـا بـڕوا بـە پێغەمبـەری خاتـەم بێنـێ، شـوێن پێـی هەڵبگـرێ و، بـڕوا بـە ئاییـن و بەرنامەكـەی خـوا بێنـێ، هەروەهـا سوپاسـگوزار بـێ بـۆ چاكەكانـی خـوا، هـەر كەسـێ چاكـە بـكات، خـۆی لێـی بەهرەمەنـدەو، هـەر كەسێك خراپـە بـكات، خـۆی لێـی زیانبـارە،

﴿وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّـٰمٍ لِّلْعَبِيدِ﴾، پەروەردگاریشت ستەمکار نیە بۆ بەندەکان، وشەی (ظَلاَّم) ڕێژگەی زێدەڕۆیی (صِيغَة المُبَالَغَة)ی (ظَالِم)ە، بەڵام مانای ئەوە نیە کە خوا زۆر ستەم لە بەندەکانی ناکات، چونکە کەمێکیش هەر ستەمیان لێ ناکات، بەڵکو لەبەر ئەوەیە کە سیفەتەکانی خوا هەموویان لەوپەڕی دان و، ئەگەر گریمان ستەمکردن یەکێك بووایە لە سیفەتەکانی خوا، خوا ﷻ وەك چۆن (عَلاَّمُ الغُيُوب)ە، (ظَلاَّم)یش دەبوو، کەواتە: خوا کە زۆر ستەم ناکات، مانای وایە کەمیش هەر ستەم ناکات، چونکە سیفەتەکانی خوا هەموویان لە لووتکەدان.

﴿إِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ ٱلسَّاعَةِ﴾، زانیاریی کاتەکە (ساعة) - ی هاتنی ئاخیر زەمان - بۆ لای وی دەگێڕدرێتەوە، (السَّاعَة)، ئەو کاتەیە کە ئەم ژیانەی تێدا دەپێچرێتەوە، بە زۆریی وشەی: (السَّاعَة)، بۆ کۆتایی ژیانی دنیایە، واتە: ئاخیر زەمان، بەڵام جاری واش هەیە وشەی: (السَّاعَة)، بۆ قیامەتیش بەکاردێ و، جاری واش هەیە: (السَّاعَة)، بۆ هەردوو قۆناغەکەی ئاخیر زەمان و قیامەت (ڕۆژی دوایی) بەکاردێ، ئەوەش بەپێی سیاق دەزانرێ، وشەی: (السَّاعَة)ش، یانی: کاتێکی دیاریکراو: کاتی دیاریکراوی کۆتایی هاتنی ئەم ژیانە، یاخود کاتی دیاریکراوی زیندوو کرانەوەی مردووان، یاخود کاتی دیاریکراوی هەم کۆتایی هاتنی ژیانی دنیاو، هەم دەست پێکردنی ژیانی ڕۆژی دوایی، بە هەر سێ واتایەکە بەکاردێ، بەڵام بە زۆریی بۆ ئاخیر زەمان بەکاردێ، (قیامة) هەڵسانەوەش بۆ قۆناغی زیندووکرانەوەو، سزاو پاداشت، بەکاردێ.

﴿وَمَا تَخْرُجُ مِن ثَمَرَٰتٍ مِّنْ أَكْمَامِهَا﴾، هەر لەو ڕووەوە، وەك چۆن زانیاریی هاتنی ئاخیر زەمان، یان هاتنی قیامەت و ڕۆژی دوایی تەنیا لە لای ئەوە، بە هەمان شێوە هیچ کام لە میوەکان لە کیفەکانیان نایەنە دەرێ، ﴿وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنثَىٰ﴾، هەروەها هیچ مێینەیەك تۆلدار نابێ، کە ئەگەر بۆ ئاژەڵان بێ، وشەی (ئاوس) بەکاردێ، هەڵبەتە دەگونجێ (ئاوس) بۆ مرۆڤیش بەکاربێ، بەڵام جاری وا هەیە هەندێك وشە بە عورف، مانایەکی خراپ بەدەستەوە دەدەن، بەڵام لە

ئەسڵی زمانـدا ئەگـەر بگوتـرێ ئافرەتێـك ئـاوس بـووە، یاخـود مانگایـەك ئـاوس بـووە، یـان بزنێـك، یـان مەڕێـك، یـان حوشـترێك، یـان ماینێـك، زۆر ئاسـاییە، بـەڵام جـاری وایـە لـە بەكارهێنانـی دا بـە هـۆی عورفـەوە، وشـەیەك مانایەكـی خـراپ وەردەگـرێ، بۆیـە لـە كوردەوارییـدا زیاتـر دەڵێـن دووگیـان، بـەڵام پێموایـە دەگونجـێ وشـەی تۆڵـدار بەگشـتیی بەكاربهێـنرێ، بـۆ نموونـە: ئـەو ئافرەتـە تـۆڵاو تۆڵـە، یانی: سـكی هەیـەو، دوو گیانـە، یانـی: منداڵـی كۆرپـەی لـە سـكدا هەیـە، كەواتـە: تۆڵـدار بـۆ هەمـوو مێینـەكان بەكاردەهێـنرێ، بۆیـە مـن ئـەو وشـەیەم بەكارهێنـاوە، هـەم بـۆ مێینـەی مـرۆڤ كـە ئافرەتـە، هـەم بـۆ مێینـەی ئاژەڵـەكان، واتـە: مێیـەی حوشـترو، مانـگاو، بـزن و، مـەڕ.

خـوا دەفەرمـوێ: هیـچ مێینەیـەك تۆڵـدار نابـێ، ﴿ وَلَا تَضَعُ ﴾، هەروەهـا تۆڵەكەشـی دانانـێ، ئـەوەی نێـو سـكی دانانـێ، كۆرپەكـەی، یاخـود بێچووەكـەی، ﴿ إِلَّا بِعِلْمِهِۦ ﴾، مەگـەر بـە زانیاریـی خـوا، خـوا لـە هەمـووی ئـاگادارە، هـەم كاتـی تۆڵداربوونـی، هـەم كاتـی تۆڵدانانـی، ﴿ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ أَيْنَ شُرَكَآءِى ﴾، ئـەو ڕۆژەش كـە بانگیـان دەكات، كـوان هاوبەشـەكانم؟! واتـە: بانگـی هاوبـەش بـۆ خـوا دانـەرەكان دەكات، دەفەرمـوێ: كـوان هاوبەشـەكانم، ئەوانـەی دەتانكردنە هاوبەشـی مـن و، وەك مـن تەماشـاتان دەكـردن و مامەڵەتـان لەگەڵدا دەكـردن؟ ﴿ قَالُوٓاْ ءَاذَنَّٰكَ مَا مِنَّا مِن شَهِيدٍ ﴾، گوتیـان: ئاگادارمـان كردوویـەوە، پێشـتر ڕامانگەیانـدوە، هیـچ كامێـك لـە ئێمـە شـایەدو چاودێـرو، بەڵگـە نیـە كـە تـۆ هاوبەشـت هەبـێ.

﴿ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُواْ يَدْعُونَ مِن قَبْلُ ﴾، ئـەوەی پێشـتر لێـی دەپاڕانـەوە لێیان ونبـوو، پەنهـان بـوو، چونكـە لـە ئەصڵـدا وەك هاوبەشـی خـوا نەبـوون، بەڵكـو وەك دارێـك، یـان بەردێـك، یـان پەیكەرێـك، یـان مرۆڤێـك، یـان قەبرێـك، یـان تاغووتێـك، یـان ڕژێمێـك یـان فیرعەونێكـی زاڵـم هەبـوون، بـەڵام نـەك وەك هاوبەشـی خـوا، بەڵكـو وەك دروسـتكراوێك لـە دروسـتكراوەكانی خـوا، ﴿ وَظَنُّواْ مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٍ ﴾، پێشـیان وابـوو هیـچ پەناگەیەكیـان نیـە، وشـەی (ظَنٌّ) لـە قوڕئانـداو، لـە زمانـی عەڕەبییشـدا كـە خەڵـك وادەزانـێ بـە زۆریـی بـە مانـای گومـان دێ، بـەڵام وەك چـۆن

بە مانای گومان دێ، بە مانای زانیاریی جێی دڵنیاییش دێ، ئەویش بەپێی سیاق دەزانرێ، لەبەر ئەوەی زانیارییش، ئەو زانیارییەی مرۆڤ وەدەستی دێنێ، پلە پلەیە، لە سەرەتاوە مرۆڤ جۆرێك لە گومانی دەبێ، دەبێ ئەو شتە وابێ، یان وانەبێ؟ دوایی وردە وردە گومانەکەی بەهێز دەبێ، پێشێ هەروا خەتەرەیەك بە دڵییدا دێ، دەبێ وابێ؟ دوایی وردە وردە (شَكّ)ی پەیدا دەبێ، واتە: دوو دڵ دەبێ، لە نێوەڕاستێ دا دەوەستێ، لە نێوان بوون و نەبووندا، دوایی دەبێتە (ظَنّ)، کە بریتیە لە گومانێکی زاڵ، واتە: لای بوونی ئەو شتە زاڵ بکەی، یاخود لای نەبوونی زاڵ بکەی، دوایی دەبێتە عیلم، دواتریش دەبێتە یەقین، ئنجا وشەی (ظَنّ) هەم بە سەرەتای زانینی شتەکان دەگوترێ و، هەم بە نێوەڕاستیان و، هەم بە کۆتاییەکەیان، بەڵام بەپێی سیاق دەزانرێ، کامیان مەبەستە.

لێرەدا کە باسی ڕۆژی قیامەت و، زیندووکرانەوەو هەڵسانەوەیە، دەزانین (ظَنّ) بە مانای دڵنیاییە، چونکە لەوێ کەس گومانی نامێنێ، ﴿وَظَنُّواْ مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٍ﴾، یانی: دڵنیابوون و، زانییان کە پەناگەیەکیان نیەو، هیچ شوێنی دەربازبوونیان نیە، لەوێ شوێنی ئەوە نیە، کەسێك بڵێ: دەبێ دەربازبم؟ کافر بووبێ لە دنیادا، کەچی لە ڕۆژی هەڵسانەوەو زیندووکرانەوەدا گومانی هەبێ، نەخێر، بۆیە دەزانین لێرەدا (ظَنّ) بە مانای دڵنیایی و، زانیارییەکی چەسپاوە، هەروەها لە سوورەتی (البقرة)شدا کە خوای کارزان باسی ئەو کۆمەڵە کەمە دەکات، کە سەریان دەخات بەسەر کەسانێکی لە خۆیان زیاتردا، کە دەفەرموێ: ﴿قَالَ ٱلَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَٰقُواْ ٱللَّهِ كَم مِّن فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةَۢ بِإِذْنِ ٱللَّهِۗ وَٱللَّهُ مَعَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿٢٤٩﴾﴾، واتە: ئەوانەی کە دەیانزانی بەدیداری خوا دەگەن، گوتیان: زۆر جاران کۆمەڵێکی کەم بەسەر کۆمەڵێکی زۆردا زاڵبوون بە مۆڵەتی خوا، خواش لەگەڵ خۆڕاگراندایە.

لێرەدا دەزانین کە: ﴿يَظُنُّونَ﴾ بە مانای (گومان دەبەن) نیە، چونکە کەسێك کە لەگەڵ دوژمندا ڕووبەڕوو بۆتەوە، پێویستی بە یەقینێك هەیە کە

دڵنیابێ خوا سەری دەخات، کەواتە لێرەدا ﴿ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَٰقُواْ ٱللَّهِ ﴾، یانی: (يَعْلَمونَ)، یاخود (يَسْتَيقِنون).

هەروەها هەر لە سوورەتی (البقرة)دا خوای بەرزی مەزن لە سیاقێکی دیکەدا باسی (ظَنّ) دەکات کە مەبەست پێی یەقینە، کە دەفەرموێ: ﴿ وَٱسْتَعِينُواْ بِٱلصَّبْرِ وَٱلصَّلَوٰةِ ۚ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى ٱلْخَٰشِعِينَ ﴿٤٥﴾ ٱلَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَٰقُواْ رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَٰجِعُونَ ﴿٤٦﴾ ﴾، واتە: یارمەتیی وەربگرن لە خۆڕاگریی و، لە نوێژ، نوێژیش قورسەو گەورەیە، مەگەر لەسەر بۆ خوا ملکەچان، ئەوانەی (ظَنّ)یان وایە کە بە دیداری پەروەردگاریان دەگەن، واتە: یەقینیان وایە، (ظَنّ) لێرەدا بە مانای زانارییەکی جێی دڵنیاییە، کە بە دیداری پەروەردگاریان دەگەن و، بۆ لای وی دەگەڕێنەوە، چونکە ئەگەر مرۆڤ بەس گومانی هەبێ بچێتەوە خزمەت پەروەردگاری، مانای وایە جارێ هەر ئیمانی نەهێناوە، چ جای شایستەی ئەوەبێ مەدح بکرێ!.

کەواتە: لێرەدا کە دەفەرموێ: ﴿ وَظَنُّواْ مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٍ ﴾، یانی: یەقینیان هەبوو، دڵنیابوون کە شوێنی دەربازبوونیان نیە.

﴿ لَّا يَسْـَٔمُ ٱلْإِنسَٰنُ مِن دُعَآءِ ٱلْخَيْرِ ﴾، مرۆڤ لە پاڕانەوەی بۆ چاکە بێزار نابێ.

لێرەدا مەبەست لە ئینسان، کە (أل)ی ناساندنی لەسەرە، بەڵام ناساندن (تعريف)ەکە مەبەست پێی جینسی ئینسان نیە، کە هەموو مرۆڤەکان وابن، بەڵکو مەبەست پێی مرۆڤانێکی تایبەتەو، ناساندنەکە بۆ (عَهْد)ە، واتە: ئەو مرۆڤانەی ناسراون و زانراون کە بێبڕوان، بێزار نابن لە داواکردنی شتی چاکە بۆ خۆیان، ئەو مرۆڤە بێبڕوایە بێزار نابێ لە داواکردنی چاکە بۆ خۆی، ﴿ وَإِن مَّسَّهُ ٱلشَّرُّ ﴾، ئەگەر خراپەو زیانێکیشی تووشبوو، ﴿ فَيَـُٔوسٌ قَنُوطٌ ﴾، هەم تەمابڕاوە، هەم بێ هیوایە لە خێرو چاکە.

﴿ وَلَئِنْ أَذَقْنَٰهُ رَحْمَةً مِّنَّا مِنۢ بَعْدِ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُ ﴾، ئەگەر لە لایەن خۆمانەوەش بەزەییەکی پێ بچێژین، دوای ئەوەی نەخۆشیی و ناخۆشییەکی تووش بووە،

یانی: هەر کەمێك ناخۆشیی تووش ببێ، دوای ئەوەی بەزەییەکی خۆمان پێ چێژتوە، ئەو بەزەییەش لە چاکەو نیعمەت و خێرو خۆشییەکاندا بەرجەستە دەبێ، ﴿ لَيَقُولَنَّ هَٰذَا لِي ﴾، زۆر بە جەختکردنەوە دەڵێ: ئەمە هی منە، واتە: من شایستەیمی، بۆیە خوا بە منی داوە، ﴿ وَمَآ أَظُنُّ ٱلسَّاعَةَ قَآئِمَةً ﴾، پێشم وا نیە قیامەت ڕابێ، (السَّاعَة)، ئەو کاتەی ژیانی دنیای تێدا کۆتایی دێ، بەڵام لێرەدا یانی: قیامەت، ڕۆژی هەڵسانەوەو زیندووکرانەوە، پێم وانیە قیامەت ڕابێ، یان ڕۆژی دوایی بێت، لێرەدا (ظَنّ) بە مانای گومانە، ﴿ وَلَئِن رُّجِعْتُ إِلَىٰ رَبِّيٓ ﴾، ئەگەر گریمان بشگێڕدرێمەوە بۆ لای پەروەردگارم، ﴿ إِنَّ لِي عِندَهُۥ لَلْحُسْنَىٰ ﴾، بە دڵنیایی بۆ من لە لای وی پاداشتی هەرە چاك هەیە، **(الحُسنى)**، سیفەتی وەسفکراوێکی قرتێنراوە، یانی: **(لَلْخَصْلَةُ الحُسْنَى)**، سیفەتی هەر باش یاخود **(لَلْمَثُوبَةُ الحُسْنَى)**، پاداشتی هەرە باش، یاخود **(لَلْحَالَةُ الحُسْنَى)**، حاڵەتی هەرە باش، بۆ من هەیە لە لای پەروەردگارم، واتە: زۆر لە خۆی ڕادەبینێ، بێ ئەوەی بناغەیەکی دانابێ، دیواری خەون و خەیاڵی زۆری هەڵچنیوە! بۆیە خوا دەفەرموێ: ﴿ فَلَنُنَبِّئَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِمَا عَمِلُواْ ﴾، بە دڵنیایی هەواڵ دەدەین بەوانەی بێبڕوان بەوەی دەیانکرد، هەواڵیان پێدەدەین بە کردەوەکانیان، هەواڵیان پێ دەدەین، واتە: دەڵێین: فڵان شت و، فڵان شتت کرد، ئنجا ئەوەش سزایەکەیەتی، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ وَلَنُذِيقَنَّهُم مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴾، لە ئازارێکی ئەستوورو زەبەلاح و بێڕەزایان پێ دەچێژین.

ئنجا دێتە سەر حاڵەتێکی دیکەی مرۆڤی بێبڕواو، مرۆڤی دوور لە خوا، دەفەرموێ: ﴿ وَإِذَآ أَنْعَمْنَا عَلَى ٱلْإِنسَٰنِ ﴾، دیسان: ﴿ ٱلْإِنسَٰنِ ﴾، مەبەست پێی مرۆڤێکی تایبەتە، کە مرۆڤی بێبڕواو، دوور لە خوایە، هەر کات چاکەمان لەگەڵ مرۆڤدا کرد، ﴿ أَعْرَضَ وَنَـَٔا بِجَانِبِهِۦ ﴾، پشت هەڵدەکات و، تەنیشت و کەلەکەی خۆی دوور دەخاتەوە، واتە: لە خوا دوور دەکەوێتەوەو، لە بەندەکانی خواش دوور دەکەوێتەوە، بۆ ئەوەی هاوکارییان نەکات، ﴿ وَإِذَا مَسَّهُ ٱلشَّرُّ ﴾، ئەگەر

زیـان و خراپەیەکیشـی تووشـبوو، ﴿ فَذُو دُعَآءٍ عَرِيضٍ ﴾، خـاوەن پاڕانەوەیەکـی پـان و بەرینـە، شـتێك کـە پانایيەکـەی زۆر بـێ، مانـای وایـە درێژاییەکەشـی زۆرە، بۆیـە خـوا ﷻ جاری وا هەیـە باسـی شـتێك دەکات، بـەس بـاسی پانایيەکـەی دەکات، بـۆ وێنـە: لـە سـوورەتی (**آل عمـران**) لـە ئایەتـی ژمـارە: (١٣٣)دا، باسـی بەهەشـت دەکات، دەفەرمـوێ: ﴿ عَرْضُهَا ٱلسَّمَٰوَٰتُ وَٱلْأَرْضُ ﴾، پانایيـەکی ئاسـمانەکان و زەوییـە، ئنجـا ئەگـەر پانایيەکـەی بـە قـەدەر ئاسـمانەکان و زەوی بـێ، مانـای وایـە درێژاییەکەشـی زۆرە.

لێـرەدا: ﴿ فَذُو دُعَآءٍ عَرِيضٍ ﴾، پاڕانەوەیەکـی پـان و بەرینـی هەیـە، یـانی: زۆرو زەوەند.

ئنجـا خـوا دێتـە سـەر بابەتێکـی دیکـە، بـەڵام هـەر لـە هەمـان سـیاقداو دەفەرمـوێ: ﴿ قُلْ أَرَءَيْتُمْ ﴾، پێیـان بڵـێ: ئایـا دەزانـن؟ ئایـا دەبینـن؟ هەواڵـم پـێ بـدەن ﴿ إِن كَانَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ ﴾، ئەگـەر لـە لایـەن خـواوە بـوو، ئەمـە بەپێـی ڕەوت دەزانـرێ کـە مەبەسـت پێـی قورئانـە، هەرچەنـدە باسـی قورئـان نەکـراوە، بـەڵام ڕاناوەکـەی کـە تێیـدا شـێردراوەیە بـۆ قورئـان دەچێتـەوە، واتـە: (**إِنْ كَانَ الْقُـرآنُ مـن عنـد اللـه**)، ئەگـەر ئـەو قورئانـە لـە لایـەن خـواوە بـوو، ئـەو کتێبـە لەلایـەن خـواوە بـوو، ﴿ ثُمَّ كَفَرْتُم بِهِۦ ﴾، دوایـیش ئێـوە پێـی بێبـڕوا بـوون، ﴿ مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِى شِقَاقٍۭ بَعِيدٍ ﴾، کـێ لـەو کەسـە گومڕاتـرە، کـە لـە دووبەرەکییەکـی دووردایـە! لەبـەر ئـەوەی بـڕوا بـە قورئـان، بـە کتێبـی خـوا ناهێنـن، یانـی: ئایا ئەگـەر قورئـان لـە لایـەن خـواوە بـێ و ئێـوەش پێـی بێبـڕوا بـن، کـێ لـە ئێـوە گومڕاتـرە؟! کـە خۆتـان دوور دەگـرن لـە قورئـان و، دووبەرەکیـی و، بەربەرەکانێـی لەگەڵـدا دەکـەن و، لـە دژایەتیـی کردنەکـەی دا، زۆر دوورکەوتوونـەوە.

لـە کۆتایـی دا خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: ﴿ سَنُرِيهِمْ ءَايَٰتِنَا فِى ٱلْءَافَاقِ وَفِىٓ أَنفُسِهِمْ ﴾، لەمـەودوا لـە ئاسـۆیەکان و، لـە خـودی خۆشـیاندا نیشـانەکانی خۆمانیـان

دەخەینە بەرچاو، پێشانیان دەدەین، ﴿حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ﴾، تاکو بۆیان دەرکەوێ کە ئەو هەقە، (أنه) ئەم ڕاناوە بەپێی سیاق دەزانرێ کە بۆ قورئان دەچێتەوە، بەڵام دەشگونجێ بۆ پێغەمبەری خاتەمیش ﷺ بچێتەوەو دەشگونجێ بۆ خوای بەرزی مەزنیش بچێتەوە، بەڵام بەپێی سیاق لە هەموویان نیزیکتر ئەوەیە کە بۆ قورئان بچێتەوە، چونکە ئایەتەکان هەموویان باسی قورئانن، هەتا ئایەتی پێشتر کە دەفەرموێ: پێیان بڵێ: ئایا دەبینن، ئایا دەزانن، یاخود هەواڵم پێ بدەن؟ ئەگەر لەلایەن خواوە بێ، دوای ئەوەش پێی بێبڕوا بن، واتە: قورئان لە لایەن خواوە بێ، دوای ئەوەش پێی بێبڕوا بن، کێ گومڕاترە لە کەسێك کە لە دووبەرەکییەکی دووردایە؟! ﴿أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾، ئایا بەس نیە بۆ پەروەردگارت کە چاودێرە بەسەر هەموو شتێکەوە؟! پەروەردگارێك چاودێر بێ بەسەر هەموو شتێکەوە، کەواتە: قورئانێکیش کە ناردوویەتی هەتا ئەو شتانە زیاتر پەییان پێ ببردرێ لە ئاسۆیەکان و، لە خودی مرۆڤەکانیشدا، هەتا زانست زیاتر پەردە لەسەر نهێنییەکانی دروستکراوەکانی خوا هەڵداتەوە، ئەو خوایە کە بەسەر هەموو شتێکەوە چاودێرە، ئەو خوایە کتێبێك بنێرێ هەتا ئەو شتانە زیاتر پەردەیان لەسەر لابچێ و، زانست زیاتر پێیان ئاشنا بێ، کەواتە: زیاتر هەقانیەتیی کتێبی خوا دەردەکەوێ، چونکە بێژەری قورئان خوایە ﷻ، کە بەدیهێنەرو پەروەردگاری هەموو شتەکانەو، دروستکەری هەموو شتەکانە، کەواتە: هەتاکو پەردە زیاتر لەسەر دروستکراوەکانی لابچێ، هەقانیەتیی فەرمایشتەکەی زیاتر دەردەکەوێ، کە ئەمە ئیعجازێکی عیلمیی زۆر بەهێزی تێدایە، چونکە خوای موتەعال بە (س) فەرموویەتی، (س) و (سَوفَ) بۆ داهاتوون، ئەگەر گوتت: (سَأَرَاكَ) واتە: لە مەودوا دەتبینم، (سَوفَ أَرَاكَ) واتە: دوورتر لەمەودوا دەتبینم، لێرە کە دەفەرموێ: ﴿سَنُرِيهِمْ﴾، لە مەودوا پێشانیان دەدەین، چییان پێشان دەدەین؟ نیشانەکانی خۆمان، کە بە تەئکید لێرەدا مەبەست لە (آیات) کە کۆی (آیة)ە، ئەو دیاردەو دیمەنانەی دەوروبەرو بوونەوەرن، چونکە خوا

دەفەرمـوێ: نیشـانەکانی خۆمانیـان لـە ئاسۆیەکانیشـدا پێشـان دەدەیـن و، لـە خـودی خۆشـیاندا، واتـە: زانیاریـی لـە مـەودوا زیاتـر بـەرەو پێشـەوە دەچـێ، هـەم لـە ڕووی پەیبردنـی زیاتـر بـە نهێنییەکانـی جەسـتەی مـرۆڤ و ڕووح و ناخـی مـرۆڤ، هـەم لـە ڕووی پەیبردنـی زیاتـر بـە گـەردوون و، ئاسـمانەکان و زەوی، لـە ئەنجامـی ئـەوەدا زیاتـر بۆیـان دەردەکـەوێ کـە قورئـان هەقـە، چونکـە تاکـو زانسـت زیاتـر بـەرەو پێشـەوە بچـێ، ئـەو ئاماژانـەی لـە قورئانـدا هـەن، زیاتـر پەردەیـان لەسـەر لادەچـێ، چونکـە خـوا ﷻ لـە قورئانـدا باسـی مـرۆڤ و، دروسـتبوونی مرۆڤـی کـردوە، کـە (**سـلالة مـن طـين**)ەو، (**نُطْفَة**)یـەو، (**عَلَقَة**)یـەو، (**مُضْغَة**)یە...هتـد، کـە لـە سـەرەتای سـووڕەتی (**المؤمنـون**)دا باسـێکی خەسـت و خۆڵـمان لـەو بـارەوە کـرد، لـە قـەدەر قەبـارەی ئـەم تەفسـیرە، هەروەهـا لە شـەرح و تەفسـیرکردنی ئایەتەکانـی: (٨ - ١٢)ی ئـەم سـووڕەتە موبارەکەشـدا باسـێکمان لـە بـارەی دروسـتبوونی گەردوونـەوە کـرد، کە چـۆن ئایەتـە موبارەکـەکان ئامـاژەی پـێ دەکـەن، زانایانیـش زۆر باسـیان کـردوە لـەو کتێبانـەدا کـە باسـی ئیعجـازی عیلمیـی دەکـەن لـە قورئانـدا، کـە سـەرەتای وەحیـی کۆتایـی زانسـتەو زانسـت لـە کـوێ کۆتایـی دێ، ئـەوێ سـەرەتای وەحییـە، واتـە: داوی ئـەوەی زانسـت لـێ دەکۆڵێتـەوەو شـتەکانی بـۆ دەردەکـەون، وەك حەقیقەتـی زانسـتیی، ئنجـا ئـەوێ دەسـتپێکی وەحییـە، لـە کـوێ زانسـت کۆتایـی هـات، لەوێـوە وەحیـی دەسـت پێـدەکات.

﴿ أَلَآ إِنَّهُمۡ فِي مِرۡيَةٖ مِّن لِّقَآءِ رَبِّهِمۡۗ ﴾، ئاگاداربـن! ئـەوان لـە دوو دڵییـدان لـە بـارەی دیـداری پەروەردگاریانـەوە، ﴿ أَلَآ إِنَّهُۥ بِكُلِّ شَيۡءٖ مُّحِيطُۢ ﴾، ئەهـا! ئـاگادار بـن! بـە دڵنیایـی ئـەو دەورەدەری هەمـوو شـتێکە، ئنجـا مـادام خـوا دەورەدەری هەمـوو شـتێك بـێ، کەواتـە: کـە دەفەرمـوێ: ئـەی مرۆڤـەکان! ئێـوەم بـۆ تاقیکردنەوە هێناوەتـە دی و لـەم سـەر زەوییـەم دانـاون و، ئەرکـی جێنشـینایەتیی خۆمـم پـێ سـپاردوون و، ئەمانەتـی خۆمـم بـە ئێـوە سـپاردوە هەڵیبگـرن، کـە بـە ئاسـمانەکان و زەوی و چیایـەکان هەڵنەگیـراوە، هەروەهـا لـە باشـترین شـێوەو پێکهاتنـدا ئێـوەم

خوڵقاندوەو، ڕێزم لێگرتوون، هەروەها ئاوەدانکردنەوەی سەر زەویم پێ سپاردوون، کە ئەمانە هەموویان چەمك و واتای ئایەتەکانی قورئانن، وەك لە جێی دیکەدا بە درێژیی باسمان کردوە، کەواتە: خواو پەروەردگارێکی ئاوا، کە دەوری هەموو شتێکی داوە، هەموو شتێك لە ژێر هەیمەنەو دەسەڵاتی ئەودایە، دەستەوسان نابێ کە دوای ئەوەی ئێوە دەمرن و، دەبنەوە خاك، زیندووتان بکاتەوە بۆ ئەوەی لێتان بپێچێتەوەو، بپرسێتەوە داخۆ ئەو ژیانە دنیاییەتان چۆن گوزەراندو، چۆن مامەڵەتان کرد لەگەڵ سپاردەی خوادا، هەروەها چۆن مامەڵەتان کرد لەگەڵ نیعمەتەکاندا کە خوا بۆی ڕەخساندبوون و، چۆن ئەرکی جێنشینایەتیی خواتان جێبەجێ کردو، ئەو ڕێزو حورمەتەی خوا لێی نابوون، تا چ ڕاددەیەك ئەو ڕێزو حورمەتەتان پاراست، بە هۆی ئیمان و کرداری چاکەوە، یان تاکو چ ڕاددەیەك ئەو حورمەت و ڕێزەتان لەدەستدا بە هۆی بێبڕوایی و تاوان و خراپەو لادانەوە؟! دەبێ لێتان بپێچێتەوە، ئنجا خوایەك دەوری هەموو شتێکی دابێ و، چاودێر بێ بەسەر هەموو شتێکەوەو، هەموو شتێك دروستکراوی خۆی بێ، چۆن زیندوو کرانەوەو، پاشان سزادان و پاداشت دانەوەی ئێوەی لێ عاسێ دەبێ.

هەڵبەتە ئێمە دوایی لە مەسەلە گرنگەکاندا، کورتە باسێکی تایبەت دەکەین لە بارەی دەرکەوتنی بەردەوامی نیشانەکانی خوا ﷻ لە ئاسۆیەکان و، لە خودی مرۆڤانیشدا، بۆیە لێرە بەو ئاماژە کورتە لێی گەڕاین.

مەسەلە گرنگەكان

مەسەلەی یەكەم:

هەر كەس چاكە بكات، خۆی لێی بەهرەمەندەو، لە خراپەشی خۆی زیانبارە، خواش ستەم لە بەندەكانی ناكات و، زانیاریی هاتنی ڕۆژی دواییش بەس لە لای خوایە، بە هەموو شتێك زانایەو، تەنانەت هیچ میوەیەك لە بەرگ و كیفەكەی نایەتە دەرێ و، هیچ مێینەیەك تۆلدار نابێ و، تۆلەكەی دانانێ، مەگەر خوا دەیزانێ، لە ڕۆژی دواییشدا كە بانگی هاوبەشدانەرەكان دەكات، هاوبەشەكانی لە كوێن كە لەگەڵ خوادا دەیانپەرستن؟ نكوولیی لە بوونیان دەكەن و، لێیان بزر دەبن، لە قوتاربوونیش لە سزای خوا نائومێد دەبن:

خوا دەفەرموێ: ﴿ مَّنْ عَمِلَ صَٰلِحًا فَلِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَنْ أَسَآءَ فَعَلَيْهَا ۗ وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّٰمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٤٦﴾ إِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ ٱلسَّاعَةِ ۚ وَمَا تَخْرُجُ مِن ثَمَرَٰتٍ مِّنْ أَكْمَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِۦ ۚ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ أَيْنَ شُرَكَآءِى قَالُوٓا۟ ءَاذَنَّٰكَ مَا مِنَّا مِن شَهِيدٍ ﴿٤٧﴾ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَدْعُونَ مِن قَبْلُ ۖ وَظَنُّوا۟ مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٍ ﴿٤٨﴾ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە نۆ بڕگەدا:

خوا ﷻ وەك یاسایەك كە لە چەند شوێنێكی قورئاندا دووبارە بۆتەوە، چ بەو تەعبیرە، چ بە تەعبیری دیكە، ڕایدەگەیەنێ، دەفەرموێ:

١)- ﴿ مَّنْ عَمِلَ صَٰلِحًا فَلِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَنْ أَسَآءَ فَعَلَيْهَا ﴾، هەر كەسێك كردەوەی باش ئەنجام بدات، سوودەكەی بۆ خۆیەتی و، هەر كەسێكیش خراپە بكات، زیانەكەی لەسەر خۆیەتی، هەر كام لە: ﴿ مَّنْ عَمِلَ صَٰلِحًا ﴾و، ﴿ وَمَنْ أَسَآءَ ﴾، مەرجن و،

وەڵامەکەشیان لەگەڵ خۆیاندایە، یانی: (**شَرْطَانِ وَجَوابُهُما**)، ﴿ مَّنْ عَمِلَ صَٰلِحًا ﴾، (**مَنْ: الشَّرطِيَّة**)یە، هەر کەسێك چاکە بکات، وەڵامەکەی بریتیە لە: ﴿ فَلِنَفْسِهِۦ ﴾، سوودەکەی بۆ خۆیەتی، ﴿ وَمَنْ أَسَآءَ ﴾، هەر کەسێك خراپە بکات، ﴿ فَعَلَيْهَا ﴾، زیانەکەی لەسەر خۆیەتی، لێرەدا خوا ﷻ دەیەوێ بە هەموو مرۆڤەکان ڕابگەیەنێ، کە بێ نیازە لە چاکەی چاکەکاران، بۆیە هەر کەسێك چاکە بکات پاداشتەکەی و، بەهرەکەی بۆ خۆی دەگەڕێتەوە، هەروەها خوا ﷻ بێ باکیشە لە خراپەی خراپەکاران، هەر کەسێك خراپە بکات، زیانەکەی بۆ خۆیەتی، کە بریتیە لە سزای خوا لە ڕۆژی دواییداو، دەرهاویشتە خراپەکانی لە ژیانی دنیادا، هەروەها بە نسبەت چاکەشەوە: وەك چۆن پاداشتی لە لای خوا هەیە لە ڕۆژی دواییدا، دەرهاویشتەو بەرهەمی باشیشی هەیە لە ژیانی دنیایدا، ئنجا کردەوەی چاك و، کردەوەی خراپ چەمکەکەیان زۆر فراوانە، چ لە مامەڵە لەگەڵ خوادا ﷻ، ئینسان چاکە بکات، کە بریتیە لە بەندایەتیی بۆ خوا، چ لە مامەڵە لەگەڵ مرۆڤەکاندا، کە بریتیە لە سوود پێگەیاندنیان و، قسەی خێر بۆ کردنیان و، دڵسۆزیی بۆ نواندنیان، هەموو ئەوانە چ لە نێوان مرۆڤ و خوادا بکرێن، چ لە نێوان مرۆڤ و مرۆڤەکاندا، بەڵکو چ لە نێوان مرۆڤ و شتەکاندا، یانی: ئینسان ئەگەر ئامڕازێکی هەبێ بەکاری بێنێ، تاکو لەگەڵیدا چاکەکار بێ، ئەو ئامڕازە تەمەنی زیاتر دەبێ و، بەردەوامتر دەبێ و، باشتر سوودی پێ دەگەیەنێ، بەڵام ئەگەر بە خراپە مامەڵە لەگەڵ ئەو ئامڕازەدا بکات، ئنجا کتێبەکە سەیارەیە، سەعاتە، کۆمپیوتەرە، ....هتد، ئەو شتە تەمەنی کورت دەبێ و، کەمتر سوودی بۆ خاوەنەکەی دەبێ.

٢)- ﴿ وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّٰمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴾، پەروەردگارت ستەمکار نیە بۆ بەندەکان، وشەی (**ظَلَّام**) ڕێژگەی زێدەڕۆیی (**صيغَة المُبَالَغَة**)یە بۆ (**ظَالِم**)، یانی: ستەمکار، بەڵام (**ظَلَّام**) یانی: زۆر ستەمکار، بەڵام کە خوا ﷻ دەفەرموێ: پەروەردگارت زۆر ستەمکار نیە بۆ بەندەکان، ئایا مانای وایە کەمێك ستەمیان لێ دەکات؟

بە دڵنیایی نەخێر، چونکە خوا ﷻ لە سوورەتی (یونس)دا دەفەرموێ: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَظْلِمُ ٱلنَّاسَ شَيْـًٔا وَلَٰكِنَّ ٱلنَّاسَ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٤﴾ ﴾، بە دڵنیایی خوا

هیچ ئەندازەیەك ستەم لە خەڵك ناكات، بەڵام خۆیان ستەم لە خۆیان دەكەن، هەروەها لە فەرمایشتی پێغەمبەردا ﷺ هاتووە، كە لە صەحیحی موسلیمدایە، خوا لە فەرمایشتێكی قودسییدا دەفەرموێ: {**يَا عِبَادِي إِنِّي حَرَّمْتُ الظُّلْمَ عَلَى نَفْسِي وَجَعَلْتُهُ بَيْنَكُمْ مُحَرَّماً فَلاَ تَظَالَمُوا**} (**أخرجه مسلم: ٢٥٧٧، وابن حبان: ٦١٩، والحاكم: ٧٦٠٦، وقال: صحيح على شرط الشيخين**)، واتە: ئەی بەندەكانم! من ستەمم لە خۆم قەدەغە كردووە، لە نێوان ئێوەشدا قەدەغەم كردووە، ئنجا ستەم لە یەكدی مەكەن.

ئەدی حیكمەتی بەكارهێنانی ئەو تەعبیرە چییە: ﴿وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّٰمٍ لِّلۡعَبِيدِ ﴾؟

حیكمەتەكەی ئەوەیە كە سیفەتەكانی خوا هەموویان لە لووتكەدان، ئنجا ئەگەر گریمان ستەمكردن یەكێك بووایە لە سیفەتەكانی خوا، ئەو كاتە خوا هەر (**ظَالِم**) نەدەبوو، بەڵكو (**ظَلَّام**) دەبوو، چونكە سیفەتەكانی خوا هەموویان لە لووتكەدان، بەڵام سیفەتەكانی خوا تەنیا سیفەتە باشەكانن، هەرچی تۆزقاڵێك بە لای خراپەدایە، بە دڵنیایی خوای پەروەردگار لێی دوورە، ئێمە كە دەڵێین: (**سُبْحَانَ الله**) یانی: خوا بە دوور دەگرم، بە پاك دەگرم، لە هەرچی هەڵەو پەڵەو، ناتەواوییە، ئەگەر تۆزقاڵێكیش بێ، هەروەها كە دەڵێین: (**الحَمْدُ لله**)، واتە: ستایش بۆ خوا، ستایشی خوا دەكەم، واتە: هەرچی سیفەتی چاكەو، مەدح و سەنایە، هەمووی هی خوای پەروەردگارە.

ئنجا خوا سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى دێتە سەر بابەتێكی دیكە، دەفەرموێ:

٣)- ﴿إِلَيۡهِ يُرَدُّ عِلۡمُ ٱلسَّاعَةِ﴾، زانیاریی (**السَّاعَة**) بۆ لای وی دەگەڕێتەوە، یانی: (**إِلَيْهِ يُرْجَعُ عِلْمُ السَّاعَة**)، (**السَّاعَة**): بریتیە لە ئەندازەیەك لە كات، كە لە قورئاندا كراوە بە (**عَلَم**) ناوێكی ناسێنەر بۆ ئاخیر زەمان، هەندێك جاریش بۆ قیامەت و، هەندێك جاریش بۆ ڕۆژی دوایی بە هەردوو قۆناغی ئاخیر زەمان و، هەڵسانەوەوە، وشەی (**السَّاعَة**)

مانایەکەی بەپێی سیاقەکان دیاریی دەکرێ، بەڵام وشەی (السَّاعَة) لە خودی خۆیدا واتە: ماوەیەك لە کات، چ کەم بێت، چ زۆر بێت، کاتێکی دیارییکراو، کە لە قورئاندا کراوە بە ناوی ناسێنەر (عَلَم)، بە زۆریی بۆ ئەو کاتەیە کە ئەم ژیانەی تێدا کۆتا دێ، بە کوردیی دەڵێین: ئاخیر زەمان، دەشگوترێ: ڕۆژی پەسڵان، یانی: کۆتایی هاتنی ژیانی دنیا، جاری واش هەیە (السَّاعَة) بۆ قیامەتیش بەکاردەهێنرێ، واتە: هەڵسانەوەو، زیندووکرانەوە، جاری واش هەیە بۆ هەردووکیان بەکاردێ، واتە: بۆ ڕۆژی دوایی بە هەردوو قۆناغی تێکچوونی دنیاو، زیندووکرانەوەی مردووان، لە سووڕەتی (الزمر)دا کە پێشتر تەفسیرمان کرد، خوا ﷻ باسی هەردووکیان پێکەوە دەکات، دەفەرموێ: ﴿وَنُفِخَ فِي ٱلصُّورِ فَصَعِقَ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِي ٱلۡأَرۡضِ إِلَّا مَن شَآءَ ٱللَّهُۖ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخۡرَىٰ فَإِذَا هُمۡ قِيَامٞ يَنظُرُونَ ٦٨﴾، واتە: فوو بە صووڕدا کرا، هەرچی لە ئاسمانەکان و زەویدا هەبوو مرد، (یان لە هۆش خۆی چوو)، مەگەر ئەوەی خوا بیەوێ نەمرێ، (یان لە هۆش خۆی نەچێ)، دوایی فووێکی دیکەی پێداکرا، (واتە: بۆ جاری دووەم)، یەکسەر کتوپڕ هەموویان هەڵسابوون، چاوەڕێیان دەکرد، (کە مەبەست پێی قیامەتە).

زانیاریی هاتنی (السَّاعَة) چ مەبەست ئاخیر زەمان بێ، یان مەبەست پێی قیامەت بێ، یان هەردووکیان بێ، تەنیا بۆ لای خوا دەگێڕدرێتەوە، واتە: کەسی دیکە هیچی لێ نازانێ، وەك لە فەرمایشتەکەی پێغەمبەردا ﷺ کە بە (حَدِيثُ جِبرِيل) ناسراوە، کاتێك کە جیبریل لە شێوەی پیاوێکی نەناسراودا پرسیار لە پێغەمبەر ﷺ دەکات، لە بارەی ئیسلام و، ئیمان و، ئیحسانەوە، هەروەها دوایی لە بارەی (ساعة)ەوە پرسیار دەکات: {قَالَ فَأَخْبِرْنِي عَنِ السَّاعَةِ. قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: مَا الْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ} (أخرجه مسلم: ٨، وأبو داود: ٤٦٩٥، والنسائي: ١١٧٢١، والترمذي: ٢٦١٠)، گوتی: هەواڵم پێبدە دەربارەی دنیا تێکچوون، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: پرسیار لێکراو لە پرسیارکەر پێی زاناتر نیە، کە هاوەڵان نازانن ئەوە کێ بوو؟ دوایی پێغەمبەر ﷺ هەواڵیان پێ دەدات، دەفەرموێ: {فَإِنَّهُ جِبْرِيلُ أَتَاكُمْ يُعَلِّمُكُمْ دِينَكُمْ} واتە: ئەوە جیبریل بوو هاتبوو ئاینەکەتانی فێر دەکردن.

٤)- ﴿ وَمَا تَخْرُجُ مِن ثَمَرَٰتٍ مِّنْ أَكْمَامِهَا ﴾، هیچ كام لە میوەكان لە كیفەكانی خۆیان نایەنەدەر، (أَكْمَام) كۆی (كِمّ)، یان (كُمّ)ە، (أي: الأَوعِيَة)، یانی: كیفەكان، كیف و بەرگی میوەكان، كە دەفەرموێ: ﴿ مِن ثَمَرَٰتٍ مِّنْ أَكْمَامِهَا ﴾، (مِن)ی یەكەم زیاد كراوە بۆ تەئكید كردن، واتە: هەر لە سەرەتای میوەكانەوە بگرە، تا كۆتاییان كە لە كیف و بەرگەكانی خۆیان دێنە دەرێ، (مِن)ی دووەم: ﴿ مِّنْ أَكْمَامِهَا ﴾، (مِن)ی دەستپێكردن (إِبْتِدائِيَّة)ە، كە سەرەتا لە كیفەكەی دێتە دەرێ.

٥)- ﴿ وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِۦ ﴾، هەروەها هیچ مێینەیەك تۆلدار نابێ، ئاوس نابێ و، تۆلەكەی دانانێ، مەگەر بە زانیاریی وی.

واتـە: خـوا ئـاگای لـە هـەر میوەیـەك هەیـە كـە لـە كیفەكـەی دێتـە دەرێ، هەروەهـا ئـاگای لـە هـەر مێینەیـەك هەیـە، چ هـی مرۆڤـان، ئافرەتـان، چ هـی ئـاژەڵان، پـەڕەوران، زیـدەوەران و، هەمـوو ئەوانـەی تۆڵـدار دەبـن و، دوایـی تۆلەكەیـان دادەنێـن، سـكەكەیان دەدانێـن، خـوای زانـا بـە هەموویـان ئـاگادارە، وشـەی: ﴿ وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنثَىٰ ﴾، ئـەم (مِـن)ەش زیـاد كـراوە بـۆ جەختكردنـەوە، واتـە: هیـچ مێینەیـەك نیـە هـەر لـە سـەرەتاوە بگـرە تاكـو كۆتایـی.

٦)- ﴿ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ أَيْنَ شُرَكَآءِى ﴾، ئەو ڕۆژەش كە بانگیان دەكات، كوان هاوبەشەكانم؟ وشەی (يَومَ) وەك زۆرجار گوتوومانە پەیوەستە بە شتێكی قرتێنراوەوە، وەك (اذْكُرْ يَومَ)، یاد بكەوە ئەو ڕۆژە كە: ﴿ يُنَادِيهِمْ ﴾، بانگیان دەكات، كێ بانگیان دەكات؟ ڕەوتەكە باسی خوای بەرزی مەزنە، واتە: خوا بانگی هاوبەش بۆ خوادانەرەكان.

٧)- ﴿ قَالُوٓاْ ءَاذَنَّٰكَ مَا مِنَّا مِن شَهِيدٍ ﴾، گوتیان: ئاگادارمان كردوویەوە پێشتر هیچ كام لە ئێمە شایەد نیە، یانی: هیچ شایەدێك لە نێو ئێمەدا نیە لەسەر ئەوە كە تۆ هاوبەشت هەبێ.

کە دەفەرمـوێ: ﴿ أَيۡنَ شُرَكَآءِى ﴾، کـوان هاوبەشـەکانم؟ ئـەم پرسـیارکردنە ڕوونکەرەوەیـە بـۆ وشـەی: ﴿ يُنَادِيهِمۡ ﴾، بانگیـان دەکات، بـۆ چییـان بانـگ دەکات؟ ئەمـە ڕوونـی دەکاتـەوە: ﴿ أَيۡنَ شُرَكَآءِى ﴾، بانگیـان دەکات دەفەرمـوێ: هاوبەشـەکانم لـە کوێـن؟ یاخـود: ﴿ أَيۡنَ شُرَكَآءِى ﴾، گوتـراوی قسـەیەکی قرتێـنراوە (**مقـول قـول محـذوف**)، وەك لـە سـووڕەتی (**القصـص**)دا هاتـوە، کـە خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: ﴿ وَيَوۡمَ يُنَادِيهِمۡ فَيَقُولُ أَيۡنَ شُرَكَآءِىَ ٱلَّذِينَ كُنتُمۡ تَزۡعُمُونَ ﴿٦٢﴾ ﴾، واتـە: ئـەو ڕۆژە کـە بانگیـان دەکات، دەفەرمـوێ: کـوان ئـەو هاوبەشـانەم ئێـوە پێتـان وابـوو هاوبەشـمن؟

کەواتـە: ﴿ أَيۡنَ شُرَكَآءِى ﴾، یـان هـەر ڕوونکەرەوەیـە بـۆ: ﴿ يُنَادِيهِمۡ ﴾، یاخـود وشـەی (دەفەرمـوێ): (**يَقُـولُ**)ی بـۆی (**تَقْديـر**) دەکـرێ کـە قرتێـنراوە، لەبـەر ئـەوەی سـیاق دەیگەیەنـێ، واتـە: ئـەو ڕۆژە کـە بانگیـان دەکات، دەفەرمـوێ: کـوان هاوبەشـەکانم؟ ﴿ قَالُوٓاْ ءَاذَنَّٰكَ مَا مِنَّا مِن شَهِيدٖ ﴾، ﴿ ءَاذَنَّٰكَ ﴾، یانـی: هەواڵـمان پێـداوی و ئاگادارمـان کردوویـەوە، ئەمـە هـی قۆناغێکـی دواتـرە، واتـە: پێشـتر ئـەی پەروەردگارمـان! ئاگادارمـان کردوویـەوە: ﴿ مَا مِنَّا مِن شَهِيدٖ ﴾، ئێمـە هیـچ بینەرێکـمان لـە نێـودا نیـە، یاخـود هیـچ گەواهیدەرێـك و شـایەدێکمان لـە نێـودا نیـە، شـایەدیی بـدات تـۆ هاوەبەشـت هەبـێ.

٨)- ﴿ وَضَلَّ عَنۡهُم مَّا كَانُواْ يَدۡعُونَ مِن قَبۡلُ ﴾، ئەوەی پێشتر بانگیان دەکردو، لێی دەپاڕانەوە لێیان ونبوو، (**ضَلَّ أَي: غَابَ، وَضَاعَ**)، ونبوو، زایە بوو، لێیان پەنهان بوو، چونکە بوونێکی ڕاستەقینەی نەبوو، بوونێکی وەهمیی هەبوو لە مێشکی ئەواندا.

٩)- ﴿ وَظَنُّواْ مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٖ ﴾، زانییان و، دڵنیابوون کە هیچ پەناگەیەکیان نیە، وەك پێشتریش باسمان کرد، (**ظَنّ**) بەپێی ئەو سیاقانەی تێیاندا دێ، مانایەکەی دیاریی دەکرێ، کە ئایا مەبەست پێی گومانە، یان دڵنیاییە، لە ڕۆژی دواییدا هاوبەش بۆ خوا دانەرو بێبڕوایەکان دڵنیا دەبن و، زانیاریی تەواویان دەبێ کە تازە گرفتار بوون و شوێنی

دەربازبوونیان نیە، کەواتە: لێرەدا (ظَنُّوا) بە مانای (گومان دەبەن) نیە، یانی: دڵنیا بوون کە هیچ پەناگەیەکیان نیە.

(المَحِيصُ: مَصْدَرٌ مِيمِيٌّ، أوِ اسْمُ مَكانٍ مِن: حَاصَ يَحِيصُ: إذا هَرَبَ، أيْ ما لَهم مَفَرٌّ مِنَ النّارِ وَمَلْجَأٌ)، وشەی (مَحِيص): یان چاوگێکی میمییە، یاخود ناوی شوێنە، یانی: هیچ دەربازبوونیان نیە، یاخود شوێنی دەربازبوونیان نیە، کەواتە: (مَحِيص): ئەگەر چاوگ بێ، یانی: دەربازبوون و قوتاربوون، بەڵام ئەگەر ناوی شوێن بێ، واتە: پەناگە، شوێنی لێ دەربازبوون و، شوێنی پەنا پێ گرتنیان نیە، لەو ڕۆژەدا دڵنیا دەبن و بەو شێوەیە دەکەونە گۆڕێ، بێ پشت و پەنا.

مەسەلەی دووەم:

مـرۆڤ بـۆ وەدەسـت خسـتنی چاكـە زۆر خوازیـارەو، داواكارە لـە خـواو، لـە كاتی تـووش بوونـی زیـان و ناڕەحەتییشـدا زۆر بـێ هیوایـەو، لـە كاتـی پـێ چێژرانـی بەزەیـی خواشـدا، پـاش خراپـەو زیـان، خۆهەڵكێـش و لەخۆڕادیتوویـە، بۆیـە شایستەی سـزایەكی بێڕەزایـە، كـە بێگومـان لێـرەدا مەبەسـت پێـی مرۆڤـی بێبڕوایە:

خـوا دەفەرمـوێ: ﴿لَّا يَسْـَٔمُ ٱلْإِنسَـٰنُ مِن دُعَآءِ ٱلْخَيْرِ وَإِن مَّسَّهُ ٱلشَّرُّ فَيَـُٔوسٌ قَنُوطٌ ﴿٤٩﴾ وَلَئِنْ أَذَقْنَـٰهُ رَحْمَةً مِّنَّا مِنۢ بَعْدِ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ هَـٰذَا لِى وَمَآ أَظُنُّ ٱلسَّاعَةَ قَآئِمَةً وَلَئِن رُّجِعْتُ إِلَىٰ رَبِّىٓ إِنَّ لِى عِندَهُۥ لَلْحُسْنَىٰ ۚ فَلَنُنَبِّئَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِمَا عَمِلُوا۟ وَلَنُذِيقَنَّهُم مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٥٠﴾ وَإِذَآ أَنْعَمْنَا عَلَى ٱلْإِنسَـٰنِ أَعْرَضَ وَنَـَٔا بِجَانِبِهِۦ وَإِذَا مَسَّهُ ٱلشَّرُّ فَذُو دُعَآءٍ عَرِيضٍ ﴿٥١﴾﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە یازدە بڕگەدا:

١)- ﴿لَّا يَسْـَٔمُ ٱلْإِنسَـٰنُ مِن دُعَآءِ ٱلْخَيْرِ﴾، ئینسان لە پاڕانەوەی چاكە بێزار نابێ، یانی: (**لا يَسْأَمُ الإنْسَانُ مِنْ دُعاءِ اللهِ بِالخَيْرِ**)، مرۆڤ لە لەخوا پاڕانەوە بۆ چاكە بێزار نابێ، ماندوو و شەكەت نابێ، (**السَّئَامَةُ المَلالَةُ**) بە كوردیی دەبێتەوە بێزاریی و، شەكەت بوون و، وەڕەز بوون، وشەی: (**الإنْسَان**)، هەرچەندە (أل)ی ناساندنی لەسەرە، بەڵام مەبەست پێی جینسی ئینسان نیە، تێكڕای مرۆڤان، چونكە هەموویان وانین، بەڵكو مەبەست پێی مرۆڤی بێبڕوایە، كەواتە: (أل)ەكە ئەگەر بۆ جینسیش بێ، واتە: جینسی ئینسانی كافر، یاخود ناساندنەكە بۆ (**عَهْد**)ە، واتە: مرۆڤەكە، یانی: مرۆڤی بێبڕوا.

٢)- ﴿وَإِن مَّسَّهُ ٱلشَّرُّ فَيَـُٔوسٌ قَنُوطٌ﴾، ئەگەر زیان و خراپەیەكی تووشبوو، زۆر نائومێدو بێ هیوایە، بۆچی خوا ﷻ هەردووكیانی بەكارهێناون، هەم: (**يَئُس**)، هەم (**قُنُوط**)ی بەكارهێناوە؟ دەڵێین: (**يَأْس**) بریتیە لەوە كە ئینسان بێ هیوا بێ و تەما

بڕاوبێ، بەڵام (قُنُوط) ئەوەیە کە لە خێرو چاکە تەما بڕاو بێ، حیکمەتی بەکارهێنانی ئەو دوو وشەیەش ئەوەیە: (اليَأسُ: فِعْلٌ قَلْبِيٌّ وَالقُنُوطُ إنْفِعَالٌ بَدَنِيٌّ مِنْ أَثَرِ اليَأسِ)، (يَأس): بریتیە لە کردەوەیەکی دڵیی، بەڵام (قُنُوط) دەرکەوتنی ئەو حاڵەتە دەروونییەیە لەسەر دەم و چاو، ئەمە تەعبیرێکی جوانە.

٣)- ﴿ وَلَئِنْ أَذَقْنَٰهُ رَحْمَةً مِّنَّا مِنۢ بَعْدِ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُ ﴾، ئەگەر ئێمە بەزەییەکی لە خۆمانەوە پێ بچێژین، دوای ئازارو زیان و ناڕەحەتییەك کە تووشیبووە.

٤)- ﴿ لَيَقُولَنَّ هَٰذَا لِى ﴾، زۆر بە دڵنیاییەوە، دەڵێ: ئەوە هی منەو من شایستەمی، ئەو ڕەحمەت و بەزەیی و خێرو خۆشییە کە هاتۆتە ڕێم، شایستەی منە.

٥)- ﴿ وَمَآ أَظُنُّ ٱلسَّاعَةَ قَآئِمَةً ﴾، پێشم وانیە کاتەکە (السَّاعَةَ)، بێت و، بەرپا ببێت، (السَّاعَةَ)، واتە: ئاخیر زەمان، یان ڕۆژی دوایی، یان قیامەت و هەڵسانەوە.

٦)- ﴿ وَلَئِن رُّجِعْتُ إِلَىٰ رَبِّىٓ ﴾، ئەگەر بگێڕدرێمەوە بۆ لای پەروەردگاریشم.

٧)- ﴿ إِنَّ لِى عِندَهُۥ لَلْحُسْنَىٰ ﴾، بە دڵنیایی بۆ من لە لای خوا هەرە باشتر، هەیە، واتە: پاداشتی هەرە باشترو، حاڵەتی هەرە باشتر، چونکە (حُسْنَى: صِفَةُ مَوصوفٍ مَحْذوفٍ)، (حُسنى) سیفەتی وەسفکراوێکی قرتێنراوە، واتە: (لَلْخَصْلَةُ الحُسْنَى)، یان (لَلْحَالَةُ الحُسْنَى)، یان (لَلْمَثُوبَةُ الحُسْنَى)، حاڵەتی باشتر، یان سیفەتی باشتر، یاخود پاداشتی هەرە باشتر بۆ من هەیە لە لای خوا.

٨)- ﴿ فَلَنُنَبِّئَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِمَا عَمِلُوا۟ ﴾، بە دڵنیایی و بە جەختکردنەوەوە ئەوانەی بێبڕوان، هەواڵیان پێ دەدەین بەوەی کردوویانە.

٩)- ﴿ وَلَنُذِيقَنَّهُم مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴾، لە ئازارو سزایەکی ئەستوورو زەبەلاح و بێبەزەییشیان پێ دەچێژین، (الغَلِيظُ: الصُّلْبُ)، وشەی (غَلِيظٍ) یانی: پتەوو ڕەق، کە دەگونجێ بڵێین: بێبەزەیی، یان زبر، یان زەبەلاح، هەمووی دەگرێتەوە.

لێرەدا پێویستە چەند سەرنجێکی ڕەوانبێژیی بدەین:

أ- کە دەفەرموێ: ﴿لَّا يَسْـَٔمُ ٱلْإِنسَـٰنُ مِن دُعَآءِ ٱلْخَيْرِ﴾، ﴿لَّا يَسْـَٔمُ﴾، ئەمە تەعبیرکردنە لەوە کە مرۆڤ بەردەوام داوای چاکە دەکات، ﴿مِن دُعَآءِ ٱلْخَيْرِ﴾، مرۆڤی بێبڕوا چی چاکە زیاتر خوازیاری ئەوەیە، بەڵام: ﴿وَإِن مَّسَّهُ ٱلشَّرُّ﴾، (مَسّ) ئەوەیە کە شتێك بگاتە شتێك بە ئاستەم، واتە: ئەگەر تۆزێ ناڕەحەتیی و ئازاری تووش ببێ، ﴿فَيَـُٔوسٌ قَنُوطٌ﴾، نائومێد دەبێ و، نائومێدییەکەش لەسەر دەم و چاوو ڕواڵەتی دەردەکەوێ، ﴿وَلَئِنْ أَذَقْنَـٰهُ رَحْمَةً مِّنَّا مِنۢ بَعْدِ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُ﴾، ئەگەر ئێمە بەزەییەکی لەخۆمانەوە پێ بچێژین، لە دوای ئازارو زیانێك کە تووشی بووە، واتە: هەر کە بە ئاستەم ئازارو زیانی تووش بوو، دوای ئەوەی بەزەییمان پێ چێژت - بەزەیی خواش ﷻ بەرجەستە دەبێتەوە لە نازو نیعمەت و خۆشییەکاندا، لەو شتانەدا کە مرۆڤ پێیخۆشن - ئەوە لەو حاڵەتەدا لە جیاتی ئەوەی ئەو نیعمەتە بگێڕێتەوە بۆ لای خوا، دەڵێ: ﴿هَـٰذَا لِى﴾، بۆیە ئەوەم هاتۆتە دەست، چونکە شایستەم، ئنجا بەو نیعمەتەی خوا، کە خوا پێی چێژتوە، هێندە لە خۆی بایی دەبێ، یەکسەر نکووڵییش دەکات لە ڕۆژی دوایی، کە ڕۆژی سزاو پاداشتە، بۆیە دەڵێ: ﴿وَمَآ أَظُنُّ ٱلسَّاعَةَ قَآئِمَةً﴾، پێشم وانیە قیامەتیش بەرپا ببێ، کە دەڵێ: ﴿وَلَئِن رُّجِعْتُ إِلَىٰ رَبِّىٓ﴾، (**إنِ الشَّرْطِيّة الّتِي يَغْلِبُ وُقُوعُهَا فِي شَرْطِ المَشْكُوكِ وُقُوعُهُ**)، واتە: (**إنِ الشَّرْطِيَة**)، بە زۆریی دەچێتە سەر مەرجێك کە دوو دڵیی هەبێ لەوەدا کە پەیدادەبێ، یان نا؟ ﴿وَلَئِن رُّجِعْتُ إِلَىٰ رَبِّىٓ﴾، ئەگەر گریمان گێڕدرامەوە، واتە: زۆر دوو دڵییشم لەوەدا کە بگێڕدرێمەوە بۆ لای پەروەردگارم، بەڵام ئەگەر گریمان گێڕدرامەوەش، ﴿إِنَّ لِى عِندَهُۥ لَلْحُسْنَىٰ﴾، هەم بە: (**إنَّ**)ە، کە بۆ جەختکردنەوەو داکۆکییکردنە، ﴿عِندَهُۥ لَلْحُسْنَىٰ﴾، دیسان (ل)یش بۆ دڵنیاکردنەوەیە، زۆر بە دڵنیاییەوە چی چاکترە بۆ من لە لای خوا هەیە.

ب- کە خوا دەفەرموێ: ﴿فَلَنُنَبِّئَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِمَا عَمِلُوا۟﴾، ئەمە: (**إظْهَارٌ فِي مَقَامِ الإضْمَار**)، دەرخستنە لە شوێنی پەنهانکردن، خوا ﷻ دەیتوانی بفەرموێ: (**فَلَنُنَبِّئَنَّهُمْ**)،

بێگومان هەواڵیان پێ دەدەین، بەڵام دەفەرموێ: ﴿فَلَنُنَبِّئَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِمَا عَمِلُوا۟﴾، هەواڵ دەدەینە ئەوانەی بێبڕوا بوون بەوەی کردوویانە، کە دەفەرموێ: هەواڵیان پێدەدەین، یانی: دەفەرموێ: ئەوە کردەوەکانتانن، کەواتە: شایستەی ئەو سزایەشن، نەك شایستەی ئەو پاداشتە بن کە خەیاڵپڵاوتان پێوە دەکرد، ﴿وَلَنُذِيقَنَّهُم مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ﴾، وشەی (غَلِيظِ): زیاتر بۆ شتی جەستەیی بەکاردەهێنرێ، شتی ماددیی و بەرهەست، بەڵام لێرەدا خوازراوەتەوە بۆ ئەو سزایەی خوا، دەشگونجێ سزایەکە هەر وشەی (غَلِيظِ)، بۆ مانا ڕواڵەتییەکەی بۆ بەکاربهێنرێ، واتە: سزایەکی زەبەلاحیی بێڕەزا.

ج- کە دەفەرموێ: ﴿وَإِن مَّسَّهُ ٱلشَّرُّ﴾، وشەی (مَسّ): (أَصَابَهُ إِصَابَةً خَفِيفَةً)، واتە: بە سووکیی تووشیبوو، چونکە (مَسّ) ئەوەیە بە ئاستەم دەست بگەیەنیە شتێك، ئەگەر بە ئاستەم ئازارێکی تووشبوو، ئەوە هەم لە پێشێش دا هاتوەو، هەم لە دواییشدا هاتوە.

دوایی دەفەرموێ:

١٠)- ﴿وَإِذَآ أَنْعَمْنَا عَلَى ٱلْإِنسَٰنِ أَعْرَضَ وَنَـَٔا بِجَانِبِهِۦ﴾، کاتێك ئێمە چاکە لەگەڵ مرۆڤدا بکەین، پشت هەڵدەکات و تەنیشتی خۆی دوور دەگرێ.

مرۆڤ لێرەدا بە گشتیی هاتوە، بەڵام ئەوەی پێشێ بە دڵنیایی مەبەست پێی مرۆڤی بێبڕوا بوو، چونکە نکووڵییکردن لە ڕۆژی قیامەت و، هەموو شتێك گێڕانەوە بۆ خۆو، نادیدەگرتنی خوا، ئەوە ئینسانی بێبڕوا عادەتی وایە، بەڵام ئەمەیان دەگونجێ هەر مەبەست پێی ئینسانی بێبڕوابێ و دەشگونجێ مرۆڤ بێ بە گشتیی، چونکە لەگەڵ مرۆڤاندا بە گشتیی دەگونجێ، ﴿وَإِذَآ أَنْعَمْنَا عَلَى ٱلْإِنسَٰنِ أَعْرَضَ وَنَـَٔا بِجَانِبِهِۦ﴾، ئەگەر چاکەمان لەگەڵ مرۆڤدا کرد، پشت هەڵ دەکات و، تەنیشتی خۆی دوور دەگرێ.

١١)- ﴿ وَإِذَا مَسَّهُ ٱلشَّرُّ فَذُو دُعَآءٍ عَرِيضٍ ﴾، ئەگەر ناڕەحەتییەکیشی تووشبوو، دوعایەکی پان و بەرین دەکات، ئەمە لەگەڵ ئینسانی مسوڵمانیشدا دەگونجێ، مسوڵمانێك کە ئیمانەکەی مەحکەم و دامەزراو نەبێ، کە لە کاتی نازو نیعمەتدا بوغڕا دەبێ و، لە کاتی نەهات و ناڕەحەتییانیشدا زۆر وەهەڵپە دەکەوێ و، دەست دەکات بە پاڕانەوەی دوورو درێژ لە خزمەت خوادا، ئەوە دەگونجێ مەبەست پێی ئینسانی مسوڵمانیش بێ، بەڵام بە تەئکید کە خوا ﷻ لێرەدا ئەم حاڵەتە باس دەکات، حاڵەتی سەرزەنشتکردنە، واتە: تۆ کە خوا چاکەیەکت لەگەڵدا دەکات، نابێ پێی بوغڕابی و، خۆت دوور بگری و، فیزو کەشخەی پێوە بکەی، چونکە ﴿ أَعْرَضَ وَنَـَٔا بِجَانِبِهِۦ ﴾، ڕووی وەرگێڕاو تەنیشتی خۆی دوورخستەوە، ئەمە مەبەست پێی بوغڕابوون و، لە خۆبایی بوون و، فیزو کەشخەو دەمار پێکردنە، بە تایبەتی وشەی (**الإِعْرَاضُ: الإِنْصِرَافُ عَنْ شَيْءٍ، وَهُوَ مُسْتَعَارٌ هُنَا لِلْغَفْلَةِ عَنْ شُكْرِ الْمُنْعِمِ، أَوِ التَّعَمُّدِ لِتَرْكِ الشُّكْرِ**)، (**إِعْراض**): بە مانای وازهێنانە لە شتیك، بەڵام لێرە خوازراوەتەوە بۆ بێ ئاگایی لە سوپاسکردنی خاوەن چاکە، کە خوایە، یاخود هەر بە ئانقەست سوپاسگوزاریی نەکردن، دواییش کە دەفەرموێ: ﴿ وَنَـَٔا بِجَانِبِهِۦ ﴾، تەنیشتی خۆی دوورخستەوە، ئەمە تەعبیرێکە بۆ فیزو کەشخە نواندن بەسەر مرۆڤەکاندا، واتە: تەنیشتی خۆی، کەلەکەی خۆی دوورخستەوە، (**وَهُوَ كِنَايَةٌ عَنْ إِبْعَادِ نَفْسِهِ**)، ئەمە کنارەیە لە خۆ دوور خستنەوە.

بەڵام بە بۆ چوونی من کنارەیە بۆ فیزو کەشخەو دەمارکردن.

﴿ وَإِذَا مَسَّهُ ٱلشَّرُّ فَذُو دُعَآءٍ عَرِيضٍ ﴾، ئەگەر بە ئاستەم ناڕەحەتییەکی تووش بوو، دوعایەکی پان و بەرین دەکات، کە دەفەرموێ: ﴿ فَذُو دُعَآءٍ ﴾، خاوەنی پاڕانەوەیەکی فراوانە، نەیفەرمووە: (**يَدْعُ دُعَاءً عَرِيضاً**)، پاڕانەوەیەکی فراوان دەکات، بەڵکو دەفەرموێ: ﴿ فَذُو دُعَآءٍ عَرِيضٍ ﴾، واتە: زۆر دەپاڕێتەوەو دوعای دوورو درێژ دەکات لە کاتی ناڕەحەتییاندا، وەك پاڕانەوەو داوا لە خوا کردن لەو حاڵەتەدا، ئەو مرۆڤە بۆتە خاوەنی، چونکە (**ذُو**)، یانی: (**صَاحِب**)، (**عَرِيض**)یش، یانی: بەرین، کە پێچەوانەی درێژییە، ئنجا شتێك کە پان و بەرین بێ، مانای

وایە پانتاییەکەی زۆرە، پاڕانەوەیەك کە خاوەنەکەی لەسەری بەردەوام بێ و، زۆر داوا بکات، لێرەدا چوێنراوە بە شوێنێکی پان و بەرین و فەڕاحەوە، ئنجا شتێك ئەگەر پانایییەکەی زۆر بێ، مانای وایە درێژاییەکەشی هەر زۆرە.

مەسەلەی سێیەم و كۆتایی:

فەرمانكردن بە پێغەمبەری خوا ﷺ كە لێیان بپرسێ: ئایا ئەگەر قورئان لەلایەن خواوە هاتبێ و، ئەوانیش پێی بێبڕوابن، چ زیانێكی مەزن دەكەن بەهۆی دووبەرەكیی و دووربیانەوە لە دژی قورئان، پاشان ڕاگەیاندنی ئەو ڕاستییە كە خوای زاناو توانا بەردەوام نیشانەكانی خۆی، كە بەڵگەی ڕاستیی قورئانن، پێشانی خەڵك دەدات لە گەردوون داو، لە خودی خۆشیاندا، بێبڕوایانیش لە دیداری خوادا دوو دڵن، هەرچەندە خوا دەورە دەری هەموو شتێكە:

خوا دەفەرموێ: ﴿ قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِن كَانَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ ثُمَّ كَفَرْتُم بِهِۦ مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِى شِقَاقٍۭ بَعِيدٍ ﴿٥٢﴾ سَنُرِيهِمْ ءَايَٰتِنَا فِى ٱلْءَافَاقِ وَفِىٓ أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ ٱلْحَقُّ ۗ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ ﴿٥٣﴾ أَلَآ إِنَّهُمْ فِى مِرْيَةٍ مِّن لِّقَآءِ رَبِّهِمْ ۗ أَلَآ إِنَّهُۥ بِكُلِّ شَىْءٍ مُّحِيطٌۢ ﴿٥٤﴾ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە هەشت بڕگەدا:

١)- ﴿ قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِن كَانَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ ﴾، ئایا دەبینن (بە چاوی عەقڵ و دڵ)؟ ئایا دەزانن؟ ئەگەر لە لایەن خواوە بوو، بێگومان **(كان)** ڕاناوەكەی دەچێتەوە بۆ قورئان، چونكە باس باسی قورئانە، واتە: هەواڵم پێ بدەن، یاخود ئایا دەزانن؟ ئەگەر قورئان لەلایەن خواوە بوو.

٢)- ﴿ ثُمَّ كَفَرْتُم بِهِۦ ﴾، ئنجا ئێوەش پێی بێبڕوا بوون، (ثم): **(لِلتَّراخِي الرُّتْبِيِّ؛ لِأَنَّ الكُفْرَ بِمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ، أَخْطَرُ مِن كَوْنِ القُرْآنِ مِن عِنْدِ اللَّهِ)** واتە: **(ثُمَّ)**، لێرەدا بۆ ڕیزبەندیی پلە پلەییەو، بۆ ڕیزبەندیی بە كاوەخۆو بەدوادا هاتنیشە، چونكە بێبڕوایی بەوەی لەلایەن خواوەیە مەترسیدارترە، یاخود شتێكی گەورەترە لەوە كە قورئان لەلایەن خواوە بێ، قورئان لەلایەن خواوە بێ، شتێكی گەورەیە، بەڵام لەوە گەورەتر ئەوەیە كە مرۆڤ پێی بێبڕوابێ، بۆیە بە: **(ثُمَّ)**، هێناویەتی.

٣)- ﴿مَنۡ أَضَلُّ مِمَّنۡ هُوَ فِي شِقَاقِۭ بَعِيدٖ﴾، کێ گومڕاترە لە کەسێك لە دووبەرەکییەکی دووردایە، (شِقَاق) بە مانای (خِلاف)دێ، واتە: دووبەرەکیی و ڕاجیایی، هەروەها بە مانای سەرپێچییش دێ، کە دەفەرموێ: ﴿بَعِيدٖ﴾، واتە: لە دووبەرەکیی و دژایەتییەکەدا زۆر دوورکەوتۆتەوەو، زۆر ڕۆیشتوە، کەواتە: ﴿مَنۡ أَضَلُّ مِمَّنۡ هُوَ فِي شِقَاقِۭ بَعِيدٖ ٥٢﴾، یانی: (مَنْ أَضَلُّ مِنْكُمْ)، کێ لە ئێوە گومڕاترە؟! کە بە قورئان بێبڕوایە دوای ئەوەی دەزانن لەلایەن خواوەیە، کێ لە ئێوە گومڕاترە؟! کە لە حاڵەتی دووبەرەکیی و دژایەتییەکی دووردان لە دژی قورئان؟ ﴿مَنۡ أَضَلُّ﴾، (مَنِ الأُولى لِلإسْتِفْهامِ وهو مُسْتَعْمَلٌ فِي مَعْنى النَّفْيِ، أي: لا أَضَلَّ مِمَّنْ هو فِي شِقاقٍ بَعِيدٍ)، (مَنْ)ی یەکەم بۆ پرسیارکردنەو لە مانای (لابردن)دا بەکارهێنراوە، واتە: هیچکەس گومڕاتر نیە لەو کەسەی لە دووبەرەکییەکی دووردایە، بەڵام (مَنْ)ی دووەم ﴿مِمَّنۡ﴾ کە (مِنْ)ی چۆتە سەرێ، (مَنْ)ی (مَوصُولَة)یە، یانی: (مَنْ أَضَلُّ مِنَ الَّذي هُوَ فِي شِقَاقٌ بَعِيد)، واتە: کێ گومڕاترە لە کەسێك کە لە دووبەرەکییەکی دووردایە.

لێرەدا خوا ﷻ دەیخاتە بەرچاویان کە هیچکەس لە ئێوە گومڕاتر نیە، ئەی بێبڕوایەکان! دوای ئەوەی بەردەوام خوا ﷻ نیشانەکانی خۆی لە ئاسۆیەکان و، لە خودی مرۆڤیشدا پێشان دەدات، لەسەر هەقانیەتیی قورئان، ئنجا هیچکەس لە ئێوە گومڕاتر نیە کە ئێوە بە قورئان بێبڕوابن و، تێیدا لە حاڵەتی دووبەرەکیی و دژایەتییدابن، چونکە ئەوان هەر بە ئەوەندەیان واز نەهێناوە کە پێی بێبڕوابن، بەڵکو دژایەتییشیان کردوە، بۆیە خوا دەفەرموێ: ﴿مَنۡ أَضَلُّ مِمَّنۡ هُوَ فِي شِقَاقِۭ بَعِيدٖ﴾، نەیفەرمووە: (مَنْ أَضَلُّ مِنْكُمْ)، چونکە پێشێ فەرموویەتی: پێی بێبڕوابوون، خوای قسە لەجێ ئەم تەعبیرەی بەکارهێناوە، تاکو بزانرێ، وێڕای پێ بێبڕوابوون، دژایەتیی و، دووبەرەکییشیان کردوە بۆ قورئان.

لە کۆتاییدا خوا دەفەرموێ:

٤)- ﴿سَنُرِيهِمۡ ءَايَٰتِنَا فِي ٱلۡأٓفَاقِ وَفِيٓ أَنفُسِهِمۡ﴾، لەمەودوا نیشانەکانی خۆمانیان لە ئاسۆیەکان و، لە خودی خۆشیاندا پێشان دەدەین.

٥)- ﴿ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ ٱلْحَقُّ ﴾، تاکو ئەو کاتەی بۆیان دەردەکەوێ، کە ئەو هەقەو چەسپاوە، (أَنَّهُ) ڕاناوەکەی بۆ قورئان دەچێتەوە، دەشگونجێ بۆ خوای بەرزی مەزن بچێتەوە، واتە: کە خوا هەقە، دەشگونجێ بۆ پێغەمبەر ﷺ بچێتەوە، کە پێغەمبەری خوا هەقەو ڕاستەو، ڕەوانەکراوی خوایە، بەڵام لە هەموویان وێچووتر، ئەوەیە کە بۆ قورئان بچێتەوە، چونکە ڕەوتەکە باسی قورئان دەکات.

٦)- ﴿ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ ﴾، ئایا بەس نیە بۆ پەروەردگارت کە بەسەر هەموو شتێکەوە چاودێرە؟! ئەم تەعبیرە دەگونجێ بە چەند شێوەیەك مانا بکرێ:

أ- (أَوَلَمْ تَكْفِكَ شَهَادَةُ رَبِّك)، واتە: ئایا بۆ تۆ بەس نیە کە پەروەردگارت شایەد بێ لەسەر ڕاستیی قورئان؟!

ب- (أَوَلَمْ تَحْصُلِ الكِفَايَةُ بِرَبِّكَ)، واتە: ئایا کیفایەت پەیدا نەبووە بە پەروەردگارت، بە شایەدیی دانی پەروەردگارت؟!

ج- ئایا بۆ ئەوان بەس نیە بۆ سەلماندنی ئەوە کە قورئان هەقەو، تۆ ڕاستی (ئەی موحەممەد!)، کە پەروەردگارت بەسەر هەموو شتێکەوە چاودێرە؟!

٧)- ﴿ أَلَآ إِنَّهُمْ فِى مِرْيَةٍ مِّن لِّقَآءِ رَبِّهِمْ ﴾، ئاگاداربن، ئەها! ئەوان لە دوو دڵییدان لە دیداری پەروەردگاریان، (المِرْيَةُ: الشَّكُّ المُزْعِج)، (مِرْيَةٍ): بە مانای دوو دڵییەکی بێزارکەر دێ.

٨)- ﴿ أَلَآ إِنَّهُۥ بِكُلِّ شَىْءٍ مُّحِيطٌۢ ﴾، ئەها، ئاگاداربن! ئەو دەورەدەری هەموو شتێکە، واتە: خوا ﷻ بە زانیاریی و بە دەسەڵاتی و، بە هەموو ئەو واتایانەی بۆ خوا شایستەن، دەورەی هەموو شتێکی داوەو، بەسەر هەموو شتێکدا باڵادەستە، چونکە هەموو شتێك بریتیە لە دروستکراوی خۆی.

کورتە باسێک لە بارەی
دەرکەوتنی بەردەوامی نیشانەکانی خواوە ﷻ
لە ئاسۆیەکان و لە خودی مرۆڤانیشدا:

خـوا ﷻ کـە ڕایگەیانـدوەو دەفەرمـوێ: ﴿ سَنُرِيهِمْ ءَايَٰتِنَا فِى ٱلْءَافَاقِ وَفِىٓ أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ ٱلْحَقُّ ۗ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ ﴿٥٣﴾ ﴾.

لـە ڕاسـتییدا ئـەم ئایەتـە موبارەکـە ئیعجازێکـی زانسـتیی زۆر گشـتگیری تێدایـە، واتــە: هەندێـك ئایــەت هــەن، ئیعجازێکــی زانســتیی بەشــیی (**جزئي**)یـان تێدایــە، دەربــارەی ســووڕانەوەی زەوی و، دەربــارەی خڕیەتیــی زەوی و، دەربــارەی هاتنــی شــەوو ڕۆژو پێچرانیـان بـە دەوری زەویـدا، هەروەهـا دەربـارەی سـەرەتای دروسـت بوونـی گـەردوون و، کۆتایـی گـەردوون و، دەربـارەی سـەرەتای دروسـتبوونی ژیـان و، زۆر شـتی دیکـە، بـەڵام ئـەم ئایەتـە موبارەکـە ئیعجازێکـی زانسـتیی گشـتگیری تێدایە، چونکـە خـوا زۆر بـە جەختکردنـەوەوە دەفەرمـوێ: بێگومـان لەمـەودا نیشـانەکانی خۆمانیـان پێشـان دەدەیـن لـە ئاسـۆیەکان (لـە گـەردوون)و، لـە خـودی خۆشـیاندا، تاکـو بۆیـان دەرکـەوێ کـە قوڕئـان هەقـە، واتـە: ئـەو قوڕئانـە کـە باسـی مـرۆڤ دەکات، واتــە: جەســتەی مــرۆڤ و، ڕووحــی مــرۆڤ، هەروەهــا باســی گــەردوون دەکات، تاکـو زانسـت زیاتـر بـەرەو پێشـەوە بچـێ، ئـەو ئاماژانـەی قوڕئـان کردوونـی بـە گـەردوون و، بـە مـرۆڤ، زیاتـر، ڕاسـتییان دەسـەلمێنرێ، ئەوانـەش نیشـانەی خـوان ﷻ لەسـەر ڕاسـتیی قوڕئـان.

لە چوار کورتە بڕگەدا، ئەم باسە دەخەینە ڕوو:

١- ئایینی ڕاست و نەگۆڕدراوی خوا ﷻ فەرمایشتی خوایەو، ناگونجێ لەگەڵ وەسفی ڕاست و دروستی دروستکراوەکانیدا تێکبگیرێ:

وەحیی خوا ئەگەر نەگۆڕدرابێ و، دەستکاریی نەکرابێ، دیارە فەرمایشتی خوایە، فەرمایشتی خواش ناگونجێ لەگەڵ زانست دا تێکبگیرێ، زانست بریتیە لە چی؟ زانست بریتیە لە وەسفکردنی دروستکراوەکانی خوا، ئنجا فەرمایشتی خوا لەگەڵ کردەوەکەیداو، لەگەڵ دروستکراوەکەیدا چۆن تێکدەگیرێ؟! ئایین ئەگەر نەگۆڕدرابێ و، دەستکاریی نەکرابێ، وەحیی خواو فەرمایشتی خوایە، زانستیش باسی دروستکراوی خوایە، ئایینی خواش بەنسبەت ئێستای مرۆڤایەتییەوە ئاینێك لێی دڵنیا بی هی خوایەو، دەستکاریی نەکراوە، تەنیا ئیسلامە کە لە قورئاندا بەرجەستەیە، قورئانیش فەرمایشتی خوایە، خوا ﷻ لە سوورەتی **(التوبة)** لە ئایەتی ژمارە (٦)دا دەفەرمووێ: ﴿ وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ٱسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلَـٰمَ ٱللَّهِ ﴾، واتە: ئەگەر یەکێك لە هاوبەش بۆ خوا دانەران داوای پەنا پێبردنی لێکردی، پەنای بدە، بۆ ئەوەی گوێی لە فەرمایشتی خوابێ، واتە: قورئان فەرمایشتی خوایە، بێژراوی خوایە.

هەروەها لە سوورەتی **(الأنعام)** لە ئایەتی ژمارە (١١٥)دا، دەفەرمووێ: ﴿ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا ﴾، فەرمایشتی پەروەردگارت تەواوی کردوە لە ڕاستیی و دادگەرییدا.

بە نسبەت گەردوونیشەوە، کە ئەویش دروستکراویی خوایەو، بەدیهێنراوی خوایە، ئایەت زۆرن لەو بارەوە، بۆ وێنە: خوا ﷻ لە سوورەتی (لقمان)دا دەفەرمووێ: ﴿ خَلَقَ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ۖ وَأَلْقَىٰ فِى ٱلْأَرْضِ رَوَٰسِىَ أَن تَمِيدَ بِكُمْ وَبَثَّ فِيهَا مِن كُلِّ دَآبَّةٍ ۚ وَأَنزَلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَنۢبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴿١٠﴾ هَـٰذَا خَلْقُ ٱللَّهِ فَأَرُونِى مَاذَا خَلَقَ ٱلَّذِينَ مِن دُونِهِۦ ۚ بَلِ ٱلظَّـٰلِمُونَ فِى ضَلَـٰلٍ مُّبِينٍ ﴿١١﴾ ﴾، واتە: خوا ئاسمانەکانی هێناونە دی، بەبێ کۆڵەکانێك کە

بیانبینن، (یاخود بە چەند کۆڵەکەیەك کە نەبینراون و، نایانبینن، کە مەبەستی هێزی کێشندەیە)، هەروەها چیا قورسەکانی خستوونە نێو زەوی، بۆ ئەوەی لە ژێرتاندا نەجووڵێ و، لە هەموو زیندەوەرێکی تێدا بڵاوکردۆتەوەو، لەسەرێوە ئاومان دابەزاندوە، هەر جۆرە ڕووەکێکی بەرهەمدارمان پێ ڕواندوە، ئەوە دروستکراوی خوایە، پێشانم بدەن، ئەوانی دیکەی جگە لەو (کە دەیانپەرستن)، چییان دروستکردوە؟! (دەنکە لمێك، پەڕە مریشکێك، لقە دارێك) ﴿بَلِ ٱلظَّٰلِمُونَ فِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٖ ﴾، بەڵکو ستەمکاران لە گومڕاییەکی ئاشکرادان.

کەواتە: دوو کتێبەکەی خوا: کتێبە بیستراوەکەی کە قوڕئانەو، کتێبە بینراوەکەی کە گەردوونە (**کِتابُ اللهِ المَسْموع، وَ کِتابُ اللهِ المَنْظُور**)، ناگونجێ پێکەوە دژ بوەستن، کەواتە: تاکو زانست بەرەو پێشەوە بچێ، ڕاستیی و هەقانیەتیی ئایین و بەرنامەی خوا کە لە قوڕئاندا بەرجەستەیە، زیاتر دەردەکەوێ، هەڵبەتە ڕێبازی پێغەمبەری خواش ﷺ، ئەویش هەر بەرجەستەکردنی قوڕئانە لەسەر ئەرزی واقیع و، چۆنیەتیی کارپێکردنی قوڕئانە.

٢- ئەوانەی تێکدەگیرێن: ئایینی گۆڕدراوو، زانیاریی تەواو، یاخود ئایینی تەواوو، بە ناو زانیاریی بە زانیاریی دانراون:

تێکگیران و دژیەکیی (**تناقص**) کاتێك ڕوو دەدات کە یان ئایینەکە گۆڕدرابێ، بەڵام زانیارییەکە تەواوبێ، یاخود ئایینەکە تەواوبێ، بەڵام ئەوەی بە زانیاریی دانراوە، زانیاریی نەبێت و ناتەواوبێ، هەر بۆیە کاتی خۆی لە سەدەکانی نێوەڕاستدا وەك لە مەوسووعەی: (درەوشاوەیی ئیمان و پووچەڵیی ئیلحاد)دا بە درێژیی سەرگوزشتەی سەرهەڵدانی ئیلحاد لە ئەورووپاو ڕۆژئاوامان دا باس کردوە، کە چۆن دژایەتیی و ناکۆکیی و دووبەرەکیی لەنێوان ڕەوتی زانست و ئایینی کڵێسادا، نەك ئایینی مەسیح، کە لە دوای مەسیح عليه السلام دەستکاریی کرا بوو، گۆڕدرا بوو، ئەو دژایەتیی و ناکۆکیی و دووبەرەکییە چۆن پەیدابوو؟ کە ئەوە بەسەرهاتێکی دوورو درێژە، چونکە ئایینەکە گۆڕدرابوو، بەڵام زانیارییەکە بە زۆریی تەواو بوو، ئەویش نەك هەمووی،

بەڵام ئایینەکە گۆڕدرابوو و تێکدرابوو، ئێستا هەندێك جار هەندێك شت بە ناوی زانیارییەوە دەگوترێ، بۆ وێنە: بیردۆزەی داریۆنیزم، یان فرۆیدیزم، یان مارکسیزم، ئەو بیردۆزانە کە لەگەڵ قورئاندا تێك دەگیرێن، لەبەر ئەوەی ئەوانە بە ناو زانیاریی ناتەواون، لەگەڵ ئایینی تێرو تەواودا تێك دەگیرێن، ئەگەرنا هیچ ڕاستییەکی زانستیی نیە، لەگەڵ وەحیی دەستکاریی نەکراو و، نەگۆڕدراودا تێك بگیرێ، یانی: لە ئێستاوە تاکو قیامەت دێ، کەسێك لێی بکۆڵێتەوە ڕاستییەکی زانستیی، کە سەلمێنرابێ ئەوە ڕاستییەکی زانستییە لە قۆناغی بیردۆزەو تیۆریی هەڵبردوە، هەرگیز ڕاستییەکی زانستیی نابینی کە لەگەڵ ئایەتێکی قورئاندا دژ بوەستێ، یان لەگەڵ دەقێکی سوننەتی پێغەمبەردا ﷺ کە بە ڕاستیی سەنەدەکەی ڕاست بێت و پەیوەست بێ بە پێغەمبەرەوە ﷺ چ فەرمایشتی بێ، چ کردەوەی بێ، چ دانپێداهێنانی بێ.

٣- بە پێی ئایەتی: ﴿ سَنُرِيهِمْ ءَايَٰتِنَا فِى ٱلْءَافَاقِ وَفِىٓ أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ ٱلْحَقُّ ﴾، بەردەوام و بەبێ پسانەوە، زانست هەر بەرەو پێش دەچێ و، هەتا زانیارییش بەرەو پێشتر بچێ، ڕاستیی قورئان ئاشکراتر دەبێ:

کەواتە: ئەمەش موژدەیەکی خۆشە بۆ هەموو ئەوانەی عەودالی زانستن و، شەیدای دەرکەوتنی ڕاستییەکانن، شەیدای ئەوەن کە لە نهێنییەکانی خۆیان و دەوروبەریان و، گەردوون زیاتر بەهرەمەندبن، با دڵنیابن، بەپێی ئەم ئایەتە موبارەکە، بەردەوام نهێنییەکانی گەردوون و، نهێنییەکانی خودی مرۆڤیش، زیاتر دەردەکەون، کە دواجاریش دەبن بە نیشانەی ڕاستییەتی قورئان و، نیشانەی ڕاستییەتی خوا ﷻ و، ڕاستییەتی پێغەمبەری خاتەم ﷺ.

چونکە وەك پێشتر گوتمان (س)ی سەر: ﴿ سَنُرِيهِمْ ﴾، لەمەودوا نیشانەکانیانمان پێشان دەدەین، سەردەمی پێغەمبەر ﷺ گوتوویانە: لە مەودوا، چونکە ئایەتەکە دەفەرموێ: لە مەودوا، بۆ ئێستاش کە دەیخوێنینەوە هەر بە مانای لە مەودوا دێ، کەواتە: بەپێی ئەو ئایەتە بەردەوام ڕاستییە زانستییەکان کەشف دەبن و دەردەکەون و، دەبنە بەڵگەش لەسەر ڕاستییەتی قورئان.

٤- زانایانی پێشووش ئاماژەیان بەو ڕاستییە مەزنە کردوە:

بۆ وێنە: (**فخر الدين الرازي**) لە تەفسیرەکەی خۆیدا[1] لە تەفسیری ئەم ڕستە قورئانییەدا کە دەفەرموێ: ﴿ سَنُرِيهِمْ ءَايَٰتِنَا فِى ٱلْءَافَاقِ ﴾، چەند قسەیەك دەکات، من پوختەی قسەکانی دێنم:

دەڵێ: دوو قسە هەن لە بارەی تەفسیری ئەو ڕستە قورئانییەوە:

یەکەم: مەبەست لە نیشانەکانی ئاسۆیەکان بریتین لە نیشانە گەردوونییەکان و، نیشانەی ئەستێرەو خڕۆکەکان و، نیشانەکانی شەوگارو ڕۆژگارو، نیشانەکانی ڕووناکیی و، تاریکییەکان، هەروەها نیشانەکانی جیهانی چوار توخمەکان، (مەبەستیان پێیان: ئاو و گڵ و هەواو ئاگر بووە)، هەروەها کە دەفەرموێ: ﴿ وَفِىٓ أَنفُسِهِمْ ﴾، مەبەست پێی ئەو بەڵگانەن کە وەردەگیرێن لە چۆنیەتیی دروستبوونی کۆرپەلەکان لە تاریکاییەکانی منداڵدانەکانداو، پەیدابوونی ئەندامەکان و، ئەو پێکهاتە سەرسوڕهێنەرانەی کە خوا مرۆڤیان لێ دروست دەکات، وەك خوا ﷻ لە سوورەتی (**الذاريات**)دا، دەفەرموێ: ﴿ وَفِىٓ أَنفُسِكُمْ ۚ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٢١﴾ ﴾، واتە: لە خودی خۆشتاندا نیشانە زۆرن، بۆچی سەرنج نادەن؟! ئنجا دوایی فەخرەددینی ڕازیی دەڵێ: (**يعني نُريهم من هذه الدلائل مرَّةً بعد أُخرَى إلى أن تزول الشبهات عن قلوبهم، ويحصل فيها الجزم، والقطع بوجود الإله القادر الحكيم العليم المنزّه عن المثل والضد**)، واتە: خوا مەبەستی ئەوەیە بفەرموێ: نیشانەکانی خۆمانیان لە ڕێی ئەو بەڵگانەوە پێشان دەدەین، جار لە دوای جار، تاکو گومانەکان لە دڵیاندا دەڕەونەوەو، دڵنیایی لە دڵیاندا پەیدا دەبێ، بە بوونی پەرستراوێکی توانای کارزانی زانای پاك، لە وێنەو لە دژ.

دوایی بۆ خۆی پرسیارێك دەکات، دەڵێ: (**فَإنْ قِيلَ: هَـذَا الوَجْـهُ ضَعِيـفٌ؛ لأنَّ قَوْلَـهُ تَعالى: ﴿ سَنُرِيهِمْ ﴾، يَقْتَضِي أَنَّـهُ تَعالى ما أَطْلَعَهم عَلَى تِلْكَ الآياتِ إلى الآنِ، وسَيُطْلِعُهُم عَلَيْها بَعْدَ ذَلِكَ، والآيَاتُ المَوْجُودَةُ فِي العَالَمِ الأَعْلَى والأَسْفَلِ، قَدْ كَانَ**

---

(١) تفسير الكبير: ج٢٧ ص١٢٣.

اللَّـهُ أَطْلَعَهُـم عَلَيْهَـا قَبْـلَ ذَلِـكَ، فَثَبَـتَ أَنَّـهُ تَعَـذَّرَ حَمْـلُ هَـذَا اللَّفْـظِ عَـلَى هَـذا الوَجْـهِ)، واتـە: ئەگـەر بگوتـرێ: ئەمـە ئـەوە دەگەیەنـێ کـە خـوا جـارێ ئـەو خەڵکـەی ئـاگادار نەکردۆتـەوە لـەو نیشـانانەو، لـە مـەودوا ئاگاداریـان دەکاتـەوە، لـە حاڵێکـدا لـە جیهانـی سـەرێ و، جیهانـی خوارێـدا، خـوا ئـەو شـتانەی پێشـانی خەڵـك هـەر داون، کەواتـە: ناگونجـێ ئـەو ئایەتـە بـەو جـۆرە تەفسـیر بکـرێ!

فەخرەددینـی ڕازیـی وەڵامێکـی بـاش دەداتـەوە، لـە قـەدەر خـۆی لـە سـەدەی شەشـەمی کۆچیـی و سـەرەتای سـەدەی حەوتەمـدا، دەڵـێ: (**قُلْنـا: إنَّ القَـوم وَإِنْ كَانُـوا قَـد رأوا هَـذِهِ الأَشـيَاء، إلاَّ أن العجائـب التـي أودعهـا اللـه تعـالى في هـذه الأشـياء، مِـمّا لا نهايـة لهـا، فهـو تعـالى يُطْلِعُهـم عـلى تلـك العجائـب زمانـاً فزمانـاً، ومثالـه كل أحـد رأى بعينـه بنيـة الإنسـان وشـاهدها، إلا أن العجائـب التـي أبدعهـا اللـه في تركيـب هـذا البـدن كثـيرة، وأكـثر النـاس لا يعرفونهـا، والـذي وقـف عـلى شيء منهـا، فكلّـما ازداد وقوفـاً عـلى تلـك العجائـب والغرائـب، ازداد معرفـة بهـا، فَصَـحَّ بِهَـذا الطَّرِيـقِ قَوْلُـهُ:** ﴿ سَنُرِيهِمْ ءَايَٰتِنَا فِى ٱلْـَٔافَاقِ وَفِىٓ أَنفُسِهِمْ ﴾)، واتـە: بەڵـێ ئـەو شـتانەیان بینیـون، بـەڵام ئـەو شـتە سەرسـوڕهێنەرانەی خـوا لـەو شـتانەدا دایناون، کۆتاییـان نیـە، خـوای بـەرز ئـەو شـتە سەرسـوڕهێنەرانە، کات لـە دوای کات بـۆ خەڵـك دەردەخـات، وێنەکەشـی ئەوەیـە هەمـوو کەسـێك جەسـتەی مرۆڤـی بینیـوە، چەنـد سەرسـوڕهێنەرە! بـەڵام ئـەو شـتە سەرسـوڕهێنەرانەی لـە جەسـتەی مرۆڤـدا هـەن، زۆر زۆرن و، زۆربەی خەڵکـی نایانزانن، (کەواتـە: بـەردەوام دەردەکـەون)، کەسـێکیش کـە شـتێکیان لـە بـارەوە دەزانـێ، هەتـا زیاتریـان لـە بـارەوە بزانـێ، زانیاریـی لـە بارەیانەوە پـتر دەبـێ، بـەو جۆرەش فەرمایشـتی خـوا: ﴿ سَنُرِيهِمْ ءَايَٰتِنَا فِى ٱلْـَٔافَاقِ وَفِىٓ أَنفُسِهِمْ ﴾، ڕاسـت دێتـە دی.

دووەم: (**والقَوْلُ الثَّانِي: أنَّ المُرَادَ بِآيَاتِ الآفَاقِ: فَتْحُ البِلَادِ المُحِيطَةِ بِمَكَّةَ، وبِآيَاتِ أَنْفُسِهِمْ فَتْحُ مَكَّةَ**)، واتە: مەبەست لە ئاسۆیەکان بریتیە لە ئازادکردنی ئەو وڵاتانەی کە دەوری مەککەیانداوە (کە ئیسلام ئازادیان دەکات)، مەبەستیش لە: ﴿ أَنفُسِهِمْ ﴾، ئازادکرانی شاری مەککەیە!

بەڵام بە دڵنیایی ئەم واتایەی دووەم - کە بەداخەوە زۆربەی تەفسیرە پێشینەکان ئەمەیان زیاتر هەڵبژاردوە - لەگەڵ نێوەڕۆکی ئایەتەکاندا ناگونجێ، بەڵام ئەوەی فەخرەددینی ڕازی لە قسەی یەکەمی دا دەریخستوە، زۆر جوانە، کە لە ڕۆژگاری ئەوان دا وەك ئێستا زانست بەرەو پێشەوە نەچووە، تاکو ئەو هەموو نهێنییانە دەرکەون: گەردوون چۆن دروست بووەو، سووڕانەوەی زەوی و، خڕیەتیی زەوی و، بەرگە هەواو، بەرگە ئاویی و، چیایەکان و.... هتد، دەرنەکەوتوون، هیچ گومانی تێدانیە کە مەبەستی خوای بەرزیش هەر ئەوەیە، هەڵبەتە وێڕای فەخرەددینی ڕازیی[1]، زۆربەیان ئەو ڕایەشیان هێناوەو ئاماژەشیان بەوە کردوە کە دەگونجێ مەبەست پێی دەرکەوتنی نیشانەکانی خوا بێ لە گەردوون و، لە مرۆڤدا، لەئەنجامی بەرەو پێش چوونی زانستدا.

خوا بە لوتف و کەرەمی خۆی لە قورئاندا زیاتر سەر ڕاستمان بکات، و شارەزامان بکات و دڵمان زیاتر پڕبکات لە ئیمان و هیدایەت، چونکە تاکو لە خوا نیزیکتر بین، بە دڵنیایی بە فەرمایشتەکەشی ئاشناتر دەبین، خوا یارمەتییمان بدات کە هەرچی دەیزانین بیشیتوانین، حاڵی بوونەکە لە خۆماندا بکەینە حاڵ، چونکە بێگومان ئامانجی زانست بریتیە لە کارپێکردن و خۆ پێ چاککردن و دەوربەر پێ چاککردن.

لێرەشدا کۆتایی بە تەفسیرکردنی ئایەتەکانی سووڕەتی (فصلت) دێنین و دەڵێین:

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

---

(١) الطبري في (جامع البيان): ج٢٥، ص٦، (القرطبي) في (الجامع لأحكام القرآن) ج١٥، ص:٢٩٩، (ابن عجيبة) في (البحر المديد في تفسير كتاب المجيد) ج٢٥، ص٣٥٥، (الشوكاني) في (فتح القدير) ج:٢٤٤، ص٦٢٧.

تەفسیری سوورەتی

الشُّورَىٰ

AliBapir/علی باپیر
archive.org/details/@alibapir
AliBapir/علی باپیر
AliBapir

دەستپێك

بەڕێـــــزان!

ئەمـڕۆ كـە (٢٩/ ربيـع الثـاني/ سـاڵی ١٤٤١) كۆچییـە، بەرانبـەر (٢٠١٩/١٢/٢٦) زایینـی، خـوا پشـتیوان بێـت دەسـتدەكەین بـە تەفسـیركردنی سـوورەتی (**الشـورى**).

نێوەڕۆكی سوورەتی (الشورى) و بابەتەكانی

یەكەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە، بە دوو ناوان ناسراوە:

١- (**حـم عسق**)، یان (**عسق**).

٢- (**سُورَةُ الشُّورَى**)، یان (**سُورَة شُورى**)، واتە: بەبێ (أل)، وەك (**البخاري**) لە (**كتاب التفسير**) و (**الترمذي**) لە (**جامع السنن**)دا، هێناویانە، بەڵام دیارە ئەوەی زیاتر باوە، بریتیە لە (**سورة الشورى**) یان (**سورة شورى**).

دووەم: شوێنی دابەزینی:

ئـەم سـوورەتە موبارەكـە، لـەلای زۆربـەی زانایـان یەكێكـە لـە سـوورەتە مەككەیـەكان، هەرچەنـدە لـە قەتـادەو ئیبنـو عەبباسیشـەوە هاتـوە كـە چـوار ئایەت، ئایەتـەكانی: (٢٣ - ٢٦)، كـە ئەمـە دەقەكەیانـە: ﴿قُل لَّآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ أَجۡرًا إِلَّا ٱلۡمَوَدَّةَ فِي

ٱلۡقُرۡبَىٰۗ وَمَن يَقۡتَرِفۡ حَسَنَةٗ نَّزِدۡ لَهُۥ فِيهَا حُسۡنًاۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ شَكُورٌ ﴿٢٣﴾ أَمۡ يَقُولُونَ ٱفۡتَرَىٰ
عَلَى ٱللَّهِ كَذِبٗاۖ فَإِن يَشَإِ ٱللَّهُ يَخۡتِمۡ عَلَىٰ قَلۡبِكَۗ وَيَمۡحُ ٱللَّهُ ٱلۡبَٰطِلَ وَيُحِقُّ ٱلۡحَقَّ بِكَلِمَٰتِهِۦٓۚ إِنَّهُۥ
عَلِيمُۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٢٤﴾ وَهُوَ ٱلَّذِي يَقۡبَلُ ٱلتَّوۡبَةَ عَنۡ عِبَادِهِۦ وَيَعۡفُواْ عَنِ ٱلسَّيِّـَٔاتِ وَيَعۡلَمُ
مَا تَفۡعَلُونَ ﴿٢٥﴾ وَيَسۡتَجِيبُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَيَزِيدُهُم مِّن فَضۡلِهِۦۚ
وَٱلۡكَٰفِرُونَ لَهُمۡ عَذَابٞ شَدِيدٞ ﴿٢٦﴾ ﴾، مەدینەیین، بەڵام وا پێناچێ ئەو ڕایە ڕاست بێ، دەگونجێ عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس (خوا لێیان ڕازی بێ)، شتی وای هەر لێ نەگێڕدرابێتەوە، هەروەها قەتادەش لێی نەگێڕدرابێتەوە، دەشگونجێ لێشیان گێڕدرابێتەوەو وای تێگەیبن، بەڵام وەك دوایی لە کاتی تەفسیر کردنی ئایەتەکاندا بۆمان دەردەکەوێ، ئایەتەکانی ئەم سوورەتە موبارەکە وەك ئاڵقەکانی زنجیر یەکدی پەیوەست دەکەن و، هیچ نیشانەو بەڵگەیەکیش نیە لەسەر ئەوەی ئەو چوار ئایەتە یاخود هەر ئایەتێکی دیکە، کە هەندێکیان باسی هەندێ ئایەتی دیکەشیان کردوە، لەگەڵ کەش و بارودۆخی قۆناغی مەککەدا نەگونجێ و ناچاربین بڵێین: لە مەدینە هاتۆتە خوار، هەروەها هیچ نەقڵێك و ڕیوایەتێکی ڕاست - لەڕووی سەنەدەوە - لەبەر دەستدا نیە، ناچارمان بکات بڵێین: ئەو ئایەتە لە فلان بۆنەداو، لە فلان کاتەدا لە مەدینە هاتۆتە خوار، دوایی خراوەتە نێو ڕیزی ئەو ئایەتانەی سوورەتی (**الشورى**) کە لە مەککەدا دابەزیوە.

سێیەم: ڕیزبەندیی لە موصحەف و دابەزینی دا:

لە (**مصحف**)دا ژمارە (٤٢)یە، واتە: لە سوورەتی (**الفاتحة**)وە کە دێین ئەم سوورەتە موبارەکە ژمارەکەی (٤٢)یە، بەڵام لە ڕیزبەندیی دابەزیندا، ژمارە (٦٩)یە، واش پێدەچی لە دەوری ساڵی هەشتەمی پێغەمبەرایەتیی، تاکو ساڵی نۆیەمیشی خایاندبێ، دابەزیبێ، واتە: لەگەڵ کەش و بارودۆخی هەردوو ساڵانی: ٨ و٩ دا زیاتر دەگونجێ و، ئایەتی: ﴿ وَٱلَّذِينَ ٱسۡتَجَابُواْ لِرَبِّهِمۡ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَمۡرُهُمۡ

﴿شُورَىٰ بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٣٨﴾﴾، لەوبارەوە ئاماژەیە بە هەڵوێستی هەردوو هۆزی ئەوس و خەزرەج، کە هەندێك دەڵێن: لە ساڵی نۆیەمداو هەندێك دەڵێن: لە ساڵی دەیەمی پێغەمبەرایەتییدا، بۆ یەکەمجار دیداریان لەگەڵ پێغەمبەری خاتەمدا ﷺ کردوەو، دواتر پەیمانی یەکەم و دووەمی عەقەبەیان لەگەڵ پێغەمبەری خوادا ﷺ بەستوون، هەندێکیش دەڵێن: یەکەم دیدار لە ساڵی یازدەیەمی پێغەمبەرایەتیی دابووە، پەیمانی یەکەم و دووەمیش لە ساڵانی دوازدەو سێزدەدا بوون.

چوارەم: ژمارەی ئایەتەکانی:

ژمارەی ئایەتەکانی سوورەتی (**الشورى**)، لە لای خەڵکی مەدینەو مەککەو شام، هەروەها بەصرەش، بە پەنجا (٥٠) دانراوە، بەڵام لە لای خەڵکی کووفە بە پەنجاو سێ (٥٣) دانراوە، زیاتریش ژمارەی (٥٣) زیاتر تەبەنیی کراوە، پێشتریش گوتوومانە: کە جیاوازیی لە ژماردنی ئایەتەکاندا، دەگەڕێتەوە بۆ کورتیی و درێژیی ڕستەکانی قورئان، زانایەك ڕستەیەکی کردۆتە دوو کوت، بۆیە بۆتە دوو ئایەت، یەکی دیکە هەمووی بە سەریەکەوە کردوە بە یەك ڕستە، بۆیە هەمووی بۆتە یەك ئایەت.

پێنجەم: نێوەڕۆکی:

ئەم سوورەتە پانتاییەکی زۆری تێدا تەرخانکراوە بۆ باسی وەحیی، شەش جاران وشەی وەحیی بە چەند ڕێژگەیەك لەم سوورەتە موبارەکەدا دووبارە بۆتەوە، لە ئایەتەکانی: (٣،٧،١٣،٥١،٥٢)دا، هەروەها لەم سوورەتەدا سێ شێوازەکانی وەحیی کردنی خوا، هاتوون، تەنیا لەم سوورەتەشدا خوا ﷻ هەرسێك شێوازەکانی سروشکردنی خۆی بۆ پێغەمبەران (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ**)، خستوونە ڕوو، بەڵام

وێڕای باسی وەحیی کە پانتایەکی زۆری داگرتوە، چەند بابەتێکی دیکەش هاتوون، وەك:

١- خستنەڕووی ژمارەیەك لە سیفەت و کردەوەکانی خوا.

٢- باسی ڕۆژی دوایی، بە هەردوو قۆناغی ئاخیر زەمان و قیامەت و، باسی بەهەشت و دۆزەخ.

٣- باسی پێغەمبەرانی خوا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) و خاوەنی یەك ئایین و بەرنامە بوونیان لە هێڵە گشتییەکاندا، کە بە تایبەت ناوی نووح و ئیبراهیم و مووساو عیسا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)و، ناوی پێغەمبەری خۆشمان موحەممەد ﷺ بە شێوەی دواندن هاتوە.

٤- باسی سیفەتە بنەڕەتییەکانی کۆمەڵی مسوڵمان، کە دەوری دە (١٠) سیفەتن.

٥- باسی گەڕانەوە بۆ لای خواو، تەوبە وەرگرتنی خوا لە بەندەکانی.

٦- باسی خستنەڕووی ژمارەیەك لە چاکەو نیعمەتەکانی خوا لە ژیانی مرۆڤدا.

٧- فەرمانکردنی خوا بە پێغەمبەرەکەی ﷺ کە پێنج ئەرکان جێبەجێ بکات و، پێنج ڕاستییانیش ڕابگەیەنێ، لە ئایەتی ژمارە (١٥)دا، هاتوە.

شەشەم: تایبەتمەندییەکانی:

ئێمە لەم سوورەتەدا (١٠) تایبەتمەندییمان دیاریی کردوون، کە دەگونجێ زیاتریشبن، یان دەشگونجێ ئەم (١٠)یە، هەندێکیان بخرێنە نێو هەندێکیان:

١)- یەکەمین تایبەتمەندیی ئەم سوورەتە، ئەوەیە کە دەستپێکی بە پێنج (٥) پیتی پچڕ پچڕە، بەڵام لە (٢) ئایەت دا، (حمٓ ﴿١﴾ عٓسٓقٓ ﴿٢﴾)، چونکە دەستپێکێکی دیکەی پێنج پیتیی هەیە، لە سوورەتی (مریم)دا، بەڵام لەوێ هەر پێنج (٥) پیتەکان بەسەر یەکەوەن و یەك ئایەتن (كٓهيعٓصٓ) بەڵام لێرەدا: (حمٓ)، (عٓسٓقٓ).

٢)- لە ئایەتی (١١)دا، ئەم تەعبیرە لە هەموو قورئاندا تەنیا لێرەدا هاتوە: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِۦ شَىْءٌ ١١﴾الشورى، واتە: هیچ شتێك وەك خوا نیەو، خوا وەك هیچ شتێك نیە.

٣)- باسی ئەو ڕاستییە کە شەریعەتی موحەممەد ﷺ هەمان شەریعەتی نووح و ئیبڕاهیم و مووساو عیسایە، دیارە لە هێڵە گشتییەکانیدا، ئەویش لە ئایەتی (١٣) دا هاتوە.

٤)- هاتنی پێنج ئەرکی گەورەو پێنج هەواڵی مەزن لە یەك ئایەتدا، یانی: خوا ﷻ پێنج ئەرکی بە پێغەمبەر ﷺ سپاردوون، پێشیفەرمووە پێنج ڕاستییان ڕابگەیەنێ لە یەك تاکە ئایەتدا، ئایەتی ژمارە (١٥).

٥)- باسی ئەوە کە خوا ﷻ کتێبی بە هەق دابەزاندوەو، تەرازووشی دابەزاندوە، لە ئایەتی ژمارە (١٧)دا، کە تەنیا لەم سووڕەتەدا بەم شێوەیە هاتوە.

٦)- باسی ئەوە کە پێغەمبەر ﷺ جگە لە: ﴿ٱلْمَوَدَّةَ فِى ٱلْقُرْبَىٰ﴾، هیچ پاداشتێکی دیکە لە خەڵك ناخوازێ، کاتێك بانگیان دەکات بۆ لای خوا، لە ئایەتی ژمارە (٢٣)دا، کە دەفەرموێ: ﴿قُل لَّآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا ٱلْمَوَدَّةَ فِى ٱلْقُرْبَىٰ ٢٣﴾الشورى، واتە: بڵێ: هیچ پاداشتێکتان لێ داوا ناکەم جگە لە ﴿ٱلْمَوَدَّةَ فِى ٱلْقُرْبَىٰ﴾ کە ڕاسترین و گونجاوترین مانای ئەوەیە: تەنیا خۆشەویستییم هەیە کە ئێوە زیاتر لە خوا نیزیك ببنەوە، واتە: تەنیا شتێك کە لێتان داوا بکەم لە بەرانبەر گەیاندنی پەیامی خوادا، ئەوەیە: حەز دەکەم زیاتر لە خوا نیزیك بن، کەواتە: پاداشتەکەش هەر بۆ خۆیان دەگەڕێتەوە.

٧)- باسی ئەوە کە کاروباری مسوڵمانان دەبێ بەڕاوێژ بێ، لە ئایەتی ژمارە (٣٨)دا: ﴿وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ ٣٨﴾الشورى.

٨)- باسی ئەوە کە خوا، بە ویستی خۆی، کچان و کوڕان، یان هەردووکیان بە مرۆڤەکان دەدات و، هەندێکیان نەزۆك دەکات و هیچیان پێنادات، ئەویش لە ئایەتەکانی: (٤٩ و ٥٠)دا هاتوەو، لە هەموو قورئان دا تەنیا لێرەدا ئەوە هاتوە.

٩)- باسی سێ شێوازەكانی ناردنی وەحیی خوا بۆ پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، لە ئایەتی ژمارە (٥١)دا هاتوە: ﴿ وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُكَلِّمَهُ ٱللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِن وَرَآيِٕ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِۦ مَا يَشَآءُ ... ﴾ .

١٠)- باسی ئەوە كە پێش ناردنی وەحیی، پێغەمبەری كۆتایی موحەممەد ﷺ نەیزانیوە نەكتێب چییە، نە ئیمان چییە؟ وەك دەفەرمووێ: ﴿ وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا ۚ مَا كُنتَ تَدْرِي مَا ٱلْكِتَٰبُ وَلَا ٱلْإِيمَٰنُ ﴿٥٢﴾ ﴾، واتە: ڕووحێكمان لە لایان خۆمانەوە بۆ تۆ ناردوە، كە پێش ئەو نەتدەزانی نە كتێب چییە؟ (واتە: بەرنامەی ژیان)، نە ئیمانیش چییە؟.

كە بە داخەوە، زۆرێك لە توێژەرەوان لە تێگەیشتنی ئەو ڕستە قورئانییەدا نەیانپێكاوە، لەبەر ئەوەی كارتێكراوبوون بە پێناسەی ئیمان، بەو پێیەی لە سەردەمی خۆیاندا باو بووە، كە بریتی بووە لە ناسینی خوا، ئنجا كە خوا دەفەرمووێ: تۆ پێش قورئان نەتدەزانی كتێب چییەو ئیمان چییە؟ گوتوویانە: چۆن دەبێ پێغەمبەر ﷺ خوای نەناسیبێ؟! كە لە ڕاستییدا پێغەمبەری خوا (محمد) ﷺ و هەموو پێغەمبەران خوایان هەر ناسیوە، پێش هاتنی وەحییش، بەڵام ئیمان جیایە لە خواناسیی، وەك دوایی باسی دەكەین.

حەوتەم: دابەشكردنی ئایەتەكان بۆ چەند دەرسێك:

خوا پشتیوان بێ ئێمە كۆی پەنجاو سێ (٥٣) ئایەتەكەی ئەم سوورەتە موبارەكە، بۆ (٦) دەرسان دابەش دەكەین:

دەرسی یەكەم: دوازدە ئایەتی سەرەتا دەگرێتە خۆی، ئایەتەكانی: (١ - ١٢)، كە نێوەڕۆكەكانی بریتیە لە ناساندنی خوا، بە كۆمەڵێكی زۆر لە سیفەت و كردەوەكانی، دەوری بیست و حەوت (٢٧) و، باسی قورئان و باسی پێغەمبەرە ﷺ پێغەمبەری خاتەم و، باسی وەحیی ناردنی خوایە بۆ پێغەمبەری خاتەم و بۆ پێغەمبەرانی پێشووش (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم).

دەرسی دووەم: شەش ئایەت دەگرێتە خۆی، ئایەتەکانی: (١٣ - ١٨)، کەتێیان دا باسی ئایینی خوا بە گشتیی کراوەو، باسی هەر پێنج پێغەمبەرە مەزنەکان کراوە: نووح و ئیبراهیم و مووساو عیساو موحەممەد (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) و، باسی ئەرکی پێغەمبەری خاتەم ﷺ کراوە، هەروەها باسی ئەوە کە قورئان بە هەق دابەزێنراوەو، تەرازووشی لە گەڵدا دابەزێنراوە.

دەرسی سێیەم: شەش ئایەت دەگرێتە خۆی، ئەویش ئایەتەکانی: (١٩ - ٢٤)، باسی لوتفی خواو، باسی هەوڵدانی مرۆڤ چ بۆ دنیا، چ بۆ ڕۆژی دوایی و، سەرەنجامی مرۆڤەکان لە قیامەتدا، بە هەر دوو باری ئەرێنیی و نەرێنییدا، کراوە.

دەرسی چوارەم: یازدە ئایەت دەگرێتە خۆی، ئایەتەکانی: (٢٥ - ٣٥)، باسی ژمارەیەك لە چاکەو نیعمەتەکانی خوا کراوە، کە هاوکات نیشانەو بەڵگەشن لە سەر بەدیهێنەرایەتیی و، پەروەردگارێتیی و، خاوەندارێتیی و، تەنیا پەرستراوێتیی خوا.

دەرسی پێنجەم: ئەویش یازدە ئایەت دەگرێتە خۆی، ئایەتەکانی: (٣٦ - ٤٦)، باسی سیفەتە بنەڕەتییەکانی کۆمەڵی بڕوادار کراوە، کە دەوری دە (١٠) سیفەتن، ئەم سوورەتە یەکێکە لە شوێنە دەگمەن و کەمەکان، کە خوا ﷻ ژمارەیەکی زۆر لە سیفەتەکانی بڕوادارانی وەك کۆمەڵ، خستوونەڕوو، لە نێویاندا ئەوە کە کاروباریان بە ڕاوێژ بەڕێوە دەبەن و، ئایەتی ژماری (٣٨) تاکە شوێنێکە کە ئەوەی تێدا هاتبێ: ﴿وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ ﴿٣٨﴾﴾الشورى، کاروباریان بە ڕاوێژە.

دەرسی شەشەم: کە حەوت ئایەتی کۆتایی دەگرێتە خۆی، ئایەتەکانی: (٤٧ - ٥٣) فەرمانکردنی خوا، بە وەڵامدانەوەی مرۆڤان، کە بە دەم بانگی پەیامی خواوە بێن و باسی هەر سێ شێوازەکەی وەحیی و، باسی ئەوە کە خوا ﷻ وەك چۆن وەحیی بۆ پێغەمبەران ناردوە (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، بەهەمان شێوەش

وەحیی بۆ پێغەمبەری خاتەم ناردوە، کە ڕووحێکە لە لایان خۆیەوەو بە هۆی ئەو ڕووحەوە ئنجا لێی ئاشکرابووە، ئیمان چییەو بەرنامە چییەو دەبێ چی بکات و چۆن بەندایەتیی بۆ خوا بکات و، چۆن کۆمەڵگاو دەوروبەرەکەی خۆی چاك بکات؟

دەرسی یەکەم

AliBapir/علي باپير
archive.org/details/@alibapir
AliBapir/علي باپير
AliBapir
www.alibapir.net

AliBapir
archive.org/details/@alibapir
AliBapir

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسە لە دوازدە (١٢) ئایەتی سەرەتای سوورەتی (**الشورى**) پێکدێ: (١ - ١٢)، کە لەو (١٢) ئایەتەدا خوا باسی وەحیی ناردنی خۆی بۆ موحەممەد ﷺ هەروەها بۆ تێکڕای پێغەمبەرانی دیکەش، (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ**) دەکات.

شایانی باسە: لە دوو توێی ئەو دوازدە (١٢) ئایەتەدا، دەوری بیست و حەوت (٢٧) لە سیفەت و کردەوە بێ وێنەکانی خوا خراونە ڕوو، کە کەم وایە لە پایانتاییەکی ئەوەندەدا، هێندە لە سیفەت و کردەوەکانی خوای تاك و بێ وێنە خرابنەڕوو لە قورئاندا، ئنجا لەمیانی ئەوەشدا زیاتر لە بیست (٢٠) بابەتی گەورەو گرنگی جۆراو جۆر لە بواری بووناسیی و ئیمان و عەقیدەدا خراونەڕوو.

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿ حمٓ ﴿١﴾ عٓسٓقٓ ﴿٢﴾ كَذَٰلِكَ يُوحِىٓ إِلَيْكَ وَإِلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكَ ٱللَّهُ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ
﴿٣﴾ لَهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۖ وَهُوَ ٱلْعَلِىُّ ٱلْعَظِيمُ ﴿٤﴾ تَكَادُ ٱلسَّمَٰوَٰتُ
يَتَفَطَّرْنَ مِن فَوْقِهِنَّ ۚ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَن فِى
ٱلْأَرْضِ ۗ أَلَآ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٥﴾ وَٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُوا۟ مِن دُونِهِۦٓ أَوْلِيَآءَ ٱللَّهُ
حَفِيظٌ عَلَيْهِمْ وَمَآ أَنتَ عَلَيْهِم بِوَكِيلٍ ﴿٦﴾ وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لِّتُنذِرَ
أُمَّ ٱلْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنذِرَ يَوْمَ ٱلْجَمْعِ لَا رَيْبَ فِيهِ ۚ فَرِيقٌ فِى ٱلْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِى ٱلسَّعِيرِ
﴿٧﴾ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَعَلَهُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَلَٰكِن يُدْخِلُ مَن يَشَآءُ فِى رَحْمَتِهِۦ ۚ وَٱلظَّٰلِمُونَ مَا
لَهُم مِّن وَلِىٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٨﴾ أَمِ ٱتَّخَذُوا۟ مِن دُونِهِۦٓ أَوْلِيَآءَ ۖ فَٱللَّهُ هُوَ ٱلْوَلِىُّ وَهُوَ يُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰ

وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٩﴾ وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِن شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ ذَٰلِكُمُ
اللَّهُ رَبِّي عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴿١٠﴾ فَاطِرُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَعَلَ لَكُم
مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا يَذْرَؤُكُمْ فِيهِ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ
وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿١١﴾ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ
وَيَقْدِرُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٢﴾ ﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{بە ناوی خوای بەبەزەیی بەخشندە، حا میم ﴿١﴾ عەین سین قاف ﴿٢﴾ بەو شێوەیە (کە هەر شایستەی خوایە) خوای زاڵی کارزان، سروش بۆ لای تۆو بۆ لای ئەوانەی پێش تۆش (لە پێغەمبەران) دەکات ﴿٣﴾ هەرچی لە ئاسمانەکان و، هەرچی لە زەویی دایە، هی ویەو ئەو بەرزی مەزنە ﴿٤﴾ نیزیکە ئاسمانەکان لە سەرەوەیان ڕا هەڵبقڵیشێن (لە سام و هەیبەتی خوا)و فریشتەکانیش پەروەردگاریان بە پاك دەگرن و، بە ستایشکردنیەوەو داوای لێبوردن (لە خوا) دەکەن بۆ ئەو کەسانەی لە زەویدان، ئەها (ئاگاداربن!) بەڕاستیی هەر خوا لێبوردەی بەبەزەییە ﴿٥﴾ ئەوانەش کە جگە لەوی دۆست و سەرپەرشتیارانێکیان گرتوون، خوا بەسەریانەوە پارێزەرو (چاودێرە)و، تۆ کار پێسپێرراوو (پارێزەر)ی بەسەریانەوە، (کە ڕێی لادانیان لێبگری) ﴿٦﴾ هەروەها بەو شێوەیەی (کە شایستەی ئێمەیە) قورئانێکی عەرەبیی (زمان)مان بۆ لات سروشکردوە، تاکو (خەڵکی) دایکی ئاوەدانییەکان (شاری مەککە)و خەڵکی دەوروبەری پێ وریابکەیەوەو بترسێنی و، (خەڵك) لە ڕۆژی کۆکردنەوە کە دوودڵیی تێدانیە، بترسێنی، (کە لەو ڕۆژەدا) کۆمەڵێك (کە خەڵکی بڕواداری چاکەکارن) لە نێو بەهەشتدا دەبن و، کۆمەڵێك (کە خەڵکی بێبڕوای خراپەکارن) لە نێو کڵپە

(ی دۆزەخ)دا دەبن ﴿٧﴾ ئەگەر خواش ویستبای (زۆریان لێ بكات) دەیكردنە یەك كۆمەڵ (و لەسەر ئیمان، یان لەسەر كوفر كۆی دەكردنەوە) بەڵام (ئازادی كردوون و سەرەنجام) هەر كەسێكی بیەوێ (بە هۆی ئیمان هێنانیەوە) دەیخاتە نێو بەزەیی خۆیەوەو، ستەمكارانیش (كە هیدایەت و پەیامی خوا وەرناگرن) هیچ سەرپەرشتیارو پشتیوانێكیان نیە ﴿٨﴾ یان ئایا (بێبڕوایان) جگە لەو (خوا) سەرپەرشتیارانێكیان گرتوون؟ بەڵكو (لە ڕاستییدا) تەنیا خوا سەرپەرشتیارەو، بەس ئەو مردووان دەژیێنێتەوەو، هەر ئەویش لەسەر هەموو شتێك بە توانایە ﴿٩﴾ هەر شتێكیش تێیدا كەوتنە ڕاجیاییەوە، حوكم و بڕیارەكەی تەنیا بۆ لای خوایە، (بڵێ:) ئا ئەو خوایەتان پەروەردگارمە، پشتم تەنیا بەو بەستوەو، بەس بۆ لای ویش لە ناخەوە دەگەڕێمەوە ﴿١٠﴾ داهێنەری ئاسمانەكان و زەوییە، لە خۆتان هاوسەرانی بۆ ڕەخساندوون و، لە ئاژەڵانیش جووتە (نێرو مێ)یەكانی ڕەخساندوون كە لەوەدا (لەو جووتییە دا) زۆرتان دەكات (خۆتان و ئاژەڵەكانتان، وەچەتان بەردەوام دەبێ) هیچ شتێك وەك وی (خوا) نیەو، ئەو بیسەری بینەرە ﴿١١﴾ كلیلەكانی ئاسمانەكان و زەوی هی وین، بۆ هەر كەس بیەوێ بژیو زۆرو فراوان دەكات و، كەم و تەنگ دەكات، بە دڵنیایی ئەو بە هەموو شتێك زانایە ﴿١٢﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(يَتَفَطَّرْنَ): واتە: هەڵدەقڵیشێن، (**الفَطْرُ: الشَّقُّ طُولاً**) (**فَطْر**): بریتیە لە شتێك كە بە باری درێژییدا بشكێ، بە كوردیی هەڵقڵیشانی پێ دەڵێن، دەگوترێ: دارەكە قڵیشا، دیوارەكە قڵیشا، (**مِنْ فُطُورٍ أي: اخْتِلاَلٍ وَوَهْنٍ**) (**فُطُورٍ**): بە مانای ناڕێكیی و بێهێزیی دێ.

(أُمَّ ٱلْقُرَىٰ): مەبەست شاری مەككەیە، دایكی ئاوەدانییەكان، هەر وەك بە مەجەڕڕە گوتراوە: (**أُمُّ النُّجُوم**) دایكی ئەستێرەكان (كەهكەشان)، هەروەها بە (**اللَّوحُ المَحْفُوظ**) گوتراوە: (**أُمُّ الكِتَاب**) دایكی نووسینەكان.

(فَاطِرُ): واتە: داهێنەر، پەیداكەر، (**فَطْرُ اللهِ الخَلْقَ: هُوَ إِيْجَادُهُ الشَّيءَ، وَإِبْدَاعُهُ عَلَى هَيْئَةٍ مُتَرَشِّحَةٍ لِفِعْلٍ مِنَ الأَفْعَال**)، خوا دروستكراوەكانی (**فَطْر**) كردوون، (**فطْر**) بریتیە لە پەیداكرنی شتێك و، داهێنانی بە شێوەیەك كە لێی بوەشێتەوە كارێك ئەنجام بدات، كەواتە: (فَاطِرُ) یانی: (**مُبْدِع**) داهێنەرو پەیداكەر.

(يَذْرَؤُكُمْ فِيهِ): واتە: لەوێدا زۆرتان دەكات، (**الذَّرْءُ: إِظْهَارُ اللهِ تَعَالَى مَا أَبْدَاهُ، يُقَالُ: ذَرَأَ اللهُ الخَلْقَ، أي: أَوْجَدَ أَشْخَاصَهُمْ**) (**ذَرْءُ**): هەم بە مانای دەرخستن دێ، هەم بە مانای زۆر كردن و بڵاو كردنەوەش دێ.

(مَقَالِيدُ): بە مانای (**مَفَاتِيح**) دێ، واتە: كلیلەكان، (**مَقَالِيْد: جَمْعُ إِقْلِيْد مَأْخُوذٌ مِنْ (كِلِيْدِ) الفَارِسِيَّة عَلَى غَيْرِ قِيَاسٍ، أَو جَمْعُ مِقْلاَد، أي: مِفْتَاح**)، (مقاليد) ئەویش یان كۆی (**إِقْلِيد**)ە، كە لە (**كِلِيْد**) ی، فارسییەوە هاتوە، بەڵام بە شێوەیەكی قیاسیی وەرنەگیراوە، یاخود كۆی (**مِقْلَاد**)ە، ئەگەر كۆی (**مِقْلاد**) بێ، بە شێوەیەكی قیاسیی وەرگیراوە، (**مِفْتَاح، مَفَاتِيح**) (**مِقْلاَد، مَقَالِيد**) (**مِعْرَاج، مَعَارِيج**) تا كۆتایی، هەندێكیش (مَقَالِيدُ)یان، بە مانای: (**خزائن**) لێكداوەتەوە، عەمبارەكان، بەڵام زیاتر وا پێدەچێ مانای (**مَفَاتِيح**) بێ، واتە: كلیلەكان.

(يَبۡسُطُ ٱلرِّزۡقَ): (بَسْطُ الشَّيء: نَشْرُهُ وَتَوْسِيعُهُ) شتێك كە (بَسْط) بكرێ، واتە: بڵاوبكرێتەوەو فراوان بكرێ، مەبەست پێی زۆر كردنە.

(يَقۡدِرُ): (قَدَرْتُ عَلَيْهِ الشَّيءَ: ضَيَّقْتُهُ، كَأَنَّمَا جَعَلْتَهُ بِقَدْرٍ، بِخِلَافِ مَا وُصِفَ بِغَيْرِ حِسَاب)، (قَدَرَ يَقْدِرُ) بە مانای (ضَيَّقَ يُضَيِّقُ) (قَدَرْتُ عَلَيْهِ الشَّيء) واتە: شتەكەم لێ تەنگ كردەوە، یانی: كردوومە بە ئەندازەیەكی دیارییكراو، پێچەوانەی ئەوە كە بەبێ ژماردن پێی بدرێ.

مانای گشتیی ئایەتەكان

ئەم دوازدە (١٢) ئایەتە موبارەكە، وەك پێشتریش ئاماژەم پێدا، بیست و حەوت (٢٧) لە سیفەت و كردەوە ناوازەكانی خوای پەروەردگاریان تێدا خراونەڕوو، كە ئێمە لە میانی مانای گشتیی ئەو دوازدە (١٢) ئایەتەدا ئاماژەیان پێدەكەین:

سەرەتا خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾، واتە: ئەو كارە دەست پێدەكەم بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە، زۆر جار گوتوومانە و لێرەش دووبارەی دەكەینەوە: كاتێك مرۆڤ ئەو ڕستە موبارەكە دەڵێ، دەبێ چوار واتای بنەڕەتیی بە عەقڵ و هۆشی خۆیدا بهێنێ:

١- بە ناوی خوا دەست پێدەكەم، نەك بە ناوی خۆم، یان هەر شتێكی دیكە.

٢- ئەو كارە بۆ ڕازییكردنی خوا ئەنجام دەدەم.

٣- ئەو كارە بە پێی بەرنامەی خوا ئەنجام دەدەم.

٤- ئەو كارە بە یارمەتیی و هاوكاریی خوا ئەنجام دەدەم، نەك بە شان و شەوكەتی خۆم.

سەرەتا دەڵێین: ئەم سوورەتە یەكێكە لە حەوت سوورەتان لە قورئاندا، كە پێیان دەگوترێ: (ذوات حم) یان (آلُ حم) كە یەكەمیان سوورەتی (غافر) بوو،

دووەمیان (**فصلت**) بوو، سێیەمیشیان ئەم سوورەتی (**الشورى**)یە، چوارەمیشیان سوورەتی (**الزخرف**) ە، پێنجەمیشیان سوورەتی (**الدخان**)ە، شەشەمیشیان سوورەتی (**الجاثیة**)یە، حەوتەمیشیان سوورەتی (**الأحقاف**)ە، ئنجا لە نێو هەر حەوت (٧) سوورەتەکەدا، کە بە (**حم**) دەست پێدەکەن، تەنیا ئەم سوورەتی (**الشورى**)، وێڕای (**حم**) کە ئەو دوو پیتە لە سەرەتاوە هاتوون، سێ پیتی دیکەش هاتوون: (**عسق**)، کە دیارە (**حم**) کراوە بە ئایەتێك و، (**عسق**)یش کراوە بە ئایەتێکی دیکە، لە هەموو قورئانیشدا ئەمە تاکە حاڵەتێکە کە بەم شێوەیە بێ، کە چەند پیتێکی پچڕ پچڕ بکرێن بە دوو ئایەت، لە هەموو قورئان هەمیشە پیتە پچڕ پچڕەکان، هەر بە یەك ئایەت یان بەبەشێك لە ئایەتێك هاتوون، ئەگەر تەنیا یەك پیت بن، وەك: ص و ق و ن، بەڵام ئەوانی دیکە: ئەگەر دووانن، ئەگەر سیانن، ئەگەر چوارن، ئەگەر پێنجن، وەك: سوورەتی (**مریم**)، کە دەفەرمووێ: (**کهیعص**)، کراون بە ئایەتێك[1].

کاتی خۆی ئێمە لە سەرەتای تەفسیری سوورەتی (**یونس**)دا، باسێکی خەست و خۆڵمان لە بارەی ئەو پیتە پچڕ پچڕانەوە کردوە، هەروەها لە سەرەتای سوورەتی (**الشعراء**)یشدا، جارێکی دیکە لەو بارەوە قسەمان کردوەو هەندێك وردە کاریی دیکەمان باس کردوە، بۆیە لێرەدا هەروا بەسەریدا دەڕۆین و ئەوەندە دەڵێین: خوا ﷻ لە ڕێی ئەو پیتە پچڕ پچڕانەوە، کە لە سەرەتای بیست و نۆ (٢٩) لە سوورەتەکانی قورئاندا هاتوون، دەیەوێ ئەو پەیامە بە مرۆڤەکان بگەیەنێ: ئەو قورئانە بەوە بزانن فەرمایشتی منە، کە هەر لەو پیتانە پێك دێ ئێوە قسەیان پێدەکەن و پێیان دەنووسن، ئنجا ئەو کەرەستەیەی لەبەر دەستی ئێوەشدا هەیە، من ئەو قورئانەم لێ پێکهێناوە، بەڵام ئێوە قسەی ئاسایی پێدەکەن و، ناتوانن نەك وێنەی ئەو قورئانە بێنن، بەڵکو وێنەی سوورەتێکیش بێنن، سوورەتێکی سێ ئایەتیی.

---

(١) جگە لە: (طس تلك آيات القرآن وكتاب مبين).

کەواتـە: بزانـن ئـەم فەرمایشـتە ئێـوە ناتوانـن، وەك بەشـێکی کەمـی بێنـن، ئـەوە فەرمایشـتی خوایـە.

خـوا دەفەرمـوێ: حـا میـم. عەیـن سـین قـاف، ﴿ كَذَٰلِكَ يُوحِيٓ إِلَيۡكَ وَإِلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِكَ ٱللَّهُ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ ﴾، ئـاوا بـەو شـێوەیە - سەرسـوڕهێنەرە - سروش بـۆ لای تـۆ دەکات و، بـۆ لای ئەوانـەی پێـش تـۆش دەکات، خـوای زاڵـی کارزان.

سروشـکردن و پەیامـی پەنهـان نـاردنی خـوا ﷻ چ بـۆ لای پێغەمبـەری خاتـم ﷺ چ بـۆ لای پێغەمبـەرانی دیکـە، شـتێکی یەکجار گەورەو گرنـگ و تایبەت و سەرسـوڕهێنەرە و، خـوا بەهـۆی ئـەوەوە ئـەو پێغەمبەرانـەی جیا کردوونـەوە لـە خەڵـکی دیکـە، وەك خـوا لـە سـوورەتی (**النمـل**)دا، دەفەرمـوێ: ﴿ قُلِ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ وَسَلَٰمٌ عَلَىٰ عِبَادِهِ ٱلَّذِينَ ٱصۡطَفَىٰٓ ۝٥٩ ﴾، واتـە: بڵـێ: سـتایش بـۆ خـواو سـەلام لەسـەر ئـەو بەندانـەی هەڵبـژاردوون، هەروەهـا لـە سـوورەتی (**الحـج**)دا، دەفەرمـوێ: ﴿ ٱللَّهُ يَصۡطَفِي مِنَ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ رُسُلٗا وَمِنَ ٱلنَّاسِ ۝٧٥ ﴾، واتـە: خـوا لـە فریشـتەکانیش نوێنـەران هەڵدەبژێـرێ و، لـە خەڵکیـش ڕەوانـە کـراوانی خـۆی هەڵدەبژێـرێ، کـە پێغەمبەرانـن (**عَلَيْهِـمُ الصَّـلَاةُ وَالسَّـلَام**)، کەواتـە: لێـرەدا سـێ لـە سـیفەتەکانی خـوا، خراونـەڕوو:

یەکەم: پەیامی پەنهان ناردنی، سروش کردنی (**یوحي**).

دووەم: باڵادەستیی خوا (**العزیز**).

سێیەم: کاربەجێیی خوا (**الحکیم**).

﴿ لَهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۖ وَهُوَ ٱلۡعَلِيُّ ٱلۡعَظِيمُ ﴾، ئەوەش سیفەتی چوارەمی خوایە

چوارەم: هەرچی لە ئاسمانەکان و هەرچی لە زەویدا هەیە، هی ویە، خوا خاوەن و حوکمڕانی ڕەهاو بێ سنوری هەر شتێکە کە لە ئاسمانەکان و لە زەوی دا هەیە، خوا هەم حوکمڕان و باڵادەستە، هەم خاوەنیشە بۆ هەرچی لە ئاسمانەکان و لە زەویدا هەیە.

پێنجــەم و شەشــەم: ﴿ وَهُوَ ٱلۡعَلِيُّ ٱلۡعَظِيمُ ﴾، ئــەو یەكجــار بــەرزە، بــێ ســنوور بــەرزەو، یەكجــار و بــێ ســنووریش مەزنــە.

حەوتەم: ﴿ تَكَادُ ٱلسَّمَٰوَٰتُ يَتَفَطَّرۡنَ مِن فَوۡقِهِنَّۚ ﴾، نیزیكە ئاسمانەكان لە سەریانەوە داقڵیشێن، واتە: داقڵیشان و هەڵقڵیشانەكە لەسەرەوە دەست پێ بكات، بۆچی؟ لەبەر سام هەیبەتی خوا ﷻ چونكە ئەوە هەمووی پەیوەندیی بە خواوە هەیە، هەندێك گوتوویانە: بۆیە ئاسمانەكان خەریكە هەڵقڵیشێن و بشكێن، پارچە پارچە ببن، لەبەر قورسیی فریشتەكان كە لەسەریانن، وەك دوایی باسی دەكەین، بەڵام ئەو مانایەی ئێمە كردمان، بەهێزترە.

هەشتەم: ﴿ وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمۡدِ رَبِّهِمۡ ﴾، ئەوەش سیفەتێكی دیكەی خوایە، فریشتەكانیش بەستایشكردنەوە پەروەردگاریان بە پاك دەگرن، ﴿ وَيَسۡتَغۡفِرُونَ لِمَن فِي ٱلۡأَرۡضِۗ ﴾، داوای لێ بوردنیش دەكەن بۆ هەموو ئەوانەی لە زەوییدان، فریشتەكان هەموو خەڵكەی لە زەوییدان، داوای لێبوردنیان بۆ لە خوا دەكەن.

نۆیــەم و دەیــەم: ﴿ أَلَآ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلۡغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴾، ئەهــا ئاگاداربــن! بــە دڵنیایــی خــوا زۆر لێبوردەیــە، زۆریــش بەبەزەیــی و میهرەبانــە.

یازدەیەم: ﴿ وَٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُواْ مِن دُونِهِۦٓ أَوۡلِيَآءَ ٱللَّهُ حَفِيظٌ عَلَيۡهِمۡ ﴾، ئەوانەش كە جگە لە خوا دۆستانێك پشتیوانان و سەرپەرشتیارانێك بۆ خۆیان دەگرن، ﴿ ٱللَّهُ حَفِيظٌ عَلَيۡهِمۡ ﴾، خوا بەسەریانەوە پارێزەرە، خوا پارێزەریانە، واتە: پارێزەری كردەوەكانیانە، پارێزەری قسەكانیانە، پارێزەری هەڵسوكەوتەكانیانە، ﴿ وَمَآ أَنتَ عَلَيۡهِم بِوَكِيلٖ ﴾، تۆش بەسەریانەوە كار پێسپێردراونی ئەی موحەممەد ﷺ! واتە: تۆ لێت ناپرسرێتەوە بۆچی كوفریان كردو، بێبڕوابوون، بۆچی تاوانیان كردو لادانیان كرد، دوای ئەوەی پەیامی خوایان پێ دەگەیەنی، بەرپرسیاریەتیی لە ئەستۆی خۆیان دایە.

دوازدەیەم: ﴿ وَكَذَٰلِكَ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ قُرۡءَانًا عَرَبِيّٗا ﴾، هەر بەم شێوەیەی سروشمان كردوە بۆ پێغەمبەرانی پێش تۆ، قورئانێكیشمان بە زمانی عەرەبیی بۆ تۆ ناردوە، ﴿ لِّتُنذِرَ أُمَّ ٱلۡقُرَىٰ وَمَنۡ حَوۡلَهَا ﴾، تاكو دایكی ئاوەدانییەكان بترسێنی (كە مەككەیە)، واتە:

خەڵکی دایکی ئاوەدانییەکان ﴿ وَمَنْ حَوْلَهَا ﴾، هەروەها ئەو خەڵکەی لە دەوری مەککەیە، کە هەموو گۆی زەوی دەگرێتەوە، ئەوانەی پێ بترسێنی، وریایان بکەیەوە ﴿ وَتُنذِرَ يَوْمَ ٱلْجَمْعِ ﴾، هەروەها بۆ ئەوەی خەڵك ئاگادر بکەیەوەو بترسێنی لە ڕۆژی کۆکردنەوە ﴿ لَا رَيْبَ فِيهِ ﴾، کە هیچ دوو دڵیی تێدانیە، ﴿ فَرِيقٌ فِى ٱلْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِى ٱلسَّعِيرِ ﴾، کە سەرەنجام کۆمەڵێك لە بەهەشتدا سەقامگیر دەبن و، کۆمەڵێکیش لە نێو کڵپەی دۆزەخدان، واتە: وەك سەرەنجامی کۆتایی بەو شێوەیەی لێ دێ، کە ئەوە ڕێگر نیە لەوەی، پێش ئەوەی خەڵك هەمووی لە بەهەشتدا، یاخود لە دۆزەخدا نیشتەجێ بێ، کۆمەڵێك بسووتێنرێن لە بڕواداران و سزا بدرێن، هەروەها کە کۆمەڵێکیش لە سەر ئەعراف دەبن، وەك لە سوورەتی (**الأعراف**)دا هاتوە، ئەوە لەگەڵ ئەوەدا تێکناگیری، چونکە ئێرە باسی دەرەنجامی کۆتایی دەکات.

﴿ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَعَلَهُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً ﴾، ئەگەر خواش ویستبای هەمووی دەگێڕان بە یەك کۆمەڵ، واتە: هەمووی لەسەر ئیمان کۆدەکردنەوە، کە خوا حەزی لە ئیمانە، هەروەها خوا دەیتوانی هەموویان لەسەر کوفر کۆبکاتەوە، ﴿ وَلَٰكِن يُدْخِلُ مَن يَشَآءُ فِى رَحْمَتِهِۦ ﴾، بەڵام هەر کەسێك بیەوێ دەیخاتە نێو بەزەیی خۆیەوە، واتە: بەڵام ئازادی کردوون و، هەر کەسێك کە بیەوێ بە هۆی وەرگرتنی هیدایەتی خواوە، دەیخاتە نێو بەزەیی خۆیەوە، ﴿ وَٱلظَّٰلِمُونَ مَا لَهُم مِّن وَلِىٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴾، ستەمکارانیش هیچ سەرپەرشتیارو هاوکارو یارمەتییدەرێکیان نیە.

﴿ أَمِ ٱتَّخَذُوا۟ مِن دُونِهِۦٓ أَوْلِيَآءَ ﴾، یان ئایا جگە لەو سەرپەرشتیارانێکیان پەیداکردوون، ﴿ فَٱللَّهُ هُوَ ٱلْوَلِىُّ ﴾، ئەمەش سیفەتی سێزدەیەم: بە دڵنیایی هەر خوا سەرپەرشتیاری ڕاستەقینەیە ﴿ وَهُوَ يُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰ ﴾، ئەمەش سیفەتی چواردەیەم: هەر ئەو مردووان دەژیێنیتەوەو ﴿ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴾، ئەمیش سیفەتی پازدەیەم: ئەو لەسەر هەموو شتێکیش بە توانایە.

﴿ وَمَا ٱخۡتَلَفۡتُمۡ فِيهِ مِن شَيۡءٖ فَحُكۡمُهُۥٓ إِلَى ٱللَّهِۚ ﴾، سیفەتی شازدەیەم: هەر شتێکیش تێیدا دەکەونە ڕاجیاییەوە، بڕیارو حوکمەکەی بۆ لای خوایە، ﴿ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبِّي ﴾، سیفەتی حەڤدەیەم: {تۆ بڵێ:} ئا ئەوەتان پەروەردگارمە، ئا ئەو خوایەتان پەروەردگاری منە، ﴿ عَلَيۡهِ تَوَكَّلۡتُ وَإِلَيۡهِ أُنِيبُ ﴾، پشتم هەر بەو دەبەستم و هەر بۆ لای ئەویش دەگەڕێمەوە.

﴿ فَاطِرُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ ﴾ سیفەتی هەژدەیەم: داهێنەری ئاسمانەکان و زەوییە ﴿ جَعَلَ لَكُم مِّنۡ أَنفُسِكُمۡ أَزۡوَٰجٗا ﴾ سیفەتی نۆزدەیەم: لە خۆتان هاوسەرانتانی بۆ هێناونە دی، جووتەکانی بۆ هێناونە دی، ئەی مرۆڤەکان! ﴿ وَمِنَ ٱلۡأَنۡعَٰمِ أَزۡوَٰجٗا ﴾ سیفەتی بیستەم: هەروەها لە ئاژەڵانیش جووتی خوڵقاندوون، واتە: هەم ئێوەی بە جووت (نێرو مێ) و هەم ئاژەڵەکانیشی بە جووت، خوڵقاندوون، ﴿ يَذۡرَؤُكُمۡ فِيهِۚ ﴾ سیفەتی بیست و یەکەم: لەو جووتییەدا زۆرتان دەکات، وەچەتان بەردەوام دەکات، ﴿ لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞۖ ﴾، سیفەتی بیست و دووەم: هیچ شتێك وەك وی نیە، زەینتان بەلای ئەوەدا نەچێ، خوا ڕەگەزی هەبێ، ڕەگەزو جووتیەتیی و، نێرو مێیەتیی بۆ ئێوە داناوە، وەك یاسایەك تاکو وەچەتان پێ بەردەوام بێ.

گوتراوە: (**كُلُّ مَا جَرَى بِبَالِكَ، فَاللَّهُ بِخَلَافِ ذَلِكَ**) واتە: هەرچی بە زەینی تۆ دابێ، خوا جیایە لەوە، چونکە هەرچی بەزەینی تۆ دادێ، هەر وێنەی دروستکراوەکانە، بەڵام خوا بەدیهێنەرە، ﴿ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ ﴾، بیست و سێ و بیست و چوارەم: خوا بیسەری بینەرە، بەڵام بیستنەکەی و دیتنەکەی، وەك هی ئێمە نیە، وەك چۆن زاتی خوا لە زاتی شتەکان جیایە، هەموو سیفەتەکانی و هەموو حاڵەکانی و هەموو کردەوەکانیشی، جیان لە هی دروستکراوەکان.

کەواتە: چوونە سەر عەرشی خوا، لە سەرەوەی دروستکراوەکان بوونی خوا، دیتنی خوا، بیستنی خوا، فەرمایشت فەرموونی خوا، دەستەڵاتی خوا، بەزەیی

خـوا، هەمـوو سـیفەتەكانی خـوا، دەبـێ بڵێیـن: وەك بـۆ خـوا شایسـتەن، وان، نـەك بـەو چەمـك و واتایانـەی دێنـە زەینی ئێمـەوە، چونكـە ئـەو چەمـك و واتایانـەی دێنە زەینـی ئێمـەوە، هەموویانمـان لـە دروسـتكراوەكانی دارێـوون، بـەڵام خـوا ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِۦ شَىْءٌ﴾، ئەمـە بناغـەو بنچینـەی بـە پاكگرتنـی خوایـە ﷻ، لـەوە كـە لـە هیـچ ڕووێكـەوەو لـە هیـچ شـتێكیدا، وەك دروسـتكراوەكانی بچـێ.

لـە كۆتایـی دا دەفەرمـوێ: ﴿لَهُۥ مَقَالِيدُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ﴾ سـیفەتی بیسـت و پێنجـەم: كلیلـەكانی ئاسـمانەكان و زەوی هـەر هـی ئـەون، بەدەسـت ویـن، ﴿يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ﴾ سـیفەتی بیسـت و شەشـەم: بـۆ هـەر كەسـێك كـە بیەوێ بژێـو فـراوان دەكات و، وەتەنـگ دێنـێ، واتـە: لـە هەنـدێ حاڵـدا بـۆی فـراوان دەكات و لـە هەنـدێ حاڵـدا بـۆی وەتەنـگ دێنـێ، یاخـود: بـۆ هـەر كەسـێك بیـەوێ بژێـو فـراوان دەكات و، بـۆ هـەر كەسـێكی دیكـەش بیـەوێ، بژێـو تەنـگ دەكات، كەمـی دەكاتـەوە، ﴿إِنَّهُۥ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ﴾ سـیفەتی بیسـت و حەوتـەم: بـە دڵنیایـی ئـەو بـە هەمـوو شـتێك زانایـە، كـە بـە هەمـوو شـتێك زانایـە، واتـە: زۆر كـردن و كـەم كـردنی بژێویـش بـۆ تـاك تـاكی مرۆڤـەكان، لـە حاڵەتـە جیاجیاكانـدا، یاخـود زۆر كـردنی بژێـو بـۆ هەندێكیـان و كەمكرنـەوەی بـۆ هەندێكیـان، بێگومـان هەمـووی لـە ڕووی زانیاریـی بـێ سـنووری خۆیەوەیـەتی، لـە ڕووی حیكمـەت و كارزانیـی بـێ سـنووری خۆیەوەیـەتی، بـە پێـی ئـەو سیسـتمە ناوازەیـەی كـە لـە ژیـانی بەشـەردا دایناوە، ئێمـە دوایـی لـە مەسـەلە گرنگەكانـدا لـە بـارەی فراوانكـردن و تەسـككردن، یاخـود: زۆر كـردن و كەمكـردنی خـوا بـۆ بژێـوی مرۆڤەكانـەوە، باسـێكی تایبـەت دەكەیـن.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

سروشکردنی خوا بۆ پێغەمبەری کۆتایی و سەرجەم پێغەمبەرانی دیکەو، وەسفکرانی خوای بەرزو مەزن بە یازدە سیفەتە بەرزو بێ وێنەکانی:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿حمٓ ١ عٓسٓقٓ ٢ كَذَٰلِكَ يُوحِيٓ إِلَيۡكَ وَإِلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِكَ ٱللَّهُ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ ٣ لَهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۖ وَهُوَ ٱلۡعَلِيُّ ٱلۡعَظِيمُ ٤ تَكَادُ ٱلسَّمَٰوَٰتُ يَتَفَطَّرۡنَ مِن فَوۡقِهِنَّۚ وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمۡدِ رَبِّهِمۡ وَيَسۡتَغۡفِرُونَ لِمَن فِي ٱلۡأَرۡضِۗ أَلَآ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلۡغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ٥ وَٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُواْ مِن دُونِهِۦٓ أَوۡلِيَآءَ ٱللَّهُ حَفِيظٌ عَلَيۡهِمۡ وَمَآ أَنتَ عَلَيۡهِم بِوَكِيلٖ ٦﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە سێزدە بڕگەدا:

١)- خوا عزوجل دوای دەست پێکردن بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە، دەفەرموێ: ﴿حمٓ ١ عٓسٓقٓ﴾، ئەمانە پێنج پیتن، دوویان پێکەوە: حا میم (**حـم**)، سێشیان پێکەوە: عەین سین قاف (**عـسق**)، بەڵام هەموویان پچڕ پچڕ دەخوێنرێنەوە، بە عەرەبیی پێیان دەگوترێ: (**الحُرُوفُ المُقَطَّعَة**) پیتە لێك دابڕێنراوەکان، کە ئێمە لە سەرەتای تەفسیری سوورەتی (**یونس**)دا، باسێکی وردمان لە بارەی ئەو پیتە پچڕ پچڕانەوە کرد، کە لە سەرەتای بیست و نۆ (٢٩) لە سوورەتە موبارەکانی قورئاندا هاتوون، هەروەها لە سەرەتای سوورەتی (**الشعراء**)یشدا، جارێکی دیکە هەندێك شتمان لەو بارەوە باسکرد، شایانی باسە: ئەو پیتانە کە لە سەرەتای بیست و نۆ سوورەتەوە هاتوون، ئەو پیتە پچڕ پچڕانە، هەیانە یەك پیتە، کە لە سەرەتای سێ سوورەتەوە هاتوون: (**ص، ق، ن**)، هەیانە

دوو پیتن، كه دوو پیته‌كان زۆرن وه‌ك: (**یس، طه**) و هه‌موو (**حم**)ه‌كان، هه‌یانه سێ پیتن، وه‌ك: (**ألم**)ه‌كان، ئه‌وانیش زۆرن هه‌روه‌ها (**ألر**)ه‌كان و (**طسم**)ه‌كان، هه‌یانه چوار پیتن وه‌ك: (**المر، المص**) دوو سووره‌تیشیان پێنج پیتیین كه سه‌ره‌تای سووره‌تی (**مريم**)ە: (**كهيعص**)و، سه‌ره‌تای ئه‌م سووره‌تی، (**الشورى**)یه: (**حم، عسق**) ئێمه له شوێنی ئاماژه پێكراودا باسێكی تێرو ته‌سه‌لمان له باره‌وه كردوه‌و، لێره هه‌ڵیناپڕووزێنین و به‌و ئاماژه كورته، واز دێنین و ده‌ڵێین: خوای به‌رزی مه‌زن، له سه‌ره‌تای بیست و نۆ له سووره‌ته موباره‌كه‌كانی قورئان، كه دووانیان مه‌دینه‌یین و ئه‌وانی دیكه مه‌ككه‌یین، ئه‌م پیته پچڕ پچڕانه دێنێ، گرنگترینی ئه‌و ئامانجانه‌ی ده‌یانپێكن، ئه‌وه‌یه، كه ئه‌م قورئانه به‌رزو مه‌زنه، هه‌ر له‌و پیتانه‌و له‌و ده‌نگانه پێكهاتوه كه مرۆڤه‌كانی به‌كاریان ده‌هێنن، بۆ ئاخاوتن و نووسین، ئنجا كه ناتوانن نه‌ك وێنه‌ی قورئان، به‌ڵكو ده (١٠) سووره‌ت، بگره وێنه‌ی سووره‌تێكیش بێنن، كه‌واته: با دڵنیابن ئه‌و زاته‌ی له‌و پیت و ده‌نگانه، ئه‌و فه‌رمایشته بێ وێنه‌یه‌ی پێكهێناوه، خوای به‌رزی مه‌زنه، ئه‌گه‌رنا مرۆڤه‌كان كه‌م و زۆر ده‌توانن لاسایی یه‌كدی بكه‌نه‌وه.

٢)- ﴿ كَذَٰلِكَ يُوحِىٓ إِلَيْكَ وَإِلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكَ ٱللَّهُ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴾، هه‌ر به‌و شێوه‌یه خوای زاڵی كارزان سروش بۆ لای تۆ ده‌كات، (په‌یامی په‌نهانت بۆ ده‌نێرێ) و بۆ لای ئه‌وانه‌ی له پێش تۆش دابوون (له پێغه‌مبه‌ران). وه‌حیی له زمانی عه‌ره‌بییدا (**الْكَلَامُ الْخَفِيُّ**) قسه‌یه‌كی په‌نهان، واته: وه‌ك ئه‌و سروشكردن و په‌یامی په‌نهان ناردنه، كه مه‌گه‌ر هه‌ر به خۆی بچوێنرێ، ئه‌گه‌رنا وێنه‌ی دیكه‌ی نیه و هیچ شتێكی دیكه نیه، پێی بچوێنرێ، (**كَذَٰلِكَ**) واته: وه‌ك ئه‌و شێوه سه‌ر سوڕهێنه‌ره له سروشكردن، كه مه‌گه‌ر هه‌ر به خۆی بچوێنرێ، سروشت بۆ لا ده‌كات، هه‌روه‌ها بۆ لای ئه‌وانه‌ش كه له پێش تۆ دابوون، سروشی بۆ كردوون، پێغه‌مبه‌ران (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ**)، كێ ئه‌و سروشه‌ی كردوه؟

﴿ ٱللَّهُ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴾، خوای باڵاده‌ستی كاربه‌جێ، خوایه‌ك ﷻ كه خاوه‌نی ئه‌وپه‌ڕی عیززه‌ت و باڵاده‌ستییه، خاوه‌نی ئه‌وپه‌ڕی زاڵبوونه، خاوه‌نی ئه‌وپه‌ڕی كارزانیی و كاربه‌جێییشه، وشه‌ی (**يُوحِي**) به زۆریی وا خوێندوویانه‌ته‌وه، به‌ڵام

هەندێك لە قورئانخوێنەكانیش خوێندوویانەتەوە: (**كَذَلِكَ يُوحَى إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ**) ئەو شێوەیە بۆ لای تۆ سروش دەكرێ و بۆ لای ئەوانەی پێش تۆش لەلایەن خوای زاڵی كارزانەوە.

كەواتە: ئەوانە سێ لە سیفەتەكانی خوان:

یەكەم: ئەوەیەكە خوا سروش دەكات، بۆ پێغەمبەران (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامِ**) و پەیامی پەنهانیان بۆ دەنێرێ.

دووەم: خاوەنی ئەوپەڕی عیززەت و باڵادەستیی بوون.

سێیەم: خاوەنی ئەوپەڕی كارزانیی بوون.

٣)- ﴿ لَهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ﴾، هەرچی لە ئاسمانەكان و هەرچی لە زەویدا هەیە، هی ئەوە، زانایان وا تەعبیری دەكەن دەڵێن: (**لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِلْكَاً ومُلْكَاً**) واتە: چ وەك خاوەنداریێتیی، چ وەك حوكمڕانیەتیی هەر خوا ﷻ هەمەكارەی ئاسمانەكان و زەوییە، (مِلْك): شتێكە كە خاوەنێكی هەبێ، (**مُلْك**)یش، بە مانای حوكمڕانیی و دەستەڵاتداریێتیی دێ.

كەواتە: ئەم گەردوونە بەسەرو خواریەوە، وەك زانایان دەڵێن: (**عُلْوِيِّهِ وَسُفْلِيِّهِ**) سەرێ و خوارێی، هەمووی هەم خاوەن تێیدا، تەنیا خوایە، هەم حوكمڕان و باڵادەست تێیدا، تەنیا خوایە ﷻ.

ئەمەش سیفەتی چوارەم.

٤)- ﴿ وَهُوَ ٱلْعَلِىُّ ٱلْعَظِيمُ ﴾، هەر ئەویش زۆر بەرزە، زۆریش مەزنە، ئەمەش سیفەتەكانی: پێنج و شەش، دیارە بەرزیی خوا ﷻ بە ڕەهایی و، مەزنیی خوا بە ڕەهایی، مەبەست پێیان وەك هەموو سیفەتەكانی دیكەی خوا، دەبێ بگوترێ: بەرزیی و مەزنییەك كە بۆ خوا شایستەن، خوا بەرزە، ئەوپەڕی بەرزیی هەیەو، ئەوپەڕی مەزنیی هەیە، بەڵام بەرزییەك و مەزنییەك كە بۆ خوا ﷻ شایستەن، نەك مرۆڤ شتێكی بێتە زەینەوە، وەك بەرزیی

دروستکراوەکان، هەندێکیان بەسەر هەندێکیاندا، یاخود مەزنیی دروستکراوەکان، کە بە دڵنیایی مانای هەموو سیفەتەکانی خواو، هەموو کردەوەکانی خواو، هەموو ناوەکانی خوا، جیان لەو ماناو مەبەستانەی کە ئێمە بۆ دروستکراوەکانی بەکاریان دێنین، مانایان هەیە، مانای ڕاستەقینەیان هەیە، بەڵام ئەو ماناو ڕاستەقینەیە بۆ ئێمە نەزانراوە، هەڵبەتە جاری واش هەیە خوا ﷻ وشەیەك بە مانای مەجازییەکەی بەکاردێنی، بەڵام سیفەتەکانی خواو کردەوەکانی خوا، هەموویان مانای ڕاستەقینەیان هەیە، بەڵام بۆ ئێمە زانراو نیە.

کەواتە: سەرچاوەی ئەو سروشە کە بۆ لای تۆ دەکرێ و بۆ پێش تۆش کراوە، خوایەکە ﷻ خاوەنی هەموو ئەو سیفەتە بەرزو ناوازانەیە.

٥)- ﴿ تَكَادُ ٱلسَّمَٰوَٰتُ يَتَفَطَّرۡنَ مِن فَوۡقِهِنَّ ﴾، نیزیکە ئاسمانەکان لە باری سەرێیانەوە هەڵقڵیشێن، وشەی (**يَتَفَطَّرْنَ**) خوێنراویشەتەوە: (**يَنْفَطِرْنَ**)، (**تَكَادُ**)ش، خوێنراوەتەوە: (**يَكَادُ**)، هەم بە (**تَكَادُ**)، هەم بە (**يَكَادُ**) خوێنراوەتەوە، ئەگەر (**يَكَادُ**)بێ، ئاسمانەکان، بە مانای (**سَمَاء**)ن، یان لەبەر ئەوەی (**السموات**) (**المُؤَنَّث المَجَازِي**)ین، (**يَنْفَطِرْنَ**)ش، لەگەڵ (**يَتَفَطَّرْنَ**) هەردووکیان یەك واتایان هەیە: (**أَيْ: يَتَشَقَّقْنَ**) (**وَيَتَصَدَّعْنَ**) شەق و پەق دەبن، لەت و پەت دەبن، یاخود هەڵدەقڵیشێن، (**الْفَطْرُ: هُوَ الشَّقُّ طُولاً**) شتێك بە باری درێژییدا شەق ببێ، هەڵبقڵیشێ.

کە دەفەرموێ: ﴿ مِن فَوۡقِهِنَّ ﴾، ئەم ڕاناوە دەگەڕێتەوە بۆ ئاسمانەکان، واتە: هەڵقڵیشانەکە لە باری سەرێیانەوە دەست پێدەکات، دەشگونجێ ﴿ مِن فَوۡقِهِنَّ ﴾، بگەڕێتەوە بۆ زەوییەکان، واتە: لەسەرەوەی زەوییەکانەوە، بەڵام مانای یەکەمیان زیاتر پێدەچێ و، (مِن) لە: ﴿ مِن فَوۡقِهِنَّ ﴾دا زیاد کراوە بۆ تەئکید کردنەوەی لەسەرەوەی هەڵقڵیشانی ئاسمانەکان، واتە: لە سەری سەرێوەو لە کوێ سەرەتای سەرێیە، لەوێوە ئەو هەڵقڵیشانانە خەریکە دەست پێدەکات.

هەڵبەتە زانایان لەوبارەوە: ئایا بۆچی خوا ﷻ باسی ئاسمانەکان دەکات، کە لە سەرێیانەوە خەریکە هەڵبقڵیشێن، بشکێن، پارچەپارچە ببن؟ قسەیان کردوە، دوایی ئێمە لە کورتە باسێك، لە چوار سەرنجدا، لەوبارەوە قسە دەکەین.

گرنگ ئەوەیە لێرەدا خوا ﷻ باسی ئەوە دەكات كە نیزیكە ئاسمانەكان لە باری سەرێیانەوە بشكێن، هەڵبقڵیشێن، پارچەپارچە ببن، كە ئەوەش سیفەتێكی دیكەی حەوتەمی خوای پەروەردگارە، چونكە ئەو هەڵقڵیشانەی ئاسمانەكان لە لای سەرێیانەوە، بە تەئكید پەیوەندیی بە خوای پەروەردگارەوە هەیە، واتە: لە سام هەیبەتی خوا، كە ئەوە یەكێكە لە دوو مانایەكانی و، دوایی زیاتر باسی دەكەین، ئنجا ئەو شەق بوون و هەڵقڵیشانی ئاسمان لە سوورەتی (الرحمن)یش دا خوا ئاماژەی پێداوە: ﴿ فَإِذَا ٱنشَقَّتِ ٱلسَّمَآءُ فَكَانَتۡ وَرۡدَةٗ كَٱلدِّهَانِ ﴿٣٧﴾ ﴾، واتە: كاتێك ئاسمان شەق بوو، وەك گوڵێكی سووری لێ هات، یاخود سوور بۆوە، وەك چۆن ڕۆن داغ دەكرێ، یاخود وەك مسی قاڵكراوەی لێ هات.

٦)- ﴿ وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمۡدِ رَبِّهِمۡ ﴾، فریشتەكانیش بە ستایشكردنەوە پەروەردگاریان بە پاك دەگرن، واتە: هەم بە پاكی دەگرن و بە دووری دەگرن لە هەڵەو پەڵەو كەم و كوڕیی، هەم ستایشی دەكەن بە سیفەتە بەرزو مەزنەكانی.

ئەمەش سیفەتی هەشتەم لەم چەند ئایەتەدا.

٧)- ﴿ وَيَسۡتَغۡفِرُونَ لِمَن فِي ٱلۡأَرۡضِۗ ﴾، داوای لێبوردنیش دەكەن بۆ هەموو ئەوانەی كە لە زەویدان، ئنجا ئایا ئەوە تەنیا بڕواداران دەگرێتەوە، یاخود هەموو دانیشتوانی زەوی دەگرێتەوە، مرۆڤ و جند بە چاك و خراپیانەوە، بە بڕوادارو بێبڕوایانەوە؟ ئەوەش دیسان دوایی قسەی زیاتری لەسەر دەكەین.

٨)- ﴿ أَلَآ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلۡغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴾، ئەمانەش سیفەتی نۆیەم و دەیەم، كە لەم شەش ئایەتەدا باسكراون: ئاگاداربن! هەر خوا ئەوپەڕی لێبوردەو ئەوپەڕی میهرەبانە، وشەی (ألاَ) واتە: ئاگاداربن، بە كوردیی دەڵێین: (ئەها)، (بزانن)، ﴿ أَلَآ إِنَّ ٱللَّهَ ﴾، بە دڵنیایی خوا، ئنجا بە (هو) ڕاناوی جیاكردنەوە. {ضَمِيرُ الْفَصْل (هُوَ)} واتە: بە سێ ئامڕاز خوا ﷻ زۆر لێبوردەیی و، زۆر بەزەیی نواندن و میهرەبانیی خۆی تەئكید كردۆتەوە: ١- (ألاَ)، ٢- (إنَّ)، ٣- (هُوَ).

٩)- ﴿ وَٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُواْ مِن دُونِهِۦٓ أَوْلِيَآءَ ٱللَّهُ حَفِيظٌ عَلَيْهِمْ ﴾ ئەوانەش کە جگە لەو، یان لە جیاتی وی، یان لە خوار ئەوەوە، دۆستانێکیان سەرپەرشتیارانێکیان بۆ خۆیان پەیداکردوون، خوا پارێزەرە بەسەریانەوە.

ئـەوەش سـیفەتی یازدەیەمـە کـە لـەم شـەش ئایەتـەدا باسـکراون، واتـە: خـوا کردەوەکانیـان، هاندەریـان بـۆ کـردەوەکان، پەنهـان و ئاشـکرایان دەپارێـزێ، ئـاگای لـە هەمـووی هەیـە، ئەمـەش هەڕەشـەیەکی شـێرراوەیە، واتـە: سـزایان دەدا لـە سـەر ئـەوەی جگـە لـە خوایـان کـردوە بـە سەرپەرشـتیاری خۆیـان.

١٠)- ﴿ وَمَآ أَنتَ عَلَيْهِم بِوَكِيلٍ ﴾ تۆش بەسەر ئەوانەوە چاودێر نی، یاخود کار پێسپێردراونی، کە نەهێڵی لابدەن، نەهێڵی بەملاولادا بچن، لێرەدا (وَكِيل) لەسەر کێشی (فَعِيل)ە، بەڵام بە مانای (مَفْعُول)ە، یانی: (وَمَا أَنْتَ بِمُوَكَّلٍ عَلَيْهِم) تۆ بەسەر ئەوانەوە نەکراوی بە کارپێسپێردراویان کە نە هێڵی بەملاولادا بچن.

کورتە باسێک: چوار سەرنج لە بارەی خواو پەیوەندییەوە لەگەڵ دروستکراوەکانی دا

سەرنجی یەکەم: کە دەفەرمویٚ: ﴿يَتَفَطَّرْنَ مِن فَوْقِهِنَّ﴾، یان (يَنْفَطِرْنَ) زانایان لەو بارەوە زۆر مشت و مڕیان کردوە، کە ئایا ئاسمانەکان بۆچی خوا ﷻ بەوە وەسفیان دەکات، کە نیزیکە هەڵبقڵیشێن لەسەرێیانەوە، نیزیکە لەت و پەت بن، لەت و پەت بوونەکەو، هەڵقڵیشانەکەش لەسەرەوە دەست پێدەکات؟ بەڵام ئەوەی زیاتر بە دڵەوە دەنووسێن، دوو واتان:

یەکەم: (يتفطَّرن مِنْ هَيْبَتِهِ وَ خَشْيَتِهِ) لەبەر سام هەیبەت و، بە مەزن گرتن و ترسان لە خوا ﷻ، ئاسمانەکان خەریکن هەڵبقڵیشێن، بۆیەش هەڵقڵیشانەکە لە سەرەوە دەست پێدەکات، چونکە خوا ﷻ بەو شێوەیە کە بۆ ئەو شایستەیە، لە سەرەوەی دروستکراوەکانی خۆیەتی، دیارە لە سەرەوەی ئاسمانەکانەوە عەرش هەیە، خوای پەروەردگار لەسەرووی عەرشەوەیە، بەڵام بەو شێوەیە کە بۆ خوا شایستەیە، نابێ مانای بەرز بوونەوەو، لەسەر بوون، لە سەرەوە بوون، (إستواء وعلوّ وارتفاع) بەو شێوەیە بێ کە ئێمە بۆ شتەکان بۆ دروستکراوەکان بە کاری دێنین، نابێ ئەو چەمك و واتایانە بێنە زەینمانەوە، چونکە خوا: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِۦ شَىْءٌ﴾، هیچ شتێك وەك خوا نیە، وەك دوایی پێی دەگەین.

ئنجا ئەگەر لێرەدا مەبەست ئەوە بێ: لەبەر سام و هەیبەتی خوا خەریکن ئاسمانەکان هەڵبقڵیشێن، لە سوورەتی (مريم)دا، خوا ﷻ ئەوەی ڕوون کردۆتەوە، دەفەرمویٚ: ﴿لَّقَدْ جِئْتُمْ شَيْـًٔا إِدًّا ﴿٨٩﴾ تَكَادُ ٱلسَّمَـٰوَٰتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنشَقُّ ٱلْأَرْضُ وَتَخِرُّ ٱلْجِبَالُ هَدًّا ﴿٩٠﴾ أَن دَعَوْا۟ لِلرَّحْمَـٰنِ وَلَدًا ﴿٩١﴾﴾، پێشێ باسی ئەوە دەکات، کە ڕۆڵە پاڵدەدەنە لای خوا، (بەشێك لە هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان)، خوا دەفەرمویٚ: بەڕاستیی شتێکی زۆر قورس و مەزنتان گوت، شتێکی

زۆر بێڕەزاتـان گـوت، (هەڵەیـەکی زۆر بێڕەزاتـان کـرد)، ئاسـمانەکان خەریکـن بـە هۆی ئـەو قسـەیەوە بقڵیشـێن، زەویـش خەریکـە لـەت بـێ، پارچـە پارچـە بـێ، چیاکانیـش خەریکـن بـە کەوتنێـك، کـە دەنگێـکی گـەورەی لێـوە بـێ، بکـەون، کەوتنەکـە دەنگێکی زەبەلاحـی لێبـێ، وەك چۆن خانووێـك دەڕووخـێ، ﴿ أَن دَعَوۡاْ لِلرَّحۡمَٰنِ وَلَدٗا ﴾، بەهۆی ئـەوەوە کـە ڕۆڵەیـان پاڵدایـە لای خـوای خـاوەن بەزەیـی.

هەڵبەتـە ئێمـە لـە تەفسـیری سـووڕەتی (**الإسراء**)دا، کورتـە باسـێکمان لـەو بـارەوە کـردوە، کـە هەرچـی دروسـتکراوی خوایـە، بـە خـوا ئاشـنایەو خـوا دەناسـێ، هـەر بۆیـە کاتێـك هەنـدێ لـە مرۆڤـەکان ڕۆڵـە پاڵدەدەنـە لای خـواو هاوبـەش بـۆ خـوا دادەنێـن، ئاسـمانەکان و زەوی و چیایـەکان و تێکـڕای دروسـتکراوەکان، زۆر ناڕەحـەت و قەڵسـن، خەریکـن لـە داخـان بپچڕێـن، لێکببنـەوە و بقڵیشـێن، ئەمـە مانـای یەکەم، کـە ئـەم مانایـە زیاتـر دەچێتـە دڵ و عەقڵـەوەو، ئـەو سـێ ئایەتـەی سـووڕەتی (**مریـم**) یـش، زیاتـر پشـتگیریی ئـەو ڕایـە دەکـەن، کـە خـوا دەفەرمـوێ: بـە هـۆی ئـەوەوە کە هاوبـەش بـۆ خوادانـەرەکان ڕۆڵـە دەدەن پـاڵ خـوای خـاوەن بەبەزەیـی، ئاسـمانەکان خەریکـن هەڵبقڵیشـێن، زەوی خەریکـە پارچەپارچـە ببـێ، چیایەکانیـش خەریکـن بکـەون، بـە کەوتنێـك کـە دەنگێـکی گـەورەی لێـوە بێـت.

کەواتـە: کـە دەفەرمـوێ: ﴿ تَكَادُ ٱلسَّمَٰوَٰتُ يَتَفَطَّرۡنَ مِن فَوۡقِهِنَّ ﴾، واتـە: بـە هـۆی شـیرك و کوفـری مرۆڤەکانـەوە، گـەردوون خەریـك بەسـەر یەکـدا هەڵبقڵیشـێ و تێکبچـێ، هێنـدە ناڕەحەتـە.

دووەم: واتای دووەمی کە توێژەرەوانی قورئان باسیان کردوە: (**مِنْ ثِقَلِ ما عَلَيْهِنَّ مِنَ الْمَلائِكَة**) بە هۆی ئەو قورسییەوە کە لە سەر ئاسمانەکانە، یان لە نێو ئاسمانەکاندا هەیە لە فریشتەکان، چونکە لە تەفسیری سووڕەتی (**فاطر**) و سووڕەتی (**الصافات**)دا، کورتە باسمان کردوون لە بارەی فریشتەکانەوە کە چەندە زۆرن!!

لێرەش ئەو فەرمایشتەی پێغەمبەر ﷺ دووبارە دەکەینەوە کە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: {**أَطَّتِ السَّمَاءُ وَحُقَّ لَهَا أَنْ تَئِطَّ، مَا فِيهَا مَوْضِعُ شِبْرٍ، إِلاَّ وَفِيهِ مَلَكٌ قَائِمٌ أَوْ رَاكِعٌ أَوْ سَاجِدٌ**} (**أخرجه الترمذي: ٢٣١٢، وابن ماجه: ٤١٠٩، والحاكم: ٨٦٣٣، وَحَسَّنَهُ الألبَاني**)، واتە: ئاسمان جیڕەی لێهات، نەقەی لێهات، هەقی خۆشیەتی کە جیڕەو نەقەی لێ بێ، (وەك چۆن بارێکی قورس کە لە وڵاخێك دەنرێ جیڕەی لێ دێ، یان وڵاخەکە نەقەی لێ دێ لە بنیدا)، چونکە شوێنی هیچ بستێك نیە، مەگەر فریشتەیەك تێیدا وەستاوە، یاخود ڕکووعی بردوە، یاخود کڕنووشی بردوە (بۆ خوا ﷻ).

واتە: ئەو ئاسمانە پڕە لە فریشتەکان، وەك چۆن وڵاخێك بارێکی قورسی لێ دەنێن، نەقەو جیڕەی دێ، ئاوا ئاسمانیش نەقەو جیڕەی دێ.

کەواتە: کە دەفەرموێ: ﴿ تَكَادُ ٱلسَّمَٰوَٰتُ يَتَفَطَّرۡنَ مِن فَوۡقِهِنَّ ﴾، واتە: بە هۆی ئەو بارە قورسەوەی لەسەر پشتیانە، کە بریتین لە فریشتەکان، ئاسمانەکان خەریکن بقڵیشێن، بەڵام مانای یەکەمیان زیاتر بە دڵەوە دەنووسێ.

سەرنجی دووەم: لەوبارەوە کە ئایا خوا ﷻ پەیوەندیی لە گەڵ گەردووندا، لەگەڵ ئاسمانەکان و زەویدا، لەگەڵ دروستکراوەکانیدا، چۆنە؟ دیارە خوا بە دیهێنەری هەموو شتێکەو، هەرچی هەیە هەمووی دروستکراوی خوایە، هیچی بوونی نەبووەو خوا بوونی پێداوە، لە نێو دروستکراوەکاندا ئاسمانەکان و زەوی، لە سەرووی ئەوانەوە عەرش و کورسیی، بەڕای هەندێك لە زانایان کە دەڵێن: کورسیی جیسمێکە، دروستکراوی خوایە، بەڵام کورسیی مشت مڕی لەسەرە، بەڵام عەرش ئەوە دیارە خوا لە حەوت شوێنان لە قورئاندا دەفەرموێ: ﴿ ثُمَّ ٱسۡتَوَىٰ عَلَى ٱلۡعَرۡشِ ﴾، هەروەها خوا ﷻ، هەم بۆ حاڵەتی ئێستا دەفەرموێ: ﴿ ٱلَّذِينَ يَحۡمِلُونَ ٱلۡعَرۡشَ وَمَنۡ حَوۡلَهُۥ ﴿٧﴾ ﴾غافر، هەروەها بە نسبەت ڕۆژی دواییشەوە دەفەرموێ: ﴿ وَيَحۡمِلُ عَرۡشَ رَبِّكَ فَوۡقَهُمۡ يَوۡمَئِذٖ ثَمَٰنِيَةٞ ﴿١٧﴾ ﴾الحاقة.

کەواتە: عەرش دروستکراوێکە هەڵگیراوەو، خوای پەروەردگاریش لە سەرووی عەرشەوەیە، بەو شێوەیەی بۆ خوا شایستەیە، چونکە کاتێك نە عەرش هەبووەو، نە ئاسمانەکان و هیچ شتێك نەبووە، خوا ئەوکاتە چۆن بووە، ئێستاش هەر وایە.

لەوبارەوەش بە بۆچوونی من هەم کورتهێنان (**تفريط**)و، هەم زیادەڕۆیی (**إفراط**) هەبووە، لە نێوان دوو کۆمەڵ لە مسوڵماناندا، کە لە مێژوو دابوون و ئێستاش شوێنەواری بیرۆکەکانیان هەیە، ئەوانیش بریتین لە کەسانێك کە زێدە ڕۆییان کردوە لە بە پاکگرتنی خوادا، هەڵبەتە خوا هەتا بەپاك بگیرێ کەمە، بەڵام نابێ بە بیانووی بە پاك گرتنی خواوە، سیفەتەکان لە خوا پەك بخرێن و، سیفەتەکان لە خوا دابڕنرێن و تووشی (**تعطيل**) ببین، ئەوە لایەك، لایەکەی دیکەش زیادە ڕۆییان کردوە لە چەسپاندنی سیفەتەکان دا بۆ خوا، بە شێوەیەك کە سەریان بە وێچواندن و جەستاندن (**تشبيه وتجسيم**) گەیشتوە، ئەوانی دیکەش سەریان بە (**تعطيل وتجريد**) گەیشتوە، کە سیفەتەکان لە خوا پەك بخەن و لێی دابڕنن.

بەڵام هەق و ڕاستیی لە نێوان ئەو دووانە دایە، لەو بارەوە قسەیەکی (**فخر الدين الرازي**) دێنین، کە ئەو یەکێکە لەوانەی زێدەڕۆیی کردوە لە دوورخستنەوەی خوا لە وێچوونی دروستکراوەکانیدا، کە بە تەئکید خوا دوورە لەوەی بە دروستکراوەکانی بچێ، بەڵام نابێ بە بیانووی ئەوە سیفەتەکان لە خوا دابڕینین، (**الرازي**) لە بارەی ئەو ئایەتەوە: ﴿إِن كُلُّ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ إِلَّآ ءَاتِي ٱلرَّحۡمَٰنِ عَبۡدٗا ٩٣﴾مريم، واتە: هەرچی لە ئاسمانەکان و زەویدا هەیە، هەمووی بەبەندایەتیی دێت بۆ لای خوای خاوەن بەبەزەیی، لە بارەی ئەو ئایەتەوەو لە تەفسیری دا نووسیویەتی:

(وَكَلِمَةُ «مَنْ» لاَ شَكَّ أَنَّهَا وَارِدَةٌ فِي حَقِّ اللَّهِ تَعَالَى، فَدَلَّتْ هَذِهِ الْآيَةُ عَلَى أَنَّ كُلَّ مَنْ فِي السَّمَوات وَالأرض فَهُوَ عَبْد لله، فَلَوْ كَانَ اللهُ مَوْجُودَاً فِي السَّمَوات وَالْأَرْضِ وَفِي الْعَرْشِ، لَكَانَ هُوَ مِنْ جُمْلَةِ من فِي السَّمَوات، فَوَجَبَ أَنْ يَكُونَ عَبْدَ اللَّهِ، وَلَمَّا ثَبَتَ

بِهَـذِهِ الْآيَـةِ أَنَّ كُلَّ مَـنْ كَانَ مَوْجُـودًا فِي السَّـمَوات وَالْعَـرْشِ فَهُـوَ عَبْـدٌ لِلَّـهِ، وَجَـبَ فِيمَـنْ تَقَدَّسَـتْ كِبْرِيَـاؤُهُ عَـنْ تُهْمَـةِ الْعُبُودِيَّـةِ، أَنْ يَكُـونَ مُنَزَّهًـا عَـنِ الْكَـوْنِ فِي الْمَـكَانِ وَالْجِهَـةِ وَالْعَـرْشِ وَالْكُـرْسِيِّ)[١].

لێـرەدا (**فخرالديـن الـرازي**) بەڵگـە هێنانەوەیـەکی سەرسـوڕهێنەر دەکات! خـوا دەفەرمـوێ: {هـەر کـەس کـە لـە ئاسـمانەکان و زەویـدا هەیـە، هەمـووی بەبەندەیـی دێ بـۆ لای خـوای خـاوەن بەزەیـی} لـە تەفسـیریدا دەڵـێ: وشـەی (**مَـنْ**) بـە دڵنیایـی لـە بـارەی خـوای بـەرزەوە هاتـوە، ئـەم ئایەتـەش بەڵگەیـە لـە سـەر ئـەوە کـە هـەر کەسـێك لـە ئاسـمانەکان و زەویـدا هەیـە، ئـەوە بەنـدەی خوایـە، بۆیـە ئەگـەر خـوا لـە ئاسـمانەکان و زەویـدا (ئنجـا ئـەو عەرشـیشی بـۆ زیـاد دەکات) و لـە عەرشـدا بووایـە، ئەویـش دەچـووە نێـو ڕیـزی ئەوانـەی لـە نێـو ئاسـمانەکان دان، ئـەو کاتـەش خـوا دەبـوو بـە بەنـدەی خـوا، ئنجـا کـە بـەو ئایەتـە چەسـپا کـە هەکەسـێك لـە ئاسـمانەکان و لـە عـەرش دایـە، بەنـدەی خوایـە، کەواتـە: کەسـێك کـە گەورەیـی ئـەو زۆر پاکـە، نابـێ تۆمـەتی بەندایەتیـی پـاڵ بدرێتـەلاو، دەبـێ بـە پـاك بگیـری لـەوەی کـە لـە شـوێنێك دابـێ، لـە لایـەك بـێ و، لەسـەر عـەرش و لەسـەر کـورسی بێـت.

پوختـەی قسـەکەی (**فخرالديـن الـرازي**) ئەوەیـە کـە: ئەوانـەی دەڵێـن: خـوا لەسـەر عەرشـە، یـان لـە ئاسـمانە {واتـە: لـە سـەرەوەیە} مانـای وایـە بـە پێـی ئـەو ئایەتـە کـە خـوا دەفەرمـوێ: هـەر کەسـێك کـە لـە ئاسـمانەکان و زەویدایـە، هەمـووی بەنـدەی خوایـە، کەواتـە: دەبـێ خـواش بەنـدەی خـوا بـێ!!

بەڵام ئێمە وەڵامی ئەو قسانە، ئاوا دەدەینەوە:

ئەوانـەی دەڵێـن: خـوا لـە سـەرێیە، مەبەسـتیان ئـەوە نیـە لـە نێـو ئاسـماندایەو ئاسـمان ببێتـە زەرفێـك و خـوای تێدابـێ، بەڵـێ: هەندێـك وشـکە حەنبەلیـی و وشـکە ظاهیریـی، ڕەنگـە وایـان تەصـەووڕ کردبـێ، بـەڵام ئـەو تەصـەووڕە هەڵەیـەو، خـوا

---

(١) التفسير الكبير: ج ٢٥، ص ١٢٧.

لە نێو دروستكراوی خۆیدا نیە، ئەوانەی كە دەڵێن: خوا لە سەرێیە، دەڵێن: **(أَللهُ مُسْتَوٍ عَلَى عَرْشِهِ، بَائِنٌ عَنْ خَلْقِهِ كَمَا يَلِيقُ بِهِ)** خوا لەسەر عەرشی خۆیەتی و، لە دەرەوەی دروست كراوەكانی خۆیەتی، بەو شێوەیەی بۆی شایستەیە.

بەڵێ بەداخەوە كاتی خۆی هەندێك لە حەنبەلییەكان و **ظاهیرییەكان** پێیان وابووە، وەك چۆن مرۆڤ لە سەر تەختێك، كورسییەك دادەنیشێ، خواش ئاوا لەسەر عەرش دانیشتوە، چوار مەشقیی، هەروەها پێیان وابووە خوا لە نێو ئاسمان دایە! یانی: ئەگەر **(الرازي)** بەولادا تێیپەڕاندوە، بە بیانووی بە پاكگرتنی خوا، لەوەدا كە وەك دروستكراوەكانی بچێ، ئەوانی دیكەش بە بیانووی ئەوە كە سیفتەكان بۆ خوا دەچەسپێنن، زیادە ڕۆییان كردوەو تێیانپەڕاندوە كە سیفەتەكانی خوایان، وەك هی دروستكراوەكان تەماشا كردوون، ئەگەرنا چوونە سەر عەرشی خوا، بەرزبوونەوەی خوا بۆ سەر عەرش، سەقامگیربوونی خوا لەسەر عەرش، دەبێ بڵێین: وەك بۆ خوا شایستەیە، نەك بەو چەمك و واتایانەی دێنە زەینی ئێمەوە، كە هی دروستكراوەكانن.

لێرەدا چەند قسەیەك دێنمەوە، لە هەندێك لە زانایانەوە، كە لەو بارەوە، چییان گوتوە؟

١)- (القرطبي) دەڵێ: زانایان گوتوویانە: **(التَّوْحِيدُ: إِثْبَاتُ ذَاتٍ غَيْرِ مُشَبَّهَةٍ بِالذَّوَاتِ، وَلَا مُعَطَّلَةٍ مِنَ الصِّفَاتِ)**[1]، واتە: خوا بەیەكگرتن ئەوەیە ئێمە زاتێك بچەسپێنن كە وەك زاتەكانی دیكە ناچێ و، سیفەتەكانیشی لێ پەكخراونین، سیفەتەكانیشی هەن، وەك خوا دەفەرموێ: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِۦ شَىْءٌ ۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْبَصِيرُ ﴿١١﴾﴾الشورى، هیچ شتێك وەك ئەو نیە، ئەمە بۆ بە پاكگرتنی خوا، بۆ چەسپاندنی سیفەتەكانیش: ﴿وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْبَصِيرُ﴾، ئەو بیسەری بینەریشە، واتە: سیفەتی بیستن و دیتنی هەن، بەڵام بە تەئكید سیفەتەكانیشی وەك زاتەكەینی و، وەك سیفەتەكانی دروستكراوەكان نین.

---

(١) الجامع لأحكام القرآن: ج٧، ص ٣٢٨.

دوایی (القرطبي) دەڵێ: (صَدْرُ الآيَةِ فِيهِ رَدٌّ عَلَى الْمُشَبِّهَةِ، وَتَتِمَّتُهَا رَدٌّ عَلَى الْمُعَطِّلَةِ)[1]، سەرەتای ئایەتەکە: ﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞ﴾، بەرپەرچدەرەوەی وێچوێنەرەکان (و جەستێنەرەکان)ەو، تەواوکارەکەیشی: ﴿وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ﴾ ، بەرپەرچدەرەوەی پەکخەرەکانە، ئەوانەی خوا لە سیفەتەکانی پەك دەخەن و دادەڕنن.

٢)- (الحافظ ابن عبدالبر)، وەك (جمال الدين القاسمي) لە تەفسیرەکەی خۆی دا[2]، لێی وەردەگرێ، دەڵێ: (أَهْلُ السُّنَّةِ مُجْمِعُونَ عَلَى الْإِقْرَارِ بِالصِّفَاتِ الْوَارِدَةِ كُلِّهَا فِي الْقُرْآنِ وَالسُّنَّةِ، وَالْإِيمَانِ بِهَا، وَحَمْلِهَا عَلَى الْحَقِيقَةِ لَا عَلَى الْمَجَازِ، إلاَّ أَنَّهُمْ لَم يُكَيِّفُوا شَيْئاً مِنْ ذَلِك)، واتە: ئەهلی سوننەت (واتە: ئەوانەی کە بەدوای ڕێبازی پێغەمبەر ﷺ کەوتوون) یەکدەنگن لەسەر ئەوە: سیفەتەکان کە لە قورئان و سوننەت دا هاتوون بۆ خوا بچەسپێنرێن و، بشگوترێ مانای ڕاستەقینەیان هەیە نەك مانای مەجازیی، بەڵام هیچ کام لە سیفەتەکانی خوا، چۆنیەتییەکەیان دیاریی نەکردوون و نەیانگوتوە بەو شێوەیەن.

کەواتە: ئەو چەمك و واتایانەی دێنە مێشکی ئێمەوە لە کاتێکدا بۆ وێنە: کە وشەی (وَجْه) بەکاردێنین، یان وشەی (يَدْ) بەکاردێنن، یان وشەی بەرزبوونەوە (علوّ) بەکاردێنین، ئەو چەمك و واتایانە نابێ بۆ خوای موتەعال بەکاربێن.

٣)- (جمال الدين القاسمي) دەڵێ: کەواتە: ئەو کەسەی کە دەڵێ: (ألله لَا فِي زَمَانٍ، وَلَا فِي مَكَانٍ، وَلَا يُرَى وَلَا يسْمَعُ، وَلَا يُبْصِرْ، وَلَا يَتَكَلَّمْ، وَلَا يَرْضَى، وَلَا يُرِيدْ، وَلَا وَلَا)[3]، واتە: خوا لە هیچ شوێنێکدا نیە، لە هیچ کاتێك دانیەو، نابینرێ و نابیستێ و نابینێ، قسە ناکات و ڕازی نابێ و نایەوێ، نا و نا، هەتا هەندێکیان گوتوویانە: خوا ﷻ نە لە نێو گەردووندایە، نە لە دەرەوەی گەردوونە!!

---

(١) الجامع لأحكام القرآن: ج٢٥.

(٢) محاسن التأويل: ج١٤، ص ٢٩٥.

(٣) محاسن التأويل: ج ٨، ص ٣٥٦

لە ڕاستییدا ئەوە تێپەڕاندنێکی زۆرە لە بە پاکگرتنی خواداو بە بیانووی بە پاکگرتنی خواوە، دارنینی سیفەتەکانە لە خوا.

٤)- هەر لەو بارەوە لە: **(محاسن التأويل)**ەکەی دا[1] هێناویەتی لە **(الذهبي)**یەوە: **(وَقَالَ الذَّهَبِيُّ رَحِمَهُ الله: مَقَالُ مُتَأَخِّرِي الْمُتَكَلِّمِينَ، أَنَّ اللهَ تَعَالَى لَيْسَ فِي السَّمَاءِ، وَلَا عَلَى الْعَرْشِ، وَلَا عَلَى السَّمَوَاتِ، وَلَا فِي الْأَرْضِ، وَلَا دَاخِلَ الْعَالَمِ وَلَا خَارِجَ الْعَالَمِ، وَلَا هُوَ بَائِنٌ عَنْ خَلْقِهِ، وَلَا مُتَّصِلٌ بِهِم. وَقَالُوا: جَمِيعُ هَذِهِ الْأَشْيَاءَ صِفَاتُ الْأَجْسَامِ، وَاللهُ تَعَالَى مُنَزَّهٌ عَنِ الْجِسْمِ، هَذِهِ السُّلُوبُ نعُوتٌ لِلْمَعْدُومِ، بَلْ هُوَ مَوْجُودٌ مُنَزَّهٌ عَنْ خَلْقِهِ، مَوْصُوفٌ بِمَا وَصَفَ بِهِ نَفْسَهُ، وَهُوَ فَوْقَ الْعَرْشِ بِلَا كَيْفٍ)**.

زەهەبیی دەڵێ: قسەی زانایانی کەلام، هی دوایینەکانیان، (واتە: ئەوانەی قسەیان لە بارەی عەقیدەو تەوحیدەوە کردوە)، کە گوتوویانە: خوای بەرز نە لە ئاسمانەو نە لە سەر عەرشەو، نە لەسەر ئاسمانەکانەو، نە لە نێو زەوییەو، لە نێو گەردوون دایەو، نە لە دەرەوەی گەردوونە، هەروەها خوا جیا نیە لە دروستکراوەکان و پێشیانەوە پەیوەست نیە، گوتوویانە: چونکە هەموو ئەوانە سیفەتی جیسم و ماددەن، خوای پەروەردگاریش لە جیسم و ماددە پاکە، (زەهەبیی دەڵێ:) ئا ئەو لابردنی ئەو سیفەتانە، وەسفە بۆ شتێك کە نەبێ، {لە نێو دروستکراوەکانیدا نیە بەڵێ بەدڵنیایی، بەڵام بڵێی: لە دەرەوەشیاندا نیەو لەسەر عەرش نیە، ئەوە پێچەوانەی قورئان و زگماك و عەقڵیشە} دوایی **(الذهبي)** دەڵێ: قسەی ڕاست ئەوەیە کە بگوترێ: خوا پاکە لەوەی وەك دروستکراوەکانی بچێ، بەڵام وەسفکراویشە بەوەی خۆی پێوە وەسفکردوەو خوا لەسەر عەرشەو، لە سەرەوەیە، بەڵام بێ ئەوەی ئێمە چۆنیەتییەکەی بزانین {بەو چۆنیەتییە نیە، کە دروستکراوەکان لەسەر شتێك دەبن، یاخود لەسەرێ دەبن، یان لە کات و شوێندا دەبن}.

---

(١) محاسن التأويل: ج ٨، ص ٣٥٦

سەرنجی سێیەم: کە خوا دەفەرموێ: ﴿ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَن فِى ٱلْأَرْضِ ﴾، واتە: فریشتەکان داوای لێبوردن دەکەن بۆ ئەوانەی لە زەوی دان، زانایان گوتوویانە: ئەمە سێ واتای هەن: یەکەم: مەبەست پێی بڕوادارانێکە کە لەسەر زەویین، ئەوە لە ئایەتی (٧)ی سوورەتی (**غافر**)دا دەفەرموێ: ﴿ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَىْءٍ رَّحْمَةً وَعِلْمًا فَٱغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُواْ وَٱتَّبَعُواْ سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ ٱلْجَحِيمِ ﴾، واتە: فریشتەکان داوای لێبوردن دەکەن بۆ بڕواداران (دەڵێن:) پەروەردگارمان! بەزەیی و زانیاریی تۆ هەموو شتێکی گرتۆتەوە، لەوانە ببوورە کە گەڕاونەوە بۆ لای تۆ و شوێن ڕێبازەکەت کەوتوون و، لە سزای دۆزەخ چەپاڵەیان بدە.

ئنجا ئەگەر مەبەست لە: ﴿ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَن فِى ٱلْأَرْضِ ﴾، بڕواداران بێ، ئەوە ئایەتی ژمارە (٧)ی، سوورەتی (**غافر**) پشتڕاستی دەکاتەوە.

دووەم: دەشگونجێ مەبەست پێی مرۆڤ و جند هەموویان بێ، هەموو ئەوانەی لەسەر زەویین، بەڵام بەو واتایە نا، کە فریشتەکان داوای لێبوردن لە خوا بۆ کافران بکەن، بەڵکو بەواتایەکی دیکە: (**أي: لَا يُعَاجِلُهُمْ بِالْعِقَاب**) فریشتەکان داوا دەکەن لە پەروەردگار کە پەلە نەکات لە سزادانی خەڵکی سەر زەوی، وەك لە سوورەتی (فاطر)دا دەفەرموێ: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ يُمْسِكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ أَن تَزُولَا ۚ وَلَئِن زَالَتَآ إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِّنۢ بَعْدِهِۦٓ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤١﴾ ﴾، واتە: بە دڵنیایی خوا ئاسمانەکان زەوی دەگرێ کە لابچن و ئەگەر لابچن، جگە لە خوا هیچ کەس نایانگرێ، بە دڵنیایی خوا زۆر هێدیی و مەندەو زۆریش لێبوردەیە.

واتە: لێبوردەیە بۆ خەڵکی نێو ئاسمانەکان و زەوی، بەو واتایە کە لە هەڵەو کەم و کوڕییەکانیان دەگەڕێ، تاکو کاتی خۆی دێ و یەکسەر سزایان نادات، وەك لە کۆتایی سوورەتی (**فاطر**)دا دەفەرموێ: ﴿ وَلَوْ يُؤَاخِذُ ٱللَّهُ ٱلنَّاسَ بِمَا كَسَبُواْ مَا تَرَكَ عَلَىٰ ظَهْرِهَا مِن دَآبَّةٍ ﴿٤٥﴾ ﴾، واتە: ئەگەر خوا خەڵکی گرتبایە بە هۆی ئەوەوە کە دەیانکرد، پێڕۆی لەسەر پشتی (زەوی) نەدەهێشت.

سێیەم: واتایەكی دیكەی سێیەمیشی هەیە، كە من ئەو واتایەم بەدڵە، ئەویش ئەوەیە: فریشتەكان داوای لێبوردن بۆ هەمووان لە خوا دەكەن، بەڵام داوای لێبوردن بۆ ئیمانداران دەكەن، كە خوا لێیان ببوورێ و، داوای لێبوردنیش بۆ ئەهلی كوفر دەكەن، كە خوا هیدایەتیانداو، بیانخاتە سەر ڕاستە ڕێ.

سەرنجی چوارەم: كە دەفەرموێ: ﴿وَمَآ أَنتَ عَلَيۡهِم بِوَكِيلٖ ٦﴾الشورى، تۆ بەسەریانەوە وەكیل نی، (**التَّوْكِيلُ: أَنْ تَعْتَمِدَ عَلَى غَيْرِكَ، وَتَجْعَلَهُ نَائِباً عَنْكَ، والوَكِيلُ فَعِيلٌ بِمَعْنَى المَفْعُول. قَالَ تَعَالَى:** ﴿وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلٗا ٨١﴾ النساء، **أي: اكْتَفِ بِهِ، أَنْ يَتَوَلَّى أَمْرَكَ، وَيَتَوَكَّلَ لَكَ،** ﴿وَمَآ أَنتَ عَلَيۡهِم بِوَكِيلٖ﴾، **أي: بِمُوَكَّلٍ عَلَيْهِمْ وَحَافِظٍ لَهُم**)[1]، واتە: (توكیل): بریتیە لەوە كە تۆ پشت بە جگە لە خۆت ببەستی و، بیكەی بە نوێنەر و جێگری خۆت، (وَكِيل) لەسەر كێشی (فَعِيلَ)ە، بەڵام بە مانای (مَفْعُول)ە، كە دەفەرموێ: ﴿وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلٗا ٨١﴾النساء، واتە: خوات بەسە، كاری تۆی عاید بێ، وەكیلی تۆ بێ، ﴿وَمَآ أَنتَ عَلَيۡهِم بِوَكِيلٖ﴾، واتە: تۆ نەكراویە وەكیل بەسەریانەوەو، تۆ پارێزەریان نیت.

كە ئەمە بێگومان دڵدانەوەی پێغەمبەری خوایە ﷺ، هەروەها دڵدانەوەی شوێنكەوتووانی پێغەمبەری خوایە ﷺ كە ئەگەر ئەوانە بێبڕوابوون و ڕوویان لە شیرك و كوفر كرد، خوا سزای ئێوە نادات و لێتان ناپرسێتەوە: بۆچی نەتانهێشت؟ چونكە ئێوە وەكیل نین بەسەریانەوە، بەڵام وێڕای ئەوەش، ئاگاداركردنەوەی بێبڕوایانیشە كە: خۆتان بەرپرسیارن لە كردەوەو ڕەفتاری خۆتان و هیچكەس لە جیاتی ئێوە لێی ناپرسرێتەوە، خۆتان بەرپرسیاری كارو كردەوەكانی خۆتانن.

---

(١) مفردات ألفاظ القرآن: ص ٨٨٢.

مەسەلەی دووەم:

خوا ﷻ وەك سروشكردنی بۆ پێغەمبەرانی پێشوو (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، قورئانێكی بە زمانی عەرەبیی بۆ لای تۆش (ئەی موحەممەد! ﷺ) سروشكردوە، تاكو خەڵكی شاری مەككەو دەوروبەری، {تێكڕای دنیا} هۆشیار بكەیەوە، لە ڕۆژێك كە دوو دڵیی هەڵناگریّ و خەڵك تێیدا دەبنە دوو كۆمەڵی جیاواز لە دۆزەخ و، لە بەهەشتدا، خواش نەیویستوە خەڵك ناچار بكات، ئەگەرنا دەیكردنە یەك كۆمەڵ و لە سەر ئیمان كۆی دەكردنەوەو، جگە لە خواش بە دۆست و سەرپەرشتیار گرتن شتێكی بێجێیە، چونكە بەس خوا سەرپەرشتیارەو، مردووان دەژێنێتەوەو لەسەر هەموو شتێكیش توانایە:

خوا ﷻ دەفەرمویّ: ﴿ وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لِّتُنذِرَ أُمَّ ٱلْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنذِرَ يَوْمَ ٱلْجَمْعِ لَا رَيْبَ فِيهِ فَرِيقٌ فِى ٱلْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِى ٱلسَّعِيرِ ﴿٧﴾ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَعَلَهُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَلَٰكِن يُدْخِلُ مَن يَشَآءُ فِى رَحْمَتِهِۦ وَٱلظَّٰلِمُونَ مَا لَهُم مِّن وَلِىٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٨﴾ أَمِ ٱتَّخَذُوا۟ مِن دُونِهِۦٓ أَوْلِيَآءَ فَٱللَّهُ هُوَ ٱلْوَلِىُّ وَهُوَ يُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٩﴾ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە چواردە بڕگەدا:

١)- ﴿ وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا ﴾، هەر بەو شێوە {سەرسوڕهێنەرە كە هەر دەبیّ بە خۆی بچوێنریّ، یاخود: بەو شێوەیە كە خوا ﷻ سروشیكردوەو پەیامی پەنهانی ناردوە بۆ پێغەمبەرانی پێشوو} بۆ لای تۆش قورئانێكمان بە زمانی عەرەبیی سروشكردوە، لێرەدا (**أُطْلِقَ الْقُرْآنُ: وَهُوَ مَصْدَرٌ مِثْلُ غُفْرَانْ، أُطْلِقَ عَلَى الْمَقْرُوءِ**) واتە: خوێنراوەیەكی عەرەبییمان بۆ لای تۆ ناردوە، كەواتە: هیچ جیاوازیی نیە لە نێوان ئەوەدا كە بۆ لای تۆ سروشكراوەو، ئەوەی بۆ لای پێغەمبەرانی پێش تۆ (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام**)، سروشكراوە، جگە لە جیاوازیی ئەو زمانەی كە فەرمایشتەكانی خوایان پێ سروشكراون و، كتێبەكانی

خوایان پێ دابەزێنراون، بەس زمانەکان جیابوون، ئەگەرنا نێوەڕۆکیان هەمان نێوەڕۆك بووەو، چۆنیەتیی سروشکرانەکەش هەمان چۆنیەتیی بووە.

ئنجا ئایا بۆچی خوا ﷻ قورئانی بەزمانی عەرەبیی بۆ لای موحەممەد ﷺ پێغەمبەری کۆتایی سروشکردوە؟

٢)- ﴿لِّتُنذِرَ أُمَّ ٱلۡقُرَىٰ وَمَنۡ حَوۡلَهَا﴾، تاکو (خەڵکی) دایکی ئاوەدانییەکان (مەککە)و ئەو خەڵکەی لە دەورینی وریا بکەیەوەو بترسێنی. ﴿أُمَّ ٱلۡقُرَىٰ﴾ شۆرەت و کونییەی شاری مەککەیە، بۆیەش بە مەککە گوتراوە: ﴿أُمَّ ٱلۡقُرَىٰ﴾، چونکە لە هەموو شارە عەرەبییەکان دێرینتر بووە، ئنجا ئەگەر شاری مەککە وەك چەقێك دابنرێ، مانای وایە هەموو شارەکانی دیکەی دنیا، دەکەونە دەوری مەککە، بەڵکو هەندێك لە زانایان، زانایانی جوگرافیناسیی هاوچەرخ دەڵێن: ئەو شوێنە جوگرافییەی شاری مەککەی کەوتۆتێ، وەك نێوەڕاستی گەیاندنی هەموو کیشوەرەکان وایە.

کەواتە: ئامانج لە سروشکرانی قورئانێکی عەرەبیی بۆ پێغەمبەری کۆتایی موحەممەد ﷺ بریتی بووە لە وریاکردنەوەو ترساندنی خەڵکی شاری مەککە.

﴿وَمَنۡ حَوۡلَهَا﴾ ئەو خەڵکانەش لە دەوری ئەو شارەن، کە ئەمە ئەگەر بازنە تەسکەکە ڕەچاو بکرێ، کە شاری مەککە لە نێوە دورگەی عەرەبیی دایە، هەموو ئەو شارو ئاوەدانییانەی لە نیوە دورگەی عەرەبییدان، لە دەورینی، بەڵام ئەگەر بازنە فراوانەکە ڕەچاو بکرێ، هەموو شارەکان و ئاوەدانییەکانی دنیا، دەکەونە دەوری مەککە.

خوا ﷻ لە چەندان شوێن لە قورئانی مەککەیدا ڕایگەیاندوە کە ئەم قورئانەو، پێغەمبەری خاتەم ﷺ کە ئەو قورئانەی بۆ نێردراوە، هەردووکیان بۆ هەموو مرۆڤایەتیین، بۆ وێنە:

١)- لە سووڕەتی (**الفرقان**)دا خوا ﷻ دەفەرمویّ: ﴿ تَبَارَكَ ٱلَّذِى نَزَّلَ ٱلْفُرْقَانَ عَلَىٰ عَبْدِهِۦ لِيَكُونَ لِلْعَـٰلَمِينَ نَذِيرًا ﴿١﴾ ﴾، واتە: بەرزو بە پێزە ئەو کەسەی کە فوڕقانی دابەزاندوە، (لێك جیاکەرەوەی دابەزاندوە) تاکو بۆ هەموو جیهانییان ببێتە ترسێنەرو ورياکەرەوە.

٢- هەروەها لە سووڕەتی (**سبأ**)دا، خوا ﷻ دەفەرمویّ: ﴿ وَمَآ أَرْسَلْنَـٰكَ إِلَّا كَآفَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ﴿٢٨﴾ ﴾، واتە: تۆمان نەناردوە مەگەر بۆ تێکڕای خەڵکی موژدەدەرو ترسێنەر بی.

٣- هەروەها لە سووڕەتی (**الأنبياء**)دا، خوا ﷻ دەفەرمویّ: ﴿ وَمَآ أَرْسَلْنَـٰكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَـٰلَمِينَ ﴿١٠٧﴾ ﴾، واتە: تۆمان نەناردوە مەگەر بەزەیی خوا بی بۆ هەموو جیهانییان.

کە دەفەرمویّ: ﴿ لِّتُنذِرَ أُمَّ ٱلْقُرَىٰ ﴾، ﴿ أُمَّ ٱلْقُرَىٰ ﴾، دەبێتە بەرکاری یەکەم بۆ وشەی (**تُنْذِرَ**) بەڵام لە چی بیانترسێنێ و بۆچی وریایان بکاتەوە؟ بەرکاری دووەم (**مَفْعُول بِهِ الثاني**) قرتێنراوە، چونکە سیاقەکە دەلالەتی لەسەر دەکات: (**لِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرَى عَذَابَ اللهِ**) تاکو خەڵکی شاری ﴿ أُمَّ ٱلْقُرَىٰ ﴾، بترسێنی و وریابکەیەوە لە سزای خوا، ﴿ وَمَنْ حَوْلَهَا ﴾، هەروەها ئەو خەڵکەش کە لە دەوری ئەو شارەن، ئەوانەش بترسێنی لە سزای خوا.

٣)- ﴿ وَتُنذِرَ يَوْمَ ٱلْجَمْعِ لَا رَيْبَ فِيهِ ﴾، هەروەها بیانترسێنی لە ڕۆژی کۆبوونەوە، کە دوودڵیی تێدانیە. لێرەدا: ﴿ يَوْمَ ٱلْجَمْعِ ﴾، دەبێتە بەرکاری دووەم، بە پێچەوانەی ڕستەی یەکەمەوە، ڕستەی یەکەم بەرکاری یەکەمی باسکراو، بەرکاری دووەمی قرتێندراوە، لەبەر ئەوەی سیاق دەیگەیەنێ، تاکو لە ڕۆژی کۆبوونەوە بترسێنی، کێ بترسێنێ؟ بەرکاری یەکەم قرتێنراوە (**أَيْ: تُنْذِرَ أَهْلَ أُمِّ الْقُرَى وَمَنْ حَوْلَهَا يَوْمَ الْجَمْعِ**) واتە: خەڵکی ﴿ أُمَّ ٱلْقُرَىٰ ﴾، و خەڵکەکانی دەوروبەریان بترسێنی و وریابکەیەوە، لە ڕۆژی کۆبوونەوە.

بێگومان ڕۆژی خڕبوونەوەو، کۆبوونەوە ڕۆژی قیامەتە، وشەی: (**الجمع**) لە (﴿ يَوْمَ ٱلْجَمْعِ ﴾)دا: (**الجَمْعُ مَصْدَرٌ أَوْ اسْمٌ لِلْمُجْتَمِعِين**) (**الجمع**) چاوگە، یاخود ناوە بۆ ئەوانەی لەوێدا کۆدەبنەوە، یانی ڕۆژی کۆمەڵ، ئەو خەڵکەی کە لەوێدا کۆمەڵ دەبێتەوە خڕدەبێتەوە، کۆمەڵ بووان، کە مەبەست پێی ڕۆژی دواییە.

﴿ لَا رَيْبَ فِيهِ ﴾، هیچ دوو دڵیی تێدانییە، کە دەفەرموێ: ﴿ لَا رَيْبَ فِيهِ ﴾، **(أَيْ: دَلَائِلُهُ تَنْفِي الشَّكَّ فِي أَنَّهُ سَيَقَعُ، فَنـزَّلَ رَيْبَ الْمُرْتَابِينَ فِي مَنْزِلَةَ الْعَدَمِ، لِأَنَّ مُوجِبَاتِ الْيَقِينَ بِوُقُوعِهِ بَيِّنَةٌ)** واتە: بەڵگەکانی هاتنی ڕۆژی کۆبوونەوەی خەڵك لە ڕۆژی قیامەتدا، لابەری دوو دڵییە، کە ئەو ڕۆژە هەر دەقەومێ، بۆیە دوو دڵیی دوو دڵان و، گومانداران لە بارەی ڕۆژی کۆبوونەوەوە، وەك نەبوو تەماشا کراوە، چونکە ئەو بەڵگانە دڵنیایی پێویست دەکەن، کە ئەو ڕۆژە دەبێ هەر ببێ.

٤)- ﴿ فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ ﴾، کۆمەڵێك لە بەهەشتدان و کۆمەڵێك لە کڵپە (ی دۆزەخ)دان. وشەی **(فريق.. وفريق)** هەردووکیان گوزارە **(خبر)**ی نیهاد **(مبتدأ)** یێکی قرتێنراون، وەك **(هُمْ فَرِيقٌ فِي الْجَنَّة)** ئەو خەڵکە کە کۆدەبنەوە، دەبنە کۆمەڵێك لە بەهەشتدا، هەروەها: **(وَهُمْ فَرِيقٌ فِي السَّعِير)** دەبنە کۆمەڵێکیش لە کڵپەی دۆزەخدا، کە مەبەست دەرەنجامی کۆتاییە، یانی: **(الْمُحَصَّلة النِّهَائِيَّة)**، دەرەنجامی کۆتایی خەڵك دابەش دەبن بۆ ئەم دوو شوێنە، بۆ بەهەشت و بۆ دۆزەخ، بەڵام ئەمە تێکناگیرێ لەگەڵ ئەوەدا کە چەندان فەرمایشتی پێغەمبەر ﷺ هەن و، ئەوە یەکێکە لەو شتانەی کە لە لای زۆربەی هەرە زۆری مسوڵمانان بەشێکە لە عەقیدەیان، کە خاوەنی گوناهە گەورەکان، بایی گوناهە گەورەکانیان ئەگەر پاك نەبووبنەوە، بە سزای قۆناغی بەرزەخ، یان نە کەوتبنە بەر ویستی ڕەهای خوا، یان وەبەر شەفاعەتی پێغەمبەر ﷺ نەکەوتبن، دەبێ بەقەدەر تاوانەکانیان بسووتێنرێن، ئنجا دوای ئەوەی پاك دەکرێنەوەو، سزا دەدرێن، دێنە بەهەشت، چەندان فەرمایشتی پێغەمبەر ﷺ لەو بارەوە هەن، لە کتێبەکانی سوننەت دا هاتوون.

ئنجا کە دەفەرموێ: کۆمەڵێك لە بەهەشت دان و، کۆمەڵێك لە دۆزەخدان، لەگەڵ ئەوەدا کە باسکرا تێکناگیرێ، چونکە لێرەدا باسی دەرەنجامی کۆتایی دەکات، بۆیە ئەوەی کاتی خۆی موعتەزیلەو خەواریج گوتوویانە[1]: ئەوە نیە کە خەڵکێك بچێتە دۆزەخ و، دوایی بچێتە بەهەشت دوای پاکبوونەوە، شتی وانیە،

---

(١) هەروەها هەندێك لە زانایانی هاوچەرخیش.

یەك ڕێیە، یان بۆ بەهەشت یان بۆ دۆزەخە، ئنجا ئایەتێكی ئاوایان بەبەڵگە هێناوەتەوە، لە ڕاستییدا نەیانپێكاوە، چونكە ئەم ئایەتە باسی دەرەنجامی كۆتایی دەكات، ئەگەرنا لە سووڕەتی (**الأعراف**)دا، خوا ﷻ باسی ئەوە دەكات كە كۆمەڵێك هەن لە نێوان بەهەشت و دۆزەخاندا، لەسەر دیوار و نێوانێكن كە دەكەوێتە نێوان بەهەشت و دۆزەخەوە و، هەردووك لایان دەبینن: ﴿ وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى ٱلْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَٰهُمْ ﴾ ٤٦!

كەواتە: ئەم ئایەتە باسی ئەوەش ناكات و هاوەڵانی ئەعرافیش ناگرێتەوە! بەڵام ئەم ئایەتە باسی دەرەنجامی كۆتایی دەكات، چونكە دوایی ئەوانەش كە لەسەر (**أَعْرَاف**)ن، واتە: لەسەر ئەو نێوانەن كە دەكەوێتە بەینی بەهەشت و دۆزەخەوە، سەرەنجام بەڕای زۆربەی زانایان، وەك لە تەفسیری سووڕەتی (**الأعراف**)دا، باسمان كردوە، ئەوانیش سەرەنجام دەچن بۆ بەهەشت، چونكە خوا دەفەرمویٚ: ﴿ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ ﴾ ٤٦، واتە: ئومێدەوار بوون بە بەهەشت، بەڵام جاریٚ نەچووبوونەتیی.

لە سووڕەتی (**النساء**)دا، باسێكمان لەو بارەوە كردوە كە خوا ﷻ باسی ئەوە دەكات: تەوبە لە دوو جۆرە كەسان وەرناگیریٚ، كە دەفەرمویٚ: ﴿ إِنَّمَا ٱلتَّوْبَةُ عَلَى ٱللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ ٱلسُّوٓءَ بِجَهَٰلَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِن قَرِيبٍ فَأُوْلَٰٓئِكَ يَتُوبُ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ١٧ وَلَيْسَتِ ٱلتَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ حَتَّىٰٓ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ ٱلْمَوْتُ قَالَ إِنِّى تُبْتُ ٱلْـَٰٔنَ وَلَا ٱلَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ ۚ أُوْلَٰٓئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ١٨ ﴾، واتە: وەرگرتنی تەوبە لەسەر خوا تەنها بۆ كەسانێكە بەنەزانیی خراپە دەكەن، دوایی بە نیزیكیی دەگەڕێنەوە، ئەوانە خوا گەڕانەوەیان لیٚ وەردەگریٚ و خواش زانای كارزانە، بەڵام گەڕانەوە (واتە: تۆبە لێوەرگیران) بۆ كەسانێك نیە كە هەر خراپە دەكەن، هەتا كاتێك یەكیان مردنی دەگاتە سەر، دەڵیٚ: ئێستا تەوبەم كرد، {كە ئەوە مسوڵمانەو

لەسەر خراپە بەردەوامە، تاكو مردنی لێ وەدەردەكەوێ}، هەروەها تەوبە بۆ كەسانێكیش نیە كە كاتێك دەمرن بە كافریەتیی دەمرن، ئەوانە ئازارێكی بە ئێشمان بۆ داناون.

كەواتە: ئەوانەی پێشێ بە كافریەتیی نامرن، بەڵام بە گوناهباریی دەمرن، بەڵام خوا تەوبەشیان لێ وەرناگرێ، چونكە كاتێك دەگەڕێنەوەو تەوبە دەكەن، كە ئومێدیان بە ژیان نەماوە.

كەواتە: كەسێك كە كافرە تەوبەی لێ وەرناگیرێ و شایستەی سزایە، هەروەها كەسێكیش كە بڕوادارە بەڵام لەسەر تاوان و خراپان بەردەوام دەبێ تاكو دەمرێ، ئەویش تەوبەی لێ وەرناگیرێ و دەبێ هەر ئەهلی سزابێ و، نابێ وەك ئەوی دیكە كە یەك ڕێ دەچێتە بەهەشت، ئەویش یەك ڕێ بچێتە بەهەشت!

كەواتە: بەڵگە هێنانەوە بەم ڕستە قورئانییە بۆ لابردنی سزای قۆناغی بەرزەخ، لە جێی خۆیدا نیە، چونكە ئەمە باسی دەرەنجامی كۆتایی دەكات، چونكە هەندێك لە زانایانی هارچەرخ، كە بە چاكی نازانم ناویان بێنم، خوا پاداشتیان بداتەوە، بۆچوونێكی وایان هەبووە، گوتوویانە: ڕاست نیە كەسانێك تووشی سزابێن و دوایی دەربازبێن! لەگەڵ ئەوەش دا كە ئەو هەموو فەرمایشتانەی پێغەمبەر ﷺ هەن، كە بێگومان یەك فەرمایشتی پێغەمبەر ﷺ بە سەنەدێكی ڕاست (صحیح) بە ئێمە گەیشتبێ، ئێمە پابەند دەكات، بەو نێوەڕۆكەوە كە دەیگەیەنێ، كە فەرمایشتەكان لەو بارەوە زۆر زۆرن.

٥)- ﴿وَلَوۡ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَعَلَهُمۡ أُمَّةٗ وَٰحِدَةٗ وَلَٰكِن يُدۡخِلُ مَن يَشَآءُ فِي رَحۡمَتِهِۦۚ وَٱلظَّٰلِمُونَ مَا لَهُم مِّن وَلِيّٖ وَلَا نَصِيرٍ﴾، ئەگەر خواش ویستبای ئەو خەڵكەی هەموو دەكردە یەك كۆمەڵ، بەڵام هەركەسێك بیەوێ دەیخاتە نێو بەزەیی خۆیەوەو، ستەمكارانیش هیچ دۆست و سەرپەرشتیارێك و هیچ یاریدەدەرێكیان نیە. ئەمە مەبەست پێی دڵدانەوەی پێغەمبەر ﷺ و دڵدانەوەی بڕوادارانە، واتە: خەفەتیان لێ مەخۆن، كە ئەوانە هەر

بڕوا ناهێنن، وەنەبێ ئەوان شتێکیان کردبێ خوایان ﷻ دەستە وستان کردبێ، خوا ئەگەر ویستبای هەمووی دەکردنە یەك کۆمەڵ، هەمووی لەسەر ئیمان کۆدەکردنەوە، یاخود لەسەر کوفر کۆی دەکردنەوە، بەڵام زیاتر وا پێدەچێ مەبەست ئەوە بێ کە لەسەر ئیمان کۆیان بکاتەوە، چونکە خوا ﷻ حەزی لە ئیمانەو ڕقی لە کوفرە، بەڵام نەیویستوە، واتە: خوا نەیویستوە زۆریان لێ بکات لەسەر ئیمان کۆیان بکاتەوە، بەڵکو ویستوویەتی سەرپشکیان بکات و کە سەر پشکی کردوون، هەندێکیان ئیمانیان هەڵبژاردوەو، هەندێکیشیان کوفریان هەڵبژاردوە، یانی: خوا شتێکی دیکەی ویست، ئەویش ئەوە بوو کە سەر پشکیان بکات، توانادرایان بکات بۆ هەڵبژاردنی هەر کام لە ڕێنمایی، یاخود گومڕایی، تاکو سەرەنجام ئەوانەی ڕێنمایی هەڵدەبژێرن، خوا بیانخاتە نێو بەزەیی خۆیەوەو، ستەمکارانێکیش کە گومڕایی هەڵدەبژێرن، هیچ سەرپەرشتیارو یارمەتییدەریان نیە.

﴿ وَلَٰكِن يُدۡخِلُ مَن يَشَآءُ فِي رَحۡمَتِهِۦۚ ﴾، بەڵام خوا هەر کەسێك بیەوێ، دەیخاتە نێو بەزەیی خۆیەوە.

﴿ وَٱلظَّٰلِمُونَ مَا لَهُم مِّن وَلِيّٖ وَلَا نَصِيرٍ ﴾، ستەمکارانیش واتە: ئەوانەی ستەم لە خۆیان دەکەن بە هەڵبژاردنی کوفرو، شیرك و، گومڕایی، ئەوانیش هیچ سەرپەرشتیاریان و، هیچ یارمەتییدەریان نیە.

لێرەدا خوا ﷻ لە جیاتی ئەوەی بفەرموێ: (**وَلكِنْ خَيَّرَهُمْ فَمِنْهُمْ مَنِ اخْتَارَ الْإِيمَانَ، لِيُدْخِلَهُ اللهُ فِي رَحْمَتِهِ، وَمِنْهُمْ مَنِ اخْتَارَ الضَّلالَةَ، فَأَصْبَحَ ظَالِماً لِيُدْخِلَهُ اللهُ فِي النَّارِ**) کورتی کردۆتەوە، چونکە ئەوەی دیکە، هەمووی عەقڵ و سەلیقە پەی پێ دەبات، یەکسەر دەفەرموێ: ﴿ وَلَٰكِن يُدۡخِلُ مَن يَشَآءُ فِي رَحۡمَتِهِۦۚ وَٱلظَّٰلِمُونَ مَا لَهُم مِّن وَلِيّٖ وَلَا نَصِيرٍ ﴾، واتە: بەڵام خوا هەرکەسێکی بیەوێ دەیخاتە نێو بەزەیی خۆیەوە، لەبەر ئەوەی هیدایەت و، ڕێنمایی خوای پێشوازیی لێکردوەو، هەڵبژاردوەو وەرگرتوە، ئەوەی دیکەش کە گومڕایی هەڵدەبژێرێ، مانای وایە

ستەمكارە بە نسبەت خۆیەوە، ستەمی لە خۆی كردوەو، ستەمی لە پەیامی خواش كردوە، بۆیە ئەوەش سەرەنجامی دۆزەخەو، هیچ یارمەتییدەرو هاوكارێكیشیان نیە، یانی: (لكِنِ الظَّالِمُونَ لِأَنْفُسِهِمْ سَيَدْخُلُونَ النَّارَ وَمِنْ ثَمَّ لَا وَلِيَّ وَلَا نَصِير لهم) بەلام ستەمكاران لە خۆیان، دەچنە ئاگرەوەو، لەوێش نە سەرپەرشتیاریان هەیەو، نە یارمەتییدەریشیان هەیە، واتە: نەكەسێكیان هەیە سەرپەرشتییان بكات بە گشتیی لە هەموو حالانداو، نە كەسێكیان هەیە بە شێوەیەكی بەشیی و لە حالەتێكی دیارییكراودا، هاوكارو دەستبارگرو یارمەتییدەریان بێت.

٦)- ﴿ أَمِ ٱتَّخَذُواْ مِن دُونِهِۦٓ أَوۡلِيَآءَ ﴾، یان ئایا جگە لەو سەرپەرشتیارانێكیان بۆ خۆیان گرتوون و، پەیدا كردوون؟

٧)- ﴿ فَٱللَّهُ هُوَ ٱلۡوَلِيُّ ﴾، بە دڵنیایی بەس خوا سەرپەرشتیارە.

٨)- ﴿ وَهُوَ يُحۡيِ ٱلۡمَوۡتَىٰ ﴾، هەر ئەویش مردووان دەژێنێتەوە.

٩)- ﴿ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ﴾، تەنیا ئەویش لەسەر هەموو شتێك بە توانایە.

لێرەدا وشەی (أم): (لِلْإِضْرَابِ الْإِنْتِقَالِي) بۆ گواستنەوەیە لە مەبەستێك بۆ مەبەستێكی دی، (أَيْ: دَعِ الْإِهْتِمَامَ بِشَأْنِهِمْ وَلْنَعُدْ إِلى فَظَاعَةِ حَالِهِمْ فِي اتِّخَاذِهِمْ أَوْلِيَاء) واتە: واز بێنە لە گرنگیی دان بە حالی وان و، با بگەڕێینەوە بۆ حالی قێزەونیان، لەوەدا كە دۆستان و سەر پەرشتیارانێكیان لە جیاتی خوا بۆ خۆیان پەیدا كردوون.

﴿ فَٱللَّهُ هُوَ ٱلۡوَلِيُّ ﴾، (أَيْ: إِنْ أَرَادُوا وَلِيّاً بِحَقٍّ، فَاللهُ هُوَ الْوَلِيُّ بِحق فَحَسْب) ئەگەر بەڕاستیی سەرپەرشتیاریان دەوێ، بەس خوا سەرپەرشتیاری بە هەقە، بە بەلگەی ئەوەی: ﴿ وَهُوَ يُحۡيِ ٱلۡمَوۡتَىٰ ﴾، هەر ئەویشە مردووان دەژێنێتەوە ﴿ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ﴾، هەروەها بەس ئەویش لەسەر هەموو شتێك بە توانایە، واتە: ئەم دوو ڕستەی دوایی: ﴿ وَهُوَ يُحۡيِ ٱلۡمَوۡتَىٰ ﴾ و ﴿ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ﴾، بەلگەن،

لەسەر ئەوە کە هەر خوا سەرپەرشتیارەو، شایستەی ئەوەیە بە سەرپەرشتیارو، پەرستراوو، مشوورخۆر بگیرێ، ئەمە وەك ئەو ئایەتەی سووڕەتی (**النحل**) وایە، کە دەفەرموێ: ﴿أَفَمَن يَخۡلُقُ كَمَن لَّا يَخۡلُقُۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ١٧﴾، ئایا زاتێك کە وەدیدێنێ و شت دروست دەکات، وەك کەسێك وایە کە هیچ دروست ناکات؟ بۆچی پەند وەرناگرن.

لێرەشدا خوا دەفەرموێ: ئایا ئەوانە سەرپەرشتیارانێکیان جگە لە خوا، لە جیاتی خوا، بۆ خۆیان پەیداکردوون؟ هەر کەسێك سەرپەرشتیاری دەوێ، بەس خوا سەرپەرشتیارە، بە بەڵگەی ئەوە کە تەنیا ئەو مردووان دەژێنێتەوەو، بەس ئەویش لەسەر هەموو شتێك بە توانایە.

مەسەلەی سێیەم:

حوکم و بڕیار لە بارەی ڕاجیاییەکانەوە تایبەتە بە خواوە، کە هەر ئەو پەروەردگاری پشت پێ بەستراوی تەوبە بۆ لاکراوەو، داهێنەری گەردوون و دانەری سیستمی جووتیەتییە لە مرۆڤ و ئاژەڵانداو، هیچ شتێك وێنەی وی نیە، کلیلەکانی گەردوونی بە دەستن و، بە ویستی حەکیمانەی خۆی بژیو زۆرو کەم دەکات بۆ مرۆڤەکان، بە هەموو شتێك زانایەو، لەسەر هەموو شتێك توانایە:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ وَمَا ٱخۡتَلَفۡتُمۡ فِيهِ مِن شَيۡءٖ فَحُكۡمُهُۥٓ إِلَى ٱللَّهِۚ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبِّي عَلَيۡهِ تَوَكَّلۡتُ وَإِلَيۡهِ أُنِيبُ ﴿١٠﴾ فَاطِرُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ جَعَلَ لَكُم مِّنۡ أَنفُسِكُمۡ أَزۡوَٰجٗا وَمِنَ ٱلۡأَنۡعَٰمِ أَزۡوَٰجٗا يَذۡرَؤُكُمۡ فِيهِۚ لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ ﴿١١﴾ لَهُۥ مَقَالِيدُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۖ يَبۡسُطُ ٱلرِّزۡقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقۡدِرُۚ إِنَّهُۥ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمٞ ﴿١٢﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە چواردە بڕگەدا:

١)- ﴿ وَمَا ٱخۡتَلَفۡتُمۡ فِيهِ مِن شَيۡءٖ فَحُكۡمُهُۥٓ إِلَى ٱللَّهِ ﴾، هەر شتێك ئێوە تێیدا کەوتنە ڕاجیایی، بڕیار لەبارەیەوە بۆلای خوایە.

﴿ فَحُكۡمُهُۥٓ إِلَى ٱللَّهِ ﴾، (مَقُولُ قَوْلٍ مَحْذُوفٍ) یانی: (قُلْ فَحُكْمُهُ إِلى الله) پێیان بڵێ: بڕیارو حوکم لە بارەیەوە بۆ لای خوایە، تەنیا خوا بۆی هەیە لەو شتانەدا کە تێیان دا دەکەونە ڕاجیاییەوە بڕیار بدات.

٢)- ﴿ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبِّي ﴾، ئا ئەو خوایەتان پەروەردگاری منە، واتە: بەس خوا ئەو پەروەرگارەیە کە بۆی هەیە بەرنامە دابنێ، بۆی هەیە حەڵاڵ و حەڕام دیاریی بکات.

٣)- ﴿ عَلَيۡهِ تَوَكَّلۡتُ ﴾، پشتم بەس بەو بەستوەو تەنیا ئەوم کردۆتە، کارپێسپێردراوی خۆم.

٤)- ﴿وَإِلَيۡهِ أُنِيبُ﴾، لە ناخ و، دەروونیشەوە بەس بۆ لای وی دەگەڕێمەوە، لە بارەی ئەم ئایەتە موبارەکەوە، زانایان زۆر قسەیان کردوە، زۆربەی هەرە زۆریان گوتوویانە: ئەوە دەگەیەنێ کە مسوڵمانان لەهەر شتێکدا کەوتنە ڕاجیایی، دەبێ حوکمەکەی بۆ لای خوا بگێڕنەوە، چ پەیوندیی بە بووناسییەوە هەبێ، چ بە ئیمان عەقیدەوە هەبێ، چ بە حەڵاڵ و حەڕامەوە هەبێ، واتە: چ پەیوەندیی بە بنچینەکانی دینەوە هەبێ، چ بە لق و پۆپەکانی دینەوە، (**أُصُولُ الدِّين وَ فُرُوعُ الدِّين**)، زۆربەی هەرە زۆری زانایانوایانگوتوە، لە نێویان دا: (**الطبري، إبن كثير، القرطبي، فخرالدين الرازي، عبدالرحمن بن ناصر السعدي، الشّنقيطي**) بۆ وێنە:

أ- (**الشنقيطي**) باسێکی دوورو درێژ دەکات، سەرەتایەکەی ئاوا دەست پێدەکات: (**فَعَلَيْكُمْ أَيُّهَا الْمُسْلِمُونَ أَنْ تَتَفَهَّمُوا صِفَاتِ مَنْ يَسْتَحِقُّ أَنْ يُشَرِّعَ وَيُحَلِّلَ وَيُحَرِّمَ**)[1]، واتە: ئەی مسوڵمانینە! پێویستە بزانن کێ دەتوانێ، یاسا دابنێ و، حەڵاڵ و حەڕام دیاریی بکات.

ب- (**عبدالرحمن بن ناصر السعدي**) لە تەفسیرەکەی خۆیدا، دەڵێ: (**إِتِّفَاقُ الْأُمَّةِ حُجَّةٌ قَاطِعَةٌ، لِأَنَّ اللهَ تَعَالَى لَمْ يَأْمُرْنَا أَنْ نَرُدَّ إِلَيْهِ إِلَّا مَا اخْتَلَفْنَا فِيهِ، فَمَا اتَّفَقْنَا عَلَيْهِ، يَكْفِي اتِّفَاقُ الْأُمَّةِ عَلَيْهِ**)[2]، واتە: یەکدەنگیی ئۆممەت بەڵگەیەکی هەڵبڕە، چونکە خوا فەرمانی پێنەکردووین هیچ شتێکی بۆلا بگێڕینەوە، جگە لەوەی تێیدا دەکەوینە ڕاجیایی، کەواتە: ئەوەی لەسەری پێك دێین، ئەوە بەڵگەیە.

واتە: ئەوەی کە کۆدەنگیی زانایانی ئۆممەتی لەسەر دەبێ، پابەندکەرە بۆ هەموو مسوڵمانان.

ج- بەڵام (**محمد الطاهر بن عاشور**) لەو بارەوە ڕایەکی دیکەی هەیە، دەڵێ: (**وَلَا عَلَاقَةَ لِهَذِهِ الْآيَةِ بِاخْتِلَافِ عُلَمَاءِ الْأُمَّةِ فِي أُصُولِ الدِّينِ وَفُرُوعِهِ، لِأَنَّ ذَلِكَ الإِخْتِلَافَ حُكْمُهُ مَنُوطٌ**

---

(١) أضواء البيان في إيضاح القرآن بالقرآن: ج ٧، ص ٤٩.

(٢) تيسير الكريم الرحمن في تفسير كلام المنان: ص ٧٥٣.

بِالنَّظَرِ فِي الْأَدِلَّةِ وَالْأَقْيِسَةِ صِحَّةً وَفَسَادًا، إِنَّهُ لَا يُنَاسِبُ سِيَاقَ الْآيَاتِ سَابِقَهَا وَتَالِيَهَا، وَلَا أَغْرَاضَ السُّوَرِ الْمَكِّيَّةِ، وَقَدِ احْتَجَّ بِهَذِهِ الْآيَةِ نُفَاةُ الْقِيَاسِ، وَهُوَ احْتِجَاجٌ لَا يَرْتَضِيهِ نَطَّاسٌ)[١].

واتە: ئەم ئایەتە هیچ پەیوەندیی نیە بە ڕاجیایی ئۆممەتەوە، لە بارەی بنچینەکان و لق و پۆپەکانی ئایینەوە، چونکە ئەو ڕاجیاییە حوکمەکەی بەستراوەتەوە بە تەماشاکردنی بەڵگەکان و قیاسەکان، کە ئایا ڕاستن، یاخود ناتەواون؟ ئنجا ئەگەر ئەم ئایەتە بکرێتە بەڵگە لەسەر ئەوە {کە دەبێ ڕاجیایی زانایان بگێڕدرێتەوە بۆ لای خوا} لەگەڵ سیاقی ئایەتەکان دا ناگونجێ و، لەگەڵ ئامانجی سوورەتە مەککەییەکانیشدا ناگونجێ، هەندێك لە زانایانیش ئەم ئایەتەیان بەبەڵگە هێناوەتەوە لەسەر ئەوە کە قیاس شتێکی نارەوایە، بەڵام هیچ زانایەکی ورد بەو قسەیە ڕازیی نیە.

شایانی باسە: (**فخرالدین الرازي**)یش، لە تەفسیرەکەیدا[٢]، ئاماژە بەوە دەکات کە ئەوانەی بڕوایان بە قیاس نیە، ئەم ئایەتەیان بەبەڵگە هێناوەتەوە، بەس قسەکەیان دێنێ، بێ ئەوەی بەرپەرچی بداتەوە، کە لە چەند شوێنێکی دیکەش هەروا دەکات، شوبهەیەك دێنێ، یاخود بەڵگەیەکی ڕای بەرانبەر دێنێ، کە پێشی ڕازی نیە بە حیساب، بەڵام دوایی بەر پەرچی ناداتەوە! ئنجا بە بۆچوونی من ئەوە نوقسانییە، دەبێ کە ئیشکال و شوبهەکە دێنێ، بەر پەرچدانەوەکەشی بێنێ.

منیش پێم وایە ڕای زۆربەی زانایان زیاتر پێدەچێ، ئەوەش کە لەگەڵ مەبەستی ئامانجی سوورەتە مەککەییەکاندا ناگونجێ، ڕاست نیەو لە سوورەتە مەککەییەکاندا، خوا ﷻ مەسەلەی حەڵاڵ و حەرام کە دەبێ تەنیا بە دەست خوابێ، هەر لە سوورەتە مەککەییەکاندا زۆر باسکراوە، بۆ وێنە: ﴿ أَمْ لَهُمْ شُرَكَٰٓؤُاْ شَرَعُواْ لَهُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنۢ بِهِ ٱللَّهُ ﴿٢١﴾ ﴾الشورى.

---

(١) التحرير والتنوير: ج ٢٥، ص ٤٢.

(٢) ج١٤، ص١٣٢.

کەواتـە: ئـەوە کـە هـەر شـتێك ڕاجیایـی تێـدا بـوو، چ لـە قۆناغـی مەککـە دابێـت، چ لـە قۆناغـی مەدینـەدا، دەبـێ بگێڕدرێتـەوە بـۆ لای خـوا ﷻ، چ پەیوەندیـی بـە بنچینـەکانی دینداریيـەوە هەبـێ، چ پەیوەندیـی بـە لـق و پۆپەکانـەوە هەبـێ، پێـم وایـە کـە ئایەتەکـە زۆر بـە ڕوونیـی دەیگەیەنـێ، بۆیـە ڕایەکـەی (**محمـد الطاهـر بـن عاشـور**)م لێـرەدا پـێ پەسـند نیـە.

٥)- ﴿ فَاطِرُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ ﴾ (خوا) داهێنەری ئاسمانەکان و زەوییە.

٦)- ﴿ جَعَلَ لَكُم مِّنۡ أَنفُسِكُمۡ أَزۡوَٰجٗا ﴾، لە خۆتان هاوسەرانی بۆ گێڕاون، جووتی بۆ دروست کردوون، کە ئەمە ئەگەر دوێنراوەکان پیاوبن، واتە: خوا ئافرەتانی بۆ دروست کردوون و، ئەگەر دوێنراوەکان ئافرەت بن، واتە: خوا پیاوانی بۆ دروستکردوون، چونکە هەم پیاوو، هەم ژن، بە جووتی یەکدی دادەنرێن.

٧)- ﴿ وَمِنَ ٱلۡأَنۡعَٰمِ أَزۡوَٰجٗا ﴾، هەروەها لە ئاژەڵانیشدا خوا جووتی دروست کردوون، (أَزْوَاج: جَمْعُ زَوْج، وَهُوَ الَّذِي يَنْضَمُّ إِلَى فَرْدٍ فَيَصِيرُ كلاهمَا زَوْجَاً لِلْآخَرْ، أَيْ: الذُّكُور وَالْإِنَاث) (أَزْوَاج): کۆی (زوج)ەو ئەوەیە کە پاڵ دەدرێتە لای تاکێك و، هەردووکیان دەبن بە جووت بۆ یەکدی، کەواتە: لێرەدا ﴿ أَزۡوَٰجٗا ﴾، (أَيْ: ذُكُوراً وَّ إِنَاثاً) واتە: نێرو مێیەکان.

٨)- ﴿ يَذۡرَؤُكُمۡ فِيهِ ﴾، ئێوە لەوێدا زۆر دەکات، ﴿ يَذۡرَؤُكُمۡ ﴾، (أَيْ: يُكْثِرُكم، يُكَثِّرُكُم) زۆرتان دەکات، یاخود ﴿ يَذۡرَؤُكُمۡ ﴾، (أَيْ: يَخْلُقُكُم) دروستتان دەکات، ﴿ فِيهِ ﴾، واتە: لە: (**جَعَلَ لَكُم**)دا، لەو گێڕانەی بە حاڵەتی جووتییدا، چ بۆ ئێوە، چ بۆ ئاژەڵانتان، لەوەدا خوا زۆرتان دەکات، یاخود لە یاسای جووتییەتییدا، بە هۆی ئەو یاسایەوە خوا زۆرتان دەکات، یاخود دروستتان دەکات، یاخود بڵاوتان دەکاتەوە.

هەڵبەتـە دیـاردەی جووتییەتیـی و جیایـی، هـەر کام لـە نێـرو مـێ لـە یەکـدی، چ لـە ئینسـان، چ لـە ئـاژەڵ و، چ لـە کـۆی ژیانـداران داو دابەشـکردنی توانایـەکان و، جـۆراو جۆرکـردنی توانایـەکانی نێـرو مـێ، ئەمـە هـەم بـە نسـبەت مرۆڤیشـەوە،

هەم بە نسبەت ئاژەڵ و ژیاندارانی دیکەشەوە، بەدڵنیایی مرۆڤ تاکو سەرنجی لێبدات، حیکمەت و لێزانیی و وردەکاریی خوای پەروەردگاری تێدا دەبینێ، هەرچەندە بەداخەوە زۆرجاران کە خەڵك لە زگماك و خوارِسکی خوا لادەدەن، واتە: نەك تەنیا لە شەریعەت لادەدەن، بەڵکو لە زگماکیش لا دەدەن و، ئەم مەسەلەی نێرو مێ، ژن و پیاو، چۆن پێکەوە مامەڵە بکەن؟ دەیکەن بە کێشەو گرفتێکی گەورە: ژنسالاریی، نەخێر پیاو سالاریی! لەحاڵێك دا تەماشا دەکەین لە جیهانی ئاژەڵان، بەڵکو دڕندان و، پەرەورو ژیاندارانـدا بەگشتیی، ئەو کێشەیە نیە، مێیینە کاری خۆی دەکات و نێرینەش کاری خۆی دەکات، بۆ وێنە:

لە نێو شێرەکاندا، ئەوەی ڕاووشکار دەکات، تەنیا مێیە، دێڵە شێرە، بەڵام گۆڵە شێر، نێرەکە، تەنها کاری ئەوەیە پارێزگاریی لەو شوێنە بکات کە تێیدان! ئنجا مەسەلەی ژنسالاریی و پیاو سالاریی هەمووی بە هۆی لادانەوەیە، لە زگماکێ کە خوا مرۆڤی لەسەری خوڵقاندووەو، بەهۆی گوێ نەدانەوەیە بە شەریعەت، ئەگەرنا لە ڕاستییدا نێرو مێ وەك یەك نین، پێکهاتەو توانایەکانیان جیاجیان، لە ڕووی جەستەییەوە، لە ڕووی دەروونییەوە، لە ڕووی ئەوەوە کە جێی بایەخیانە، بەڵام لەو ڕووەوە کە هەردووکیان مرۆڤن، هەردووکیان بەڕێزن و هەردووکیان بەرپرسیارن و، هەردووکیان ئەرکدارن و، هەردووکیان یەکسانن، بەڵام ئەوە کە نێرو مێ لە هەموو شتێك دا وەك یەکبن، نەخێر، ئەوە ئاشکراو دیارە وەك یەك نین، ئنجا خۆگێلکردن لەوەو نکووڵییکردن لەو ڕاستییە، ئەو هەموو گرفت و کێشانە پەیدا دەکات، پاشان نەنێرایەتیی فەزیلەتە، نە مێیایەتییش نوقسانییە، تاکو ئافرەتەکان نکووڵیی بکەن لە مێینە بوونی خۆیان، لە ئافرەت بوونی خۆیان و، لاسایی پیاوەکان بکەنەوە لە نێرایەتیی و لەو سیفەتانەدا کە هی پیاوانن، تاکو بچنە ئاستی ئەوانەوە! چونکە مێینەبوون و ئافرەت بوون نوقسانیی نیە، تاکو ئافرەت نکووڵیی بکات لە مێیەبوون و ئافرەت بوونی خۆی و لاسایی پیاو بکاتەوە، هەر بۆیەش لە فەرمایشتی پێغەمبەردا ﷺ هاتووە کە نەفرین کراوە

لەو پیاوانەی لاسایی ژنان دەکەنەوەو، لەو ژنانەی لاسایی پیاوان دەکەنەوە: {لَعَنَ اللهُ الْمُتَشَبِّهِينَ مِنَ الرِّجَالِ بِالنِّسَاءِ، وَالْمُتَشَبِّهَاتِ مِنَ النِّسَاءِ بِالرِّجَالِ} **(أخرجه أبو داود: ٤٠٩٧، وابن ماجه: ١٩٠٤، والترمذي: ٢٧٨٤، قال: حسن صحيح)**، واتە: خوا نەفرینی کردوە لەو پیاوانەی چاو لە ژنان دەکەن و، لەو ژنانەی چاو لە پیاوان دەکەن و لاسایان دەکەنەوە، بەڵکو پێویستە هەرکام لە ژن و پیاو، ئەرکی زگماك و خواڕسکی خۆیان جێبەجێ بکەن و، هیچ کامیان خۆی پێ لەوی دیکە کەمتر نەبێ، بۆ ئەوەی پاڵنەرێك و هاندەرێکی نەبێ، لاسایی ئەوی دیکە بکاتەوەو خۆی وەك ئەوی دیکە لێبکات کە واشی هەر لێنایەت!

٩)- ﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ﴾، واتە: هیچ شتێك وەك خوا نیەو ئەو بیسەری بینەرە. (ك) ی **(كمثله)** یانی: وەك **(مِثل)**، کەواتە: لێرەدا مانایەکەی ئاوای لێ دێتەوە: **(لَيْسَ مِثْلُ مِثْلِهِ شَيْء)**، هەڵبەتە ئێمە دوایی کورتە باسێك لە بارەی بە پاکگرتنی خواوە دەکەین، لە وێچوونی دروستکراوەکان، بۆیە بە خێرایی بەسەر تەفسیری ئەم ڕستە بەپێزەدا دەڕۆین، کە دەفەرموێ: ﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞ﴾، ئنجا هەندێ لە زانایان گوتوویانە: ﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞ﴾، یانی: **(لَيْسَ مِثْلُ مِثْلِهِ شَيْء، فَكَيْفَ بِمِثْلِهِ هُوَ)** وەك وێنەی وێنەی وێنەی خوا نیە، چ جای وێنەی خۆی، واتە: ئەمە بۆ جەختکردنەوەی ئەوەیە، کە هیچ شتێك وەك خوا نیەو گوتوویانە: **(ك)**ەکە، زیاد کراوە بۆ جەختکردنەوە.

کەواتە: ﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞ﴾، واتە: **(لَيْسَ مِثْلُهُ شَيْء)** هیچ شتێك وەك خوا نیە ﷻ نە لە زاتی و نە لە سیفەتەکانی و نە لە کردەوەکانی دا.

کەواتە: ڕستەی یەکەمیان: ﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞ﴾، ئەمە بۆ بە پاکگرتنی خوایەو ڕستەی دووەمیان: ﴿وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ﴾، ئەمەش بۆ چەسپاندنی سیفەتەکانی خوایە.

﴿ لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞ ﴾، لە ڕووی وێچوونی بە دروستکراوەکانەوە، بەڵام لە ڕووی ئەوەوە کە خاوەنی سیفەتەکانە: ﴿ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ ﴾، ئەو (خوا) بیسەری بینەرە، هەروەها سیفەتەکانی دیکەشی هەن.

١٠)- ﴿ لَهُۥ مَقَالِيدُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ ﴾، کلیلەکانی ئاسمان زەوی هی وین، (**مَقَالِيد**) کۆی (**إِقْلِيد**)، یاخود کۆی (**مِقْلَاد**)ە، ئەگەر کۆی (**إِقْلِيد**)بێ، هەر لە (**كلِيد**)ی، فارسییەوە هاتوە، ئەو کاتە، کۆکردنەوەکە بە شێوەی نا قیاسییە، بەڵام ئەگەر کۆی (**مِقْلَاد**)بێ، وەك (**مِفْتَاح، مَفَاتِيح**) (**مِقْلَادْ، مَقَالِيدْ**)، ئەوکاتە بە شێوەیەکی قیاسیی کۆکراوەتەوە، گرنگ ئەوەیە (**مَقَاليد**)، بە مانای کیلیلەکان دێ، بەڵام هەندێك گوتوویانە: بە مانای خەزێنەکان دێ، واتە: خەزێنەکانی ئاسمانەکان و زەوی هی خوان، یاخود کلیلەکانی ئاسمانەکان و زەوی، واتە: ئەو کلیلانەی کە خەزێنەکانیان پێ دەکرێنەوە، بەدەست خوان.

١١)- ﴿ يَبۡسُطُ ٱلرِّزۡقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقۡدِرُ ﴾، بۆ هەر کەسێك بیەوێ بژیو فراوان دەکات و تەنگ دەکاتەوە، واتە: زۆر دەکات و کەم دەکات.

١٢)- ﴿ إِنَّهُۥ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمٞ ﴾، واتە: بە دڵنیایی خوا بە هەموو شتێك زانایە.

ئێمە دوایی باسێکی تایبەتیش لە بارەی فراوانکردن و، تەنگکردنەوەی بژیو لە لایەن خوای پەروەردگارەوە بۆ مرۆڤەکان، دەکەین، بۆیە لێرەدا هەروا بە خێرایی بەسەریاندا ڕەتبووین، تەنیا ئەوەندە دەڵێین: لەو بارەوە کە خوا دەفەرموێ: ﴿ لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ ﴾، زانایان دەڵێن: (**وَكُلُّ مَا جَرَى بِبَالِكْ، فَاللهُ بِخِلَافِ ذَلِكَ**) هەرچی بە عەقڵ و خەیاڵ و ئەندێشەی تۆ دادێ، خوا لەوە جیایە، بۆچی؟ چونکە ئەوەی کە مرۆڤ دەتوانێ بە عەقڵ و، ئەندێشەو، خەیاڵی خۆیدا بیهێنێ، وێنەی دروستکراوەکانە، چ وێنە ڕاستەقینەکانیان، چ وێنەی لێکدراو، یاخود دروستکراو، کە خەیاڵ خۆی دروستی دەکات، بۆ وێنە: دەریایەك لە جیوە، چیایەك لە زێڕ، مرۆڤ دەتوانێ بە خەیاڵ دروستی بکات، بەڵام لە دنیای واقیعدا نیە، بەڵام مرۆڤ دەتوانێ بە خەیاڵ

دروستی بکات، دەریا ئەوە هەیە، جیوەش هەیە، جیوەکە بە خەیاڵی خۆی زۆر دەکات، هێندەی دەریایەك، یاخود زێڕ هەیەو چیاش هەیە، بە خەیاڵ مرۆڤ دەتوانێ زێڕەکە زۆر بکات، بە قەدەر چیایەکی لێبکات، با لە دنیای واقیعیشدا نەبێ، ئنجا ئەوشتانەی لە دنیای واقیعدا هەن، عەقڵ وێنەکانیان کۆدەکاتەوە، یان دەنگەکانیان یان بۆنەکانیان، یان تامەکانیان، یان قەبارەکانیان، لە ڕێی پێنج هەستەکانەوە، یاخود ئەوەی کە عەقڵ و، خەیاڵ و ئەندێشە خۆیان دروستیان دەکەن، کە مرۆڤ ئەو توانایەشی هەیە، یانی: وێنەی ڕاستەقینەی شتەکان، کە لە عەقڵدا هەن، چ وێنەی خەیاڵییان کە خەیاڵ دروستیان دەکات و، هەر هی دروست کراوەکانن، خوا لە هەموو ئەوانە جیایە.

کورتە باسێک لە بارەی
بە پاکگرتنی خواوە، لە وێچوونی بە دروستکراوەکان

بەڕێـــــزان!

ئەم کورتە باسە لە چوار بڕگەدا دەخەینە ڕوو:

بڕگەی یەکەم: ئەو ڕستە قورئانییە کە دەفەرمووێ: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِۦ شَىْءٌ ۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْبَصِيرُ ﴿١١﴾﴾الشورى، واتە: هیچ شتێك وەك خوا نیەو، ئەو بیسەری بینەرە.

ئەمـە بناغەیـەکی یەکجـار گـەورەو گرنگـە، لـە بەپاکگرتنـی خـوادا ﷻ، کـە وەك دروسـتکراوەکانی بچـێ، هەڵبەتـە ئـەم ڕاسـتییە کـە زۆربـەی هـەرە زۆری زانایـان دەڵێـن: ئەمـە بنچینەیەکـەو بناغەیەکـە بـۆ ئـەوەی بیکەینـە بەڵگە لەسـەر وێنەچوونی خـوا بـە هیـچ کام لـە دروسـتکراوەکانی و، هەرچـی وشـەو تەعبیرێـك بـۆ خـوا ﷻ بەکارهێـنراوە، هەمـووی دەبـێ لەبـەر ڕۆشـنایی ئـەم ڕسـتە موبارەکـەدا: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِۦ شَىْءٌ﴾، تەماشـای بکەیـن و ئـەم ڕاسـتییە مەزنـە، دەبێتـە بناغەیـەك بـۆ بـە پاکگرتنـی خـواو، بـە دوورگرتنـی لـەوەی بـە دروسـتکراوەکانی بچـێ چ لـە زاتـی دا، چ لـە سـیفەتەکانی دا، چ لـە کردەوەکانـی دا، چ لـە ناوەکانـی دا.

ئـەم ڕاسـتییەش لـە چەنـد شـوێنێکی دیکـەی قورئـان دا ئامـاژەی پێکـراوە، بـەڵام بـە تەعبیـری دی، بـۆ وێنـە:

أ- لە سووڕەتی (**طه**)دا خوا دەفەرمووێ: ﴿يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِۦ عِلْمًا ﴿١١٠﴾﴾، واتە: خوا ﷻ ئەوەی لە پێش دەستیانە دەیزانێ و، ئەوەی لە دواشیانەوە دەیزانێ، یاخود: داهاتوویان دەزانێ و ڕابردوویان دەزانێ، یان مەبەست ئەوەیە: هەموو شتێك لە بارەی دروستکراوەکانیەوە دەزانێ، ﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِهِۦ عِلْمًا﴾، بەڵام زانیاریی ئەوان دەوری خوا نادات، یانی: زانیاریی ئەوان بەس بایی ئەوەندەیە خوا بناسن، بەڵام کە وەك پێویست بزانن چییەت (**ماهية**)ی خوا چۆنە؟ زانیاریی مرۆڤەکان لەوە کەمترە.

ب- لە سوورەتی (**الأنعام**)یشدا، دەفەرمویٚ: ﴿ لَّا تُدْرِكُهُ ٱلْأَبْصَـٰرُ وَهُوَ يُدْرِكُ ٱلْأَبْصَـٰرَ ۖ وَهُوَ ٱللَّطِيفُ ٱلْخَبِيرُ ﴿١٠٣﴾ ﴾، چاوەکان خوا نابینن، بەڵام خوا چاوەکان دەبینێ و، ئەو زۆر پەنهانکاری شارەزایە.

مەبەست ئەوەیە: لە دنیادا چاوەکان خوا نابینن، بە چاوی سەر خوای پەروەردگار نابینرێ، بەڵام خوا بە چاوی عەقڵ و دڵ دەرك دەکرێ، بەڵام لە ڕۆژی دواییدا لە لایەن ئیماندارانەوە لە بەهەشتدا، دەبینرێ، ئیمانداران خوای پەروەردگار دەبینن، وەك لە تەفسیری سوورەتی (**الأنعام**)دا، کە بەرگی پێنجی ئەم تەفسیرە کوردییەی ئێمەیە، زۆر بە تەفصیڵ باسێکمان لەو بارەوە کردوە: {بینینی خوای بەرزی مەزن لە دنیاو دواڕۆژدا، لە حاڵەتی خەو و بێدارییدا}.

ج- ئایەتێکی دیکە لەو بارەوە، کە هەر ئەو چەمك و واتایە دەگەیەنێ، ئەوەیە کە لە سوورەتی (**الحدید**)دایە، کە دەفەرمویٚ: ﴿ هُوَ ٱلْأَوَّلُ وَٱلْـَٔاخِرُ وَٱلظَّـٰهِرُ وَٱلْبَاطِنُ ۖ وَهُوَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿٣﴾ ﴾، واتە: خوا یەکەمینەو دوامینەو، ئاشکرایەو پەنهانەو، بە هەموو شتێك زانایە.

یەکەمە واتە: خوا یەکەمە بێ سەرەتا، بەبێ ئەوەی دەستپێکێکی هەبووبێ، هەموو شتەکان دروستکراوی خوان، بەڵام خوا ﷻ بوونەکەی سەرەتایەکی نیە، هەموو شتێك بوونەکەی سەرەتایەکی هەیە، وەك زۆرجار باسمان کردوە، ئێستا نوێترین بیردۆزە، بیردۆزەی (بیگ بانگ) (big bang)ە، کە دەڵێ: «ئەم گەردوونە پێش سێزدە ملیارو حەوسەت ملیۆن، ساڵ بوونی نەبووە»، ئێستا ئەوانەی کە خواناسن و ئەوانەش کە خوانەناسن، هەموویان لەسەر ئەوە یەکدەنگن، هەموویان دەڵێن: ئەم گەردوونە پێش سێزدە ملیارو حەوسەد ملیۆن ساڵ، بوونی نەبووە، بەڵام لە ئەنجامی تەقینەوەیەکی گەورەدا، ئەویش لە تاکی گەردوونیی، یان تۆی گەردوونیی و هێلکەی گەردوونییەوە بووە کە (سینگولاریتی - singularity)ی پێدەڵێن و کە زۆر زۆر گەرم بووەو، یەکجار بچووك و لە

ماوەیەکی زۆر زۆر کەمدا تەقیوەتەوە و، ئەم گەردوونە دروست بووە، هەڵبەتە ئەوان دەڵێن: تەقینەوە! بەڵام لە مەوسووعەی: (ئیمان ئیلحاد)دا باسم کردوە، کە لە ڕاستییدا ئەم گەردوونە زۆر بە سیستم و ڕێك وپێکیی دروستکراوە، بەڵام ئەوان ئەو تەعبیرەیان بە کارهێناوە: (بیگ بانگ) تەقینەوەی گەورە (**الإنفجار الكبير**)، ئەگەرنا لە ڕاستییدا پرۆسەیەکی ئەوپەڕی سیستماتیك و پەروەردەکاریی بووە.

کەواتە: کە خوا دەفەرموێ: خوا یەکەمەو دواهەمە، واتە: یەکەمە بێ سەرەتاو، دوایەمینە بێ کۆتایی، ﴿وَٱلظَّٰهِرُ وَٱلۡبَاطِنُ﴾، خوا ئاشکرایەو پەنهانیشە، ئاشکرایە بەو واتایە کە ئەگەر بە عەقڵ و دڵ تەماشا خوا بکەی، ئاشکرایە، بەڵام شێرراوەو پەنهانە، ئەگەر بە چاوی سەر بۆی بگەڕێی، خوا نابینی، بە پێنج هەستەکان خوا دەرك ناکرێ، بەڵام بە چاوی عەقڵ و دڵ خوا ﷻ دەرك دەکرێ و، خوا بە هەموو شتێك زانایە.

ئنجا بە پێی ئەم ئایەتانەو، ڕستەی: ﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ ١١﴾ **الشورى**، هەموو ئەو تەعبیرو وشانەی بەکاردەهێنرێن و، مانای ئەندامەکان دەگەیەنن، یان مانای هەستەوەرەکان دەگەیەنن، یان مانای جموجۆڵان دەگەیەنن، ئەوانە هیچ کامیان مانا ڕواڵەتەکەیان مەبەست نیە، کاتێك بۆ خوا بەکاردێن، بەڵکو مانایەکی دیکەیان مەبەستە، کە ئێمە نایزانین و، دەڵێین: وەك شایستەی خوایە، بۆ وێنە:

کە خوا ﷻ باسی (**يَدْ**)ی، خۆی دەکات: ﴿ٱللَّهَ يَدُ ٱللَّهِ فَوۡقَ أَيۡدِيهِمۡ ١٠﴾ **الفتح**.

یان خوا ﷻ باسی (**وَجْـه**)ی، خۆی دەکات: ﴿وَيَبۡقَىٰ وَجۡهُ رَبِّكَ ذُو ٱلۡجَلَٰلِ وَٱلۡإِكۡرَامِ ٢٧﴾ **الرحمن**.

یان خوا ﷻ باسی (**عَيْن**)ی، خۆی دەکات: ﴿وَلِتُصۡنَعَ عَلَىٰ عَيۡنِيٓ ٣٩﴾ **طه**، یان، دەفەرموێ: ﴿فَإِنَّكَ بِأَعۡيُنِنَا ٤٨﴾ **الطور**، یان خوا ﷻ باسی (**قَبْضَة**)ی، خۆی دەکات: ﴿وَمَا قَدَرُواْ ٱللَّهَ حَقَّ قَدۡرِهِۦ وَٱلۡأَرۡضُ جَمِيعٗا قَبۡضَتُهُۥ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ

﴿وَٱلسَّمَٰوَٰتُ مَطْوِيَّٰتُۢ بِيَمِينِهِۦ ۝٦٧﴾ **الزمر**، واتە: وەك پێویست قەدری خوایان نەگرت، کە خوا زەوی هەمووی لە چنگ دەگرێ و، ئاسمانەکانیش دەپێچێتەوە دەیانخاتە بن دەستی ڕاستی، ئەو تەعبیرانە هەموویان، دەبێ بڵێین: مانا ڕواڵەتەکەیەکان بۆ خوا مەبەست نیە، چونکە خوا دەفەرموێ: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِۦ شَىْءٌ﴾، واتە: هیچ شتێك لە زاتیدا، وەك خوا نیە، هەروەها لە سیفەتەکانیشداو لە ناوەکانیشیداو لە هەڵسوکەوتەکانیشیدا، وەك خوا نیە ﷻ.

(**محمد الطاهر بن عاشور**) لە تەفسیرەکەی خۆیدا[1]، قسەیەکی جوان دەکات دەڵێ:

(وَإِذْ قَدِ اتَّفَقْنَا عَلَى هَذَا الْأَصْلِ، لَمْ يَبْقَ خِلَافٌ فِي تَأْوِيلِ النُّصُوصِ الْمُوهِمَةِ التَّشْبِيهَ، إِلَّا أَنَّ تَأْوِيلَ سَلَفِنَا كَانَ تَأْوِيلًا جُمْلِيًّا، وَتَأْوِيلَ خَلَفِهِمْ كَانَ تَأْوِيلًا تَفْصِيلِيًّا كَتَأْوِيلِهِمُ الْيَدَ بِالْقُدْرَةِ، وَالْعَيْنَ بِالْعِلْمِ، وَبَسْطَ الْيَدَيْنِ بِالْجُودِ، وَالْوَجْهَ بِالذَّاتِ...).

واتە: ئەگەر لەسەر ئەو بنەمایە ڕێککەوتین، (کە خوا وەك هیچ شتێك نیە)، کەواتە: هیچ ڕاجیاییەکی وا نامێنێ لە مانا لێکدانەوەی دەقەکان دا کە وێچواندن دەگەیەنن، {چونکە قسەیەکی مەشهوورە دەڵێن: زانایانی پێشین تەئویلیان نەکردوەو، زانایانی پاشین تەئویلیان کردوە، تەئویلیش، ئەوەیە کە وشەیەك مانا ڕواڵەتییەکەی مەبەست نەبێ و، مانایەکی دیکەی هەبێ، وەك ئێستا کە لێرە دانیشتووین ئەگەر یەکێك بڵێ: (جَاءَ الْأَسَدُ) شێرەکە هات، کەس بیری بۆ ئەوە ناچێ مەبەست مانای ڕاستەقینەو ڕواڵەتیی بێ کە شێری دڕندەیە، بەڵکو یانی: پیاوێك هات لە ئازایەتیی دا وەك شێرە، یان ئەگەر بڵێین: (جَاءَ الثَّعْلَبُ) ڕێویەکە هات، هەموو کەس دەزانێ کە (ڕێوی) مانا ڕواڵەتیی ڕاستەقینەکەی مەبەست نیە، بەڵکو مانا مەجازییەکەی مەبەستە، چونکە وەك چۆن وشەی: (ڕێوی) بۆ دڕندەیەك بەکاردێ، بەهەمان شێوە بۆ مرۆڤی فێڵبازیش بەکاردێ، (أَسَد)یش،

---

(١) التحرير والتنوير: ج ٢٥، ص٤٧.

وەك چۆن بۆ دڕندەیەك بە كاردێ، كە دەزانین شێرە، بەمانا مەجازییەكەشی بەكاردێ، واتە: پیاوێكی ئازا}[1].

دوایی دەڵێ: تەنیا ئەوەندەیە تەئویلكردنی زانایانی پێشینمان، تەئویلێكی كورت بووەو، كەمیان تەئویل كردوەو زۆر نەچوونە نێو قوولاییی، بەڵام تەئویلكردنی زانایانی پاشین، بە درێژیی و ڕوون بووە، بۆ وێنە:

١- وشەی (يَدْ) كە بە مانای دەستەو، دیارە دەست چۆنە؟ بەڵام ئەوان بۆ خوا بە دەستەڵات مانایان كردوە، {كە دەفەرموێ: ﴿ٱللَّهِ يَدُ ٱللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ ⑩﴾ **الفتح**، واتە: دەستەڵاتی خوا بەسەر دەستەڵاتی ئەوانەوەیە}

٢- وشەی (عَيْن): بۆ ئێمە یانی: چاوو دەزانین یانی: چی؟ بەڵام كە بۆ خوا كە بەكاریان هێناوە، بە زانیاریی لێكیان داوەتەوە.

٣- هەروەها (بَسْطُ الْيَدَيْن) بڵاوكردنەوەی هەردوو دەستەكان، وەك دەفەرموێ: ﴿بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَآءُ ⑥٤﴾ **المائدة**، بەبەخشندەیی لێكیان داوەتەوە {چونكە كەسێك بیەوێ ببەخشێ دەست بڵاو دەكاتەوە، بەڵام ئەگەر نەبەخشێ دەست وێك دێنێتەوە}.

٤- وشەی (وَجْه): بۆ ئێمە یانی: ڕوو، دەم و چاو، بەڵام بۆ خوای پەروەردگار بە خود (**ذات**)، لێكیان داوەتەوە.

بەڵام زانایانی پێشین هەر گوتوویانە: بە تەئكید نە مەبەست لە (يَدْ) دەست، وەك دەستی ئێمەیە، نە مەبەست لە (عَيْن) چاو، وەك چاوی ئێمەیە، نە مەبەست لە: ﴿بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ﴾، دەست بڵاوكردنەوە، وەك هی ئێمەیە بەڵكو مەبەست پێی مانایەكە بۆ خوا شایستەیە، زانایانی پێشین هەر ئەوەندەیان گوتوە، بەڵام ئەوانەی دوایی، وێڕای ئەوە كە ئەوەیان گوتوە، گوتووشیانە: مەبەست لە (يَدْ) یانی: دەسەڵات و ... هتد.

---

(١) نێوان كەوانەكان زیادەی خۆمە.

بڕگەی دووەم: پێویستە لە بواری چەسپاندنی سیفەتەکانی خوا و بەپاکگرتنی دا ئاگاداری تێپەڕاندن بین لە هەردووك لاوە:

یەك: کاتێك کە سیفەتەکان بۆ خوا ﷻ دادەنێین و دەسەلمێنین، کە زانایان پێی دەڵێن: (**إِثْبَاتٌ**) واتە: چەسپاندنی سیفەتەکان بۆ خوا، وریابین ئەوە سەر نەکێشێ بۆ وێچواندن (**تشبيه**)وێچواندنی خوا بە دروستکراوەکان (**تَشْبِيهُ اللهِ بِالْمَخْلُوقَاتِ**).

دوو: کاتێك خواش بە پاك دەگرین، لە وێچواندنی دروستکراوەکان، ئەوەش سەر نەکێشێ بۆ دارنینی سیفەتەکان لە خوا، بۆیە زانایان بنچینەیەکیان داناوە دەڵێن: (**إِثْبَاتٌ بِلا تَشْبِيهٍ وتَنْزِيهٌ بِلا تَعْطِيل**) چەسپاندنی سیفەتەکان بۆ خوا، بەبێ وێچواندانی خوا بە دروستکراوەکان و، بە پاکگرتنی خوا لە وێچوونی دروستکراوەکان، بەبێ پەکخستنی لە سیفەتەکان، هەروەها هەندێکیان گوتوویانە: (**إِثْبَاتٌ مَعَ تَنْزِيه**) چەسپاندن لەگەڵ بە پاکگرتن دا، سیفەتەکان بۆ خوا بچەسپێنین، هەر سیفەتێك بۆ خۆی بەکاری هێناوە، بەڵام خوا بە پاك بگرین لەوە کە سیفەتەکانی خوا وەك هی ئێمە بن.

بڕگەی سێیەم: ئەوە ڕاست نیە کە زانایانی پێشین هیچ تەئویلیان نەکردبێ و، ڕێك ئەو وشانەی کە خوا بەکاری هێناون لەو تەعبیرانەدا، ڕێك مانا ڕواڵەتییەکەیان لێ گرتبن، وانیە، بەڵکو زانایانی پێشینیش تەئویلیان کردوە، بۆ وێنە:

أ- لە سوورەتی (**الحديد**)دا، خوا دەفەرموێ: ﴿وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٤﴾﴾، واتە: خوا لەگەڵتانە لە هەر شوێنێك بن و، خوا بینەری ئەوەیە کە دەیکەن.

ئیمام ئەحمەد ڕەحمەتی خوای لێ بێ، کە زۆر سوور بووە لەسەر تەئویل نەکردن و مانا لێکدانەوەی دەقەکان بەبێ بەملاولادا چوون، گوتوویەتی: (**وهو معكم، أَيْ: بِعِلْمِهِ وَقُدْرَتِهِ**) واتە: بە زانیاریی خۆی و بە دەسەڵاتی خۆی لەگەڵتانە.

نەك خوا بە زاتی خۆی لەگەڵمان بێ.

(**عبدالرحمن بن ناصر السعدي**)یش لە تەفسیرەکەی خۆیدا، گوتوویەتی: (**وَهَذِهِ الْمَعِيَّة، مَعِيَّةُ الْعِلْمِ وَالْإِطِّلَاعْ، وَلِهَذا تَوَعَّدَ، وَوَعَدَ عَلى الْمُجَازَاةِ بِالْأَعْمَالِ بِقَوْلِهِ:** ﴿ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴾)[1]، واتە: ئەو لە گەڵ دابوونەی خوا کە دەفەرموێ: ﴿ وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ ﴾، (لەهەر جێیەك بن خوا لەگەڵتانە، ئایا خوا لەگەڵمانە، ئێستا لێرەیە، یان لەهەر شوێنێك بین، خوا لەگەڵمانە؟) دەڵێ: مەبەست ئەوەیە کە لەگەڵتانە بە زانیاریی و بە ئاگاداربوون، هەر بۆیەش دوایی خوا هەڕەشەی کردوەو گفتی داوە بە سزاو پاداشت، لەسەر کردەوەکان، کە دەفەرموێ: ﴿ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴾، واتە: ئەو بە کردەوەکانتان ئاگادارە، بینەری کردەوەکانتانە، کردەوەکانتان دەبینێ و دەزانێ، ئنجا کەسێك لەگەڵ کەسێك بێ، ناڵێ: کردەوەکانت و دەبینم و دەزانم، چونکە ئەوە لەگەڵیەتی و تەواو.

ئنجا کە دەفەرموێ: خوا بینەری کردەوەکانتانە، کەواتە: خودی خۆی لەگەڵمان نیە، ئەوە شتێکی بەڵگە نەویستیشە، چونکە خوا ﷻ لەسەر عەرشی خۆیەتی و لە سەرەوەی دروستکراوەکانی خۆیەتی، بەو شێوەیەی بۆ خوا شایستەیە.

ب- (عبدالرحمن بن ناصر السعدي) لە تەفسیری ئەو ئایەتە موبارەکەدا کە دەفەرموێ: ﴿ ءَأَمِنتُم مَّن فِي ٱلسَّمَآءِ أَن يَخۡسِفَ بِكُمُ ٱلۡأَرۡضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورُ ﴿١٦﴾ ﴾**الملك**، واتە: ئایا دڵنیان لەوەی کە لە ئاسمانە، لە سەرێیە، کە زەویتان لەبندا ڕۆبەرێ و لەو حاڵەتەدا زەوی بێت و بچێ و، بخولێتەوەو ئێوەش پێیدا ڕۆبچن، دەڵێ: (﴿ ءَأَمِنتُم مَّن فِي ٱلسَّمَآءِ ﴾ **وَهُوَ اللهُ تَعَالى، الْعَالِي عَلى خَلْقِهِ**)[2]، کە دەفەرموێ: ﴿ ءَأَمِنتُم مَّن فِي ٱلسَّمَآءِ ﴾، واتە: ئەو خوایە بەرزەی کە لە سەرووی دروستکراوەکانیەوەیەتی.

---

(١) تيسير الكريم الرحمن في تفسير كلام المنان: ص ٨٣٧.

(٢) تيسير الكريم الرحمن في تفسير كلام المنان: ص ٨٧٧.

کەواتە: کەس نالّێ: خوا لە نێو ئاسماندایە، چونکە لە سەرەوە بوونی خوا، دەبێ بگوترێ: وەك بۆ خوا شایستەیە، نەك وەك دێتە زەینی ئێمەوە، کە شتێکی دروستکراو لەسەر شتێك دادەنرێ.

برگەی چوارەم: کەواتە: داڕنینی سیفەتەکان و پەککستن (**التَّجْرِيدُ وَالتَّعْطِيل**) کەمتەرخەمییە، کاتێك کە بەو شێوەیە مامەڵە لەگەڵ سیفەتەکانی خوادا بکەین، بەڵام وێچواندن و جەستاندن (**التَّشْبِهُ وَالتَّجْسِيم**)یش زیادەڕۆییە.

موعتەزیلەو جەهمییەکان لە لایەك نکووڵییان کردوە لە سیفەتەکانی خواو، زۆریش زیادەڕۆییان کردوە لە تەئویل داو، کەسی وایان هەبووە گوتوویەتی: خوا هیچ سیفەتێکی نیە، خوا نە لە نێو دروستکراوەکانیەتی و، نە لە دەرەوەی دروستکراوەکانیەتی، نە لەسەرێیەو، نە لە خوارێیە، تەنانەت کەسی وایان هەبووە گوتوویەتی: لەبەر ئەوەی دروستکراوەکان بوونیان هەیە، نابێ بوونیش بۆ خوا بەکاربهێنرێ، کە ئەمە بە ڕاستیی زێدەڕۆییەکی بێ ماناو مەترسییدارە.

لە بەرانبەر ئەوانیشدا هەندێك لە حەنبەلییەکان، کە حەشەوییەکان و جەستێنەرەکان (**المُجَسِّمة**)شیان پێدەڵێن، نەك ئیمام ئەحمەد ڕەحمەتی خوای لێ بێ، چونکە ئەو خۆی وانەبووە، بەڵام هەندێك لە شوێنکەوتووانی مەزهەبی حەنبەلیی و، هەندێکی خەڵکی دیکەی غەیری مەزهەبی حەنبەلییش، ئەوانەش سەریان بە جەستاندن و وێچواندن (**تجسیم وتشبیه**) گەیشتوە، ئەوانیش هەڵساون لە بەرانبەر جەهمییەو موعتەزیلەدا، کە سیفەتەکانیان لە خوا دوورخستوونەوە، ئەوانیش هەڵساون زێدەڕۆییان کردوە لە چەسپاندنی سیفەتەکان بۆ خواداو، هەیانبووە لە زانایانی حەنبەلیی مەزهەب لە بەغداد وتاری داوە، لەسەر مینبەر دانیشتوە، چوار مەشقیی، گوتوویەتی: وەك چۆن من ئێستا لەسەر ئەم مینبەرە دانیشتووم، خواش ئاوا لەسەر عەرش دانیشتوە، کە ئەوە جەستاندن و وێچواندنی خوایە بە دروستکراوەکان، چونکە کە خوا دەفەرموێ: ﴿ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ﴾،

واتە: خوا بەرز بۆوە بۆ سەر عەرش، چووە سەر عەرش، دەبێ بڵێی: وەك بۆ خوا شایستەیە، ئەگەر بگوترێ: وەك چۆن من، یان كەسێك لە سەر تەخت و كورسییەك دادەنیشێ، ئەوە تەشبیهەو خواش ﷻ دەفەرموێ: ﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞ ۖ ﴿١١﴾﴾ الشورى، واتە: هیچ شتێك وەك خوانیە.

كەواتە: دەبێ بگوترێ: خوا لەسەر عەرشە، بەو شێوەیەی بۆ خوا شایستەیە، هەروەها خوا (یَدْ)ی، هەیە، (یَدْ) بۆ ئێمە ئەندامە، بەڵام بۆ خوا سیفەتە، دیسان خوا (عَیْن)ی، هەیە، (عین) بۆ ئێمە ئەندامە، بەڵام بۆ خوا سیفەتە، ئایا چۆنە؟ نازانین، بەڵێ خوا لە سەرەوەی دروستكراوەكانی خۆیەتی، بەڵام ئەوە بۆ خوا ﷻ سیفەتێكە كە وەك هی دروستكراوەكان نیە، هەروەها هەموو سیفەتەكانی دیكەش، بۆ وێنە: كە لە هەندێك فەرمایشتی پێغەمبەردا ﷺ هاتوە دەفەرموێ: ئەگەر سێیەكی شەوێ ڕۆیشت، خوای پەروەردگار دێتە ئاسمانی نیزیك لە ئێمە[1]، دابەزینی خوا بۆ ئاسمانی نیزیك لە ئێمە، ئاسمانی دنیا، یانی چی؟ بێگومان ئەوە سیفەتێكی خوایەو ئێمە نازانین چۆنە؟ بەڵام بە تەئكید مەبەست پێی ئەوە نیە كە خوا سەرەوەی دروستكراوەكان بە جێ بهێڵێ و بێتە نێو دروستكراوەكان! چونكە خوا لە نێو دروستكراوەكانیدا جێی نابێتەوە، لێرەدا بەس ئەوەندەی لە بارەوە دەڵێین، ئەگەرنا ئەو باسە، ئێمە لە كتێبی دووەمی مەوسووعەی: (ئیمان و عەقیدەی ئیسلامیی)دا، لەوێدا بە تەفصیل باسی سیفەتەكانی خوای بەرزی مەزنمان كردوە، هەروەها لەو مەوسووعەی: **(الإسلام كما يتجلّى في كتاب الله)** لە كتێبی سێیەمدا، دیسان بە تەفصیل لە بارەی ناوو سیفەتەكانی خوای پەروەردگارەوە دواوین، لەو بارەوە نوختەمان خستۆتە سەر پیت.

---

(١)- {عَنْ أَبِي هُرَيْـرَةَ رضي الله عنه، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ، قَالَ: يَنْزِلُ رَبُّنَا كُلَّ لَيْلَةٍ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا، حِينَ يَبْقَى ثُلُثُ اللَّيْلِ الآخِرِ، يَقولُ مَنْ يَدْعُونِي فَأَسْتَجِيبَ لَهُ، مَنْ يَسْأَلُنِي فَأُعْطِيَهُ، مَنْ يَسْتَغْفِرُنِي فَأَغْفِرَ لَهُ} أخرجه مالك: ٤٩٨، والبخاري: ١٠٩٤، ومسلم: ٧٥٨.

كورتە باسێك لە بارەی بژیودانی خواو زۆرو كەمكردنیەوە

خوا پشتیوان بێت لە نۆ (٩) بڕگەدا، ئەم كورتە باسە دەكەین:

١- واتای وشەی (الرِّزْقُ): (راغب الأصفهاني) دەڵێ: (**الرِّزْقُ: يُقَالُ لِلعَطَاءِ الْجَارِي تَارَةً، دُنْيَوِيًّاً كَانَ أَمْ أُخْرَوِيًّاً، وَلِلْنصِيبِ تَارةً، وَلِمَا يَصِلُ إِلَى الْجَوْفِ وَيَتَغَذُّون بِهِ تَارَةً، يُقَالُ: أَعْطَى السُّلْطَانُ رِزْقَ الْجُنْدِ، وَرُزِقْتُ عِلْماً، قَالَ تَعَالَى:** ﴿ وَأَنفِقُوا۟ مِن مَّا رَزَقْنَـٰكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِىَ أَحَدَكُمُ ٱلْمَوْتُ ﴿١٠﴾ ﴾، **المنافقون، أَيْ: مِنَ الْمَالِ وَالْجَاهِ وَالْعِلْم، وَيُمْكِنُ أَنْ يُحْمَلَ عَلَى الْعُمُومِ، فِيمَا يُؤْكَلَ وَيُلْبَسُ وَيُسْتَعْمَلُ**)[1].

واتە: وشەی (**رزق**) جاری وا هەیە بۆ مووچەیەكە كە بەردەوامە، بەكاردەهێنرێ، ئنجا ئەو مووچەو بژیوە، چ دنیایی بێ، چ دواڕۆژیی بێ و، جاری وایە بۆ پشك و بەشێك بەكاردێ و، جاری وایە بۆ ئەوەی دەچێتە نێو هەناوی مرۆڤەوە و پێی دەژی بەكاردێ، {واتە: بۆ خواردن و خواردنەوە} دەگوترێ: حوكمڕان بژیوی سەربازەكانیدا، (واتە: مەعاشی پێدان)، تۆ دەڵێی: (**رُزِقْتُ عِلْماً**) زانیارییم بۆ كرا بە بژیو، (كەواتە: بۆ شتی مادديش بەكاردێ و، بۆ شتی مەعنەوییش بەكاردێ)، خوا ﷻ لە سوورەتی (**المنافقون**)دا، دەفەرموێ: ﴿ وَأَنفِقُوا۟ مِن مَّا رَزَقْنَـٰكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِىَ أَحَدَكُمُ ٱلْمَوْتُ ﴿١٠﴾ ﴾، واتە: لەوەی پێمان داون، ببەخشن، بەر لەوەی یەكێكتان مردنی بگاتێ، لەوەی پێمان داون لە ماڵ و سامان لە پێگە (**جَاه**) {(**جَاه**) یانی: قسە ڕۆیشتن، ئەوە كە مرۆڤ پێگەیەكی كۆمەڵایەتیی هەبێ و قسەی بگیرێتەوە، لەوە ببەخشە، صوڵح بكە، چاكە بكە لە خەڵك} و لەو زانیارییەی پێتدراوە، {كەواتە: وەك چۆن ماڵ و سامان ڕزقە، جاهو پێگەی كۆمەڵایەتییش ڕزقەو زانیارییش ڕزقە} دەشگونجێ وشەی (**رزق**) بەكاربهێنرێ بە گشتیی، بۆ

---

(١) مفردات ألفاظ القرآن: ص ٣٥١.

شـتێك كـە بخـورێ و بـۆ شـتێك كـە بپـۆشرێ (بـەرگ و پۆشـاك) و بـۆ هـەر شـتێك كـە بەكاربهێـنرێ {یـانی: خانووبـەرە، سـەیارە، كەلوپەلـێ كـە مـرۆڤ بـەكاری دێنـێ}.

كەواتـە: وشـەی (**رزق**) واتـە: هەرشـتێك كـە خـوا بـۆ مرۆڤـەكانی ڕەخسـاندوە، پێـی بژیـن، ئنجـا خـواردن و خواردنەوەیـە، بـەرگ و پۆشـاكە، مـاڵ و سـامانە، كـەل و پەلـە، ماددییـە، یاخـود شـتی مەعنەوییە.

٢- بژیو (رزق)، تەنیا لە لایەن خواوەیە: ئێمە لە كوردییدا جاری وایە (**رزق**) بە ڕۆزیی تەرجەمە دەكەین، جاری واشە بە بژیو، ئەو شتەی كە مرۆڤ پێی دەژیی، كە لە ڕاستییدا مرۆڤ هەر بە خواردن و خواردنەوە ناژی، بەرگ و پۆشاكی پێویستە، خانوو بەرەی پێویستە، كەل و پەلیشی پێویستە، ژیانیش هەر ژیانی ماددیی و جەستەیی نیە، ئینسان ژیانی مەعنەوییشی هەیە، لەبەر ئەوە دەگونجێ بە تەقواش بگوترێ ڕزق و، بە عیلمیش بگوترێ ڕزق و، بە عیبادەتیش بگوترێ، بۆ وێنە: بە حەج دەگوترێ، یەكێك دەڵێ: (**رَزَقَنِي الله حَجًّا**) خوا حەجی پێ بەخشیم، واتە: كردی بە ڕزقم، یان دەڵێ: (**رَزَقَنِي الله صِيَام رَمَضَان**) خوا گرتنی ڕۆژی مانگی ڕەمەزانی كردە بژیوی من، ئنجا ڕزق بە هەموو ئەو چەمكانەی گوتمان، بە هەموو واتاكانیەوە، تەنیا لە لایەن خواوەیە.

خـوا لـە سـوورەتی (**فاطـر**)دا، دەفەرمـوێ: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡۚ هَلۡ مِنۡ خَٰلِقٍ غَيۡرُ ٱللَّهِ يَرۡزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلۡأَرۡضِۚ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۖ فَأَنَّىٰ تُؤۡفَكُونَ ٣ ﴾، واتـە: ئـەی خەڵكینـە! یـادی چاكـەی خـوا بكەنـەوە بەسـەر تانـەوە، ئایـا بێجگـە لـە خـوا بەدیهێنەرێـكی دیكـە هەیـە، بژیوتـان بـدات لـە سـەرێ و لـە خوارێـوە، بێجگـە لـەو هیـچ پەرسـتراو نیـن، بـۆ كـوێ لادەدرێـن؟! یـانی: بـەس خـوا بژیـو دەرتانـەو بـەس خـوا هەمـوو شـتێكی بـۆ ڕەخسـاندوون، كەواتـە: هـەر ئەویـش بپەرسـتن.

لـە سـوورەتی (**العنكبوت**)دا، خـوا دەفەرمـوێ: ﴿ فَٱبۡتَغُواْ عِندَ ٱللَّهِ ٱلرِّزۡقَ وَٱعۡبُدُوهُ وَٱشۡكُرُواْ لَهُۥٓۖ إِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ ١٧ ﴾، واتـە: بژیـو هـەر لـە لای خـوا بخـوازن، بیپەرسـتن و سوپاسـگوزاریی بـۆ بكـەن، بـۆ لای وی دەگێرنـەوە.

کەواتە: بژیو تەنها بە دەست خوای بەرزی مەزنە، ئەو شتانەی مرۆڤ مەداری ژیانی دنیاییان پێ ساز دەکات.

٣- مرۆڤ پێویستە بۆ دابین کردنی ڕزق و بژیو هەوڵبدات: بژیو کە تەنیا لەلای خوایە، مانای وانیە مرۆڤ تەنبەڵ تەنبەڵ پاڵبداتەوەو، هیچ کارێك نەکات، بە بیانووی ئەوە کە ڕزق لەسەر خوایە، ڕزق لەسەر خوایە، بەڵام خوا ﷻ بە هۆی هەوڵدانی مرۆڤەکانەوە ئەو ڕزق و بژیوە دەدات، کەسێك زۆر هەوڵبدات، خوا ڕزقی زۆری دەداتێ، کەسێك کەم هەوڵبدات، خوا کەمی دەداتێ، زۆر خۆی ماندوو بکات، بە زۆریی وایە زۆرتری دێتە دەست، کەمتر خۆی ماندوو بکات، کەمتری دێتە دەست، بە زۆریی وایە.

بەڵام جاری واش هەیە ئەو بنچینەیە هەڵاواردنی تێدایە، کەسێك زۆریش هەوڵدەدات و کەمی بە دەستەوە دێ و، کەسی واش هەیە کەم هەوڵدەدات و زۆری بە دەستەوە دێ، ئەوەش هەڵاواردنە، لەو بنچینەیە، بەڵام بە گشتیی ئەوانەی زیاتر خۆیان ماندوو دەکەن، زیاتریان دێتە دەست، وەك گوتمان ڕزق بەس ماڵ و سامان نیە، بەس خواردن و خواردنەوە نیە، کەسێك بۆ عیلم هەوڵدەدات و زۆر خۆی ماندوو دەکات، زانیاریی زۆر دەبێ، کەسێك لە ڕووی عەقڵییەوە، زیاتر عەقڵی خۆی بەکاردێنێ و بیر دەکاتەوە، عەقڵی بە هێزتر دەبێ، کەسێك لە ڕووی جەستەییەوە هەوڵدەدات، جەستەی بەهێزتر دەبێ، کەسێك بۆ ماڵ و سامان هەوڵدەدات، ماڵ و سامانی زیاتر دەبێ، کە سێك بۆ تاعەت زیاتر هەوڵدەدات، تاعەتی چاکتر ئەنجام دەدات، ئەوی دیکە کەمتر، کەمتر، بۆیە مرۆڤ دەبێ، هەوڵبدات، خوا ﷻ لە سوورەتی (الملك)دا، دەفەرموێ: ﴿هُوَ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ ذَلُولًا فَٱمْشُوا۟ فِى مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا۟ مِن رِّزْقِهِۦ ۖ وَإِلَيْهِ ٱلنُّشُورُ ﴿١٥﴾﴾، واتە: خوا زەوی بۆ دەستەمۆ کردوون[1]، بە قەد پاڵەکانیدا بڕۆن و لە بژیوی خوا بخۆن {بەڵام لەبیریشتان نەچێ} دەچنەوە خزمەتی وی.

---

(١) (ذَلُول) بە وشترێك دەگوترێ کە بە ئاسانیی یەخ دەبێ، منداڵێکی گچکە بە وشتر بڵێ: یەخ، یەخ دەبێ، بڵێ هەڵسە، هەڵدەستێ.

دوای ئـەوەی فەرمـووی: ﴿ فَٱمۡشُواْ فِي مَنَاكِبِهَا ﴾، بەقـە پاڵەکانیـدا بـڕۆن، ئنجـا دەفەرمـوێ: لـە بژیـوی خـوا بخـۆن، یـانی زەوی هەڵکێڵـن، کاربکـەن، کەسـابەت بکـەن، بازرگانیـی بکـەن، کشـتوکاڵ بکـەن، ئاژەڵداریـی بکـەن، بەلاشـان و قـەد پاڵـەکانی زەویـدا بـڕۆن، بـە کەنارەکانـی دا بـڕۆن، ئنجـا لـە بژیـوی خـوا بخـۆن، ئەگـەر نـەڕۆی و کار نەکـەی، بژیـوت دەسـت ناکـەوێ!

هەروەهـا لـە سـوورەتی (**الجمعـة**)دا، دەفەرمـوێ: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَوٰةِ مِن يَوۡمِ ٱلۡجُمُعَةِ فَٱسۡعَوۡاْ إِلَىٰ ذِكۡرِ ٱللَّهِ وَذَرُواْ ٱلۡبَيۡعَۚ ذَٰلِكُمۡ خَيۡرٞ لَّكُمۡ إِن كُنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ۝٩ فَإِذَا قُضِيَتِ ٱلصَّلَوٰةُ فَٱنتَشِرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَٱبۡتَغُواْ مِن فَضۡلِ ٱللَّهِ وَٱذۡكُرُواْ ٱللَّهَ كَثِيرٗا لَّعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ۝١٠ ﴾، واتـە: ئـەی ئەوانـەی بڕواتـان هێنـاوە! ئەگـەر بانگـدرا لـە ڕۆژی جومعـەدا، بـە خێرایـی بـەرەو یـادی خـوا بـڕۆن و واز لـە کڕیـن و فرۆشـتن بێنـن، ئـەوە باشـترە بـۆ ئێـوە ئەگـەر بزانـن. هەرکاتیـش نوێـژ تـەواو بـوو، (نوێـژی جومعـە)، بەزەوییـدا بڵاوببنـەوەو لەبەخشـشی خـوا داوا بکـەن، زۆریـش یـادی خـوا بکـەن {لەمیانـەی کارو کەسابەتیشـدا} بـۆ ئـەوەی سـەرفرازبن.

یـانی: خواتـان لـە بیـر نەچـێ، کـە لـە کڕیـن و فرۆشـتنداو لـە کارو کەسـابەتدا، غـەش و خیانـەت بکـەن، ئەوکاتـە ڕزقەکـە لـە خۆتـان حـەڕام دەکـەن.

کەواتـە: خـوا فەرمـانی کـردوە تەنانـەت لـە ڕۆژی جومعەشـدا کـە ڕۆژی پشـوودانی مسـوڵمانانە، هەتـا بانـگ دەدرێ، بـۆت هەیـە خەریـکی کڕیـن و فرۆشـتن بی، ﴿ إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَوٰةِ مِن يَوۡمِ ٱلۡجُمُعَةِ فَٱسۡعَوۡاْ إِلَىٰ ذِكۡرِ ٱللَّهِ وَذَرُواْ ٱلۡبَيۡعَ ﴾، بـەڵام کـە بانگـی دا لـە کڕیـن و فرۆشـتن گەڕێـن، مـادام بانگیـدا، دواییـش کـە نوێژ کـرا، دووبارە تێهەڵبچنـەوە لـە کاروکاسـبیی: ﴿ فَإِذَا قُضِيَتِ ٱلصَّلَوٰةُ فَٱنتَشِرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَٱبۡتَغُواْ مِن فَضۡلِ ٱللَّهِ ﴾، هـەرکات نوێـژ تـەواو بـوو بەزەویدا بڵاوببنـەوە جارێـکی دیکـە لـە بەخشـشی خـوا داوا بکـەن، مانـای وایـە خـوای پـەروەردگار زۆر بـە جیددیـی فەرمـانی بـە مسـوڵمانان کـردوە، کـە دەبـێ بـۆ پەیداکـردنی بژیـو هەوڵبـدەن.

پێغەمبەریش ﷺ لە فەرمایشتێکدا دەفەرموێ: {**لَوْ تَوَكَّلُونَ عَلَى اللهِ حَقَّ تَوَكُّلِهِ، لَرُزِقْتُمْ كَمَا يُرْزَقُ الطَّيْرُ تَغْدُو خِمَاصًا وَتَرُوحُ بِطَانًا**} (**أخرجه الترمذي: ٢٣٤٤، وقال: حسن صحيح، وابن ماجه: ٤١٦٤، وأبو يعلى: ٢٤٧، وابن حبان : ٧٣٠، والحاكم: ٧٨٩٤، وقال: صحيح الإسناد**)، واتە: ئەگەر وەك پێویست پشت بە خوا ببەستن، بژیوتان دەدرێ، وەك چۆن بژیوی باڵندە دەدرێ، باڵندەکان بەیانیان دەردەچن بە سکی برسیەوەو، ئێواران دەگەڕێنەوە، بە سکی پڕەوە.

واتە: خوا بژیویان دەدات، بەڵام دەبێ دەربچن، بجووڵێن، نێچیر بگرن، ئەگەر باڵندەی بچووك بن، مێش و مەگەز دەخۆن، هەموویان بە سکی خاڵیی دەردەچن بەیانیان، بەڵام ئێواران بەسکی پڕ دەگەڕێنەوە.

کەواتە: دەبێ دەرچوونەکە هەبێ، گەڕان و سووڕانەکە هەبێ، ئنجا تێربوونەکە دەبێ.

٤- فراوانیی و تەنگیی ڕزق و ڕۆزیی، بۆ تاقیکردنەوەیە، نەك نیشانەی ڕازیی بوون، یان ڕازی نەبوونی خوا: بە داخەوە زۆر کەس لەوەدا بە هەڵەدا چوون: پێیان وایە ئەگەر خوا بژیوی بۆ کەسێك فراوان کرد، ئەوە زۆری خۆش دەوێ و لێی ڕازییە، بەڵام ئەگەر کەسێکی هەژارو نەدار کرد، دیارە خوا لێی تووڕەیە! بەڵام ئەوە ڕێك پێچەوانەی ئەوەیە کە خوا ﷻ لە قورئاندا فەرموویەتی:

أ- لە سوورەتی (**الفجر**)دا، دەفەرموێ: ﴿ فَأَمَّا ٱلْإِنسَـٰنُ إِذَا مَا ٱبْتَلَىٰهُ رَبُّهُۥ فَأَكْرَمَهُۥ وَنَعَّمَهُۥ فَيَقُولُ رَبِّىٓ أَكْرَمَنِ ﴿١٥﴾ وَأَمَّآ إِذَا مَا ٱبْتَلَىٰهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُۥ فَيَقُولُ رَبِّىٓ أَهَـٰنَنِ ﴿١٦﴾ كَلَّا ﴾، واتە: مرۆڤ (ی نامسوڵمان، یان مرۆڤێك کە بیرکردنەوەی چەوتە) کاتێك پەروەردگاری تاقیکردەوە، ڕێزی لێگرت و نیعمەتی پێدا، دەڵێ: خوا ڕێزی لە من گرتوە، {واتە: کە خوا لە ڕووی ماددییەوە دەوڵەمەندی کرد، وادەزانێ خوا لە ڕووی مەعنەوییشەوە خۆشیدەوێ و ڕێزی لێدەگرێ} بەڵام ئەگەر تاقیکردەوە (بەبارێکی دیکەدا) بژیوی لێ تەنگکردەوە، دەڵێ: خوا منی بە کەم تەماشا کردوە، خوا منی ڕیسوا کردوە، منی سووك کردوە، خواش دەفەرموێ: ﴿ كَلَّا ﴾، ئەوە وانیە، واز لەو قسانە بێنە!

ب- لە سووڕەتی (**المؤمنون**)دا، دەفەرمویٚ: ﴿ أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُم بِهِۦ مِن مَّالٍ وَبَنِينَ ﴿٥٥﴾ نُسَارِعُ لَهُمْ فِى ٱلْخَيْرَٰتِ ۚ بَل لَّا يَشْعُرُونَ ﴿٥٦﴾ ﴾، واتە: ئایا پێیان وایە ئەوەی کە ئێمە هاوکاریی ئەوانی پێدەکەین لە سامان و لە کوڕان، خێرایی دەکەین لە چاکەی ئەواندا، (واتە: پێیان وایە کە بۆیە وایان بۆ دەکەین، خۆشمان دەوێن)، بەڵکو هەست ناکەن، شعووریان نیە.

ئەگەرنا مـرۆڤ! تـۆ کاتێـك خـوا مـاڵ و سـامانی پێـداوی، کـوڕان و قەڵەباڵغیـی و خـزم و قەومـی پێـداوی، بـەڵام ڕووت لـە خـوا نیـە، هـەر بزانـە کـە ماڵەکـەت بـە غەزەبـەو قەڵەباڵغییەکـەی دەوریشـت بـە غەزەبـە، چونکـە بـۆ خراپـە بەکاریـان دێنـی! بـەڵام شـعووریان نیـە.

٥- زۆر جاران فراوانیی بژێو بۆ کەسێك، یان بۆ کۆمەڵێك مایەی تووڕەیی خوایە:

أ- خوا لە سووڕەتی (**التوبة**)دا، زۆر بەڕوونیی ئەوە دەفەرمویٚ: ﴿ فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَٰلُهُمْ وَلَآ أَوْلَٰدُهُمْ ۚ إِنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيُعَذِّبَهُم بِهَا فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنفُسُهُمْ وَهُمْ كَٰفِرُونَ ﴿٥٥﴾ ﴾، (ڕوو لە پێغەمبەری خاتەم دەکات و دەفەرمویٚ: سەرسام مەبە بە سامانەکانیان و منداڵەکانیشیان {کە سامان و کوڕو کچیان زۆرە} خوا تەنیا مەبەستی ئەوەیە بەو ماڵ و سامانەو بەو قەڵەباڵغییەی دەوروبەریان لە ژیانی دنیادا سزایان بدات {پێوەی ماندوو دەبن و خڕی دەکەنەوە، بە مشوور لێ خواردنی منداڵەکان ماندوو و ناڕەحەت دەبن} دوایی بمرن و گیانیان دەربچێ، لە حاڵەتێکدا کە بێبڕوان.

کەواتـە: خـوا ﷻ هەنـدێ کـەس مـاڵ و سـامانی دەداتـێ، قەڵەباڵغـی بـەدەورەوە پەیـدا دەکات، بـۆ ئـەوەی ببێتـە مایـەی مەینەتیـی و ناڕەحەتیـی و، دواییـش بـە کافریـی دەمرێ.

ب- لە سووڕەتی (سبأ)دا خوای پەروەردگار ڕوونتر ئەو مەبەستە دەخاتەڕوو، دەفەرمویٚ:
﴿ وَمَآ أَرْسَلْنَا فِى قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَآ إِنَّا بِمَآ أُرْسِلْتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴿٣٤﴾
وَقَالُوا۟ نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَٰلًا وَأَوْلَٰدًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿٣٥﴾ قُلْ إِنَّ رَبِّى يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ

لِمَن يَشَآءُ وَيَقۡدِرُ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ ﴿٣٦﴾ وَمَآ أَمۡوَٰلُكُمۡ وَلَآ أَوۡلَٰدُكُم بِٱلَّتِي تُقَرِّبُكُمۡ عِندَنَا زُلۡفَىٰٓ إِلَّا مَنۡ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحٗا فَأُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ جَزَآءُ ٱلضِّعۡفِ بِمَا عَمِلُواْ وَهُمۡ فِي ٱلۡغُرُفَٰتِ ءَامِنُونَ ﴿٣٧﴾﴾، واتە: هیچ وریاکەرەوەو ترسێنەرێکمان، لە هیچ شارو ئاوەدانییەك دا نەناردوە، مەگەر خۆشگوزەرانەکانی گوتوویانە: ئێمە بێبڕواین بەوەی ئێوە پێی ڕەوانکراون، [هەمیشە خۆشگوزەرانەکان دژی پێغەمبەران بوون، خۆشگوزەرانەکان کێ بوون؟ ئەوانە بوون کە دەستەڵاتیان هەبووە، خۆیان سەپاندوە بەسەر خەڵکداو، دەستیشیان بەسەر ماڵ و سامانی وڵات داگرتوە، ئێستاش هەر وایە] . ئەو خۆشگوزەرانانە بە پێغەمبەرانیان گوت: ئێمە لە ئێوە ماڵ و سامانیشمان زیاترەو ڕۆڵەشمان زیاترە {خزم و کەسیشمان زیاترە}و ئێمە لە سزا دراوان نابین، {یانی: خوا ئێمەی خۆشدەوێ ئەگەر خۆشی نەویستباین، ئەو هەموو سامان و کوڕانەی نەدەداینێ!} بڵێ: پەروەردگارم بژیو بۆ هەر کەسێك کە بیەوێ فراوان و تەنگ دەکات، (واتە: لە هەندێك لە حاڵان دا بژیوی بۆ زۆر دەکات و، لە هەندێك حاڵاندا لێی کەم دەکاتەوە، یاخود: بۆ هەندێکیان زۆر دەکات و بۆ هەندێکیان کەم دەکات} بەڵام زۆربەی خەڵکی نازانن {کە ئەوە مانای ڕەزامەندیی خوا نیە، بەڵکو مانای تاقیکردنەوەیە بۆ مرۆڤەکان} ماڵ و سامانتان و ڕۆڵەکانیشتان نابنە هۆکاری ئەوەی لە ئێمەتان وە نیزیك بخەن، مەگەر کەسێك بڕوابێنێ و کردەوەی باش بکات، ئەوانە پاداشتی چەند بەرانبەریان، چەند قاتیان هەیە، بەوەی کە کردوویانە، ئەوانە لە کۆشکە بەرزەکانی بەهەشتدا، بە دڵنیایی بێ ترس و بیم نیشتەجێن.

کەواتە: ئەمە هەر زۆر ڕوونە، وەك پێشینانی خۆشمان دەڵێن: (فڵانکەس ماڵ و سامانی هەیە، بەڵام ماڵەکەی بە غەزەبە)، بۆچی؟ چونکە نوێژی لەسەر دەچوێنێ، ڕۆژووی لەسەر دەچوێنێ، خوای تێدا ناناسێ، خراپەی پێ دەکات، مانای وایە ماڵەکەی نیعمەتە بەڵام بۆ خۆی کردوویەتی بە نیقمەت و بەڵا، بەهۆی بێ ئیمانیی و خراپ بەکارهێنانیەوە.

٦- بژیو زۆرو کەمکردن بە دەستی خوا بوون، لەگەڵ هەوڵداندا، تێکناگیرێن: یەکێك بۆی هەیە، بڵێ: مادام خوا دەفەرمویٚ: بۆ هەر کەسێك بیەوێ، بژیوی بۆ فراوان دەکات و، هەر کەسێك بیەوێ بۆی کەم دەکات، کەواتە: مرۆڤ بۆچی هەوڵبدات؟ دەڵێین: ئەو دووانە تێکناگیرێن، چونکە خوا وەك یاسایەکی خۆی دەفەرمویٚ: ﴿ وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَٰنِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴿٣٩﴾ ﴾**النجم**، واتە: بۆ مرۆڤ نیە مەگەر هەوڵ بدات، مرۆڤ دەبێ هەوڵ بدات و بەبێ هەوڵدان هیچی نایەتە دەست، مرۆڤ مسوڵمان بێ، یان نا مسوڵمان بێ، هەروەها لە سوورەتی (**التوبة**)دا، دەفەرموی: ﴿ وَقُلِ ٱعْمَلُوا۟ فَسَيَرَى ٱللَّهُ عَمَلَكُمْ ﴿١٠٥﴾ ﴾، واتە: بڵێ: کار بکەن، خوا کردەوەکەتان دەبینێ، مانای وایە مرۆڤ دەبێ هەوڵبدات و هەوڵدانەکەی مرڤ لەگەڵ ئەوەدا کە بژیو بە دەستی خوایەو، فراوانی دەکات و وەتەنگی دێنێ، یان زۆری دەکات و کەمی دەکات، ئەو دووانە تێکناگیرێن و نابێ هیچکەس ئەوە کە ڕزق و بژیو بە دەست خوایە، بیکاتە پاساوی تەنبەڵیی و کارنەکردن و، خۆماندوو نەکردن، چونکە بەڵێ ڕزق بە دەست خوایە، بەڵام خوا لە ڕێی هۆکارەکان ڕزقەکە دەدات، وەك ژیان و مردن بە دەست خوان، بەڵام کەسێك بۆ خۆی بچێ لە شوێنێکی بەرزەوە خۆی هەڵدێرێ، دەمرێ، یان کەسێك نەخۆش بێت و خۆی چارەسەر نەکات، نەخۆشییەکەی خراپتر دەبێت، بەقەدەری خوایەو، ئەگەر خۆیشی چارەسەر بکات، هەر بە قەدەری خواو، بە ویستی خوا چاك دەبێ، هەروەها مەسەلەی ڕزقیش بە هەمان شێوە، زۆربەی ئەو خەڵکەی تەنبەڵ تەنبەڵ دادەنیشن، دوایی ناچار دەبن دەست لەبەر خەڵکی پان بکەنەوە، ئەوی دیکەش دەچێ کارو کەسابەت دەکات، ئارەقەی نێو چاوانی خۆی دەڕژێنێ و خۆی پێ دەژیەنێ، بۆیە کوردەواریی خۆمان دەڵێ: (گۆشتی بەلەکی خۆت بخۆ، چاکترە لە منەتی قەساب)، یان دەڵێن: (دەستی ماندوو لەسەر سکی تێرە).

٧- ئیمان و تەقوا مایەی پیت و پێزن لە ژیانی خەڵکداو، ئەگەر خەڵك بڕوادارو پارێزکاربن خوا بژیویان بۆ فراوان دەکات:

أ- لە سووڕەتی (**الأعراف**)دا، دەفەرموێ: ﴿ وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ ٱلْقُرَىٰٓ ءَامَنُوا۟ وَٱتَّقَوْا۟ لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَٰتٍ مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ وَلَٰكِن كَذَّبُوا۟ فَأَخَذْنَٰهُم بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ

﴿٩٦﴾، واتە: ئەگەر خەڵكی ئاوەدانییەكان ئیمانیان هێنابایەو پارێزیان بكردبایە، {ئەهلی ئیمان و تەقوابان} دەروازەكانی ئاسمان و زەویمان بەسەردا دەكردنەوە، واتە: خێرو خۆشیی و بەرەكەتی ئاسمان و زەویمان بەسەردا دەڕشتن، ﴿وَلَٰكِن كَذَّبُواْ﴾ بەڵام بێبڕوابوون، ﴿فَأَخَذۡنَٰهُم بِمَا كَانُواْ يَكۡسِبُونَ﴾، بۆیە بەهۆی ئەوەوە كە دەیانكرد، گرتمانن، سزامان دان.

كەواتە: لە ئەنجامی ئیمان و تەقوادا، بژیو بۆ مرۆڤ فراوان دەبێ، بژیوی ماددیی و بژیوی مەعنەویی.

ب- لە سوورەتی (**الطلاق**)یشدا، خوا دەفەرموێ: ﴿وَمَن يَتَّقِ ٱللَّهَ يَجۡعَل لَّهُۥ مَخۡرَجٗا ﴿٢﴾ وَيَرۡزُقۡهُ مِنۡ حَيۡثُ لَا يَحۡتَسِبُۚ﴾، واتە: هەر كەسێك پارێز لە خوا بكات، خوا دەرووی خێری لێ دەكاتەوەو، بێ ئەوەی خۆی فیكری پێبشكێ و حیسابی بۆ بكات، خوا بژیوی دەدا.

ج- هەروەها لە سوورەتی (**إبراهيم**)دا، دەفەرموێ: ﴿لَئِن شَكَرۡتُمۡ لَأَزِيدَنَّكُمۡ ﴿٧﴾﴾، واتە: ئەگەر سوپاسگوزاریی بكەن بۆتان زیاد دەكەم، هەر نیعمەتێك سوپاسگوزاریی خوای لەسەر بكرێ، خوا ئەو نیعمەتە زیاد دەكات، ئنجا ماڵ و سامانە، عەقڵە، زانستە، هەرچی هەیە، شوكری نیعمەتی خواش ئەوەیە كە ئەو نیعمەتە لە ڕەزامەندیی خوادا بەكاربهێنرێ، كەسێك ماڵ و سامانی هەیە، ماڵ و سامانەكەی دەجوڵێنێ و كاسبیی پێ دەكات، چوار كەسیش سوودی لێوەردەگرن و ماڵ و سامانەكەش زۆر دەبێ، بەڵام ئەگەر دایبنێ لە وێ و وردە وردە لێی سەرف بكات، كۆتایی پێدێت، شوكری نیعمەتی ماڵ ئەوەیە، ئەو ماڵە بە كاربێنی و بیجووڵێنی و، سوودیشی پێ بە خەڵك بگەیەنی و، بەكاری بێنی، نەك دایبنێی بەكاری نەهێنی، هەروەك شوكری نیعمەتی عیلم ئەوەیە، كە ئەو عیلمە لە خۆت دا بەكاربێنی، هەروەها بڵاوی بكەیەوە، ئێستا كەسێك مەسەلەیەك فێر دەبێ، ئەگەر بچێ بۆ دوو كەسی باس بكات، زیاتر لە مێشكیدا دەچەسپێ، بەڵام ئەگەر بەكاری نەهێنێ و بەس لەلای خۆی بێ و بڵاوی نەكاتەوە، ڕەنگە لە بیری بچێتەوە، عەقڵیش بەكاری بێنە، عەقڵت زیاد دەكات، جەستەت بەكاربێنە پتەوو بە هێزو پێز دەبێ.

٨- گەلێك جاران فراوانكردنی بژیو مایەی یاخیی بوونی خەڵكە: زۆر جاران خەڵك كە ڕزق و بژیوی بۆ فراوان دەبێ، لە خوا یاخیی دەبێ، ئەگەر تەماشای میللەتی خۆمان بكەین، ئەم هەرێمی كوردستانە، لە سەرەتای ڕاپەرینە جەماوەرییەكەی نەوەدو یەك (١٩٩١ ز) دا، كە خەڵك ئاردی بە كیلۆ دەكڕی و ڕۆنی بە كیلۆ دەكڕی و، زۆربە هەژارو نەدار بوون، زیاتر حیسابی لای خواو قیامەتیان دەكرد، ئێستا كە زۆریان چوونە باڵەخانەو كۆشكی بەرز بەرزەوەو، خۆشگوزەرانیی لە ژیانیاندا پەیدابووە، چەقی گرنگیی و بایەخ پێدانیان بۆتە خۆیان و، خزمەتی جەستەیان و تێركردنی غەریزەو ئارەزووەكانیان، تەماشای ڕێكلامی ڕاگەیاندنەكان دەكەی هەمووی هەر باسی برنج و خواردن و خواردنەوە و پۆشاك و ئەو شتانەیە كە لە خزمەتی جەستەدان، تەماشای ژیان و گوزەرانیان دەكەی، هەمووی هەر پێشبڕكێ لەوەدا دەكات كە خانووەكەی چاكتر بێ، سەیارەكەی چاكتر بێ، پاشان لە ڕووی هاوكاریی یەكدیشەوە، ئەو كاتە خەڵك پێكەوە بە ڕەحمتر بوو، ئێستا كەسی وا هەیە ملیارێكی هەیە، یان چەندان ملیاری هەن، بەڵام بەزەیی بە كەسێكدا نایەتەوە كە لە خانووی بە كرێدایەو كرێی خانووەكەشی بۆ نادرێ! ئەو چەند ملیاردو لێرەی حیزب و خزمیش هەر پارەی ئەو خەڵكە ڕەش و ڕووتەیە دزیویانەو بردوویانە! بەڵێ زۆرجاران فراوانكردنی بژیو، دەبێتە هۆی یاخیی بوونی خەڵك، بەڵام خەڵكێك كە خوا نەناسێ و دنیای خۆشتر بوێ لە دواڕۆژ، خەڵكێك خورمای خۆشتر بوێ لە خوا، خەڵكێك كە زیاتر بۆ جەستەو تێركردنی ئارەزوو و غەریزە جەستەییەكان هەوڵبدات، خوا نەبینێ و تەماشای ئاسمان نەكات و سەربەرز نەكاتەوە، وابزانێ ژیان هەر ئەو پێنج و دوو ڕۆژەی دنیایە، ئەو جۆرە كەسانە بە هۆی فراوان بوونی بژیوو ڕزقەوە، لە خوا غافڵ و یاخیی دەبن، ئنجا ئایا بەڵگەمان چییە بۆ ئەوە؟

أ- خوا ﷻ لە سوورەتی (**الشورى**)دا، دەفەرموێ: ﴿ وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَٰكِن يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَّا يَشَاءُ إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ بَصِيرٌ ﴿٢٧﴾ ﴾، ئەگەر خوا بژیوی فراوان بكردبایە بۆ بەندەكانی، یاخیی دەبوون لە زەویدا، بەڵام بە ئەندازە بۆ هەر كەسێك بیەوێ دادەبەزێنێ، بە دڵنیایی خوا شارەزاو بینەری بەندەكانیەتی، هەر كەسە

هێندەی دەداتێ کە پێی لە خوا یاخیی نەبێ، هی واش هەیە، خوا زۆری دەداتێ، لەبەر ئەوەی خوا دەزانێ ناخێکی پیسی هەیە، دەفەرموێ: با زۆری بدەمێ، تاکو زیاتر لە خوا یاخیی بێ و زیاتر شایستەی سزا بێ، هەم لە دنیادا عەیبداربێ، هەم لە دوا ڕۆژیشدا گوناهبار و سزا باربێ.

ب- هەروەها لە سووڕەتی (**الزحرف**)دا، دەفەرموێ: ﴿ وَلَوۡلَآ أَن يَكُونَ ٱلنَّاسُ أُمَّةٗ وَٰحِدَةٗ لَّجَعَلۡنَا لِمَن يَكۡفُرُ بِٱلرَّحۡمَٰنِ لِبُيُوتِهِمۡ سُقُفٗا مِّن فِضَّةٖ وَمَعَارِجَ عَلَيۡهَا يَظۡهَرُونَ ﴿٣٣﴾ وَلِبُيُوتِهِمۡ أَبۡوَٰبٗا وَسُرُرًا عَلَيۡهَا يَتَّكِـُٔونَ ﴿٣٤﴾ وَزُخۡرُفٗاۚ وَإِن كُلُّ ذَٰلِكَ لَمَّا مَتَٰعُ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَاۚ وَٱلۡأٓخِرَةُ عِندَ رَبِّكَ لِلۡمُتَّقِينَ ﴿٣٥﴾ ﴾، واتە: ئەگەر لەبەر ئەوە نەبووایە خەڵك هەمووی ببنە یەك كۆمەڵ، (و لەسەر کوفر کۆببنەوە) ئەوانەی بێبڕوا دەبن بە خوای خاوەن بەزەیی، وامان دەکرد ماڵەکانیان سەقفەکانیان لە زیو بووایە، هەروەها ئەو پەیژانەی پێیان دا دەچنە سەرێ، دیسان خانووەکانیان دەرگاکانیان زێڕو زیو بووایەو، قەنەفەکانیش کە لەسەریان پاڵدەدەنەوە لە زێڕو زیو چندرابوونایە، هەروەها زێڕێکی زۆریشمان پێدەدان، بەڵام هەموو ئەوە ڕابواردنی ژیانی دنیایە، دواڕۆژیش لەلای پەروەردگارت بۆ پارێزکارانە.

ئنجا خستنەڕووی ئەوە هەمووی بۆ ئەوەیە، کە مسوڵمانان کاتێك دەبینن، ئەهلی کوفر - بە تایبەتی ئێستا ئەمریکاو ڕووسیا و چین و ژاپۆن و زلهێزانی دیکە - سەروەت و سامانێکی زۆریان لەبەر دەست دایە، کە زۆربەی خێرو بێری وڵاتی مسوڵمانانە دزیویانە، کەرەسەی خاوو نەوتەکەیان بە تاڵان دەبەن، چونکە هەر حوکمڕانەکانیش داشی دامەن بە دەست ئەوانەوە، خێرو بێرەکەیان بەتاڵان دەبەن، ئەگەر ئاسن و مسە، زێڕە، زیوە، ئەگەر نەوت و گازە، بەهەرزانیی لێیان دەستێنن، چونکە خۆشیان گوێیان بەدەستی ئەوانەوەیە، ئنجا ئەو غازو نەوت کانزایانە کە بە هەرزانیی لێیان دەکڕن، دوایی لەوەرگیراوەکان (مشتقّات) یان، کەل و پەلی وا دروست دەکەن، بە سەدان بەرانبەر پێیان دەفرۆشنەوە،

هەروەها چەکیشی لێ دروست دەکەن و بەو چەکانەش هەر خۆیانیان پێ بە کوشت دەدەن و پێیان دەفرۆشنەوە!!

ئنجا کاتێ مسوڵمانان واقیعەکە ئاوا دەبینن، کە ئەهلی کوفر هێندە خاوەن ئیمکانیەتن، بۆ ئەوەی زۆر بەسەهوو دانەچن و پێیان وابێ خوا ئەوانی زۆر خۆشدەوێ، بۆیە ئاوای بۆ کردوون!! ئەوەتا خوا دەفەرموێ: ئەگەر لەبەر ئەوە نەبووایە خەڵك هەمووی ببێتە کۆمەڵێکی کافر، ئاوامان دەکرد بۆ بێبڕوایەکان، مەبەستیش ئەوەیە خوا دنیای پێ هیچ نیە و ژیانی دنیای پێ شتێکی کەم بایەخە، دەیدات بە دوژمنەکانیشی، لە فەرموودەی پێغەمبەردا هاتووە ﷺ دەفەرموێ: خوا جاری وا هەیە بەندەی خۆی لە ماڵ و سامانی دنیا دەپارێزێ، وەك چۆن یەکێك لە ئێوە نەخۆشەکەی لە خواردن دەپارێزێ[1].

کەسێك کە نەخۆش دەبێ پێی دەگوترێ: ئەو شتەی مەخۆ، نەخۆشییەکەت زیاد دەکات، خواش جاری وایە ئاوا بەندەی خۆی دە پارێزێ لە ماڵ وسامانی دنیا، دەزانێ ئەگەر زۆری بداتێ، پێی مەشغووڵ دەبێ، یان پێی لە خۆبایی دەبێ، بۆیەش پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ:[2] هەر کەسێك خوا ئەوەندەی بژیو بداتێ بەشی بکات و، پێشی قەناعەت بکات، بەختەوەر و سەرفرازە، مرۆڤ ئەگەر هێندەی بژیو هەبێ، پێی بژیی و چاوی لە دەستی خەڵك نەبێ، بەڵام قەناعەتی پێی هەبێ، سەرفراز و بەختیارە، چونکە ئەگەر قەناعەتی پێ نەبوو، زۆریش بێ هەر کەمە، بەڵام کە قەناعەتی هەبوو کەمیش هەر زۆرە.

---

(١) {عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رضي الله الله عنه، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى الله عَلَيه وسَلَّم كَانَ يَقُولُ : إِذَا أَحَبَّ اللَّهُ عَبْدًا حَمَاهُ الدُّنْيَا كَمَا يَحْمِي أَحَدُكُمْ مَرِيضَهُ الْمَاءَ لِيَشْفِيَهُ.} أخرجه أبو يعلى: ٦٨٦٥، قال الهيثمي (٢٨٥/١٠): إسناده حسن.

(٢) {عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم، قَالَ: «قَدْ أَفْلَحَ مَنْ أَسْلَمَ: وَرُزِقَ كَفَافاً، وَقَنَّعَهُ اللَّهُ بِمَا آتَاهُ»} أخرجه أحمد: ٦٥٧٢، ومسلم: ١٠٥٤، والترمذي: ٢٣٤٨، وقال: حسن صحيح، وابن ماجه: ٤١٣٨.

گێڕراوەتەوە: جارێك كابرایەك دەچێت بۆ لای عومەری كوڕی عەبدولعەزیز (ڕەحمەتی خوای لێ بێ)، داوای هاوكاریی لێ دەكات، دیارە حوكمڕانەكانی پێش عومەری كوڕی عەبدولعەزیز هەروا تەخشان و پەخشانیان كردوە بە پارەی دەوڵەت، كابرایەك هاتوە شیعرێكی پێدا هەڵگوتوون، هەزار درەمیان داوەتێ، یەكێكی دیكە شیعرێكی گوتوە، سەد دیناری زێڕیان داوەتێ، ئەویش لەوان غەڵەت بوو، یان شاعیرێك بووە، یان كابرایەك بووە لەوانەی كە دێن ڕوو بەڕوو مەدحی حوكمڕانەكان دەكەن، {ئێستاش دەبینین، دەهۆڵ كوت و، زوڕنا ژەن زۆرن، بۆ ئەو حوكمڕانانەی خۆیان دەسەپێنن بەسەر خەڵك دا، بۆ چەواشە كردنی خەڵك، دەبێ زوڕنا ژەن و دەهۆڵ كوتان بە دەوری خۆیانەوە پەیدا بكەن، ئەو نووسەرو شایەرو ڕاگەیاندنكارانە، كە قسەی ناهەق دەكەن} دەچێ بۆ لای داوای هاوكاریی لێدەكات، ئەویش دە (١٠) درەمی زیوی دەداتێ، دەڵێ: فەرموو! ئەویش دەڵێ: ئەوە زۆر زۆر كەمە، هیچ كەلێنێكم بۆ ناگرێ، مەگەر هەر بۆ بەرەكەت هەڵیبگرم، جەنابت پیاوێكی موبارەكی، عومەریش دەڵێ: لە هی خۆم هەر ئەوەندەم لە توانادایە، هی بەیت و لماڵیشت پێ ناشێ، [دەزانێ هەیەتی بەس هاتوە سواڵێ بكات]، كابراش دەڕوات، عومەر بانگی دەكات و دەڵێ: وەرە وەرە بگەڕێوە، پێی دەڵێ: ئەگەر پارەت كەم بوو وییستت زۆر بێ، یادی مردن بكە، {بڵێ: ئنجا چ بەمەعلوومە سبەینێ نامرم و، ئەو دە درهەمەش ببێتە میرات} هەروەها ئەگەر ماڵیشت زۆر بوو، ویستت لەبەر چاوت كەم بێ، هەر یادی مردن بكە! {دەڵێی: مادام بەجێی دێڵم، هەر هیچ نیە} ئەویش دەڵێ: فەرماندەی بڕواداران! ئامۆژگارییەكەتم زۆر لە پارەو سامانەكە پێ چاكتر بوو، دەڵێ: دەبڕۆ كاری پێ بكەو خێری لێ ببینی.

٩- هاندانی خەڵك بۆ بەخشین لە پێناوی خوادا، گەورەترین بەڵگەی كاسبیی كردن و، بژیو دەستەبەر كردنە: خوا ﷻ لە زۆر شوێنی قورئاندا هانی مسوڵمانان دەدات كە ببەخشن و هاوكاریی خەڵك بكەن، بۆ وێنە:

أ- ﴿مَّثَلُ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُمْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنۢبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنۢبُلَةٍ مِّاْئَةُ حَبَّةٍ ۗ وَٱللَّهُ يُضَٰعِفُ لِمَن يَشَآءُ ۗ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦١﴾﴾، واتە: وێنەی ئەوانەی ماڵ و سامانی خۆیان لە ڕێی خوادا دەبەخشن، وەك دەنكە تۆوێكە، حەوت گوڵان دەر بكات، هەر گوڵەی سەد دەنكی تێدابێ، خواش بۆ هەر كەسێكی بیەوێ بۆی چەند بەرانبەریش دەكاتەوە، كەواتە: پاداشتی خێرو چاكە، هەتا یەك بە حەوت سەد (٧٠٠) دەڕوات.

ب- هەروەها هەر لە سوورەتی (**البقرة**)دا، دەفەرموێ: ﴿إِن تُبْدُوا۟ ٱلصَّدَقَٰتِ فَنِعِمَّا هِيَ ۖ وَإِن تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا ٱلْفُقَرَآءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۚ وَيُكَفِّرُ عَنكُم مِّن سَيِّـَٔاتِكُمْ ۗ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٧١﴾﴾، واتە: ئەگەر خێرو بەخشینەكانتان ئاشكرا بكەن، شتێكی زۆر زۆر باشە {بۆ ئەوەی خەڵكیش چاوتان لێ بكەن} بەڵام ئەگەر پەنهانی بكەن {و بە پەنهانیی بیدەن بە هەژاران} ئەوە بۆ ئێوە باشترە (خواش) خراپەكانتان لێ دەسڕێتەوەو، خوا بەوەی دەیكەن شارەزایە، واتە: هەندێ جاران وا باشە ماڵ و سامان بەخشینەكانت ئاشكرا بكەی، بۆ ئەوەی خەڵك چاوت لێ بكەن، هەندێ جاریش وا باشە پەنهانی بكەی، تاكو ئەو كەسەی كە هاوكاریی دەكەی دڵی نەشكێ.

كەواتە: هاندانی خوای پەروەردگار بۆ مسوڵمانان كە ببەخشن و هاوكاریی خەڵك بكەن، ئەوە هاندانیانە بۆ كاسبیی كردن و بۆ بژیو پەیداكردن، ئەگەرنا كەسێك نەیبێ، چێ ببەخشێ؟!

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

AliBapir
AliBapir
AliBapir

دەرسی دووەم

AliBapir/علي باپير
archive.org/details/@alibapir
AliBapir

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـەمان لـە شـەش (٦) ئایـەت پێکهاتـوە، ئایەتـەکانی: (١٣ - ١٨)، تێیانـدا خـوا باسـی ئاییـنی خـۆی دەکات بـە گشـتیی، کـە بـۆ هەمـوو پێغەمبـەرانی نـاردوە (**عَلَيْهِـمُ الصَّـلَاةُ وَالسَّـلَامُ**)، تاکـو سـەرەنجام لەسـەر دەسـتی پێغەمبـەری خاتـەم موحەممـەد ﷺ تـەواو کـراوە.

هەروەهـا بـاسی هـۆکاری سـەرەکیی پەرتەوازەیـی شـوێنکەوتووانی بەرنامـە پێشـووەکان کـراوە، شـوێنکەوتووانی پێغەمبـەران (**عَلَيْهِـمُ الصَّـلَاةُ وَالسَّـلَامُ**)، کـە بریتـی بـووە لـە سـتەم و سنوورشـکێنیی و، حەسـوودیی بـە یەکـدی بـردن.

پاشـان پێنـج ئـەرکی گـەورەو گرنـگ کـە بـە موحەممـەد ﷺ سـپێردراون، لەگـەڵ ڕاگەیانـدنی پێنـج ڕاسـتیی مـەزن، خراونـەڕوو، هەروەهـا بـێ بەڵگەیـی ناحـەزانی ئیسـلامیش خراوەتـەڕوو، دواییـش بـاسی قورئـان کـراوە.

لـە کۆتاییشـدا بـاسی ئاخیـر زەمـان (**ساعة**)و، نیزیکییەکـەی و گومڕایـی و دووریـی بێبڕوایـان کراوە.

﴿شَرَعَ لَكُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِۦ نُوحٗا وَٱلَّذِيٓ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ وَمَا وَصَّيۡنَا
بِهِۦٓ إِبۡرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰٓۖ أَنۡ أَقِيمُواْ ٱلدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُواْ فِيهِۚ كَبُرَ عَلَى ٱلۡمُشۡرِكِينَ مَا
تَدۡعُوهُمۡ إِلَيۡهِۚ ٱللَّهُ يَجۡتَبِيٓ إِلَيۡهِ مَن يَشَآءُ وَيَهۡدِيٓ إِلَيۡهِ مَن يُنِيبُ ١٣ وَمَا
تَفَرَّقُوٓاْ إِلَّا مِنۢ بَعۡدِ مَا جَآءَهُمُ ٱلۡعِلۡمُ بَغۡيَۢا بَيۡنَهُمۡۚ وَلَوۡلَا كَلِمَةٞ سَبَقَتۡ مِن رَّبِّكَ إِلَىٰٓ
أَجَلٖ مُّسَمّٗى لَّقُضِيَ بَيۡنَهُمۡۚ وَإِنَّ ٱلَّذِينَ أُورِثُواْ ٱلۡكِتَٰبَ مِنۢ بَعۡدِهِمۡ لَفِي شَكّٖ مِّنۡهُ
مُرِيبٖ ١٤ فَلِذَٰلِكَ فَٱدۡعُۖ وَٱسۡتَقِمۡ كَمَآ أُمِرۡتَۖ وَلَا تَتَّبِعۡ أَهۡوَآءَهُمۡۖ وَقُلۡ ءَامَنتُ

بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ مِن كِتَٰبٍۖ وَأُمِرۡتُ لِأَعۡدِلَ بَيۡنَكُمُۖ ٱللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمۡۖ لَنَآ أَعۡمَٰلُنَا
وَلَكُمۡ أَعۡمَٰلُكُمۡۖ لَا حُجَّةَ بَيۡنَنَا وَبَيۡنَكُمُۖ ٱللَّهُ يَجۡمَعُ بَيۡنَنَاۖ وَإِلَيۡهِ ٱلۡمَصِيرُ ﴿١٥﴾
وَٱلَّذِينَ يُحَآجُّونَ فِي ٱللَّهِ مِنۢ بَعۡدِ مَا ٱسۡتُجِيبَ لَهُۥ حُجَّتُهُمۡ دَاحِضَةٌ عِندَ رَبِّهِمۡ وَعَلَيۡهِمۡ
غَضَبٞ وَلَهُمۡ عَذَابٞ شَدِيدٌ ﴿١٦﴾ ٱللَّهُ ٱلَّذِيٓ أَنزَلَ ٱلۡكِتَٰبَ بِٱلۡحَقِّ وَٱلۡمِيزَانَۗ وَمَا
يُدۡرِيكَ لَعَلَّ ٱلسَّاعَةَ قَرِيبٞ ﴿١٧﴾ يَسۡتَعۡجِلُ بِهَا ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِهَاۖ وَٱلَّذِينَ
ءَامَنُواْ مُشۡفِقُونَ مِنۡهَا وَيَعۡلَمُونَ أَنَّهَا ٱلۡحَقُّۗ أَلَآ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُمَارُونَ فِي ٱلسَّاعَةِ لَفِي
ضَلَٰلِۢ بَعِيدٍ ﴿١٨﴾

مانای دەقاو دەقی ئایەتەكان

{(خوا) ئەوەی لە ئایین بۆی كردوونە بەرنامە (ئەی موحەممەد!) هەمان شتە (لە نێوەڕۆكی دا) كە نووحی پێ ڕاسپاردبوو و، ئەوەیە كە بۆ لای تۆمان سروش كردوەو، ئەوەیە كە ئیبراهیم و مووساو عیسامان پێ ڕاسپاردبوون، (پوختەكەی ئەوەیە) كە ئایین و بەرنامە (ی خوا) بەرپا بكەن و، تێیدا پەرتەوازە مەبن، هاوبەشدانەرەكانیش ئەوەی ئەوانی بۆلا بانگ دەكەی (كە پەرستنی خوایە بە تەنیا)، لەسەر (دڵ)یان گەورەو قورسە، خواش هەر كەس بیەوێ بەرەو لای خۆی هەڵیدەبژێرێ و، هەر كەس (لە ناخەوە) بۆ لای خوا بگەڕێتەوە، بۆ لای خۆی ڕاستە ڕێی دەكات ﴿١٣﴾ (شوێنكەوتووە لادەرەكان) پەرتەوازەش نەبوون (لە دەوری ئەو هەقەی بە پێغەمبەراندا نێررابوو)، مەگەر دوایی ئەوەی زانیارییان بۆ هات، بە هۆی ئێرەیی و ستەمەوە (لە نێو خۆیاندا)و، ئەگەر لەبەر ئەوە نەبوایە كە وشە (بڕیار)ێك، لە پەروەردگارتەوە تێپەڕیوە، تاكو كاتێكی ناوبراو، دادوەرییان لە نێواندا دەكراو، بێگومان ئەوانەی دوای ئەوان (دوای پێغەمبەران)

کتێب (و بەرنامەی خوا)یان کرایە میرات، لە بارەیەوە لە دوو دڵییەکی خەستی بێزارکەردان ﴿١٤﴾ دەجا (ئەی موحەممەد!) بۆ لای ئەوە (کە باسکرا: ڕێی ڕاستی خوا گرتن و پەرتەوازە نەبوون) بانگەواز بکەو، وەك فەرمانت پێکراوە ڕێك وەستاو دامەزراو بەو، بە دوای ئارەزووەکانیان مەکەوەو، بڵێ: بڕوام بە هەر کتێبێك هەیە کە خوا دایبەزاندوەو، فەرمانم پێکراوە لە نێوانتاندا دادگەریم، خوا پەروەردگاری ئێمەو ئێوەشە، کردەوەکانی ئێمە هی خۆمانن و، کردەوەکانی ئێوەش هی خۆتانن، (پاساوی) مشتومڕ لە نێوان ئێمەو ئێوەدا نیە، خوا پێکەوە کۆمان دەکاتەوە (لە قیامەتدا)و، سەرەنجام بەس بۆ لای ویە ﴿١٥﴾ ئەوانەش کە لە بارەی خوا (و کۆتا بەرنامەکەیە)وە، شەڕە قسە دەکەن (لەگەڵ بڕواداراندا)، دوای ئەوەی (پەیامی خوا لەلایەن بڕوادارانەوە) وەڵامدراوەتەوە (و بڕوای پێهێنراوە)، بەڵگە (و پاساوە)کەیان لە لای پەروەردگاریان پووچەڵەو، تووڕەیی (خوا)یان لەسەرەو، ئازارێکی سەختیان هەیە (لە ڕۆژی دواییدا) ﴿١٦﴾ خوا ئەو کەسەیە کە کتێبە (کۆتاییە)کەی بە هەق دابەزاندوەو تەرازووش (ی دابەزاندوە)، تۆ چووزانی (چ شتێك وایکردوە بزانی!) کە کاتی دیاریکراو (ی ڕۆژی دوایی) نیزیکە! ﴿١٧﴾ ئەوانەی بڕوایان پێی نیە، پەلەی لێدەکەن و، ئەوانەی بڕواداریشن ترس و بیمیان لێی هەیەو، دەزانن کە چەسپاوە (و هەر دێ)، ئەها (ئاگاداربن!) ئەوانەی لە بارەی کاتی دیاریکراو (ی ڕۆژی دواییە)وە شەڕە قسە دەکەن، لە گومڕاییەکی دوور دان ﴿١٨﴾}

شیكردنەوەی هەندێك لە وشەكان

(شَرَعَ): (الشَّرْعُ: نَهْجُ الطَّرِيْقِ الوَاضِح، يُقَالُ: شَرَعْتُ لَهُ طَرِيقَاً، وَالشَّرْعُ: مَصْدَر، ثُمَ جُعِلَ اسْمَاً للطرِيْق النَّهْجِ، فَقِيل لَه: شِرْعٌ، وشَرْعٌ، وشِرْعَةٌ)، (شَرْع): بریتیە لە ڕێیەكی ڕۆشن و ڕوون، دەگوترێ: (شَرَعْتُ لَهُ طَرِيقَاً) ڕێیەكەم پێشاندا، (شَرْع)یش چاوگە، دوایی كراوە بە ناو بۆ ڕێیەكی ڕوون، كە هەم دەگوترێ: (شَرْعٌ) و هەم دەگوترێ: (شِرْعٌ) و هەم دەشگوترێ: (شِرْعَةٌ).

(مَا وَصَّىٰ بِهِۦ): (الوَصِيَّةُ: التَّقدُّمُ إلى الغَيْرِ بِمَا يَعْمَلُ بِهِ مُقْتَرِنَاً بِوَعْظ)، وشەی (وَصِيَّة): بریتیە لەوە كە شتێك ئاڕاستەی كەسێك بكەی كاری پێبكات، بەڵام ئاڕاستە كردنەكەت لەگەڵ ئامۆژگارییدا بێ، قسەیەكی وا كە دڵی پێی نەرم بێ.

(أَقِيمُواْ ٱلدِّينَ): واتە: دین بەرپا بكەن، (﴿ يُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ ﴿٥٥﴾ ﴾ المائدة، أي: يُدِيمُونَ فِعْلَهَا، وَيُحَافِظُون عَلَيْهَا)، دەگوترێ: (يُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ) نوێژ بەرپا دەكەن، واتە: نوێژەكە چۆنە، ئاوا دەیهێننە دی، كەواتە: (أَقِيمُواْ ٱلدِّينَ) واتە: ئایینەكە ڕاست بكەنەوە، بەو شێوە سرووشتییەی خوا دایبەزاندە، بەو شێوەیە جێبەجێی بكەن.

(بَغۡيَۢا بَيۡنَهُمۡ): (البَغْيُ: طَلَبُ تَجَاوزُ الإقْتِصَادِ فِيْمَا يُتَحَرَّى) (بَغْي): بریتیە لە خواستنی بەزاندنی سنووری میانجیی، لەوەدا كە خەفتانی تێدا دەكرێ، كەواتە: وشەی (بَغْي) بە مانای زوڵم و دەستدرێژیی و سنوورشكێنیی دێ، بەڵام (الإبْتِغَاءُ: الإجْتِهَادُ في الطَّلَب) وشەی (إبْتِغَاء): بە مانای كۆششكردنە لە داواكردنی شتێكدا.

(لَا حُجَّةَ بَيۡنَنَا وَبَيۡنَكُمُ): (أي: لَا احْتِجَاجَ لِظُهُورِ البَيَانِ): پێویست بە موناقەشە ناكات، لە نێوان ئێمەو ئێوەدا، پێویست بەشەڕە قسە ناكات، لەبەر ڕوونیی ڕوونكردنەوەكە، (الحُجَّةُ: الدَّلَالَةُ المُبَيِّنَةُ للْمَحَجَّة)، (حُجَّة): بریتیە لە بەڵگەیەكی ڕۆشن

کە ڕێیەکە ڕۆشن بکاتەوە، بەڵام دوایی کە دەفەرمویٚ: ﴿ لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ ﴾، یانی: (**لاَ جِدَالَ، لاَ نِقَاش**) مشت و مڕو شەڕە قسە نیە، چونکە کەسێك کە شەڕە قسە دەکات لەگەڵ ئەوی دیکەدا، دوو کەس هەر کامێکیان بەڵگە دێنێتەوە، کەواتە: بەڵگەمان لە بەیندا، نیە واتە پێویست ناکات بەڵگە بۆ یەکدی بێنینەوە.

(يُحَآجُّونَ): (**الـمُحَاجَّة: أنْ يَطْلُبَ كُلُّ أحدٍ أن يَرُدَّ الآخَرَ عَنْ حُجَّتِهِ ومَحَجَّتِهِ**)، (**مُحاجَّة**): ئەوەیە کە دوو کەس، یان چەند کەسێك، هەر کامێکیان بیەوێ ئەوی دیکە لە بەڵگەکەی خۆی لابداو لەڕێیەکەی خۆی لابدا، بەکوردیی پێی دەڵێن: شەڕە قسە، دمبەدمە.

(دَاحِضَةٌ): (**أي: بَاطِلَةٌ زَائِلَةٌ، وَأَصْلُهُ مِنْ دحْضِ الرِّجْلِ، وَهُوَ الزَّلَقُ**)، (دَاحِضَةٌ) یانی: پووچ، (**حُجَّتُهُمْ داحِضَةٌ**) واتە: بەڵگەکەیان پووچ و بێ بنەمایە، ڕۆیشتوویە، ئەم وشەی (**دَحَضَ**): لە ئەصڵدا لە پێ خلیسکانەوە هاتوە، کەسێك لە شوێنێك کە خزە، پێی دەخزێ و دەخلیسکێ، پێی دەگوترێ: (**دَحَضَتْ رِجْلُه**) واتە: پێی خلیسکا، ئنجا ئەو کەسەی بەڵگەیەك دێنێتەوەو بەڵگەکەی پووچە، وەك ئەوە وایە پێی خلیسکابێ و هەڵدێرابێ.

(وَٱلْمِيزَانَ): (**الوَزْنُ: مَعْرِفَةُ قَدْرِ الشَّيءِ، وَالمِيْزَانُ، الجَمْعُ مَوَازِين، مَا يُوزَنُ بِهِ**)، وشەی (**وَزْن**): بریتیە لە زانینی ئەندازەی شتێك، (**مِيْزَان**)یش، کە بە (**مَوَازِين**) کۆدەکرێتەوە، هەر شتێکە شتی پێ هەڵبسەنگێنرێ و پێ بکێشرێ.

(مُشْفِقُونَ مِنْهَا): واتە: پەرۆشیانەو لێی دەترسێن، پەرۆشی خۆیانەو ترسیان بەرانبەری هەیە، دەڵێ: (**الشَّفَقُ: اخْتِلَاطُ ضَوْءِ النَّهَارِ بِسَوَادِ اللَّيْلِ عِنْدَ غُرُوبِ الشَّمْسِ**)، (**شَفَق**): بریتیە لە تێکەڵبوونی ڕووناکیی ڕۆژ، لەگەڵ تاریکیی شەو لە کاتی خۆر ئاوابووندا، (**الإِشْفَاقُ: عِنَايَةٌ مُخْتَلِطَةٌ بِخَوْفٍ، لأَنَّ المُشْفِقَ يُحِبُّ المُشْفَقَ عَلَيْهِ وَيَخَافُ مَا يَلْحَقُهُ**)، (**إشْفَاق**): بریتیە لە گرنگیی پێدانێکی تێکەڵ، لەگەڵ ترس دا، چونکە (**مُشْفِق**) واتە: کەسێك شەفەقەتی هەبێ بەرانبەر بە کەسێك،

هـەم بەتەنگیـەوە یـەو هـەم ترسیشی لێـی هەیـە تـووشی زەرەر ببـێ، (**أَشْـفَقَ مِنْـهُ**) واتـە: ترسـا، لێـی ترسـا (**أَشْـفَقَ عَلَيْـه**) واتـە: بەزەیـی پێیـدا هـات، ئنجـا (**أَشْـفَقْتُ عليـه**)، یـان (**أَشْـفَقَ منـه**) واتـە: گرنگیـی پێـداو خەمـی لـێ خـوارد.

(﴿ يُمَارُونَ ﴾): (**المِرْيَـةُ: الـتَّرَدُّدُ فِي الأَمْـرِ، وَهُـوَ أَخَـصُّ مِـنَ الشَّـكِّ، وَالمُـمَارَاةُ: المُحَاجَّـةُ فِيْـمَا فِيْـهِ مِرْيَـة**)، (**مِرْيَـة**): بریتیـە لـە دڵ لـە دڵـدان لـە شـتێکدا، کـە تایبەتـترە لـە دوو دڵیـی، (**مُمَارَاة**)یـش، بریتیـە لـە شـەڕە قسـە لـە شـتێکدا کـە جێـی دوو دڵییـە.

مانای گشتیی ئایەتەکان

خـوا ﷻ دوای ئـەوەی لـە ئایەتـەکانی پێشـێدا، ژمارەیـەکی زۆر لـە سـیفەتەکانی خـۆی و، کـردەوەکانی خـۆی خسـتنەڕوو، بـۆ خۆناسـاندنی بـە ئێمـەو، بـاسی وەحیـی و پەیـام نـاردنی خـۆی کـرد بـۆ پێغەمبـەران بـە گشـتیی (**عَلَيْهِـمُ الصَّـلَاةُ وَالسَّلَام**) و پێغەمبـەری خاتـەم موحەممـەد ﷺ بـە تایبـەتی، هەروەهـا دوای ئـەوەی بـاسی بـێ وێنەیـی خـۆی کـردو، بـاسی ئـەوەی کـرد کـە کلیلـەکانی ئاسـمانەکان و زەوی بەدەسـت ئـەوەوەن، دیسـان بـاسی ئـەوەی کـرد: هـەر کەسـێکی بیـەوێ، بژیـوی بـۆ فـراوان دەکات، یاخـود لێـی وەتەنـگ دێنـێ و بـە هەمـوو شـتێك زانایـە.

ئنجـا هـەر لـە درێـژەی ڕاگەیانـدنی ئـەو ڕاسـتییە مەزنانـەدا، دەفەرمـوێ: ﴿ شَرَعَ لَكُم مِّنَ ٱلدِّينِ ﴾، واتـە: لـە ئایینـی خـۆی بەرنامەیـەکی بـۆ دانـاون، کـە چییـە؟ ﴿ مَا وَصَّىٰ بِهِۦ نُوحًا ﴾، هەمـان شـتە کـە کاتی خـۆی نووحـی پـێ ڕاسـپاردوە، ﴿ وَٱلَّذِىٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ ﴾، هەروەهـا ئـەوەی بـۆ تۆمـان سروشـکردوە (ئـەی موحەممـەد! ﷺ) ﴿ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِۦٓ إِبْرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰٓ ﴾، دیسـان ئـەوەی کـە هـەرکام لـە ئیبراهیـم و مووسـاو عیسـامان پـێ ڕاسـپارد بـوون.

کەواتـە: ئـەی موحەممـەد ﷺ! هەروەهـا ئـەی بـڕوادارانی شـوێنکەوتووی موحەممـەد! ئـەو بەرنامەیـەی ئێـوەی لەسـەرن، لـە هێڵـە گشـتییەکانیدا، هـەر هەمـان ئاییـن و بەرنامەیـە، کـە نـووح و ئیبراهیـم و مووسـاو عیسـا (**عَلَيْهِـمُ الصَّـلَاةُ وَالسَّـلَام**)، لەسـەری بـوون.

لێـرەدا خـوا بـاسی ئـەو پێنـج پێغەمبـەرە دەکات و، لـە سـوورەتی (**الأحزاب**)یشـدا، دیسـان بـاسی ئـەو پێنـج پێغەمبـەرە دەکات، دەفەرمـوێ: ﴿ وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنكَ وَمِن نُّوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ﴿٧﴾ ﴾، واتـە: کاتێـك پەیمانمـان وەرگـرت لـە پێغەمبـەران و لـە تـۆو، لـە نـووح و ئیبراهیـم و مووسـاو لـە عیسـای کـوڕی مەریـەم.

زانایـان هەندێکیـان گوتوویانـە: ئـەو پێنـج پێغەمبەرانـە کـە هـەم لـە سـوورەتی (**الشـوری**)دا، هـەم لـە سـوورەتی (**الأحزاب**)یشـدا، پێکـەوە هاتـوون، واتـە: نـووح و ئیبراهیـم و مووسـاو عیسـاو موحەممـەد (**عَلَيْهِـمُ الصَّـلَاةُ وَالسَّـلَام**)، لـە بـەر ئەوەیـە کـە تایبەتمەندییـەکی جیایـان هەیـە لـەو پێغەمبەرانـەی دیکـە، ئنجـا هەندێکیـان گوتوویانـە، کـە دەفەرمـوێ: ﴿ فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ ﴿٣٥﴾ ﴾الأحقـاف، واتـە: خـۆت ڕابگـرە وەك چـۆن خـاوەن عەزمـەکان لـە پێغەمبـەران خۆیـان ڕاگـرت، گوتوویانـە: ئـەو پێنجـە پێغەمبـەرە خـاوەن عەزمەکانـن.

بـەڵام وەك لـە چەنـد شـوێنێك لـە کتێبـەکانی خۆمـدا باسـم کـردوە، ئـەو بۆچوونـە ڕاسـت نیـە، کـە تەنیـا ئـەو پێنـج پێغەمبـەرە بـە ئولولعـەزم خـاوەن عـەزم ناسرابـن، چونکـە هەمـوو پێغەمبـەران خـاوەنی عـەزم بـوون، (**عـزم**) واتـە: ویسـتی مەحکـەم، پێغەمبـەران (**عَلَيْهِـمُ الصَّـلَاةُ وَالسَّـلَام**)، لـە هەمـوو ڕەوشـتە بەرزەکانـدا لـە لووتکـە دابـوون، بەڵـێ لـە نێـوان لووتکەکانیشـدا، بـەرزو بەرزتـر هەیـە، ئەگەرنـا ناگونجـێ بڵێـی: هـەر ئـەو پێنجـە خـاوەن عـەزم بـوون، ئـەدی پێغەمبـەرەکانی دیکـە خـاوەن عـەزم نەبـوون؟!

کەواتــە: ئــەو بۆچوونــە هەڵەیــە بــەڵام دەتوانیــن بڵێیــن: ئــەو پێنج پێغەمبــەرە (عَلَيْهِـمُ الصَّـلَاةُ وَالسَّـلَامَ)، لەوانــی دیکــە بــە عەزمــتر بــوون، ئــەوە دەگونجــێ، ئــەو پێنجــە خــاوەن عەزیمەتــتر بــوون و ئیرادەیــان مەحکەمــتر بــووە.

بــەڵام مــن پێــم وایــە کــە جیاکردنــەوەی ئــەم پێنــج پێغەمبــەرە (عَلَيْهِـمُ الصَّـلَاةُ وَالسَّـلَامَ)، لــە دوو شــوێنی قورئانــدا، لەبــەر تایبەتمەندییــەکی دیکەیــە، ئەویــش ئەوەیــە کــە ئــەو پێنــج پێغەمبەرانــە، ئێســتاش شــوێنکەوتوویان هــەن، ئێســتاش تەنیــا ئۆممەتی ئــەو پێنــج پێغەمبەرانــە هەیــە:

١- صابیئەکان کە خۆیان بە شوێن کەوتوی نووح دەزانن، هەروەها هەندێك لە ئایینەکانی ڕۆژهەڵاتی ئاسیا، خۆیان بە شوێنکەوتووی نووح دەزانن و، باسی تۆفانی نووح لە نێو هەموو ئۆممەتاندا هەیە.

٢- ئیبراهیم عليه السلام کە هەرکام لە مسوڵمانان و جوولەکەو نەصرانییەکان، خۆیان بە شوێنکەوتووی وی دەزانن، هەروەها صابیئەش.

٣- مووساش جوولەکەکان خۆیان بە شوێنکەوتووی مووسا دەزانن.

٤- عیساش کە نەصرانییەکان خۆیان بە شوێنکەوتووی دەزانن.

٥- موحەممەدیش ﷺ کە مسوڵمانان خۆیان بە شوێنکەوتووی تایبەتی دەزانن.

کەواتــە: ئــەو پێنــج پێغەمبــەرە بۆیــە خــوا پێکــەوەو لــە دوو شــوێن دا نــاوی هێنــاون، چونکــە ئــەو پێنــج پێغەمبــەرە لــە هەمــوو پێغەمبــەران ناسراوتــر بــوون و شــوێنکەوتوویان ئێســتاش کــەم و زۆر هــەن.

خــوا دەفەرمــوێ: ئــەو بەرنامەیــەی کــە بــۆ ئێوەمــان دانــاوە، هەمــان شــتە کــە نووحــمان پــێ ڕاســپارد بــوو و، ئەوەیــە کــە بــۆ تۆمــان سروشــکردوەو ئیبراهیــم و مووســاو عیســامان پــێ ڕاســپاردوون، ﴿أَنْ أَقِيمُوا۟ ٱلدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا۟ فِيهِ﴾، کــە ئاییــن بەرپــا بکــەن و تێیــدا پەرتــەوازە مەبــن، واتــە: ئایینەکــە خــوا چــۆنی نــاردوە، ئــاوا جــێ

بەجێی بکەن و تێیدا پەرتەوازە مەبن، هەر کۆمەڵە بەشێکی لێ بگرن، و هەر کەسەو بە دۆڵێکدا بڕوات، وەك دەڵێن: (کەس بە ڕبەی کەس نە پێوێ) و (کەس لە مەڕی کەس نەخێوێ) و (هەر کەسە بە یاری خۆی هەڵابلێ)! بەڵکو هەمووتان هەموو ئایین جێ بەجێ بکەن.

ئەم دەردی بەش بەش بوونە لە دینداریدا، تایبەت نیە بە ئۆممەتانی پێشووەوە و لە نێو ئۆممەتی پێغەمبەریش ﷺدا هەیە، یەکێك لایەنی تەزکیەکەی دەگرێ، یەکێك لایەنی فیکرییەکەی دەگرێ، یەکێك لایەنی سیاسییەکەی دەگرێ، یەکێك لایەنی جیهادییەکەی دەگرێ، یەکێك لایەنە پەروەردەییەکەی دەگرێ، یەکێك لایەنە عیلمییەکەی دەگرێ، بەڵام دینداریی ڕاست ئەوەیە، تۆ لە یەك کاتدا هەوڵبدەی لایەنە عیلمییەکەشی و فیکرییەکەشی و پەروەردەییەکەشی و ڕووحییەکەشی، ئەخلاقییەکەشی و سیاسییەکەشی و جیهادییەکەشی، هەموویان پێکەوە بگری، چونکە دین هەمووی پێکەوە هاتوەو دەبێ بەش بەش نەکرێ، وەك لە سوورەتی (الروم)دا، خوا دەفەرموێ: ﴿ مِنَ ٱلَّذِينَ فَرَّقُواْ دِينَهُمْ وَكَانُواْ شِيَعًاۖ كُلُّ حِزْبِۭ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ٣٢ ﴾، واتە: وەك هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان مەبن، ئەوانەی دینەکەیان بەش بەش کردو، تێیدا بوونە تاقم تاقم.

هەرکات هەر کۆمەڵە بەشێکی لە دین گرت، دوایی وا دەزانێ دین بەس ئەوەندەیە، کە بە داخەوە زۆرجار دەردی هاوبەش بۆ خوا دانەران و، دەردی خاوەن کتێبەکان: جوولەکەو نەصرانییەکان، لە نێو مسوڵماناندا، پەیدادەبن و تەشەنە دەکەن، لە کاتێکدا مسوڵمانان باش لە قورئان و سوننەت تێناگەن و، باش پێیانەوە پابەند نابن.

دوایی دەفەرموێ: ﴿ كَبُرَ عَلَى ٱلْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ ﴾، لەسەر هاوبەش بۆ خوادانەرەکان گەورەیە، واتە: لەسەر دڵیان زۆر گەورەو قورسە، ﴿ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ ﴾، ئەوەی تۆ ئەوانی بۆ بانگ دەکەی، پێغەمبەر ﷺ ئەوانی بۆچی بانگ

دەكرد؟ بۆ خوا بەیەكگرتن و تەنیا خوا پەرستن، ئەوانیش پێیان ناخۆش بوو، چونكە دەیانویست هاوەڵان بۆ خوا پەیدابكەن و هاوبەشانی بۆ دابنێن، ﴿ٱللَّهُ يَجْتَبِىٓ إِلَيْهِ مَن يَشَآءُ وَيَهْدِىٓ إِلَيْهِ مَن يُنِيبُ ﴾، خواش بەرەو لای خۆی هەر كەسێك بیەوێ هەڵیدەبژێرێ و، هەر كەسێكیش بیەوێ ڕاستە ڕێی دەكات، بێگومان ئەو كەسەی بەرەو لای خوا دەگەڕێتەوە، ڕاستە ڕێی دەكات.

كەواتە: ئەوانەی خوا هیدایەتیان دەدات و ڕاستەڕێیان دەكات، با زۆر دڵیان بە خۆیان خۆش بێت، كە خوا گوڵبژێری كردوون، هاوبەش بۆ خوا دانەرەكانیش كە بڕوا ناهێنن، با بزانن: شایستەی ئەوە نەبوون، خوا هەڵیانبژێرێ و بەرەو خۆی دڵیان وەرچەرخێنێ و ڕێنماییان بكات، با شانازیی بە كوفرو شیركی و خۆیانەوە نەكەن، ﴿وَمَا تَفَرَّقُوٓا۟ إِلَّا مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ ٱلْعِلْمُ بَغْيًۢا بَيْنَهُمْ ﴾، ئەوانە پەرتەوازەش نەبوون، واتە: شوێنكەوتووانی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، لە دوای وان پەرتەوازە نەبوون، مەگەر دوای ئەوەی زانیارییان بۆ هات، بە هۆی زوڵم و ستەمیانەوە لە نێو خۆیان دا، بە هۆی ئەوەوە كە هەر كامێكیان چاوی لەوە بووە، خۆی بە خاوەنی دین بزانێ و، خۆی فەرز بكات بەسەر ئەوی دیكەدا بە ناوی دینەوە، لە ئەنجامی ئەوەدا بەش بەش بوون.

﴿وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ ﴾، ئەگەر وشەیەكیش لە پەروەردگارتەوە پێش نەكەوتایە، واتە: خوا بڕیارێكی پێشتری داوە، ﴿إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى ﴾، هەتا كاتی دیارییكراو، واتە: خوا بڕیاری داوە تاكو كاتی دیارییكراو، دادوەریی لە نێوان خەڵكدا ناكات، دوایان دەخات تاكو قیامەت و، لە قیامەت دا تەسفیەی حیساب و لێك جیاكردنەوە، دێتە گۆڕێ، لەبەر ئەو بڕیارە نەبووایە: ﴿لَّقُضِىَ بَيْنَهُمْ ﴾ بەدڵنیاییی دادوەرییان لە نێواندا دەكرا، لەسەر ئەوە كە دینی خوایان بەش بەش كردوە، خوا دادوەریی لە نێودا دەكردن و سزای لادەرانی دەدا، بەڵام هەڵیاندەگرێ بۆ ڕۆژی دوایی، چونكە دنیا شوێنی تاقیكردنەوەیەو ڕۆژی دوایی شوێنی حیساب و كیتاب و لێپرسینەوەو سزاو پاداشتە.

﴿ وَإِنَّ ٱلَّذِينَ أُورِثُواْ ٱلْكِتَـٰبَ مِنۢ بَعْدِهِمْ ﴾، بە دڵنیایی ئەوانەش کە دوای ئەوان کتێبیان کرایە میرات، کتێبیان پێدارا، لە دوای پێغەمبەرەکان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، کتێبەکەیان هاتە دەست، ﴿ لَفِى شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ ﴾، لەبارەیەوە لە دوو دڵییەکی خەست دان، لەبارەی کتێبەکەیانەوە لە گومانێکی بێزارکەر دان، بۆچی؟ چونکە هێندەیان بەزم و بازاڕی جیاواز داهێناون و هێندەیان شتی خراپ پەیداکردوە، ئێستا کە کتێبی خوا دەبینن، لەگەڵ ئەو واقیعەدا کە خۆیان لە سەرینی لە دینداریی، زۆر جیایە، بۆیە لە کتێبەکەی خوادا کەوتوونە دوو دڵیی و گومانەوە.

سبحان الله! ئەوە ئێستا بەسەر حاڵی مسوڵمانان دا زۆر چەسپاوە! ئەگەر تۆ تەماشای دینداریی مسوڵمانان بکەی، چ لە نێو گەلی کورددا، چ لەنێو گەلەکانی دیکەدا، دەبینی زۆر شتیان پەیداکردوە، هیچ پەیوەندیی بەدینەوە نیە! بۆ وێنە: لە هەندێ وڵاتدا، ئافرەتان دەبێ هەموویان پەچەدار (**مُنْتَقِبة**)بن، بەڵام لەبەر ئەوە نیە زۆر بە دینن، چونکە لە شتی دیکەدا هیچ گوێ نادەنە دین، ئێستا لەو دەوڵەتانەی کەندا داو، هەموو ئافرەتێك دەبێ پێچەی هەبێ، زۆر چاکە، ئنجا ئایا ئەوە لەبەر بەدینییە؟ ئەگەر لەبەر بەدینییە، بۆچی گوێتان بە دەستی ئەمریکاوەیە، بۆچی ئەمریکا نەوتەکەتان لێ دەستێنێ، ئەدی بۆچی ڕێگە بە خەڵك نادەن خۆپێشاندان بکەن! مان بگرن! بۆچی ڕێ بەخەڵك نادەن ڕەخنە بگرێ لە دەستەڵاتدار، دەستەڵاتدارێك کە هەموو شتێکی بۆ خۆی و بنەماڵەکەی خۆی قۆرخ کردوە! ئایا ئەوە لە کوێی دینداریی دایە، ئەو حوکمی میراتیی و بنەماڵەییە، ئەوە لە کوێی دینداریی دایە، کوڕە مەلیك و ئەمیرو بەرپرسەکان دەچن لە ڕۆژئاوا چەندان ملیار دۆلار دادەنێن لەوێ، ڕۆژئاواییەکان و ئەمریکاییەکان سوودی لێدەبینن و، ئەگەر لێشیان تووڕەبوون، لێیان زەوت دەکەن، لەوێ دەچن کەشتیی و موڵك و دوورگە دەکڕن، بە پارەی ئەو ڕەش و ڕووتە، کە ئەگەر کەسێکیان دزیی کرد لە برسان، دەستی دەبڕن، تاکو بۆ ڕیکلام بڵێن: ئێمە شەریعەت جێ بەجێ

دەكەین، ئەها دەستی دزمان بڕی! ئەدی بۆچی دەستی ئەوە كەسە نابڕێ، كە چەندان ملیاری دزیون، دەبێ ئەوە هەر سەری ببڕدرێ، كە دەستی بەسەر موڵك و ماڵی ئەو میللەتە داگرتوە! ئنجا ئەوە لە ڕووی سیاسییەوە، هەروەها لەڕووی كۆمەڵایەتییەوە، لە ڕووی فیكرییەوە، لە ڕووی ڕەوشتیی و ئاكارییەوە، ئێستا لە نێو مسوڵماناندا زۆر شتی وا پەیدابووە، كە لە مەحەكی قوڕئان و سوننەتی دەدەی، دەزانی شتی داهێندراو و پەیداكراو و بێ جێیە.

ئنجا ئەوە هەمووو وادەكات، كە بەهۆی ئەو شتانەوە كە خەڵك عادەتیان پێوە دەگرێ، شتە داهێنراوەكان، دوایی كە ڕووی گەش و ڕاستەقینەی كتێبی خوایان پێشان بدرێ، بە گومانەوە تەماشای دەكەن و دەڵێن: ئەوەی قوڕئان دەیڵێ، زۆر جیایە لەوەی ئێمە، هەر وەك چۆن كاتی خۆی هاوبەش بۆ خوا دەنەرەكان، كە پێغەمبەر ﷺ بانگی دەكردن، دەیانگوت: ﴿إِنَّا وَجَدْنَآ ءَابَآءَنَا عَلَىٰٓ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم مُّهْتَدُونَ ﴿٢٢﴾﴾الزخرف، ئێمە باب و باپیرانی خۆمان لەسەر ڕێیەك بینیوە، هەر لەسەر ڕێی ئەوانیش دەڕۆین، ئێستا خەڵكێكی زۆر هەیە ئەگەر پێی بگوترێ: ئەوە پێچەوانەی شەرعە، پێچەوانەی سوننەتەو نابێ وابێ و ئەوە داهێنراوو پەیداكراوە! دەڵێ: ئەدی بۆچی ئەوانەی پێشێ ئەوەیان نەگوتوە؟ نەخێر، وانیە، ئێوە دینێكی تازەتان هێناوە! بەڵام ئیسلام بەس بریتیە لە قوڕئان و سوننەت و، غەیری قوڕئان سوننەت هەمووی تێگەیشتنە لە بارەی دینەوە، كە دەگونجێ ئەو كەسە، پێكابێ و، دەشگونجێ نەیپێكابێ، یان دەگونجێ بۆ كاتێك پێكابێ و، بۆ كاتێكی دوای ئەوە، نەیپێكابێ.

دوایی خوا دەفەرموێ: ﴿فَلِذَٰلِكَ فَٱدْعُ﴾، ئنجا بۆ ئەوەی باسكرا، بانگەواز بكە (ئەی موحەممەد ﷺ!) بەڕێزان! ئەمە تاكە ئایەتە لە قوڕئاندا، كە خوا دە (١٠) ڕستەی تێدا فەرمووە، پێنجیان ئەركن بۆ پێغەمبەر ﷺ و، پێنجیشیان ڕاستیی گەورەو مەزنن، كە پێغەمبەر ﷺ ڕایانبگەیەنێ، جگە لەم ئایەتە تەنیا (آیة الكرسي) لە دە (١٠) ڕستە پێكهاتوە، كە دەربارەی خوایە ﷻ، ئەم ئایەتەش

دەربارەی ئایینی خواو ئەركی پێغەمبەرەو ﷺ لە دە (١٠) ڕستە پێكهاتوە، پێنجیان ئەركی پێغەمبەرن ﷺ كە جێ بەجێیان بكات و، پێنجیشیان پێنج ڕاستیی گەورەو مەزنن كە دەبێ ڕایان بگەیەنێ:

یەكەم: ﴿ فَلِذَٰلِكَ فَٱدۡعُ ﴾، بۆ ئەوەی باسكرا، خەڵك بانگەواز بكە یانی: {بۆ بەرپاكردنی ئایین، بەو شێوەیەی خوا دایبەزندوە، بۆ ئەوەی تێیدا پەرتەوازە نەبن و، تاكو تەنیا خواش بپەرستن}.

دووەم: ﴿ وَٱسۡتَقِمۡ كَمَآ أُمِرۡتَ ﴾، وەك فەرمانت پێكراوە ڕێك وەستاوبە (ئەی موحەممەد ﷺ!) **(إستقامة)** بریتیە لە ڕێك وەستان، بەبێ لادان و ئەملاولا كردن.

سێیەم: ﴿ وَلَا تَتَّبِعۡ أَهۡوَآءَهُمۡ ﴾، بە دوای ئارەزووەكانی ئەوان مەكەوە.

چوارەم: ﴿ وَقُلۡ ءَامَنتُ بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ مِن كِتَٰبٖ ﴾، بڵێ: بڕوام هەیە بە هەر كتێبێك كە خوا دایبەزاندوە.

یانی: لەگەڵیان مەچووە نێو شەڕەقسەوەو بڵێ: هەموو ئەو كتێبانەی خوا دایبەزاندوون، بڕوام پێیان هەیە، چونكە جوولەكەو نەصرانییەكان، دەهاتن بە پێغەمبەریان ﷺ دەگوت: ئایا تەورات و ئینجیلیش كتێبی خوا نین؟ قسەیان لەگەڵدا دەكرد، بۆیە فەرموویەتی: بڵێ: بڕوام بە هەر كتێبێكە كە خوا دایبەزاندوە، بەڵام وەك ئەصڵەكەی، نەك وەك واقیعی ئێستای كە پڕ كراوە لە ئەفسانەو، بە پێی هەواو ئارەزووی ئەوانەی كە كتێبەكەیان بەدەستەوە بووە، گۆڕیویانەو شتیان تێخستوە.

پێنجەم: ﴿ وَأُمِرۡتُ لِأَعۡدِلَ بَيۡنَكُمُ ﴾، واتە: فەرمانم پێكراوە كە دادگەرییتان لە نێواندا بكەم.

ئەمە كە لە مەككە هاتۆتە خوارێ، ئاماژەیە بەوە كە پێغەمبەر ﷺ كاتێك دێ ئایینەكەی حوكمڕان دەبێ و دەسەڵاتی دەبێ، واتە: بزانن ئەگەر دەسەڵاتم هەبوو دادگەرییتان لە نێواندا دەكەم، ئەمە پێنج ئەركەكەی پێغەمبەر ﷺ.

ئنجا خوا فەرمانی پێدەکات، پێنج هەواڵیش ڕابگەیەنێ، پێنج ڕاستیی مەزن:

یەکەم: ﴿ ٱللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمۡ ﴾، خوا پەروەردگاری ئێمەش و ئێوەشە، کەواتە: خوا **سبحانه وتعالى** خاڵی هاوبەشمانە، وەك چۆن ئێوە خوا بە پەروەردگاری خۆتان دەزانن، ئێمەش بە پەروەردگاری خۆمانی دەزانین، ئنجا وەرن با هەمووومان تەنیا خوا بپەرستین و هاوبەشی بۆ دانەنێین، من بڕوام بەو کتێبانە هەیە کە خوا دایبەزاندوون، ئێوەش ئەو کتێبەی دیکە، کە کتێبی کۆتایی خوایە، بڕواتان پێی هەبێ، ئەو کاتە مشت و مڕ نامێنێ.

دووەم: ﴿ لَنَآ أَعۡمَٰلُنَا وَلَكُمۡ أَعۡمَٰلُكُمۡ ﴾، ئێمە کردەوەی خۆمان بۆ خۆمان، ئێوەش کردەوەی خۆتان بۆ خۆتان.

ئایا ئێوە ناڵێن: ئێمە زۆر چاکمان کردوە؟ باشە کردەوەی خۆتان بۆ خۆتان، ئێمەش کردەوەی خۆمان بۆ خۆمان، ئێمە ئەوە بەڕاست دەزانین کە بە پێی قورئان و سوننەت بێ، ئێوەش ئەوە بە ڕاست دەزانن کە بە پێی کتێبی خۆتان بێ، با لەسەر ئەوە مشت و مڕ نەکەین.

سێیەم: ﴿ لَا حُجَّةَ بَيۡنَنَا وَبَيۡنَكُمُ ﴾، هیچ بەڵگە هێنانەوەو مشت و مڕ نیە لە نێوان ئێمەو ئێوەدا، من بڕوام بە سەرجەم کتێبەکانی خوا هەیە، کە دایبەزاندوون: ئنجا صوحوفی ئیبراهیمە، تەوراتی مووسایە، زەبووری داوودە، ئینجیلی عیسایە، هەر کتێبێکی دیکەی خوا هەیە، ئەگەر بچەسپێ کە کتێبی خوایەو دایبەزاندوە، بڕوام پێیەتی، بەڵام وەك ئەصڵەکەی کە دایبەزاندوە، نەك بەو واقیعەی ئێستای ئەگەر گۆڕدرابێ، ئێوەش بڕوا بە کتێبی خوا بێنن کە دایبەزاندوە، ئەوکاتە مشت و مڕو شەڕە قسە، لە نێوان ئێمەو ئێوەدا نامێنێ.

چوارەم: ﴿ ٱللَّهُ يَجۡمَعُ بَيۡنَنَا ﴾، خوا ئێمەو ئێوە کۆدەکاتەوە، واتە: کاتێك دێ خوا کۆمان دەکاتەوەو دادگاییمان دەکات.

کەواتە: با لە مشت و مڕەکەمان بگەڕێین و هەڵیگرین بۆ ئەوێ.

پێنجەم: ﴿ وَإِلَيۡهِ ٱلۡمَصِيرُ ﴾، سەرەنجامیش هەمووی بۆ لای خوایە، دەچینەوە خزمەتی.

کەواتە: با هەر کامێکمان خۆی ئامادە بکات، بە چ چاوڕوویێکەوە دەچێتەوە خزمەت خوا ﷻ و چی لەگەڵ خۆی دەباتەوە بۆ لای؟!

ئنجا خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ وَٱلَّذِينَ يُحَآجُّونَ فِي ٱللَّهِ مِنۢ بَعۡدِ مَا ٱسۡتُجِيبَ لَهُۥ ﴾، واتە: ئەوانەش کە شەڕە قسە دەکەن لەبارەی خواوە، لەبارەی ئایین و بەرنامەی کۆتایی خواوە، دوای ئەوەی وەڵامی دراوەتەوە، واتە: دوای ئەوەی بڕوادارانێك بڕوایان پێهیناوە، بە دوا بەرنامەی خوا، بە دوا کتێبی خوا، بە دوا پێغەمبەری خوا ﷺ، کەچی ئەوانە شەڕە قسەو مشت و مڕ دەکەن لەحاڵێك دا ئەو ئیماندارە پاك و چاکانەش هەن، ﴿ حُجَّتُهُمۡ دَاحِضَةٌ عِندَ رَبِّهِمۡ ﴾، ئا ئەوانە بەڵگەکەیان لەلای خوا پووچە، یانی لە هەر لەبەر ئەوەی خۆیان بەبەڵگەیان زانیوە، ناویان لێناوە بەڵگە، ئەگەرنا لە ڕاستییدا بەڵگە نیە، شتێکی پووچە، ڕۆیشتووەو خلیسکاوە، ﴿ وَعَلَيۡهِمۡ غَضَبٞ ﴾، هەروەها توڕەییان لەسەرە، ﴿ وَلَهُمۡ عَذَابٞ شَدِيدٌ ﴾، سزایەکی سەختیشیان بۆ هەیە، چونکە دوای ئەوەی کۆمەڵێك بڕوایان بە ئیسلام هێناوە، پێغەمبەری خاتەمیش ﷺ هەر کەسێك تەماشای کردبایە، دەیزانێ کە ڕاستگۆیە، لە ژیانی دا درۆی نەکردووەو هەرگیز شتێکی خراپی نەکردوە، لە پێش پێغەمبەرایەتیشی دا عەیبەو لەکەیەکی نەهاتۆتە سەر، ئنجا شوێنکەوتوەکانیشی هەموویان لە عەقڵەوە پێچراون، لە حیکمەتەوە پێچراون، لە ئاکارو ڕەوشتی جوانەوە پێچراون، خواپەرستن، پاکن، چاکن، هەر کەسێك تەماشایان بکات، دەزانێ ئەوانە کەسانێکن: ئایین و بەرنامەیەك کە هی ئەو پێغەمبەرەیە ﷺ ئاوا چاك و پاك و جوانی کردوون، شوێنکەوتنی ئەو پێغەمبەرەیە ئاوای چاك و پاك و جوان و ڕێك کردوون، کەواتە: دیارە ئایین بەرنامەیەکی ڕاستە، بۆیە کەسانێك کە لەوبارەوە شەڕە قسە دەکەن و بەرگریی دەکەن، لە ئایینە شێوێنراوەکانیان و، لە کتێب و بەرنامە تێکدراوەکانی خۆیان، ئنجا ئەو قورئانەشیان لەبەر دەستە، کە وەك ڕۆژ دەدرەوشێتەوە، ئەوانە لە ڕاستییدا

بەڵگەکەیان پووچاوەیە لەلای پەروەردگاریان و تووڕەیی خوایان لەسەرە، لەبەر ئەوەی بەهۆی بەرژەوەندییە دنیاییەکانیانەوە بە دەم بانگی خواوە ناچن، ئاخر چ قوڕەیشییەکان کە بڕوایان بە پێغەمبەر نەدەهێنا ﷺ چ جوولەکەکان لە مەدینە، چ نەصڕانییەکان، لەبەر ئەوە بوو، دەترسان بەزم و بازاڕی خۆیانیان لێ تێکبچێ، ئەو خەڵکەیان بە ناوی دینەوە گەوجاندبوو، ئەو ئایینەی بەناوی ئیبراهیمەوە لەسەری بوون، دینی شیرك و بتپەرستیی بوو، هەروەها ئایینی تێکدراوی جوولەکە، یاخود نەصڕانیی، بەزم و بازاڕێکیان بۆ خۆیان دروستکردبوو، ئەگەر بڕوایان بە پێغەمبەری خاتەم ﷺ هێنابایە، دەبوو دەستبەرداری ئەو ئیمتیازە ناشەرعییانە بن، بۆیە وازیان لە ئایینەکانیان نەدەهێنا، خواش دەفەرموێ: تووڕەییان لەسەرەو، سزای سەختیشیان بۆ هەیە.

لە کۆتایی دا خوا دەفەرموێ: ﴿ ٱللَّهُ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ ٱلْكِتَـٰبَ بِٱلْحَقِّ وَٱلْمِيزَانَ ﴾، خوا کەسێکە کتێبی بە هەق دابەزاندوەو تەرازووش واتە: کە کتێبی دابەزاندوە هەقی لە نێودایە، یاخود: کتێبی دابەزاندوەو هەر ئایەتێکی و، هەر ڕستەیەکی هەق دەپێکێ، یان: بە شێوەیەکی هەق دا دایبەزاندوەو، لە کاتێکی هەق دایبەزاندوەو، بە شێوازێکی هەق و ڕاست، ﴿ وَٱلْمِيزَانَ ﴾، هەروەها تەرازووشی دابەزاندوە، (میزان) یانی: تەرازوو، ئەو ئامێرەی شتی پێ هەڵدەسەنگێنرێ، بەڵام کوا خوا لە ئاسمانەوە هیچ تەرازوویەکی وەک بۆ ئێمە زانراوە، دانەبەزاندوە! کەواتە: مەبەست پێی عەدلە، یانی دادگەرییشی دابەزاندوە، هەر لە نێو قورئاندا، قورئان بە هەقیش هاتوەو، دادگەرییشی تێدایە، ئەگەر قورئان کاری پێبکرێ، هەق دەچەسپێ و باتیڵ لادەچێ، هەروەها دادگەریی دەچەسپێ و زوڵم و ستەم لادەچێ، ئەگەر قورئان کاری پێبکرێ، ستەمی نەتەوەیی نامێنێ، هیچ نەتەوەیەك نەتەوەیەکی دیکە ناچەوسێنێتەوە، ستەمی سیاسیی نامێنێ، هیچ کەسێك هیچ حیزبێك، هیچ لایەنێك خۆی ناسەپێنێ بەسەر خەڵکدا، بەبێ ویستی ئازادانەی خۆیان، هەروەها ستەمی ئابووری نامێنێ، قڕیی و پڕیی

چینایەتیی، نابێ زۆربە قڕبن و لەبەریان ببڕێ و، کەمێك پڕبن و لەسەریانەوە بڕژێ، هەروەها ستەمی کۆمەڵایەتیی نامێنێ، هەندێك لە خۆڕا خۆیان پێ لە خەڵك بەرزتربێ و، وابزانن لە ئاسمانی هاتوونە خوارێ و، خەڵکی دیکەیان پێ کەم بێ!! هەمووجۆرە ستەمەکان لادەچن و دادگەریی ڕەها دەچەسپێ، ﴿ وَمَا يُدۡرِيكَ لَعَلَّ ٱلسَّاعَةَ قَرِيبٞ ﴾، تۆ چووزانی دەبینی (ساعة) نیزیکە، (الساعة) واتە: ئەو کاتە دیارییکراوەی دانراوە، بۆ ئەوەی ڕۆژی دوایی تێدا بێ، جا جاری وایە (ساعة) بۆ ئاخیر زەمان بەکاردێ، واتە: کۆتایی هاتنی ئەم ژیانە دنیاییە، جاری واش هەیە بۆ هاتنی قیامەت بەکاردێ، جاری واشە بۆ هەردوو قۆناغی ئاخیر زەمان و قیامەت بەکاردێ، کە لێرەدا هەمووی دەگرێتەوە، کەواتە: باش خۆتی بۆ ئامادە بکە.

﴿ يَسۡتَعۡجِلُ بِهَا ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِهَاۖ ﴾، ئەوانە پەلەی لێ دەکەن، کە بڕوای پێناهێنن، ئەوانەی بێبڕوان، پەلەی لێ دەکەن، دەڵێن: کوا دەبا قیامەت بێ، کوا ئەدی بۆچی نەهات؟! ئەوانە لەبەر ئەوەی بڕوایان پێی نیە، بۆیە پەلەی لێ دەکەن، ئەگەر بڕوایان پێی بووایەو زانیبایان چ ڕۆژێکە، پەلەیان لێ نەدەکرد، ﴿ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مُشۡفِقُونَ مِنۡهَا ﴾، بەڵام ئەوانەی بڕوایان هێناوە، ترس و بیمیان بەرانبەری هەیە، چ مەبەست پێی ئاخیرزەمان، یان قیامەت بێ، چ ڕۆژی دوایی بێ، بە گشتیی، ﴿ وَيَعۡلَمُونَ أَنَّهَا ٱلۡحَقُّۗ ﴾، دەشزانن کە چەسپاوە، دێت و هیچ جێی دوو دڵیی تێدانیە، ﴿ أَلَآ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُمَارُونَ فِي ٱلسَّاعَةِ ﴾، ئاگاداربن! ئەوانەی شەڕە قسە دەکەن لە بارەی (ساعة)وە، یاخود: دوو دڵن لە بارەی (ساعة)وە، بە هەرسێ واتای: ئاخیر زەمان، قیامەت، ڕۆژی دوایی بە گشتیی، ئەوانەی دوو دڵن، یاخود شەڕە قسە دەکەن، ﴿ لَفِي ضَلَٰلِۭ بَعِيدٍ ﴾، لە گومڕاییەکی دووردان.

جاری وایە ئینسان لە ڕێ لادەدات، بەڵام زۆر دوورناکەوێتەوەو، بە ئاسانیی دەتوانێ بێتەوە سەر ڕێ، بەڵام ئەگەر لە ڕێ لابدات و زۆر دووربکەوێتەوە،

دەڵێن: هەیهوو زۆر دوور ڕۆیشتووی، ئنجا خوا ﷻ دەفەرمووێ: ئەوانە لە گومڕاییەکی دووردان.

لێرەدا لە کۆتایی مانای گشتیی ئەم شەش ئایەتە موبارەکەدا، دەڵێین: خوای بەرزی مەزن، ئەگەر سەرنج بدەین لە هەموو دەلاقانەوە بۆ دڵی ئینسان دەچێ و، لە هەموو ڕێیەکانەوە بۆ ئینسان دەچێ، کە ئەو هیدایەتەی خۆی بخاتە نێو دڵ، جاری وایە لە ڕووی بەڵگە هێنانەوەی عەقڵییەوە، جاری وایە لە ڕێی جووڵاندنی دڵ و دەروونەوە، جاری وایە سەرنجیان ڕادەکێشێتەوە بۆ مێژوو، جاری وایە دەیانباتەوە بۆ سەرنجدانی گەردوون، جاری وایە باسی ئاخیر زەمان دەکات، جاری وایە باسی زیندوو کردنەوەو هەڵسێنرانەوەو سزاو پاداشت دەکات، جاری وایە باسی بەهەشت و ئەو نیعمەتانەی تێیدان، دەکات، جاری وایە باسی دۆزەخ و ئەو سزاو جەزرەبەیەی تێیدایە، دەکات، جاری وایە باسی ئەو بەڵاو دەردو موصیبەتانە دەکات، کە بەسەر خەڵك دێن، بە هۆی کردەوە خراپەکانیانەوە، یانی: خوا ﷻ لەم قورئانە مەزنەدا لە هەموو ڕێیانەوەو لە هەموو دەلاقەکانەوە بۆ مرۆڤ دێ، تاکو ئەو هیدایەتەی خوا، ئەو نوورو بەرەکەتەی خوا، بخاتە نێو عەقڵ و نێو دڵی و، پێی هۆشیارو بێدار بێتەوە.

خوا لەو کەسانەمان بگێڕێ بە لوتف و کەرەمی خۆی، کە باش گوێ دەگرن بۆ فەرمایشتی خوا، باش لێی ورد دەبنەوەو تێوەی ڕادەمێنن و لێی تێدەگەن، پاشان باش پێیەوە پابەند دەبن، خوا بە بەزەیی خۆی ئێمە لەو کەسانە بگێڕێ کە زۆرترین بەهرە لە قورئان وەردەگرن، هەم لە دنیادا پێی پاك و چاك دەبن، هەم لە دواڕۆژدا پێی سەرفرازو سەر بڵند دەبن.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

بەرنامەی ئۆممەتی ئیسلام، هەمان بەرنامەی نووح و ئیبراهیم و مووساو عیسایە (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، نێوەڕۆکەکەی بریتییە لە خوا بەیەکگرتن و بەرپاکردنی ئایین لەسەر ئەرزی واقیع و تێدا پەرتەوازە نەبوونی، شوێنکەوتووانی پێغەمبەرانیش پاش زانیاریی و بەرچاوڕوونیی، بە هۆی ستەم و ناکۆکیی نێو خۆیانەوە، لایانداو، سەرەنجام ئەوانەی دوای وان کتێبی خوایان کرایە میرات و پێیاندرا، لە بارەیەوە کەوتنە دوو دڵییەکی خەست و خۆڵەوە، لەبەر ئەوەی شتیان زۆر داهێنا بوو، کتێبی خوایان لەبەرچاو نامۆ بوو بووە وە:

خوا دەفەرموێ: ﴿ شَرَعَ لَكُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِۦ نُوحًا وَٱلَّذِيٓ أَوۡحَيۡنَآ
إِلَيۡكَ وَمَا وَصَّيۡنَا بِهِۦٓ إِبۡرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰٓۖ أَنۡ أَقِيمُواْ ٱلدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُواْ فِيهِۚ كَبُرَ عَلَى
ٱلۡمُشۡرِكِينَ مَا تَدۡعُوهُمۡ إِلَيۡهِۚ ٱللَّهُ يَجۡتَبِيٓ إِلَيۡهِ مَن يَشَآءُ وَيَهۡدِيٓ إِلَيۡهِ مَن يُنِيبُ
﴿١٣﴾ وَمَا تَفَرَّقُوٓاْ إِلَّا مِنۢ بَعۡدِ مَا جَآءَهُمُ ٱلۡعِلۡمُ بَغۡيَۢا بَيۡنَهُمۡۚ وَلَوۡلَا كَلِمَةٞ سَبَقَتۡ مِن
رَّبِّكَ إِلَىٰٓ أَجَلٖ مُّسَمّٗى لَّقُضِيَ بَيۡنَهُمۡۚ وَإِنَّ ٱلَّذِينَ أُورِثُواْ ٱلۡكِتَٰبَ مِنۢ بَعۡدِهِمۡ لَفِي
شَكّٖ مِّنۡهُ مُرِيبٖ ﴿١٤﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە، لە سێزدە بڕگەدا:

١)- ﴿ شَرَعَ لَكُم مِّنَ ٱلدِّينِ ﴾، (خوا) لە ئایینی فراوان و گشتیی خۆی بەرنامەیەکی بۆ داناون، (شَرَعَ: جَعَلَ طَرِيْقاً وَاسِعَةً) ڕێیەکی فراوانی دانا، دەگوترێ: (شَرَعَ) بە مانای (أَوْضَحَ وَبَيَّنَ) ڕوونی کردەوەو ئاشکرای کرد، لێرەدا کە دەفەرموێ: ﴿ شَرَعَ لَكُم مِّنَ

ٱلدِّينِ ﴿١٤﴾﴾، یانی: (بَيَّنَ لَكُمْ مَسَالِكَ مَا كَلَّفَكُم بِهِ) ئەو کارانەی پێی سپاردوون و ئێوەی پێ ئەرکدار کردوون، خوا بۆی ڕوونکردوونەوە، لێرەدا وشەی (شَرَعَ): خوازراوەتەوە بۆ ڕوونکردنەوە.

(شَرَعَ فِي الأَمْرِ) دەستی بەکارەکە کرد، ئنجا (شَرَعَ) هاتووەو (شَرَّعَ)ش، هاتووە، کە ئەوە بۆ زێدەڕۆییکردنە، (شَرَعَ) و (شَرَّعَ) هەردووکیان یانی: بەرنامەی دانا، یاخود: بەرنامەکەی ڕوونکردەوە، دوێنراو (مخاطب) لێرەدا ئۆممەتی پێغەمبەرە ﷺ، کە دەفەرموێ: ﴿شَرَعَ لَكُم﴾، بۆ ئێوە، ئەو ئێوەیە کێن؟ پێغەمبەرو ﷺ ئۆممەتەکەیەتی، دەفەرموێ: ئەوەی لە ئایین بۆ ئێوەی کردۆتە بەرنامە، ئنجا با بزانین چی؟!

٢)- ﴿مَا وَصَّىٰ بِهِۦ نُوحًا﴾، ئەوەی بۆ ئێوەی کردۆتە بەرنامە: هەمان شتە کە نووحی عليه السلام پێ ڕاسپارد بوو.

٣)- ﴿وَٱلَّذِيٓ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ﴾، هەروەها ئەوەی بۆ لای تۆمان سروشکردووە.

٤)- ﴿وَمَا وَصَّيۡنَا بِهِۦٓ إِبۡرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰٓۖ﴾، دیسان هەمان شتە کە ئیبراهیم و مووساو عیسامان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامَ)، پێ ڕاسپاردبوون، یانی: ئەو بەرنامەیەی ئێوە لە هێڵە گشتییەکانیدا، هەمان بەرنامەو ئایینە کە نووح و ئیبراهیم و مووساو عیسا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامَ)، لەسەری بوون.

هەڵبەتە لێرەدا مەبەست وێچوونی بەرنامەی پێغەمبەری خاتەم ﷺ ئیسلامە، لە هێڵە گشتییەکانیدا، لە بنچینەکانی ئاییندا، لە بواری ئیمان کردەوەی باشدا، یاخود: لە بواری عەقیدەو شەریعەتدا، نەك لە هەموو وردەکارییەکاندا، چونکە لە هەندێك لە وردەکارییەکاندا، بۆ وێنە: ئەوەی خوا ﷻ کاتی خۆی جوولەکەکانی پێ سزاداوەو هەندێ شتی لێ قەدەغە کردوون، یان ئەوەی کە کاتی خۆی ڕەوا بووە لە هەندێ لە بەرنامەکانی خوادا، کە بۆ گەلانی دیکەی ناردوون، کە گونجاو بووە لەگەڵ ئەو ژینگەو هەل و مەرجەدا کە تێیدا بوون، مەرج نیە

ئۆممەتی پێغەمبەر ﷺ پابەند کرابێ بە هەموو ئەو شتانەوە، بۆیە لەوبارەوە ڕاجیایی هەیە لە نێوان زانایاندا، کە ئایا: (**شَرْعُ مَنْ قَبْلَنَا شَرْعٌ لَنَا، أو لَيْسَ شَرعَاً لَنَا**) بەرنامەی ئۆممەتانی پێشوو، پێغەمبەرانی پێشوو، بەرنامەیە بۆ ئێمەش، یاخود بەرنامە نیە بۆ ئێمە؟ کە ڕای ڕاستتر ئەوەیە بەرنامەی پێغەمبەرانی پێشوو (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، بەرنامەیە بۆ ئێمەش، بەڵام بە مەرجێك: یان لە بەرنامەی خۆمان دا بەڵگەی هەبێ، یان لەگەڵ بەرنامەی ئیسلامدا تێکنەگیرێ، لەگەڵ قورئان و سوننەتدا دژ نەوەستێ.

لێرەدا سەرەتا وشەی (وَصَّى): بەکارهاتووە: ﴿مَا وَصَّىٰ بِهِۦ نُوحًا﴾، دوایی دەفەرموێ: ﴿وَٱلَّذِيٓ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ﴾ دوایی دیسان فەرموویەتی: ﴿وَمَا وَصَّيۡنَا بِهِۦٓ إِبۡرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰٓ﴾، (**التَّوْصِيَةُ: الأمْرُ بِشَيءٍ مَعَ التَّحْرِيضِ عَلَى إيْقَاعِهِ وَالعَمَلِ بِه**) (**تَوْصِيَة**): بریتیە لە فەرمانکردن بە شتێك وێڕای هاندان بۆ ئەنجامدانی ئەو شتەو جێبەجێکردنی و کارپێکردنی.

ئنجا ئایا بۆچی خوا ﷻ بۆ شەریعەتی پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ وشەی (**أَوْحَيْنَا**)ی، بەکارهێناوە، بەڵام هی چوار پێغەمبەرەکانی دیکە: نووح و ئیبراهیم و مووساو عیسا، (**وَصَّى**)ی، بەکارهێناوە، حیکمەتی چییە؟

حیکمەتەکەی وەك زانایان گوتوویانە: (أَوْحَيْنَا) کە بۆ شەریعەتی پێغەمبەری کۆتایی بەکارهاتوە، لەبەر ئەوەیە کە شەریعەتی پێغەمبەری کۆتایی بەردەوامە تاکو قیامەت، پەیامێکی کۆتایی خوایەو هاتوە، بەڵام بۆیە وشەی (وَصَّى) و (وَصَّيْنَا) بۆ شەریعەتی پێغەمبەرانی دیکە بەکارهاتوە، چونکە هی ئەوان بۆ کاتێکی دیاریکراوو بۆ کۆمەڵگایەکی دیاریکراو، بوون، دەڵێ: (**أُسْتُعْمِلَت كَلِمَة وَصَّيْنَا لِلشَّرَائِعِ السَّابِقَة لأنَّهَا كَانَتْ مُؤقَّتَةً مُقَدَّرَاً وُرُودَ شَرِيعَةٍ بَعْدَهَا، فَكَانَ العَمَلُ بِهَا كَالْعَمَلِ الَّذِي يَقُوم بِه المُؤتَمَنُ حَتَّى يَأتِيهِ صَاحِبُه**)، واتە: بۆیە وشەی (وَصَّيْنَا) بۆ شەریعەتەکانی دیکە بەکارهاتوە، چونکە بۆ کاتێکی دیاریکراو بوون و ئەوەش

لەبەر چاو گیراوە کە لە دوای هەر کامێکیان شەریعەتێکی دیکە دێ، {لە دوای شەریعەتی ئیبراهیم، هی مووسا هاتوە، لە دوای هی مووسا، هی داوود هاتوە، لە دوای هی داوود هی عیسا هاتوە، لە دوای هی عیسا، هی موحەممەد ﷺ هاتوە} بۆیە کارکردن بە هەر کام لەو شەریعەتانە کە بۆ پێغەمبەرانی پێشوو هاتوون، وەك کارکردنی کەسێك بووە کە سپاردەیەکی پێ دەسپێردرێ، دەبێ ئاگای لەو سپاردەیە بێ و چاودێریی بکات، تاکو خاوەنەکەی دێتەوەو، کە خاوەنەکەی هاتەوە، دەبێ بیدرێتەوە.

بەڵێ ئەو بەرنامانەی کە بۆ پێغەمبەرانەی پێشوو (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) هاتوون، بۆ کۆمەڵگایەکی دیارییکراو بوون، لە کاتێکی دیارییکراوداو لە شوێنێکی دیارییکراودا، واتە: هەم لە ڕووی خەڵکەکەوە دیارییکراو بوون، هەم لە کاتەکەوە، هەم لە ڕووی شوێنە جوگرافییەکەوە، بەڵام هی پێغەمبەری کۆتایی موحەممەد ﷺ، لە ڕووی خەڵکەوە، بۆ هەموو مرۆڤایەتییە: ﴿ وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا كَآفَّةٗ لِّلنَّاسِ ﴿٢٨﴾ ﴾سبأ، ﴿ قُلۡ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنِّي رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيۡكُمۡ جَمِيعًا ﴿١٥٨﴾ ﴾الأعراف، لە ڕووی کاتەوەش، لەو کاتەوە کە پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ هاتوە، دەرگای وەحیی و پەیامی خوا گاڵە دراوەو داخراوە، هیچ وەحیی دیکە نایەت، تاکو دنیا بە کۆتا دێ، لە ڕووی شوێنی جوگرافییشەوە، بە پانایی زەمین، تەنیا ئایین و بەرنامەی پێغەمبەری خاتەم ﷺ ئەو ئایین و بەرنامەیە، کە خوا بۆ مرۆڤایەتیی هەڵیبژاردوە، وەك دەفەرموێ: ﴿ وَمَن يَبۡتَغِ غَيۡرَ ٱلۡإِسۡلَٰمِ دِينٗا فَلَن يُقۡبَلَ مِنۡهُ وَهُوَ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ مِنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ﴿٨٥﴾ ﴾آل عمران، واتە: هەر کەسێك جگە لە ئیسلام، بە دوایی بەرنامەیەکی دیکە بکەوێ، لێی قبووڵ ناکرێ و لە ڕۆژی دواییدا لە زیانبارانە.

لێی قبووڵ ناکرێ، بەو واتایە نا کە زۆری لێ بکرێ هەر دەبێ مسوڵمان بێ، نا، لە قیامەتدا لێی قبووڵ ناکرێ، بەڵام لە دنیادا خوای پەروەردگار ڕێگای داوە: ﴿ لَكُمۡ دِينُكُمۡ وَلِيَ دِينِ ﴿٦﴾ ﴾الكافرون، ﴿ لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِ ﴿٢٥٦﴾ ﴾البقرة،

هەر کەسێك بە دوای چ بەرنامەیەك دەکەوێ، بکەوێ، بەڵام با بزانێ بۆ قیامەتێ لێی قبووڵ ناکرێ و لەسەری سزا دەدرێ، چونکە تاکە بەرنامەیەك کە شایستەی هەموو مرۆڤایەتیی بێ و، چارەسەری کێشەکانی هەموو مرۆڤایەتیی لە گرەودا هەبێ، تەنیا ئیسلامە، هەروەها تاکە ئایینێك دادگەریی ڕەهای تێدابێ، تەنیا ئیسلامە، بەرنامەکانی دیکە هەموویان: یان چینی بورجوازیی دایدەنێ، بە زیانی چینی پڕۆلیتارە، یان پڕۆلیتار دایدەنێ و بە زەرەری چینی بورجوازییە، یان عەجەم دایدەنێ بەزەرەی عەڕەبە، یان عەڕەب دایدەنێ بە زەرەی عەجەمە، یان نێر دایدەنێ بەزەرەری مێ، یان مێ دایدەنێ بەزەرەری نێر، یان ڕۆژهەڵات دایدەنێ بە زەرەری ڕۆژئاوایە، ... هتد، بەڵام بەرنامەی خوا ﷻ نە ئینتیمای ڕەگەزیی هەیە، نە ئینتمای نەتەوەیی هەیە، نە ئینتمانی جوگرافیی هەیە، خوا ﷻ، خوای هەموو لایەکە، هی فەقیرو دەوڵەمەند، هی ڕەش و سپیی، هی عەڕەب و عەجەم، هی نێر ومێ، هی هەموو خەڵکەکان و، لایەنگیریی بەلای کەسدا نیە، دادگەریی ڕەها تەنیا لەبەرنامەی خوادایە، ئەمە نوکتەیەکی ڕەوانبێژیی بوو، بۆچی لەوێ (أَوْحَيْنَآ) بەکارهاتوە بۆ پێغەمبەری خاتەم ﷺ و، بۆ ئایینی پێغەمبەرانی دیکە (وَصَّيْنَا) بەکارهاتوە؟

نوکتەیەکی دیکەی ڕەوانبێژیی ئەوەیە، کە خوا ﷻ بۆ هی پێغەمبەران وشەی (مـا)ی، بە کارهێناوە، ﴿شَرَعَ لَكُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِۦ نُوحًا﴾ ﴿وَمَا وَصَّيْنَا بِهِۦٓ﴾ بەڵام بۆ هی پێغەمبەر موحەممەد دەفەرموێ: ﴿وَٱلَّذِىٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ﴾ وشەی: (الَّـذِي) بە کارهێناوە، بێگومانیش قوڕئان ئەوپەڕی وردەکاریی تێدایە، ئنجا ئایا لەبەرچی: پێغەمبەران (عَلَيْهِـمُ الصَّـلَاةُ وَالسَّـلَامُ)، چ کە باسی پەیامی نووح دەکات، چ کە دوایی باسی پەیامی هەرکام لە: ئیبراهیم و مووساو عیسا دەکات، وشەی (مَـا)ی، بەکارهێناوە، بەڵام بۆ هی پێغەمبەری خاتم ﷺ وشەی (الَّـذِي) بە کارهێناوە؟!

وەڵام:

لەبەر ئەوەی وشەی (ما) لە زمانی عەرەبییدا بۆ شتێك بەكاردێ، نەزانراو (مبهم) بێ، بەڵام ئەو كاتەی خوا وەحیی بۆ پێغەمبەری خاتەم ﷺ ناردوە، وەحییەكی ئاشكرابووە، بۆیە (الَّذِي) بۆ بەكارهێناوە، ﴿وَٱلَّذِىٓ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ﴾ چونكە (الَّذِي) ناوی مەوصووڵە، بەڵام (ما) دەلالەت لەسەر شتێكی نەزانراو (مبهم) دەكات، ئەو كاتەش چ شەریعەتی نووح ﵇، چ شەریعەتەكانی ئیبراهیم و مووساو عیسا بۆ موحەممەد ﷺ و بۆ گەلی عەرەب و بۆ مسوڵمانانیش ئێستاش، مەیلەو نامۆن و شتێكی نەزانراون و تەم و مژی زۆریان لەسەرە، بۆیە وشەی (ما)ی، بەكارهێناوە: (أُسْتُعْمِلَتْ كَلِمَةُ مَا لِلشَّرَائِعَ السَّابِقَة، لأَنَّهَا كانت مُبْهَمَةً وَلَمْ تكُنْ مَعْرُوفَةً إلاَّ إِجْمَالًا، فَكَانَتْ نكرات لَا تَتَمَيَّزُ إلاَّ بِصِفَاتِهَا) ئەو بەرنامانەی پێشێ نەزانراو بوون، مەگەر دوایی وەسف بكرێن و باس كرێن، ئەگەرنا نەزانراوە چین و چۆنن؟ بەڵام هی پێغەمبەری خاتەم ﷺ (الَّذِي) بۆ بەكارهێنراوە، چونكە شتێكی زانراو ئاشكرابووە.

شایانی باسە: نووح ﵇ یەكەم پێغەمبەری ڕەوانەكراو بووە، بە بەرنامەوە بۆ مرۆڤایەتیی، لە پێش نووحدا بە تەئكید پێغەمبەرانی دیكە هەبوون، بە مسۆگەریی ئادەم ﵇ پێغەمبەر بووەو، ئیدریس ﵇ پێغەمبەر بووەو، لە هەندێك سەرچاواندا باسی (شیث)یش دەكرێ و ڕەنگە هی دیكەش بووبن، بەڵام ئەوەی بە مسۆگەریی باسیان كراوە، ئادەم و ئیدریسن، كە لە پێش نووحەوە بوون، بەڵام نووح یەكەم ڕەوانكراو (رسول) بووە، بەرنامەی پێدا بنێردرێ، ئادەم بەس (نبي) بووە، چونكە بەرنامە بۆ كێ بێنێ، خۆی و خێزانی بوون؟ هەروەها ئیدریس بەس (نبي) بووە، ﴿وَٱذۡكُرۡ فِى ٱلۡكِتَٰبِ إِدۡرِيسَۚ إِنَّهُۥ كَانَ صِدِّيقٗا نَّبِيّٗا ٥٦ وَرَفَعۡنَٰهُ مَكَانًا عَلِيًّا ٥٧﴾ مریم، (صديق) بووە، زۆر بەڕاستدانەری خوا بووەو، (نبي)یش بووە، (نبي) بە مانای هەواڵ پێدراو، یان: مانای هەواڵدەر، چونكە یان (فعيل)ی، بە مانای (مفعول)ە، واتە: (مُنْبَأ) هەواڵ پێدراو، یان (فعيل)ی، بە مانای (فاعل)ە، واتە: (مُنْبِيءْ)، هەواڵدەر، بەڵام نووح ﵇ ڕەوانەكراو (رسول) بووە، نەك هەر (نبي)

بووبێ، بەڵكو خاوەن بەرنامەش بووە، بەڵگەشمان لەوبارەوە ئەم فەرمایشتەی پێغەمبەرە ﷺ كە لە ڕۆژی قیامەتدا، دوای ئەوەی مرۆڤایەتیی كۆدەكرێتەوە، ماوەیەك خەڵك ڕادەگیرێ، خەڵكەكەش دەچن بۆ لای ئادەم دەڵێن: تكامان بۆ بكە خوای پەروەردگار لێپرسینەوە دەست پێبكات، هەمووما سەغڵەت بووین، دەڵێ: من كاتی خۆی سەرپێچییەكم كرد لە فەرمانی خوا، لە درەختە قەدەغەكراوەكەم خوارد، بچن بۆ لای نووح ؈، ئادەم پێیان دەڵێ: {وَلَكِنِ ائْتُوا نُوحًا، فَإِنَّهُ أَوَّلُ رَسُولٍ بَعَثَهُ اللَّهُ إِلَى أَهْلِ الأَرْضِ} (أخرجه البخاري: ٤٢٠٦، ومسلم: ١٩٣). واتە: بەڵام بچنەلای نووح یەكەمین ڕەوانەكراو خوا بۆ خەڵكی زەوی ناردوە.

دیارە پێغەمبەرانی پێش نووح (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، خەڵكەكەیان هێندە زۆر نەبووە خوا بەرنامەیەكیان بۆ بنێرێ، پێغەمبەرێكی بۆ ناردوون و هەواڵی پێداون، بەڵام بە پێویست نەزانراوە كتێب و بەرنامەیەكی پێ بێ، ڕەنگە عەشیرەتێك بووبن، خەڵكێكی كەم بوون، ئەوەندە بەس بووە پەیامی خوایان پێ ڕابگەیەنێ، جارێ هێندەش دوور نەكەوتوونەوە بكەونە گومانەوە، ئادەم و حەووا نیزیك بوون كە خوای پەروەردگار بە تایبەتی خوڵقاندوونی، ئنجا هەتا گەیشتۆتە سەردەمی نووح، وەك لە (صحيح البخاري)دا هاتوە، ئیبنو عەبباس (خوا لێیان ڕازی بێ)، دەڵێ: لە نێوان ئادەم و نووح دا دە (١٠) سەدە هەبوون، پێشێ خەڵكەكە، ئەو كەسانەیان كە زاناو پێشەوایان بوون و خواپەرست بوون، وێنەیان كێشاون لە پەرستگاكان دا، بۆ ئەوەی بە هۆی ئەوانەوە خواپەرستییان بێتەوە یادو، چاك خوا بپەرستن، دوایی وێنەكانیان كردوون بە پەیكەر، دوایی وای لێهاتوە هەر پەیكەرەكانیان پەرستوون، ئنجا نووح ؈ كە هاتوە ئەو خەڵكە ماوەیەك بووە داویەتە بتپەرستیی، بۆیە پێویست بووە خوای پەروەردگار بەرنامەیەكیان بۆ بنێرێ.

هەڵبەتە دوایی هەر كام لە ئیبراهیم و مووساو عیساش (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، ڕەوانەكراو (رسول) و خاوەن بەرنامە بوون، بەڵام یەكەمین پێغەمبەری

خاوەن بەرنامە، نووح ﷺ بووە، ئێمە لە جێی دیکەدا باسمان کردوە کە جیاوازیی نێوان (رسول) و (نبي) چییە؟ هەموو ڕەسوولێك نەبییە، بەڵام مەرج نیە هەموو نەبییەك ڕەسوول بێ:

(نبي) ئەو کەسەیە خوا هەوڵی تایبەتیی پێ دەدات و وەحیی بۆ دەنێرێ، سروشی بۆ دەکات.

بەڵام (رسول) وێڕای ئەوە، خوا ڕەوانیشی دەکات و بەرنامەیەکی تایبەتیشی پێدەدات، کە بیگەیەنێ بە خەڵکی دی.

هەڵبەتە هەموو (نبي)یەك خوا موکەللەفی کردوە پەیامی خوا بە خەڵك بگەیەنێ، بەڵام مەرج نیە پەیامێکی سەربەخۆی بووبێ، بۆ وێنە: پێغەمبەرانی بەنی ئیسرائیل بەزۆریی خوا بە وشەی (نبي) باسیان دەکات، لەبەر ئەوەی هەموویان شوێنکەوتووی شەریعەتەکەی مووسا بوون، مووسا ڕەسوول بووە، بەڵام پێغەمبەرانی بەنوو ئیسرائیل بەزۆریی (نبي) بوون، چونکە هەر بە پێی تەورات، بە پێی شەریعەتەکەی مووسا بەڕێوەچوون، نەك بەرنامەیەکی تایبەتییان بۆ هاتبێ، داوود و سولەیمان خوا هەر بە (نبي) ناوی هێناون، بەڵام عیسی ﷺ بەڕەسوولیش ناوی هێناوە، چونکە عیسا خوا ئینجیلی پێداوە، بەڵێ، بە پێی تەوراتیش هەر بەڕێوەچووە، بەڵام خوا ئینجیلیشی پێداوە، بەڵام هەندێ لادان و هەڵەو پەڵە کە خراوەتە نێو تەوراتەوە، نێو شەریعەتی مووساوە، عیسا ڕاستی کردۆتەوە بە هۆی ئینجیلەوە.

٥)- ﴿أَنْ أَقِيمُوا۟ ٱلدِّينَ﴾ کە ئایین و بەرنامەکە بەرپابکەن ئەو بەرنامەیەی خوا بۆی داناون لە ئایینی گشتیی خۆی، کە هەمان شتە نووحیی پێ ڕاسپاردبوو کاتی خۆی و ئیبراهیم و مووساو عیساش، ئەو ئایینەی خوا بەرپابکەن، بەرپای بکەن، واتە: لەسەر ئەرزی واقع بەرجەستەی بکەن.

٦)- ﴿وَلَا تَتَفَرَّقُوا۟ فِيهِ﴾، تێیدا پەرتەوازە مەبن، واتە: لەبەرپاکردنی ئاییندا پەرتەوازە مەبن، هەر یەکەی لایەکی بگرێ و، هەریەکەی بەلایەك دا بڕوات، بۆیەش وشەی

(أقيموا) بەکارهاتوە چونکە شتێك کە ڕادەوەستێندرێ، لە تەواوترین حاڵەتیدا دەبێ، بۆیە دەفەرموێ: ﴿أَنۡ أَقِيمُواْ ٱلدِّينَ﴾، هەروەها بۆ نوێژیش بە زۆریی دەفەرموێ: (أقيْموا الصَّلاَة)، (يُقِيمُون الصَّلاَة) واتە: نوێژەکە بەو شێوەیە کە هەیە، دەیهێننەدی و ئەنجامی دەدەن.

کە دەفەرموێ: ﴿أَنۡ أَقِيمُواْ ٱلدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُواْ فِيهِۚ﴾، ئەو ئایینەی خوا بۆی ناردوون، بۆی سروشکردوون ئا ئەو ئایین و بەرنامەیە بەرپابکەن و تێیدا پەرتەوازە مەبن، دەشگونجێ: ﴿أَنۡ أَقِيمُواْ ٱلدِّينَ﴾، ڕاناوەکەی بچێتەوە بۆ هەموو ئۆممەتانی پێغەمبەران، با ناویشیان نەهاتبێ، بەڵام بە سیاق دەزانرێ، واتە: ئەی هەموو ئەوانەی شوێنکەوتووانی پێغەمبەرانی پێشوون! هەمووتان ئەو ئایینە کە خوا بۆ پێغەمبەری خاتەمی ﷺ ناردوە، شوێنی بکەون و بەرپای بکەن و جێبەجێی بکەن، هەمووتان پابەندکراون بەو دوا پەیام و بەرنامەی خوای پەروەردگارەوە.

کەواتە: ﴿أَنۡ أَقِيمُواْ ٱلدِّينَ﴾، دەگونجێ بۆ ئۆممەتی پێغەمبەر ﷺ بچێتەوە، شوێنکەوتووانی موحەممەد ﷺ، دەشگونجێ وێڕای ئەوان، بۆ شوێنکەوتووانی هەموو پێغەمبەرانیش بچێتەوە، ئەو دوو واتایەش تێکناگیرێن، چونکە لە ڕاستییدا پێغەمبەر موحەممەد ﷺ هەموو مرۆڤایەتیی بووە بە ئۆممەتی وی ﷺ، چ شوێنی بکەوێ، چ شوێنی نەکەوێ، بەڵام لە هیچ کۆمەڵگایەك دا، لە هیچ کۆمەڵە خەڵكێك قبووڵ ناکرێ بە دوای پیغەمبەرێکی دیکە بکەوێ، لە دوای هاتنی موحەممەد ﷺ بۆچی؟ چونکە ڕێبازو بەرنامەی پێغەمبەرانی پێشوو، هەموویان تێکدراون، پاشان ئەوان هەموویان بۆ کات و شوێنیکی دیاریکراو هاتوون.

کەواتە: ئەگەر لەو بەرنامانەدا چارەسەری گرفت و کێشەکانی مرۆڤایەتیی نەبێ، ئەوە نوقصانیی نیە بۆ ئەو بەرنامەیە، چونکە خوای پەروەردگار بۆ ئەوەی نەناردوون، بۆ دێیەکی ناردوون، بۆ عەشیرەتێکی ناردوون، بۆ شوێنێکی

ناردوون، بەڵام ئەو بەرنامەیەی بۆ پێغەمبەری خاتەمی ﷺ ناردوە، خوای بەرزی مەزن و زاناو توانا، چارەسەرکردنی گرفت و کێشەکانی هەموو مرڤایەتیی تێدا ڕەچاو کردوە.

٧)- ﴿كَبُرَ عَلَى ٱلْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ﴾، خوا ڕوو دەکاتە پێغەمبەر ﷺو، ئۆممەتەکەی و دەفەرموێ: گەورەو قورسە لەسەر هاوبەش بۆ خوادانەرەکان، ئەوە بانگی بۆ دەکەن، ئەوەی پێغەمبەر ﷺ و مسوڵمانان، هاوبەشدانەران و خەڵکی بۆ بانگ دەکەن، بریتیە لە چی؟ بریتیە لە خوا بەیەکگرتن، (توحید الله) بۆیەش ئەوان ئەوەیان لەسەر دڵ قورسە، چونکە بە شیرکەوە ڕاهاتوون، بە پەرستنی مرۆڤەکانەوە بە پەرستنی دارو بەردەوە، بە پەرستنی پەیکەرەکانەوە، بە پەرستنی ئەستێرەو خڕۆکەکانەوە، بە پەرستنی چەندەها شتەوە ڕاهاتوون، ئێستا لەسەر دڵیان قورسە بڵێی: دەستبەرداری ئەو شتانەبن و تەنیا خوا بپەرستن، (كَبُرَ: أي ثَقُلَ وَصَعُبَ) یانی: قورسەو زەحمەتە لەسەر هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان، لەسەر دڵیان، ﴿مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ﴾، ئەوەی تۆ ئەوانی بۆ بانگ دەکەی.

٨)- ﴿ٱللَّهُ يَجْتَبِىٓ إِلَيْهِ مَن يَشَآءُ﴾، بێگومان خوا هەرکەسێکی بوێ بەرەو لای خۆی هەڵیدەبژێرێ.

٩)- ﴿وَيَهْدِىٓ إِلَيْهِ مَن يُنِيبُ﴾، هەروەها هەر کەسێك لە ناخەوە بەرەو لای خوا بگەڕێتەوە، خوا بەرەو لای خۆی ڕاستە ڕێی دەکات.

لێرەدا بۆیە خوا (ما)ی لە: ﴿كَبُرَ عَلَى ٱلْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ﴾ دا بەکارهێناوە، چونکە (مَا) یانی: ئەو شتە نەزانراوەی تۆ ئەوانی بۆ بانگ دەکەی، بۆچی وشەی (مَا) بەکارهاتوە؟ (عُبِّرَ بـ «مَا» اعْتِبَاراً بِنِكْرَانِ الْمُشْرِكِينَ لِهَٰذِهِ الدَّعْوة) بۆیە وشەی (مَا) بەکارهاتوە، کە بۆ شتی نامۆو نەزانراو بەکاردێ، چونکە هاوبەش بۆ خوادانەرەکان ئەوەیان بە نامۆ تەماشایان دەکردو بە شتێکی خراپ و نەزانراویان دەزانی.

کە دەفەرمـوێ: ﴿ ٱللَّهُ يَجۡتَبِيٓ إِلَيۡهِ مَن يَشَآءُ ﴾، (يَجْتَبِـي) یـانی: (يَخْتَـار) خـوا هەڵدەبژێـری بەرەو لای خۆی هەرکەسێکی بیـەوێ، ﴿ وَيَهۡدِيٓ إِلَيۡهِ مَن يُنِيبُ ﴾، هەرکەسێکیش لـە دەروونـەوە بـۆ لای خـوا بگەڕێتـەوە، خـوا ڕاسـتەڕێی دەکات بـۆ لای خـۆی، یانـی: ئـەی هاوبـەش بـۆ خوادانـەرەکان! ئـەی خەڵکینـە! هەمـوو کـەس شایسـتەی ئـەوە نیـە خـوا بیخاتـە سـەر ڕاسـتە شـەقامی خـۆی، کاتێـك خـوا هەندێـك لـە ئێـوە هیدایـەت دەدات و دەیخاتـە سـەر ڕاسـتە شـەقامی خـۆی، بزانـن زۆر خـوا پێـداون، ئـەوەش کـە بـێ بـەش دەبـێ لـەو خێـرو بەرەکەتـە، بـا بزانـێ زۆر ماڵوێرانـە.

کەواتـە: شـانازیی بـە کوفـرو شـیرکی خۆتانـەوە مەکـەن، بڵێـن: ئێمـە دەسـتمان لـە شـیرك و کوفـری خۆمـان بەرنـەداوەو هـەر لەسـەری ماوینـەوە، خۆتـان پـێ ئـازا نەبـێ، ئێـوە لـە خێرێـکی زۆر بـێ بـەش بـوو ون، ئەوانـەی خـوا بـەرەو لای خۆییـان هەڵدەبژێـرێ و دڵیـان وەردەچەرخێنـێ بـۆ بەندایەتیـی خـۆی، کـە تەنیا ئەو بپەرستن و تەنیـا شـوێن پێغەمبـەری ئـەو بکـەون: ئەوانـە زۆر خـوا پێـداون، ئەوانـە خـوا هەڵبیـژاردوون و گوڵبژێـری کـردوون، ئەوانـە لـە ناخـەوە بـەرەو لای خـوا گەڕاونـەوە.

١٠)- ﴿ وَمَا تَفَرَّقُوٓاْ إِلَّا مِنۢ بَعۡدِ مَا جَآءَهُمُ ٱلۡعِلۡمُ ﴾، پەرتەوازەش نەبوون، مەگەر دوای ئەوەی زانیارییان بۆ هات، مەگەر دوای ئەوەی بەرچاو ڕوونکرانەوەو شارەزا کران، واتە: پەرتەوازەش بوون و هیچ بیانووشیان نەبوو.

١١)- ﴿ بَغۡيَۢا بَيۡنَهُمۡ ﴾، بەهۆی سنوورشکاندنی نێوخۆیانەوە، پەرتەوازەو دابڕ دابڕ بوون، (البَغِي) بە مانای سنووربەزاندن و سنوور شکاندن، واتە: پەرتەوازەبوون و بەشبەشبوونیان لە سۆنگەی ستەم و سنوورشکێنیی نێوخۆیانەوە بوو، کە ئێستاش زۆر جار وایە، بۆ وێنە: ڕێبازەکانی تەزکیەو تەصەووف، ئەوە ناوی ڕێبازێکەو، ئەوەش ناوی ڕێبازێکی دیکەیەو ...هتد، لە نێو خۆیاندا ناکۆکن، کە لە ئەصڵدا ئەو ڕێبازانە هەموویان دەبێ خەڵك بگێڕنەوە بۆ ڕاستە شەقامی قورئان و سوننەت، ئەو پێشەوایانەی ئەو ڕێبازانەیان داناون، ئەگەر شێخ جونەیدی بەغدادیی بووە، ئەگەر ئەبوو حامیدی غەززالیی بووە، ئەگەر عەبدولقادری

گەیلانیی بووە، ئەگەر بەهائەددینی نەقشەبەندیی بووە، سەید ئەحمەدی ڕیفاعیی بووە، سەید ئەحمەدی بەدەویی بووە، هەموو ئەوانە تەنیا شوێنکەوتووی قورئان و سوننەت بوون، بەڵام دوایی بەهۆی ناوەکەیانەوە، ئەوە قادرییە، ئەوە نەقشییە، ئەوە بەدەوییە، ئەوە ڕیفاعییە، ئەوە چییە، لە بەینی خۆیان دا ناکۆکن!

هەروەها ئەو حاڵەتە لە نێو سەلەفیی ناوەکان دا، هەر زۆر زەقە.

هەروەها ئەوە بەسەر لایەنە ئیسلامییەکانیشدا دەچەسپێ، ئەگەر دەمارگیرییان هەبێ بۆ ناوەکەیان، هەر لەبەر ئەوەی ئەوە ناوی وایەو، ئەوە ناوی وایە، ... هتد .

هەروەها بەسەر مەزهەبەکانیشدا دەچەسپێ، کە کاتی خۆی لە بەغداد دا، حەنبەلییەکان و شافیعیەکانیان، هەروەها حەنبەلییەکانیان و حەنەفییەکان سەدو یەك بەزم و ڕەزم و، کێشەو بێشەیان بووە، یان مالیکییەکان و کێ لە میسڕدا، کە ئەوە هەمووی دەمارگیرییەو هەمووی سنووربەزاندنە لەگەڵ یەکدی، ئەگەرنا مادام هەموو ڕێبواری یەك ڕێگان، ئەو بەوێدا بۆی دەچێ، ئەو بەوێدا بۆی دەچی، وەك جاری وا هەیە هاوکێشەیەکی ماتماتیکیی و، هاوکێشەیەکی جەبریی بە چەند شێوازێك چارەسەر دەکرێ، یان جاری وایە شارێك چەند ڕێی دەچنەوە تێ، هەر کەسێك هەر ڕێیەك بگرێ ئاساییە، گرنگ ئەوەیە بچێتەوە بۆ وێ، وەك دەڵێن: هەموو ڕێیەکان دەچنەوە بانێ، یان: هەموو ئاو لە کەنداو کۆدەبنەوە.

بۆیە خوا دەفەرموێ: پەرتەوازە نەبوون لە بەینی خۆیاندا، مەگەر دوای ئەوەی زانیارییان بۆ هات، بە هۆی سنووربەزاندنەوە، بە هۆی حەسەدو ستەم و دەستدرێژیی کردنەوە بۆ سەر یەکدی.

١٢)- ﴿وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى لَّقُضِىَ بَيْنَهُمْ﴾، ئەگەر فەرموودەیەك لە پەروەردگارتەوە تێنەپەڕی بووایە، کە تاکو کاتی دیارییکراو هەڵیان بگرێ و، دادوەرییان لە بەیندا نەکات، دادوەرییان لە نێواندا دەکرا، بەڵام خوا پێشتر

بڕیارێکی داوە، کە ئەم دنیایە شوێنی تەصفیەی حیساب نیە، ئەم دنیایە جێی دادوەریی نیە، داخۆ کێ لەسەر هەقەو کێ لەسەر ناهەقە؟ بەڵکو ڕۆژی دوایی، ئەوێ (یوم الفصل)ە، ڕۆژی لێك هەڵاواردن ئەوێیە، ئنجا لەبەر ئەوەی خوا پێشتر ئەو بڕیارەی داوە، ئەگەرنا ئەگەر خوا پێشتر ئەو بڕیارەی نەدابایە، کارەکەیان هێندە خراپە، ئەو ئەهلی دینە کە لەبەر دەستدرێژیی و سنوور شکێنیی لە نێوان خۆیاندا پەرتەوازە بوون، دوای ئەوەی خوا بەرچاوی ڕوون کردوونەوەو، ڕێی پێشانداون، ئەگەر لەبەر ئەوە نەبووایە خوا پێشتر بڕیاری داوە، هەر لێرە دادوەرییان لە نێواندا دەکرا.

١٣)- ﴿وَإِنَّ ٱلَّذِينَ أُورِثُواْ ٱلْكِتَٰبَ مِنۢ بَعْدِهِمْ لَفِى شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ﴾، بە دڵنیایی ئەوانەی لە دوای وان، {لە دوای پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)} کتێبیان پێدراوە، کتێبیان کراوەتە میرات، لە بارەیەوە لە دوو دڵییەکی خەستدان، لە دوو دڵییەکی بێزارکەردان، واتە: شوێنکەوتووانی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، کە کتێبەکەیان کەوتۆتە دەست، کە جوولەکەکان تەوراتیان لەبەر دەستەو، نەصرانییەکان ئینجیلیان لەبەر دەستەو، صابیئەکانن کتێبی: (**كنزا ربّا**) و کتێبی: (**مواعظ يحيى بن زكريا**)، یان هەیەو، مەجووسییەکان کتێبی: (ئاڤێستا) یان هەیە، ئەوانەش ئەگەر ئەصڵێکی ئاسمانییان بووبێ، شوێنکەوتووەکانیان لە بارەی کتێبەکانیانەوە کەوتوونە دوو دڵیی و گومانێکی زۆرەوە، کە بە دڵنیایی ئێستا وایە، ئێستا نەصرانییەکان سەدو یەك ڕەخنەیان هەیە لە ئینجیل، جوولەکەکان لەسەر تەورات مشت و مڕیانە، هەروەها صابیئەکان لەسەر (**كنزا ربّا**) و، مەجووسییەکان لەسەر ئاڤێستا، کە من ئەو کتێبانەم هەموویان بە وردیی تەماشا کردوون و، سەدو یەك ئیشکال و کێشەیان تێدایە، چونکە گۆڕدراون و دەستکاریی کراون، ئەگەر پێشتر کتێبی خوایش بووبن، شتی وایان تێدایە کە لە قوتووی هیچ عەتارێکدانیەو، هی عەقڵێك قبووڵی ناکات.

دەفەرموێ: لە بارەی کتێبەکەی خۆیانەوە کەوتوونە دوودڵیی و گومانێکی خەستەوە، منیش بەنسبەت مسوڵمانانەوە دەڵێم: (**أَخْلَافُهُمُ الَّذِيْنَ وَقَعَ الْكِتَابُ**

بِيَدِهِم كَالْمِيْرَاثِ عَفْواً صَفْواً، أَصْبَحُوا فِي شَكٍ وَتَرَدُدٍ فِيْهِ، بِسَبَبِ كَثْرَةِ مُبْتَدَعَاتِهِمْ، فَصَارَتْ حِجَاباً لَهُمْ عَنْ الحَقِّ، وَهَذَا هُوَ حَال المُسْلِمِيْنَ الآن).

یانی: ئەوانەی کتێبیان کەوتۆتە بەردەست وەك میراتێك، وەك چۆن کەسێك میراتێکی پێ دەبڕێ پێوەی ماندوو نابێ، ئەوانیش ئەو کتێبەیان کەوتۆتە بەردەست بە ئاسانیی و ساغیی بەڵام تێیدا کەوتوونە دوودڵیی و گومان، چونکە خۆیان هێندەیان شتی داهێنراو پەیدا کردوە، کە ئێستا ئەو شتە داهێنراوانە، بوونە پەردەیەك و کتێبی خوایان لێ شاردوونەوە.

مسوڵمانانیش هەم لە ڕووی قوتابخانەکانی عەقیدەوە (علم الکلام)، هەم لە ڕووی مەزهەبە فیقهییەکانەوە، هەم لە ڕووی قوتابخانەکانی تەزکییەوە، هەم لە ڕووی قوتابخانە سیاسییەکانەوە، لە ئەنجامی ئەوەدا کە شتی زۆر پەیداکراوەو، پەیدا دەکرێ و، دادەهێنرێ، کە ئەصڵێکی نیە لە ئیسلام دا، وای لێهاتوە شتە داهێنراو و پەیداکراوەکان، ڕووی گەشی قورئان، ڕووی گەشی وەحییان شاردۆتەوە لە مسوڵمانان.

بۆیە لە ئەصڵی کتێبەکەی خۆیاندا دەکەونە دوودڵیی و گومانەوە، هەڵبەت خوا ﷻ ئەو تەعبیرەی بۆ شوێنکەوتووانی پێغەمبەرانی پێشوو (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، بەکارهێناوە، بەڵام بە بۆچوونی من، حاڵی مسوڵمانانیش دەگرێتەوە.

مەسەلەی دووەم:

فەرمانکردنی خوا بە پێغەمبەر ﷺ کە پێنج ئەرکان جێبەجێ بکات و، پێنج ڕاستییانیش ڕابگەیەنێ:

خوا دەفەرموێ: ﴿فَلِذَٰلِكَ فَٱدْعُ وَٱسْتَقِمْ كَمَآ أُمِرْتَ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ وَقُلْ ءَامَنتُ بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ مِن كِتَٰبٍ وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ ٱللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ لَنَآ أَعْمَٰلُنَا وَلَكُمْ أَعْمَٰلُكُمْ لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ ٱللَّهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا وَإِلَيْهِ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٥﴾﴾،

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە، لە دە (١٠) بڕگەدا:

١)- ﴿فَلِذَٰلِكَ فَٱدْعُ﴾، بۆ ئەوەی باسکرا بانگەواز بکە، ئەم ئایەتە موبارەکە جگە لە ئایەتی قەرز (**آية الدَّين**)، لە دوای (**آية الكرسي**) یەکەمین ئایەتە، کە لە دە (١٠) ڕستە پێکهاتوە، پێنجیان پێنج ئەرکن، کە دەبێ پێغەمبەری خاتەم ﷺ جێبەجێیان بکات و، پێنجیشیان پێنج ڕاستیی مەزنن، کە دەبێ بە خەڵکیان ڕابگەیەنێ (**آية الكرسي**)یش، دە (١٠) ڕستەیە، دەربارەی پێناسەی خوا ﷻو، خوا بەیەکگرتن و سیفەتەکانی خوا، کە دەفەرموێ: ﴿فَلِذَٰلِكَ فَٱدْعُ﴾، بۆ ئەوەی باسکرا بانگەواز بکە بریتیە لە چی؟

١- ئایینی خوا بەر پابکرێ.

٢- ڕێ بگیرێ لە پەرتەوازەیی.

٣- ئەوە کە خوا بەیەکگرتن و تەنیا خوا پەرستن، لەسەر دڵی هاوبەش بۆ خوادانەرەکان قورسە.

٤- ئەوە کە خوا ﷻ چاکەی کردوە لەگەڵ بڕواداراندا، کە بەرەو لای خۆی هەڵیبژاردن و ڕێنمایی کردوون.

٥- ئەوە کە بە هۆی سنوورشکاندن و دەستدرێژیی نێو خۆیانەوە، شوێنکەوتووانی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، لە نێو خۆیاندا پەرتەوازە بوون.

٦- ئەوە کە شوێنکەوتووانی پێغەمبەران، دوایی کەوتوونە دوودڵیی و گومانێکی خەستەوە، لە بارەی ئەو کتێبەوە کە پێیاندراوەو وەك میراتێك کەوتۆتە بەردەستیان، لە ئەنجامی ئەوەدا کە شتیان زۆر داهێناوەو پەیداکردوە.

تۆ بانگ بکە بۆ هەموو ئەوە، واتە: چاکەکان جێ بەجێ بکەن و، خۆتان لە خراپەکان بپارێزن.

٢)- ﴿ وَٱسۡتَقِمۡ كَمَآ أُمِرۡتَ ﴾ وەك فەرمانیشت پێکراوە ڕێك وەستاوبە، ئەرکی یەکەمی پێغەمبەر ﷺ ئەوەیە، کە بانگەواز بکات بۆ هەموو ئەوەی کە ڕابرد، پێغەمبەری خاتەم ﷺ تەواوکەری بەرنامەی پێغەمبەرانی پێش خۆیەتی و، ئەو پەیام و بەرنامەیەی خوا بۆ پێغەمبەری خاتەمی ﷺ ناردوە، لە هێڵە گشتییەکانیدا، هەمان پەیام و بەرنامەی پێغەمبەرانی پێشوویە، بەڵام تەواوکەریشیەتی، تۆ بۆ ئەوە خەڵك بانگ بکە، هەروەها بانگیشیان بکە کە لە ئاییندا پەرتەوازە نەبن و لە کتێبەکەی خۆیاندا، لە دوو دڵییدا نەبن، واز بێنن لە شتی داهێنراوو پەیداکراو، بێنەوە سەر ڕاستەڕێی وەحیی و شەریعەت، هەروەها وەك فەرمانت پێکراوە، ڕێك وەستاوبە، ئەوە فەرمانی دووەمە، ئەرکی دووەمی پێغەمبەر ﷺ ئەوە بووە کە ڕێك بوەستێ، وەك فەرمانی پێکراوە، ﴿ كَمَآ أُمِرۡتَ ﴾، (الكَاف للمُبَالَغَة، أي مِثل الَّذِي أُمِرْتَ بِهِ) وەك چۆن فەرمانت پێکراوە، ئاوا ڕێك بوەستە، ئەی موحەممەد ﷺ! چونکە تۆ دەبێ ئایین و بەرنامەی ڕاستی خوا، لە خۆتدا بەرجەستە بکەی.

ئێستا ئێمە ئەگەر تەماشای قورئان بکەین، بە شێوەی تیۆریی، ئیسلام دەبینین و، ئەگەر تەماشای پێغەمبەری خاتەم ﷺ بکەین، بە شێوەی پراکتیکیی و جێبەجێ کراویی ئیسلام دەبینین، بۆیەش خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ لَّقَدۡ كَانَ لَكُمۡ فِي رَسُولِ ٱللَّهِ أُسۡوَةٌ حَسَنَةٞ ﴿٢١﴾ ﴾الأحزاب، واتە: بەڕاستیی لە پێغەمبەری خوادا

باشترین سەر مەشق هەیە، بۆ ئێوە، تەماشای پێغەمبەر ﷺ بکەن، ئیسلامی تێدا دەبینن، بە هەموو ڕەهەندەکانیەوە، ئیسلام چۆنە، پێغەمبەر ﷺ لە ژیانیدا تاکیی و، خێزانیی و، کۆمەڵایەتیی و، سیاسیی خۆیدا، بەرجەستەی کردوە.

٣)- ﴿وَلَا تَتَّبِعۡ أَهۡوَآءَهُمۡ﴾، بە دوای ئارەزووەکانیان مەکەوە، (أَهْوَاء) کۆی (هَوی) یە (الهَوَى: المحَبَّة، وغلبت عَلَى محبَّةِ مَا لَا نَفْعَ فِيْهِ) (هوى): بە مانای خۆشویستنە، بەڵام زاڵبووە لە بەکارهێناندا، بەسەر شتێکدا کە خۆشبویسترێ و، سوودی نەبێ، واتە: بە دوای ئارەزوو و بۆ چوونە پووچەکانی ئەوان مەکەوە.

ئەمەش دوو واتای هەن:

یەکەم: بە دوای ئارەزووەکانیان مەکەوەو وەك ئەوان مەکە، جاری وابوو، داوایان لێ دەکرد: بتەکانی ئەوان بپەرستێ، یاخود: لەو کارو نەریتەدا خاتریان بگرێ! بە دوای ئارەزوویان مەکەوە.

دووەم: کاتێك کە ئەوان بە تایبەتی خاوەن کتێبەکان، تانە دەدەن لە بەرنامەی تۆ، با ئەوە پاڵت پێوە نەنێ تۆش تانە بدەی لە بەرنامەی پێغەمبەرانی پێش خۆت (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، چونکە جاری وایە ئەگەر مرۆڤ لە خۆی وریا نەبێ، کەسێك کە تانە دەدا لە تۆ، تۆش تانەی لێ دەدەیەوە، وەك جاری وا هەبووە شیعە کە بەنەزانیی قسە دەڵێن بەسێ خەلیفە ڕاشیدەکان خوا لێیان ڕازی بێ: ئەبوو بەکرو عومەرو عوسمان، خەڵێکی نەزانیش هەبووە لە بەرانبەردا قسەی گوتوە بە عەلی! کە لە ڕاستییدا گەورەیی جەماوەری مسوڵمانان - کە وەك ناوێکی مێژوویی پێیان گوتراوە: **(أهل السنة والجماعة)** کە من پێم وایە ئەوە ناوێکی مێژووییەو هەر بگوترێ: زۆرینەی مسوڵمانان، باشترە - لەوەدابووە، کە جیاوازییان نەکردوە لە نێوان چوار خەلیفەکانداو ڕێزیان لە هەر چواریان گرتوە، هەروەها جیاوازییان نەکردوە لە نێوان هاوەڵانداو ڕێزیان لە هەموویان گرتوە، مەگەر کەسێك هەڵەیەکی بووبێ، هەڵە هەڵەیە، هەروەها جیاوازییان نەکردوە لە نێوان زانایانداو، هەموویان بە زاناو پێشەوای خۆیان داناون.

بەڵام شیعە جیاوازیی دەکەن لە نێوان چوار خەلیفەکاندا، تەنیا یەکێکیان قبووڵە، هەروەها جیاوازیی دەکەن لە نێوان هاوەڵاندا، زۆربەیان ڕەتدەکەنەوەو، تانەیان لێدەدەن، کەمێکیان نەبێ، دیسان جیاوازیی دەکەن لە نێوان زانایانیشدا، تەنیا دوازدەیان بە ئیمامی خۆیان دادەنێنن و، ئەوانیش بە پارێزراو لە هەڵە (معصوم) دادەنێنن، ئیمامی دوازدەیەمیشیان هەر بوونی نیە، موحەممەدی کوڕی حەسەنی عەسکەریی، چونکە حەسەنی عەسکەریی نەزۆك بووە، نە کوڕ، نە کچی نەبووە! بۆیە ئینسان دەبێ وریا بێ، کەسێك ڕەخنەیەك لە تۆ دەگرێ، تانەیەك لە تۆ دەدات، زوڵمێك لە تۆ دەکات، تۆ لە بەرانبەردا زوڵم لەو نەکەیەوە، بەس زوڵمەکەی خۆی ڕەتبکەیەوە، نەك تۆش زوڵم لەو بکەی، بۆیە زانایان ﴿وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ﴾، یان: ئاوا لێك داوەتەوە: تۆ لە مامەڵەدا وەك ئەوان مەکە، با تانەدانی ئەوان لە بانگەوازی تۆ، وات لێ نەکات تۆ سیفەتە بەرزەکانی پێغەمبەرانی ئەوان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، باس نەکەی و، ئەو ڕێنماییەی کە لە کتێبەکانیاندا هەیە نادیدەی بگری.

کە بێگومان پێغەمبەر ﷺ وای نەکردوە، بەڵام خوای پەروەردگار لە پێش دا ئاگاداری کردۆتەوە.

٤)- ﴿وَقُلْ ءَامَنتُ بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ مِن كِتَٰبٍ﴾، هەروەها بڵێ: بڕوام هێناوە، بە هەر کتێبێك کە خوا دایبەزاندوە، وشەی (مِنْ) پێی دەگوترێ: (من الإبتدائیة) واتە: هەر لە سەرەتاوە، خوا هەر کتێبێکی دابەزاندوە، (کتاب)یش بە (نکرة) هاتوە، یانی: هەر کتێبێك کە خوا دایبەزاندوە بڕوام پێیەتی، ئەمەش بۆ ئەوەیە ڕێی مشت و مڕو شەڕە قسە بگرێ، هەر کۆمەڵێك ڕاست ببنەوە بڵێن: ئێمەش کتێبێکی ئاسمانییمان هەیە، خوا دەفەرموێ: پێیان بڵێ: هەرچی کتێبی خوایەو دایبەزاندوە بڕوام پێیەتی، بەڵام وەك ئەصڵەکەی، ئەدی وەك واقیعی ئێستای؟ دەبێ ئەم قورئانە بکرێتە تەرازوو، هەرچی تێدایەو لەگەڵ قورئاندا دژ دەوەستێ، مانای وایە فەرمایشتی خوا نیە، وەك خوا ﷻ لە سووڕەتی (النمل)دا، دەفەرموێ: ﴿إِنَّ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانَ يَقُصُّ عَلَىٰ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ

أَكْثَرَ ٱلَّذِي هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٧٦﴾، واتە: ئەم قورئانە بەسەر بەنوو ئیسرائیلدا دەخوێنێتەوە، زۆربەی ئەوەی تێیدا کەوتوونەتە ڕاجیایی، خوای زاناوشارەزا ناوی لەم قورئانە ناوە: (مهیمن) ﴿ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ ﴿٤٨﴾ ﴾المائدة، واتە: کتێبمان بۆ تۆش دابەزاندوە، کتێبەکانی پێش خۆی بە ڕاست دەزانێ و بەسەریشیانەوە چاودێرە.

یانی: لە هەر شتێك دا لادانیان کردبێ، قورئان دەفەرموێ: نەخێر ئەوەیان وانیە.

کە وەك من لەم تەفسیرەی خۆمدا لە زۆر شوێن دا، ئەو شتانەی لادانیان تێدا هەبووە، قسەکانی پەیمانی کۆنم هێناوە، (پەیمانی کۆن)، واتە: تەورات و کتێبەکانی کە لە گەڵیدان، کە سی و نۆ (٣٩) کتێبن و، بە سەرژمێریێك چل و نۆ (٤٩) کتێبن، هەروەها لە (پەیمانی نوێ)ش دا لە هەر شوێنێك لادان بووبێ، ئەوەی بە پێویستم زانیوە بەراوردم کردوون، بە تایبەت لەبەسەرهاتی پێغەمبەراندا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، کە لە (پەیمانی کۆن)دا، شتی وا بۆ پێغەمبەران گوتراوە، زۆر بێجێیە!

٥)- ﴿ وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ ﴾، واتە: فەرمانیشم پێکراوە کە لە نێوانتاندا دادگەربم، دادگەریی بچەسپێنم، لێرەدا کە دەفەرموێ: ﴿ وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ ﴾، دوو واتایان هەڵدەگرێ:

واتای یەکەم: ئەی خاوەن کتێبەکان! فەرمانم پێکراوە کە لە هەڵسوکەوتدا، لەگەڵتاندا دادگەربم و بانگتان بکەم بۆ ئەو هەقەی پێمدا نێردراوە، بە هۆی دژایەتیی کردنی ئێوەوە بۆ من، ستەمتان لێنەکەم، شتی بێجێ نەڵێم و کاردانەوەیەکی خراپم نەبێ، دادگەرانە لەگەڵتان دا ڕەفتار بکەم.

واتای دووەم: ئاماژەیە بۆ ئەوە کە لە داهاتوودا، خوا پێغەمبەری خاتەم ﷺ باڵادەست و دەستڕۆیشتوو دەکات، دەسەڵاتی پێدەدات و قەوارەیەکی سیاسیی

دەبێ، ئەو خاوەن كتێبانەش جوولەكەن، نەصرانیین، هەرچی هەن، هەروەها بێبڕواو هاوبەش بۆ خوادانەرەكانیش، دەكەونە ژێر سایەی ئەو قەوارە سیاسییەی موحەممەد ﷺ دەبێتە دامەزرێنەری، كە ئەمەش ئیعجازێكی هەواڵییە، چونكە ئەو كاتەی ئەم سوورەتە هاتۆتە خوارەوە، مسوڵمانان لە شاری مەككە چەوسێنراوە بوون، لە ژێر هەژموون و ستەمی هاوبەش بۆ خوادانەرەكاندا بوون، ئنجا ئەگەر لەوێ پێغەمبەری خاتەم ﷺ بفەرمووێ: ئەگەر دەستەڵاتم كەوتە دەست، كە دەشكەوێتە دەستم، دادگەر دەبم لە نێوانتاندا، ئەوە بەڕاستیی بەس خوا دەتوانێ موژدەیەكی ئاوا بدات، ئەگەرنا پێغەمبەر ﷺ ئەو كاتە بە تەمای سەری خۆی و هاوەڵانی نەبووە (خوا لێیان ڕازی بێ).

ئەمە ئەو پێنج ئەركەی پێغەمبەر ﷺ فەرمانی پێكراوە جێبەجێیان بكات:

بانگەواز بكات بۆ ئەوەی فەرمانی پێكراوە، ڕێك وەستاو بێ لەسەری، بە دوای ئارەزوویان نەكەوێ، بڵێ: بڕوام هێنا بەهەر كتێبێك كە خوا دایبەزاندوە، فەرمانیشم پێكراوە كە دادگەربم لە نێوانتاندا.

ئەو پێنج هەواڵەش كە فەرمانی پێكراوە ڕایان بگەیەنێ، پێنج ڕاستیین:

٦)- ﴿ٱللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ﴾، خوا پەروەردگاری ئێمەو ئێوەشە، واتە: ئێمە یەكدەنگین لەسەر ئەوە كە پەروەردگارو خاوەن و بەدیهێنەرمان خوایە، كەواتە: با یەكدەنگیش بین لەسەر پەرستنی و، هەر ئەویش بپەرستین و بەندایەتیی تەنیا بۆ ئەویش بكەین.

٧)- ﴿لَنَآ أَعْمَٰلُنَا وَلَكُمْ أَعْمَٰلُكُمْ﴾، كردەوەكانی ئێمە بۆ ئێمەو كردەوەكانی خۆتان بۆ خۆتان، واتە: كەس لە جیاتی كەس سزا نادرێ، كەس لە جیاتی كەس پاداشت نادرێتەوە، واتە: ئێوەش هەوڵبدەن كاری چاك بكەن، ئێمەش هەوڵدەدەین كاری چاك بكەین.

٨)- ﴿لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ﴾، هیچ شەڕە قسەومشت و مڕمان لە نێوان دا نیە. (حُجَّةَ) یانی: بەڵگە، بەڵام لێرەدا مەبەست پێی موناقەشەو شەڕە قسەیە، لەبەر ئەوەی

کەسێك کە شەڕو موناقەشەی دەبێ لەگەڵ کەسێك دا، بەڵگە دێنێتەوە، واتە: ئێمەو ئێوە بواری شەڕە قسە نەماوە لە نێوانماندا، ئەگەر بڕوابێنن ئەوە قورئان و ئیسلام ڕوون و ئاشکرایە، ئەگەر بڕواش ناهێنن و لەسەر ئایین و بەرنامەی خۆتان دەمێننەوە، ئیسلام زۆرتان لێ ناکات.

٩)- ﴿ ٱللَّهُ يَجۡمَعُ بَيۡنَنَاۖ ﴾، خوا پێکەوە کۆماندەکاتەوە، واتە: ئێرە شوێنی ئەوە نیە ئێمە تەصفیە حیساب پێکەوە بکەین، شوێنی لێکدەرکردن نیە، بەڵکو خوا لە قیامەت دا پێکەوە کۆماندەکاتەوەو، لەوێ خوای پەروەردگار پێمان دەفەرموێ: کێ هەق بووەو کێ ناهەق بووە؟ کێ لەسەر ڕێی ڕاست بووە، کێ لەسەر ڕێی چەوت بووە؟

١٠)- ﴿ وَإِلَيۡهِ ٱلۡمَصِيرُ ﴾، واتە: سەرەنجام تەنیا بۆ لای خوایە، واتە: سەرەنجامی هەموو لایەك بۆ لای خوایە، چونکە وشەی (الـمَصِيْر)، (أل)ی ناساندنی لەسەرە، کە مەبەست پێی هەمووگیریی (إستغراق)ە، واتە: تێکڕای خەڵکی، بۆ لای خوا ﷻ کۆدەکرێنەوەو هەموویان لەوێ خوا دادوەرییان لە نێواندا دەکات.

کەواتە: پێویست ناکات لێرە دەمەقاڵێ و شەڕە قسە پێکەوە بکەین و دووبەرەکێ بکەین، ئەگەر بڕوا دێنن، ئەوە ئیسلامەو دیارە، ئەگەر بڕواش ناهێنن، ئایینی خوا زۆر لەوە بێ باکترەو بێ منەترە، زۆر و فشار لە خەڵك بکات و دینداریی بەزەخت و زۆر ناکرێ! ئەمە وەك ئەو ئایەتەی سوورەتی (البقرة) وایە کە دەفەرموێ: ﴿ لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِۖ قَد تَّبَيَّنَ ٱلرُّشۡدُ مِنَ ٱلۡغَيِّۚ ﴿٢٥٦﴾ ﴾، واتە: تۆبزیی کردن نیە لە دیندا، سەرڕاستیی لە بێمرادیی جیابۆتەوە، لێك جیابوونەوەو کێ بە دوای سەر ڕاستیی (رشد) دەکەوێ، ئەوە لە ئیسلامدا بەرجەستەیەو، کێش دەیەوێ لەسەر ئایین و بەرنامەی خۆی و لەسەر ڕێچکەی خۆی دەمێنێتەوە، ئیسلام زۆری لێ ناکات.

مەسەلەی سێیەم:

شەڕە قسەكردنی بێبڕوایان لەگەڵ مسوڵمانان، لەبارەی خواوە ﷻ، پاش بە دەنگەوەهاتنی مسوڵمانان بۆ پەیامی خوا، پووچەڵیی بەڵگەو بیانووەكانیان پێشان دەدات، خواش لێیان تووڕەیەو سزای سەختیشیان دەبێ:

خوا دەفەرموێ: ﴿وَٱلَّذِينَ يُحَآجُّونَ فِى ٱللَّهِ مِنۢ بَعْدِ مَا ٱسْتُجِيبَ لَهُۥ حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ عِندَ رَبِّهِمْ وَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴿١٦﴾﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتە، لە سێ بڕگەدا:

١)- ﴿وَٱلَّذِينَ يُحَآجُّونَ فِى ٱللَّهِ مِنۢ بَعْدِ مَا ٱسْتُجِيبَ لَهُۥ حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ عِندَ رَبِّهِمْ﴾، ئەوانەی مشتومڕ دەكەن لەبارەی خواوە، شەڕە قسە دەكەن، دوای ئەوەی وەڵامی (خوا) دراوەتەوە، لەلای پەروەردگاریان بەڵگەكەیان پووچەڵە. یانی: (الَّذِيْنَ يُجَادِلُونَ المُؤْمِنِيْنَ حَوْلَ تَوْحِيْدِ الله تَعَالَى) ئەوانەی شەڕە قسە دەكەن لەگەڵ بڕواداراندا، لە بارەی خوا بە یەككرتنەوە، چونكە لەبارەی تەنیا بەدیهێنەرایەتیی خواو، تەنیا پەروەردگارێتیی خواو، تەنیا خاوەندارێتیی خواوە، كێشەیان نەبووە، وەك لە چەند شوێنان دا خوای بەرزی مەزن ئەوەی ڕاگەیاندوە:

أ- ﴿وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُ ...﴿٦١﴾﴾العنكبوت، واتە: ئەگەر لێیان بپرسی: كێ ئاسمانەكان و زەوی هێناونەدی و خۆرو مانگی ڕام كردوون؟ بەجەختكردنەوەوە دەڵێن: خوا...

ب- ﴿قُلْ مَن رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ قُلِ ٱللَّهُ ﴿١٦﴾﴾الرعد، واتە: بڵێ: كێ پەروەردگاری ئاسمانەكان و زەوییە؟ بڵێ: خوا، یانی: لەسەر ئەوە كە تەنیا خوا بەدیهێنەرە، تەنیا خوا پەروەردگارە، تەنیا خوا خاوەنە، تەنیا خوا هەمەكارەیە، هاوبەش بۆ خوادانەركان و بێبڕوایەكان لە ڕۆژگاری پێغەمبەردا ﷺو، هی ئەم ڕۆژگارەش زۆربەیان لەسەر ئەوە

کێشەیان نەبووە، بەڵکو کێشە لەسەر ئەوە بووە: ئایا ئەو تاکە بەدیهێنەرو پەروەردگارو خاوەنە، دەبێ تەنیا ئەو بپەرسترێ و بەندایەتیی بۆ بکرێ، بە مانای فراوانی بەندایەتیی، یاخود دەبێ هاوبەشی بۆ دابنرێ؟ لێرەدا مشت و مڕ پەیدابووە.

کەواتە: ﴿وَالَّذِينَ يُحَاجُّونَ فِي اللَّهِ﴾ یانی: ئەوانەی شەڕە قسە دەکەن لە بارەی خواوە، شەڕە قسە دەکەن لەگەڵ بڕوادارانی خوا بەیەکگردا، لە بارەی یەکتایی خواوە، کە دەبێ تەنیا خوا بپەرسترێ.

﴿مِنْ بَعْدِ مَا اسْتُجِيبَ لَهُ﴾، دوای ئەوەی وەڵامی دراوەتەوە، یانی: دوای ئەوەی بڕواداران وەڵامی بانگەوازی خوایان داوەتەوەو، بە دەم بانگەوازی خواوە هاتوون و بڕیاری بەندایەتیی کردنیان داوە بۆ خوا، بەبێ خڵتەی شیرك، ئەوانەی شەڕە قسە دەکەن لەگەڵ بڕواداران، بێ بەڵگەن و ئەوەی بە بەڵگەی دێننەوە، پووچ و بێ بنەمایە.

﴿حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ عِندَ رَبِّهِمْ﴾، بەڵگەکەیان پووچاوەیە لە لای پەروەردگاریان، پووچەڵە، (**دَاحِضَة: أي: بَاطِلَةٌ زَائِلَة**)، یانی: پووچەو ڕۆیشتوویە، وشەی (**دَاحِض**) لە (**دَحَض**)ەوە، هاتوە، (**دَحْض ودَحِض**) یانی: خلیسکا، هەڵزەلی، کەسێك کە لە شوێنێکی لووس پێی دەخلیسکێ و سەرەنگرێ دەبێ، (**دَحْض**)، یانی: خلیسکان، (**دَحِض: مَزَّلَة زَلِق**) یانی: شوێنێك خەڵکی لێ بخلیسکێ، بەڵام بۆچی خوا ناوی لێناوە: بەڵگە (**حجة**)؟ ﴿حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ﴾، زانایان گوتوویانە: (**سَمَّاهَا حُجَّةً حَسَب اعْتِقَادِهِمْ وَمجَارَاةً لَهُمْ**) بۆیە بە بەڵگەی ناو بردوە چونکە قەناعەتیان وابووە، کە ئەو قسانەی دەیلێن، بەڵگەن و وەك لەگەڵدا ڕۆیشتن و چاوپۆشیی لێکردن.

٢)- ﴿وَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ﴾، تووڕەییشیان لەسەرە، خەشم و تووڕەیی خوایان لەسەر پێویست بووە.

٣)- ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ﴾، ئازارێکی سەختیشیان هەیە، (لە ڕۆژی دواییدا) ئایا ئەمە مەبەست پێی چییە؟ یەکێك لە ڕوونکەرەوانی قورئان تەعبیرێکی جوانی هێناوە، دەڵێ:

(مَفَـادُ هَـذِهِ الآيَـة: أنَّ بَعْـدَ إيمَـانِ النَّـاس بِالْقُـرآن وَاسْـتِفَادَتِهِم مِنْـهُ أفْـرَاداً وَمُجْتَمَعَـاً، لَـمْ يَبْـقَ مُـبَرِّرٌ للجِـدَالِ وَالنِّقَـاش حَوْلَـهُ، إذ القُـرْآنُ بَعْـدَ اسْـتِجَابَة أهْـلِ الإسْـلَامِ، أصْبَـحَ وَاقِعَـاً مِـلأَ السَّـمْعِ وَالبَصَـر، فَالْفَـرْدُ المُؤْمِـن أعْظَـم بُرْهَـانٍ عَـلَى حَقَّانِيَـة دِيْنِـه وَكَذَلِـكَ المُجْتَمَـع المُسْـلِم)، ئەمـە هەندێـکی لـە ڕوونکـەرەوان وەرمگرتـووەو هەندێکیـشی دارِشـتنی خۆمـە.

واتـە: نێـوەڕۆکی ئـەم ئایەتـە موبارەکـەو مانـاو مەبەسـتەکەی ئەوەیـە: دوای ئـەوەی خەڵـك بڕوایـان بـە قورئـان هێنـاوەو لێـی بەهرەمەنـد بـوون، چ وەك تاکـەکان، چ وەك کۆمەڵـگا، هیـچ بیانـوو و پاسـاوێك نەماوەتـەوە بـۆ شـەڕە قسـەو دەمبەدمـە لـە بـارەی قورئانـەوە، چونکـە قورئـان دوای ئـەوەی ئەهـلی ئیسـلام بـە دەنگیـەوە چـوون و، وەڵامیـان داوەتـەوە، بۆتـە واقعێـك کـە گـوێ و چـاوی خەڵك پـڕ دەکات و، تاکی بـڕوادارو کۆمەڵـگای مسـوڵمان، باشـترین بەڵگـەن لەسـەر ڕاسـتیی ئاییـن و بەرنامەکەیـان.

واتـە: تـۆ تەماشـای کۆمەڵـگای مسـوڵمان بکـە! ئەگـەر پێشـتر گومانـت بووبـێ لـە بـارەی قورئـان و ئیسـلامەوە، ئێسـتا کـە تەماشـای مسـوڵمانان دەکـەی، چ کۆمەڵـی مسـوڵمان، چ تـاك تـاکی مسـوڵمانان:

١- کە لە ڕووی زانیارییەوە، قسەیەك ناکەن پشت ئەستوور نەبێ بە زانیاریی.

٢- لە ڕووی فیکریی و عەقڵییەوە، عەقڵ و هۆشێکی تێرو تەواویان هەیە.

٣- لە ڕووی پەرستنەوە، تەنیا ئەو زاتە دەپەرستن، کە بەس خۆی شایستەی پەرستنە، نەك شتێك بپەرستن لە خوار خۆیانەوە بێ.

٤- لە ڕووی خێزانییەوە، تۆکمەو توندو تۆڵ، ڕێزو حورمەت لە بەینداا، لە نێوان ژن و مێرددا، لە نێوانی دایك و باب و ڕۆڵەدا.

٥- لە ڕووی کۆمەڵایەتییەوە، پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانیان وەك خزمایەتیی، دراوسێیەتی، هەموو پەیوەندییەکانی دیکە دەگەیەنن.

٦- لە ڕووی ڕەوشت و ئاكارەوە، لە ڕەوشت و ئاكاری جوانەوە پێچراون، ڕاستگۆ، بە ڕەحم، دادگەر، بە ئینصاف، خۆبەكەمگر، ئنجا هاوكاری خەڵك و لە نێو خۆدا بە ڕەحم و شەفەقەت، لەهەر ڕوویێكەوە تەماشایان بكەی، بە باشترین كەسیان دەبینی.

كەواتە: ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی ئایین و بەرنامەكەشیان، باشترین ئایین و بەرنامەیە، چونكە گۆزە چی تێدابێ، ئەوەی لێ دەڕژێ، پێشینان گوتوویانە: {بە باخیان گوت: گەلێك جوانی! گوتی: باخەوانەكەم مەردە} لە ڕاستییدا ئەو كۆمەڵگا مسوڵمانە، ئەو تاك تاكە مسوڵمانانەی كە ئاوا بەو شێوەیە لە نێو كۆمەڵگادا دیارن، بە ڕەوشت و ئەدەب و ئاكاری پەسندیان، بەڵگەیە لەسەر ئەوە كە ئایین و بەرنامەكەیان تێروتەواو و ڕاستە.

بۆیە خوا دەفەرموێ: ئەوانە بیانووەكانیان پووچن، هەڵبەتە قسەكانیان بیانوون، بەڵام ناوی لێناون بەڵگە (حجة) لەبەر ئەوەی خۆیان بەبەڵگەیان داناون، ئەگەرنا لە ڕاستییدا بەڵگە نەبوون، بەڵكو بیانوو و پاساو بوون.

مەسەلەی چوارەم:

خوا كتێبی كۆتایی خۆی بە هەق دابەزاندوە، هەروەها تەرازووش و، ڕۆژی دواییش نیزیكە تەنیا بێبڕوایان پەلەی لێدەكەن، بەڵام بڕواداران ترس و بیمیان لێی هەیە، دەزانن ڕۆژی دوایی هەقە، مشت و مڕكەرانیش لە بارەی ڕۆژی دواییەوە، لە گومڕاییەكی دووردان:

خوا دەفەرموێ: ﴿ اللَّهُ الَّذِي أَنزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْمِيزَانَ ۗ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيبٌ ﴿١٧﴾ يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا ۖ وَالَّذِينَ آمَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَا وَيَعْلَمُونَ أَنَّهَا الْحَقُّ ۗ أَلَا إِنَّ الَّذِينَ يُمَارُونَ فِي السَّاعَةِ لَفِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴿١٨﴾ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم دوو ئایەتە، لە حەوت بڕگەدا:

١)- ﴿ اللَّهُ الَّذِي أَنزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ ﴾، خوا ئەو كەسەیە كە كتێبی بە هەق دابەزاندوە، واتە:

أ- كە دایبەزاندوە، هەقی لە نێو خۆیدا هەڵگرتوە.

ب- یاخود: بۆ ئەوەی هەقی پێبچەسپێنێ دایبەزاندوە.

ج- یاخود: لە كاتێكی هەق دا و لە شوێنێكی هەقداو بە شێوەیەكی هەق دایبەزاندوە، (**الحَقّ: الشّـيءُ الثَّابِتُ الرَّاسِخ**)، (**حق**): شتێكە چەسپاو بێ و، نەجووڵاو بێ، بە پێچەوانەی (بَاطِل)ەوە، كە شتێكی بۆش و بێ بناغەیە.

وشەی (**حَقٌّ**)یش بە پێی ئەو سیاقانەی كە تێیاندا دێ، مانایەكەی دەگۆڕێ، وەك لە سەرەتای تەفسیری سوورەتی (**الزمر**)دا باسمان كردوە:

أ- جاری وایە بە مانای ڕاستیی دێ.

ب- جاری وایە بە مانای دادگەریی دێ.

ج- جاری وایە بەمانای حیكمەت دێ.

د- جاری وایە بە مانا زمانەوانییەكەی خۆی دێ، كە بریتیە لە شتێكی چەسپاوو نەگۆڕ.

ئنجا كە خوا دەفەرموێ: خوا ئەو كەسەیە كتێبی بە هەق دابەزاندوە، واتە: ئەو كتێبە هەم هەقی لە نێودایە، هەم بۆ ئەوەیە هەق بچەسپێنێ، هەم لە كات و شوێنی هەقیشداو، هەم بە شێوازی هەقیش دابەزیوە.

٢)- ﴿ وَٱلۡمِيزَانَ ﴾، هەروەها خوا تەرازوویەكیشی دابەزاندوە، (**المِيْزَانُ: آلَةُ الوَزْنِ، وَهُنَا مُسْتَعَارٌ لِلْعَدْلِ**)، (میزان): ئامڕازی دادگەرییە، شتێك كە بكێشرێ و بتەوێ بزانی كێشی چەندە؟ دەیخەیە تەرازووەوە، بەڵام لێرەدا خوازراوەتەوە بۆ دادگەریی، ئەگەرنا خوا ئامێری تەرازووی لە ئاسمانەوە دانەبەزاندوە، بەڵام دادگەریی دابەزاندوە، كە دادگەرییەكەش هەر لە نێو قورئاندایە، واتە: ئەو كتێبەی خوا دایبەزاندوە، هەم هەقی لە نێودایەو، هەم دادگەرییشی لە نێودایە.

(الطبري) ڕەحمەتی خوای لێ بێ، لە تەفسیرەكەی خۆیدا[1] دەڵێ: (**وَأَنْزَلَ الْمِيزَان وَهُوَ الْعَدْل، لِيَقْضِيَ بَيْن النَّاس بِالْإِنْصَافِ، وَيَحْكُم فِيهِمْ بِحُكْمِ اللَّه الَّذِي أَمَرَ بِهِ فِي كِتَابِهِ**) واتە: خوا تەرازووی دابەزاندوە كە بریتیە لە دادگەریی، تاكو لە نێوان خەڵكدا بە دادگەریی حوكم بكات، بەپێی حوكمی خوا كە فەرمانی پێكردوە لە كتێبەكەیدا.

یەكی دیكە لە زانایان گوتوویەتی: (المِيْزَان: آلَةُ الوَزْنِ، وَالوَزْنُ: تَقْدِير ثِقَلِ جِسْمٍ) (میزان): بریتیە لە ئامێری كێشان، كێشانیش، {دەگوترێ: ئەو شتەی وەزن كرد} ئەوەیە كە ئەندازەی قورسایی ئەو شتە بزانرێ.

یەكێكیشیان ئاوا پێناسەی (میزان) دەكات:

---

(١) جامع البيان: ج٢١، ص٥٢٠.

(**وَالمِيْـزَانُ: آلَـةٌ ذَاتُ كَفَتَـيْنِ مُعْتَدِلَتَـيْنِ مُعَلَّقَتَـيْنِ فِي طَـرَفِي قَضِيْـبٍ مُسْـتَوٍ مُعْتَـدِلٍ، لَـهُ عُـرْوَةٌ فِي وَسَـطِهِ، بِحَيْـثُ لَا تَـتَدَلَّى إِحْـدَى الكَفَتَـيْنِ عَـلَى الأُخْـرَى إِذَا أَمْسِـكَ القَضِيْـبُ مِـنْ عُرْوَتِـهِ**)، واتـە: تـەرازوو (میـزان): ئامێرێکـە لـە دوو تـا پێـك هاتـوە، دوو تـای تـەرازوو، هێنـدەی یەکـن، هەڵـواسراون بـە دارێکـەوە (یاخـود بـە ئاسـنێکەوە) بـە یەکسـانیی کـە قوڵفەیـەکی هەیـە لـە نێوەڕاسـتەکەیدا، بـە شـێوەیەك کـە ئەگـەر دووتـای تەرازووەکـە بەربدرێـن، هیچـان بەسـەر هیچیانـدا زاڵنابـن.

یـانی: تـەرازوو ڕادەوەسـتن، پێشـینانی خۆمـان دەڵێـن: فڵان شـتە تـەرازوو وەسـتاوە، دووتایەکـەی تـەرازوو بـە یەکسـانیی دەوەسـتن، بـەڵام کاتێـك شـتێك دەخرێتـە یەکێکیانـەوە ئەویـان دادەکـەوێ و، ئـەوی دیکەیـان بـەرز دەبێتـەوە.

٣)- ﴿ وَمَا يُدۡرِيكَ لَعَلَّ ٱلسَّاعَةَ قَرِيبٞ ﴾، تۆ چووزانی ڕەنگە (ساعَةَ) نیزیك بێ: (**وَأَيُّ شَيْءٍ يُدْرِيكَ وَيُعَلِّمُكَ، لَعَلَّ السَّاعَةَ الَّتِي تَقُومُ فِيهَا الْقِيَامَةُ قَرِيبٌ**) چ شتێك تۆی فێر کردوەو شارەزا کردوە، ڕەنگە ئەو کاتەی ڕۆژی قیامەتی تێدا دێ، نیزیك بێ.

وشـەی (**السَّـاعَةَ**) لێـرەدا دەگونجـێ بـە مانـای کاتی دیارییکـراوی ئاخیـر زەمـان بـێ و، دەشـگونجێ بـە مانـای کاتی دیارییکـراوی هاتنـی قیامـەت و هەسـێنرانەوە بـێ و، دەشـگونجێ بـە مانـای کاتی دیارییکـراوی ڕۆژی دوایـی بـێ بـە هـەردوو قۆناغـی، ئاخیـر زەمـان و زینـدوو کرانـەوەو لێپرسـینەوەوە.

کـە دەفەرمـوێ: ﴿ لَعَلَّ ٱلسَّاعَةَ قَرِيبٞ ﴾، وشـەی (**قَرِيـب**) بـە نێرینـە (**مُذَكَّـر**) هاتـوە، هەرچەنـد سـیفەتی (**سـاعَةَ**)یەو، ئەویـش مێینـە (**مؤنث**)یـە، بـەڵام مێینـەی مەجازیـی (**المؤنـث المجازي**)یـەو بـە مانـای کات (وقـت)ە، یـانی: (**لَعَـلَّ الوَقْـت المُحَـدَّدَ قَرِيـب**)، ڕەنگـە کاتی دانـراو نیزیـك بـێ، (**المؤنـث المجازي**)یـش، دروسـتە بـە (مذکـر)یـش بـاس بکـرێ، وەك لە سـوورەتی (**الأعـراف**)دا، خـوا دەفەرمـوێ: ﴿ إِنَّ رَحۡمَتَ ٱللَّهِ قَرِيبٞ مِّنَ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ٥٦ ﴾، واتـە: بەزەیـی خـوا نیزیکـە لـە چاکەکارانـەوە، لەوێـش بـۆ (**رحمـة**) نەیفەرمـووە: (**قَرِيبـةٌ**)، چونکـە (**رَحْمَـة**) مێینـەی مەجازییـە نـەك ڕاسـتەقینە (**حقیقـي**).

٤)- ﴿ يَسْتَعْجِلُ بِهَا ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا ﴾، ئەوانە پەلە لە هاتنی كاتەكە (السَّاعَةَ) دەكەن، كە بڕوایان پێی نیە، دەڵێن: بازوو بێ.

٥)- ﴿ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مُشْفِقُونَ مِنْهَا ﴾، بەڵام ئەوانەی بڕوایان هێناوە، ترس و بیمیان لێی هەیە، (أَشْفَقَ مِنْهَا، أي: خَافَ، وَالإِشْفَاقُ: رَجَاءُ وُقُوعِ مَكْرُوهٍ)، (إِشْفَاق): بریتیە لەوەی ئومێدەواربی خراپەیەك بێ، یانی: بە تەمابی خراپەیەك بێ و ترست لێی هەبێ.

٦)- ﴿ وَيَعْلَمُونَ أَنَّهَا ٱلْحَقُّ ﴾، {ئەوانەی بڕوادان} دەزانن كە كاتەكە (السَّاعَةَ) {ئەو كاتەی دیاریكراوە بۆ ئاخر زەمان، یاخود بۆ قیامەت، یان بۆ هەردووكیان} چەسپاوەو دێت.

(الحَقُّ) كە (أل)ی، ناساندنی لەسەرە (تَعْرِيفُ الجِنْسِ، أي: هِيَ حَقٌّ كُلَّ الحَقِّ) چەسپاوەو، هەموو حەڵەتی چەسپاویی تێدایە.

٧)- ﴿ أَلَآ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُمَارُونَ فِى ٱلسَّاعَةِ لَفِى ضَلَٰلٍۭ بَعِيدٍ ﴾، ئەها (ئاگاداربن!) بە دڵنیایی ئەوانەی مشت و مڕ دەكەن لە بارەی كاتەكە (ساعَةَ)وە، لە گومڕاییەكی دووردان، (المُمَارَاةُ: مُفَاعَلَة مِنَ المِرْيَة وَهِيَ الشَّكّ، وَالمُمَارَاة: المُجَادَلَةُ لإِدْخَال الشَّكِّ عَلَى المُجادِل) (مُمَارَاة): لەسەر كێشی (مُفَاعلة)یەو لە (مِرْيَة)یەوە هاتوە، (مِرْيَة)ش یانی: دوودڵیی، ئنجا (مُمَارَاة) واتە: شەڕە قسەكردن بۆ ئەوەی دوودڵیی بخەیە نێو دڵی بەرانبەرەكەتەوەو بیخەیە گومانەوە، دوو دڵی بكەی، لەبارەی ئەو قەناعەتەیەوە كە هەیەتی.

كە دەفەرموێ: ﴿ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ ٱلسَّاعَةَ قَرِيبٌ ﴾، دەڵێ: (مَا: اسْتِفْهامِيَّةٌ والإِسْتِفْهامُ مُسْتَعْمَلٌ فِي التَّنْبِيهِ والتَّهْيِئَةِ) (مَا) بۆ پرسیار كردنەو ئەویش لێرەدا لە ئاگاداركردنەوەو ئامادەكردن دا بەكارهاتوە. ﴿ وَمَا يُدْرِيكَ ﴾، تۆ چووزانی، (يُدْرِيكَ: مِنَ الدِّرَايَةِ بِمَعْنَى العِلْمِ)، (يدريك) لە (دِرَايَة)یە، بە مانای زانیاریی، یانی: چ شتێك وایكردوە تۆ بزانی كە هاتنی كاتەكە (السَّاعَةَ)، ئەو كاتەی كە دنیا بە كۆتا دێ، یاخود ئەو كاتەی كە خەڵكی تێدا هەڵدەستێنرێتەوە، نیزیكە؟!

مەبەستیش لەو تەعبیرە گەورەو گرنگ پێشاندانی بابەتەکەیە، کە هێندە مەزنە، مەگەر خوای زانا و شارەزا پێت بزانێنێ ئەگەرنا نایزانی و دەرکی ناکەی!

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی سێیەم

AliBapir
AliBapir
AliBapir

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسی سێیەمەش لە شەش (٦) ئایەت پێکدێ، ئایەتەکانی: (١٩ - ٢٤)، لەم شەش ئایەتەدا، خوا باسی چەند بابەتێکی جۆراو جۆری کردوە:

١- لوتف و چاکەکاریی خوا بەرانبەر بە بەندەکانی.

٢- دوارۆژ ویستان و دنیا ویستان، سەرەنجامی جۆراو جۆری هەر کامیان.

٣- ڕەخنە لێ گرتنی ئایین و بەرنامەدانان بەبێ مۆڵەتی خواو، بە شیرك دانانی.

٤- سەرەنجامی دژوارو سامناکی هاوبەشدانەرانی ستەمکارو، شادمانیی و بەختەوەریی بڕوادارانی چاکەکار لە ڕۆژی دواییدا.

٥- ئەوە کە پێغەمبەری خوا موحەممەد ﷺ جگە لە خۆشویستنی لە خوا نیزیك خستنەوەیان، هیچ پاداشتێکی دیکەی لە خەڵك چاوەڕێ نەکردوەو ناکات.

٦- پووچەڵکردنەوەی تۆمەتی هەڵبەسترانی قورئان لە لایەن موحەممەدەوە ﷺ.

﴿ٱللَّهُ لَطِيفُۢ بِعِبَادِهِۦ يَرۡزُقُ مَن يَشَآءُۖ وَهُوَ ٱلۡقَوِيُّ ٱلۡعَزِيزُ ١٩ مَن كَانَ
يُرِيدُ حَرۡثَ ٱلۡأٓخِرَةِ نَزِدۡ لَهُۥ فِي حَرۡثِهِۦۖ وَمَن كَانَ يُرِيدُ حَرۡثَ ٱلدُّنۡيَا نُؤۡتِهِۦ مِنۡهَا وَمَا
لَهُۥ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ مِن نَّصِيبٍ ٢٠ أَمۡ لَهُمۡ شُرَكَٰٓؤُاْ شَرَعُواْ لَهُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا
لَمۡ يَأۡذَنۢ بِهِ ٱللَّهُۚ وَلَوۡلَا كَلِمَةُ ٱلۡفَصۡلِ لَقُضِيَ بَيۡنَهُمۡۗ وَإِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ لَهُمۡ
عَذَابٌ أَلِيمٞ ٢١ تَرَى ٱلظَّٰلِمِينَ مُشۡفِقِينَ مِمَّا كَسَبُواْ وَهُوَ وَاقِعُۢ بِهِمۡۗ
وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فِي رَوۡضَاتِ ٱلۡجَنَّاتِۖ لَهُم مَّا يَشَآءُونَ
عِندَ رَبِّهِمۡۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلۡفَضۡلُ ٱلۡكَبِيرُ ٢٢ ذَٰلِكَ ٱلَّذِي يُبَشِّرُ ٱللَّهُ عِبَادَهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ

وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّـٰلِحَـٰتِ ۗ قُل لَّآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا ٱلْمَوَدَّةَ فِى ٱلْقُرْبَىٰ ۗ وَمَن يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهُۥ فِيهَا حُسْنًا ۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٢٣﴾ أَمْ يَقُولُونَ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا ۖ فَإِن يَشَإِ ٱللَّهُ يَخْتِمْ عَلَىٰ قَلْبِكَ ۗ وَيَمْحُ ٱللَّهُ ٱلْبَـٰطِلَ وَيُحِقُّ ٱلْحَقَّ بِكَلِمَـٰتِهِۦٓ ۚ إِنَّهُۥ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٢٤﴾﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{خوا لوتفی هەیە بۆ بەندەکانی (پەنهانکارو میهرەبانە لەگەڵیان)، بژیو بە هەر کەس دەدا کە بیەوێ و، بەس ئەو بەهێزی زاڵە ﴿١٩﴾ هەر کەس کشتوکاڵ (و بەرهەمی) مەنزڵگای کۆتایی بوێ، لە بەرهەمەکەیدا بۆی زێدە دەکەین و، هەر کەسیش کشتوکاڵ (و بەرهەمی) دنیای بوێ، بەشی دەدەین لێی و، لە مەنزڵگای کۆتایی دا پشك و بەشی نابێ ﴿٢٠﴾ یان ئایا هاوبەشانێکیان هەن بەرنامەیەکیان لە ئایین بۆ داناون، کە خوا ڕێی پێنەداوە؟ ئەگەر لەبەر وشە (بڕیار)ی لێك جیاکردنەوە نەبووایە (کە خوا بۆ ڕۆژی دوایی هەڵیگرتوە)، دادوەرییان لە نێواندا دەکراو، بێگومان ستەمکارانی (هاوبەش دانەر)یش ئازارێکی بە ئێش و ژانیان هەیە (لە ڕۆژی دواییدا) ﴿٢١﴾ (لە ڕۆژی قیامەتدا) ستەمکارانی بێبڕوا دەبینی ترس و بیمیان لە سزای ئەوە هەیە کە وەدەستیان هێناوە (بە دڵنیایی) ئەو سزایە هەر دەشکەوێتە سەریان، ئەوانەش کە بڕوایان هێناوەو کردەوە چاکەکانیان کردوون، لە نێو مێرگ و گوڵزاری بەهەشتەکان دان، هەرچی بیانەوێ لە لای پەروەردگاریان هەیانە، ئا ئەوەیە چاکەو بەخششی گەورە ﴿٢٢﴾ (ئەو پاداشتە) ئەوەیە کە خوا موژدەی پێ دەداتە ئەو کەسانەی بڕوایان هێناوەو، کردەوە باشەکانیان کردوون، (ئەی موحەممەد!) بڵێ: (ئەم پەیام گەیاندنە) هیچ کرێیەکتان لەسەری لێ ناخوازم، بێجگە لە خۆشویستن و، حەزکردن لە نیزیککەوتنەوەتان (لە خوا)، هەر کەسێکیش چاکەیەك بکات،

چاکیی بۆی تێیدا زێدە دەکەین، بە دڵنیاییەوە خوا لێبووردەی سوپاسگوزارە ﴿٢٣﴾ یان ئایا دەڵێن: (موحەممەد) درۆی بە خواوە هەڵبەستوە! ئەگەر خوا بیەوێ مۆر بەسەر دڵتەوە دەنێ، (هیچ قورئانت لە دڵ و سینەدا ناهێڵێ)، خواش بە وشەکانی ناهەق دەسڕێتەوەو، هەق دەچەسپێنێ، مسۆگەر ئەو بەنهێنیی سینەکان زانایە ﴿٢٤﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(**لَطِيفٌ**): (**رَفِيْقٌ بِعِبَادِهِ فِي هِدَايَتِهِمْ، يَعْرِفُ الأُمُورَ الدَّقِيْقَة، وَيُعَبَّرُ بالتُّحَفِ المُتَوَصَّلِ بِهَا إلى المَودَّةِ بِاللُّطْفِ**)، وشەی (**لَطِيف**): بە پێی زانیاریی من لە زمانی کوردییدا ئێمە واتایەکمان نیە پڕ بە پێستی بێ، بۆیە هەر وشەی (**لُطف**)م بەکارهێناوە، (**لَطِيفٌ بِعِبادِهِ**) یانی: لەگەڵیاندا نەرم و نیان و هێدیی و مەندە لە هیدایەتدانیاندا، هەروەها (**لَطِيف**) ئەو کەسەیە کە ئیش و کارە وردو پەنهانەکان دەزانێ، دیسان ئەو دیارییانەی دەبەخشرێن لە نێو خەڵکدا بەیەکدی، بۆ ئەوەی خۆشەویستییان پێ وەدەست بێ، ئەوانیش وشەی (**لُطف**)یان، بۆ بەکاردێ.

فلانکەس لوتفی لەگەڵدا کردم، واتە: دیارییەکی پێدام، یان لەگەڵم دا هێدیی و نەرم بوو، وەك گوتم: وشەی (**لَطِيف**): ئەگەر بۆ مانای کوردیی بگوترێ: خاوەن لوتف، باشترە، لەوەی وشەیەکی بۆ داتاشین، یاخود ناچاربین دوو سێ ڕستە بەکاربێنین، ئەوجار ماناکەی بە دەستەوە بدات، یاخود لێی نیزیك بێتەوە.

(**حَرْثَ**): (**الحَرْثُ: إلْقَاءُ البَذْرِ فِي الأَرْضِ وَتهيئتُهَا للزَّرْعِ، ويُسَمَّى المَحْرُوثُ حَرْثَاً**) (**حَرْث**): لە ئەسڵدا بریتیە لەوە کە تۆو بوەشێنرێ و زەوییەکە ئامادە بکرێ، بۆ ئەوەی دانەوێڵە، یاخود کشتوکاڵ، یاخود نەمام لەو شوێنەدا بچێنرێ و بنێژرێ، (**مَحْرُوث**)یش یانی: کێڵدراو، بەڵام بە (**حَرْث**) تەعبیر دەکرێ.

(شَرَعُواْ): (الشَّرْعُ: نَهْجُ الطَّرِيْق الوَاضِح) (شرع): بریتیە لە ڕێیەکی ڕۆشن، (وَشَرَعْتُ لَهُ طَرِيْقاً) واتە: ڕێیەکەم بۆ دیاریکرد، بۆم ڕوونکردەوە، (الشَّرْعُ: مَصْدَرٌ، ثُمَّ جُعِلَ اسْمَاً للطَرِيْق النَّهْج) (شَرْع): چاوگە لە ئەصڵدا، دوایی کراوە بە ناو بۆ ڕێیەکی ڕۆشن، کەواتە: وشەی (شَرْع): یانی: ڕێیەکی ڕۆشن، لە ئەصڵدا وشەی (شَرْع)یان بەکارهێناوە بۆ کەسێك بەڕێیەك دا دەڕوات کە لەو ڕێیەوە بچێ ئاو بێنێ، لە کانیی و سەرچاوە ئاو بێنێ، شەریعەت و بەرنامەی خواش وەك کانیی و سەرچاوەیەکی زوڵاڵ تەماشا کراوە، کە خەڵك ئاوی حەیاتی لێوە دێنێ، ئاوێکی لێوە دێنێ کە هیدایەتی خوایەو مایەی ژیانی ڕووحە.

(كَلِمَةُ ٱلْفَصْلِ): وشەی لێك جیاکردنەوە (كَلِمَة): وشە، بەمانای بڕیارە (فَصْل) یانی: لێك جیاکردنەوە، (الفَصْلُ: إِبَانَةُ أَحَدِ الشَّيْئَيْنِ مِنَ الآخَر: حَتَّى يَكُونَ بَيْنَهُمَا فُرْجَة)، (فَصْل): بریتیە لەوەی دوو شتان لێك جیابکەیەوەو کەلێنێکیان بکەوێتێ، ئنجا لەبەر ئەوەی شت ئەگەر لێك جیاکرایەوە، ڕوونترە، بۆیە وشەی (فَصْل) بە مانای ڕوونکردنەوەش هاتوە.

(مُشْفِقِينَ): بە ترس و لەرزە، (الإِشْفَاقُ: عِنَايَةٌ مُخْتَلِطَةٌ بِخَوْفٍ) (إِشْفَاق): بریتیە لە ئاگا لێبوونێکی ئاوێتە لەگەڵ ترسدا.

(وَاقِعٌۢ بِهِمْ): دەکەوێتە سەریان، (الوُقُوعُ: ثُبُوتُ الشَّيءِ وَسُقُوطُهُ) (وقوع): چەسپانی شتێك و کەوتنی شتێکە (وَاقِعٌ بِهِمْ)، یانی: ئەو سزایە هەر دەکەوێتە سەریان و بە ملیان دادێ.

(رَوْضَاتِ): کۆی (رَوْضة)یە، (الرَّوْضَةُ وَالرَّوْضُ: مُسْتَنْقَعُ المَاءِ، وَالخُضْرَة): بریتیە لە شوێنێك کە ئاو و سەوزایی لێ بێ، بە کوردیی پێی دەڵێن: مێرگ و مێرگوزار، یان گوڵ و گوڵزار.

(ٱلْفَضْلُ): (الفَضْلُ: الزِّيَادَةُ عَنِ الإِقْتِصَاد، وَكُلُّ عَطِيَّة لاَ يَلْزَمُ مَنْ يُعْطِي)، (فَضْل): بە دوو واتایان هاتوە:

١- بە مانای زیادە لە میانجیی، کە لە حاڵەتی میانجیی تێپەڕێ.

٢- بەمانای هەر بەخششێکیش هاتوە کە ئەو کەسەی دەیبەخشێ، پابەند نەبێ بیبەخشێ، دەگوترێ: لە فەزڵ و لە چاکەی خۆیەوەیەو دەیتوانی نەیداتێ.

(ٱلۡمَوَدَّةَ فِي ٱلۡقُرۡبَىٰ): خۆشویستن لە نزیکییدا، خۆشویستنی نزیکیی (**الـوُدُّ: مَحَبَّةُ الشَّيءِ، وَتَمَنِّي كَوْنِهِ، القُرْبَةُ وَالقَرَابَةُ: مَا يُتَقَرَّبُ بِهِ إلى الله**)، (**وُدّ**) بە مانای خۆشویستنی شتێکە لەگەڵ خۆزگە پێخواستنی، (**قُرْبَى**) بە مانای (**قُرْبَة وَقَرَابَة**)ش، دێت، هەر شتێك كە پێی لە خوا نیزیك دەبیەوە، وەك (**المعجم الوسيط**) لە وشەی (**قربة**)دا، هێناویەتی، کەواتە: (ٱلۡمَوَدَّةَ فِي ٱلۡقُرۡبَىٰ): یانی: خۆشویستنم بۆ نیزیك خستنەوەتان لە خوای بێ وێنە.

(يَقۡتَرِفۡ): (**أَصْلُ القَرْفِ والإِقْتِرَافِ: قَشْرُ اللِّحَاءِ عَنِ الشَّجَر، وَاسْتُعِيرَ لِلإِكْتِسَاب**)، وشەی (**قَرْفُ وَإِقْتِرَاف**) لە ئەصڵدا بە مانای توێکڵ لێکردنەوەی درەختە (توێکڵەکەی لێبکەیەوە) دوایی خوازراوەتەوە بۆ هەر کردەوەیەك كە مرۆڤ وەدەستی بێنێ.

(يَخۡتِمۡ): (**يَختِمْ عَلَى قَلْبِكَ**)، واتە: مۆر بەسەر دڵتەوەبنێ، (**يَخْتِمُ: يَطْبَعُ، وَهُوَ تَأْثِيْرُ الشَّيءِ كَنَقْشِ الخَاتَمِ وَالطَّابِع**)، کاریگەریی شتێك لەسەر شتێك، شوێنکەی شتێك لەسەر شتێك، وەك: ئەنگوستیلەیەك و مۆرێك كە بەسەر شتێکەوە دەنرێ، شوێنەکەی لێ بەجێدەهێڵێ.

(وَيَمۡحُ): (**الـمَحْو: إِزَالَةُ الأَثَرِ**)، (**مَحو**): لابردنی شوێنەواری شتێکە، سڕینەوە.

مانای گشتیی ئایەتەکان

خـوای پـەروەردگار لـەم شەشـە ئایەتـەدا، وەك لـە پێناسـەکەیدا گوتمـان، کۆمەڵـێ بابـەتی جـۆراو جـۆر دەخاتـە ڕوو، کـە هەموویـان لـە سـیاقی وتوێژکردنـن لەگـەڵ بێبڕوایانـداو، بانگکردنیانـە بـۆ تەنیـا خـوا پەرسـتیی و، بـۆ شـوێنکەوتنی دوا پەیامـی خـواو، شـوێن پـێ هەڵگرتنـی دوا ڕەوانەکـراو و پێغەمبـەری خـوا کـە موحەممـەدە ﷺ.

سـەرەتا خـوا دەفەرمـوێ: ﴿ ٱللَّهُ لَطِيفُۢ بِعِبَادِهِۦ ﴾ خـوا خـاوەن لوتفـە بەرانبـەر بـە بەنـدەکانی، واتـە: لەگەڵیـان مهیرەبانـە، چاکـەکاری پەنهانـکارە، بـێ ئـەوەی خۆیـان هەسـت پێبکـەن، خـوا مشـووریان لـێ دەخـوا، ئـاگای لێیانـە، بژیویـان دەدا، بـە شـێوەیەك کـە خۆیـان فیکـری پێناکـەن، ﴿ يَرۡزُقُ مَن يَشَآءُۖ ﴾ هـەر کەسـێکی بیـەوێ بژیـوی دەدات، ئنجـا کـەم یـان زۆر، بێگومـان خـوا بژیـوی هەمـوو کـەس بگـرە هەمـوو ژیاندارێـك دەدات، چونکە خـوا دەفەرمـوێ: ﴿ وَمَا مِن دَآبَّةٖ فِي ٱلۡأَرۡضِ إِلَّا عَلَى ٱللَّهِ رِزۡقُهَا ٦ ﴾هـود، هیـچ پێرۆیـەك، هیـچ ژیاندارێـك لەسـەر زەوی نیـە مەگـەر بژیـوی لەسـەر خوایـە، خـوا بژیـوی هەموویـان دەدات، بـەڵام هەیـە کەمـی پـێ دەدات و، هەیـە زۆری دەداتـێ، هەروەهـا هـی وایـە لـە کاتێکـدا بـۆی فـراوان دەکات و لـە کاتێکـدا لێـی تەنـگ دەکاتـەوە، تاقییـان دەکاتـەوە بزانـێ کاتێـك بژیویان بـۆ زۆر و فـراوان دەکات هەڵوێسـتیان چۆنـە؟ شـوکرانەبژێرن، یاخـود پێـی بوغـڕاو لەخۆبایـی دەبـن؟ هەروەهـا کاتێـك بژیویـان لـێ تەنـگ دەکات، ئایـا خۆڕاگـرن، یاخـود ناشـوکریی دەکـەن و سـکاڵا دەردەبڕن؟ ﴿ وَهُوَ ٱلۡقَوِيُّ ٱلۡعَزِيزُ ﴾ خـوا زۆر بەهێـزەو، زۆریـش زاڵـەو باڵادەسـتە.

﴿ مَن كَانَ يُرِيدُ حَرۡثَ ٱلۡأٓخِرَةِ نَزِدۡ لَهُۥ فِي حَرۡثِهِۦۖ ﴾ هـەر کەسـێك (بەرهـەم و) کشـتوکاڵی ڕۆژی دوایـی بـوێ، ئێمـە لـەو (بەرهـەم و) کشـتوکاڵە بـۆی زیـاد دەکەیـن، وشـەی (حَـرْث) بـە مانـای کشـتوکاڵ دێ، لـە ئەسـڵدا (حَـرْث) یـانی: زەوی

کێڵان، بۆ ئەوە مرۆڤ دانەوێڵەی لێ بکات، کشتوکاڵی لێبکات، یاخود نەمامی لێ بنێژێ، بەڵام لێرەدا مەبەست پێی بەرهەمە، واتە: هەر کەسێك بەرهەمی ڕۆژی دوایی بوێ، ئێمە لەو بەرهەمەیدا بۆی زیاد دەکەین، چونکە بەرهەمەکەی بوێ، مانای وایە هەوڵیشی بۆ دەدا، ﴿نَزِدْ لَهُۥ فِى حَرْثِهِۦ﴾ لە بەرهەمەکەیدا بۆی زیاد دەکەین، یەك بە دە (١٠)، وەك دەفەرموێ: ﴿مَن جَآءَ بِٱلْحَسَنَةِ فَلَهُۥ عَشْرُ أَمْثَالِهَا ﴿١٦٠﴾﴾الأنعام، واتە: هەر کەسێك چاکە بێنێ، دە (١٠) بەرانبەری بۆ هەیە، بەڵکو لە سووڕەتی (البقرة)دا، خوای بەخشەر یەك بە حەوتسەد (٧٠٠)و زیاتریش باس دەکات: ﴿مَّثَلُ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُمْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنۢبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِى كُلِّ سُنۢبُلَةٍ مِّاْئَةُ حَبَّةٍ ۗ وَٱللَّهُ يُضَٰعِفُ لِمَن يَشَآءُ ۗ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦١﴾﴾، واتە: وێنەی ئەوانەی لە ڕێی خوادا ماڵی خۆیان دەبەخشن، وەك دەنکە گەنمێك وایە، حەوت دەنکە گوڵان دەردەکات، هەر گوڵەی سەد (١٠٠) دەنکی تێدایە، خوا چەند بەرانبەر دەکات، بۆ هەر کەسێك بیەوێ {یەك بە حەوتسەدیش زیاتر} خوا فراوانی زانایە.

خوا هەموو سیفەتەکانی فراوانن، بێ سنوورن و زاناشە، دەزانێ هەر کەسە، چەندەی پاداشت دەداتەوە، بە پێی ئەو نیەتە ساغ و ئەو پاڵنەرو هاندەرە چاکەی وای لێکردوە، ئەو کردەوە باشە بکات، ئنجا ماڵ بەخشینە، یان هەر شتێکی دیکەیە.

﴿وَمَن كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ ٱلدُّنْيَا﴾ هەر کەسێك (بەرهەم و) کشتوکاڵی دنیای بوێ، دەستکەوتی دنیای بوێ، ﴿نُؤْتِهِۦ مِنْهَا﴾، لەوەی دەیەوێ، پێی دەدەین، بەشێکی پێدەدەین (ئەوەندەی بمانەوێ)، ﴿وَمَا لَهُۥ فِى ٱلْءَاخِرَةِ مِن نَّصِيبٍ﴾، بەڵام لە مەنزڵگای کۆتاییدا هیچ پشك و بەشی نیە.

خوا دەفەرموێ: ئەوەی تەنیا مەبەستی دنیابێ، لە دنیادا بەشی دەدەین، بەڵام لە دواڕۆژدا بێ بەشە، بەڵام ئەوەی مەبەستی ڕۆژی دوایی بێ، بۆی زیاد

دەكەین، پاداشتەكەی بۆ زیاد دەكەین، باسی دنیای نەكردوە، بڵێ: دنیاشی پێدەدەین، وەك دوایی فەرمایشتی پێغەمبەر ﷺ دێنین لەوبارەوە، لە مەسەلە گرنگەكاندا، ئەوانەی دوارۆژ ویستن، ئەوانەی خواپەرستن و، مەنزڵگای دوای ڕۆژیان كردوە بە ئامانج، شتێك نیە كە خوا لە پەنای ڕۆژی دوایی، لە پەنای بەهەشت دا باسی دنیایان بۆ بكات، بۆیە باسی نەكردوە، ئەگەرنا بە تەئكید كەسێك ڕۆژی دوایی بوێ، خوا لە دنیاشدا بێ بەشی ناكات و، دنیاشی دێتە بەردەست.

ئنجا دێتە سەر بابەتێكی دی، كە ئەم بابەتانە وەك ئاڵقەكانی زنجیر پێكەوە پەیوەستن، چونكە ئەوانەی دنیایان دەوێ، كێن؟ ئەوانەن كە لەسەر ڕێبازی كوفرو شیریك دەڕۆن، ئەدی ئەوانەی ڕۆژی دوایی دەكەنە ئامانج، كێن؟ ئەوانەن كە خواپەرستن و دەزانن خوا ئێرەی داناوە بۆ تاقیكردنەوە، شوێنێكی دیكە هەیە بۆ وەرگرتنەوەی ئەنجامی كردەوەكان، دەفەرموێ: ﴿ أَمۡ لَهُمۡ شُرَكَٰٓؤُاْ شَرَعُواْ لَهُم مِّنَ ٱلدِّينِ ﴾، یان ئایا ئەوانە هاوبەشانێكیان هەن، شتێكیان بۆ لە دین دا داناون، كە خوا مۆڵەتی لەسەر نیە، ئایینێكیان بۆ داناون و پێشانداون و بۆ ڕوونكردوونەوە، ﴿ مَا لَمۡ يَأۡذَنۢ بِهِ ٱللَّهُۚ ﴾، شتێكی وا كە خوا مۆڵەتی لەسەر نیە، ﴿ وَلَوۡلَا كَلِمَةُ ٱلۡفَصۡلِ لَقُضِيَ بَيۡنَهُمۡۗ ﴾، ئەگەر وشەی هەڵاواردنیش نەبووایە، واتە: بڕیاری هەڵاواردن، كە خوا خستوویەتە ڕۆژی دواییەوە، ﴿ لَقُضِيَ بَيۡنَهُمۡۗ ﴾ دادوەریان لە نێوان دا دەكرا، واتە: چونكە كەسانێكیان داناوە، ئایینیان بۆ دابنێن و حەڵاڵ و حەڕامیان بۆ دابنێن و بەرنامەی ژیانیان بۆ دابنێن، خوا لەسەر ئەوە دادوەریی لەبەیندا دەكردن، بەڵام بڕیاری داوە، لێپرسینەوە سزاو پاداشت هەڵدەگرێ بۆ قۆناغێكی دیكە، كە ڕۆژی دواییە، لەبەر ئەوە، ئەگەرنا خوا پەلەی دەكرد، ئەوەندە ڕقی لێیان هەڵساوە، لەسەر ئەوەی كەسانێك دەكەنە پەرستراوی خۆیان و بەرنامەیان بۆ دادەنێنن، حەڵاڵ و حەڕامیان بۆ دیاریی دەكەن و، شێوەی ژیانیان بۆ دیاریی دەكەن، ﴿ وَإِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ لَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴾، بە دڵنیایی ستەمكارانیش ئازارێكی بە ئێشیان هەیە، ئەو ستەمكارانەی،

جگـە لـە خـوا دەكەنـە پەرسـتراوی خۆیـان و دەیكەنـە هاوبـەشی خـوا، لـە دانـانی حـەڵاڵ و حەڕامـدا، ئەوانـە سـزاو ئازارێـكی بـە ئێشـیان هەیـە.

لـە ڕاسـتییدا دانـانی بەرنامـە بـۆ خەڵـك، كاری خوایـە، هـەر خـوا مـافی هەیـە بفەرمـوێ: خەڵكینـە! ئـاوا بكـەن و ئـاوا مەكـەن، ئـەوە حەڵاڵـەو ئـەوە حەڕامـە، ئـەوە چاكـەو ئـەو خراپـە، ئـەوە ڕاسـتەو ئـەوە چەوتـە، بـەڵام كەسـێكی دیكـە ئـەو كارە بـكات و بڵـێ: خەڵكینـە! فـڵان شـتەم قەدەغـە كـرد و، فـڵان شتەشـم ڕێگـە پێـدا، بـۆ وێنـە: زینـا ڕەوایـە، مـادام بـە ئارەزوومەندیـی نێـرو مێیەكەبـێ، لێپرسـینەوەی لەسـەر نیـە، لـە ڕۆژئـاوا وایـە، هەندێـك لـە عەلمانییـەكانی ئێرەش دەیانـەوێ لێـرەش وای لێبـێ، نێربازیـی ڕەوایـە، ڕیبـاو سـوود ڕەوایـە، شـەڕابخۆریی ڕەوایـە، قومارکـردن ڕەوایـە، بێگومـان هـەر كەسـێك ئـەو شـتانە ڕەوا بـكات، كـە خـوا قەدەغـەی كـردوون، خـۆی لـە خەڵـك كردۆتـە پەرسـتراوو، ئـا ئـەوە هاوبـەش دانانـە بـۆ خـوا.

كەواتـە: دەبـێ خەڵـك بزانـێ، هـەر پەرلەمانێـك، حكوومەتێـك، دەسـتەڵاتێك، دەسـتكاریی حـەڵاڵ و حەڕامـەكانی خـوا بـكات، لـە نێـو میللەتێـكی مسـوڵمان دا، مانـای وایـە خـۆی لـەو خەڵكـە مسـوڵمانە كردۆتـە پەرسـتراوو، ئەگـەر ئـەو خەڵكـەش بێدەنـگ بـێ لـە بەرانبەریـداو، پشـتگیریی بـكات و، دەنگـی پێبـداو لەگەڵـی دابـێ، ئـەوە بـۆی بـە هاوبـەش بـۆ خوادانـان لـە قەڵـەم دەدرێ، ئنجـا خـوای دادگـەر لەوبـارەوە فەرموویـەتی:

﴿ أَمْ لَهُمْ شُرَكَٰٓؤُاْ شَرَعُواْ لَهُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنۢ بِهِ ٱللَّهُ ﴾ ئایـا هاوبەشـانێكیان هـەن، شـتێكیان بـۆ لـە دیـن دانـاون، كـە خـوا مۆڵـەتی لەسـەر نیـە.

بـۆ وێنـە: خـوا مۆڵـەتی لەسـەر نیـە زینـا ڕەوا بكـرێ، بـا ناویـشی لێبنـرێ: لەشفرۆشـیی، دەڵێـن: ئـەو ئافرەتـە لـەشی خـۆی فرۆشـتوە، یـانی: ئەگـەر نەیفرۆشـێ و پـارە وەرنەگـرێ، قەیـدێ نـاكات!! هەروەهـا ئـەو شـتانەی خـوا پێویسـتی كـردوون، ئـەو بـێ قەدەغەیـان بـكات، ئافـرەت پێویسـتە خـۆی پۆشـتە بـكات، بڵـێ: نەخێـر،

یان بێنێ توانج و پلاری لێبدات، بۆ ئەوەی بەرگ و پۆشاکی شەرعیی دابنێ، یان پیاو بۆی هەیە زیاتر لە هاوسەرێکی هەبێ، بۆ ئەوەی ئافرەتان زیاتر نەمێننەوە، بە قەیرە کچیی و بە بێوەژنیی و دوایی خراپە بڵاوببێتەوە، کەچی ئەو بڵێ: نەخێر نابێ ببێ، ڕێی زینا دەدەن، بەڵام ڕێی هاوسەرگیریی حەڵاڵ نادەن، هەروەها هەموو ئەو شتانەی دیکە کە خوا ﷻ حەڵاڵی کردوون، کەس بۆی نیە قەدەغەیان بکات و، هەموو ئەو شتانەش کە خوا قەغەی کردوون، کەس بۆی نیە ڕەوایان بکات.

ئنجا خوا باسی سەرەنجامی ئەو هاوبەش بۆ خوادانەرە ستەمکارانە دەکات، دەفەرموێ: ﴿ تَرَى ٱلظَّٰلِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُوا۟ ﴾، ستەمکاران دەبینی ترس و لەرزیان هەیە لە (سزای) ئەوەی کردوویانەو وەدەستیان هێناوە، ﴿ وَهُوَ وَاقِعٌۢ بِهِمْ ﴾، ئەو (سزای)ە هەر دەشکەوێتە سەریان، ﴿ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ ﴾، بەڵام ئەوانەی بڕوایان هێناوەو، کردەوە چاکەکانیان ئەنجامداون، ﴿ فِى رَوْضَاتِ ٱلْجَنَّاتِ ﴾، لە نێو مێرگ و مێرگوزارو گوڵ و گوڵزارەکانی بەهەشتەکاندان، ﴿ لَهُم مَّا يَشَآءُونَ عِندَ رَبِّهِمْ ﴾، هەرچی بیانەوێ لەلای پەروەردگاریان هەیانە، هەرچی داوای بکەن، هەرچی دڵیان بیخوازێ، بۆیان دەستەبەر کراوە، ﴿ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَضْلُ ٱلْكَبِيرُ ﴾ ئا ئەوەیە بەخششی گەورە.

﴿ ذَٰلِكَ ٱلَّذِى يُبَشِّرُ ٱللَّهُ عِبَادَهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ ﴾، ئەوەش ئەوەیە کە خوا موژدە دەدات بە ئەو بەندانەی بڕوایان هێناوەو کردەوە باشەکانیان ئەنجامداون، موژدەی ئەو ئەو پاداشتە یان پێ دەدات. ﴿ قُل لَّآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا ﴾ پێیان بڵێ: من هیچ کرێ و پاداشتتان لێ داوا ناکەم، ﴿ إِلَّا ٱلْمَوَدَّةَ فِى ٱلْقُرْبَىٰ ﴾، مەگەر حەز کردنم بێ کە لە خوا نزیك ببنەوە، یانی: ئەگەر شتێکتان لێ چاوەڕوان بکەم، هەر ئەوەیە کە حەزدەکەم لە خوا نیزیك ببنەوە، پێم خۆشە لە خوا نیزیك بن و بەندەی خوابن، بۆ ئەوەی کۆیلەی شتەکان و شەیتانەکان و مرۆڤەکان نەبن، ﴿ وَمَن يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهُۥ فِيهَا حُسْنًا ﴾، هەر کەسێك چاکە

بکات، ئێمە چاکیی لە چاکەکەیدا بۆ زیاد دەکەین، پاداشتی چاکتری دەدەینەوە، ﴿إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ﴾ بە دڵنیایی خوا لێبوردەی سوپاسگوزارە.

لە کۆتاییدا دەفەرموێ: ﴿أَمْ يَقُولُونَ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا﴾ یان ئایا دەڵێن: (موحەممەد) درۆی بە ناوی خواوە هەڵبەستوە؟ ﴿فَإِن يَشَإِ ٱللَّهُ يَخْتِمْ عَلَىٰ قَلْبِكَ﴾ {ئەو قسەیان درۆیە} چونکە ئەگەر خوا بیەوێ مۆر بەسەر دڵتەوە دەنێ، دڵت مۆر دەکات {کە هیچ زانیاریی تێدا نەمێنێ، چ جای درۆ بە ناوی خواوە بڵێی} ﴿وَيَمْحُ ٱللَّهُ ٱلْبَٰطِلَ﴾، خواش باتیڵ و شتی پووچ دەسڕێتەوەو لای دەبات، ئەو قسەیەی ئەوانیش پووچەو، خوا بەو بەڵگەیە لای دەبات، ﴿وَيُحِقُّ ٱلْحَقَّ بِكَلِمَٰتِهِۦٓ﴾، (خوا) هەقیش دەچەسپێنێ بە وشەکانی خۆی، ﴿إِنَّهُۥ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ﴾، بە دڵنیایی ئەو بەنهێنیی سینەکان ئاگادارە، ئەو نهێنییانەی کە لە دڵ و سینەکاندا هێندە نیشتەجێن، وەك بووبنە هاوەڵ و خاوەنی ئەو سینانە، خوا بەو نهێنییانە ئاگادارەو، دەزانێ دڵی تۆ چی تێدایە، ئنجا ئەگەر شتێکی خراپت لە دڵدا هەبێ، خوا دڵت مۆر دەکات، و لێت قبووڵ ناکات، وەك لە سوورەتی (الحاقة)دا، دەفەرموێ: ﴿وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ ٱلْأَقَاوِيلِ ﴿٤٤﴾ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِٱلْيَمِينِ ﴿٤٥﴾ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ ٱلْوَتِينَ ﴿٤٦﴾ فَمَا مِنكُم مِّنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَٰجِزِينَ ﴿٤٧﴾﴾، واتە: ئەگەر هەندێك قسەی بە ناوی ئێمەوە کردبانایە، دەستی ڕاستیمان دەگرت، دوایی لە ڕەگی ملیمان دەداو، هیچ کام لە ئێوەش نەتاندەتوانی بەرگریی لێبکەن!

خوا ئاوا هەڕەشە دەکات، کە پێغەمبەر ﷺ چۆن دەتوانێ بە ناوی خواوە شتێك بفەرموێ، خوا مۆڵەتی لەسەر نەبێ، نە پێغەمبەری خوا ﷺ لە خۆی دەوەشێنێتەوە، نە خوا ﷻ کەسێك دەکاتە پێغەمبەر ﷺ کە بەو شێوەیە مامەڵە لەگەڵ خوای بەرزی مەزندا بکات.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

خوا ﷻ خاوەن لوتف و مهرەبانە بە بەندەکانی و، بژیو دەریانەو، بەهێزو زاڵە، هەر کەسێکیش بۆ دوا ڕۆژ کردو کۆش بکات، خوا بۆی زێدە دەکات، بەڵام ئەوەی تەنیا بۆ دنیا هەوڵبدات، پشکی خۆی لە دنیادا پێدەبڕێ، بەڵام لە دوارۆژدا بێ بەشە:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ٱللَّهُ لَطِيفُۢ بِعِبَادِهِۦ يَرۡزُقُ مَن يَشَآءُۖ وَهُوَ ٱلۡقَوِيُّ ٱلۡعَزِيزُ ١٩ مَن كَانَ يُرِيدُ حَرۡثَ ٱلۡأٓخِرَةِ نَزِدۡ لَهُۥ فِي حَرۡثِهِۦۖ وَمَن كَانَ يُرِيدُ حَرۡثَ ٱلدُّنۡيَا نُؤۡتِهِۦ مِنۡهَا وَمَا لَهُۥ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ مِن نَّصِيبٍ ٢٠﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە، لە حەوت بڕگەدا:

١)- ﴿ٱللَّهُ لَطِيفُۢ بِعِبَادِهِۦ﴾، خوا بەرانبەر بەبەندەکانی بەلوتف (لَطِيْف)ە. وشەی (لَطِيْف)م، هەر بە: بەلوتف، خاوەن لوتف، مانا کردوە، چونکە وشەی (لَطِيْف) یان بە چەند واتایەك لێکداوەتەوە، بۆ وێنە:

یەك: (لَطِيْفٌ بِهِمْ، أي: بَالِغُ الرَّأْفَةِ بِهِمْ) زۆر بەپەرۆشە بەرانبەریان.

دوو: (بَارٌّ بِهِمْ) زۆر چاکەکارە لەگەڵیان.

سێ: (رَفِيْقٌ بِهِمْ) زۆر نەرم و نیانە لە گەڵیان.

چوار: (حَفِيٌّ بِهِمْ) زۆر گرنگییدەرە پێیان.

کەواتـە: وشـەی (لَطِيْـف) هـەر لـە زمـانی عەرەبییشـدا وشـەیەکمان نیـە تەعبیـر بـکات لـە واتایەکـەی، چ جای لـە زمانی کوردییـدا، کـە زمـانی عەرەبیـی زۆر لـە زمـانی کوردیـی دەوڵەمەندتـرە.

کەواتـە: (لَطِيْـف) واتـە: خـاوەن لوتـف، (لُطْف)یـش، دەچێتـەوە نێـو مانـاکانی میهرەبانیـی، بـە بەزەیـی، چاکەکاریـی، پەنهانکاریـی خـوا ﷻ خـاوەنی لوتفـە بەرانبـەر بـە بەنـدەکانی.

٢)- ﴿يَرْزُقُ مَن يَشَآءُ﴾، هەر کەسێك بیەوێ بژیوی دەدا، وشەی (**رِزْق**) پێشتر مانامان کرد، بژیو، هەرشتێکە مرۆڤ پێویستیی پێیەتی بۆ ژیانی دنیای.

کەواتـە: (رزق) تەنیـا خـواردن و خواردنـەوە ناگرێتـەوە، بەڵکـو بـەرگ و پۆشـاك دەگرێتـەوە، مـاڵ و سـامان دەگرێتـەوە، کـەل و پەلـەکانی دیکـە دەگرێتـەوە، جێگـەو ڕێگـە دەگرێتـەوە، ئـەوە لـە ڕووە ماددییەکەیـەوە، لـە ڕووە مەعنەوییەکەشـیەوە دیسـان تاعـەت و، زانیاریـی و، تەقـواو، ڕەوشـتی بـەرزو، ئەنجامـدانی ئەرکـە شـەرعییەکان، هەمـوو ئەوانـە دەگرێتـەوە، یـەك بـە یەکێـك دەڵـێ: (**رَزَقَنِـيَ اللـهُ هَـذَا العَـامِ الحَـجَّ**) خـوا ئەمسـاڵ حەجـی پێـدام، حەجـی کـردە بژیـوم، واتـە: بژیـوی مەعنەویـی، یـان دەگوتـرێ: (**رَزَقَـهُ اللـهُ العِلْـمَ**) خـوا زانیاریـی بـە فڵانکـەس دا، یـان دەگوتـرێ: (**رَزَقَـهُ اللـهُ الحِكْمَـة**) خـوا حیکمـەتی پێـدا، یـان: (**رَزَقَـهُ اللـهُ خُلُقـاً حَسَـنَاً**) خـوا ڕەوشـتێکی جـوانی کردۆتـە بژیـوی، پێیـداوە.

کەواتـە: کـە دەفەرمـوێ: ﴿يَرْزُقُ مَن يَشَآءُ﴾، بژیـو بەهـەر کەسـێك دەدا، بیـەوێ، مەبەسـت ئەوەیـە خـوا بـە ویسـتی ڕەهـای خـۆی، لـە بـواری بژیـو پێـدان دا، مامەڵـە لـە گـەڵ بەندەکانیـدا دەکات، لـە ڕاسـتییدا بـەس خوایـە بژیـوی هەمـوو کـەس دەدا، بـەڵام هـەر کەسـە بـە ئەنـدازەی خـۆی، وەك لـە سـوورەتی (هـود)دا، خـوا دەفەرمـوێ: ﴿وَمَا مِن دَآبَّةٍ فِي ٱلۡأَرۡضِ إِلَّا عَلَى ٱللَّهِ رِزۡقُهَا ۝٦﴾ هـود، واتـە: هیـچ پێڕۆیـەك نیـە لەسـەر زەوی، هیـچ ژیاندارێك لەسـەر زەوی نیـە، مەگـەر بژیـوی

لەسەر خوایە، نەك هەر هی مرۆڤەكان، بە هی ژیاندارانیش، بەتیكڕا، بەڵام هەر كەسە و هەر ژیاندارە بە پێی خۆی، بە گوێرەی سیستمێك خوا بژیوی دەدا، هەر زیندەوەرەو هەر ژیاندارە، بە جۆرێك، لەو بارەوەش پێشتر كورتە باسێكمان كرد، ئەوەش بەو واتایە نیە كە مادام بژیو لەسەر خوایە، كەواتە ئینسان پاڵداتەوەو هەڵخزێ، كردو كۆش و هەوڵدان بە خەرج نەدات، بەڵكو خوا لە میانی هەوڵدانی مرۆڤەكاندا، لە میانی كارو كاسبیی و گەڕان و سووڕانانیان دا بژیویان دەدا، ئەگەر كەم ئەگەر زۆر.

٣)- ﴿وَهُوَ ٱلْقَوِىُّ ٱلْعَزِيزُ﴾، هەر ئەویش (خوا ﷻ) بەهێزەو زاڵ و باڵادەستە، كەواتە: خوا لوتفەكەی لە شوێنی خۆیدا بەكاردێنێ، هێزو باڵادەستییەكەشی لە جێی خۆیدا بەكاردێنێ، بەدڵنیاییش خوا ﷻ خاوەنی هەموو سیفەتە بەرزو پەسندەكانە، چ ئەوانەی كە ئێمە دەیانزانین، چ ئەوانەی ئێمە نایانزانین، ئەوانەی ئێمە دەیانزانین، ئەوانەن زیاتر پەیوەستن بە ژیانی ئێمەوە، بە گرنگیی پێدانی ئێمەوە هەیە، بەڵام بێگومان سیفەتەكانی خوا، بەس ئەوەندە نین كە ئێمە دەیانزانین، وەك لە فەرمایشتی پێغەمبەریشدا ﷺ هاتوە: {**اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِكُلِّ اسْمٍ هُوَ لَكَ سَمَّيْتَ بِهِ نَفْسَكَ، أَوْ أَنْزَلْتَهُ فِي كِتَابِكَ، أَوْ عَلَّمْتَهُ أَحَدًا مِنْ خَلْقِكَ، أَوِ اسْتَأْثَرْتَ بِهِ فِي عِلْمِ الْغَيْبِ عِنْدَكَ**} **(أخرجه ابن حبان: ٩٧٢، قال شعيب الأرنؤوط: إسناده صحيح).**

واتە: ئەی خوایە! داوات لێدەكەم، بە هەر ناوێكت كە كردووتە ناوی خۆت، یان لە كتێبەكەتدا داتبەزاندوە، یاخود فێری یەكێك لە دروستكراوەكانی خۆتت كردوە، یاخود لە لای خۆت هێشتووتەوە لە زانیاریی پەنهانتدا (بەس خۆت دەیزانی).

بەڵام بێگومان خوا ﷻ هەر كەسە بەپێی ئەوە كە شایستەی بێ، بە سیفەتەكانی لە گەڵیدا مامەڵە دەكات.

٤)- ﴿مَن كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ ٱلْأَخِرَةِ﴾، هەر كەسێك بەرهەم و كشتوكاڵی كۆتایی بوێ، (**الحَرْثُ: إِلْقَاءُ البَذْرِ فِي الأَرْضِ**): (**حرث**): بریتیە لە تۆو وەشاندن، لە زەوییدا. (**حَرْثَ**

الأَرْضَ، يَحْرِثُهَا) واتە: زەوییەکەی کێڵا، دەیکێڵێ یان تۆوی تێدا وەشاند، دەیوەشێنێ، بەڵام لێرەدا: (**احَترثَ يَحْتَرِثُ أَي: يَكْتِسِبُ، وَأُطْلِقَ الحَرْثُ هُنَا عَلَى ثَمَراتِ الأَعْمَالِ وَفَوَائِدِهِ، أَي: مَنْ يُرِيْدُ ثَوَابَ الآخِرَة**)، (**يحترث**): (**يَكْتَسِب**)، شت بەدەست دێنێ، لێرەدا وشەی (**حَرْث**) بە کارهێنراوە بۆ بەرهەمی کردەوەکان و، سوودی کردەوەکان، واتە: هەرکەس پاداشتی ڕۆژی دوایی دەوێ.

کەواتە: ﴿ مَن كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ ٱلْأَخِرَةِ ﴾، یانی: (**مَنْ كَان يُرِيْدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا**) هەر کەسێ پاداشتی ڕۆژی دوایی بوێ، یان هەر کەسێك بەرهەمی ڕۆژی دوایی بوێ.

٥)- ﴿ نَزِدْ لَهُۥ فِى حَرْثِهِۦ ﴾، ئێمە لەو بەرهەم و دەستکەوتەیدا (کە بۆ ڕۆژی دوایی مەبەستیەتی پەیدای بکات) بۆی زیاد دەکەین، چونکە خوا لە سوورەتی (الأنعام) دا، دەفەرموێ: ﴿ مَن جَآءَ بِٱلْحَسَنَةِ فَلَهُۥ عَشْرُ أَمْثَالِهَا ﴿١٦٠﴾ ﴾، واتە: هەر کەسێك چاکەیەك بێنێت، دە (١٠) بەرانبەری، دە هێندەی پاداشت دەدرێتەوە، بەڵکو پێشتر گوتمان لە سوورەتی (البقرة)دا، خوا ﷻ وێنەیەك دێنێتەوە، کە ئەوە دەگەیەنێ، خوا یەك بە حەوتسەدیش پاداشت دەداتەوەو زیاتریش.

٦)- ﴿ وَمَن كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ ٱلدُّنْيَا نُؤْتِهِۦ مِنْهَا ﴾، هەر کەسێکیش کشت وکاڵ و بەرهەمی دنیای بوێ، لەوە پێی دەدەین، بە ئەندازەی ئەوەی خۆی ماندووکردووەو هۆکارەکانی ڕەچاو کردوون، یانی: هەر کەسێك بە کردەوەکانی و بە هەوڵدانەکەی، بەرهەمی دنیای بوێ، دەستکەوتی دنیای بوێ، کە بریتیە لە گوزەرانی دنیا، ئێمە بەو ئەندازەیەی بۆی دیارییکراوە، پێی دەدەین، وەك لە سوورەتی (**الإسراء**)دا، دەفەرموێ: ﴿ مَّن كَانَ يُرِيدُ ٱلْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُۥ فِيهَا مَا نَشَآءُ لِمَن نُّرِيدُ ﴿١٨﴾ ﴾، واتە: هەر کەسیش ژیانی پەلەی (دنیای) بوێ، بە پەلە بۆی پێش دەخەین، ئەوەندەی کە بمانەوێ، بۆ هەر کەسێك کە مەبەستمان بێ.

٧)- ﴿ وَمَا لَهُۥ فِى ٱلْأَخِرَةِ مِن نَّصِيبٍ ﴾، لە ڕۆژی دواییدا، هیچ پشك و بەشی نیە.

بۆیەش لە ڕۆژی دواییدا بێ بەش دەبێ، چونكە مەبەستی لە كۆشش و كردەوەكانی، بە دەستهێنانی پاداشتی خواو، بەرهەمی ڕۆژی دوایی نەبووە، یانی: هەر كەسێك بۆ دوارۆژ كار نەكات و، لە كردەوەكانی دا مەبەستی نەبێ پاداشتی ڕۆژی دوایی وەدەست بێنێ، بەش و پشكی لەوێ نابێ، وەك شاعیرێك لەو بارەوە دەڵێ:

يا مُؤثِرَ الدُّنيَا عَلَى دِينِهِ وَمُشْتَرٍ دُنْيَاهُ بالآخِرَة

بِعْتَ الَّذِي يَبْقَى بِمَا يَنْقَضِي تَبّاً لَهَا مِنْ صَفْقَة خَاسِرَة

ئەی ئەو كەسەی دنیای بەسەر دینیدا هەڵبژاردوە، دنیای كڕیوە دوارۆژی پێداوە!

شتێكت فرۆشتوە كە دەمێنێتەوە، بە شتێك كە دەبڕێتەوە، هەر لەبەین بچی، چ سەودایەكی زیانبارە!

با لەوبارەوە سێ فەرمایشتی پێغەمبەریش بێنین ﷺ:

یەكەمیان: {**عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ رضي الله عنه، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «بَشِّرْ هَذِهِ الْأُمَّةَ بِالسَّنَاءِ وَالرِّفْعَةِ، وَالنَّصْرِ، وَالتَّمْكِينِ فِي الْأَرْضِ، فَمَنْ عَمِلَ مِنْهُمْ عَمَلَ الْآخِرَةِ لِلدُّنْيَا، لَمْ يَكُنْ لَهُ فِي الْآخِرَةِ نَصِيبٌ»**} **(أخرجه أحمد: ٢١٢٥٨، وقال الهيثمي (٢٢٠/١٠): رجاله رجال الصحيح، وأخرجه ابن حبان: ٤٠٥، والحاكم: ٧٨٦٢، وقال: صحيح الإسناد).**

واتە: ئوبەی كوڕی كەعب رضي الله عنه دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: مژدە بدە بەم ئوممەتە بەڕۆشنیی و بەرزیی و یارمەتییدران و پێ چەسپێنران لە زەویدا (دەستەڵات) [بە مەرجێك كردەوەیەك كە بۆ ڕۆژی دوایی دەیكەن، مەبەستیان پێی دنیا نەبێ]، بەڵام هەر كەسێكیان كردەوەیەكی ڕۆژی دوایی بكات، بۆ وەدەستهێنانی دنیا، لە ڕۆژی دواییدا هیچ پشك و بەشی نیە.

دووەمیان: {**عَنْ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رضي الله عنه، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى»**} **(أخرجه البخاري: ١، ومسلم: ١٩٠٧، وأبو داود: ٢٢٠١).**

واتـە: عومـەری کـوڕی خەتتـاب ﷺ دەڵـێ: پێغەمبـەری خـوا ﷺ فەرمـووی: بێگومـان کـردەوەکان (کـردەوە چاکـەکان) بـە پێـی نیـازو مەبەسـتەکانن، بـۆ هـەر کەسـێکیش بەگوێـرەی نیـازو مەبەسـتەکەی پاداشـتی هەیـە.

سێیەمیان: {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، قَالَ: تَلَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ﴿مَن كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَن كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِن نَّصِيبٍ﴾، ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى: ابْنَ آدَمَ! تَفَرَّغْ لِعِبَادَتِي امْلَأْ صَدْرَكَ غِنًى، وَأَسُدَّ فَقْرَكَ، وَإِلَّا تَفْعَلْ، مَلَأْتُ صَدْرَكَ شُغْلًا، وَلَمْ أَسُدَّ فَقْرَكَ} (أخرجه الترمذي: ٢٦٦٦، والحاكم: ج٢، ص٤٤٣، والبيهقي في الشُّعب: ج٧، ص٢٨٩، وَصَحَّحَهُ الألباني في «الصحيحة»: ٣٥٩).

واتـە: ئەبـوو هورەیـرە ﷺ دەڵـێ: ڕۆژێـك پێغەمبـەر ﷺ ئـەم ئایەتـە موبارەکـەی خوێنـدەوە: ﴿مَن كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَن كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِن نَّصِيبٍ﴾، دوایـی فەرمووی: خوا تعالى دەفەرموێ: ئـەی ڕۆڵـەی ئادەم! بـۆ بەندایەتیـی مـن خـۆت یەکلابکـەوە، سینەت پـڕ دەکـەم لـە بـێ نیازیـی و، کەلێنـی هەژارییشـت بـۆ دەگـرم، بـەڵام ئەگـەر وانەکـەی، سـینەت دەکـەم پڕدەکـەم لـە سـەرقاڵیی و، کەلێنـی هەژارییشـت بـۆ ناگـرم.

واتـە: ئەگـەر ئینسـان بەڕاستیی نیـەتی لـێ بێنـێ، بەندایەتیـی بـۆ خـوا بـکات و بـە پێـی تواناش دەسـت بجووڵێنـێ و ڕەچـاوی هـۆکارەکان بـکات، خـوا تعالى مشـووری لێ دەخـوات و سەرپەرشـتیی دەکات، هیـچ گومانێـك لـەوە دانیـە، بـە ئەنـدازەی ئـەوە کـە خـۆت بـۆ خـوا یەکلایـی دەکەیـەوە، خـوا سەرپەرشـتییت دەکات، بـە ئەنـدازەی ئـەوە کـە پشـت بـە خـوا دەبەسـتی، خـوا پشـتت دەگـرێ، بـە ئەنـدازەی ئـەوە کـە لـە خـوا چاوەڕوانیـی دەکـەی، خـوا پێـت دەدا، بـەڵام چاوەڕوانییـەکی شـێوەی خۆزگـە خواسـتن، نـا، بەڵکـو ئومێـدەوار بـوون.

(رجـاء) ئومێـد، ئەوەیـە کـە مـرۆڤ ئومێـدەوار بـێ بـە ڕەحمـەتی خـواو، دەسـتیش بجووڵێنـێ، هۆکارەکانیـش دەسـتەبەر بـکات بـە پێـی توانـا، بـەڵام (أُمْنِيَّـة) خۆزگـە، ئەوەیـە کـە ئینسـان هـەر خۆزگـە بخـوازێ، بـەڵام هـۆکارەکان نەگرێتـە بـەر.

مەسەلەی دووەم:

هەر کەس بەرنامەی ژیان بۆ خەڵك دابنێ، خۆی کردوە بە هاوبەشی خواو، کەسانێکیش بەوە ڕازیبن، بە ستەمکار دادەنرێن، لە ڕۆژی دواییشدا ترس و لەرزیان دەبێ لە کردەوەکانیان، سزاشیان هەر بە سەردێ، بەڵام بڕوادارانی کردار باش، لە بەهەشتدا لە نێو باخ و گوڵزاردان، پێغەمبەریش ﷺ هیچ چاوەڕوانییەکی لە خەڵك نیە، لە بەرانبەر گەیاندنی پەیامی خوادا پێیان، تاکە کرێیەك، پاداشتێك لێیان بخوازێ، بریتیە لە حەزکردنی بە نیزیکییان لە خوا ﷻ:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿أَمْ لَهُمْ شُرَكَٰٓؤُاْ شَرَعُواْ لَهُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنۢ بِهِ ٱللَّهُۚ وَلَوْلَا كَلِمَةُ ٱلْفَصْلِ لَقُضِىَ بَيْنَهُمْۗ وَإِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢١﴾ تَرَى ٱلظَّٰلِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُواْ وَهُوَ وَاقِعٌۢ بِهِمْۗ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فِى رَوْضَاتِ ٱلْجَنَّاتِۖ لَهُم مَّا يَشَآءُونَ عِندَ رَبِّهِمْۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَضْلُ ٱلْكَبِيرُ ﴿٢٢﴾ ذَٰلِكَ ٱلَّذِى يُبَشِّرُ ٱللَّهُ عِبَادَهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِۗ قُل لَّآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا ٱلْمَوَدَّةَ فِى ٱلْقُرْبَىٰۗ وَمَن يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهُۥ فِيهَا حُسْنًاۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٢٣﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم سێ ئایەتە، لە سێزدە بڕگەدا:

١)- ﴿أَمْ لَهُمْ شُرَكَٰٓؤُاْ﴾، یان ئایا هاوبەشانێکیان هەن، وشەی (أَمْ): هەندێك دەڵێن: بە مانای: بەڵام (بَلْ)ە، یانی: (بَلْ لَهُ شُرَكَاء) هەندێکیش دەڵێن: بە مانای (بَلْ) و، هەمزەی ئیستفهامیشە، یانی: (بَلْ أَلَهُمْ شُرَكَاء) بەڵکو ئایا هاوبەشیان هەن؟ ئنجا (**الإِسْتِفْهَام للتَّوْبِيخ وَالإِنْكَار**) پرسیارکردنەکە لێرەدا بۆ سەرزەنشتکردن و نکووڵییلێکردنە، یانی: نەدەبوو هاوبەشیان هەبن و هاوبەشان بۆ خوا دابنێن، ئەوانەی لە خەیاڵی هەندێك لە مرۆڤەکاندا دەیانهێننە ڕیزی خواو، وەك خوا مامەڵەیان لەگەڵدا دەکەن، لە شتێك لە شتەکاندا، تایبەتمەندییەك لە تایبەتمەندییەکانی خوادا، وەك:

١- بەشێك لە وەدیهێنانیان پاڵدەدەنە لا.

٢- بەشێك لە پەروەردگارێتیی و بەشێك لە خاوەندارێتییان، پاڵدەنەلا.

٣- یەكێك لە سیفەتەكانی خواو یەكێك لە ناوەكانی خوایان بۆ بەكاربێنن.

٤- بەشێك لە پەرستراوێتیی كە تایبەتە بە خواوە، بۆیان بەكاربێنن، ئەوانە بە هاوبەش بۆ خوا لە قەڵەمدراون لە خەیاڵی ئەو هاوبەش بۆ خوا دانەرانەدا، ئەگەرنا لە واقیعدا خوا هاوبەشی نین.

خوا دەفەرموێ: ئایا هاوبەشیان هەن:

٢)- ﴿ شَرَعُوا۟ لَهُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنۢ بِهِ ٱللَّهُ ﴾، لە ئایین شتێكیان بۆ داناون، ڕێیەكیان پێشانداون كە خوا مۆڵەتی پێنەداوە؟ (**شَرَعَ الدِّيْن وَشَرَّعَهُ، أي: سَنَّهُ وَبَيَّنَهُ**)[1] وشەی (**شَرَعَ**) بە سیانیی (**ثُلاثي**)، و (**شَرَّعَ**) بە چواریی (**رُبَاعِي**) هەردووكیان بە مانای (**سَنَّهُ وَبَيَّنَهُ**) ڕێیەكەی داناو ڕوونی كردەوە (**شَرَّعَ الدِّيْن**) یان (**شَرَعَ شَرَعَ الدِّين**) هەردووكیان یانی: بەرنامەو، ئایینی دانا.

﴿ مَا لَمْ يَأْذَنۢ بِهِ ٱللَّهُ ﴾، یانی: (**مَا لَمْ يَأْذَن بَشَرْعِهِ وَتَشْرِيْعِهِ**) شتێك كە خوا ڕێی نەداوە، پێشان بدرێ و دابنرێ، (**الطبري**) دەڵێ: (**مَا لَمْ يُبِحِ اللَّهُ لَهُمْ ابْتِدَاعَهُ**) ئایا بەرنامەیەكیان داناوە كە خوا بۆی ڕەوا نەكردوون، ڕێی پێنەداون دایبهێنن؟!

٣)- ﴿ وَلَوْلَا كَلِمَةُ ٱلْفَصْلِ لَقُضِىَ بَيْنَهُمْ ﴾، ئەگەر وشەی لێك جیاكردنەوە نەبووایە، دادوەرییان لە نێوانیاندا دەكرا، وشەی لێك جیاكردنەوە (**كَلِمَة الفَصْل**) چییە؟ {**هِيَ مَا قَدَّرَهُ اللَّهُ وَأَرَادَهُ مِنْ إِمْهَالِهِمْ. والفَصْلُ: الفَاصِلُ الَّذِي لا تَرَدُّدَ فِيهِ**} (**كَلِمَة الفَصْلُ**): ئەوەیە كە خوا ویستوویەتی مۆڵەتیان بدات، لە دنیادا سزایان نەدا لەسەر كردەوە خراپەكانیان، وشەی (**فَصل**)یش، بریتیە لە هەڵبڕینی شتێك و بڕیار لە سەردانی كە دڵ لە دڵ دانی تێدا نەبێ.

---

(١) المعجم الوسيط: ص٤٧٩.

(الطبري) دەڵێ: (وَلَوْلَا السَّابِقُ مِنَ اللَّهِ فِي أَنَّهُ لَا يُعَجِّلُ لَهُمُ الْعَذَابَ فِي الدُّنْيَا، وَأَنَّهُ مَضَى مِنْ قِيلِهِ إِنَّهُمْ مُؤَخَّرُونَ بِالْعُقُوبَةِ إِلَى قِيَامِ السَّاعَةِ، لَفَرَغَ مِنَ الْحُكْمِ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ، بِتَعْجِيلِهِ الْعَذَابَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا)[1]، واتە: ئەگەر لەبەر ئەوە نەبووایە خوا پێشتر بڕیاری داوە، کە لە دنیادا سزایان نادات و پێشتر بڕیاری داوە کە سزادانیان دواخراوە هەتا بەرپابوونی قیامەت، لە دادوەریی کردن لە نێوان ئێوەو ئەوان دا، تەواو دەبوو، کە سزایان بۆ پێشبخات لە دنیادا.

بەڵام بە پێی سسیتمێ کە خوا دایناوە لە ژیانی بەشەردا، دنیا جێی هەوڵدان و کردو کۆشەو، خوا ﷻ دەرفەتی داوە بە مرۆڤەکان چی دەکەن و چۆن دەکەن؟ هیچ لە مپەرو کۆسپی لە بەردەم دا دانەناون، مەگەر عەقڵی خۆیان و شەرعی خوای پەروەردگار، ئەگەرنا هیچ کۆسپ و لەمپەرێکیان لە بەردەمدا نیە، چاکە دەکەن، یاخود خراپە دەکەن، بەڵام لە قۆناغێکی دیکەی ژیاندا، کە ڕۆژی دواییە، لەوێ لەسەر ئەوە کە لە دنیادا کردوویانە، ئەگەر خراپ بوو بێ، سزاو، ئەگەر چاك بووبێ، پاداشت دەدرێنەوە.

٤)- ﴿ وَإِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ لَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾، بە دڵنیایی ستەمکارانیش ئازارو سزایەکی بە ئێشیان هەیە، (ظَالِمِيْن) یانی: ئەو کافرو هاوبەش بۆ خوادانەرانەی ستەمیان لە خۆیان کردوە. ئەمە لێرەدا: (إِظْهَارٌ فِي مَقَام الإِضْمَار) دەرخستنە لە جێی پەنهانکردن، خوا دەیتوانی بفەرموێ: (ولَهُمْ عَذَابٌ أَلِيْم) چونکە قسە لەسەر ئەوانەیە کە هاوبەشیان بۆ خوا داناوە، بەڵام بە (ظالم)یش ناوزەندیان دەکات، تاکو دەرکەوێ کە ئەوانەی وێڕای هاوبەشدانان، ستەمکاریشن.

٥)- ﴿ تَرَى ٱلظَّٰلِمِينَ مُشۡفِقِينَ مِمَّا كَسَبُواْ ﴾، تۆ ستەمکاران دەبینی ترس و بیمیان هەیە لە بەر ئەوەی کردوویانە.

لێرەدا مەبەست پێی ڕۆژی دواییە.

---

(١) جامع البيان، ج٢٠، ص٤٩٣.

٦)- ﴿ وَهُوَ وَاقِعُۢ بِهِمۡ ﴾، ئەوەش کە لێی دەترسێن، هەر دەکەوێتە سەریان، یانی: **(تَرَى يَا مُحَمَّد! الْكَافِرِينَ بِاللَّهِ يَوْم الْقِيَامَة، وَجِلِينَ خَائِفِينَ مِنْ عِقَابِ اللَّهِ عَلَى مَا كَسَبُوا فِي الدُّنْيَا مِنْ أَعْمَالِهِمُ الْخَبِيثَة)**، ئەی موحەممەد ﷺ! {یان: ئەی هەر کەسێك کە قورئان دەخوێنیْ!} تۆ بێبڕوایان بە خوا لە ڕۆژی هەڵسانەوەدا دەبینی، دڵ بەترس و لەرزن، زۆر هەست بەترس دەکەن، لە سزای خوا، لە سەر ئەو کردەوە پیس و خراپانەی کردوویانن، ئنجا ئایا ترسەکەیان دەبێتە هۆی ئەوەی دەربازبن؟ نەخێر، ﴿ وَهُوَ وَاقِعُۢ بِهِمۡ ﴾، ئەو سزایەش هەر دەکەوێتە سەریان. **(وَقَعَ عَلَيْه: سَقَطَ عليه)** کەوتە سەری، ئەو سزایە هەر پێیانەوە دەنووسێ، پێیانەوە دەچەسپێ، **(وَهُمْ ذَائِقُوه لَا مَحَالَة)** ئەوان هەر دەشیچێژن، هیچ دەرەتانیان نیە.

ئەوە بەنسبەت هاوبەش بۆ خوا دانەرانەوە کە خوا بە ستەمکارانیش ناوزەدی کردوون، ئنجا بابزانین بڕواداران سەرنجامیان چۆنە؟

٧)- ﴿ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فِي رَوۡضَاتِ ٱلۡجَنَّاتِۖ ﴾، ئەوانەی بڕوایان هێناوە {بە هەموو ئەو شتانەی پێویستە بڕوایان پێ بهێنرێ}و کردەوە چاکەکانیان ئەنجامداون، بە عەقڵ و دڵیان، بە زمانیان، بە ئەندامەکانیان.

٨)- ﴿ لَهُم مَّا يَشَآءُونَ عِندَ رَبِّهِمۡۚ ﴾، هەرچی بیانەوێ لە لای پەروەردگاریان هەیانە، هەرچی ئارەزووی بکەن و بیخوازن هەیانە.

ئەم تەعبیرە لە شوێنی دیکەش دا زۆر هاتوە لە قورئاندا: ﴿ لَهُم مَّا يَشَآءُونَ عِندَ رَبِّهِمۡۚ ﴾ چونکە وەك عەرەب گوتوویانە: **(كُلُّ الصَّيْدِ فِي جَوْفِ الفَرَى)** هەموو نێچیرەکان لە نێو **(فَرَى)**دان، **(فَرَى)**: جۆرە ئاژەڵێکە زۆر قەڵەوو گۆشتنە، پێم وایە بە کوردیی (چوالوو) و (کوڕەبەشە)ی پێدەڵێن، کە ئەگەر بگیرێ، ڕاوچیی ئیکتیفای پێ دەکات، ئنجا ئەو تەعبیرەش وایەو، بەو تەعبیرانەش هاتوە:

أ- ﴿ وَلَهُم مَّا يَدَّعُونَ ﴾، هەرچی بیخوازن و بیانەوێ، هەیانە، ئەمە هەموو شتێك دەگریتە نێو خۆی.

ب- لە سوورەتی (الزخرف)دا، دەفەرموێ: ﴿وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ ٱلْأَنفُسُ وَتَلَذُّ ٱلْأَعْيُنُ ﴿٧١﴾﴾، واتە: تێیدایە (لە بەهەشت دا) هەرچی نەفسەکان ئارەزووی بکەن و، هەرچی چاوەکانیش لەززەتی لێ بکەن.

ج- لە سوورتی (فصلت)یشدا، دەفەرموێ: ﴿وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِىٓ أَنفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ ﴿٣١﴾﴾، واتە: هەرچی نەفستان ئارەزووی بکات بۆ ئێوە هەیە لەوێداو، هەرچی بشیخوازن بۆ ئێوە لەوێدا هەیە.

٩)- ﴿ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَضْلُ ٱلْكَبِيرُ﴾، ئا ئەوەیە بەخششی گەورە، وشەی (**فَضْل**)، هەم بە مانای بەرزیی و پێگەی بەرز دێ، وەك (**فُلَانٌ ذُو فَضْلٍ**) واتە: خاوەن پێگەی بەرزە، خاوەن شەڕەفە، خاوەن بەرزییە، هەروەها بە مانای زێدەیی لە بەخشینیشدا دێ، دەگوترێ: (**هُوَ صَاحِبُ فَضْلٍ عَلَيَّ**) یانی: ئەو زێدەیی بە من داوە.

١٠)- ﴿ذَٰلِكَ ٱلَّذِى يُبَشِّرُ ٱللَّهُ عِبَادَهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ﴾، ئا ئەوەیە خوا موژدەی پێدەدات بە بەندەکانی، کە بڕوایان هێناوەو کردەوە باشەکانیان کردوون، ﴿ذَٰلِكَ ٱلَّذِى﴾ یانی: (**ذَٰلِكَ الَّذِي يُبَشِّرُ الله بِهِ عِبَادَهُ**) وشەی (**بە**) نەهاتوە، لەبەر ئەوەی بە سیاق و سەلیقە دەزانرێ، ئا ئەوەیە کە خوا موژدەی پێ دەدات، بەو بەندانەی ئیمانیان هێناوەو کردەوە باشەکانیان کردوون، وەك پێشتریش گوتمان: بڕوایان هێناوە، واتە: بە هەموو ئەو شتانەی پێویستە بڕوایان پێبهێنرێ، ﴿وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ﴾ کردەوە باشەکانیان ئەنجامداون، چ پەیوەندییان بە دڵ و عەقڵیانەوە هەبێ، چ پەیوەندییان بە دەربڕینەکانی زمانەوە بێ، چ پەیوەندییان بە ئەندامەکانەوە هەبێ، لە خودی خۆیاندا، لەگەڵ ماڵ و خێزان دا، لەگەڵ کۆمەڵگا دا، لەگەڵ گەورەو گچکەدا، هەمووی هەمووی دەگرێتەوە.

وشەی (**رَوْضَات**) کۆی (**رَوْضَة**)یە، (**الرَّوْضَةُ: الأَرْضُ ذَاتُ الخَضِرَةِ؛ والبُسْتَانُ الحَسَن؛ يُقَالُ مَجْلِسُهُ كَأَنَّهُ رَوْضَةٌ**) (**رَوْضَة**) بەزەوییەکی سەوزایی دەگوترێ، بە کوردیی مێرگ و مێرگوزار، گوڵ و گوڵزار، دەگوترێ: کۆڕی فڵانکەس دەڵێی ڕەوزەیە، وەك باخچەو، گوڵ و گوڵزار.

دوایی خوا ﷻ ڕوو لە پێغەمبەری خاتەم ﷺ دەکات، چونکە ئەوان هەندێ جار پێغەمبەری خاتەمیان بەوە تۆمەتبار دەکرد، کە مەبەستی حوکمڕانییە، یان مەبەستی خۆ بەسەردا فەرزکردنیانی هەیە، یان مەبەستی بە دەستهێنانی سەروەت و سامان، یان گەورەیی کردنە بەسەریاندا.

١١)- ﴿ قُل لَّآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ أَجۡرًا إِلَّا ٱلۡمَوَدَّةَ فِي ٱلۡقُرۡبَىٰ ﴾، بڵێ: بەدڵنیایی {لەسەر گەیاندنی ئەم پەیامەی خوا} هیچ کرێ و پاداشتێکتان لێ داوا ناکەم، لە بەرانبەریدا، جگە لە خۆشویستنی نیزیکیی، خۆشویستن لە نیزیکییدا، واتە: چاوەڕوانییم تەنیا ئەوەیە: حەز دەکەم و پێم خۆشە، ئێوە لە خوا نیزیك بن، شتێك چاوەڕوان بکەم لە ئێوە لە بەرانبەر گەیاندنی پەیامی خوادا پێتان، هەر ئەوەیە کە لە خواتان نیزیك بخەمەوە، ئەمە ئەو مانایەیە کە لەگەڵ سیاقی ئایەتەکان و، لەگەڵ ئایەتەکانی دیکەشدا گونجاوە، بۆیەش وا دەڵێم: چونکە ئەم ڕستە قوڕئانییە، زانایانی ڕوونکەرەوانی قوڕئان، چوار مانایان بۆ داناون!

١٢)- ﴿ وَمَن يَقۡتَرِفۡ حَسَنَةً نَّزِدۡ لَهُۥ فِيهَا حُسۡنًا ﴾، هەر کەسێك چاکە بکات، چاکیی بۆی تێدا زیاد دەکەین. (يَقْتَرِف) یانی: (يَكْتَسِب) وەدەست بێنێ.

واتە: پاداشتی چاکتری دەدەینەوە لە کردەوە چاکەکەی خۆی.

١٣)- ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ شَكُورٌ ﴾، بە دڵنیایی خوا لێبوردەی سوپاسگوزارە، واتە: بۆ چاکەکاران لە هەڵەو کەم و کوڕییەکانیان دەبووریێ، بۆ چاکەکانیشیان بە چاکتر پاداشتیان دەداتەوەو، خوای بەرزیش سوپاسگوزارە سەبارەت بە بەندەکانی.

کورتە باسێک لەبارەی مانای ﴿قُل لَّآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ أَجۡرًا إِلَّا ٱلۡمَوَدَّةَ فِي ٱلۡقُرۡبَىٰ﴾ ەوە:

بەڕێــــزان!

هەرچەنـدە ئـەم ڕسـتە قورئانییـە، ڕوونکـەرەوانی قورئـان زۆریـان قسـە لەبـارەوە کــردووەو - وەك پێشــتر گوتمــان - ســێ مانایــان بــۆ کــردوون، بــەڵام مانایــەك کــە لــە هەمــووان پــتر بــە عەقــڵ و دڵــەوە دەنووســێ، لەبــەر چەنــد بەڵگەیــەك کــە ئاماژەیەکیــان پــێ دەکەیــن، ئەوەیــە:

١- ئەی خەڵکینە! من هیچ کرێ و پاداشتێکم لێتان ناوێ جگە لە حەزو خۆشەویشتییم بۆ نیزیکییتان لە خوای بەرزی مەزن. پێم وایە ئەم مانایەیان لە هەموویان ڕێکترەو، لە هەموویان لەگەڵ سیاقی ئایەتەکانیش دا گونجاوترەو، لەگەڵ کەسایەتیی پێغەمبەریش دا ﷺ تەبایەو، لەگەڵ ئایەتەکانی دیکەی قورئانیشدا دێتەوە، کە لە چەند شوێنان خوا ﷻ ئەوەی جەخت کردۆتەوە کە پێغەمبەری خاتەم ﷺ هیچ چاوەڕوانییەکی لە خەڵك نیە، بۆ وێنە:

أ- لە سووڕەتی (ص)دا، دەفەرموێ: ﴿قُلۡ مَآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ مِنۡ أَجۡرٖ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلۡمُتَكَلِّفِينَ ﴿٨٦﴾﴾، واتە: بڵێ من هیچ کرێ و پاداشتێکتان لێ چاوەڕێ ناکەم و من لە باری شان گرانکەرانیش نیم، یاخود من لە کەسانێك نیم شتێك بڵێم وا نەبێ، لە لاف لێدەران نیم، لاف لێ بدەم و دەعوایەك بکەم، وا نەبێ.

ب- لە سووڕەتی (**الطور**)دا، دەفەرموێ: ﴿أَمۡ تَسۡـَٔلُهُمۡ أَجۡرٗا فَهُم مِّن مَّغۡرَمٖ مُّثۡقَلُونَ ﴿٤٠﴾﴾.

ج- هەروەها لە سووڕەتی (**القلم**)یشدا، هاتوە لە ئایەتی (٤٦)، دەفەرموێ: ﴿أَمۡ تَسۡـَٔلُهُمۡ أَجۡرٗا فَهُم مِّن مَّغۡرَمٖ مُّثۡقَلُونَ﴾، واتە: ئایا تۆ پاداشت و کرێیەکیان لێ داوا دەکەی،

بۆیە باری شانیان قورس بووە، لەبەر ئەو داوایەی دەکەوێتە سەریان، ئەو غەرامەیەی دەیانکەی، ئایا وایە! نەخێر.

ئنجا با تەماشایەکی قسەی توێژەرەوانی قورئان بکەین:

٢- لەوبارەوە ئەم دەقە دێنین، کە مانایەکی دیکەی دووامی تێدایە:

(عَـنِ ابْـن عَبَّـاس رَضِيَ اللـهُ عَنْهُـمَا، فِي قَوْلِـهِ: {لا أَسْـأَلُكُمْ عَلَيْـهِ أَجْـرَاً، إِلاَّ الْمَـوَدَّة فِي الْقُـرْبَى} قَـالَ: لَـمْ يَكُـنْ بَطْـنٌ مِـنْ بُطُـون قُرَيْـش إِلاَّ وَبَـيْنَ رَسُـول اللَّـه ﷺ وَبَيْنهـمْ قَرَابَـة، فَقَـالَ: قُـلْ لَا أَسْـأَلُكُمْ عَلَيْـهِ أَجْـرَاً، أَنْ تَـوَدُّونِي فِي الْقَرَابَـةِ الَّتِـي بَيْنِـي وَبَيْنَكُـمْ) (أخرجـه البخـاري: ٣٤٩٧، والترمـذي: ٢٦٢، وأحمـد: ٢٠٢٥، ٢٥٩٤).

واتـە: عەبدوڵـڵای کـوڕی عەبباس (خـوا لـە خـۆی و بـابی ڕازی بـێ)، لـە بـارەی فەرمایشـتی خـواوە کـە دەفەرمـوێ: ﴿ لَّآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ أَجۡرًا إِلَّا ٱلۡمَوَدَّةَ فِى ٱلۡقُرۡبَىٰ ﴾ دەڵـێ: هیـچ بـەرە بابێـك لـە بەرەبابـەکانی قورەیـش نەبـوو، هیـچ تیرەیـەك لـە تیـرەکانی قورەیـش نەبـوو، مەگـەر لـە نێـوان پێغەمبـەری خـوا ﷺ و ئەوانـدا نیزیکیـی هەبـووە، (قورەیـش لـە نەسـەبی دووریانـدا، هەموویـان دەچنـەوە سـەر عەدنـان و، عەدنـان دەچێتـە سـەر ئیسـماعیل)، بۆیـە پێغەمبـەر ﷺ خـوا پێـی فەرمـوو: بڵـێ: لە بەرانبـەر گەیانـدنی پەیامـی خـوادا، هیـچ کـرێ و پاداشـتێکتان لـێ داواناکـەم، جگـە لـەوەی لەبـەر ئـەو خزماتییـەی لـە بەینمانـدا هەیـە، منتـان خۆشـبوێ.

واتـە: ڕەچـاوی خزمایەتییـم لەگـەڵ دا بکـەن، کـە ئـەوەش لـە ڕاسـتییدا کـرێ و پاداشـت نیـە، بەڵکـو لەخۆداهێنانـە دی سـیفەتێکی بـەرزو پەسـندە، کـە لـە قازانجـی خۆتانـە، لـە سـەردەمی نەفامییشـدا قورەیشـییەکان، زۆر بـاسی خزمایەتیـی و، گەیاندنی پەیوەندییـەکانی خزمایەتییـان دەکـرد.

هەڵبەتـە ئـەو واتایـەی عەبدوڵـڵای کـوڕی عەبباس دەیهێنـێ، لەگـەڵ ئـەوەدا کـە ئێمـەش گوتمـان، تێکناگیـرێ، چونکـە ئـەوەش کـرێ و پاداشـت نیـە واتـە: شـتێك نیـە

پێغەمبەر ﷺ لێی بەهرەمەندبێ، ئەگەر ئەوان ڕەچاوی پەیوەندیی خزمایەتیی لەگەڵدا بکەن، بە قازانجی خۆیان تەواو دەبێ، سیفەتێکی باش لە خۆیان دێننە دی، پێغەمبەر ﷺ هیچ سوودێکی ماددیی پێناگات، تاکو بە کرێ و پاداشت بۆی لە قەڵەم بدرێ، هەروەها سوودێکی مەعنەویی بە تایبەت، پێ ناگات.

ئەو مانایەی لە عەبدوڵلای کوڕی عەبباسەوە هێنامان، (**الطبري**) ئەو مانایە زیاتر هەڵدەبژێرێ، وەك لە تەفسیرەکەی خۆی دا[١]، دەڵێ: (**وَأَوْلَى الْأَقْوَالِ فِي ذَلِكَ بِالصَّوَابِ، وَأَشْبَهُهَا بِظَاهِرِ التَّنْزِيلِ: قَوْلُ مَنْ قَالَ: مَعْنَاهُ: قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ! إِلَّا أَنْ تَوَدُّونِي فِي قَرَابَتِي مِنْكُمْ، وَتَصِلُوا الرَّحِمَ الَّتِي بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ**).

دەڵێ: نیزیکترینی قسەکان لەوبارەوە لە ڕاستییەوەو، وێچوویترینیان بە ڕواڵەتی ئایەتەکان، قسەی کەسێکە کە گوتوویەتی مانایەکەی ئەوەیە: من لە بەرانبەر ئەو پەیامەی خوادا، هیچ پاداشت و کرێیەکتان لێ داوا ناکەم، ئەی کۆمەڵی قوڕەیش! مەگەر ئەوە کە لەبەر خزمایەتییم لەگەڵتاندا خۆشتان بوێم و، ئەو پەیوەندییە خزمایەتییەی لە نێوان من و ئێوەدا هەیە، بیگەیەنن.

ئنجا هەر (**الطبري**) مانای یەکەمیش هەر دێنێ و دەڵێ: (**قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ أَيُّهَا النَّاس! عَلَى مَا جِئْتُكُمْ بِهِ أَجْرًا، إِلَّا أَنْ تَوَدَّدُوا إِلَى اللَّه، وَتَتَقَرَّبُوا بِالْعَمَلِ الصَّالِح وَالطَّاعَة**)[٢]، واتە: بڵێ: ئەی خەڵکینە! لەسەر ئەوەی بۆم هێناون، هیچ کرێ و پاداشتێکتان لێ داواناکەم، مەگەر ئەوە کە خۆتان لە لای خوا خۆشەویست بکەن، بە کردەوەی چاك و بە فەرمانبەریی خۆتان لە خوا نیزیك بخەنەوە، بەس ئەو چاوەڕوانییەم لێتان هەیە، (**الطبري**) ئەو دەقەی هێناوە[٣]، بە چەند ڕیوایەتێکی جیاو لە چەند کەسێکی جیاوە.

---

(١) جامع البيان: ج٢٥، ص٧.

(٢) جامع البيان: ج٢٥، ص٢٦.

(٣) بە ژمارەکانی: ٣٠٧٢٢ و ٣٠٧٢٣ و ٣٠٧٢٤ و ٣٠٧٢٥ و ٣٠٧٢٦.

بەڵام وێڕای ئەم دوو مانایە، مانایەکی دیکەشیان هێناوە:

٣- ئەویش ئەوەیە: (**إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى**) یانی: (**إِلاَّ أَنْ تُحِبُّوا قَرَابَتِي**)، واتە: هیچ کرێیەکتان لێ داوا ناکەم، مەگەر ئەوە کە خزمەکانی منتان خۆشبوێن.

ئنجا ئەوانە - بەتایبەتی شیعە - خزمەکانیشیان خولاصە کردوون لە: عەلی و فاتیمەو حەسەن و حوسەین و منداڵەکانی ئەوان دا (خوا لێیان ڕازی بێ)!

کە لە ڕاستییدا ئەم قسەیە، هەم لە گەڵ سیاقی ئایەتەکان دا ناگونجێ، هەم لەگەڵ ئەو ئایەتانەی دیکەدا کە خوای پەروەردگار هەمیشە پێغەمبەری ﷺ بەوە پێناسە کردوە، هیچ چاوەڕوانییەکی لە خەڵك نیە، بەڵام ئەگەر بڵێ: وەرن خزمەکانی منتان خۆشبوێن و چاکەیان لەگەڵدا بکەن، ئەوە جۆرێکە لە کرێ و پاداشت و، لەگەڵ ئەو ئایەتانەی دیکەدا، کە دەفەرموێ: ﴿قُلْ مَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُتَكَلِّفِينَ ﴿٨٦﴾﴾ص، تێکدەگیرێ، بەڵام ئەو مانایەی کە (**الطبري**) هەڵیبژاردوە، کە دەڵێ: ئەوە کە پەیوەندیی خزمایەتییم لەگەڵ بگەیەنن، پێغەمبەر ﷺ مەبەستی پێ ئەوە نەبووە، سوودێکی ماددیی پێ بگەیەنن، بەڵام کە بڵێ: خزمەکانی منتان خۆشبوێن و جیایان بکەنەوە لە خەڵکی دی، بە تەئکید ئەوە جۆرێکە لە پاداشت، چ پاداشتی ماددیی بێ، چ مەعنەویی بێ، کە بە داخەوە تەفسیرکانی شیعەکان بەس ئەو مانایە دێنن، بۆ وێنە:

تەفسیری (المیزان)[١] لەو بارەوە تەفاصیلی زۆری هێناوە، هەروەها تەفسیری (نمونە) کە تەفسیرێکی فارسیی شیعەکانەو لە ژێر چاودێریی (ناصر مکارم شیرازی) و، کۆمەڵێك لە زانایانی شیعەدا نووسراوە[٢]، بیست و دوو (٢٢) لاپەڕە لەو بارەوە دواوەو دەمارگیرییەکی زۆر بێ ماناو بێ سوود، لەو تەفسیرەدا لەو بابەتانەدا هەیە، وەك جاری دیکەش هەر ئاماژەم پێداوە، بەڵام هیچ بەڵگەیەك

---

(١) ج١٨، ص٤٢تا ٤٨.

(٢) ج٢٠، ص٤٠٢ - ٤٢٤.

ئەو قسانەی ئەوان پشتڕاست ناكاتەوە، كە مەبەست لە: (إِلَّا الْمَوَدَّة فِي الْقُرْبَى) یانی: (إلاَّ أَنْ تُحِبُّوا قَرَابَتِي) ڕواڵەتی ئایەتەكەش ئەوە هەر ناگەیەنێ.

(إبن كثیر) لەوبارەوە لە تەفسیرەكەی خۆیدا[1] ئەم دەقەی هێناوە: {عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: ﴿قُل لَّآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ أَجۡرًا إِلَّا ٱلۡمَوَدَّةَ فِي ٱلۡقُرۡبَىٰ﴾، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَنْ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَمَرَ اللَّهُ بِمَوَدَّتِهِمْ؟ قَالَ: فَاطِمَةُ وَوَلَدُهَا، عَلَيْهِمُ السَّلَامُ} (أخرجه الطبراني في المعجم الكبير (٤٤٤/١١) وترتيب الأمالي للشجري برقم: ٧٠٦)، شیعە ئەم دەقە، بە بەڵگە دێننەوە.

واتە: عەبدوڵڵای كوڕی عەبباس (خوا لێیان ڕازی بێ) گوتوویەتی: كاتێك ئەم ئایەتە هاتە خوار: ﴿قُل لَّآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ أَجۡرًا إِلَّا ٱلۡمَوَدَّةَ فِي ٱلۡقُرۡبَىٰ﴾، گوتوویانە: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ! ئەوانە كێن كە ئێمە فەرمانمان پێكراوە خۆشمان بوێن؟ ئەویش ﷺ فەرموویەتی: فاتیمەو منداڵەكانی.

بەڵام (إبن كثیر) دەڵێ: (**وَهَذَا إِسْنَادٌ ضَعِيفٌ، فِيهِ مُبْهَمٌ لَا يُعْرَفُ، عَنْ شَيْخٍ شِيعِيٍّ مُتَحَرِّق، وَهُوَ حُسَيْنٌ الْأَشْقَرُ، وَلَا يُقْبَلُ خَبَرُهُ فِي هَذَا الْمَحَلِّ. وَذِكْرُ نُزُولِ هَذِهِ الْآيَةِ فِي الْمَدِينَةِ بَعِيدٌ؛ فَإِنَّهَا مَكِّيَّةٌ وَلَمْ يَكُنْ إِذْ ذَاكَ لِفَاطِمَةَ أَوْلَادٌ بِالْكُلِّيَّةِ، فَإِنَّهَا لَمْ تَتَزَوَّجْ بِعَلِيٍّ إِلَّا بَعْدَ بَدْرٍ مِنَ السَّنَةِ الثَّانِيةِ مِنَ الهِجْرَةِ**).

واتە: ئەمە سەنەدێكی بێهێزەو، ڕاوییەكی نەناسراو هەیە، نازانرێ كێیە، ئەویش لە شێخێكی سووتاوی شیعییەوە كە پێی دەگوترێ: (**حُسَيْنٌ الْأَشْقَر**) كە پیاوی وەك ئەو لەو بارەوە، ئەو هەواڵەی لێ وەرناگیرێ، (یانی: جێی متمانە نیە)، ئنجا ئەوە كە باس دەكرێ: ئەم ئایەتە لە مەدینە هاتۆتە خوار، ئەوە دوورە، چونكە ئەم ئایەتە مەككەییەو فاتیمەش (خوا لێی ڕازی بێ)، ئەو كاتە هیچ منداڵی نەبوون {كە ئەم ئایەتە هاتۆتە خوارێ، كە سوورەتێكی مەككەییە} چونكە فاتیمە هاوسەرگیریی لەگەڵ عەلی دا نەكرد، مەگەر دوای جەنگی بەدر، لە ساڵی دووەمی كۆچیی دا.

---

(١) ج٨، ص٣٠٧.

واتە: بەلای کەمەوە پێنج، شەش ساڵ دوای هاتنە خوارێی ئەم سوورەتە، کە ئەگەر ئەم سوورەتە لە ساڵی هەشت و نۆی پێغەمبەرایەتییش دا هاتبێتە خوارێ، هەتا ساڵی سێزدە، هەر لەوێ بوون، دوایی دوو ساڵیش دوای ئەوە، یانی: بەلای کەم پێنج ساڵی پێچوون، ئەوجار فاتیمەو عەلی (خوا لێیان ڕازی بێ) هاوسەرگیرییان کردوە، دوایی ساڵێك، دوو ساڵیشی پێچوون، تاکو حەسەن و حوسەین هاتوونە دنیا!

کەواتە: ئەوەی کە ئەوان گوتوویانە، هیچ ڕێی تێناچێ، بۆیە وەك گوتمان: ئەو مانایەی بێ گرێ و گۆڵە هەر ئەوەیە: ﴿قُل لَّآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ أَجۡرًا﴾، بڵێ: هیچ کرێ و پاداشتتان لێ داوا ناکەم، ﴿إِلَّا ٱلۡمَوَدَّةَ فِي ٱلۡقُرۡبَىٰ﴾، مەگەر خۆشویستنی من بۆ نیزیکبیتان لە خوا، شتێك کە لە ئێوەی چاوەڕێ بکەم هەر ئەوەیە، کە ئێوە زیاتر لە خوا نزیك بن، خۆتانی لێوە نیزیك بخەن، بە هۆی کردەوەی باش و فەرمانبەرییەوە بۆ خوا، خۆتان لە خواوە نیزیك بخەن، بەس ئەو چاوەڕوانییەم لێتان هەیە.

مەسەلەی سێیەم:

بێبڕوایەکان دەڵێن: موحەممەد ﷺ قورئانی بە ناوی خواوە هەڵبەستوە، بەڵام ڕاست نیە، چونکە ئەگەر شتێکی وا بکەی (ئەی موحەممەد!) خوا دڵت مۆر دەکاو، خوا ناهەق لادەبات و هەق دەچەسپێنێ بە وشەکانی و، خوا بە نهێنیی سینەکانیش زانایە:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿أَمْ يَقُولُونَ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا ۖ فَإِن يَشَإِ ٱللَّهُ يَخْتِمْ عَلَىٰ قَلْبِكَ ۗ وَيَمْحُ ٱللَّهُ ٱلْبَٰطِلَ وَيُحِقُّ ٱلْحَقَّ بِكَلِمَٰتِهِۦٓ ۚ إِنَّهُۥ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٢٤﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە، لە پێنج بڕگەدا:

١)- ﴿أَمْ يَقُولُونَ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا﴾، یان ئایا دەڵێن: درۆی بە خواوە هەڵبەستوە، یانی: (أَيَقَعُ فِي قُلُوبِهِمْ ويَجْرِي فِي أَلْسِنَتِهِمْ أَنْ يَنْسِبُوا مِثْلَهُ إِلى الإِفْتِراءِ عَلَى اللَّهِ) ئایا ئەوە دەچێتە زەینیانەوەو بەسەر زمانیان دادێ، کە موحەممەد پاڵدەنە لای ئەوە درۆی بە ناوی خواوە هەڵبەستبێ؟! بێگومان ئەمە پرسیار کردنێکی نکووڵییلێکەرانەو سەرزەنشتکەرانەیە، واتە: چۆن شتی وایان بە دڵدا دێ؟ چۆن شتی وایان بە عەقڵدا دێ؟ چۆن شتی وایان بەسەر زماندا دێ؟ کە موحەممەد ﷺ ئەو پیاوە ڕاست و ساغە کە بە حەیاتی درۆی لەگەڵ مرۆڤەکاندا نەکردوە، ئێستا بە ناوی خواوە درۆ هەڵبەستێ، چۆن ڕێگا بە خۆیان دەدەن شتی وا بچێتە عەقڵ و دڵیانەوە؟!

٢)- ﴿فَإِن يَشَإِ ٱللَّهُ يَخْتِمْ عَلَىٰ قَلْبِكَ﴾، ئنجا ئەگەر خوا بیەوێ مۆر بەسەر دڵتەوە دەنێ.

ئەمە دوو واتایان بۆ لێکداونەوە:

أ/ (يَخْتِمْ عَلَىٰ قَلْبِكَ، وَحَيْنَذَاك تَفْتَرِي عَلَى الله) ئەگەر خوا بیەوێ، مۆرت بەسەر دڵەوە دەنێ، ئنجا کە مۆری بەسەر دڵەوە نای، درۆ بەناوی خواوە هەڵدەبەستی.

ب/ (يَطْبَعُ عَلَى قَلْبِكَ، فَلَا يَبْقى فِيْهِ شَيْئٌ مِنَ العِلْمِ وَالعَقْل) خوا مۆر بەسەر دڵتەوە دەنێ، هیچ زانیاریی و فام و هۆشی تێدا نامێنێ، بەڵام خوا ﷻ کە تۆی کردوە بە پێغەمبەری خۆی، کەواتە: تۆ باشترین بەندەی خوای و مۆری بەسەر دڵی تۆوە نەناوە، تاکو تۆ بە ناوی خواوە درۆ هەڵبەستی، پاشان تۆ لەو پەڕی عیلم و عەقڵ و هۆش و گۆشدای، کەواتە: بەو واتایەی دیشیان دیسان مۆر بەسەر دڵی تۆوە نەنراوە.

٣)- ﴿وَيَمْحُ ٱللَّهُ ٱلْبَٰطِلَ﴾، خواش پووچ و ناهەق دەسڕێتەوە، لایدەبات، یانی: عادەتی خوا وایەو یاسای خوا وایە، ناهەقێك کە بە ناوی ئەوەوە بگوترێ، لایدەبات.

٤)- ﴿وَيُحِقُّ ٱلْحَقَّ بِكَلِمَٰتِهِۦٓ﴾، (خوا) بە وشەکانی هەق دەچەسپێنێ و، ناهەقیش لادەبات، کەواتە: تۆ ئەگەر بە ناوی خواوە درۆت هەڵبەستبایە، خوا لە دڵتدا دەیسڕیەوەو، هەقی دەچەسپاند، ئێستا کە تۆ بەردەوامی لە سەر گەیاندنی پەیامی خوا، کەواتە: ئەوە درۆ هەڵبەستن نیە بە ناوی خواوە، بەڵکو پەیامی خوایە دەیگەیەنی.

٥)- ﴿إِنَّهُۥ عَلِيمُۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ﴾، بە دڵنیایی ئەو بە نهێنییەکانی سینەکان ئاگادارە، (أي: عَلِيْمٌ بِـمَا فِي صَدْرِكَ، وَصُدُوْرِهِمْ فيُجْرِي الأَمْرَ عَلَى حَسْبِ ذَلِكَ) خوا زانایە بەوە کە لە سینەی تۆو، سینەکانی بەرانبەرەکانیشتدا هەیە، بە پێی ئەوەش خوا ﷻ مامەڵەتان لەگەڵدا دەکات.

وشەی (ذَاتُ الصُّدُور) واتە: (صَاحِبَةُ الصُّدُور) خاوەنی سینەکان، (الأَسْرَارُ المُتَمَكِّنَةُ فِي الصُّدُورِ فَكأَنَّهَا هِيَ أَصْحَابُهَا المَالِكَةُ لَهَا) ئەو نهێنییانەی کە لە سینەکاندا چەسپاون، وەك ئەو نهێنییانە بووبن بە خاوەنی سینەکان، یان هاوەڵی سینەکان.

لە سوورەتی (الحاقة)شدا، خوای پەروەردگار باسی ئەو بابەتە دەکات، کە دەفەرموێ: ﴿وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ ٱلْأَقَاوِيلِ ﴿٤٤﴾ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِٱلْيَمِينِ ﴿٤٥﴾ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ ٱلْوَتِينَ ﴿٤٦﴾ فَمَا مِنكُم مِّنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَٰجِزِينَ ﴿٤٧﴾﴾، واتە: ئەگەر هەندێك قسەی بە ناوی ئێمە کردبانایە . قۆڵی ڕاستییمان دەگرت . دوایی دەماری ملیمان دەبڕیی

. هیچ کام لە ئێوەش نەتاندەتوانی بەرگریی لێبکەن و ببنە پەردەو نێوانێك لە نێوان ئێمەو سزادانیدا.

کەواتە: ئەوەی موحەممەد ﷺ دەیفەرموێ، پەیامی خوایە پێتان ڕادەگەیەنێ، هەر بۆیەش خوا ئەو پەیامەی خۆی دەچەسپێنێ، وەك ئێستا دەبینین، ئەو پەیامەی خوا بە هەموو دنیادا بڵاو بۆتەوە، بێ ئەوەی نەك وشەیەك، بەڵکو پیتێکیشی کەم و زیاد کرابێ، کەواتە: خوا بۆ خۆی خاوەنی ئەو پەیامەیە، موحەممەد ﷺ تەنیا گەیاندنی لەسەرەو لە خۆیەوە نەیگوتوە، نە بە ناوی خواوە، نە بە ناوی خۆیەوەو، نە هیچ کەسیش فێری کردوە، بەڵکو خوا چۆنی پێ فەرمووە، ئەویش گەیاندوویەتی بە خەڵك.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی چوارەم

AliBapir/علي باپير
AliBapir/علي باپير
AliBapir

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان یازدە (١١) ئایەت دەگرێتە خۆی، ئایەتەکانی: (٢٥ - ٣٥)، کە تییاندا چەند بابەتێکی جۆراو جۆر خراونە ڕوو:

١)- تەوبە قبووڵکردنی خوا لە بەندەکانی و لێبوردنی، وەڵامدانەوەی بۆیان و، زیادکردنی لە بەخششی بۆ ئەوانەی کە داوای لێدەکەن و، بەندایەتیی بۆ دەکەن و چاوەڕوانیی لێدەکەن.

٢)- بژیودانی خوا ﷻ بۆ بەندەکانی بە ئەندازە، تاکو یاخیی و بوغڕا نەبن و لە کەوڵی خۆیان دەرنەچن.

٣)- ناردنی خوا ﷻ بۆ ئاوی ئاسمان، پاش نائومێد بوونی مرۆڤان لەوەی لە سەرێوە ئاویان بۆ دابەزێنرێ.

٤)- دروستکردنی ئاسمانەکان و زەوی و، ژیاندارانی نێویان و، کۆکردنەوەیان لە ڕۆژی دوایی دا.

٥)- بەڵاو گرفتارییەکان دەرهاویشتەی کردەوەی خراپی دەستی خەڵکن، ئەوانیش دەستەوسانکەری خوا نین لە زەویدا، واتە: ناتوانن لە ژێر ڕکێفی خوا دەربچن و دەرباز نابن، ئەگەر بیەوێ سزایان بدات، یاخود بیەوێ لەم سەر زەوییە لایانبەرێ و، ژیانی دنیایان کۆتایی پێ بێنێ.

٦)- کەشتییەکانیش لە دەریادا لە نیشانەکانی خوان، کە ئەگەر بیەوێ نغرۆیان دەکات و، مرۆڤەکانیش ڕێی قوتاربوونیان نابێ.

﴿وَهُوَ ٱلَّذِى يَقْبَلُ ٱلتَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِۦ وَيَعْفُواْ عَنِ ٱلسَّيِّـَٔاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ
٢٥ وَيَسْتَجِيبُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَيَزِيدُهُم مِّن فَضْلِهِۦۚ وَٱلْكَٰفِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ
شَدِيدٌ ٢٦ وَلَوْ بَسَطَ ٱللَّهُ ٱلرِّزْقَ لِعِبَادِهِۦ لَبَغَوْاْ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَٰكِن يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَّا يَشَآءُۚ إِنَّهُۥ

بِعِبَادِهِۦ خَبِيرُۢ بَصِيرٞ ﴿٢٧﴾ وَهُوَ ٱلَّذِي يُنَزِّلُ ٱلۡغَيۡثَ مِنۢ بَعۡدِ مَا قَنَطُواْ وَيَنشُرُ رَحۡمَتَهُۥۚ
وَهُوَ ٱلۡوَلِيُّ ٱلۡحَمِيدُ ﴿٢٨﴾ وَمِنۡ ءَايَٰتِهِۦ خَلۡقُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِن دَآبَّةٖۚ
وَهُوَ عَلَىٰ جَمۡعِهِمۡ إِذَا يَشَآءُ قَدِيرٞ ﴿٢٩﴾ وَمَآ أَصَٰبَكُم مِّن مُّصِيبَةٖ فَبِمَا كَسَبَتۡ
أَيۡدِيكُمۡ وَيَعۡفُواْ عَن كَثِيرٖ ﴿٣٠﴾ وَمَآ أَنتُم بِمُعۡجِزِينَ فِي ٱلۡأَرۡضِۖ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ
ٱللَّهِ مِن وَلِيّٖ وَلَا نَصِيرٖ ﴿٣١﴾ وَمِنۡ ءَايَٰتِهِ ٱلۡجَوَارِ فِي ٱلۡبَحۡرِ كَٱلۡأَعۡلَٰمِ ﴿٣٢﴾ إِن يَشَأۡ يُسۡكِنِ
ٱلرِّيحَ فَيَظۡلَلۡنَ رَوَاكِدَ عَلَىٰ ظَهۡرِهِۦٓۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّكُلِّ صَبَّارٖ شَكُورٍ ﴿٣٣﴾ أَوۡ يُوبِقۡهُنَّ
بِمَا كَسَبُواْ وَيَعۡفُ عَن كَثِيرٖ ﴿٣٤﴾ وَيَعۡلَمَ ٱلَّذِينَ يُجَٰدِلُونَ فِيٓ ءَايَٰتِنَا مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٖ ﴿٣٥﴾

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{هەروەها (خوا) ئەو کەسەیە کە گەڕانەوە (تەوبە) لە بەندەکانی وەردەگرێ و، لە خراپان خۆشدەبێ و، دەشزانێ (مرۆڤەکان) چی دەکەن ﴿٢٥﴾ هەروەها وەڵامی ئەوانەش دەداتەوە، کە بڕوایان هێناوەو کردەوە چاکەکانیان کردوون و، لە چاکەی خۆیشی بۆیان زیاد دەکات، ئەوانەش کە بێبڕوابوون، ئازارێکی توندیان هەیە (لە ڕۆژی دوایی دا) ﴿٢٦﴾ ئەگەر خوا بژیویشی بۆ بەندەکانی بڵاوکردبایەوە، دەستدرێژییان لە زەویدا دەکرد، بەڵام ئەوەی بیەوێ بە ئەندازە دایدەبەزێنێ، بە دڵنیایی ئەو شارەزاو بینەری بەندەکانیەتی ﴿٢٧﴾ هەروەها (خوا) ئەو کەسەیە دوای ئەوەی (مرۆڤەکان) بێهیوابوون، ئاو (باران و بەفرو تەرزە) دادەبەزێنێ و، بەزەیی خۆی بڵاودەکاتەوەو، هەر ئەوە سەرپەرشتیاری ستایشکراو ﴿٢٨﴾ دیسان لە نیشانەکانی (پەروەردگارێتیی) وی، دروستکردنی ئاسمانەکان و زەوی و، ئەو پێرۆییانەن کە تێیاندا بڵاوی کردوونەوەو، هەرکاتیش بیەوێ لەسەر کۆکردنەوەیان توانایە ﴿٢٩﴾ هەر بەڵایەکیشتان تووش بێ، لە سۆنگەی ئەوەوەیە، کە وەدەستتان هێناوە (لە خراپە)و لە زۆریش خۆشدەبێ

﴿٣٠﴾ ئێوەش دەستەوسانکەر (ی خوا) نین لە زەویداو، جگە لە خواش هیچ سەرپەرشتیار و سەرخەر (و پشتیوان)ێکتان نیە ﴿٣١﴾ هەروەها لە نیشانەکانی (پەروەردگارێتیی) وی (کەشتییە) بە دەریادا ڕۆیشتووەکانن، وەك چیایەکانن (لە بەرزیی دا) ﴿٣٢﴾ ئەگەر (خوا) بیەوێ بایەکان دەوەستێنێ، ئیدی (کەشتییەکان) لەسەر پشتی (دەریا) بە چەسپاویی و نەجووڵاویی دەمێننەوە، بەڕاستیی لەوەدا نیشانە هەن، بۆ هەر زۆر خۆڕاگرێکی زۆر سوپاسگوزار (بۆ خوا) ﴿٣٣﴾ یان بە هۆی ئەوەوە (کە سەرنشینەکانیان) کردوویانە (لە خراپەو تاوان) کەشتییەکان لە نێو دەبات و، لە زۆر (کردەوەی خراپ)یش خۆشدەبێ ﴿٣٤﴾ لەو کاتەشدا ئەو کەسانەی لە دژی نیشانەکانمان شەڕەقسە دەکەن، دەزانن هیچ پەناگەیەکیان نیە ﴿٣٥﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(لَبَغَوۡاْ فِی ٱلۡأَرۡضِ): واتە: لە زەویدا دەستدرێژیی دەکەن، سنوورشکێنیی دەکەن، (**البَغِيُ: طَلَبُ تَجَاوَزُ الإِقْتِصَادِ فِيمَا يُتَحَرَّى، تَجَاوَزَهُ، أَمْ لَمْ يَتَجَاوَزهُ**) (**بغـي**): بریتیە لە داواکردنی تێپەڕاندن لە حاڵەتی میانجیی، لە شتێکدا کە خەفتانی تێدا دەکرێ، ئنجا چ ئەو سنوورشکاندنە بووبێ، چ نەبووبێ.

(ٱلۡغَیۡثَ): (**أي: المَطَرُ**)، (**غيث**): بە مانای باران دێ، هەندێکیش گوتوویانە: بارانێکە لە دوای وشکەساڵیی، دەگوترێ: (**اسْتَغَثْتُهُ أي: طَلَبْتُ الغَوْثَ، أَو الغَيْثَ مِنْهُ**) (**اسْتَغَثْتُ**): بە مانای داوام لێکرد، داوای هاوکارییم لێکرد، کە لە فریام بێ، یاخود داوای بارانم لێکرد.

(قَنَطُواْ): (**القُنُوطُ: اليَأْسُ مِنَ الخَيْرِ**)، (**قُنوط**): بریتیە لە تەما بڕاوبوون، بێ ئومێدبوون لە خێرو چاکە.

(بَثَّ): (نشر) بڵاوی کردۆتەوە، (أَصْلُ البَثِّ: التَّفْرِيْقُ وَإِثَارَةُ الشَّيءِ، كَبَثِّ الرِّيْحِ التُّرَابَ) وشەی (بَثّ): لە ڕیشەدا بە مانای لێك جیاکردنەوەو بڵاوکردنەوەیە، هەروەها بریتیە لەوە شتێك بڵاوبکرێتەوە، یانی: لە شوێنی خۆی هەڵبستێنرێ، وەك چۆن با خۆڵ ڕادەماڵێ و، لە شوێنی خۆی لایدەبات.

(دَآبَّةٍ): پێڕۆ، (الدَّبُّ وَالدَّبِيبُ: المَشِيُ الخَفِيْفُ، وَالدَّابَّةُ، يُسْتَعْمَلُ فِي كُلِّ حَيْوَان)، وشەی (دَبٌّ ودَبيب): بە ڕۆیشتنی هێواش دەگوترێ، وشەی (دَابَّة): بەکاردەهێنرێ بۆ هەموو ژیاندارێك، کە ئەگەر بۆ هەموو ژیاندارێك بەکاربهێنرێ، کەواتە: فریشتانیش دەگرێتەوە، ئەوانیش خاوەنی ژیانن.

(مُّصِيبَةٍ): (المُصِيْبَةُ: الرَّمِيَّةُ، ثُمَّ اخْتَصَّت بِالنَّائِبَة) (مُصِيْبَة): بریتیە لە تیرێك کە لە نیشان دەدات، (أَصَابَهُ يُصِيبُهُ، فَهُوَ مُصِيبٌ) یانی: لێیدا لێیدەدا، ئەو لێدەرو پێکەرە، بەڵام دوایی بۆ بەڵا بەکارهێنراوە، بەڵایەك کە بەسەر مرۆڤ دێت.

(ٱلْجَوَارِ): (الجَرِي: المَرُّ السَّرِيْع) (جَرِي): بە مانای ڕۆیشتنی خێرا دێ، (جَواري) کۆی (جَارِية)یە، (الجَارِيَةُ: السَّفِيْنَةُ الَّتِي تَجْرِي فِي البَحْر)، (جَارِية): بەو کەشتییە دەگوترێ کە بەدەریادا دەڕوا، هەم بە (جواري) بە (يـ)، هەم بە (جوارِ) بەژێر (كَسْر) خوێنراوەتەوە.

(كَٱلْأَعْلَٰمِ): (العَلَمْ: الأَثَرُ الَّذِي يُعْلَمُ بِهِ الشَّيءُ، كَعَلَمِ الطَّرِيْقِ وَعَلَمِ الجَيْشِ، وَسُمِّي الجَبَلُ عَلَمَاً) (أعْلَام) کۆی (عَلَم)ە، (عَلَم): ئەو شوێنەوارەیە کە شتێکی پێ دەزانرێ، وەك نیشانەو قووچکەی ڕێ، نیشانە کە دادەنرێ بۆ ئەوەی بزانرێ ڕێیەکە بەکوێ دایە! هەروەها بەیداغی سوپا، بۆ ئەوەی بزانرێ ئەو سوپایە کوێی سەرەو، کوێی ڕاستەو، کوێ چەپە؟ چیاش ناوی لێنراوە (عَلَمْ)، لەبەر ئەوەی ئەویش بەرزەو، بە هۆی چیاکانیشەوە ڕێ و بانەکانیش دەزانرێن.

(رَوَاكِدَ): کۆی (رَاكِدَة)یە، یانی: (ثَابتة، جَامِدة) (رَكَدَ الماءُ والرِّيح، أي: سَكَن) ئاوەکە، یان بایەکە وەستا، (رَكَدَ) یانی: بێ دەنگ بوو، وەستا، دیارە ئەوە

وەسفی کەشتییەکانە، ئەو کەشتییانەی لە ئەنجامی ئەوەدا بانامێنێ و ناجووڵێن، لە شوێنی خۆیان دەوەستن.

(**يُوبِقْهُنَّ**): نغرۆیان دەکات، (**وَبَقَ: إِذَا تَثَبَّطَ فَهَلَكَ، يَبِقَ وَبْقاً وَمَوْبِقاً، وَأَوْبَقَهُ**) (**وَبَقَ**): شتێك کە تاخیربێ و دوایی لە بەین بچێ، (**يَبِقَ وَبْقاً وَمَوْبِقاً**) یانی: فەوتا، فەوتان، شوێنی لێ فەوتان، (**وَأَوْبَقَهُ**)، واتە: فەوتاندی.

(**مَّحِيصٍ**): پەناگە، (**حَاصَ عَنِ الحَقِّ: حَادَ عَنْهُ إِلَى شِدَّةٍ وَمَكْرُوهٍ، المَحِيْصُ: المَلْجَأُ**) (**حَاصَ عَنِ الحَقِّ**) یانی: لە هەق لایدا، بەرەو ناڕەحەتیی و سەختییەك، (**مَحِيْص**) یانی: پەناگە، ئەو شوێنەی مرۆڤ لێی دەرباز دەبێ، چونکە (**حَاصَ**) بە مانای (**خَلَصَ**)ش، دێ، ئنجا (**مَحِيص**) یانی: شوێنی قوتار بوون و لێ دەرباز بوون.

مانای گشتیی ئایەتەکان

وەك لە پێناسەی ئەم دەرسەدا گوتمان، شەش بابەتی گرنگ و جۆراو جۆر لەم یازدە ئایەتەدا باسکراون، کە هەموویان هەر پەیوەستن بە ئایەتەکانی پێش خۆیان و دوای خۆیانەوەو هەمووی باسی بەندایەتیی کردنە بۆ خوا بە تەنیا، ئنجا لە میانی ئەوەدا خوا باسی نیعمەت و نیشانەکانی دەکات بەسەر بەندەکانیەوە، کە ئەو خوایە، خاوەنی ئەو هەموو فەزڵ و بەخششەیە بەسەرتانەوە، بەس ئەو شایستەی پەرستراوان و بەندایەتیی بۆ کرانە. سەرەتا خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ وَهُوَ ٱلَّذِى يَقْبَلُ ٱلتَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِۦ ﴾، (و)ەکە، ئەم مەبەستە دەگێڕێتەوەو بادەداتەوە سەر ئەوانەی پێشێ، کە باس باسی خوای بەرزی مەزنە، واتە: خوا ئەو کەسەیە گەڕانەوە لە بەندەکانی وەردەگرێ، کاتێ دەگەڕێنەوە بۆ لای، وەریاندەگرێ و قبووڵیان دەکات، پەشێمان بوونەوەو گەڕانەوەکەیان لێوەردەگرێ، ﴿ وَيَعْفُوا۟ عَنِ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ﴾، لە خراپەکانیش دەبووری دەیانبەخشێ، چاوپۆشییان

لێـدەكات، ﴿وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ﴾، دەشـزانێ ئێـوە (ئـەی خەڵكینـە!) چـی دەكـەن! هەروەهـا خوێنراویشـەتەوە: (وَيَعْلَـمُ مَـا يَفْعَلُـون) دەشـزانێ ئـەوان چـی دەكـەن، مرۆڤـەكان.

﴿وَيَسْتَجِيبُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَيَزِيدُهُم مِّن فَضْلِهِۦ﴾، وەڵامی ئەوانەش دەداتـەوە كـە بڕوایـان هێنـاوەو كـردەوە باشـەكانیان كـردوون و لە بەخشـشی خۆشـی بۆیـان زیـاد دەكات، لـە چاكـەی خـۆی بۆیـان زیـاد دەكات، واتـە: تەنیـا بـە ئەنـدازەی كردەوەكانیـان پاداشـتیان ناداتـەوە، بەڵكـو یـەك بـە دە، تاكـو یـەك بـە حەوتسـەدو زیاتریـش دەڕوا، وەك پێشـتر باسـمان كـرد.

وشەی (**يَسْتَجِيبُ**) وەڵام دەداتەوە، (**الذين**)ش:

أ- دەگونجێ لە شوێنی بەركار (**مفعول به**) بێ، واتە: خوا وەڵامی ئەو كەسانە دەداتەوە، كە ئیمانیان هەیەو، كردەوەی باشیان ئەنجام داوە.

ب- دەشگونجێ (**الذين**) لە شوێنی بكەر (**فاعل**) بێ، یانی: (**ويستجيب الذين**) ئەوانەی بڕوایان هێناوەو كردەوەی چاكیان كردوون، وەڵام دەدەنەوە، وەڵامی خوا ﷻ، بەڵام مانای یەكەمیان لەگەڵ سیاقەكەدا گونجاوترە، چونكە ڕستەكەی دیكەش: ﴿وَيَزِيدُهُم مِّن فَضْلِهِۦ﴾، هەر لە هەمان لە سیاقدایە، خوا وەڵامی ئەوانە دەداتەوە كە بڕویان هێناوە و كردەوە باشەكانیان كردوون و، لە بەخششی خۆیشی بۆیان زیاد دەكات، نەك هەر وەڵامیان دەداتەوە، بەڵكو لە چاكەی خۆی بۆشیان زیاد دەكات، ﴿وَٱلْكَٰفِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ﴾، ئەوانەش كە بێبڕوان هەق دەپۆشن، سزایەكی سەختیان هەیە، واتە: لە ڕۆژی دواییدا، بەڵكو وەك زۆرجاران باسمان كردوە: كەسانی بێبڕواو هاوبەش بۆ خوادانەر، هەر لە دنیادا، لە سزادان، لە ئازار و مەینەتییدان، چونكە ژیانی دوور لە خوایی، ژیانێكی زۆر قورس و زەحمەتە، ژیانی لە خوا بێ خەبەر بوون، ژیانێكی پڕ مەینەتیی و ئازارە، ئێمە كاتی خۆی لە تەفسیری سوورەتی (**الشعراء**)دا، لەبەر ڕۆشنایی ئەو ئایەتەدا كە دەفەرموێ: ﴿فَلَا تَدْعُ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ فَتَكُونَ مِنَ ٱلْمُعَذَّبِينَ ﴿٢١٣﴾﴾، لەگەڵ

خوادا لە پەرستراوی دیکە مەپارێوە، ئەگەرنا لە سزا دراوان دەبی، لەوێ کورتە باسێکمان لەو بارەوە کردوە، کە دەفەرموێ: ﴿ فَتَكُونَ مِنَ ٱلْمُعَذَّبِينَ ﴾، بەڵێ، بە پلەی یەکەم سزای ڕۆژی دوایی دەگرێتەوە، چونکە ژیانی دنیا هیچ نیەو زوو دەبڕێتەوە، خۆش بێ، یان ناخۆش بێ، بەڵام بە تەئکید هەر سزای ڕۆژی دوایی ناگرێتەوە، هەر لە دنیاشدا بابای هاوبەش دانەرو دوور لە خواو بێبڕوا، لە ئازارو مەینەتییەکی سەخت و بێڕەزادایە.

﴿ وَلَوْ بَسَطَ ٱللَّهُ ٱلرِّزْقَ لِعِبَادِهِۦ لَبَغَوْا۟ فِى ٱلْأَرْضِ ﴾، ئەگەر خوا بژیوی بۆ بەندەکانی فراوان کردبایە، بۆی زۆر کردبان، ﴿ لَبَغَوْا۟ فِى ٱلْأَرْضِ ﴾، لە زەویدا زێدەڕۆییان دەکرد، سنوورشکێنییان دەکرد، دەستدرێژییان دەکرد، ﴿ وَلَٰكِن يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَّا يَشَآءُ ﴾، بەڵام ئەوەندەی بیەوێ بە ئەندازەیەکی دیارییکراو دایدەبەزێنێ، ﴿ إِنَّهُۥ بِعِبَادِهِۦ خَبِيرٌۢ بَصِيرٌ ﴾، بە دڵنیایی خوا شارەزاو بینەری بەندەکانیەتی، ئەم ئایەتە موبارەکە کە بێگومان پێویستی بە شیکردنەوەی زیاتر دەکات و، ئێمە لە مەسەلە گرنگەکاندا زیاتر تیشکی دەخەینە سەر، بەڵام لێرەش ئەوەندە دەڵێین: خوا ﷻ کە دەفەرموێ: ﴿ وَلَوْ بَسَطَ ٱللَّهُ ٱلرِّزْقَ لِعِبَادِهِۦ ﴾، مەبەست ئەوە نیە کە خوا ئەگەر بژیوی بەندەکانیدابایە، بەڵکو یانی:

أ- ئەگەر بژیوی بۆ زۆر کردبان، بە شێوەیەك کە لە پێویستی خۆیان، زیاد بێ، ئەو کاتە: ﴿ لَبَغَوْا۟ فِى ٱلْأَرْضِ ﴾، سنوورشکێنییان دەکرد لە زەویدا، بە هۆی ئەو بژیو زۆرییەو، ئەو نازو نیعمەتە زۆرانەوە کە لە خۆیان زیادە.

ب- یاخود: ئەگەر خوا بژیوی هەموو بەندەکانی زۆر کردبایەو، جیاوازیی نەخستبایە نێوانیان، ئەو کاتە سنوورشکێنیی و سنووربەزێنیی لە نێوانیاندا دەبوو، چونکە هیچ کامیان پێوستییان بەوی دیکە نەدەبوو، نە ئەوەی ساماندارە، پێویستیی بە ئەوی دیکە دەبوو، نە ئەوەی بێ سامانە، پێویستیی بەساماندارەکە دەبوو، پارەی لێ وەربگرێ و کارێکی بۆ بکات، ئەویش کەسی نەدەبوو هەندێك کاری بۆ بکات.

ج- یاخود: مەبەست ئەوەیە: ئەگەر خوا ﷻ ئەو بەندانەی دوور لە خوان، بژیوی بۆ زۆر بکردبانایە، زیاد لەوەی کە هەیانە، پێی لە خۆبایی دەبوون، وەك دەفەرموێ: ﴿ كَلَّآ إِنَّ ٱلْإِنسَٰنَ لَيَطْغَىٰٓ ﴿٦﴾ أَن رَّءَاهُ ٱسْتَغْنَىٰٓ ﴿٧﴾ ﴾العلق، کەواتە: مەرج نیە وشەی (لعبادە) بۆ مەدح بێ، بەڵکو مەبەست مانای گشتیی (عباد)ە، ئەوانەی بەندەی خوان، ملکەچن بۆ خوا، بەپێی سیستمی خوا کە دایناوە لە گەردوون دا، بەڕێوە دەچن، نەك ملکەچبن بۆ شەریعەتی خوا کە بە پێغەمبەران دا ناردوویەتی صەڵات و سەلامی خوایان لەسەربێ.

﴿ وَهُوَ ٱلَّذِى يُنَزِّلُ ٱلْغَيْثَ مِنۢ بَعْدِ مَا قَنَطُوا۟ ﴾، هەروەها خوا ئەو زاتەیە (ئەو کەسەیە) کە ئاو دادەبەزێنێ، ئاوێك کە دەفریای خەڵك دێ و خەڵك داوای کردوە، چاوەڕوانییان کردوە، بۆیان دادەبەزێنێ، ﴿ مِنۢ بَعْدِ مَا قَنَطُوا۟ ﴾، دوای ئەوەی نائومێد بوون، ﴿ وَيَنشُرُ رَحْمَتَهُۥ ﴾، بەزەیی خۆیشی بڵاودەکاتەوە، کە بەزەییەکەی ئاوەکەیە، یاخود شوێنەواری ئاوەکەیە، کە کشتوکاڵ و دەغڵ و دان و، دارو درەخت و میوەو سەوزەو گیاو پاوان و لەوەڕگاو ... هتدە، ئەوانە هەمووی شوێنەواری بەزەیی خوان، وەك لە سووڕەتی (الروم)دا، خوا دەفەرموێ: ﴿ فَٱنظُرْ إِلَىٰٓ ءَاثَٰرِ رَحْمَتِ ٱللَّهِ كَيْفَ يُحْىِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَآ ﴿٥٠﴾ ﴾، تەماشای شوێنەواری بەزەیی خوا بکە، وشەی (رَحْمَت) یانی: بەزەیی، بەڵام لێرەدا خوازراوەتەوە بۆ باران، یاخود: بۆ ئەو ئاوەی لە ئاسمانەوە دادەبەزێ، وەك لە سووڕەتی (الأعراف)یشدا خوا دەفەرموێ: ﴿ وَهُوَ ٱلَّذِى يُرْسِلُ ٱلرِّيَٰحَ بُشْرًۢا بَيْنَ يَدَىْ رَحْمَتِهِۦ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَٰهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَنزَلْنَا بِهِ ٱلْمَآءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ مِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِ ۚ كَذَٰلِكَ نُخْرِجُ ٱلْمَوْتَىٰ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٥٧﴾ ﴾، لە چەند شوێنان خوا ﷻ باسی ئاو دەکات و بە ڕەحمەت ناوی دێنێ: ﴿ وَهُوَ ٱلَّذِى يُرْسِلُ ٱلرِّيَٰحَ بُشْرًۢا بَيْنَ يَدَىْ رَحْمَتِهِۦ ﴾، خوا ئەو کەسەیە کە بایەکان دەنێرێ، وەك موژدەدان، لە پێش دەستی بەزەییەکەیەوە، ﴿ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا ﴾، هەتا کاتێك ئەو بایە هەورە قورسەکانی هەڵگرتن، ﴿ سُقْنَٰهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ ﴾، ئەو هەورە قورسانەمان لێ خوڕین، پاڵ پێوەنان بۆ سەرزەمینێکی

مردوو، ﴿ فَأَنزَلْنَا بِهِ ٱلْمَآءَ ﴾، ئنجا ئاومان لێ دابەزاند (لە شێوەی باران و بەفرو تەرزەدا) ﴿ فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ مِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِ ﴾، لە هەر میوەیەك پێمان دەرهێنا، ﴿كَذَٰلِكَ نُخْرِجُ ٱلْمَوْتَىٰ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴾، هەر ئاواش مردووان زیندوو دەكەینەوە، بۆ ئەوەی پەند وەربگرن.

هەروەها لە سوورەتی (**فاطر**)یشدا، هەر هەمان مەبەست دێنێ، دەفەرمووێ: ﴿ وَٱللَّهُ ٱلَّذِىٓ أَرْسَلَ ٱلرِّيَٰحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَسُقْنَٰهُ إِلَىٰ بَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَحْيَيْنَا بِهِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ كَذَٰلِكَ ٱلنُّشُورُ ﴿٩﴾ ﴾، خوا ئەو كەسەیە كە بایەكان دەنێرێ و، هەورەكان هەڵدەگیرسێنێ و دروست دەكات، ئنجا لێی دەخوڕین بەرەو سەرزەمینێكی مردوو، دوای ئەوەی مردوە، پێی زیندوو دەكەینەوە، دووبارە بڵاوبوونەوەی مرۆڤەكانیش هەر بەو شێوەیە.

لە چەند شوێنان دا، خوا ﷻ ناوی لە ئاو (باران و بەفرو تەرزە) ناوە: ڕەحمەت، بۆ وێنە: لە سوورەتی (الروم)دا، خوا ﷻ دەفەرمووێ: ﴿ فَٱنظُرْ إِلَىٰٓ ءَاثَٰرِ رَحْمَتِ ٱللَّهِ كَيْفَ يُحْىِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَآ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ لَمُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٥٠﴾ ﴾، تەماشای شوێنەواری بەزەیی خوا بكەن، چۆن زەوی دوایی ئەوەی مردووە، زیندووی دەكاتەوە، هەر ئەو (پەروەردگار)ە {كە ئاوا باس دەكرێ} ژێینەرەوەی مردووانەو لەسەر هەموو شتێكیش بە توانایە.

پێشتریش باسی ناردنی بایەكان و دروستبوونی هەورەكان و، پاشان ئاو داباریـن لەو هەورانە دەكات، دەفەرمووێ: ﴿ ٱللَّهُ ٱلَّذِى يُرْسِلُ ٱلرِّيَٰحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَيَبْسُطُهُۥ فِى ٱلسَّمَآءِ كَيْفَ يَشَآءُ وَيَجْعَلُهُۥ كِسَفًا فَتَرَى ٱلْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَٰلِهِۦ ۖ فَإِذَآ أَصَابَ بِهِۦ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦٓ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٤٨﴾ وَإِن كَانُوا۟ مِن قَبْلِ أَن يُنَزَّلَ عَلَيْهِم مِّن قَبْلِهِۦ لَمُبْلِسِينَ ﴿٤٩﴾ فَٱنظُرْ إِلَىٰٓ ءَاثَٰرِ رَحْمَتِ ٱللَّهِ ﴿٥٠﴾ ﴾، لێرەش خوای بەرزی مەزن كە دەفەرمووێ: ﴿ وَيَنشُرُ رَحْمَتَهُۥ ﴾، بەزەییەكەی خۆی بڵاو دەكاتەوە،

واتـە: ئـەو ئـاوە کـە لـە ئاسـمان دایبەزانـدوە، بـڵاوی دەکاتـەوە: ﴿ وَهُوَ ٱلۡوَلِيُّ ٱلۡحَمِيدُ ﴾، بـەس ئەویـش سەرپەرشـتیاری ستایشـکراوە.

﴿ وَمِنۡ ءَايَٰتِهِۦ خَلۡقُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ ﴾، هەروەهـا لـە نیشـانەکانی وی {لـە نیشـانەکانی بەدیهێنەرایەتیـی و، پەروەردگاریێتیی و، خاوەنداریێتیی و، مشـوورخۆریەتیی خـوا ﷻ} دروسـتکردنی ئاسـمانەکان و زەوییـە، ﴿ وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِن دَآبَّةٖ ﴾، هەروەهـا هەرچـی تێیـدا بڵاوکردوونـەوە لـە پێڕۆیـان، (الدَّابَـةُ: **كُلُّ مَـا يَـدُبُّ عَـلَى الْأَرْضِ**) (**دَابـة**): هەرشـتێکە کـە لەسـەر زەوی بـڕوا، هەنـدێ لـە زانایانیـش گوتوویانـە: (**دابـة**) وشـەیەکە هـەر ژیاندارێـك دەگرێتـەوە، واتـە: مـرۆڤ و ئـاژەڵان و ژیانـداران بـە گشـتیی، هەروەهـا جنـدو، فریشـتەکانیش، ئەمـە دوایـی پێویسـتییمان پێـی دەبێ، بـەو جـۆرە مانـا لێکدانەوەیـە، چونکـە بـاسی (**دَابّـة**) دەکات و بـاسی بـڵاو کردنـەوەی (**دَابَـةٍ**) دەکات لـە ئاسـمانەکان و زەویـدا، کـە ئایا تەنیـا مەبەسـت پێـی یەکێکیانـە، کـە زەوییـە و پێـڕۆی تێـدان، کـە مـرۆڤ و ئـاژەڵان و دڕنـدان و ژیاندارانـن بەگشـتیی، یاخـود (**دَابـة**) مەبەسـت پـێ ژیاندارانـە کـە لەسـەر زەوی دەژیـن و، ژیاندارانێکیشـە کـە لـە ئاسـمانن، کـە مەبەسـت پێـی فریشـتەکانن و، جندیـش هـەر لەسـەر زەوییـن، یاخـود مەبەسـت پێـی ژیاندارانـن، چ لـە زەویـدا بـن، چ لـە شـوێنەکانی دیکەدابـن لـە ئاسـماندا، ئنجـا ئـەوە ئاماژەیـەك بـێ، بـۆ ئـەوە کـە ژیـانی وەك هـی ئێمـە لـە لـە چەنـد خڕۆکەیەکـی دیکەشـدا لـە گەردوونـدا هەبـێ؟ دوایـی ئـەوە زیاتـر بـاس دەکەیـن.

﴿ وَهُوَ عَلَىٰ جَمۡعِهِمۡ إِذَا يَشَآءُ قَدِيرٞ ﴾، خـواش لەسـەر کۆکردنـەوەو خڕکردنەوەیـان هـەر کاتێـك بیـەوێ، توانایـە، واتـە: بەڵـێ بـڵاوی کردوونـەوە بـە ئاسـمانەکان و زەوییدا، بـەڵام هـەر کاتێـك بیـەوێ کۆیـان بکاتـەوە، خڕیـان بکاتـەوە، بـە توانایـە ﷻ.

ئنجـا دێتـە سـەر بابەتێـکی دیکـە، هـەر لـە هەمان سیاقدا، کە خـوا باسی سیسـتمی خـۆی دەکات، لـە ژیـانی بەشـەردا، دەفەرمـوێ: ﴿ وَمَآ أَصَٰبَكُم مِّن مُّصِيبَةٖ فَبِمَا كَسَبَتۡ أَيۡدِيكُمۡ ﴾، هـەر بەڵایەکتـان بەسـەر بـێ، کـردەوەی دەسـتی خۆتانـە،

﴿ وَيَعۡفُواْ عَن كَثِيرٖ ﴾، لە زۆریش چاوپۆشیی دەكات و دەبووریٚ، بەلام هەر بەلایەكتان بەسەردیٚ، هەمووی دەرهاویشتەی كردەوە خراپەكانی خۆتانە، وەك لە سوورەتی (الروم)دا، خوا ﷻ دەفەرمویٚ: ﴿ ظَهَرَ ٱلۡفَسَادُ فِي ٱلۡبَرِّ وَٱلۡبَحۡرِ بِمَا كَسَبَتۡ أَيۡدِي ٱلنَّاسِ لِيُذِيقَهُم بَعۡضَ ٱلَّذِي عَمِلُواْ لَعَلَّهُمۡ يَرۡجِعُونَ ٤١ ﴾، واتە: خراپەو ئاشووب لە وشكانیی و دەریادا دەركەوت بە هۆی كردەی دەستی خەلكەوە، تاكو (سزای) بەشیٚك لەوەی كردوویانە، پیٚیان بچیٚژیٚ، بەلكو بگەرِیٚنەوە.

هەروەها لە سوورەتی (آل عمران)دا، خوا ﷻ دەفەرمویٚ: ﴿ أَوَلَمَّآ أَصَٰبَتۡكُم مُّصِيبَةٞ قَدۡ أَصَبۡتُم مِّثۡلَيۡهَا قُلۡتُمۡ أَنَّىٰ هَٰذَاۖ قُلۡ هُوَ مِنۡ عِندِ أَنفُسِكُمۡۗ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ١٦٥ ﴾، واتە: ئایا كە بەلایەكتان بەسەر هات ، كە ئیٚوە پیٚشتر دووقاتی ئەوەتان بەسەر دوژمنتان هیٚنابوو، گوتتان: ئەوە لە كویٚوە بوو؟ بلیٚ: لە خۆتانەوەیە، بیٚگومان خوا لەسەر هەموو شتیٚك توانایە، واتە: دەرهاویشتەی كردەوە خراپەكانی خۆتانە.

هەروەك دیسان لە سوورەتی (**آل عمران**)دا، خوا ﷻ دەفەرمویٚ: ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ تَوَلَّوۡاْ مِنكُمۡ يَوۡمَ ٱلۡتَقَى ٱلۡجَمۡعَانِ إِنَّمَا ٱسۡتَزَلَّهُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ بِبَعۡضِ مَا كَسَبُواْۖ وَلَقَدۡ عَفَا ٱللَّهُ عَنۡهُمۡۗ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٞ ١٥٥ ﴾، واتە: بە دلنیایی ئەوانەی لە رِۆژی پیٚكگەیشتنی دوو كۆمەلەكەدا، پشتیان لە دوژمن كرد (چ ئەوانەی شویٚنی خۆیان بەجیٚهیٚشت، چ ئەوانەی كاتیٚ جەنگەكە گەرم بوو پشتیان لە دوژمن كرد) ئەوانە شەیتان خلیسكاندنی بە هۆی هەندیٚك لە كردەوەكانیانەوە {كە پیٚشتر كردبوویانن} خواش چاوپۆشیی لیٚكردن، بەدلنیایی خوا لیٚبوردەی هیٚدییە.

بەلیٚ گوناهو تاوانیٚك كە ئیٚستا دەیكەی، دوایی لیٚت وەدەردەدا، وەك كەسیٚك كە خۆی ناپاریٚزیٚ لە هەندیٚ جۆرە خواردن، بۆ ویٚنە: لە چەوریی و شیرینیی، دوایی باجەكەی دەدات، هەروەها كەسیٚك كە ئیٚستا كەمتەرخەمییەك دەكات، دوایی باجەكەی دەدات.

کەواتە: کە خوا دەفەرموێ: هەر بەڵایەکتان بەسەر دێ، کردەی دەستی خۆتانە، واتە: دەرهاویشتەی کردەوە خراپەکانی خۆتانە، ﴿ وَيَعْفُواْ عَن كَثِيرٍ ﴾، لە زۆریش دەبووریْ، واتە: مەرجیش نیە هەر هەڵەیەکتان کرد، خوا بە هۆیەوە سزاتان بدات و بەڵایەکتان بەسەر بێنێ، زۆرجار چاوپۆشییشتان لێ دەکات.

﴿ وَمَآ أَنتُم بِمُعۡجِزِينَ فِي ٱلۡأَرۡضِ ﴾، ئێوەش دەستەوسانکەر نین لە زەویدا، واتە: دەستەوسانکەری خوا نین، یانی: ئێوە ناتوانن خوا بێ تواناو دەستەپاچەو بێ دەستەڵات بکەن، هەر کاتێك بیەوێ سزاتان بدات، سزاتان دەدات و لە دەستی قوتارو دەرباز نابن، یاخود: هەرکاتێ خوا بیەوێ بتانمرێنێ، دەتانمرێنێ، ﴿ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِن وَلِيّٖ وَلَا نَصِيرٖ ﴾، جگە لە خواش هیچ سەرپەرشتییاو هیچ یارمەتییدەرو هاوکارییشتان نابن.

کەواتە: لە خوا عاسێ مەبن و لێی یاخیی مەبن، پشتی تێمەکەن، پابەندبن بە بەرنامەو شەریعەتەکەیەوە، بۆ ئەوەی دووچاری باجدانی هەڵەو کەم و کوڕییەکانی خۆتان نەبن.

﴿ وَمِنۡ ءَايَٰتِهِ ٱلۡجَوَارِ فِي ٱلۡبَحۡرِ كَٱلۡأَعۡلَٰمِ ﴾، هەروەها لە نیشانەکانی {بەدیهێنەرایەتیی، پەروەردگارێتیی و، خاوەندارێتیی} وی، کەشتییە ڕۆیشتووەکانن لە دەریادا، وەك چیا بەرزەکانن، (**جَوار**) بە دوو شێوە خوێنراوەتەوە:

أ- بە ژێر (**جَوارِ**).

ب- بە (**یـ**)یش (**الجواري**)، لە هەردوو حاڵەندا، (**الجوار**) کۆی (**جارية**)یە، یانی: ڕۆیشتوو، بە ئاودا ڕۆیشتوو کە ئاوەڵناوی وەسفکراوێکی قرتێنراوە، یانی: (**السُّفُن الجَوَار**) یان (**الفُلكُ الجَوَار**) کەشتییە ڕۆیشتووەکان بە دەریادا، ﴿ كَٱلۡأَعۡلَٰمِ ﴾، کۆی (**عَلَم**)ە، (**عَلَم**) بە مانای چیا دێ، هەروەك (**عَلَم**) بە مانای هەر نیشانەیەك دێ، کە شتێکی پێ دەناسرێ، یان پێی بەڕێ دەزانرێ، یاخود خەڵکێکی پێ دەناسرێ.

﴿ إِن يَشَأْ يُسْكِنِ ٱلرِّيحَ ﴾، ئەگەر خوا بیەوێ با دەوەستێنێ، خوێنراویشەتەوە: (**الرِّيَاح**) بایەکان دەوەستێنێ، ئەگەر با نەهات، بۆ کەشتیی چارۆکەدار، کاتی خۆی و ئێستاشی لەگەڵدابێ، ئەگەر بەرەو ئەو ئاڕاستەیەدا بێ کە فڕۆکەکە بۆی دەچێ، کەشتییەکە بۆی دەچێ، خێراتر دەڕوا بەڵام ئەگەر با پێچەوانەی ئەو ئاڕاستەیە بێ، کە کەشتیی، یان فڕۆکە بۆی دەچێ، دوا دەکەوێ.

ئێمە لە کۆتایی ساڵی: (٢٠١٠ز)دا، سەفەرێکی[1] کەمبۆیامان کرد، لە (**مَنامة**)ی بەحرەینەوە چووین بۆ (کالالامپوور) پایتەختی (مالیزیا) بە (١٠) سەعات چووین، بەڵام بە (١٢) ساعەت گەڕاینەوە، واتە: دوو سەعات زیاتر، لەبەر ئەوەی با بە پێچەوانەی ئاڕاستەی فڕۆکەکەمان دەهات.

ئنجا دەفەرموێ: ﴿ فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلَىٰ ظَهْرِهِۦٓ ﴾، کەشتییەکان لەسەر پشتی دەریاکە بە چەسپاویی و ڕاوەستاویی و نەجووڵاویی دەمێننەوە، (**رَوَاكِد**) کۆی (**رَاكِدة**)یە، یانی: (**ثابتة**) وەستاو، نەجووڵاو، لەسەرپشتی دەریا، ﴿ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّكُلِّ صَبَّارٖ شَكُورٍ ﴾، بە دڵنیایی لەوەدا نیشانە هەن، بۆ هەر زۆر خۆڕاگرێکی زۆر سوپاسگوزار، واتە: بۆ هەر بڕواداریێك، چونکە بڕوادار لە بەرانبەر بەڵاکانی خوادا خۆڕاگرە، لە بەرانبەر نارەحەتیی و نەهامەتییەکاندا، خۆڕاگرەو بە چۆك دانایەت و، تەسلیم نابێ، بێ هیواو، نائومێد نابێ، لە بەرانبەر چاکەو نیعمەتەکانی خواش دا سوپاسگوزارە، چاکەکانی خوا نادیدە ناگرێ و بە ئەمەگ و بە وەفایە.

کەواتە: نیشانەکانی خوا ﷻ کێ زیاتر دەرکیان دەکاو هەستیان پێ دەکات؟ بەدڵنیایی کەسێك ئیمان و تەقوا لە دڵ و دەرونیدا هەبێ، چونکە کەسێك ئیمان تەقوا لە دڵ و دەروونیدا هەبێ، دەڕازێتەوە بە هەموو سیفەتە بەرزەکان، بە تایبەت هەردوو سیفەتی صەبرو شوکر، کە دوو سیفەتی زۆر کۆکەرەوەن، (صبر):

---

(١) بەبۆنە بەشداریی لە کۆبوونەوەی خولیی پەرلەمانتارە ئاسیاییەکان لە شاری (پنومنە) پایتەختی کەمبودیا.

واتـە: خۆڕاگریـی لـە بەرانبـەر هـەر شـتێك دا كـە ناخۆشـە، (شُـكر)یش، واتـە: سوپاسـگوزاریی و بەكارهێنـانی چاكـەكانی خـوا لـە ڕەزامەندیـی خـوادا.

﴿ أَوْ يُوبِقْهُنَّ بِمَا كَسَبُوا۟ وَيَعْفُ عَن كَثِيرٍ ﴾، یاخـود {ئەگـەر بایەكـەش نەوەسـتێنێ، بایەكـە زۆر بەهێـز دەكات و} بـە هـۆی ئـەوەوە كـە سەرنشـینەكانی ئـەو كەشـتییانە كردوویانـە، لـە كـردەوەی خـراپ و تـاوان، كەشـتییەكان نغـرۆ دەكات: ﴿ يُوبِقْهُنَّ ﴾، یـانی: (یهلكهـن)، (یغرقهـن)، كەشـتییەكان لـە بەیـن دەبـات، ﴿ بِمَا كَسَبُوا۟ ﴾، بـە هـۆی كـردەوەی سەرنشـینەكانی كەشـتییەكانەوە، ﴿ وَيَعْفُ عَن كَثِيرٍ ﴾، لـە زۆریـش دەبووری، واتـە: مـەرج نیـە بـە هـۆی تـاوان و خراپـەی مرۆڤەكانـەوە، خـوا هەمیشـە سـزایان بـدات لـە دنیـادا، بـەڵام جارجـار سـزایان دەدات: ﴿ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴾، الـروم - ٤١-، بەڵكـو بگەڕێنـەوە، یاخـود بزانـن كـە لایانـداوە لـە سیسـتم، بـەڵام هەمـوو جـاری سـزایان نـادات، چونكـە دنیـا شـوێنی تەصفیـە حیسـاب نیـە، جێـی سزاو پاداشـت نیـە.

﴿ وَيَعْلَمَ ٱلَّذِينَ يُجَٰدِلُونَ فِىٓ ءَايَٰتِنَا مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٍ ﴾، (وَيَعْلَـمَ) هـەم بـە سـەر (فتحـة) خوێنراوەتـەوە، واتـە: بۆیـە خـوا ﷻ كەشـتییەكان ئەگـەر بیـەوێ دەفەوتێنـێ و نغرۆیـان دەكات، تاكـو ئەوانـەی لـە دژی ئایەتـەكانی ئێمە شـەڕە قسـەو مشـت و مڕ دەكـەن، بزانـن هیـچ ڕێـی دەربازبوونیـان نیـە، هەروەهـا خوێنراویشـەتەوە: (وَيَعْلَمُ) ئـەو كاتـەش دەبێتـە ڕسـتەیەكی دەسـتپێكردوو (**جملـة مسـتأنفة**) واتـە: ئەوانـەی شـەڕە قسـە دەكـەن لـە دژی ئایەتـەكانی ئێمـە، دەزانـن كـە هیـچ ڕێـی دەربازبوونیـان نیـەو، قوتـار نابـن لـە چنگـی ئێمـە.

ئـەوەی لـە كـۆی ئـەو یـازدە (١١) ئایـەت موبارەكـە وەردەگیـرێ، هەر لەسـەرەتاوە كـە خـوا ﷻ بـاسی ئـەوە دەكات: گەڕانـەوەی بەنـدەكانی وەردەگـرێ و لـە خراپەكانیان دەبـووری و دەشـزانێ چـی دەكەن؟

دواییـش كـە دەفەرمـوێ: وەڵامـی ئەوانـە دەداتـەوە كـە بڕوایـان هێنـاوەو كـردەوە باشـەكان دەكـەن و لـە بەخشـشی خـۆی بۆیـان زیـاد دەكات، بـەڵام بێبڕوایان سـزایەكی سـەختیان هەیە.

دوایی باسی ئەوە دەکات، کە ئەگەر خوا بژێو فراوان بکات، بۆ مرۆڤەکان، لە ئەندازەی پێویستییان زیاتر بۆیان فراوان بکات، یاخود بۆ هەموویان فراوان بکات، یان بۆ کەسانێکیان کە ئەهلی ئیمان و تەقوانین و بە بژێوی زۆر بوغڕا دەبن و لە خۆیان بایی دەبن، ئەگەر بژێویان بۆ زۆر بکات، ئەوانە لە زەویدا سنوورشکێنیی و سنوور بەزێنیی دەکەن، بۆیە خوا بە ئەندازە، ئەوەندەی بیەوێ دەینێرێتە خوار، چونکە بەبەندەکانی ئاشنایە و دەشیانبینێ.

دوایی باسی دابەزاندنی ئاو دەکات، لە ئاسمانەوە، دوای چاوەڕوانیی خەڵك، چونکە (**الغَيْث**): ئاوێکە بەفرو باران و تەرزەیەکە دەبارێت، دوای ئەوەی خەڵك چاوەڕوانیی کردوە، چونکە دەفەرموێ: ﴿مِنۢ بَعۡدِ مَا قَنَطُواْ وَيَنشُرُ رَحۡمَتَهُۥ﴾، دوای ئەوەی نائومێد بوون و، بەزەیی خۆی بڵاودەکاتەوە.

دوایی باسی ئەوە دەکات کە دروستکرانی ئاسمانەکان و زەوی و، ئەو ژیاندارانەی، یاخود ئەو پێڕۆیانەی تێیاندان، دیسان نیشانەی خوان و، خوا دەتوانێ کۆیان بکاتەوە.

دوایی باسی ئەوە دەکات کە هەر بەڵایەکتان بەسەر بێ، بە هۆی کردەی دەستی خۆتانەوەیە، زۆرجاریش دەتانبوورێ.

ئنجا دەفەرموێ: ئێوە دەستەوسانکەری خوا نین لە زەویداو، بێجگە لە خواش هیچ سەرپەرشتیارو یارمەتییدەرێکتان نیە.

پاشان باسی نیشانە بوونی کەشتییەکان دەکات، کە ئەگەر خوا بیەوێ، بایەکان دەوەستێنێ و، کەشتییەکان لەسەر پشتی دەریا ڕادەوەستن، یاخود نغرۆیان دەکات، بەوە کە بایەکە توندتر بکات و، ئەوانە شەڕە قسە دەکەن لە دژی ئایەتەکانی خوا، دەزانن هیچ ڕێی دەربازبوونیان نیە.

هەموو ئەوانە، ئەگەر تەماشایان بکەین دەزانین: خوا ﷻ لە هەموو دەروازانەوە بۆ دڵی مرۆڤ دێت، لە هەموو دەلاقانەوە ئایەتەکانی خوا دەیانەوێ هیدایەت

بخەنە نێو دڵ و عەقڵی مرۆڤەوە، کە ئەگەر بگەڕێنەوە خوا تەوبەتان لێوەردەگرێ و، خوا لە بەخششی خۆی بۆتان زیاد دەکات، خوایە کە بژیوتان دەدات، بەڵام کە جاری وایە زۆری ناکات، بۆ ئەوەیە لە زەوییدا سنوور شکێنیی نەکەن، خوایەك کە ئاوتان بۆ دادەبەزێنێ، هەروەها بەڵاتان کە بەسەردێ، خەتای خۆتانە، کەشتییەکانیش کە دەبینن بەو شێوەیە، نیشانەی گەورەیی و پەروەردگارێتیی خوان ... هتد، ئەمانە هەموویان جووڵێنەرن بۆ ئینسان بەرەو خوا، بەرەو خوا بە یەکگرتن، بەرەو تەنیا خواپەرستن و واز هێنان لە ڕووکردنە جگە لە خوا، واز هێنان لە هاوبەش بۆ خوا دانان، وازهێنان لە گرتنی کوێرەڕێ و ڕێچکەکان کە شەیتانەکان دەیانڕازێننەوە، بەڵام سەرەنجام سەری مرۆڤەکان بە قوڕدا دەکەن، هەم لە دنیادا کارێکیان پێدەکەن، ببنە کۆیلەی کەسێکی وەك خۆیان، یان شتێکی لە خوار خۆیانەوە، لەو مەقامی بەرزیی بەندایەتیی بۆ خوا، کە ئازادیی و ئازایەتیی مرۆڤ و بەرزیی و گەورەیی مرۆڤ لە بەندایەتیی بۆ خوا دایە، کە مرۆڤەکان وەك خۆی تەماشادەکات و، شتەکانی دیکەش لە خوار خۆیەوە دەبینێ و، تەنیا خوا لەسەرووی خۆیەوە دەبینێ.

بۆیە ئەگەر تەماشای ئەم یازدە (١١) ئایەتەو، کۆی ئایەتەکانی ئەم سووڕەتەو، کۆی ئایەتەکانی قوڕئان هەموویان بکەین، دەبینین هاندەری مرۆڤن بۆ بەندایەتیی کردن بۆ خوا، تاکو ئەو مرۆڤە بە هۆی ئەو بەندایەتییەوە بۆ خوا، بەرزبێ و، ئەو پێگە بەرزەی خوا پێی داوە، لێی نەیەتە خوار، ئەو ڕێزو حورمەتەی خوا لێیناوە، لە دەستی نەدات بە هۆی کوفرو شیرکەوە.

خوا بە لوتف کەرەمی خۆی ئێمە لەو کەسانە بگێڕێ، کە بە هۆی بەندایەتییمانەوە بۆ خوا، ئەویش لەمیانی شوێنکەوتنی قوڕئان و، پەیڕەویی کردن لە پێغەمبەر کۆتایی موحەممەد ﷺ و، بەو شێوەیە مامەڵە کردن لەگەڵ خوادا، کە بۆ خوا شایستەیە، بە هۆی ئەوەوە، هەم لە دنیادا بەختەوەرو سەربەرزبین و، هەم لە دوا ڕۆژدا سەر فرازو شادمان بین.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

خوا ئەو کەسەیە گەڕانەوەو تەوبە لە بەندەکانی وەردەگرێ و، لە خراپەکانیان دەبووڕێ و، دەشزانێ چی دەکەن، هەروەها خوا وەڵامی داواکاریی بڕوادارانی چاکەکار دەداتەوەو، لە بەخششی خۆی بۆیان زیاد دەکات، بێبڕوایانیش لە ڕۆژی دوایی دا، سزای سەختیان هەیە:

خوا دەفەرموێ: ﴿ وَهُوَ ٱلَّذِى يَقْبَلُ ٱلتَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِۦ وَيَعْفُوا۟ عَنِ ٱلسَّيِّـَٔاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٢٥﴾ وَيَسْتَجِيبُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَيَزِيدُهُم مِّن فَضْلِهِۦ ۚ وَٱلْكَٰفِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴿٢٦﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە، لە شەش بڕگەدا:

١)- ﴿ وَهُوَ ٱلَّذِى يَقْبَلُ ٱلتَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِۦ ﴾، ئەو (خوا) ئەو کەسەیە کە گەڕانەوە لە بەندەکانی وەردەگرێ. خوا ﷻ لەو ئایەتانەدا لەسەر ناساندنی خۆی لەمیانی سیفەت و کردەوەکانیداو، لەمیانی چاکەو نیعمەتەکانیدا، بەردەوام دەبێ، هەروەها لەسەر خستنەڕووی هەموو ئەو بەڵگەو هۆکارانەی کە مرۆڤەکان دەبێ تەنیا خوا بە تاکە پەرستراوی خۆیان بزانن، بە مانای وشەی فراوان و گشتگیری پەرستن، ئەو ئایەتانە، هەموویان لەو ڕەوتەدان: ﴿ وَهُوَ ٱلَّذِى يَقْبَلُ ٱلتَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِۦ ﴾، خوا ئەو کەسەیە کە گەڕانەوە لە بەندەکانی وەردەگرێ، لێرەدا ئەم ڕستە موبارەکە، چوار زێدەڕۆیی تێدان، لە ڕووی ڕەوانبێژییەوە، بۆ جەختکردنەوە لە سەر ماناو مەبەستەکەی:

یەکەم: کە دەفەرموێ: (وَهُوَ) بە ڕستەی ناویی **(الجملة الإسمية)** دەست پێدەکات، ئەمە یەکێکە لە جەختکەرەوەکان، چونکە (هُوَ) ڕاناوەو بەو ڕاناوە، ئەم ڕستەیە دەست پێدەکات.

دووەم: کە دەفەرمویّ: (**الَّذِي**) کە (**الإِسْم المَوْصُول**)ە، (خوا) ئەو کەسەیە.

سێیەم: کە دەفەرمویّ: (**يَقْبَلُ التَّوْبَة**) (**يَقْبَلُ: فعْلُ المُضَارع**)ە، کرداری ئێستاو دەلالەت لەسەر تازەبوونەوە دەکات، یانی: بەردەوام خوا گەڕانەوەی بەندەکانی بۆ لای خۆی قبووڵ دەکات و لێیان وەردەگریّ.

چوارەم: کە دەفەرمویّ: (**عَنْ عِبَادِهِ**) نەیفەرمووە: (**مِنْ عِبَادِهِ**) ئنجا (**تَقَبَّلَ التَّوْبَة عَنْهُ**) واتە: لە گوناهەکەی بوردو، گەڕانەوەکەشی لیّ قبووڵ کرد، هەروەها خوا ﷻ بە سیفەتی (**عِبَادِهِ**) مرۆڤەکانی باسکردوە، کە بەندەی خۆینی.

٢)- ﴿وَيَعْفُواْ عَنِ ٱلسَّيِّـَٔاتِ﴾، چاوپۆشیی دەکات لە خراپەکان، (**العَفُو: عَدَمُ مُؤَاخَذَةِ الجَانِي بِجنَايَتِهِ**) (**عَفُو**): بریتیە لەوەی بابای تاوانبار بە تاوانەکەی نەگیریّ و سزا نەدریّ.

وشەی (**السَّيِّئَات**)یش، (**أَل**) ناساندنی لەسەرەو ناساندنەکەش بۆ تێکڕا (**جنس**)ە، تێکڕای خراپەکان خوا ﷻ چاوپۆشییان لێدەکات.

٣)- ﴿وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ﴾، دەشزانیّ چی دەکەن، ئەی دوێنراوەکان! خوێنراویشەتەوە: (**يَفْعَلُون**) واتە: دەزانیّ خراپەکاران و تاوانباران، یان مرۆڤەکان بە گشتیی، چی دەکەن؟

ئنجا کە دەفەرمویّ: دەزانیّ چی دەکەن؟ واتە: لەگەڵ ئەوەشدا کە دەزانیّ چی دەکەن، ئەوجار ئەگەر بگەڕێنەوە، گەڕانەوەکەیان قبووڵ دەکات و، لە تێکڕای خراپەکانیشیان چاوپۆشیی دەکات و دەیانبەخشیّ، لەگەڵ ئەوەشدا کە دەزانیّ چییتان کردوە، یان دەزانیّ چییان کردوە، بە هەردوو خوێندنەوەکە.

٤)- ﴿وَيَسْتَجِيبُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ﴾، هەروەها وەڵامی ئەوانەی بڕوایان هێناوەو، کردەوە باشەکانیان کردوون، دەداتەوە.

٥)- ﴿وَيَزِيدُهُم مِّن فَضْلِهِۦ﴾، لە بەخششی خۆیشی بۆیان زیاد دەکات، واتە: (**يُعْطِيْهِمْ أَفْضَلَ مِمَّا عَمِلُوا وَأَكْثَر**) باشترو زیاتر لەوەی کە کردوویانە پاداشتیان دەداتەوە، لە سووڕەتی (**الأنعام**)دا، خوا دەفەرمویّ: ﴿مَن جَآءَ بِٱلْحَسَنَةِ فَلَهُۥ عَشْرُ أَمْثَالِهَاۖ وَمَن جَآءَ

﴿بِٱلسَّيِّئَةِ فَلَا يُجۡزَىٰٓ إِلَّا مِثۡلَهَا وَهُمۡ لَا يُظۡلَمُونَ ١٦٠﴾، هەر کەسێك چاکەیەك بێنێ، دە (١٠) بەرانبەری ئەوە پاداشتی دەدرێتەوەو، هەر کەسێك خراپەیەك بکات، تەنیا بە ئەندازەی ئەو خراپەیە سزادەدرێ و، ئەوان ستەمیان لێناکرێ، پێشتریش باسمان کرد، کە ئایەتەکەی سوورەتی (**البقرة**) ئاماژە بەوە دەکات، کە چاکەیەك بە حەوتسەدیش پاداشت دەدرێتەوە، بەڵکو زیاتریش.

ئنجا کە دەفەرموێ: ﴿وَيَسۡتَجِيبُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ﴾، (**يَسْتَجِيْبُ**) (**س وت**) خراونە سەر (**يُجِيبُ**) یانی: وەڵامدەداتەوە، بەڵام (**يَسْتَجِيْب**) واتە: زۆر وەڵامدەداتەوە، بە جەختکردنەوەوە وەڵامدەداتەوە.

(**الَّذِيْـن**)ش دەگونجێ بەرکار (**مفعول به**)بێ، واتە: خوا وەڵامی ئەوانە دەداتەوە کە بڕوایان هێناوەو کردەوەی باشیان کردوە.

دەشگونجێ (**الَّذِيْن**) بکەر (**فاعل**)بێ، واتە: ئەوانەی بڕوایان هێناوەو کردەوە باشەکان دەکەن، وەڵامدەدەنەوە، بە دەم بانگەوازی خواوە دەچن، کەواتە: (**يَسْتَجِيْب**) دەگونجێ بڵێی: (**الَّذِيْن آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَات يَسْتَجِيْبُوْن**) یانی: ئەوان وەڵامدەدەنەوە، یاخود: (**أَللهُ يَسْتَجِيْبُ الَّذِيْن آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَات**) خوا وەڵامی ئەوانە دەداتەوە کە بڕوایان هێناوەو کردەوە باشەکانیان کردوون،

٦)- ﴿وَٱلۡكَٰفِرُونَ لَهُمۡ عَذَابٞ شَدِيدٞ﴾، ئەوانەش کە بێبڕوان سزایەکی سەختیان هەیە، وشەی (**كَافِرُون**) کۆی (**كَافِر**)ە، لەسەر کێشی (**فَاعِل**)، یانی: کەسێك کە هەقی داپۆشیبێ و هەقی ڕەفز کردبێ، کەواتە: ئەوانەی سزای سەختیان هەیە، ئەوانەن کە هەقیان بۆ دێ و دەیناسن و پێی ئاشنا دەکرێن، بەڵام وەری ناگرن و ڕەتی دەکەنەوە.

حەوت موژدە لەو دوو ئایەتەدا:

لە ڕاستییدا ئەم دوو ئایەتە موبارەکە، بۆ خۆم هەر جار کە دەیانخوێنم، هیواو ئومێدێکی یەکجار گەورەیان تێدا دەبینم بۆ گوناهباران بە تایبەت و، بۆ

مرۆڤەکان بە گشتیی، ئەم دوو ئایەت موبارەکە زۆر زۆر دڵخۆشکەرن، چونکە حەوت موژدەیان تێدان، توێژەرەوان قسەیان زۆر لەسەر کردوون، بەڵام نەمبینوە بەم شێوەیە ئەم حەوت موژدەیە، دەربهێنن، ئەگەر هەشبێ نەکەوتۆتە بەرچاوم:

موژدەی یەکەم: کە دەفەرموێ: ﴿ وَهُوَ ٱلَّذِى ﴾، خوا ئەو کەسەیە ﷻ، لێرەدا خوا خۆی بە ئێمە دەناسێنێ: ئەو خوا پەروەردگارەی ئێوە، کە پەیامی بە پێغەمبەری کۆتایی موحەممەددا ﷺ بۆ ناردوون، هەروەها بە هەموو پێغەمبەرانی دیکەدا بۆ گەلانی دیکە، بۆ کۆمەڵگایەکانی دیکە، پەیامەکانی خۆی ناردوون، ئەو کەسەیە چاکی بناسن و زۆر پێی ئومێدەواربن.

موژدەی دووەم: کە دەفەرموێ: ﴿ يَقْبَلُ ٱلتَّوْبَةَ ﴾، گەڕانەوە وەردەگرێ، **(التَّوْبَة)** ش، دیارە (ال)ی، ناساندنی لە سەرە واتە: هەموو گەڕانەوەکان وەردەگرێ، هەر کەسێ بگەڕێتەوە بۆ لای، چ لە کوفرەوە بۆ ئیمان بگەڕێتەوە، چ لە شیرکەوە بۆ خوا بەیەکگرتن **(توحید الله)** بگەڕێتەوە، چ لە نیفاقەوە بۆ دینداریی ساغ و بێ خڵتە بگەڕێتەوە، چ لە گوناهو تاوانەوە بگەڕێتەوە بۆ فەرمانبەریی و گوێڕایەڵیی، چ لە کەمتەرخەمییەوە بگەڕێتەوە بۆ گورج و گۆڵیی، هەرچۆنێك مرۆڤەکان بگەڕێنەوە بۆ خزمەتی خوا، گەڕانەوەکەیان لێ وەردەگرێ، وەك لە کتێبی: (گەڕانەوە بۆ لای خوا) - کە تاکو ئێستا شەش جار چاپ کراوە - لەوێدا بە تەفصیل باسی گەڕانەوە بۆ لای خوامان کردوە.

موژدەی سێیەم: دەفەرموێ: ﴿ عَنْ عِبَادِهِۦ ﴾، لە بەندەکانی، مرۆڤەکان هەرچەندە ئەهلی کوفربن، ئەهلی شیرك بن، ئەهلی نیفاق بن، ئەهلی گوناهو تاوان بن، هەرچۆنبن، هەر بەندەی خۆینی، ئەمەش دیسان موژدەو دڵخۆشکەرێکی دیکەیە، کە خوا مرۆڤەکان هەر بە بەندەی خۆی دەزانێ، وەك چۆن باب‌ێك دایکێك، ڕۆڵەکەی خۆی ئەگەر لاساریش بێ، ئەگەر کوڕە، ئەگەر کچە، هەر بە هی خۆی دەزانێ، دەڵێ: تۆ هەر ڕۆڵەو جگەر گۆشەی منی، خواش ﷻ

مرۆڤەکان هەر بە بەندەی خۆی ناو دێنێ، ئەگەر سەرەڕۆییشیان کردبێ و لاسارییشیان کردبێ.

مـوژدەی چـوارەم: ﴿ وَيَعۡفُواْ عَنِ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ﴾، لە هەرچی خراپەو کەم و کوڕییە دەبووریٚ، وشەی (سَيْئَات) کۆی (سَيِّئَة)یە، (سَيِّئَة)ش بۆیە وای پێدەگوترێ، چونکە بۆ خاوەنەکەی خراپە، حاڵی خاوەنەکەی خراپ دەکات، واتە: خوا لە تێکڕای ئەو تاوانانەی، ئەو غەڵەت و پەڵەتانەی بۆ خاوەنەکانیان خراپن، چاوپۆشییان لێ دەکات، ئەگەر خاوەنەکەیان دانیان پێدابێنێ و، بگەڕێتەوە بۆ لای خواو لێیان پەشێمان بێ و دەستبەرداریان ببێ.

مـوژدەی پێنجـەم: ﴿ وَيَعۡلَمُ مَا تَفۡعَلُونَ ﴾، یان (وَيَعْلَـم مَـا يَفْعَلُـون) دەشزانێ چی دەکەن، واتە: لەگەڵ ئەوەشدا کە خوا دەزانێ چی دەکەن، ئەوجاریش خوا ﷻ دەرگای بۆلا گەڕانەوەو بۆلا پەشێمان بوونەوەی خستۆتە سەرپشت، بۆ هەموو مرۆڤەکان.

مـوژدەی شەشـەم: ﴿ وَيَسۡتَجِيبُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ ﴾، وەڵامی ئەوانەی بڕوایان هێناوەو کردەوەی باشیان کردوە، دەداتەوە، بە دەنگیانەوە دێ و، لێیان وەردەگرێ، بۆ گوناهباران گەڕانەوەیان لێوەردەگرێ، بەڵام بۆ بڕوادارانی کرداری باش، هەمیشە وەڵامگۆیەو بە دەنگەوە هاتوویە، خوای بەخشەری بەخشندە.

مـوژدەی حەوتـەم: ﴿ وَيَزِيدُهُم مِّن فَضۡلِهِۦ ﴾، هەروەها لە بەخشش و چاکەی خۆیشی بۆیان زیاد دەکات، واتە: بۆ بڕوادارانی کردارباش، هەمیشە خوا ﷻ هەتا داوای لێ بکەن، یاخود تاکو ئەوان شایستەبن، ئەگەر بە زمانی وتاریش داوای لێ نەکەن، بەڵکو بە زمانی حاڵ و کردار، خوا ﷻ بە دەنگیانەوە دێ و وەڵامیان دەداتەوە، لە بەخششی خۆی بۆیان زیاد دەکات، بەخششی خواش بێ سنوورە.

مەسەلەی دووەم:

خوا بۆیە بژیو بۆ هەموو بەندەکانی زۆر ناکات، تاکو یاخیی نەبن، بۆیە بە ئەندازە بۆیان دادەبەزێنێ و، هەر ئەویش دوای بێ هیوا بوونیان لە دابەزینی ئاو، بەزەیی خۆی کە لە ئاوی ئاسماندا بەرجەستەیە، بۆیان بڵاودەکاتەوەو، هەر ئەویش سەرپەرشتیاری ستایشکراوە:

خوا دەفەرموێ: ﴿ وَلَوْ بَسَطَ ٱللَّهُ ٱلرِّزْقَ لِعِبَادِهِۦ لَبَغَوْا۟ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَـٰكِن يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَّا يَشَآءُ ۚ إِنَّهُۥ بِعِبَادِهِۦ خَبِيرٌۢ بَصِيرٌ ﴿٢٧﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى يُنَزِّلُ ٱلْغَيْثَ مِنۢ بَعْدِ مَا قَنَطُوا۟ وَيَنشُرُ رَحْمَتَهُۥ ۚ وَهُوَ ٱلْوَلِىُّ ٱلْحَمِيدُ ﴿٢٨﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە، لە شەشە بڕگەدا:

١)- ﴿ وَلَوْ بَسَطَ ٱللَّهُ ٱلرِّزْقَ لِعِبَادِهِۦ لَبَغَوْا۟ فِى ٱلْأَرْضِ ﴾، ئەگەر خوا بژیوی بۆ بەندەکانی زۆر کردبایە، بۆی فراوان کردبان، لە زەوییدا یاخیی دەبوون، لێرەدا زانایان زۆریان لەوبارەوە قسە کردوە، کە ئایا مەبەست لەم زۆر کردن و فراوان کردنی بژیو بۆ بەندەکانی، کە دەبێتە هۆی یاخیبوون و سنوورشکێنییان لە زەویدا، چییە؟

أ- هەندێکیان گوتوویانە: ئەگەر خوا هەموو مرۆڤەکانی لە حاڵەتی سامان و بژیو فراوانییدا، دانابایە، ئەوە سسیتمی ژیانیان تێکدەچوو.

ب- هەندێکیان گوتوویانە: هەرچەندە لێرەدا خوا بەندەکانی بە گشتیی فەرموون، بەڵام بەپێی سیاق دەزانین کە مەبەست ئەو بەندانەن، ئەو مرۆڤانەن کە هەڵناگرن و شایستەنین، وەك کوردەواریی خۆمان دەڵێن: (فڵانکەس بە مستە ئاوێك دەکەوێتە مەلە)، یان دەڵێن: (هەر کەسێك چوار عانەی لە گیرفانی خۆیدا بینین، بە هەق لەگەڵ کەسدا ناکات و بوغڕا دەبێ).

ج- دەشگونجێ ئاوا مانا بکرێ: ئەگەر خوا بژیو بۆ بەندەکانی زۆر بکات، لەو ئەندازەیەی کە پێویستییانە زیاتر بەسەریاندا برێژێ، دەبێتە هۆی سنوورشکێنییان و ستەم و خراپەیان لە زەویدا.

٢)- ﴿وَلَٰكِن يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَّا يَشَآءُ﴾، بەڵام بە ئەندازە دەنێرێتە خوار، ئەوەندەی بیەوێ، (يُنَزِّلُ) بە: (يُنْزِلُ)ش، خوێندراوەتەوە، یانی: بە ئەندازەیەکی دیارییکراو، ئەوەی بیەوێ دایدەبەزێنێ، (بِقَدَرٍ: الْمِقْدَارُ وَالتَّعْيِينُ) ئەندازەو دیارییکردن، کە دەفەرموێ: (مَا يَشَاءُ)، (ما: يَعْنِي الَّذِي يَشَاء إِنْزَالَهُ) ئەوەی کە بیەوێ دایبەزێنێ، بە ئەندازەیەکی دیارییکراو، دایدەبەزێنێ.

٣)- ﴿إِنَّهُۥ بِعِبَادِهِۦ خَبِيرٌۢ بَصِيرٌ﴾، واتە: بەڕاستیی ئەو بەبەندەکانی شارەزایەو بینەریانە، یانی: شارەزایە بە حاڵ و باڵیان، پێش ئەوەی حاڵەت و کردەوەکان لێیان دەربکەون، هەروەها بینەری حاڵ و کردەوەکانیانیشە، دوای ئەوە کردەوەکانیان لێ ئاشکرا دەبن.

لێرەدا سێ دەقی سوننەت دێنین:

یەکەم: پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: **{أَخْوَفُ مَا أَخَافُ عَلَى أُمَّتِي زَهْرَةُ الدُّنْيا وكَثْرَتُها} (أخرجه البخاري: ٦٤٢٧، ومسلم: ١٠٥٢، وغيرهما).**

واتە: ئەوەی کە لە هەموو شتێك زیاتر مەترسییم لێی هەیە لە ئۆممەتەکەم، بریتیە لە جوانیی ژیانی دنیاو، زۆریی (ماڵ و سامانی) دنیا.

واتە: کە زۆر بە سەریاندا بڕژێ و، پێی بوغڕاو یاخیی بن، ئەوەی پێغەمبەریش ﷺ لێی ترساوە، زۆر جوان میصداقەکەی لە سەر ئەرزی واقیع دەبینین، دەوڵەتانی کەنداو تەماشا بکەن، وەختی خۆی وشتر لەوەڕێن بوون، ئێستاش چۆن پێشبڕکە دەکەن لە بەرزکردنەوەی بیناکانیاندا، ئێستا چۆن عیبادو بیلادیان خستۆتە ژێردەستی دوژمنانی خوا، بە فەرمانی جوولەکەو ئەمریکاو ڕۆژئاوا، دەربەست لە خزمەت هەر کەسێك دان، کە لە بەرژەوەندییاندا بێ،

لە بەرژەوەندیی مانەوەیان لەسەر ئەو کورسیی حوکمی میراتیی و بنەماڵەییە، چ لە کەنداو، چ لە میسر، چ لە وڵاتانی دیکەی مسوڵماننشین دا، بە تایبەت دوای ئەوەی نەوت و گاز دۆزرایەوەو ئەو وڵاتانە دەوڵەمەند بوون، لە جیاتی ئەوەی ئەو دەوڵەمەندیی و سەروەت و سامانە لە ڕەزامەندیی خوادا بەکاربێنن، لە خزمەتی خەڵك و وڵاتیان دا بەکاری بێنن، لە خزمەتکردن و یارمەتییدانی مسوڵمانانی برسیی و ڕەش و ڕووت و چەوسێنراوەی ئەملاولادا بەکاری بێنن، بەکاریان هێنا لە خزمەتکردنی زلهێزان دا و، لە زیاتر چەسپاندن و، زیاتر ڕۆبردنە خواری کورسی حوکم ڕانییان دا، هەروەها زیاتر سەرکوتکردن و دەمکوت کردنی خەڵك و کۆمەڵگاکانی خۆیاندا.

هەروەها لە هەرێمەکەی خۆشمان دا، وێنەی ئەوەی دەوڵەتانی کەنداو بەزەقیی دەبینین.

دووەم: پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: {**إِذَا أَحَبَّ اللهُ عَبْدًا حَمَاهُ الدُّنْيَا، كَمَا يَظَلُّ أَحَدُكُمْ يَحْمِي سَقِيمَهُ الْمَاءَ**} (**أخرجه الترمذي: ٢٠٣٦، وَصَحَّحَهُ الألباني فِي صَحِيح التَّرْغِيبِ وَالتَّرْهِيب: ٣١٨٠**).

واتە: ئەگەر خوا بەندەیەکی خۆشویست، لە دنیا دەیپارێزێ، وەك چۆن یەکێك لە ئێوە نەخۆشەکەی لە ئاوێ دەپارێزێ. {کە ئاوی نەداتێ، بۆ ئەوەی زیاتر نەخۆش نەبێ، یان کەسێك کە بریندار دەبێ، ئاوی نادەنێ چونکە لێی تووشی زیان دەبێ}.

سێیەم: پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: {**إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَحْمِي عَبْدَهُ الْمُؤْمِنَ كَمَا يَحْمِي الرَّاعِي الشَّفِيقُ غَنَمَهُ عَنْ مَرَاتِعِ الْهَلَكَةِ**} (**أخرجه أحمد: ٢٣٦٢٧، والبيهقي في شعب الإيمان: ٩٩٦٧، اللفظ له**).

واتە: بێگومان خوای زاڵی پایەدار بەندەی بڕواداری خۆی دەپارێزێ، وەك چۆن شوانی دڵسۆزو خاوەن پەرۆش، ڕانە مەڕەکەی خۆی دەپارێزێ، لەوە کە لە شوێنی خراپ بلەوەڕێن و، لە ئەنجام دا سەریان بە فەتارەت بچێ، {چ بە هۆی لەوەڕەکەوە کە خراپبێ، چ بە هۆی شوێنەکەوە، کە تووشی هەڵدێران و، لە بەین چوون بن}.

٤)- ﴿ وَهُوَ ٱلَّذِى يُنَزِّلُ ٱلْغَيْثَ مِنۢ بَعْدِ مَا قَنَطُواْ ﴾، خوا ئەو کەسەیە کە ئاو دەنێرێتە خوار، دوای ئەوەی نائومێد بوون، یانی: دوای ئەوەی مرۆڤەکان نائومێد بوون، وشەی (**يُنَزِّلُ**) خوێنراویشەتەوە: (**يُنْزِلُ**).

(**الْغَيْثُ: الْمَطَرُ الْآتِي بَعْدَ الْجَفَافِ، سُمِّيَ غَيْثًا بِالْمَصْدَرِ، لِأَنَّ بِهِ غَيْثَ النَّاسِ الْمُضْطَرِّينَ**) (**غَيْث**): ئەو بارانەیە کە لە دوای وشکە ساڵیی دێ، دوای بێبارانیی، بۆیە ناوی لێنراوە (**غَيْث**)، چونکە ئەوانەی بێ دەرەتان و ناچارن، هاواریان کردوەو دەفریایان هاتوە.

وشەی (**غَيْث**): مەرج نیە تەنیا باران بێ، واتە: باران و بەفرو تەرزە، ئەو ئاوەی لە سەرێ دادەبەزێ، گوتراویشە: (**الْغَيْثُ: مَا كَانَ نَافِعاً وَفِي وَقْتِهِ**)، (**غيث**): ئەوەیە کە بە سوود بێ و، لە کاتی خۆیدا بێ، چونکە جاری واش هەیە باران و بەفرو تەرزە دێ و، مەرج نیە هەر سوودی هەبێ، بەڵکو جاری وایە دەبێتە لافاو لێزماوو، جاری وایە دەبێتە هۆی زیانگەیاند بە کشتوکاڵ، بەڵام ناکرێ لەبەر ئەوەی کەمێك خەڵك کشتوکاڵەکەیان، یاخود خانووەکانیان، کە ئەویش ڕەنگە بە زۆریی بە هۆی کەمتەرخەمیی حوکمەتەکانەوە بێ، زێراب و شوێنی ئاو پێدا ڕۆیشتنیان چاك نەکرد بێ، هەندێك لە گەڕەکەکان زیانیان پێبگات، ناگونجێ لەبەر ئەو زیانە کەمە، ئەو سوودە زۆرانەی کە لە ئاوی ئاسمان دەبینرێن، خوای بەخشەرخەڵکیان لێ بێبەش بکات.

٥)- ﴿ وَيَنشُرُ رَحْمَتَهُۥ ﴾، هەروەها (خوا) بەزەیی خۆی بڵاودەکاتەوە، (**النَّشْرُ: ضِدُّ الطَّيِّ وَاسْتُعِيرَ هُنَا لِلتَّوْسِيعِ وَالإِمْتِدَادِ**)، (**نشر**) پێچەوانەوەو دژی پێچانەوەیە، (**نَشْر**) واتە: بڵاوکردنەوە، (**طَيِّ**) واتە: پێچانەوە، لێرەدا (**نشر**) خوازراوەتەوە بۆ فراوانکردن و درێژە پێدان، کە دەفەرموێ: ﴿ وَيَنشُرُ رَحْمَتَهُۥ ﴾، وەك پێشتریش باسمان کرد، لە چەند شوێن لە قورئاندا، خوا ناوی لە باران و ئاوێك کە دادەبەزێ لە ئاسمان، ناوە، ڕەحمەت، بۆ وێنە:

لـە سـووڕتی (الأعـراف)دا، دەفەرمـویٚ: ﴿ وَهُوَ ٱلَّذِى يُرْسِلُ ٱلرِّيَٰحَ بُشْرًۢا بَيْنَ يَدَىْ رَحْمَتِهِۦ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَٰهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَنزَلْنَا بِهِ ٱلْمَآءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ مِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِ ۚ كَذَٰلِكَ نُخْرِجُ ٱلْمَوْتَىٰ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٥٧﴾ ﴾، واتـە: ئـەو (خـوا) کەسـێکە بایـەکان وەك مـوژدە دەنێـرێ لـە پێـش دەسـتی بەزەییەکـەی خۆیـەوە، (واتـە: بـاران، یـان ئـەو ئـاوەی کـە دادەبەزێـنرێ)، هەتـا کاتێـك کـە ئـەو بایانـە هەورە قورسـەکانیان هەڵگرتـن، ئێمـە لێـی دەخوڕیـن (هەورەکـە) بـەرەو سـەرزەمینێکی مـردوو، ئـاوی لـێ دادەبەزێنیـن و لـە هەمـوو میوەیـەکی پـێ دەردێنیـن، هـەر بـەو شـێوەیەش {لـە کاتـی خۆیـدا} مـردووان دەردێنینـەوە، بـۆ ئـەوەی ئێـوە پەنـد وەربگـرن.

یـانی: وەك چـۆن خـوا بـە هـۆی ئاوێکـەوە کـە دایدەبەزێنـێ، سـەر زەوی زینـدوو دەکاتـەوە، بـە هەمـان شـێوەش، کاتـێ خـۆی فەرمـانی لەسـەرە، لـە ڕۆژی دوایـی دا مردووەکانیـش زینـدوو دەکاتـەوە.

٦)- ﴿ وَهُوَ ٱلْوَلِىُّ ٱلْحَمِيدُ ﴾، هەرئەویش سەرپەرشتیاری ستایشکراوە، سەرپەرشتییکردنەکەی دیارە: سەرپەرشتیی مرۆڤەکان دەکات، تیشکی خۆریان بۆ دەنێرێ لە ڕۆژدا، تیشکی مانگیان بۆ دەنێرێ لە شەوداو، تیشکی ئەستێرەکانیان بۆ دەنێرێ، بۆ ئەوەی دنیا نەبێتە تاریکستان، پاشان ئاویان بۆ دادەبەزێنێ، بە هەر سێ شێوەی بەفرو باران و تەرزە، کە هەر کام لەم سێ شێوەیە حیکمەتی خۆی هەیە، بەفرو تەرزەکە لە شوێنە بەرزەکان دەبارن و لەوێ دەمێننەوە، ئەگەر هەموو ئاوەکە باران بووایە، یەکسەر هەمووی دەهاتە خوار، بەڵام ئەو بەفرو تەرزەیە، لە شوێنە بەرزەکان و چیاکان دەمێنێتەوە، بۆ ئەوەی وردە وردە بەو چیایانەدا بچێتە خوارو، لە عەمبارە ئاوەکاندا دابکرێ و کۆببێتەوە.

ئنجا ئەگـەر ئـاوی ئـاسمان هەمـووی لێکـڕا بـاران بـاو هاتبایـە خـوار، دنیـا دەبووە لافـاو، ئـەو هەمـوو ڕێـژەی بەفـرە کـە لـە کوێسـتانەکان و لـە شـوێنە بـەرزەکان دەبـارێ، ئـەو ڕێـژە زۆرەی تـەرزە، کـە یەکسـەر ناتوێتـەوە ماوەیـەکی پێدەچـێ،

ئەگەر هەمووی باران بووایە، زۆر لەوڵاتان کاول دەبوون، سەرپەرشتییکردنی خوا بۆ مرۆڤەکان لە زۆر شتدا بەرجەستەیە، ئەو هەموو نازو نیعمەتەی لەسەر زەوی بۆ ڕەخساندوون، ئەو هەموو هۆکارانەی ژیان و گوزەرانی بۆ ڕەخساندوون، ئەم زەوییەی ئێمە بەرگێکی گڵیی هەیە، دوایی بەرگێکی ئاویی هەیە، کە سێ لەسەر چواری پانتایی زەوی دادەپۆشێ، دوایی بەرگێکی هەوایی هەیە، کە بەرزیی هەزار (١٠٠٠) کیلۆمەتر زیاترە، ئنجا پێکهاتەکانی ئەو بەرگە هەواییە، ڕێژەکەیان لەگەڵ ژیانی مرۆڤدا گونجاوە: (٧٨٪)ی نایترۆجینە، (٢١٪)ی ئۆکسجینە، (٠,٣٪)ی دووەم ئۆکسیدی کاربۆن و هەندێك لە پێکهێنەرەکانی دیکەیە، ئەو ڕێژانەی ئەو توخمانە، ئەگەر کەمتر بایە یان زیاتر بایە، ژیان لەسەر زەوی دروست نەدەبوو.

بۆیە خوا ستایشکراوە، بە موتڵەقیی، هەرچی سیفەتی بەرزو چاکە هی خوایەو، خوا لە هەموو لە کەم و کوڕییەك دوورە.

مەسەلەی سێیەم:

هەروەها لە نیشانەكانی خوایە هێنانەدی ئاسمانەكان و زەوی و، ئەوەی لە ژیانداران تێیدا بڵاوكردوونەوە، كە هەر كات ویستی لە سەر كۆكردنەوەیان توانایە:

خوا دەفەرموێ: ﴿ وَمِنْ ءَايَـٰتِهِۦ خَلْقُ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِن دَآبَّةٍ ۚ وَهُوَ عَلَىٰ جَمْعِهِمْ إِذَا يَشَآءُ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾ ﴾ .

شیكردنەوەی ئەم ئایەتە، لە چوار بڕگەدا:

١)- ﴿ وَمِنْ ءَايَـٰتِهِۦ خَلْقُ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ﴾، هەروەها لە نیشانەكانی، وی دروستكردنی ئاسمانەكان و زەوییە.

(الآيَةُ: هِيَ الْعَلَامَةُ وَالدَّلِيلُ عَلَى شَيْءٍ، وَالسِّيَاقُ يَدلُّ عَلَى أَنَّ الْمُرَادَ بهَا ظَوَاهِرُ الخَلْقِ). (**آيَة**): بە مانای نیشانەو بەڵگەیە لەسەر شتێك، بەڵام ئەم سیاقەی ئێرە ئەوە دەگەیەنێ، كە مەبەست لە (**آيَاتِ**) لێرەدا دیاردەو دیمەنەكانی دروستكراوەكانی خوان.

ئەگەرنا (**آية**) بە مانای ڕستەی قورئانیش دێ و، بە مانای موعجیزەی پێغەمبەرانیش (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ**) دێ و، بە پێی سیاق دەزانرێ كە كام لە مانایەكانی مەبەستە، جاری واش هەیە لە یەك ڕەوت (**سياق**)دا زیاتر لە مانایەك هەڵدەگرێ، كە دەفەرموێ: لە نیشانەكانی خوا، واتە: نیشانەكانی بەدیهێنەرایەتیی و پەروەردگارێتیی و، خاوەندارێتیی و باڵادەستیی خوا.

﴿ خَلْقُ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ﴾، دروستكردنی ئاسمانەكان و زەویی، (**السَّمَاوَات**) واتە: دروستكراوە بەرزەكان، یاخود جیهانە بەرزەكان، جیهانە باڵایەكان (**العَوَالِمُ العُلْيَا**)، (**الْأَرْض**)یش، ئەم گۆی زەوییەیە كە ئێمە لەسەری دەژین و جیهانی خوارەوە (**العالم الأسفل**)یە.

٣)- ﴿ وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِن دَآبَّةٍ ﴾، هەروەها ئەوەی بڵاوی کردۆتەوە تێیاندا لە پێڕۆیان، (**البَثُّ: التَّفْرِيقُ وَالتَّوْزِيْعُ، بَثَّتِ الرِّيْحُ التُّرَابَ: فَرَّقَتْهُ**) (**بَثّ**): بریتیە لە لێك بڵاوکردنەوەو دابەشکردن، دەگوترێ: (**بَثَّتِ الرِّيْحُ التُّرَابَ**) بایەکە گڵەکەی بڵاوکردوە، پەرش و بڵاوی کردەوە، وشەی (**دَابَّةٍ**) واتە: پێڕۆ، (**كُلُّ مَا يَدُبُّ عَلَى الأَرْض**) هەر شتێك کە لەسەر زەوی بڕوات.

بەڵام (**الطبري**) دەڵێ: (**الدَّابَّةُ: النَّاسُ وَالمَلَائِكَةُ**)[1]، (**دَابَّة**): بریتیە لە خەڵك و فریشتەکان.

هەڵبەتە جینییش هەر دەگرێتەوە، واتە: هەموو ئەوانەی لەسەر زەویین، ئنجا ئەگەر مەبەست بەس سەر زەوی بێ، مرۆڤەکان و جندو فریشتەکانیش، دەگرێتەوە، بەڵام کە دەفەرموێ: ﴿ وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِن دَآبَّةٍ ﴾ هەرچی پێڕۆیە کە تێیدا بڵاوکردوونەوە، کەواتە: (**دَابَّة**): دەبێ لە ئاسمانیش هەبێ.

٤)- ﴿ وَهُوَ عَلَىٰ جَمْعِهِمْ إِذَا يَشَآءُ قَدِيرٌ ﴾، ئەویش لەسەر کۆکردنەوەیان هەر کاتێ بیەوێ، بە توانایە، هەرکاتێ بیەوێ دەتوانێ کۆیان بکاتەوە، خڕیان بکاتەوە، کە مەبەست پێی ڕۆژی دواییەو ڕۆژی کۆکردنەوەو لێپرسینەوەیە.

---

(١) جامع البيان: ج٢٥، ص٣٢.

ڕوونکردنەوەیەک لەسەر هەبوونی پێڕۆ (دابة) لە ئاسمان دا:

شایانی باسە: ئەم ئایەت موبارەکە کە دەفەرموێ: ﴿ وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِن دَآبَّةٍ ﴾، هەرچی پێڕۆیە کە لە ئاسمانەکان و زەویدا بڵاوی کردۆتەوە، تاکە ئایەتێکە لە قورئاندا لەو بارەوە، (النابلسي) لە تەفسیرەکەی خۆیدا[١]، دەڵێ: (**هَذِهِ الآيَةُ هِيَ الآيَةُ الوَحِيْدَة الَّتي فِيْهَا إشَارَةٌ إلى مَا سَيُكْتَشَفُ فِي المُسْتَقْبَل مِنْ حَيَاةِ حَيْوَانِيَّة فِي الكَواكِبِ البَعِيْدَة وكَائِنَاتٍ حَيَّةٍ، فَالْدَّابَّةُ هِيَ المَخْلُوق الَّذِي يَتَحَرَّكُ وَالمَخْلُوقَاتُ الَّتِي تَدُبُّ عَلَى وَجِهِ الأَرْضِ هِيَ الدَّواب**).

واتە: ئەم ئایەتە تاکە ئایەتێکە کە ئاماژەی تێدایە، بەوە کە ڕەنگە لە داهاتوودا بدۆزرێتەوە کە ژیانی ژیانداران لە خڕۆکە دوورەکانیشدا هەن، ڕەنگە کائیناتی دیکەی ژیانداری وەك ئەوەی سەر زەوی هەبن، چونکە (**دَابَّة**) بریتیە لەو دروستکراوەی کە دەجووڵێ، ئەو کائیناتەی لەسەر زەوی دەجووڵێن، پێیان دەگوترێ: (**دَوَابّ**).

زانایان زۆریان قسە کردوە لەوبارەوەو، تەماشای زۆربەی تەفسیرەکانم کردوە: بۆ وێنە:

١- (**فخرالدين الرَّازي**)[٢]، کە زۆر سەری دەخورێ بۆ چارەسەری ئەو ئیشکالانەی بە ڕواڵەت لەسەر هەندێك ئایەتان پەیدادەبن، دەڵێ:

کە خوا دەفەرموێ: ﴿ وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِن دَآبَّةٍ ﴾، ئایا ئەمە چۆنە؟ ئەگەر بەس لەسەر زەوی مرۆڤ هەبن و جند هەبن، ئەدی چۆن خوا (**دابة**) پێڕۆی پاڵداوەتە لای ئاسمانەکانیش؟ (**الرازي**) سێ جۆرە وەڵامی داونەوە:

وەڵامی یەکەم: دەڵێ: (**يُضَافُ الْفِعْلُ إِلَى جَمَاعَةٍ، وَإِنْ كَانَ فَاعِلُهُ وَاحِدًا مِنْهُمْ، مِثْلُ:** ﴿ يَخْرُجُ مِنْهُمَا ٱللُّؤْلُؤُ وَٱلْمَرْجَانُ ۝٢٢ ﴾الرحمن) واتە: جاری وایە کردەوەیەك پاڵدەدرێتە لای کۆمەڵەیەك، هەرچەندە ئەنجام دەرەکەی یەکێك بێ، لەوان، وەك خوا لەبارەی دەرهێنانی گەوهەرو مرواریيەوە لە دەریا لە سوورەتی (**الرحمن**)

---

(١) تفسير النابلسي: ج٨، ص٣١٠.

(٢) ج١٤، ص١٥٢.

دا، دەفەرموێ: ﴿ يَخْرُجُ مِنْهُمَا ٱللُّؤْلُؤُ وَٱلْمَرْجَانُ ﴿٢٢﴾ ﴾، واتە: لە دەریای سوێرو شیرین گەوهەرو مرواریی دەردەهێنرێن، لە حاڵێکدا کە گەوهەرو مرواریيەکان تەنیا لە ئاوی سوێردان و، لە ئاوی شیریندا پەروەردە نابن.

وەڵامی دووەم: دەڵێ: (**أَنَّ الدَّبِيبَ هُوَ الحَرَكَةُ، وَالْمَلَائِكَةُ لَهُمْ حَرَكَةٌ**) (**دَبِيب**): بە مانای جووڵەیەو فریشتەش جووڵەیان هەیە، (هەروەها جندیش جووڵەیان هەیە).

پێشتریش قسەکەی (**الطبري**)مان، هێنا کە گوتی: (**الدَّابَّةُ: النَّاسُ وَالمَلاَئِكَةُ**)، (**دابة**) بریتیە لە خەڵك و فریشتەکان.

وەڵامی سێیەم: دەڵێ: (**لاَ يَبْعدُ أَنْ يُقَالَ: إِنَّهُ تَعَالَى خَلَقَ فِي السَّمَوات أَنْوَاعاً مِنَ الْحَيَوَانَاتِ يَمْشُونَ مَشِيَ الأُنَاسِيِّ عَلَى الْأَرْضِ**) دوورنیە بگوترێ: خوا لە ئاسمانەکاندا چەندان جۆر ژیانداری دروستکردوون، کە وەك مرۆڤان لەسەر زەوی دەڕۆن، ئەوانیش لە شوێنی خۆیان دەڕۆن، ئەوە سێ وەڵامەکەی (**فخر الدين الرازي**).

٢- (**محمد الطاهر بن عاشور**)، دەڵێ: (**وَالْعُلَمَاءُ يَتَرَدَّدُونَ فِي إِثْبَاتِ سُكَّانٍ فِي الْكَوَاكِبِ، وَجَوَّزَ بَعْضُ الْعُلَمَاءِ الْمُتَأَخِّرِينَ أَنَّ فِي كَوْكَبِ الْمَرِّيخِ سُكَّاناً**)(١) واتە: زانایان لەوەدا دڵ لە دڵ دەدەن لە چەسپاندنی دانیشتووان لە خڕۆکەکانی دیکەداو، هەندێك لە زانایانی دوایین بە گونجاویان زانیوە، بە ڕێتێچوویان زانیوە کە لەسەر خڕۆکەی مەرریخ دانیشتووان هەبن.

بێگومان جارێ من بەس قسەی ئەوان دێنم، دواییش قسەی خۆم دەکەم!

٣- یەکێکی دیکە کە لەوبارانەوە قسەی زۆری کردوون، (**طنطاوي الجوهري**)یە، لە تەفسیرەکەی خۆیدا بە ناوی (**الجواهر**)، لە جێیەك دا دەڵێ:

(**أُحْضِرَ روحُ گاليْلُو وَتَحَدَّثَ حَوْلَ النُّجُومُ وَالكَواكِب، وأَفَادَنَا أَنَّ مِنَ السَّيَّارَاتِ مَا هُوَ خَيْر من أَرْضِنَا، كَمَا أَنَّ شَمْسَهُ أَحْسَنُ مِنْ شَمْسِنَا، وَمِنْ الشُّمُوسِ مَا لَا سَيَّارَاتِ لَهُا إِنَّمَا أَحْوَال سُكْنَاهَا خَيْرُ الأَحْوَال**)(٢).

---

(١) التحرير والتنوير: ج٢٥، ص٩٧.

(٢) تفسير الجواهر: ج٢٠، ص١٢.

واتە: ڕووحی گالیلۆیان ئامادە کرد، {زانستێك هەیە پێی دەگوترێ: ئامادەکردنی ڕووحەکان} (**تحضير الأرواح**)} ئنجا لە بارەی ئەستێرەکان و خڕۆکەکانەوە قسەی کردو پێیڕاگەیاندین کە خڕۆکەی وا هەیە زۆر باشترە لە زەویەکەی ئێمەو، خۆرەکەشی لە خۆری ئێمە باشترە، خۆری واش هەیە هیچ خڕۆکەی لەگەڵدانین {وەك چۆن خۆر کۆمەڵەیەکی هەیە نۆ خڕۆکەن} بەڵکو دانیشتووانی ئەو خڕۆکانە لە باشترین حاڵەتدان، {ئەمە بە حیساب قسەی گالیلۆیە کە ڕووحەکەیان ئامادە کردوە}!

هەروەها (**طنطاوي**) دەڵێ: خوا دەفەرموێ: ﴿ يَخْرُجُ مِنْهُمَا ٱللُّؤْلُؤُ وَٱلْمَرْجَانُ ﴿٢٢﴾ ﴾الرحمن، ڕاست نیە کە گەوهەرو مرواریی تەنیا لە ئاوی سوێردا دروست بن و، خواش پاڵیدابنە لای ئاوی شیرین، بەڵکو لە ئاوی شیرینیش دا گەوهەرو مرواری دروست دەبن.

٤- ئەوەی منیش تێی دەگەم ئەوەیە، کە لە ڕاستییدا ئامادە کردنی ڕووحەکان، چ ڕووحی گالیلۆ بێ، یان هەر کەسێکی دیکە بێ، ئەوە بە ئەفسانەی دەزانم و، پێم وایە ڕووحەکان لەبەر دەستی خوای پەروەردگار دان و، هیچ کەس ناتوانێ ڕووحەکان ئامادە بکات و بەس لەبەردەستی خوای پەروەردگاردان، مەگەر خوا ﷻ مۆڵەت بدات بێنە خەوی کەسێك، بۆیە ئەوەی لەو بارەوە دەگوترێ: پێم وایە هەمووی فێڵ و هەڵخەڵەتاندنی جندە شەیتانەکانە لە مرۆڤەکانیان کردوە، ڕەنگە ئامادەکراوەکە هەر قەرینی ئەو کەسە بووبێ، ئەگەر زۆر زانیاریی ورد بدات لە بارەی ئەو کەسەوە، دەبێ هەر قەرینەکەی بێ، وەك هەڵخەڵەتاندنی ئەو خەڵکە کە گومڕایان بکەن، جار جار شەیتانەکان ئەوە دەکەن، ئەوە ئەفسانەیەو لە ڕاستییدا هیچ ڕوویێکی عیلمیی نیە، هەرچەندە مشت و مڕو قسەی زۆری لەسەر دەکرێ.

ئایەتەکەش کە دەفەرموێ: ﴿ وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِن دَآبَّةٍ ﴾ پێم وایە ئەوەی کە (**الطبري**) گوتوویەتی و ئەوەی (**الرازي**)یش لە ڕای دووەمی دا گوتوویەتی: (**أَنَّ الدَّبِيبَ هُوَ الْحَرَكَةُ، وَالْمَلَائِكَةُ لَهُمْ حَرَكَةٌ**) یانی: (دبیب) یانی: جووڵە و فریشتەش جووڵەیان هەیە، ئنجا بەمشێوە لێکدانەوەیە، هیچ پێویست بەوە ناکات، بڵێین: جگە لەسەر زەوی، شوێنێکی دیکەش هەیەو ژیانێکی دیکەی لێیە، وەك

ژیانی سەر زەوی! چونکە ئەگەر مەبەست لە (**دابة**) هەر دروستکراوێك بێ حەرەکەو جموجۆڵی هەبێ، بێگومان فریشتەکانیش جموجۆڵیان هەیەو، جندیش جموجۆڵیان هەیە، وەك چۆن مرۆڤیش جموجۆڵی هەیەو، ئاژەڵان و زیندەوەران و پەڕەورانیش جموجۆڵیان هەیە.

بەڵام ئەگەر گریمان لە داهاتوودا دەرکەوت، کە لە جگە لە زەوی ئێمەشدا ژیان هەیە، ئەوە ئایەتەکە دەیگرێتەوەو هیچ ناکۆکیی لەگەڵی دا نیە، بەڵام ئەم ئایەتە ئێمە ناچار ناکات بڵێین: لە گەردووندا شوێنێکی دیکەش هەیە، وەك زەوی، ژیانێکی وەك ژیانی ئێمەی لێیە، ئایەتەکە ئێمە ناچار ناکات، وابڵێین، چونکە هەر دەفەرموێ: هەموو ئەو (**دابة**)انەی خوا لە ئاسمانەکان و زەویدا بڵاوی کردوونەوە، (**دابة**)ش هەرشتێکە بجووڵێ و فریشتەکانیش دیارە زۆر زۆرن.

ئەوەی مەرریخیش کە (**محمد الطاهر بن عاشور**) گوتوویەتی: ئێستا دەرکەوتوە! دەڵێین: بە پێچەوانەوە ئێستا سەلمێنراوەکە مەرریخ و هەر نۆ خرۆکەکەش ژیانیان تێدانیە، نەك هەر ژیانیان تێدانیە، بەڵکو هۆکارەکانی بوونی ژیانیشیان تێدانین، نە بەرگە هەوایان هەیە، نە بەرگە ئاوییان هەیە، ئەگەر بەرگە هەواشیان هەبێ، حاڵەتێکی زۆر سادەی هەیە، بە شێوەیەکی وایە کە هێندە ئۆکسجینی لێ نیە، بۆیە ئەوانەی کە چوونە سەر مانگیش ئۆکسجینیان لەگەڵ خۆیان بردوەو بە پەلەش گەڕاونەوە، بۆ ئەوەی ئەو ئۆکسجینەی پێیانە تەواو نەبێ.

بۆیە تاکو ئێستا زانست ئەوەی بۆی دەرکەوتوە، ئەوەیە کە جگە لەو زەوییەی ئێمەدا، ژیان نیە ژیانێکی وەك هی ئێمە، بەڵام دیارە ژیانی جندو فریشتانیش و ژیانی دروستکراوانێکی دیکەش کە خوا باسی نەکردوون بۆمان، ئەوە شتێکی دیکەیە، بەڵام ژیانی وەك هی ئێمە، تاکو ئێستا ئەوەی زانست پێیگەیشتوە هەر لەم سەر زەوییەی ئێمە، هەیەو، ئەو بارودۆخەی خوا ﷻ هەڵیخستوە، بەجۆرێکە کە ژیانی مرۆڤ تەنیا لەم سەر زەوییەی ئێمە هەبێ.

مەسەلەی چوارەم:

هیچ بەڵاو گرفتارییەك بەسەر خەڵك نایەت، مەگەر بە هۆی هەڵەو كردەوەی خراپی خۆیانەوە، زۆرجاریش خوا چاوپۆشیی دەكات، مرۆڤەكانیش دەستەوسانكەری خوا نین، لەسەر زەوی، جگە لەویش هیچ سەرپەرشتیارو پشتیوانێكیان نیە:

خوا دەفەرموێ: ﴿ وَمَآ أَصَٰبَكُم مِّن مُّصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتۡ أَيۡدِيكُمۡ وَيَعۡفُواْ عَن كَثِيرٍ ﴿٣٠﴾ وَمَآ أَنتُم بِمُعۡجِزِينَ فِي ٱلۡأَرۡضِۖ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٣١﴾ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم دوو ئایەتە، لە چوار بڕگەدا:

١)- ﴿ وَمَآ أَصَٰبَكُم مِّن مُّصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتۡ أَيۡدِيكُمۡ ﴾ {خوا دەفەرموێ} هەر بەڵایەكتان بەسەر دێ، بەهۆی ئەوەوەیە كە دەستەكانی خۆتان ئەنجامیان داوە، ﴿ فَبِمَا كَسَبَتۡ ﴾، خوێندراویشەتەوە: (**بِمَا كَسَبَتْ**) واتە: بەبێ (**ف**)ەكە، وشەی (**المصِيْبَةُ: إسْمٌ للمُصِيَبةِ الَّتِي تُصِيْبُ بِضُرٍّ وَمَكْروهٍ**) (**مُصِيْبَة**) یانی: تووشكەر، ناوە بۆ ئەو بەڵایەی كە كەسێك تووشی زیان و ناڕەحەتیی دەكات، كە دەفەرموێ: ﴿ وَمَآ أَصَٰبَكُم مِّن مُّصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتۡ أَيۡدِيكُمۡ ﴾، واتە: هەر بەڵایەكتان بەسەردێ دەرهاویشتەی كردەوە خراپەكانی خۆتانە، خۆتان پێشەكییەكانی پەیدابوونی ئەو دەرەنجامە دەڕەخسێنن، بەڵایەكان كە بەسەرتان دێن، دەرەنجامن و پێشەكییەكانیان خۆتان دەیانڕەخسێنن، بۆ وێنە: كەسێك تووشی نەخۆشیی شەكرە دێ، تووشی نەخۆشیی فشاری خوێن دێ، تووشی سەرەتان دێ، بە هۆی جگەرە كێشانەوە، بە هۆی خواردنی ناتەندروستەوە، بە هۆی دەرمانی ئێكسپایەرەوە، كە بە داخەوە لەم وڵاتی ئێمەدا، ئەوە زۆر بووە، ئەوە كردەی دەستی خۆتانە، كە تووشی ئەو بەڵایانە دێن، یان كەسێك دەچێت كەمتەرخەمیی دەكات لە خۆپارستنیدا، لە ڕووی تەندروستییەوە، یاخود لە كاتی ناڕەحەتییەكاندا، لە كاتی سەرماو گەرمادا، ئەوە مانای وایە بە هۆی كەمتەرخەمیی خۆیەوەیەتی، تووشی ئەو

بەڵایانە دێ، هەندێ بەڵاش بەسەر مرۆڤ دێن، لە ئەنجامی ئەوەدا کە مرۆڤ گوناهو تاوانی کردوە، خراپەی کردوە، بۆ وێنە: خوا ﷻ لە بارەی جەنگی ئوحودەوە دەفەرموێ: ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ تَوَلَّوۡاْ مِنكُمۡ يَوۡمَ ٱلۡتَقَى ٱلۡجَمۡعَانِ إِنَّمَا ٱسۡتَزَلَّهُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ بِبَعۡضِ مَا كَسَبُواْ ﴿١٥٥﴾ ﴾ آل عمران، واتە: ئەوانەی کە لە ڕۆژی پێکگەیشتنی دوو کۆمەڵەکەدا، پشتیان لە دوژمن کرد، شەیتان خلیسکاندنی، بە هۆی هەندێك لەو گوناهانەوە کە پێشتر کردبوویانن.

٢)- ﴿ وَيَعۡفُواْ عَن كَثِيرٖ ﴾، لە زۆریش دەبووری (**كثير صِفَةٌ لِمَحْذُوفٍ، أي: عَنْ خَلْقٍ أَو ناسٍ كَثِيْرٍ**)، (**كثير**) سیفەتی وەسفکراوێکی قرتێنراوە، لە خەڵکێکی زۆریش دەبووری، هەموویان سزا نادات، لە ئەنجامی ئەوەدا کە خراپەیان کردوە، (**أي: لَا يُصِيْبُ كَثِيْراً مِنْ عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اسْتَحَقُّوا جَزَاء السُّوء، بِعُقُوبَاتٍ دِنْيَوِيَّة**) زۆرێك لە بەندەکانی کە شایستەن سزابدرێن، بەسزا دنیاییەکان سزایان نادات لە دنیادا.

٣)- ﴿ وَمَآ أَنتُم بِمُعۡجِزِينَ فِي ٱلۡأَرۡضِ ﴾، ئێوەش دەستەوسانکەرنین لە زەویدا، واتە: دەستەوسانکەری خوا نین، (**الْمُعْجِزُ: الغَالِبُ غَيْرَه مِنْ فُلَاته مِنْ قَبْضَتِه**) (**مُعْجِز**): ئەوەیە کە بەسەر بەرانبەرەکەیدا زاڵ بێ و لە چنگی قوتاربێ و، ئەو دەستەوسان بکات.

٤)- ﴿ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِن وَلِيّٖ وَلَا نَصِيرٖ ﴾، ئێوەش جگە لەخوا هیچ سەرپەرشتیارو هیچ یارمەتییدەرێکیشتان نیە، لە بارەی ئەوەوە کە لە ئەنجامی گوناهو تاواناندا مرۆڤ تووشی بەڵاو گرفتارییان دێ، فەرمایشتێکی پێغەمبەر هەیە ﷺ کە دەفەرموێ:

{**مَا اخْتَلَجَ عِرْقٌ وَلَا عَيْنٌ إِلَّا بِذَنْبٍ، وَمَا يَدْفَعُ اللَّهُ عَنْهُ أَكْثَرُ**} (**أخرجه الطبراني في «المعجم الصغير»: ١٠٥٣، وعنه أبو نعيم في «أخبار أصبهان» (٢ / ٢٤٧) وَصَحَّحَهُ الألباني في «الصحيحة»: ٢٢١٥**).

واتە: هیچ دەمارێك و هیچ چاوێك تووشی کەم و کوڕیی نەبووە، مەگەر بە هۆی گوناهێکەوە، ئەوەی خواش لایدەبات زیاتریشە.

واتە: مەرج نیە هەر کاتێك مرۆڤ هەڵەو گوناهی کرد، خوا ﷻ سزای بدات، یاخود دەرهاویشتەکەی لە دنیادا ببینێ.

مەسەلەی پێنجەم و کۆتایی:

کەشتییەکانیش کە لە دەریادا وێنەی چیاکانن، لە نیشانەکانی خوان، ئەگەر خوا بیەوێ بایەکان ڕادەگرێ و کەشتییەکان لەسەر پشتی دەریا دەوەستن، لەوەدا نیشانەی زۆر هەن بۆ زۆر خۆڕاگرانی زۆر سوپاسگوزار بۆ خوا، هەروەها دەگونجێ خوا کەشتییەکان نغرۆ بکات، بێبڕوایانی مشت و مڕکەریش بزانن، کە شوێنی قوتاربوونیان نیە:

خوا دەفەرموێ: ﴿ وَمِنْ ءَايَٰتِهِ ٱلْجَوَارِ فِى ٱلْبَحْرِ كَٱلْأَعْلَٰمِ ﴿٣٢﴾ إِن يَشَأْ يُسْكِنِ ٱلرِّيحَ فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلَىٰ ظَهْرِهِۦٓ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٣٣﴾ أَوْ يُوبِقْهُنَّ بِمَا كَسَبُوا۟ وَيَعْفُ عَن كَثِيرٍ ﴿٣٤﴾ وَيَعْلَمَ ٱلَّذِينَ يُجَٰدِلُونَ فِىٓ ءَايَٰتِنَا مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٍ ﴿٣٥﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە حەوت بڕگەدا:

١)- ﴿ وَمِنْ ءَايَٰتِهِ ٱلْجَوَارِ فِى ٱلْبَحْرِ كَٱلْأَعْلَٰمِ ﴾، کەشتییە ڕۆیشتووە وەك چیایەکانیش لە نیشانەکانی وین، {لە نیشانەکانی خوان، نیشانەکانی پەروەردگارێتیی خواو بەدیهێنەرایەتیی خواو خاوەندارێتیی خوا} ﴿ ٱلْجَوَارِ فِى ٱلْبَحْرِ ﴾، (**جَوَارِ**) بە دوو جۆر خوێنراوەتەوە:

أ- بە ژێر (**کسر**) (**جَوَارِ**)، **ب-** بە (یـ)اش، (**الجَوَارِي**)، کۆی (**جَارِيَة**)یە، واتە: ڕۆیشتوو لەسەر ئاو، کە ئەمە ئاوەڵناوی وەسفکراوێکی قرتێنراوە، یانی: (**وَمِنْ آيَاتِهِ السُّفُن الجَوَارِ**) کەشتییە ڕۆیشتووەکانن، ﴿ فِى ٱلْبَحْرِ ﴾، لە دەریادا، (**كَالأَعْلاَم**)، (**أَعْلاَم**) کۆی (**عَلَمْ**)ە، (**عَلَمْ**)، واتە: چیا، لە ئەسڵ دا (**عَلَمْ**)، نیشانەیەکە ڕێی پێ بزانرێ، یاخود نیشانەیە بۆ شتێك، ئنجا لەبەر ئەوەی چیایەکان بەرزن، بە (**أَعْلاَم**) ناودەبرێن، واتە: کەشتییەکان لە دەریادا وەك چیا بەرزەکان وان.

٢)- ﴿ إِن يَشَأْ يُسْكِنِ ٱلرِّيحَ ﴾، ئەگەر خوا بیەوێ با دەوەستێنێ، (**رِيْح**)یش، بە دوو شێوە خوێنراوەتەوە: أ- (**الرِّيْح**). ب- (**الرِّيَاح**)، (**إِن يَشَأْ**) ئەگەر خوا بیەوێ (**يُسْكِنِ الرِّيح**)

بایــەکە دەوەســتێنێ، (**يُسْكِنِ الرِّيَــاحَ**) بایەکان ڕادەگرێ، (**إِن يَشَــأْ**)یش، دیســان:
أ- خوێندراوەتەوە: (**إِن يَشَأْ**) بەهەمزە، **ب-** خوێندراویشتەوە: (**إن يشا**)، بەبێ هەمزە (أ).

٣)- ﴿ فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلَىٰ ظَهْرِهِۦٓ ﴾، ئەوکاتەش کەشتییەکان لەسەر پشتی دەریا ڕادەوەستن، (**رَوَاكِد**) کۆی (**رَاكِدة**)یە، (**رَاكِدَة**)ش واتە: نیشتوو، لەنگەر گرتوو، وەستاو، (**الرُّكُودُ: الإِسْتِقْرَارُ والثُّبُوت**)، (**رُكود**): بریتیە لە چەسپان و نەجوولان، ئەگەر بایەکان بوەستن - بە تایبەتی کاتی خۆی کە کەشتییەکان چارۆکەدار بوون - کەشتییەکان لەسەر پشتی دەریا ڕادەوستن، ناجوولێن.

کــە دەفەرمـوێ: (**ظَهْـرِه**) واتــە: پشــتی دەریـا، (**ظَهْـر**) بــە پشــتی مـرۆڤ و ئاژەڵیـش دەگوتـرێ، بــەڵام بەســەرەوەی هــەر شــتێکیش دەگوترێ، (**وَيُطْلَـقُ عَـلَى أَعْـلَى الـشَّيءِ إِطْلَاقَـاً شَـائِعَاً**) واتــە: لەســەر ڕووی دەریـا دەوەســتن.

٤)- ﴿ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّكُلِّ صَبَّارٖ شَكُورٍ ﴾، بەڕاستیی لەوەدا، نیشانە زۆر هەن، بۆ هەر زۆر خۆڕاگرێکی زۆر سوپاسگوزار، واتە: بۆ هەر کەسێکی بڕوادار، چونکە بابای بڕوادار، هەم خاوەنی خۆڕاگرییەو هەم خاوەنی سوپاسگوزارییە، هەم لە بەرانبەر بەڵادا خۆی ڕادەگرێ، هەم لە بەرانبەر نیعمەتدا سوپاسگوزار دەبێ، لە ڕاستییدا ئەوانەی لە دیاردەو دیمەنەکانی گەردوون بەهرەمەند دەبن، بڕوادارانن، بە چاوی دڵ تەماشا دەکەن، دەستی خوایان لە پشتدا دەبینن.

(**محمـد الطاهـر بـن عاشـور**) دەڵـێ: (**وَجَعَـلَ ذَلِكَ آيَـةً لِـكُلِّ صَبَّـارٍ شَـكُورٍ لِأَنَّ فِي الْحَالَتَيْنِ خَوْفًـا وَنَجَـاةً، وَالْخَـوْفُ يَدْعُـو إِلَى الصَّـبْرِ، وَالنَّجَـاةُ تَدْعُـو إِلَى الشُّـكْرِ، أَيْ: مُؤْمِـنٍ مُتَخَلِّـقٍ بِخُلُقِ الصَّـبْرِ عَـلَى الـضَّرَّاءِ وَالشُّـكْرِ لِلـسَّرَّاءِ**)[1] واتــە: بۆیــە خــوا ﷻ فەرموویــەتی: لــەوەدا نیشــانە هــەن بــۆ هــەر زۆر خۆڕاگرێــکی زۆر سوپاســگوزار، چونکــە لــە هــەردوو حاڵەتەکانــدا تــرس هەیــەو قوتــار بوونیــش هەیــە، ترســەکە خوازیــاری ئەوەیــە مــرۆڤ خۆڕابگــرێ و، دەربازبوونەکــەش خوازیــاری ئەوەیــە مــرۆڤ سوپاســگوزار بــێ، ئنجــا ئەمــەش سیفەتی

(١) التحرير والتنوير: ج٢٥ ص١٠٦.

بڕوادارێکە کە خۆی بە صەبرو شوکر ڕازاندۆتەوە، صەبر لە گرفتارییانداو، شوکر لە بەرانبەر نیعمەت و چاکەکانی خوادا.

٥)- ﴿ أَوْ يُوبِقْهُنَّ بِمَا كَسَبُوا ﴾، یان {خوا ئەگەر بایەکانیش ڕانەگرێ و کەشتییەکان بمێننەوە لەسەر پشتی دەریا} کەشتییەکان نغرۆ بکات، بەهۆی ئەوەوە کە کردوویانە. واتە: بایەکە توند بکات، گەردەلوول بێ و کەشتییەکان نغرۆ بکات، **(بِمَا كَسَبُوا)** واتە: بە هۆی ئەوەوەکە سەرنشینان و کەشتییەکان سورابووانی کەشتییەکان کردوویانە لە تاوان و خراپە.

٦)- ﴿ وَيَعْفُ عَن كَثِيرٍ ﴾، لە زۆریش دەبووری، **(وَيَعْفُ)** هەم بە بۆر **(ضمة)** خوێنراوەتەوە، هەم بە واویش **(وَيَعْفُو)**، یانی: خوا زۆرجاریش دەبووری، یان: لە زۆر کەسیش دەبووری، شایستەی ئەوەن کە کەشتییەکەیان نغرۆ بکات، بەڵام نغرۆی ناکات.

٧)- ﴿ وَيَعْلَمَ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِنَا مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٍ ﴾، ئەوانەش کە لە بارەی ئایەتەکانمانەوە شەڕە قسە دەکەن، دەزانن هیچ پەناگەیەکیان نیە. ئەمە بە: **(يَعْلَمَ)** خوێنراوەتەوەو، بە **(يَعْلَمُ)**ش، خوێنراوەتەوە، ئەوانەش کە لە دژی ئایەتەکانی ئێمە مشت و مڕ دەکەن، دەزانن شوێنی دەربازبوونیان نیە، **(مَحِيص، أي: مَخْلَص وَمَلْجَأ)** پەناگە، شوێنی دەربازبوون، شوێنی پەنا پێبردن، ئەگەر بفەرموێ: **(وَيَعْلَمَ الَّذِيْنَ يُجَادِلُوا فِي آيَاتِنا)** واتە: خوا ئەوە دەکات تاکو ئەوانەی مشتومڕ لە دژی ئایەتەکانی ئێمە دەکەن، بزانن، کە شوێنی دەربازبوونیان نیە، بەڵام ئەگەر **(يَعْلَمُ)** بێ، واتە: ئەوانە دەزانن کە لە دژی ئایەتەکانی ئێمە مشتومڕ دەکەن، هیچ شوێنی دەربازبوونیان نیە، کاتێك خوا بیەوێ سزایان بدات و بەڵایان بۆ بنێرێ.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی پێنجەم

AliBapir
archive.org/details/@alibapir
AliBapir
AliBapir

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـەمان لـە یـازدە (١١) ئایـەت پێکـدێ، کە بریتین لـە ئایەتـەکانی: (٣٦ - ٤٦)، لـە هەشـت ئایـەتی سـەرەتایاندا، خـوا ﷻ پێناسـەی کۆمەڵـی مسـوڵمانمان بـۆ دەکات، لە میـانی خسـتنەڕووی دە (١٠) لـە خەسـڵەتە بـەرزو پەسـندەکانیادا، کـە بریتین لە:

١)- ئیمان.

٢)- پشت بە خوا بەستن.

٣)- خۆدوورگرتن لە گوناهە گەورەکان و، دزێو و قێزەونەکان.

٤)- لێبوردن لە کاتی تورەبووندا.

٥)- بە دەم بانگی خواوە چوون.

٦)- نوێژ بەرپاکردن.

٧)- کاروبار بە ڕاوێژ بەڕێوەبردن لە نێو خۆدا.

٨)- بەخشین لە بژیوی خوا پێداودا.

٩)- بەرگریی لە خۆکردن لە کاتی ستەم لێکراندا.

١٠)- چاوپۆشیی و چاکسازیی لە هەڵەکاران، لە کات و شوێنی خۆیدا.

لـە سـێ ئایـەتی دواییشـدا، ئایەتـەکانی: (٤٤ - ٤٦) خوای دادگەر باسـی سـەرەنجامی شـووم و دژواری سـتەمکارانی گومـڕا دەکات، کـە زۆر بەزەبوونیـی و بەتـرس و لەرزەوە، لەسـەر دۆزەخ ڕادەنوێنرێـن، هیچ کەسـیش نابێتـە سەرپەرشـتیارو یارییدەدەریان.

﴿ فَمَآ أُوتِيتُم مِّن شَيْءٖ فَمَتَٰعُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَاۖ وَمَا عِندَ ٱللَّهِ خَيْرٞ وَأَبْقَىٰ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ٣٦ وَٱلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَٰٓئِرَ ٱلْإِثْمِ وَٱلْفَوَٰحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُواْ هُمْ يَغْفِرُونَ

﴿وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنتَصِرُونَ ﴿٣٩﴾ وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا ۖ فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿٤٠﴾ وَلَمَنِ انتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُولَٰئِكَ مَا عَلَيْهِم مِّن سَبِيلٍ ﴿٤١﴾ إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ ۚ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤٢﴾ وَلَمَن صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَٰلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿٤٣﴾ وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِن وَلِيٍّ مِّن بَعْدِهِ ۗ وَتَرَى الظَّالِمِينَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ يَقُولُونَ هَلْ إِلَىٰ مَرَدٍّ مِّن سَبِيلٍ ﴿٤٤﴾ وَتَرَاهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَاشِعِينَ مِنَ الذُّلِّ يَنظُرُونَ مِن طَرْفٍ خَفِيٍّ ۗ وَقَالَ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ أَلَا إِنَّ الظَّالِمِينَ فِي عَذَابٍ مُّقِيمٍ ﴿٤٥﴾ وَمَا كَانَ لَهُم مِّنْ أَوْلِيَاءَ يَنصُرُونَهُم مِّن دُونِ اللَّهِ ۗ وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِن سَبِيلٍ ﴿٤٦﴾﴾

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{(ئەی مرۆڤەکان!) هەر شتێکتان پێدراوە، ڕابواردنێکی کەمی ژیانی دنیایەو، ئەوەی لە لای خوایە (لە ڕۆژی دواییدا) چاکترو بەردەوامترە، بۆ کەسانێك بڕوایان هێنابێ و، پشت بە پەروەردگاریان ببەستن ﴿٣٦﴾ هەروەها ئەوانەی خۆیان لە گوناهە گەورەکان و دزێوو ناقۆڵایەکان دەپارێزن و، هەر کاتیش تووڕەبوون، ئەوان (لەو کەسانەی تووڕەیان کردوون) دەبوورن ﴿٣٧﴾ هەروەها ئەوانەی وەڵامی پەروەردگاریان داوەتەوەو، نوێژیان بەرپاکردووەو، کاروباریان لە نێو خۆیان بەڕاوێژەو، لەوەی کردوومانەتە بژیویان دەبەخشن ﴿٣٨﴾ دیسان ئەوانەی هەر کات دەستدرێژیی و ستەمیان تووش بوو، بەرگریی لە خۆیان دەکەن و،

تۆڵە دەستێننەوە ﴿٣٩﴾ سزای خراپەیەکیش، خراپەیەکی وەك خۆیەتی و، هەر کەسیش چاوپۆشیی کردو چاکسازیی کرد، پاداشتی لەسەر خوایە، بە دڵنیایی ئەو ستەمکارانی خۆشناوێن ﴿٤٠﴾ هەر کەسێکیش دوای ستەملێکرانی تۆڵە بکاتەوە، هیچ رێی گلەییان لەسەر نیە، ﴿٤١﴾ بەڵکو رێ(ی گلەیی و رەخنە) لەسەر ئەوانەیە کە ستەم لە خەڵك دەکەن و، بە ناهەق سنوورشکێنیی لەسەر زەویدا دەکەن، ئەوانە ئازارێکی بە ئێش و ژانیان هەیە (لە رۆژی دواییدا) ﴿٤٢﴾ هەر کەسێکیش خۆڕاگریی بکات و لێببووری، بێگومان ئەوە لە کارە گەورەو گرنگەکانە (کە پێویستییان بە ویستێکی قایم و مەحکەم هەیە) ﴿٤٣﴾ هەر کەسێکیش خوا گومڕای بکات، دوای وی، هیچ دۆست و سەرپەرشتیاری نین و، ستەمکارانیش دەبینی کاتێك ئازار (ی دۆزەخ) دەبینن، دەڵێن: ئایا هیچ رێی گەڕانەوە هەیە؟ ﴿٤٤﴾ هەروەها دەیانبینی بە زەبوونیی لەسەر (ئاگر) رادەنوێنرێن و، لەبەر شەرمەزاریی بە سیلەی چاو تەماشادەکەن و، ئەوانەی بڕوایان هێناوە دەڵێن: بە دڵنیایی زیانباران ئەوانەن کە لە رۆژی هەڵسانەوەدا، خۆیان و کەس و کاریان دەدۆڕێنن، (لەدەست دەدەن) ئەها (بزانن!) ستەمکاران لە ئازارێکی بەردەوام و نەبڕاوە دان ﴿٤٥﴾ هیچ دۆست و سەرپەرشتیارانیان نەبوون لە بەرانبەر (سزای) خوادا سەریان بخەن و، هەر کەسیش خوا سەرگەردانی بکات، هیچ رێیەکی نیە (لێیەوە قوتار بێ) ﴿٤٦﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(وَٱلۡفَوَٰحِشَ): (الفُحْشُ والفَحْشَاءُ والفَاحِشَةُ: مَا عَظُمَ قبْحُهُ مِنَ الأَفْعَالِ وَالأَقْوَالِ) مانای هەر سێ وشەی: (فُحْشُ، فَحْشَاءُ، فَاحِشَة): بریتیە لە هەر کردەوەیەك و، هەر قسەیەك، کە زۆر دزێوو ناشیرین و ناقۆڵاو قێزەون بێ.

(شُورَىٰ): واتە: ڕاوێژ، (الشُّورَى: الأَمْرُ الَّذِي يُتَشَاوَرُ فِيهِ)، (شوری): بریتیە لە کارێك کە ڕاوێژی تێدا بکرێ، (التَّشَاوُرُ والْمُشَاوَرَةُ والْمَشُورَةُ: اسْتِخْرَاجُ الرَّأْيِ بِمُرَاجَعَةِ البَعْضِ إِلى البَعْض) مانای هەر سێ وشەی: (تَشَاوُر، مُشَاوَرَةُ، مَشُورَة): بریتیە لە دەرهێنانی ڕای ڕاست، بە هۆی ئەوەوە کە هەندێکیان قسە لەگەڵ هەندێك دەکەن و، پێکەوە دیالۆگ و وتووێژ دەکەن.

(يَنتَصِرُونَ): واتە: بەرگریی لەخۆیان دەکەن، (الإِنْتِصَارُ والإِسْتِنْصَارُ: طَلَبُ النُّصْرَةِ، وَالإِنْتِقَامُ، وَالإِمْتِنَاعُ مِنَ الظُّلْمِ)، (إِنْتِصَارُ وإِسْتِنْصَار): هەردووکیان بە سێ واتایان دێن: داواکردنی یارمەتیی، تۆڵەستاندنەوە، ملنەدان بۆ ستەم و زوڵم، (بەرگریی لە خۆکردن).

(سَبِيلٍ): (أي: طَرِيق)، ڕێ، لێرەدا کە دەفەرموێ: (مَا عَلَيۡهِم مِّن سَبِيلٍ)، هیچ بیانوویەك نیە، یاخود هیچ ڕێیەك نیە کە ڕەخنەیان لێبگیرێ.

(عَزۡمِ ٱلۡأُمُورِ): ئەو کارانەی کە پێویستییان بە ویستێکی پتەو و مەحکەم دەکات، (العَزْمُ والعَزِيمَةُ: عَقْدُ القَلْبِ عَلَى إِمْضَاءِ الأَمْر) (عَزْمُ وعَزِيمَةُ): بریتیە لە دڵ دامەزراندن لەسەر جێبەجێ کردنی کارێك، (عَزۡمِ ٱلۡأُمُورِ): (الأُمُور العَازِمَةِ، العَازِمة أَصْحَابها) ئەو کارانەی خاوەنەکانیان، ئەنجامدەرەکانی ئەو کارانە، خاوەن عەزم و بڕیاری پتەون، هەندێکیش گوتوویانە: (عَزۡمِ ٱلۡأُمُورِ) واتە: (الأمُور المعْزُومَة) واتە: ئەو کارانەی عەزمیان لەسەر جەزم کراوە، بە ویستێکی پتەوەوە، ئەنجامدراون.

(مَرَدِّ): (المَـرَدُّ: الرُّجُـوعُ وَالمَرْجِـعُ)، (مَـردّ): یـان چاوگـی میمییـە، بـە مانـای (رُجُـوع)ە، گەڕانـەوە، یاخـود نـاوی شـوێنە (المَرْجِـع) شـوێنی بـۆلا گەڕانـەوە.

(یُعۡرَضُونَ): واتـە: ڕادەنوێنرێـن، عـەرز دەكرێـن، (عَرَضْتُ الـشَّيءَ عَلَى البَیْعِ، وَعَلَى فُلَانٍ وَلفُلَانٍ) ئـەو شـتەم بـۆ فرۆشـتن ڕانوانـد، یـان ئـەو شـتەم بـۆ فلانكـەس ڕانوانـد، كـە دەگونجـێ بڵـێ: (عَرَضْتُ عَلَى فُلَانٍ، أو لفُلَانِ) لەسـەریم ڕانوانـد، یاخـود بۆیـم ڕانواند.

(ٱلذُّلِّ): (الـذُّلُّ: مَـا كَانَ عَـنْ قَهْـرٍ، یُقَـالُ: ذَلَّ یَـذِلُّ ذُلاًّ) (ذُلّ): بریتیـە لـە زەبوونییـەك، ملكەچییـەك بـە هـۆی ئـەوەوە بەرانبەرەكـەی دەسـتەڵاتی بەسـەردا ڕانـاوە، تووشـی مـرۆڤ ببـێ، دەگوتـرێ: (ذَلَّ یَـذِلُّ، ذُلَّا)، بـەڵام (الـذِّلُّ: مَـا كَانَ بَعْـدَ تَصَعُّـبٍ، وَشَـمَاسٍ) (ذِلّ): بریتیـە لـەوەی وڵاخێـك دوای ئـەوەی جەنـەی گرتـووەو یاخیـی بـووە، دەسـتەمۆ بێ .

(طَرۡفٍ): (طَـرَفُ الـشَّيءِ: جَانِبُـهُ)، تـەرەفی شـتێك بریتیـە لـە لایـەكی ئـەو شـتە، (وَطَـرْفُ العَـیْنِ: جَفْنُـهُ) تەرفـی چـاو، واتـە: پێڵـووی چـاو، (وَالطَّـرْفُ: تَحْرِیـكُ الجَفْـنِ، وَعُـبِّرَ بِـهِ عَـنِ النَّظَـرِ) (طَـرْف): بریتیـە لـە جووڵانـدنی پێڵـووی چـاو، كـە تەعبیـری پێكـراوە لـە ڕوانیـن، كەواتـە: (طَـرْف): بـە مانـای ڕوانینـەو، بـە مانـای جووڵانـدنی پێڵـووی چـاوە، كـە دەفەرمـوێ: (مِن طَرۡفٍ خَفِيّٖ) واتـە: بـە سـیلە چـاو، یاخـود (مُسَـارَقَةُ النَّظَـر) واتـە: تەماشـاكردنێكی پەنهـان و بـە دزیـی.

(مُّقِیمٖ): (أي: مُسْتَمِرٍ وَدَائِمٍ)، بەردەوام، شتێك بەردەوام بێ و درێژەی هەبێ.

ماناى گشتيى ئايەتەكان

وەك لە پێناسەی ئەم دەرسەدا گوتمان: خوا ﷻ لەم یازدە ئایەتەدا، لە هەشت ئایەتی یەكەمیاندا بە دە (١٠) سیفەتیان باسی كۆمەڵی مسوڵمان، كۆمەڵی بڕوادار دەكات، كاتێكیش ئەو ئایەتە موبارەكانە لە وەسف و پێناسەی كۆمەڵی بڕواداران هاتوونە خوار، كە ئەوان لە مەككە بوون، چونكە وەك پێشتر گوتمان: ئەم سووڕەتە موبارەكە ئەگەر لە ساڵی هەشتەمی پێغەمبەرایەتیی دا یان نۆیەمدا دابەزیبێ، واتە: چوار پێنج ساڵ بەر لەوەی مسوڵمانان لەمەككەوە كۆچ بكەن بۆ مەدینەو، بنە خاوەنی قەوارەی سیاسیی و دەوڵەتی خۆیان.

كەواتە: ئەو دە (١٠) سیفەتەی خوا ﷻ لێرەدا پێناسەی ئەو كۆمەڵە مسوڵمانەیان پێدەكات، یانی: مسوڵمانینە! ئێوە هەر كاتێك بىن بە شێوەی كۆمەڵێك و كۆمەڵگایەك، خەڵكێكی مسوڵمان، پێویستە ڕازاوەبن بەو دە (١٠) سیفەتانە، ڕازاوەبن بە هەموو سیفەتێكی بەرزو جوان، كە ئەم دەیە، دە (١٠) سیفەتی سەرەكیین، لە بەر ئەوەی هەموو بوارەكان، یان زۆربەی هەرە زۆری بوارو لایەنەكانی ژیان و، دینداریی و دنیاداریی دەگرنەوە، هەشت ئایەتی یەكەم بۆ خستنەڕووی ئەو دە سیفەتە تەرخانكراون و، سێ ئایەتی دواییش بۆ خستنە ڕووی سەرەنجامی شووم و دژوارو سەختی بێبڕوایان لە ڕۆژی دواییدا تەرخانكراون.

سەرەتا خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ فَمَآ أُوتِيتُم مِّن شَيْءٖ فَمَتَٰعُ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا ﴾، ئەمە وەك توێژەرەوانی قورئان و شارەزایانی ڕێزمانی عەرەبیی دەڵێن: لق لێكردنەوە (تفريع) یەو شیكردنەوەیە لەسەر ڕستەیەكی پێشوو، واش پێدەچێ ئەم ئایەتە موبارەكە بێ، كە دەفەرموێ: ﴿ وَلَوۡ بَسَطَ ٱللَّهُ ٱلرِّزۡقَ لِعِبَادِهِۦ لَبَغَوۡاْ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَٰكِن يُنَزِّلُ بِقَدَرٖ مَّا يَشَآءُۚ إِنَّهُۥ بِعِبَادِهِۦ خَبِيرُۢ بَصِيرٞ ٢٧ ﴾، دوایی دەفەرموێ: ﴿ فَمَآ أُوتِيتُم مِّن

﴿شَيْءٍ﴾، هـەر شـتێك كـە پێتـان دراوە، یـانی: هەرچەنـدە زۆربـێ، هەرچی پێتانـدراوە، ﴿فَمَتَٰعُ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا﴾، بەهـەرە وەرگرتنـی ژیـانی دنیایـە، ڕابـواردنی كەمـی ژیـانی دنیایـە، (مَتاع): بریتیـە لـە هـەر شـتێك بەهرەیـەكی كـەم و كاتیـی لێوەربگیـرێ، (مَا يُتَمَتَّعُ بِـهِ مُؤَقَّتاً) هـەر شـتێك بـە شـێوەی كاتیـی بەهـرەی لـێ وەربگیـرێ، پێـی دەگوتـرێ: (متـاع)، یـانی: هەرچـی كەپێتـان دراوە بـا زۆریـش بـێ، هـەر ڕابواردنێـكی كەمـە، چونكـە (مِـن) كـە دەچێتـە سـەر (شَيء) واتـە: هـەر لـە سـەرەتای هـەر شـتێكی كەمـەوە، تاكـو هـەر شـتێكی زۆر، هەرچـی پێتانـدراوە لـە ژیانـی دنیـادا، هەمـووی ڕابواردنێـكی كەمـی دنیایـە، ﴿وَمَا عِندَ ٱللَّهِ﴾، بـەڵام ئـەوەی لـە لای خوایـە، كـە بەهەشـتە، ﴿خَيۡرٞ وَأَبۡقَىٰ﴾، باشـترە و بەردەوامتریشـە، بـەڵام بـۆ كێیـە؟ ﴿لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَلَىٰ رَبِّهِمۡ يَتَوَكَّلُونَ﴾، بـۆ ئەوانـەی بڕوایـان هێنـاوەو پشتیشـیان بـەس بـە پەروەردگاریـان دەبەسـتن، یـانی: بڕوایـان هێنـاوە بـە سـەرجەم ئـەو شـتانەی پێویسـتە بڕوایـان پـێ بهێنـرێ:

١- بڕوایان بە خوا ﷻ هێناوە، وەك تاكە بەدیهێنەرو پەروەردگارو خاوەن و پەرستراوی خۆیان.

٢- بڕوایان بە فریشتەكانی خوا هێناوە.

٣- بڕوایان بە كتێبەكانی خوا هێناوە.

٤- بڕوایان بە پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) هێناوە.

٥- بڕوایان بە ڕۆژی دوایی هێناوە.

٦- بڕوایان بە نەخشەو ئەندازەگیریی خوا ﷻ هێناوە بۆ هەموو شتێك.

﴿وَعَلَىٰ رَبِّهِمۡ يَتَوَكَّلُونَ﴾، ئەوانـەی كـە تەنیـا پشـت بـە پەروەردگاریـان دەبەسـتن، پەروەردگاریـان دەكەنـە وەكیـل و كارپێسـپێردراوی خۆیـان، پشـتیان بـە پەروەدگاریـان قایمـە، كەواتـە: بەهەشـت لـە گـرەوی كەسـانێكدایە خـاوەنی ئـەو سـیفەتانەن، كـە ئێسـتا بـاس دەكرێـن:

سیفەتی یەکەم: (**آمنوا**) کۆمەڵێك کە بە بەهەشتی خوا شایستەیانەو، خوا بەهەشت دەکاتە شایستەیان، ئەو بەهەشتەی کە زۆر باشترە لە ژیانی دنیاو، لەگەڵی دا بەراورد ناکرێ و بەردەوامتریشەو نابڕێتەوە، لە گرەوی کەسانێکدایەو بۆ کەسانێك تەرخانکراوە، کە: ئیمانیان هێناوە، بڕوایان هێناوە بە هەموو ئەو شتانەی پێویستە بڕوایان پێهێنرێ، بڕوا (**إيمان**)یش وەك پێشتر زۆرجار گوتوومانە: چوار پێکهێنەری هەن:

أ- زانینی عەقڵ.

ب- پەسندکردن و قبووڵکردنی دڵ.

ج- دانپێداهێنانی زمان.

د- جێبەجێ کردنی ئەندامەکان، چونکە ئینسان ئەو چوار هێزەی هەن:

١- هێزێکی هەیە، شتی پێ دەزانێ، کە عەقڵە.

٢- هێزێکی هەیە، شتی پێ دەوێ، یان خۆشدەوێ، یان قبووڵ دەکات، یان ڕەفز دەکات، کە دڵە، ئیرادەیە.

٣- هێزێکی هەیە، ئەوەی دەیەوێ پێی دەردەبڕێ، کە زمانیەتی.

٤- هێزێکیشی هەیە، ئەوەی بیەوێ، پێی جێبەجێ دەکات، کە ئەندامەکانی و هێزی جەستەیەتی، ئنجا ئیمان پەیوەندیی بە هەر کام لەو چوار هێزەی مرۆڤەوەیە هەیە: هێزی ئیدراکیی، هێزی ئیرادیی، هێزی تەعبیریی، هێزی تەنفیزیی.

بەڵێ ئیمان لە کۆی هەر چوار پێکهاتەکە پێکدێ، ئیمان واتە: تۆ خوا ﷻ و فریشتەکانی خواو کتێبەکانی خواو پێغەمبەرانی خواو ڕۆژی دوایی و، هەر شتێك کە پێغەمبەری خوا ﷺ لەلایەن خواوە هەواڵی پێداوە، بە عەقڵ دەرکی بکەی و بیزانی، بە دڵ قبووڵی بکەی و پەسندی بکەی، بە زمان دانی پێدابێنی و، بە ئەندامەکانیش بە پێی توانا، بە گوێرەی ئەوە بەڕێوەبچی و ڕەفتاری پێ بکەی.

سیفەتی دووەم: ﴿ وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴾ تەنیا پشت بە پەروەردگاریان دەبەستن، نە پشت بە خۆیان دەبەستن، نە بە خزمیان، نە پارەو سامانیان، نە بە فڵان دەوڵەت، نە بە فڵانکەس، بەڵکو پشتیان تەنیا بە خوا قایمە، بەڵام ئایا پشت بە خوا بەستن، مانای وایە هۆکارەکان ڕەچاو نەکەین؟ نەخێر، وەك زۆر جار گوتوومانە: پشت بە خوا بەستن، لەگەڵ بەستنەوەو دەست بۆ هۆکار بردن دا، ناکۆك نین، چونکە ئەو خوایەی پێت دەفەرموێ: پشتت پێم ببەستە، هەر ئەویش دەفەرموێ: دەست بۆ هۆکارەکان بەرە، هۆکارەکان دەستەبەر بکە، خوا ﷻ لە مەدحی (**ذو القرنین**)دا، دەفەرموێ: ﴿إِنَّا مَكَّنَّا لَهُۥ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَءَاتَيۡنَٰهُ مِن كُلِّ شَيۡءٖ سَبَبٗا ﴿٨٤﴾﴾الكهف، واتە: ئێمە لە زەویدا دەست ڕۆیشتوومان کردبوو و بۆ هەرشتێك هۆکارمان پێدابوو، شوێن هۆکارەکە دەکەوت و بە هۆی هۆکارەکانەوە دەگەیشتە ئامانجەکانی.

ئەو عەرەبە خێڵەکییەی هاتە خزمەت پێغەمبەر ﷺ حوشترێکی پێ بوو، گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا! حوشترێکم پێیە، بیبەستمەوەو پشت بە خوا ببەستم، یان بەرهەڵدای بکەم و پشت بە خوا ببەستم؟ فەرمووی: {**اعْقِلْهَا وَتَوَكَّلْ**} (**أخرجه الترمذي: ٢٥١٧، وإبن حبّان: ٧٣١، وصححه الألباني في «صَحِيح الْجَامِع»: ١٠٦٨**)، واتە: بیبەستەوەو پشت بە خوا ببەستە، چونکە بەستنەوە لەگەڵ پشت بە خوا بەستن دا تێکناگیرێ، بەستنەوە، ئیشی دەستانە، ئیشی جەستەیە، پشت بە خوا بەستنیش، ئیشی دڵ و دەروونە.

سیفەتی سێیەم: ﴿ وَٱلَّذِينَ يَجۡتَنِبُونَ كَبَٰٓئِرَ ٱلۡإِثۡمِ وَٱلۡفَوَٰحِشَ ﴾، هەروەها ئەوانەی دووریی دەگرن لە گوناهە گەورەکان و، لە گوناهە ناقۆڵاو ناشیرینەکان، ﴿كَبَٰٓئِرَ ٱلۡإِثۡمِ﴾ (**كَبَائر**) کۆی (**كَبِيرة**)یە، کە پاڵ دراوەتە لای (**إِثم**) واتە: گوناهە گەورەکان، (**فواحش**)یش کۆی (**فاحشة**)یە، یانی: ئەو گوناهانەی گەورەن و، دزێوو ناشیرن و ناقۆڵان، خۆیانیان لێ دوور دەگرن، کە دوایی ئێمە لە مەسەلە گرنگەکاندا، پێناسەی گوناهە گەورەکان و، گوناهە دزێو و ناقۆڵایەکان دەکەین،

کورتەکەی ئەوەیە: گوناهی گەورەو ناقۆلا، هەر گوناهێکە: یان سزای دنیایی لەسەربێ، یاخود هەڕەشەی قیامەتیی لەسەربێ، کە بەو پێیە بێ، هەر کام لە: شیرك و، کوفرو، نیفاق و، خیانەت و، دزیی و، زیناو، کوشتن و، ڕێگریی و، قومارو، مەیخۆریی و، غەیبەت و، درۆکردن و، قسەهێنان و بردن و، بوختانکردن و، جاسووسیی کردن و، هەمـوو ئەوانە گوناهی گەورەن، چونکە هەموویان، یان سزای دنیاییان لەسەرە، یاخود هەڕەشەی قیامەتیی.

سیفەتی چوارەم: ﴿ وَإِذَا مَا غَضِبُواْ هُمۡ يَغۡفِرُونَ ﴾، (هەروەها ئەوانەی) کاتێك تووڕە بوون، چاوپۆشیی دەکەن، لێدەبوورن، نافەرمویْ: تووڕەنابن، چونکە خوا مرۆڤی وا خوڵقاندوە سیفەتی تووڕەبوونی هەبێ، بۆ ئەوەی بەرگریی لە خۆی بکات، بەرگریی لە حورمەتەکانی خۆی بکات، بەرگریی لە پیرۆزییەکانی خۆی بکات، بەرگریی لە بوونی خۆی بکات و لە شتەکانی خۆی بکات و لە دەوروبەری خۆی بکات، واتە: تووڕە نەبوون سیفەتێکی باش نیە، بەڵکو مرۆڤ دەبێ سیفەتی تووڕەیی هەبێ، بەڵام تووڕەیی لە هەقی نەباتە دەرێ، لە سنووری شەریعەتی دەرنەچوێنێ، هەروەها لە شوێنی خۆیدا تووڕەبێ و بە ئەندازەی خۆی تووڕەبێ، هەرکات پێویستیشی کرد، ئەو کەسەی لێی تووڕە بوو، چاوپۆشیی لێ بکات و لێی ببووریْ، بۆیە لێرە دەفەرمویْ: ﴿ وَإِذَا مَا غَضِبُواْ هُمۡ يَغۡفِرُونَ ﴾، {بەهەشتی خوا بۆ کەسانێك دانراوە} ئەگەر تووڕە بوون، لێدەبوورن و چاوپۆشیی دەکەن، مادام بزانن چاوپۆشییەکە باشە بۆ بابای چاوپۆشیی لێکراو.

سیفەتی پێنجەم: ﴿ وَٱلَّذِينَ ٱسۡتَجَابُواْ لِرَبِّهِمۡ ﴾، هەروەها ئەوانەی وەڵامی پەروەردگاریان داوەتەوە، بەدەم بانگی پەروەردگاریانەوە چوون، کە ئەمە گشتییە، واتە: بۆ هەر شتێك پەروەردگاریان فەرمانی پێکردبن، دەست لەسەر سینگ بوون و، بە بەڵێ و ئامادەم و لە خزمەتدام، وەڵامی فەرمانەکانی پەروەردگاریان دەدەنەوە، چ بۆ ئەنجامدان بێ، چ بۆ نەکردن بێ، چ بۆ ئەنجامدانی ئەرکەکان بێ، چ بۆ خۆ دوورگرتن لە قەدەغەکان بێ.

سیفەتی شەشەم: ﴿ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ ﴾، هەروەها ئەوانەی نوێژیان بەرپاکردوە، نوێژ بەرپاکردنیش واتە: نوێژ بەو شێوەیە بکەی کە خوا فەرمانی پێکردوە، چونکە بەرپاکردنی شتێك و ڕاوەستاندنی، باشترین و سرووشتییترین حاڵەتی پێدەدات.

سیفەتی حەوتەم: ﴿ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ ﴾، کاروباریان لە نێو خۆیاندا بە ڕاوێژە، واتە: کاروبارێك کە پەیوەندیی بە هەموویانەوە هەبێ، بە ڕاوێژ لە بەینی خۆیاندا ئەنجامی دەدەن، نەك یەکیان خۆی بسەپێنێ بەسەر ئەوی دیکەدا، یاخود هەندێکیان بەبێ گەڕانەوە بۆ ئەوانی دیکە، شتێك بکەن بەناوی هەموانەوە، مادام کارەکە پەیوەندیی بە هەموویانەوە هەبێ، دەبێ لەبەینی خۆیان دا ڕاوێژی تێدا بکەن.

سیفەتی هەشتەم: ﴿ وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ يُنفِقُونَ ﴾، لەوەش کە پێمان داون و کردوومانەتە بژیویان، دەبەخشن، ئنجا سەروەت و سامانە، شارەزایی و زانستە، تێگەیشتن و عەقڵە، چاکەو تاعەتە ..هتد، دەبەخشن، واتە: وا دەکەن خەڵکی دیکەش بەهرەمەندبێ و سوودمەند بێ لە هەموو ئەو شتانەی ژیانیان پێیانەوە بەندە، شتی ماددیی و مەعنەویی، کە پێمان داون و بەهرەمەندمان کردوون، هەوڵدەدەن ئەوشتانە بەهرەیان پێ بەخەڵکی دیکە بگەیەنن.

سیفەتی نۆیەم: ﴿ وَٱلَّذِينَ إِذَآ أَصَابَهُمُ ٱلْبَغْىُ هُمْ يَنتَصِرُونَ ﴾، {هەروەها بەهەشتی خوا کە لە دنیا باشترەو بەردەوامتریشە، لە ڕابواردنی خۆشییەکانی دنیا، بۆ کەسانێك دانراوە} کە هەرکاتێك دەستدرێژییان تووش بوو، تۆڵە دەکەنەوەو دەستەوکەر دەکەن، ﴿ هُمْ يَنتَصِرُونَ ﴾ ئەوان تۆڵە دەکەنەوەو هەقی خۆیان دەستێننەوەو مل نادەن بۆ ستەم و سەر نەوی ناکەن، چونکە: ﴿ يَنتَصِرُونَ ﴾ واتە: مل نەدان بۆ ستەم (**الإِمْتِنَاعُ عَنِ الظُّلْم**)، هەروەها بە مانای تۆڵە کردنەوە (**الإِنْتِقَام**)یش دێ، دیسان یانی: داواکردنی یارمەتیی، تاکو ئەو دەستدرێژییە لە خۆیان دووربخەنەوە، ﴿ وَجَزَٰٓؤُا۟ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا ﴾، سزای خراپەیەك، خراپەیەکی وەك خۆیەتی، کە دیارە هەر لەبەر ئەوەی لە ناودا لەگەڵی یەکە، پێی دەگوترێ

خراپە، ئەگەرنا لە ڕاستییدا کەسێك کە خراپە پاڵ پێوەدەنێ و بەرپەرچ دەداتەوە، پاڵ پێوەنانەکەی ئەو بە خراپە دانانرێ.

سیفەتی دەیەم و کۆتایی: ﴿ فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُۥ عَلَى ٱللَّهِ ﴾، هەر کەسێك چاوپۆشیی بکات و، چاکسازیی بکات، پاداشتی لەسەر خوایە، واتە: لە بەرانبەر هەر خراپەیەکدا، بۆت هەیە خراپەیەك بکەی، بەڵام ئەگەر چاوپۆشیی بکەی و چاکسازیی بکەی، ئەوە باشترەو پاداشتی لەسەر خوایە، ﴿ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴾، بە دڵنیایی خوا ستەمکارانی خۆشناوێن.

﴿ وَلَمَنِ ٱنتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِۦ ﴾، کەسێك دوای ئەوەی ستەمی لێکراوە، تۆڵە بکاتەوەو هەقی خۆی بکاتەوە، یانی: (**وَلَمَنِ انْتَصَرَ بَعْدَ مَظْلُومِيَّتِهِ**) کەسێك دوای ستەملێکراویی خۆی، تۆڵە بستێنێتەوە، بەرگریی لە خۆی بکات، ﴿ فَأُوْلَٰٓئِكَ مَا عَلَيْهِم مِّن سَبِيلٍ ﴾، ئەوانە ڕێی ڕەخنەو گلەییان نایەتە سەر.

﴿ إِنَّمَا ٱلسَّبِيلُ عَلَى ٱلَّذِينَ يَظْلِمُونَ ٱلنَّاسَ وَيَبْغُونَ فِى ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ ﴾، ڕێی گلەیی و ڕەخنە تەنیا لەسەر ئەوانەیە کە ستەم لە خەڵك دەکەن و، بە ناهەق دەستدرێژیی دەکەن لەزەویدا، ئنجا بێگومان دەستدرێژیی هەر بە ناهەقە، بەڵام ئەوە بۆ زیاتر قیزەون پیشاندانی دەستدرێژیی و سنوور شکێنییەکەیانە، ﴿ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾، ئا ئەوانە ئازارێکی بە ئێشیان هەیە.

﴿ وَلَمَن صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَٰلِكَ لَمِنْ عَزْمِ ٱلْأُمُورِ ﴾، بە دڵنیایی کەسێك خۆڕاگربێ و لێبوردن بکات، ئەوە لەو کارانەیە کە پێویستیی بە ویستێکی پتەو دەکات، کارەکەی لەو کارانەیە کە ئەنجامدەرەکەیان، خاوەن ئیرادەو عەزمێکی قایم و مەحکەمە، یاخود: کارەکەی لەو کارانەیە کە خوا ﷻ جەختی لەسەر کردۆتەوەو فەرمانی پێکردوە.

بەڵام با لێمان تێکنەچێ: خوا دەفەرموێ: ﴿ فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ ﴾ ئنجا هەرکەس لێببووری و چاکسازیی بکات، کەواتە: دەبێ چاوپۆشیی کردنەکە،

ببێتە هۆی چاکسازیی، ئەگەرنا چاوپۆشییەك لە کەسێك کە دەستدرێژیی کردووەو خراپەی کردوە، ببێتە هۆی ئەوەی زیاتر شوولی لێ هەڵکێشێ، زیاتر سووربێ لەسەر خراپەکاریی، بۆ وێنە: ستەمێکی کردوە، بیکاتە دوو، بیکاتە سێ، بیکاتە چوار، لەبەر ئەوەی خەڵك چاوپۆشیی لێدەکات، ئەوە ئەو چاوپۆشییە ئیصلاحی بە دوادا نەهات، بۆیە بە پەسند دانانرێ، وەك دوایی لە مەسەلە گرنگەکاندا زیاتر لەوبارەوە قسە دەکەین، کە چاوپۆشیی کردن لە خراپەی خراپەکارێك، کاتێك باشە کە ببێتە هۆی بە خۆ داچوونەوەی و، دەستهەڵگرتن لەو خراپەی و تەریق بوونەوەی، بەڵام ئەگەر ببێتە زیاتر بێ شەرم بوونی و شوول لێهەڵکێشانی، ئەو چاوپۆشیی و لێبوردنە لەگەڵ ئەودا، شتێکی خراپە، بۆیە خوا دەفەرموێ: ﴿فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ﴾، هەر کەسێك چاوپۆشیی بکات و چاکسازیی بکات، یانی: لێبوردنەکە ببێتە هۆی چاکیی، ئەگەر ببێتە هۆی خراپیی و دەرهاویشتەی خراپیی هەبێ، ئەو لێبوردنە لە شوێنی خۆیدا نیە.

ئنجا ئەمە ئەو هەشت ئایەتە، دەربارەی ئەو دە (١٠) سیفەتە بنەڕەتیی و بنیچینەییانەی کۆمەڵی مسوڵمان لەهەر شوێنێك و لە هەر کاتێکدابن، دەبێ ئەو سیفەتانەیان هەبن، کە وەك ئاماژەمان پێدا، زۆربەی هەرە زۆری بوارو ڕەهەندەکانی دینداریی و دنیاداریی دەگرنەوە.

ئنجا خوا ﷻ دێتە سەر باسی سەرەنجامی ئەوانەی خوا گومڕایان دەکات، هەڵبەتە خوا کەس گومڕا ناکات، بەو واتایە بڕیاری بۆ بدات دەبێ گومڕابێ و، بەدەست خۆی نەبێ، بەڵکو مرۆڤ بەپێی سیستمی خوا گومڕایی بە مل دادێ، هیدایەتی خوای بۆ دێ، هیدایەتەکە ڕەفز دەکات، بە پێی سیستمی خواش هەرکەسێ هیدایەت و ڕێنمایی خوا ڕەفز بکات، گومڕا دەبێ، هەروەك بە پێی سیستمی خوا، هەر کەسێك ژەهر بخوات، دەمرێ و، بە پێی سیستمی خوا، هەر کەس خراپە بکات، پێی ناشیرین دەبێ، پێی گوناهبار دەبێ، سیستمی خوا وایە، کە دەفەرموێ: خوا گومڕای بکات، واتە: بە پێی یاسای خوا، بە پێی سیستمێك

کە خوا دایناوە، ئەوەی بەسەر دێ، نەك خوای کارزان ئەوەی بەسەربێنێ، خوا گومڕای بکات! چونکە خوا ﷻ لە ئەسڵدا هەموو پێغەمبەرانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) ناردون و، هەموو کتێب و بەرنامەکانی خۆی دابەزاندوون، بۆ ڕێنمایی کردنی خەڵك و، بۆ ئەوەی خەڵك ڕاستە ڕێ بێ، کەواتە: خوا پێی خۆشە ڕێی ڕاست بگرن، پێی خۆشە خەڵك چاك بن و چاکەکاربن، وەك دەفەرموێ: ﴿مَّنۡ عَمِلَ صَٰلِحٗا فَلِنَفۡسِهِۦۖ وَمَنۡ أَسَآءَ فَعَلَيۡهَاۗ وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّٰمٖ لِّلۡعَبِيدِ ٤٦﴾ فصلت، واتە: هەر کەسێك چاکە بکات خۆی لێی بەهرەمەندەو، هەرکەسێك خراپە بکات، خۆی لێی زیانبارەو، پەروەردگارت ستەمکارنیە بۆ بەندەکانی.

بەڵێ خوا ﷻ ڕقی لە کوفرە، بەڵام ئیمانی خۆشدەوێ، ڕقی لە سپڵەییەو سوپاسگوزاریی خۆشدەوێ، ﴿وَلَا يَرۡضَىٰ لِعِبَادِهِ ٱلۡكُفۡرَۖ وَإِن تَشۡكُرُواْ يَرۡضَهُ لَكُمۡ ٧﴾ الزمر، واتە: خوا ڕازی نیە بەندەکانی سپڵەو ناسوپاس بن، یاخود بێ بڕوابن، بەڵام ئەگەر سوپاسگوزارو بڕوادار بن، پێی خۆشەو پێی پەسندو چاکە.

هەر بۆیەش خوا ئەو هەموو پێغەمبەرانەی (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ**) ناردوون و، هێندە هۆشداریی پێداوین: ئاگاتان لێبێ! شەیتان فریوتان نەدات، ﴿وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِٱللَّهِ ٱلۡغَرُورُ﴾ هەروەها هەڕەشەی لێ کردووین، ئەگەر بەقسەی شەیتان بکەن، دوایی سزاتان دەدەم! مانای واتە: خوا ڕقی لە زوڵمە، ڕقی لە کوفرە، ڕقی لە شیرکە، ڕقی لە خراپەیەو، پێی خۆشە خەڵك ئیمان بێنێ و سوپاسگوزاربێ و چاکەکاربێ.

کەواتە: هەموو ئەو ئایەتانەی باسی ئەوە دەکەن، خوا خەڵك گومڕا دەکات، واتە: بەپێی یاسای خوا گومڕادەبن، چونکە هەر چۆن بێ گومڕابوونەکە هەر بەپێی ویستی خوای پەروەردگارە، بەپێی سیستمێکە خوای دادگەر دایناوە، بەڵام ئەوە مرۆڤەکانن خۆیان ڕێی گومڕایی دەگرن، وەك لە سووڕەتی (**فصلت**) دا، خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيۡنَٰهُمۡ فَٱسۡتَحَبُّواْ ٱلۡعَمَىٰ عَلَى ٱلۡهُدَىٰ ١٧﴾، واتە: گەلی سەموود ڕێنماییمان کردن، ڕێمان پێشاندان، بەڵام ئەوان کوێرییان

بەسەر ڕێنماییدا هەڵبژارد، هەروەها لە سوورەتی (**إبراهیم**)دا، خوا دەفەرموێ: ﴿ وَيُضِلُّ ٱللَّهُ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢٧﴾ ﴾، واتە: خوا ستەمکاران گومڕا دەکات، ئەدی خوا کێ هیدایەت دەدا، کێ ڕاستەڕێ دەکات؟ ﴿ وَيَهْدِيٓ إِلَيْهِ مَن يُنِيبُ ﴿١٣﴾ ﴾الشورى، خوا ئەوانەی کە بۆلای دەگەڕێنەوە، ڕاستەڕێیان دەکات، ﴿ وَيَهْدِيٓ إِلَيْهِ مَنْ أَنَابَ ﴿٢٧﴾ ﴾الرعد، واتە: ئەوکەسەی لە ناخەوە بۆلای خوا گەڕاوەتەوە، خوا ڕاستەڕێی دەکات.

ئنجا دەفەرموێ: ﴿ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِن وَلِيٍّ مِّنۢ بَعْدِهِۦ ﴾، هەرکەسێك خوا گومڕای بکات، لە دوای وی، هیچ سەرپەرشتیاری نین، دوای خوا کێ سەرپەرشتیی دەکات؟ هەر خوا ﷻ سەرپەرشتیی بەندەکانی دەکات و، ئاگای لێیانەو، خۆشی دەوێن و مشووریان دەخواو، ڕێنماییان دەکات، ئنجا ئەگەر مرۆڤ هیدایەتی خوای ڕەفز کردو گومڕایی بەملدا هات، لە دوای خوا، کێ سەرپەرشتیی بکات و بەتەنگیەوە بێ و مشووری لێ بخوات؟

﴿ وَتَرَى ٱلظَّٰلِمِينَ لَمَّا رَأَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ﴾، ستەمکارانیش دەبینی کاتێك ئازار دەبینن، ستەمکاران، (**ظالم**) کە بە (**ظالمون وظالمین**) کۆدەکرێتەوە، کە ناوی بکەر (اسم فاعل)ە، واتە: خۆیان ستەمیان کردوە، ستەمەکەش بریتیە لەوەی هیدایەتی خوایان ڕەفزکردووەو گومڕاییان هەڵبژاردوە، ئا ئەو ستەمکارانە دەبینی، کاتێك سزاو ئازار دەبینن لە ڕۆژی دوایی دا، ﴿ يَقُولُونَ هَلْ إِلَىٰ مَرَدٍّ مِّن سَبِيلٍ ﴾، دەڵێن: ئایا هیچ ڕێی گەڕانەوە نیە، یاخود: ئایا هیچ شوێنێك نیە پەنای پێ بەرین؟ چونکە (**مَرَدّ**) دەگونجێ چاوگی (**میمي**) بێ، بە مانای گەڕانەوە (**رَدّ**)، (**الرجوع**)، دەشگونجێ بەمانای پەناگە (**ملجأ**) و (**محیص**)بێ، ئایا هیچ شوێنێکی پەناگە هەیە خۆمانی تێ بگرین؟ کەواتە: لەوێ کە بە ئاوات دەخوازن بگەڕێنەوە بۆ دنیا، ئێستا کە لە دنیادان، کارێك بکەن، کە چوونە قیامەت خۆزگە نەخوازن بێنەوە دنیا، بۆ کاری چاك، ئێستا ئەو کارە چاکانەی ئەو کاتە خۆزگەیان پێدەخوازی، ئێستا ئەنجامیان بدە، ئێستا لەبەر دەستەو لە دەست نەچووە.

﴿ وَتَرَىٰهُمۡ يُعۡرَضُونَ عَلَيۡهَا خَٰشِعِينَ ﴾، تۆ ئەوان دەبینی {هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان، گومڕابووەکان} زەبوونانە ڕادەنوێنرێن لەسەری، (ها)ی سەر (عَلَيۡهَا) بۆ ئاگری دۆزەخ دەچێتەوەو ئەوە بەڕەوت (سیاق) دیارە، چونکە پێشێ هەر باسی ئازاری کردووەو (عذاب)یش، نێرینەی مەجازیی (مذكر مجازي)یە، بەڵام نافەرمووێ: (وتراهم يعرضون عليه) واتە: لەسەر ئەوە ئازارو سزایە، بەڵکو دەفەرمووێ: (عَلَيۡهَا) کە ئەو ڕاناوە بۆ دۆزەخ دەچێتەوە، چونکە ئەو ئازارەش ئازاری دۆزەخە، یان بۆ ئاگر دەچێتەوەو سزای ئاگرە، چۆن لەسەری ڕادەنوێنرێن؟ ﴿ خَٰشِعِينَ ﴾، حاڵە، یانی: لە حاڵێکدا زۆر زەبوون و ملکەچن، ﴿ مِنَ ٱلذُّلِّ يَنظُرُونَ مِن طَرۡفٍ خَفِيّٖ ﴾، بە هۆی زەبوونییانەوە، بەهۆی بێ دەستەڵاتیانەوە، بە سیلەی چاو تەماشادەکەن، بە ئاستەم پێڵووی چاویان دەجووڵێنن، (مِن طَرۡفٍ خَفِيّٖ) (طَرۡفٍ) بە مانای پێڵووی چاو، دێ و، بە مانای ڕوانینی چاویش دێ، (خَفِيّٖ) پەنهان، واتە: بە سیلەی چاو تەماشا دەکەن، مرۆڤ ئەگەر تینێکی بۆ بێ، مەترسییەك ڕووبەڕووی بێ، چاوی تێوە زەق ناکات، بەڵکو بە ئاستەم تیلە چاوێکی دەداتێ و بە سیلەی چاو تەماشای دەکات، ناوێرێ پڕی چاوی تەماشای بکات، یەك بە یەکێك دەڵێ: بە پڕی چاوی تەماشای کرد، بەڵام وەختێك کە ترسەکە زۆر گەورەبێ، بە ئاستەم چاوی لێ دەکات، بۆ ئەوەی وێنەی تەواوی ئەو دیمەنە سامناکە، نەیەتە پێش چاوی.

﴿ وَقَالَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ ﴾، ئەوانەی بڕوایان هێناوە گوتیان، واتە: لە ڕۆژی دواییدا، ﴿ إِنَّ ٱلۡخَٰسِرِينَ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ وَأَهۡلِيهِمۡ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ ﴾، بە دڵنیایی زیانباران، یانی: زیانبارانێ کە تەواوی زیانباریی لەواندا هاتۆتەدی، (ٱلۡخَٰسِرِينَ) (أل)ەکەی، کە بۆ ناساندنە، دەگونجێ بڵێین: بۆ ناساندنی (عهد)ە، واتە: زیانبارەکانی ڕاستەقینە، یاخود بۆ تێکڕا (جنس)ە، واتە: تێکڕای زیانباران، ﴿ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ وَأَهۡلِيهِمۡ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ ﴾، ئەوانەن کە خۆیان و کەس وکاریان لە ڕۆژی قیامەتدا، لەدەست داوەو دۆڕاندوە، ﴿ أَلَآ إِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ فِي عَذَابٖ مُّقِيمٖ ﴾، ئاگاداربن! ستەمکاران لە ئازارێکی بەردەوامدان، لە ئازارێکی نەبڕاوەدان، کە کۆتایی نایەت.

لە کۆتاییدا دەفەرموێ: ﴿ وَمَا كَانَ لَهُم مِّنْ أَوْلِيَآءَ يَنصُرُونَهُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ ﴾، جگە لە خوا هیچ سەرپەرشتیاریان نەبوون سەریان بخەن، خواشیان لە خۆیان تووڕە کردبوو، سەرپەرشتیاریی خوایان لە دەست دابوو، جگە لە خواش سەرپەرشتیاری دیکەیان نەبوو، تاکو سەریان بخەن و پشتیان بگرن، ﴿ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِن سَبِيلٍ ﴾، کەسێکیش خوا گومڕای بکات، هیچ ڕێی دەربازبوونی نیە، واتە: کەسێك بەپێی سیستم (نظام)ێك کە خوا لە ژیانی بەشەردا داناوە، گومڕایی بەملدا هاتبێ و تووشی گومڕایی بووبێ، هیچ ڕێی دەربازبوونی نیە، کەواتە: ڕێی دەرباز بوون بەس ئەوەیە، هیدایەتی خوا هەڵبژێرێ، بۆ ئەوەی تووشی گومڕایی نەبێ، هەر کەسێك بە دوای هودای خوا نەکەوێ، لە چاڵی هەوا دەکەوێ و گومڕا دەبێ، ئەگەر مرۆڤ بیەوێ گومڕایی بەسەر نەیەت، دەبێ ڕێنمایی خوا ﷻ هەڵبژێرێ و، لە باوەشی بگرێ، هەر کات مرۆڤ ڕێنمایی خوای قبووڵ کردو هەڵیبژارد، خوا ﷻ لە پاداشتی ئەوەداو لە بەرانبەر ئەوەداو لە چاکەی ئەوەدا، مشووری لێ دەخوات و سەرپەرشتیاریی دەکات، وەك دەفەرموێ: ﴿ وَٱلَّذِينَ ٱهْتَدَوْا۟ زَادَهُمْ هُدًى وَءَاتَىٰهُمْ تَقْوَىٰهُمْ ﴿١٧﴾ ﴾محمد، واتە: ئەوانەی ڕێنمایی خوایان وەرگرتوە، خوا زیاتر ڕاستە ڕێیان دەکات، زیاتر ڕێنماییان دەکات و، پارێزکارییشیان {پاریزکارییەك کە شایستەی ئەوانە} پێیان دەبەخشێ.

خوا بە لوتف و کەرەمی خۆی ئێمە لەو کەسانە بگێڕێ، کە تەواوی هیدایەتی خوا بە دڵ و گیان قبووڵ دەکەن و، سەرەنجام شایستەی ئەوە دەبن، کە خوا ﷻ سەرپەرشتیارییان بکات و مشووریان لێ بخوات، یارمەتییدەریان بێت و هاوکاریان بێت، بە دڵنیایی بە ئەندازەی ئەوە کە ئێمە بەرەو خوا دەچین و بۆ خوا صوڵحاو دەبین، شایستەی ئەوە دەبین کە خوا ﷻ ئاگای لێمان بێ و، سەرپەرشتیارمان بێ، مشوورخۆرمان بێ و، دڵمان دامەزراوتر بکات، لەسەر پابەندیی بە شەریعەتەکەیەوە.

مەسەلە گرنگەكان

مەسەلەی یەكەم:

كەم و كورتیی نازو نیعمەتی ژیانی دنیاو، چاكتر بوون و بەردەوامیی پاداشتی خوا، كە بەرجەستەیە لە بەهەشتدا، بۆ بڕوادارانێكی پشت بە خوا قایمی، خۆ دوورگرتوو لە گوناهو خراپە زل و دزێوەكان و، لێبوردە لە كاتی تووڕەیی دا، كە وەڵامگۆی پەروەردگاریانن و، بەرپاكەری نوێژن و، كاروباریان لە نێوخۆیاندا بە ڕاوێژ بەڕێوەدەبەن و، بەخشەرو هاوكارن، لە بەرانبەر ستەم و دەستدرێژییشدا بێ دەنگ نابن و، لە شوێنی خۆیشیدا، كە مایەی خێرو چاكسازیی بێ، لێبوردەیی دەنوێنن، لە بەرانبەر كەسانێك دا كە خراپەیان لەگەڵدا دەكەن:

خوا دەفەرموێ: ﴿ فَمَآ أُوتِيتُم مِّن شَيْءٍ فَمَتَٰعُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ وَمَا عِندَ ٱللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٣٦﴾ وَٱلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَٰٓئِرَ ٱلْإِثْمِ وَٱلْفَوَٰحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُوا۟ هُمْ يَغْفِرُونَ ﴿٣٧﴾ وَٱلَّذِينَ ٱسْتَجَابُوا۟ لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٣٨﴾ وَٱلَّذِينَ إِذَآ أَصَابَهُمُ ٱلْبَغْيُ هُمْ يَنتَصِرُونَ ﴿٣٩﴾ وَجَزَٰٓؤُا۟ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا ۖ فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُۥ عَلَى ٱللَّهِ ۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤٠﴾ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە پازدە بڕگەدا:

١)- ﴿ فَمَآ أُوتِيتُم مِّن شَيْءٍ فَمَتَٰعُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ﴾، هەر شتێك كە پێتاندراوە، ڕابواردنێكی كەمی ژیانی دنیایە، ئەو (ف)ە، كە كەوتۆتە سەر (فَمَا) یانی: ئەمە لقێكە، یان لق دەركردنێكە لەو ئایەتەی پێشێ، كە خوا ﷻ فەرمووی: ﴿ وَلَوْ بَسَطَ ٱللَّهُ ٱلرِّزْقَ لِعِبَادِهِۦ لَبَغَوْا۟ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَٰكِن يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَّا يَشَآءُ ۚ إِنَّهُۥ بِعِبَادِهِۦ خَبِيرٌۢ بَصِيرٌ ﴿٢٧﴾ ﴾الشورى.

ئنجا لێرەدا خوا دەفەرموێ: هەرچی پێتاندراوە: ﴿ فَمَتَٰعُ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا ﴾، ئەوە هەمووی بەهرە وەرگرتنێك و ڕابواردنێكی كاتیی ژیانی دنیایە، چونكە (مَتاع): هەر شتێكە كە بۆ ماوەیەكی كاتیی و كەم، بەهرەی لێ وەربگیرێ.

لێرەدا خوا ﷻ هەموو نازو نیعمەتەكانی ژیانی دنیا، هەموو خۆشییەكانی دنیا، بە گوزەرانێكی كەم، بە بەهرە وەرگرتن و ڕابواردنێكی كەم، كە لە ژیانی دنیادا هەن، وێنا دەكات، چونكە (مِنْ) كە خراوەتە سەر (شَيء): ﴿ فَمَآ أُوتِيتُم مِّن شَيۡءٖ ﴾ یانی: هەرشتێك لە سەرەتاوە تاكۆتایی شتەكان، (شَيء)یش وشەیەكی گشتییەو مانای گشتیی هەیە، دوایی دەردەكەوێ داخۆ مەبەستی پێی چییە؟ وەك خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ قُلۡ أَيُّ شَيۡءٍ أَكۡبَرُ شَهَٰدَةٗۖ قُلِ ٱللَّهُۖ ﴿١٩﴾ ﴾الأنعام، كەواتە: (شَيء) هەر شتێكە بوونی هەبێ، ئنجا بوونەكەی هەرجۆرە بوونێك بێ، لێرەدا كە (مِنْ) خراوەتە سەر (شَيء) یانی: هەر شتێك لە هەرە بچووكەوە، لەو سەرەتایەوە كە دەست پێدەكات، تاكو هەر شتێكی دیكە، كە لە چاوی ئێوەدا گەورەیە، هەمووی، ڕابواردن و بەهرە وەرگرتنێكی كەمی ژیانی دنیایە.

٢)- ﴿ وَمَا عِندَ ٱللَّهِ خَيۡرٞ وَأَبۡقَىٰ ﴾، بەڵام ئەوەی لە لای خوایە باشترەو، بەردەوامتریشە، واتە: لە خودی خۆیدا باشترە، لە ڕووی كاتیشەوە بەردەوامترە، لە خودی خۆیدا باشترە، باشتر بوونێك كە لەگەڵ هی دنیادا ناچێتەوە نێو تەرازوویەكەوە، بەردەوامتربوونەكەشی بە شێوەیەكە، كە وێنا ناكرێ، چونكە نەبڕاوەیە، چاكتربوونی نیعمەتەكانی بەهەشتیش، وەك یەكێك لە زانایان دەڵێ: بۆ حاڵیی بوون، دەتوانین بەراورد بكەین لە نێوان گەوهەرێكدا، كە گەوهەری وا هەیە نرخەكەی یەكجار زۆرە، گەوهەرێك لەگەڵ لەتكە سواڵەتێك، یان لەتكە گۆزەیەك دا بەراورد بكرێ، گەوهەرەكە لە خودی خۆیدا بە نرخترە، كەس لەتكە سواڵەتی ناوێ و شتێكی بێ بەهایە، یانی: پارچەو گۆزەو دیزەو شەربەو كووپە شكاوێك، هیچ سوودێكی نیە، ئنجا گەوهەرەكە دەشمێنێتەوە، بەڵام لەتكە سواڵەتەكە ناشمێنێتەوە، دەبێتەوە بە خۆڵ و گڵ، بە تێپەڕبوونی كات، چونكە هەر لە گڵ دروست بووە.

٣)- ﴿لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ﴾، بۆ ئەوانەی بڕوایان هێناوە، لێرەدا خوا ﷻ ئەوانەی کە ئەوەی لە خزمەت خوادایە، لە گرەوی ئەواندا دەبێ و دەبێتە خەڵات و پاداشتیان لە لایەن خواوە، کە بەهەشتە، ئەو جۆرە کەسانە بە دە (١٠) خەسڵەت پێناسە دەکات، کە سیفەتی یەکەمیان: بریتیە لە ئیمان: ﴿لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ﴾، ئەوانەی بڕوایان هێناوە، ئیمانیش چوار پێکهێنەری سەرەکیی هەن:

١- تێگەیشتنی عەقڵ.

٢- قەناعەت پێکردن و، خۆشویستن و پەسند کردنی بە دڵ.

٣- دانپێداهێنانی بە زمان.

٤- جێبەجێ کردن بە ئەندامەکان، چونکە ئینسان ئینسان چوار هێزی هەن: هێزێکی دەرککەر، هێزێکی ویستەرو نەویستەر، هێزێکی دەربڕەر، هێزێکی جێبەجێکەر.

ئنجا (ئیمان): پەیوەندیی بە هەر چواریانەوە هەیە، ئنجا ئیمان بۆ خۆی شەش پایەی هەن:

١- بڕوا بە خوا،

٢- بە فریشتەکانی خوا،

٣- بە کتێبەکانی خوا.

٤- بە پێغەمبەرانی خوا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ).

٥- بە ڕۆژی دوایی، بە هەردوو قۆناغی ئاخیر زەمان و هەڵسانەوەو زیندوو بوونەوە،

٦- ئیمان بە نەخشەدانان و ئەندازەگیریی و، جێبەجێ کردنی خوا.

٤)- ﴿وَعَلَىٰ رَبِّهِمۡ يَتَوَكَّلُونَ﴾، هەروەها تەنیا پشت بە پەروەردگاریان دەبەستن، واتە: تەنیا پەروەردگار بە کارسپێردراوی خۆیان دادەنێن، لە دڵ و دەروونەوە تەنیا بە خواوە پەیوەستن، ئەگەرنا دەستیان بە هۆکارەکانەوەیە، بەڵام دڵیان بە خواوە پەیوەستە.

ئەمیش سیفەتی دووەمیانە.

٥)- ﴿ وَٱلَّذِينَ يَجۡتَنِبُونَ كَبَٰٓئِرَ ٱلۡإِثۡمِ وَٱلۡفَوَٰحِشَ ﴾، ئەوانەی خۆیان دووردەگرن لە گوناهە گەورەكان و لە گوناهە دزێوو ناشیرین و ناقۆڵایەكان، ئەمیش سیفەتی سێیەمیانە. ﴿كَبَٰٓئِرَ ٱلۡإِثۡمِ ﴾، خوێنراویشەتەوە: (**كَبِيرَ الإِثْمِ**) گوناهی گەورە، (**فَوَاحِش**) كۆی (**فَاحِشَة**) یە، (**وَهِيَ الفِعْلَةَ المَوْصُوفَة بِالشَّنَاعة**)، (**فَاحِشَة**): بریتیە لەو كردەوەیەی وەسفكراوە بە دزێویی ناقۆڵایی، بە قێزەونیی، زانایان زۆریان قسەكردوە لە بارەی گوناهە گەورەكانەوە، لە چەند فەرمایشتێكی پێغەمبەردا ﷺ هاتوە، كە گوناهە گەورەكانی بە حەوت داناون:

{**عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ** ﷺ، **عَنِ النَّبِيِّ** ﷺ، **قَالَ: «اجْتَنِبُوا السَّبْعَ المُوبِقَاتِ» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَا هُنَّ؟ قَالَ: «الشِّرْكُ بِاللَّهِ، وَالسِّحْرُ، وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالحَقِّ، وَأَكْلُ الرِّبَا، وَأَكْلُ مَالِ اليَتِيمِ، وَالتَّوَلِّي يَوْمَ الزَّحْفِ، وَقَذْفُ المُحْصَنَاتِ المُؤْمِنَاتِ الغَافِلاَتِ»**} (**أخرجه البخاري: ٦٨٥٧، ومسلم: ٨٩**).

واتە: ئەبو هورەیرە ﷺ دەگێڕێتەوە: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: لە حەوت فەوتێنەرەكان دووربكەونەوە، گوتیان: ئەوان چی و چین ئەی پێغەمبەری خوا؟ فەرمووی: هاوبەشدانان بۆ خوا و، جادووكردن و، كوشتنی ئەو نەفسەی خوا قەدغەی كردوە مەگەر بەهەقی خۆی و، خواردنی سوودو، خواردنی ماڵی هەتیوو، پشت كردنە دوژمن لە ڕۆژی هێرش و پەلاماریان داو، بۆختانكردنی داوێنپیسیی بە ئافرەتانی پاكی بڕواداری بێ ئاگا.

لە هەندێ فەرمایشتان دا پێنج باسكراون، لە هەندێكی دیكەدا ژمارەیەكی زیاتر باسكراون، بەڵام بە تەئكید مەبەستی فەرمایشتی پێغەمبەر ﷺ ئەوە نەبووە بۆمان سنووردار بكات، كە گوناهە گەورەكان تەنیا ئەو حەوتەن، یان تەنیا ئەو پێنجەن، یان تەنیا ئەو دەیەن، بەڵكو مەبەستی ئەوە بووە، كە ئەوانە لە گوناهە گەورەكانن، یان لە گوناهە گەورە سەرەكییەكانن.

بۆیە زانایان لەو بارەوە زۆر قسەو باسیان کردوە، بەڵام وا پێدەچێ باشترین پێناسەی گوناهی گەورە ئەوەبێ کە بگوترێ: (**الكَبِيْرَة: هِيَ مَا عَلَيْهِ عُقُوبَةٌ دُنْيَوِيَّة، أو وَعِيْدٌ أُخْرَوِي**)، واتە: گوناهی گەورە ئەوەیە ، سزایەکی دنیایی لەسەر بێ، یان هەڕەشەیەکی دواڕۆژیی.

(**أبو جعفر النّحَاس**)، لە کتێبەکەی خۆی دا[1]، دوو شوێنەواران دێنێ دەربارەی پێناسەی گوناهە گەورەکان:

یەکەمیان: (**عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّهُ قَالَ: الْكَبَائِرُ كُلُّ ما خَتَمَهُ اللَّهُ جَلَّ وَعَزَّ بِنَارٍ، أَوْ غَضَبٍ، أَوْ لَعْنَةٍ، أَوْ عَذَابٍ**)، واتە: عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس، (خوا لە خۆی و بابی ڕازی بێ)، گوتوویەتی: گوناهە گەورەکان، بریتین لە هەر گوناهێك کە لە کۆتایەکەییدا خوای شکۆداری باڵادەست، ئەو گوناهە گەورەیەی بە باسی ئاگری دۆزەخ، یان تووڕەیی، یان نەفرین، یاخود ئازارو سزا، کۆتایی پێهێنابێ.

دووەمیان: (**عَنِ الضَّحَّاكِ، قَالَ: الْكَبَائِرُ: كُلُّ مُوجِبَةٍ، أَوْجَبَ اللَّهُ لِأَهْلِهَا النَّارَ، وَكُلُّ عَمَلٍ يُقَامُ بِهِ الْحَدُّ فَهُوَ مِنَ الْكَبَائِرِ**)، زەحەاك گوتوویەتی: هەر پێویستکەرێك کە خوای بەرز بۆ ئەنجامدەری ئەو گوناهە باسی سزاو ئازاری کردبێ، ئەوە گوناهی گەورەیە، هەر گوناهێك سزای بۆ دانرابێ، ئەوە گوناهی گەورەیە.

هەڵبەتە کە دەفەرموێ: ﴿ وَٱلَّذِينَ يَجۡتَنِبُونَ كَبَٰٓئِرَ ٱلۡإِثۡمِ وَٱلۡفَوَٰحِشَ ﴾، ئەوانەی خۆیان دوور دەگرن لە گوناهە گەورەکان و، لە گوناهە ناقۆڵاو قێزەونەکان، خۆ دوورگرتن جیایە لە نەکردن، چونکە جاری وا هەیە ئینسان کارێك ناکات، بەڵام لێی نزیك دەکەوێتەوە، بەڵام خوا ﷻ ئەو کۆمەڵە مسوڵمانە، ئەو کۆمەڵە بڕوادارە، بەوە پێناسە دەکات کە ئەسڵەن هەر توخنی ئەو گوناهانە ناکەون و، دوورەپەرێزییان لێدەکەن.

---

(١) إعراب القرآن: ص:٨٠٣.

٦)- ﴿ وَإِذَا مَا غَضِبُواْ هُمۡ يَغۡفِرُونَ ﴾، لە کاتێکدا تووڕەبوون، ئەوان لێبوردەن و چاوپۆشیی دەکەن،

ئەمیش سیفەتی چوارەمیانە.

کە دەفەرموێ: ﴿ وَإِذَا مَا غَضِبُواْ ﴾، (إذا) مانای مەرج دەگەیەنێ، کەواتە: ﴿ وَإِذَا مَا غَضِبُواْ ﴾، یانی: هەر کات تووڕەبوون، لێبوردن لەوانەوە دەبێ، واتە: لێبوردن دووبارە دەبێتەوە، لەگەڵ دووبارە بوونەوەی توڕەبوونیاندا.

(**إذَا: مُضَمَّنَةٌ مَعْنَى الشَّرْطِ، وَدَالَّةٌ عَلَى تحَقُّق الشَّرْطِ، لأَنَّ الغَضَبَ حَالَةٌ نفْسِيّة لا تَكَادُ تَخْلُو مِنْهَا نَفْسٌ**)، (إذَا): مانای مەرجی خراوەتە نێو و، ئەوەش دەگەیەنێ کە مەرجەکە دێتە دی، چونکە تووڕەبوون، حاڵەتێکی دەروونییە، مەگەر چۆن، دەنا هیچ کەس لێی خاڵیی نیە، کەم و زۆر، مرۆڤەکان هەر تووڕە دەبن، هەڵبەتە تووڕە نەبوون، سیفەتێکی پەسند نیە، کە مرۆڤ هەرچی پێی بگوترێ و هەرچی لێی بکرێ، هەر تووڕە نەبێ، بۆیە خوا ﷻ ئەو بەندە هەڵبژاردانەی خۆی بە توڕەبوون وەسف دەکات، ﴿ وَإِذَا مَا غَضِبُواْ ﴾، کاتێك کە تووڕە بوون، نافەرموێ تووڕەنابن، تووڕەدەبن، بەڵام لە دوای تووڕەبوون، لێبوردن و چاوپۆشیی بەکاردێنن.

ئەمانە چوار سیفەتیان، دوایی بەرزو مەزن چوار سیفەتی دیکەیان بەسەر یەکەوە باس دەکات:

٧)- ﴿ وَٱلَّذِينَ ٱسۡتَجَابُواْ لِرَبِّهِمۡ ﴾ ﴿ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ ﴾ ﴿ وَأَمۡرُهُمۡ شُورَىٰ بَيۡنَهُمۡ ﴾ ﴿ وَمِمَّا رَزَقۡنَٰهُمۡ يُنفِقُونَ ﴾، واتە: ئەوانەی بەدەم بانگی پەروەردگاریانەوە دەچن، وەڵامی پەروەردگاریان داوەتەوەو، نوێژیان بەرپاکردوەو، کاروباریان لە نێوان خۆیان دا بە ڕاوێژەو، لەوەی پێمان داون و کردوومانەتە بژیویان، دەبەخشن، ئنجا خواردن و خۆراك بێ، بەرگ و پۆشاك بێ، کەلوپەل بێ، شتی ماددیی بێ، یان مەعنەویی بێ، لەوەی ئێمە ئەوانمان لێ بەهرەوەر کردوە، ئەوانیش بەهرەی پێ بە غەیری خۆیان دەگەیەنن.

وشەی (**اسْتَجَابُوا**): لە ئەصڵدا (**أجَابُوا**)یە، بەڵام (**اسْتَجَاب**)، (**س وت**)ی، لێ زیاد کراوە، (**أجاب**): (**اسْتَجَاب**) ئەوەش مانایەکەی بەهێزتر دەکات، وەك بنچینەیەکی زمانی عەرەبیی هەیە دەڵێ: (**زِيَادَةُ المبْنَى تَدُلُّ عَلَى زِيَادَة المَعْنَى**) وشەیەك، پیتەکانی زیاتربن، مانایەکەی بەهێزترە، هەروەها کە (ل)ی بەکار هێناوە: ﴿ وَٱلَّذِينَ ٱسْتَجَابُواْ لِرَبِّهِمْ ﴾ کەواتە: ئەمە وەڵامدانەوەیەکی تایبەتە، ﴿ وَٱلَّذِينَ ٱسْتَجَابُواْ لِرَبِّهِمْ ﴾ لامەکە بۆ بەهێزکردنی مانایەکەیەتی.

٨)- ﴿ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ ﴾ هەروەها نوێژیان بەر پاکردوە، (**إِقَامَةُ الشَّيءِ: جَعْلُهُ قَائِماً مُسْتَوِياً**) (**إقامة**) ئەوەیە شتێك ڕاست بکەیەوەو، ڕێك و پێكی بکەی، واتە: بەو شێوەیەی خوا فەرمانی کردوە، نوێژەکانیان بەرپا دەکەن.

٩)- ﴿ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ ﴾، کاروباریشیان لە نێو خۆیان دا بەڕاوێژە. (**الأَمْرُ: اسْمٌ مِنْ أَسْمَاءِ الْأَجْنَاسِ الْعَامَّةِ مِثْلُ: شَيْءٍ وَحَادِثٍ. وَإِضَافَةُ اسْمِ الْجِنْسِ قَدْ تُفِيدُ الْعُمُومَ بِمَعُونَةِ الْمَقَامِ، أَيْ جَمِيعُ أُمُورِهِمْ مُتَشَاوَرٌ فِيهَا بَيْنَهُمْ**)، (**وَأَمْرُهُمْ**): وشەی (أمر): ناوێکە لە ناوە گشتییەکان، وەك (**شَيْءٍ، وَحَادِثٍ**) ئەوانە ناوی گشتیین، پاڵدانی ناوی جینس، بۆ لای ڕاناوی کۆ (هم) (**أَمْرُهُمْ**) ئەوە دەگەیەنێ کە هەموو کاروبارەکانیان، ڕاوێژ تێدا کراون لە نێوان خۆیاندا.

کە دەفەرموێ: (**بَيْنَهُم**) یانی: ڕاوێژەکە لەنێو خۆیاندایەو بۆ هەر کارێکی نێو خۆیان، پێکەوە ڕاوێژ دەکەن، هیچ کامیان بە شێوەی خۆسەپاندن و، گوێنەدان بەوانی دیکە، ئەو کارە بۆ خۆی قۆرخ ناکات و بەڕێوەی نابات.

١٠)- ﴿ وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ يُنفِقُونَ ﴾، لەوەش کە کردوومانەتە بژێویان و پێمان داون، دەبەخشن، وشەی (رِزق) کە پێشتریش باسمان کرد، لە کورتە باسێکدا: (**الرِّزْقُ: العَطَاء مِن كُلِّ نَوْع**)، (رزق) بریتیە لە بەخشش لەهەر جۆرێك، زۆربەی خەڵکی وادەزانن، (رزق) تەنیا خواردن و خۆراکە، بەڵام لە بەکارهێنانی قورئانداو لە بەکارهێنانی زمانیشدا، (رزق) هەر شتێکە کە بە مرۆڤ دەبەخشرێ، ئنجا چ خواردن و خۆراك بێ، چ بەرگ و پۆشاك،

چ کەل و پەل، چ شتی ماددیی، چ شتی مەعنەویی، یەکێك دەڵێ: (**رَزَقَنِي الله حَجَّ بَيْتِه الحَرَام**) خوا حەجی ماڵی خۆی کردە بژیوی من، پێی بەخشیم.

١١)- ﴿وَٱلَّذِينَ إِذَآ أَصَابَهُمُ ٱلۡبَغۡيُ هُمۡ يَنتَصِرُونَ﴾ {ئەو بەهەشتەی لەلای خوایە، کە چاکترە لە ڕابواردنی ژیانی دنیاو، بەردەوامتریشە، لە گرەوی کەسانێکدایەو بۆ کەسانێکە کە} هەرکات دەستدرێژییان تووش بوو، ئەوان وەدەنگ دێن، بەرهەڵستیی دەکەن و تۆڵە دەکەنەوە.

وشەی (**بَغْي**): بریتییە لە سنوورشکاندنی هەق، یان هەق پێشێلکردن و دەستدرێژیی کردنە سەر هەق.

کە دەفەرموێ: ﴿أَصَابَهُمُ﴾، واتە: ئەو دەستدرێژییە خراوەتە سەر ئەوان و ئاڕاستەی ئەوان کراوە، لایەن بەرانبەرەکەیان ستەمی لێکردوون، ﴿هُمۡ يَنتَصِرُونَ﴾، ئەوان تۆڵە دەکەنەوە، (**إنْتصَار**) سێ واتایان بۆ لێکدانەوە: (**الإنْتصَار: الدِّفَاع وَالإنْتِقَام وَطَلَبُ العَوْن**)

١- بەرگریی لە خۆکردن.

٢- تۆڵەکردنەوە.

٣- داواکردنی یارمەتیی، هەروەها هەندێکیش بە (الإمْتِنَاع مِنَ الظُّلْم) مانایان کردوە، واتە: خۆنەدانە بەرباری زوڵم، یاخود بەرهەڵستیی کردنی ستەم.

ئەمیش سیفەتی نۆیەمیانە.

١٢)- ﴿وَجَزَٰٓؤُاْ سَيِّئَةٖ سَيِّئَةٞ مِّثۡلُهَاۖ فَمَنۡ عَفَا وَأَصۡلَحَ فَأَجۡرُهُۥ عَلَى ٱللَّهِ﴾، سزای خراپەیەك خراپەیەکی وەك خۆیەتی، بەڵام کەسێك چاوپۆشیی و چاکسازیی بکات، ئەوە پاداشتی لەسەر خوایە، کەواتە: سیفەتی دەیەمیان ئەوەیە کە لە بەرانبەری خراپەدا، خراپە دەکەن، بەڵام هەر کەسێك چاوپۆشیی بکات، چاکسازیی بکات، پاداشتی لەسەر خوایە.

﴿ فَمَنۡ عَفَا وَأَصۡلَحَ ﴾ یانی: چاوپۆشیی و لێبوردنێك كە ببێتە هۆی چاكسازیی و چاكبێ بۆ ئەو كەسەی كە چاوپۆشیی لێ دەكەی، پەسندە، بەڵام ئەگەر بۆی خراپ بێ، ئەوە بە تەئكید ئەو چاوپۆشییە شتێكی پەسند نییە.

وشەی (سَيِّئَةٌ) كە دەفەرمویٚ: ﴿ وَجَزَٰٓؤُاْ سَيِّئَةٖ سَيِّئَةٞ مِّثۡلُهَا ﴾، دیارە كەسێك كە خراپە دەكات بەرانبەر بە كەسێك، بۆ وێنە: جنێوێكی پێدەڵێ، یاخود ماڵێكی لێ زەوت دەكات، یان زللەیەكی لێدەدات، بێگومان كردەوەكەی خراپە، مادام لە خۆڕاو بە بەلاش و بەبێ پاساوو بەڵگە بێ، بەڵام ئەوەی كە بەرپەرچی خراپەكە دەداتەوە، بەرپەرچدانەوەی خراپە بە خراپە، لە قەڵەم نادرێ، ئەدی بۆچی خوا دەفەرموی: ﴿ وَجَزَٰٓؤُاْ سَيِّئَةٖ سَيِّئَةٞ مِّثۡلُهَا ﴾ سزای خراپەیەك خراپەیەكی وەك خۆیەتی؟ (فِعْلَـةٌ سَـيِّئَةٌ، أَيْ فِعْلَـةٌ تَسُوءُ مَـنْ عُومِـلَ بِهَـا)، یانی: كردەوەیەك كە بۆ ئەو كەسەی مامەڵەی پێ لەگەڵدا دەكرێ، خراپە، یانی: بۆ ئەو خراپە، ئەگەرنا لە خودی خۆیدا خراپ نییە، ئەمە وەك ئەو ئایەتەی سوورەتی (البقرة)یە، كە دەفەموێ: ﴿ فَمَنِ ٱعۡتَدَىٰ عَلَيۡكُمۡ فَٱعۡتَدُواْ عَلَيۡهِ بِمِثۡلِ مَا ٱعۡتَدَىٰ عَلَيۡكُمۡ ١٩٤ ﴾، هەر كەسێك دەستدرێژیی لێ كردن، وەك دەستدرێژیی كردنەكەی وی، دەستدرێژیی بكەنەوە سەری.

هەڵبەتە ئەوەی لە بەرانبەر دەستدرێژییدا، بەرپەرچی دەستدرێژیی دەداتەوە، كردەوەكەی ئەو بە دەستدرێژیی لە قەڵەم نادرێ، بەڵام بە نسبەت بابای دەستدرێژكارەوەو بۆ وی سنووری بەلادا دەشكێنرێ و، باری بەلادا دەخرێ و بۆ وی خراپە.

كە دەفەرموێ: ﴿ وَجَزَٰٓؤُاْ سَيِّئَةٖ سَيِّئَةٞ مِّثۡلُهَا ﴾، (مِثْلُهَـا: إِنَّهَـا تَكُـونُ بِمِقْدَارِهَـا فِي مُتَعَـارَفِ النَّـاسِ) واتە: لە باوی خەڵكداو ئەوەی خەڵك بە پەسندی دەزانێ، بە ئەندازەی خۆی بێت.

زانایـان لـەو بـارەوە زۆر قسـەیان کـردوە، کـە بەرپەرچدانـەوە بـێ مـەرج و بـە ڕەهایـی نیـە، بـۆ وێنـە: کەسـێك درۆت لەگـەڵ دەکات، تـۆش درۆی لەگـەڵ بکـەی، کەسـێك پەیمانـت لەگـەڵ دەشـکێنێ، تـۆش پەیـمانی لەگـەڵ بشـکێنی، یـان کەسـێك دزییـت لـێ دەکات، تـۆش دزیـی لـێ بکـەی، چونکـە ئـەو جـۆرە گوناهانـە لـە خـودی خۆیانـدا قەدەغـەن، بـە بەرانبـەرو بەبـێ بەرانبـەر، بەڵکـو مەبەسـت ئـەو شـتانەیە لـە خـودی خۆیانـدا قەدەغـە نەبـن، بـۆ وێنـە: کەسـێك زللەیەکـت لـێ دەدا، تـۆش بـۆت هەیـە زللەیـەکی لـێ بدەیـەوە، قسـەیەکەت پێدەڵـێ، قسـەکەی پـێ بڵێـوە، بـەڵام ئەگـەر قسـەکەی ئـەو، بـۆ وێنـە: بوختـانی داوێـن پیسـیی بـێ، تـۆ بـۆت نیـە بوختـانی داوێنپیسـیی پـێ بکەیـەوە، چونکـە ئـەوە لـە خـودی خۆیـدا قەدەغەیـە، بـە بەرانبـەرو بـێ بەرانبـەر، کەواتـە: ئـەوە وردەکاریـی دەوێ.

زانایـان دەڵێـن: کەسـێك دزییـت لـێ دەکات، تـۆ نابـێ دزیـی لـێ بکەیـەوە، بەڵکـو دەبـێ هەقـی خـۆتی لـێ وەربگریـەوە، یـان کەسـێك ماڵـی داگیـر کـردووی، ناچـی ماڵـی داگیـر بکەیـەوە، تـۆش هەقـی خـۆتی لـێ وەردەگریـەوە، مـەرج نیـە خـودی ئـەو شـتە، بـەڵام بـە ئەنـدازەی ئـەو شـتە.

﴿ فَأَجۡرُهُۥ عَلَى ٱللَّهِ ﴾، پاداشـتی لەسـەر خوایـە، پاداشـتی لێبـوردن و چاوپۆشـییەکەی کـە مایـەی چاکسـازییە.

١٣)- ﴿ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴾، بە دڵنیایی خوا ستەمکارانی خۆشناوێن، واتە: هەر کەسێك خراپە لەگەڵ خەڵك دا بکات و زیانیان پێ بگەیەنێ، ئەوە ستەمکارە، خواش ﷻ ستەمکارانی خۆش ناوێن.

(**القرطبي**) لە تەفسیرەکەی دا[1]، لە (**إبن العربي**) دەخوازێتەوە، دەڵێ:

(قَـالَ ابْـنُ الْعَـرَبِيِّ: ذَكَـرَ اللَّـهُ الإنْتِصَـارَ فِي الْبَغْـيِ فِي مَعْـرِضِ الْمَـدْحِ، وَذَكَـرَ الْعَفْـوَ عَـنِ الْجُـرْمِ فِي مَوْضِـعٍ آخَـرَ فِي مَعْـرِضِ الْمَـدْحِ ، فَاحْتَمَـلَ أَنْ يَكُـونَ أَحَدُهُـمَا: رَافِعًـا لِلْآخَـرِ،

---

(١) الجامع لأحكام القرآن: ج١٦، ص٣٣.

وَاحْتَمَلَ أَنْ يَكُونَ ذَلِكَ رَاجِعًا إِلَى حَالَتَيْنِ، إِحْدَاهُمَا أَنْ يَكُونَ الْبَاغِي مُعْلِنًا بِالْفُجُورِ، وَقِحًا فِي الْجُمْهُورِ، مُؤْذِيًا لِلصَّغِيرِ وَالْكَبِيرِ، فَيَكُونُ الإِنْتِقَامُ مِنْهُ أَفْضَلَ، وَفِي مِثْلِهِ قَالَ إِبْرَاهِيمُ النَّخَعِيُّ: كَانُوا يَكْرَهُونَ أَنْ يُذِلُّوا أَنْفُسَهُمْ فَتَجْتَرِئُ عَلَيْهِمُ الْفُسَّاقُ. الثَّانِيَةُ: أَنْ تَكُونَ الْفَلْتَةُ، أَوْ يَقَعُ ذَلِكَ مِمَّنْ يَعْتَرِفُ بِالزَّلَّةِ وَيَسْأَلُ الْمَغْفِرَةَ، فَالْعَفْوُ هَا هُنَا أَفْضَلُ، وَفِي مِثْلِهِ نَزَلَتْ: ﴿وَأَن تَعۡفُوٓاْ أَقۡرَبُ لِلتَّقۡوَىٰۚ ﴿٢٣٧﴾﴾ البقرة).

واتە: خوا ﷻ لێرەدا، لەم ئایەتە موبارەکەدا باسی تۆڵساندنەوەی لە سیاقی ستایش کردندا باسکردوە، لە شوێنی دیکەش دا لێبوردنی لە تاوان، دیسان لە سیاقی ستایشکردندا باسکردوە، جا ئەمە دوو ئەگەری هەیە:

أ- دەگونجێ یەکێکیان لابەر بێ بۆ ئەوی دیکە،

ب-بدەشگونجێ ئەوە بگەڕێتەوە بۆ دوو حاڵەتی جیا، {کە بە تەئکید وایەو هیچیان لابەرنین بۆ ئەوی دیکە، بەڵام لێبوردن لەجێی خۆی، تۆڵەسەندنەوەش لە جێی خۆی، کوردەواریی خۆمان دەڵێ: «گەنگرو ماست بەوەختی خۆی»، یان (لِكُلِّ مَقَامٍ مَقَال) بۆ هەر شوێنێك قسەیەكی تایبەت هەیە، ئنجا ئەو دوو حاڵەتەکان ڕوون دەکاتەوە}:

حاڵەتی یەکەمیان: ئەوەیە بابای دەستدرێژکار گوناهو تاوانەکەی خۆی ئاشکرا بکاو، بەبێ ئابڕوویی لەنێو خەڵکدا کارەکەی بکات و، ئازار گەیەنەر بێ بۆ گچکەو گەورە، ئەوە تۆڵەسەندنەوە لە بابای وا باشترە، لەو بارەوەشەیە کە ئیبراهیمی نەخەعیی گوتوویەتی: پێشین پێیان ناخۆشبوو خۆیان زەبوون بکەن و، لاڕێیەکان بەسەریاندا زاڵبن و ستەمیان لێ بکەن.

حاڵەتی دووەم: ئەوەیە ئەو کەسەی ستەمەکەی کردوەو دەستدرێژییەکەی کردوە، لە دەستی چووبێ، یان کەسێك بێ، دان بێنێ بە هەڵەکەی خۆیدا، بە خلیسکانەکەی خۆیداو، داوای لێبوردن بکات، لەو حاڵەتدا لێبوردن باشترە، لەو بارەشەوەیە کە خوا دەفەرموێ: ﴿وَأَن تَعۡفُوٓاْ أَقۡرَبُ لِلتَّقۡوَىٰۚ﴾ ئەگەر لێبوردن و چاوپۆشیی بکەن {باشترەو} لە پارێزکارییەوە نزیکترە.

با ئەم دوو دەقەش لەوبارەوە بێنین:

١- پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: {مَا يَحِلُّ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يُذِلَّ نَفْسَهُ»، قَالُوا: وَكَيْفَ يُذِلُّ نَفْسَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «يَتَحَمَّلُ مِنَ الْبَلَاءِ مَا لَا يُطِيقُ} (أخرجه الترمذي: ١١١، ١١٢، وابن ماجه: ٤٠١٦، وَصَحَّحَهُ الألباني).

واتە: مسوڵمان بۆی ڕەوا نیە خۆی زەبوون بکات، گوتیان: ئەی پێغەمبەری خوا! چۆن خۆی زەبوون دەکات؟ فەرمووی: خۆی دەداتە بەر بەڵایەك کە لە توانایدا نەبێت.

ئەمە ئەوەش دەگرێتەوە کە، تۆ نابێ بڵێی: قەیناکات با لەبەر خوا لێم بدەن! نا، دوایی ئەو لێدانە دەبینی سەردەکێشێ بۆ کوشتنیشت، بڕوادار ئەوەندەی بۆی بکرێ نابێ خۆی زەبوون بکات، بە تایبەت بۆ کەسانێك کە بە هۆی چاوپۆشیی کردن و بێ دەنگییەوەت، زیاتر لە ئاستت دا شوولی لێ هەڵبکێشن و، زیاتر سامەرەستوو و مکوڕ بن لەسەر ستەم و خراپەکەیان.

٢- {قَالَ أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ رضي الله عنه: بَلَغَنَا أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَأْمُرُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُنَادِيًا فَيُنَادِي: مَنْ كَانَ لَهُ عِنْدَ اللَّهِ شَيْءٌ فَلْيَقُمْ، فَيَقُومُ أَهْلُ الْعَفْوِ، فَيُكَافِئُهُمُ اللَّهُ عَلَى مَا كَانَ مِنْ عَفْوِهِمْ}[1] .

واتە: ئەبوو بەکری صیددیق رضي الله عنه گوتوویەتی: پێمان گەیشتوە کە لە ڕۆژ قیامەتدا خوا (عز وجل) فەرماندەکات بانگ کەرێك بانگ بکات: کێ شتێکی لەلای خوا هەیە، بەهەڵسێ! ئنجا خاوەنانی لێبوردن هەڵدەستن و، خواش پاداشتی لێبوردنەکەیان دەداتەوە.

---

(١)- فضائل الصحابة، للإمام أحمد بن حنبل، رقم: ٧٠١ .

کورتە باسێک لە بارەی ڕاوێژەوە:[1]

بڕگەی یەکەم[2]: ڕاوێژ: بریتیە لە بناغەی بەڕێوەبردنی تێکڕای کاروبارەکانی کۆمەڵگاو دەوڵەتی ئیسلامیی:

ئێمە ئەم بڕگەی یەکەمە لە حەوت خاڵدا دێنین، کە چۆن ڕاوێژ بناغەی بەڕێوەبردنی تێکڕای کاروبارەکانی کۆمەڵگاو دەوڵەتی ئیسلامییە؟ دەقە عەڕەبییەکە یەکسەر دەیکەم بە کوردیی.

١)- ڕیشەدار بوونی ڕاوێژ و ڕەسەن بوونی لە پێکهێنانی کۆمەڵ و کۆمەڵگاو دەوڵەتی ئیسلامییدا:

ئەمە زۆر بەڕوونیی دەفامرێتەوە، لە فەرمایشتی خوا: ﴿ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ ٣٨ ﴾الشورى، واتە: کاروباریان لە نێو خۆیاندا بە ڕاوێژە، ئەم ڕستە موبارەکە لە سیاقی ئەو ئایەتانەدا هاتۆتە خوار، کە پێناسەی کۆمەڵی مسوڵمان دەکەن.

کەواتە: ئەو سیفەتی کاروبار لە نێو خۆدا بەڕاوێژ بەڕێوەبردنە، کە خوا لە دوای ئیمان و پشت بە خوا بەستن و، لە دوای دووره پەرێزیی کردن لە گوناهە گەورەو ناقۆڵاو دزێوەکان، دوای لێبوردنی پاش تووڕەبوون و، دوای وەڵامدانەوەی پەروەردگارو، دوای بەرپاکردنی نوێژ، یەکسەر باسی کاروبار بەڕاوێژ بەڕێوەبردن

---

(١) ئێمە لە: (الكتاب الحادي عشر) (تطبيق المجتمع للشريعة في جميع الجوانب الحياة)ەوە، کە کتێبی یازدەیەمە لە مەوسووعەی: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله)، کورتەو خوڵاصەی مەتڵەبی چوارەم و پێنجەم لە بارەی شووڕاوە دێنین و، لە دوو بڕگەدا ئەم کورتە باسە لەبەر ڕۆشنایی ئەو کتێبەدا، پوختەی ئەوەی لەو کتێبەدا باسمان کردوە، دەخەینە ڕوو.

(٢) (المَطْلَبُ الرَّابِع: الشُّورَى هِيَ أَسَاسُ إِدَارَة، جَمِيْعُ شُؤون المُجْتَمع وَالدَّوْلَة الإِسْلَامِيِين).

دەكات، كەواتـە: ئەویـش یەكێكـە لـە خەسـڵەتە بنەڕەتییـەكانی تـاك و، كۆمـەڵ و، كۆمەڵـگاو دەوڵـەتی ئیسـلامیی.

٢)- پێگەی ڕاوێژ لە ئیسلامدا:

پێگــەی ڕاوێــژ ئەوەیــە، كــە هاوئاســتە لەگــەڵ نوێــژو زەكاتــدا، بەڵگەشــمان لەوبــارەوە ئەوەیــە كــە خــوا ﷻ كاروبــار بــە ڕاوێــژ بەڕێوەبــردنی، خســتۆتە نێــوان بەرپاكــردنی نوێــژو، بەخشــینەوە، ئنجـا ئـەو بەخشـینە چ لـە مـاڵ و سـامان بـێ، كـە زەكات زەقترینیـەتی، چ لـە هەرشـتێكی دیكـە بـێ، وەك پێشـتر باسـمان كـرد.

كەواتـە: مـادام خـوا خسـتوویەتە نێـوان نوێـژ بەرپاكـردن و بەخشـین و، هاوكاریـی كردنـەوە، یـانی: كاروبـار بەڕاوێـژ بەڕێوەبردنیـش، هاوتـاو هاوئاسـتی ئەوانە.

٣)- چەمك و واتای ڕاوێژ:

ڕاوێـژ بریتیـە لـە هەڵگیـرو وەرگێڕكـردنی بیروڕایـەكان و، تێوەڕامانیـان بە مەبەسـتی گەیشـتن بـە ڕای ڕاسـت، یاخـود ڕاسـترین، چونكـە زانایـانی زمـان، گوتوویانـە: وشـەی (شـوری): لـە ڕیشـەدا لـە (شَـارَ النَّحْـلُ العَسَـلَ، يَشـورُهُ إِذَا جَنَـاهُ مِـنَ الأزهَـار، أَو مِـنْ شِرْتُ الدَّابَّـةَ أَشُـورهَا إِذَا أَرْكَضْتَهـا، وَأَجْرَيْتَهَـا لِتَجْرِّبَهَـا وَتَتَعَـرَّف عَـلَى مِشْـيَتِهَا وَطَبِيعَتِهَـا)،[1] (شـوری) لـە یەكێـك لـەو دووانـەوە هاتـوە:

أ- یان لەوە هاتوە: هەنگەكە هەنگوینی كۆكردەوە، شیلەی گوڵانی كۆكردەوەو كردیە هەنگوین.

ب- یاخود لەوە هاتوە: وڵاخەكە غاردانم پێكردو، ڕۆیاندنم تاكو تاقی بكەمەوە، داخۆ ڕۆیشتن و سرووشتی چۆنە.

كەواتـە: ڕاوێژكارانیـش لـە نێـوان خۆیانـدا، بیروڕایـەكان لـە تەتەڵـەو بێژینـگ دەدەن و دەیانپشـكنن و لێیـان وردەبنـەوە، تاكـو سـەرەنجام بگەنـە ئـەوەی كام ڕایـە ڕاسـتە؟ یاخـود: كام ڕایـە ڕاسـترو چاكـترە؟!

---

(١) المعجم الوسيط ص٥٩٩، المجلد ص٤٠٧.

٤)- ڕاوێـژ گشـتگیرە، بـۆ هـەر کارێـك کـە پێگەیـەکی هەبێ و گرنگییـەکی هەبـێ، پێویسـتیی بـە قسـە لەسـەرکردن هەبـێ:

بەڵگەشـمان ئەوەیـە کـە خـوا دەفەرمـوێ: ﴿ وَأَمۡرُهُمۡ شُورَىٰ بَيۡنَهُمۡ ﴿٣٨﴾ ﴾الشـوری، کـە پێشـتر گوتمـان (أمـر): بریتیـە لـە حـاڵ و کار، هـەر شـتێك کـە بهێنـێ، قسـەی لەبـارەوە بکـرێ و ڕاوێـژی لەبـارەوە بکـرێ، واتـە: هەرچـی کاروبـاری بڕوادارانـە دەبـێ، بـە ڕاوێژبـێ، هەڵبەتـە ئـەو کاروبارانـەی پەکیـان لەسـەر ئـەوە کەوتـوە، لێیـان وردبیـەوەو، تێیانـەوە ڕامێنـی و ڕاوێژیـان لەبـارەوە بکـەی.

٥)- بینـا لەسـەر ئـەوەی باسـکرا پێویسـتبوونی ڕاوێـژ لەسـەر بـڕواداران، زۆر ڕوون و ئاشـکرایە:

چونکـە خـوا ﷻ لـە دوایـی بەرپاکـردنی نوێـژ، یەکسـەر باسـی کاروبـار بـە ڕاوێـژ بەڕێوەبـردن دەکات، کەواتـە: وەك چـۆن نوێـژو مـاڵ بەخشـین لەسـەر مسـوڵمانان فـەرزن، بەهەمـان شـێوە کاروبـار بـە ڕاوێـژ بردنیشـیان لەسـەر فـەرزە.

٦)- پابەنديـی بـە ئەنجامێکـەوە کـە لـە ڕاوێـژ پەیدادەبـێ پێویسـتە، ئەگەرنـا ڕاوێژکـردن دەبێتـە خافڵانـدنی خەڵـك و، شـتێکی بێجـێ:

کارێـك کـە ڕاوێـژی لەبـارەوە دەکـرێ، پێویسـتە دەرەنجامەکـەی، ئەنجامەکـەی پابەندیـی پێـوە بکـرێ، واتـە: ڕاوێـژ پابەندکـەرە (**الشـوری مُلْزِمـة**)، تەنیـا فێرکـەر و، ئاگادارکـەرەوە نیـە (**لَيْسَـتْ مُعْلِمـة**) لـە نێـوان زانایانـدا لـەو بـارەوە زۆر قسـە کـراوە، چونکـە وەختێـك لـە کارێـك دەکۆڵدرێتـەوەو، ڕاوێـژی تێـدا دەکـرێ، دەریـش دەکـەوێ کام ڕایـە ڕاسـترەو بەڵگەدارتـرە، ئەگـەر تەبەننیـی نەکـرێ، مانـای وایـە بـەس خـۆ خافڵانـدن و، خافڵانـدنی خەڵـك بـووە، بـە تایبـەت لـە لایـەن کەسـێکەوە کـە ڕاوێژەکـە دەکات، بەتایبـەت لەلایـەن کەسـێکەوە کـە حومکڕانـە و ڕاوێژ بە خەڵـك دەکات، ئەگەر حوکمـڕان دوایـی پابەنـد نەبـێ، بـەڕای زۆرینـەوە، یـان بـەو ڕایـەوە کـە دەرکەوتـوە ڕاسـترەو بەڵگەدارتـرە، مانـای وایـە هـەر خافڵانـدووني!

٧)- لە نێوان ڕاوێژی ئیسلامیی و دیموکڕاسییدا، دوو جیاوازیی گەورە هەن:

یەك: ئەوەیە کە ڕاوێژ لە ئیسلامدا گشتگیرە، بۆ هەموو ڕەهەندو لایەنەکانی ژیان و، تەنیا لە بواری سیاسییدا کورت هەڵنەهاتوە، کە خوا دەفەرموێ: ﴿ وَأَمۡرُهُمۡ شُورَىٰ بَيۡنَهُمۡ ﴾، کاروباریان بەڕاوێژە، ئەمە لێرەدا خوا ﷻ کارێك جیا لە کارێکی تایبەت نەکردوە بە ڕاوێژەوە، بەڵکو بە گشتیی و، بە ڕەهایی فەرموویەتی، کەواتە: هەموو کارێکی مسوڵمانان کە بهێنێ و بایەخیی هەبێ، پێویستە ڕاوێژی تێدا بکرێ، هەر بۆیە خوا ﷻ لە قورئاندا، لە مەسەلەی مامەڵەی باب و دایکان لە قەزیەی شیر پێدانی کۆرپەکەیاندا، باسی ڕاوێژی کردوە، لە سوورەتی (**البقرة**) ئایەتی (**٢٣٣**)دا دەفەرموێ: ﴿ فَإِنۡ أَرَادَا فِصَالًا عَن تَرَاضٖ مِّنۡهُمَا وَتَشَاوُرٖ فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡهِمَا ﴾، هەروەها ڕاوێژکردنی مێرد، کە ژنەکەی تەڵاقداوە، بەڵام ژنەکەی دووگیانە، چۆن منداڵەکەیان شیر پێ بدەن، لە دوای تەڵاقدان؟ لەوێش باسی ڕاوێژی کردوەو دەفەرموێ: ﴿ وَإِن كُنَّ أُوْلَٰتِ حَمۡلٖ فَأَنفِقُواْ عَلَيۡهِنَّ حَتَّىٰ يَضَعۡنَ حَمۡلَهُنَّۚ فَإِنۡ أَرۡضَعۡنَ لَكُمۡ فَـَٔاتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ وَأۡتَمِرُواْ بَيۡنَكُم بِمَعۡرُوفٖ ٦ ﴾ الطلاق، (وَأۡتَمِرُواْ) واتە: (**تَشَاوروا**)، ڕاوێژ بکەن هەروەها پێشەوای مسوڵمانان و حوکمڕانیان، دیسان پێویستە ڕاوێژ بە بڕواداران بکات، وەك دەفەرموێ: ﴿ وَشَاوِرۡهُمۡ فِي ٱلۡأَمۡرِ ١٥٩ ﴾ آل عمران.

دوو: ڕاوێژ لە ئیسلامدا پابەندە بە شەریعەتەوە، بە حوکمە هەڵبڕەڕەکانیەوە، چونکە وەك بنچینەیەك گوتراوە: (**لا اجتهاد في معرض النص**)، لە کاتی هەبوونی دەق دا کۆششکردن نیە. بەڵام دیارە دیموکڕاسیی، بەربەرەڵایەو، پابەندنیە بە هیچ شتێکەوە، هەر بۆیەش لە سایەی ئەو کۆمەڵگایەدا، کە بە حیساب میکانیزمی دیموکڕاسیی، بۆ حوکمڕانیی بەکاردێنن، بەبێ پابەندیی بەشەریعەتەوە، دەگەنە بڕیاری زۆر سەقەت، کە لە ڕووی کۆمەڵایەتییەوە، لە ڕووی دینییەوە، لە ڕووی ئەخلاقییەوە، لەڕووی خێزانییەوە، یان لە ڕووی ستەمکردن لە گەلان و نەتەوەکانی دیکەوە، لە سنوور دەرچوونێکی گەورەی تێدایە، بەڵام لە ئیسلامدا ڕاوێژی مسوڵمانان پابەندە بە شەریعەتەوەو، نابێ لەو چوارچێوەیە دەرچێ، ئەگەر مسوڵمانانی هەموو دنیا نەك هی پەرلەمانێك، نەك هی

ئەنجوومەنی نوێنەرانێك، كۆببنەوە ناتوانن بڵێن: سوود (ربا) حەڵاڵە، یان زینا حەڵاڵە، یان هاوڕەگەز بازی ڕەوایە، یان دزیی حەڵاڵە، یان داگیر كردن، یاخود بەكارهێنانی مادە شەرخۆشكەرەكان ڕەوایە، چونكە ئەمانە هەموویان لە دەقەكانی قورئان و سوننەتدا هەڵبڕاون، زانایان وەك بنچینەیەك گوتوویانە: (**حَرَامُ مُحَمَّدٍ حَرَامٌ إلى يَوْمِ القِيَامَة، وَحَلاَلُهُ حَلاَلٌ إلى يَوْمِ القِيَامَة**) ئەوەی كە موحەممەد ﷺ بە قەدەغەی داناوە، هەر قەدەغەیە تاكو قیامەت، ئەوەش كە ئەو بە ڕەوای داناوە، ڕەوایە تاكو قیامەت، هیچ كەس بۆی نیە نە حەڕامەكان، ڕەوا بكات، نە ڕەوایەكانیش قەدەغە بكات.

بڕگەی دووەم[1]: سەرپەرشتیاری كردنی كاربەدەستان، ڕەوایەتیی نیە، مەگەر لەسەر بناغەی ڕاوێژ، ئەو بەرپرسیاریەتییەیان پێسپێردرابێ:

لەوبارەش چوار بەڵگان دەخینە ڕوو:

یەكەم: ئەم بنەمایەش هەر لە بنەمای یەكەمەوە وەردەگیرێ و هەڵدەهێنجرێ، بنەمای یەكەم: بریتی بوو لە: ڕاوێژ بناغەی بەڕێوەبردنی تێكڕای كاروبارەكانی كۆمەڵ و كۆمەڵگاو، دەوڵەتی ئیسلامییە، چونكە مادام خوا ﷻ ڕاوێژی كردوە بە ئەو بناغەیەی كە تێكڕای كاروباری مسوڵمانانی لەسەر بنیات دەنرێ و فەرموویەتی: ﴿ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ ﴾، بێگومانیش كاری دیارییكردنی كاربەدەستان، لە هەموو كارەكانی مسوڵمانان گرنگترو مەزنترە، بۆیە پێویستە ڕاوێژی تێدا بكەن، خوا دەفەرموێ: ﴿ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ ﴾، كاروباریان لە نێوان خۆیاندا بەڕاوێژە، كاری ئەرك پێ سپاردنی كاربەدەستانیش، لە هەموو كارەكان مەزنترو، بایەخدارترە.

كەواتە: لە هەموو كارەكان زیاتر دەبێ ئەوەی تێدا ڕەچاو بكرێ، كە دەبێ ئەو كارە بناغەكەی ڕاوێژ كردن بێ، بۆیە مسوڵمانان هیچ بوارو دەرفەتیان

---

(١) (المَطْلَبُ الخَامِس: إسناد ولاية وَلاة الأمُور لا شرعيّة لها، إلّا إذَا أسندت إليْهِم عَلى أسَاسِ الشورى).

نیـە، هـەر کاتێـك ویسـتیان کارێـك لـە کارەکانی بەڕێوەبـردنی کۆمەڵـگا بـە کەسـێك بسـپێرن و بەرپرسـێك بـۆ ئـەو کارە بدۆزنـەوە، دەبـێ ڕاوێـژی تێـدا بکـەن، چونکـە ئـەو کەسـەی کاروبارێـکی مسـوڵمانان بەڕێـوە دەبـات، لـە ڕاسـتییدا وەك جێگرایەتیـی پێغەمبـەر ﷺ ئـەو کارە دەکات، دیسـان وەك کارپـێ سـپێردراویەتیی مسـوڵمانان، یانی: **(نِیَابَـةً عَـنِ الرَّسُـول، وَوَكَالَـةً عَـنِ المُجْتَمـع)** خـوا ﷻ لـە هەمـوو قورئانـدا، دواندنـەکانی هەموویـان ئاڕاسـتەی ئیمانـدارن کـردوون: **(یَـا أَیُّهَـا الَّذِیْـن آمَنـُوا)** کەواتـە: لـە ئەسـڵدا کۆمەڵـگای بـڕوادار، کۆمەڵـگای مسـوڵمان، خـاوەنی شـەرعیی دەسـتەڵاتە، ئەو کەسـەی هەڵیدەبژێـرن بـۆ ئـەوەی کاروباریـان بـۆ بەڕێوەبـەرێ و مشـووریان بخـوات، چ لـە ڕووی یاسـادانانەوە، چ لـە ڕووی جێبەجـێ کردنـەوە، چ لـە ڕووی دادوەرییـەوە، چ لـە هـەر ڕووێـکی دیکـەوە، ئـەوە وەکیلیانـەو، ئـەوان خۆیـان ئـەو کارەیـان پێسـپاردوە.

پێشـەوا زەهەبیـی هێناویـەتی: **(دَخَـلَ أَبُـو مُسْـلِمٍ عَـلَى مُعَاوِیَـةَ، فَقَـامَ بَـیْنَ السِّـمَاطَیْنِ فَقَـالَ: السَّـلامُ عَلَیْـكَ أَیُّهَـا الأَجِیرُ، فَقَالُـوا: مَـهْ، قَـالَ: دَعُـوْه فَهُـوَ أَعْـرَفُ بِمَـا یَقُـولُ، وَعَلَیْـكَ السَّـلامُ یَـا أَبَـا مُسْـلِمٍ)**[1].

واتـە: ئەبـوو موسـلیمی خـەوەلانی چـوو بـۆ لای موعاویـەی کـوڕی ئەبـوو سـوفیان (کـە حوکمـڕان بـوو)، پێیگـوت: سـڵاوت لـێ بێـت ئـەی کرێـکار، (یـان ئـەی ئـەو کەسـەی بـە کرێـمان گرتـووی)، خەڵکەکـەی کـۆڕو مەجلیـس گوتیـان: بـێ دەنگبـە، (یـانی: ئـەو قسـەیە چییـە دەیکـەی؟!)، موعاویـە گـوتی: لێیگەڕێـن، ئـەو بـۆ خـۆی چاکـتر دەزانی چـی دەڵـێ، **(وعلیکـم السـلام)** ئـەی ئەبـوو موسـلیم!

دووەم: بەڵگەیەکی دیکە لەو بارەوە کە سەرپەرشتیاری مسوڵمانان ڕەوایەتیی نیە، ئەگەر پاڵنەدرێتە لای ڕاوێژو، لە ویستی ئازادی مسوڵمانانەوەو، لە قەناعەت و ڕەزامەندییانەوە هەڵنەقوڵابێ، فەرموودەی خوای بەرزە، کە دەفەرموێ: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ يَأۡمُرُكُمۡ أَن تُؤَدُّواْ ٱلۡأَمَٰنَٰتِ إِلَىٰٓ أَهۡلِهَا وَإِذَا حَكَمۡتُم بَيۡنَ ٱلنَّاسِ أَن تَحۡكُمُواْ بِٱلۡعَدۡلِۚ إِنَّ ٱللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُم بِهِۦٓ

---

[1] سیر أعلام النبلاء للذهبي: ج٣، ص١٣.

﴿إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ سَمِيعًۢا بَصِيرًا ﴿٥٨﴾﴾ النساء، واتە: بێگومان خوا فەرمانتان پێدەکات، (ئەی کۆمەڵگای مسوڵمان) کە سپاردەکان بە خەڵکی شایستەی خۆیان بسپێرن و، هەر کاتێك دادوەرییتان کرد لە نێوان خەڵکدا، (ئەی حوکمڕانەکان)، بە دادگەرانە دادوەریی بکەن، ئەوەی خوا ئامۆژگارییتانی پێدەکات، باشترین شتە، بێگومان خوا بیسەری بینەرە.

لێرەدا خوا ﷻ لەم ئایەتە موبارەکەدا {وەك لە: مەوسووعەی: {ئیسلام و دەوڵەتداریی}دا کە چوار کتێبەو لە کتێبی دووەمیاندا بە درێژیی لەبارەی ئەم ئایەتەوە دواوین} خوا ﷻ فەرمان دەکات بە کۆمەڵگا، کۆمەڵگای مسوڵمان و لەسەریان پێویست دەکات، کە سپاردەکان تەسلیمی خەڵکی شایستەی خۆیان بکەن و، لە دادوەریی کردنیشدا دادگەربن، دواییش بۆیان ڕوونەکاتەوە کە ئەوەی خوا ئامۆژگارییان پێدەکات، باشترین ئامۆژگارییەو خوا قسەکانیشیان دەبیستێ، کردەوەکانیشیان دەبینێ.

سپاردەکان (**أَمَانَات**) کە لێرەدا خوا فەرمانی بە بڕواداران کردوە، بیانگەیەننە دەستی خەڵکی شایستەی خۆیان، گشتگیرە بۆ هەموو جۆرەکانی سپاردەکان، چ سپاردەی ماددیی بن، چ سپاردەی مەعنەویی بن، بەڵام ئەوەی لە سیاق دەردەکەوێ، لەبەر ئەوەش کە خوا (**أَدَاء الأَمَانَات**) لەگەڵ (**حُكْم بِالعَدْل**)دا، پێکەوە هێناون، ئەوەیە کە مەبەست لە سپاردەکان (**أَمَانَات**) لێرەدا کاروبار بەڕێوەبردنی کۆمەڵگایە، کە لە ڕاستییدا مەزنترین سپاردەو ئەمانەتیشە، پێغەمبەری خواش ﷺ وشەی ئەمانەتی وا تەفسیر کردوە، وەك لەم فەرمایشتەدا دیارە:

{**عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ** رضي الله عنه، **قَالَ: قَالَ رَسُولَ اللَّهِ** ﷺ: «**إِذَا ضُيِّعَتِ الْأَمَانَةُ فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ**»، **قَالَ: كَيْفَ إِضَاعَتُهَا؟ قَالَ:** «**إِذَا وُسِّدَ الْأَمْرُ إِلَى غَيْرِ أَهْلِهِ فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ**} (**أخرجه البخاري: ٥٩**). ئەوە لە درێژەی فەرمایشتێکدا هاتوە، کە پیاوێك لە پێغەمبەر ﷺ دەپرسێ: {**مَتَى السَّاعَةَ**} ئاخیر زەمان کەی دێ؟ یاخود قیامەت کەیە؟

واتە: ئەبوو هورەیرە رضي الله عنه دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: هەر کاتێك سپاردە زایە کرا، چاوەڕێی ئاخیر زەمان، (یان چاوەڕێی قیامەت) بکە، ئەویش

گوتی: زایەکردنی سپاردە چۆنە؟ فەرمووی: هەرکات کاروبار بە کەسی ناشایست سپێردرا، چاوەڕێی قیامەت، (یان چاوەڕێی ئاخیر زەمان) بکە.

هەڵبەتە ئەو هاوەڵە (خوا لێی ڕازی بێ)، لە (**القِيَامَةُ الكُبْرَى، أو السَّاعَة الكُبْرَى**)ی، پرسیار کردوە، واتە: ئاخیر زەمان، یاخود زیندوو کرانەوەو هەڵسێنرانەوە، بەڵام پێغەمبەری خاتەم ﷺ بۆی باسی کۆتایی هاتن و ئاخیر زەمانی هەر کارێك کردوە، کە بە کەسێکی ناشایست دەسپێردرێ، کە ئەو کارە سەری بەفەتارە دەچێت و کۆتایی پێ دێ و، ئاخیر زەمانی ئەو کارە دێ.

کەواتە: کاتێك سپاردەی حوکمڕانیی زایە نەبووە، کە بە خەڵکی شایستە سپێردراوە، کەسانێك کە شایستەبن، بۆ ئیدارەدان و بەڕێوبردنی کاروباری کۆمەڵگای مسوڵمان.

دوو ڕوونکردنەوەی گرنگ:

١)- وشەی: ﴿وَأُوْلِي ٱلۡأَمۡرِ ۝٥٩﴾النساء، وشەیەکە، ناگونجێ بڵێین: مەبەست پێی کەسێکە، ئەو کەسەی کە کاروباری کۆمەڵگا بەڕێوە دەبات، ئەگەر ناوی لێبنرێ: خەلیفە، ئیمام، ئەمیر، سەرۆك، سوڵتان، بۆچی؟ چونکە (**أولي**) بە مانای خاوەنان (أصحاب)ە، دەڵێ: (**أَولي: جَمْعٌ لَا وَاحِدَ لَهُ مِنْ لَفْظِهِ، وَاحِدَه ذو، وَأولَات للإنَاث، وَاحِدَتها ذَات**)[1] واتە: (**أولي**): وشەیەکە بە مانای خاوەنان دێ، کە لە بێژەی خۆی تاکی نیە، بەڵکو تاکەکەی بریتیە لە (**ذو**) خاوەن، بۆ یەك کەس، بۆ مێینان، دەگوترێ: (**أولات**) تاکی (**أولات**)یش، بریتیە لە (**ذات**).

کەواتە: هەر لە ئەسڵدا ئەوانەی خاوەنی دەستەڵات دەبن، لە کۆمەڵگاو دەوڵەتی ئیسلامییدا، دەبێ کۆبن، (**أوُلِي الأمْرِ**) کە دەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُواْ ٱلرَّسُولَ وَأُوْلِي ٱلۡأَمۡرِ مِنكُمۡ ۝٥٩﴾النساء، ئێمە لە ئیسلامدا (**ولي الأمر**)مان نیە، (**أوُلِي الأمْرِ**)مان هەیە، کەواتە: ئەوە لادانێکی زەق و خراپە، کە بە ناوی ئیسلامەوە کەسێك ناوی لێبنرێ: (**وَلِيُّ الأمر**)، ئێمە (**أُولِي الأمْرِ**)مان هەیە،

---

(١) مختار الصحاح: ص٤٣.

دەسـتەڵات و حوكمڕانیـی لـە ئیسـلامدا بـە سـتافە، بـە كۆیـە، تاكێـك نیـە، بەڵـێ: كەسـێك دەبـێ نـاوی سـەرۆك بـێ، نـاوی ئەمیـر بـێ، نـاوی هەرچـی بـێ، بـەڵام بـە تەنیـا حوكمڕانیـی نـاكات، بەڵكـو ڕاوێـژ دەكات لەگـەڵ ئەوانـەی لەگەڵـی دان، یانی: هـاوكارەكانی.

لـە هەمـوو قورئانـدا وشـەی (**ولي الأمـر**) نەهاتـوە، بـەڵام (**أُولِي الأمْـرِ**) هاتـوە، دوو جـاران هاتوە لـە سـوورەتی (**النسـاء**)دا.

ئنجـا ئـەو خاوەنانـەی فەرمانـە، ئـەو كاربەدەسـتانە، چ لە كـۆڕی ڕاوێـژ (پەرلەمان) دا خۆیـان ببینـەوە، یاخـود لـە: كـۆڕی كردنـەوەو گرێـدان (**أَهـل الحَـلّ والعَقْـد**) كـە لـەم ڕۆژگارەدا بـە دەسـتەڵاتی یاسـادانان نـاوزەد دەكـرێ، چ لـە حوكمەتـدا، یـان لـە دەسـتەڵاتی جێبەجـێ كردنـدا، چ لـە دەسـتەڵاتی دادوەرییـدا، هـەر سـێك دەسـتەڵاتەكان، (**أُولي الأمـر**) ئەوانـەی ئـەو سـێ دەسـتەڵاتانە بەڕێوەدەبـەن، ئـەو وشـەیان بـۆ بەكاردەهێـنرێ.

٢)- چۆنیەتیی و شێوازی ڕاوێژ كردن لە نێو كۆمەڵگادا، بۆ دیارییكردنی ئەوانەی كاریان پێدەسپێردرێ، لە هەر سێ دەسەڵاتی یاسادانان و جێبەجێ كردن و دادوەرییدا، شەریعەت شێوازێكی دیارییكراوی بۆ دانەناوە، بەڵكو بەجێیهێشتوە، لە بازنەی ڕەوادا، لە بازنەی دەستكراوەیی دا، تاكو كۆمەڵگا لە هەر قۆناغێك لە قۆناغەكانی گەشەكردنی ژیانی بەشەردا، بە پێی پێویست میكانیزمی بۆ دابنێ، كەواتە: مسوڵمانان ئازادن و دەستكراوەن، لە هەڵبژاردنی ئەو شێوازو میكانیزمانەی كە پێیان باشترە لە ڕووی ئیداریی و هونەرییەوە، بۆ ئەوەی ئەم ئایەتە موبارەكە: ﴿وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ﴾، لە ژیانی خۆیاندا بەرجەستە بكەن، مسوڵمانان هیچ قەیدو بەندێكیان لەسەر نیە، جگە لەوە كە نابێ پێچەوانەی دەقێكی شەریعەت بێ و، دەبێ هێنانەدی بەرژەوەندیی مسوڵمانانی لێبكەوێتەوە، چونكە كاروبارە هەڵسوكەوتییەكان، ئەسڵ تێیاندا هێنانەدی بەرژەوەندیی و چەسپاندنی دادگەرییە، ئەگەرنا هیچ قەیدو مەرجێكی دیكەیان لەسەر نیە، بە پێچەوانەی خواپەرستییەكانەوە، كە ئەسڵ تێیاندا پابەندییە بە دەقەكانەوە،

بەبێ سەرنجدانی حیکمەتەکەیان، چونکە مامەڵە لەگەڵ خوادا ﷻ لەسەرووی عەقڵی بەشەرەوەیە، بەڵام مامەڵەی کۆمەڵگا لە نێو خۆیدا، لە مەودای عەقڵی بەشەر دایە، بۆیە دەبێ حیکمەت و سوودەکە لەبەرچاو بگیرێ.

٣)- دیارییکردنی نوێنەرانی کۆمەڵگا، یاخود ئەندامانی ڕاوێژ، یان ئەندامانی پەرلەمان، بە زاراوەی ئەمڕۆ، گرنگترین ئەو بابەتانەیە، کە دەبێ کۆمەڵگای مسوڵمان قسەی خۆی تێدا بکات و ڕاوێژی تێدا بکات، ئنجا چۆنیەتیی هەڵبژاردن و دیارییکردنی نوێنەرانی کۆمەڵگا، ئەمیش دیسان شەریعەت بە بۆشی بەجێیهێشتوە، تەنیا یەك چوارچێوەی فراوانی بۆ داناوە، کە دەبێ بە ڕاوێژی مسوڵمانان لە بەینی خۆیاندا بێ و، هیچ کەس بە لاف لێدانی تاکیی بڵێ: من شایستەترم، یان بنەماڵەیی، یان عەشیرەتیی، یان حیزبیی، یان ڕەگەزیی، بۆی نیە خۆی بەسەر کۆمەڵگادا بسەپێنێ، بەڵکو دەبێ بە ڕاوێژ بێ، بە پرس و ڕای کۆمەڵگابێ.

٤)- زۆرێك لە زانایان لەبارەی ڕەوابوون و ڕەوانەبوونی حوکمڕانیی ئەوانەی خۆیان بەسەر کاروباری مسوڵماناندا سەپاندوە، لە دوای چوار خەلیفە ڕاشیدەکان، هەر لە موعاویەی کوڕی ئەبوو سوفیانەوە، هەتا دوایی، لەو بارەوە زۆر قسەیان کردوە، کە بەبێ ڕاوێژ بە مسوڵمانان خۆیان بەسەر کورسیی حوکمڕانییدا سەپاندوە، کە ئەوەی موعاویە هەتا ڕاددەیەك شوبهەیەکی بە دەستەوە هەبوو، کە حەسەنی کوڕی عەلی (خوا لێیان ڕازی بێ)، تەنازولی بۆ کرد، بەڵام لە دوای ئەوەوە یەزیدی کوڕی و، ئەوانی دیکە، جگە لە عومەری کوڕی عەبدولعەزیز، ڕەحمەتی خوای لێبێ و، هەندێکی دیکەیان کە کارەکەیان تەسلیمی مسوڵمانان کردۆتەوە، بەڵام مسوڵمانان هەڵیانبژاردوون، ئەوانی دیکە هەموویان بە میراتیی بوون.

زانایان لەوبارەوە زۆر قسەیان کردوە، بەڵام ئەو فەرمایشتەی پێغەمبەر ﷺ کە دەفەرموێ: **{أَوَّلُ مَنْ يُغَيِّرُ سُنَّتِي رَجُلٌ مِنْ بَنِي أُمَيَّةَ}** **(أخرجه ابْنُ أبي عَاصم في الأوائل: ج٧، ص٢، ورواهُ ابْنُ كثير فِي البدَاية والنِّهَاية: ج٨، ص٢٣٤، وكذلك رواه السيوطي في الجامع الصغير: ٢٨٤١، وأورده الألباني في السلسلة الصحيحة رقم: ١٧٤٩)**، واتە: یەکەم کەس کە ڕێبازی من دەگۆڕێ، پیاوێکە لەبەنی ئومەییە.

ئەلبانیی ڕەحمەتی خوای لێ بێ، دەڵێ: ڕەنگە مەبەست لە فەرمایشتەکە گۆڕینی سیستمی هەڵبژاردنی خەلیفە بێ و، کردنی بە میراتیی بێ، [کە لەسەر دەستی موعاویە ئەوە ڕوویدا، خوا لێی ببووڕێ].

لەو بارەوە زانایان زۆر قسەیان کردوە، بەڵام پێم وایە ئەم فەرمایشتەی پێغەمبەر ﷺ ئەو بابەتە یەکلایی دەکاتەوە، هەروەها دەشگونجێ ئەو ئایەتە موبارەکەی سوورەتی (**البقرة**) لەوبارەوە بە بەڵگەبهێنرێتەوە، کە دەفەرموێ: ﴿قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ ﴿١٢٤﴾﴾، واتە: پەیمانی من ستەمکاران ناگرێتەوە، کە لە وەڵامی ئیبڕاهیم دایە (**عَلَيْهِ الصَّلاةُ وَالسَّلَامُ**)، وەك خوا دەفەرموێ: ﴿وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ ۖ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا ۖ قَالَ وَمِن ذُرِّيَّتِي ۖ قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ ﴿١٢٤﴾﴾البقرة، واتە: یادبکەوە! کاتێك پەروەردگاری ئیبڕاهیم، ئیبڕاهیمی تاقیکردەوە بە چەند وشەیەك {واتە: بە چەند ئەرکێك} ئەویش هەمووی تەواو کردن، دوایی (خوا) فەرمووی: من دەتکەمە پێشەوا بۆ خەڵك، گوتی: ئەدی لە وەچەکەم؟ (خوا) فەرمووی: ستەمکاران پەیمانی من نایانگرێتەوە، واتە: ستەمکاران ڕەوایەتییان نیە، بۆ پێشەوایەتیی و حوکمرانیی.

کەواتە: هەر کارپێ سپاردنێك لە سەربناغەی خۆسەپاندن و، ستەم لە خەڵك کردن بنیات نرابێ، لە ڕاستییدا ڕەوایەتیی نیەو، بە ناشەرعیی لە قەڵەم دەدرێ.

سێیەم: بەڵگەیەکی دیکە لەوبارەوە، ئەوەیە کە خوا ﷻ لەسەر کاربەدەستانی فەرز کردوە حوکم بە دادگەریی بکەن، وەك خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا حَكَمْتُم بَيْنَ النَّاسِ أَن تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ ﴿٥٨﴾﴾النساء، ئەمەش بەڵگەیەکی دیکەیە، چونکە بابای ستەمکار، کە خۆی بەسەر خەڵکدا سەپاندوە و بۆخۆی دادگەرنیە، چۆن دەتوانێ لە حوکمڕانییدا دادگەرانە ڕەفتار بکات؟ وەك گوتراوە: (**كَيْفَ يَستَقِيمُ الظل وَالعودُ أعوجُ**) سێبەر چۆن ڕاست دەبێ، ئەگەر دارەکە خوار بێ؟!

چوارەم: هەڵبەتە دەگونجێ زۆر بەڵگەی دیکەش بهێنرێتەوە، بۆ وێنە: خوا لە سووڕەتی (هود) ئایەتی (١٨)دا، دەفەرموێ: ﴿أَلَا لَعۡنَةُ ٱللَّهِ عَلَى ٱلظَّٰلِمِينَ ١٨﴾، واتە: ئاگاداربن! نەفرینی خوا لە ستەمکاران.

ئنجا چۆن بابای نەفرین لێکراو، دەبێتە سەرپەرشتیاری مسوڵمانان، مسوڵمانانێك کە خوا بەزەیی پێدادێن، کەسێك کە خوا لە بەزەیی و ڕەحمەتی خۆی دووری خستۆتەوەو نەفرینی لێکردوە، چۆن بکرێتە سەرپەرشتیارو، سەرۆکیان؟ دەگونجێ زۆر بەڵگەی دیکەش لەو بارەوە بهێنرێنەوە.

مەسەلەی دووەم:

هەقی خۆکردنەوەو تۆڵەستاندنەوە، دوای ستەملێکران، گلەیی لەسەر نیە، بەڵکو گلەیی و سەرزەنشت لەسەر ستەم کارو دەستدرێژکارانەو، ئەوانە ئازاری بە ژانیشیان هەیە لە قیامەتدا، کەسێکیش خۆڕاگریی و لێبوردنی هەبێ، ئەو خەسڵەتە لەو کارانەیە کە بەبێ ئیرادەی پتەوو قایم نایەتەدی:

خوا دەفەرموێ: ﴿ وَلَمَنِ ٱنتَصَرَ بَعۡدَ ظُلۡمِهِۦ فَأُوْلَٰٓئِكَ مَا عَلَيۡهِم مِّن سَبِيلٍ ﴿٤١﴾ إِنَّمَا ٱلسَّبِيلُ عَلَى ٱلَّذِينَ يَظۡلِمُونَ ٱلنَّاسَ وَيَبۡغُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِ بِغَيۡرِ ٱلۡحَقِّۚ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴿٤٢﴾ وَلَمَن صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَٰلِكَ لَمِنۡ عَزۡمِ ٱلۡأُمُورِ ﴿٤٣﴾ ﴾

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە پێنج بڕگەدا:

١)- ﴿ وَلَمَنِ ٱنتَصَرَ بَعۡدَ ظُلۡمِهِۦ فَأُوْلَٰٓئِكَ مَا عَلَيۡهِم مِّن سَبِيلٍ ﴾، بە دڵنیایی هەر کەسێك دوای ئەوەی ستەمی لێکراوە، تۆڵەی خۆی بستێنێتەوەو ملنەدات بۆ ستەم، ئەوانە ڕێی گلەییان لەسەر نیە، کەس ناتوانێ گلەییان لێ بکات و سەرزەنشتیان بکات.

کە دەفەرموێ: (**وَلَمَـن**) ئەم (ل)ە، (**موطِّئة للقسم**)، ڕێخۆشکەرە بۆ سوێند، ﴿ وَلَمَنِ ٱنتَصَرَ بَعۡدَ ظُلۡمِهِۦ ﴾ واتە: بە دڵنیایی کەسێك تۆڵە بستێنێتەوە لە دوای ئەوەی ستەمی لێکراوە، (**إنْتَصر**) پێشتر گوتمان: أ- یان بە مانای بەرهەڵستیی ستەمکاری کرد، ب- یان بە مانای تۆڵەی ستاند، ج- یاخود مانای داوای یارمەتیی کرد تاکو زوڵمی لێ نەکرێ.

(**بَعْـدَ ظُلْمِـه: إضَافَـةُ المَصْـدَرِ إلى مَفْعُولِـهِ، أي: بَعْـدَ كَوْنِـهِ مَظْلُومَـاً**)، (**بَعْـدَ ظُلْمِـهِ**) ئەمە پاڵدانی چاوگە بۆ لای بەرکار، (**بَعْدَ ظُلْمِـهِ**) (**ظلم**): چاوگەو ڕاناوەکە (ه) بەرکارەکەیەتی، کە ئەمە پاڵدانی چاوگە بۆ لای بەرکار، واتە: دوای ئەوەی ستەمی لێکراوە، تۆڵە بستێنێتەوە، گلەیی لەسەر نیە، چونکە (**مَنْ: شَرْطِيّة**) یانی: هەر کەسێك بە مەرجێك ستەمی لێکرابێ تۆڵە بستێنێتەوە، گلەیی لەسەر نیە.

﴿ فَأُوْلَٰٓئِكَ مَا عَلَيۡهِم مِّن سَبِيلٍ ﴾، ئا ئەوانە هیچ ڕێیان لەسەر نیە، یانی: (**مُوجِب المُؤاخَـذَةِ**) هیچ ڕێیەکی پێویستکەر بۆ سزادان و گلەیی لێکرانیان لەسەر نیە، (**فَأُوْلَٰٓئِكَ**)، دەبێتە وەڵامی مەرجەکە، هەر کەسێك بە مەرجێك ستەمی لێکرابێ و تۆڵەبستێنێتەوە، یاخود بەرپەرچی ستەمەکە بداتەوە، وەڵامەکەی ئەوەیە: ئەوانە هیچ ڕێی گلەیی کردنیان لەسەر نیە.

٢)- ﴿ إِنَّمَا ٱلسَّبِيلُ عَلَى ٱلَّذِينَ يَظۡلِمُونَ ٱلنَّاسَ ﴾، ڕێی گلەیی کردن تەنیا لەسەر ئەوانەیە، کە ستەم لە خەڵك دەکەن، هەر ئەوانە گلەییان دێتە سەرو، ڕێی ڕەخنەگرتنیان بۆ لادەچێ، وشەی (**إِنَّمَا**): زۆرجار باسمان کردوە، ئامرازی کورتهەڵێنان و چەسپاندنە، (**أَدَاةُ الحَصْرِ وَالإِثْبَاتِ**) یانی: ڕێی گلەیی تەنیا لەسەر ئەو کەسانەیە کە ستەم لە خەڵك دەکەن.

٣)- ﴿ وَيَبۡغُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِ بِغَيۡرِ ٱلۡحَقِّ ﴾، هەروەها بە ناهەق دەستدرێژیی دەکەن لە زەویداو، سنووربەزێنیی دەکەن، وشەی (**بَغي**): بریتیە لە سنووربەزاندن ڕووەو ئەو شتانەی خوا لەسەر زەویدا دایناون، وەك مافێکی گشتیی و سوود بەخش بۆ هەموو لایەك، کە خوا بۆ تێکڕای خەڵکی خوڵقاندوونی، ئەو بێنێ دەستدرێژیی بکاتە سەر ئەو هەق و مافانە، یاخود ئەو نیعمەتانەو بۆ خۆی قۆرخیان بکات و دەستیان بەسەر دابگرێ، ئائەوە (**بَغي**)ە.

کە دەفەرموێ: ﴿ بِغَيۡرِ ٱلۡحَقِّ ﴾ دەستدرێژیی کردن هەر بە ناهەقە، بەڵام ئەمە: (**لِكَشْفِ فَظَاعَةِ البَغْيِ**) ئەمە بۆ دەرخستنی ناقۆڵایی و، ناشیرینیی ئەو دەستدرێژییەیە، ئەگەرنا دەستدرێژیی و سنوور شکێنیی هەر خراپە.

ئنجا کەسانێك وابن:

٤)- ﴿ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴾، ئەوانە ئازارێکی بە ئێشیان بۆ هەیە، ئازارێکی بە ژان کە بە دڵنیایی مەبەست پێی سزای ڕۆژی دواییە.

٥)- ﴿ وَلَمَن صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَٰلِكَ لَمِنۡ عَزۡمِ ٱلۡأُمُورِ ﴾، بە دڵنیایی هەرکەس خۆی ڕابگرێ و لێببوورێ، ئەوە لە کارە گرنگ و جەختلەسەر کراوەکانە. ئەم (ل)ی (**وَلَمَن**) لامی

دەستپێکردنە (**لام الإبتداء**)، یانی: مسۆگەر کەسێك خۆڕاگریی بکات و لێبوردن بکات، ئەو خۆڕاگریی و لێبوردنە، ﴿لَمِنْ عَزْمِ ٱلْأُمُورِ ﴾، واتە: لەوکارانەیە کە پێویستیی بە عەزیمەت دەکات، یاخود لەو کارانەیە کە بەکەسانێکی خاوەن ئیرادەو عەزمی پتەو ئەنجام دەدرێن، یاخود لەو کارانەیە کە خوا ﷻ زۆر جەختی لەسەر کردوونەوە.

لێرەدا کە دەفەرمووێ: ﴿ وَلَمَن صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَٰلِكَ لَمِنْ عَزْمِ ٱلْأُمُورِ ﴾ چوار جەختکەرەوە هاتوون:

١- (ل): ﴿ وَلَمَن صَبَرَ وَغَفَرَ ﴾.

٢- (إن): (إِنَّ ذَٰلِكَ).

٣- (ل)ی دەستپێکردن (**لام الإبْتِدَاء**): ﴿ وَلَمَن صَبَرَ وَغَفَرَ ﴾.

٤- وەسفکردن بە چاوگ: ﴿لَمِنْ عَزْمِ ٱلْأُمُورِ ﴾ ئەو کارانەی عەزمیان لەسەر کراوەو، ئیرادەیەکی پتەویشیان لە پشتەوەیە.

وشەی (**عَزْم**) یانی: (**عَقْدُ النِّيَّةِ عَلَى العَمَلِ وَالثَّبَاتِ عَلَى ذَلِك**) (**عزْم**)، بریتیە لە گرێدانی نیازو مەبەست لەسەر کارێك و، چەسپاویی لەسەر ئەو کارە، وشەی (**عَزْم**) کە پاڵدراوەتە لای (**الأمور**)، (**مِنْ إضَافَةِ الصِّفَةِ إلى المَوْصُوف**) لێرەدا سیفەت پاڵدراوەتە لای وەسفکراو، (**أي: الأُمُورِ المَعْزُومة، أو الأمُور العَازِمَة أصْحَابُها**)، واتە: لەو کارانەیە کە عەزمیان لە سەر کراوە، یان: کە خاوەنەکانیان، خاوەن دڵی پتەون لەسەر ئەنجامدانی کاران، یاخود: (**مِنْ عَزَائِمِ اللهِ الَّتِي أمَرَ اللهُ بِهَا**) لەو کارە گرنگانەن کە خوا مەبەستی بوون، مرۆڤەکان بیانهێننەدی.

بۆ ڕوونکردنەوەی ئەو ئایەتە موبارەکەی دەفەرمووێ: ﴿ وَلَمَنِ ٱنتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِۦ فَأُوْلَٰٓئِكَ مَا عَلَيْهِم مِّن سَبِيلٍ ﴾، واتە: هەر کەسێك لە دوای ئەوەی ستەمی لێکراوە، تۆڵە بستێنێتەوە، ئەوانە هیچ ڕێی گلەییان لەسەر نیە، ئەم دەقە لەوبارەوە، دێنین:

پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: {الْمُسْتَبَّانِ مَا قَالَا فَعَلَى الْبَادِي، مَا لَمْ يَعْتَدِ الْمَظْلُومُ} (أخرجه مسلم: ٢٥٨٧، والبخاري في الأدب المفرد: ٤٢٣، وأبو داود: ١٨٩، والترمذي: ٥٨١) واتە: ئەو دوو کەسەی قسە بە یەکدی دەڵێن، (جنێو بە یەکدی دەڵێن)، ئەو کەسەی دەستپێشخەر بووە، گوناهەکە لە ئەستۆی ئەوە، تاکو بابای ستەملێکراو سنوور شکێنیی دەکات و تێدەپەڕێنێ. {ئەو کاتە ئەویش گوناهبار دەبێ} وەك بنجینەیەکی شەرعیی هاتوە: (البَادِئُ بِالشَّرِّ أَظْلَم) دەستپێشخەر بۆ خراپە ستەمکارترە، واتە: گوناهەکە لە ئەستۆی ئەوە، ئەوی دیکە کە وەڵام دەداتەوەو بەرگریی لە خۆی دەکات، گوناهبار نابێ، چونکە خوا ﷻ ڕێگای پێداوە بەرگریی لە خۆی بکات: ﴿وَالَّذِينَ إِذَآ أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنتَصِرُونَ﴾، ﴿فَمَنِ اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ ﴿١٩٤﴾﴾ البقرة، ئەویان ڕێی پێدراوە، بۆیە گوناهبار نیەو ئەرکێکی شەرعیی ئەنجام دەدات، بەڵام هی یەکەم کە دەستپێشخەر دەبێ بۆ دەستدرێژیی، کارێك دەکات، کە خوا قەدەغەی کردوە، بۆیە گوناهبارە.

مەسەلەی سێیەم:

هەر کەسێك خوا گومڕای بکات، هیچ سەرپەرشتیاری نابن و، لە کاتی دیتنی سزای خواشدا، داوای گەڕانەوە دەکەن بۆ دنیاو، کاتێکیش لەسەر ئاگر ڕادەنوێنرێن بە ملکەچیی و زەبوونیی بەسیلەی چاوان، تەماشا دەکەن و، بڕوادارانیش دەڵێن: ئەوانەی خۆیان و کەس و کاریان دۆڕاندوە، زیانبارن و، هیچ کەسیش نەبوو لە سزای خوا دەربازیان بکات، ئەوەی خواش سەرگەردانی بکات، هیچ ڕێی نین:

خوا دەفەرموێ: ﴿ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِن وَلِيٍّ مِّنۢ بَعْدِهِۦ ۗ وَتَرَى ٱلظَّـٰلِمِينَ لَمَّا رَأَوُا۟ ٱلْعَذَابَ يَقُولُونَ هَلْ إِلَىٰ مَرَدٍّ مِّن سَبِيلٍ ﴿٤٤﴾ وَتَرَىٰهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَـٰشِعِينَ مِنَ ٱلذُّلِّ يَنظُرُونَ مِن طَرْفٍ خَفِىٍّ ۗ وَقَالَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِنَّ ٱلْخَـٰسِرِينَ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ ۗ أَلَآ إِنَّ ٱلظَّـٰلِمِينَ فِى عَذَابٍ مُّقِيمٍ ﴿٤٥﴾ وَمَا كَانَ لَهُم مِّنْ أَوْلِيَآءَ يَنصُرُونَهُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ ۗ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِن سَبِيلٍ ﴿٤٦﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە دە (١٠) بڕگەدا:

١)- ﴿ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِن وَلِيٍّ مِّنۢ بَعْدِهِۦ ﴾، هەر کەسێك خوا گومڕای بکات، هیچ سەرپەرشتیاری نین، لە دوای وی.

(مِنْ)ی ﴿ فَمَا لَهُۥ مِن وَلِيٍّ ﴾، (مِنْ: زَائِدَةٌ للتَوْكِيد)، ئەم (مِنَ)ە، زیادکراوە بۆ جەختکردنەوە، واتە: هەر لەسەرەتای سەرپەرشتیارییەوە تاکو کۆتایی، هیچ کەسێك نیە، لە دوای خوا سەرپەرشتیاری بێ، مادام خوا گومڕای کردبێ.

کە دەفەرموێ: ﴿ مِّنۢ بَعْدِهِۦ ﴾، یانی: (مِنْ دُونِه، مِنْ غَيْرِه) جگە لە خوا هیچ سەرپەرشتیاری دیکەی نین، کە خوا گومڕای کردبێ، کێ دەتوانێ سەرپەرشتیاری بێ و بیخاتەوە سەر ڕێ؟!

٢)- ﴿ وَتَرَى ٱلظَّٰلِمِينَ لَمَّا رَأَوُاْ ٱلۡعَذَابَ ﴾، ستەمكارانیش دەبینی، كاتێك كە ئازار دەبینن، سزا دەبینن، واتە: دۆزەخ دەبینن، وشەی (**العَذَاب**)، (ألْ)ەكە بۆ ناساندنە، بەڵام بۆ (**عهد**)ە، واتە: سزاو ئازارەكە دەبینن، كە مەبەست پێی دۆزەخە، چی دەكەن؟

٣)- ﴿ يَقُولُونَ هَلۡ إِلَىٰ مَرَدّٖ مِّن سَبِيلٖ ﴾، دەڵێن: ئایا هیچ ڕێیەك نیە بۆ گەڕانەوە، (**هَلْ: إِنْكَارِيٌّ فِي مَعْنَى النَّفِي، و»مِنْ» زَائِدَةٌ لِلتَّأْكِيْد**) ﴿ هَلۡ إِلَىٰ مَرَدّٖ مِّن سَبِيلٖ ﴾ یانی: ئایا هیچ ڕێ نین بۆ گەڕانەوە بۆ دنیا؟ (**هل**) بۆ پرسیاركردنی نكووڵیلێكردنەو مەبەست پێی لابردنە، (**مِنْ**)یش كە چۆتە سەر (**سبیل**) زیاد كراوە بۆ تەئكید كردنەوە، واتە: هیچ جۆرە ڕێیەك نیە، كە بگەڕێننەوە.

وشەی (**مَـرَدّ**) وەك پێشتریش باسـمان كـرد، هـەم بـە مانـای گەڕانـەوە (**رجُـوع**) دێ و چاوگـی (میمیی)یـە، واتـە: گەڕانـەوە، هـەم بـە مانـای شـوێنی بـۆلا گەڕانـەوە، یـانی (**مَرْجِـع**) واتـە: هیـچ شـوێنێك نیـە بـۆ لای بگەڕێننـەوە؟

٤)- ﴿ وَتَرَىٰهُمۡ يُعۡرَضُونَ عَلَيۡهَا خَٰشِعِينَ مِنَ ٱلذُّلِّ ﴾، تۆ ئەو تاوانبارە بێبڕوایانە دەبینی، ملكەچانە بەهۆی زەبوونییەوە ڕادەنوێنرێن لەسەری، ڕاناوی (ها)ی (**عَلَيْهَا**) بۆ ئاگری دۆزەخ دەچێتەوە، لەسەر ئاگری دۆزەخ ڕادەنوێنرێن، ﴿ خَٰشِعِينَ مِنَ ٱلذُّلِّ ﴾ زۆر ملكەچانەو زەبوونانە، لەبەر ئەو بێ دەستەڵاتیی و داماوییەی بەسەریان هاتوە، زۆر ملكەچن، یاخود بەوشەی (**خَاشِعِيْن**) ڕستەكە كۆتایی دێ و، (**من الذلّ**) پەیوەستە بەڕستەی دواییەوە:

٥)- ﴿ مِنَ ٱلذُّلِّ يَنظُرُونَ مِن طَرۡفٍ خَفِيّٖ ﴾، لەبەر زەبوونیی و بێ دەستەڵاتیی، بە سیلەی چاو تەماشا دەكەن، (**الطَّرْفُ: تَحْرِيكُ جَفْنِ العَيْنِ**)، (**طَرْف**) جووڵاندنی پێڵووی چاوە. (**طَرَفَ**): لەسەر كێشی (**ضَرَبَ**)، واتە: (**حَرَّك جَفنه**) پێڵووی چاوی جووڵاند، واتە: پڕ بە چاو تەماشای ئەو سزاو ئازارە ناكەن، بەڵكو بە سیلەی چاوو لە ژێر چاوەوە، تەماشای دەكەن، لە ئەنجامی ئەو زەبوون و زەلیلییەدا كە بە ملیاندا هاتوە.

٦)- ﴿ وَقَالَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ ﴾، ئەوانەی بڕوایان هێناوە گوتیان، ئەمە وەك جۆرێك لە خۆشحاڵیی دەربڕینە، بەوە کە ئەو تاوانبارو ستەمکارو خراپەکارانە، تووشی ڕۆژی خۆیان بوون، دوو چاری سزای خۆیان بوون، ئەوانەی بڕوایان هێناوە گوتیان:

٧)- ﴿إِنَّ ٱلْخَٰسِرِينَ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓاْ أَنفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ﴾، بە دڵنیایی زیانباران، هەر ئەوانەن کە خۆیان و کەس و کاریان لە ڕۆژی قیامەتدا دۆڕاندوەو لە دەستداوە، واتە: زیانباری ڕاستەقینە ئەوانەن، کە هەم خۆیان لە دەستداوەو هەم کەس و کاریشیان.

کەواتە: وشەی (الخاسِريْن) کە (أل)ی ناساندنی لەسەرە، بۆ (جنس)ە، یانی: گەورەترین زیانبارو، ئەو کەسەی مانای تەواوی زیانباریی تێدا هاتۆتە دی، ئەو جۆرە کەسانەن.

٨)- ﴿ أَلَآ إِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ فِى عَذَابٍ مُّقِيمٍ ﴾، (ألآ: للتّنْبيه وَالإِعْلَام) ئاگاداربن! ئەها! ستەمکاران لە ئازارو سزایەکی بەردەوامدان، (**الْمُقِيمُ: الَّذِي لاَ يَرْتَحِلُ**) بەردەوام و نەپساوەو نەبڕاوە.

٩)- ﴿ وَمَا كَانَ لَهُم مِّنْ أَوْلِيَآءَ يَنصُرُونَهُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ ﴾، هیچ سەرپەرشتیارانێکیشیان نەبوون، جگە لە خوا سەریان بخەن، دیسان (مِنْ) لێرەدا: (وَمَا كَانَ لَهُم مِّنْ أَوْلِيَآءَ) زیادکراوە بۆ جەختکردنەوەی ئەوە، کە هیچ جۆرە سەرپەرشتیارێکیان نیە، هەر لە سەرەتاو دەستپێکەوە تاکو کۆتایی.

﴿يَنصُرُونَهُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ ﴾، جگە لە خوا، سەریان بخەن، یان لە بەرانبەر سزای خوادا سەریان بخەن، یاخود: هیچ سەرپەرشتیارانێکیان نەبوون، جگە لە خوا، سەریان بخەن و لە فریایان بێن.

١٠)- ﴿ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِن سَبِيلٍ ﴾، هەر کەسێکیش خوا گومڕای بکات، هیچ ڕێی نین.

(سَبيل: نَكِرَةٌ فِي سِيَاقِ النَّفْيِ، فَيَعُمُّ كُلَّ سَبِيلٍ مُخَلِّصٍ مِنَ الضَّلالِ وَمِنْ آثَارِهِ) (سَبِيل): كە بە نەزانراو (نكرة) هاتوە، لە سیاقێكدا كە لابردنە، هەموو جۆرە ڕێیەكانی ڕێدەربازكەرەكان دەگرێتەوە، لە گومڕایی و لە شوێنەوارەكانی گومڕایی.

لێرەدا مەبەست ئەوە نیە كە خوا گومڕای كردوون، بەڵكو مەبەست ئەوەیە یاساو سیستمی خوا بەسەریاندا چەسپیوە، كە هیدایەتی خوایان بۆ هاتوە، ڕەفزیان كردوەو گومڕاییان تووش بووە، وەك چۆن كەسێك ژەهر دەخواتەوە دوایی ژاراویی دەبێ، ئەوانەش كە هیدایەتی خوایان ڕەفز كردوە، یەكسەر تووشی گومڕایی بوون.

خوا بە لوتف و كەرەمی خۆی ئێمە لەو كەسانە بگێڕێ، كە هەمیشە هیدایەتی خوا بە ڕووح و گیان قبووڵ دەكەن و تێیدەگەن و پێوەی پابەند دەبن، بۆ ئەوەی لە دنیادا بەختەوەربن و، لە دواڕۆژیشدا سەربەرزو سەرفرازبن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی شەشەم

AliBapir/علی باپیر
archive.org/details/@alibapir
AliBapir
www.alibapir.net

AliBapir
AliBapir
AliBapir

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان حەوت (٧) ئایەتی کۆتایی سوورەتی (**الشورى**) دەگرێتە خۆی، ئایەتەکانی: (٤٧ - ٥٣) لەو حەوت ئایەتە موبارەکەدا، کۆمەڵێك بابەتی گەورەو گرنگی جۆراو جۆر خراونەڕوو، دەتوانین لە حەوت بابەتدا پوختەیان بکەینەوە:

١- فەرمانکردنی خوا بە مرۆڤەکان، کە بە دەم بانگەوازی خواوە بچن، بەر لەوەی قیامەت و ڕۆژی دوایی بێ، کە گێڕانەوەی نیە، هیچ کەسیش هیچ پەناگەیەکی نیە خۆی تێبگرێ لە سزای خوا.

٢- ڕاگەیاندنی ئەو ڕاستییە کە ﷻ پێغەمبەری کۆتایی موحەممەد ﷺ تەنیا وەك گەیەنەری پەیامی خوا نێرراوە، نەك وەك پارێزەری مرۆڤەکان، کە نەهێڵێ بەملاولادا بچن و گومڕابن، ئەو تەنیا گەیاندنی پەیامی خوای لەسەرە.

٣-زۆر دڵخۆشبوونی مرۆڤی بێبڕوا بە خۆشیی و نیعمەت و، سپڵەیی نواندنی لە کاتی گرفتاریی دا.

٤- دەستکراوەیی خوا ﷻ لە ڕووی پێدانی ڕۆڵەوە بە مرۆڤەکان، کە تەنیا کچانیان پێبدات، یان تەنیا کوڕانیا پێبدات، یان هەردووکانیان پێبدات، هەم کوڕان و هەم کچان، یاخو هیچیان پێنەدات، بە هەر چوار حاڵەتەکە، خوا ﷻ مامەڵە لەگەڵ مرۆڤەکاندا دەکات.

٥- سێ شێوە سەرەکییەکانی سروشکردنی خوا بۆ پێغەمبەران (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام**)، خوا ﷻ بە سێ شێوەی سەرەکیی وەحیی و پەیامی خۆی بۆ پێغەمبەران (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام**) ناردوە:

یەکەم: لە پشت پەردەوە دواندن، **دووەم:** خستنە نێو دڵ، **سێیەم:** ناردنی نوێنەرێکی فریشتە.

٦- ڕاگەیاندنی ئەو ڕاستییە کە موحەممەد ﷺ پێش سروش بۆ کرانی، نەیزانیوە کتێب چییەو ئیمان چییە؟

٧- قورئان ڕووح و ڕووناکییەکی خوایەو، مایەی ڕاستە ڕێکردن و بە مراد گەیاندنی بەندەکانە، بە هۆی ئاشنا بوونیانەوە، بەڕاستە شەقامی خوا.

﴿ ٱسْتَجِيبُوا۟ لِرَبِّكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِىَ يَوْمٌ لَّا مَرَدَّ لَهُۥ مِنَ ٱللَّهِ ۚ مَا لَكُم مِّن
مَّلْجَإٍ يَوْمَئِذٍ وَمَا لَكُم مِّن نَّكِيرٍ ﴿٤٧﴾ فَإِنْ أَعْرَضُوا۟ فَمَآ أَرْسَلْنَٰكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ۖ
إِنْ عَلَيْكَ إِلَّا ٱلْبَلَٰغُ ۗ وَإِنَّآ إِذَآ أَذَقْنَا ٱلْإِنسَٰنَ مِنَّا رَحْمَةً فَرِحَ بِهَا ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ
سَيِّئَةٌۢ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَإِنَّ ٱلْإِنسَٰنَ كَفُورٌ ﴿٤٨﴾ لِّلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضِ ۚ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ۚ يَهَبُ لِمَن يَشَآءُ إِنَٰثًا وَيَهَبُ لِمَن يَشَآءُ ٱلذُّكُورَ ﴿٤٩﴾ أَوْ
يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَإِنَٰثًا ۖ وَيَجْعَلُ مَن يَشَآءُ عَقِيمًا ۚ إِنَّهُۥ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿٥٠﴾ ۞ وَمَا كَانَ
لِبَشَرٍ أَن يُكَلِّمَهُ ٱللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِن وَرَآئِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِىَ بِإِذْنِهِۦ
مَا يَشَآءُ ۚ إِنَّهُۥ عَلِىٌّ حَكِيمٌ ﴿٥١﴾ وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا ۚ مَا كُنتَ تَدْرِى
مَا ٱلْكِتَٰبُ وَلَا ٱلْإِيمَٰنُ وَلَٰكِن جَعَلْنَٰهُ نُورًا نَّهْدِى بِهِۦ مَن نَّشَآءُ مِنْ عِبَادِنَا ۚ وَإِنَّكَ لَتَهْدِىٓ
إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٥٢﴾ صِرَٰطِ ٱللَّهِ ٱلَّذِى لَهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ أَلَآ إِلَى
ٱللَّهِ تَصِيرُ ٱلْأُمُورُ ﴿٥٣﴾ ﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{(ئـەی خەڵکینـە!) وەڵامـی (پەیامـی) پەروەردگارتـان بدەنـەوە، بـەر لـەوەی ڕۆژێـك بـێ (کـە ڕۆژی دواییـە)، لەلایـەن خـواوە بەرپەرچدانـەوەی نیـەو لـەو ڕۆژەدا هیـچ پەناگەیەکتـان نیـەو، هیـچ نکووڵیـی کردنیشـتان نیـە ﴿٤٧﴾ ئنجـا ئەگـەر پشـتیان هەڵکـرد (لـە پەیامـی خـوا، هـەر خۆیـان زیانبـارن) چونکـە ئێمـە تۆمـان بـە پارێـزەر نەناردۆتـە سـەریان، تـۆ تەنیـا گەیانـدن (ی پەیامـی خـوا)ت لەسـەرە، هـەر کاتێکیـش ئێمـە بەزەیییەکـمان بـە مـرۆڤ (ی بێبـڕوا) چێـژت، زۆر پێـی دڵخـۆش دەبـێ و، ئەگـەر خراپەیەکیشـیان بەسـەر بـێ، (ناخۆشـییەکیان بەسـەر بـێ)، بـە هـۆی ئـەوەوە کـە دەسـتیان پێشیخسـتوە (ناشـوکریی دەکات)، چونکـە مـرۆڤ (ی بێبـڕوا!) زۆر سـپڵەو پێنەزانـە ﴿٤٨﴾ حوکمڕانیـی و خاوەندارێتیـی زەوی، بـەس هـی خوایـە، هەرچـی بیـەوێ دەیهێنێتـەدی، هـەر کەسـێکی بـوێ، مێینـان (کچان)ی، پێدەبەخشـێ و، هەر کەسـێکیشی بـوێ نێرینـان (کـوڕان)ی، دەداتـێ ﴿٤٩﴾ یـان نێرینـان و مێینانیـان بـۆ جـووت دەکات (کـوڕان و کچانیـان وێکـڕا دەداتـێ)و، هـەر کەسـیشی بـوێ نـەزۆکی دەکات، بێگومـان ئـەو زانـای توانایـە ﴿٥٠﴾ هیـچ مرۆڤێکیـش بـۆی نیـە خـوا بیدوێنـێ: مەگـەر بـە سروشـکردن، یـان (خسـتنە نێـو دڵ) لـە پشـت پـەردەوە (بیدوێنـێ)، یـان نێردراوێـك بنێـرێ، کـە بـە مۆڵـەتی وی هەرچـی بـوێ، سروشی دەکات، بـە دڵنیایـی ئـەو (خـوا) زانای کارزانـە ﴿٥١﴾ هـەر بـەو شـێوەیەش (کـە باسـکرا)، ڕووحێکـمان لـە لایـەن خۆمانـەوە بـۆلا سروشـکردی، (پێشـتر) نەتـدەزانی نـە کتێـب چییـەو نـە ئیـمان (چییـەو چۆنـە)؟ بـەڵام گێڕامـان، (قورئانمـان کـردە) ڕووناکییـەك هـەر کـەس بمانـەوێ، لـە بەندەکانمـان پێـی ڕاستەڕێ دەکەیـن و، بـە دڵنیایـی تـۆ (خەڵـك) بـەرەو ڕاسـتە شـەقام بەرچـاو ڕوون دەکـەی ﴿٥٢﴾ ڕێـی ئـەو خوایـەی هەرچـی لـە ئاسـمانەکان و زەوی دایـە، هـی ویـە، ئەهـا (بزانـن!) کاروبـارەکان تەنیـا بـەرەو لای خـوا دەچـن ﴿٥٣﴾}

شیکردنەوەی وشەکان

(اَسْتَجِيبُواْ): (أي: أجِيبُـوا)، واتـە: وەڵام بدەنـەوە، (الإسْـتجَابَةُ: التَّحَـرِّي للجَـوَاب وَالتَهيُّـوء لَـهُ) وشـەی (إسْتِجَابَة): واتـە خەفتـان، مشـوورخواردن و، خـۆ ئامادەکـردن بۆ وەڵامدانـەوە، بـەڵام دوایـی هـەر بـە مانـای خـودی وەڵامدانـەوەش هاتـوە، واتـە: بـە دەم پەیامـی خـواوە بچـن، بـە دەم بانگـەوازی خـواوە بچـن.

(مَرَدَّ): (المَـرَدُّ: الـرَدُّ، الـرَدُّ كَالرَّجْـعِ، وَالمَـرَدُّ مَصْـدَرُ مِيْمِـيٌّ بِمَعْنَـى الـرَدِّ، وَالـرَدُّ: الدَّفْـع)، وشـەی (رَدّ) واتـە: (رَجـع) بـە مانـای گێڕانەوەیـە، (مَـردّ) یـان چاوگێـکی (مِيْمِي)یـە، بـە مانـای (ردّ)، واتـە: بەرپەرچدانـەوە، یاخـود نـاوی شـوێنە (مَرْجـع) پەناگـەو شـوێنی پەنـا بـۆ بـردن، وشـەی (رَدّ)یـش، بـە مانـای (رَجـع) گێڕانـەوەو بەرپەرچدانەوەیـە.

(مَّلْجَإٍ): (المَـكَانُ الَّـذِي يَصِيرُ إلَيْـهِ الإنْسَـانُ للتَوَقّـي فِيْـهِ، المَلْجَـأُ: مَـكَانُ اللَّجْإ) (مَلْجَإ): ئـەو شـوێنەیە کـە مـرۆڤ بـۆی دەچـێ، تاکـو لەوێـدا پارێـزراو بـێ، خـۆی پەنـا بـدات، خـۆی چەپاڵـە بـدات، (مَلْجَـأ) شـوێنی (لَجـأ)ە، (لجأ)یـش، شـوێنی پەنـا پێـبردن و سـەرپێ بردنـە.

(نَّكِيرٍ): (إسْـمُ مَصْـدَرِ أَنْكَـرَ) (أَنْكَـرَ) واتـە: نکوولّییلێکـرد، (نَكِـير) نـاوی چاوگەکەیـەتی، یـانی: (مَـا لَكُـمْ إنْـكَارٌ، لِـمَا جُوزِيتُـم بـِهِ، وَلاَ يَسَـعَكُمْ إلاَّ الإعْـتِرَاف) واتـە: ئـەوەی پێـی سـزا دەدرێـن، ناتوانـن نکووڵیـی لێبکـەن و، هیـچ دەرفەتتـان نیـە، مەگەر دانانپێداهێنـان، بـە تـاوانی خۆتـان دا کـە سزایەکی دیارییکـراو بـۆ ئـەو خراپانـەی ئێـوە دانـراوە، ئێـوە ناتوانـن نکووڵیـی لـە خراپـەکانی خۆتـان بکـەن، کـە بـە چەنـدان شـێوە لەسـەرتان تۆمـار کـراون.

(كَفُورٌ): (الكَفُـورُ: المُبَالِـغُ فِي كُفْـرَانِ النِّعْمَـةِ)، (کفـور): کەسـێك کـە زێدەڕۆیـی دەکات لـە نادیدەگرتـن و سـپڵەیی کـردن بەرانبـەر بـە چاکـە، (الكُفْـرُ فِي الدِّيْـنِ أَكْثَرُ،

وَالكُفْـرَان فِي النِّعْمَـة أَكْـثَر)، وشـەی (**كُفـور**): دەشـگونجێ بـە مانـای بێبڕوایـی بـێ، بـەڵام وشـەی (**كُفـر**) زیاتـر بـۆ بێبڕوایـی بەكاردەهێـنرێ، بـەڵام (**كُفْـرَان**) زیاتـر بـۆ سـپڵەیی بەكاردەهێـنرێ بەرانبـەر بـە چاكـەو نیعمەتـەكان.

(**يَهَبُ**): (**الهِبَـةُ أن تَجْعَـلَ المِلْـكَ للغَيْر بِغَـيْرِ عِـوَضٍ**)، (**هِبَـة**): ئەوەیـە كـە تـۆ شـتێك بكـەی بـە موڵـكی كەسـێك بەبـێ قەرەبـوو و بەرانبـەر، واتـە: پێـی ببەخشـیی، بـە كوردیـی دەڵێـن: بەخشـین، پێـدان.

(**عَقِـيمًا**): (**أَصْـلُ العُقْـمِ: اليُبْـس المَانِـعُ مِـنْ قُبُـول الأَثَـر**)، (**عُقْـم**): لـە ئەصڵـدا بـە مانـای وشـكیی دێ، وشـكییەك وا بـكات شـوێنكە لەسـەر ئـەو شـوێنە دروسـت نەبـێ، بـۆ وێنـە: بەردێـكی وشـك شـوێنكەی لەسـەر پەیدانابـێ، بـەڵام (**عَقِيْـم**): لـە ئافرەتـان بـەو ئافرەتـە دەگوتـرێ: كـە تـۆوی نێرینـە وەرناگـرێ، یاخـود تێیـدا ناپیتێـنرێ و، نەزۆكـەو منداڵـی نابـێ.

(**يُزَوِّجُهُمْ**): (**يَجْعَلُهُـمْ زَوْجَـاً، ذَكَـرَاً وَأُنْثَـى**) واتـە: دەیانكاتـە جـووت، نێـرو مـێ، كەواتـە: (**يُزَوِّجُهُـم**) لـەو سـیاقەدا بـە مانـای ئـەوە نیـە هاوسـەرگیرییان بـۆ دەكات، بەڵكـو مەبەسـت ئەوەیـە (**يُقْـرِنُ الذُّكُـورَ وَالإِنَـاثَ بَعْضَهُـم مَـعَ بَعْـض**) نێرینـەو مێنیـان پێكـەوە جـووت دەكات، كـوڕان و كچـان پێكـەوە دەدات بـە كەسـێك كـە بیـەوێ، جـاری وا هەیـە پێشـێ چەنـد كوڕێـكی دەداتـێ، دوایـی چەنـد كچێـك، یـان پێشـێ كچانیـان دەداتـێ، دوایـی كـوڕان، جـاری واش هەیـە دووانەیـان دەبـن، جـاری واش هەیـە كوڕێـك و كچێـك بـەو شـێوەیە، گرنـگ ئەوەیـە (**يُزَوِّجُهُـم ذُكْرَانَـاً وَإِنَاثَـاً**) واتـە: مێینـەو نێرینانیـان بـۆ جـووت دەكات، هەردووكیـان پێـدەدات.

(**رُوحًا**): (**سُـمِّيَ القُـرْآنُ رُوحَـاً لِكَوْنِـهِ سَـبَبَاً للحَيَـاة الأُخْرَوِيَّـة**)، قورئـان بۆیـە ناونـراوە ڕووح، لەبـەر ئـەوەی هـۆكارە بـۆ ژیـانی ڕۆژی دوایـی، بەڵكـو لـە ڕاسـتییدا هـۆكارە بـۆ ژیـانی دنیـاش، مرۆڤـی بـڕوادارو شـوێنكەوتووی قورئـان هـەر لـە دنیـادا، قورئـان بـۆی دەبێتـە ڕووح و گیـان، جیـای دەكاتـەوە لـە مـردووان.

(صِرَاطٍ): (الـصِّرَاطُ: الطَّرِيـقُ الْمُسْـتَقِيْم) (صِرَاط): بـۆ خـۆی یـانی: ڕێـی ڕاسـت، ئنجا ئەگـەر وشـەی (مستقیم)یشـی، بخرێتـە سـەر، یـانی: ڕێیـەكی زۆر ڕاسـت، وشـەی (صِرَاط) بـە (س)یـش، هاتـوە (سِراط).

(تَصِيرُ): (صَـارَ إلى كَـذَا: انْتَهَـى إلَيْـهِ، وَصَـارَ يصـير صـيرورةً: عِبَـارَة عَـنِ التَنقُّـلِ مِـنْ حَـالٍ إلى حَـال)، (صَـارَ إلى كَـذَا) واتـە: چـوو بـۆ لای ئـەوە، (صَـارَ): بـوو (يصـير) دەبـێ چاوگەكـەی (صَيْرُورة)یـە، (بـوون) (صَـارَ يَصِـيْرُ صَـيْرُورَةً وصَـيْرًا): (صـيرورة) گواسـتنەوەیە لـە حاڵێكـەوە بـۆ حاڵێكـی دیكـە.

(الْأُمُورُ): (الأُمُـور: جَمْـعُ أَمْـر، وَالأَمْـرُ: الشَّـأْنُ وَمَصْـدَر أمَرْتُـهُ: إذَا كَلَّفْـتَ أَنْ يَفْعَـل شَـيْئًا، وَهُـوَ لَفْـظٌ عَـام لِلأفْعَـالِ وَالأَقْـوَال)، (أمُـور) كـۆی (أمْـر)ە، (أَمْر)یـش، بـە مانـای حاڵەتـە (شَـأن) بـە كوردیـی هـەر پێـی دەگوتـرێ حـاڵ، یـان حاڵەتێـك كـە مـرۆڤ تێیدایـە، هەروەهـا وشـەی (أمْـر) چاوگـە بـۆ (أَمَرْتُـهُ) ئەگـەر كارێكـت بـە كەسـێك سـپارد بیـكات، (أُمـور) ، كۆیـە، (أَمْـر) وشـەیەكی گشـتییە بـۆ كـردەوەو بـۆ قسـان بـە گشـتیی بەكاردەهێـنرێ.

مانای گشتیی ئایەتەکان

خـوا ﷻ لـەم حـەوت ئایەتـەدا، حـەوت ڕاسـتیی گـەورەو گرنـگ دەخاتـەڕوو، دەیانکاتـە کۆتایـی ئـەم سـوورەتە موبارەکـە، سـەرەتا خـوا دەفەرمـوێ: ﴿ ٱسۡتَجِيبُواْ لِرَبِّكُم مِّن قَبۡلِ أَن يَأۡتِيَ يَوۡمٞ لَّا مَرَدَّ لَهُۥ مِنَ ٱللَّهِۚ ﴾، واتـە: ئـەی خەڵکینـە! وەڵامـی پەروەردگارتـان بدەنـەوە بـەر لـەوەی ڕۆژێـك بـێ لەلایـەن خـواوە گێڕانـەوەی بـۆ نیە. دەگونجـێ بانگکردنەکـە بـۆ خەڵکـی بـێ بـە گشـتیی، دەشـگونجێ مەبەسـت پێـی بێبڕوایـان و هاوبـەش بـۆ خـوا دانـەران بـێ، چونکـە دوایـی دەفەرمـوێ: ﴿ مَا لَكُم مِّن مَّلۡجَإٖ يَوۡمَئِذٖ وَمَا لَكُم مِّن نَّكِيرٖ ﴾، ئێـوە لـە سـزای خـوا هیـچ پەناگەیەکتـان نیـە لـەو ڕۆژەداو، ناشـتوانن نکووڵیـی بکـەن لـە خراپەکانتـان، دەشـتوانین بڵێیـن: بانگکـراوان و فەرمـان پێکـراوان بـەوە کـە بگەڕێنـەوە بـۆ لای خـوا، یـان بـەدەم بانگی خـواوەو بچـن، مرۆڤەکانـن بـە گشـتیی، کـە بـە تەئکیـد ئـەو کاتـە مرۆڤـەکان، چ ئـەوەی چاکـەکار بـێ، چ ئـەوەی خراپـەکار بـێ، بـڕوادارو بێبـڕوا، هیـچ کامیـان هیـچ پەنایـان نیـە، جگـە لـە پەنـای خـوا، هیـچ کەسـیش ناتوانـێ نکووڵیـی بـکات لـەوەی کردوویـەتی، ﴿ ٱسۡتَجِيبُواْ لِرَبِّكُم ﴾، بـە دەم بانگـی پەروەردگارتانـەوە بچـن، ﴿ مِّن قَبۡلِ أَن يَأۡتِيَ يَوۡمٞ لَّا مَرَدَّ لَهُۥ مِنَ ٱللَّهِۚ ﴾، بەرلـەوەی ڕۆژێـك بـێ کـە گێڕانـەوەی بـۆ نیـە، لـە لایـەن خـواوە، واتـە: خـوا نایگێڕێتـەوە، یاخـود: پێـش ئـەوەی ڕۆژێـك بـێ، لـە لایـەن خـواوە، گێڕانـەوەی بـۆ نیـە.

وشـەی (مَـرَدّ) دەگونجـێ بـە مانـای گێڕانـەوە (رَدّ) بـێ، (**الـرَدُّ: الرّجـع**) بەرپەرچدانـەوە، گێڕانـەوە دەشـگونجێ (مَـرَدّ) نـاوی شـوێن بـێ، شـوێنی بـوڵا گەڕانـەوە، شـوێنی سـەرپێ بـردن و پەنـا بـۆ بـردن، بـەڵام زیاتـر واپێدەچـێ مەبەسـت پێـی بەرپەرچدانـەوە بـێ، چونکە دوایـی دەفەرمـوێ: ﴿ مَا لَكُم مِّن مَّلۡجَإٖ يَوۡمَئِذٖ ﴾،

لەو ڕۆژەدا هیچ پەناگەیەکتان نیە، ﴿مَا لَكُم مِّن مَّلْجَإٍ يَوْمَئِذٍ﴾، ئەم (مِن)ە، زیاد کراوە بۆ تۆخکردنەوەی بێ پەنایی و بێ پەناگەیی، واتە: هیچ جۆرە پەناگەیەکتان نیە، هەر لە سەرەتای پەناگانەوە بگرە تاکو کۆتاییان، ﴿يَوْمَئِذٍ﴾ واتە: لەو ڕۆژەدا، ئەم تەنوینە لە شوێنی ڕستەیەکە، واتە: لەو ڕۆژەدا ئەوە ڕوودەدا، کە ڕوو دەدات، ﴿وَمَا لَكُم مِّن نَّكِيرٍ﴾، ئێوە لەو ڕۆژەدا هیچ نکووڵییکردنتان نیە.

دیسان (مِنْ)ی، سەر (نَكِيْر)، (زَائِدَة للتأْكِيد) بۆ جەختکردنەوە زیاد کراوە، هیچ جۆرە نکووڵییکردنێکتان بۆ نیە، چونکە هەموو شتێکتان لەسەر تۆمار کراوەو، شایەدتان لەسەر ڕادەگیرێن و، هیچ کەس ناتوانێ نکووڵیی لە هیچ کردەوەیەکی خۆی بکات.

﴿فَإِنْ أَعْرَضُوا﴾، ئنجا ئەگەر پشتیان هەڵکرد، یان لاملیان تێکردی، ﴿فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا﴾، ئێمە تۆمان بە پارێزەر نەناردۆتە سەریان، واتە: تۆمان نەناردوە بیانپارێزی لە لادان و خراپەو، ناچاریان بکەی بڕوابێنن، ﴿إِنْ عَلَيْكَ إِلَّا الْبَلَاغُ﴾، (إِنْ) لێرەدا بۆ لابردن (نَفِي)ە، یانی (مَا عَلَيْكَ) تۆ هیچ شتێکت لەسەر نیە جگە لە گەیاندن، تۆ تەنیا ئەوەت لەسەرە پەیامی خوایان پێبگەیەنی، ﴿وَإِنَّا إِذَا أَذَقْنَا الْإِنسَانَ مِنَّا رَحْمَةً فَرِحَ بِهَا﴾، ئێمە کاتێك بەزەییەك لە لایەن خۆمانەوە بە مرۆڤ دەچێژین، زۆر پێی شادمان و دڵخۆش دەبێ، بە پێی سیاق دەزانرێ کە لێرەدا مەبەست لە ئینسان، مرۆڤی بێبڕوایە، چونکە مرۆڤی بێبڕوایە کە بەهات و خۆشیی و نیعمەتی دنیا، زۆر دڵخۆش دەبێ، ﴿وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ﴾، بەڵام ئەو مرۆڤە بێبڕوایانە ئەگەر خراپەیەکیان بەسەربێ، بە هۆی ئەوەوە کە دەستەکانیان پێشیان خستوە، واتە: ئەگەر دەرهاویشتەی خراپەو تاوانەکانی خۆیان بێتە ڕێیان و ملیان بگرێ، ﴿فَإِنَّ الْإِنسَانَ كَفُورٌ﴾، ئەوکاتە ئینسان، زۆر سپڵەو پێ نەزانە، واتە: ئینسانی بێبڕوا، ئەو (أل)ە، کە بۆ ناساندنە، دەبێ بۆ (عهد) بێ، واتە: مرۆڤەکە، مرۆڤە

بێبڕوایەکە، زۆر سپڵەو پێنەزانە، کاتێك بەڵایەکی بەسەردێ، ناشوکریی دەکات و سپڵەیی دەنوێنێ، وەك هەرگیز خۆشیی نەدیبێ.

ئنجا دێتە سەر باسی بابەتێکی دیکە: ﴿ لِّلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ﴾، حوکمڕانیی ئاسمانەکان و زەوی هی خوایە، وشەی (مُلْك) بە مانای حوکمڕانیی دێ و، بە مانای خاوەندارێتیی دێ و، بە مانای باڵادەستیش دێ، بەڵام لێرەدا زیاتر مەبەست پێی باڵادەستیی و حوکمڕانییە، واتە: دەسەڵات و حوکمڕانیی ئاسمانەکان و زەوی هی خوایە، ﴿ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ﴾، هەرچی بیەوێ دروستی دەکات، خوا هەر شتێکی بوێ، دروستی کردوەو دروستی دەکات، هیچ شتێك لە ویستی خوا ﷻ عاسێ نابێ، ﴿ يَهَبُ لِمَن يَشَآءُ إِنَٰثًا ﴾، {وێنەیەك دێنێتەوە لەو شتانەی دروستیان دەکات} دەفەرموێ: بە هەر کەسێك کە بیەوێ مێینانیان پێدەبەخشێ، (کچان) ﴿ وَيَهَبُ لِمَن يَشَآءُ ٱلذُّكُورَ ﴾، هەر کەسێکیش بیەوێ نێرینانیان پێدەبەخشێ، (کوڕان).

﴿ أَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَإِنَٰثًا ﴾، یاخود بۆیان جووت دەکات، نێرینان و مێینان، واتە: کوڕان و کچانیان وێکڕا دەداتێ، ﴿ وَيَجْعَلُ مَن يَشَآءُ عَقِيمًا ﴾، هەر کەسێکیشی بوێ، نەزۆکی دەکات، نە کوڕی دەداتێ نە کچ، ﴿ إِنَّهُۥ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴾، بە دڵنیایی خوا زۆر زانایەو زۆریش توانایە، دەزانێ بۆچی ئەو چوار جۆرە مامەڵەیە دەکات و، حیکمەتی چییە لەو چوار جۆرە مامەڵەیە لەگەڵ مرۆڤەکاندا! هەیانە تەنیا کچانی پێدەداو، هەیانە تەنیا کوڕانی پێدەداو، هەیانە کچان و کوڕانی پێدەدات و هەشیانە هیچیانی پێنادا، خوا بە تواناشە، ئەوپەڕی توانای هەیە، وەك چۆن ئەوپەڕی زانیاریی و حیکمەت و لێزانیی هەیە، ئەوپەڕی تواناو دەستەڵاتیشی هەیە.

ئنجا دێتە سەر بابەتێکی دی: ﴿ وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُكَلِّمَهُ ٱللَّهُ إِلَّا وَحْيًا ﴾، هیچ مرۆڤێك بۆی نیە خوا بیدوێنێ، مەگەر سروشی بۆ بکات، ﴿ أَوْ مِن وَرَآيِٕ حِجَابٍ ﴾، یان لە پشت پەردەوە قسەی لەگەڵ بکات و بیدوێنێ، ﴿ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا ﴾، یاخود نوێنەرێك بنێرێ، ڕەوانەکراوێك بنێرێ، مەبەست پێی

فریشتەکانن، ﴿ فَيُوحِىَ بِإِذْنِهِۦ مَا يَشَآءُ ﴾، ئەو کاتە بە مۆڵەتی وی هەرچی بیەوێ وەك پەیامێکی پەنهان دەیگەیەنێ، واتە: بەو پێغەمبەرە (عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، کە خوا ویستوویەتی پەیامی خۆی بۆ بنێرێ، ﴿ إِنَّهُۥ عَلِىٌّ حَكِيمٌ ﴾، بە دڵنیایی خوا زانای کارزانە.

هەڵبەت ئێمە دوایی کورتە باسێك لەبارەی چۆنیەتی فەرمایشتکردنی خواوە، لەگەڵ مرۆڤەکاندا دەکەین، واتە: لەگەڵ پێغەمبەراندا (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، بۆیە لێرە هەروا بە کورتیی بەسەریدا دەڕۆین.

ئنجا خوا ﷻ باسی بابەتێکی دیکە دەکات: ﴿ وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا ﴾، هەر بەو شێوەیە لەلایەن خۆمانەوە، ڕووحێکمان بۆ تۆ ناردوە، دیارە دوێنراو پێغەمبەری خاتەمە، ئەی موحەممەد! ﷺ، لەلایەن خۆمانەوە ڕووحێکمان بۆ تۆ سروشکردوە، کە مەبەست پێی قورئانە، ﴿ مَا كُنتَ تَدْرِى مَا ٱلْكِتَٰبُ وَلَا ٱلْإِيمَٰنُ ﴾، پێشتر نەتدەزانی نە کتێب چییەو نە ئیمانیش چییە؟ (کتاب): دەگونجێ هەر مەبەست پێی کتێب بێ، دەشگونجێ مەبەست پێی بەرنامە بێ، چونکە کتێبەکەش بەرنامەکەی لە نێودایە، واتە: تۆ نەتدەزانی نە بەرنامە چییە، چۆن دەبێ ئەو کۆمەڵگایە پاك و چاك بکرێ و بەڕێوەببرێ، هەروەها نەتدەزانی ئیمانیش چییە؟ ئیمان بە زاراوە شەرعییەکەی، نەك بەو واتایەی کە هەندێك لە زانایان ئیمانیان بە خواناسیی لێکداوەتەوە، لە ئەنجامی زاڵبوونی بیرۆکەی ئیلحادو، کێشەو مشتومڕ هەبوون لەبارەی بەدیهێنەرایەتیی و، پەروەردگاریێتیی خواوە، ڕۆژگارێك بەسەر مسوڵماناندا هاتوە کە ئیمانیان لەوەدا کورت هەڵهێناوە، ئایا ئیعتیقادت بەوە کە خوا هەیە ﷻ یان نا؟ پێیان وا بووە هەر کەسێك ئیعتیقادی بەبوونی خوا هەبێ، مانای وایە ئیمانی هەیە! کە لە ڕاستییدا وانیە، ئەگەرنا پێغەمبەر ﷺ بەرلەوەی خواش نیعمەتی پێغەمبەرایەتیی و، وەحییشی پێ ببەخشێ، بە تەئکید پێغەمبەری خاتەم ﷺو، هەموو پێغەمبەران، هەر خواناس بوون، بەڵکو پێغەمبەری خاتەم ﷺ دەفەرموێ: {مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلاَّ

يُولَـدُ عَـلَى الْفِطْـرَةِ: فَأَبَـوَاهُ يُهَوِّدَانِـهِ، أَوْ يُنَصِّرَانِـهِ، أَوْ يُمَجِّسَـانِهِ﴾، (أخرجـه البخـاري: ١٢٩٢، ومسـلم: ٢٦٥٨، وأبـو داود: ٤٧١٤)، واتـە: هەمـوو منداڵێـك لەسـەر خـوارِسـك لـە دایـك دەبـێ، (لەسـەر زگـماکی خواناسـیی)، بـەڵام دوایـی بـاب و دایـکی دەیکەنـە جوولەکـە، یـان دەیکەنـە نەصرانیـی، یـان دەیکەنـە مەجووسـیی.

چ جـای پێغەمبـەران (**عَلَيْهِـمُ الصَّـلَاةُ وَالسَّـلَامُ**)، کـە خـاوەنی پاکتریـن ڕووح و، چاکتریـن مەعـدەن و، تەواوتریـن زگـماك بـوون، کەواتـە: کـە دەفەرمـوێ: پێشـتر نەتـدەزانی نـە کتێـب چییـەو نـە ئیـمان چییـە؟ مەبەسـت ئـەوە نیـە کـە پێغەمبـەر خـوای نەناسـیبێ، وەك بەداخـەوە زۆر لـە توێـژەرەوان وای لـێ تێگەیشـتوون، کـە دوایـی لـەو بـارەوە لەمەسـەلە گرنگەکانـدا ڕوونکردنـەوەی زیاتـر دەدەیـن، ﴿ وَلَـٰكِن جَعَلۡنَـٰهُ نُورٗا ﴾، بـەڵام ئێمـە گێڕامـان بـە ڕووناکییـەك، چیـمان گێـڕا بـە ڕووناکییـەك؟ واتـە: ئـەوەی کـە بـۆ تۆمـان کردۆتـە پەیـام، ئـەو پەیامـەو ئـەو قورئانەمـان گێـڕا بـە ڕووناکییـەك، (**جَعَلْنَـهُ**) ڕاناوەکـەی بـۆ قورئـان دەچێتـەوە، واتـە: ئێمـە ئـەو کتێبەمـان، ئـەو قورئانەمـان کـردە ڕووناکییـەك ﴿ نَّهۡدِي بِهِۦ مَن نَّشَآءُ مِنۡ عِبَادِنَا ﴾، هـەر کەسـێك بمانـەوێ لـە بەندەکانمـان پێـی ڕاسـتەڕێ دەکەیـن، لێـرەدا (**نهـدي**) بـە مانـای ڕێـی پێشـان دەدەیـن، نیـە، چونکـە خـوا ویسـتوویەتی و ڕێـی پێشـانی هەمـوو خەڵـك داوە، (نهـدي) لێـرەدا بەمانـای: ڕاسـتەڕێ دەکەیـن، دەیخەینـە سـەر ڕاسـتەڕێ، ﴿ وَإِنَّكَ لَتَهۡدِيٓ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ﴾، بـە دڵنیایـی تـۆش خەڵـك ڕێنمایـی دەکـەی بـەرەو ڕاسـتە شـەقام، لێـرەدا هیدایـەت بـە مانـای ڕێپێشـاندانە، نـەك بـە مانـای خسـتنە سـەر ڕاسـتەڕێ، چونکـە ڕاسـتەڕێ کـردن، تەنیـا بەدەسـت خوایـە، بەڵکـو ئـەرکی پێغەمبـەر ﷺ تەنیـا ڕێـی ڕاسـت نیشـاندانە.

کەواتـە: هـەر لـەم ئایەتـە موبارەکـەدا وشـەی هیدایـەت، بـە دوو واتایـان هاتـوە، بـە مانـای ڕاسـتەڕێ کـردن، چونکـە هـەر خـوا دەتوانـێ خەڵـك ڕاسـتەڕێ بـکات و، بـە ئامانـج بگەیەنـێ، بـە مانـا مانـای ڕێ پێشـاندان، کـە ئـەوە ئـەرکی پێغەمبـەرە ﷺ ڕێ پێشـانی خەڵـك بـدات.

ئنجا پێناسەی ﴿صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ﴾ دەكات، دەفەرموێ: ﴿صِرَٰطِ ٱللَّهِ ٱلَّذِي لَهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۗ﴾ ڕاستەڕێ، كام ڕاستەڕێ؟ ڕێی ئەو خوایەی كە هەرچی لە ئاسمانەكان و زەویدا هەیە هی ئەوە، ﴿أَلَآ إِلَى ٱللَّهِ تَصِيرُ ٱلۡأُمُورُ﴾، بزانن! تەنیا كاروبارەكان بەرەو لای خوا دەچن، سەرەنجامی هەموو كاروبارەكان دەگەڕێتەوە بۆ لای خوا.

كەواتە: ئێوەش ئەی مرۆڤەكان! خۆتان ئامادە بكەن، بۆ دیداری خوا ﷻ بزانن چۆن و بە چ شێوەیەك دەچنەوە خزمەتی؟ خوا لەو كەسانەمان بگێڕێ كە بەسەری بەرزو، بەڕووی سوورو، بەدەستی پڕو، توێشووی باشەوە، دەگەڕێنەوە بۆ خزمەت خوای پەروەردگاری جیهانییان.

مەسەلە گرنگەكان

مەسەلەی یەكەم:

فەرمانكردنی خوا بە وەڵامدانەوەی پەیامەكەی و، ترس و بیم هەبوون لە ڕۆژی دوایی، كە خوا بەرپەرچی ناداتەوەو، بیبڕوایانیش هیچ پەنایەكیان نیەو نكوولییش ناكەن لە خراپەكانیان، پاشان فەرمانكردن بە پێغەمبەر ﷺ كە ئەو پارێزەر نیە بەسەریانەوە، بەس گەیاندنی پەیامی خوای لەسەرە، ڕاگەیاندنی ئەو ڕاستییەش كە مرۆڤی بێبڕوا، بە هات و خۆشیی زۆر دڵخۆش و بوغڕا دەبێ و، بە نەهات و زیان و ناڕەحەتییانیش، زۆر سپڵەو ناشوكر دەبێ:

خوا دەفەرمووێ: ﴿ ٱسۡتَجِيبُواْ لِرَبِّكُم مِّن قَبۡلِ أَن يَأۡتِيَ يَوۡمٞ لَّا مَرَدَّ لَهُۥ مِنَ ٱللَّهِۚ مَا لَكُم مِّن مَّلۡجَإٖ يَوۡمَئِذٖ وَمَا لَكُم مِّن نَّكِيرٖ ﴿٤٧﴾ فَإِنۡ أَعۡرَضُواْ فَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ عَلَيۡهِمۡ حَفِيظًاۖ إِنۡ عَلَيۡكَ إِلَّا ٱلۡبَلَٰغُۗ وَإِنَّآ إِذَآ أَذَقۡنَا ٱلۡإِنسَٰنَ مِنَّا رَحۡمَةٗ فَرِحَ بِهَاۖ وَإِن تُصِبۡهُمۡ سَيِّئَةُۢ بِمَا قَدَّمَتۡ أَيۡدِيهِمۡ فَإِنَّ ٱلۡإِنسَٰنَ كَفُورٞ ﴿٤٨﴾ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم دوو ئایەتە، لە نۆ بڕگەدا:

١)- ﴿ ٱسۡتَجِيبُواْ لِرَبِّكُمۡ ﴾، وەڵامی پەروەردگارتان بدەنەوە، (إسْتَجَابة) لە گەڵ (إجَابَة) یەك واتایان هەیە، (أجَابَ) یانی وەڵامی دایەوە، كەواتە: (أجِيبُوا) وەڵامبدەنەوە، (إسْتَجِيبُوا) یانی: وەڵام بدەنەوە، بەڵام جیاوازییان چییە؟ جیاوازییان ئەوەیە كە (أجِيبُوا) (س) و (ت)ی، خراونە سەر، بۆ جەختكردنەوەیە، واتە: زۆر بەجیددیی و زۆر بە چاكیی بە دەم بانگەوازی پەروەردگارتانەوە بچن، ئەم (ل)ش كە دەفەرمووێ: ﴿ ٱسۡتَجِيبُواْ لِرَبِّكُمۡ ﴾ دیسان بۆ جەختكردنەوەیە، وەك (حَمَدتُهُ)، (حَمَدتُ لَهُ)، (حَمَدْتُهُ) واتە:

ستایشم کرد، بەڵام (حَمَدتُ لَهُ) واتە: ستایشم کرد، بەتایبەتی بۆ وی، لێرەش کە دەفەرموێ: ﴿ ٱسۡتَجِيبُواْ لِرَبِّكُم ﴾ دەشیتوانی بفەرموێ: (إسْتَجيبُوا رَبَّكُم)، بەڵام ئەمە یانی: وەڵامێك بدەنەوە شایستەی پەروەردگارتان بێ و، بە دەم پەروەردگارتانەوە بچن، بە شێوەیەك كە شایستەی ئەو بێ، بە دڵنیاییش مەبەست لە بە دەم پەیامی پەروەردگارەوە چوون و، وەڵامی پەروەردگاردانەوە، ئەوەیە كە ئەو پەیامەی پێغەمبەرەكەی ﷺ پێیان دەگەیەنێ، بە دڵ و گیان لێی وەربگرن و، ئەوەی تێیدایە، جێبەجێی بكەن.

٢)- ﴿ مِّن قَبۡلِ أَن يَأۡتِيَ يَوۡمٞ لَّا مَرَدَّ لَهُۥ مِنَ ٱللَّهِ ﴾، بەرلەوەی ڕۆژێك بێ كە لەلایەن خواوە گێڕانەوەی بۆ نیە، یان: بەرلەوەی ڕۆژێك بێ لەلایەن خواوە، كە گێڕانەوەو بەرپەرچدانەوەی بۆ نیە. ﴿ لَّا مَرَدَّ لَهُۥ مِنَ ٱللَّهِ ﴾ یانی:

أ/ (لا رَدَّ لَهُ مِنَ الله) خوا بەرپەرچی ناداتەوە.

ب/ (لا رَدَّ لليوم الذي يأتي مِنَ الله) ئەو ڕۆژەی لەلایەن خواوە، دێ، بەرپەرچدانەوەی بۆ نیە.

وشەی (مَرَدّ: مَصْدَرُ مِيْمِيٌّ بِمَعْنى الرَدّ) (مَرَدّ): چاوگێكی میمییە بە مانای (رَدّ)، (رَدّ)یش، هەم بە مانای گێڕانەوە (رجع) دێ، هەم بە مانای بەرپەرچدانەوەو لابردن و پاڵپێوەنان (دفع) دێ، واتە: ئەو ڕۆژە كە هات لە لایەن خواوە، بەرپەرچدانەوەی بۆ نیە، چونكە (لا) بۆ (نفي الجنس)ە، یانی: هیچ جۆرە بەرپەرچدانەوەیەكی بۆ نیە، یاخود: خوا ئەو ڕۆژەی كە هێنا، خۆی بەرپەرچی ناداتەوە، سیستمی خوایە، ئێستا دنیایەو دوایی ڕۆژی دواییە، هەر كام لە شتەكان لە كاتی خۆیاندا دێن.

٣)- ﴿ مَا لَكُم مِّن مَّلۡجَإٖ يَوۡمَئِذٖ ﴾، لەو ڕۆژەدا هیچ پەناگەیەكتان بۆ نیەو، هیچ نكووڵییكردنیشتان نیە، (مِنْ) لە: ﴿ مَا لَكُم مِّن مَّلۡجَإٖ ﴾ كە زیادكراوە بۆ تۆخ كردنەوەی ئەوەیە كە هیچ جۆرە پەناگەیەك نیە، واتە: هەر لە سەرەتای پەناگانەوە بگرە تاكو كۆتایی، هەروەها (من)ی ﴿ مِّن نَّكِيرٖ ﴾، دیسان ئەویش بۆ جەختكردنەوە زیادكراوە (زائدة للتأكيد) واتە: هیچ جۆرە نكووڵییكردنێكتان بۆ نیە، نە كەم نەزۆر،

(مَلْجَأ): شوێنی (لجأ)ە، (لجأ)یش، بریتیە لەوەی مرۆڤ بەرەو شوێنێك بچێ، کەواتە: (مَلْجَأ) پەناگە، ئەو شوێنەیە کە مرۆڤ بۆی دەچێ تاکو لەوێدا خۆی بپارێزێ و خۆی پەنا بدات.

٤)- ﴿وَمَا لَكُم مِّن نَّكِيرٍ﴾، هیچ جۆرە نکووڵییکردنێکتان بۆ نیە، بۆ ئەوەی پێی سزا دەدرێن، هیچ بوارتان نیە، مەگەر دان پێداهێنان بەبێ لاملیی، وشەی (إِنْكَار) بە مانای بەرپەرچدانەوەش دێ، دەگوترێ: (أَنْكَرْتُ: إِذَا فَعَلْتَ بِهِ فِعْلاً يَرْدَعُهُ)، (أَنْكَرْتُ عَلَيْهِ) واتە: بەرپەرچم دایەوە، شتێکم کرد ئەو بەرپەرچ بدرێتەوەو بگەڕێتەوە، واتە: ئێوە هیچ جۆرە نکووڵییکردنێکتان بۆ نیەو، ناچارن دان پێدا بنێن، یاخود هیچ جۆرە بەرپەرچدانەوەیەکتان بۆ نیە، چونکە (أَنْكَرْتُ عَلَيْهِ) واتە: نەمهێشت بیکات، یان: ڕەخنەم لێگرت، بە مانای ڕەخنەلێگرتن دێ و، بە مانای دەستگرتن و نەهێشتنیش دێ، فەرمان بە چاکەو ڕێگریی لە خراپە، ڕێگرییەکە جاری وایە بە قسەیەو، جاری وایە بە دەستە، وەك لەم فەرمایشتەدا هاتوە: {مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ، وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ}، (أخرجه مسلم: ٤٩، وأبو داود: ١١٤٠، والترمذي: ٢١٧٢، وَالنَّسَائِي: ٥٠٠٨، وابن ماجه: ٤٠١٣) واتە: هەر کامێك لە ئێوە خراپەیەکی بینی با بە دەست نەیهێڵێ، ئەگەر نەیتوانی بە زمانی، ئەگەر نەیتوانی بە دڵێ و، ئەوەش بێهێزترینی بڕوایە.

٥)- ﴿فَإِنْ أَعْرَضُوا۟ فَمَآ أَرْسَلْنَٰكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا﴾، ئنجا ئەگەر هەر پشتیان هەڵکردو ڕوویان وەرگێڕا، ئێمە تۆمان نەناردوە بەسەریانەوە پارێزەر بی، واتە: تۆ کەمتەرخەم نی لە بەرانبەر ئەواندا، تۆ پەیامی خوات پێگەیاندوون، ئنجا کە ئەوان ڕێی ڕاست ناگرن، بەرپرسیارییەتەکە لە ئەستۆی تۆدا نیە، ئەمە دڵدانەوەی پێغەمبەر ﷺ و هەر کەسێکە کە لە ڕێی پێغەمبەرەوە دەچێ و، پەیامی خوا بە ڕوونیی بە خەڵك دەگەیەنێ.

٦)- ﴿إِنْ عَلَيْكَ إِلَّا ٱلْبَلَٰغُ﴾ تۆ جگە لە گەیاندن هیچی دیکەت لەسەر نیە. (إِنْ) لێرەدا بە مانای (مَا)یەو بۆ لابردن (نفي)ە، واتە: تۆ هیچت لەسەر نیە: (مَا عَلَيْكَ) هیچ شتێکت لەسەر نیە، ﴿إِلَّا ٱلْبَلَٰغُ﴾ جگە لە گەیاندن، (البَلَاغ: التَّبْلِيغ) پێڕاگەیاندن.

٧)- ﴿ وَإِنَّآ إِذَآ أَذَقْنَا ٱلْإِنسَـٰنَ مِنَّا رَحْمَةً فَرِحَ بِهَا ﴾، ئێمە هەر کاتێك بەزەییەکمان لە خۆمانەوە بە مرۆڤ چێژت، زۆر پێی دڵخۆش دەبێ، (إذَا) لێرەدا: (**تَدُلُّ عَلَى تَحَقُّقِ كَثْرَةِ وُقُوعِ شَرْطِها، بِخِلَافِ «إنْ» فهي تَدُلّ عَلَى نَدْرَةِ وُقُوعِهِ**) وشەی (إذَا) کاتێك دەچێتە سەر شتێك، مانای وایە مەرجەکەی زۆر دێتەدی، ﴿ وَإِنَّآ إِذَآ أَذَقْنَا ٱلْإِنسَـٰنَ مِنَّا رَحْمَةً ﴾، ئێمە هەرکات بەزەیی خۆمان بە مرۆڤ چێژت، یانی: زۆرجار پێی دەچێژین، بەڵام (إنْ) بەدەگمەن مەرجەکەی دێتەوی، ﴿ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌۢ ﴾ ئەگەر خراپەو ناخۆشییەکیان بە سەرهات...

﴿ فَرِحَ بِهَا ﴾، زۆر پێی دڵخۆش دەبێ، (**الفَرَحُ: السُّرُورُ الشَّدِيْدُ، لِذَا لَمْ يَأْتِ فِي القُرْآنِ إلاَّ مُقْتَرِناً بِالذَّمِّ**) وشەی (فَرَح) واتە: دڵخۆشیی زۆر، زۆر شادمان بوون، هەر بۆیە لە قورئاندا بە زۆریی لە حاڵەتی زەمدا هاتوە: ﴿ لَا تَفْرَحْ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْفَرِحِينَ ﴿٧٦﴾ ﴾القصص، لە زۆر شوێندا خوا زەمی کافرەکانی کردوە کە بە دنیاو نیعمەت و خۆشییەکانی زۆر دڵخۆش دەبن، تەنیا لە حاڵێکدا، زۆر دڵخۆشبوون باشە، کە پەیوەندیی بە پاداشتی خواوە، یان شتی مەعنەوییەوە هەبێ، وەك خوا دەفەرموێ: ﴿ قُلْ بِفَضْلِ ٱللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِۦ فَبِذَٰلِكَ فَلْيَفْرَحُواْ هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٥٨﴾ ﴾یونس، هەروەها دەفەرموێ: ﴿ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ ٱلْمُؤْمِنُونَ ﴿٤﴾ بِنَصْرِ ٱللَّهِ ﴿٥﴾ ﴾الروم، ئەو شتانەی کە پەیوەندییان بە خواوە هەیە، بە لایەنی مەعنەوییەوە، پاداشتی ڕۆژی دوایی، شایستەی ئەوەن مرۆڤ زۆر دڵی پێخۆشبن.

لێرەدا کە دەفەرموێ: ئێمە هەرکات بەزەییمان لە خۆمانەوە بە مرۆڤ چێژت، لێرەدا مەبەست مرۆڤی بێبڕوایە، کە لە کاتی هات و نیعمەتدا، زۆر دڵخۆش دەبێ و پێی بوغڕاو لە خۆبایی دەبێ.

٨)- ﴿ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌۢ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ﴾ بەڵام ئەگەر خراپەیەکیان بەهۆی کردەی دەستیانەوە تووش بوو، (إن) ئەوە دەگەیەنێ ئەو شتە کەمتر بێتەدی، بەڵام (إذا) بۆ شتێکە کە زیاتر بێتەدی، بۆیە بۆ پێشخستنی خۆشیی و ڕەحمەت (إذا)ی،

بەكارهێناوە، بەڵام بۆ تووشبوونی ناخۆشیی و بەڵا (إن) بەكارهێناوە: ﴿وَإِن تُصِبۡهُمۡ سَيِّئَةُۢ﴾، یانی: ئەگەر جارێك لەجاران خراپەیەكیان بەسەرهات، ﴿بِمَا قَدَّمَتۡ أَيۡدِيهِمۡ﴾، ئەویش بەهۆی ئەوەوە كە دەستەكانیان پێشیانخستوە.

٩)- ﴿فَإِنَّ ٱلۡإِنسَٰنَ كَفُورٞ﴾، ئەوە مرۆڤ (واتە: مرۆڤی بێبڕوا) زۆر سپڵەیەو پێ نەزانە، لێرەدا بە تەئكید ناتوانین بڵێین: (أل) سەر (الإنسان) بۆ (جنس)ەو مەبەست پێی هەموو مرۆڤەكانن، چونكە مرۆڤانی بڕوادار كاتێك خوا بەزەییەكی خۆییان پێدەچێژێ و، چاكەیەكیان بۆ دێنێتە پێش، ستایشی خوای لەسەر دەكەن و دڵخۆش دەبن، بە بەزەیی خوا، نەك بە خودی نیعمەتەكە، ئەگەر بەڵاو ناڕەحەتییەكیشیان بەسەر بێ، ئەوان لە جیاتی ئەوەی سپڵەیی بكەن بەرانبەر بە خوا، بە خۆیاندا دەچنەوە، چاو بە خۆدادەگێڕنەوەو دەزانن ئەوە سزای خراپەیەك لە خراپەكانیانەوە، دەرهاویشتەی كردەوە خراپەكانی خۆیانە، بۆیە (أل) سەر (الانْسَان) یان دەبێ بڵێین: (أل)ی (عهد) ە، واتە: مرۆڤە بێبڕوایەكان، یاخود ئەگەر بڵێین: بۆ سەرجەم (جنس)ە، واتە: سەرجەم مرۆڤە بێبڕوایەكان، بەو شێوەیەن.

مەسەلەی دووەم:

ڕاگەیاندنی حوکمڕانیی و دەسەڵاتداریی ڕەهای خوا بۆ ئاسمانەکان زەوی (گەردوون) کە هەرچی بیەوێ، دەیخوڵقێنێ، کچان یان کوڕان بە تەنیا، یان وێکڕا بە هەر کەس بیەوێ دەبەخشێ و، هەندێک کەسیش نەزۆک دەکات و هیچی پێنادات، خواش خاوەنی ئەوپەڕی زانایی و توانایییە:

خوا دەفەرموێ: ﴿ لِّلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ۚ يَهَبُ لِمَن يَشَآءُ إِنَٰثًا وَيَهَبُ لِمَن يَشَآءُ ٱلذُّكُورَ ﴿٤٩﴾ أَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَإِنَٰثًا ۖ وَيَجْعَلُ مَن يَشَآءُ عَقِيمًا ۚ إِنَّهُۥ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿٥٠﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە، لە حەوت بڕگەدا:

١)- ﴿ لِّلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ﴾، (**الْمُلْكُ: السُّلْطَان وَالحُكْمُ**): (**ملك**) بریتیە لە دەسەڵات و حوکمڕانیی، خاوەنی (**إعراب القرآن**) ئاوا پێناسەی (**مُلْك**) دەکات: (**المُلْكُ بِالضَّمّ: الإِسْتِيلَاء عَلَى الشَّيء وَالتَّصَرُّفِ بِهِ حَسْبُ المَشِيْئَة**)[1]، وشەی (**مُلْك**) بە بۆر، بریتیە لە دەسەڵات ڕانواندن بەسەر شتێکداو، دەستتێوەردانی بە پێی ویست و خواست، بەڵام (**مِلْك**) بە ژێری میمەکە، یانی: شت هەبوون، (**مُلْك**)یش یانی: دەسترۆیشتوویی و حوکمڕانیی، ﴿ لِّلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ﴾، واتە: حوکمڕانیی و باڵادەستیی لە ئاسمانەکان و زەویدا هی خوایە ﷻ.

٢)- ﴿ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ﴾، هەرچی بیەوێ دروستی دەکات، یانی: هەرچی بیەوێ دروستی بکات، دروستی دەکات، هیچ شتێك لە بەر ویستی بێ سنووری خوا ﷻ عاسێ نابێ، ئنجا خوا ﷻ نیشانەیەك لە بێسنووریی دەسەڵاتی خۆی، هەروەها دەسترۆیشتوویەتیی خۆی، دەخاتەڕوو، دەفەرموێ:

---

(١) ج٩، ص٥١ و٥٢.

٣)- ﴿ يَهَبُ لِمَن يَشَآءُ إِنَٰثًا ﴾، هەر كەسێك بیەوێ، مێینانی پێدەبەخشێ.

٤)- ﴿ وَيَهَبُ لِمَن يَشَآءُ ٱلذُّكُورَ ﴾، هەر كەسێكیش بیەوێ، نێرینانی پێدەبەخشێ.

زانایـان لـەو بـارەوە قسـەیان كـردوە، بۆچـی خـوا ﷻ مێینـە (كچـان)ی پێشخسـتوون؟ دەڵێـن: (قَـدَّمَ الإنَـاث لإثْبَـاتِ طَلَاقَـة القُـدْرةِ الحَكِيْمَـة، أو تَكْرِيْمـاً لَهُـنَّ)، دەگونجـێ لەبـەر دوو هـۆكاران مێینـەی پێشخسـتبن،

یەكەم: بۆ ئیسپات و سەلماندنی ئەوە كە دەستەڵاتی كاربەجێیانەی خوا، هیچ كۆت بەندێكی لەسەر نیە، ئنجا لەبەر ئەوەی عورفی كۆمەڵگاكان بە زۆریی وایە بوونی كوڕیان پێخۆشترە، خوا كچی پێشخستوون، واتە: ئەوەی كە ئێوە پێتان خۆش نیەو، بەهەڵەشدا چوون، ئەوەتان پێ دەدا!!

دووەم: ئەوە وەك ڕێزگرتنە لە ئافرەتان، بۆیە ئافرەتانی پێشخستوون، لەبەر ئەوەی لە زۆربەی كۆمەڵگاكاندا وەك پێویست ڕێز لە ئافرەتان ناگیرێ، بە تایبەت ئەوانەی زۆر باسی ئافرەت دەكەن، (فیمینیستەكان) ئەوانە زیاتر سووكایەتیی بە ئافرەت دەكەن، وەك كاڵایەكی بازرگانیی، وەك ئامرازێكی پێڕابواردن، تەماشای دەكەن، لە ڕاستییدا پێهەڵداگوتنەكەیان، زیاتر صابوون لە بنی پێدانیانەو كڵاو لەسەر نانیانە، كێت بینی زۆر بە ئافرەتاندا هەڵدەڵێ، دوایی تەماشای بكەو لێی وردبەوە، زۆر بە سووكیی تەماشای ئافرەت دەكات، وەك ئامڕازێك كە پێی ڕابوێررێ، تەماشای دەكات، بۆیە پێی خۆشە ڕووتی بكاتەوە، پێی خۆشە ئەو ئافرەتە مێینایەتیی خۆی زیاتر دەربخات، نەك وەك مرۆڤێك بێتە بەرچاو!!

بـەڵام ئیسـلام دەیـەوێ ئافـرەت وەك مـرۆڤ بێتـە بەرچـاو، بۆیـە دەڵـێ: دەبـێ فـڵان پۆشـاكە لەبەربكـەی و، بـەو شـێوەیە هەڵسـوكەوت بكـەی، ئەو سـنوورانەی شـەریعەت دایانـدەنـێ بـۆ ئافـرەت، بـۆ ڕێزلێگرتنـی ئافرەتـە، بـۆ دەركەوتنـی ئافرەتـە وەك مرۆڤێـك، نـەك وەك مێینەیـەك، بـەڵام ئەوانـەی بەئافـرەت هەڵدەڵێـن، بـە تایبـەتی لـە ڕۆژگاری ئێسـتاماندا، دەیانـەوێ حەیـاو حیشـمەتی لـێ دابڕنـن و لـە بـەرگ و پۆشـاك دایبڕنـن

و ڕووتی بکەنەوە، لەبەر ئەوەی تەنیا وەك مێینەیەك تەماشای دەكەن، وەك چۆن درندە تەماشای نێچیر دەكات، ئەوانیش ئاوا تەماشای ئافرەت دەكەن!!

٥)- ﴿ أَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَإِنَٰثًا ﴾، یاخود بۆیان جووت دەكات، نێرینان و مێینان، واتە: بە جووتە دەیانداتێ، هەم كوڕان و هەم كچان، (اا**التَّزْوِيجُ: هَا هُنَا هُوَ الْجَمْعُ بَيْنَ الْبَنينَ وَالْبَنَات، تَقُولُ الْعَرَبُ: زَوَّجْتُ بين إِبلِي، إِذَا جَمَعَ بَيْنَ الْكِبَارِ وَالصِّغَارِ**) (**تزْوِيج**): لێرەدا كۆكردنەوەی كوڕان و كچانە پێكەوەو جووتكردنیانە، عەرەب دەڵێن: (**زَوَّجْتُ بَيْنَ إِبلِي**) حوشترەكانم جووت كردن، ئەگەر حوشترە گەورەو بە تەمەنەكان و بێچوو و كەم تەمەنەكانی پێكەوە هێنان.

(**التَّزْوِيجُ: قَرْنُ الشَّيْءِ بِشَيْءِ آخَرَ فَيَصِيرَانِ زَوْجاً**) (**تَزْوِيج**): بریتیە لە جووتكردنی شتێك لەگەڵ شتێكی دیكەدا، هەردووكیان پێیان دەگوترێ: زەوج، بۆ وێنە: جووتە پێڵاو پێیان دەگوترێ: (جووت) (**زَوجُ النَّعْلَيْن**) بە هەر كامێكیان دەگوترێ: زەوج، نەك بە هەردووكیان ئنجا پێیان بگوترێ: زەوج، ژن و مێردیش بە هەردووكیان دەگوترێ: زەوج، وەك خوا دەفەرمووێ: ﴿ وَقُلْنَا يَٰٓـَٔادَمُ ٱسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ ٱلْجَنَّةَ ﴿٣٥﴾ ﴾البقرة، هەم ئافرەت پێی دەگوترێ زەوج، هەم پیاویش پێی دەگوترێ زەوج.

كەواتە: ﴿ أَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَإِنَٰثًا ﴾، واتە: بۆیان جووت دەكات، نێرینان و مێینان پێكەوە دەیانداتێ.

٦)- ﴿ وَيَجْعَلُ مَن يَشَآءُ عَقِيمًا ﴾، هەر كەسێكیش بیەوێ نەزۆكی دەكات، (**العَقِيمُ: الَّذِي لاَ يُولَدُ لَهُ، رَجَلاً كَانَ أَوِ امْرَأَةً**) (**عَقِيم**) واتە: نەزۆك، ئەوەیە كە منداڵی نەبێ، ئنجا چ پیاو بێ چ ئافرەت، بەڵام هەندێكیان دەڵێن: بە تایبەت بۆ ئافرت بەكاردێ، ﴿ قَالَتْ يَٰوَيْلَتَىٰٓ ءَأَلِدُ وَأَنَا۠ عَجُوزٌ وَهَٰذَا بَعْلِى شَيْخًا ﴿٧٢﴾ ﴾هود، گوتی: ئەی هاوار بۆ من! ئایا منداڵم دەبێ كە ئافرەتێكم بوومە پیرەژن و، ئەمەش مێردەكەمە پیرە؟! بەڵام وشەی (**عَقِيم**) كە لێرە خوای بەرز هێناویەتی واتە: نەزۆك و بێ وەچە، بێ وەجاخ، ئەوكاتە هەردووكیان دەگرێتەوە، بەڵام كە بڵێی: نەزۆك هەر ئافرەت دەگرێتەوە، چونكە بەس ئافرەتە تۆلی دەبێ و حەملی دەبێ.

٧)- ﴿إِنَّهُۥ عَلِيمٌ قَدِيرٌ﴾، بە دڵنیایی خوا زانای توانایە.

لێرەدا زانایان قسەیان کردوە لەوبارەوە کە بۆچی خوا ﷻ باسی جۆرێکی دیکە لە مرۆڤانی نەکردوە؟ چونکە مرۆڤ نێری هەیەو مێی هەیە، بەلام جۆرێکی دیکەشی هەیە پێی دەگوترێ: نێرەمووك (خُنْثَى) نە نێرەو نە مێ، نێرەمووك، هەندێك لە زانایان دەڵێن: بۆیە خوا لە قورئاندا باسی نەکردوە، چونکە دەگمەنە، یانی: لە سەدان مرۆڤ و لە هەزاران، یەکێکیان وا دەردەچێ کە بەو شێوەیە بێ و ئەوانیش جۆراو جۆرن.

(القرطبي) لە (إبن العربي) دەیهێنێ کە گوتوویەتی: (**وَقَدْ أَنْكَرَ قَوْمٌ مِنْ رُءُوسِ الْعَوَامِّ وُجُودَ الْخُنْثَى بِدَلِيْلِ عَدَمِ ذِكْرِه**)[1]، واتە: خەڵکێك لە عەوامان، بوونی نێرەمووك (خُنْثَى)یان، نکووڵییلێکردوە، لەبەر ئەوەی باس نەکراوە!

بەلام لە ڕاستییدا ئەو قسەیە هیچ نیەو لە واقیعدا هەیە، کەسانێك هەن وان، ئنجا ڕەنگە هەبێ بە لای ئافرەتایەتییدا بشکێتەوەو، هەیە بە لای پیاوەتییدا بشکێتەوەو، هەیە هەردووك لای وەك یەك و یەکسانن.

لەو بارەشەوە ئەمە دەقە هاتوە، {**عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ جَسْرٍ قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ مَعْقِلٍ وَأَشْيَاخَهُمْ يَذْكُرُونَ: أَنَّ عَلِيًّا** ﷺ، **سُئِلَ عَنِ الْمَوْلُودِ: لَا يُدْرَى أَرَجُلٌ أَمْ امْرَأَةٌ؟ فَقَالَ عَلِيٌّ: يُوَرَّثُ مِنْ حَيْثِ يَبُولُ** } (**أخرجه: البيهقي: ١٢٢٩٤، وابن أبي شيبة: ٣١٣٦٤، والدارمي: ٣٠١٢، وَصَحَّحَهُ الألباني في الإرواء تحت حديث: ١٧١٠**).

واتە: عەلی ﷺ پرسیاری لێکرالە بارەی منداڵێکەوە، کە هەم ئەندامی نێرینەی هەیە، هەم هی مێینەی هەیە؟ (ئایا چۆن میراتی دەدرێتێ؟) گوتی: لە کوێوە میز دەکات؟ (واتە: لە هەر کامیانی میزی کرد حوکمی ئەوەیان هەیە).

---

(١) التحرير والتنوير: ج١٦، ص٤٢.

نێرەمووك (خُنْثَى) ئەوەیە كە هەردوو ئەندامی نێرینەو مێینەی هەبن، بەڵام خوا ﷻ باسی نەكردوە لەبەر ئەوەی حاڵەتێكی دەگمەنە، بەڵام زانایان لە كتێبە فیقهییەكاندا زۆر قسەیان كردوە، چونكە نێرەمووك (خُنْثَى): چەند حاڵەتێكی هەن، هەیە حاڵەتی مێینەكەی بەهێزترەو، هەیە حاڵەتی نێرینەكەی بەهێزترە، هەشە هەردووكی وەك یەكن و پێی دەگوترێ: (خُنْثَى مُشْكِل) لە كتێبە فیقهییەكاندا لەو بارەوە زۆر قسەكراوە.

مەسەلەی سێیەم:

خوا ﷻ تەنیا بەسێ شێوازان پەیامی تایبەتیی خۆی بۆ مرۆڤە هەڵبژاردەکان، بۆ پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، دەنێرێ: دواندنی پشت پەردەو، خستنە نێو دڵ و، نێردراویی فریشتە ناردن:

خوا دەفەرمووێ: ﴿وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِن وَرَآيِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَآءُ إِنَّهُ عَلِيٌّ حَكِيمٌ ﴿٥١﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە، لە سێ بڕگەدا:

١)- ﴿وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِن وَرَآيِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا﴾، هیچ مرۆڤێك بۆیە نیە خوا بیدوێنێ، مەگەر بەپەنامەکیی (بیخاتە نێو دڵ). مەبەست لە دواندنی خوا ﷻ و فەرمایشتکردنی، گەیشتنی مەبەستی خوایە بە پێغەمبەر ﷺ، ئنجا ئەو گەیشتنە، چ بە هۆی قسەیەکەوە بێ کە ئەو پێغەمبەرە دەیبیستێ، وەك مووسا ﷺ فەرمایشتی خوای بیست: ﴿وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا ﴿١٦٤﴾﴾النساء، یاخود بە هۆی قسەیەکەوە بێ کە فریشتە لە لایەن خواوە دەیگەیەنن بە پێغەمبەر ﷺ، یاخود زانیارییەك بێ بخرێتە دڵی ئەو پێغەمبەرەوە ﷺ، ئەویش دڵنیایی (یقین)ی بۆ پەیدادەبێ، کە ئەو زانیارییە خوا بۆی ناردوە. تەنیا لەو سێ ڕێیەوەیە، خوا پەیامی خۆی بۆ پێغەمبەران ناردوە:

أ- ﴿إِلَّا وَحْيًا﴾، مەگەر سروشی بۆ بکات، یانی: بیخاتە نێو دڵ.

ب- ﴿أَوْ مِن وَرَآيِ حِجَابٍ﴾، یان لە پشت پەردەوە، واتە: ڕاستەوخۆ خوا بیدوێنێ، بەڵام لە پشت پەردەوەو خوا نابینێ.

ج)- ﴿أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا﴾، یاخود ڕەوانەکراوێك بنێرێ، نێردراوێك بنێرێ، کە فریشتەیە.

٢)- ﴿فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَآءُ﴾، (فَيُوحِي: يُبَلِّغُ وَيُوصِلُ بِإِذْنِ الله) ئنجا بە مۆڵەتی خوا پێڕابگەیەنێ و بگەیەنێ.

٣)- ﴿إِنَّهُۥ عَلِيٌّ حَكِيمٌ﴾، بە دڵنیایی خوا زۆر بەرزەو، زۆریش کارزانە، بەرزیی خوا بێسنوورەو، کاربەجێیی خواش ﷻ بێسنوورە.

وەحیی لە ڕووی زمانەوانییەوە: (الوَحي: الإِشَارَةُ الخَفِيَّةُ، ويُطْلَقُ عَلَى مَا يَجِدُهُ المَرْءُ فِي نَفْسِهِ دَفْعَةً كَحُصُولِ مَعْنَى الكَلَامِ فِي نَفْسِ السَّامِعِ) (وَحي): بە مانای ئاماژەیەکی پەنهان دێت، هەروەها بۆ ئەوەش بەکاردەهێنرێ کە مرۆڤ زانیارییەك لە دڵی خۆیدا هەست پێدەکات، وەك چۆن کەسێك قسەیەك دەبیستێ، یەکسەر مانایەکەی دێتە نێو دڵییەوە، ئەویش ئاوا مانایەکی دێتە نێو دڵەوە، ئەوە پێی دەگوترێ وەحیی، واتە: پێگەیاندنێکی پەنهان.

شایانی باسە: ئێمە لە مەووسوعەی: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله) لە: (الكتاب الخامس)دا لە ژێر ناوونیشانی: (بَحْثٌ حَوْلَ الوَحي)دا، باسێکی دورودرێژمان لەوبارەوە کردوەو، لەتەفسیری سوورەتی (يونس)یشدا، کورتە باسێکمان لە بارەی وەحییەوە هێناوە، کە بریتیە لە گوشراو و خولاسەی ئەو باسەی لە مەوسووعەی: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله)دا هاتوە.

ئێستاش بە چاکی دەزانم، کورتە باسێك لە بارەی {فەرمایشتکردنی خواوە ﷻ} بخەینە ڕوو، بەرلەوەی بێمە سەر مەسەلەی چوارەم و کۆتایی، ئەم کورتە باسە دەخەینەڕوو، کە فەرمایشتکرنی خوا و قسە فەرمووني خوا ﷻ، چۆنە؟

کورتە باسێک لە بارەی فەرمایشتکردنی خواوە

بەڕێـــزان !

ئەم کورتە باسە لە چوار بڕگەدا دەخەینە ڕوو:

بڕگـەی یـەك: فەرمایشـتکردنی خـواو گەیانـدنی پەیامەکـەی بـە پێغەمبـەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاةُ وَالسَّلَام)، سێ شێوازی سەرەکیی هەن، وەك ئەو ئایەتە موبارەکە دەیگەیەنێ: ﴿وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِن وَرَآيِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَآءُ إِنَّهُ عَلِيٌّ حَكِيمٌ﴾، واتە: هیچ مرۆڤێك بۆی نیە خوا بیدوێنێ، مەگەر بە سروشکردن، یان لە پشت پەردەوە، یان نوێنەرێك دەنێرێ بە مۆڵەتی وی ئەوەی بیەوێ سروشی دەکات، بێگومان ئەو بەرزی کاربزانە.

شـێوازی یەکـەم: کـە دەفەرمـوێ: (إِلاَّ وَحْيَـاً) (أي: كَلامَـاً وَحْيَـاً، أي: مُوحـى بـِهِ) یـانی: قسـەیەکی وەحیـی، بـە وەحیـی نێـرراو، یەکێـك دەڵـێ: (لا أُكَلِّمُـهُ إِلَّا جَهْـرَاً، أو إِخْفَاتـاً) قسـەی لەگـەڵ ناکـەم مەگـەر بەدەنگـی بـەرز یـان بـە دەنگـی نـزم، دەڵـێ: (لأَنَّ الجَهْـرَ وَالإِخْفَـات صِفَتَـانِ لِلكَلَام)، چونکـە هـەر کام لـە دەنـگ هەڵێنـان و دەنـگ کپکـردن، سیفەتی قسـەکردنن، کەواتـە: کـە دەفەرمـوێ: ﴿وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا﴾، (أي: إِلاَّ كَلاَمَـاً وَحِيَـاً) مەگـەر دواندنێـکی سروش، یاخـود دواندنێـك کـە سروش بکـرێ.

فەرمایشـتێکی پێغەمبـەر ﷺ لەوبـارەوە هەیـە کـە دەفەمـوێ: {إِنَّ رَوْحَ الْقُـدُسِ نَفَـثَ فِي رُوعِـيَ أَنَّ نَفْسًـا لَـنْ تَمُـوتَ حَتَّـى تَسْـتَكْمِلَ أَجَلَهَـا وَتَسْـتَوْعِبَ رِزْقَهَـا، فَأَجْمِلُـوا فِي الطَّلَـبِ، وَلَا يَحْمِلَـنَّ أَحَدَكُـمُ اسْـتِبْطَاءُ الـرِّزْقِ أَنْ يَطْلُبَـهُ بِمَعْصِيَـةٍ، فَـإِنَّ اللَّـهَ لَا يُنَـالُ مَـا عِنْـدَهُ إِلَّا بِطَاعَتِـهِ} (حليـة الأوليـاء وطبقـات الأصفيـاء ج١٠، ص٢٨، عَـنْ أَبِي أُمَامَـةَ رضي الله عنه، وَحَسَّـنَهُ الألبَـاني فـي صحيـح الجامـع: ٢٠٨٥).

واتـە (روح القُـدُس) خسـتیە نێـو عەقـڵ دڵمـەوە، کـە هیـچ نەفسـێك نامـرێ تاکـو بژیوەکـەی تـەواو نـەکات و کاتی مردنیـشی نەیـەت، بۆیـە پارێز لـە خوا بکـەن و، جوان داوای بژیـو لـە خـوا بکـەن و، با یەکێکتـان وەخـرانی ئـەو بژیـوەی داوای دەکات، وای لێنـەکات کـە بـە سـەرپێچیی داوای بـکات (بژیـوی حـەرام)، چونکـە ئـەوەی لـەلای خوایـە (لـە بژیـوی حـەڵاڵ) تەنیـا بـە فەرمانبەریـی بـۆ کرانی وەدەدەسـت دەهێنرێ.

پێغەمبـەر ﷺ دەفەرمـوێ: (رُوحَ الْقُـدُس) کـە جبریلـە، ئـەوەی خسـتە نێـو دڵـم، واتـە: ئـەوە وەحییـە.

وەحیـی واتـە: قسـەیەکی پەنهـان بچێتـە نێـو دڵ، ئنجا ئەگـەر بـۆ پێغەمبـەران بـێ، پێـی دەگوتـرێ: وەحیـی، بـەڵام ئەگـەر بـۆ جگەلـە پێغەمبـەران بـێ، پێـی دەگوتـرێ ئیلهـام، خورپـە، خرانـە نێـو دڵ.

ئەوەی باسکرا شێوازی یەکەمی نێررانی وەحیی خوا بوو.

شـێوازی دووەم: ﴿ أَوْ مِن وَرَآيِ حِجَابٍ ﴾، شـێوازی دووەمـی گەیانـدنی پەیامـی خـوا، فەرمایشـتکرنی خـوا، بـۆ پێغەمبـەران لـە پشـت پەردەوەیـە: (يَسْـمَعُهُ سَـامِعُهُ وَلَا يَـرىَ مَصْـدَرَهُ) ئـەو کەسـەی دەیبیسـتێ، تێـی دەگات، بـەڵام سـەرچاوەکەی نابینـێ، بەڵکـو چۆنیـشی دەبیسـتێ، ئـەوەش هـەر دیارنیـە، ئایـا مووسـا چـۆن فەرمایشـتی خـوای بیسـتوە؟ ئێمـە نازانیـن.

شـێوازی سـێیەم: ﴿ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِۦ مَا يَشَآءُ ﴾، یاخـود نوێنەرێـك، ڕەوانەکراوێـك دەنێـرێ، (يُرْسِـلُ مَلَـكَاً إِلى النَّبِـي فَيُبَلِّـغُ إِليْـهِ كَلَامَـاً يَسْـمَعُهُ النَّبِـي وَيَعِيْـهِ) خـوا فریشـتەیەك دەنێـرێ بـۆ لای ئـەو پێغەمبـەرە (عليـه الصلاة والسلام) قسـەیەکی پێڕادەگەینـێ، پێغەمبەرەکـە دەیبیسـتێ و تێـشی دەگا، ﴿ فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِۦ مَا يَشَآءُ ﴾، بـە مۆڵـەتی خـوا هەرچـی بیـەوێ پێـی ڕادەگەیەنـێ، ﴿ إِنَّهُۥ عَلِيٌّ حَكِيمٌ ﴾، بـە دڵنیایـی خـوا بـەرزەو کارزانـە.

برگـەی دوو: مشـتومڕی یەکجـار زۆری زانایـان لـە بـارەی فەرمایشـتکردنی خـواوە، وایکـردوە بکرێتـە ناوونیشـانی کـۆی: {ئیـمان و عەقیـدەی ئیسـلامیی} زۆرێـك لـە

کتێبەکان پێیان دەگوترێ: (**علم الكلام**) زانستی کەلام، ئەمە لەبەر ئەوە بووە زۆر مشتومڕ کراوە لەبارەی فەرمایشتی خواوە ﷻ، چ قورئان، چ کتێبەکانی دیکەی خوا، چ فەرمایشتکردنی خوا بە گشتیی، لەو بارەوە زۆر قسە کراوەو مشتومڕی زۆر بووە، ئەو بابەتە زاڵ بووە بەسەر کۆی بابەتەکانی ئیمان و عەقیدەدا، بۆیە ناو لە زانیاریی ئیمان و عەقیدەی ئیسلامیی نراوە، (**علم الكلام**)، کە لەڕاستییدا ناوەکە لە جێی خۆیدا نیە، چونکە کەلام یەکێکە لە بابەتەکانی ئیمان عەقیدە، ئەو ناوانەی دیکە ڕاستن، وەك: (**أصول الدين**)، (**الإيمان**)، (**العقيدة الإسلاميّة**)، (**الفقه الأكبر**)، بەڵام (**علم الكلام**) بکرێتە ناوونیشان بۆ کۆی ئیمان و عەقیدە، ئەوە زێدەڕۆییکردنە لە گەورەکردنی بەش (**جزء**)ێك لەسەر حیسابی هەموو (**كل**)!

هەروەها لە بارەی قورئانەوەو چۆنیەتی پەیوەندییەوە بە خواوە، مشتومڕ زۆر بووە، هەندێك لە حەنبەلییەکان و نەیارەکانیان، تووشی تێپەڕاندن و بەزایەدان بوون، لە حەنبەلییەکان هەبووە گوتوویەتی: نەك هەر بێژە (**لفظ**)ەکانی فەرمایشتی خوا، بگرە مەرەکەب و تیانووسەکەش، ئەوانیش هەر دروستکراونین و ئەوانیش هەر لەمێژینەو بێ سەرەتان، (**فخرالدين الرازي**)، لە تەفسیرەکەی خۆی دا[1] دەڵێ: (**الْحَنَابِلَةُ الَّذِينَ قَالُوا: بِقِدَمِ هَذِهِ الْحُرُوفِ، وَهَؤُلَاءِ أَخَسُّ مِنْ أَنْ يُذْكَرُوا فِي زُمْرَةِ الْعُقَلَاءِ**) ئەو بە گشتیی گوتوویەتی: حەنبەلییەکان {بەڵام بەشێك لە حەنبەلییەکان بوون} ئەوانەی گوتوویانە: ئەو پیتانەی قورئان {کە ئێمە دەیانخوێنین و دەیاننووسین} ئەوانەش هەر بێ سەرەتان، ئەوانە کەمترن لەوەی لە ڕیزی عاقڵاندا بژمێردرێن! {ئەویش جۆرێك لە زێدەڕۆیی کردوە لەو قسەیەیدا}.

بە هەرحاڵ بەشێك لە حەنبەلییەکان وابوون، لە بەرانبەریشیاندا، هەندێك لە نەیارەکانیان لە موعتەزیلەو، جەهمییەکان گوتوویانە: نەك هەر بێژەکان (**ألفاظ**)ی فەرمایشتی خوا، بەڵکو مانایەکانیشیان هەر پەیدابوون (**حادث**)ن!

---

(١) مفاتيح الغيب: ج١٤، ص١٦٦.

(**أبـو بكـر الباقـلاني**) کـە یەکێکـە لـە زانایـانی بەرجەسـتەی ئیسـلام، هەوڵیـداوە خـەتی نێوەڕاسـت بگـرێ، کـە گوتوویـەتی: (**إنَّ كَلامَ اللَّـهِ الأَزَلِيَّ مَقْـرُوءٌ بِأَلْسِـنَتِنا، مَحْفُـوظٌ فِي قُلُوبِنَـا، مَسْـمُوعٌ بِآذانِنـا، مَكْتُـوبٌ فِي مَصاحِفِنـا، غَـيْرُ حـالٍّ فِي شَيْءٍ مِـن ذَلِـكَ، كَـما أَنَّ اللَّـهَ مَعْلُـومٌ بِقُلُوبِنـا مَذْكُـورٌ بِأَلْسِـنَتِنا، مَعْبُـودٌ في مَحارِيبِنـا، وهـو غَـيْرُ حـالٍّ فِي شَيْءٍ مِـن ذَلِـكَ، والقِـرَاءَةُ وَالقَـارِئُ مَخْلُوقـانِ، كَمَا أَنَّ العِلْـمَ والمَعْرِفَـةَ مَخْلُوقـانِ، والمَعْلُـومُ والمَعْـرُوفُ قَدِيمـانِ**)، باقلانیـی بـە بۆچـوونی مـن، قسـەیەکی زۆر میانجیـی و بـاشی گوتـوە لێـرەدا، دەڵـێ:

فەرمایشـتی لـە مێژینـەی خـوا، کـە بـە زمانەکانمـان دەیخوێنینـەوەو، لـە دڵـەکان و عەقڵەکانمـان دا لـە بـەری دەکەیـن و، بـە گوێیەکانمـان دەیبیسـتین و، لـە موصحەفەکانمانـدا دەینووسـین، ئـەو فەرمایشـتە بـێ سـەرەتایەی خـوا کـە سـیفەتی خوایـە، لـە هیچـکام لـەو شـتانەدا نیـە، {نـە لـە نێـو موصحەفدایـە، ئـەو سـیفەتەی خـوا، نـە لەسـەر زمـانی ئێمەیـە، نـە لـە عەقڵ و دڵـی ئێمەدایـە، نـە بـە گوێشـمان ئـەو سـیفەتەی خـوا دەبیسـتین} هـەروەك چـۆن خـوا ﷻ بـە عەقـڵ و دڵـمان زانـراوەو بـە زمانمـان باسـکراوەو یـادی دەکەیـن و، لـە میحرابەکانمانـدا پەرسـتراوە، بـەڵام خـوا ﷻ لـە هیـچ کام لەوانـەدا نیـە {نـە لـە دڵـی ئێمەدایـە، بـەس زانینەکـەی و ناسـینەکەی لـە دڵـی ئێمەدایـەو، نـە لەسـەر زمـانی ئێمەیـە، بەڵکـو باسـکردنەکەی لەسـەر زمـانی ئێمەیـە، نـە لـە میحرابەکـەی ئێمـەش دایـە، بەڵکـو بەندایەتییەکـەی ئێمـە لـە میحرابەکانـدا بەرجەسـتە دەبـێ} خوێندنەوەکـەو خوێنەرەکـە هەردووکیـان دروسـتکراون، هـەروەك چـۆن زانیاریـی و ناسـینەکە هەردووکیـان دروسـتکراون {زانیاریـی ئێمـە بـە خـواو ئاشـنایی ئێمـە بـە خـوا، هەردووکیـان دروسـتکراون} بـەڵام زانراوەکـەو ناسراوەکـە، کـە خوایـە ﷻ ئـەوە لـە مێژینەیـەو بـێ سـەرەتایە.

(**محمد الطاهر بن عاشور**)یش لە تەفسیرەکەی خۆیدا[١]، دەڵێ:

---

(١) التحرير والتنوير: ج٢٥، ص١٤٨.

(وَقَـدِ اصْطَلَـحَ الْأَشْـعَرِيُّ عَـلَى تَسْـمِيَةِ ذَلِـكَ الْمَدْلُـولِ، كَلَامًـا نَفْسِـيًّا، وَهُـوَ إِرَادَةُ الْمَعَـانِي الَّتِـي دَلَّ عَلَيْهَـا الْـكَلَامُ اللَّفْظِـيُّ، وَقَـدِ اسْـتَأْنَسَ لِذَلِـكَ بِقَـوْلِ الْأَخْطَـلِ:

إِنَّ الْكَلَامَ لَفِي الْفُؤَادِ وَإِنَّمَا ... جُعِلَ اللِّسَانُ عَلَى الْفُؤَادِ دَلِيلًا).

واتـە: ئەبـوو حەسـەنی ئەشـعەریی، نـاوی لـەو فەرمایشـتەی خـوا نـاوە، کەلامـی نەفسـیی {سیفەتەکەی خـوای نـاو نـاوە فەرمایشـتی زاتی خـوا} کـە بریتیە لە ویسـتنی ئـەو واتـاو مەبەسـتانەی بێژەکـە دەیانگەیەنـێ، لەوەشـدا قسـەی (أخطـل)ی، بەبەڵگە هێناوەتـەوە، کـە شـاعیرێکە دەڵـێ:

إِنَّ الْكَلَامَ لَفِي الْفُؤَادِ وَإِنَّمَا ... جُعِلَ اللِّسَانُ عَلَى الْفُؤَادِ دَلِيلًا

قسـەکردن لـە نێـو عەقـڵ و دڵدایـە، بەڵکـو زمـان تەنیـا نیشـانەیە، بـۆ ئـەوەی لـە عەقـڵ ودڵدایـە.

ئێسـتا هـەر کەسـێك کـە قسـەیەك دەکات، مانایەکـەی و مەبەسـتەکەی لـە عەقـڵ ودڵیـدا هەیـە، دوایـی لەڕێـی زمانـەوە، لەڕێـی وشـەکانەوە، یاخـود لەڕێـی نووسـینەوە، دەری دەبـڕێ، یـان لـەڕووی ئاماژەیەکـەوە دەردەبـڕێ، بـەڵام مانایەکـەی لـە عەقـڵ و دڵدایـە.

فەرمایشـتکردنی خـوای پەروەردگاریـش وەك سـیفەتێك، سـیفەتێکی ئەزەلیـی، وەك زاتی خـوا بـێ سـەرەتایە، سـیفەتەکە دیـارە وەك خـوای پـەروەردگارە، بـەڵام دوایـی کـە خـوا ﷻ ئـەو فەرمایشـتەی خـۆی بـۆ ئێمـە بەرجەسـتە دەکاتـەوە لـەو وشـەو بێژنـەدا، کـە دوایـی ئێمـە دەیاننووسـین و دەیانڵێیـن، بـە دڵنیایـی مەرەکەبەکـەو گوتنەکـەی ئێمـەو، شـتەکە کـە تێیـدا دەنـووسرێ، ئەوانـە هەموویـان دروسـتکراون، هیـچ گومـان لـەوەدا نیـە.

برگـەی سـێ: ڕای ڕاسـت و میانجیـی لـە بـارەی ئـەوەوە کـە خـوا ﷻ سـیفەتی فەرمایشـتکردنی تێـدا ئەزەلییـە، بـەڵام فەرمایشـتکردنەکەی لـە حـاڵ و کاتێـکی

دیارییکراودا، پەیدابوویە، سیفەتی فەرمایشتکردن لە خوادا، سیفەتێکی ئەزەلییە، بەڵام خودی فەرمایشتکردنەکە لەو کاتەدا کە فەرمایشتەکەی فەرمووە، شتێکی پەیدابوویە، بۆ وێنە: خوا لە ئەزەلەوە سیفەتی فەرمایشتکردنی هەبووە، بەڵام لەو کاتەدا کە فەرمایشتی لەگەڵ مووسادا کردوە، فەرمایشتکردنەکە شتێکی پەیدابووە، چونکە لە کاتێك دا و لە شوێنێکدایە، (**محمد الطاهر بن عاشور**) لەو بارەوە وردەکارییەکی هێناوە، من دەقەکە هەمووی بە عەرەبیی دێنم، لەبەر ئەمانەتی عیلمیی، چونکە مەسەلەیەکی زۆر هەستیارو وردە، دەڵێ:

(وَتَحْقِيقُ هَذَا الْمَقَامِ بِوَجْهٍ وَاضِحٍ قَرِيبٍ أَنْ نَقُولَ: إِنَّ ثُبُوتَ صِفَةِ الْكَلَامِ لِلَّهِ هُوَ مِثْلُ ثُبُوتِ صِفَةِ الْإِرَادَةِ وَصِفَةِ الْقُدْرَةِ لَهُ تَعَالَى، فِي الْأَزَلِ، وَهُوَ أَشْبَهُ بِاتِّصَافِهِ بِالْإِرَادَةِ، فَكَمَا أَنَّ مَعْنَى ثُبُوتِ صِفَةِ الْإِرَادَةِ لِلَّهِ، أَنَّهُ تَعَالَى مَتَى تَعَلَّقَ عِلْمُهُ بِإِيجَادِ شَيْءٍ لَمْ يَكُنْ مَوْجُودًا، أَوْ بِإِعْدَامِ شَيْءٍ كَانَ مَوْجُودًا، أَنَّهُ لَا يَحُولُ دُونَ تَنْفِيذِ مَا تَعَلَّقَ عِلْمُهُ بِإِيجَادِهِ، أَوْ إِعْدَامِهِ حَائِلٌ، وَلَا يَمْنَعُهُ مِنْهُ مَانِعٌ، وَمَتَى تَعَلَّقَ عِلْمُهُ بِإِبْقَاءِ الْمَعْدُومِ فِي حَالَةِ الْعَدَمِ، أَوِ الْمَوْجُودِ فِي حَالَةِ الْوُجُودِ، لَا يُكْرِهُهُ عَلَى ضِدِّ ذَلِكَ مُكْرِهٌ. فَكَذَلِكَ ثُبُوتُ الْكَلَامِ لِلَّهِ مَعْنَاهُ أَنَّهُ كُلَّمَا تَعَلَّقَ عِلْمُهُ بِأَنَّهُ يَأْمُرَ أَوْ يَنْهَى أَحَدًا، لَمْ يَحُلْ حَائِلٌ دُونَ إِيجَادِ مَا يُبَلِّغُ مُرَادَهُ إِلَى الْمَأْمُورِينَ أَوِ الْمَنْهِيِّينَ، وَكُلَّمَا تَعَلَّقَ عِلْمُهُ بِأَنْ يَتْرُكَ تَوْجِيهَ أَمْرٍ أَوْ نَهْيٍ إِلَى النَّاسِ، لَمْ يُكْرِهْهُ مُكْرِهٌ عَلَى أَنْ يَأْمُرَهُمْ أَوْ يَنْهَاهُمْ.

وَكَمَا أَنَّ لِلْإِرَادَةِ تَعَلُّقًا صَلَاحِيًّا أَزَلِيًّا، وَتَعَلُّقًا تَنْجِيزِيًّا حَادِثًا، حِينَ تَتَوَجَّهُ الْإِرَادَةُ إِلَى إِيجَادٍ بِوَاسِطَةِ الْقُدْرَةِ. كَذَلِكَ نَجِدُ لِكَلَامِ اللَّهِ تَعَلُّقًا صَلَاحِيًّا أَزَلِيًّا، وَتَعَلُّقًا تَنْجِيزِيًّا حِينَ اقْتِضَاءِ عِلْمِ اللَّهِ تَوْجِيهَ أَمْرِهِ أَوْ نَهْيِهِ أَوْ نَحْوِهِمَا إِلَى بَعْضِ عِبَادِهِ. فَالْكَلَامُ الَّذِي يَنْطِقُ بِهِ الرَّسُولُ وَيَنْسُبُهُ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى هُوَ حَادِثٌ، وَهُوَ أَثَرُ التَّعَلُّقِ التَّنْجِيزِيِّ الْحَادِثِ، وَالْكَلَامُ الَّذِي نَعْتَقِدُ أَنَّ اللَّهَ أَرَادَهُ وَأَرَادَ مِنَ النَّاسِ الْعَمَلَ بِهِ، هُوَ الصِّفَةُ الْأَزَلِيَّةُ الْقَدِيمَةُ وَلَهَا التَّعَلُّقُ الصَّلَاحِيُّ الْقَدِيمُ)[1]،

---

(١) التحرير والتنوير: ج٢٥، ص١٤٩،١٤٨.

دەڵـێ: سـاغکردنەوە لـەم شـوێنەداو، بـە شـێوەیەکی ڕوونی نیزیـك ئەوەیـە کـە بڵێیـن: چەسـپانی سیفەتی فەرمایشـتکردن بـۆ خـوا، وەك چەسـپانی سـیفەتی ویسـت و سـیفەتی دەسـتەڵاتە بـۆ خـوای بـەرز لـە ئەزەلـدا، بەڵکـو سیفەتی فەرمایشـتکردنی خـوا زیاتـر دەشـوبهێتە سیفەتی ویسـتی خـواوە، ئنجـا هـەروەك چـۆن چەسـپاویی سـیفەتی ویسـت بـۆ خـوای بـەرز ئەوەیـە: کـە خـوا هـەر کاتێـك زانیارییەکـەی پەیوەسـت بـوو بـە پەیداکـردنی شـێکەوە کـە نەبووبـێ، یـان بـە لەبەیـن بـردنی شـتێکەوە کـە بووبـێ، هیـچ شـتێك ڕێناگـرێ لـەوە کـە زانیاریـی خـوا پێـوە پەیوەسـت بووەکـە پەیـدا بـکات، یاخـود لـە بەینـی بـەرێ، هیـچ ڕێگرێـك ڕێـی لێناگـرێ، هەروەهـا هـەر کاتێـك زانیاریـی خـوا پەیوەسـت بـوو بـە هێشـتنەوەی نەبوویـەك لەحاڵـی نەبووندا، یاخـود پەیدابوویـەك لـە حاڵـەتی بووندا، ئـەوە هیـچ ناچارکەرێـك لەسـەر پێچەوانـەی ئـەوە ناچـاری نـاکات، بەهەمـان شـێوەش:

چەسـپانی فەرمایشـتکردن بـۆ خـوا، واتایەکـەی ئەوەیـە هـەر کاتێـك زانیاریـی خـوا پەیوەسـت بـوو بـەوەوە کـە فەرمـان بـکات بـە کەسـێك، یاخـود ڕێـی لێبگـرێ، هیـچ پەرچێـك نایەتەبـەری، کـە ڕێ لـەوە بگـرێ ئـەوەی مەبەسـتیەتی بیگەیەنـێ، بـۆ فەرمـان پێکـراوان، یـان بـۆ قەدەغەکـراوان، هەروەهـا هـەر کاتێـك زانیاریـی خـوا پەیوەسـت بـوو بـەوەوە فەرمـانی خـۆی، یاخـود قەدەغـەی خـۆی ئاڕاسـتەی خەڵـك نـەکات، هیـچ ناچارکەرێـك ناچـاری نـاکات فەرمانیـان پێبـکات، یاخـود ڕێیـان لـێ بگـرێ، هـەروەك چـۆن ویسـتی خـوا ﷻ پەیوەسـت بوونێـکی ئەزەلیـی شایسـتەی هەیـە، پەیوەسـت بوونێـکی پەیداکردنیـشی هەیـە، کاتێـك ویسـتی خـوا بـە هـۆی دەسـتەڵاتەکەیەوە ئاڕاسـتەی شـتێك دەبـێ، لـە ئەزەلـدا خـوا ویسـتەکەی هەیـە، بـەڵام لـە کاتێکی دیاریکـراودا، بـە هـۆی دەسـتەڵاتی خـواوە، ئـەو شـتە پەیـدا دەکات، بـە هەمـان شـێوە فەرمایشـتی خـواش لـە ئەزەلـدا، شایسـتەیی ئـەوەی هەیـە ئـەو فەرمایشـتە بفەرمـوێ، ئنجـا ئـەو پەیوەندییـەی هەیـەو، پەیوەندییـەکی جێبەجـێ کردنیـشی هەیـە، لـە کاتێکـدا خـوا دەیـەوێ فەرمـانی خـۆی، یاخـود نەهـی خـۆی

ئاڕاستەی کەسێك بکات، یاخود جیا لەوانەش (جگە لە فەرمان و نەهی) هەر شتێکی دیکە خۆی بیەوێ ئاڕاستەی بەندەکانی بکات.

کەواتە: ئەو قسەیەی کە پێغەمبەر ﷺ دەیفەرموێ و پاڵی دەداتە لای خوای بەرز، فەرمایشتەکەی خوا، ئەو پەیدابووەیە، کە لەسەر زمانی پێغەمبەر ﷺ پەیدادەبێ، ئەوە شوێنەواری ئەو پەیوەست بوون پەیداکردنە تازەیە کە سیفەتی فەرمایشتی خوایە، بەڵام ئەو فەرمایشتەی دەزانرێ خوا ویستوویەتی، لە خەڵکی ویستوە کاری پێبکەن، ئەوە سیفەتە ئەزەلییە لە مێژینەییەکەی خوایەو، ئەو پەیوەست بوونە گونجاوییەی هەیە، کە لە کاتێکی دیارییکراو و لە شوێنێکی دیارییکراودا بەرجەستە ببێ.

واتە: سیفەتی فەرمایشتکردنی خوا ﷻ، وەك سەرجەم سیفەتەکانی خوایە، کە وەك زاتی خوا، بێ سەرەتان، وەك چۆن خوا لەئەزەل دا زانیاریی هەبووە، توانای هەبووە، ویستی هەبووە، دەستەڵاتی هەبووە، حیکمەتی هەبووە، بەزەیی هەبووە، بە هەمان شێوەش خوای بەرز سیفەتی فەرمایشتکردنی هەبووە، بەڵام کاتێك کە فەرمایشتەکەی کردوەو ئەو فەرمایشتە بەرجەستە بووە، لەو کاتەدا کە فەرمایشتەکەی کردوە، ئەو فەرمایشتکردنە بە پەیدابوو لە قەڵەم دەدرێ، بەڵام سیفەتەکە ئەزەلییەو لەمێژینەیە.

بە تەئکید دواییش کە مرۆڤەکان ئەو فەرمایشتەی خوا دەخوێننەوەو بە عەقڵیان تێیدەگەن و، بە زمانیان دەیڵێن و، لە میحرابەکاندا دەیخوێننەوەو، لە پەرستشدا بەرجەستەی دەکەن، هەموو ئەوانە بەپەیدا بوو لە قەڵەم دەدرێن، بەڵام ئەسڵی فەرمایشتەکەی خواو، زانیارییەکەی خوا، وەك سیفەتەکانی ئەزەلیین، بە دڵنیایی ئەوە مەسەلەیەکی زۆر وردو، ئەوەندەی بە گشتیی خوێنەران لێی تێبگەن، باسم کرد.

بڕگەی چوار: ئنجا لێرەدا قسەی خۆم دێنم، وەك گوشراوی ئەوەی گوترا لەو بارەوە:

خوا عزوجل سیفەتەكانی و كارەكانی زۆر لەوە مەزنترن و، بەرزترن كە ئێمەی مرۆڤ هەمووو شتێكیان لەبارەوە بزانین و وەك پێویست تییان بگەین، خوا لە سوورەتی (طه)دا، پێی فەرمووین: ﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِهِۦ عِلْمًا ﴿١١٠﴾﴾، واتە: زانیاریی ئەوان دەوری خوا نادات.

كەواتە: هەر كەسێك تەماعی ئەوەی هەبێ، كە لە بارەی فەرمایشتی خواوە، دەستەڵاتی خوا، زانیاریی خوا، بەزەیی خوا، حیكمەتی خوا، هەمووشتێكی لە بارەوە بزانێ، ئەوە دەیەوێ شتێكی بێسنوور لە شتێكی سنوورداردا جێبكاتەوە، ئنجا با وەك وێنەیەك بێنینەوە، تەنیا بۆ لێ حاڵیی بوون:

ئایا ئاوی دەریایەك، ئاوی ئۆقیانووسێك لە بەرداخێكدا جێی دەبێتەوە؟ نەخێر، ئنجا زانیاریی خوا زۆر زۆر فراوانتریشەو بێسنوور فراوانە، هەروەها حیكمەتی خوا، ڕەحمەتی خوا، هەموو سیفەتەكانی خوا بێسنوورن و لە چاو عەقڵی مرۆڤ وەك ئۆقیانووس و پەرداخیش نین، ئۆقیانووسەكە هەر چۆنبێ سنووردارە، بەڵام سیفەتەكانی خوا بێسنوورن، بۆیە خوای پەروەردگاریش ئەوەندە توانایەی داوە بەئێمە، بایی ئەوەندە كە خوا بناسین و لە سیفەتەكانی تێبگەین و لە كردەوەكانی تێبگەین، بەڵام ناتوانین هەموو شتێك لەبارەی خواوە بزانین، بە تەئكید ئێمە بەو توانایەی خوا پێیداوین لەو ژیانە دنیاییەدا بۆ تاقیكردنەوە، توانامان بایی ئەوەندە نیە، هەموو شتێك لە بارەی خواوە ﷻ بزانین، بەڵكو بایی ئەوەندە دەزانین كە خوا بناسین و، بزانین خاوەنی ئێمە، پەروەردگاری ئێمە، بەدیهێنەری ئێمەیەو، دەبێ هەر ئەو بپەرستین و بەندایەتیی بۆ بكەین، زاتی خوای پەروەردگار بەو شێوەیە كە دەفەرموێ: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِۦ شَىْءٌ ﴿١١﴾﴾الشورى، هیچ شتێك وەك وێنەی وی نیە، هەروەها سیفەتەكانی بێسنوورن و كردەوەكانی

وەك كردووەی هیچ شتێك و كەسێكی دیكە نین، بە كورتیی: هەرچی پەیوەندیی بە خواوە هەیە، تایبەتە بە خواوە، بایی ئەوەندە خوا عەقڵ و هەستی داوە بە ئێمە، كە ئەو شتانە بزانین، بەڵام ناتوانین ئەوپەڕی شتەكان بزانین، بێگومان تەنیا خوا ﷻ وەك پێویست خۆی دەناسێ، بەڵام ئێمە بایی ئەوەندە كە پێی تاقیبكرێینەوە، توانای پێداوین، بیناسین.

مەسەلەی چوارەم:

سروشکردنی خوا بۆ موحەممەد ﷺ بەهەمان شێوەی سروشکردنیەتی بۆ پێغەمبەرانی پێشووی و، پێش سروش بۆ کرانی، بە کتێب و ئیمان ئاشنا نەبووە، بەڵام خوا قورئانی کردۆتە ڕووناکییەك كە موحەممەد ﷺ بەندەکانی خوای بەرەو ڕاستە شەقامی خوا، کە خاوەنی ئاسمانەکان و زەوییە، پێ ڕێنمایی بکات:

خوا دەفەرموێ: ﴿وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا ۚ مَا كُنتَ تَدْرِى مَا ٱلْكِتَٰبُ وَلَا ٱلْإِيمَٰنُ وَلَٰكِن جَعَلْنَٰهُ نُورًا نَّهْدِى بِهِۦ مَن نَّشَآءُ مِنْ عِبَادِنَا ۚ وَإِنَّكَ لَتَهْدِىٓ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٥٢﴾ صِرَٰطِ ٱللَّهِ ٱلَّذِى لَهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ أَلَآ إِلَى ٱللَّهِ تَصِيرُ ٱلْأُمُورُ ﴿٥٣﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە، لە حەوت بڕگەدا:

١)- ﴿وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا﴾، هەروەها بەو شێوەیە ڕووحێكمان لەلایەن خۆمانەوە، لە فەرمانی خۆمان بۆ تۆ سروشکرد، لێرە کە دەفەرموێ: ﴿مِّنْ أَمْرِنَا﴾، (**الأَمْرُ المُضَافُ إلى اللَّهِ بِمَعْنى الشَّأْن العَظِيمِ**) لەشکۆ و پێگەی خۆمانەوە، ڕووحێکمان بۆ تۆ نارد، ﴿وَكَذَٰلِكَ﴾، واتە: بەو شێوە سەرسوڕهێنەرە کە دەبێ هەر بە خۆی بچوێنرێ، یاخود بەو شێوەیە کە لە ئایەتی پێشوودا باسکرا، ئێمە لە لایەن خۆمانەوە ڕووحێکمان بۆ ڕەوانکردی، یاخود بەو شێوەیە کە لەگەڵ پێغەمبەرانی پێشوودا (**عَلَيْهِمُ الصَّلاةُ وَالسَّلَام**)، مامەڵەمان کردوە، کە سروشمان بۆ کردوون، (**أَيْ: كَانَ وحْيُنا إلَيْكَ مِثْلَ كَلاَمِنَا الَّذِي كَلَّمْنا بِهِ مِنْ قَبْلَكَ**) سروشکردنەکەی ئێمە بۆ لای تۆ، هەروەك فەرمایشتکردن و سروشکردنمان بووە، بۆ لای پێغەمبەرانی پێش تۆ.

٢)- ﴿مَا كُنتَ تَدْرِى مَا ٱلْكِتَٰبُ وَلَا ٱلْإِيمَٰنُ﴾، پێشتر نەتدەزانی نە کتێب چییەو نە ئیمان چییە؟ (**المَقْصُود نَفِي دِرَايَتُه لِكُلٍّ مِنَ الكِتَاب وَالإيْمَان**) مەبەست ئەوەیە کە

پێغەمبەر ﷺ هیچ كام لە كتێب و ئیمانی نەزانیون، یانی: زانینی پێغەمبەر ﷺ لادەبات، لە بارەی كتێبەوەو لە بارەی ئیمانەوە.

٣)- ﴿ وَلَٰكِن جَعَلۡنَٰهُ نُورٗا ﴾، بەڵام ئێمە كردمان بە ڕووناكییەك، ڕاناوی سەر (**جَعَلْناه**) بۆ قورئان دەچێتەوە، واتە: ئەم قورئانەمان كە بۆ ناردووی و بۆمان سروشكردووی، كردوومانە بە ڕووناكییەك.

٤)- ﴿ نَّهۡدِي بِهِۦ مَن نَّشَآءُ مِنۡ عِبَادِنَا ﴾، هەركام لە بەندەكانمان، كە بمانەوێ پێی ڕاستە ڕێ دەكەین، پێی بە مراد دەگەیەنین.

٥)- ﴿ وَإِنَّكَ لَتَهۡدِيٓ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ﴾، بە دڵنیایی تۆش ڕێنمایی دەكەی بەرەو ڕێی ڕاست، بەركار (**مَفْعول به**) ڕێنمایی دەكەی (**تَهْدِي**) قرتێندراوە، (**إنَّكَ لَتَهْدِي**) یانی: (**وَإنَّكَ لَتَهْدِي النَّاسَ إلى صِراطَ مُسْتَقِيْم**) خەڵك بەرەو ڕێی ڕاست ڕێنماییان دەكەی وڕێیان پێشان دەدەی.

ئنجا دوایی پێناسەی ڕێیە ڕاستەكە دەكات و دەفەرموێ:

٦)- ﴿ صِرَٰطِ ٱللَّهِ ٱلَّذِي لَهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِ ﴾، ڕێی ئەو خوایەی كە هەرچی لە ئاسمانەكان و زەوی دایە، هی ویە.

٧)- ﴿ أَلَآ إِلَى ٱللَّهِ تَصِيرُ ٱلۡأُمُورُ ﴾ (ئەها) بزانن! كاروبارەكان تەنیا بەرەو لای خوا دەچن. (**ألا: أَدَاةُ التَّنْبِيه**) (**ألا**) ئامرازی ورياكردنەوەیە، یانی ئەها كاروبارەكان بەرەو لای خوا دەچن، هەموو شتێك دەچێتەوە بۆ لای خوا (**صَارَ إلى كَذَا: انْتَقَلَ، وَصَارَ للإنْتِهَاء إلى غَايَة**) (صَارَ): بەكاردەهێنرێ بۆ گەیشتن بە ئامانجێك، بە كۆتاییەك.

کورتە باسێک دەربارەی فەرمایشتی خوا
﴿مَا كُنتَ تَدۡرِي مَا ٱلۡكِتَٰبُ وَلَا ٱلۡإِيمَٰنُ﴾

لێرەدا مشتومڕێكی زۆر لە بارەی ئەم تەعبیرەوە هەیە، كە خوا ﷻ فەرموویەتی: ﴿مَا كُنتَ تَدۡرِي مَا ٱلۡكِتَٰبُ وَلَا ٱلۡإِيمَٰنُ﴾، تۆ پێشتر نەتدەزانی نە كتێب چییەو، نە ئیمان چییە؟

لەو بارەوە مشتومڕی زۆر كراوە، كە بە بۆچوونی بەندە، مانای ڕستە قورئانییەكە زۆر ڕوونە، خوا بە پێغەمبەر موحەممەد ﷺ دەفەرموێ: تۆ پێش ئەوەی وەحییت بۆ بنێرم و بتكەمە پێغەمبەر ﷺ، نەتزانیوە نەكتێبێك چییەو نە ئیمان چییە؟ كتێب ئەگەر مەبەست قورئان بێ، پێش ئەوەی خوا قورئان بۆ پێغەمبەر بنێرێ، پێغەمبەر ﷺ نەیزانیوە قورئان چییە، ئەگەر مەبەست لە كتێب بەرنامە بێ، چونكە (كتاب) لە قورئاندا بە مانای بەرنامەش هاتوە، بێگومان پێغەمبەر ﷺ نەیزانیوە بەرنامە چییە؟ هەروەها نەشیزانیوە ئیمانیش چییە؟ هۆی ئەو مشتومڕەش بە بۆچوونی من، دەگەڕێتەوە بۆ دوو شتان:

یەكەم: بە داخەوە هەندێك لەزانایان، كاتێك كە قسە دێتەسەر پێغەمبەری خاتەم ﷺ عاتیفەیان بەسەر عەقڵدا زاڵ دەكەن، بۆ وێنە: لێرەدا دەڵێن: چۆن پێغەمبەر ﷺ نەیزانیوە ئیمان چییە؟ خوا كاتێك بفەرموێ: نەیزانیوە ئیمان چییە! نەیزانیوە، یاخود لە سوورەتی **(الضحى)**دا، كە دەفەرموێ: ﴿وَوَجَدَكَ ضَآلّٗا فَهَدَىٰ ۝٧﴾، خوا تۆی بە گومڕا بینی، بەڵام ڕێنمایی كردی، یان خستیتە سەر ڕاستەڕێ، هەندێك لە زانایان پینەو پەڕۆی دنیایان كردوە، دەڵێن: ﴿وَوَجَدَكَ ضَآلّٗا فَهَدَىٰ ۝٧﴾، ڕۆژێك پێغەمبەر ﷺ منداڵ بووە، ڕێی لێ ونبووە، دوایی خوا جبریلی ناردوە، هێناویەتەوە بۆ ماڵێ!! بەڵام پێویست بەوە ناكات، چونكە خوا ﷻ دەفەرموێ: تۆ بەڕێیەت نەدەزانی، **(ضالّ)** یانی: كەسێك كە بەڕێیە نازانێ و

ون بووە، ئنجا دەپرسین: ئایا چاكەو ئازایەتییەكەی وەحیی خوا چییە، ئەگەر پێغەمبەری خاتەم ﷺ پێش هاتنی وەحیی و بوونە پێغەمبەریش كتێبی هەر زانیبێ و ئیمانیشی هەر زانیبێ، ئایا دوای بۆ هاتنی وەحیی چی لێ زیاد بووە؟

دووەم: ئەوجۆرە زانایانە وەك خۆی لە ماناو چەمكی ئیمان حاڵیی نەبوون و، ئیمانیان هەر بە مانای خواناسیی، (**معرفة الله**) بەكارهێناوە، كەمن كتێبێكم هەیە بە ناوی: (خواناسیی، ئایین، ئیمان) خواناسیی جیایە لە ئیمان، خواناسیی ئەوەیە كە تۆ بزانی خوا ﷻ بەدیهێنەرو پەروەردگارو خاوەنی ئەم گەردوون و كەون و كائیناتەیە، ئەوە خواناسییەو، ئەمە خاڵی هاوبەشی بڕواداران و بێبڕوایانە، بێبڕوایان مەبەستم ئەوانە نیە كە مولحیدن، واتە: هەموو ئەو بێبڕوایانەی وەك: جوولەكە، نەصڕانیی، صابیئە، هاوبەش بۆخوا دانەران، بەڵكو ئەوە خاڵی هاوبەشی بەینی بڕواداران و ئیبلیسیشە، ئیبلیسیش خوای ناسیوە، بەڵام ئایا ئیبلیس كە خوای ناسیوە بە بڕوادار لە قەڵەم دراوە؟ بەتەئكید نەخێر، ئنجا ئیشكالەكە لەوەدایە، كە ئەوان پێیان وابووە، ئیمان یانی: خواناسیی، ئنجا گوتوویانە: پێغەمبەر ﷺ ئەدی ئەوە نیە لە ئەشكەوتی (حراء)دا خواپەرستیی كردوە، كەواتە چۆن خوای نەناسیوە؟!

وەڵامەكەی ئەوەیە: كە ئیمان جیایە لە خواناسیی، ئەگەر ئیمان خواناسیی بووایە، پێغەمبەر ﷺ زۆرباش خوای ناسیوە، نەك هەر پێغەمبەر ﷺ بەڵكو پێغەمبەری خاتەم دەفەرموێ: {**مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلاَّ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ: فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ، أَوْ يُنَصِّرَانِهِ، أَوْ يُمَجِّسَانِهِ**}، (**أخرجه البخاري: ١٢٩٢، ومسلم: ٢٦٥٨، وأبو داود: ٤٧١٤**)، واتە: هەموو منداڵێك لەسەر خوارسك لە دایك دەبێ، (لەسەر زگماكی خواناسیی)، بەڵام دوایی باب و دایكی دەیكەنە جوولەكە، یان دەیكەنە نەصڕانیی، یان دەیكەنە مەجووسیی.

چ جای پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، كە خاوەنی پاكترین سرووشت و زگماك و خوارسك و چاكترین مەعدەن بوون، بەڵام ئیمان جیایە لە خواناسیی.

ئنجا با تەماشایەکی تەئویل و مانا لێکدانەوەی هەندێك لە زانایان بکەین، تەماشای زۆر لە تەفسیرەکانم کرد، بۆ وێنە: (القرطبي)[1] حەوت جۆرە تەئویلان دەکات بۆ ئەوە کە دەفەرموێ: ﴿مَا كُنتَ تَدْرِي مَا ٱلْكِتَٰبُ وَلَا ٱلْإِيمَٰنُ﴾، کە ئایا مەبەست پێی چییەو، مەبەست لە (ئیمان) کە پێغەمبەر نەیزانیوە چییە؟!

یەك: (**شَرَائِعُ الْإِيمَانِ وَمَعَالِمُهُ**) مەبەست: بەرنامەکانی ئیمان و نیشانەکانی ئیمانە.

دوو: (**الْإِيمَانُ: تَفَاصِيل الشَّرْعِ**) ئیمان مەبەست پێی وردەکارییەکانی شەریعەتە، کە نەیزانیون.

سێ: (**قِرَاءَةُ الْقُرْآنِ وَدَعْوَةُ النَّاسِ إلى الإِيمَان**) مەبەست: قورئان خوێندن و بانگکردنی خەڵك بەرەو ئیمانە.

چوار: (**الْإِيمَانُ: الْفَرَائِضُ وَالْأَحْكَامُ**) مەبەست لە ئیمان: فەرزەکان و حوکمە شەرعییەکانە، کە نەیزانیون.

پێنج: (**الْإِيمَانُ: الصَّلَاةَ**) مەبەست لە ئیمان نوێژە، ئنجا ئەو ئایەتەیان بە بەڵگە هێناوەتەوە: ﴿وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَٰنَكُمْ﴾البقرة.

شەش: (**الْإِيمَانُ: أَهْلُ الْإِيمَانِ**) یانی: تۆ ئەهلی ئیمانت نەناسیون، پێش ئەوەی خوا وەحییت بۆ بنێرێ!

حەوت: (**فِي الْمَهْدِ وَقَبْلَ الْبُلُوغِ**) تۆ کاتێك لە بێشکەدابووی و، پێش ئەوەی باڵغ بی، نەتزانیوە ئیمان چییە!

تەئویلێکی دیکەشیان هێناوە دەڵێ: (**كُنْتَ مِنْ قَوْمٍ لاَ يعَلْمَوُن الكِتَابَ، وَالإِيْمَان كَيْ تَأخُذْهُمَا مِنْهُم**) تۆ لە نێو خەڵکێك دا بووی کە ئەوان نەیاندەزانی کتێب چییەو ئیمان چییە، تاکو لەوانی وەربگری.

---

(١) ج٢٥، ص٤٧.

بەڵام لە ڕاستییدا پێویست بەو تەئویلانە هیچیان ناکات، مانایەکەی هەر ئەوەیە کە مەبەست لە ئیمان: (**الحَقَائِقُ الَّتِي جَاءَ بِهَا الشَّرْعُ، وَفَهِمَهَا العَقْلُ، وَاعْتَقَدَهَا القَلْبُ، وَأَقَرَّ بِهَا اللِّسَانُ، وَنَفَّذَتْهَا الأَرْكَانُ**).

واتە: ئیمان ئەو ڕاستییانەن کە شەریعەت هێناونی و، مرۆڤ بە عەقڵ تێیان دەگات و، بە دڵ قبووڵیان دەکات و پەسندیان دەکات و، بە زمان دانیان پێدادێنێ و تەعبیریان لێدەکات و، بە ئەندامەکانیشی جێبەجێیان دەکات.

پێغەمبەر ﷺ، ئەو ڕاستییانەی کە لەبارەی خواوە، لە بارەی فریشتەکانەوە، لە بارەی کتێبەکانەوە، لە بارەی پێغەمبەرانە، لە بارەی ڕۆژی دواییەوە، لە بارەی قەزاو قەدەرەوە، هاتوون، کە بەبێ هاتنی شەریعەت، مرۆڤ نایانزانێ، ئەوانە کە دەبێ دوایی بە عەقڵ دەرك بکرێن و بە دڵ قبووڵ بکرێن و بە زمان ئیعتیرافیان پێبکرێ و بە ئەندامەکان جێبەجێ بکرێن، ئا ئەوە بووە پێغەمبەر ﷺ نەیزانیوە، ئەگەرنا پێغەمبەری خوا، خواناس بووەو، پێغەمبەری خوا ﷺ زانیویشیەتی ڕۆژێك دێ مرۆڤ لێی دەپرسرێتەوەو، کەم زۆر دەنگوباسی پێغەمبەرانیشی بیستوە، بەڵام ئەو ڕاستییانە بەو شێوەیە کە دوایی خوا ناردوونی، لەلای پێغەمبەری خاتەم نەبوون ﷺ.

بە نسبەت کتێبیشەوە، دیارە پێغەمبەر ﷺ بەر لەوەی خوا کتێبی بۆ بنێرێ، نەیزانیوە کتێب چییە، چۆن بزانێ؟ هەروەها بەرلەوەی بەرنامەی بۆ بێ، نەیزانیوە بەرنامە چییە؟ لە سوورەتی (الضحى)ش دا، خوا دەفەرموێ:﴿ وَوَجَدَكَ ضَآلًّا فَهَدَىٰ ﴿٧﴾ ﴾، واتە: خوا تۆی سەرگەردان بینی، بەڵام ڕێنمایی کردی، ڕاستەڕێی کردی، ئەگەر پێغەمبەری خوا زانیبای، بۆچی لە تەمەنی چل ساڵییەوە، لە دوای چل و یەك ساڵییەوە دەستی پێدەکرد؟ هەر لە سەرەتاوە دەستی پێدەکرد، بەڵام دیارە نەیزانیوەو بێگومان ئەگەر زانیبای، لەگەڵ کۆمەڵگایەکەی خۆیدا خەریك دەبوو، بەڵام پێغەمبەر ﷺ پێش تەمەنی چل ساڵیی، هەرگیز لێی

نەگێڕداوەتـەوە، سێ کەسـی دواندبـن و بـۆ خواناسـیی بانگیـان بـکات، بـۆ ڕەوشـتی بـەرز، بـۆ عیبـادەت، یاخـود نەهییـان لێبـکات لـە شـتی خـراپ، لێـی نەگێڕدراوەتـەوە، چونکـە بەرنامەکـەی نەبـووە، هەتـا خـوا سروشـی بـۆ نەکـردوە، نەیزانیـوە نـە ئیـمان چییـە، بـەو شـێوەیەی باسـمان کـرد، نەکتێـب و بەرنامـەش چییـە، بـەو شـێوەیەی باسـمان کـرد، ئنجـا لـە سـووڕتی (یوسـف)دا، خـوای پـەروەردگار لـە ئایـەتی ژمـارە (٣)دا، زۆر بەڕوونیـی دەفەرمـوێ:﴿ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ ٱلْقَصَصِ بِمَآ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانَ وَإِن كُنتَ مِن قَبْلِهِۦ لَمِنَ ٱلْغَٰفِلِينَ ﴿٣﴾ ﴾، واتـە: ئێمـە باشـترین بەسـەرهات، باشـترین گێڕانـەوە بـۆ تـۆ دەگێڕینـەوە، بـە هـۆی ئـەوەوە کـە ئـەم قورئانەمـان بـۆ تـۆ سروش کـردوە، هەرچەنـدە پێشـتر لەبـێ ئاگایـان بـوویی، کەواتـە: پێغەمبـەر ﷺ پێشـتر لـە بێئاگایـان بـووە، دوایـی خـوا ئـاگاداری کردۆتـەوەو، عەقـڵ و دڵـی ڕۆشـن کردۆتـەوە، بـەو هیدایەتـەی خـۆی و بـەو وەحییـەی خـۆی.

خـوا بـە لوتـف و کەرەمـی خـۆی هیدایەتمـان بـدات، زیاتـر لـە قورئـان پێبگەیـن و زیاتـر تێـوەی ڕامێنیـن و لێـی وردبینـەوە، هیدایەتیشـمان بـدات هەرچـی زانیـمان بیتوانیـن و، حاڵیـی بوونەکـە لـە خۆمانـدا بکەینـە حـاڵ.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

AliBapir
archive.org/details/@alibapir
AliBapir
AliBapir

تەفسیری سوورەتی

الزُّخْرُف

AliBapir/علي باپير
archive.org/details/@alibapir
AliBapir/علي باپير
AliBapir

بەڕێـــــزان!

ئەمڕۆ کـە (١٤٤١/٥/١٤) کۆچییـە، بەرانبەر (٩/ ١/ ٢٠٢٠)ی زایینـی، بە پشتیوانی خـوا، دەسـت دەکەیـن بـە تەفسیر کردنـی سـوورەتی (**الزخرف**).

پێناسەی سوورەتی (الزخرف)و بابەتەکانی

١)- ناوی ئەم سوورەتە:

ئـەم سـوورەتە لـە موصحەفەکانـدا هـەر بـە (**سـورة الزخـرف**) نـاسراوە، بـەڵام پێشـەوا بوخاریـی ڕەحمـەتی خـوای لـێ بـێ، لـە صەحیحەکـەی خـۆی لـە (**کتـاب التفسـیر**)دا، بـە (**سـورة حـم الزخـرف**) نـاوزەدی کـردوە، لەبـەر ئـەوەی ئەمیـش یەکێکە لـە حـەوت سـوورەتەکان، کـە هـەردوو پیتـی (حم)یـان لـە پێشـەوەن، وەك پێشـتر باسـمان کـرد.

٢)- شوێنی دابەزینی:

ئـەم سـوورەتە مەککەییـەو، لـە (**قَتـادَة**) و (**عَبْـدُ الرَّحْمَـن بْـن زَیـد بْـن أَسـلَم**) ەوە هاتـوە، کـە هەردووکیـان لـە زانایانـی جیلـی دوای هاوەڵانـن، واتـە: جیلـی شـوێنکەوتووان (**التَّابِعـین**)، کـە ئایەتـی: ﴿ وَسْـَٔلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رُّسُلِنَآ أَجَعَلْنَا مِن دُونِ ٱلرَّحْمَٰنِ ءَالِهَةً يُعْبَدُونَ ﴿٤٥﴾ ﴾الزخـرف، واتـە: لەوانـە بپرسـە کـە لـە پێـش تـۆدا ناردوومانـن، لـە پێغەمبـەران، ئایـا جگـە لـە (خـوای) خـاوەن بەزەیـی، پەرسـتراوانێکی دیکەمـان دانـاون، بپەرسـترێن؟ ئەمـەش پرسـیارکردنی نکووڵیلێکەرانەیـە، واتـە: شـتی وانیـە، ئـەو دوو زانایـە گوتوویانـە: ئـەم ئایەتـە موبارەکـە لـە (**المَسـجِدُ الأقـصَى**) دابەزیـوە، واتـە: ئـەو کاتـەی پێغەمبـەری خاتـەم

موحەممەد ﷺ سەفەری شەوڕۆو بەرزبوونەوە (الإِسرَاء وَالمِعرَاج)ی كردوە، ئنجا ئەگەر ئەوە ڕاست بێ، هیچ گرفت نیە، گرنگ ئەوەیە ئەم ئایەتەش، لە نێو سووڕەتی (الزخرف) دایە، یەكێكە لە (٨٩) ئایەتەكەی پێش كۆچكردنی پێغەمبەر ﷺو، هاوەڵانی لە شاری مەككەوە بۆ شاری مەدینە دابەزیوە.

كەواتە: با لە دەرەوەی مەككەش هاتبێتە خوار، وەك شوێنی جوگرافیی، بەڵام لە ڕووی كاتەوە، هەر دەچێتە پێناسەی سووڕەتە مەككەییەكان و ئایەتە مەككەییەكانەوە.

٣)- ڕیزبەندیی لە موصحەف و هاتنە خواردا:

لە ڕیزبەندیی دابەزین (**ترتيبُ النزول**)دا، ژمارە (٦٢)ی هەیە، واتە: شەست و دووەمین سووڕەتە دابەزیوە، پێش سووڕەتی (**الدُّخَان**)و لە دوای سووڕەتی (**فُصِّلَت**)، لە ڕیزبەندیی (**المُصحَف**)یشدا ژمارە (٤٣)یە.

٤)- ژمارەی ئایەتەكانی:

لە لای زۆربەی هەرە زۆر لە زانایان، ئەوانەی سەرژمێریی ئایەتەكانی قوڕئانیان كردوە، هەشتا و نۆ (٨٩) ئایەتە، بەڵام هەندێك لە زانایانی شام بە هەشتاو هەشت (٨٨)یان داناوە، پێشتریش باسمان كردوە، كە جیاوازیی ژمارەی ئایەتەكان، پەیوەندیی هەیە بە كورتیی و درێژیی هەندێك لە ڕستەكانەوە.

٥)- نێوەڕۆكی:

ئەمیش هەمان نێوەڕۆكی قوڕئانی مەككەییە، بە هەر سێ تەوەرە گشتییەكەیەوە، باسی خواناسیی و، بەدیهێنەرایەتیی و، پەروەردگارێتیی و، خاوەندارێتیی و، تەنیا پەرستراوێتیی خوا ﷻو، باسی پێغەمبەرایەتیی و، وەحیی

و، باسی ڕۆژی دوایی و بەهەشت و دۆزەخ. بەڵام ئەم سووڕەتە پانتاییەکی زۆری تێدا تەرخانکراوە، بۆ خستنەڕووی شیرك و پووچەڵکردنەوەی، بە هەر سێ جۆرەکەیەوە:

١- شیرکی هاوەڵ و هاوبەش بۆ خوا دانان (باوترین جۆری هاوبەش بۆ خوا دانان بووە).

٢- شیرکی **طاغووت** پەرستیی.

٣- شیرکی ڕۆڵە بۆ خوا دانان.

کە بە زۆرییش وابووە فریشتەکانیان بە ڕۆڵەی خوا داناون و، پێشتریش خەیاڵیان وابووە، کە فریشتەکان مێینەن، بۆیە فریشتەکانیان بە کچانی خوا داناون، هەڵبەتە هەندێك لە هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان، (**شَیاطِین**)یشیان بە کوڕانی خوا داناون، وەك لە سووڕەتی (**الأنعَام**)دا بە درێژیی لەو بارەوە دواین.

شایانی باسیشە: ناوی هەر کام لە (**إبراهیم، موسی، عیسی ابن مریم**)، (**عَلَیْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام**)، لەم سووڕەتەدا هێنراوە، ئاماژەیەك بە بەسەرهاتەکانیان کراوە، لە سیاقی بەرپەرچدانەوەی شیرکدا:

١- ئیبراهیم ؑ: لە هەر سێ ئایەتەکانی ژمارە: (٢٦، ٢٧، ٢٨).

٢- مووسا ؑ: لە ئایەتەکانی ژمارە: (٤٦ - ٥٦)، واتە: (١١) ئایەت.

٣- عیسا ؑ: لە ئایەتەکانی ژمارە: (٥٧ - ٦٥)، واتە: (٩) ئایەت.

واتە: سەرجەم بیست و سێ (٢٣) ئایەت، بۆ ئاماژەیەك بە بەسەرهات و هەڵوێستی ئەم سێ پێغەمبەرە پایە بەرزە تەرخان کراون، لە بواری بەرپەرچدانەوەیان بۆ شیرك دا، ئنجا لە دوای بەرپەرچدانەوەی شیرك، بە هەر سێ جۆرەکەیەوە، پانتاییەکی باشیش بۆ خستنەڕووی نیشانەکانی خوا، کە لە هەمان کاتدا چاکەو نیعمەتەکانیشنی لە ژیانی مرۆڤدا، تەرخان کراوە، هەروەها باسی ڕۆژی دوایی و نیعمەتەکانی بەهەشت و، ئازارو مەینەتییەکانی دۆزەخیش

کـراوەو، چەنـد جارێکیـش باسـی قورئـان کـراوە بـە ناوەکانـی: (**الكِتـابُ المُبِين**)، (**قرآنَـاً عَرَبِيَّـاً**)، (**جَاءَهُـمُ الحَـق**)، (**هَـذا القُـرآن**)، (**الـذي أُحِـيَ إلَيـكَ**)، بـەم پێنـج تەعبیـرە لـە چەنـد شـوێنێکدا باسـی قورئانیـش کـراوە.

شەشەم: تایبەتمەندییەکانی:

١- لەم سووڕەتەدا لە قەدەر قەبارەی خۆی، پانتاییەکی زۆر بۆ بەرپەرچدانەوەی هەر سێك جۆری شیرك: هاوبەش دانان، ڕۆڵە بۆ لا پاڵدان، **طاغووت** پەرستیی، تەرخانکراوە.

٢- لەم سووڕەتەدا لە دوو ئایەتدا، قسەی پووچی کافرەکان، شوێن باب و باپیرانمان دەکەوین، بە هەردوو تەعبیری:

أ- ﴿إِنَّا وَجَدْنَآ ءَابَآءَنَا عَلَىٰٓ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم مُّهْتَدُونَ ٢٢﴾، و

ب- ﴿إِنَّا وَجَدْنَآ ءَابَآءَنَا عَلَىٰٓ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم مُّقْتَدُونَ ٢٣﴾، هاتوە، کە تەنیا لەم سووڕەتەدا، بەو شێوەیە بە دوو تەعبیری جیاواز ئەم مەسەلەیە، لە دوو ئایەتی بە دوای یەکدا هاتوە.

٣- تەنیا لەم سووڕەتەدا، ئەو ڕاستییە، بەو ڕوونییە خراوەتە ڕوو، کە ئەگەر لەبەر تێکڕا کافر بوونی خەڵك نەبووایە، لەبەر ئەوە نەبووایە، خەڵك وەسەر کوفر بگەڕێ و، وەسەر شیرك بگەڕێ و هەمووی لە خوا هەڵبگەڕێتەوەو، سامان و نیعمەتێکی یەکجار زۆری بەسەر کافراندا دادەڕشت، کە لە ئایەتەکانی: (٣٣، ٣٤، ٣٥)دا، ئەو ڕاستییە خراوەتەڕوو:
﴿ وَلَوْلَآ أَن يَكُونَ ٱلنَّاسُ أُمَّةً وَٰحِدَةً لَّجَعَلْنَا لِمَن يَكْفُرُ بِٱلرَّحْمَٰنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقُفًا مِّن فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ ٣٣ وَلِبُيُوتِهِمْ أَبْوَٰبًا وَسُرُرًا عَلَيْهَا يَتَّكِـُٔونَ ٣٤ وَزُخْرُفًا ۚ وَإِن كُلُّ ذَٰلِكَ لَمَّا مَتَٰعُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۚ وَٱلْءَاخِرَةُ عِندَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ ٣٥ ﴾**الزخرف**.

٤- تەنیا لەم سووڕەتەدا باسی پێکەنینی فیرعەونییەکان بە موعجیزەکانی مووسا ﷷ کراوە: ﴿فَلَمَّا جَآءَهُم بِـَٔايَٰتِنَآ إِذَا هُم مِّنْهَا يَضْحَكُونَ ﴿٤٧﴾﴾ **الزخرف**، واتە: کاتێك نیشانەکانی ئێمەی بۆ هێنان، کتوپڕ پێیان پێکەنین، کە بە زۆریی وایە، بابای کاڵفام و، بابای نەزان بە شت پێدەکەنێ، لە جیاتی ئەوەی تێوەی ڕامێنێ، پێی پێدەکەنێ، ئینسانی عاقڵ لە شت ورد دەبێتەوەو تێی ڕادەمێنێ، شتێك کە نامۆ بێ و سەیر بێ، یەکسەر پێی پێ ناکەنێ، بەڵکو لێی ورد دەبێتەوە.

٥- تەنیا لەم سووڕەتەدا فیرعەونییەکان، مووسایان ﷷ بە: ﴿يَـٰٓأَيُّهَ ٱلسَّاحِرُ﴾، دواندوە، لە ئایەتی ژمارە: (٤٩)دا، بەڵێ لە شوێنەکانی دیکەدا باسی ئەوەیان کردوە، کە ئەمە جادووگەرەو، ئەمە جادووی هێناوە، بەڵام ئەوە کە ڕووبەڕوو پێی بڵێن: ﴿يَـٰٓأَيُّهَ ٱلسَّاحِرُ﴾، تەنیا لەم سووڕەتەدا لە ئایەتی ژمارە: (٤٩)دا هاتوە.

٦- تەنیا لەم سووڕەتەدا، ئەو قسەو بیانووەی فیرعەون لە بارەی مووساوە ﷷ هاتوە: ﴿فَلَوْلَآ أُلْقِىَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِّن ذَهَبٍ أَوْ جَآءَ مَعَهُ ٱلْمَلَـٰٓئِكَةُ مُقْتَرِنِينَ ﴿٥٣﴾﴾، واتە: دەبووایە بازنەی زێڕی فڕێدرابانە سەرێ، یاخود فریشتەکان بە جووت لەگەڵی دابانایەو هاوڕابان لەگەڵی و، پێکەوە هاتبانایە.

٧- تەنیا لەم سووڕەتەدا، تەعبیری: ﴿فَٱسْتَخَفَّ قَوْمَهُۥ فَأَطَاعُوهُ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمًا فَـٰسِقِينَ ﴿٥٤﴾﴾، هاتوە، واتە: فیرعەون خەڵکەکەی خۆی سووك کردو، کێشی کەم کردن، کە بە تەئکید مەبەست ئەوە نیە کێشی دابەزاند بن، مەبەست ئەوەیە کە لە زمانەکاندا هەیە، دەڵێ: فلان کەس پیاوێکی گرانەو، مرۆڤێکی گرانەو، قورسە، واتە: سووکەڵە نیەو، عەقڵ سووك نیەو، پیاوێکی دامەزراوە، مرۆڤێکی دامەزراوە، بەڵام فیرعەون بە چەواشەکردن و، بە هەڕەشەو گوڕەشە کردن، یاخود بە ترساندن و برسیی کردن، وای لێکردن کە ئەو عەقڵ و هۆش و گۆشەیان، وەك پێویست لێی بەهرەمەند نەبن، یاخود: ﴿فَٱسْتَخَفَّ قَوْمَهُۥ﴾، واتە: خەڵکەکەی خۆی سووك بینی و، سووکەڵەی بینین لە ڕووی عەقڵ و تێگەیشتنەوە، بۆیەش بەقسەیان نەکرد.

٨- تەنیا لەم سوورەتەدا، هاوبەش دانەرەکان بۆ پاساو هێنانەوەی شیرکەکەیان، وێنەیان بە عیسا عليه السلام هێناوەتەوە: ﴿وَلَمَّا ضُرِبَ ٱبۡنُ مَرۡيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوۡمُكَ مِنۡهُ يَصِدُّونَ ٥٧ وَقَالُوٓاْ ءَأَٰلِهَتُنَا خَيۡرٌ أَمۡ هُوَۚ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلَۢاۚ بَلۡ هُمۡ قَوۡمٌ خَصِمُونَ ٥٨﴾، واتە: کاتێك (عیسای) کوڕی مەریەم بە وێنە هێنرایەوە، خەڵکەکەت بە هۆی ئەوەوە کردیان بە گاڵەو، گوتیان: ئایا پەرستراوەکانی ئێمە باشترن یان عیسا عليه السلام؟ تەنیا بۆ شەڕە قسە، ئەو وێنەیان هێنایەوە، ئەوانە کۆمەڵێکی زۆر مشتومڕکەرن، یانی: سەریان بۆ شەڕە قسەو موجادەلە دەخورێ، وێنە هێنانەوەکەش ئەوە بوو، کە خوا سبحانه وتعالى لە سوورەتی (الأنبيَاء)دا، دەفەرموێ: ﴿إِنَّكُمۡ وَمَا تَعۡبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنتُمۡ لَهَا وَٰرِدُونَ ٩٨﴾، واتە: ئێوە خۆتان و ئەوانەی دەیانپەرستن، جگە لە خوا، دەبنە سووتەمەنیی دۆزەخ، ئێوە دەچنە نێوی.

هاوبەش بۆ خوا دانەرەکانی مەککە، گوتیان: ئنجا ئایا پەرستراوەکانی ئێمە باشترن یان عیسا، واتە: ئەگەر بەپێی ئەو ئایەتە بێ، هەر کەس لەگەڵ پەرستراوەکەی دا بچێتە دۆزەخ، کەواتە: دەبێ نەصڕانییەکانیش، عیسا عليه السلام لەگەڵیاندا بچێتە دۆزەخ، چونکە نەصڕانییەکانیش عیسا عليه السلام دەپەرستن، بەڵام خوا سبحانه وتعالى لێرەدا بەو جۆرە وەڵامدەداتەوەو دەفەرموێ: ﴿مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلَۢا﴾، هەر تەنیا بۆ شەڕە قسە بە وێنەیان هێنایەوە، ئەگەرنا وەك زانایانی وتووێژ (**مُنَاظَرة**) دەڵێن: (**هَـٰذَا قِيَاسٌ مَعَ الفَارِق**)، واتە: ئەوە پێوانەیەکە لەگەڵ جیاوازییدا، شتەکان دەبێ چۆنیەك بن، ئنجا پێوانە بکرێنە سەر یەك، یەکێك لەوی دیکە جیابێ، ڕەوا نیە قیاس بکرێنە سەر یەك، وەك دوایی باسی دەکەین.

٩- تەنیا لەم سوورەتەدا، عیسا عليه السلام بە نیشانەی کاتەکە (**ساعَة**)، ئاخیر زەمان، یاخود قیامەت، یان هەردوو قۆناغی ئاخیر زەمان و قیامەت، واتە: ڕۆژی دوایی، دانراوە، وەك لە ئایەتی ژمارە: (٦١)دا، دەفەرموێ: ﴿وَإِنَّهُۥ لَعِلۡمٌ لِّلسَّاعَةِ فَلَا تَمۡتَرُنَّ بِهَا وَٱتَّبِعُونِۚ هَٰذَا صِرَٰطٌ مُّسۡتَقِيمٌ ٦١﴾، واتە: بە دڵنیایی عیسا عليه السلام زانیارییە بۆ کاتەکە (**ساعَة**)، واتە: بە هۆی عیساوە دەزانرێ (**سَاعَة**) دێ، کە لە کۆتایی ڕۆژگاردا عیسا عليه السلام دوای ئەوەی لە

ئاسمان دادەبەزێ، ئنجا دەزانرێ دوای دابەزینی عیسا ، تەمەنی دنیا زۆری بە بەر نەماوە، چونکە دوای ئەویش، کە دەججاڵ دەکوژێ، دوایی یەئجووج و مەئجووج دێن، دوای ئەویش نیشانە گەورەکانی دیکە دێن و، ژیانی مرۆڤ لەسەر زەوی دەپێچرێتەوە.

١٠- تەنیا لەم سوورەتەدا، تەعبیری: ﴿ ٱلۡأَخِلَّآءُ يَوۡمَئِذِۭ بَعۡضُهُمۡ لِبَعۡضٍ عَدُوٌّ إِلَّا ٱلۡمُتَّقِينَ ﴿٦٧﴾ ﴾، هاتوە، واتە: ئەوانەی زۆر یەکدییان خۆشویستوە، گیانی بە گیانی بوون لە دنیادا، لەو ڕۆژەدا، [لە ڕۆژی دواییدا] هەموویان پێکەوە، دەبنە دوژمن و ناحەز، جگە لە پارێزکاران، پارێزکارانێك كە لەبەر خوا یەکدییان خۆشویستوە، لەوێش ئەو خۆشەویستیی و مەحەببەت و، دۆستایەتیی و، بەزەیی و پەرۆشەیان، بۆ یەکدی بەردەوام دەبێ، چونکە لە دنیادا لە دۆستایەتیی یەکدیی بەهرەمەند بوون، شتێك کە لە دنیادا، بەهرەی پێگەیاندوون، لە قیامەتیش لە سەری بەردەوام دەبن، بەڵام ئەوانی دیکە، ئەو خۆشەویستیی و دۆستایەتییەی نێوانیان، لەبەر ئەوەی لەسەر بناغەیەکی پووچ بووە، یاخود لەسەر شتێکی ناهەق بووەو، بۆ ستەمکاریی بووە، بۆ زوڵم لەوانی دیکەو خراپەکاریی بووە، بۆیە لە دواڕۆژدا تەماشا دەکەن، بەرهەمی ئەو دۆستایەتیی و نیزیکییە، بۆیان بۆتە ژەقنەبووت و مایەی مەینەتیی و ئازاری دۆزەخ، بۆیە لەوێ لێك دەبنە دوژمن.

١١- تەنیا لەم سوورەتەدا، تەعبیری: ﴿ أَمۡ أَبۡرَمُوٓاْ أَمۡرٗا فَإِنَّا مُبۡرِمُونَ ﴿٧٩﴾ ﴾ هاتوە، واتە: یان ئەوان بڕیارێکیان داوە، ئێمە بڕیاردەرین، واتە: یان ئەوان شتێکیان هەڵبڕیوەو، ئێمە هەڵبڕەرین، بۆ هەر کارو فەرمانێك کە بمانەوێ ئەنجامی بدەین.

حەوتەم: دابەش کردنی ئایەتەکان بۆ چەند دەرسێك:

ئێمە سەرجەم ئەو (٨٩) ئایەتەمان بۆ حەوت دەرسان دابەش کردوون:

دەرسی یەکەم: ئایەتەکانی: (١ - ١٤)، واتە: چواردە ئایەتی سەرەتای ئەم سوورەتە دەگرێتە خۆی، کە باسی قورئان و نیشانەکانی خوا ، نیعمەتەکانی خوا لە ژیانی بەشەردا، دەکەن.

دەرسی دووەم: ئایەتەکانی: (١٥ - ٢٥)، واتە: یازدە ئایەت دەگرێتە خۆی، لەو یازدە ئایەتەدا، بەرپەرچدانەوەی شیرکی ڕۆڵە بڕیاردان بۆ خواو، لاساییکردنەوەی کوێرانەی پێشینان، پووچەڵکراونەوە.

دەرسی سێیەم: ئایەتەکانی: (٢٦ - ٤٥)، واتە: بیست ئایەت دەگرێتە خۆی، کە باسی ئیبراهیم عليه السلام لە سێ ئایەتی سەرەتای داو، هەڵوێستی بەرانبەر بە بابی و بە گەلە بێبڕوایەکەی و، کە چۆن حاشای لێکردوون لە پەرستراوەکانیان و، ئیعلانی تەنیا خواپەرستیی کردوە، پاشان هەڵوێستی کافرەکانی مەککە خراوەتەڕوو، دڵدانەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ و ڕێنمایی کردنی و، خستنە ڕووی ئەو ڕاستییە کە ژیانی دنیا کەم بایەخە، ئەگەر لەبەر ئەوە نەبووایە، خەڵك هەمووی یەك پارچە ببێتە بێبڕوا، ئەوانەی بێبڕوان، نازو نیعمەتی زیاتر لەوەی کە هەیانە، بەسەریدا دەڕشتن.

دەرسی چوارەم: ئایەتەکانی: (٤٦ - ٥٦)، واتە: لە یازدە ئایەت پێك دێ، باسی گۆشەیەك لە بەسەرهاتی مووسا عليه السلام لەگەڵ فیرعەون، کە چۆن مووسا بە بەڵگە ڕۆشنەکانی خواوەو، بە نیشانەکانەوە چووە بۆ لای فیرعەون و کۆمەڵگایەکەی، بەڵام ئەوان گاڵتەیان پێکردوەو، بە جادووگەر ناوزەدیان کردوە، سەرەنجام فیرعەون بوغرا بووەو، بە ماڵ و سەروەت و ساماناکەی، خۆی هەڵکێشاوە بەسەر مووسادا عليه السلام، بەڵام سەرەنجام ئەو گەلەی کە فیرعەون گەوجاندبوونی و، چەواشەی کردبوون و، نەفام و نەزانی کردبوون، ئنجا چەوساندبوونیەوە، بە هۆی نەزانیی و نەفامییانەوە، خوا سبحانه وتعالى بە توندترین شێوە سزای داون.

دەرسی پێنجەم: ئایەتەکانی: (٥٧ - ٦٥)، نۆ ئایەت دەگرێتە خۆی، باسی وێنە هێنانەوەی کافرەکانی مەککەیە بە عیسا عليه السلام، لەسەر ڕاستیی شیرك و، ئەگەر وابێت هەر کەسێك، هەر شتێك بپەرسترێ، لەگەڵ پەرستراوەکەی دەچێتە دۆزەخ، کەواتە: نەصرانییەکان کە عیسا عليه السلام دەپەرستن، دەبێ عیساش لەگەڵ ئەواندا بچێتە دۆزەخ! خوا سبحانه وتعالى بەرپەرچی ئەو قسەیانی داونەوەو، کە ئەو قیاسە لە

جێی خۆیدا نیەو، جۆرێکە لە چەواشەکاریی و سەفسەطە.

دەرسی شەشەم: ئایەتەکانی: (٦٦ - ٧٣)، واتە: هەشت ئایەت دەگرێتە خۆی، باسی هەندێك لە نازو نیعمەتەکانی بەهەشت بۆ هەندێك لە پارێزکاران کراوەو لە نێو نازو نیعمەتەکاندا باسی ئەوە کراوە: ﴿وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ ٱلْأَنفُسُ وَتَلَذُّ ٱلْأَعْيُنُ ﴿٧١﴾﴾ الزخرف، بۆ ئەوان لە بەهەشتدا هەیە، هەر شتێك نەفسیان بیخوازێ و، ئارەزووی بکات، هەر شتێك کە چاوو لە دیتنی و تەماشاکردنی چێژ وەربگرێ.

دەرسی حەوتەم: ئایەتەکانی: (٧٤ - ٨٩)، کە شازدە ئایەتی کۆتایی دەگرێتە خۆی، باسی سەرەنجامی شوومی تاوانباران لە دۆزەخداو، دووبارە بەرپەرچدانەوەی شیرك بە هەردوو جۆرەکەیەوە، واتە: شیرکی هاوبەش بۆ خوا دانان و، ڕۆڵە پاڵدان بۆ لای خوا، سەرەنجام فەرمانکردنی خوا ﷻ بە پێغەمبەر ﷺ، کە با چاوپۆشییان لێبکات و وازیان لێ بێنێ، خوا ﷻ هەڕەشەیان لێدەکات، کە دەفەرمووێ: ﴿فَٱصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَٰمٌ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾﴾ الزخرف، لە مەودوا دەزانن چییان بەسەر دێ، ئەگەر لەسەر ئەوەی لەسەرینی بەردەوام بن.

AliBapir
AliBapir
AliBapir

دەرسی یەکەم

AliBapir/عەلی باپیر
AliBapir/عەلی باپیر
archive.org/details/@alibapir
AliBapir
www.alibapir.net

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە چوارده (١٤) ئایەتی سەرەتای ئەم سووڕەتە موبارەکە پێك دێ، کە بریتین لە ئایەتەکانی: (١ - ١٤)، کە لە پێنج ئایەتی سەرەتادا، باسی قورئان و، پێناسەی قورئان و، پێگەی قورئان کراوە.

لە سێ ئایەتی دواتردا، باسی پێغەمبەران (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامِ**) دەکرێ.

لە شەش ئایەتی کۆتاییشدا، باسی بەدیهێنەرایەتیی خواو، ژمارەیەك لە نیشانەو بەڵگەکانی کراوە، کە هاوکات ئەو نیشانەو بەڵگانە، چاکەو نیعمەتی خواشن، بۆ مرۆڤەکان، کە سەرجەم ئەگەر بڵێین: شەش بەڵگەو نیشانەن، هاو کات، شەش چاکەو نیعمەتی خواشن:

١- هێنانەدی ئاسمانەکان و زەمین.

٢- زەوی کردن بە لانکە، یاخود ڕاخستن و ئامادە کردن، کە بە هۆیەوە بتوانرێ، ژیانێکی ئاسایی لەسەر بگوزەرێنن.

٣- ڕێ و بان تێدا دانانی زەوی، واتە: خوا ﷻ زەوی وا هەڵخستوە، کە مرۆڤەکان بتوانن ڕێ و بانی تێدا دروست بکەن، بۆ وێنە: ئەگەر توێکڵی زەوی وەك ئاسن و پۆڵا بووایە، چۆن دەیانتوانی ڕێی تێدا دروست بکەن و بیکۆڵن؟.

٤- دابەزاندنی ئاوێکی بە ئەندازە، لەسەرێوەو پێ ژیاندنەوەی زەوی، زەوییەکی ڕەق هەڵاتووی مردوو، ئەو ئاوەش کە دادەبەزێنرێ، بە هەر سێ شێوەی باران و بەفرو تەرزە، دادەبارێ.

٥- دروستکردنی سەرجەم جووتەکان، کەوا پێدەچێ مەبەست پێی ڕووەکەکان بێ، هەڵبەتە وشەی (**أزواج**) بە جووتی ئاژەڵ و مرۆڤ و ڕووەك و، بەڵکو ماددەی بێ ژیانیش، بەڵکو

هەموو دروستکراوەکانی گەردوون دەگوترێ، چونکە هەموو دروستکراوەکان جووتن و تەنیا خوا تاکە، بەڵام بەپێی سیاق لێرەدا دەردەکەوێ، کە مەبەست لە جووتەکان، جووتی ڕووەکەکانەو، ئاوی ئاسمان، جووتە ڕووەکەکان و شیناوردەکان، دەڕوێنێ.

٦- ڕەخساندنی کەشتیی و ئاژەڵان بۆ بار و سواریی مرۆڤەکان.

لە کۆتاییشدا باسی یاد کردنی چاکەی خواو، بە پاکگرتنی کراوە، لە کاتی بەهرە لێوەرگرتنی ئامرازەکانی بارو سواردا.

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿حمٓ ﴿١﴾ وَٱلۡكِتَٰبِ ٱلۡمُبِينِ ﴿٢﴾ إِنَّا جَعَلۡنَٰهُ قُرۡءَٰنًا عَرَبِيّٗا لَّعَلَّكُمۡ تَعۡقِلُونَ
﴿٣﴾ وَإِنَّهُۥ فِيٓ أُمِّ ٱلۡكِتَٰبِ لَدَيۡنَا لَعَلِيٌّ حَكِيمٌ ﴿٤﴾ أَفَنَضۡرِبُ عَنكُمُ ٱلذِّكۡرَ
صَفۡحًا أَن كُنتُمۡ قَوۡمٗا مُّسۡرِفِينَ ﴿٥﴾ وَكَمۡ أَرۡسَلۡنَا مِن نَّبِيّٖ فِي ٱلۡأَوَّلِينَ ﴿٦﴾
وَمَا يَأۡتِيهِم مِّن نَّبِيٍّ إِلَّا كَانُواْ بِهِۦ يَسۡتَهۡزِءُونَ ﴿٧﴾ فَأَهۡلَكۡنَآ أَشَدَّ مِنۡهُم بَطۡشٗا وَمَضَىٰ
مَثَلُ ٱلۡأَوَّلِينَ ﴿٨﴾ وَلَئِن سَأَلۡتَهُم مَّنۡ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ
ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡعَلِيمُ ﴿٩﴾ ٱلَّذِي جَعَلَ لَكُمُ ٱلۡأَرۡضَ مَهۡدٗا وَجَعَلَ لَكُمۡ فِيهَا سُبُلٗا
لَّعَلَّكُمۡ تَهۡتَدُونَ ﴿١٠﴾ وَٱلَّذِي نَزَّلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءَۢ بِقَدَرٖ فَأَنشَرۡنَا بِهِۦ بَلۡدَةٗ مَّيۡتٗاۚ
كَذَٰلِكَ تُخۡرَجُونَ ﴿١١﴾ وَٱلَّذِي خَلَقَ ٱلۡأَزۡوَٰجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ ٱلۡفُلۡكِ وَٱلۡأَنۡعَٰمِ
مَا تَرۡكَبُونَ ﴿١٢﴾ لِتَسۡتَوُۥاْ عَلَىٰ ظُهُورِهِۦ ثُمَّ تَذۡكُرُواْ نِعۡمَةَ رَبِّكُمۡ إِذَا ٱسۡتَوَيۡتُمۡ عَلَيۡهِ وَتَقُولُواْ
سُبۡحَٰنَ ٱلَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُۥ مُقۡرِنِينَ ﴿١٣﴾ وَإِنَّآ إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنقَلِبُونَ
﴿١٤﴾﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە، حا میم ﴿١﴾ سوێند بە کتێبی ڕۆشنکەرەوە ﴿٢﴾ ئێمە گێڕاومانە بە قورئانێکی عەرەبیی، بەڵکو (ماناو مەبەستەکانی) بفامن ﴿٣﴾ بە دڵنیاییش ئەو (قورئان)ە، لە دایکی (ئەسڵی) کتێبدا، لە لامان یەکجار بەرزو کارزانە ﴿٤﴾ ئنجا ئایا (ئەی بێبڕواینە!) بە هۆی ئەوەوە، کە ئێوە کۆمەڵێکی زێدەڕۆن، (قورئانی) بیرخەرەوە (دانەبەزێنین و) لێتان دوور بخەینەوە؟ ﴿٥﴾ گەلێك پێغەمبەریشمان لە (گەل و کۆمەڵگا) پێشووەکاندا ناردوون ﴿٦﴾ هیچ پێغەمبەرێکیشیان بۆ نەهاتوە، مەگەر گاڵتەیان پێکردوە ﴿٧﴾ کەسانی وامان لە نێو بردن کە زۆر لەوان (بێبڕوایان)، بە زەبرتر بوون و، حاڵ و بەسەرهاتی پێشووانیش ڕابرد، (لە نێو چوون و تەنیا باس و خواسیان مایەوە) ﴿٨﴾ ئەگەر لێشیان بپرسی: کێ ئاسمانەکان و زەوی وەدیهێناون؟ بە جەختکردنەوە دەڵێن: (خوای) زاڵی زانا هێناونیە دی ﴿٩﴾ ئەو کەسەی کە زەوی بۆ گێڕاون بە شوێنی تێدا پشوودان و، ڕێیەکانی بۆ ئێوە تێدا داناون، بەڵکو بە ڕێیە بزانن (و پێیاندا بگەنە ئامانجەکانتان) ﴿١٠﴾ هەروەها ئەو (بە دیهێنەری گەردوون) ئەو کەسەیە، ئاوێکی بە ئەندازەی لەسەرێوە دابەزاندوە، ئیدی سەر زەمینێکی مردوومان پێ ژیاندۆتەوە، (لە ڕۆژی دواییدا ئێوەش) بەو شێوەیە دەردەهێنرێنەوە ﴿١١﴾ هەروەها (خوا) ئەو کەسەیە، کە هەموو جووتەکانی دروستکردوون و، لە کەشتییان و ئاژەڵانیش ئەوەی بۆ ڕەخساندوون کە (بۆ بارو هاتوچۆ) سواری بن ﴿١٢﴾ (خوا ئەو هۆکارانەی بۆ ڕەخساندن) تاکو لەسەر پشتیان سەقامگیر بن و، هەر کاتیش چوونە سەر (پشت)یان یادی چاکەی پەروەردگارتان بکەنەوەو، بڵێن: پاکیی بۆ ئەو کەسەی ئەوەی بۆ ڕام و دەستەمۆ

کردووین و، ئێمە بۆیان ملپێکەچکەر نەبووین ﴿١٣﴾ ئێمەش (دوای مردنمان) هەر بۆ لای پەروەردگارمان دەگەڕێینەوە ﴿١٤﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(صَفْحًا): (صَفْحُ الشَّيءِ: عَرْضُهُ وَجَانِبُهُ، وَالصَّفْحُ: تَرْكُ التَّثرِيبِ وَهُوَ أَبْلَغُ مِنَ العَفْوِ، وَضَرَبْتُ عَنْهُ صَفْحَاً، أي: أَعْرَضْتُ عَنْهُ)، بە پانایی شتێك و لاتەنیشتی شتێك دەگوترێ: (صَفْحَةُ العُنُق)، واتە: لامل، هەروەها وشەی (صَفْح): بریتیە لە وازلێهێنانی سەرکۆنەکردن، کە ئەمە لە (عَفْو) مانایەکەی بەهێزترە، (عَفْو): ئەوەیە چاوپۆشیی لێ بکەی، بەڵام (صَفْح): ئەوەیە وێڕای چاوپۆشیی لۆمەشی نەکەی، چاوپۆشیی کردن، ڕەنگە نەرمە گلەییەکی تێدابێ، بەڵام (صَفْحُ) ئەوەیە هەر لاملی تێ بکەی، وەك ئەوەی ئەو کەسە، خراپەی هەر نەکردبێ، (ضَرَبْتُ عَنْهُ صَفْحَاً، أي: أَعْرَضْتُ عَنْهُ)، واتە: ڕووم لێ وەرگێڕا، لێی دوورکەوتمەوە، کە دەفەرموێ: ﴿ أَفَنَضْرِبُ عَنكُمُ ٱلذِّكْرَ صَفْحًا ﴾، ئایا (ذِكْر) کە قورئانە، لە ئێوەی دووربخەینەوە؟ بە هۆی ئەوەوە کە ئێوە زێدەڕۆییکارن، واتە: واناکەین.

(مُّسْرِفِينَ): (السَّرْفُ: تَجَاوزُ الحَدِّ فِي كُلِّ فِعْلٍ يَفْعَلُهُ الإِنْسَان، وَإِنْ كَانَ فِي الإِنْفَاقِ أَشْهَر)، وشەی (سَرْف): بریتیە لە سنوور بەزاندن لە هەر کارێکدا مرۆڤ دەیکات، هەرچەندە لە خەرجکردن دا باوترە، بەڵام بۆ شتی دیکەش هەر بەکاردێ.

(بَطْشًا): (البَطْشُ: تَنَاوُلُ الشَّيءِ بِصَوْلَةٍ)، (بَطْش): بریتیە لەوە بە توندیی پەلاماری شتێك بدرێ، بە کوردیی (بَطْش) زەبرو پەلاماردان و هەڵکوتانە سەری پێ دەگوترێ.

(مَثَلُ): (بِمَعْنَى مِثْل، نَحو شَبَه وَشِبْه، نَقْض وَنِقْض، المَثَلُ: الوَصْفُ وَالخَبَرُ، أو المُشَابَهَةُ لِغَيره فِي مَعْنَىً مِنَ المَعَانِي، أَوِ الصِّفَةُ وَالوَصْفُ)، وشەی (مَثَل): بە پێی سیاقەکان مانایەکەی دیاریی دەکرێ، زۆر مانای هەن، بە مانای (مِثْل) دێ، واتە: وەك وێنەی ئەو شتە، وەك (شَبَه، شِبْه)، (مَثَل ومِثْل)، (نَقَض وَنِقْض)، واتە: هەڵوەشانەوە، (مَثَل) بە مانای وەسفیش دێت، وەك دەفەرموێ: ﴿وَلِلَّهِ ٱلْمَثَلُ ٱلْأَعْلَىٰ ۝٦٠﴾ النَّحل، واتە: وەصفی هەرە بەرز تەنیا بۆ خوایە، (مَثَل) بە مانای خەبەریش دێ، ﴿وَمَضَىٰ مَثَلُ ٱلْأَوَّلِينَ ۝٨﴾ الزخرف، واتە: هەواڵی پێشووان تێپەڕی، یانی: (سَبَقَ خَبَرُ الأَوَّلِيْن)، (مَثَل): بریتیە لەوە، کە شتێك بە شتێك بچێ، لە واتایەك لە واتاکاندا، یان لە سیفەتێك لە سیفەتەکانیدا.

(مَهْدًا): (المَهْدُ: مَا يُهَيَّأُ للصَّبِيِّ، المَهْدُ وَالمِهَادُ: المَكَانُ المُمَهَّدُ المَوطَّأُ) (مهْد) بۆ ئەو شوێنە بەکاردێ، کە بۆ منداڵ ساز دەکرێ، ئنجا جۆلانەیە، لانکەو بێشکەیە، جێیەکی بۆ ڕادەخرێ کە تێیدا پشوو بدات، بەڵام وشەی (المَهْدُ وَالمِهَاد) بە هەر شوێنێکیش دەگوترێ کە ئامادە و ساز بکرێ و مرۆڤ تێیدا پشوو بدات، یاخود ژیانی تێدا بگوزەرێنێ، ﴿أَلَمْ نَجْعَلِ ٱلْأَرْضَ مِهَٰدًا ۝٦﴾ النبأ، واتە: زەوییمان پان ڕاخستووەو، ئامادەو سازمان کردوە، کە ئێوە ژیانی تێدا بگوزەرێنن، وەك چۆن جۆلانەو بێشکەو لانکە، بۆ منداڵی ساوا ساز دەکرێ، کە تێیدا پشوو بدات.

(فَأَنشَرْنَا): (النَّشْرُ: التَّوزِيعُ)، (نشر): بریتیە لە بڵاوکردنەوە، (نَشَرَ الثَّوبَ وَالصَّحِيفَةَ وَالسَّحَابَ)، واتە: پۆشاکەکەی بڵاوکردەوەو، پەڕەکەی پان ڕاخست، هەورەکەی بڵاوکردەوە، (نَشَرَ المَيِّتَ: أَحْيَاهُ)، ﴿فَأَنشَرْنَا بِهِۦ بَلْدَةً مَّيْتًا﴾، واتە: سەر زەمینێکی مردوومان پێ ژیاندەوە.

(بَلْدَةً): (البَلْدَةُ: المَكَانُ المُحِيطُ المَحْدُودُ المُتَأَثِّرُ بِاجتِمَاعِ قُطَّانِهِ، وَإِقَامَتِهِم فِيهِ)، (بَلْدَة): بە شوێنێك دەگوترێ دەورەدرابێ و، سنووردار‌بێ و کارتێکراو بێ بە دانیشتووەکانی، کە لەسەری کۆبوونەتەوەو، ژیان دەگوزەرێنن.

(﴿لِتَسۡتَوُۥاْ عَلَىٰ ظُهُورِهِۦ﴾): تاكو بچنە سەر پشتیان، (**تَعْتَدِلوا وَتَسْتَقِرُّوا**)، یانی: ڕێك بن و، سەقامگیر بن لەسەر پشتی ئەو ئاژەڵانەی كە بۆ بارو سوار بەكاریان دێنن، یاخود پشتی ئەو كەشتییانە، كە بۆ بارو سوار بەكاریان دێنن، خوا بۆی ڕام و دەستەمۆ كردوون.

(﴿مُقۡرِنِينَ﴾): (**المُقْرِنُ: المُطِيقُ**)، واتە: ملپێكەچكەر، توانا بەسەرداشكاو، (**أَقْرَنَ، أي: أَطَاقَ**)، واتە: توانای بەسەریدا شكا، (**مُقْرِنِيْن**): هەم بە مانای توانا بەسەردا شكاوان دێ، هەم بە مانای (**مُطَوِّعِيْن**)، واتە: ملپێكەچكەران و، بە مانای كۆنترۆڵكەران (**ضَابِطِين**)یش لێكدراوەتەوە، ﴿وَمَا كُنَّا لَهُۥ مُقۡرِنِينَ ١٣﴾ **الزخرف**، واتە: ئێمە كۆنترۆڵكەرنین بۆ ئەو ئاژەڵانە، ئەی خوایە! ئەگەر تۆ نەبووای و، بۆت دەستەمۆ نەكردباین، هەروەها بۆ كەشتییەكان، یاخود (**مُقْرِنِيْن أي: مُماثِلِينَ فِي القُوَّة**)، ئێمە بە قەدەر ئەو ئاژەڵە، یاخود بە قەدەر ئەو كەشتیی و هۆكاری هاتوچۆیانە، توانامان نەبوو، ئەگەر تۆ بۆت ملكەچ و دەستەمۆ نەكردباین.

(﴿لَمُنقَلِبُونَ﴾): (**الإنقِلاَبُ: الرُّجُوعُ إلى المَكَانِ الَّذِي يُفَارِقُهُ**)، (**إنْقِلاَب**): بریتییە لە گەڕانەوە بۆ شوێنێك، كە لێی جیادەبێتەوە، كەواتە: ﴿وَإِنَّآ إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنقَلِبُونَ ١٤﴾، واتە: ئێمە بۆ لای پەروەردگارمان دەگەڕێینەوە، واتە: ئێرە واز لێ دێنین، ئەم سەر زەوییە، جەستەكەمان تێكەڵ بە خاك دەبێتەوەو، ڕووحەكەشمان دەچێتەوە بۆ ئەو شوێنەی، خوا دیاریی كردووە، لە ڕۆژی دواییشدا جەستەو ڕووح، دەچینەوە بۆ ئەو شوێنەی، خوا ﷻ بۆی دیاریی كردووین، لە ڕۆژی كۆكردنەوەو لێپرسینەوەو، پاشان سزاو پاداشتدا.

مانای گشتیی ئایەتەکان

خـوا ﷻ لـەم سـووڕەتەدا، وەك لـە خسـتنەڕووی نێوەڕۆك و پێناسـەکەیدا، باسـمان کـرد، هـەر سێ تـەوەرە گـەورەو گرنـگ و سـەرەکییەکەی قوڕئانـی مەککەیی:

أ- باسی خوا ﷻو، بەدیهێنەرایەتیی و، پەروەردگاریتیی و، خاوەنداریتیی خوا، ئنجا تەنیا پەرستراوێتیی و، ناوو سیفەتەکانی خواو، ئەوە کە دەبێ تەنیا خوا بەندایەتیی بۆ بکرێ و، بپەرسترێ، بە مانای فراوانی پەرستن.

ب- هەروەها باسی قورئان و، کتێبەکانی خواو، باسی وەحیی و، پێغەمبەرایەتیی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، بە گشتیی کراوەو، بە تایبەت پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ.

ج- هەروەها باسی ڕۆژی دوایی، بە هەردوو قۆناغی ئاخیر زەمان و، قیامەت و هەڵسانەوە، پاشان نیشتەجێ بوونی بڕواداران لە بەهەشتدا، کە هەرچی دڵیان بیخوازێ تێیدایەو، گرفتار بوونی بێبڕوایان بە دۆزەخەوە، کە تێیدا تووشی هەموو جۆرە سزاو ئازارو مەینەتییەك دەبن، کە هەر بۆیان وێنا (تصوّر) نەکراوە لە ژیانی دنیایاندا.

خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: ﴿ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ ﴾، بـە نـاوی خـوای بـە بەزەیـی بەخشـندە، زۆرجـاران دووبارەمـان کردۆتـەوەو لێـرەش دووبـارەی دەکەینـەوە، کـە دەگوتـرێ: ﴿ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ ﴾، واتـە: ئـەم کارە دەسـت پێدەکـەم، یـان دەسـت پێکردنـی ئـەو کارەم، بـە نـاوی خـوای بـە بەزەیـی بەخشـندەیە، لـە کاتێـك دا مـرۆڤ ئـەو وشـە موبارەکـە دەڵـێ: دەبـێ بـەلای کەمـەوە چـوار واتایـان بـە عەقڵ و دڵـی خۆیـدا بێنـێ:

١- ئەو کارە بە ناوی خوا دەکەم، نەك بە ناوی خۆم، یان بە ناوی کەسێك، یان ناوی هەر شتێکی دیکە.

٢- ئەم کارە بۆ ڕازییکردنی خوا ئەنجام دەدەم.

٣- ئەم كارە بەپێی شەرع و بەرنامەی خوا ئەنجام دەدەم.

٤- ئەم كارە بەتواناو ئاسانكاریی خوا ئەنجام دەدەم، نەك بەشان و شەوكەت و توانای خۆم.

﴿ حمٓ ﴾، حا میم، دوو پیتن، وەك لە سەرەتای سوورەتی (**غافِر**)دا باسمان كرد، سوورەتەكانی: (**غافِر، فُصِّلَت، الشورى، الزخرف، الدُّخَان، الجَاثية، والأحقَاف**)، پێیان دەگوترێ: خاوەنانی حا میم (**ذوات حميم**)، یان (**آلُ حميم**)، ئەو حەوت سوورەتە بە (**حم**) دەست پێ دەكەن، بەو دوو پیتە، كە ئێمە لە سەرەتای سوورەتی (**يُونُس**)دا باسێكی دوورو درێژمان، لە بارەی ئەو پیتە پچڕ پچڕانەوە كرد، كە لە سەرەتای (٢٩) لە سوورەتەكانی قورئاندا هاتوون، باشترین مانا كە تاكو ئێستا پێی گەیشتبم، ئەوەیە كە خوا ﷻ لە ڕێی باسكردنی ئەو پیتە پچڕ پچڕانەوە، تێمان دەگەیەنێ، ئەی مرۆڤەكان! ئەو قورئانەی لەبەر دەستتانە فەرمایشتی خوایەو، هەر لەو پیتانەی كە ئێوە قسەیان پێ دەكەن و، پێیان دەنووسن، پێكهاتوە، بەڵام كە ئێوە ناتوانن، نەك وێنەی قورئان، بەڵكو دە سوورەت، بگرە سوورەتێكی بێنن، سوورەتێكی سێ ئایەتی وەك (**العصر**) یان (**الكَوثَر**) یان (**النَّصر**)، كەواتە: بزانن و دڵنیابن، بەس خوا ئەو فەرمایشتەی فەرمووە، هەر لەو پیت و دەنگانەی كە لەبەر دەستی ئێوەشدا هەن، وەك كەرەستەی خاو، بەڵام كە ئێوە ناتوانن وەك ئەو بێنن، بزانن تەنیا خوا ﷻ ئەو فەرمایشتەی فەرمووەو، ئەو فەرمایشتە نە هی موحەممەدە ﷺ، نە هی جگە لە ئەوە، وەك زەینتان، ئەی بێبڕوایەكان! خلیسكەتان پێ دەبات و، شەیتان فریوتان دەدات، لەو بارەوە دوو دڵییتان دەخاتە عەقڵ و دڵەوە.

﴿ وَٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُبِينِ ﴾، سوێند بە كتێبی ڕۆشنكەرەوە، یان: كتێبی ڕۆشن.

﴿ إِنَّا جَعَلْنَٰهُ قُرْءَٰنًا عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴾، ئێمە ئەو كتێبە ڕۆشنكەرەوەیەمان گێڕاوە، بە قورئانێك بە زمانی عەرەبیی بەڵكو بفامن!، یاخود گێڕاومانە بە

قورئانێکـی ڕۆشـن، وێـڕای ئـەوەی بـە زمانـی عەرەبـان دەگوتـرێ: (**اللُّغَـة العَرَبيَّـة**)، بـە هەمـان شـێوەش، عەرەبیـی واتـە: زمانێکـی ڕۆشـن، بۆچـی؟ تاکـو تێبگـەن و بفامـن، خـوا ﷻ لـە قـەدەر عەقڵـی ئێمـە، ئێمـەی دوانـدوە، ئەگەرنـا خـوا ﷻ لـە قـەدەر زانیاریـی بـێ سـنووری خـۆی ئێمـەی دواندبایـە، لێـی حاڵیـی نەدەبوویـن، بـەڵام خـوا ﷻ لـە قـەدەر عەقڵـی ئێمـە، ئێمـەی دوانـدوەو، ئـەو مانـاو مەبەسـتانەی ویسـتوویەتی بـە ئێمـە بگـەن، بـۆی خسـتووینە قاڵـب و تەعبیـری واوە، کـە لێیـان تێبگەیـن.

﴿ وَإِنَّهُۥ فِىٓ أُمِّ ٱلْكِتَـٰبِ لَدَيْنَا لَعَلِىٌّ حَكِيمٌ ﴾، بـە دڵنیایـی ئـەم کتێبـە، ئـەم قورئانـە، لـە ئەسـڵی کتێبـدا، لـە لامـان زۆر بـەرزەو، زۆریـش پـڕ حیکمەتـە، یاخـود زۆریـش کارزانـە، ئنجـا: ﴿ أُمِّ ٱلْكِتَـٰبِ ﴾، وەك لـە دواییـدا باسـی دەکەیـن، هەندێـك دەڵێـن مەبەسـت پێـی: (**اللَّـوحُ المَحفُـوظ**)ە، کـە بـە (**الكِتـابُ المُبِين**)یـش هاتـوەو بـە (**كِتـابٌ مَكنون**)یـش هاتـوە، بـە (**إمـام مبين**)یـش، هەندێکیـش دەڵێـن، مەبەسـت لـە (**اللَّـوحُ المَحفُـوظ**) و (**الكِتـابُ المُبـين**) و (**كِتـابٍ مَكنـون**) و (**إمـام مبـين**) هەمـوو ئەمانـە، مەبەسـت پێیـان زانیاریـی خـوای بـەرزو بـێ وێنەیـە، گرنـگ ئەوەیـە خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: ئـەم قورئانـە لـە زانیاریـی منـداو، لـە لای ئێمـە زۆر بـەرزەو، زۆریـش کارزان و کاربەجێیـە.

﴿ أَفَنَضْرِبُ عَنكُمُ ٱلذِّكْرَ صَفْحًا أَن كُنتُمْ قَوْمًا مُّسْرِفِينَ ﴾، ئەمـە پرسـیارکردنێکی نکووڵیلێکەرانەیـە، خـوا ڕوو لـە بێبڕواییـەکان دەکات: ئایـا بەهـۆی ئـەوەوە ئێـوە کۆمەڵێکـی زێدەڕۆییـکارن، ئێمـە ئـەم زیکـرو ئـەم یادخەرەوەیەتـان لـێ دووربخەینـەوەو بۆتـان دانەبەزێنیـن؟ لەبـەر ئـەوەی ڕەخنـەی لـێ دەگـرن، پێـی ڕازی نیـن، یـان تۆمەتـی جـادوو بـوون، یاخـود شـیعر بـوون، پاڵبدەنـە لای قورئـان، یاخـود تۆمەتـی کاهیـن بـوون و، جادووگـەر بـوون و، پاڵبدەنـە لای پێغەمبـەر ﷺ ئایـا وازتـان لـێ بێنیـن؟ واتـە: وازتـان لێناهێنیـن و، ئـەم قورئانـە دادەبەزێنیـن، ئەگـەر ئێـوە بـڕوای پـێ نەهێنـن، خەڵکێکی دیکـە بـڕوای پێدەهێنـێ، ﴿ فَإِن يَكْفُرْ بِهَا هَـٰٓؤُلَآءِ

فَقَدۡ وَكَّلۡنَا بِهَا قَوۡمًا لَّيۡسُواْ بِهَا بِكَٰفِرِينَ ﴿٨٩﴾ **الأنعام**، ئەگەر ئەوانە پێی بێبڕوا بن، کەسانێکی دیکەمان پێ ڕاسپاردوون، کە پێی بێبڕوا نابن، بەڵکو بە دڵ و گیان قبووڵی دەکەن.

﴿ وَكَمۡ أَرۡسَلۡنَا مِن نَّبِيّٖ فِي ٱلۡأَوَّلِينَ ﴾، ئنجا لە دوای باسی قورئان، دێتە سەر باسی پێغەمبەرایەتیی موحەممەد ﷺ، پێغەمبەرایەتیی موحەممەدیش ﷺ شتێکی داهێنراو نیەو، شتێك نیە کە پێشینەی نەبووبێ، **(كَم)** لێرەدا **(كَم الخَبَرِية)**ی پێ دەگوترێ و بۆ زۆرییە، واتە: **(كَثيراً أَرسَلنَا مِن نَبِيٍّ في الأَوَّلِين)**، زۆر پێغەمبەرمان لە گەلە پێشووەکاندا ڕەوانە کردن.

﴿ وَمَا يَأۡتِيهِم مِّن نَّبِيٍّ إِلَّا كَانُواْ بِهِۦ يَسۡتَهۡزِءُونَ ﴾، هیچ پێغەمبەرێکیشیان بۆ نەهات، مەگەر گاڵتەیان پێدەکردن، واتە: ئێستاش گاڵتە بە تۆ دەکەن و، بڕوات پێ ناکەن، تۆمەتت دەدەنە پاڵ، لە دڵی خۆتی مەگرە، عادەتی گەلان و کۆمەڵگاکان لە ڕابردووشدا هەر وابووە.

﴿ فَأَهۡلَكۡنَآ أَشَدَّ مِنۡهُم بَطۡشٗا وَمَضَىٰ مَثَلُ ٱلۡأَوَّلِينَ ﴾، ئنجا کەسانێك کە زۆر لەوانە زەبریان توندتر بوو و، بەهێزتر بوون و، بە تواناتر بوون، لە نێومان بردن و هەواڵی ڕابردووانیش تێپەڕی، واتە: بوونە پەندی زەمانەو، تەنیا ناویان لە کتێبەکانی مێژوودا ماوە، وەك گەلی عادو سەموود **لووط** و گەلەکانی دیکە.

﴿ وَلَئِن سَأَلۡتَهُم مَّنۡ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ ﴾، ئنجا دوای باسی قورئان و، باسی پێغەمبەرایەتیی، دێتە سەر باسی بەدیهێنەرایەتیی و، پەروەردگارێتیی و، خاوەندارێتیی خواو، نازو نیعمەتەکانی خواو، نیشانەکانی خوا، دەفەرمووێ: ئەگەر لێیان بپرسی: کێ ئاسمانەکان و زەوی هێناونە دی، لە نەبوونەوە پەیدای کردوون؟، ﴿لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡعَلِيمُ ﴾، بە جەختکردنەوەوە دەڵێن: خوای زاڵی زانا هێناونیە دی.

﴿ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ مَهْدًا ﴾، بێگومان ئەمە فەرمایشتی خوایە، نێواخنی وەڵامەکەی ئەوانی کردوە:

ئەو کەسەی زەوی بۆ ئامادە کردوون، یاخود زەوی وەك بێشکە، چۆن منداڵ تێیدا دەسرەوێ ئاوای لێکردوە، ﴿ وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا ﴾، هەروەها رێی بۆ تێدا گێڕاون، واتە: وایکردوە بتوانن، ڕێیانی تێدا دروستبکەن، ﴿ لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴾، بەڵکو ڕێ بگرنە بەر، بەرەو ئامانجەکانی خۆتان و، بە هۆی ڕێیەکانەوە بگەنە ئەو ئامانجانەی دەتانەوێ.

﴿ وَٱلَّذِى نَزَّلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً ﴾، هەروەها خوا ﷻ خاوەنی ئێوەو، پەروەردگارو بەدیهێنەری گەردوونەو، ئەو کەسەیە کە لە سەرێوە، ئاوی بۆ دابەزاندوون، ﴿ بِقَدَرٍ ﴾، بە ئەندازە، نە کەمتر لە پێویستیی خۆتان، نە زیاتریش وەك تۆفانەکەی نووح، ﴿ فَأَنشَرْنَا بِهِۦ بَلْدَةً مَّيْتًا ﴾، ئێمە سەرزەمینێکی مردوومان پێ ژیاندەوە، ﴿ كَذَٰلِكَ تُخْرَجُونَ ﴾، هەر بەو شێوەیەش، ئێوە دەردەهێنرێنەوە.

﴿ وَٱلَّذِى خَلَقَ ٱلْأَزْوَٰجَ كُلَّهَا ﴾، هەروەها خوا ﷻ بەدیهێنەرو پەروەردگارو خاوەنی ئێوە: ئەو کەسەیە هەموو جووتەکانی دروستکردوون، جووتەکان دەگونجێ مەبەست پێی تێکڕای جووتی دروستکراوەکان بێ، چونکە هەموو دروستکراوەکان جووتن: ئاسمان و زەویی، ساردو گەرم، دنیاو دواڕۆژ، بەهەشت و دۆزەخ، نێرو مێ، هەمووی جووتە، دەشگونجێ مەبەست پێی جووتی ڕووەکەکان بێ، ﴿ وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ ٱلْفُلْكِ وَٱلْأَنْعَٰمِ مَا تَرْكَبُونَ ﴾، هەروەها لە کەشتییەکان و لە ئاژەڵانیش، هۆکاری وای بۆ ڕەخساندوون، کە سواریان بن و، بۆ بارو سوار بەکاریان بێنن.

﴿ لِتَسْتَوُۥا۟ عَلَىٰ ظُهُورِهِۦ ﴾، بۆ ئەوەی بچنە سەر پشتیان، پشتی ئاژەڵەکان و، پشتی کەشتییەکان، پشتی ئەو هۆکارانەی بۆی ڕەخساندوون، ﴿ ثُمَّ تَذْكُرُوا۟

نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ﴾، دوایی یادی چاكەی پەروەردگارتان بكەنەوە، بەسەر خۆتانەوە، هەر كاتێك چوونە سەر پشتیان و سەقامگیر بوون، ﴿وَتَقُولُوا سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ﴾، هەروەها بڵێن: پاكیی بۆ ئەو كەسەی ئەوەی بۆ ڕام و دەستەمۆ كردووین و، ئێمە توانامان بەسەریدا نەدەشكا، ئێمە نەماندەتوانی كۆنتڕۆڵیان بكەین، لەبەر ئەوەی زۆر بەهێزن، حوشترێك، گایەك، كەرێك، گامێشێك، فیلێك، لە مرۆڤ عاسێ ببێ، بە سەد كەس پێی ناوێرن، بەڵام خوا وایكردوە، دەستەمۆ بن.

﴿وَإِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنقَلِبُونَ﴾، بە دڵنیایی ئێمە بۆ لای پەروەردگارمان دەگەڕێینەوە، واتە: بەو سەفەرانەی دەیكەن لە ژیانی دنیاتاندا، سەفەری ژیانی خۆتان بێتەوە یاد، كە ئێوەش سەرەنجام و مەنزڵگای كۆتاییتان بۆ لای خوای پەروەردگارە، كەواتە: خۆتان ئامادە بكەن، بۆ دیداری خوا، لە مەنزڵگای كۆتاییدا.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

پێناسەی قورئان بە کتێبێکی ڕۆشنکەرەوە، بە زمانی عەرەبیی کە بۆ تێگەیاندن نێرراوەو، لە ئەسڵی کتێب (زانیاریی خوا)دا، بەرزو کارزانەو، ناگونجێ بە هۆی زێدەڕۆیی و سەرەڕۆیی بێبڕوایانەوە، لە کوفرو شیرکدا، خوا ئەو قورئانە بیرخەرەوەیان لێ دووربخاتەوەو، بۆیان دانەبەزێنێ، واتە: خوا ﷻ نابێ بە نەفامیی ئەوان بکات، بەڵکو دەبێ هەر لە قەدەر کەرەم و بەزەیی و بەخشندەیی و، بەرزو بێ وێنەیی خۆی، لەگەڵ بەندەکاندا مامەڵە بکات:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ حمٓ ﴿١﴾ وَٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُبِينِ ﴿٢﴾ إِنَّا جَعَلْنَٰهُ قُرْءَٰنًا عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٣﴾ وَإِنَّهُۥ فِىٓ أُمِّ ٱلْكِتَٰبِ لَدَيْنَا لَعَلِىٌّ حَكِيمٌ ﴿٤﴾ أَفَنَضْرِبُ عَنكُمُ ٱلذِّكْرَ صَفْحًا أَن كُنتُمْ قَوْمًا مُّسْرِفِينَ ﴿٥﴾ ﴾،

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە شەش بڕگەدا:

١)- ﴿ حمٓ ﴾، ئەمانە دوو پیتن: پیتی (ح) و پیتی (م)، یانی: ئەم قورئانە هەر لەو پیتانە پێك دێ، کە دەیاننوسن و پێیان دەدوێن، کۆی ئەو پیتانەش کە بەکارهێنراون، لە سەرەتای (٢٩) لە سوورەتەکانی قورئاندا، کۆی هەموویان چواردە (١٤) پیتن، کە هەموو جۆرەکانی پیتەکانیان تێدان، وەك لە سەرەتای تەفسیری (**الشُّعَرَاء**)دا، لەو بارەوە چەند ڕوونکردنەوەیەکمان داون.

٢)- ﴿ وَٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُبِينِ ﴾، سوێند بە کتێبی ڕوونکەرەوە، یان ڕۆشن، (و) لێرەدا، دەگونجێ بۆ بادانەوەو گێڕانەوە بێ، کە ئەگەر وابێ، مانای وایە: ﴿ حمٓ ﴾، سوێندە، دواییش

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ وَٱلۡكِتَٰبِ ٱلۡمُبِينِ ﴾، واتە: هەروەها کتێبی ڕۆشنکەرەوەیە، دەشگونجێ (و) لێرەدا بۆ سوێند پێ خواردن بێ، واتە: سوێند بە کتێبی ڕۆشنکەرەوە، واتە: (**الكِتَابِ المُبِين**)، دەبێتە سوێند پێخوراو (**مُقْسَمٌ بِهِ**)، ئایا سوێند لەسەر خوراوەکە چییە؟ ﴿ إِنَّا جَعَلۡنَٰهُ قُرۡءَٰنًا عَرَبِيًّا ﴾، ئێمە گێڕاومانە بە قورئانێکی عەرەبیی، وشەی: (**مُبِيْن**) ئەگەر لە (**أَبَانَ المتعدِّي**)ەوە هاتبێ، بە مانای ڕوونکەرەوە دێ، (**أَبَانَ**) لەو کاتەدا بەرکار (**مفعول به**) دەخوازێ، (**أَبَانَ المُدَرِّسُ الدَّرسَ**)، وانەبێژەکە دەرسەکەی ڕوون کردەوە، دەشگونجێ بڵێین: ﴿ وَٱلۡكِتَٰبِ ٱلۡمُبِينِ ﴾، واتە: سوێند بەو کتێبە ڕۆشنە، یانی: فامکراوەو، ئاڵۆز نیە، ئەو کاتەش (**مُبِيْن**)، لە (**أَبَانَ**)ی (**لازم**)ەوە هاتوە، وەك (**أَبَانَ القَمَرُ**)، واتە: مانگەکە دەرکەوت، واتە: ﴿ وَٱلۡكِتَٰبِ ٱلۡمُبِينِ ﴾، واتە: کتێبێکی ڕۆشن، لە ڕابردووشدا چەند جارێك لە بارەی وشەی: (**مُبِيْن**)ەوە، قسەمان کردوە، کە بەپێی سیاقەکان، جاری وا هەیە دەگونجێ بە هەردوو مانای (**اللاّزِم والمُتَعَدِّي**) بێ، جاری واش هەیە تەنیا دەگونجێ بە مانای (**لازِم**) بێ، جاری واش هەیە بەس دەگونجێ بە مانای (**مُتَعَدِّي**) بێ.

٣)- ﴿ إِنَّا جَعَلۡنَٰهُ قُرۡءَٰنًا عَرَبِيًّا ﴾، ئێمە گێڕاومانە بە قورئانێکی عەرەبیی، وشەی: ﴿ جَعَلۡنَٰهُ ﴾، (**أي: قُلنَاهُ، أو أَنْزَلْنَاهُ، أو كَوَّنَّاهُ**)، واتە: بێژتوومانەو، یان دامانبەزاندوە، یان پێکمان هێناوە، ئەم کتێبە ڕۆشنە، یان ڕۆشنکەرەوەیە، لە شێوەی قورئانێکی عەرەبییدا، ئەمە ئەگەر (**جَعَلَ**)، بە مانای گوتن یان دابەزاندن، یان پێکهێنان بێ، واتە: یەك بەرکار (**مَفعُول به**) بخوازێ، بەڵام ئەگەر دوو بەرکاران بخوازێ، ئەو کاتە بە مانای: (**سَمَّيْنَاهُ وَوَصَفْنَاهُ، قُرْآنَاً عَرَبِيَّاً**)، ئێمە ئەو قورئانەمان ناو ناوە، یاخود وەسفان کردوە بە قورئانێکی عەرەبیی.

وشەی (**عَرَبِي**): پێشتریش باسمان کردوە، کە وەك چۆن بە مانای زمانێك دێ، کە هی نەتەوەیەکی دیارییکراوە، کە نەتەوەی عەرەبە، هاوکات بە مانای زمانێکی ڕۆشنیش دێ، (**أَعْرَبَ عَنْ رَأيِهِ**)، ڕایەکەی خۆی ڕوونکردەوە، وەك پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: {**الثَّيِّبُ تُعْرِبُ عَنْ نَفْسِهَا بِلِسَانِهَا، وَالْبِكْرُ رِضَاهَا صَمْتُهَا**} (**أخرجه أحمد: ١٧٢٧١، تعليق شعيب الأرنؤوط: صحيح لغيره**)، واتە: (لە کاتی

مارەکرانـدا)، بێـوەژن ڕای خـۆی دەردەخـات، کچیـش دەبـێ مۆڵەتـی لێوەربگیـرێ، بـەڵام ئەگـەر قسـەش نـەکات، بـێ دەنگییەکـەی نیشـانەی ڕازیـی بوونیەتـی.

هـەر (إعْـرَاب) واتـە: ڕوونکردنـەوەی ڕسـتەیەك، کـە پێکهاتەکانـی ئـەو ڕسـتەیە چـۆنـن، وەك هـەر سـێ پێکهاتـە سـەرەکییەکەی، کامیـان نـاوەو، کامیـان کـردارەو، کامیـان پیتـە؟ چۆنیەتیـی پەیوەندییـان پێکـەوە، (إعـراب) واتـە: ڕوونکردنـەوە.

کەواتـە: (عَـرَبِيّ): ﴿ إِنَّا جَعَلْنَهُ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا ﴾، دەگونجـێ مەبەسـت پێـی، قوڕئانێکـی ڕۆشـن، مانـا ڕۆشـن بـێ، دەشـگونجێ مەبەسـت پێـی قوڕئانێـك بـێ بـە زمانـی نەتـەوەی عـەڕەب، عەڕەبییـش بـۆ نەتـەوەی عـەڕەب زمانێکـی ڕۆشـن بـووە.

٤)- ﴿ لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴾، بەڵکو بفامن، هەندێك لە توێژەرەوان وایان لێکداوەتەوە، کە (لَعَلَّكُم تَفْهَمُونَ أَيُّهَا العَرَب)، یانی: بۆیە بە زمانی عەڕەبییە تاکو تێبگەن، ئەی گەلی عەڕەب! بەڵام ئەگەر (عَرَبِيّ) بە مانای ڕۆشن بێ، یانی: قوڕئانێك خوێنراوەیەکی ڕۆشنە، تاکو تێی بگەن، ئەی مرۆڤەکان! ئنجا ئەگەر هەر بە مانای زمانی عەڕەبییش بێ، یانی: بۆ ئەوەی تێی بگەن و، بیفامن، ئەی مرۆڤەکان، بە عەڕەب و جگە لە عەڕەبەوە، واتە: ئەگەر مەبەست لە (عَرَبِيّ) زمانی عەڕەبییش بێ، ئێمە مولزەم نین، بڵێین: دوێنراوەکان تەنیا گەلی عەڕەبن، چونکە خوا ﷻ بەڵێ بە زمانی عەڕەبیی ناردوویەتی و، هەر دەبوو بە زمانێك بێ.

ئنجـا خـوا لـە نێـو هەمـوو زمانەکانـدا زمانـی عەڕەبیـی هەڵبـژاردوە، لەبـەر کۆمەڵێـك تایبەتمەندیـی کـە لـە زمانـی عەڕەبییـدا هەن، بەڵام بـۆ هەمـوو مرۆڤایەتییە، ﴿ لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴾، بەڵکـو تێبگـەن و، بیفامـن و، بیـری لێبکەنـەوە.

٥)- ﴿ وَإِنَّهُۥ فِىٓ أُمِّ ٱلْكِتَٰبِ لَدَيْنَا لَعَلِىٌّ حَكِيمٌ ﴾، بە دڵنیایی ئەم کتێبە، ئەم قوڕئانە، لە دایکی کتێب دا لە لای ئێمە بەرزی کارزانە.

﴿ أُمِّ ٱلْكِتَٰبِ ﴾، خوێنراویشـەتەوە: (إِمِّ الكِتَـاب)، کـە هـەر بـە مانـای ئەسـڵی کتێبـە، (أُم) بـە مانـای دایـك دێ، دایـك بۆیـە پێـی دەگوترێ (أُم) چونکـە ئەصڵـە بـۆ هەمـوو ڕۆڵەکانـی و، ئـەوان لـەو جیـا دەبنـەوە، کەواتـە: هـەر شـتێکیش ئەصڵ بـوو

بێ، بۆ شتەكانی دیكە، پێی دەگوترێ: (**أُم**)، وەك دەگوترێ: (**أُمُّ القُرَى**)، كە ناوی شاری مەككەیەو، بە سوورەتی (**الفَاتِحة**) دەگوترێ: (**أُمُّ الكِتَاب**)، چونكە ماناو مەبەستەكانی كە لە سوورەتی (**الفَاتِحة**)دا هەن، گشتگیرن، وەك چوارچێوەیەك وان، بۆ هەموو ماناو مەبەستەكانی سوورەتەكانی دیكەی قورئان.

مەبەست لە: ﴿أُمِّ ٱلْكِتَـٰبِ﴾، لە شوێنی دیكەشدا هاتووە، وەك خوا ﷻ لە سوورەتی (البروج)دا، دەفەرموێ: ﴿بَلْ هُوَ قُرْءَانٌ مَّجِيدٌ ﴿٢١﴾ فِى لَوْحٍ مَّحْفُوظٍۭ ﴿٢٢﴾﴾، بەڵكو ئەمە قورئانێكی پایەدارە، پایە بەرزە، شكۆ بەرزە، لە تەختێكی پارێزراودا، (لَوح) واتە: تەخت، شتێك كە لەسەری بنووسرێ، لە سوورەتی (**الوَاقِعَة**)شدا، دەفەرموێ: ﴿إِنَّهُۥ لَقُرْءَانٌ كَرِيمٌ ﴿٧٧﴾ فِى كِتَـٰبٍ مَّكْنُونٍ ﴿٧٨﴾﴾، ئەمە قورئانێكی بەخشندەیە، یان بەڕێزە، لە نووسراوێكی پەنهان و شێردراوەدا، لە سوورەتی (یس) یشدا دەفەرموێ: (**وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ**) ئنجا لێرەش دەفەرموێ: ﴿أُمِّ ٱلْكِتَـٰبِ﴾، كەواتە: مەبەست لە (**أُمُّ الكِتَاب**) و (**لَوحُ مَحفُوظ**) و (**كِتَابٍ مَكنُون**)، (**إِمام مبين**) یەك شتە، یانی: ئەم قورئانە، بەر لەوەی بێتە بەردەستی ئێمە، لە (**أُمُّ الكِتَاب**) و (**لَوحُ مَحفُوظ**) و (**كِتَابٍ مَكنُون**) و (**إِمام مبين**) دا هەبووە، قورئانێكی مەجید بووەو، قورئانێكی كەریم بووەو، بەرزو كارزان (**عَلِيٌّ حَكِيم**)یش بووە.

ئنجا ئایا مەبەست لە (**أُمُّ الكِتَاب**) و (**لَوحُ مَحفُوظ**) و (**كِتَابٍ مَكنُون**)، (**إِمام مبين**)، دروستكراوێكە لە دروستكراوەكانی خوا، كە هەموو زانیارییەكانی خوای تێدا تۆمار كرابن؟.

دەڵێین: ئەمە ڕایەكی زانایانە، بەڵام هیچ دەقێكی سوننەتمان نیە، پشتڕاستی ئەوە بكاتەوە، یاخود ناچارمان بكات، كە: (**أُمُّ الكِتَاب**)و، (**لَوحُ مَحفُوظ**)و، (**كِتَابٍ مَكنُون**)، دروستكراوێكی خوا بێ و، هەموو زانیارییەكانی خۆی تێدا تۆمار كردبن.

یاخود مەبەست پێیان زانیاریی خوایە، بەڵام خوا ﷻ لێرەدا بەپێی عەقڵی ئێمە، دەماندوێنێ، كە ئێمە ئەگەر زانیارییەكمان هەبێ، بمانەوێ لێمان

تێکنەچێ، دەینووسین و، تۆماری دەکەین، وەك گوتراوە: (قَيِّدُوا العِلمَ بِالكِتَابَة)، چونکە زانیارییەك ئەگەر لە کتێبێکدا نووسیبمان، یان لەسەر تەختێك یان لەسەر بەردێك هەڵمان کەندبێ، لە بیرمان ناچێ و دەپارێزرێ، بۆیە خوا ﷻ ئەو تەعبیرەی بەکارهێناوە.

بە هەر حاڵ لە لای خوای پەروەردگار ئاسانە، دروستکراوێکی هەبێ، هەموو زانیارییەکانی لە بارەی دروستکراوەکانی خۆی تێدا تۆمار کردبن، دەشگونجێ مەبەست پێی زانیاریی خوا ﷻ بێ، بەڵام خوا ﷻ بەپێ عەقڵی ئێمە، ئێمەی دواندوە، هەر بۆیەش جارێك دەفەرموێ: (أُمُّ الكِتَاب) و جارێ دەفەرموێ: (لَوحُ مَحفُوظ) و جارێ دەفەرموێ: (كِتَابٍ مَكنُون) و جارێك (إِمام مبين).

٦)- ﴿ أَفَنَضۡرِبُ عَنكُمُ ٱلذِّكۡرَ صَفۡحًا أَن كُنتُمۡ قَوۡمٗا مُّسۡرِفِينَ ﴾ (لێرەدا خوا ڕوو لە بێبڕوایەکان دەکات، بێبڕوایەکانی ڕۆژگاریی پێغەمبەر ﷺ، دەشگونجێ هەموو بێبڕوایان بە درێژایی زەمان و، بە پانایی زەمین، هەموویان بگرێتەوە)، ئایا بیرخەرەوەتان لێ دووربخەینەوەو بۆتان دانەبەزێنین، بەهۆی ئەوەوە، کە ئێوە کۆمەڵێکی زێدەڕۆییکارن؟ وشەی (أَن) خوێنراویشەتەوە: (إِن)، (إِن كُنتُم قَوماً مُسرِفِين)، ئایا لە حاڵێکدا ئێوە کۆمەڵێکی زێدەڕۆییکار بوون، ئێمە بیرخەرەوەتان، (قوڕئانی بیرخەرەوەتان) لێ دووربخەینەوە؟!

ئەم تەعبیرە، کە دەفەرموێ: ﴿ أَفَنَضۡرِبُ عَنكُمُ ٱلذِّكۡرَ صَفۡحًا ﴾، (الزَّمَخْشري) دەڵێ: (الفَاءُ فِي قَوْلِهِ: ﴿ أَفَنَضۡرِبُ عَنكُمُ ٱلذِّكۡرَ صَفۡحًا ﴾، للعَطْفِ، عَلَى مَحْذوفِ تَقْدِيرُهُ، أَنُهْمِلُكُم ونَضْرِبُ عَنْكُمُ الذِّكرَ صَفْحَاً) واتە: (ف) بۆ بادانەوەیە لەسەر شتێکی قرتێنراو، کە بەو شێوەیە دەگونجێ دابنرێ: ئایا پشتگوێتان بخەین و، بیرخەرەوەتان لێ دووربخەینەوە، بە هۆی ئەوەوە کە ئێوە زێدەڕۆییکارن، یان لە حاڵێکدا کە ئێوە زێدەڕۆییکارن؟ ئەگەر بڵێ: (أَن)، یانی: (لأَجْلِ)، بە هۆی زێدەڕۆیی ئێوەوە، ئێمە بیرخەرەوەتان لێ دووربخەینەوە، بەڵام ئەگەر (إِن)، بێ، واتە: لە حاڵێکدا کە ئێوە زێدەڕۆییکارن، ئێمە قوڕئانتان لێ دووربخەینەوەو، بیرخەرەوەتان لێ دووربخەینەوە؟

(الضَّرْبُ: القَرْعُ، وَهُنَا اسْتُعِيرَ لِلقَطْعِ وَالصَّرْفِ)، (قَرْع): بە مانای لێدانی شتێکە، بەڵام لێرەدا خوازراوەتەوە بۆ بڕینی شتێك و لادانی شتێك، وشەی (صَفْح) پێشتر باسمان کرد، بە مانای لاتەنیشت و ڕووپەڕی شتێك دێ، لێرەدا دەڵێ: (مَصدَرٌ، صَفَحَ عَنْ كَذَا أي: أَعْرَضَ، مَفعُولٌ مُطْلَق، ﴿ أَفَنَضۡرِبُ عَنكُمُ ٱلذِّكۡرَ صَفۡحًا ﴾، يعني: أَفَنَصْفَحُ عَنْكُمُ الذِّكْرَ صَفْحَاً)، یانی: ئایا لاملتان تێبکەین و، پشتگوێتان بخەین، بە پشتگوێ خستن، یاخود (صَفْحَاً: مَنْصُوبٌ على النِّيَابَةِ عَنِ الظَّرْفِ، أي: فِي مَكَانِ صَفْحٍ مِثْلُ: ضَعْهُ جَانِبَاً)، ﴿ أَفَنَضۡرِبُ عَنكُمُ ٱلذِّكۡرَ صَفۡحًا ﴾، ئەمە (صَفحاً) مەنصووبە، حاڵەتی ئیعڕابییەکەشی ئەوەیە، کە نائیبە بۆ (ظَرْف)ێك، وەك گوتراوە: (ضَعْهُ جَانِبَاً)، لەولا داینێ، (ضَرَبَ عَنْهُ صَفْحَاً)، واتە: پشتگوێی خست و، ئەو شتەی لێ دوورخستەوەو پێی نەدا.

بێگومان کە دەفەرموێ: ﴿ أَفَنَضۡرِبُ عَنكُمُ ٱلذِّكۡرَ صَفۡحًا ﴾، هەمزە (أ)ەکە بۆ پرسیارکردنی نکوولێیلێکەرانەیە، کە ئەویش دوو واتایان دەگرێتەوە:

١- (هَلْ نُترُكُكُم وَنُهمِلُكُم؟)، ئایا وازتان لێ بێنین و پشتگوێتان بخەین؟

٢- (هَلْ نَترُكُ تَذْكِيرَكُم؟)، ئایا بیرخستنەوەی ئێوە پشتگوێ بخەین، واتە: لێتان بگەڕێین و، بیرتان نەخەینەوەو ئامۆژگارییتان نەکەین؟

کە دەفەرموێ: ﴿ إِنَّا جَعَلۡنَٰهُ قُرۡءَٰنًا عَرَبِيّٗا لَّعَلَّكُمۡ تَعۡقِلُونَ ﴾، ئەمە دوو واتایان دەگرێتە خۆی:

أ- دەرخستنی پێگەی بەرزی قورئان و، ستایشکردنیەتی، بەوە کە ئەم قورئانە، بە زمانێکی زۆر ڕوون و پاراو و ڕۆشن دابەزێنراوە.

ب- ڕەخنەگرتنە لە بێبڕوایەکان، گەلی عەرەب بە تایبەت، کە یەکەم دوێنراو بوون، دوای ئەوانیش هەر کەسێکی دیکە کە بێبڕوا دەبێ، ئەم قورئانە لەگەڵ ئەوەشدا بە زمانێکی زۆر ڕۆشن نێردراوە، کەچی ئەوان گوێی بۆ ناگرن و پێی کارتێکراو نابن و، وەری ناگرن.

کەواتە: لە یەك کاتدا، هەم ستایشکردنە بۆ قورئان، هەم ڕەخنەگرتنە لە ناحەزانی قورئان و، لەوانەی قورئان ڕەفز دەکەن.

کورتە باسێک
لە بارەی عەڕەبیی بوونی قوڕئانەوە

لە پێنج بڕگەدا، ئەم کورتە باسە دەخەینەڕوو:

١)- بە زمانی عەڕەبیی بوونی قوڕئان، لە چەندان ئایەتدا باسکراوە:

ئەوە کە قوڕئان بە زمانی عەڕەبیی نێردراوە، واتە: بە زمانی ئەو نەتەوەیەی پێیان دەگوترێ: عەڕەب، زمانەکەشیان پێی دەگوترێ: زمانی عەڕەبیی (**اللِسان العَرَبِي**) یاخود (**اللُّغَة العَرَبِية**)، ئەمە لە زۆر شوێنی قوڕئاندا باسکراوەو جێی مشتومڕ نیە، کە قوڕئان بە زمانی نەتەوەی عەڕەب هاتووە.

بۆ وێنـــە:

١- ﴿ إِنَّا جَعَلْنَٰهُ قُرْءَٰنًا عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٣﴾ ﴾**الزخرف**، ئێمە گێڕاومانە بە قوڕئانێکی عەڕەبیی بەڵکو بفامن.

٢- ﴿ إِنَّآ أَنزَلْنَٰهُ قُرْءَٰنًا عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢﴾ ﴾**یوسف**، واتە: ئێمە بە قوڕئانێکی عەڕەبیی دامانبەزاندوە، بۆ ئەوەی تێبگەن.

٣- ﴿وَكَذَٰلِكَ أَنزَلْنَٰهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا ﴿٣٧﴾ ﴾**الرعد**، واتە: ئێمە گێڕاومانە بە حیکمەتێك، بە زمانی عەڕەبیی، بێگومان حوکم لێرەدا بە مانای حیکمەتە.

٤- ﴿ وَإِنَّهُۥ لَتَنزِيلُ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٩٢﴾ نَزَلَ بِهِ ٱلرُّوحُ ٱلْأَمِينُ ﴿١٩٣﴾ عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ ٱلْمُنذِرِينَ ﴿١٩٤﴾ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ ﴿١٩٥﴾ وَإِنَّهُۥ لَفِى زُبُرِ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٩٦﴾ ﴾**الشُّعَرَاء**، لە سووڕەتی (**الشُّعَرَاء**)دا لە هەموو شوێنەکان، خوا ﷻ ڕوونتر، ئەو ڕاستییە بەیان دەکات، کە بریتیە لە عەڕەبیی بوونی قوڕئان:

واتـە: بـە دڵنیایـی ئـەم قورئانـە دابەزێـنراوی پـەروەردگاری جیهانییانـە، (**روح الأمین**) دایبەزانـدوە بۆسـەر دڵـی تـۆ، تاکـو تـۆ لـە وریاکـەرەوان و ترسـێنەرەوان بـی، بـە زمانێکـی عەرەبیـی ڕۆشـن، لـە کتێبـە پێشووەکانیشـدا، ئـەو بـاس و خـواسی هەیـە.

٢)- بە عەرەبیی بوونی قورئان، لە یەك کاتدا دوو واتای هەن:

یەکەم: قورئان بە زمانی عەرەبییە، کە نەتەوەی عەرەب بە زمانی عەرەبیی قسە دەکەن، پێشتریش گوتمان، گەلی عەرەب زمانی خۆیان پێ ڕۆشن بووە، لەبەر ئەوەی باش لێی تێگەیشتوون و، باش یەکدییان پێ تێگەیاندوە، بەڵام زمانی نەتەوەکانی دیکەیان بە (**أعجَمي**) ناوناوە، لەبەر ئەوە بۆیان ناڕۆشن بوون، هەڵبەتە ئەوە بۆ نەتەوەکانی دیکەش هەر وایە، بابایەکی ئینگلیز، ئیسپانیی، ڕووسیی، یابانیی، کورد، فارس، تورك، هەموو ئەوانە زمانی خۆیان پێ ڕۆشنە، پێی لێك تێکدەگەن و، پێی حاڵیی دەبن، زمانی غەیری خۆیان، ئنجا عەرەبیی بێ یان هەر زمانێکی دیکە، پێیان ناڕۆشنە، ئەمە شتێکی ڕێژەییە، بەڵام گرنگ ئەوەیە، عەرەبیی بوونی قورئان، ئەوە دەگەیەنێ کە بە زمانی عەرەبییە، بە زمانی نەتەوەی عەرەب.

دووەم: هاو کات ئەوەش دەگەیەنێ، کە قورئان بە شێوەیەکی ڕۆشنە، کە دەفەرموێ: ﴿ إِنَّا جَعَلْنَٰهُ قُرْءَٰنًا عَرَبِيًّا ﴿٣﴾ ﴾**الزخرف**، وەك چۆن ئەوە دەگەیەنێ کە بە زمانی عەرەبییە، ئەوەش دەگەیەنێ، کە بە زمانێکی ڕۆشنە، یاخود ڕۆشنکەرەوەیە، یانی: شێوازی دابەزینی ئەم قورئانە، شێوازێکی ڕۆشنە، بۆ هەر کەسێك کە شارەزای زمانی عەرەبیی بێ، بۆی ڕۆشنە، بەڵام کەسێك کە عەرەبیی نەزانێ، بۆ وی ناڕۆشنە.

٣)- ئایا وشەی غەیرە عەرەبیی لە قورئاندا هەن یان نا؟

لەو بارەوە زانایان سێ ڕایان هەن:

یەکەم: هیچ وشەیەکی جگە لە عەرەبیی لە قورئاندا نیە، ئەم ڕایە ژمارەیەك لە زانایان تەبەنیيان کردوە، لە نێویاندا: (**الشَّافِعي، أَبو عُبَيْدَة، إِبنُ فارس، الطَّبَري، البَاقلاَّنِي، الرَّازي ... هتد**).

دووەم: وشەی جگە لە عەرەبیی لە قورئاندا هەن، ئەم ڕایە گێڕدراوەتەوە لە عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس و عەبدوڵڵای کوڕی مەسعوودەوە (خوا لێیان ڕازی بێ)، هەروەها لە (**وَهَب بْنِ مُنَبِّه و سَعِيدِ بْنِ جُبَيرٍ و عِكْرِمَة ومُجَاهِد و عَطَاء وضَحَّاك**) کە هەموویان زانایانی شوێنکەوتووانن، هەروەها هەر کام لە (**الزَّمَخْشري، إبنُ عجيبة، السِّيوطِي...**) هی دیکەش، ڕایان وایە وشەی جگە لە عەرەبیی لە قورئاندا هەن.

منیش ڕام وایە، کە ئەوە جێی مشتومڕ هەر نیە، کە وشەی نا عەرەبیی لە قورئان دا هەن.

سێیەم: وشەی نا عەرەبیی تێدان، بەڵام عەرەب ئەو وشانەیان بە زمانی خۆیان گۆ کردوون و، عەرەباندوویانن، واتە: وەك چۆن هەندێك وشە هەن، عەرەبیی بوون، بەڵام کوردێنراون، بۆ وێنە، (**كِتاب**) کورد کردوویەتی بە کتێب، (**قَلَم**) کورد کردوویەتی بە قەڵەم، هەروەها گەلێ وشەی دیکە هەن، کە کورد کورداندوونی و، فارس فارساندوونیی و، زمانەکانی دیکەش، بە شێوەی خۆیان گۆیان دەکەن، سەرو گوێیان شکاندوون، بە شێوەیەك کە لەگەڵ زمانەکەی واندا بگونجێن، ئەگەر پێتێکیان تێدا هەبێ، کە لە زمانی واندا نەبێ، ئەو پیتانەی لە زمانی خۆیاندا هەن، لە جیاتی ئەوان دایاناون.

هەڵبەتە ئەم ڕایەی سێیەم ئەوەی دووەمیش دەگرێتە خۆی.

(**السِّيوطي**) دوو کتێبی هەن لەو بارەوە:

أ- المتَوَكِّل فِيما فِي القرآنِ مِنَ المُعَرَّب).

ب- (المُهَذَّب فِيما وَقَع فِي القرآنِ مِنَ المُعَرَّب).

لەو دوو کتێبەیدا، بە چەند سەنەدێك دەیباتەوە سەر هاوەڵان و، دەیباتەوە سەر شوێنکەوتووان، کە وشەی نا عەرەبیی لە قورئاندا هەن، ئەو دەڵێ: وشەی دە (١٠) زمانی جیاواز لە قورئان دا هەن: (**الحَبَشِيَّة، وَالفَارسِيَّة، وَالرُّومِيَّة، وَالهندِيَّة، وَالسّريانِيّة، وَالعِبرِيّة، وَالنَّبَطيَّة، وَالقِبْطِيَّة، وَالتُّرْكِيَّة، وَالزَّنجيَّة، وَالبَرْبَرِيَّة**)، واتە: ئەو

وشـانەی کـە لـە قوڕئانـدا هـەن، هەندێکیـان دەگەڕێنـەوە بـۆ زمانـی حەبەشـەو، یاخـود بـۆ فارسـیی، یاخـود بـۆ ڕۆمیـی، یـان بـۆ هیندیـی، یـان بـۆ سـورەییانیی، یـان بـۆ عیبرانیـی، یـان بـۆ نەبەطیـی، یـان بـۆ قیبطـي، یـان بـۆ زمانـی تورکیـی، یـان زەنجیـی، یـان بەربەریـی.

بەڵکـو ئەگـەر وردتـر سـەرنج بـدرێ، وشـەی کوردییـش هـەن: کـە کوردیـی و فارسـیی ڕیشـەیان یەکـەو ڕەنگـە زمانـی دیکـەش پەیدابـن.

٤)- هەشت ووشەی نا عەرەبیی بەنموونە:

١- سِـجيل. ٢- المِشـكاة. ٣- اليَـم. ٤- الطُـور. ٥- أباريـق. ٦- إستَبـرَق. ٧- سُـندس. ٨- زَرَابِيّ.

هەمـوو ئـەو وشـانە، نـا عەرەبییـن، بـۆ وێنـە: (**سِـجيل**) ئەوانـەی شـارەزای زمانـی فارسـیین، وەك (**الطَّـبَري**)و (**فَخـرَ الدِّيـن الـرَّازي**)، کـە هـەر فـارس بـوون، دەڵێـن: (**سِـجِّيل**) لـە سـەنگی گڵـەوە هاتـوە، سـەنگی گل، واتـە: بـەردی قـوڕ، بـەڵام پیتـی (گ) لـە عەرەبییـدا نیـە، بۆیـە (**ج**)یـان بەکارهێنـاوە، (سـنج جـل)، دواییـش تێکیانـدا دەغـم کـردوون و بۆتـە (**سِـجيل**).

وشـەی (**زَرَابِي**) کـۆی (**زَربِي**)ە، کـە لـە ڕاسـتییدا ژێـر پێیـە، بـەڵام پیتـی (ژ)و پیتـی (پ) لـە عەرەبییـدا نیـن، بۆیـە لـە جیاتـی (ژ)، (**ز**)یـان بەکارهێنـاوەو، لـە جیاتـی (پ)، (**ب**)یـان بەکارهێنـاوە، کەواتـە: ژێـر پێیەکـە بۆتـە: (**زربِي**) بـە (**زَرَابِي**) کۆیـان کردۆتـەوەو عەرەباندوویانـە.

هەروەهـا وشـەکانی دیکـە: (**المِشـكاة، اليَـم، الطُـور، أباريـق، إسـتَبرَق، سُـندُوس**) ئەوانیـش ڕیشـەی عەرەبییـان نیـە، ئنجـا نـەك ئەوەنـدە، بەڵکـو نـاوی پێغەمبـەران (عَلَيْهِـمُ الصَّـلَاةُ وَالسَّـلَامُ)، بەبـێ هـەڵاواردن، جگـە لـە (**هـود وصالِـح**)، کـە وا پێدەچـێ عـەرەب بووبـن، ئەگەرنـا هـەر کام لـە وشـەکانی (**إبراهيـم، إسمَاعيل، إسحَاق، يَعقُوب،**

شُعَیب، یُوسُف، موسی، عیسی، نوح، إدریس، آدم، لوط) و گەلێك ناوی دیکەش، لە قورئاندا هەن، هی پێغەمبەران و جگە لە پێغەمبەران، بۆ وێنە: (لُقمان) ئەوانە هیچ پەیوەندیيان بە زمانی عەرەبییەوە نیە.

٥)- عەرەبیی بوونی قورئان، لەگەڵ هەبوونی وشە ناعەرەبییەکاندا، ناکۆك نیە:

چونکە هیچ زمانێك لە دنیادا نیە، زمانێك بێ، پاك بێ لە وشەی بیانیی، لە وشەی جگەلە خۆی، هیچ زمانێك نیە، لەبەر ئەوەی هیچ نەتەوەیەك نەبووە، زمانێك بۆ خۆی دابنێ و، هیچ پەیوەندیی نەبێ بە زمانەکانی دیکەوە، لە ئەصڵدا مرۆڤایەتیی پێشتر بە یەك زمان قسەی کردووە، دوایی وردە وردە، لێك دووركەوتوونەوەو، لە هەر شوێنێکی جوگرافیی وردە وردە لەهجە بووەو، دوایی بۆتە زمانێکی سەربەخۆ، ئێستا چوار هەزار زمان لە جیهاندا هەن، بۆیە عەرەبیی بوونی قورئان، بە هەردوو واتایەکەی، کە بە زمانی نەتەوەی عەرەبەو، بە مانای شێوازێکی ڕۆشنە، لەگەڵ هەبوونی وشەی زمانەکانی دیکەدا کە بیانیین، ناکۆك نیە[1].

---

(١) بۆ نووسینی ئەم باسە، تا ڕادەیەك لە تەفسیری (إعراب القرآن)ی (مُحيَ الدِّین دَرویش) بەرگی (٩) لاپەڕە (٦٤ و ٦٥)، سوودم وەرگرتووە.

مەسەلەی دووەم:

خوا ﷻ زۆر لە پێغەمبەرانی لە گەلە پێشووەکاندا ناردوون و، ئەو گەل و کۆمەڵگایانە، هەر پێغەمبەرێکیان بۆ هاتبێ گاڵتەیان پێکردوون و، خواش هەرچەندە ئەو گەل و کۆمەڵگایە بێبڕوایانە، لەو خەڵکەی ڕۆژگاری پێغەمبەر ﷺ بە زەبرتر بوون و، بە تواناتر بوون، بەڵام فەوتاندوونی و، بوونە بەسەرهاتی مێژوویی، مەگەر لە گۆشەو کەناری کتێبەکانی مێژوودا بۆیان بگەڕێی، ئەگەرنا بوونیان نەماوە:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَكَمْ أَرْسَلْنَا مِن نَّبِيٍّ فِي الْأَوَّلِينَ ﴿٦﴾ وَمَا يَأْتِيهِم مِّن نَّبِيٍّ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٧﴾ فَأَهْلَكْنَا أَشَدَّ مِنْهُم بَطْشًا وَمَضَىٰ مَثَلُ الْأَوَّلِينَ ﴿٨﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە چوار بڕگەدا:

١)- ﴿وَكَمْ أَرْسَلْنَا مِن نَّبِيٍّ فِي الْأَوَّلِينَ﴾، زۆر پێغەمبەریشمان لە پێشووەکان دا ناردوون، (كَم) وەك پێشتر گوتمان: **(كَمْ الخَبَرِيَّة بِمَعْنَى الكَثِير، وَهُوَ مَنْصُوبٌ عَلَى المَفعوليَّةِ لـ «أَرْسَلْنَا»)**، ﴿وَكَمْ أَرْسَلْنَا مِن نَّبِيٍّ فِي الْأَوَّلِينَ﴾، واتە: **(كَثِيراً أَرْسَلْنَا مِن نَبِيٍّ فِي الأَوَّلِين)**، زۆر لە پێغەمبەرانمان لە گەلە پێشووەکاندا، ڕەوانە کردوون، **(الْأَوَّلِين)** کۆی **(الأَوَّل)**ە، واتە: سەرەتا، پێشوو.

٢)- ﴿وَمَا يَأْتِيهِم مِّن نَّبِيٍّ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾، واتە: هیچ پێغەمبەرێکیان بۆ نەهاتوە، ئەو گەلە پێشووانە، مەگەر گاڵتەیان پێکردوە، گاڵتە پێکردن بەوانی دیکە، نیشانەی نەفامیی و کەودەنییە، بە تایبەت خەڵکی دواکەوتوو، خەڵکی کەودەن، گاڵتە بە شتێکی تازە دەکات، شتێکی نامۆ کە نەیدیبێ و، نەیبیستبێ، کە مەرج نیە شتێك نەتدیبێ و نەتبیستبێ، خراپ بێ، هەروەك مەرج نیە، هەر شتێك لەگەڵی ڕاهاتبووی و خووت پێوەی گرتبوو، پێی ئاشنا بووی، شتێکی باش بێ، زۆر شتی هەڵەو پەڵە هەیە، خەڵك لەگەڵی

ڕادێ و خووی پێوە دەگرێ، زۆر شتی نامۆش هەیە، زۆر باشە بەڵام خەڵك جارێ پێی ئاشنا نەبووەو، تێی نەگەیوە، بە زۆریی وایە، گاڵتە کردن نیشانەی نەزانیی و نەفامییە.

کە دەفەرموێ: ﴿وَمَا يَأْتِيهِم مِّن نَّبِيٍّ إِلَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ﴾، هیچ پێغەمبەرێکیان بۆ نەهاتوە، مەگەر گاڵتەیان پێکردوە، واتە: هیچ پێغەمبەرێکیان لە هیچ حاڵێکدا لە حاڵەکانیان بۆ نەهاتوە، مەگەر گاڵتەپێکردنیان بەراورد بووە، لەگەڵ هاتنی ئەو پێغەمبەرەدا بۆیان، واتە: هەرکە بۆیان هاتوە، ئەوانیش گاڵتەیان پێکردوە.

٣)- ﴿فَأَهْلَكْنَآ أَشَدَّ مِنْهُم بَطْشًا﴾، کەسانێك و کۆمەڵانێکمان فەوتاندن لەوان بە زەبرتر بوون، ڕاناوی ﴿مِنْهُم﴾، دەچێتەوە بۆ بێبڕوایەکانی قوڕەیشی هاوچەرخی پێغەمبەر ﷺ واتە: کەسانێکمان کە لەوان بە زەبرترو بە تواناتر بوون، فەوتاندوون. (**البَطْشُ: الإِضْرَارُ القَوِيّ، الأَخْذُ بِشِدَّة**)، زیانگەیاندنێکی بەهێزو، توند گرتن.

پێم وایە وشەی (**بَطش**) لە کوردییدا یانی: زەبرو پەلاماردان، واتە: پەلامارو زەبریان توندتر بوو، لەگەڵ ئەوەشدا نەیانتوانی لە سزای خوا دەرباز بن.

٤)- ﴿وَمَضَىٰ مَثَلُ ٱلْأَوَّلِينَ﴾، بەسەرهاتی پێشووانیش ڕابرد، واتە: تێپەڕین و بوونە بەسەرهات، وشەی (**مَثَلُ**)، بە مانای شێوەو سیفەت و هەواڵ دێ، واتە: (**مَضَتْ حَالُهُمْ العَجيبَة**)، حاڵە سەرسوڕهێنەرەکەیان تێپەڕی، (**ومُضِي المَثَلِ كِنايَةٌ عَنِ اسْتِئْصالِهِمْ لأَنَّ مُضِيَّ الأَحْوالِ يَكُونُ بِمُضِيِّ أَصْحابِها، فَهو فِي مَعْنى قَوْلِهِ تَعالى:** ﴿فَقُطِعَ دَابِرُ ٱلْقَوْمِ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ۚ وَٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٤٥﴾﴾ **الأنعام**، کە دەفەرموێ: هەواڵیان یاخود وێنەیان، یان سیفەتیان تێپەڕی، ئەمە کینایەیە بۆ کۆتایی هاتنیان، چونکە کاتێك حاڵێك کۆتایی دێ، کە خاوەن حاڵەکە کۆتایی هاتبێ، ئەمە وەك ئەو ئایەتە موبارەکەیە کە لە سوورەتی (**الأنعام**)دا خوای پەروەردگار دەفەرموێ: ﴿فَقُطِعَ دَابِرُ ٱلْقَوْمِ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ۚ وَٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٤٥﴾﴾، واتە: ئەو کۆمەڵەی ستەمیان کردبوو، دوایان بڕا، [ئنجا ئەگەر دوایان ببڕێ، واتە: پێشیان پێشتر تەواو بووە] و ستایش بۆ خوای پەروەردگاری جیهانییان.

کەواتە: وشەی (مَضَى أي: سَلَفَ وَتَقَدَّمَ)، واتە: تێپەڕی و ڕابرد، دەگونجێ لێرەدا مەبەست ئەوە بێ: (حُكِيَ خَبَرُهُم سَابِقاً)، پێشتر هەواڵەکەیان گێڕدرایەوە، یاخود مەبەست ئەوەبێ کە تێپەڕین و، بوونە پەندی زەمانە.

لێرەدا پێویستە ئەوە بڵێین: کە ئەمە هەمووی دڵدانەوە بووە، بۆ پێغەمبەری خاتەم ﷺ هەروەها بۆ شوێنکەوتووانی و بۆ هەموو ئەوانەی لە ڕێی پێغەمبەریی کۆتاییەوە دەڕۆن و، خەڵکی ڕۆژگاری خۆیان، بێ ڕێزییان بەرانبەر دەنوێنن، ئنجا بە شێوەی گاڵتە پێکردن بێ، بە شێوەی تۆمەت بۆ هەڵبەستن بێ، بە شێوەی لە پشت پەردەی ڕەشەوە تەماشاکردن بێ، واتە: وامەزانە کە تۆ ئەی پێغەمبەر! ﷺ یەکەم پێغەمبەرێکی کە گاڵتەت پێکرابێ، لە لایەن گەلەکەتەوە، یان تۆمەتبار کرابی، یان ئازار درابی، بەڵکو پێغەمبەرانی پێشوو (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) هەموویان وابوون.

ئەم ئایەتە موبارەکە کە دەفەرموێ: ﴿ وَكَمْ أَرْسَلْنَا مِن نَّبِيٍّ فِي ٱلْأَوَّلِينَ ﴾، واتە: زۆرمان پێغەمبەر ناردوون، لە گەلە پێشووەکاندا، یانی: پێغەمبەران زۆر بوون و هەر ئەوەندە نین، کە خوا ﷻ ناوی هێناون لە قورئان دا، کە تەنیا (٢٥) پێغەمبەر ناویان هاتوە، وەك خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَٰهُمْ عَلَيْكَ مِن قَبْلُ وَرُسُلًا لَّمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ﴿١٦٤﴾ ﴾النساء، ﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ مِنْهُم مَّن قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُم مَّن لَّمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ ﴿٧٨﴾ ﴾غافر، هەیانە بەسەرهاتیمان بەسەرتدا خوێندۆتەوەو، هەیانە بەسەرهاتیمان بەسەرتدا نەخوێندۆتەوە، واتە: هەیانە ناویمان هێناوەو هەشیانە ناویمان نەهێناوە.

ئایەتەکەی دیکە دەفەرموێ: ﴿ وَمَا يَأْتِيهِم مِّن نَّبِيٍّ إِلَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴾، هیچ پێغەمبەرێکیان بۆ نەهاتوە، ئەو گەلە پێشووانە، مەگەر گاڵتەیان پێکردوە، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ، کە گاڵتەپێکرانی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، هەڵاواردنی تێدا نەبووەو، هیچ پێغەمبەرێك نەهاتوە، گەلەکەی گاڵتەی پێ

نـەكات، ئنجـا لێـرە باسـی گاڵتـە پێكـردن دەكات، لـە شـوێنی دیكـە باسـی بـە درۆ دانـان دەكات، لـە شـوێنی دیكـەدا باسـی تۆمەتبـار كـردن دەكات، بـەوە كـە بـە جادووگـەر، یـان بـە كاهیـن، یـان بـە شـاعیر، یـان بـەوە كـە دەیانـەوێ خۆیـان بەسـەردا فـەرز بكـەن.

كەواتـە: ئـەی پێغەمبـەری خاتـەم ﷺ! هەروەهـا ئـەی ئەوانەی لە ڕێـی پێغەمبەری خاتەمـەوە دەڕۆن! كاتێـك ئێـوەش لەگـەڵ خەڵـك و كۆمەڵـگای خۆتانـدا، ڕووبـەڕووی گاڵتەپێكـران و تۆمـەت بـۆ كـران و، ئەزیـەت و ئـازار دران و، بـە درۆ دانـدران دەبنـەوە، وامەزانـن كـە بـەس ئێـوەن، بەڵكـو ئـەوە عادەتـی هەمـوو گـەلان بـووە، كـە دژ بـە پێغەمبـەران بـوون، كـە زانیویانـە پەیامـی پێغەمبـەران بـەزم و بازاڕی وان تێكـدەدات، عادەتیـان وابـووە كـە گاڵتەیـان پێكـردوون، هەڵبەتـە گاڵتەپێكردنەكـە، بـە زۆریـی لەلایـەن سـەركردەكانەوە و ئەوانـەوە بـووە، كـە بـاڵا دەسـت و حوكمـڕان بـوون، چونكـە خەڵكـی دیكـەی بـێ دەسـەڵات، توانـای نەبـووە گاڵتـە بـە پێغەمبەران بـكات و، بـە درۆیـان دابنـێ، بـەڵام خـوا ﷻ پاڵـی دەداتـە لای هەمـووان، لەبـەر ئـەوەی خەڵكەكـەش شـوێن حوكمـڕان و دەسـەڵاتدارەكانی خۆیـان كەوتـوون، لـەو گاڵتـە پێكـردن و بـە درۆ دانـان و، تۆمـەت بـۆ كردنانـەی پێغەمبەرانـدا، ئنجـا ئەمـە دڵدانەوەیـە بـۆ پێغەمبـەری خاتـەم ﷺو، بـۆ هـەر كەسـێك لـە ڕێـی پێغەمبـەری خاتەمـەوە دەڕوا، كـە ئـەوە شـتێكی ئاسایی و سروشـتییە، شـتێكی چاوەڕوان كـراوە، تـۆش لـە پێغەمبەرانـی خـوا (عَلَيْهِـمُ الصَّـلَاةُ وَالسَّـلَامُ) زیاتـر نـی، كـە ئـەوان گاڵتەیـان پێكـراوە، بـا بـە تـۆش بكـرێ، بێگومـان ئـەوە دڵدانەوەیەكـی گـەورەو، بەرچـاو ڕوونییەكـی باشیشـی تێدایـە، كـە مـرۆڤ باشـتر بزانـێ لـە مێـژوودا چـی گـوزەراوە؟ لـە واقیعـی ئێستاشـدا كـە ئـەوە دەبینـرێ، لـە جیاتـی دڵ پـێ ناڕەحـەت بوون، ئینسـان دەبـێ دڵـی بـە خـۆی خـۆش بـێ و، بڵـێ: هەمـان شـتی كـە بەسـەر پێغەمبـەران هاتـوە، بەسـەر ئێمـەو مانانیـش دێ، كەواتـە: دیـارە ئێمـەش لەڕێـی پێغەمبەرانـەوە دەڕۆیـن!.

مەسەلەی سێیەم:

کافرەکان دان دێنن بە بەدیهێنەرایەتیی و خاوەنداریێتیی خوادا بۆ گەردوون، ئەو کەسەی زەمینی بۆ ڕاخستوون و، بۆی ئامادە کردوون، ڕێی بۆ تێدا داناون و، ئاویشی بە ئەندازە بۆ دابەزاندوون و، زەوی پێ ژیاندۆتەوەو، تێکڕای جووتەکانیشی دروستکردوون، هەروەها کەشتییەکان و ئاژەڵەکانیشی بۆ بارو سوار دروستکردوون، تاکو بەهرەیان لێ وەربگرن و، لە کاتی سواربوونیاندا خوا بە پاك بگرن و، یادی چاکەکانی خوا بەسەرخۆتانەوە بکەنەوە:

دوای ئەوەی لە ئایەتەکانی پێشوودا، خوا ﷻ باسی هەر کام لە قوڕئان و، پاشان باسی ڕەوانە کرانی پێغەمبەرانی کرد، بە تایبەت پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ، کە سەرقافڵەی پێغەمبەران و کۆتاییانە، باسی لاملیی بێبڕوایەکانیشی کرد، هەم لە شوێنکەوتنی پێغەمبەر ﷺ، هەم لە پەیڕەویی کردن لە قوڕئان.

ئنجا خوا ﷻ باسی بەدیهێنەرایەتیی و پەروەردگاریێتیی خۆی دەکات، کە لە لای بێبڕوایەکان شتێکی سەلمێنراوە، هەندێك کەس وادەزانێ، کە خواناسیی لەگەڵ بێبڕوایی دا، دژ ناوەستێ و، مانای وایە هەر کەس خوای ناسی، بێبڕوا نیە!! بەڵام ئەوە حاڵیی نەبوونە، لە چەمك و واتای ئیمان، ئیمان بریتی نیە لەوەی خوا بناسی، یان پێغەمبەر ﷺ بناسی، یان قوڕئان بزانی، یان بزانی کە ڕۆژی دوایی هەیە، بەڵکو ئیمان بریتیە لە دەرککردنی ئەو ڕاستییانەو، ڕاستیی بەدیهێنەرایەتیی و پەروەردگاریێتیی و خاوەنداریێتیی خوا، پاشان کتێب و بەرنامە بوونی قوڕئان و، ڕاستیی ڕەوانەکرانی موحەممەد ﷺو، ڕاستیی هەبوونی ڕۆژی دوایی، دەبێ ئەو ڕاستییانە بە عەقڵ دەرك بکەی، بەڵام بە دڵیش وەریان بگری و، پەسندیان بکەی، هەروەها بە زمانیش دانیان پێدا بێنی، بە کردەوەش بەو پێیە بەڕێوە بچی و ڕەفتار بکەی، کەواتە: ئیمان تەنیا دەرککردنی ئەو ڕاستییانە نیە، تاکو هەر کەسێك ئەوانەی، یان هەندێك لەوانەی دەرککرد، بە بڕوادار لە

قەڵـەم بـدرێ.

خــوا ﷻ دەفەرمــوێ: ﴿ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ﴿٩﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠﴾ وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَنشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَّيْتًا ۚ كَذَٰلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿١١﴾ وَالَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ ﴿١٢﴾ لِتَسْتَوُوا عَلَىٰ ظُهُورِهِ ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ ﴿١٣﴾ وَإِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنقَلِبُونَ ﴿١٤﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە سێزدە بڕگەدا:

١)- ﴿ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ﴾، ئەگەر لێیان بپرسی: کێ ئاسمانەکان و زەوی هێناونە دی (و، لە نەبوونەوە پەیدای کردوون)، بە جەختکردنەوە دەڵێن: (خوای) زاڵی زانا هێناونیە دی.

واتـە: خـوای باڵادەسـتی زانـا پەیـدای کردوون، لـە حاڵێکـدا دان بـە پەروەردگارێتیی و، بەدیهێنەرایەتیـی خـوادا دێنـن، کەچـی لـە پەرسـتنیدا هاوبـەش پەیـدا دەکـەن و، هاوبەشـی بـۆ دادەنێـن، یاخـود لـە بنەڕەتـەوە ئـەو هـەر ناپەرسـتن و جگـە لـەو دەپەرسـتن، کـە ئـەوەش دژ یەکیـی (تَنَاقُض)ە، لەوانـدا، چونکـە ئـەی مـرۆڤ! مـادام خـوا خـاوەن و بەدیهێنـەرو پـەروەردگاری کـەون و کائیناتـە، بـە خۆشـتەوە، عەقڵ و مەنتیـق خوازیـاری ئـەوەن، کـە بـەس ئـەو خوایـەش خۆتـی تەسـلیم بکـەی و، بەندایەتیـی بـۆ بکـەی و ئەوپـەڕی ملکەچیـی و، بەندایەتیـی و خۆشویسـتن و، بـە بـەرزو مـەزن گرتـن و، ڕێزلێگرتـن و، پشـت پـێ بەسـتنی بـۆ ئەنجـام بـدەی.

شـایانی باسـە: ئـەو ڕاسـتییە کـە بێبڕوایەکانـی ڕۆژگاری پێغەمبـەر ﷺ، هاوبـەش بـۆ خـوا دانەرەکانـی کۆمەڵـگای پێغەمبـەری خـوا ﷺ، دانیـان بـە بەدیهێنەرایەتیـی

خـوادا هێنـاوە، بـەڵام جگـە لەویـان پەرسـتوە، بـەلای کەمـەوە لـە چـوار شـوێنی قورئانـدا هاتـوە:

١- ﴿ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ ٱلْعَزِيزُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٩﴾ ﴾ الزخرف.

٢- ﴿ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُ فَأَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٦١﴾ ﴾ العَنكَبُوت.

٣- ﴿ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُ قُلِ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٥﴾ ﴾ لُقمَان.

٤- ﴿ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُ قُلْ أَفَرَءَيْتُم مَّا تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ ٱللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَٰشِفَٰتُ ضُرِّهِۦٓ أَوْ أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَٰتُ رَحْمَتِهِۦ قُلْ حَسْبِيَ ٱللَّهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ ٱلْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٣٨﴾ ﴾ الزمر.

لـە هـەر شـوێنەدا، بـە تەعبیـرو شـێوازێکی جیـاواز لەوانـی دیکـە هاتـوە، بـەڵام لـە نێوەڕۆکیانـدا، هەمـووی هـەر ئەوەیـە کـە دانیـان هێنـاوە، بەدیهێنەرایەتیـی و پەروەردگارێتیـی و خاوەنداریێتیـی خـوادا ﷻ، ئەمـەش سـێ ڕاسـتییان دەگرێتـە خـۆی:

أ- خوا ناسیی شتێکی زگماك و خواڕسکە، لە دەروونی هەر مرۆڤێکدا.

ب- هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان، کە بە هاوبەش بۆ خوا دانەر ناوزەد کراون، خوا نەناس (مُلحِد) نەبوون.

ج- هاوبەش بۆ خوا دانان، یاخود پەرستنی جگە لە خوا، چ وێڕای خوا، چ بە تەنیا، بەدڵنیایی شتێکی دژ یەك (**مُتناقِض**)ە، هەر بۆیەش لە سوورەتی (**العَنكَبُوت**)دا، خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ فَأَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٦١﴾ ﴾، یانی: کەواتە بەرەو کوێ لادەدرێن؟ مادام دان

بە بەدیهێنەرایەتیی خوادا دێنن، دەبێ هەر ئەویش بپەرستن، ئیدی بۆچی لادەدرێن و ویستی خۆتان لە دەست داوە؟.

دوایی خوا ﷻ کە دەفەرموێ: ﴿خَلَقَهُنَّ ٱلْعَزِيزُ ٱلْعَلِيمُ﴾، دەگونجێ ئەمە قسەی هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان بێ، دەشگونجێ فەرمایشتی خوای موتەعال بێ، کە خۆی بەو دوو وەسفە پێناسە دەکات، ئەوپەڕی عیززەت و باڵادەستیی و زاڵیی و، ئەوپەڕی زانایی، بەڵام ئەوەی دیکە کە دێ و باسی ئەوە دەکات: زەوی بۆ ئامادە کردوون و، ڕێی بۆ تێدا داناون، تاکو بە ڕێیەکاندا بگەنە ئامانجەکان و، ئاوی بە ئەندازە لە سەرێ ڕا بۆ دابەزاندوون و، زەوی مردووی پێ ژیاندۆتەوەو، جووتەکانی هەموو هێناونە دی و، کەشتییەکان و ئاژەڵەکانی بۆ ڕەخساندوون، تاکو بۆ بارو سوار بەکاریان بێنن، بێگومان ئەوە فەرمایشتی خوایە ﷻ، نێواخنی کردوە لەگەڵ قسەکانی ئەواندا، تاکو دژیەکیی ئەوان و، ناکۆك بوونی هەڵوێستەکەی ئەوان، لەگەڵ عەقڵ و لۆژیکدا، زیاتر دەربخات.

٢- ﴿ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ مَهْدًا﴾، ئەو کەس (خوا)ەی زەوی بۆ ئێوە گێڕاوە، بە ڕایەخ، خوێنراویشەتەوە: (**مِهاد**)و هەردووکیان بە مانای (**فِراش و بِسَاط**)ن، شتێك کە ڕادەخرێ، ڕایەخ، هەروەها (**مَهد**) بە مانای بێشکەو لانکەو جۆلانە دێ، کە منداڵی گچکە تێیدا دەخەوێنرێ و پشوو دەدات، واتە: خوا ﷻ زەوی بۆ ئێوە، والێکردوە: بێشکەو لانکەی منداڵ، چۆن تێیدا ڕادەژێنرێ و پشوو دەدات، بێ ئەوەی منداڵە بخات، زەویش بۆ ئێوە بەهەمان شێوەیە، زەویش بەلای کەمەوە پێنج جۆرە خولانەوەی هەن:

١- خولانەوەی بە دەوری خۆیدا، کە دەبێتە هۆی پەیدابوونی شەوو ڕۆژ.

٢- خولانەوەی بە دەوری خۆردا لە ماوەی ساڵێکدا، کە دەبێتە هۆی پەیدابوونی چوار کەشەکانی ساڵ.

٣- خولانەوەیەك لەگەڵ خۆرو کۆمەڵەی خۆردا، بەدەوری داڵی ڕاوەستاودا.

٤- پاشان سووڕانەوەیەکی دیکە، بە دەوری چەقی کەهکەشاندا.

٥- دوایی سووڕانەیەکی دیکە لەگەڵ کەهکەشاندا، بەلای کەمەوە زەوی ئەم پێنج سووڕانەوەیەی هەن، کەچی ئێمە هەستیان پێ ناکەین، لە حاڵێکدا خولانەوەی زەوی بە دەوری خۆیدا، بە خێرایی (٣٠)کم لە خولەکێك دایەو، سووڕانەوەی بە دەوری خۆردا بە خێرایی (٣٠)کم لە چرکەیەك دایە، واتە: شەست هێندە خێراتر لەوەی بە دەوری خۆیدا دەخولێتەوە، بە دەوری خۆردا دەخولێتەوە، بۆیەش خوا ﷻ زەوی بۆ چواندووین بە بێشکەو، لانکەو، جۆلانە، لەبەر ئەوەی ئەو جووڵانەوانەی هەن، وەك چۆن بێشکەو لانکە، ڕاژاندن و جووڵانی هەیە، بێ ئەوەی ئەو کۆرپەیەی، یاخود ئەو منداڵەی تێیدایە بیخاتە خوارێ، یاخود: وەك چۆن فەرشێك یان بەڕەیەك ڕادەخەی و خەڵك لەسەری دادەنیشێ، ئاوا خوا ﷻ زەوی بۆ ئێمە ڕاخستوە.

٣)- ﴿وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾، ڕێیەکانی بۆ ئێوە لەوێدا داناون، بەڵکو بەو ڕێیانەدا ڕێی ڕاست بگرن و بگەنە ئامانج.

(**سُبُل**) کۆی (**سَبيل**)ە، واتە: خوا وایکردوە ئەو توێکڵی زەوییە، ئێمە بتوانین ڕێیانی تێدا دابنێین، بۆ وێنە با بیهێنینە بەرچاوی خۆمان: ئەگەر توێکڵی زەوی، کە ئێمە لەسەرینی، پۆڵا بووایە، ئاسن بووایە، کانزایەك لە کانزاییەکان بووایە، یان بەرد بووایە، بێگومان ئەو کاتە ڕێ تێدا دانانی، مەحاڵ دەبوو، یان زۆر زۆر زەحمەت دەبوو.

﴿لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾، بەڵکو بەو ڕێیانەدا ڕێی ڕاست بگرن و، بگەنە ئامانج، (**الهِدايَةُ حَقِيقَتُها: الدَّلالَةُ عَلى المَكانِ المَقْصُودِ، وتُطْلَقُ عَلى تَعْرِيفِ الحَقائِقِ المَطْلُوبَةِ**)، چییەتی هیدایەت ڕێ پێشاندانە بەرەو شوێنی مەبەست و، بەکاریش دەهێنرێ بۆ ناساندنی ڕاستییەکان، بەڵام لێرەدا واپێدەچێ، زیاتر مەبەست ئەوە بێ، بەو ڕێیانەدا بگەنە ئامانج، ئەو ڕێیە ڕاستانە بگرن و، لێیانەوە بگەنە ئەو ئامانج و مەبەستانەی دەتانەوێن.

٤)- ﴿وَٱلَّذِى نَزَّلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءًۢ بِقَدَرٍ﴾، هەروەها ئەو کەسەی بە ئەندازە ئاوی لەسەرێوە دابەزاندوە، (الَّذي) هەم ئەمەیان، هەم ئەوەی پێشێیان و، ئەوەی دواییان کە دێ و سێ جار دووبارە بۆتەوە: (إسم المَوصُول)ە، دووبارە کراوەتەوە لەبەر گرنگیی پێدان، پێشێ دەفەرموێ: ﴿ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ مَهْدًا﴾، دیارە ئەگەر خوا ﷻ (الَّذي)یشی بەکارنەهێنابایە، هەر فەرمووبای: (وَجَعَلَ لَكُمُ الأرضَ مَهداً)، یاخود فەرمووبای: (وَنَزَّلَ مِنَ السَّماءِ مَاءً بقدر)، هەروەها هی دواترییش لە ڕووی ڕێزمانییەوە، هەر دروست بوو، بەڵام سێ جاران ئەو ناوی مەوصووڵەی دووبارە کردۆتەوە، لەبەر گرنگیی پێدان.

﴿وَٱلَّذِى نَزَّلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءًۢ بِقَدَرٍ﴾، {ئەو کەسە ئاسمانەکان و زەوی هێناونە دی و، خاوەنی گەردوونە، بەسەرو خواریەوە}، کە لەسەرێوە ئاوی بە ئەندازە دابەزاندوە، (بِقَدَر) واتە: (بِمِقدار)، بە ئەندازە، بەو ئەندازەیەی بۆ ژیانی ئێوە پێویستە، نەك پەکتان لەسەری بکەوێ، هێندە کەم بێ، یاخود هێندە زۆر بێ، ژیان و گوزەرانتان تاڵ بکات، وەك لە هەندێ شوێن کە لە ئەندازە زیاتر، ئاو دادەبەزێ، بە شێوەی باران و بەفرو تەزرە، دەبێتە هۆی لێزماو و لافاو، تۆفانەکەی نووحیش ناودارە.

٥)- ﴿فَأَنشَرْنَا بِهِۦ بَلْدَةً مَّيْتًا﴾، {بەو ئاوە کە لە سەرێوە دامانبەزاندوە}، سەر زەمینێکی مردوومان پێ ژیاندەوە، (أَنشَرنَا: الإنشَارُ : الإحيَاءُ)، واتە: زیندووکردنەوەو، ژیاندنەوە، لەبەر ئەوەی مردوو لە شوێنی خۆی چەسپاوە، بەڵام زیندوو دەجووڵێ و بڵاودەبێتەوە، (أَنشَرنَا) لە (نَشْر)ەوە هاتوە، یانی: بڵاوکردنەوە، چونکە لە ئەنجامی ئەوەدا، کە ژیانداران هەر لە ڕووەکەوە بگرە، هەتا زیندەوەران و پەلەوەرو ئاژەڵان و، ...هتد، لە ئەنجامی ئەوەدا کە ژیانیان تێدایە، جموجوڵ و گەشەکردن و هات و چۆیان دەبێ، وشەی (مَيْتاً) خوێندراویشەتەوە: (بَلدَةً مَّيِّتاً)، کە لە زۆر شوێنی قوڕئاندا، هەم بە زەنەش هاتوەو، هەم بە گیرەش هاتوەو، هەر یەك واتاشیان هەیە.

٦)- ﴿ كَذَٰلِكَ تُخْرَجُونَ ﴾، هەر بەو شێوەیەش دەردەهێنرێنەوە، (**أي: مِثْلُ ذَٰلِكَ الإنتِشَارِ، تُخرَجُونَ مِنَ الأَرْضِ بَعْدَ فَنَائِكُم**)، واتە: وەك چۆن ئێستا لە ئەنجامی دابەزێنرانی ئاو لە سەرێوە، سەر زەوی دەژێیتەوە، ئەو سەر زەوییە مردوە، جارێکی دیکە دەکەوێتەوە جموجۆڵ، بە هەمان شێوە ئێوەش هەر بەو شێوەیە دەردەهێنرێنەوە، واتە: زیندوو دەکرێنەوەو، جەستەکانتان لە زەوی دەهێنرێنەوە دەر، وشەی (**تُخرَجون**) واتە: دەردەهێنرێنەوەو، خوێنراویشەتەوە: (**تَخرُجون**)، بەو شێوەیە دێنەوە دەر، واتە: هەم بکەر نادیار (**مَجهُولُ الفاعِل**)، هەم بکەر دیار (**مَعلُومُ الفاعِل**)، هاتوە.

٧)- ﴿ وَٱلَّذِى خَلَقَ ٱلْأَزْوَٰجَ كُلَّهَا ﴾، هەروەها {خوا ﷻ کە بەدیهێنەری ئاسمانەکان و زەوییە}، ئەو زاتەیە کە هەموو جووتەکانی هێناونە دی، (**فَيُطلَقُ عَلَى كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا أَنَّهُ زَوجٌ لِلأخَر مِثْلَ الشَّفْع**)، وشەی (**أزوَاج**) کۆی (**زَوج**)ە، (**زَوج**)یش ئەوەیە شتێك لەگەڵ شتێکی دیکەدا، کە لە بەرانبەریەتی، پێکەوە دەبن، بەهەر کامیان دەگوترێ: (**زَوْج**)، ئەو (**زَوْج**)ی ئەوەو، ئەویش (**زَوج**)ی ئەوە، ئنجا ئەوە لە مرۆڤان داو، لە ئاژەڵانداو، تەنانەت لە شتەکانی دیکەش دا، وەك پێڵاو و، نەعل، گۆرەوی و ئەو شتانەی دووانن، بە هەر کامێکیان دەگوترێ: (**زَوج**) نەك هەتا پێکەوە نەبن وشەی (**زَوج**)یان بۆ بەکارنەیەت، بەڵکو (**زوج**) بۆ هەر کامێکیان بەکاردێ، ئنجا ئایا لێرەدا مەبەست لە (**أزوَاج**)، تەنیا جووتەکانی ژیاندارانن، واتە: ڕووەك بە هەموو جۆرەکانیەوەو، ژیانداران بە هەموو جۆرەکانیانەوە، هەر لە زیندەوەرە گچکەکانەوە بگرە، هەتا درشتەکان، دوایی پەڕەورەکان، دوایی خشۆکەکان، ئاژەڵان و، دڕندەکان، تاکو دەگاتە مرۆڤ، ئایا مەبەست پێی ئەوەیە، یاخود مەبەست پێی هەموو دروستکراوەکانە؟! لە ڕاستیی دا هەردووکیان دەگرێتەوە، وەك لە شوێنی دیکەدا، هەم لە سوورەتی (**یس**)داو هەم لە سوورەتی (**الذَّاريات**)دا، خوا ﷻ باسی ئەوەی کردوە، کە دەفەرموێ: ﴿ وَمِن كُلِّ شَىْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٤٩﴾ ﴾، واتە: لە هەر شتێك جووتمان دروست کردوە، (**زَوج**) واتە: جووت، لە هەموو شتێك، کاتی خۆی وایانزانیوە، تەنیا لە ژیاندارأندا جووت هەیە، بەڵام ئێستا دەرکەوتوە کە هیچ ڕووەکێك نیە، نێرو مێی نەبێ، ئنجا هەیە نێرو

مێیەکەی بە جیان، وەك دارخورماو، هەیە نێرو مێیەکەی لە نێو خۆی دایە، وەك گەڵێك لە گوڵ و ڕووەکەکان، بەڵکو ئێستا دەرکەوتوە، کە ماددەی بێ ژیانیش، جۆرێك لە جووتێتیی تێدایە، کە لە سێ بەش پێك دێ: نێوك، کە لە پرۆتۆن و نیوترۆن پێك دێ، پرۆتۆن (proton) بارگەیەکی موجیبی هەیە، بەڵام نیوترۆن (Neotron) بێ بارگەیەو، ئەلیکترۆن(Electron)یش بارگەیەکی سالیبی تێدایە، واتە: ئەوانیش هەر ساردو گەرم و جۆرێك لە جووتێتییان تێدایە، لە گەردیلەوە بگرە تاکو هەر شتێکی دیکە، دوایی ئاسمان و زەوی، دنیاو دوارۆژ، چاك و خراپ، ڕاست و چەوت، ساردو گەرم، بە هەشت و دۆزەخ، ئەوانەش هەموویان هەر جووتن و دوو دوو پێکەوە، لە بەرانبەر یەکدیدان.

٨)- ﴿وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ ٱلْفُلْكِ وَٱلْأَنْعَٰمِ مَا تَرْكَبُونَ﴾، لە کەشتییەکان و لە ئاژەڵان، هۆکاری وای بۆ ڕەخساندوون، سواریان بن، (**مَا تَرْكَبُونَ**)، صیلەکەی قرتێنراوە، کە بە زۆریی لە قورئاندا وایە، واتە: (**مَا تَرْكَبُونَه**)، ئەوەی سواری دەبن، لە بارەی (**الأنعام**) یشەوە دوو ڕا هەن:

أ- وشترو ڕەشەوڵاخ و مەڕو بزن.

ب- ڕایەکی دیکەش هەیە، کە (**الأنعام**) هەموو ئاژەڵەکانی دیکەش بگرێتەوە، بە فیلەوەو، بە وڵاخە بەرزەوەو، بە گوێدرێژو هێسترەوە، هەموویان، ئنجا هی ئەوان دیارە، مرۆڤ سواری پشتیان دەبێ، (**مَا تَرْكَبُونَ**) ئەوانەی سواریان دەبن، بەڵام هی کەشتیی، تێیدا سوار دەبین، کەچی لێرەدا دەفەرموێ: (**مَا تَرْكَبُونَ**)، بۆیەش خوا ﷻ نەیفەرمووە: (**مَا تَرْكَبُونَهُ**)، یان (**مَا تَرْكَبُونَ فِيهِ**)، لێرەدا بەرکارخواستنی ڕاستەوخۆ، واتە: بێ ئەوەی پێویستیی بە پیتێك بێ، زاڵکراوە بە بەرکار خواستن بە هۆی پیتەوە، چونکە مەبەستەکە دیارە وصیلەکەش، قرتێنراوە لەبەر ئەو زاڵکردنە، بۆیە خوا ﷻ فەرموویەتی: (**مَا تَرْكَبُونَ**).

هەڵبەتە خوا ﷻ کە سێ جاران (**الَّذي**) دووبارە کردۆتەوە، لەبەر ئەوەیە کە هەر کام لەو نیعمەت و چاکانەی خوا ﷻ سەربەخۆن، واتە: هەر کامیان لە خودی خۆیدا، نیعمەت و چاکەی خوای بەخشەرە، لە سووڕەتی (**يس**)یش دا، خوا

ﷻ ئاماژەی بە کەشتییەکان و، بە وڵاخی سواریی کردوە، ئنجا ئەگەر حوشتر بێ بە تەنیا، یاخود ئەوانی دیکەش بن، کە دەفەرموێ: ﴿وَءَايَةٌ لَّهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِى ٱلْفُلْكِ ٱلْمَشْحُونِ ﴿٤١﴾ وَخَلَقْنَا لَهُم مِّن مِّثْلِهِۦ مَا يَرْكَبُونَ ﴿٤٢﴾﴾، واتە: نیشانەیەکی دیکە بۆ ئەوان ئەوەیە، کە ئێمە وەچەی ئەوانمان لە کەشتیی پڕدا هەڵگرتوە.

وا پێدەچێ مەبەست پێی کەشتییەکەی نووح بێ، واتە: وەچەی نووح ؑ، لەو کەشتییە پڕەدا هەڵمانگرتن، چونکە ئەوانەی ئێستاش هەر لە وەچەی ئەوانەن، کە لەو کەشتییەدا هەڵگیراون، ﴿وَخَلَقْنَا لَهُم مِّن مِّثْلِهِۦ مَا يَرْكَبُونَ ﴿٤٢﴾﴾، لە شێوەی ئەو کەشتییەش شتێکمان بۆ دروست کردوون، کە سواری بن، واتە: کەشتیی لە دەریاداو، ئەوەی لە شێوەی کەشتییشە، لە وشکانیی دا، هەندێك لە زانایان بە حوشتریان گوتوە: (**سفينة الصَّحراء**)، کەشتیی بیابان، بەڵام پێم وایە ئەوە تەنیا حوشتر ناگرێتەوە، بەڵکو هەموو ئەو ئاژەڵ و وڵاخانەی بۆ بارو سوار بەکاردەهێنرێن، دەیگرێتەوە، لێرەدا کە دەفەرموێ: ﴿وَخَلَقْنَا لَهُم مِّن مِّثْلِهِۦ ﴿٤٢﴾﴾، لە شێوەی کەشتیی دا، ئێمە ناچار ناکات بڵێین: تەنیا مەبەست پێی حوشترەو وشەی (**الأنعام**)یش لە شوێنی خۆیدا باسمان کردوە، کە جگە لە حوشترو، ڕەشەوڵاخ و مەڕو بزن، پێم وایە ئاژەڵەکانی دیکەش دەگرێتەوە، فیلیش دەگرێتەوە، کە لە هەندێ وڵاتان فیل زیاتر بەکاردێ بۆ بارو سوار، هەروەها گوێدرێژ دەگرێتەوەو، هێستر دەگرێتەوەو، وڵاخە بەرزەش دەگرێتەوە، بە هەر دووك جووتی ئەسپ و ماینەوەو، ئەگەر حوشتر لە هەندێك شوێنان هەیە، کەرو هێسترو ئەسپ و ماین، لە هەندێ شوێنان زیاتر هەن و، فیل لە هەندێ شوێنان زیاتر هەیەو، بۆ ئەو مەبەستە بەکاردەهێنرێن.

خواش ﷻ وەختێ وشەیەك بەکاردێنێ، چۆن چەمك و واتایەکەی فراوانترو گشتگیرتر بێ، ئەوە زیاتر شایستەی کتێبی خوایە، وەك (**الطَّبَري**) پێشەوای توێژەرەوان عادەتی وایە، لە تەفسیرەکەیدا.

٩)- ﴿ لِتَسْتَوُۥا۟ عَلَىٰ ظُهُورِهِۦ ﴾، بۆ ئەوەی بچنە سەر پشتی، واتە: پشتی ئەو شتەی خوا ڕەخساندوویەتی بۆ سوار بوون، ﴿ وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ ٱلْفُلْكِ وَٱلْأَنْعَٰمِ مَا تَرْكَبُونَ ﴾، ئەم (مَا)یە، واتە: (**الَّذي تركَبُونَهُ**)، ئەوەی سواری دەبن، ئنجا کە دەفەرموێ: ﴿ لِتَسْتَوُۥا۟ عَلَىٰ ظُهُورِهِۦ ﴾، ئەگەر بۆ کەشتیی و بۆ ئاژەڵەکان چووبایەوە، دەبوو فەرمووبای: (**لِتَسْتَوُا عَلَى ظُهُورِها**)، بەڵام لەبەر ئەوەی بۆ (مَا)یەکە دەگەڕێتەوە، ئەوەی سواری دەبن، کە دیارە کاتی خۆی تەنیا کەشتیی و حوشترو ئاژەڵەکان هەبوون، بەڵام ئێستا چەندان جۆرە هۆکاری بارو سوارو هاتوچۆ هەن، سەیارەو شەمەندەفەر، بە هەموو جۆرەکانیانەوەو، فڕۆکە لە ئاسمان و لە نێو هەوادا، (ما) هەمووی دەگرێتەوە.

(**الإستِوَاءُ: الإعْتِلاءُ**): چوونە سەر، بچنە سەر پشتی، یاخود سەقامگیر بن لەسەر پشتی، (**ظُهُور**)یش کۆی (**ظَهر**)ە، واتە: پشتەکانیان، (**ظَهر**)یش زیاتر پشتی ئاژەڵەکان دەگرێتەوە، نەك کەشتیی، بەڵام ئەمە زاڵکردنی ئاژەڵانە بەسەر کەشتیی دا، هەرچەندە دەشگونجێ بڵێین: کەشتییش هەر دەچیە سەر پشتی، با بچیە نێویشی، یان چەند قاتیش بێ، ناچیە ژێری، هەر دەچیە سەری.

١٠)- ﴿ ثُمَّ تَذْكُرُوا۟ نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا ٱسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ ﴾، {(**ثُمَّ**): لێرەدا بۆ ڕیزبەندیی کاتیی و پلەییشە}، واتە: دوای ئەوەی دەچنە سەر پشتی، یادی چاکەی پەروەردگارتان بکەنەوە، ﴿ إِذَا ٱسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ ﴾، دوای ئەوەی سەقامگیر بوون و چوونە سەر پشتی ئەو هۆکارەی خوا ﷻ بۆی ڕەخساندوون، ئنجا کەشتییە، یان ئاژەڵەکانن، یان هۆکاری دیکەن، کە خوا ﷻ توانای داناوە بە مرۆڤ، بیانڕەخسێنێ، وەك فڕۆکەو شەمەندەفەرو جۆرەکانی سەیارە.

١١)- ﴿ وَتَقُولُوا۟ سُبْحَٰنَ ٱلَّذِى سَخَّرَ لَنَا هَٰذَا ﴾، {چاکەی پەروەردگارتان یاد بکەنەوە، ئنجا} بڵێن: پاکیی بۆ ئەو کەسەی ئەمەی بۆ ڕەخساندووین، ﴿ سَخَّرَ لَنَا هَٰذَا ﴾، واتە: (**هَذا المَركوب**)، ئەم هۆکارە کە سواری دەبین، بۆی ڕەخساندووین، بۆی ملکەچ کردووین.

١٢)- ﴿ وَمَا كُنَّا لَهُۥ مُقْرِنِينَ ﴾، ئێمە بۆ ئەو هۆكارەش، ملپێكەچكەر نەبووین و توانامان بەسەریدا نەدەشكا، (**مُقرِنِين أي: مُطِيقِين، أَقْرَنَ، أي: أَطَاقَ**) واتە: توانای بەسەریدا شكا، یاخود (**مُقرِنِين، أي مُطَوِّعِين**)، واتە: توانای ئەوەمان نەبوو، دەستەمۆی بكەین و ملكەچی بكەین، ئەگەر خوا ﷻ بۆی ملكەچ نەكردباین، هەندێكیش (**مُقرِنِين**)یان بە (**ضَابِطِين**)، واتە: كۆنترۆڵكەران، كە ئێمە مەرزەمیان بكەین، ئێمە تواناما‌ن بەسەردا نەدەشكان مەرزەمیان بكەین، ئەگەر خوا بە تایبەت ئاژەڵەكانی وا نەڕەخساندبانایە، كە حوشترێكی گەورە، منداڵێكی گچكە دەتوانێ یەخی بدات، فیلێكی گەورە، منداڵێك دەتوانی باری لێ بنێ، چونكە خوا ﷻ دەستەمۆی كردوە، هەروەها ئاژەڵەكانی دیكە، لە ئەسپ و مایین و هێسترو كەر، هەر كامێك لەوانە، ئەگەر خوا ﷻ دەستەمۆو ملكەچی نەكردبایەو ڕامی نەكردبایە، مرۆڤ توانای بەسەریدا نەدەشكا.

١٣)- ﴿ وَإِنَّآ إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنقَلِبُونَ ﴾، بە دڵنیایی ئێمە بۆ لای پەروەردگارمان دەگەڕێینەوە، (**الإنقِلابُ: الرُّجُوعُ إلى المَكانِ الَّذِي يُفارِقُهُ**)، وشەی (**إنقِلاب**)، واتە: گەڕانەوە بۆ ئەو شوێنەی، لێی جیا دەبێتەوە، كەواتە: ئێمە كاتی خۆی لە لای پەروەردگارمانەوە هاتووین و بۆ لای ئەویش دەگەڕێینەوە، واتە: مرۆڤ دەبێ بە سەفەرە جوزئییەكانی خۆی و، ئەو سەفەرانەی كە لە ژیانی دنیادا دەیانكات، لەوێ بووەو لەوێ بووە، سەفەری ژیانی خۆی بێتەوە بیر، لەو بارەوەش ئەو فەرمایشتە دێنین:

{**عَـن ابـنِ عُمَـرَ رَضِيَ اللـهُ عَنْهُـمَا، أَنَّ رَسـولَ اللـهِ ﷺ، كانَ إذا سـافَرَ رَكِـبَ رَاحِلَتَـهُ ثُـمَّ كَـبَّرَ ثَلاثَـةً فَقَـالَ:** ﴿ سُبۡحَٰنَ ٱلَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُۥ مُقۡرِنِينَ وَإِنَّآ إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنقَلِبُونَ ﴾}، (**أخرجـه مسـلِم: ٢٧٨، وأبـو داود ٢٥٩٩، والترمـذي ٣٤٤٧**).

واتـە: عەبدوڵـڵای كـوڕی عومـەر (خـوا لێیـان ڕازی بـێ)، دەڵـێ: پێغەمبـەری خـوا ﷺ، كاتێـك بـە سـەفەر دەچـوو، سـواری حوشـترەكەی دەبـوو، دوایـی سـێ جـاران (**أللهُ أَكْبَر**)ی دەكـرد، دوای دەیفەرمـوو: (**سُـبْحَانَ الَّـذِي سَـخَّرَ لَنَـا هَـذَا، وَمَـا كُنَّـا لَـهُ مُقرِنِـين، وَإنَّـا إلى رَبِّنَـا لَمُنقَلِبـون**)، پاكیـی بـۆ ئـەو كەسـەی ئەمـەی بـۆ دەسـتەمۆ كردوویـن

و، ئێمە توانامان بەسەریدا نەدەشكاو، توانادار نەبووین بەسەریدا، ئەگەر خوا ﷻ ملكەچ و دەستەمۆی نەكردبایە، بە دڵنیایی ئێمە بۆ لای پەروەردگارمان دەگەڕێینەوە.

واتە: وەك چۆن ئێستا سەفەر دەكەین، لە شوێنێكەوە بۆ شوێنێك، دواییش لەم سەر زەوییەوە سەفەر دەكەین و، ڕووحەكانمان دەچنەوە بۆ خزمەت خوا ﷻ.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی دووەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـەمان لـە یازدە (١١) ئایەت پێـك دێ: (١٥ - ٢٥)، كە تەوەری سـەرەكییان خسـتنەڕووی پووچەڵیـی شـیركی پاڵدانـی ڕۆڵەیـە بـۆ لای خـوا، بـە تایبـەت بەنـدەی مێینـە، كـە مەبەسـتیان فریشـتەكان بـووە، گوایـە مێینـەن!

ئنجـا خـوا ﷻ ڕوونـی كردۆتـەوە، كـە لاف لێدەرانـی ئـەو ئەفسـانەیە، نـە بەڵگـەی عەقڵیـی و ئەزموونییـان هەیـە، نـە هـی نەقڵیـی و، سـەرچاوە گرتـوو لـە وەحیـی خـوا، تەنیـا پاساویشـیان لـەو بـارەوە، لاسـاییكردنەوەو شـوێنكەوتنی پێشـینانیانەو، خـوای زانـاو شـارەزاش، ئـەو بیانـوو و پاساوەشـی لـێ هەڵوەشـاندوونەوە، بـەوە كـە لـە دوای ڕانوێنرانـی ڕێـی ڕاسـت و دروسـت، لاسـاییكردنەوەی پێشـینان هیـچ مانـای نیـەو، نیشـانەی نەزانیـی و كەودەنییـە.

﴿ وَجَعَلُوا۟ لَهُۥ مِنْ عِبَادِهِۦ جُزْءًا ۚ إِنَّ ٱلْإِنسَـٰنَ لَكَفُورٌ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾ أَمِ ٱتَّخَذَ
مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَأَصْفَىٰكُم بِٱلْبَنِينَ ﴿١٦﴾ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَـٰنِ
مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُۥ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿١٧﴾ أَوَمَن يُنَشَّؤُا۟ فِى ٱلْحِلْيَةِ وَهُوَ فِى
ٱلْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ ﴿١٨﴾ وَجَعَلُوا۟ ٱلْمَلَـٰٓئِكَةَ ٱلَّذِينَ هُمْ عِبَـٰدُ ٱلرَّحْمَـٰنِ إِنَـٰثًا ۚ أَشَهِدُوا۟
خَلْقَهُمْ ۚ سَتُكْتَبُ شَهَـٰدَتُهُمْ وَيُسْـَٔلُونَ ﴿١٩﴾ وَقَالُوا۟ لَوْ شَآءَ ٱلرَّحْمَـٰنُ مَا عَبَدْنَـٰهُم ۗ مَّا لَهُم
بِذَٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ ۖ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْ ءَاتَيْنَـٰهُمْ كِتَـٰبًا مِّن قَبْلِهِۦ فَهُم بِهِۦ
مُسْتَمْسِكُونَ ﴿٢١﴾ بَلْ قَالُوٓا۟ إِنَّا وَجَدْنَآ ءَابَآءَنَا عَلَىٰٓ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰٓ ءَاثَـٰرِهِم مُّهْتَدُونَ
﴿٢٢﴾ وَكَذَٰلِكَ مَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِى قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَآ إِنَّا وَجَدْنَآ ءَابَآءَنَا
عَلَىٰٓ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰٓ ءَاثَـٰرِهِم مُّقْتَدُونَ ﴿٢٣﴾ ۞ قَـٰلَ أَوَلَوْ جِئْتُكُم بِأَهْدَىٰ مِمَّا وَجَدتُّمْ

عَلَيۡهِ ءَابَآءَكُمۡۖ قَالُوٓاْ إِنَّا بِمَآ أُرۡسِلۡتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴿٢٤﴾ فَٱنتَقَمۡنَا مِنۡهُمۡۖ فَٱنظُرۡ كَيۡفَ كَانَ
عَٰقِبَةُ ٱلۡمُكَذِّبِينَ ﴿٢٥﴾﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەكان

{هەروەها (بێبڕوایەكان)، لە نێو بەندەكانی (خوا)دا، بەش (ڕۆڵە)ێكیان بۆ دانا، بەڕاستیی مرۆڤ(ی بێبڕوا)، سپڵەیەكی زۆر ئاشكرایە ﴿١٥﴾ (چۆن خوا ڕۆڵەی دەبێ!)، یان ئایا لەوانەی هێناونیە دی، كچانی بۆ خۆی پەسند كردوون و، كوڕانیشی تایبەت كردوون بە ئێوەوە؟ (ئەی بێبڕوایەكان!) ﴿١٦﴾ هەر كاتیش یەكێكیان موژدەی بەوە پێدرا، كە بۆ (خوای) بە بەزەیی بە وێنەی هێناوەتەوە (كە مێینەیە)، ڕووی ڕەش دادەگەڕێ و لەبەر خۆیەوە پیشخۆرەوەیە (پەست و بێزارە) ﴿١٧﴾ ئایا كەسێك (پاڵدەدەنە لای خوا، وەك ڕۆڵە)، كە لە ڕازاوەیی دا پێدەگات و، لە دمبەدمەشدا ناڕوونكەرەوەیە (بۆ مەبەستەكانی)؟ ﴿١٨﴾ هەروەها (بێبڕوایەكان)، ئەو فریشتانەیان بە مێینە دانان، كە بەندەی (خوای) بە بەزەیین! ئایا ئامادەی دروستكرانیان بوون، (تاكو ڕەگەزیان بزانن، لە حاڵێكدا كە بێ ڕەگەزن)؟ شایەدییدانەكەیان دەنووسرێ و، لێشیان دەپرسرێتەوە، (لەسەر چ بنەمایەك قسەی وایانكردوە؟!) ﴿١٩﴾ (بێبڕوایەكان) گوتیشیان: ئەگەر (خوای) بە بەزەیی ویستبای (ڕێمان لێبگرێ)، نەماندەپەرستن، هیچ زانیارییەكیان بەوە نیە، (ئەوان بەس لە گۆترە دەدوێن و، قسەی بێ بناغە دەكەن) ﴿٢٠﴾ یان ئایا پێش وی (بەر لە قورئان)، كتێبێكمان پێداون، ئنجا ئەوان توند دەستیپێوە گرتوونی؟ ﴿٢١﴾ (نەخێر) بەڵكو گوتیان: ئێمە باب و باپیرانمان، لەسەر ڕێیەك لێ هەڵكەوتوەو، ئێمەش بە شوێنەوارەكانیاندا ڕاستە ڕێ بووین ﴿٢٢﴾ هەر بەو شێوەیە لە پێش تۆشدا (ئەی موحەممەد!)، هیچ ترسێنەرێكمان (ورياكەرەوەیەكمان)، لە هیچ ئاوەدانییەكدا، نەناردوە، مەگەر خۆشگوزارانەكانی

گوتوویانە: ئێمە باب و باپیرانی خۆمامان لەسەر ڕێیەك لێ هەڵكەوتووەو، بە دوای شوێنەوارەكانیاندا پەیڕەوییكارین ﴿٢٣﴾ (پێغەمبەرەكەیان) گوتی: ئایا ئەگەر (بەرنامەیەكی) ڕێنماییكارترم بۆ هێنابن، لەوەی باب و باپیرانتان لەسەری دیوە (هەر شوێنی ناكەون)؟ گوتیان: بێگومان ئێمە، بەوەی پێی نێردراون بێبڕواین ﴿٢٤﴾ ئیدی سەرەنجام تۆڵەمان لێكردنەوە، ئنجا سەرنج بدە! سەرەنجامی بە درۆدانەرانی (پەیام و پێغەمبەرانی خوا) چۆن بوو! ﴿٢٥﴾}.

شیكردنەوەی هەندێك لە وشەكان

(جُزْءًا): واتە: بەشێك، (**جُزْءُ الشَّيءِ: مَا يَتَقَوَّمُ بِهِ جُملَتُهُ**، ﴿لِّكُلِّ بَابٍ مِّنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُومٌ ﴿٤٤﴾﴾ **أَي: نَصِيب**)، بەشی هەر شتێك، ئەوەیە كە تێكڕای شتەكە لە چەند بەشێك پێك دێ، وەك خوا ﷻ لە سوورەتی (**الحِجر**)دا فەرموویەتی: ﴿لِّكُلِّ بَابٍ مِّنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُومٌ ﴿٤٤﴾﴾، لە هەر دەروازەیەك لە دەروازەكانی دۆزەخەوە، بەشێكی دیارییكراو لە بێبڕوایەكان دەچنە ژوورێ.

(وَأَصْفَىٰكُم): واتە: ئێوەی هەڵبژاردووەو تایبەت كردوە، (**أَصْلُ الصَّفَاءِ خُلُوصُ الشَّيءِ مِنَ الشَّوْبِ**)، وشەی (**صَفَاء**): لە بناغەدا بریتیە لەوەی شتێك لە خڵتە پاك بێتەوە، (**الصَّفَا: الحِجَارَةُ الصَّافِيَة، وَالإِصطِفَاءُ تَنَاوُلُ صَفْوِ الشَّيءِ**)، (**صف**) بە بەردێكی سپیی لووسی ساف دەگوترێ، (**اصطفاء**)یش ئەوەیە كە هەڵبژاردەی شتێك وەربگری.

(ظَلَّ): (**ظَلْتُ، وَظِلْتُ، بِحَذْفِ إِحْدَى اللاَّمَيْنِ، وَعَبَّرَ بِهِ عَمَّا يُعْمَلُ فِي النَّهَارِ، وَيَجْرِي مَجْرَى صِرْتُ**)، (**ظَلْتُ وَظِلْتُ**): بە لابردنی یەكێك لە دوو لامەكانی، كە لە ئەسڵ دا (**ظَلَلْتُ**) یان (**ظَلِلْتُ**)یە، تەعبیری پێ دەكرێ لەو شتەی بە ڕۆژ دەكرێ، وەك چۆن (**بَاتَ**) تەعبیری پێدەكرێ بەوەی بە شەو دەكرێ.

(مُسْوَدًّا): واتــە: ڕەش هەڵگــەڕاو، ڕەش داگــەڕاو، (**إِسْـوَدَّ، وَاسْـوَادَّ فَهُـوَ مُسْـوَدٌّ**)، ڕووی ڕەش داگـەڕاوە لـە خەفەتـان، بـە یەکێـك دەگوتـرێ: شـین و مـۆر بۆتـەوە، یـان ڕەش هەڵگــەڕاوە.

(كَظِيمٌ): (**الكَظَـمُ: مَخْـرَجُ النَّفَـس**)، (**كَظَـم**): ئـەو شـوێنەیە کـە هەناسـەی لێـوە دێ، واتــە: قوڕقوڕاگــە، (**الكُظُـومُ: إحتِبَـاسُ النَّفَـسِ وَيُعَـبَّرُ بِـهِ عَـنِ السُّـكوتِ، وَكَظْـمُ الغَيْـظِ: حَبْسُـهُ**)، (**كُظُـوم**): بریتیـە لـە حەپسـکردنی هەناسـەو، تەعبیـری پـێ دەکـرێ لـە بـێ دەنگیـی، بـێ دەنگییـەك لـە تووڕەیـی و پەسـتیی، (**كَظْمُ الغَيْـظ**)، ئەوەیـە ڕق و تووڕەیـی حەپـس بکـرێ و نەهێڵـرێ بێتـە دەرێ.

(يُنَشَّؤُا): (**النُّشْـأُ وَالنَّشـأَةُ: إِحْـدَاثُ الـشَّيءِ وَتَرْبِيَتُـهُ، يُنَشَّـأُ فِي الحِلْيَـةِ: يُـرَبَّى كَتَرْبِيَـةِ النِّسَـاءِ**)، (**نُشـأُ ونَشْـأَة**): بریتیـە لـەوەی شـتێك پەیـدا بکـرێ و پـەروەردە بکـرێ، (**يُنَشَّـأُ فِي الحِلْيَـةِ**)، واتــە: پــەروەردە دەکــرێ، وەك پــەروەردە بوونــی ئافرەتــان، لــە خشــڵ و جوانییــدا.

(ٱلۡحِلۡيَةِ): (**الحُـلِيُّ جَمْـعُ الحَـلِي، نَحـو الثَّـدِي وَالثُّـدِي، وَقِيْـلَ: الحِليَـةُ جَمْعُهَـا حِـليّ**)، (**حُـلِي**): کـۆی (**حَـلِي**)ە، وەك (**الثَّدِي، وَالثُّـدِي**)، (**ثَدِي**) کۆیەکەیەتی، (**ثُـدي**) تاکەکەیەتی، واتــە: مەمـك، هەروەهـا گوتـراوە: (**حِليَـة**) کۆیەکـەی (**حِـليّ**)ە، خەشـڵەکان.

(ٱلۡخِصَامِ): واتــە: مشــتومڕ، یاخــود شــەڕە قســە، (**الخَصْـمُ: مَصْـدَرُ خَصَمتُـهُ، أي: نَازَعتُـهُ**)، شـەڕە قسـەم لەگەڵـی کـرد، یـان ناکـۆك بـووم لەگەڵـی، (**مُخَاصَمَـة وَخِصَـام**)، هەردووکیـان چاوگـن، (**وَالخَصِـمُ: المُختَـصُّ بِالخصُمَـة**)، (**خَصِـم**): کەسـێکە تایبـەت بـێ بــە شەڕەقســەو موناقەشــەوە.

(يَخۡرُصُونَ): (**الخَـرصُ: حَـرْزُ الثَّمَـرَةِ، وَالخِـرْصُ المَحْـزُورُ، وَقِيْـلَ: الخَـرصُ الكَـذِبُ**)، (**خَـرص**): بریتیـە لـە قرسـاندنی میـوە بـە درەختەکەیـەوە، بیقرسـێنی چەنـدی پێـوە دەبـێ، (**خِـرْص**): بریتیـە لـەوەی قرسـێنراوە، هەندێکیـش گوتوویانـە: (**خَـرْص**)، واتـە: درۆ، (**حَقِيْقَـةُ ذَلِـكَ أَنَّ كُلَّ قَـولٍ مَقـولٍ عَـن ظَـنٍ تَخمِـينٍ: خَـرصٌ**)، ئەویـش بەهـۆی

ئـەوەوە، کـە هـەر قسـەیەك لەسـەر بناغـەی گۆتـرەو گومـان گوترابـێ، جۆرێکـە لـە قرسـاندن.

(ءَاثَٰرِهِم): (أَثَـرُ الـشَّيء: حُصُـولُ مَـا يَـدلُّ عَـلَى وُجُـودِهِ، أَثَـر وَإِثْـر)، (آثَـار) کـۆی (أثـر)ە، کـە بریتیـە لـە پەیدابوونـی شـوێنەوار لەسـەر شـتێك، کـە بەڵگـە بـێ لەسـەر ئـەوەی، ئـەو شـتە هەیـە، کـە هـەم (أَثَـر)ی پـێ دەگوتـرێ، هـەم (إثـر)ی پـێ دەگوتـرێ، هەردووکیـان بـە مانـای شـوێنەوارن.

(مُتْرَفُوهَآ): خۆشـگوزەرانەکانی، (التُّرْفَـةُ: التَّوَسُّـعُ فِي النِّعْمَـةِ، وأَتْـرَفَ فَهُـوَ مُـتْرَفٌ)، (تُرْفَـة): بریتیـە لـە فراوانیـی لـە نـازو نیعمەتـدا، دەگوتـرێ: (أَتْـرَفَ)، واتـە: خۆشـگوزەران بـوو، (فَهُـوَ مُـترَفٌ)، ئـەو خۆشـگوزەرانە.

(مُّقْتَدُونَ): (قَـدا يَقْـدُو قَـدْواً، قَـرُبَ: يَقْـرُبُ، قُرباً)، واتـە: نزیك بوونـەوە، هەروەها بـە مانـای خێرایـی کـرد، دێ، (أسرَعَ)، (قَـدا الطَّعَـامُ أي: طـاب طَعْمُـهُ و رَائِحَتُـهُ)، واتـە: تامەکـەی و بۆنەکـەی خـۆش بـوو، (إقتَـدى بِـهِ)، واتـە: کارێکـی کـرد، وەك کارەکـەی وی، خـۆی وەك ئـەو لێکـرد، وەك لـە سـوورەتی (الأنعـام)، ئایەتـی ژمـارە: (٩٠)دا، دەفەرمـوێ: ﴿ فَبِهُدَىٰهُمُ ٱقْتَدِهْ ﴾، واتـە: بـە دوای ڕێنمایـی ئـەوان بکـەوە[1].

(فَٱنتَقَمْنَا مِنْهُمْ): تۆڵەمـان لێکردنـەوە، (إنْتَقَـمَ مِنْـهُ: عَاقَبَـهُ، النِّقْمَـةُ: العُقُبَـةُ، نَقَـمَ، يَنْقِـمُ، نَقْـمَاً، وَنقُومَـاً: عَاقَبَـهُ، نَقَـمَ الـشَّيءَ: أَنْكَـرَهُ وَعَابَـهُ)، (إنْتَقَـمَ مِنْـهُ)، واتـە: سـزایدا، چونکـە (نِقْمَـة) بـە مانـای سـزایە، (نَقَـمَ، يَنْقِـمُ، نَقْـمَاً، وَنقُومـاً)، بـە مانـای سـزایدا، دێ، (نَقَـمَ الـشَّيء)، ڕەخنـەی لێگـرت و عەیبـی لێگـرت.

---

(١) الْمعجَمُ الوَسيط: ص٩٤٨.

مانای گشتیی ئایەتەکان

خوای بەرزومەزن لەم یازدە (١١) ئایەتەدا، وەك پێشتریش گوتمان: پووچەڵیی جۆرێك لە هاوبەش بۆ خوا دانان، کە بریتیە لە هاوبەش بۆ خوا دانان، بە پاڵدانی ڕۆڵە بۆ لای خوا، (**نِسبَةُ الوَلَدِ إلى الله** ﷻ)، لەم چەند ئایەتە موبارەکەدا، ئەو بیرۆکەیە پووچەڵ دەکاتەوە، ئەو بیرۆکەیەش کاتی خۆی، بەڵێ لەو ژینگەو کۆمەڵگایەدا، کە پێغەمبەری خاتەمی ﷺ تێدا هاتوە، کە کۆمەڵگای نەفامیی، عەرەب بووە و لەسەردەمی نەفامییان دا، ئەو کاتە ئەو بیرۆکەیە زۆر زەق بووەو، کاتی خۆی لە تەفسیری سوورەتی (**الأنعام**)دا باسمان کرد، بەڵام ئەوە تەنیا لە کۆمەڵگای عەرەبیی، پێش ئیسلامدا نەبووە، بەڵکو لە زۆربەی کۆمەڵگایەکاندا ئەو بیرۆکەیە هەبووە، ئێستاش لەگەڵدا بێ ئەو بیرۆکەیە هەر هەیە، نەصرانییەکان ئێستاش لەگەڵ دابێ، عیسا ؑ بە ڕۆڵەی خوا ﷻ دەزانن، هەروەها لە ڕۆژهەڵاتی ئاسیادا ئەو بیرۆکەیە هەیە، لە نێو گەلێك لە کۆمەڵگاکاندا، کەم و زۆر، ئەو بیرۆکەیە هەر هەیە، بە تایبەت کە فریشتەکان پاڵدەدەنە لای خوا، وەك مێینەو، شەیتانەکانیش پاڵدەدەنە لای خوا، وەك کوڕ، وەك لە سوورەتی (**الأنعام**)دا، خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَخَرَقُواْ لَهُۥ بَنِينَ وَبَنَٰتِۭ بِغَيۡرِ عِلۡمٖۚ ١٠٠﴾، واتە: کوڕان و کچانیان بۆ هەڵتاشین بەبێ زانیاریی، کە کاتی خۆی لە بەرگی پێنجەمی تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێزدا باسمان کردوەو، لەو بارەوە دواوین.

ئنجا لێرەدا دەفەرموێ: ﴿وَجَعَلُواْ لَهُۥ مِنۡ عِبَادِهِۦ جُزۡءًا﴾، هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان، بێبڕوایەکان، بەشێکیان بۆ خوا بڕیاردا لە بەندەکانی، واتە: بەندەکانیان کردنە بەشێك لە خوا، چونکە ڕۆڵەی هەر کەسێك، بەشێکە لەو کەسە، وەك کوردەواریی خۆمان بە منداڵ دەڵێن: (جگەرگۆشە)، واتە: پارچەی جگەر، یانی

گۆشـەی جگـەری مرۆڤـە، کـە تەعبیرەکەیـان وا هاتـوە، ئەگەرنـا وەچـەی مـرۆڤ لـە نوتفـەی مـرۆڤ، بـاب و دایـك پەیدادەبـێ، کـە دیـارە ئـەو نوتفەیـش لـە خوێـن پەیدادەبـێ، ئـەو خوێنـەش بـە دڵنیایـی لـەو خواردنـە هەرسـکراوە، کـە مـرۆڤ دەیخـوات، دەڕەخسـێ، ﴿إِنَّ ٱلْإِنسَـٰنَ لَكَفُورٌ مُّبِينٌ﴾، بـە دڵنیایـی مـرۆڤ زۆر سـپڵەیەکی ئاشـکرایە، سـپڵەیەکی ڕوون و زەقـە، گومانـی تێدانیـە کـە ئینسـان لێـرەدا، کـە (أل)ی ناسـاندنی لەسـەرە، مەبەسـت پێـی (جِنس)ی مـرۆڤ نیەو هەمـوو مرۆڤێك وانیـە، بەڵکـو مەبەسـت مرۆڤێکـی تایبەتـە، واتـە: مرۆڤـی بێبـڕوا، زۆر سـپڵەیە، سـپڵەیەکی ئاشـکرا، هیـچ پـەردەی بەسـەرەوە نیـە، لەبـەر ئـەوەی ئـەو هەمـوو نـازو نیعمەتانـەی لـە ئایەتەکانـی پێشـوودا باسـکران، خـوا ﷻ بـۆی ڕەخسـاندوون، کەچـی وا مامەڵـە لەگـەڵ خـوا دەکات، کـە هەندێـك لـە دورسـتکراوەکانی خـوا بـە ڕۆڵـەی خـوا دابنـێ و، ئـەوەش سـپڵەییە بەرانبـەر بـە خـوا ﷻو نەناسـینی قـەدرو پایـەی بـەرزو بـێ وێنـەی خوایـە.

﴿أَمِ ٱتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَأَصْفَـٰكُم بِٱلْبَنِينَ﴾، {چـۆن ڕۆڵـەی پاڵدەدەنـە لا!} یـان ئایـا لەوانـەی دروسـتیکردوون، کچانـی بـۆ خـۆی هەڵبـژاردوون و، ئێوەشـی تایبـەت کـردوە بـە کوڕانـەوە! لێـرەدا خـوا ﷻ بەپێـی عەقڵـی دواکەوتووانـەو پووچـی بێبڕوایـەکان قسـە دەفەرمـوێ، کـە ئـەوان کوڕیـان پـێ چاکتـر بـووە لـە کـچ و، بـە کوڕ زۆر دڵخـۆش دەبـوون و، بـە کچـان دڵتەنـگ دەبـوون، ئەگـەر کچیـان بووبایـە، بەڵکـو جـاری وابـوو کچیـان زینـدە بـە چـاڵ دەکـردن، هەنـدێ لـە تیرەکانـی عـەرەب، کچیان زینـدە بەچـاڵ دەکـردن، بۆیـە خـوا دەفەرمـوێ: چـۆن لەوانـەدا کـە دروسـتیکردوون، کچـان - کـە بـەلای ئێـوەوە نەویسـتراون - بـۆ خـۆی هەڵدەبژێـرێ، کەچـی کـوڕان، دەدا بـە ئێـوەو ئێـوەی تایبـەت کـردوون بـە کوڕانـەوە؟ دیـارە کچیشـی هـەر داونـێ، بـەڵام ئەگـەر بـەو پێیـە بـێ، یـانی: خـوا خـۆی بـەس کچـی هـەن، بـەڵام ئێـوە وێـڕای کچـان، کوڕیشـی داونـێ، (أَصْفَكُم أي: ءَاثَرَكُم)، واتـە: ئێـوەی هەڵبـژاردوەو، تایبـەت کـردوە، (خَصَّكُم بِالبَنِيـن)، کـە ئـەوەش شـتێکی نامەنتیقییـە.

﴿ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَٰنِ مَثَلًا ﴾، کاتێـك یەکێکیـان مـوژدەی ئـەوەی پـێ بـدرێ، کـە بـۆ (خـوای) خـاوەن بەزەیـی بەوێنـەی هێناوەتـەوە، (کـە بریتیـە لـە مێینـە)، ﴿ ظَلَّ وَجْهُهُۥ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴾، ڕووی ڕەش دادەگـەڕێ، دەم و چـاوی ڕەش و تڵـخ دەبـێ و، زۆریـش لەبـەر خۆیـەوە پیـش دەخواتـەوە، (كَظَـم): بریتیـە لـە قورقوراگـە، کـە شـوێنی هەناسـەیە، (كَاظِـم): کەسـێکە هەناسـەی خـۆی بگـرێ، یاخـود تووڕەیـی خـۆی بگـرێ، (كَظِيـم): کەسـێکە دڵـی پـڕ بووبـێ لـە پەسـتیی و تووڕەیـی، بـەڵام خـۆی بگـرێ و، پیـش بخواتـەوە لەبـەر خۆیـەوە.

﴿ أَوَمَن يُنَشَّؤُا۟ فِى ٱلْحِلْيَةِ ﴾، ئەمـە دەگونجـێ فەرمایشـتی خـوا بـێ، واتـە: خـوای بـەرزو مـەزن، وەك فەرمایشـتی خـۆی بیخاتـە ڕوو، یـانی: چـۆن کەسـێك کـە لـە جوانیـی و ڕازاوەیـی دا پـێ دەگەیەنـرێ، لـە کاتـی مشـتومڕو شـەڕە قسەشـدا، ڕوونکـەرەوە نیـە بـۆ مەبەسـتەکانی، چـۆن ئـەوە پـاڵ دەدەنـە لای خـوا!، دەشـگونجێ ئەمـە لەسـەر زمانـی مـوژدە پێـدراوان بـە کـچ، لـە کافـرەکان، فەرمووبێتێ، واتـە: چۆن دەبـێ مـوژدەی کەسـێکم پـێ بـدەن، کـە لـە جوانیـی و ڕازاوەیـی دا پێدەگەیەنـرێ، نـەك لـە زبریـی دا وەك پیـاوان؟ ﴿ وَهُوَ فِى ٱلْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ ﴾، هەروەهـا لـە کاتی شـەڕە قسـەو موناقەشەشـدا، ناڕوونکەرەوەیـە بـۆ مەبەسـتەکانی خـۆی، ئافـرەت لـە ئەنجامـی ئـەوەدا، کـە هەسـت و سـۆزی زیاتـرە، لـە ڕووی دیالـۆگ و وتوێـژەوە، بـە گشـتیی ئافرەتـان لـەو ڕووەوە لـە پیـاوان بەجـێ دەمێنـن، هـەر بۆیـەش ئـەو هەمـوو فەیلەسـووف و بیرمەندانـەی کـە بـوون لـە مێـژووی بەشـەردا، بـە دەگمـەن فەیلەسـووفێکی ئافرەتـت دەسـت دەکـەوێ، خـوا ﷻ توانـای عەقڵیی زیاتـری داوە بە پیـاوان، هـەروەك چـۆن توانـای هەسـت و سـۆزیی زیاتـری داوە بـە ئافرەتـان، لەبـەر ئـەوەی هـەر کامیـان ئەرکەکـەی ئـەو توانایـە دەخـوازێ، هـەروەك دەنگـی پیاوانـی گـڕو زبـر کـردوە، جەسـتەیانی ماسـوولکەدارو بەهێزتـر کـردوە، دیسـان دەنگـی ئافرەتـان و جەسـتەی ئافرەتانـی نـەرم و ناسـك کـردوە، لەبـەر ئـەوەی ئەرکەکانـی هـەر کامێکیـان، ئەرکـە خواڕسـك و زگماکەکانیـان، ئـەو سیفەتانە دەخـوازن.

﴿ وَجَعَلُواْ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ ٱلَّذِينَ هُمْ عِبَٰدُ ٱلرَّحْمَٰنِ إِنَٰثًا ﴾، ئـەو فریشـتانەی کـە بەنـدەی (خـوای) خـاوەن بەزەییـن، کردیاننـە مێینـە، ئەمـە خوێنراویشـەتەوە: (**وَجَعَلُوا المَلائِكَـةَ الَّذِيـنَ هُـم عِنـدَ الرَّحْمَـن**)، ئەوانـەی کـە لـەلای (خـوای) خـاوەن بەزەییـن، واتـە: لێـوەی نیزیکـن، بـە مێینەیـان لـە قەڵـەم دان، ﴿ أَشَهِدُواْ خَلْقَهُمْ ﴾، ئایـا ئامادەیـی دروسـتکرانیان بـوون، (تاکـو بزانـن ڕەگەزیـان هەیـەو، ڕەگەزەکەشـیان مێیـە)؟، لـە حاڵێکـدا کـە فریشـتە ڕەگەزیـان نیـە، نـە نێـرن، نـە مـێ، ﴿ سَتُكْتَبُ شَهَٰدَتُهُمْ وَيُسْـَٔلُونَ ﴾، ئـەو شـایەدییدانەیان دەنـووسرێ و، لێشـیان دەپرسرێتـەوە، واتـە: ئـەو شـایەدییدانە، کـە لـە گۆتـرە فریشـتەکان بـە مێینـە لـە قەڵـەم دەدەن، لەسـەریان دەنـووسرێ و، دواییـش لێیـان دەپرسرێتـەوە.

﴿ وَقَالُواْ لَوْ شَآءَ ٱلرَّحْمَٰنُ مَا عَبَدْنَٰهُم ﴾، ئنجا بیانـوو و پاساوی هاوبـەش بـۆ خـوا دانـەرەکان دەخاتـە ڕوو، کـە ئەمـە بیانـوو و پاساوێکی دێرینیـان بـووە، کـە گومڕایـی و سـەرگەردانیی و سەرلێشـێواویی خۆیـان، لـە ملـی قـەدەرو ویسـتی خـواوە پێچـاوە، ﴿ وَقَالُواْ لَوْ شَآءَ ٱلرَّحْمَٰنُ ﴾، گوتیـان: ئەگـەر (خـوای) خـاوەن بەزەیـی ویسـتبای ڕێـمان لـێ بگـرێ، ﴿ مَا عَبَدْنَٰهُم ﴾، ئێمـە ئـەو پەرسـتراوانەی جگـە لـە خوامـان نەدەپەرسـتن، ئەگـەر فریشـتەن، ئەگـەر خڕۆکـەن، ئەگـەر داروبـەردن، مرۆڤـن، هەرچـی هـەن، یاخـود: ﴿ لَوْ شَآءَ ٱلرَّحْمَٰنُ ﴾، ئەگـەر (خـوای) خـاوەن بەزەیـی ویسـتبای نەیانپەرسـتین (عَـدَمَ عِبادَتِهِـم)، ﴿ مَا عَبَدْنَٰهُم ﴾، ئێمـە نەماندەپەرسـتن، ﴿ مَّا لَهُم بِذَٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ ﴾، خـوا ﷻ لێـرەدا هـەر ئەوەنـدە، وەڵامدەداتـەوە، دەفەرمـوێ: لەوبـارەوە هیـچ جـۆرە زانیارییەکیـان نیـە، ﴿ مِنْ عِلْمٍ ﴾، (**مِـن**) بـۆ بەشـێك (**تَبْعِيـض**)ە، واتـە: هیـچ ئەندازەیـەك لـە زانیارییـان لـەو بـارەوە نیـە، ﴿ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴾، ئـەوان تەنیـا قسـەی گۆتـرە دەکـەن، قسـەیەك هـەروا بـە قرسـاندن و، بـە گومـان دەیکـەن، نـەك لـە ڕووی زانیارییـەوە.

هەڵبەتـە دوایـی خـوا ﷻ لـە شـوێنی دیکـە، بەرپەرچـی ئـەو قسـەیانی داوەتـەوە، لـە سـوورەتی (**الأنعـام**)دا، هەروەهـا لـە سـوورەتی (**النَّحـل**)دا، کاتـی خـۆی لـە بەرگـی

پێنجەمـی ئـەم تەفسـیرە، هەروەهـا لـە بەرگـی سـێزدەیەمی ئـەم تەفسـیرەدا، لەوبارەوە قسـەمان کـردوە، دواتریـش لـە مەسـەلە گرنگـەکان جارێکـی دیکە، قسـەی لـێ دەکەینـەوە.

کـە لـە ڕاسـتییدا بیانووگرتـن بە ویسـتی خـوا، لەبەر ئـەوەی خوا ﷻ ویسـتوویەتی، شـتێکی بێجێیـە، بێگومـان هیـچ شـتێك بـە بـێ ویسـتی خـوا نابـێ، بـەڵام ئـەوان مەبەسـتیان ئـەوە بـووە: مـادام بـە ویسـتی خوایـە، کەواتـە: بـە ڕەزامەندیـی خواشـە، لێـرەدا ویسـت و ڕەزامەندیـی خوایـان تێکـەڵ کـردوون، بـەڵام لـەوەدا نەیانپێـکاوە، ئەگەرنـا بێگومـان هەمـوو شـتێك بـە ویسـتی خوایـە، چونکـە هیـچ شـتێك ناگونجـێ، لـە دروسـتکراوانی خـوادا بێتـە دی، بەبـێ ویسـت و زانیاریـی و دەسـتەڵاتی خـوا، بـەڵام ئایـا مەرجـە هـەر شـتێك بـە ویسـتی خـواو زانیاریـی خـوا بـێ، خـوا لێـی ڕازی بـێ؟ بـە تەئکیـد نەخێـر، هەڵەکەیـان لێرەدایـە.

﴿ أَمۡ ءَاتَيۡنَٰهُمۡ كِتَٰبٗا مِّن قَبۡلِهِۦ فَهُم بِهِۦ مُسۡتَمۡسِكُونَ ﴾، یـان ئایـا پێـش ئـەوە، واتـە: پێـش وی، ڕاناوەکـە بـۆ قوڕئـان دەچێتـەوە، بەپێـی سیاق، ئایـا پێـش وی، پێـش قوڕئـان، کتێبێکـمان پێـداون، ئـەوان پێـوەی دەسـتگرتووبن، تونـد دەسـتیان پێـوە گرتبـێ؟ واتـە: ئـەو قسـانەی دەیکـەن، کـە بناغەیەکـی عەقڵییـان نیـە، ئایـا بناغەیەکـی نەقڵییـان هەیـە؟

﴿ بَلۡ قَالُوٓاْ إِنَّا وَجَدۡنَآ ءَابَآءَنَا عَلَىٰٓ أُمَّةٖ وَإِنَّا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم مُّهۡتَدُونَ ﴾، واتـە: (**لَيْـسَ لَهُـمْ نَقْـلٌ يَتَمَسَّـكُونَ بـهِ**)، هیـچ وەحییەکیـان لەبەردەسـتدا نیـە، دەسـتیان پێـوە گرتبـێ، بەڵکـو گوتیـان: ئێمـە بـاب و باپیرانمـان لەسـەر ڕێیـەك لێهەڵکەوتـوەو، ئێمـە بـە شـوێنەواری ئەوانـدا، ڕێـی ڕاسـتگرتووین، واتـە: بـە دوای ئـەوان دەکەویـن و، دواکەوتنـی ئەوانیـش ڕێیەکـی ڕاسـتەو گرتوومانەتـە بـەر، وشـەی (**أُمَّـة**) بـە مانـای میللـەت و تەریقـەت دێ، واتـە: ئێمـە بـاب و باپیرانمـان لێهەڵکەوتـوە، بینیومانـن، پێشـینانمان لەسـەر ڕێیـەك بـوون، ئێمـەش بـە شـوێنەواری ئەوانـدا، ڕێـی ڕاسـتمان گرتـوە.

﴿ وَكَذَٰلِكَ ﴾، خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: هـەر بـەو شـێوەیە، یـانی: ئـەوە تەنیـا کافرەکانـی ڕۆژگاری تـۆ نیـن، ئـەی موحەممـەد ﷺ! پاسـاوی بتپەرسـتیی بـەوە دەدەنـەوە، کـە چاویـان لـە بـاب و باپیرانیـان و پێشـینانیان کـردووەو، لاسایی ئەوانیـان کردۆتـەوە، بەڵکـو عادەتـی هەمـوو گەلـە پێشـووەکان وابـووە، ﴿ مَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِى قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ ﴾، لـە پێـش تـۆدا، لـە هیـچ ئاوەدانییەکـدا، هیـچ ورياکـەرەوەو ترسـێنەرێکمان نەنـاردوە، هیـچ پێغەمبەرێکـمان نەنـاردوە، ﴿ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَآ ﴾، مەگـەر خۆشـگوزەرانەکانی گوتوویانـە، خۆشـگوزەرانەکانی، واتـە: ئەوانـەی خۆیـان سـەپاندوە بەسـەر خەڵـك و وڵاتـداو، هەمـوو شـتێکیان لـە دەسـتی خۆیانـدا، چـڕ کردۆتـەوەو کـورت هەڵێنـاوەو، قـۆرخ کـردوە، ﴿ إِنَّا وَجَدْنَآ ءَابَآءَنَا عَلَىٰٓ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم مُّقْتَدُونَ ﴾، {ئەوانـە بـە هـەر کام لـە پێغەمبەرانیـان گوتـوە:} ئێمـە بـاب و باپیرانمـان لـێ هەڵکەوتـوە، لەسـەر ڕێیـەك و بـە شـوێنەوارەکانی ئەوانـدا، چـاو لێکەریـن پەیڕەویـی لـەوان دەکەیـن و، شـوێن هەنگاوەکانـی ئـەوان دەکەویـن.

پێشـێ فەرمـووی: ﴿ عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم مُّهْتَدُونَ ﴾، ئێمـە بـە شـوێنەواری ئەوانـدا، ڕێـی ڕاسـتمان گرتـوە، واتـە: شـوێنەوارەکانی ئـەوان، ڕێیەکـی ڕاسـتن.

لێـرەش دا دەفەرمـوێ: ﴿ عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم مُّقْتَدُونَ ﴾، بـە شـوێنەوارەکانی ئەوانـدا، چاومـان لـەوان کـردوە، واتـە: لـە ئایەتـی پێشـێدا دەفەرمـوێ: ڕێیەکەیـان ڕاسـتە، لەمەشـدا دەفەرمـوێ: ئـەو بـاب و باپیرانەمـان پێکاویانـەو، تێگەیشـتوو بـوون، ڕێ ڕاسـتگرتوو بـوون، بۆیـە ئێمـەش بـە شـوێن پێـی ئەوانـدا دەچیـن، وەك ئـەوان چییـان کـردوە، ئێمـەش وا دەکەیـن، (**الإِقْتِـدَاءُ هُـوَ أَنْ تَفْعَـلَ كَـمَا فَعَلَـهُ مُقْتَـدَاكَ**)، (**إِقْتِـدَاء**) یانـی پەیڕەویـی لێکراوەکـە چـی کـردوە، تـۆش وەك ئـەو بکـەی و خـۆت بشـوبهێنی بـەوەوە.

﴿ قَٰلَ أَوَلَوْ جِئْتُكُم بِأَهْدَىٰ مِمَّا وَجَدتُّمْ عَلَيْهِ ءَابَآءَكُمْ ﴾، {ئـەو پێغەمبـەرە ﷺ کـە بـۆ هـەر کام لـەو کۆمەڵگایانـە نێـردراوە}، فەرمـووی: ئـەدی ئەگـەر بەرنامەیەکـی

ڕێنماییکارتر لەوەی ئێوە، باب و باپیرانتان لەسەر بینیوەو، لێهەڵکەوتوە، بۆتان بێنم، واتە: ئەگەر بەرنامەیەکتان بۆ بێنم، باشتر ڕێنماییتان بکات، لەوەی کە باب و باپیرانتان لەسەری بوون، هەڵبەتە لێرەدا مەبەست لە: (**مُفَاضَلَة**) ئەوە نیە کە ڕێی وانیش ڕاست بێ، بەڵام ئەوەی پێغەمبەران هێناویانە، ڕاستتر بێ، بەڵکو مەبەست لێرەدا، لەگەڵدا ڕۆیشتن و دڵڕاگرتنی بەرانبەرەکانە، ناکرێ یەکسەر بڵێی: ئێوە لە گومڕایی دان، ئەو کاتە گوێت بۆ ناگرن! دەفەرموێ: گریمان ڕێی باب و باپیری ئێوەش ڕاست بووە، بەڵام ئایا ئەگەر ڕێیەکی باشترو چاکترو ڕاستتر هەبێ؟! ئەمە پێی دەگوترێ: (**مُجَارَاةُ الخَصْم**)، لەگەڵ کەسێك دا بڕۆی کە لەگەڵیدا ناکۆکی، یانی: یەکسەر لە دەماری نەدەی، بۆ ئەوەی گوێت بۆ بگرێ، ﴿ قَالُوٓاْ إِنَّا بِمَآ أُرۡسِلۡتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴾، خۆشگوزەرانەکان، گوتیان: ئێمە بەوەی ئێوەی پێ ڕەوانەکراون، بێبڕواین، هەڵبەتە کە گوتوویانە: ئەوەی پێ ڕەوانەکراون، واتە: ئەوەی کە پێتان وایەو لاف لێ دەدەن پێی ڕەوانەکراون.

یاخود: بە توانج و تەوسەوە بووە، واتە: ڕاست ناکەن و ئەوەی گوایە ئێوەی پێ ڕەوانە کراون، ئێمە پێی بێبڕواین، ئەگەرنا، ئەگەر قەناعەتیان وابووایە، خوا ﷻ ڕەوانی کردوون، ئەو کاتە ئەگەر دانیان بەوەدا نەهێنابایە، هەڵوێستەکەیان نالۆژیکیی دەبوو، بە لای خۆشیانەوە، واتە: بە مەنتیقی خۆشیان نا لۆژیکیی دەبوو.

﴿ فَٱنتَقَمۡنَا مِنۡهُمۡ ﴾، تۆڵەمان لێ ستاندن، هەقمان لێکردنەوەو، سزامان دان، ﴿ فَٱنظُرۡ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلۡمُكَذِّبِينَ ﴾، ئنجا سەرنج بدە! سەرەنجامی بە درۆ دانەران چۆن بوو! سەرەنجامێکی زۆر خراپیان هەبوو، خوای دادگەر، سزایەکی سەختی دان، چونکە دوای ئەوەی خوا ﷻ پێغەمبەرانی بۆ ناردوون و پەیامی خۆی پێدا ناردوون، ئەوان بەبیانووی ئەوەی بە دوای باب و باپیرانی خۆیان کەوتوون، ئامادە نەبوون، گوێ بۆ پەیام و بانگەوازی پێغەمبەران (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام**) بگرن.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

ڕەخنەگرتنی خوای تاك و پاك، لە هاوبەشدانەرانی ڕۆڵەی مێینە بۆ خوا دانەرو، پووچەڵکردنەوەی ئەو بیرۆکە ئەفسانەییەی کە فریشتەکان بە ڕۆڵەی خوا دادەنێ و، گوایە مێینەن و کچانی خوان، پاکی و بێگەردیی بۆ خوا:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ وَجَعَلُوا۟ لَهُۥ مِنْ عِبَادِهِۦ جُزْءًا ۚ إِنَّ ٱلْإِنسَـٰنَ لَكَفُورٌ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾ أَمِ ٱتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَأَصْفَىٰكُم بِٱلْبَنِينَ ﴿١٦﴾ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَـٰنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُۥ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿١٧﴾ أَوَمَن يُنَشَّؤُا۟ فِى ٱلْحِلْيَةِ وَهُوَ فِى ٱلْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ ﴿١٨﴾ وَجَعَلُوا۟ ٱلْمَلَـٰٓئِكَةَ ٱلَّذِينَ هُمْ عِبَـٰدُ ٱلرَّحْمَـٰنِ إِنَـٰثًا ۚ أَشَهِدُوا۟ خَلْقَهُمْ ۚ سَتُكْتَبُ شَهَـٰدَتُهُمْ وَيُسْـَٔلُونَ ﴿١٩﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە دە بڕگەدا:

١)- ﴿ وَجَعَلُوا۟ لَهُۥ مِنْ عِبَادِهِۦ جُزْءًا ﴾، بەشێکیان بۆ خوا دانا لە بەندەکانی، واتە: بەندەکانیان کردنە بەشێك لە خوا، (**الجُزْءُ: بَعْضٌ مِنْ كُلٍ، وَقِطْعَةٌ مِنْهُ، وَالوَلَدُ كَجُزْءٍ مِنَ الوَالِدِ، لأَنَّهُ مُنْفَصِل عَنْهُ**)، (**جُزْء**): بریتیە لە بەشێك لە هەموو، پارچەیەك لە شتێك، ئنجا ڕۆڵەش وەك بەشێك وایە لە باب و دایکی، چونکە لەوان جیابۆتەوەو، ئەگەر فریشتەکان ڕۆڵەی خوابن، مانای وایە بەشێکن لە خواو، لەو جیابوونەوە.

٢)- ﴿ إِنَّ ٱلْإِنسَـٰنَ لَكَفُورٌ مُّبِينٌ ﴾، خوا ﷻ لێرەدا هەر ئەوەندە، وەڵام دەداتەوە دەفەرموێ: بە دڵنیایی مرۆڤ سپڵەیەکی زۆر ئاشکرایە، وشەی (**الإِنْسَان**) کە (**أل**)ی ناساندنی لەسەرە، بۆ ناساندنی (عهد)ە، واتە: مرۆڤەکە، مرۆڤە بێبڕوایەکە، زۆر سپڵەو

پێنەزانە، (**كَفُور**)یش، واتە: (**جاحِدُ النِّعْمَة**)، نادیدەگری چاکەی خوا، (**مُبِين**)یش واتە: ڕۆشن یان: ڕۆشنکەرەوە بۆ سپڵەییەکەی، چونکە وشەی (**مُبِين**) بەپێی سیاق، مانایەکەی دیاریی دەکرێ، ئەگەرنا (**مُبِين**)، دەگونجێ لە (**أبانَ**)ی (**لازِم**)ەوە بێ و، دەگونجێ لە (**أبانَ**)ی (**مُتَعَدِّي**)ەوە بێ، واتە: مرۆڤ سپڵەیە، سپڵەییەکەشی زۆر ڕۆشنە، یاخود: مرۆڤ سپڵەیەو، زۆریش ڕۆشنکەرەوەیە بۆ سپڵەییەکەی و، بێ ئەمەگییەکەی، لە بەرانبەر خوای بەرزی مەزندا.

لە سوورەتی: (**الأنعام**)دا هەروەك سەرنجدانێکی خێرا، خوا ﷻ باسی ئەو ڕۆڵە پاڵدانە بۆ لای خوا ﷻ دەکات، کە دەفەرموێ: ﴿ وَجَعَلُواْ لِلَّهِ شُرَكَآءَ ٱلْجِنَّ وَخَلَقَهُمْۖ وَخَرَقُواْ لَهُۥ بَنِينَ وَبَنَٰتِۭ بِغَيْرِ عِلْمٍۚ سُبْحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٠٠﴾ بَدِيعُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِۖ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُۥ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُن لَّهُۥ صَٰحِبَةٌۖ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍۖ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٠١﴾ ﴾، واتە: هاوبەشی جندیان بۆ خوا دانان، لە حاڵێکدا خوا ﷻ جندەکانی دروستکردوون و، بێ زانیاریی کوڕان و کچانیان بۆ هەڵتاشین، پاك و بەرزە خوا، لەوەی ئەوان پێی وەسف دەکەن، (دوایی خوای زانا بەرپەرچیان دەداتەوەو دەفەرموێ:) خوا بەدیهێنەرو داهێنەری ئاسمانەکان و زەوییە،ڕۆڵەی چۆن دەبێ، هاوسەری نەبێ[1]، هەموو شتێکی هێناوەتە دی و بە هەموو شتێکیش زانایە.

خوا ﷻ کە لە شوێنێکدا بیرۆکەیەك پووچەڵ دەکاتەوە، جاری وایە بە پێویستی نازانێ، لە شوێنەکانی دیکە بیهێنێتەوە، ئنجا کە پێشتر لە سوورەتی (**الأنعام**)دا، کە پێش ئەم سوورەتە دابەزیوە، خوا ﷻ بەرپەرچی ئەو بیرۆکەیەی داوەتەوە، بە پێویستیی نەزانیوە لێرەدا دووبارە بەرپەرچی بداتەوە.

---

(١) دیارە: (صاحبة) بە مانای (زَوجَة) دێ، بەڵام لەبەر ئەوەی خوا ﷻ جووتی نیە، وشەی: (صاحبة)ی بەکارهێناوە، واتە: هاوەڵ، هاوەڵێکی مێینە، ئەگەر هاوسەری نەبێ، چۆن ڕۆڵەی دەبێ؟!.

٣)- ﴿ أَمِ ٱتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ ﴾، بەڵكو ئایا لەوەدا كە دروستیكردوون، كچانی هەڵبژاردوون بۆ خۆی، (**أَم**) یانی: (**بَلْ أَ**)، بەڵكو ئایا، (**إتَّخَذَ، إتِّخَاذ**) بریتیە لە گرتنی شتێك، بە گرنگیی پێدانەوە و مانای هەڵبژاردنی تێدایە، واتە: ئایا خوا ﷻ بە گرنگیی پێدانەوە كچانی بۆ خۆی هەڵبژاردوون، لە نێو دروستكراوەكانیدا؟ ئەم پرسیاركردنە (**إسْتِفْهَامُ تَقْرِيعٍ وَتَوْبِيخ**)، پرسیاركردنی سەرزەنشتكردن و ڕەخنەلێگرتنە.

٤)- ﴿ وَأَصْفَىٰكُم بِٱلْبَنِينَ ﴾، {چۆن لەوانەدا كە دروستیكردوون، كچانی بۆ خۆی داناون}، كەچی ئێوەی تایبەت كردوە بە كوڕانەوە؟ (**آثَرَكُم وَفَضَّلَكُم بِالبَنِين**)، ئێوەی هەڵبژاردوەو بە پێدانی كوڕان پەسندی كردوون، دەگوترێ: (**أَصْفَيْتُهُ الوُدَّ: أَخْلَصْتُهُ لَهُ**)، خۆشەویستیی خۆمم بۆ ساغكردەوە، خڵتەم پێوە نەهێشت، واتە: ئایا خوا ئێوەی هەڵبژاردوە بەسەر خۆیداو ئێوەی تایبەت كردوە بە كوڕانەوە، لە حاڵێكدا ئێوە كوڕتان پێ چاكن و، كچتان پێ خراپن، ئایا خوا ﷻ بۆچی ئەوەی ئێوە پێتان خراپە، بۆ خۆی هەڵیبژاردوەو ئەوەی ئێوە پێتان چاكە، كە كوڕانن داونی بە ئێوە؟!

هەڵبەتە ئەوەم نەبینیوە لە تەفسیرەكاندا باس بكرێ، بەڵام بێگومان خوا ﷻ بەس كوڕی نەداون بە بێبڕوایەكان، كچیشی داونێ، بەڵام واتە: لە حاڵێكدا كە وەك ئێوە گومان دەبەن، خۆی تەنیا كچی هەڵبژاردوون، كەچی كوڕو كچی داون بە ئێوە، بەڵام باسی كچەكانی نەكردوە، تەنیا باسی كوڕەكانی كردوە، لەبەر ئەوەی ئەوان كچیان نادیدە گرتوون، یاخود پێیان كەم و بێ بایەخ بوون، بۆیە كە دەفەرموێ: كوڕانی بە ئێوەوە تایبەت كردوون، بۆ ئێوەی هەڵبژاردوون، بۆیە تەنیا باسی كوڕانی كردوە، چونكە كچانیان بەوە نەزانیون پشك و بەشێكی وابن، كە خوا ﷻ تایبەتیان بكات بەوانەوەو، ئەوانیان بۆ هەڵبژێرێ و، بۆ ئەوانیان هەڵبژێرێ!

٥)- ﴿ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَٰنِ مَثَلًا ﴾، هەر كاتێك یەكێكیان موژدەی بەوە پێ بدرێ، كە بۆ (خوای) خاوەن بەزەیی بە نموونە هێناوەتەوە، كە بە تەئكید كچیان بە نموونە هێناوەتەوە، واتە: (**إذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالبِنْت**)، وەك لە سووڕەتی (**النَّحل**)

دا دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِٱلْأُنثَىٰ ﴿٥٨﴾﴾، بەڵام لێرەدا دەفەرموێ: ﴿بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَٰنِ مَثَلًا﴾، ئەگەر یەكێكیان موژدەی ئەوەی پێ بدرێ، كە بۆ (خوای) خاوەن بەزەیی بە نموونە هێناوەتەوە، (كە كچانن)، چی لێ دێ؟

٦)- ﴿ظَلَّ وَجْهُهُۥ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ﴾، ڕووی ڕەش دادەگەڕێ و، زۆر پیشخۆرەوەشە، (إِغْتَمَّ لِذَلِكَ، فَاسْوَدَّ وَجْهُهُ، وَاشْتَدَّ حُزْنُهُ، وَامْتَلأَ مِنَ الكَرْبِ)، بە هۆی ئەو موژدە پێدرانەوە، ڕووی ڕەش دادەگەڕێ و، زۆر پەست و تووڕەو نیگەران دەبێ و، دڵی پڕ دەبێ لە ڕق و خەفەت.

پێشتر گوتمان: كە (مَثَل)، یانی: (شَبِیه)، وێنە، (ظَلَّ): (صَارَ) بوو، بەكارێك دەگوترێ، بە ڕۆژێ بكرێ، واتە: ڕووی ڕەش دادەگەڕێ، (صَارَ وَجهُهُ مُسْوَدًّا)، (كَظِيم): (المُمسِكُ عَنِ الكَلامِ غَضَباً وَكَرْباً وَحُزْنَاً)، (كظيم) كەسێكە بێدەنگ بێ، بەهۆی زۆر تووڕەیی و زۆر دڵخەفەتیی و خەمبارییەوە، بە كوردیی پێی دەڵێن: پیشخواردنەوە، لەبەر خۆی هەر پیش دەخواتەوە، هەر مشەمشیەتی و پیش دەخواتەوەو، توڕەییەكەی لە دڵی دایەو دەری نابڕێ.

٧)- ﴿أَوَمَن يُنَشَّؤُاْ فِي ٱلْحِلْيَةِ وَهُوَ فِي ٱلْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ﴾، پێشتریش گوتمان: ئەمە دوو ئەگەری هەن:

أ- فەرمایشتی خوایە ﷻ: ئایا كەسێك بۆ خوا دادەنێن، كە لە ڕازاوەیی و لە نێو خشڵ و جوانییدا پێ دەگەیەنرێ و، ئەو لە كاتی مشتومڕیشدا ناڕوونكەرەوەیە بۆ مەبەستەكانی خۆی، باش ناتوانێ مەبەستی خۆی بگەیەنێ و ڕوون بكاتەوە.

ب- یان قسەی ئەو كەسەیە، كە موژدەی مێینەی پێدراوە، دەڵێ: ئایا كەسێك كە لە نێو جوانیی و ڕازاوەیی دا، پێ دەگەیەنرێ (كە كچە) و لە كاتی شەڕەقسەو موناقەشەشدا ڕوونكەرەوە نیە بۆ مەبەستی خۆی، موژدەی ئەوەم پێدەدەن؟ ﴿يُنَشَّؤُاْ﴾، خوێنراویشەتەوە: (يَنشَأُ)، پێ دەگات.

﴿ ٱلْحِلْيَةِ ﴾، (إسمٌ لِما يُتَحَلَّى بِهِ) خشڵ و جوانیی و، ئەوەی خۆی پێ دەڕازێنرێتەوەو جوان دەکرێ.

کە دەفەرموێ: ﴿ أَوَمَن يُنَشَّؤُاْ فِى ٱلْحِلْيَةِ ﴾، (نَشْأُ الشَّيء فِي حَالَةٍ، هوَ أَن يَكُونَ ابتِداءَ وجودِهِ مُقارِناً لِتِلكَ الحالَةِ، فَتَكُونُ لَهُ بِمَنزِلَةِ الظَّرْفِ)، ئەو جوانیی و ڕازاوەییە، وەك زەڕفێك دەبێ، كە ئەو ئافرەتەی تێدا پەروەردە دەکرێ و پێدەگات و، گەشە دەكات، لێرەدا خوا ﷻ بەپێی ئەو بنچینەیە كە دەڵێ: (أَدِيْنُكَ مِنْ فَمِك)، بە زاری خۆت دەتگرم و بە قسەی خۆت، بەو لۆژیكە، ئەو بێبڕوایانە دەدوێنێ، ئەگەر نا بێگومان، ئافرەت كەحەزی بە جوانیی دێ، بۆوی نوقسانیی نییە.

ئەوەی خواش ﷻ دەیفەرموێ، سەدا سەد وایە، چونكە ئەوە سروشتی ئافرەتانەو ئافرەت زیاتر كەیفی بە جوانیی و ڕازانەوەو خۆ جوان كردن دێ، هەروەها لە ڕووی وتوێژو قسەو، لە ڕووی فیكرییشەوە، ئافرەت لە چاو پیاو، وەك پێویست ناتوانێ مەبەستەكانی خۆی چاك ڕوون بكاتەوە، لەبەر ئەوەی سۆزو هەست و نەستی، بەهێزترە لە عەقڵ و بیركردنەوەی، ئەویش لەبەر ئەوەی ئەو ئەركە سرووشتییەی بۆ ئافرەت دانراوە، كە بریتیە لە ئەركی دایكایەتیی و، كابانیەتیی و، منداڵ بە خێو كردن و، پەروەردەكردن، زیاتر پێویستیی بە سۆزو بەزەییە، هەروەك حەوجێی دەنگی بە سۆزو ناسكەو جەستەی ناسكە، نەك جەستەیەكی ماسوولكەداری بەهێزو، دەنگێكی گڕ، كە لە پیاواندا هەیە.

هەروەك پیاویش، كە ئەركەكەی زیاتر لە دەرەوەی ماڵە، بە سرووشت و خوارسك، پێش ئەوەی شەریعەتیش وا بڵێ، هەر زگماك و خوارسك وادەڵێ، لە هەموو گەل و نەتەوەكانیش دا هەر وایە، مەگەر ئەوانەی كە لە خوارسك و زگماك لایان دابێ، ئەگەرنا زیاتر، سوپایەكان لە پیاوان پێك دێن و، ئیشە قورسەكان زیاتر پیاوان دەیانكەن، ڕووبەڕوو بوونەوە لەگەڵ گەرماو سەرمادا پیاوان دەیكەن، لە دەرەوەی ماڵ، بەڵام ئافرەتان زیاتر، لە نێو ماڵدا ڕۆڵی خۆیان دەبینن، ئەگەر پیاوان خانووبەرەو شار دروست دەكەن، ئافرەتانیش

مـرۆڤ دروسـت دەکـەن، تەنیا ئافرەت توانـای مـرۆڤ دروسـتکردنی هەیـە، یەکـەم لـە نێـو هەنـاوی خۆیـدا، دواییـش لـە کـۆش و باوەشـی پـڕ سـۆزو گەرمـی دا، ئـەوەش حاڵەتێکـی سرووشـتییە، پێـش ئـەوەی شـەرع وا بفەرمـوێ، زگـماکی مرۆڤـەکان و سرووشـتی مرۆڤـەکان و بەرژەوەندیـی مرۆڤـەکان، ئـەوە دەخـوازێ.

﴿ وَهُوَ فِي ٱلۡخِصَامِ غَيۡرُ مُبِينٖ ﴾، (هُـوَ) ڕاناوەکـەی دەچێتـەوە بـۆ (مَـن) بۆیـە دەفەرمـوێ: ﴿ وَهُوَ ﴾، ئەگەرنـا دەبـوو فەرمووبـای: (وَهِـيَ)، بـەڵام: ﴿ أَوَمَن ﴾، دەگەڕێتـەوە بـۆ (مَن)ەکـە، (مَن)یـش (مُذَكَّـر مَجَـازي)ە، ئـەو کەسـەی پاڵـی دەدەنـە لای خـوا، وەك ڕۆڵـە، لـە نێـو خشـڵ و جوانیـی و ڕازاوەیـی دا پێـدەگات، لـە کاتـی مشـتومڕو شەڕەقسەشـدا، ناڕوونکەرەوەیـە بـۆ مەبەسـتەکانی خـۆی، (**الخِصَـامُ: الجِدَالُ وَالنِـزاعُ بِالـكلام**)، (**خصـام**) بریتیـە لـە شـەڕە قسـەو مشـتومڕ.

٨)- ﴿ وَجَعَلُواْ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةَ ٱلَّذِينَ هُمۡ عِبَٰدُ ٱلرَّحۡمَٰنِ إِنَٰثًا ﴾، ئەو فریشتانەی کە بەندەی (خوای) بە بەزەیین، بە مێینەیان دانان، ﴿ عِبَٰدُ ٱلرَّحۡمَٰنِ ﴾، خوێندراویشەتەوە: (**عِندَ الرَّحْمَن**)، ئەوانەی کە لە لای (خوای) بە بەزەیین، کە فریشتەکانن، لە لای خوان، واتە: پێگەیان لە خوا نزیکە، بەو واتایە کە ئەوان دروستکراوی مەعنەوییـن، چی خوا ﷻ بفەرموێ: ئەوان بێ فەرمانیی خوا ناکەن، لەو ڕووەوە لە خوا نزیکن، ئەو فریشتانەی کە بەندەی خوان، یان لە خوا نیزیکن، بە مێینەیان دانان.

٩)- ﴿ أَشَهِدُواْ خَلۡقَهُمۡۚ ﴾، ئایا دروستکردنییان بینیوە؟ ئەم پرسیارکردنە، پرسیارکردنی نکووڵیلێکەرانەیە، واتە: (**مَا شَهِدوا خَلقَهُم**)، ئامادە نەبوون لە کاتی دروستکرانیاندا، (**أَحَضَروا**)، ئایا ئامادە بوون؟ کاتێ دروستکراون، تاکو بزانن داخۆ مێن یان نێرن؟ لە ڕاستییدا فریشتەکان ڕەگەزیان هەر نیە، چونکە ڕەگەز بۆ ئەو دروستکراوانەیە، کە دەبێ پێکەوە جووت بن، تاکو وەچەیان هەبێ، بەڵام فریشتەکان وەچەیان نیە.

﴿ أَشَهِدُواْ خَلۡقَهُمۡۚ ﴾، خوێندراویشـەتەوە: (**أَأُشْـهِدوُا**)، ئنجـا ئەگـەر بفەرمـوێ: (**أَشَـهِدوا**)، واتـە: (**أَحَـضِروا**)، ئایـا ئامـادە بـوون لـە کاتـی دروسـتکرانیان دا؟ ئەگـەر

(أَأُشْـهِدُوا) بـێ، واتـە: ئایـا ئامـادە کـراون، لـە کاتـی دروسـتکرانیان دا، تاکـو بزانـن چۆنـن؟!

١٠)- ﴿سَتُكْتَبُ شَهَٰدَتُهُمْ وَيُسْـَٔلُونَ﴾، بە دڵنیایی شایەدییدانەکەیان دەنووسرێ و، لێشیان دەپرسرێتەوە، (المُرَادُ بِشَهَادَتِهِم، إدِّعَاءُهُم أَنَّ الملائِكَةَ إنَاثٌ، وَأُطْلِقَ عَلَيهَا الشَّهَادَةُ تَهَكُّماً بِهِم)، ئەوان لێرەدا شایەدییەکیان نەداوە، بەڵام ئەو لاف لێدانەی، گوتوویانە: فریشتەکان مێینەن، خوا ﷻ بە شایەدییدانی داناوە، وەك گاڵتە پێکردنیان، یاخود: هەر کەسێك لافێك لێ بدات، ئیددیعایەك بکات، وەك ئەوە وایە شایەدیی بدات، خواش ﷻ دەفەرموێ: ئەو شایەدییدان و لاف لێدانەیان دەنووسرێ، لێشیان دەپرسرێتەوە.

﴿وَيُسْـَٔلُونَ﴾، یـانی: پرسـیارکردنی هەڕەشـە لێکـردن و، سەرزەنشـتکردن، وەك خـوا ﷻ لـە سـووڕەتی (التَّكَاثُـر)دا، دەفەرمـوێ: ﴿ثُمَّ لَتُسْـَٔلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ ٱلنَّعِيمِ ﴿٨﴾﴾، دوایـی لـەو ڕۆژەدا، لـە نیعمـەت و چاکـەکان لێتـان دەپرسرێتـەوە، واتـە: لێپرسـینەوەی سـەر زەنشـتکردن، کـە ئایـا خـوا ﷻ فـڵان شـتەی نەدانـێ، فـڵان شـتەی نەدانـێ... کـوا چیتـان پێکـرد؟

لێرەدا خوا ﷻ لەم ئایەتانەدا، حەوت شتی باسکردوون:

١- هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان، هەندێك لە بەندەکانی خوایان کردوون، بە بەشێك لە خواو، ڕۆڵەی خوا، وایانداناوە فریشتەکان کچانی خوان!!

٢- گوایە خوا ﷻ، کچانی هەڵبژاردوون و، پەسندی کردوون بەسەر کوڕاندا بۆ خۆی، لە حاڵێکدا کە ئەوان، کچانیان بە کەم بایەخ داناون و، کوڕیان پێ چاکتر بوون، خواش ﷻ هەر بە عەقڵی خۆیان دەیانگرێ: ئێوە مادام خۆتان کوڕتان پێ چاکە، ئایا خوا ﷻ بە ئەندازەی ئێوەش لێی نازانێ، کە مادام ئێوە کوڕانتان پێ چاکن، ئەویش هەر کوڕانی بۆ خۆی کردبانە ڕۆڵە، بە پێی عەقڵەکەی ئێوە؟ واتە: بە لۆژیکی خۆشتان، ئەوە شتێکی ڕەوا نیە، جگە لەوەی لە واقیعدا خوا ﷻ ڕۆڵەی نیە.

٣- بێبڕوایان لە کاتێکدا هەواڵی لە دایك بوونی کچیان پێدراوە، روویان ڕەش داگەڕاوەو زۆر پەست و تووڕە بوون، پێشیان خواردۆتەوە، ئەمەش خوا ﷻ وەك بەڵگەیەکی دیکە باسی دەکات، لەسەر ئەوەی شتێکی ناڕەوایە، مێینە پاڵ بدرێتە لای خوا، کە خۆتان ئەگەر هەواڵ و موژدەتان پێبدرێ، لە خەفەتان ڕووتان ڕەش هەڵدەگەڕێ و، دەست دەکەن بە پێش خواردنەوەو پەستیی و تووڕەیی داتاندەگرێ.

٤- هەروەها خوا بەڵگەیەکی دیکەش هەر لەسەر ئەوە دێنێتەوە، کە دەفەرموێ: ئایا کچانێك کە لە ڕازاوەیی و خشڵ و جوانییدا، پێ دەگەیەنرێن، چۆن دەبێ پاڵبدرێنە لای خوا! یانی: سرووشتی ئافرەتان وایە.

دەشگونجێ ئەمە قسەی ئەو بێبڕوایە موژدە پێدراوە بێ و بەهۆی ئەوەوە کە کچی بووە، بڵێ: چۆن دەبێ کچێك کە لە جوانیی و ڕازاوەیی دا پێدەگات، موژدەو هەواڵم پێ بدەن؟ کە ئەوەش هەواڵێکی خۆش نیە، یانی: ئەگەر وایە، چۆن ئەوە پاڵدەدەنە لای خوا، کە بۆ خۆتان بە هەواڵێکی ناخۆشی دادەنێن؟!.

٥- کچان ئاوا پێناسە کراون: ﴿وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ أَوَمَن يُنَشَّؤُا فِي الْحِلْيَةِ﴾، ئایا کەسێك لە جوانیی دا پێدەگەیەنرێ و لە کاتی وتووێژدا ناڕوونکەرەوەیە، بۆ مەبەستی خۆی، واتە: ئافرەتان مەبەستی خۆیان چاك دەرنابڕن و ڕوونی ناکەنەوە لە چاو پیاوان، بێگومان ئەمەش شتێکی ڕێژەییە، بەڵام بە گشتیی، هەم ئافرەتان زیاتر کەیفیان بە جوانیی دێ، تەماشای هەموو ئافرەتان بکەی، هەر وایە، ئافرەت دەکەوێتە تەمەنیشەوە، هەر پێی خۆشە خۆی بڕازێنێتەوە، بە هەموو شێوەکانی خۆڕازاندنەوە، هەڵبەتە وەنەبێ، پیاویش کەیفی لێ نەبێ، بەڵام ئەوە زیاتر کاری ئافرەتانە، دیسان لە ڕووی وتوێژو شەڕە قسەوەش، پیاوان زیاتر توانای ئەوەیان هەیە، لەبەر ئەوەی توانای هۆشیی پیاوان زیاترە لە هی ئافرەتان، هەروەك چۆن ئافرەتان ڕەحم و بەزەیی و سۆزیان زیاترە لە پیاوان.

٦- بێبڕوایەکان فریشتەکانیان بە مێینە داناون، لە حاڵێکدا کە ئەوان لە خزمەت خوادان و لە خواوە ﷻ بەندەی زۆر نیزیکن!! کە ئەوە شتێکی بێ جێیە.

٧- بێبڕوایان بێ ئەوەی ئامادەی دروستکرانی فریشتەکان بن، ڕەگەزیان بۆ دیاریی کردوون، گوایە مێینەن، بە دڵنیاییەوەش بەبێ ئاگادار بوون لە شتێك، دروست نیەو، شتێکی ڕەوا نیە، لە بارەیەوە قسە بکرێ.

کەواتە: لێرەدا خوا ﷻ حەوت ڕەخنەی گرتوون، لەوانەی گیرۆدە بوو، بە شیرکی ڕۆڵە پاڵدان، بۆ لای خوای بەرزی مەزن.

مەسەلەی دووەم:

پاساو دانەوەی کافرەکان و بیانوو هێنانەوەیان، بۆ پەرستنی فریشتان، بەوە کە خوا ئەوەی ویستوە، کەواتە: لێشی ڕازییە! بەرپەرچدانەوەی خواش بۆیان، کە لە گۆترە قسە دەکەن، چونکە هیچ کتێبیان لەو بارەوە پێش قورئان پێنەدراون، بەڵکو تاکە بەڵگەیان بۆ ئەوە، شوێنکەوتنی پێشینانیان و لاساییکردنەوەی کوێرانەی ڕابردووانیانە، کە هەر ئەوەش پاساوو بیانووی بێبڕوایانی پێشووشیان بووە، بۆ گرتنی ڕێی بتپەرستیی و، هاوبەش بۆ خوا دانان و، وەڵامنەدانەوەی پەیامی یەکتاپەرستانەی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ):

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمَٰنُ مَا عَبَدْنَاهُم ۗ مَّا لَهُم بِذَٰلِكَ مِنْ
عِلْمٍ ۖ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْ آتَيْنَاهُمْ كِتَابًا مِّن قَبْلِهِ فَهُم بِهِ مُسْتَمْسِكُونَ
﴿٢١﴾ بَلْ قَالُوا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِم مُّهْتَدُونَ ﴿٢٢﴾ وَكَذَٰلِكَ مَا
أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ
آثَارِهِم مُّقْتَدُونَ ﴿٢٣﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە نۆ بڕگەدا:

١)- ﴿وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمَٰنُ مَا عَبَدْنَاهُم﴾، هەروەها (هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان)، گوتیان: ئەگەر (خوای) بە بەزەیی ویستبای، ئێمە نەمان دەپەرستن.

لێرەو لە زۆر شوێنی دیکەی قورئانیش، چەند وشەیەك قرتێنراون، لەبەر ئەوەی بە سیاق و سەلیقە دەزانرێن، ﴿وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمَٰنُ﴾، واتە: (**لَو شَاءَ الرَّحْمَنُ عَدَمَ عِبَادَتِنَا إِيَّاهُم**)، ئەگەر خوای بە بەزەیی ویستبای نەیانپەرستین، نەماندەپەرستن، یاخود: (**لَو شَاءَ الرَّحمَنُ أَن يَمْنَعَنَا عَنْ عِبَادَتِهِم، مَا عَبَدنَاهُم**)، ئەگەر خوا ویستبای ڕێگریی پەرستنیانمان لێ بکات، نەماندەپەرستن، ڕاناوی

سـەر (**مَـا عَبَدنَاهُـم**)، بـۆ پەرسـتراوەكانیان دەچێتـەوە، ئنجـا ئەگـەر فریشـتەكانن، ئەگـەر پەیكەرەكانـن، هـەر شـتێك هـەن.

لێـرەدا هاوبـەش بـۆ خـوا دانـەرەكان، دوو شـتیان تێكـەڵ كـردوون، كـە بریتیـن لـە: ویسـتی خـواو، ڕەزامەندیـی خـوا، پێیـان وابـووە هـەر شـتێك خـوا لـە بەندەكانـی بـوێ، مانـای وایـە لێشـی ڕازییـە! ئـەوەش هەڵەیەكـی كوشـندەی هاوبـەش بـۆ خـوا دانـەرو بێبڕوایەكانـە، بەڵكـو جـاری وایـە هەندێـك لـە مسـوڵمانانیش، گرفتـار دەبـن بـەو تێگەیشـتنە هەڵەیـەوە.

بێگومـان هیـچ شـتێك نیـە بـە ویسـتی خـوا نەبـێ، هـەروەك هیـچ شـتێك نیـە بـە زانیاریـی خـوا نەبـێ و، هیـچ شـتێك نیـە دەسـەڵاتی خـوای لـە پشـتەوە نەبـێ، بـەڵام مـەرج نیـە هەمـوو شـتێك، ڕەزامەندیـی خـوای لەگـەڵ دابـێ، هـەر شـتێك خـوا نەیـەوێ نابـێ، هـەر شـتێك خـوا نەیهێنێتـە دی، نایەتـە دی، هـەر شـتێك خـوا ﷻ زانیاریـی پێـی نەبـێ، بوونـی نیـە، هەمـوو شـتێك پەكـی كەوتـوە لەسـەر ئـەوە، كـە خـوا بیزانـێ، بیـەوێ، بیتوانـێ، واتـە: دەسـەڵاتی خـواو، زانیاریـی خـواو، ویسـتی خـوا، پێـوەی پەیوەسـت بـن، بـەڵام مـەرج نیـە ڕەزامەندیـی خـوا لەگـەڵ هەمـوو شـتێك دابـێ، وەك لـە سـوورەتی (**الزُّمَـر**)دا، خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: ﴿ إِن تَكْفُرُواْ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِيٌّ عَنكُمْ ۖ وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ ٱلْكُفْرَ ۖ وَإِن تَشْكُرُواْ يَرْضَهُ لَكُمْ ۝٧ ﴾، واتـە: ئەگـەر بێبڕوابـن خـوا لێتـان بێنیـازەو، ئـەو (خـوا) كوفـر بـۆ بەندەكانـی (یاخـود سـپڵەیی بـۆ بەندەكانـی) پەسـند نـاكات، بـەڵام ئەگـەر سوپاسـگوزاریی بكـەن، بـۆ ئێـوەی پێخۆشـەو بۆتـان پەسـند دەكات.

دیـارە سـپڵەیی و سوپاسـگوزاریی، یاخـود بێبڕوایـی و بڕواداریـی، هەردووكیـان بـە ویسـتی خـوان، بـەڵام هەردووكیـان بەپێـی ڕەزامەندیـی خـوا نیـن، بەڵكـو ڕەزامەندیی خـوا لەگـەڵ سوپاسـگوزاریی و بڕواداریـی دایـە، بـەڵام لەگـەڵ ناسوپاسـیی و بێبڕوایـی دا نیـە.

٢)- ﴿مَّا لَهُم بِذَٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ﴾، (بۆیە خوا ﷻ دەفەرمویٚ:) لەو بارەوە هیچ زانیارییەکیان نیە، (مِنْ) بۆ (تَبعِیض)ە، واتە: هیچ ئەندازەیەك زانیاریی هەرچەندە کەمیشیان لەو بارەوە نیە، ئێمە کاتی خۆی لە تەفسیری هەردوو ئایەتەکانی: (١٤٨و ١٤٩)ی سوورەتی (الأنعَام)دا، هەروەها دواتریش لە تەفسیری ئایەتی ژمارە: (٣٥)ی سوورەتی (النَّحْل)دا، کە هەر باسی ئەو مەسەلەیە دەکەن، کورتە باسێکمان کردوە، بۆیە لێرەدا ناچینە نێو وردەکارییەکانەوە.

ئەو شوێنەی خوا ﷻ لە سوورەتی (النَّحْل)دا: دەفەرمویٚ: ﴿وَقَالَ ٱلَّذِينَ أَشْرَكُوا۟ لَوْ شَآءَ ٱللَّهُ مَا عَبَدْنَا مِن دُونِهِۦ مِن شَىْءٍ نَّحْنُ وَلَآ ءَابَآؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِن دُونِهِۦ مِن شَىْءٍ ﴿٣٥﴾﴾، لە دوو ئایەتەکەی سوورەتی (الأنعَام)یش، خوا ﷻ دەفەرمویٚ: ﴿سَيَقُولُ ٱلَّذِينَ أَشْرَكُوا۟ لَوْ شَآءَ ٱللَّهُ مَآ أَشْرَكْنَا وَلَآ ءَابَآؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِن شَىْءٍ ۚ كَذَٰلِكَ كَذَّبَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ حَتَّىٰ ذَاقُوا۟ بَأْسَنَا ۗ قُلْ هَلْ عِندَكُم مِّنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَآ ۖ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ وَإِنْ أَنتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿١٤٨﴾ قُلْ فَلِلَّهِ ٱلْحُجَّةُ ٱلْبَٰلِغَةُ ۖ فَلَوْ شَآءَ لَهَدَىٰكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٤٩﴾﴾، ئێمە کاتی خۆی، لەبەر ڕۆشنایی ئەم دوو ئایەتە موبارەکەدا، کورتە باسێکمان لەو بارەوە کردوە، لە سوورەتی (الأنعَام)دا، دەفەرمویٚ: ﴿سَيَقُولُ ٱلَّذِينَ أَشْرَكُوا۟﴾، لە مەودوا ئەوانەی بۆ خوا هاوبەش دانەرن، دەڵێن، واتە: خوا هەواڵیداوە کاتێك دێ، کە ئەوە دەڵێن، ئنجا لە سوورەتی (النَّحْل) لە ئایەتی ژمارە (٣٥)دا دەفەرمویٚ: ﴿وَقَالَ ٱلَّذِينَ أَشْرَكُوا۟﴾، لە سوورەتی (الأنعَام)دا، کە پێش (النَّحْل) دابەزیوە، خوا ﷻ فەرموویەتی: لە مەودوا هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان دەڵێن، ئنجا ئەوەی پێشتر هەواڵی پێداوە، لە سوورەتی (النَّحْل)دا، هێناویەتی کە گوتوویانە: ﴿وَقَالَ ٱلَّذِينَ أَشْرَكُوا۟ لَوْ شَآءَ ٱللَّهُ مَا عَبَدْنَا مِن دُونِهِۦ مِن شَىْءٍ نَّحْنُ وَلَآ ءَابَآؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِن دُونِهِۦ مِن شَىْءٍ﴾، خواش ﷻ هەر بەوەندە ئیکتیفا دەکات، بۆ بەرپەرچدانەوەیان: ﴿كَذَٰلِكَ فَعَلَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ فَهَلْ عَلَى ٱلرُّسُلِ إِلَّا ٱلْبَلَٰغُ ٱلْمُبِينُ ﴿٣٥﴾﴾.

کورتـەی بەرپەرچدانەوەکـەش هـەر ئەوەیـە کـە گوتمـان: ئـەوان پێیـان وابـووە، هـەر شـتێك خـوا ویسـتبێتی و، ویسـتی خـوای لەسـەر بووبێ، دیـارە ڕەزامەندیـی خواشـی لەسـەرە، بـەڵام لـە ڕاسـتییدا ئـەوە تەنیـا لەسـەر گومـان هەڵچـنراوەو، هیـچ بەڵگەیەکـی لـە پشـتەوە نیـە، چونکـە هیـچ شـتێك بەبێ ویسـتی خـوا نابێ و، ویسـتی خـوا وەك ئاسـمان وایـە، مـرۆڤ هەرچـی بیـکات، لـە ژێـر سـێبەری ئاسـمان دایـە، بـەڵام ڕەزامەندیـی خـوا لەگـەڵ ئـەو شـتانەدایە، کـە باشـن و بـە سـوودن، لەگـەڵ ئەو شـتانەدا نیـە کـە زیـان بەخشـن، وەك لـە سـوورەتی (**الزُّمَـر**)دا دەفەرمـوێ: ﴿وَلَا يَرۡضَىٰ لِعِبَادِهِ ٱلۡكُفۡرَۖ وَإِن تَشۡكُرُواْ يَرۡضَهُ لَكُمۡۗ ٧﴾.

ئنجـا ئایـا ئێمـە بەچـی دەزانیـن: خـوا لـە چـی ڕازییـەو، لـە چـی ڕازیـی نیـە؟ دەبـێ لـە ئاوێنـەی شـەریعەتدا تەماشـای شـتەکان بکەیـن و، هـەر شـتێك شـەریعەتی خـوا پەسـندی کردبێ، دیـارە خـوا لێـی ڕازییـەو هـەر شـتێك شـەریعەتی خـوا ڕەفـزی کردبێ، دیـارە خـوا لێـی ناڕازییـە، بـا هـەردوو لاشـیان بـە ویسـتی خـوا بـن، واتـە: ویسـتنی خـوا بـۆ شـتێك، نیشـانەی ڕازیـی بوونـی خـوا نیـە لـەو شـتە، بەڵکـو بـۆ ئـەوەی بزانیـن خـوا لێـی ڕازییـە یـان ڕازیـی نیـە؟ دەبێ تەماشـای شـەریعەتەکەی بکەیـن، بۆیـە هەندێـك لـە زانایـان گوتوویانـە: خـوا ویسـتنی وەدیهێنـان (**تكويـن**)ی هەیـە، ویسـتنی ئـەرك پێ سپاردنیشـی هەیـە، (**المَشـيئة التكوينِيّـة وَالمَشـيئة التَّشْريعيَّة**)، ئنجـا ئێمـە دەبـێ هەوڵبدەیـن، بەپێـی ویسـتی یاسـادانەرانەی خـوا بەڕێـوە بچیـن، نـەك ویسـتی بەدیهێنەرانـەی خـوا ﷻ، کـە لەگـەڵ هەمـوو شـتێك دایـە.

٣)- ﴿إِنۡ هُمۡ إِلَّا يَخۡرُصُونَ﴾، (بۆ ئەو قسەیەیان)، ئەوان تەنیا لە گۆترە قسە دەکەن، (**الخرص: التَوَهّمُ والظَّنُّ الَّذي لاَ حُجَّةَ فِيهِ، وَالخَرصُ: حَرْزُ الثَّمَرَةِ**)، (**خَرْص**) بریتیە لە گومان بردن و، وەهم کردن و بەکارهێنانی خەیاڵ، شتێك کە هیچ بەڵگەیەکی لەسەر نەبێ، وشەی (**خَرص**) لە ئەصڵدا قرساندنی میوەیە، بۆ وێنە:

کەسـێك دەڵـێ: مـن ئـەو باخـی خورمایـان و ڕەزەت پـێ دەفرۆشـم، وەرە تەماشـای بکـە، چەنـد کەسـێکی شـارەزا بێنـەو بیخەمڵێنـە، داخـۆ چەندیـان میـوە

پێوەیە؟ بـە کوردیـی قرساندنیشـی پـێ دەڵێـن و بـە گۆترەشـی پـێ دەڵێـن، یاخـود دەڵێـن: ئـەو شـتە لـە گۆتـرە بـە چەنـد؟ بـێ ئـەوەی بیپێـوێ چەنـد ڕبـە یـان چەنـد تەنەکەیـە؟ یاخـود بـێ ئـەوەی بیکێشـێ، چەنـد کیلۆیـە؟ واتـە: ئەوانـە هـەر لـە گۆتـرە قسـە دەکـەن، نـەك بـە وردیـی و بەبەڵگـەوە، ئـەوە لـە ڕووی عەقڵییـەوە، هیـچ بەڵگەیەکیـان نیـە.

ئنجـا بابزانیـن ئایـا لـە ڕووی نەقڵییـەوە، هیـچ بەڵگەیـان هەیـە، بـۆ ئـەوە کـە ڕەزامەندیـی خـوا لـە پەرسـتنی ئـەو شـتانەدایە، کـە بـە هاوبەشـی خوایـان دادەنێـن و دەیانپەرسـتن؟!.

٤)- ﴿ أَمْ ءَاتَيْنَٰهُمْ كِتَٰبًا مِّن قَبْلِهِۦ فَهُم بِهِۦ مُسْتَمْسِكُونَ ﴾؟، واتە: یان ئایا پێش ئەو (پێش قورئان)، کتێبێکمان پێداون، کە ئەوان توند دەست پێوە گرتووینی؟ (**أَم**): (**للإستِفهَامِ الإنكَارِيِّ**)، واتە: (**بَل أَأَتَيْنَاهُم كِتَابَاً مِنْ قَبْلِهِ**)، بەڵکو ئایا، ئێمە پێش قورئان کتێبمان پێداون، کە ئەوان دەست پێوە گرتووینی؟ کە ئەمە بۆ نکووڵییکردنەو واتایەکەی ئاوایە: (**مَا آتَيْنَاهُم كِتَابَاً مِنْ قَبْلِهِ**)، چۆن دەزانین ئەو ڕاناوە بۆ قورئان دەچێتەوە؟ (**مِنْ قَبْلِهِ**)، (هـ)یەکە، لەبەر ئەوەی لە سەرەتای ئەم سووڕەتەوە باسی قورئان کراوە، بۆ وی دەگەڕێتەوەو، هەر شتێك بە سیاق و سەلیقە بزانرێ، ڕاناوەکە بۆ ئەوێ دەچێتەوە، بێ ئەوەی باس بکرێ، واتە: وانیەو هیچ کتێبێکمان پێنەداون، چونکە وەك زۆرجار گوتوومانە: پرسیار لێکردنی نکووڵییلێکەرانە، بە مانای لابردنە، واتە: (**مَا آتَيْنَاهُم كِتَابَاً مِنْ قَبْلِهِ**)، پێش قورئان هیچ کتێبێکمان پێنەداون.

کەواتـە: لـە ڕووی عەقڵییـەوە هـەر لـە گۆتـرە قسـە دەکـەن و، بـە قرسـاندن و بـە گومـان و، لـە ڕووی نەقڵییشـەوە قسـەکانیان پشـت ئەسـتوور نیـن، بـە هیـچ بەڵگەیەکـی نەقڵیـی و شـەرعیی.

﴿ فَهُم بِهِۦ مُسْتَمْسِكُونَ ﴾، دەڵـێ: (**أَمْسَـكَ بِالـشَّيءِ: شَـدَّيَدَهُ عَلَيـهِ، مَجَـازٌ فِـي مَعْنَـى الثَّبَـاتِ عَـلَى الـشَّيء**)، (**أَمْسَكَ بِالـشَّيء**)، واتـە: تونـد دەسـتی پێـوە گـرت،

(**إستَمْسَكَ بهِ**)، ئەمە زێدەڕۆییە، کە (**س**)و، (**ت**)ی تێدا زیاد کراون، (**زِیَادَةُ المَبْنَى تَدُلُّ عَلَى زِیَادَةِ المَعنَى أَو قُوَّةِ المَعنَى**)، زۆر بە توندیی دەستیان پێوە گرتوە، کە ئەمە لە ئەصڵدا بە مانای دەست پێوە گرتنە، بەڵام بە (**مَجَاز**) بە مانای چەسپاویی و مانەوەیە لەسەر شتێك.

٥)- ﴿ بَلۡ قَالُوٓاْ إِنَّا وَجَدۡنَآ ءَابَآءَنَا عَلَىٰٓ أُمَّةٖ ﴾، ئنجا لە وەڵامی ئەو پرسیارە نکووڵییلێکەرانەیەدا، خوا ﷻ دەفەرموێ: واتە: نە بەڵگەی عەقڵییان هەیەو، نە بەڵگەی نەقڵیی، بەڵکو بیانوو و پاساویان بۆ پەرستنی پەرستراوەکانیان، هەر ئەوە بوو، کە گوتیان: ئێمە باب و باپیرانی خۆمان لەسەر ڕێیەك لێ هەڵکەوتوە، (**الأُمَّة: المِلَّةُ وَالدِّین**)، (**أُمَّة**): وەك چۆن بە مانای کۆمەڵە خەڵکێك هاتوە، بە مانای ڕێبازێکیش هاتوە، کە کۆمەڵە خەڵکێکی لەسەرینی، واتە: ئایین و بەرنامەیەك.

٦)- ﴿ وَإِنَّا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم مُّهۡتَدُونَ ﴾، ئێمە لەسەر شوێنەواری ئەوان دەڕۆین، ئنجا کە دەشڕۆین بە ڕێی ڕاستدا دەڕۆین، چونکە (**مُهْتَدِي**) کەسێکە ڕێی ڕاستی گرتبێ، هیدایەتی وەربگرتبێ، هیدایەتیش واتە: پێشاندانی ڕێی ڕاست، کەواتە: (**مُهْتَدِي**) کەسێکە، ئەو ڕێیە ڕاستەی پێشانی دراوە، گرتوویەتی، وشەی (**آثَار**) کۆی (**أَثَر**)ە، واتە: شوێنەوار، کەسێك بە شوێنێکدا دەڕوا، شوێن پێیەکەی پێی دەگوترێ: (**أَثَر**)، ئنجا کە لێرەدا کە دەفەرموێ: ﴿ وَإِنَّا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم مُّهۡتَدُونَ ﴾، بە شوێنەواری ئەواندا ڕێی ڕاستگرتووین، مەبەستیان ئەوەیە کە بە شوێنەوارەکانی ئەواندا دەڕۆین، بەڵام لێرەدا: (**عبّر عَنِ الإتبَاعِ بالإهْتِدَاءِ، لِشِدَّةِ غُرُورِهِم بِأَحْوَالِ أَبائِهِم**)، لە جیاتی (**إتباع**)، لە جیاتی ئەوەی بڵێن: (**وَإِنَّا عَلى آثَارِهِم مُتَّبِعُون**)، شوێن شوێنەوارەکانیان کەوتووین، فەرموویەتی: ﴿ عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم مُّهۡتَدُونَ ﴾، تەعبیریان لە شوێنکەوتن کردوە، بە (**إهتِدَاء**)، واتە: ئێمە بە شوێنەواری ئەواندا ڕێی ڕاستمان گرتوەو، گومانی تێدانیە ڕێی ئەوان ڕاستە، مانای ئەوەیە زۆر لە خۆیان بایی بوون، بەوە کە باب و باپیرانیان لەسەر ڕێیەکی ڕاست بوون.

ئەم تەعبیرەش دوو واتای هەن:

أ- کە دەفەرموێ: ﴿ وَإِنَّا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم مُّهۡتَدُونَ ﴾، (إنَّا) دەبێتە نیهاد (مُبْتَدَأ)، (آثَارِهِم) دەبێتە گوزارەی یەکەم و (مُهْتَدون) دەبێتە گوزارەی دووەم.

یانی: ئێمەش لەسەر شوێنەواری ئەوانین، ڕێی ڕاستگرتووین.

ب- دەشگونجێ ﴿ عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم ﴾، پەیوەست بێتەوە بە (مُهْتَدُون) و وشەی (مُهْتَدُون)، مانای ڕۆیشتووان، (سَائِرون)ی بخرێتە نێو، واتە: ئێمە بە شوێنەواری ئەواندا دەڕۆین، بەڵام بۆیە وشەی (مُهْتَدُون)یان بەکارهێناوە، واتە: بە شوێنەواری ئەواندا، ئێمە ڕێی ڕاستمان گرتوە.

٧)- ﴿ وَكَذَٰلِكَ مَآ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ فِي قَرۡيَةٖ مِّن نَّذِيرٍ ﴾، (خوا ﷻ لە وەڵامیاندا دەفەرموێ:) هەر بەو شێوەیە لە پێش تۆدا لە هیچ ئاوەدانییەکدا هیچ وریا کەرەوەیەکمان نەناردوە، ﴿ وَكَذَٰلِكَ ﴾، ئەو (ك)ە، پەیوەستە بە ڕستەی دوایی کە دەفەرموێ: ﴿ قَالَ مُتۡرَفُوهَآ ﴾، واتە: کاتی خۆیشی هەر بەو شێوەیە بووە، وامەزانە بەس بێبڕوایەکانی ڕۆژگاری تۆ وان، بەڵکو بێبڕوا خۆشگوزەران و خۆ سەپێنەکانی هەموو کۆمەڵگاکان، هەر ئەوە عادەتیان بووەو، هەر ئەوە قسەیان بووە، ﴿ وَكَذَٰلِكَ ﴾، هەر بەو شێوەیە، ﴿ مَآ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ فِي قَرۡيَةٖ مِّن نَّذِيرٍ ﴾، لە پێش تۆدا، لە هیچ ئاوەدانییەکدا، هیچ وریاکەرەوەو ترسێنەرێکمان نەناردوە:

٨)- ﴿ إِلَّا قَالَ مُتۡرَفُوهَآ إِنَّا وَجَدۡنَآ ءَابَآءَنَا عَلَىٰٓ أُمَّةٖ ﴾، مەگەر خۆشگوزەرانەکانی ئەو ئاوەدانییە گوتوویانە: ئێمە باب و باپیرانمان لەسەر ڕێیەك، لەسەر ئایینێك لێ هەڵکەوتوە.

٩)- ﴿ وَإِنَّا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم مُّقۡتَدُونَ ﴾، ئێمەش بە شوێن شوێنەوارەکانی ئەوان دەکەوین، ئەوان چییان کردوە، ئێمەش وا دەکەین، پێشتریش گوتراوە: (قَرِيَةٍ)، لە بەکارهێنانی قورئان دا و، لە زمانی عەرەبییدا، یانی: ئاوەدانییەکی گەورەو بە شاری قەڵەباڵغ و گەورە گوتراوە: (قَرِيَةٍ): بۆیە بە مەککە گوتراوە: (أُمُّ القُرَاء)، دایکی ئاوەدانیی و شارە قەڵەباڵغەکان.

﴿نَذِيرٍ﴾یش مەبەست پێی پێغەمبەرێکە، خەڵك وریا دەکاتەوەو هۆشدارییان پێدەدات، ﴿مُتْرَفُوهَآ﴾، کۆی (مُتْرَف)ە، (المُتْرَفُ: مَنْ أُعْطِيَ التَّرَفَ، أي: النِّعْمَة)، (مُتْرَف) کەسێك کە نازو نیعمەتی پێدرابێ، خۆشگوزەرانکراو.

کە گوتوویانە: ﴿وَإِنَّا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم مُّقْتَدُونَ﴾، ئێمە بە شوێنەواری ئەواندا چاولێکەرین، لە شیکردنەوەی وشەکاندا گوتمان: (قَدَى يَقْدو قَدواً، أي: قَرُبَ)، واتە: نزیك بۆوە، (إقْتَدى بِهِ: فَعَلَ مِثْلَ فِعْلِهِ تَشَبُّهاً)، ئەو چیکردوە ئەویش وایکرد، خۆی وەك ئەو چواند، وەك خوا ﷻ لە سوورەتی (الأنعام)دا، دەفەرمویٚ: ﴿فَبِهُدَىٰهُمُ ٱقْتَدِهْ ۝٩٠﴾، تۆش ڕێنمایی ئەوان ڕەچاو بکە، وەك ڕێنماییەکەی ئەوان بکە، ئەمە فەرمانە بە پێغەمبەری خوا ﷺ کە چاو لە پێغەمبەرانی پێشووی خۆی بکات.

کەواتە: ئەوان هەم (مُهْتَدُون)یان بەکارهێناوە، هەم (مُقْتَدُون)، ئەمەش یانی:

أ- ئێمە بەپێی ڕێبازو ئایینەکەی ئەوان بەڕێوە دەچین و، ڕێبازو ئایینی ئەوان ڕاستە.

ب- ئێمە بە شوێن پێی ئەواندا هەنگاو دەنێین، هەم ڕێبازەکەیان پەیڕەویی لێدەکەین و هەم شوێن خۆشیان دەکەوین، هەم (إهتِدَى) دەکەین بە بەرنامەکەیان، هەم (إقتِدَى) دەکەین بەخۆشیان، بەرنامەکەیان دەکەینە پەیڕەویی لێکراو و، خۆشیان دەکەینە چاولێکراوو، شوێن پێ هەڵگیراو.

مەسەلەی سێیەم:

پرسیارکردنی ئەو پێغەمبەرە، یان هەر کام لە پێغەمبەرانی کە بۆ ئەو گەل و ئەو کۆمەڵگایانە نێردراون، کە ئایا هەرچەندە ڕێی ڕاست و دروستیشی بۆ هێنابن، هەر لەسەر لاساییکردنەوەی پێشینانیان سوور دەبن؟ وەڵامدانەوەی وانیش بەوە، کە پێیان بێبڕوان و، سەرەنجام سزادانیان لە لایەن خوای دادگەرەوە:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ قَٰلَ أَوَلَوْ جِئْتُكُم بِأَهْدَىٰ مِمَّا وَجَدتُّمْ عَلَيْهِ ءَابَآءَكُمْ ۖ قَالُوٓا۟ إِنَّا بِمَآ أُرْسِلْتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴿٢٤﴾ فَٱنتَقَمْنَا مِنْهُمْ ۖ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٥﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە، لە چوار بڕگەدا:

١)- ﴿ قَٰلَ أَوَلَوْ جِئْتُكُم بِأَهْدَىٰ مِمَّا وَجَدتُّمْ عَلَيْهِ ءَابَآءَكُمْ ﴾، (پێغەمبەرەکەیان) گوتی: ئایا ئەگەر بەرنامەیەکم بۆ هێنابن ڕێنماییکارتر لەوەی باب و باپیرانتان لەسەری دیوە؟! واتە: ئەو (نَذِير)ە، گوتی: کە پێشتر باسی کراوە: ﴿ وَكَذَٰلِكَ مَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِى قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ ﴿٢٣﴾ ﴾، کە مەبەست پێی پێغەمبەرانە (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، هەر پێغەمبەرێك کە بۆ هەر کۆمەڵگایەك نێردراوە، بە کۆمەڵگاکەی خۆی فەرموو: ﴿ أَوَلَوْ جِئْتُكُم بِأَهْدَىٰ مِمَّا وَجَدتُّمْ عَلَيْهِ ءَابَآءَكُمْ ﴾، ئایا ئەگەر بەرنامەیەکم بۆ هێنابن، ڕێنماییکارتر لەوەی باب و باپیرانتان لەسەری بینیوە، لەسەری ڕۆیشتوون و ئێوەش ئەوانتان لێ هەڵکەوتوە لەسەری، واتە: ئەگەر شتێکی باشتریشتان بۆ بێنم، هەر بە دوای شتە خراپەکەی باب و باپیرانتان دەکەون؟

وشەی (قَٰلَ)، خوێنراویشەتەوە: (قُلْ)، واتە: بە فەرمانیش خوێنراوەتەوە: (**قُلْ أَوَلَو جِئْتُكُم**)، (ئەی موحەممەد ﷺ!) پێیان بفەرموو: ئایا ئەگەر بەرنامەیەکیشم

بـۆ هێنابـن، ڕێنماییکارتـرو، ڕێ پێشـاندەرتر، لـەوەی بـاب و باپیرانتـان لەسـەری لێهەڵکەوتـوە، هـەر لەسـەر حاڵـی خۆتـان بـەردەوام دەبـن، (**جِئْتُكُم**)یـش، خوێندنەوەیەکـی دیکـەی هەیـە: (**جِئْنَاكُـم**)، (**قَـالَ أَوَلَـو جِئنَاكُـم**)، گوتیـان: ئەگـەر بۆشـمان هێنابـن، بەرنامەیـەك و ڕێنماییکار لـەوەی باپیرانتان لەسـەری لێهەڵکەوتوون، کـە لێـرەدا ئـەم پرسـیارکردنە، پرسـیارکردنی دەگونجـێ نکووڵیلێکەرانـە بـێ، واتـە: ئەگـەر ڕێبـازو بەرنامەیەکـی ڕێنماییکارتـرو، ڕێ پێشـاندەرتر، لـەوەی بـاب و باپیرانتـان لەسـەری بـوون، بۆتـان بێنـم، نابـێ هـەر لەسـەر ئـەوەی پێشـوو بـڕۆن.

دەشـگونجێ پرسـیارکردنێکی دان پێپێداهێنـەر (**إستِفهَام تقْرِيـرِي**)، بـۆ ئـەوەی بانگیـان بـکات، تاکـو بیـر بکەنـەوە، واتـە: تەماشـا بکـەن، ئایا ئەگـەر بەرنامەیـەك و ئایینێکـی باشـتر لـەوەی بـاب و باپیرانتـان لەسـەری بـوون، بـۆم هێنابـن، هـەر ئـەوە هەڵوێسـتتان دەبـێ؟!

لێـرەدا کـە ئـەو پێغەمبـەرە ﷺ گوتوویەتـی: ﴿ بِأَهْدَىٰ ﴾، یـانی: ئـەوەی لەسەریشـنی، هـەر ڕێنمایـی تێدایـە، بـەڵام بەرنامەیەکـم بـۆ هێنـاون کـە زیاتـر ڕێنماییتـان دەکات، بێگومـان ئەمـە جۆرێـك بـووە لـە بەدەمـەوەدان، کـە بـە عەرەبیی پێـی دەگوتـرێ: (**إرخَـاءُ العِنَـان**)، جڵـەو بـۆ شـل کـردن، تاکـو لایەنـی بەرانبـەر گوێـت بـۆ بگـرێ، ئەگـەر تـۆ یەکسـەر بڵێـی: ئـەوەی تـۆ هـەر هیچـەو پووچـە، گوێـت بـۆ ناگـرێ، بـەڵام ئەگـەر بڵێـی: گریـمان ئـەوەی تـۆش ڕێیەکـی ڕاسـتە، بـەڵام ئەگـەر ڕێیەکـی باشـترو چاکـتر هەبـێ، ئایـا بەپێـی عەقـڵ و لۆژیـك هەمیشـە مـرۆڤ لـە نێـوان چـاك و چاکـتردا، چاکەکـە هەڵنابژێـرێ و، لـە نێـوان ڕاسـت و ڕاسـتتردا، ڕاستەکە هەڵنابژێـرێ؟ ئەگەرنا بـە تەئکیـد ئـەوەی ئـەوان لەسـەری بـوون، گومڕایـی و سـەرگەردانیی بـووە.

٢)- ﴿ قَالُوٓاْ إِنَّا بِمَآ أُرْسِلْتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴾، خەڵکەکە (یاخود: بڕیار بەدەستانی کۆمەڵگایەکان)، گوتیان: ئێمەی بەوەی ئێوە پێ ڕەوانەکراون، بێبڕواین.

٣)- ﴿ فَٱنتَقَمۡنَا مِنۡهُمۡ ﴾، (لە ئەنجامی ئەوەدا) ئێمەش تۆڵەمان لێکردنەوە، (الإنتِقَامُ: إفْتِعَالٌ مِنَ النَّقْمِ، وَهُوَ الْمُكَافَأَةُ بِالسُّوءِ)، (نَقَمَ وَنَقِمَ كَعَلِمَ وَضَرَبَ)، واتە: هەم بە (نَقَمَ) هاتوە، هەم بە (نَقِمَ) هاتوە، (نَقِمَ) وەك (عَلِمَ)، (نَقَمَ)ش وەك (ضَرَبَ)، (نَقِمَ وَنَقَمَ أي: كَافَأَ بِالسُّوءِ عَلَى السُّوءِ)، واتە: لەسەر خراپە سزای خراپی دا.

کەواتـە: ﴿ فَٱنتَقَمۡنَا مِنۡهُمۡ ﴾ واتـە: سـزایەکی خراپـمان دان، خـراپ بـۆ ئـەوان، لەسـەر ئـەو کارە خراپـەی کردبوویـان، تۆڵەمـان لێسـتاندنەوە.

٤)- ﴿ فَٱنظُرۡ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلۡمُكَذِّبِينَ ﴾، سەرنج بدە! سەرەنجامی بە درۆدانەران چۆن بوو؟! لە زمانی عەرەبییدا ئەم پەندە هاتوە، (هوَ كَالأَرقَمِ إنْ يُترَكْ يَلْقَمْ، وَإن يُقْتَلَ يَنْقَمْ)، واتە: فڵانکەس وەك (الأرقَم)ە، (ماری بەڵەك، ماری جنجر)، ئەگەر وازی لێ بهێنرێ، پێوە دەدات و، ئەگەر بشکوژرێ، تۆڵە دەستێنێتەوە، یانی: بە بریندارییی.

﴿ كَيۡفَ ﴾، (الإسـتِفهَامُ عَـنِ الحَالَـةِ)، (کَیـف) بـۆ پرسـیارکردنە لـە حـاڵ و بـاڵ، واتـە: سـەرنج لـە حاڵیـان بـدە، حاڵیـان چـۆن بـوو، حاڵـی بـەدرۆ دانـەران و چـۆن سـزادران؟!

کورتە باسێک لە بارەی

ناڕەوایی شوێنکەوتنی کوێرانەی پێشینانەوە:

زۆر بە کورتیی و گوشراویی ئەم باسە، لە چوار بڕگەدا، دەخەینە ڕوو:

بڕگەی یەکەم: چەمك و واتای شوێنکەوتنی کوێرانە:

کە دەڵێین: شوێنکەوتنی کوێرانە، بە عەرەبیی: (**التَّقْلِيدُ الأَعْمَى**)، ئایا مەبەستمان پێی چییە؟ دەڵێین: ئەوە چەند نیشانەیەکی هەیە:

١- ئەوەیە کە ئەو شوێنکەوتن و چاولێکردنەی پێشینان، لەسەر بناغەی زانست و عەقڵ نەبێ و، لەبەر ڕۆشنایی زانست و عەقڵدا نەبێ، هەروا لە گۆترە، کەسێك بە دوای پێشینان بکەوێ، ئەوەشم لەوە وەرگرتوە کە دوایی باسی دەکەین و خوای بەرزی مەزن دەفەرموێ: ﴿أَوَلَوْ كَانَ ءَابَآؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٧٠﴾﴾ **البَقَرَة**، واتە: ئەدی ئەگەر باب و باپیرانیان نەیانفامیی بێ و، بەڕێیان نەزانیی بێ؟ لە ئایەتێکی دیکەدا دەفەرموێ: ﴿أَوَلَوْ كَانَ ءَابَآؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٠٤﴾﴾ **البَقَرَة**، واتە: ئەدی ئەگەر باب و باپیرانیان نەیانزانیبێ و، ڕێگاش شارەزا نەبووبن؟ هەر دەبێ شوێنیان بکەون؟!

کەواتە: لاساییکردنەوەی کوێرانە ئەوەیە، ئەو شوێنکەوتن و چاولێکردنە، پشت ئەستوور نەبێ، نە بە بەڵگەی عەقڵیی و، نە بە بەڵگەی زانستیی.

٢- ئەوەیە کە ئەو چاولێکردنە لەسەر بناغەی بە پیرۆزگرتن و، دەمارگیریی و داخراویی بێ، بۆ وێنە: باب و باپیرانمان وایان نەگوتوە، با ئێمەش وا نەڵێین، یان: ئەوان وایان نەکردوە، با، ئەمەش وا نەکەین!.

٣- ئەوەیە کە ئەو شتەی چاوی لێ دەکرێ، یان پەیڕەویی لێ دەکرێ و لە باب و باپیران وەردەگیرێ، پشت ئەستوور نەبێ، نە بە بەڵگەیەکی عەقڵیی و، نە بە بەڵگەیەکی نەقڵیی، سەرچاوەگرتوو لە وەحیی خوای پەروەردگار.

چونکە فەرهەنگەکانی زمان، ئاوا باسی (تقليد) دەکەن، بۆ وێنە: (**المُعجَمُ الوَسِيط**)[1]، دەڵێ: (**قَلَّدَ فُلاَنَاً: اتَّبَعَهُ فِيما يَقُول، أو يَفعَلُ مِن غَيرِ حُجَّةٍ وَلا دَليل، وَقَلَّدَهُ: حَاكَاهُ يُقَالُ: قَلَّدَ القِردُ الإنْسَانَ، وَتَقَلَّدَ القِلادَةَ: لَبِسَهَا**)، (**قَلَّدَ فُلاَنَاً**)، واتە: شوێنیکەوت لەوەدا کە دەیڵێ، یان دەیکات، بەبێ بەڵگەو بەرچاو ڕوونیی {هەر لە خۆوە کە ئەو وادەڵێ و وادەکات، ئەویش وابڵێ و وابکات}، دەگوترێ: (**وَقَلَّدَهُ: حَاكَاهُ**)، واتە: وەك ئەوی کرد، هەروەها دەگوترێ: (**قَلَّدَ القِردُ الإنْسَانَ**)، واتە: مەیموونەکە چاوی لە مرۆڤ کرد، شتێکی باوە، دەڵێن: مەیموون لاسایی مرۆڤ دەکاتەوە، (**وَتَقَلَّدَ القِلادَةَ**)، واتە: گەردن بەندەکەی، یان ملوانکەکەی بە ملدا کرد، بەڵکو (مِقلاد) یان (قِلادَة)، بەوە دەگوترێ: کە لە ملی وڵاخیش دەکرێ و ڕادەکێشرێ، ئەو سارو ڕێشمە.

بڕگەی دووەم: چەمك و واتای کۆششکردن (إجتِهَاد) و شوێنکەوتن (اتباع) و لاساییکردنەوە (تَقلِيد)[2]:

١- (**الإجْتِهَاد**): کۆششکردن و بەکارهێنانی عەقڵی خۆت.

٢- (**الإتِّبَاع**): شوێنکەوتن، ئەوەیە خۆت بەڕێیە نەزانی، بەڵام بە دوای کەسێك بکەوی، کە بەڕێیە دەزانێ، لەبەر ئەوەی لە بەڵگەکەی تێگەیشتووی، یانی: بە بەرچاو ڕوونییەوە شوێنی بکەوی.

---

(١) ص٧٥٤.

(٢) لەکتێبی دووەمی مەوسووعەی: [بیرکردنەوەی ئیسلامیی لە نێوان وەحیی و واقیعدا] بەدرێژی لەوبارەوە دواوین.

٣- (التَّقلِيد): ئەوەیە کە شوێن کەسێك بکەوی، بەبێ ئەوەی بزانی لەسەر چ بناغەیەك ئەو شتەی گوتوەو، یان کردوەو، تۆش لە خۆتەوە شوێنی بکەوی.

١)- (الإجتِهَاد): لە ڕووی زاراوەییەوە، ئاوا پێناسە کراوە، بۆ وێنە: (الغَزَّالِي)، لە: (المُستصفى مِن عِلمِ الأُصُول)دا[1]، دەڵێ: (الإجتِهادُ هوَ بَذل المُجتَهِدِ وُسْعَهُ فـي طلب العلم بأحكام الشريعة، والإجتهاد التام: أن يبذل الوسع فـي الطلب بحيث يَحُسُّ من نفسه بالعَجْز عن مزيد طلب)، (الإجتِهَاد): بریتیە لەوە کە بابای کۆششکەر، توانای خۆی لە پەیداکردنی زانیاریی بە حوکمە شەرعییەکاندا، سەرف بکات و، کۆششکردنی تەواویش ئەوەیە، کە ئەوپەڕی توانای خۆی لە داواکردنی زانست بە حوکمە شەرعییەکاندا سەرف بکات، بەشێوەك هەست بکات، چی دیکەی لە تواناد نیە، واتە: ئەوپەڕی توانای خۆی بەکاربێنێ.

یـەکی دیکـە لـە زانایـان گوتوویـەتی[2]: (الإجتِهـادُ: إستِفرَاغُ الجُهـدِ وَبَـذلُ غَايَـة الوسـعِ إما فـي دَركِ أحـكامِ الشَّريعـةِ، وَإمَـا فـي تَطبِيقِهـا)، (الإجتِهـاد): بریتیـە لـە بەکارهێنانی ئەوپـەڕی توانـاو کۆشـشـکردن، لـە زانینـی حوکمـە شـەرعییەکان یاخـود بـۆ جێبەجـێ کردنیانـدا لەسـەر ئـەرزی واقیـع.

٢)- (الإتِّبَاع): ئەوەیە کە ئینسان شوێن زانایان بکەوێ، لە شتێکدا کە گوتوویانە، لەبەر ئەوەی بە بەڵگە شەرعییەکانیان ئاشنایە، لەو بارەوە لە کتێبی: (التَّجدِيد الأصُولِي، نَحوَ صِياغَةٍ تَجدِيدِية لِعلمِ الأصُول)، (بإشرَاف الدكتور: أحمَد الَيسوني)دا[3]، هاتوە: (إنعِقَادُ الإجمَاع مِن عَهدِ الصَّحابَةِ والتَّابِعين، عَلى أنَّ العَامَّةَ يَستفتُونَ العُلَمَاءَ ويَتَّبِعونَهُم فِي الأحكَامِ الشَّرعِيَّة، وَلا يُنكِرونَ عَلَيهِم هَذا السُّلوكَ وهَذَا مَعْلوم مِن تواتر عُلَمَائِهِم وَعَامَّتِهِم)، واتە: یەکدەنگیی دامەزراوە لەسەردەمی هاوەڵان و شوێنکەوتووانیاندا، کە خەڵك بە گشتیی پرسیار لە زانایان دەکەن و، لە یاسا شەرعییەکاندا شوێنیان دەکەون و ئەوەشیان لێ بە ڕەخنە ناگرن، ئەوەش بە تەواتوور لە زانایان و لە خەڵك بە گشتییەوە، (واتە: خەڵكی مسوڵمان) زانراوە.

---

(١) ج٢، ص٣٨٢.

(٢) المُوافَقَاتِ للشاطبي، تَعلِيق: عَبدالله درّاز، ج٤، ص٨٩.

(٣) ص٧٧٦.

٣)- (التَّقلِيد): **(البَاجي)** لە کتێبی: **(إِحكَامُ الفُصُول فـي الأُصُول)**[1]، دەڵێ: **(هوَ التِزامُ حُكمِ المُقَلَّدِ من غَيرِ دَلِيلٍ)**، واتە: تەقلید بریتیە لە پابەندیی بە قسەی کەسێکەوە، کە تەقلیدی لێ دەکرێ، بێ ئەوەی بەڵگەی هەبێ، (داخۆ پێکاویەتیی یان نەیپێکاوە)، هەروەها لە سەرچاوەی پێشوودا هاتوە، **(الرجوعُ فِي الحُكْمِ إلى قَولِ المُقَلَّدِ مِن غَيرِ عِلمٍ بِالصَّوَابِ وَلا خَطَئِهِ)**، واتە: تەقلید گەڕانەوەیە لە حوکمدا بۆ قسەی بابای لاساییکراوە، بەبێ زانیاریی هەبوون بەوە، ئایا پێکاویەتی یان نەیپێکاوە!.

(جَـلال الدِّيـن المحـلِّي)، لـە هەمـان سـەرچاوەی پێشـوودا دەڵـێ: **(التَّقلِيـدُ: قبُـولُ قَـولِ القَائِـلِ بِـلا حُجَّـةٍ يَذكُرُهـا)**، تەقلیـد بریتیـە لـە شـوێنکەوتنی قسـەی کەسـێك، بـێ ئـەوەی بەڵگەیـەك بـاس بـكات، (یاخـود: ئەگـەر بەڵگەشـی هەبـێ، بـێ ئـەوەی بابـای لاسـاییکەرەوە، لـە بەڵگەکـە تێگەیبـێ).

کەواتـە: ئـەوەی لـە ئیسـلامدا ڕەوایـە، بێگومـان بریتیـە **(إجتِهَـاد)** کـردن، کـە مرۆڤ بـۆ خـۆی هەوڵبـدات شـتەکە بزانـێ، یاخـود شـوێنکەوتن، واتـە: شـوێنکەوتنی بابایەك کـە شـارەزایە، لەبـەر ئـەوەی تـۆ دەزانـی بەڵگەکـەی چییـەو، بەڵگەکـەی قەناعـەت هاتـووی، بـەڵام ئـەوەی لـە ئیسـلامدا ڕەوا نیـە، بریتیـە لـە لاساییکردنەوەی کوێرانـە.

بڕگەی سێیەم: شوێنکەوتنی کوێرانەی پێشینان، عادەتی کافر و هاوبەش بۆ خوا دانەرەکانە:

بـە لای کەمـەوە، لـە پێنـج سـوورەتی قورئانـدا، خـوا ﷻ سەرزەنشـتی کافرەکانـی کـردوە، لـە سـۆنگەی ئـەوەوە کـە پاسـاوی شـیرك و کوفـرو ڕێبـە چەوتەکانـی خۆیـان، بـەوە داوەتـەوە گوتوویانـە: بـاب و باپیرانمـان لەسـەری لێهەڵکەوتـوەو، بـاب و باپیرانمـان و پێشینانیشـمان هـەر وایـان کـردوەو وایـان گوتـوە!

---

(١) ص١٧٣.

هەڵوێستی هاوبەشدانەرو بێبڕوایەکان (بە شوێنکەوتنی کوێرانەی پێشووان) بەلای کەمەوە لە پێنج سوورەتاندا هاتوە:

١- لە سوورەتی (**البقرة**)، ئایەتی ژمارە: (١٧٠)دا، خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ٱتَّبِعُواْ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ قَالُواْ بَلْ نَتَّبِعُ مَآ أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ ءَابَآءَنَآۗ أَوَلَوْ كَانَ ءَابَآؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴾، واتە: ئەگەر پێیان بگوترێ: (واتە: بە بێبڕوایەکان)، شوێن ئەوە بکەون کە خوا دایبەزاندوە، دەڵێن: بەڵکو شوێن ئەوە دەکەوین، کە باب و باپیرانمان لەسەری لێهەڵکەوتوە، ئایا ئەگەر باب و باپیرانیان هیچ شتێکیان نەفامیبێ و بەڕێی ڕاستیان نەزانیبێ؟.

٢- لە سوورەتی (**المائدة**)، ئایەتی ژمارە: (١٠٤)دا، دەفەرموێ: ﴿ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْاْ إِلَىٰ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ وَإِلَى ٱلرَّسُولِ قَالُواْ حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ ءَابَآءَنَآۚ أَوَلَوْ كَانَ ءَابَآؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴾، واتە: ئەگەر پێیان بگوترێ: وەرن بۆ ئەوەی خوا دایبەزاندوەو بۆ لای پێغەمبەر، دەڵێن: ئەوەمان بەسە کە باب و باپیرانمان لەسەری لێ هەڵکەوتوەو بینیوە، ئایا ئەگەر باب و باپیرانیان شتێکیان نەزانیبێ و، بە ڕێی ڕاستدا نەڕۆیشتبن (هەر شوێنیان دەکەون؟).

٣- لە سوورەتی (**الأعراف**)، ئایەتی ژمارە: (٢٨)دا، دەفەرموێ: ﴿ وَإِذَا فَعَلُواْ فَٰحِشَةً قَالُواْ وَجَدْنَا عَلَيْهَآ ءَابَآءَنَا وَٱللَّهُ أَمَرَنَا بِهَاۗ قُلْ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِٱلْفَحْشَآءِۖ أَتَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴾، واتە: ئەگەر (بێبڕوایان) خراپەیەکیان کرد، دەڵێن: باب و باپیرانمان لەسەری بینیوەو خوا فەرمانی پێکردووین، بڵێ: خوا فەرمان بە شتی خراپ ناکات، چۆن شتێك بە ناوی خواوە دەڵێن کە زانیارییتان لە بارەیەوە نیە.

٤- لە سوورەتی (**الأحزاب**)دا، دیسان خوا ﷻ لە کافرەکان نەقڵ دەکات: ﴿ وَقَالُواْ رَبَّنَآ إِنَّآ أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَآءَنَا فَأَضَلُّونَا ٱلسَّبِيلَا۠ ﴿٦٧﴾ رَبَّنَآ ءَاتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ ٱلْعَذَابِ وَٱلْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيرًا ﴿٦٨﴾ ﴾، واتە: (کافرەکان) گوتیان: ئەی پەروەردگارمان! ئێمە

فەرمانبەریی سەرۆکەکانمان و، بەساڵداچووەکانمان کرد، ئنجا ئەوانیش لە ڕێ گومڕایان کردین، پەروەردگارمان! سزای چەند قاتیان بدەو، نەفرینێکی گەورەیان لێ بکە.

٥- لە سووڕەتی (**الزخرف**)یش ئەو سووڕەتەی دەیتوێژینەوە، لە ئایەتی ژمارە (٢٢)دا، دەفەرمووێ: ﴿ بَلْ قَالُوٓاْ إِنَّا وَجَدْنَآ ءَابَآءَنَا عَلَىٰٓ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم مُّهْتَدُونَ ﴾، لە ئایەتی دوای ئەویش ئایەتی ژمارە (٢٣)دا، دەفەرمووێ: ﴿ وَكَذَٰلِكَ مَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِى قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَآ إِنَّا وَجَدْنَآ ءَابَآءَنَا عَلَىٰٓ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم مُّقْتَدُونَ ﴾.

کەواتە، شوێنکەوتنی پێشینان و، لاساییکردنەوەیان و، شوێنکەوتنی کوێرانە، بێ ئەوەی بەرچاو ڕوونیی هەبێ، کە ئەوانە لە شتەدا پێکاویانە، واتە: بێ ئەوەی شتەکە هەڵقوڵاوی عەقڵ بوو بێ، یان هەڵقوڵاوی زانیاریی بوو بێ، یان هەڵقوڵاوی وەحیی خوا ﷻ بووبێ، ئەوە لە ڕاستیی دا عادەتی بێبڕوایانەو مسوڵمانان دەبێ خۆیان لەوە دوور بگرن.

بڕگەی چوارەم: شوێنکەوتنی پێشینی چاك (إتباع السَّلَفُ الصَّالِح)، بە بەرچاو ڕوونییەوە، نەك هەر ڕەوا، فەڕزیشە:

بە بەڵگەی ئایەتی ژمارە (٩٠) لە سووڕەتی (**الأنعَام**)دا، کە خوا ﷻ، دوای ئەوەی باسی هەژدە لە پێغەمبەران دەکات و ناوی هەژدە لە پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) دێنێ، بەپێی ڕیزبەندیی کە لە ئایەتەکاندا هاتوون: (ئیبڕاهیم و ئیسحاق و یەعقوب و نووح و داوودو سولەیمان و ئەیووب و یوسوف و مووساو هاڕوون و زەکەریاو یەحیاو عیساو ئیلیاس و ئیسماعیل و ئەلیەسەع و یونوس و لووط)ن، دوایی خوا ﷻ بە پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووێ: ﴿ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ هَدَى ٱللَّهُ فَبِهُدَىٰهُمُ ٱقْتَدِهْ ﴾، واتە: ئەوانە کەسانێکن خوا ڕاستە ڕێی کردوون، تۆش بە دوایی ڕێنمایی ئەوان بکەوەو، ڕێنمایی ئەوان چاو لێ بکە.

کەواتــە: ڕێنمایــی پێشــینان چاولێکــردن، مــادام ئــەوان لەســەر هــەق بووبــن، شــتێکی زەمکــراو نیــە، بەڵکــو شــتێکی پەســندەو، تەنانــەت خــوا ﷻ فەرمانــی بــە پێغەمبــەری خاتــەم ﷺ کــردوە، کــە چــاو لــە پێغەمبەرانــی پێــش خــۆی بــکات، دەفەرمــوێ: ﴿ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ هَدَى ٱللَّهُ ﴾، ئەوانــە کەســانێکن خــوا ﷻ ڕاســتە ڕێــی کــردوون، ﴿ فَبِهُدَىٰهُمُ ٱقۡتَدِهۡ ﴾، تــۆش ئــەو ڕێنمایــی و هیدایەتــەی ئــەوان لەســەری بــوون، چــاوی لــێ بکــە.

کەواتــە: دەتوانیــن بڵێیــن: پوختــەی ئــەم کورتــە باســە و ئەنجامگیرییــەك کــە لــەم کورتــە باســەی دەکەیــن، ئەوەیــە:

ڕەفــز کردنــی شــوێن کەوتنــی کوێرانــەی پێشــینان و، لــە بەرانبەریــدا: عەقڵــی خــۆ بەکارهێنــان و، ڕێزگرتــن لــە بەرهــەم و ڕێبــازی بەڵگەداریــی پێشــینانمان، دەبــێ عەقڵی خۆشــت بەکاربێنــی و ڕێزیــش لــە بەرهەمــی بەڵگــەداری پێشــینان بگــری، لــەوەدا کــە ئــەوان بەرهەمیــان هێنــاوە، لەبــەر ڕۆشــنایی وەحیــی خــوادا، هەڵبەتــە هــی پێغەمبــەران (عَلَيْهِـمُ الصَّـلَاةُ وَالسَّـلَام)، بەبــێ مــەرج، مــادام لــە ڕووی ســەنەدەوە جێــی متمانــەو دڵنیایــی بــێ، بــەڵام هــی جگــە لــە پێغەمبــەران، هــی زانایانــی دیکــە، لــە بەرهــەم و کەلەپووریــان بەهرەمەنــد بیــن، بــەڵام بــە بەرچــاو ڕوونییــەوەو، بــە هەڵســەنگاندنی و لــە مەحەکــی وەحیــی و عەقــڵ دانی.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

AliBapir
AliBapir
AliBapir

دەرسی سێیەم

Stay in touch on social media
AliBapir/علی باپیر
AliBapir/علی باپیر
archive.org/details/@alibapir
AliBapir
www.alibapir.net
English

AliBapir/
archive.org/details/@alibapir
AliBapir/
AliBapir

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسە لە بیست (٢٠) ئایەت پێك دێ، ئایەتەكانی: (٢٦ - ٤٥)، لە سێ ئایەتی سەرەتایاندا، واتە: (٢٦ - ٢٨)، ئاماژەیەكی بە هەڵوێستی ئیبراهیم (**خَلِیلُ اللە**) ؈ كراوە، كە چۆن حاشای لە پەرستراوەكانی بابی و گەلەكەی كردوەو، خۆی بۆ پەرستنی خوا ؇ یەكلاكردۆتەوە، پاشان ئەو خوا بە یەكگرتنەی كردۆتە میرات و، وشەیەكی بەردەوام لە وەچەكەیدا.

دوایی خوا ؇ باسی هەڵوێستی نەرێنییانەی گەل و كۆمەڵگای پێغەمبەری خاتەم (موحەممەد)ی ﷺ كردوە، لە بەرانبەر پێغەمبەرو قورئاندا، كە قورئانیان بە جادوو داناوەو، خۆزگەشیان خواستوە قورئان بۆ پیاوێكی مەزن، لە یەكێك لە دوو شارە ناودارەكاندا، مەككەو **طائیف** دابەزیبایە، لە جیاتی موحەممەد ﷺ، ئنجا خوا ؇ بەو بۆنەوە، باسی ئەوە دەكات، كە ژیانی دنیا لە لای زۆر كەم بایەخە -لە ڕووە ماددییەكەیەوە- ئەگەر لەبەر ئەوە نەبووایە، خەڵك تێكڕا بێبڕوابن و هەموویان وەسەر كوفر بگەڕێن، بێبڕوایانی یەكجار ساماندارو، هەبووتر لەوەی كە هەن، دەكرد.

پاشان باسی ئەوە دەكات، كە هەر كەس لە ئاست یادی خوادا، كوێرو كوتربێ و خۆی گێل بكات، خوا شەیتانێكی گومڕاكەری بۆ دەڕەخسێنێ، كە هەمیشە لەگەڵیدا دەبێ و، دنەدنەی دەدا بۆ خراپە.

دوایی چەند ڕێنماییەكی گەورەو گرنگ، بە پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ ڕادەگەیەنێ، وێڕای خستنەڕووی چەند ڕاستییەكی مەزن.

لە كۆتاییشدا پێی ڕادەگەیەنێ، كە لە پێغەمبەرانی پێشوو بپرسێ: ئایا خوا ؇ پێشتر پەرستراوانێكی داناون، لە جیاتی وی بپەرسترێن؟ كە وەڵامەكە

دیارەو خوا ﷻ لەسەر زمانی هیچ کام لە پێغەمبەران (عَلَیهِمُ الصَّلاةُ وَالسَّلَام)، نەیفەرمووەو، نەیناردوە، جگە لە خوا ﷻ بپەرسترێ و بەندایەتیی بۆ بکرێ.

﴿ وَإِذۡ قَالَ إِبۡرَٰهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوۡمِهِۦٓ إِنَّنِي بَرَآءٞ مِّمَّا تَعۡبُدُونَ ﴿٢٦﴾ إِلَّا ٱلَّذِي فَطَرَنِي
فَإِنَّهُۥ سَيَهۡدِينِ ﴿٢٧﴾ وَجَعَلَهَا كَلِمَةَۢ بَاقِيَةٗ فِي عَقِبِهِۦ لَعَلَّهُمۡ يَرۡجِعُونَ ﴿٢٨﴾ بَلۡ مَتَّعۡتُ
هَٰٓؤُلَآءِ وَءَابَآءَهُمۡ حَتَّىٰ جَآءَهُمُ ٱلۡحَقُّ وَرَسُولٞ مُّبِينٞ ﴿٢٩﴾ وَلَمَّا جَآءَهُمُ ٱلۡحَقُّ قَالُواْ هَٰذَا
سِحۡرٞ وَإِنَّا بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴿٣٠﴾ وَقَالُواْ لَوۡلَا نُزِّلَ هَٰذَا ٱلۡقُرۡءَانُ عَلَىٰ رَجُلٖ مِّنَ ٱلۡقَرۡيَتَيۡنِ عَظِيمٍ
﴿٣١﴾ أَهُمۡ يَقۡسِمُونَ رَحۡمَتَ رَبِّكَۚ نَحۡنُ قَسَمۡنَا بَيۡنَهُم مَّعِيشَتَهُمۡ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَاۚ وَرَفَعۡنَا
بَعۡضَهُمۡ فَوۡقَ بَعۡضٖ دَرَجَٰتٖ لِّيَتَّخِذَ بَعۡضُهُم بَعۡضٗا سُخۡرِيّٗاۗ وَرَحۡمَتُ رَبِّكَ خَيۡرٞ مِّمَّا
يَجۡمَعُونَ ﴿٣٢﴾ وَلَوۡلَآ أَن يَكُونَ ٱلنَّاسُ أُمَّةٗ وَٰحِدَةٗ لَّجَعَلۡنَا لِمَن يَكۡفُرُ بِٱلرَّحۡمَٰنِ
لِبُيُوتِهِمۡ سُقُفٗا مِّن فِضَّةٖ وَمَعَارِجَ عَلَيۡهَا يَظۡهَرُونَ ﴿٣٣﴾ وَلِبُيُوتِهِمۡ أَبۡوَٰبٗا وَسُرُرًا
عَلَيۡهَا يَتَّكِـُٔونَ ﴿٣٤﴾ وَزُخۡرُفٗاۚ وَإِن كُلُّ ذَٰلِكَ لَمَّا مَتَٰعُ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَاۚ وَٱلۡأٓخِرَةُ
عِندَ رَبِّكَ لِلۡمُتَّقِينَ ﴿٣٥﴾ وَمَن يَعۡشُ عَن ذِكۡرِ ٱلرَّحۡمَٰنِ نُقَيِّضۡ لَهُۥ شَيۡطَٰنٗا فَهُوَ لَهُۥ قَرِينٞ
﴿٣٦﴾ وَإِنَّهُمۡ لَيَصُدُّونَهُمۡ عَنِ ٱلسَّبِيلِ وَيَحۡسَبُونَ أَنَّهُم مُّهۡتَدُونَ ﴿٣٧﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَنَا قَالَ
يَٰلَيۡتَ بَيۡنِي وَبَيۡنَكَ بُعۡدَ ٱلۡمَشۡرِقَيۡنِ فَبِئۡسَ ٱلۡقَرِينُ ﴿٣٨﴾ وَلَن يَنفَعَكُمُ ٱلۡيَوۡمَ إِذ
ظَّلَمۡتُمۡ أَنَّكُمۡ فِي ٱلۡعَذَابِ مُشۡتَرِكُونَ ﴿٣٩﴾ أَفَأَنتَ تُسۡمِعُ ٱلصُّمَّ أَوۡ تَهۡدِي ٱلۡعُمۡيَ وَمَن
كَانَ فِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٖ ﴿٤٠﴾ فَإِمَّا نَذۡهَبَنَّ بِكَ فَإِنَّا مِنۡهُم مُّنتَقِمُونَ ﴿٤١﴾ أَوۡ نُرِيَنَّكَ
ٱلَّذِي وَعَدۡنَٰهُمۡ فَإِنَّا عَلَيۡهِم مُّقۡتَدِرُونَ ﴿٤٢﴾ فَٱسۡتَمۡسِكۡ بِٱلَّذِيٓ أُوحِيَ إِلَيۡكَۖ إِنَّكَ عَلَىٰ
صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ﴿٤٣﴾ وَإِنَّهُۥ لَذِكۡرٞ لَّكَ وَلِقَوۡمِكَۖ وَسَوۡفَ تُسۡـَٔلُونَ ﴿٤٤﴾ وَسۡـَٔلۡ مَنۡ أَرۡسَلۡنَا
مِن قَبۡلِكَ مِن رُّسُلِنَآ أَجَعَلۡنَا مِن دُونِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ءَالِهَةٗ يُعۡبَدُونَ ﴿٤٥﴾ ﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{(ئەی موحەممەد) یادیش بکەوە کاتێك ئیبراهیم بە بابی و گەلەکەی گوت: بێگومان من لەوەی دەیپەرستن، بێزارو دوورم ﴿٢٦﴾ (هیچ شتێك ناپەرستم)، جگە لەو کەسەی وەدیهێناوم، بە دڵنیایی ئەو ڕاستە ڕێم دەکات ﴿٢٧﴾ ئەو قسەیەشی کردە وشەیەکی بەردەوام لە وەچەکەیدا، بەڵکو (لە ڕێی چەوت) بگەڕێنەوە (و لەسەر ڕاستە شەقام بەردەوام بن) ﴿٢٨﴾ (منیش لادەرانی وەچەکەیم لە نێو نەبرد)، بەڵکو ئەوانەو باب و باپیرانیشیانم (لە ژیاندا) بەهرەمەند کردن، هەتا هەق و پێغەمبەرێکی ڕۆشنیان بۆ هات ﴿٢٩﴾ (کەچی) کاتێك هەق (قورئان)یان بۆ هات، گوتیان: ئەمە جادوویەو ئێمە پێی بێبڕواین ﴿٣٠﴾ هەروەها گوتیان: دەبووایە ئەم قورئانە، دابەزیبایە سەر پیاوێکی مەزن لە دوو ئاوەدانییەکان (مەککەو تائیف)دا ﴿٣١﴾ ئایا ئەوان بەزەیی پەروەردگارت دابەش دەکەن؟ ئێمە لە ژیانی دنیادا بژیوو گوزەرانیمان، لە نێواندا دابەشکردووەو، هەندێکیانمان بە چەندان پلە بەسەر هەندێکیاندا بەرز کردوە، تاکو هەندێکیان هەندێکیان بەکاربێنن (و بیانکەنە کارپێکراو)، بەزەیی پەروەردگاریشت لەوەی کۆی دەکەنەوە (لە ماڵ و سامان) باشترە ﴿٣٢﴾ ئەگەر لەبەر ئەوەش نەبووایە، خەڵك ببنە یەك کۆمەڵ (ی خڕ بووەوە لەسەر کوفرو هەموویان وەسەر کوفر بگەڕێن)، ئەوانەی بێبڕوان بە (خوای) بە بەزەیی، سەربانی خانووەکانیانمان بۆ دەکردنە زیو، هەروەها ئەو پەیژانەش کە پێیاندا سەردەکەون، (بۆمان دەکردنە زیو) ﴿٣٣﴾ دیسان بۆ ماڵەکانیان و دەرگاکانیان و تەختانێك کە لەسەریان پاڵدەدەنەوە (لە زیو) بۆمان دەڕەخساندن ﴿٣٤﴾ هەروەها زێڕو ڕازاوەیی(مان بۆ دەستەبەر دەکردن)و، هەموو ئەوەش تەنیا بەهرەو ڕابواردنی ژیانی دنیایەو، (مەنزڵگای) کۆتایی لەلای پەروەردگارت بۆ پارێزکارانە ﴿٣٥﴾ هەر کەسیش لە

ئاست (قورئانی) بیرخەرەوەی (خوای) بە بەزەیی دا، خۆی کوێرو گێل بکات، شەیتانێکی بۆ دەڕەخسێنین، بۆی دەبێتە هاودەم ﴿٣٦﴾ ئنجا ئەوان (شەیتانەکان) لە ڕێ (ی خوا) لایان دەدەن، کەچی پێیان وایە، ڕێ ڕاستگرتوون ﴿٣٧﴾ هەتا کاتێك (یەکێکیان) هاتە لامان (لە ڕۆژی دوایی دا) گوتی: خۆزگە نێوان من و نێوان تۆ (ئەی شەیتان)، دووریی خۆرهەڵات و خۆرئاوا بووایە، چونکە (تۆی) خراپترین هاوەڵ ﴿٣٨﴾ (پێیان دەگوترێ:) چونکە ستەمتان کردوە، ئەمڕۆ هاوبەشییتان لە سزاو ئازاردا، هەرگیز سوودتان پێناگەیەنێ ﴿٣٩﴾ (ئەی موحەممەد!) ئایا تۆ بەکەڕان دەبیستێنی؟ یان ڕێنمایی کوێران دەکەی؟ هەروەها کەسێك کە لە گومڕاییەکی ئاشکرادا بێ (بۆت دەهێنرێتە دەر)؟ ﴿٤٠﴾ ئنجا ئەگەر نەتهێڵین، بێگومان ئێمە تۆڵەستێنین لێیان ﴿٤١﴾ یان ئەگەر ئەوەی بەڵێنمان پێیان داوە، (هەڕەشەمان پێی لێیان کردوە)، پێشانت بدەین، بە دڵنیایی ئێمە تواناداریین بەسەریاندا (لە هەردوو حاڵدا دا سزادانیان مسۆگەرە) ﴿٤٢﴾ کەواتە: توند دەست بەو (پەیام)ەوە بگرە، کە بۆ لات سروشکراوە، مسۆگەر تۆ لەسەر ڕێیەکی ڕاستی ﴿٤٣﴾ بەڕاستییش ئەو (قورئانە) بیرخەرەوەیە بۆ تۆو خەڵکەکەت و، لەمەودواش لێتان دەپرسرێتەوە (چۆنتان مامەڵە لەگەڵدا کردوە)؟ ﴿٤٤﴾ لەو پێغەمبەرانەشمان بپرسە کە بەر لە تۆ ناردوومانن: ئایا هیچ پەرستراوانێکمان داناون، کە جگە لە (خوای) بە بەزەیی بپەرسترێن؟! ﴿٤٥﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(بَرَآءٌ): (أَصْلُ البُرْءِ، والبَرَاءَةِ وَالتَبَرِّي: التَقَصِّي مِمَّا يُكْرَهُ مُجَاوَرَتُهُ، والبَرَءُ مَصْدَرُ: البَرَاءَة)، واتە: (بُرْء)و (بَرَاءَة)و (تَبَرِّي)، هەرسێکیان واتە: دووریی لە شتێك، کە نیزیکی لێی، شتێکی نەویستراو بێ، وشەی: (بَرَء) چاوگە بە مانای (بَرَاءَة)، دووریی، حاشا لێکردن.

(عَقِبِهِۦ): (العَقِبُ مُؤَخَّرُ الرِّجْلِ، وَآسْتُعِيرَ لِلوَلَدِ، وَوَلَدِ الوَلَد)، (عَقِبْ) بە مانای پاژنە پێ دێ، بەڵام خوازراوەتەوە بۆ ڕۆڵەو، ڕۆڵەی ڕۆڵە، ئنجا کوڕ بێ، یان کچ، (يُقَالُ جَاءَ فِي عَقِبِ الشَّهْرِ أي: آخِرِه)، ئەگەر بگوترێ: لە عەقیبی مانگەکەدا هات، واتە: لە کۆتایی مانگدا هات.

(قَسَمْنَا): دابەشمان کردوە، (القَسْمُ إِفْرَازُ النَّصِيبِ، قَسَمْتُ كَذَا قَسْماً وَقِسْمَةً: وَزَّعْتُهُ)، (قَسْم): بریتیە لە دیارییکردنی پشك و بەش، دەگوترێ: (قَسَمْتُ كَذَا)، ئەو شتەم دابەش کرد، ئنجا (قَسْماً وَقِسْمَةً)، هەردووکیان چاوگن، واتە: دابەشکردن.

(مَّعِيشَتَهُمْ): (المَعِيْشَةُ: مَا يُتَعَيَّشُ بِهِ، وَالعَيْشُ: الحَيَاةُ المُخْتَصَّةُ بِالحَيْوَان)، (مَعیشة) بریتیە لەوە کە مرۆڤ، پێی دەژی، (عَیش): بریتیە لەو ژیانەی تایبەتە بە ژیاندارانەوە، بۆیە وشەی (مَعِيْشَة)، دەگونجێ بڵێی: بژیو، دەشگونجێ بڵێی: گوزەران، واتە: شتێك کە ژیانی مرۆڤ پێی دەگوزەرێ.

(سُخْرِيًّا): (السُّخْرِيُّ: الَّذِي يُقْهَرُ فَيَتَسَخَّرُ بِإِرَادَتِهِ)، کەسێك کە لایەنێکی دیکە، دەیخاتە ژێر ڕکێفی خۆیەوەو، ئەویش بەکاردەهێنرێ بە ویستی خۆی، (التَّسْخِيرُ: سِيَاقَةٌ إلى الغَرَضِ المُخْتَصِّ بِهِ قَهْراً)، (تَسْخِير): بریتیە لە لێخوڕینی شتێك، بەرەو

ئـەو مەبەسـتە تایبەتـەی، کـە لێـی ویسـتراوە، بـەڵام بـە شـێوەیەك کـە ویسـتی خـۆی لـە ئـارادا نەبـێ، (تَسـخِير) واتـە: ڕامکـردن و، دەسـتەمۆ کـردن و، مـل پێکـەچ کـردن.

(لِبُيُوتِهِمْ): (أَصْـلُ البَيْـتِ: مَـأْوَى الإِنْسَـانِ بِاللَّيْـلِ، بَـاتَ أَي: أَقَـامَ بِاللَّيْـلِ، وَالبَيْـتُ: المَسْكَنُ)، (بَيـت) لـە ئەسـڵدا ئـەو شـوێنەیە کە مـرۆڤ بە شـەوێ، تێیـدا دەحەوێتەوە، دەگوتـرێ: (بَـاتَ أَي: أَقَـامَ بِاللَّيـل)، بـە شـەوێ مایـەوە، (ظَـلَّ) بـە ڕۆژێ لـەو شـوێنە بـوو، یاخـود ئـەو کارەی کـرد، کەواتـە: (بَيـت) واتـە: مەسـکەن، شـوێنی سـوکنا، شـوێنی تێـدا نیشـتەجێ بـوون.

(سُقُفًا): (جَمْعُ السَّـقْف)، (سَـقف) بـە (سُـقُف) کـۆ دەکرێتـەوە، (السَّـمَاءُ: البَيْـت)، (سـماء) سـەربانی خانـوو، نـەك هـەر دیـوی دەرێـی، دیـوی نێـوەو دیـوی دەرەوە، پێـی دەگوتـرێ: سـەقف.

(وَمَعَارِجَ): (أَي: مَصَاعِـد، عَـرَجَ: مَـشَى مِشْـيَةَ العَـارِجِ، وَعَـرِجَ: صـارَ ذَلِـكَ خِلْقَـةً لَـهُ)، (مَعَـارِج) کـۆی (مِعـرَاج)ە، واتـە: (مَصْعَـد) کـە بـە (مَصَاعِـد) کـۆ دەکرێتـەوە، بـە پەیـژەو قادرمـە دەگوتـرێ، هـەر شـتێك مـرۆڤ پێیـدا سـەردەکەوێ، بـۆ سـەربان، یاخـود بـۆ شـوێنی بـەرز، دەگوتـرێ: (عَـرَجَ) واتـە: وەك ڕۆیشـتنی شـەل، ڕۆیـی، بـەڵام (عَـرِجَ) واتـە: ڕۆیشـت بـە شـێوەیەك، ئـەو جـۆرە ڕۆیشـتنە کـە شـەلییە، تێیـدا بۆتـە خەسـڵەتێکی بنەڕەتیـی، یـانی: (عَـرَجَ) خـۆی شـەلاند، (عَـرِج) بەشـەلیی ڕۆیـی، شـەلییەکی بـەردەوام.

(يَظْهَرُونَ): (أَي: يَصْعَـدُون، ظَهَـرَ عَلَيْـهِ: غَلَبَـهُ)، (يَظهَـرُون) لێـرەدا بـە مانـای (يَصْعَـدُون) یـانی: سـەردەکەون، ئەگەرنـا (ظَهَـرَ عَلَيْـهِ)، واتـە: بەسـەریدا زاڵ بـوو.

(وَسُرُرًا): (جَمعُ أَسِرَّة وَهِـيَ جَمْـعُ سَرِيـر)، (سُرُر) کـۆی (أَسِرَّة)یـە، (أَسِرَّة)ش کـۆی (سَريـر)ە، واتـە: تەخـت، تەختێـك کـە مـرۆڤ لەسـەری ڕادەکشـێ، یـان ئیسـڕاحەت دەکات، دەگونجـێ ئێسـتا بـەو قەنەفـەو شـتانە بگوتـرێ، کـە خەڵـك لەسـەریان پـاڵ دەداتـەوە.

(يَتَّكِـُٔونَ): (الإتِّـكَاءُ وَالتَّـوَكُّأ: التَّحَامـلُ عَـلَى الـشَّيء)، (إتِّـكاء وتـوكّأ) بریتیـە لـەوە، کـە ئینسـان سـەنگی خـۆی بداتـە سـەر شـتێك، بـە کوردیـی: شـان دادان، یاخـود پاڵدانـەوە.

(وَزُخْرُفًا): (الزخـرف: الذَّهَـبُ والزِّينَـةُ وَالأَمْتِعَـةُ وَالأثَـاثُ، وَالنَّقْـشُ)، وشـەی (زُخـرُف): بـە مانـای زێـڕ هاتـوەو، بـە مانـای جوانیـی هاتـوەو، بـە مانـای کەلوپەلـی مـاڵ هاتـوەو، بـە مانـای نەخـش و نیـگار هاتـوە، دەگوتـرێ: (زَخْرَفْـتُ الـدَّارَ أي: زَيَّنْتُهَـا)، ماڵەکـەم ڕازانـدەوەو، نەخـش و نیـگارم تێـدا دروسـت کـرد.

(يَعْشُ): واتـە: خـۆی کوێـر بـکات، دەگوتـرێ: (عَشَـوتُ إلى النَّـارِ أي: قَصَدتُهَـا، وَعَشَـيْتُ عَنْهَـا: أَعْرَضْـتُ، والعَشَـا: ظُلْمَـةٌ تَعْـتَرِضُ فِي العَـينِ، يُقَـالُ: رَجُـلٌ أَعْـشَى وَامْـرَأَةٌ عَشْـوَاء، يَخْبِـطُ خَبـطْ عَشْـوَاء)، واتـە: (عَشَـوْتُ إلى النَّـار)، ڕووم لـە ئاگرەکـە کـرد، (عَشَـيْتُ عَنْهَـا) ڕووم لـێ وەرگێـڕا، ﴿ وَمَن يَعْشُ عَن ذِكْرِ ٱلرَّحْمَٰنِ ﴾، هـەر کەسـێك ڕوو وەربگێـڕێ لـە یادخـەرەوەی خـوای بـە بەزەیـی، یاخـود لـە ئاسـتیدا خـۆی کوێـر بـکات، خـۆی لـێ گێـل بـکات، (العَشَـا)، بریتیـە لـە تاریکییـەك کـە دێتـە بەرچـاو و ڕێـی دیـتن دەگـرێ، (رَجُـلٌ أَعْـشَى وَامْـرَأَةٌ عَشْـوَاء)، پیاوێـك کـە بـە تایبـەت بـە شـەو نەبینـێ، پێـی دەگوتـرێ: شـەو کوێـر، پێـی دەگوتـرێ: (أَعْـشَى)، کتێبێـك هەیـە (صُبْحُ الأَعْـشَى)، بەرەبەیانـی بابـای شـەو کوێـر، کـە بەشـەو نابینـێ، (إمْـرَأَةٌ عَشْـوَاء)، بـۆ ئافرەتـە، ئافرەتـی شـەوکوێر، هـەر بۆیـە لـە پەنـدی عەرەبییـدا هاتـوە، دەڵـێ: (فُـلانٌ يَخْبِـطُ خَبـطْ عَشْـوَاء)، فڵانکـەس قسـە دەکات، یـان کارێـك دەکات، بـێ ئـەوەی بەرپێـی خـۆی ببینـێ، وەك چـۆن ئافرەتـی شـەوکوێر، دەڕوات و بـەدەرو دیـواران دەکـەوێ.

(نُقَيِّضْ): (نُهَيِّء) بۆی ئامادەو ساز دەکەین، بۆی دەڕەخسێنین.

(قَرِينٌ): (أي: مُلَازِم، وَصَاحِـب)، کەسێك کـە بـەردەوام لەگەڵیەتیـی و هاوەڵیەتیـی، هـاوڕاز، هـاودەم.

﴿لَذِكۡرٞ لَّكَ﴾: (ذِكْـر): هـەم بـە مانـای نـاو و ناوبانـگ، هـەم بـە مانـای بیرخـەرەوە دێ، (أي: شَرَفٌ وَمُذَكِّـرٌ)، واتـە: نـاوو ناوبانگـەو، بیرخەرەوەشـە، مەبەسـت پێـی قورئانـی بـەرزی بەپێـزە.

هۆی هاتنە خوارەوەی ئایەتەکان

هـۆی هاتنـە خـوارەوەی ئـەم ئایەتـە موبارەکـەی کـە دەفەرمـوێ: ﴿وَقَالُواْ لَوۡلَا نُزِّلَ هَٰذَا ٱلۡقُرۡءَانُ عَلَىٰ رَجُلٖ مِّنَ ٱلۡقَرۡيَتَيۡنِ عَظِيمٍ ٣١﴾، لـەو بـارەوە چەنـد ڕیوایەتێـك هاتـوون، ئێمـە ئـەو ڕیوایەتەیـان دێنیـن، کـە لـە ڕووی سـەنەدەوە لە هەموویان باشترە:

(عَـنْ قَتَـادَةَ قَـالَ: الرَّجُـلُ: الوَلِيـدُ ابْـنُ المُغِيرَةِ، قَـالَ لَـوْ كَانَ مَا يَقـولُ مُحَمَّـدُ حَقـاً، أُنْـزِلَ عَـلَيَّ هَـذَا القُـرْآنُ، أَو عَـلَى أَبِي مَسْـعُودِ الثَّقَفِـي، وَالقَرِيَتَـانِ الطَّـائِفُ وَمَكَّـة، وَأَبُـو مَسْـعُودِ الثَّقَفِـي مِـنَ الطَّـائِف وآسْـمُهُ: عُـروَةُ ابـن مَسْـعُودٍ)، (أخرَجَـهُ عَبدُالـرَّزَاق في تَفسِـيرِهِ، ج٢، ص١٩٦، وَالطَّـبَري في جامِـع البَيَـان برقـم: ٣٠٨٨١، وَعَبـدُ بِـن حُمَيـد فـي تَفسِـيرِهِ كَـما في فَتحُ البَـاري: ج٦، ص٣١٥، قَـالَ مُؤَلِّفـا الإستِيعاب فـي بَيَـانِ الأَسـبَاب، قُلْنَـا: وَهُـوَ مُرْسَـلٌ صَحِيـحٌ الإسْـنَادِ، وَذَكَـرَهُ السـيوطي في الـدُّرُ المَنثُـور: ج٧، ص٣٧٥، وَ زادَ نِسـبَتَهُ لابـنِ المُنـذِر وَ ابـن أَبِي حَاتَـم)[1].

واتـە: قەتـادە (کـە یەکێکـە لـە زانایانـی شـوێنکەوتووان، دوای هـاوەڵان خـوا لێیـان ڕازی بـێ) گوتوویەتـی: ئـەو پیـاوە کـە ئـەو قسـەیەی کـرد: ﴿وَقَالُواْ لَوۡلَا نُزِّلَ هَٰذَا ٱلۡقُرۡءَانُ عَلَىٰ رَجُلٖ مِّنَ ٱلۡقَرۡيَتَيۡنِ عَظِيمٍ ٣١﴾، وەلیـدی کـوڕی موغیـرە بـوو، کـە یەکێـك بـووە لـە زلـە زلـە بێبڕوایـەکانی مەککـەو، گوتـی: ئەگـەر ئـەوەی موحەممـەد دەیڵـێ هـەق بووایـە، ئـەم قورئانـە بـۆ سـەر مـن دادەبـەزی، یاخـود بـۆ سـەر ئەبـوو مەسـعوودی سـەقەفیی، دوو شـارەکانیش تائیـف و مەککـە بـوون، ئەبـوو مەسـعوودی سـەقەفییش، لـە تائیـف بـووەو نـاوی عـوروەی کـوڕی مەسـعوود بـووە.

---

(١) الإستِيعاب فـي بَيَانِ الأَسبَاب: ج٣، ص١٩٦ و ١٩٧.

مانای گشتیی ئایەتەکان

خـوای زانـاو کارزان لـەم سـووڕەتە موبارەکـەدا، وەك پێشـتر گوتمـان: ئامـاژە دەکات بـە سـێ لـە پێغەمبـەران (عَلَيْهِـمُ الصَّـلَاةُ وَالسَّـلَام)و، هەڵوێسـتیان لـە بەرانبـەر خـوا بـە یەکگرتنـدا، کـە بریتـی بـووە لـە تەبەنیـی کردنـی خـوا بـە یەکگرتـن، پاشـان بەرپەرچدانەوەیـان بـۆ شـیرك و هاوبـەش بـۆ خـوا دانـان، کـە یەکەمیـان ئیبراهیمـە ، دووەمیـان مووسـایە ، سێیەمیشـیان عیسـایە .

باسـکردنی ئـەم سـێ پێغەمبـەرە (عَلَيْهِـمُ الصَّـلَاةُ وَالسَّـلَام)، کـە باسـی ئیبراهیـم سـێ ئایەتـی بـۆ تەرخانکـراون و، باسـی مووسـا یـازدە (١١) ئایـەت و، هـی عیسـاش نـۆ (٩) ئایـەت و بـە هـەر سـێکیان: بیسـت و سـێ (٢٣) ئایەتیـان بـۆ تەرخانکـراون، لـە کـۆی ئـەو (٨٩) ئایەتـەی ئـەم سـووڕەتەیان لـێ پێـك دێ، حیکمەتەکـەی ئەوەیـە کـە خـوا ﷻ بـە پێغەمبـەری خاتـەم ﷺ دەفەرمـوێ: ئـەو حاڵەتـەی تـۆ تێیـدای کـە لەگـەڵ ئەهلـی کوفـرو شـیرکدا، بەرەنگاربوویـەوەو ئەوانـە بـە شـێوەی ناشایسـتەو بـێ نەزاکـەت لەگـەڵ تـۆدا دەدوێـن، بـە شـێوەیەك کـە شایسـتەی پایـەی بـەرزی تـۆ نیـە، مامەڵـەت لەگـەڵ دا دەکـەن، تەنیـا تـۆ وانـی، بەڵکـو ئیبراهیمـی باپیرەشـت هەر وابـووە، مووسـاش هـەر وابـووەو، لەگـەڵ فیرعەونییەکانـدا، هەروەهـا عیسـاش هـەر وابـووە، ﴿ وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِۦٓ إِنَّنِى بَرَآءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ ﴾، واتـە: یـاد بکـەوە ئـەی موحەممـەد! ﷺ کاتێـك ئیبراهیـم ، بـە بابـی و بـە گەلەکـەی فەرمـوو: بـە دڵنیایـی مـن دوور و بێـزارم لـەوەی ئێـوە دەیپەرسـتن، واتـە: ئـەوەی جگـە لـە خـوا ﷻ دەیپەرسـتن، مـن دوورو بێـزارم و حاشـای لـێ دەکـەم.

﴿ إِلَّا ٱلَّذِى فَطَرَنِى فَإِنَّهُۥ سَيَهْدِينِ ﴾، هیـچ شـتێك ناپەرسـتم جگـە لـەو زاتـەی، منـی هێناوەتـە دی، منـی داهێنـاوە، بۆیـەش بـەس ئـەو دەپەرسـتم، چونکە ڕاستەڕێم دەکات، هـەم ڕێـم پێشـان دەدات و، هـەم ڕاسـتە ڕێـم دەکات، ڕێـم پێشـان دەدات،

کە چۆن بەندایەتیی بۆ ئەو بکەم، ڕاستە ڕێشم دەکات و یارمەتییم دەدات، چۆن ئەو ڕێیە ڕاستە بگرم.

﴿ وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقِبِهِۦ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴾، ئیبراهیم ﷺ ئەو وشەیەی خوا بە یەکگرتن و ڕەفزکردنی شیرك) کردە شتێکی بەردەوام لە وەچەکەیدا، بەڵکو بگەڕێنەوە، واتە: ئەوانەیان کە لایانداوە بگەڕێنەوە، یاخود: بەڵکو هەمیشە عادەتیان وابێ، بۆ لای خوا بگەڕێنەوە، چونکە گەڕانەوە بۆ لای خوا، مەرج نیە تەنیا لە کوفرو شیرکەوە بێ، بەڵکو جاری وا هەیە، ئینسان لە تاعەتێکی کەمترەوە، بەرەو تاعەتێکی زیاتر، لە پابەندییەکی کەمتر، بەرەو پابەندییەکی باشتر، بۆ لای خوا دەگەڕێتەوە، بۆیە گەڕانەوە بۆ لای خوا، خاڵی هاوبەشی هەموو ئەهلی ئیمانە.

ئەم سێ ئایەتە موبارەکە، هەروا بە کورتیی ئاماژەیان کرد، بە هەڵوێستی ئیبراهیم ﷺ لە بەرانبەر بابی و گەلەکەیدا، کەواتە: ئەی موحەممەد! ﷺ هەروەها ئەی شوێنکەوتووانی موحەممەد تاکو ڕۆژی دوایی! ئێوەش ئەگەر باب و باپیرانتان، نیزیکترین کەستان کە بابەو، دایکە، هەروەها خۆشەویسترین کەستان، کە خەڵك و قەومتانن، لەگەڵتاندا سازگار نەبوون، بۆ تەنیا بەندایەتیی کردن بۆ خواو، ڕێی ڕاستی خوا گرتن، ئێوە دەستبەرداری تەنیا خوا پەرستیی خۆتان مەبن و، بۆ هیچ شتێك سازش مەکەن و، دامەبەزن لەو ڕێیە ڕاستەی کە خۆتان گرتووتانە.

لەو ڕووەوەش ئیبراهیم ﷺ بکەنە سەرمەشقی خۆتان، کە ئاوا زۆر بە زەقیی و بە ڕوونیی و ڕاشکاویی، بەبێ منجە منج، بە بابیشی گوتوەو، بە گەلەکەیشی گوتوە: من بەرییم و بێزارم لەوەی ئێوە دەیپەرستن، جگە لەو زاتەی منی هێناوەتە دی، هیچی دیکە ناپەرستم و، بەس ئەویش ڕێم پێشان دەدات، هەم ڕێی بەندایەتیی کردن بۆ خوا، لە ژیانی تاکییم، لە ژیانی خێزانییم، لە ژیانی

کۆمەڵایەتییم، لە ژیانی سیاسییمدا، بە گشتیی لە هەموو ڕوویەکەوە ئەو ڕێی ڕاستم پێشان دەدات و دەمخاتە سەر ڕاستە ڕێ، وەك چۆن ئیبراهیم ﷺ ئەو ڕێبازە ڕاستەی هێندە بەلاوە گرنگ بوو، کە کردیە میراتیش و، کردیە وشەیەکی بەردەوام لە وەچەکەیدا، ئێوەش هەر وابن، ئێوەش ئەو ڕێیە، هەم خۆتان تەبەننیی بکەن و، هەم هەوڵ بدەن دەوروبەرتان و وەچەو ڕۆڵەکانیشتان تەبەننیی بکەن.

﴿ بَلْ مَتَّعْتُ هَٰٓؤُلَآءِ وَءَابَآءَهُمْ حَتَّىٰ جَآءَهُمُ ٱلْحَقُّ وَرَسُولٌ مُّبِينٌ ﴾، (بَـل): (لـلإضرَاب **الإنتِقـالي**)، (بَـلْ) بـۆ گواستنەوەو هەڵکشینە، واتـە: ئەوانـەی لـە وەچـەی ئیبراهیـم ﷺ کـە ئـاوا ئامۆژگاریـی کردبوون و ڕایسپارد بوون، کاتێك لایاندا، بەهۆی لادان و تاوانیانـەوە نەمفەوتانـدن، بەڵکـو ئـەوان و بـاب و باپیرانیشـیانمان بەهرەمەنـد کـردو، لـە ژیانـدا هێشـتماننەوە، نـازو نیعمەتـی دنیامـان بـۆ ڕەخسـاندن، ﴿ حَتَّىٰ جَآءَهُمُ ٱلْحَقُّ وَرَسُولٌ مُّبِينٌ ﴾، تاکـو هەقیـان بـۆ هـات، کـە لـە قورئانـدا بەرجەسـتەیە، ﴿ وَرَسُولٌ مُّبِينٌ ﴾، هەروەهـا پێغەمبەرێکـی ڕوونکەرەوەیـان بـۆ هـات، ڕوونکـەرەوە بـۆ حاڵـی خـۆی و بـۆ پەیامـی خـۆی، یاخـود: پێغەمبەرێکـی ڕوون و ڕۆشـن، کـە هـەر کەسـێك تەماشـای بـکات، دەزانـێ پێغەمبـەرو ڕەوانەکـراوی خوایـە.

﴿ وَلَمَّا جَآءَهُمُ ٱلْحَقُّ قَالُوا۟ هَٰذَا سِحْرٌ وَإِنَّا بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴾، کاتـی هەقیـان بـۆ هـات، (ئـەو هەقـەی خـوا ﷻ بـە پێغەمبـەری خاتەمـدا ﷺ ناردوویەتـی، کـە لـە قورئانـدا بەرجەسـتەیە)، گوتیـان: ئەمـە جادوویـەو ئێمـە پێـی بێبڕوایـن.

﴿ وَقَالُوا۟ لَوْلَا نُزِّلَ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنَ ٱلْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ ﴾، بـە نسـبەت قورئانـەوە، تۆمەتباریـان کـرد، کـە ئـەوە جادوویـەو، ئـەوان پێـی بێبـڕوان، بـە نسبەت پێغەمبەریشـەوە ﷺ گوتیـان: دەبوایـە ئـەم قورئانـە دابەزیبایـە سـەر پیاوێکـی مـەزن، لـە دوو ئاوەدانییـە گەورەکـەدا، ئنجـا مـەرج نیـە، تەنیـا دوو پیاویـان مەبەسـت بووبـن، لـە هـەر کام لـەم دوو شـارەدا، بەڵکـو پیاوێکـی مـەزن، لـە یەکێك لـەو دوو

شارەدا، چونکە زۆربەی توێژەرەوان، هەر باسی دووان دەکەن، بۆ وێنە: وەلیدی کوڕی موغیرەو مەسعوودی کوڕی عوروەی سەقەفیی، یەکەمیان لە مەککەو، ئەوی دیکە لە تائیف، بەڵام ئایەتەکە ئەوە ناگەیەنێ، کە ئاماژە بێ بە دوو پیاوان، بەڵکو ئاماژەیە بە پیاوێکی مەزن، لە یەکێك لەو دوو شارانەدا، کە دیارە جگە لەو دووانەش، خەڵکی دیکەشی لێ هەبووە، کە بە پێوەری ئەوان مەزن بووە، پیاوی مەزنیش لە لای ئەوان ئەوە بووە، سامانی زۆر بێ و، قەڵەباڵغیی بە دەورەوە هەبێ و، دەسەڵاتی هەبێ، پێوەری ئەوان بەو شێوەیە بووە، واتە: ئەو موحەممەدە ﷺ کە لە ڕووی سەروەت و سامانەوە زۆر دەستی پڕ نیەو، لە ڕووی خزم و کەس و قەومەوە، یاخود شوێنکەوتووانەوە، دەوری زۆر قەڵەباڵغ نیە، خەڵکی زۆر بە دەوری خۆیەوە کۆنەکردۆتەوە، شایستەی ئەوە نەبوو، کە ئەو قورئانەی دابەزێتە سەری!!

خواش ﷻ وەڵامێکی زۆر ددان شکێنیان دەداتەوە، دەفەرموێ: ﴿ أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ ﴾، ئایا ئەوان بەزەیی پەروەردگارت دابەش دەکەن، پلەی پێغەمبەرایەتیی، پلەیەکی زۆر بەرزو ناوازەیەو، بەرجەستەکەری بەزەیی خوایە، ئایا ئەوان ئەو بەزەییەی خوا دابەش دەکەن! تاکو بە کەیفی خۆیان بیدەن و بەو و نەیدەن بەو؟!، ﴿ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُم مَّعِيشَتَهُمْ فِي ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ﴾، (نەك هەر بەزەیی خوا بەدەست ئەوان نیە)، بەڵکو بژیوو ژیان و گوزەرانی دنیاشیان، ئێمە لە نێوانیاندا بەشمان کردوە، ئێمە بژیوی خۆشیانمان لە نێواندا دابەش کردووەو، لە ژیانی دنیادا، ﴿ وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَٰتٍ ﴾، هەندێکیانمان چەندان پلە، بەسەر هەندێکیاندا بەرزکردۆتەوە، ﴿ لِّيَتَّخِذَ بَعْضُهُم بَعْضًا سُخْرِيًّا ﴾، تاکو هەندێکیان هەندێکیان بەکاربێنن، یاخود هەندێکیان هەندێکیان بە کارپێکراو بگرن.

(سُخْرِيٌّ): (مَن يُسْتَخْدَم)، کەسێك بەکاربهێنرێ، تەعبیرەکەش ئەوە دەگەیەنێ، کە هەموویان یەکدیی بەکاردێنن، دەوڵەمەندیش هەژار بەکاردێنێ، هەژاریش دەوڵەمەند بەکاردێنێ، دەسەڵاتداریش بێ دەسەڵات بەکاردێنێ، بێ دەسەڵاتیش

دەسـەڵاتدار بەکاردێنـێ، هەڵبەتـە لـە حاڵێکـدا، کـە حاڵەتێکـی ئاسـایی و شـەرعیی بـێ لـە کۆمەڵـگاداو، ئـەو حوکمڕانـە خەڵـك هەڵیبژاردبـێ، حوکمڕانەکـە خزمەتـی خەڵـك دەکات، خەڵکیـش خزمەتـی دەکات و بـە قسـەی دەکات، دەوڵەمەندەکـە کـە بـە شـێوەی شـەرعیی دەوڵەمەنـد بووبـێ، ئـەو پێویسـتیی بـە کەسانێك هەیـە، هـاوکاری بـن، ئـەو خەڵکەکـە بەکاردێنـێ، ئەوانـەی کـە هێنـدەی وی سـاماندارنین، بـەڵام خەڵکەکـەش ئـەو بەکاردێنـن، واتـە: شـتەکە پەیوەندییەکـی دوو سـەرەیە، هـەر کامێکیـان ئـەوی دیکـە بەکاردێنـێ، چونکـە خـوا ﷻ لـە پەیوەندیـی نێـوان ئافرەتـان و پیاوانیشـدا دەفەرمـوێ: ﴿ٱلرِّجَالُ قَوَّٰمُونَ عَلَى ٱلنِّسَآءِ بِمَا فَضَّلَ ٱللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ﴿٣٤﴾﴾ **النِّسَاء**، واتـە: پیـاوان سەرپەرشـتیارن بەسـەر ئافرەتانـەوە، بـە هـۆی ئـەوەوە کـە خـوا هەندێکیانـی بەسـەر هەندێکیانـدا بـەرز کردۆتـەوەو، زێدەیـی پێـداوە، ئنجـا ئەگـەر زێدەیـی بـەس بـە پیـاوان دابایـە، بەسـەر ئافرەتانـدا، دەیفەرمـوو: (**بِمَـا فَضَّـلَ الرِّجَـالَ عَـلَى النِّسـاء**)، بـەڵام نـا، ئەگـەر پیـاو جەسـتەیەکی ماسـوولکەدارو بەهێـزی هەیـەو، ئەگـەر پیـاو دەنگێکـی گـڕو بەهێـزی هەیـەو، ئەگـەر پیـاو عەقـڵ و هۆشـێکی بەهێزتـری هەیـە، لـە بەرانبـەردا ئافرەتیـش عەتـف و سـۆزو بەزەییەکـی زیاتـری هەیـە لـە پیـاو، جەسـتەی نـەرم و ناسـکترە، دەنگـی بـە سـۆزو جۆشـترە، کەواتـە: هـەر کامێکیـان خاڵـی بەهێـزی خـۆی هەیـە، بۆیـە هـەر کامێکیـان زێدەیـی هەیـە، بەسـەر ئـەوی دیکـەدا.

بۆیـە لێـرەش کـە دەفەرمـوێ: ﴿لِّيَتَّخِذَ بَعْضُهُم بَعْضًا سُخْرِيًّا﴾، هەندێکیـان هەندێکیـان بەکاربێنـن، واتـە: لـە هـەر ڕوویەکـەوە تەماشـای بکـەی، وایـە، بـۆ وێنـە: بەرپرسـی فەرمانگەیـەك، کارمەنـدەکان بەکاردێنـێ، ئەوانیـش ئـەو بەکاردێنـن، هەروەهـا وەسـتایەك کرێـکارەکان بەکاردێنـێ، کرێکارەکانیـش وەسـتا بەکاردێنـن، ئەندازیارێـك چەنـد وەسـتایەك بەکاردێنـێ، وەسـتایەکانیش ئەندازیـار بەکاردێنـن، حوکمڕانـان خەڵـك و کۆمەڵـگا بەکاردێنـن، خەڵـك و کۆمەڵـگاش حوکمڕانـان

بەکاردێنێ، ئەوە لە حاڵێکدا کە حاڵەتێکی ئاسایی و ڕەوا بێ، نەك دەستەڵاتەکە بە خۆسەپاندن بێ و، سەروەت و سامان وەسەرێك نانی قەدەغەو حەڕام بێ.

﴿ وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴾، بەزەیی پەروەردگاریشت، باشترە لەوەی کۆی دەکەنەوە لە ماڵ و سامان، کە بەزەیی پەروەردگارت، لە دنیادا لە پێغەمبەرایەتیی دا بەرجەستەیە، لە ئیمانداو لە هیدایەت دا بەرجەستەیە، لە ڕۆژی دواییشدا لە بەهەشتدا بەرجەستەیە.

﴿ وَلَوْلَآ أَن يَكُونَ ٱلنَّاسُ أُمَّةً وَٰحِدَةً ﴾، خوای پەروەردگار بێ بایەخیی ژیانی دنیا لە ڕووە ماددییەکەیەوە دەخاتە ڕوو و دەفەرموێ: ئەگەر لەبەر ئەوە نەبووایە، خەڵك هەمووی ببنە یەك کۆمەڵ، ﴿ لَّجَعَلْنَا لِمَن يَكْفُرُ بِٱلرَّحْمَٰنِ ﴾، ئەوەی بێبڕوا دەبێ، بە خوای خاوەن بەزەیی، بۆمان دەڕەخساندن، ﴿ لِبُيُوتِهِمْ سُقُفًا مِّن فِضَّةٍ ﴾، بۆ ماڵەکانیان، بۆ خانووەکانیان، سەربانی خانووەکانمان بۆ دەکردن بە زیو، ﴿ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ ﴾، هەروەها چەند پەیژەیەك کە پێیاندا سەرکەون، ئەوانیشمان بۆ دەکردن بە زیو.

﴿ وَلِبُيُوتِهِمْ أَبْوَٰبًا وَسُرُرًا عَلَيْهَا يَتَّكِـُٔونَ ﴾، هەروەها بۆ ماڵەکانیان، دەرگاکانی ماڵەکانیان و، چەند تەخت و قەنەفەیەك کە لەسەریان شان دادەن و، پاڵ دەدەنەوە، ئەوانیشمان بۆ دەکردن بە زیو.

﴿ وَزُخْرُفًا ﴾، هەروەها زێڕی زۆریشمان پێ دەبەخشین، یاخود: زرق و برق و ڕازاوەیی زۆریشمان پێ دەبەخشین، یاخود: کەل و پەلی جۆراو جۆریشمان پێ دەبەخشین، واتە: زیاتر لەوەی کە لە ئێستادا هەیە، ئەگەرنا ئەهلی کوفر بە زۆریی وایە لەوانەیان هەیە، بەڵام واتە: زیاتر لەوەی ئێستا هەیانە، پێمان دەدان، بەڵام خوا ﷻ وای نەکردوە، تاکو خەڵك هەمووی وەسەر کوفر نەگەڕێ، وەك دوایی لە مەسەلە گرنگەگان دا باسی دەکەین، حەسەنی بەصرِیی (خوا

لێـی ڕازی بـێ) دەڵـێ: خـوا ﷻ واشـی نەکـردوە، زۆربـەی خەڵـك مەیلیـان بـەلای دنیـادا کـردوە، ئـەدی ئەگـەر وای کردبایـە؟!

﴿وَإِن كُلُّ ذَٰلِكَ لَمَّا مَتَٰعُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا﴾، هیـچ کام لـەوەش نیـە، مەگـەر تەنیـا ڕابواردنێکـی کەمـی ژیانـی دنیایـە، ﴿مَتَٰعُ﴾: (مَا يُتَمَتَّعُ بِـهِ، مَـدَّةً قَصِـيرَة)، شـتێك کـە ماوەیەکـی کـەم بەهـرەی لـێ وەردەگیـرێ، ژیانـی دنیـاش هـەر بـۆ خـۆی ماوەیەکـی کەمـە، ﴿وَٱلْءَاخِرَةُ عِندَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ﴾، ﴿وَٱلْءَاخِرَةُ﴾، سـیفەتی وەسـفکراوێکی قرتێـنراوە، واتـە: (وَالـدَّارُ الأخِـرَة)، (وَالمَثُوبَـةُ الأخِـرَة)، مەنزڵـگای کۆتایی، پاداشـتی کۆتایـی لـە لای پـەروەردگارت بـۆ پارێـزکاران دانـدراوەو، تەنیـا لـە گـرەوی ئـەوان دایـە.

﴿وَمَن يَعْشُ عَن ذِكْرِ ٱلرَّحْمَٰنِ نُقَيِّضْ لَهُۥ شَيْطَٰنًا فَهُوَ لَهُۥ قَرِينٌ﴾، هـەر کەسـێك لـە بەرانبـەر یـادی (خـوای) بـە بەزەیـی دا، یاخـود لـە بەرانبـەر کتێبـی بیرخـەرەوەی (خـوای) بـە بەزەییـدا، خـۆی کوێـر بـکات، پشـتی تـێ بـکات و خـۆی لـێ گێـل بـکات، ﴿نُقَيِّضْ لَهُۥ شَيْطَٰنًا﴾، شـەیتانێکی بـۆ ئامـادەو سـاز دەکەیـن، ﴿فَهُوَ لَهُۥ قَرِينٌ﴾، کـە ئـەو شـەیتانە بـۆ وی، دەبێتـە هاوەڵێکـی بـەردەوام، هەمیشـە لەگەڵیـدا دەبـێ، هـاوڕازی دەبـێ، تاکـو بـەردەوام دنـەی بـدات بـەرەو خراپـە، هـەروەك بەپێچەوانـەوە: ئەگـەر هیدایەتـی خـوا وەربگـرێ بـە دڵ و گیـان، خـوا ﷻ فریشـتانی بـۆ دەڕەخسـێنێ، هەمیشـە ئیلهامـی بـۆ بکـەن و، خورپـەو نیەتـی چـاك بخەنـە دڵـی، بـەڵام هـەر کەسـێك لـە بەرانبـەر بەرنامـەی خـواو، کتێبـی خـواو یـادی خـوادا، خـۆی کوێـرو کوتـر بـکات، شـەیتانێکی بـۆ ئامـادە دەکـرێ، هەمیشـە لەگەڵیـدا دەبـێ.

﴿وَإِنَّهُمْ﴾، یـانی: ئـەو شـەیتانانە، پێشـێ باسـی شـەیتانێکی کـردوە، بـەڵام بـۆ هـەر کەسـێك شـەیتانێك، کەواتـە: دەبـن بـە کـۆ، ﴿وَإِنَّهُمْ﴾، واتـە: شـەیتانەکان، ﴿لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ ٱلسَّبِيلِ﴾، ئـەو مرۆڤـە بێبڕوایانـە، لـە ڕاسـتە شـەقام لادەدەن، ﴿وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ﴾، بـەڵام ئـەو مرۆڤانـە، پێیـان وایـە ڕێـی ڕاسـتیان

گرتووەو، یاخود ئەو مرۆڤانە پێیانووایە، شەیتانەکان ڕێی ڕاستیان گرتوە، بۆیە وا چاك بە قسەیان دەکەن.

﴿ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَنَا ﴾، هەتا یەکێکیان هات، بۆ لامان، واتە: لە ڕۆژی دوایی دا، ﴿ قَالَ يَٰلَيۡتَ بَيۡنِي وَبَيۡنَكَ بُعۡدَ ٱلۡمَشۡرِقَيۡنِ فَبِئۡسَ ٱلۡقَرِينُ ﴾، لەو ڕۆژەدا، لە ڕۆژی دوایی دا دەڵێ: هەی خۆزگە لە نێوان من و تۆدا، دووریی هەردوو ڕۆژهەڵاتەکان ببووایە، زانایان لێرەدا دەڵێن: ڕۆژهەڵات زاڵکراوە بەسەر ڕۆژئاوادا، واتە: بریا هێندەی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا، من و تۆ لێك دووربایەن، ﴿ فَبِئۡسَ ٱلۡقَرِينُ ﴾، تۆ خراپترین هاودەم و هاوڕازو، خراپترین دۆست و نیزیکی.

﴿ وَلَن يَنفَعَكُمُ ٱلۡيَوۡمَ إِذ ظَّلَمۡتُمۡ أَنَّكُمۡ فِي ٱلۡعَذَابِ مُشۡتَرِكُونَ ﴾، خوا ﷻ دەفەرموێ: کە کاتی خۆی ستەمتان کردوە، ئەمڕۆ ئەوە هەرگیز سوودتان پێ ناگەیەنێ، کە ئێوە لە سزادان و ئازاردراندا هاوبەشن، هەر کەسە سزای پڕ بە پێستی خۆی هەیەو، سزادرانی هیچ کەس، نابێتە هۆی لە کۆڵکرانەوەی سزای یەکێکی دیکە.

خوا ﷻ لە کۆتایی ئەم ئایەتانەدا، ڕوو دەکاتە پێغەمبەری خاتەم ﷺ و چەند ڕێنماییەکی دەکات، چەند ڕاستییەکی مەزنی دەخاتە بەرچاو، دەفەرموێ:

﴿ أَفَأَنتَ تُسۡمِعُ ٱلصُّمَّ ﴾، ئایا تۆ دەتوانی بە کەڕان ببیستێنی، (صُم) کۆی (أَصَمّ)ە، واتە: کەڕ، (صُم) واتە: کەڕان، ئایا دەتوانی بە کەڕان ببیستێنی؟ ﴿ أَوۡ تَهۡدِي ٱلۡعُمۡيَ ﴾، یان دەتوانی کوێران ڕێنمایی بکەی، (عُمي) کۆی (أعمى)یە، ﴿ وَمَن كَانَ فِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٖ ﴾، هەروەها ئایا تۆ دەتوانی کەسێك لە گومراییەکی ڕوون و ئاشکرادا بێ، دەری بێنی و ڕێنمایی بکەی، واتە: بە تەئکید ناتوانی ئەوە بکەی، کەواتە: ئەوانەی لە ئاست بیستنی هەقدا، خۆیان کەڕ کردوەو، لە ئاست دیتنی هەقدا، خۆیان کوێر کردوەو، لە ئاست وەرگرتنی ڕێنمایی خوادا، ڕێی گومراییان گرتوەو، سووچ و خەتای تۆ نیە، کە ئەوانە ناگەڕێنەوەو ڕێی ڕاست ناگرن، تۆ ئەرکی خۆت بەرانبەریان جێبەجێ کردوە.

﴿ فَإِمَّا نَذۡهَبَنَّ بِكَ فَإِنَّا مِنۡهُم مُّنتَقِمُونَ ﴾، ئنجا ئەگەر تۆ لابەرین، بە دڵنیایی ئێمە تۆڵە ستێنین لەوان، تۆڵەیان لێ دەکەینەوە.

﴿ أَوۡ نُرِيَنَّكَ ٱلَّذِي وَعَدۡنَٰهُمۡ ﴾، یان ئەگەر ئەوەی گفتمان پێیان داوە، پێشانت بدەین، واتە: ئەو سزایەی گفتمان پێیان داوە، ﴿ فَإِنَّا عَلَيۡهِم مُّقۡتَدِرُونَ ﴾، بە دڵنیایی ئێمە بەسەر ئەواندا تواناداریـن، واتە: چ نەتهێڵین و، چ بتهێڵین، سزادرانی ئەوان هەر مسۆگەرە.

﴿ فَٱسۡتَمۡسِكۡ بِٱلَّذِيٓ أُوحِيَ إِلَيۡكَ ﴾، ئنجا توند دەست بگرە بەوەوە، کە بۆ لای تۆ سروشکراوە، سزادرانی ئەوان مسۆگەرە، لە هەردوو حاڵەتی مانی پێغەمبەرو نەمانیدا، واتە: ئەگەر ئەوان لەسەر کوفر بمێننەوە، بەڵام ئەگەر بگەڕێنەوەو، پەشیمان ببنەوە، بە تەئکید لە جیاتی سزا، پاداشت چاوەڕێیان دەکات، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ فَٱسۡتَمۡسِكۡ بِٱلَّذِيٓ أُوحِيَ إِلَيۡكَ ﴾، ئنجا زۆر بە توندیی دەست بەوەوە بگرە، کە بۆ لای تۆ سروشکراوە (کە قورئانە)، ﴿ إِنَّكَ عَلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ﴾، بە دڵنیایی تۆ لەسەر ڕێیەکی ڕاستی، لەسەر ڕاستە شەقامێکی، گرێ و گۆڵی تێدانیە، چاڵ و چۆڵی تێدا نیە، ڕێك و ڕوونە.

﴿ وَإِنَّهُۥ لَذِكۡرٞ لَّكَ وَلِقَوۡمِكَۖ ﴾، بە دڵنیایی ئەو، (ڕاناوەکەی بۆ قورئان دەچێتەوە، ئەم قورئانە)، بیرخەرەوەیە، بۆ تۆش و بۆ خەڵکەکەشت، یاخود مایەی ڕێزو حورمەتە بۆ خۆشت و بۆ خەڵکەکەشت، ئەگەر دەستی پێوە بگرن، ﴿ وَسَوۡفَ تُسۡـَٔلُونَ ﴾، لەمەودواش لێتان دەپرسرێتەوە، چونکە کەسێك قورئان بە زمانی خۆی بۆی هاتبێ، ئاسانتر دەتوانێ لێی تێبگات، بۆیە ئەرکی لە بەرانبەریدا قورسترەو، بەرپرسیارییەکەی زیاترە، زیاتریش واپێدەچێ (**ذِکْر**) لە هەموو قورئاندا بە مانای (بیرخەرەوە) بێ، واتە: بیرخەرەوەی ڕاستییەکان، ئەو ڕاستییانەی کە لە زگماك و ناخی مرۆڤدا، خوا ﷻ داینـاون، قورئان هاتوە، ئەو ڕاستییانەمان بیر بخاتەوە.

﴿ وَسۡـَٔلۡ مَنۡ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ مِن رُّسُلِنَآ ﴾، لە ئەو پێغەمبەرانەی لە پێش تۆدا ناردوومانن، پرسیار بکە، لێیان بپرسە: ﴿ أَجَعَلۡنَا مِن دُونِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ءَالِهَةٗ يُعۡبَدُونَ ﴾، ئایا ئێمە جگە لە (خوای) بە بەزەیی، پەرستراوانێکی دیکەمان داناون، بپەرسترێن؟ لێیان بپرسە لە پێغەمبەران (عَلَيۡهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، وەك لە مەسەلە گرنگەکاندا باسی دەکەین، دەگونجێ ئەوە ڕوویدابێ و پێغەمبەر ﷺ لە پێغەمبەرانی پرسیبێ، لە شەوی میعراجدا، شەوی شەوڕۆو بەرزبوونەوەدا، بەشێك لە زانایان وادەڵێن و، هەندێك ڕیوایەت لەو بارەوە هەن، دەشگونجێ مەبەست ئەوە بێ، کە تۆ مادام ناتوانی لێیان بپرسی، کەواتە: بە عەقڵ و هۆشی خۆت تێبفکرە: ناگونجێ خوا ﷻ بە هیچ کام لە پێغەمبەرانی فەرموو بێ: جگە لەو بپەرستن و بەندایەتیی بۆ جگە لە خوا بکەن!.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

ئیبراهیم عليه السلام بە بابی و گەلەکەی فەرمووە: من لە پەرستراوەکانتان بێزارو بەریم و، جگە لە پەیداکەری خۆم ناپەرستم، تەنیا ئەویش ڕاستە ڕێم دەکات، ئیبراهیم عليه السلام ئەو قسەیەشی لە نێو وەچەکەیدا، کردوە بە پەیامێکی بەردەوام:

خوا سبحانه وتعالى دەفەرمووێ: ﴿ وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِۦٓ إِنَّنِى بَرَآءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ ﴿٢٦﴾ إِلَّا ٱلَّذِى فَطَرَنِى فَإِنَّهُۥ سَيَهْدِينِ ﴿٢٧﴾ وَجَعَلَهَا كَلِمَةًۢ بَاقِيَةً فِى عَقِبِهِۦ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢٨﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە شەش بڕگەدا:

١)- ﴿ وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِۦٓ ﴾، یاد بکەوە! (ئەی موحەممەد! صلى الله عليه وسلم) کاتێك ئیبراهیم عليه السلام بە بابی و بە گەلەکەی فەرموو، بابی ئیبراهیم عليه السلام ناوی ئازەڕ بووە، وەك لە سووڕەتی (**الأنعام**)دا هاتوەو، تەنیا لەوێشدا ناوی بابی ئیبراهیم عليه السلام هاتوە: ﴿ وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِيمُ لِأَبِيهِ ءَازَرَ أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا ءَالِهَةً إِنِّىٓ أَرَىٰكَ وَقَوْمَكَ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٧٤﴾ ﴾، گەلی ئیبراهیمیش ئەو خەڵکە بوو کە لە نێویاندا ژیاوە، کە وەك لە تەفسیری سووڕەتی (**إبرَاهِيم**)دا، بەسەرهاتی ئیبراهیم (**خَلِيلُ الله**)مان بە درێژیی هێناو، باسمان کرد، ئیبراهیم عليه السلام لە ئووری کلدانییەکان بووە، لە باشوری عێراق، بەڵام دوایی لەوێ بەو شێوەیە، لەگەڵ بابی و گەلەکەیدا ڕووبەڕوو بۆتەوەو، پەیکەرەکانی شکاندوون و، ئەوانیش ویستوویانە بیسووتێنن و، فڕێیان داوەتە نێو مەنجەنیق و، بە مەنجەنیق هەڵیان داوە بۆ نێو ئەو ئاگرە نێڵدراوو بڵێسەدار کراوەی کە زۆر بەرز بووە،

بەڵام خوا ﷻ سەلامەتی کردوەو، لەوێوە کۆچی کردوە بۆ شام، بەسەرهاتەکەمان لە سووڕەتی (إبرَاهِيم)دا بە تەفصیڵ هێناو، لێرە باسی ناکەین، گرنگ ئەوەیە ئیبراهیم ﷺ پێشێ لەگەڵ بابی و، ئنجا لەگەڵ خەڵکەکەی دا، کە لە نێویاندا ژیاوە، ڕووبەڕوو بۆتەوە.

٢)- ﴿إِنَّنِي بَرَآءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ﴾، (پێی گوتوون:) بە دڵنیایی من بێزارم لەوەی دەیپەرستن، وشەی (بَرَآء) چاوگە، بەڵام بە مانای (بَرِيء)ە، پێشتر گوتمان: (البَرِيء) واتە: دوور، کەسێك کە لە شتێك دوور بێ، دووریی لێ بگرێ و حاشای لێ بکات، بەڵام لێرەدا دەڵێ: (**البَرَآءُ: مَصْدَرُ بِوَزنِ فَعَال، مِثْلُ ظَمَاء وَسَمَاع، يُخْبَرُ بِهِ، وَيُوصَفُ بِهِ**)، (**بَرَآء**)، چاوگە لەسەر کێشی: (**فَعَال**) وەك (**ظَمَاء**) واتە: تینوویی، هەروەها (**سَمَاع**) واتە: گوێبیست بوون، هەواڵیشی پێ دەدرێ و شتیشی پێ وەسف دەکرێ، کە دەفەرموێ: ﴿مِّمَّا تَعْبُدُونَ﴾، (**مِّمَّا**) (**مِن**) بۆ هەندێکەو (**مَا**)ش (**مَوصُولة**)یە، واتە: (**مِنَ الَّذي تَعبُدُون**)، لەوەی ئێوە دەیپەرستن، هەرچی بووبێ.

ئەوەی لێرەدا جێی سەرنجە، ئەوەیە کە ئیبراهیم ﷺ زۆر بە ڕوون و ڕاشکاوی و بێ پێچ و پەنا، بێزاریی و دووریی خۆی، دەربڕیوە لە پەرستراوی بابی و گەلەکەشی، یان لە پەرستراوەکانیان.

٣)- ﴿إِلَّا ٱلَّذِى فَطَرَنِى﴾، جگە لەوەی دایهێناوم، ئەمە شتێکی لە پێشەوە مەزەندە کراوەو بە سیاق دەزانرێ، واتە: (**لاَ أَعْبُدُ إلاَّ الَّذي فَطَرَنِي**)، ناپەرستم جگە لەو کەسەی، منی داهێناوە، ئەمە: (**إستِثْنَاءٌ مِنْ** ﴿مِّمَّا تَعْبُدُونَ﴾، **أي مِنَ الَّذِينَ تَعبُدُونَهُم**)، ئەمە هەڵاواردنە لەوەی کە دەفەرموێ: ﴿مِّمَّا تَعْبُدُونَ﴾، لەوانەی دەیانپەرستن، واتە: من بێزارم لەوانەی دەیانپەرستن، جگە لە کەسێك کە منی بەدیهێناوە، ئەوە ئەگەر بمانەوێ هەڵاواردنێکی پەیوەست (**إستِثنَاء مُتَّصل**) بێت، دەشگونجێ بڵێین: هەڵاواردنێکی دابڕاو (**إستِثنَاء مُنقَطِع**)ە، کە بگوترێ: کەس ناپەرستم جگە لەوەی منی بەدیهێناوە (**لاَ أَعْبُدُ إلاَّ الَّذِي فَطَرَنِي**)، دەبێ (**لاَ أَعْبُدُ**) مەزەندە بکرێ، لە پێشیەوە، ئەو کاتە دەبێتە هەڵاواردنێکی

دابڕاو، بەڵام بە پێی مانای پێشیێ بێ: یانی: ئەوانەی دەیانپەرستن، کە لە نێویاندا خوای پەروەردگاریش هەبووە، هەموو ئەوانەی ئێوە دەیانپەرستن، من بێزارییان لێ دەکەم، جگە لەو زاتەی منی وەدیهێناوەو، کە ئەویش هەر لە نێو پەرستراوەکانیاندا بووە، کەواتە: بە پێی ئەو مانایە بێ، هەڵاواردنەکە دەبێتە هەڵاواردنێکی پەیوەست، چونکە ئەوەی کە جیاکراوەتەوەو جیاکراوە (**مُسْتَثْنَى**)یەکە، بەشێك دەبێت لە لێجیاکراو (**مُستَثْنَى مِنْهُ**) ەکە، بەڵام ئەگەر جیاکراوە (**مُستَثنى**) بەشێك نەبێت لە لێ جیاکراو (**مُستَثْنَى مِنْهُ**)ەکە، ئەو کاتە دەبێتە هەڵاواردنێکی دابڕاو.

٤)- ﴿ فَإِنَّهُۥ سَيَهۡدِينِ ﴾، بە دڵنیایی ئەو من ڕێنمایی دەکات، یاخود: من ڕاستە ڕێ دەکات، هیدایەت هەم مانای گشتیی هەیە، واتە: ڕێنمایی کردن و ڕێ پێشاندان، هەم مانای تایبەتیی هەیە، واتە: خستنە سەر ڕاستە ڕێ، لێرەشدا هەردووکیان گونجاون، خوا ﷻ هەم ڕێ پێشانی بەندەکانی خۆی دەدات، هەم دەشیانخاتە سەر ڕاستە ڕێ و، وایان لێدەکات ئەو ڕێیە بگرن، دوای ئەوەی ڕێنمایی خوا قبووڵ دەکەن، لەبەرەکەتی قبووڵ کردنی ڕێنمایی خواوە، خوا دەستیشیان دەگرێ و ڕاستە ڕێیان دەکات.

٥)- ﴿ وَجَعَلَهَا كَلِمَةَۢ بَاقِيَةٗ فِي عَقِبِهِۦ ﴾، (ئیبڕاهیم) ئەو (وشەی)ەی کردە وشەیەکی بەردەوام، لە وەچەکەیدا، ڕاناوی (ها) لە: ﴿ وَجَعَلَهَا ﴾دا، دەگونجێ بگەڕێتەوە بۆ وشەی خوا بە یەکگرتن (**كَلِمَةَ التَوحِيدِ**)، کە لە ڕستەکانی پێشێ دەفامرێتەوە، کردی بە وشەیەکی بەردەوام لە وەچەکەیدا، لە نێو ڕۆڵەکانیدا، یاخود (ها) دەگەڕێتەوە بۆ ڕەتکردنەوەی شیرك، یان دەگەڕێتەوە بۆ ئیسلام، واتە: پەیامی ئیسلامی کردە وشەیەکی بەردەوام لە وەچەکەیدا.

﴿ وَجَعَلَهَا ﴾، بکەر (**فاعِل**)ەکەی، دەگونجێ بگەڕێتەوە بۆ خوا ﷻ، وەك هەر کام لە: (**الزَّمَخشَري، وإبْنُ العَرَبي، والقُرطُبي**)، گوتوویانە: واتە: (**وَجَعَلَ اللهُ هَذِهِ الكَلِمَة، كَلِمةً باقِيَةً فِي عَقِبِهِ**)، خوا ﷻ ئەو وشەیەی ئیبڕاهیم گوتی: کە یەکتایی خوا بوو لە پەرستراندا، یاخود ڕەفزی شیرك بوو، یاخود پەیام و بەرنامەی خوا بوو، کردی بە وشەیەکی بەردەوام لە وەچەکەیداو، ڕایسپاردن ئەوانیش لەسەر ئەو ڕێیە بڕۆن،

دەشـگونجێ بکـەر (**فاعِل**)ەکـەی ئیبراهیـم ﷺ بـێ، هـەروەك هـەر کام لـە: (**فَخـرَ الدِّين الـرَّازي، والشَّـوْكاني، وَمُحَمَّـد الطَّاهِـر بِـن عَاشُـور**) و هـی دیکـەش، وایـان گوتـوە.

هەڵبەتـە مانـای دووەمیـان گونجاوتـرە لەگـەڵ سیاقەکەدا، چونکـە نزیکترین شـت کـە ڕاناوەکـە بـۆی بگەڕێتـەوە، ئیبراهیمـە ﷺ، هەڵبەتـە هەمـوو شـتێك بـە ویسـتی خوایـە، بـەڵام ڕەوتەکـە هەمـووی مـەدح و ستایشـە بـۆ ئیبراهیـم، واتـە: ئیبراهیـم وەچەکـەی خـۆی ڕاسـپارد، کـە ئەوانیـش خـوا بـە یەکگـر (**موحِّد**)بـن.

وەك خـوا ﷻ لـە سـوورەتی (**البقـرة**)دا دەفەرمـوێ: ﴿ وَوَصَّىٰ بِهَآ إِبْرَٰهِـۧمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَـٰبَنِىَّ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰ لَكُمُ ٱلدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٣٢﴾ ﴾، واتـە: ﴿ وَوَصَّىٰ بِهَآ إِبْرَٰهِـۧمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ ﴾، هـەم ئیبراهیـم ڕۆڵەکانـی خـۆی ڕاسـپارد، هـەم یەعقووبیـش، چییـان گـوت؟: ﴿ يَـٰبَنِىَّ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰ لَكُمُ ٱلدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٣٢﴾ ﴾، واتـە: ئـەی ڕۆڵەکانـم! خـوا ئاییـن و بەرنامـەی بـۆ هەڵبـژاردوون، ئنجـا بـە ملکەچیـی بـۆ خـوا نەبـێ، مەمـرن، واتـە: بەپێـی ئیسـلام بژیـن، تاکـو لەسـەر ئـەو بەرنامەیـەش گیـان بسـپێرن، وشـەی (**عَقِـب**) بـە مانـای (**ذُرِيَّـة**)و بـە مانـای (**أولاد**) دێ، واتـە: وەچـەو، ڕۆڵـەکان.

کەواتـە: ئیبراهیـم ﷺ، لەلایەکـەوە بێزاریـی و دووریـی خـۆی لـە بابـی و لـە گەلەکـەی ڕاگەیانـدوە، هەروەهـا لـە پەرسـتراوەکانیان و تەنیـا پەرسـتنی خـوای، تەبەننیی کـردووە ڕاگەیانـدوە، لەلایـەکی دیکـەوە: کارێکیشـی کـردوە، ئەوە بـەردەوام بـێ لـە نێـو ڕۆڵەکانیـدا، لـە نێـو وەچەکەشـیدا، بـۆ ئـەوەی بگەڕێنـەوە بـۆ لای خـوا، واز لـە ڕێچکـەکان و لـە پەرسـتراوەکانی دیکـە بێنـن، تەنیـا ڕاسـتە شـەقامی خـوا بگـرن و تەنیـا بەندایەتیـی بـۆ خـوا بکـەن.

٦)- ﴿ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴾، بەڵکو بگەڕێنەوە، واتە: ئەوانەی لایانداوە، لە شیرکەوەو لە کوفرەوە، بگەڕێنەوە بۆ تەوحیدو بۆ ئیمان، یاخود بگەڕێنەوە بۆ بەندایەتیی کردن بۆ خواو بۆ خواپەرستیی.

وەك لە سەرەتاوەش گوتمان: ئەمە هەمووی دڵدانەوەیە بۆ پێغەمبەری خاتەم ﷺ، کە لەم سوورەتەدا ئەم سێ ئایەتە بۆ ئیبراهیم ﷺ تەرخانکراون، دواتر یازدە (١١) ئایەت بۆ بەسەرهاتی مووسا ﷺ لەگەڵ فیرعەونداو، دواتریش نۆ (٩) ئایەت بۆ باس و خواسێك دەربارەی عیسا ﷺ، ئەو سێ پێغەمبەرە: ئیبراهیم و مووسا و عیسا، هەمان ئەو پەیام و بەرنامەیان هێناوە، کە پێغەمبەری خاتەم هێناویەتی.

کەواتە: ئەی موحەممەد! ئەو پێغەمبەرانە، سەرمەشقی تۆن، ئەوانیش ئەوەتا لەگەڵ نزیکترین کەسانی خۆیاندا، لەگەڵ کۆمەڵگاو گەلەکەی خۆیاندا ڕووبەڕوو بوونەوە، ئیبراهیم لەگەڵ باپی و گەلەکەیداو، مووساش بەرەنگاری فیرعەون و دارو دەستەو شوێنکەوتووانی بۆتەوە، هەروەها عیساش هەمان ئەو خوا بەیەکگرتنەی بە بەنوو ئیسرائیل ڕاگەیاندوە، کە تۆ فەرمانت پێکراوە، کە پێشێ بە گەلەکەی خۆت و، کۆمەڵگایەکەی خۆت، دواتریش هەموو مرۆڤایەتیی ڕابگەیەنی.

مەسەلەی دووەم:

بێبڕوایانی ڕۆژگاری پێغەمبەر ﷺو، باب و باپیرانیان خوا ﷻ لە نازو نیعمەت و ژیانی دنیا بەهرەمەندی کردوون، کە چی کاتێك قوڕئانی ڕاست و، پێغەمبەری ڕۆشنیان بۆ نێردراون، قوڕئانیان بە جادوو داناوەو، خۆزگەشیان خواستوە، قوڕئان دابەزیبایە سەر پیاوێکی مەزن، لە یەکێك لە دوو شارەکان! (واتە: ئەو پلەی پێغەمبەرایەتییە نەدرابایە موحەممەد ﷺو بە حیساب بە شایستەی ویان نەزانیوە)، بەڵام بێگومان نەك هەر ئەوان بەزەیی خوایان بەدەست نیە، کە لە پێغەمبەرایەتییدا بەرجەستەیە، بگرە ژیانی دنیاو بژیویشیان بەدەست نیە، بەڵکو بە پێی ویستی حەکیمانەی خوا، پلە پلەیی تێدا کراوە تاکو مەداری یەکدی ساز بکەن:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿بَلْ مَتَّعْتُ هَٰٓؤُلَآءِ وَءَابَآءَهُمْ حَتَّىٰ جَآءَهُمُ ٱلْحَقُّ وَرَسُولٌ مُّبِينٌ ﴿٢٩﴾ وَلَمَّا جَآءَهُمُ ٱلْحَقُّ قَالُوا۟ هَٰذَا سِحْرٌ وَإِنَّا بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴿٣٠﴾ وَقَالُوا۟ لَوْلَا نُزِّلَ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنَ ٱلْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ ﴿٣١﴾ أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ ۚ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُم مَّعِيشَتَهُمْ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۚ وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَٰتٍ لِّيَتَّخِذَ بَعْضُهُم بَعْضًا سُخْرِيًّا ۗ وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٣٢﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە یازدە برگەدا:

١)- ﴿بَلْ مَتَّعْتُ هَٰٓؤُلَآءِ وَءَابَآءَهُمْ﴾، بەڵکو من ئەوانەو باب و باپیرانیانم بەهرەمەند کرد، (الطَّبَري) دەڵێ: (فَلَم أُعَاجِلهُم بِالعقُوبَةِ عَلَى كُفْرِهِم)، پەلەم نەکرد، لەوەدا کە سزایان بدەم لەسەر کوفرەکەیان، یانی: بە سزادان ئەوانم نەفەوتاند، تاکو کتێبێکم بۆ سەر دابەزاندن و ڕەوانەکراوێکی ڕۆشنم لە نێودا ناردن، کە بەو بەڵگانەی بە بەڵگەیان دێنێتەوە، بۆیان ڕوون دەکاتەوە، کە پێغەمبەری خوایەو، لەوەدا کە دەیڵێ: لەسەر هەقە،

﴿ هَٰٓؤُلَآءِ ﴾، بە تەئکید مەبەست پێی کۆمەڵگەی پێغەمبەرە ﷺ، ﴿ وَءَابَآءَهُمۡ ﴾، واتە: خۆیان و پێشینانیان، باب و باپیرانیشیانمان ژیاندو بەهرەمەندمان کردن.

٢)- ﴿ حَتَّىٰ جَآءَهُمُ ٱلۡحَقُّ ﴾، تاکو هەقیان بۆ هات، واتە: باب و باپیرانیانمان لە بەین نەبرد، چونکە ئەگەر ئەوان لە بەین چووبان، ئەوانەی ئێستاش پەیدا نەدەبوون لەوان، ئەوانمان ژیاندو بەهرەمەندمان کردن، لە ژیانی دنیا، هەروەها ئەمانەش تاکو هەقیان بۆ هات، کە ئەو هەقەش لە قورئاندا بەرجەستەیە.

٣)- ﴿ وَرَسُولٞ مُّبِينٞ ﴾، پێغەمبەرێکی ڕۆشنیش، واتە: هەر کەسێك تەماشای بکات، دەزانێ ئەوە پێغەمبەری خوایە.

یاخود: ﴿ مُّبِينٞ ﴾، واتە: ڕۆشنکەرەوەیە، واتە: مەبەستەکانی خوّی و، پەیامەکەی خوّی ڕۆشن دەکاتەوە.

٤)- ﴿ وَلَمَّا جَآءَهُمُ ٱلۡحَقُّ قَالُواْ هَٰذَا سِحۡرٞ ﴾، ئنجا کاتێك هەقیان بۆ هات، گوتیان: ئەمە جادوویە.

واتە: کاتێك هەق و پێغەمبەرێکی ڕۆشن و ڕۆشنکەرەوەیان بۆ هات، بێبڕوابوون، کاتێك هەقیان بۆ هات گوتیان: ئەوە جادوویە، **(الطَّبَرِي)**[1] کە ئەوەی پێشێشمان لێ نەقڵ کرد، زۆرجاران ڕوونکردنەوەو دارشتنەکەی لە هی هەموویان ڕوونترو ئاسانترو ڕێکترە، بە خۆڕاییش پێی نەگوتراوە: **(إِمَامُ المُفَسِّرين)**، پێشەوای ڕوونکەرەوانی قورئان، لە تەفسیری ئەم ڕستەیەدا: ﴿ وَلَمَّا جَآءَهُمُ ٱلۡحَقُّ قَالُواْ هَٰذَا سِحۡرٞ وَإِنَّا بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴾، دەڵێ: **(أي: هَـذَا سِحْرٌ يَسْحَرُنَا بِهِ، وَلَيْسَ وَحياً مِنَ اللهِ، وَإِنَّا بِهِ جَاحِدُونَ، نُنْكِرُ أَنْ يَكُونَ هَـذَا مِنْ عِنْدِ الله)**، گوتیان: ئەمە جادوویە، دەیەوێ ئێمەی پێ جادوو بکات و، سروش نیە لە خواوە، بۆیە ئێمە نکوولیی دەکەین لەوە، کە لە لایەن خواوە نێردرابێ.

---

(١) جامع البيان: ج٢٥، ص٦٦.

٥)- ﴿ وَإِنَّا بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴾، ئێمەش پێی بێبڕواین، هەڵبەتە هەموو بێبڕوایەکان کە گوتوویانە: ئێمە بەوە بێبڕواین، واتە: بڕوامان وانیە، ئەوە خوا ناردبێتی، نەك بڵێن: خوا ناردوویەتی و بڕواشی پێ ناکەین، بەڵکو گوتوویانە: پێمان وانیە خوا ناردبی.

٦)- ﴿ وَقَالُواْ لَوْلَا نُزِّلَ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنَ ٱلْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ ﴾، گوتیان: دەبووایە ئەم قورئانە، بۆ سەر پیاوێکی مەزن لە دوو شارەکەدا دابەزیبایە، لە هۆی هاتنە خوارەوەکەشی دا باسمان کرد، بۆیە خوا ﷻ بە صیغەی کۆ فەرموویەتی: ﴿ وَقَالُواْ ﴾، لەبەر ئەوەی ئەگەر وەلیدی کوڕی موغیرەش وایگوتبێ، بەڵام تەعبیری کردوە، لە کۆی دەوروبەرەکەی و قەومەکەی.

﴿ لَوْلَا ﴾: (حَرْفُ تَحْضِيضٍ، اسْتُعْمِلَ هُنَا فِي مَعْنَى إِبْطَالِ كَوْنِهِ رَسُولاً، لأَنَّ التَحْضِيضَ عَلَى تحصيل مَا هُوَ مَقْطُوعٌ بِانْتِفَاءِ حُصُولِهِ، يَسْتَلْزِمُ الجَزْمَ بِانتِفَائِهِ)، ﴿ لَوْلَا ﴾، لێرەدا پیتی هاندانە، بەڵام بەکارهێنراوە، لە مانای هەڵوەشانەوەی ئەوەدا، کە ئەو (موحەممەد) ڕەوانەکراو بێ لە خواوە، چونکە هاندان بۆ پەیداکردنی شتێك، کە دڵنیای پەیدا نابێ، ئەوە دەخوازێ کە دڵنیای ئەو شتە نیە، یەکێك بە یەکێك دەڵێ: گێزەرێکم لێرە بۆ هەڵقەنە، یان ئاوم بۆ لەو بەردە پەیدا بکە، یان: دەبووایە گێزەرێکت لێرە هەڵقەندبایە، یان دەبووایە وابکەی، کە دەزانێ وانیە، ئەوە یانی: نکووڵیی لەوە دەکەم، ئەوە هەبێ، یان بتوانی وابکەی.

کە لێرەدا دەڵێن: ﴿ وَقَالُواْ لَوْلَا نُزِّلَ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنَ ٱلْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ ﴾، کە دەشزانن بەو جۆرە لەسەر بابایەکی وا دانەبەزیوە، مەبەستیان ئەوەیە کە ڕاست نیە ئەو قورئانە، لە خواوە دەبەزێنرابێ و هاتبێ، ئەگەر لەلایەن خواوە بووایە، دەبووایە دابەزێتە سەر پیاوێکی مەزن، لە یەکێك لە دوو شارەکان، ئنجا کە دانەبەزیوەتە سەر وان، کەواتە: دانەبەزیوە بۆ سەر تۆش ئەی موحەممەد! ﷺ مەبەستیان ئەوە بووە.

پێشتر باسمان کرد، کە ئەو دوو پیاوانە کێ بوون، یاخود ئەو پیاوە کێ بووە، لە دوو شارەکاندا، بە نسبەت دوو شارەکانەوە: (**التَّعرِيفُ فِي القَرْيَتَيْنِ لِلعَهْدِ**)، ناساندن لە (**القَرْيَتَين**)دا، دوو شارە گەورەکان، بۆ عەهدە، واتە: دوو شارەکە کە زانراون، زۆربەی توێژەرەوان دەڵێن: مەبەست پێیان مەککەو تائیف بووە، کە پیاوەکەیانیان بە مەزن داناوە، ﴿عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنَ ٱلْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ﴾، پیاوێکی مەزن لە یەکێك لە دوو شارەکاندا، دیارە ئەو کاتە پیاو مەزنی مەککە، بەڕای هەندێ لە توێژەران، (**الوَلِيدُ بْنُ المُغِيْرَة**)بووە، هەندێکیش گوتوویانە: نەخێر بەڵکو (**عُتبَة إبن رَبيعَة**) بووە، هەروەها پیاوە مەزنەکەی تائیف کە ئەوان مەبەستیان بووە، (**كِنَانَةُ إبن عَبدُ يالَيل**) بووە، هەندێکیش گوتوویانە: (**عُروَةُ بن مَسعود الثَّقَفي**) بووە.

ڕایەکی دیکەش ئەوەیە، کە مەبەستیان پیاوێکی دیاریکراو، یان دوو پیاوی دیاریکراو نەبوون، بەڵکو بە گشتیی گوتوویانە: دەبووایە قورئان دابەزێتە سەر پیاوێکی مەزن لە نێو تائیف دا، یاخود لە نێو مەککەدا، کە بەو پێوەرەی ئەوان، هەم مەککە و هەم تائیفیش، پڕبوون لەو جۆرە پیاوانەی ئەوان بە مەزنیان داناون!

ئەوان پێیان وابووە، ئەوەی شایستەیی لە مرۆڤدا دێنێتە دی، بۆ پێغەمبەرایەتیی ئەوەیە کە مەزن بێ، ئەو مەزنییەی ئەوانیش مەبەستیان بووە، هەبوونی سەروەت و سامان بووە، دەستڕۆیشتوویی و دەور قەڵەباڵغ بوون بووە، بە خزم و کەس و قەوم، خاوەنی (**مَحاسِنُ التأويل**)، (**جَمال الدين القاسمي**)[1]، لە تەفسیرەکەیدا دەڵێ:

(**وَلَمْ يَعْلَموا أَنَّهَا رُتْبَةٌ رُوحَانِيَّةٌ، تَسْتَدْعِي عِظَمَ النَّفْس بِالتَّحَلِّي بِالفَضَائِلِ وَالكَمَالاَتِ القُدْسِيَّة، لاَ التَزخرفَ بِالزَّخَارِفِ الدُّنيَوِيَّة**)، واتە: ئەوانە نەیانزانیوە کە

---

(١) ج٨، ص٣٢٧.

پێغەمبەرایەتیی پلەیەکی ڕووحانیی و مەعنەوییەو ئەوە دەخوازێ ئەو ڕووحەو، ئەو نەفسە مەزن و ڕازێنرانەوە بێ بە سیفەتە بەرزەکان و تەواوییە پاکییەکان، نەك خۆڕازاندنەوە بە زڕق و برقی دنیایی.

بەرگ و پۆشاکی وابێ، وڵاخی سوارییەکەی - ئەو کاتە - وابێ و، خانووبەرەی وابێ، سەروەت و سامانی وابێ، خزم و خەڵکی وابێ، ئەوانە شتی ڕووکەشیی و ڕواڵەتیی، دنیایین و زوو تێپەڕن، ئەوەی دەمێنێتەوە، سیفەتە مەعنەوییەکانن.

خوا ﷻ لە وەڵامیاندا دەفەرموێ:

٧)- ﴿ أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ ﴾، ئایا ئەوان بەزەیی پەروەردگارت دابەش دەکەن؟ هەمزە (أ)ی سەر: ﴿ أَهُمْ ﴾، (للإستِفهامِ الإنكاريّ)، پرسیارکردنی نکووڵییلێکەرانەیە، واتە: بێگومان ئەوان بەزەیی پەروەردگارت دابەش ناکەن، مەبەست لە بەزەیی پەروەردگاریش پلەی پێغەمبەرایەتیی بووە، چونکە بەزەیی خوا ﷻ لە ژیانی بەشەردا، وەك لە پلەی پێغەمبەرایەتییدا بەرجەستە بووە، لە هیچ شتێکی دیکەدا بەرجەستە نەبووە، لەبەر ئەوەی بەبێ پێغەمبەرایەتیی، مرۆڤایەتیی لەسەر هەموو نیعمەتەکانی دیکە، کە خوا پێی داون، قەرزار دەبێتەوە، بە شێوەیەك مامەڵە لەگەڵ نیعمەتەکانی خوادا دەکات، کە لە جیاتی لێیان بەهرەمەند بێ، لێیان زەرەرمەند دەبێ، ئەگەر دەسەڵاتە، ئەگەر سەروەت و سامانە، ئەگەر زانیارییە، ئەگەر عەقڵە، ئەگەر لەشساغییە، هەرچی هەیە، لە ڕاستیدا پێغەمبەرایەتیی و وەحیی، ڕووحێکە بە بەر ژیانی مرۆڤدا دەکرێ، وەك خوا ﷻ لە کۆتایی سووڕەتی (**الشّورى**)دا دەفەرموێ: ﴿ وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا ۚ ﴿٥٢﴾ ﴾.

٨)- ﴿ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُم مَّعِيشَتَهُمْ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ﴾، (نەك هەر دابەشکردنی بەزەیی خوا بە دەست ئەوان نیە)، بەڵکو ئێمە بژیویانمان لە نێویاندا (لە ژیانی دنیادا) دابەشکردووە، ﴿ مَّعِيشَتَهُمْ ﴾، خوێندراویشەتەوە: (**مَعَايِشَهُم**)، (**المَعِيشَةُ: مَا يُتَعَيَّشُ بِهِ**)، (**معيشة**) شتێکە مرۆڤ پێی بژی، واتە: بژیو، ڕۆزیی، ئێمە نەك هەر دابەشکردنی بەزەیی خۆمانمان، نەداوەتە

دەست وان، بەڵكو دابەشكردنی بژیویٚ، كە پێی دەژین لە ژیانی دنیادا، ئەوەش بە دەست ئێمەیە، بەپێی سیستمی ئێمەو، بە ویستی ئێمەیە، زانایان گوتوویانە: ئەمە هۆكار دۆزییە بۆ نكووڵیی و ئەو لابردنەی كە لە نكووڵییەكە وەردەگیریٚ، بەڵگە هێنانەوەیە لەسەری، واتە: ئێمە وەك چۆن بژیویانمان دابەشكردوە، بۆیە ئەوان لە كاروبارياندا، بەو شێوەیە كە ئێمە سیستممان داناوە، بەڕێوە دەچن، لە بواری ژیان و گوزەرانیاندا، بە هەمان شێوە لە دابەشكردنی بەزەیی خۆشمان و سپاردنی ئەركی پێغەمبەرایەتییشدا، بە هەمان شێوە، ئەوەش هەر بەدەستی ئێمەیە، بەدەست ئەوانەوە نیە.

كەواتـە: هـەر بـەوە كـە تەماشـا دەكـەن، هۆكارەكانـی دابـەش كرانـی بژیـو، لـە ژیانـی دنیایانـدا بەدەسـت خوایـە، دەبووایـە بزانـن ئـەو پلـەی پێغەمبەرایەتییـەش، بەپێـی بۆچوونـی ئـەوان و بەپێـی خۆزگـەی ئـەوان نیـە، بەپێـی پێوەرەكانـی ئەوانیـش نیـە، بەڵكـو بەپێـی پێـوەری خوایـە ﷻ كـە جیایـە لـە پێـوەری وان، پێـوەری ئـەوان بریتیـە لـە سـەروەت و سـامان، دەسترۆیشـتوویەتیی و دەور قەڵەباڵـغ بـوون و، هەمـوو ئـەو شـتانە كـە بەزۆریـی وایـە، مرۆڤـەكان لەسـەر ئـەو شـتانە قـەرزدار دەبنـەوە، ئەگـەر بـە شـێوەیەك مامەڵەیـان پـێ نەكـەن، كـە جێـگای ڕەزامەندیـی خـوا بـێ، مـرۆڤ لەسـەر قەڵەباڵغیـی دەوروبـەری و، لەسـەر سـەروەت و سـامانەكەی و، لەسـەر ئـەو نـازو نیعمەتانـەی دیكـە، كـە خـوا ﷻ پێـی داون، مـادام ئیمانیـان لەگەڵـدا نەبـێ، لەسـەریان قـەرزدار دەبێتـەوەو دەبنـە مایـەی شـەرمەزاریی.

بـەڵام پێـوەری خـوا ﷻ ئەوەیـە، كـە ئـەو مرۆڤـە عەقڵـی چەنـدە، مەعدەنەكـەی چەنـد پاكـەو، ڕەوشـتەكەی چەنـد بـەرزەو، ئاكارەكانـی و، دیـوی مەعنەویـی و ڕووحیـی، چۆنـە؟ كـە مـرۆڤ بـە ڕووح مرۆڤـە، نـەك بـە جەسـتەو بـە سـەروەت و سـامان و بـەو قەڵەباڵغییـەی لـە دەوریەتـی.

٩)- ﴿ وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَٰتٍ ﴾، ئێمە هەندێكیانمان بەسەر هەندێكیان دا بە چەند پلە بەرز كردۆتەوە.

١٠)- ﴿لِّيَتَّخِذَ بَعۡضُهُم بَعۡضٗا سُخۡرِيّٗا﴾، تاكو هەندێكیان هەندێكیان بە ئیشپێكەر بگرن، (سُخْرِيًّا أي: مُسَخَرًا، وَاللاَّمُ لِلتَّعْلِيلِ، فَالكُلُّ مُسْتَعْمَلٌ لِغَيْرِهِ)، بۆ ئەوەی هەندێكیان هەندێكیان بە كارپێكراو بگرن، (سُخْرِيٌّ): (مُسَخَّر)، كارپێكراو، بەكارهێنراو، لە ڕاستییدا، لە كۆمەڵگای مرۆڤایەتییدا، هەموو چین و توێژەكان یەكدی بەكاردەهێنن.

﴿سُخۡرِيّٗا﴾، خوێندراویشەتەوە: (سِخْرِيًّا)، هەردووكیان هەر بەمانای كارپێكراو دێن، هەندێكیش گوتوویانە: (سِخرِياً) بە مانای گاڵتەپێكراو، نەك كارپێكراو، بەڵام ئەو مانایە بێهێزەو، لەگەڵ سیاقی ئایەتەكانیشدا ناگونجێ.

١١)- ﴿وَرَحۡمَتُ رَبِّكَ خَيۡرٞ مِّمَّا يَجۡمَعُونَ﴾، بەزەیی پەروەردگاریشت باشترە لەوەی، پەزمەندەی دەكەن و، كۆی دەكەنەوە.

بەزەیی پەروەردگارت، دەگونجێ مەبەست پێی پێغەمبەرایەتیی بێ و، دەگونجێ مەبەست پێی بەهەشت بێ و، دەگونجێ مەبەست پێی ئیمان و تاعەت بێ، ئەوە باشترە لەوەی كۆی دەكەنەوە سەر یەك.

ئەم ئایەتە موبارەكە باسی حیكمەتی ئەو بەرزیی و نزمییە دەكات كە لە كۆمەڵگای بەشەردا هەیەو، هەر كۆمەڵگایەك ئەو بەرزیی و نزمییەی تێدایە، بەرزیی و نزمییەكەش مەرج نیە، تەنها لە ڕووی سەروەت و سامانەوە بێ، بەڵكو لە ڕووی عەقڵ و هۆشەوەیە، لە ڕووی هێزی جەستەوەیە، لە ڕووی ڕەوشت و ئاكارەوەیە، خوا ﷻ وایداناوە، هەندێ كەس هەر بە زگماك، بە حەوسەڵەترە لەوی دیكەو، یەكێك هێدیی و مەندترەو، یەكێك زوو تووڕە دەبێ، یەكێك درەنگ تووڕە دەبێ، هەر بە فیترەت هەندێكیان هۆشیان تیژترەو، هەندێكیان هۆشیان كولە، هەندێكیان زمان پاراوترن و، ڕەوانبێژترن، هەندێكیان هێزی جەستەیان زیاترە، هەندێكیان لە ڕووی كۆمەڵایەتییەوە توانایی تێكەڵیی و گونجاوییان لەگەڵ خەڵكدا زیاترە، هەندێكیان ڕەوشت و ئاكاریان جوانترەو زیاتر توانایان هەیە، ڕاستبێژ بن و، ئەمین بن و، دادگەر بن و، بە ڕەحم بن، هەندێكیان كەمتر ئەو توانایەیان هەیە.

هەڵبەتە مرۆڤ هەمووی خوای پەروەردگار، وای خوڵقاندوە، بتوانێ شتە چاکەکان وەدەست بێنێ، بەڵام هەرچۆن بێ، بەرزیی و نزمیی هەر هەیە، ئنجا لە ئەنجامی ئەو بەرزیی و نزمییەدا، چ لە سیفەتە مەعنەوییەکان، چ لە سیفەتە جەستەیییەکاندا، لە ئەنجامی ئەوەدا، کاروبارەکان جۆراوجۆر دەبن، ئەو کاروبارانەی کۆمەڵگا دابەش دەبن بەسەر خەڵکداو، دابەش بوونی کارەکانیش بەسەر خەڵکدا، دەبێتە هۆی ئەوەی هەر کام لە توێژەکانی کۆمەڵگا، بەڵکو تاکەکانی کۆمەڵگا، ئەوی دیکە بەکاربێنێ، بۆ وێنە: پزیشك خزمەتی نەخۆشەکان دەکات، بەڵام نەخۆشەکانیش خزمەتی پزیشك دەکەن، هەروەها وەستاو کرێکار پێکەوە خزمەتی یەکدیی دەکەن، هەروەها کاربەدەستان لەگەڵ هاووڵاتییان، کاربەدەستان خزمەتی هاووڵاتییان دەکەن، کاروباریان بۆ ڕادەپەڕێنن، هاووڵاتییانیش خزمەتی کاربەدەستان دەکەن، بە قسەیان دەکەن و، فەرمانبەرییان دەکەن، هەروەها دەوڵەمەندو نەدار، دەوڵەمەند خزمەتی نەدار دەکات، یان فرۆشیار خزمەتی کڕیار دەکات، هەروەها هەموو توێژەکانی کۆمەڵگا بەو شێوەیەن، ئەگەر ورد لێکی بدەینەوە، هەر کامێکیان لە خزمەت ئەوی دیکەدایە.

هەڵبەتە ئەوە لە حاڵەتێکی ئاسایی و سروشتیی کۆمەڵگادا، بەڵام کاتێك کە هەندێك لە کۆمەڵگا خۆیان بەسەر خەڵکدا دەسەپێنن و، ستەم لەوانی دیکە دەکەن، ئەوە حاڵەتێکی ناسرووشتیی و نائاساییە، شەریعەتی خواو پێغەمبەران هاتوون، ئەم حاڵەتە ناسرووشتیی و نائاساییەی کۆمەڵگا بگۆڕن، کە هەندێك خۆیان بسەپێنن بەسەر کۆمەڵگادا، لە ڕووی سیاسییەوە، کە بە شێوەی میزاجیی و، بە شێوەی بنەماڵەیی و، بە شێوەی میراتیی و، بە شێوەی خۆسەپاندن حوکمڕانیی بکەن، هەروەها سەروەت و سامان قۆرخ بکەن، بۆ خۆیان و خزم و دەوروبەریان، ئەوە حاڵەتێکی نائاساییەو، دەبێ بگۆڕدرێ، ئەگەرنا لە ڕاستییدا کە دەفەرموێ: ﴿لِّيَتَّخِذَ بَعۡضُهُم بَعۡضٗا سُخۡرِيّٗا﴾، بۆ ئەوەی هەندێکیان هەندێکیان

بەكاربێنن، نەیفەرمووە: هەندێكیان ئەوانی دیكە، بەڵكو فەرموویەتی: هەندێكیان هەندێكیان، وەك چۆن لە مەسەلەی پیاوو ئافرەتدا، خوا ﷻ فەرموویەتی: ﴿ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ﴿٣٤﴾ ﴾ النّساء، چونكە وەك پێشتریش باسمان كرد، پیاو هەندێ سیفەتی تێدان، لە ئافرەتدا نین و، ئافرەت هەندێ سیفەتی تێدان، لە پیاودا نین.

كەواتە: هەر كامێكیان فەزڵ و زێدەییەكی هەیە، بەسەر ئەوی دیكەدا، نەك بە ڕەهایی پیاو زێدەیی هەبێ بەسەر ئافرەتدا، یان ئافرەت زێدەیی هەبێ بەسەر پیاودا، بەڵكو پیاو هەندێ سیفەتی هەن:

هێزی جەستەو، هۆشێكی بەهێزترو، غیرەت و جورئەتێكی زیاتر، جەستەیەكی ماسوولكەیی و، دەنگێكی گڕ، ئافرەتیش لە بەرانبەردا، ڕەحم و سۆزێكی زیاترو، جەستەیەكی نەرمترو، دەنگێكی بە سۆزو ناسكتر، هەر كامێكیان خاڵی بەهێزی خۆی هەیە، هەر كامێكیان زێدەیی هەیە بەسەر ئەوی دیكەدا، هەر كامێكیان شتێكی هەیە، ئەوی دیكە نیەتی، یاخود بەو شێوەیەو بەو ئەندازەیە نیەتی، ئنجا لێرەش بە هەمان شێوە كە دەفەرموێ: ﴿ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُم بَعْضًا سُخْرِيًّا ﴾، بۆیە هەندێكیانمان بە چەندان پلە، بەسەر هەندێكیاندا بەرز كردوونەوە، تاكو هەندێكیان هەندێكیان بەكاربێنن.

مەسەلەی سێیەم:

خستنەڕووی کەم بایەخیی ژیانی دنیا لە ڕووە ماددییەکەیەوە، بەوە کە ئەگەر لەبەر یەکدەنگ نەبوونی خەڵك نەبووایە لەسەر کوفر، خوا ﷻ سەربان و دەرگاو پەیژەو تەختەکانی بێبڕوایانیشی دەکردنە زیوو زێڕ، چونکە ژیانی دنیا بەهرەیەکی کەمەو، مەنزڵگای دواڕۆژیش لە گرەوی پارێزکاران دایە:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ وَلَوْلَآ أَن يَكُونَ ٱلنَّاسُ أُمَّةً وَٰحِدَةً لَّجَعَلْنَا لِمَن يَكْفُرُ بِٱلرَّحْمَٰنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقُفًا مِّن فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ ﴿٣٣﴾ وَلِبُيُوتِهِمْ أَبْوَٰبًا وَسُرُرًا عَلَيْهَا يَتَّكِـُٔونَ ﴿٣٤﴾ وَزُخْرُفًا ۚ وَإِن كُلُّ ذَٰلِكَ لَمَّا مَتَٰعُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۚ وَٱلْـَٔاخِرَةُ عِندَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٣٥﴾ ﴾:

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە هەشت بڕگەدا:

١)- ﴿ وَلَوْلَآ أَن يَكُونَ ٱلنَّاسُ أُمَّةً وَٰحِدَةً ﴾، ئەگەر لەبەر ئەوە نەبووایە، خەڵك ببنە یەك کۆمەڵ، (الطَّبَري)[1] لە تەفسیرەکەی خۆیدا، دەڵێ: (**وَلَوْلاَ أَنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً عَلَى الكُفْرِ، فَيَصِيرَ جَميعُهُم كُفَّاراً، لَجَعَلْتُ لِلكُفَّارِ لِبُيُوتِهِم سُقُفاً مِنْ فِضَّة**)، ئەگەر لەبەر ئەوە نەبووایە، خەڵك ببێتە یەك کۆمەڵ لە کوفرداو، هەموویان ببنە بێبڕوا، ئەوانەی بێبڕوان بۆ خانووەکانیان، سەربانی زیومان بۆ دەڕەخساندن.

٢)- ﴿ لَّجَعَلْنَا لِمَن يَكْفُرُ بِٱلرَّحْمَٰنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقُفًا مِّن فِضَّةٍ ﴾، بۆ ئەوانەی بێبڕوان بە (خوای) بە بەزەیی سەربانە زیوییەکانمان بۆ دەڕەخساندن.

(**سُقُفاً مِن فِضَّة**)، (**سُقُف**) کۆیە، (**سَقف**) تاکەکەیەتی، هەروەك بە (**سَقف**) یش خوێندراوەتەوە: ﴿ لِبُيُوتِهِمْ سُقُفًا مِّن فِضَّةٍ ﴾، (**سَقف**) یان (**سُقُف**) (**أعَالي**

---

(١) جامع البيان: ج٢٥، ص٧٠.

بُيوتِهِـم وَهِـيَ السُّـطُوحُ)، سـەرەوەی خانووەكانیـان، بـە كوردیـی دەڵێیـن: سـەربان، ئەوەمـان بـۆ دەكـردن بـە زیـو.

٣)- ﴿ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ ﴾، پەیژەی زیویشمان بۆ دەڕەخساندن، كە پێیاندا سەربكەون، پەیژەو قادرمەكانیشیانمان بۆ دەكردن بە زیو، (مَعَارِج) كۆی (مِعرَاج) یان (مَعْرَج)ە، واتە: پەیژە، (مَعَارِج أي: مَرَاقِي جَمْع مِرْقَاة)، پەیژەكان، پەیژە، هەروەها (دَرَج)یشی پێ دەڵێن، ﴿ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ ﴾، (عَلَيهَا يَعْلون، يَصْعَدُون)، بەو پەیژانەدا سەردەكەوتن بۆ سەرەوەی خانووەكانیان، یاخود بە قاتەكاندا.

٤)- ﴿ وَلِبُيُوتِهِمْ أَبْوَابًا ﴾، هەروەها بۆ ماڵەكانیان دەرگامان بۆ دەڕەخساندن، (دیسان لە زیو) چونكە پێشێ فەرموویەتی: (مِنْ فِضَّةٍ)، كەواتە: یانی دەرگایەكانیشمان بۆ دەكردن بە زیو.

٥)- ﴿ وَسُرُرًا عَلَيْهَا يَتَّكِـُٔونَ ﴾، هەروەها تەختانێك (لە زیو) كە لەسەریان پاڵدەدەنەوە، (وَسُرُراً مِنْ فِضَّةٍ عَلَيْهَا يَتَّكِئُون)، (سُرُر) كۆی (سَرِير)ە، (سَرِير) بە مانای تەخت دێ، كە مرۆڤ لەسەری ڕادەكشێ، یان لەسەری دەخەوێ و، یان لەسەری شاندا دەدات، ﴿ يَتَّكِـُٔونَ ﴾، (التَوَكّؤُ وَالإتِّكَاءُ: التَحَامُلُ عَلَى الشَّيء)، ئەوەیە ئینسان پاڵ بە شتێكەوە بدات، سەنگ بداتە سەر شتێك، واتە: شانی لەسەردا بدات.

٦)- ﴿ وَزُخْرُفًا ﴾، هەورەها زێڕیشمان بۆ دەڕەخساندن، كەل و پەلەكانیانمان هەموو بۆ دەكردن بە زیو، سەربان و دەرگاو پەیژەو تەخت و قەنەفەكانمان وادەكرد، كە بتوانن لە زیو دروستیان بكەن، ئەو كاتە زێڕو زیو، دوو كانزای زۆر بە نرخ بوون و، ئێستاش زۆر بە نرخن، بەڵام ئەو كاتە نرخ و بەهایەكەیان لێك نزیك بووە، هەروەها زێڕی زۆریشمان بۆ دەڕەخساندن، وەك لە سووڕەتی (الإسرَاء) لە ئایەتی ژمارە (٩٣)دا، دەفەرموێ: ﴿ أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِّن زُخْرُفٍ ﴿٩٣﴾ ﴾، یان ماڵێكت هەبێ، خانووێكت هەبێ، لە زێڕ (زُخرُف)، بەڵام ئەوە لەو سیاقەدا، ئەگەرنا وشەی (زُخرُف)، بە مانای زێڕیش هاتووەو، بە مانای ڕازاوەییش هاتووەو، بە مانای نەخش و نیگاریش هاتووەو، بە مانای كەل و پەلی نایابیش هاتوە.

٧)- ﴿ وَإِن كُلُّ ذَٰلِكَ لَمَّا مَتَٰعُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ﴾، ئەمەش هەمووی تەنیا ڕابواردنێکی کەمی ژیانی دنیایە، ﴿ مَتَٰعُ ﴾، واتە: بەهرە وەرگرتنێکی کەم، هەروەها خوێندراویشەتەوە: (وَإِنَّ كُلَّ ذَٰلِكَ لَما مَتَاعُ الحَيَاةِ الدُّنِيَا)، ئنجا ئەگەر (لَمَا) بێ، ئەو کاتە (ل) بۆ جەختکردنەوەیەو، (مَا)یەکە بە مانای (إنْ)ە، (إن)ی (مُخَفَّفَة) لە (مُثَقَّلَة) بۆ تەئکیدەو (ل) کە ئەو (إنْ)ە، کە بۆ جەختکردنەوەیە لە (إن)ی (شَرْطِيَّة) جیا دەکاتەوە، یانی: هەر کامێك لەمانە بە تەئکید تەنیا ڕابواردنی کەمی ژیانی دنیایە، بەڵام ئەگەر بە (إنَّ) بخوێنرێتەوە: (وَإِنَّ كُلَّ ذَٰلِكَ لما مَتَاعُ الحَيَاةِ الدُّنِيَا)، یانی: بە دڵنیایی ئەوە هەمووی تەنیا ڕابواردنێکی کەمی ژیانی دنیایە، واتە: ئەگەر (لَمَا) بێ، ئەو کاتە زیاد کراوە بۆ تەئکید، واتە: (وَإِنْ كُلُّ ذَٰلِكَ لَمَتَاعُ الحَيَاةِ الدُّنِيَا).

٨)- ﴿ وَٱلْأَخِرَةُ عِندَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ ﴾، دواڕۆژیش لە لای پەروەردگارت بۆ پارێزکارانە، یانی: مەنزڵگای دواڕۆژ، چونکە (الآخِرَة) سیفەتی مەوصووفێکی قرتێنراوە، واتە: مەنزڵگای دواڕۆژ لە لای پەروەردگارت، تەنیا بۆ پارێزکارانە، واتە: ئەو بەهەشتە تەنیا لە گرەوی ئیمانداران دایە.

خـوا ﷻ باسـی هەڵوێسـتی بێبڕوایـان دەکات، کـە چـۆن پێشـنیاریان کـردوە، یـان خۆزگەیـان خواسـتوە، قورئـان بـۆ سـەر پیاوێکـی مـەزن، لەسـەر یەکێـك لـە دوو شـارەکان دابەزیبایـە، پیـاوی مەزنیـش مەبەسـتیان پێـی پیاوێکـی ساماندارو دەسترۆیشـتوو و دەور قەڵەباڵـغ بـووە، ئنجـا خـوا ﷻ بـەو بۆنەیـەوە ئـەو ڕاستییەی ڕاگەیانـد، کـە ئەگـەر لەبـەر ئـەوە نەبووایـە خەڵـك هەمـووی لەسـەر کوفـر کۆببنەوە، ئەوانـەی بێبـڕوان بـە خـوای بـە بەزەیـی، وای بۆ دەکـردن، کـە سـەربانی خانووەکانیان زیـو بـێ، هەروەهـا پەیـژەکان کـە پێیانـدا سـەردەکەون بـۆ سـەر بـان، زیـو بـن، هەروەهـا دەرگاکانیـان زیـو بـن، ئـەو تەخـت و قەنەفانـەی لەسـەریان پشـوو دەدەن و، شـان دادەدەن و پـاڵ دەدەنـەوە زیـو بـن، هەروەهـا زێـڕو زەمبەرێکـی زۆر، یاخـود ڕازاوەییەکـی زۆریـان هەبـێ.

کەواتـــــە:

﴿وَإِن كُلُّ ذَٰلِكَ لَمَّا مَتَٰعُ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا﴾، واتـە: (**مَـا كُلُّ ذَلِـكَ إلاَّ مَتَـاعُ الحَيَـاةِ الدُّنيا**)، (**إنْ**) لێـرەدا بـە مانـای (**مَا**)یـە بـۆ لابـردن (نفـي)ە، (**لَـمَّا**)ش، بـە مانـای (**إلاَّ**) یـە، واتـە: هیـچ کام لـەوە نیـە، مەگـەر ڕابواردنـی کەمـی ژیانـی دنیا بـێ، بـەڵام ئەمـە بەجـۆری دیکـەش خوێندراوەتـەوە: (**وَإنَّ كُلَّ ذَلِـكَ لَـما مَتَـاعُ الحَيَـاةِ الدُّنيا**)، (**إنَّ**) بـۆ تەئکیـد، یـانی: بـە دڵنیایـی هەمـوو ئـەوەی باسـکرا، (**لَـمَا مَتَـاعُ الحَيَـاةِ الدُّنيـا**)، (**ل**) لێـرەدا بـۆ تەئکیـدە، (**مَا**)یەکـەش زیـاد کـراوە، بـۆ جەختکردنـەوە، واتـە: (**وَإنَّ كُلَّ ذَلِـكَ لَـمَتَاعُ الحَيَـاةِ الدُّنيا**)، کەواتـە: هـەم (**إنَّ**)، هـەم (ل)ەکـەش و، هـەم (ما)یەکـەش هـەر سـێکیان بـۆ جەختکردنـەوەن.

﴿وَٱلۡأٓخِرَةُ عِندَ رَبِّكَ لِلۡمُتَّقِينَ ٣٥﴾، مەنزڵـگای کۆتایـی لە لای پەروەردگارت بـۆ پارێزکارانـە، وشـەی (**أخِـرَة**)، واتـە: کۆتایـی، بـەڵام ئەمـە بـە سیاق دەزانـرێ و، لـە هەنـدێ شـوێنی دیکەشـدا خـوا ﷻ وەصـف کراوەکـەی هێنـاوە، ﴿وَإِنَّ ٱلدَّارَ ٱلۡأٓخِرَةَ ٦٤﴾ **العَنكَبُـوت**، (**الـدار الآخـرة: المَثُوبَـةَ الأَخِـرَة**)، پاداشـتی ڕۆژی دوایـی، یـان مەنزڵـگای ڕۆژی دوایـی، لـە لای پەروەردگارتـە، بـەڵام بـۆ پارێـزکاران تەرخانکـراوە.

شەش کورتە سەرنج لە بارەی دنیا و دوارِۆژەوە:

١- لەو بارەوە قسەیەك لە حەسەنی بەصڕاییەوە هاتوە، لە باسی ئەم ئایەتە موبارەکەدا، کە خوا ﷻ دەفەرموێ: ئەگەر خەڵك هەموویان لەسەر کوفر کۆ نەبووبانەوە، ئەوانەی بێبڕوا دەبوون بەرانبەر خوای بە بەزەیی، هەموو دەرو دیوارو خانووبەرەو دەرگاو پەنجەرەمان بۆ دەکردن بە زێڕو زیو، حەسەنی بەصڕایی گوتوویەتی: (**لَوْلَا أَنْ يَكُونَ النَّاسُ كُفَّاراً أَجْمَعُونَ، يَمِيلُونَ إِلَى الدُّنْيَا، لَجَعَلَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى الَّذِي قَالَ، ثُمَّ قَالَ: وَاللَّهِ لَقَدْ مَالَتِ الدُّنْيَا بِأَكْثَرِ أَهْلِهَا، وَمَا فَعَلَ ذَلِكَ، فَكَيْفَ لَوْ فَعَلَهُ!**)[1]، واتە: ئەگەر لەبەر ئەوە نەبووایە، خەڵك هەمووی بێبڕوا دەبن، تێکڕایان، بە لای دنیادا بشکێنەوە، خوا (**تَبَارَكَ وَتَعَالَى**) ئەوەی فەرموویەتی، ئەنجامی

---

(١) جامع البيان: رقم: ٣٠٨٩٤.

دەدات، (هەموو شتی بۆ دەکردن بە زیوو زێڕ)، دوایی حەسەنی بەصرِایی گوتوویەتی: بە خوا ژیانی دنیا زۆربەی خەڵکی لار کردۆتەوەو پەلکێش کردوە بەلای خۆیدا، لە حاڵێکدا خوا ﷻ واشی بۆ نەکردوون، ئەدی ئەگەر وای کردبایە!

واتە: زۆربەی خەڵکی دنیا، بە لای دنیادا پەلکێش بوون، بە لای ڕابواردنی دنیاداو، بە لای نازو نیعمەتی دنیادا، لە ڕووە ماددییەکەیەوەو، ڕووە مەعنەوییەکەیان فەرامۆش کردوە، ڕۆژی دواییان فەرامۆش کردوەو، خواو خەڵکیان لەبیر چووە، هەر لە سوڕگەی خۆیاندا دەخولێنەوەو، ئاگایان لە خواو خەڵك نەماوەو، لە حاڵێك دا خوا ﷻ واشی بۆ نەکردوون، کە فەرموویەتی، ئەدی ئەگەر وای بۆ کردبایە!!

٢- یەکێکی دیکە لە زانایان، **(إِبنُ زَيد)** دیسان **(الطَبَري)**[1] ئەم دەقەی لێوە دێنێ، لە بارەی تەفسیری ئەو ئایەتەوەو دەڵێ: **(وَلَولاَ أَنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً عَلَى طَلَبِ الدُّنيا وَرَفضِ الأَخِرَة)**، ئەگەر لەبەر ئەوە نەبووایە، خەڵك هەموویان ببنە یەك کۆمەڵ، لەسەر داواکردنی دنیاو ڕەتکردنەوەی ڕۆژی دوایی [خوا عز وجل ئاوای بۆ دەکردن].

٣- تەنیا یەك جار خوا ﷻ باسی زیو **(فِضَّة)**ی کردوە، کە باسی **(سُقُف)** یان **(سَقْف)** دەکات، سەقفی خانووەکان، یان سەربانەکانیان، بەڵام دوایی کە باسی پەیژان **(مَعَارِج)** دەکات و، باسی دەرگایان **(أَبوَاب)** دەکات و، باسی تەختان **(سُرُر)** دەکات، وشەی **(فِضَّة)** ی بەکارنەهێناوە، هۆکارەکەی ئەوەیە: **(حُذِفَ الوَصْفُ مِنَ المَعطُوفَاتِ لِدَلاَلَةِ مَا وُصِفَ المَعطُوفُ عَلَيهِ)**، بۆیە وەصفی زیو قرتێنراوە لەوانی دیکە، کە بادراونەوەو، گێڕدراونەوە بۆ سەر **(سُقُف)**، چونکە لەوێ کە باسکراوە، مانای وایە هەمان ئەو زیوە، بۆ پەیژەکانیش و بۆ دەرگاکانیش و بۆ تەخت و قەنەفەکانیش هەر هەیە.

٤- لەو بارەوەش فەرمایشتی پێغەمبەرە خوا ﷺ زۆرن، بەڵام دوو فەرمایشتان بە نموونە دێنین:

---

(١) جامع البيان: رقم: ٣٠٨٩٨.

١- {**الدُّنيَا سِجْنُ المُؤْمِنِ وَجَنَّةُ الكَافِرِ**}، (**أخرجه مُسلِم: ٢٩٥٦، والترمذي: ٢٣٢٤، وابنُ مَاجه: ٤٣١٣**)، واتە: دنیا حەپسخانەی بڕوادارو بەهەشتی بێبڕوایانە.

یانی: مرۆڤی بڕوادار وەك چۆن كەسێك لە حەپسخانەدا دەبێ، لە سجن و زینداندا دەبێ، بە چوار دیوارێك ڕێی لێگیراوەو، لە ژوورێك و چوار دیوارێكدا قەتیس كراوە، مرۆڤیش لە ژیانی دنیادا، لەبەر ئەوەی پابەندە بە سنوورەكانی شەریعەتەوە، بە كەیفی خۆی ڕەفتار ناكات و، بە كەیفی خۆی قسە ناكات، بەڵكو ئاگاداری خولیاو نیەتەكانی نێو دڵیشی دەبێ، لەو ڕووەوە خۆی بە كۆتكراوو بەندكراو دەبینێ، واتە: كۆت و بەندی شەریعەت، كە دەزانێ ئەوە لە قازانجی دنیاو دوارۆژیەتی، بەڵام بابای بێبڕوا، خۆی بەرهەڵدا دەبینێ، هیچ سنوورو لەمپەرێك لەبەردەمی خۆیدا نابینێ، هەر بۆیەش یەكێك لە عاریفە گەورەكان دەڵێ:

(وَمَن أَبَاحَ النَّفسَ مَا تَهْوَاهُ   فَإِنَّمَا إِلَـهُهُ هَوَاهُ)

واتە: هەر كەسێك نەفسی چی ئارەزووی كرد، پێی بدات و، ڕێی پێبدات، ئەوە پەرستراوی بۆتە هەواو ئارەزووی خۆی.

٢- {**لَو كَانَتِ الدُّنيَا تَعْدِلُ عِنْدَ اللهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ، مَا سَقَى مِنْهَا كَافِراً شَرْبَةَ مَاءٍ**}، (**أخرجه التِّرمِذي: ٢٣٢٠، وابن مَاجه: ٤١١٠، بسندٍ حَسَن**).

واتە: ئەگەر دنیا لە لای خوا ﷻ بە قەد باڵە مێشوولەیەك نرخی ببوایە، قوومە ئاوێكی لێ نەدەدا بە مرۆڤی بێبڕوا.

٥- قۆڵە نەزیلەیەك:

ڕۆژێك جوولەكەیەكی توونچیی، كە گەرماوی داگیرساندوەو، سووتەمەنیی و داری داونە بەر گەرماو و، لە ئارەق و تۆزو دووكەڵدا، غەرق بووە، تەماشا دەكات ئەبوو حەنیفە ڕەحمەتی خوای لێ بێ، سواری وڵاخەو خەڵكێك لە خزمەتی دایە، دێ، چونكە ئەبوو حەنیفە وێڕای ئەوەی زانایەكی گەورە بووە، بازرگانێكی

گـەورەش بـووە، دیـارە بـە بازرگانییەکـەی خزمەتـی خۆشـیی و قوتابیەکانیشـی و، خزمەتـی خەڵکیشـی پێکـردوە، ئنجـا لەگـەڵ ئـەوەدا کـە زۆر سـاماندار بـووە، بـەڵام یەکجـار خـوا پەرسـت و زاهیـدو بـۆ خـوا صوڵحـاو بـووە، ساماندار بـوون و دەستڕۆیشـتن، لـە ڕووی سـەروەت و سـامانەوە، یـان لـە ڕووی دەسـەڵاتەوە، لەگـەڵ بـۆ خـوا صوڵحـان و دینداریـی و پارێزکاریـی دا تێکناگیـرێ..

ئنجـا جوولەکـە کـە ئەبـوو حەنیفـە دەبینـێ، بـە بەرگێکـی جـوان و بۆنێکی خـۆش و بە سـواری وڵاخ، خۆیشـی غەرقـی تـۆزو ئـارەق و دووکـەڵ بـووە، دەڵـێ: ئـەی ئیـمام! دەڵـێ: بەڵـێ، دەڵـێ: فەرموودەیەکـی پێغەمبـەری ئێـوە هەیـە، کـە دەڵـێ: {**الدُّنيَا سِجْنُ المُؤْمِنِ وَجَنَّةُ الكَافِرِ**} واتـە: دنیـا سـجنی بـڕوادارەو، بەهەشـتی بێبڕوایـە، ئنجـا ئایـا ئێسـتا تـۆ وەك لـە بەهەشـتدا بـی، دێیـە بەرچـاو، یـان مـن، ئایـا ژیانـی مـن وەك سـجن و زیندانـە، یـان هـی تـۆ؟ واتـە: فەرمایشـتەکەی پێغەمبـەر ﷺ پێچەوانـەی حاڵـی مـن و تۆیـە!!

ئەبـوو حەنیفـە پیاوێکـی زۆر عاقـڵ و بلیمـەت بـووەو قـەد دانەمـاوە، پێـی دەڵـێ: جوولەکـە بـە تەئکیـد حاڵـی تـۆ ناخۆشـەو، حاڵـی مـن خۆشـە، بـەڵام حاڵـی تـۆ ئـەوەی ئێسـتات، لـە چـاو ئـەو سزاو دۆزەخـەی چاوەڕێـت دەکات، ئێسـتات وەك بەهەشـتێیە، منیـش ئـەو حاڵـەی کـە تێیدام، لـە چـاو ئـەو بەهەشـتەی کـە چاوەڕێـم دەکات، ئێـرەم وەك سـجن و زینـدان وایـە.

وەڵامێکی زۆر پڕ بە پێست و هەق و ڕاست بووە.

٦- شاعیرێك (**القُرطُبي**) لە تەفسیرەکەی خۆیدا[1]، چوار دێڕە شیعری لێوە دێنێ، لە بارەی ژیانی دنیاو چۆنیەتیی مامەڵەکردن لەگەڵ ژیانی دنیادا، ئەم چوار دێڕە شیعرە دێنێ، پێم خۆشبوو بیانهێنم:

تمتّع من الأيام إن كنت حـازماً ... فإنك فيهـــا بين ناه وآمـــر

---

(١) جامع لأحكام القرآن: ج٢٥، ص:٧٠.

إذا أبقت الدنيا على المرء دينه ... فما فاته منها فليس بضائر

فلا تزن الدنيا جناح بعوضة ... ولا وزن رقٍّ من جناح لطائر

فلم يرض بالدنيا ثواباً لمحسن ... ولا رَضِيَ الدُّنيا عِقَاباً لِكَافِرِ

واتە: لە ڕۆژانێکی کەمی ژیانی دنیادا، بەهرە وەربگرە، ئەگەر تۆ خاوەن عەقڵێکی باشی و وریای، (واتە: مەچوو هەمووو ڕۆژەکانی ژیانت بکەی بە ڕابواردن و بەهرە وەرگرتنی ماددیی)، چونکە لە ڕۆژەکانی ژیانتدا، لە نێوان ئەوە دای، کە شت قەدەغە بکەی لە خەڵکێك و، ڕێگریی لە خراپە بکەی، یاخود فەرمانیان پێ بکەی بە چاکە، (واتە: تۆ دەبێ زیاتر مشووری ئەوە بخۆی کە لە ژیانتدا بەو شێوەیە بی، لە ڕۆژانێکی کەمدا بەهرە وەربگرە، بایی ئەوەندە کە جەستەت پێویستیی پێیەتی و ژیانت پێی بەڕێوە دەچێ، بەڵام هەوڵ بدە ئەرکی فەرمان بە چاکە و ڕێگریی لە خراپە ئەنجام بدەی).

ئەگەر دنیا دیندارییەکەی بۆ مرۆڤ هێشتەوە، ئەوەندەی لە دنیا، لە دەستی دەچێ، هیچ زیانی پێ ناگەیەنێ، مادام دینی سەلامەت بووبێ.

دنیا هێندەی کێشی باڵە مێشوولەیەك کێشی نیە، هەروەها هێندەی پەڕێك لە باڵی باڵندەیەك کێشی نیە (واتە: لە تەرازووی خوادا).

بۆیەش خوا ﷻ ڕازی نەبووە لە دنیادا پاداشتی چاکەکار بداتەوە، هەروەها ڕازیش نەبووە، دنیا بکاتە شوێنی سزا، بۆ بێبڕوا.

دنیا نە شوێنی پاداشتە بۆ چاکەکارو، نە شوێنی سزایە بۆ بێبڕوا، نە جێی سزای تێدا دەبێتەوەو، نە جێی پاداشتی تێدا دەبێتەوە، هێندە کەم و کورت و کەم بایەخە لە ڕووە ماددییەکەیەوەو لە چاو قیامەت.

مەسەلەی چوارەم:

ئەوانەی لە ئاست قورئانی بیرخەرەوەی خوای بە بەزەیی دا خۆیان کوێر دەکەن و، نادیدەی دەگرن و، پشتی تێدەکەن، خوا ﷻ شەیتانێکی گومڕاکەریان بۆ دەڕەخسێنێ و دەبێتە هاودەمیان، کەچی ئەوان پێیان وایە ڕێ ڕاستگرتوون، بەڵام کە لە ڕۆژی قیامەتدا دێنە لای خوا، دووریان لێیان بە ئاوات دەخوازن، (واتە: لە شەیتانەکان)، بێگومان پێکەوە بەشداربوونیشیان لە سزاو ئازاردا، هیچ سوودیان پێناگەیەنێ و، هەر کەسەو سزاو ئازاری خۆی:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَمَن يَعْشُ عَن ذِكْرِ ٱلرَّحْمَٰنِ نُقَيِّضْ لَهُۥ شَيْطَٰنًا فَهُوَ لَهُۥ قَرِينٌ ﴿٣٦﴾ وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ ٱلسَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٣٧﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَنَا قَالَ يَٰلَيْتَ بَيْنِى وَبَيْنَكَ بُعْدَ ٱلْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ ٱلْقَرِينُ ﴿٣٨﴾ وَلَن يَنفَعَكُمُ ٱلْيَوْمَ إِذ ظَّلَمْتُمْ أَنَّكُمْ فِى ٱلْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٩﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە دە بڕگەدا:

١)- ﴿وَمَن يَعْشُ عَن ذِكْرِ ٱلرَّحْمَٰنِ﴾، هەر کەسێك لە قورئانی بیرخەرەوەی (خوای) بە بەزەیی، پشت هەڵکردوو بێ، یاخود چاو نووقاو بێ، خۆی کوێر کردبێ.

٢)- ﴿نُقَيِّضْ لَهُۥ شَيْطَٰنًا﴾، ئێمە شەیتانێکی بۆ دەڕەخسێنین، بۆ ئامادە دەکەین، (**التَّقْيِيضُ: التَّهِيئَةُ والإِتَاحَةُ**)، بریتیە لە ئامادەکردن و ساز کردن، وشەی: (**يَعْشُ**) خوێندراویشەتەوە: (**يَعْشَا**)، ئنجا (**عَشَا، يَعْشُو، عَشَاً: لَحِقَهُ مَا يَلْحَقُ الأَعْشَى، وَهُوَ الَّذِي لاَ يُبْصِرُ بِاللَّيلِ**)، بەڵام (**عَشِيَ، يَعْشَا، عَشَاً أي: عَمِيَ**)، (**عَشَا، يَعْشُو، عَشَاً**)، ئەوەیە کە بابای شەو کوێر، کە بە شەوێ نابینێ چی بەسەر هاتوە، ئەویش وای بەسەر بێ، بەڵام (**عَشِيَ، يَعْشَا، عَشَاً**)، واتە: کوێر بوو، کەواتە: ئەگەر بخوێندرێتەوە: ﴿وَمَن يَعْشُ﴾، یانی: هەر کەسێك شەو کوێر بێ، یاخود خۆی نابینا بکات، بەڵام ئەگەر بفەرموێ: (**يَعشا**)، واتە: هەر کەسێك کوێر بێ، هەروەها لە

زمانی عەرەبییدا دەڵێ: (**عَشِيَ إلى النَّارِ أي: أَقْبَلَ**)، بەڵام (**عَشِيَ عَنِ الذِّكْرِ أي: أَعرَضَ**)، لێرەدا: ﴿ وَمَن يَعْشُ عَن ذِكْرِ ٱلرَّحْمَٰنِ ﴾، (**ضُمِّنَ مَعْنى الإِعْرَاض**)، واتە: هەر کەسێك لە ئاست قورئاندا، کە بیرخەرەوەیە، بیرخەرەوەی خوای بە بەزەیی، خۆی کوێر بکات و، پشتی تێبکات، ئەوە شەیتانێکی بۆ ئامادە دەکەین.

٣)- ﴿ فَهُوَ لَهُۥ قَرِينٌ ﴾، کە دەبێتە هاودەم و هاوڕازی، (**القَرِينُ: المُلاَزِم وَالصَّاحِب**)، کەسێك کە هەمیشە لەگەڵ کەسێکە و، هاوەڵیەتی و لێی جیا نابێتەوە، (**الطَّبَرِي**) لە تەفسیرەکەی خۆی دا[1] دەڵێ: (**وَأَصْلُ الْعُشُوِّ: النَّظَرُ بِغَيْرِ ثَبْتٍ، لِعِلَّةٍ فِي الْعَيْنِ، يُقَالُ مِنْهُ: عَشَا فُلَانٌ يَعْشُو عَشْوًا وَعُشُوًّا: إِذَا ضَعُفَ بَصَرُهُ، وَأَظْلَمَتْ عَيْنُهُ، كَأَنَّ عَلَيْهِ غِشَاوَةً**)، وشەی (**عُشُوٌّ**) لە ئەصڵدا بە مانای تەماشاکردنە بەبێ چاو چەسپاندن، لەسەر شتێك، یان بەبێ چاك دیتن، بەهۆی ئەوەوە کە نەخۆشییەك لە چاودا هەیە، دەگوترێ: (**عَشَا فُلَانٌ يَعْشُو عَشْوًا وَعُشُوًّا**)، ئەگەر چاوی بێهێز بوو، چاوی تاریك داهات، وەك پەردەیەکی بەسەرەوە بێ.

٤)- ﴿ وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ ٱلسَّبِيلِ ﴾، بە دڵنیایی ئەو (شەیتانە قەرین)انە، ئەو (بێبڕوای)انە (کە لە ئاست کتێبی خوادا کوێر بوون و نادیدەیان گرتوە)، هەڵدەخەڵەتێنن و لە ڕێ لایان دەدەن (لە ڕاستە شەقامی خوا).

٥)- ﴿ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ ﴾، کەچی پێیان وایە، (لە ڕێ لادراوەکان پێیان وایە)، ڕێی ڕاستیان گرتوە، یاخود: پێیان وایە: شەیتانەکان ڕێی ڕاستیان گرتوەو ڕێی ڕاست پێشانی ئەوانیش دەدەن.

شایانی باسە: وشەی (**أَعَشْى**)، بە مانای پیاوی شەو کوێرو، (**عَشْوى**) بە مانای ئافرەتی شەو کوێرە، ئنجا لێرەوە ئەو پەندە عەرەبییە هاتوە، کە دەڵێ: (**فُلان يَخْبِطُ خَبْطَ عَشْوى**)، واتە: فلانکەس بە ڕێیەدا دەڕوات و هەڵسوکەوت دەکات، وەك چۆن ئافرەتی شەو کوێر هەڵسوکەوت دەکات، کە بە شەوێ نابینێ و، بەسەر دەرو دیواردا دەکەوێ، ئەو پەندە لەوەوە هاتوە.

---

(١) جامع البيان: ج ٢٥، ص:٧٣.

کەواتــە: کــە دەفەرمــوێ: ﴿وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ ٱلسَّبِيلِ﴾، پێشــێ باســی قەرینێك دەكات، ﴿فَهُوَ لَهُۥ قَرِينٌ﴾، هــەر كەسێك لــە ئاست قورئانــی بیرخــەرەوەی خــوای بــە بەزەییــدا، كوێــر بــێ، یاخــود شــەو كوێــر بــێ، چــاك چــاوی نەكاتــەوەو ســەرنجی نــەدا، شــەیتانێكی بــۆ ئامادە دەكەیــن، بــۆی دەبێتــە قەریــن، واتــە: هــاوڕێ و هــاوەڵ و هــاوڕاز، دوایــی دەفەرمــوێ: ﴿وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ﴾، ﴿وَإِنَّهُمْ﴾، ڕاناوی كۆیــە بــۆ: ﴿قَرِينٌ﴾ دەچێتــەوە، لەبــەر ئــەوەی هــەر كامێــك لــە مرۆڤــەكان، كــە لــە ئاســت بەرنامــەو كتێبــی خــوادان، كوێــر دەبــن، خــوا ﷻ قەرینێكیــان بــۆ دەڕەخســێنێ، كەواتــە: دەبــن بــە كــۆ.

كەواتــە: قەرینــەكان، ئــەوان لــە ڕێ لادەدەن، وشــەی: ﴿ٱلسَّبِيلِ﴾، كــە (أل)ی ناســاندنی لەســەرە، دەگونجــێ بڵێــی: لــە ڕێبازەكــە، كەواتــە: (أل)ی ناســاندنەكە بــۆ (عهــد)ە، یــانی: لــە ڕێبازەكــە، واتــە: ڕێبــازە زاندراوەكــە، كــە ڕێبــازی خوایــە، دەشــگونجێ ئــەو ناســاندنە بــۆ جینــس بــێ، واتــە: لــە جینســی ڕێــی ڕاســت، لــە هەمــوو ڕوویەكــەوە لایــان دەدەن.

﴿وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ﴾، (يَحْسَــبُ المَصْــدُودونَ أَنَّهُــم مُهْتَــدُون)، لــە ڕێ لادراوەكان پێیــان وایــە، ڕێــی ڕاســتیان گرتــوە، یاخــود: لــە ڕێ لادراوەكان پێیــان وایــە ئــەو شــەیتانە قەرینانــەی لــە ڕێیــان لاداون، ڕێــی ڕاســتیان گرتــوە، بۆیــە ئەوانیــش لێیــان بەهرەمەنــد دەبــن.

(إهْتِـدَاء): بریتیــە لــە زانیاریــی هەبــوون لــە ڕێــی ڕاســت و بەهــرە وەرگرتنیــش لــەو زانیارییــە، یــانی: (إهْتِـدَاء) بریتیــە لــە ڕێــی ڕاســت زانیــن و ڕێــی ڕاســت گرتــن.

٦)- ﴿حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَنَا﴾، هەتا كاتێك هات بۆ لامان، واتە: یەكێك هات بۆ لامان، ئەمە خوێنراویشەتەوە: (حَتَّى إذَا جَاءَانَا)، واتە: مرۆڤە لە ڕێ لادراوەكەو، شەیتانە هاوەڵەكەشی هاتن بۆ لامان.

٧)- ﴿قَالَ يَٰلَيۡتَ بَيۡنِي وَبَيۡنَكَ بُعۡدَ ٱلۡمَشۡرِقَيۡنِ﴾، (مرۆڤە لە ڕێ لادراوەکە) گوتی: خۆزگە لە نێوان من و لە نێوان تۆدا، دووریی دوو ڕۆژهەڵاتەکان بووایە، کە مەبەست لە دوو ڕۆژهەڵاتەکان، واتە: ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا، بەڵام ڕۆژهەڵات زاڵکراوە بەسەر ڕۆژئاوادا، ئنجا نێوان ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا دووریی، بە ئەندازەی پانایی زەوییە، واتە: بە ئەندازەی ئەمسەرو ئەوسەری زەوی، من و تۆ لێك دوور باین.

٨)- ﴿فَبِئۡسَ ٱلۡقَرِينُ﴾، واتە: تۆ خراپترین هاوڕازو هاوەڵ بووی.

٩)- ﴿وَلَن يَنفَعَكُمُ ٱلۡيَوۡمَ إِذ ظَّلَمۡتُمۡ﴾، (ئەمە کورتکردنەوەی چەند ڕستەیەکە: سەرەنجام هەموویان خرانە نێو سزاوە، ئنجا خوا ﷻ پێی فەرموون:) هەرگیز ئەمڕۆ سوودتان پێناگەیەنێ، کە پێشتر ستەمتان کردوە، ئەوە کە لە سزادا هاوبەشن، واتە: هاوبەشییتان لە سزادا، سوودتان پێناگەیەنێ، چونکە هەر کەسە پڕ بە پێستی تاوان و خراپەی خۆی، سزا دەدرێ.

کەواتە: ﴿وَلَن يَنفَعَكُمُ﴾، (لَن) بۆ جەختکردنەوەو هەمیشەیی کردن (**تأكيد وتأبيد**)ە، واتە: هەرگیز سوودتان پێناگەیەنێ، ﴿ٱلۡيَوۡمَ﴾، ئەمڕۆ، ﴿إِذ ظَّلَمۡتُمۡ﴾، (إذ) (**ظَرْفُ مُبْهَمٍ للزَّمَانِ المَاضِي**)، (إذ) بۆ (**ظَرف**)ە، بۆ کاتی ڕابردوو، کە لێرەدا مەجازە بۆ هۆکار، واتە: لە ئەنجامی ئەوەدا کە ئێوە ستەمتان کردوە.

١٠)- ﴿أَنَّكُمۡ فِي ٱلۡعَذَابِ مُشۡتَرِكُونَ﴾، واتە: بە هۆی ئەوەوە لەسزادا هاوبەشن، سوودتان پێ ناگەیەنێ، خوێندراویشەتەوە: (**إنَّكُم فِي العَذَابِ مُشْتَرِكُون**)، ئنجا ئەگەر (**إنَّكُم**) بێ، ئەمە ڕستەیەکی دەست پێکردنە (**جُمْلَة إسْتِئْنَافِيَّة**)، واتە: بە دڵنیایی ئێوە لە سزادا هاوبەشن.

ئنجا ئەگەر بە (**إنكم**) بخوێندرێتەوە:

کە دەفەرموێ: ﴿وَلَن يَنفَعَكُمُ ٱلۡيَوۡمَ إِذ ظَّلَمۡتُمۡ﴾، ئەمە لەوێ تەواو دەبێ، یانی: ئەمڕۆ هیچ سوودتان پێناگەیەنێ، کە کاتی خۆی ستەمتان کردوە، هەرگیزاو هەرگیز.

(**إِنَّكُم فِي العَذَابِ مُشتَرِكون**)، بە دڵنیایی ئێوە لە سزادا هاوبەشن، بەڵام ئەگەر (**أَنَّكُم**) بێ، واتە: ئەمڕۆ ئێوە، بەهۆی ئەوەوە کە لە سزادا هاوبەشن، سوودتان پێ ناگەیەنێ.

یەکێك لە توێژەرەوان ئاوا ئەم ئایەتە موبارەکە مانا دەکات: (**تَقَرَّرَ اليَومُ انتِفَاءُ انتِفَاعِكُم بِالإشتِرَاكِ فِي العَذَابِ انتِفاءً مُؤَبَّدَاً مِنَ الآن**)، ئەمڕۆ چەسپاوە سوود نەبینینی ئێوە، بە هۆی بەشدارییتان و، هاوبەشییتانەوە پێکەوە لە سزادا، کە هەرگیز سوود نابینن و ئەوە کەڵکێکتان پێ ناگەیەنێ، واتە: لێرەدا لەم ئایەتە موبارەکەدا، سێ وشە بەکارهاتوون:

١- (**لَن**): بەکارهاتوە بۆ کۆتایی پێهێنان لە داهاتوودا (**لِلتَّأبِيدِ المُستَقْبَلِي**).

٢- (**اليَومَ**): بەکارهاتوە بۆ ئێستا، (**لِلحَال**).

٣- (**إذ**) بەکارهاتوە بۆ ڕابردوو، (**لِلمَاضِي**).

ئنجا ئەم سێیە، یەکیان بۆ داهاتوو، یەکیان بۆ ئێستا، یەکیان بۆ ڕابردوو، هاتوون، هەمووشیان پەیوەندییان هەیە بە: ﴿يَنفَعَكُمُ﴾، مانایەکەشی ئاوایە: ئەمڕۆ هەرگیز سوودتان پێناگەیەنێ، کە پێکەوە بەشدارن لە سزادا، بە هۆی ئەوەوە کە لە ڕابردوودا ستەمتان کردوەو، ستەمەکەش بریتیە لە شیرك و کوفر.

هەڵبەتە ئێمە لە تەفسیری (**فُصِّلَت**)دا کورتە باسێکمان لە بارەی نیزیکی فریشتان لە بڕواداران و، هی شەیتانان لە کافرانەوە کردوەو، لێرە ناگەڕێینەوە سەری.

مەسەلەی پێنجەم و کۆتایی:

دڵدانەوەی خوا ﷻ بۆ پێغەمبەر ﷺ کە ئەوانەی هیدایەت وەرناگرن، سووچی خۆیانەو حەتمەن دووچاری سزاش دەبن، بۆیە پێویستە توند دەست بە پەیامی خواوە بگرێ و، دڵنیابێ لەسەر ڕاستە ڕێیەو بەرنامەکەی بیرخەرەوەو مایەی پایە بەرزییە، لە پێش ویشدا هیچ پێغەمبەرێك بە جگە لە خوا پەرستیی نەنێردراوە:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ أَفَأَنتَ تُسْمِعُ ٱلصُّمَّ أَوْ تَهْدِى ٱلْعُمْىَ وَمَن كَانَ فِى
ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٤٠﴾ فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَإِنَّا مِنْهُم مُّنتَقِمُونَ ﴿٤١﴾ أَوْ نُرِيَنَّكَ ٱلَّذِى
وَعَدْنَٰهُمْ فَإِنَّا عَلَيْهِم مُّقْتَدِرُونَ ﴿٤٢﴾ فَٱسْتَمْسِكْ بِٱلَّذِىٓ أُوحِىَ إِلَيْكَ ۖ إِنَّكَ عَلَىٰ صِرَٰطٍ
مُّسْتَقِيمٍ ﴿٤٣﴾ وَإِنَّهُۥ لَذِكْرٌ لَّكَ وَلِقَوْمِكَ ۖ وَسَوْفَ تُسْـَٔلُونَ ﴿٤٤﴾ وَسْـَٔلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِن
قَبْلِكَ مِن رُّسُلِنَآ أَجَعَلْنَا مِن دُونِ ٱلرَّحْمَٰنِ ءَالِهَةً يُعْبَدُونَ ﴿٤٥﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە سێزدە بڕگەدا:

خوا ﷻ لە کۆتایی ئەو ئایەتانەدا، ڕوو لە پێغەمبەری خاتەم ﷺ دەکات، بە پرسیارکردنی نکووڵیلێکەرانەوە دەفەرموێ:

١)- ﴿ أَفَأَنتَ تُسْمِعُ ٱلصُّمَّ ﴾، ئایا تۆ بە کەڕان دەبیستێنی؟ ﴿ ٱلصُّمَّ ﴾، کۆی (أَصَم)ە، واتە: کەڕ، ﴿ ٱلصُّمَّ ﴾، واتە: کەڕان.

٢)- ﴿ أَوْ تَهْدِى ٱلْعُمْىَ ﴾، یان ئایا تۆ ڕێنمایی کوێران دەکەی؟ ﴿ ٱلْعُمْىَ ﴾، کۆی (أَعْمَى)یە.

٣)- ﴿ وَمَن كَانَ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴾، یان دەتوانی کەسێك کە لە گومڕاییەکی ئاشکرا دایە، ڕێنمایی بکەی؟ واتە: ئەوە بە تۆ ناکرێ، ئەوانەش هەستەوەرەکانی خۆیان لە کارخستوون، نە بە گوێیان هەق دەبیستن، نە بەچاویان هەق دەبینن، نە بە عەقڵیشیان ڕێی ڕاست دەدۆزنەوەو، لە گومڕاییدان.

کەواتە: ئەمە دڵدانەوەیە بۆ پێغەمبەر ﷺ، کە کەم و کوڕیی و سووچی تۆ نیە، ئەوانە ڕێی ڕاست ناگرن، بەڵکو خۆیان نایانەوێ، ببیستن و ببینن و عەقڵ و هۆشی خۆیان بەکاربێنن.

٤)- ﴿فَإِمَّا نَذۡهَبَنَّ بِكَ﴾، لە حاڵێکدا کە ئێمە تۆ لابەرین، واتە: بتمرێنین.

٥)- ﴿فَإِنَّا مِنۡهُم مُّنتَقِمُونَ﴾، ئەوە بە دڵنیایی ئێمە لەوان تۆڵەستێنین.

٦)- ﴿أَوۡ نُرِيَنَّكَ ٱلَّذِي وَعَدۡنَٰهُمۡ﴾، یان ئەگەر ئەوەی گفتمان پێداون، پێشانی تۆی بدەین.

٧)- ﴿فَإِنَّا عَلَيۡهِم مُّقۡتَدِرُونَ﴾، بە دڵنیایی ئێمە بەسەر ئەوان دا تواناداریین، واتە: لە هەردوو حاڵاندا سزادرانی ئەوان مسۆگەرەو، بڕاوەتەوە، چ تۆ لابەرین، بە تەئکید ئێمە تۆڵەستێنین لە ئەوان و تۆڵەیان لێ دەستێنین، سزایان دەدەین، چ تۆ بهێڵینەوە و، پێشانت بدەین ئەوەی کە بەڵێنمان پێداون و هەڕەشەمان پێ لێکردوون، ئەوە ئێمە بەسەر ئەواندا بە توانایین و تواناداریین، ئەوەی بمانەوێ بەسەریان دێنین.

وشەی (**إِمَّا**) لە ئەصڵدا: (**إِنْ مَا**)یە، (**إِنْ**) بۆ مەرجە، (**إن الشَّرطيَة**)یە، (**مَا**)ش زیادکراوە بۆ جەختکردنەوە، (**وَإِمَّا**) (**نون**)ەکەش لە (**میم**)ەکەدا (**دَغم**) کراوە، ئەصڵی خۆی (**إن مَا**)یە، بۆتە (**إِمَّا**)، واتە: لە حاڵێکدا ئەگەر هاتوو.

کە دەفەرموێ: ﴿فَإِنَّا مِنۡهُم مُّنتَقِمُونَ﴾، هەروەها دەفەرموێ: ﴿فَإِنَّا عَلَيۡهِم مُّقۡتَدِرُونَ﴾، (**تَقْدِيمُ المَجرُورَينِ عَلَى مُتَعَلّقَيهِما، لِلإهتِمامِ فِي التّمكُّنِ بِالإنتقامِ وَالإقتِدارِ عَلَيْهِم**)، لە هەردووکیان دا کە (**جارّ وَمَجرور**)، پێشخراوەو لە ئەصڵ دا ئاوایە: (**فَإِنَّا مُنْتَقِمونَ مِنْهُم**)، هەروەها ئەوەی دیکە کە دەفەرموێ: ﴿فَإِنَّا عَلَيۡهِم مُّقۡتَدِرُونَ﴾، لە ئەصڵدا ئاوایە: (**فَإِنَّا مُقتَدِرُونَ عَلَيهِم**)، ئەمە بۆ گرنگیی پێدانە، بەوە کە خوا ﷻ دەستڕۆیشتوویە بۆ تۆڵە لێستاندنەوەیان، هەروەها دەستڕۆیشتوویە بۆ هەر شتێك کە بیەوێ پێشانی پێغەمبەر ﷺ بدات، هەڕەشەیەك کە لە کافرەکانی کردوە.

وشـەی (وَعـد): ﴿ ٱلَّذِى وَعَدْنَٰهُمْ ﴾، هـەم بـۆ هەڕەشـەو، هـەم بـۆ جگەلـە هەڕەشـەش بەکاردەهێـنرێ.

﴿ مُّقْتَدِرُونَ ﴾، (الإقْتِـدَارُ: إمْتِلاَكُ تَمَامِ القُـدْرَةِ، أَو شِـدَّةُ القُـوَّة)، (إقتـدار): بریتیـە لـە بەدەسـتەوە گرتنـی تـەواوی دەسـەڵات و، یـان زۆر بەهێزیـی، ئـەم تەعبیـرە کـە لێـرە هاتـوە، لـە سـوورەتی (یُونُـس) ئایەتـی (٤٦)دا، بـەم جـۆرە هاتـوە: ﴿ وَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ ٱلَّذِى نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ ٱللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ ﴾، واتـە: ئەگـەر هەندێـك لـەوەی بەڵێنیـان پـێ دەدەیـن، پیشـانی تـۆی بدەیـن، (کـە سـزادانیانە)، یاخـود تـۆ بمرێنیـن و پێشـانت نەدەیـن، شـوێنی گەڕانەوەیـان بـۆ لای ئێمەیـە، دوایـی خـوا ﷻ چاودێـرە بەسـەر ئـەوەوە کـە دەیانکـرد.

یانی: ئەگەر لە دنیاشدا سزایان نەدەین، لە دوارۆژدا سزادانیان مسۆگەرە.

یەکێـك بـۆی هەیـە، بڵـێ خـوا ﷻ بۆچـی دەفەرمـوێ: ﴿ فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ ﴾، ئنجـا ئەگـەر تـۆ لابەریـن، دوایـی دەفەرمـوێ: ﴿ أَوْ نُرِيَنَّكَ ﴾؟ یـان پێشـانت بدەیـن.

مـن گوڵبژێـر لـە هەمـوو تەفسـیرەکان دەکـەم و ئـەوەی بـە دڵـم بـێ، جـاری وایـە ڕایـەك لـە یەکێکیانـەوە دێنـم و، مـەرج نیـە هەمـوو جارێـك ئامـاژەی پێبـدەم، تەفسـیرەکانم لـە سـەرەتاوە بـاس کـردوون و لـە کۆتاییـدا ناویـان دێنیـن، ئنجـا لێـرەدا یەکیـان دەڵـێ: (فَائِـدَةُ التَّرْدِيـدِ فِي هَـذَا الـشَّرْطِ تَعْمِيـمُ الحَالَـيْنِ، حَـالَ حَيَـاةِ النَّبـيِّ ﷺ وَحَـالَ وَفَاتِـهِ، وَالمَقْصُـودُ: وَقـتَ ذَيْنِـكَ الحَالَـيْنِ، لأنَّ المَقصُـودَ تَوْقِيْـتُ الإنْتِقَـامِ مِنْهُـم)، ئـەوە کـە خـوا ﷻ دوو ئەگـەری هێنـاون، سـوودەکەی ئەوەیـە کـە هـەردوو حاڵەکان، حاڵـی ژیانـی پێغەمبـەر ﷺو حاڵـی مردنـی، یانـی: چ لـە حاڵـی ژیانـت دا، چ لـە حاڵـی مردنتـدا، لـە هـەردوو حاڵەکانـت دا، ئـەوان سـزادرانیان مسـۆگەرەو بڕاوەتـەوە، لێـرەدا مەبەسـت کات دیارییکردنـە بـۆ تۆڵـە لێسـتاندنەوەو، بـۆ سـزادانیان، کـە چ تـۆ بمرێنیـن، تۆڵەیـان لـێ دەسـتێنین، چ تـۆ بهێڵیـن، ئـەوە هەندێکـت پێشـان دەیـن، یـان ئـەوەی هەڕەشـەمان پـێ لێکـردوون پێشـانت بدەیـن، لـە هـەردوو حاڵانـدا ئێمـە توانامـان بەسـەریاندا دەشـکێ و لـە دەسـتی ئێمـە دەربـاز نابـن.

٨)- ﴿ فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِي أُوحِيَ إِلَيْكَ ﴾، کەواتە: دەست بگرە بەوەوە کە بۆ لات سروشکراوە، (**المَسْكُ: أَخْذُ الشَّيء**)، (**مَسْك**) ئەوەیە ئینسان شتێك بگرێ، بەڵام: (**الإِسْتِمْسَاكُ: شِدَّةُ المَسْكِ**)، (**إِسْتِمْسَاكُ**) ئەوەیە کە ئینسان زۆر بە توندیی بیگرێ، کە لێرەدا مەبەست بەردەوام بوونە، لەسەر دەستگرتنی پێغەمبەر ﷺ بە قورئانەوە، بە وەحیی خوای پەروەردگارەوە.

٩)- ﴿ إِنَّكَ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴾، بە دڵنیایی تۆ لەسەر ڕێیەکی ڕاستی، ئەمە بەڵگە هێنانەوەیە، بۆ فەرمانکردنی بە دەست پێوەگرتنی وەحیی، واتە: توند دەست بەو وەحییەوە بگرە، کە بۆ لات سروشکراوە، چونکە بێگومان تۆ لەسەر ڕێیەکی ڕاستی.

١٠)- ﴿ وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَّكَ وَلِقَوْمِكَ ﴾، بە دڵنیایی ئەو بیرخەرەوەیە بۆ خۆت و خەڵکەکەت، یانی: ئەو قورئانە، ڕاناوەکەی بۆ قورئان دەچێتەوە، یان بۆ وەحیی دەچێتەوە، وەحییەکەش لە قورئان دا بەرجەستەیە، ئنجا دەڵێ: (**ذِكْرُ العَقْلِ والتَّفْكِيرِ، وَذِكرُ لِسَانِ الصِّيتِ والشَّرَفِ**)، (**ذِكر**)ە بۆ خۆت و بۆ گەلەکەت، واتە: بیرخەرەوەیە بۆ عەقڵ و هۆشت، یاخود باس و خواسی زمانەو ناوبانگە، بۆ خۆشت و بۆ خەڵکەکەشت.

هەرچەندە زۆرێك لە توێژەرەوانی قورئان وەك (**الطَّبَري**) و (**إبنُ كَثير**) هەموویان، (**ذِكر**)یان بە مانای شەڕەف و ناوبانگ هێناوە، واتە: ناوبانگە بۆ خۆت و بۆ گەلەکەت.

هەڵبەتە ئەم ڕستە قورئانییە، لە سەرەتای سوورەتی (**الأنبياء**)یشدا هاتووە، بەڵام من پێم وایە، لێرەدا واباشترە بیرخەرەوە بێ، یانی: بیرخستنەوەو، ئامۆژگارییە، بۆ خۆت و بۆ کۆمەڵگاکەشت، لە قۆناغی یەکەمدا، ئەگەرنا دوایی: ﴿ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ ﴿١٠٤﴾ ﴾ **یوسف**، قورئان تەنیا بیرخەرەوەیە بۆ هەموو جیهانییان.

دەشگونجێ مەبەست لە (**ذِکر**) هەم لێرە، هەم لە شوێنەکانی دیکەش، مەبەست ناوبانگ بێ و پێگەو پلەی بەرز بێ، کە بێگومان هەر کەسێك دەست بە قورئانەوە بگرێ و ڕێزی قورئان بگرێ و قورئان لە باوەش بگرێ، وەك چۆن

بـۆی دەبێتـە پەنـدو ئامۆژگاریـی و بیرخـەرەوە، بـە هەمـان شـێوە بۆشـی دەبێتـە ناوو ناوبانـگ و پایەدارییـش، بـەڵام واپێدەچـێ زیاتـر مانـای یەکـەم مەبەسـت بـێ، واتـە: بیرخەرەوەیـە بـۆ خـۆت و گەلەکـەت.

١١)- ﴿ وَسَوۡفَ تُسۡـَٔلُونَ ﴾، لە مەودواش لێتان دەپرسرێتەوە، بە تایبەت لە خۆت و لە گەلەکەت، چونکە بە زمانی خۆتان ئەو وەحیی و پەیامەی خواتان بۆ هاتوە، ئێوە زیاتر بەرپرسیارن لێی و، لێتان دەپرسرێتەوە، چونکە ئاسانتر دەستتان دەیگاتێ، لە خەڵکێکی دیکە کە یان زمانی عەرەبیی نازانێ و دەبێ بۆی تەرجەمە بکرێ، یان دەبێ زۆر خۆی ماندوو بکات، تاکو فێری زمانی قورئان دەبێ.

لە کۆتاییدا خوا ﷻ دەفەرموێ:

١٢)- ﴿ وَسۡـَٔلۡ مَنۡ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ مِن رُّسُلِنَآ ﴾، بپرسە لەوانەی ناردوومانن، (ئەو پێغەمبەرانەی ناردوومانن) لە پێش تۆدا، لێیان بپرسە.

١٣)- ﴿ أَجَعَلۡنَا مِن دُونِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ءَالِهَةٗ يُعۡبَدُونَ ﴾، ئایا جگە لە (خوای) بە بەزەیی، پەرستراوانێکی دیکەمان داناون بپەرسترێن؟ لەو بارەوە ئەم ڕیوایەتە هاتوە، کە **(الطَّبَري)** [1] هێناویەتی:

(قَالَ ابْنُ زَيْدٍ، فِي قَوْلِهِ: ﴿ وَسۡـَٔلۡ مَنۡ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ مِن رُّسُلِنَآ ﴾ الزخرف: ٤٥، قَالَ: جُمِعُوا لَهُ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِهِ بِبَيْتِ الْمَقْدِسِ، فَأَمَّهُمْ، وَصَلَّى بِهِمْ، فَقَالَ اللَّهُ لَهُ: سَلْهُمْ قَالَ: فَكَانَ أَشَدَّ إِيمَانًا وَيَقِينًا بِاللَّهِ وَبِمَا جَاءَ مِنَ اللَّهِ، أَنْ يَسْأَلَهُمْ).

واتـە: ئیبنـو زەیـد گوتوویـەتی: پێغەمبـەر ﷺ ئـەو شـەوەی شـەوڕۆیی پێکـرا، لـە **(بَیتِ المَقدِس)** (پێغەمبـەران) بـۆی کـۆ کرانـەوە، ئەویـش پێـش نوێژیـی بـۆ کـردن و نوێـژی بـۆ کـردن، خـواش ﷻ پێـی فەرمـوو: لێیـان بپرسـە لـەو بـارەوە، بـەڵام ئیمانەکـەی بەهێزتـر بـوو، بـڕوا پتەوییەکـەی بـە خـوا زیاتـر بـوو، بـەوەی بـۆی نێـردراوە، لەلایـەن خـواوە کـە پرسـیاریان لـێ بـکات، واتـە: پرسـیاری لێیـان نەکـرد.

---

(١) جامع البيان: برقم: ٣٠٩٣٦

(**الـرَّازي**) لـه تەفسـیرەکەی خـۆی دا[1]، سـێ ڕای هێنـاون، لەوبـارەوە کـە ئایـا فەرمـان بـە پێغەمبـەر ﷺ کـراوە، لـە پێغەمبەرانـی پێشـوو بپرسـێ: کـە ئایـا خـوا ﷻ هیـچ پەرسـتراوی دیکـەی دانـاون بپەرسـترێن، وەك هاوبـەش لەگـەڵ خـوادا؟:

{١- إسأل مؤمِني أهلِ الكِتاب.

٢- إسأل الأنبِياءَ في لَيلَةِ المعرَاج.

٣- ذِكرُ السّؤالِ فِي مَوضِعِ لا يُمكِن السُّؤالُ فِيهِ، يَكُون المُرَادُ فِيهِ النَّظَرُ وَالإِسْتِدلالُ، كَقَولِ مَنْ قَالَ: سَلِ الأَرْضَ مَنْ شَقَّ أَنْهَارَك، وَغَرَسَ أَشْجَارَكَ، وَجَنَى ثِمَارَكَ، فَإنّها إِنْ لَمْ يُجِبكَ جَوَاباً، أَجَابَتكَ اعتِبَاراً، فَهَاهُنا سُؤالُ النَّبيِّ ﷺ عَنِ الأَنبِيَاءِ الَّذِينَ كَانوا قَبْلَهُ مُمتَنِعٌ، فَكَانَ المُرَادُ مِنهُ، أُنْظُر فِي هَذِهِ المَسأَلَةَ بِعَقلِكَ وَتَدَبَّر فيها بِفَهمِكَ}.

واتـە: کـە خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: پرسـیار لـە پێغەمبەرانـی دیکـە، کـە لـە پێـش تـۆدا ناردوومانـن بکـە، ئایـا هیـچ پەرسـتراوانێکمان دانـاون، بپەرسـترێن جگـە لـە خـوا، ئەمـە سـێ وەڵامـی هـەن:

١- لە بڕواردارانی خاوەن کتێبان بپرسە، (ئەوانەی هاوچەرخی خۆتن، لێیان بپرسە: ئایا لە کتێبەکانی خوادا هەیە، جگە لە خوا بپەرسترێ؟).

٢- لە پێغەمبەران بپرسە، لە شەوی میعراجدا، وەك ئەو دەقەی هێنامان لە (**إبنُ زَيد**)ەوە.

٣- باسکردنی پرسیارکردن، لە شوێنێکدا کە نەگونجێ پرسیار بکرێ، مەبەست لێی سەرنج دان و بەڵگە هێنانەوەیە، وەك قسەی کەسێك کە دەڵێ: لە زەوی بپرسە! کێ ڕووبارەکانی تێدا ڕۆیشتاندوون و، کێ درەختەکانی تێدا ڕواندوون و، کێ بەرو میوەکانی تێدا پێگەیاندوون، ئەگەر وەڵامت نەداتەوە بە وەڵام دانەوە، وەڵامت دەداتەوە بە پەندو عیبرەت، لێرەشدا پرسیارکردنی پێغەمبەر ﷺ لە پێغەمبەرانی پێشووی، شتێکی نەگونجاوە، بەڵام مەبەست پێی یانی: لەم پرسەدا عەقڵی خۆت بەکاربێنەو،

---

(١) مفاتيح الغيب: ج٢٧، ص:١٩١، ١٩٢.

لە تێگەیشتنی خۆت ڕامێنە، ئەو کاتە دەزانی ناگونجێ و، نەگونجاوە خوا ﷻ بەهیچ کام لە پێغەمبەرانی فەرمووبێ: جگە لە خوا ﷻ بپەرستن، پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) هەموویان تەنیا بە یەکتا پەرستیی خواوە ڕەوانەکراون، پەیامەکەیان کاکڵ و جەوهەرەکەی، ئەوەیە کە مرۆڤەکان تەنیا بەندایەتیی بۆ خوا بکەن.

خوا بە لوتف و کەرەمی خۆی یارمەتیی هەموو لایەکمان بدات، ئێمەش تەنیا خواپەرستیی، لە ژیانی تاکیی و خێزانیی و کۆمەڵایەتیی و سیاسیی خۆماندا زیاتر تۆخ بکەینەوە و، ڕەنگ پێبدەینەوە، بە شێوەیەك بین، کە تەنیا خواپەرست بین و، تەنیا خوا بە پەرستراو بزانین، بە واتاو چەمکی فراوان و گشتگیری پەرستن، خوا پەرستیی لە هەموو هەڵسوکەوتەکانماندا ڕەنگ بداتەوە، بێگومان خواش ﷻ لە سووڕەتی (الأنبیاء)دا، دەفەرمووێ: ﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِيٓ إِلَيۡهِ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱعۡبُدُونِ ﴿٢٥﴾﴾، واتە: (ئەی موحەممەد ﷺ!) لە پێش تۆدا هیچ کام لە ڕەوانەکراوانمان نەناردوون، مەگەر ئاگادارمان کردووەو، سروشمان بۆ کردوە: جگە لە من هیچ پەرستراوێك نیە، ئنجا تەنیا بەندایەتیی بۆ من بکەن، خوا ﷻ یارمەتییمان بدات، کە ئەهلی تەوحید بین و بمانپارێزێ لە شیرك، لە هەموو جۆرەکانی شیرك، گەورەو گچکەو ئاشکراو پەنهان - چونکە شیرك ئەو گوناهەیە، کە قەڵەمی عەفووی بەسەردا نایەت - هەروەها بمانکات بە ئەهلی خوا پەرستن و خوا بەیەکگرتن، بە مانای فراوان و گشتگیری پەرستن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی چوارەم

AliBapir/علي باپير
AliBapir/علي باپير
archive.org/details/@alibapir
AliBapir

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـەمان لـە یـازدە (١١) ئایـەت پێـك دێ، ئایەتەكانـی: (٤٦ - ٤٥)، تێیانـدا گۆشـەیەك لـە بەسـەرهاتی مووسا ﷺو فیرعـەون و دەسـتەو دایەرەكەی باسـكراوە، كـە مووسـا ﷺ بـە چەنـد بەڵگـەو نیشـانەیەكەوە، چـووە بـۆ لای فیرعـەون و دارو دەسـتەكەی و گەلەكـەی، ئەوانیـش بـە نیشـانەكانی پێكەنیـون و، دوای ئـەوەی سـزای خـوا گرتوونـی و، بەڵایـان بەسـەرهاتوە، داوایـان لـە مووسـا كـردوە، كـە بۆیـان لـە خوا بپاڕێتـەوەو، بەڵایـان لەسـەر لابـەرێ، ئەوانیـش ڕێـی ڕاسـت دەگـرن، كەچـی دوای لابرانـی بـەڵاش، پەیمانیـان هەڵوەشـاندۆتەوە.

هەروەهـا باسـی فیرعـەون كـراوە، كـە خـۆی بـە حوكمڕانیـی میسـڕەوە بـاداوەو، شـانازیی بـە كۆشـك و تەلارەكەیـەوە كـردوە، كـە جۆگـەو ڕووبـار بـە ژێریانـدا دەڕۆن، تانەشـی لـە مووسـا ﷺ داوە و، پێشـنیاری كـردوە، كـە دەبووایـە بازنـەی زێـڕو فریشـتەكان لەگەڵیـدا ببوونایـە، واتـە: مـادام بازنـەی زێـڕی بـۆ دانەبەزێـنراون و، فریشـتەی لەگـەڵ نەنێـردراون، كەواتـە: ڕاسـت نـاكات پێغەمبـەر نیـە، ئیـدی بـەو قسـەو قاڵانـە، خەڵكەكـەی خـۆی عەقـڵ سـووك كـردوە، ئەوانیـش شـوێنی كەوتوون و سـەرەنجام گیـرۆدەی سـزاو جەزرەبـەی خـوا بـوون.

﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِـَٔايَـٰتِنَآ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيْهِۦ فَقَالَ إِنِّى رَسُولُ رَبِّ
ٱلْعَـٰلَمِينَ ﴿٤٦﴾ فَلَمَّا جَآءَهُم بِـَٔايَـٰتِنَآ إِذَا هُم مِّنْهَا يَضْحَكُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا نُرِيهِم مِّنْ ءَايَةٍ إِلَّا هِىَ
أَكْبَرُ مِنْ أُخْتِهَا ۖ وَأَخَذْنَـٰهُم بِٱلْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤٨﴾ وَقَالُوا۟ يَـٰٓأَيُّهَ ٱلسَّاحِرُ
ٱدْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِندَكَ إِنَّنَا لَمُهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ ٱلْعَذَابَ إِذَا هُمْ
يَنكُثُونَ ﴿٥٠﴾ وَنَادَىٰ فِرْعَوْنُ فِى قَوْمِهِۦ قَالَ يَـٰقَوْمِ أَلَيْسَ لِى مُلْكُ مِصْرَ وَهَـٰذِهِ

ٱلْأَنْهَٰرُ تَجْرِى مِن تَحْتِىٓ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٥١﴾ أَمْ أَنَا۠ خَيْرٌ مِّنْ هَٰذَا ٱلَّذِى هُوَ مَهِينٌ
وَلَا يَكَادُ يُبِينُ ﴿٥٢﴾ فَلَوْلَآ أُلْقِىَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِّن ذَهَبٍ أَوْ جَآءَ مَعَهُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ
مُقْتَرِنِينَ ﴿٥٣﴾ فَٱسْتَخَفَّ قَوْمَهُۥ فَأَطَاعُوهُ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمًا فَٰسِقِينَ ﴿٥٤﴾ فَلَمَّآ
ءَاسَفُونَا ٱنتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَٰهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٥﴾ فَجَعَلْنَٰهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا
لِّلْءَاخِرِينَ ﴿٥٦﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{بە دڵنیایی مووساشمان بە نیشانەکانمانەوە ناردە لای فیرعەون و، بڕیار بە دەستەکانی، گوتی: بێگومان من نێرراوی پەروەردگاری جیهانییانم (بۆ لاتان) ﴿٤٦﴾ ئنجا کاتێك نیشانەکانمانی بۆ هێنان، ئەوان (دارو دەستەی فیرعەون)، کتوپڕ پێیان پێکەنین ﴿٤٧﴾ هیچ نیشانەیەکیشمان پێشان نەدان، مەگەر لە خوشکەکەی (لە هی پێشووی) گەورەتر بوو و، بە ئازارو سزاش گرتمانن، بەڵکو بگەڕێنەوە ﴿٤٨﴾ گوتیشیان: هۆ ئەی جادووگەر! بە هۆی پەیمانێکەوە، کە پەروەردگارت پێیداوی، بۆمان لێی بپاڕێوە، (ئەگەر بەڵامان لەسەر لابدات)، مسۆگەر ئێمە ڕێ ڕاستگرتوو دەبین ﴿٤٩﴾ کەچی کاتێك سزاو ئازارمان لێ لابردن (بەڵایەکەمان لێ دوورخستنەوە)، یەکسەر ئەوان بەڵێنیان شکاند ﴿٥٠﴾ فیرعەونیش لە نێو گەلەکەیدا، بانگی کرد (جاڕیدا)، گوتی: ئەی گەلەکەم! ئایا حوکمڕانیی میسڕ هی من نیەو، ئەم ڕووبارانەش بە ژێر (کۆشکەکەمدا) دەڕۆن، ئایا نابینن (یان: بە عەقڵ و دڵ نازانن)؟ ﴿٥١﴾ یان ئایا من باشترنیم لەو کەسە (مووسا)، کە ئەو بێ بایەخەو، نیزیکە (نەتوانێ قسە بکات و) مەبەستی ڕوون بکاتەوە ﴿٥٢﴾ (ئەگەر ڕاست دەکات پێغەمبەرە)، دەبوایە بازنەی زێڕی فڕێدرابانە سەر، یان فریشتەکان وێڕای هاتبانایە ﴿٥٣﴾ ئیدی خەڵکەکەی (عەقڵ) سووککردو سەرەنجام

بە قسەیان کرد، چونکە ئەوان کۆمەڵێکی لادەربوون ﴿٥٤﴾ ئنجا کاتێك ئێمەیان تووڕە کرد، تۆڵەمان لێستاندن و تێکڕایانمان نغرۆ کرد (خنکاندمانن) ﴿٥٥﴾ لە ئاکامیشدا بۆ ئەوانی دیکە کردماننە پێشەنگ و پەند ﴿٥٦﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(**أُخۡتِهَا**): (**أي: مِنَ الأَيَةِ الَّتِي تَقَدَّمَتْهَا، وَسَمَّاهَا أُخْتَاً لَهَا، لاشْتِرَاكِهِمَا فِي الصِّحَّةِ وَالإِبَانَةِ وَالصِّدْقِ**)، کە دەفەرمووێ: ﴿وَمَا نُرِيهِم مِّنْ ءَايَةٍ إِلَّا هِىَ أَكْبَرُ مِنْ أُخۡتِهَا﴾، (**أُخْت**) واتە: خوشك، کە دەفەرمووێ: (**أُخْتِهَا**) واتە: لەو ئایەتەی، لەو نیشانەی کە لە پێشیەوە بووە، بۆیە بە خوشکی ناوی هێناوە، چونکە هەر کام لە دوو نیشانەکان، لە ڕووی ڕاستیی و تەواویی و ڕوونیی و ڕوونکردنەوەو ڕاستگۆییەوە، وەك یەك بوون، یان هاوبەش بوون، وەك چۆن دوو کچ کە لە دایکێك دەبن، بە خوشك دادەنرێن، لەو ڕووەوە کە دایکیان یەکە، یەکسانن، ئەو نیشانانەش کە خوا ﷻ بە مووسای ﷺ دابوون، لەو ڕووەوە، کە هەموویان نیشانەی تەواو بوون و، دەرخەرو ڕوونکەرەوەی پێغەمبەر بوونی مووسا بوون و، ڕاست و تێرو تەواو بوون، هەموویان وەك یەك بوون.

کە گوتوویانە: (**يَٰٓأَيُّهَ ٱلسَّاحِرُ**)، هۆ ئەی جادووگەر! (**ساحِر**)، بە مانای جادووگەر دێ، بەڵام مەرج نیە، وشەکە مەبەست پێی زەم بووبێ، چونکە لە لای ئەوان زانیاریی جادوو، شتێکی پەسند بووە، کەواتە: (**ساحِر**)، واتە: مامۆستا، زانا.

(**عَهِدَ عِندَكَ**): واتە: پەیمانی بە تۆ داوە، بەڵێنی لە لای تۆ هەیە، (**عَهِدَ فُلَانٌ إلى فُلَانٍ، يَعْهَدُ عَهْدَاً، أَلْقَى إِلَيْهِ العَهْدَ وَأَوْصَاهُ بِحِفْظِهِ**)، دەگوترێ: فلان عەهدی بۆ لای فلانکەس کرد، (**يَعْهَدُ عَهْدَاً**)، واتە: پەیمانێکی بۆلا هاویشت، ڕاشیسپارد، کە ئەو پەیمان و بەڵێنە بپارێزێ.

(كَشَفۡنَا عَنۡهُمُ ٱلۡعَذَابَ): (أَزَلْنَا عَنْهُمُ العَذَاب، وَالكَشْفُ: رَفْعُ وَإِزَالَة مَا يَسْتُرُ الشَّيءَ)، کە دەفەرمووێ: (كَشَفۡنَا عَنۡهُمُ ٱلۡعَذَابَ)، واتە: سزاکەمان لێ لابردن، بەڵایەکەمان لێ لادان.

(كَشْف): بریتیە لە بەرزکردنەوەو لادانی شتێك، کە شتێك دادەپۆشێ، بۆ وێنە: سەری مەنجەڵێك کە لادەدرێ، یاخود پەردەیەك کە لەسەر شتێك لادەدرێ، دەگوترێ: (كَشَفَهُ) واتە: لایبرد، لایدا.

(يَنكُثُونَ): (النَّكْثُ: النَّقْضُ وَاسْتُعِيرَ لِنَقْضِ العَهْدِ)، (نَكث): بە مانای هەڵوەشاندنەوە دێ، بە تایبەت کەسێك کە ڕیسێك دەچنێ، یان دەیهۆنێتەوە، دوایی هەڵبوەشێنرێتەوە، پێی دەگوترێ: (نَكْث) کە (نَقض)یشی بۆ بەکاردەهێنرێ، بەڵام لێرەدا خوازراوەتەوە بۆ هەڵوەشاندنەوەو شکاندنی بەڵێن و پەیمان.

(مَهِينٌ): (المَهِينُ: الضَّعِيفُ وَالذَّلِيلُ وَالحَقِير)، بە مانای بێهێزو زەبوون و کەم بایەخ دێ، حاشای مووسا ﵇ دیارە فیرعەون لە هەمبانەی خۆیدا گوێزی ژماردوون، بۆیە مووسای وا هاتۆتە بەرچاو، ئەگەرنا هیچکەس لە مووسا ﵇، لە ڕۆژگاری خۆیدا خاوەن عیزەتتر نەبووە، وەك هەر کام لە پێغەمبەرانی دیکە.

(يُبِينُ): دەردەخا (يُبَيِّن، يُوَضِّح)، ﴿وَلَا يَكَادُ يُبِينُ ﴾، خەریکە نەزانێ قسان بکات، یاخود مەبەستی خۆی دەربخات.

(أَسۡوِرَةٌ): (جَمْعُ سِوَار مِنْ إِسْتِوَار الفَارِسِي)، (أَسْوِرَةٍ مِنْ ذَهَب، وَأَسَاوِرَ مِنْ فِضَّة)، ﴿ فَلَوۡلَآ أُلۡقِىَ عَلَيۡهِ أَسۡوِرَةٌ ﴾، (أَسْوِرَةٌ)، کۆی (سِوار)ە ئەویش لە (إستِوار)ی فارسییەوە هاتوە، واتە: ئەوەی لە دەست دەکرێ، ئنجا ئەگەر (أَسْوِرَة) بێ، ئەوەیە کە لە زێڕ دروستکرابێ، بەڵام ئەگەر (أَسَاوِر) بێ، کە کۆی (سوار)ە، لە زیوە، وەك خوا ﷻ لە سوورەتی (الإنسَان)دا، دەفەرمووێ: ﴿ وَحُلُّوٓاْ أَسَاوِرَ مِن فِضَّةٍ ﴿٢١﴾ ﴾، ڕازێنرانەوە بە بازنەی لە زیو، زانایان وایانگوتوە، بەڵام دەشگونجێ بگوترێ: (أَسْوِرَةٍ مِن فِضَّة، وَأَسَاوِرَ مِنْ ذَهَب)، بە هەرحاڵ هەندێك لە زانایان

وایـان هاتۆتـە بەرچـاو، کـە ئەگـەر (أَسْـوِرَة) بـێ مانـای وایـە، ئـەو بازنانـە لـە زێـڕ دروسـتبوون، بـەڵام ئەگـەر وشـەی (أَسَـاوِر) بەکاربهێـنرێ، هەردووکیـان کـۆن، کـۆی (سِـوار)ن، مانـای وایـە لـە زیـو دروسـت بـوون.

(مُقْتَرِنِينَ): واتـە: پێکـەوە، (قَـرْنُ شَيءٍ بِـشَيء)، پێکـەوە جووتکـردنی شـتێك لەگـەڵ شـتێك دا، (**الإقـتِرانُ: كَالإزدِوَاجِ فـي كَونِـهِ إجْتِـمَاعَ شَـيْئَيْنِ، أو أَشْـيَاءَ فـي مَعْنَـىً مِـنَ المَعَـانِي**)، (**إقـتِران**) وەك (**إزدِوَاج**)ە، لـەوەدا کـە دوو شـت یاخـود چەنـد شـتێك لـە مەبەسـتێك لـە مەبەسـتەکاندا یەکـبن و پێکـەوە بـن.

(فَٱسْتَخَفَّ قَوْمَهُۥ): (**أي: حَمَلَهُـمْ أَنْ يَخِفُّـوا مَعَـهُ، أو وَجَدَهُـم خِفَافَـاً فـي أَبْدَانِهِـم وَعَزَائِمِهِـم**)، خەڵکەکـەی خـۆی وا لێکـرد، کـە لەگەڵـی سـووك بـن، بـە ئاسـانیی بـە دەسـتیەوە بێـن، واتـە: (**أَزْعَجَهُـم وَاسـتَفَزَّهُم**)، یاخـود خەڵکەکـەی سـووك بینـی، لـە ڕووی جەسـتەیانەوە سـووکی دیـتن و، لـە ڕووی عەقـڵ و عەزیمەتیانـەوە سووکەڵەی هاتنـە بەرچـاو.

(ءَاسَفُونَا): (**الأَسَـفُ: الحُـزْنُ وَالغَضَـبُ مَعَـاً**)، وشـەی (**أَسَـف**): بـە خەمباریـی و تووڕەیـی پێکـەوە دەگوتـرێ، بـەڵام خەمباریـی بـۆ خـوا ﷻ بەکارناهێـنرێ، لـە قورئاندا وشـەی خەفـەت خـواردن بەکارنەهاتـوە، هەروەهـا لـە سـوننەتدا، بـەڵام وشـەی تووڕەیـی بـۆ خـوا ﷻ بەکارهاتـوە، {**غضـب اللـه عليهـم**}، {**سَـبَقَتْ رَحْمَتِـي غَضَبِـي**}، (**أخرجـه مسـلم: ٢٧٥١**)، بۆیـە (ءَاسَفُونَا)، واتـە: (**أَغْضَبُونَـا**) تووڕەیـان کردیـن.

(سَلَفًا): (**السَّـلَفُ: المُتَقَـدِّمُ**)، (**سـلف**) ئەوەیـە کـە تێپەڕیبـێ و، ڕۆیشـتبێ، پێشـەنگ، کەواتـە: ﴿ سَلَفًا وَمَثَلًا ﴾، واتـە: (**مُعتَـبَرَاً مُتَقَدِّمَـاً**)، پەنـد لێوەرگیراوێکـی ڕابـردوو.

(وَمَثَلًا): (**شَـبَهَاً**)، هەروەهـا (**مَثَـل**) بـە مانـای وێچـوو دێ، شـتێك بـە شـتێك بچـێ، (**هَـذَا مِثْـلُ هَـذَا، شِـبْهُهُ، أو شَـبيهُهُ**)، (**مَثَـل ومِثْـل**)، وەك (**شِـبْهُ وشَـبَه**)، یـانی: ئـەو شـتە وەك ئـەو شـتە، بـەڵام وێـڕای ئـەوەش (**مَثَـل**) لـە زمانـی عەرەبییـدا، بـە مانـای

پەندیش دێ، کە ئێمە بە کوردیی دەڵێین پەند، پەندی پێشینان، کە بەمجۆرە پێناسە کراوە: (قَوْلٌ فـي شَيءٍ يُشْـبِهُ قَولاً فـي شَيءٍ آخَر، بَيْنَهُـمَا مُشَابَهَةٌ لِيُبَيِّنَ أَحَدُهُمَا الآخَرَ وَيُصَوِّرَهُ، مِثْلُ: الصَّيْفَ ضَيَّعْتِ اللَّبَن)، (مَثَل): پەند، بریتیە لە قسەیەك لە بارەی شتێكەوە، كە وەك قسەیەكی دیكە دەچێ، لە بارەی شتێكی دیكەوەو لە نێوانیاندا وێكچوون هەیە، تاكو یەكێكیان ئەوی دیكە ڕوون بكاتەوەو، وێنای بكات، بۆ وێنە: عەڕەب گوتوویانە: (الصَّيْفَ ضَيَّعْتِ اللَّبَن)، {لە هاوینێ دا شیرەكەت لە دەست دا}، كە ئەوە بەسەرهاتێكی هەیە: پیاوێك ویستوویەتی ئافرەتێك بێنێ، داوای لێكردوە هاوسەرگیریی لەگەڵ بكات، ئەو كاتەش كەشی هاوین بووەو ئافرەتەكە ڕەفزی كردوە، ئنجا ئایا خزمی بووە، یان بێگانە بووە، دوایی وا بووە كە ئەو ئافرەتە، هاوسەرگیریی كردبێ، یان نەكردبێ، گرنگ ئەوەیە هەژار كەوتوەو، هەژاریی و ناچاریی سەری پێ بە ماڵی ئەو كابرایەدا كردوەو، داوای هاوكاریی لێكردوە، ئەویش پێیگوتوە: لە هاوینێ دا شیرەكەت زایە كرد، دیارە دەبێ چووبێ، داوای شیرێك و خۆراكێكی لێ كردبێ، ئەویش گوتی: لە هاوینێ دا، واتە: ئەو كاتەی كە هاتم داوام لێ كردی هاوسەرگیریم لەگەڵدا بكەی و ڕەفزت كردم، ئەگەرنا ئێستا شیرت دەبوو.

پەندیی كوردییش بۆ وێنە: (دیزە دەرخۆنەی دیتەوە)، یان (بانێكەو دوو هەوایە)، هەموو ئەوانە بەسەرهاتیان لەسەرە، پەند (مَثَل)یش، عادەت وایە مانای زۆر، لە چەند وشەیەكی كەمدا كۆ دەكاتەوە.

مانای گشتیی ئایەتەکان

بەسەرهاتی مووسا عليه السلام لە سێ ئایەتی پێشوودا ڕابرد، ئەمجارە خوا بەسەرهاتی دووەم، بۆ پێغەمبەری خاتەم ﷺ دەگێڕێتەوە، هەڵبەتە گۆشەیەك لە بەسەرهاتی مووسا، كە وەك گوتمان هەم بۆ دڵدانەوەی پێغەمبەر ﷺو، هاوەڵان و شوێنكەوتووانی بەڕێزیەتی (خوا لێیان ڕازی بێ)، هەروەها بڕواداران تاكو ڕۆژی دوایی، تاكو ژیانی مرۆڤ لەسەر زەوی مابێ، هەروەها هۆشدارییدانیشە بە نەیارەكانی پێغەمبەر ﷺ، كە: بترسێن لەوەی هەمان سەرەنجامی شووم و خراپ، كە بەسەر فیرعەون و دەستەو دایەرەكەی هات، بەسەر ئێوەش بێ، هەروەك چۆن ئەوان بە مووسا عليه السلام بێبڕوا بوون، بە ئایەتەكانی پێكەنین و ڕێزیان لە مووسا نەگرت، فیرعەون خۆی بەسەردا هەڵكێشا، بەڵام دوایی تووشی سزاو جەزرەبەی خوا ﷻ بوون، ئێوەش بترسێن كە هەمان چارەنووس بەسەر ئێوەش بێت، چونكە ئەگەر هەر لە ڕێی وانەوە بڕۆن، هەمان شت كە هاتۆتە ڕێی وان، دێتە ڕێی ئێوەش.

﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَآ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيْهِۦ ﴾، بە دڵنیایی مووسامان بە نیشانەكانمانەوە نارد بۆ لای فیرعەون و، بڕیار بە دەستەكانی، دەستەو دایەرەكەی، (الملأ): (أَشْرَافُ قَوْمِهِ)، ئەوانەی لە خەڵكەكەی ناو بەدرەوە بوون و، دەستڕۆیشتوو بوون و، بڕیار بەدەست بوون، بۆیەش ناویان لێنراوە: (مَلأ): (لإنَّهُم يَمْلَئُونَ القُلُوبَ هَيْبَةً وَالعُيُونَ رِوَائَاً)، لەبەر ئەوەی دڵی خەڵكیان پڕ دەكرد لە سام و هەیبەت و، چاویشیان پڕ دەكردن لە جوانیی، تەماشایان دەكردن، زرق و برقی دنیایان زۆر بوو، ﴿ فَقَالَ إِنِّى رَسُولُ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾، مووسا عليه السلام فەرمووی: من ڕەوانەكراوی پەروەردگاری جیهانییانم، واتە: خوا ﷻ منی بۆ لای ئێوە ڕەوانە كردوە، كە پەیامی خواتان پێ بگەیەنم.

ئێمە بەسەرهاتی مووسا ﷺ، کە لە سەرەتای سوورەتی: (**القَصَص**)دا، پێنج ئاڵقەیمان باسکردوون و، لە سوورەتی: (**الأعرَاف**)یشدا هەشت ئاڵقەی، واتە: هەر سێزدە ئاڵقەکەی بەسەرهاتی مووسا ﷺمان باسکردوون، کە بە پلەی یەکەم مووسا ﷺ خوا ﷻ ناردوویەتی، گەلی بەنوو ئیسرائیل لە ژێر چنگی فیرعەون دەربێنێ، کە سۆغرەو پێگاری پێ دەکردن، ئافرەتەکانی دەهێشتەوەو، نێرینەکانی سەر دەبڕین، بەڵام وێڕای ئەوە بە دڵنیایی پەیامی خواشی بە فیرعەون و بە گەلەکەی کە قیبتییەکان بوون و لە میسر نیشتەجێ بوون، بەوانیش گەیاندوە.

﴿ فَلَمَّا جَآءَهُم بِـَٔايَٰتِنَآ إِذَا هُم مِّنْهَا يَضْحَكُونَ ﴾، ئنجا کاتێك نیشانەکانی ئێمەی بۆ هێنان، کتوپڕ بەو نیشانانە پێکەنین، خەڵکەکە ئەو نیشانانەیان کردنە مایەی گاڵتە پێکردن و، پێ پێکەنین، دیارە کە مووسا ﷺ کە گۆچانی فڕێداوە بۆتە مارو، دەستی بردۆتە بن قۆڵی و، بن هەنگڵی، دوایی دەری هێناوەتەوە، وەك گڵۆپێکی زۆر بە شۆق ئایساوە، نیشانەکانی دیکە کە خوا ﷻ هەم لە سوورەتی (**النَّمل**)داو، هەم لە سوورەتی (**الإسرَاء**)دا، دەفەرموێ: ﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ ءَايَٰتٍۭ بَيِّنَٰتٍ ﴿١٠١﴾ ﴾، نۆ نیشانەی ڕۆشنمان بە مووسا دابوون، ئنجا کاتێك ئەو نیشانانەیان بینیون، پێیان پێکەنیون.

﴿ وَمَا نُرِيهِم مِّنْ ءَايَةٍ إِلَّا هِىَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتِهَا ﴾، هیچ نیشانەیەکیشمان پێشان نەداون، مەگەر گەورەتر بووە لە خوشکەکەی، واتە: لەوەی کە لە پێشیەوە بووە، یاخود لە دوایەوە بووە، وەك لە کوردەوارییدا دەڵێن، یەك لە یەکی گەورەترو، نیشانەکانی کە خوا ﷻ بە مووسا ﷺی داون، هەموویان گەورە بوون، تەماشای هەر کامێکیانت کردبایە، دەتگوت ئەوەیان لەوی دیکە گەورەترە، ﴿ وَأَخَذْنَٰهُم بِٱلْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴾، بە سزاو ئازاریش گرتمانن، بەڵکو بگەڕێنەوە، واتە: بەڵکو بگەڕێنەوە لەو سەرکەشیی و یاخیی بوونە.

﴿ وَقَالُوا۟ يَٰٓأَيُّهَ ٱلسَّاحِرُ ٱدْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِندَكَ ﴾، کاتێك کە خوا ﷻ بە سزا گرتنی و بەڵای بۆ ناردن، ئەوانیش گوتیان: ئەی جادووگەر! ﴿ ٱدْعُ لَنَا

﴿رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِندَكَ﴾، بۆمـان لـە پـەروەردگارت بپاڕێـوە، بەهـۆی ئـەوەوە کـە پـەروەردگارت بەڵێنـی بـە تـۆ داوە، پەیمانـی لـە لای تـۆ داناوە، کـە داوات بگرێتـەوە، ﴿إِنَّنَا لَمُهْتَدُونَ﴾، بـە دڵنیایـی ئێمـە ڕێ ڕاسـتگرتوو دەبیـن، ئەگـەر ئـەو بەڵایەمان لەسـەر لابچـێ، کاتـی خـۆی لـە بەسـەرهاتی مووسـادا ، بـە درێژیـی باسـمان کـردوە، کـە هـەر جارێك بەڵایەکیـان بەسـەر هاتـوەو، ناڕەحەت بـوون، چـوون بۆ لای مووسـاو، داوایـان لێکـردوە، ئەوجـارە ئـەو بەڵایەیـان لـێ لابـەرێ، بـڕوا دێنـن، بـەڵام کـە بەڵایەکەیـان لـێ لاچـووە، گەڕاونـەوە سـەر بەزمـی پێشـوویان، هـەر بەو شـێوەیە، لـە پەیمانـی کۆنـدا بـە درێژیـی باسـی بەڵایەکانیـش کـراوە، لـە سـوورەتی: **(الأعـرَاف)** دا، خـوا باسـی حەوتیـان دەکات، کـە دەفەرمـوێ: ﴿وَلَقَدْ أَخَذْنَآ ءَالَ فِرْعَوْنَ بِٱلسِّنِينَ وَنَقْصٍ مِّنَ ٱلثَّمَرَٰتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣٠﴾ فَإِذَا جَآءَتْهُمُ ٱلْحَسَنَةُ قَالُوا۟ لَنَا هَٰذِهِۦ ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا۟ بِمُوسَىٰ وَمَن مَّعَهُۥٓ ۗ أَلَآ إِنَّمَا طَٰٓئِرُهُمْ عِندَ ٱللَّهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣١﴾ وَقَالُوا۟ مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِۦ مِنْ ءَايَةٍ لِّتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ ٱلطُّوفَانَ وَٱلْجَرَادَ وَٱلْقُمَّلَ وَٱلضَّفَادِعَ وَٱلدَّمَ ءَايَٰتٍ مُّفَصَّلَٰتٍ فَٱسْتَكْبَرُوا۟ وَكَانُوا۟ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿١٣٣﴾﴾.

١- ﴿بِٱلسِّنِينَ﴾، وشکەساڵیی و، ساڵی گرانیی.

٢- ﴿وَنَقْصٍ مِّنَ ٱلثَّمَرَٰتِ﴾، لە دەستدانی بەروبووم و میوەو کشتوکاڵ، دوایی باسی پێنجی دیکەیان دەکات:

٣و ٤و ٥و ٦و ٧- ﴿ٱلطُّوفَانَ وَٱلْجَرَادَ وَٱلْقُمَّلَ وَٱلضَّفَادِعَ وَٱلدَّمَ﴾، تۆفان و، کوللـەو، ئەسـپێ و، بـۆق و، خوێـن، کـە لـە شـوێنی خـۆی دا بـە درێژیـی باسـمان کـردوە، چۆنیەتیـی ئـەو بەڵایانـە چـۆن بـوون؟ ئەمانـە حەوتیـان، دووانیشـیان: گۆچانەکـەی و دەسـتی بـوون، ئـەوە نـۆ.

هەندێکیـش لـە زانایـان بـە جۆرێکـی دیکـە باسـی ئـەو نۆیانـە دەکـەن، بـەڵام ئـەو نۆیانـەی گوتمانـن، لـە هەموویان ئاشـکراترن.

﴿ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ ٱلْعَذَابَ إِذَا هُمْ يَنكُثُونَ ﴾، ئنجا كاتێك ئێمە ئازارو سزامان لێ لابردن، ئەوان کتوپڕ هەڵیانوەشاندەوە، واتە: ئەو بەڵێنەی دابوویان، کە ڕێی ڕاست دەگرن، ئەو بەڵێنەیان هەڵوەشاندەوە، کە ئەوەش بەس جارێك نەبووە، بەڵام لێرەدا خوا ﷻ بە کورتیی باسی دەکات، ئەگەرنا هەتا ئەو نیشانانە هەموویان تەواو بوون، هەموو جارێ پەیمانیان هەڵوەشاندۆتەوە، نە جارێك بووەو، نە دوو و نە سێ!!

﴿ وَنَادَىٰ فِرْعَوْنُ فِى قَوْمِهِۦ ﴾، دوای ئەوەی خوا بە گشتیی باسی گەلی فیرعەونی کرد، کە چۆن لەگەڵ مووسادا ؑ، بێ بەڵێن و بێ پەیمان بوون، ئنجا باسی فیرعەون دەکات بە تایبەت، دەفەرموێ: فیرعەون لە نێو خەڵکەکەیدا بانگی کرد، هەڵبەتە خۆی بانگی نەکردوە، یانی: جاڕیداو جاڕچیی ڕاسپاردن، جاڕ بدەن و بانگ بکەن، ﴿ قَالَ يَٰقَوْمِ أَلَيْسَ لِى مُلْكُ مِصْرَ ﴾، گوتی: ئەی خەڵکەکەم! ئایا حوکمڕانیی میسڕ هی من نیە؟! ﴿ وَهَٰذِهِ ٱلْأَنْهَٰرُ تَجْرِى مِن تَحْتِىٓ ﴾، ئەم ڕووبارانەش بە ژێرمدا دەڕۆن، واتە: بە ژێر کۆشکەکەمدا، کە لە ڕووباری نیلەوە چەند جۆگەیەکیان هەڵبەستوون، بۆ جوانیی و ئاودێریی و بۆ هەر مەبەستێکی دیکەی ویستوویانە، ئنجا ئەو جۆگەو ڕووبارانە، هەندێکیان بە ژێر کۆشکەکەی یان بەملاولای کۆشکی فیرعەوندا ڕۆیشتوون، ﴿ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴾، ئایا نابینن! واتە: ئایا حوکمڕانییەکەی من و کۆشك و تەلارەکەم و، ئەو جۆگەو جۆبارانە کە بە ژێر کۆشکەکەمدا دەڕۆن، نابینن؟!.

﴿ أَمْ أَنَا۠ خَيْرٌ مِّنْ هَٰذَا ٱلَّذِى هُوَ مَهِينٌ ﴾، یان ئایا من چاکترم لەو کەسەی، کە ئەو بێ بایەخە، یاخود بێ هێزو بێ توانایە، کە مەبەستی مووسا ؑ بووە، حاشای مووسا، بەڵام لە بێ بایەخان وایە، هەموو کەس بێ بایەخە، مرۆڤ خۆی چۆن بێت، ئاواش تەماشای خەڵك دەکات! ﴿ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ ﴾، نیزیکە نەتوانێ ڕوون بکاتەوە، واتە: نیزیکە نەتوانێ مەبەستەکانی خۆی ڕوون بکاتەوەو بگەیەنێ.

هەڵبەتە وەك دوایی باسی دەكەین، هەموو توێژەرەوانی قورئان دەڵێن: ئەم قسەیەی فیرعەون درۆ بووەو، ئەوی دیكەشیانی تۆمەت بووە، چونكە دوای ئەوەی بە ڕوونیی لە قورئاندا هاتوە، كە مووسا ﷺ لە خوا ﷻ دەپاڕێتەوە: ﴿ وَٱحۡلُلۡ عُقۡدَةٗ مِّن لِّسَانِي ٢٧ يَفۡقَهُواْ قَوۡلِي ٢٨ ﴾طه، گرێیەك لە زمانم بكەوە، بۆ ئەوەی لە قسەم تێبگەن، سەرەنجام خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ قَالَ قَدۡ أُوتِيتَ سُؤۡلَكَ يَٰمُوسَىٰ ٣٦ ﴾طه، گوتی: داواكراوەكەتت پێدرا، ئەی مووسا! كەواتە: خوا ﷻ زمانی كردۆتەوە، بەڵام فیرعەون لە مووسا هەر لە بەهانە بووە، لەبەر ئەوەی كاتی خۆی لە ماڵی فیرعەوندا گەورە بووە، باوە كە مووسا زمانی لەنگیی تێدا هەبووە، یاخود زمانی لە هەندێ پیتاندا گرتوویەتی، ئنجا كە وەختی خۆی فیرعەون ئەو سەرنجەی لەسەری هەبووە، بەپێی ئەو سەرنجەی پێشێی حوكمی داوە، ئەگەرنا بێگومان خوا ﷻ پێغەمبەرێك بنێرێ، ئەوەندە زمانپاراویی و ڕەوانبێژیی پێ دەدات، كە مەبەستی خۆی بگەیەنێ و ئەوەی دەیەوێ ڕوونی بكاتەوە، كەواتە: ئەوە هەر قسەیەك بووەو، بە حوكمی سەرنجی پێشووی فیرعەون لە بارەی مووساوە، گوتراوە، نەك بە حوكمی ئێستای، كە تەماشاش دەكەین مووسا ﷺ، لەگەڵ فیرعەوندا وتوێژی كردوە، بە تایبەتی ئەوەی لە سووڕەتی (**الشُّعَراء**)دا هاتوە، هەروەها لە سووڕەتی (**طه**)دا، زۆر بە ڕوونیی دیارە كە قسەكانی مووسا ﷺ بەڵگەدارو ڕوون و پتەوو مەحكەم بوون.

﴿ فَلَوۡلَآ أُلۡقِيَ عَلَيۡهِ أَسۡوِرَةٞ مِّن ذَهَبٍ ﴾، دەبووایە بازنەی لە زێڕی بۆ هەڵدرابان، واتە: لە ئاسمانەوە لەلایەن خواوە، دەبووایە بازنەی زێڕی بۆ نێردرابانایە، ﴿ أَوۡ جَآءَ مَعَهُ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ مُقۡتَرِنِينَ ﴾، یاخود فریشتەكان لەگەڵی بوونایەو هاودەم و هاوڕێی بوونایە، یانی: وێڕای مووسا، فریشتەكان هاتبانایەو، بە كۆمەڵ لەگەڵی بوونایە، بەڵام ئێستا مادام بازنی زێڕی بۆ فڕێنەدراون و، فریشتەی لەگەڵ نەنێردراون، كەواتە: ڕاست ناكات پێغەمبەر نیە، مێژوو زانان دەڵێن: ئەو كاتە پادشاكانی میسرو هەندێ شوێنی دیكە، عادەتیان وابووە، بازنەی زێڕیان

لـە دەسـت بـووە، واتـە: مـادام مووسـا ﷺ بازنـەی زێـڕی لـە دەسـت نیـن، وەك دنیایەتیـی، وەك لای خـواش فریشـتەی لەگـەڵ نیـن، کەواتـە: نـە بەڵگەیەکـی دنیایـی هەیـەو، نـە بەڵگەیەکـی دینیـی و مەعنەوییشـی هەیـە، کـە ئـەو داوایـەی دەیـکات ڕاسـت بـێ.

﴿ فَٱسۡتَخَفَّ قَوۡمَهُۥ فَأَطَاعُوهُ ﴾، فیرعـەون خەڵکەکـەی خـۆی سـووککرد، واتـە: عەقڵـی سـووککردن و چەواشـەی کـردن و گەوجاندنـی.

یاخـود: خەڵکەکـەی خـۆی سـووك بینـی، (أي: جَعَلَهُـم خِفَافـاً، أَو وَجَدَهُـم خِفَافـاً)، سـووکی کـردن، یـان بـە سـووکی بینیـن، سـووکی لـێ هەڵکەوتـن، ﴿ فَأَطَاعُوهُ ﴾، ئەوانیـش بـە قسـەیان کـرد، لەبـەر ئـەوەی سـووکەڵە بـوون، لـە ڕووی عەقـڵ و تێگەیشـتنەوە، وەك چـۆن بـا کـە دێ، ناتوانـێ بـەرد ڕامالـێ، بـەڵام دەتوانـێ پـووش و پـەڵاش و خانگەرۆشـك ڕابـدات، بۆیـە فیرعـەون توانـی هەڵیانخەڵەتێنـێ ئەوانیـش بـە قسـەیان کـرد، ﴿ إِنَّهُمۡ كَانُواْ قَوۡمٗا فَٰسِقِينَ ﴾، بـە دڵنیایـی ئـەوان کۆمەڵێکـی لادەربـوون، لادەربـوون لـە حوکمـی عەقـڵ و زگـماك و شـەریعەتی خـوا، بۆیـە کەوتنە داوی فیرعەونـەوە.

﴿ فَلَمَّآ ءَاسَفُونَا ٱنتَقَمۡنَا مِنۡهُمۡ ﴾، کاتێـك ئێمەیـان تـووڕە کـرد، بوونـە هـۆکاری تووڕەیـی ئێمـە، تۆڵەمـان لێسـتاندن، ﴿ فَأَغۡرَقۡنَٰهُمۡ أَجۡمَعِينَ ﴾، هەموویانمـان خنکانـدو، نغرۆمـان کـردن (لـە دەریـای سـووردا، وەك لـە بەسـەرهاتەکەیدا بـە تەفصیـڵ باسـمان کـردوە).

﴿ فَجَعَلۡنَٰهُمۡ سَلَفٗا وَمَثَلٗا لِّلۡأٓخِرِينَ ﴾، گێڕامانـن بـە پێشـەنگ و بـە پەنـد، بـۆ ئەوانـی دوایـان، واتـە: گێڕامانـن بـە پەندێـك کـە پێشـکەوتوەو بۆتـە پێشـەنگ، بـۆ ئـەو گـەل و نەتەوانـەی دوایـی دێـن، کـە پەنـد لـە فیرعـەون و دارو دەسـتەکەی وەربگـرن، خۆشـیان لـەوە بـە دوور بگـرن کـە بـە دەردی ئـەوان بچـن.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

نێررانی مووسا عليه السلام بە بەڵگەو نیشانەکانەوە بۆ لای فیرعەون و دارو دەستەکەی و ڕاگەیاندنی مووسا، کە پێغەمبەری جیهانییانە بۆ لای ئەوان، کەچی پێکەنینیان بە نیشانەکان، هەرچەندە یەك لە یەکی گەورەتر بوون و، سەرەنجام سزادرانیان و، دوایی بەڵێندانیان بە مووسا، کە ئەگەر داوایان بۆ لە خوا بکات، ئازارو بەڵایان لەسەر لابدات، ڕێی ڕاستگرتوو دەبن، بەڵام بێ بەڵێنیی و پەیمان شکاندنیان:

خوا سبحانه وتعالى دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيْهِۦ فَقَالَ إِنِّي رَسُولُ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٤٦﴾ فَلَمَّا جَآءَهُم بِآيَاتِنَآ إِذَا هُم مِّنْهَا يَضْحَكُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا نُرِيهِم مِّنْ ءَايَةٍ إِلَّا هِىَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتِهَا ۖ وَأَخَذْنَٰهُم بِٱلْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤٨﴾ وَقَالُوا۟ يَٰٓأَيُّهَ ٱلسَّاحِرُ ٱدْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِندَكَ إِنَّنَا لَمُهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ ٱلْعَذَابَ إِذَا هُمْ يَنكُثُونَ ﴿٥٠﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە دە بڕگەدا:

١)- ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَآ﴾، بە دڵنیایی مووسامان بە نیشانەکانمانەوە نارد، واتە: مووسامان ناردو، نیشانەکانی پێ بوون، کە بێگومان لێرەدا مەبەست لە نیشانەکان (آیات)، ئەو موعجیزانە بوون، کە بەڵگە بوون لەسەر ڕاستیی پێغەمبەرایەتیی مووسا عليه السلام، وەك لە سوورەتی (الإسراء)دا، دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ ءَايَٰتٍۭ بَيِّنَٰتٍ ۖ فَسْـَٔلْ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ إِذْ جَآءَهُمْ فَقَالَ لَهُۥ فِرْعَوْنُ إِنِّى لَأَظُنُّكَ يَٰمُوسَىٰ مَسْحُورًا

﴿(١٠١) قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَآ أَنزَلَ هَٰٓؤُلَآءِ إِلَّا رَبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ بَصَآئِرَ وَإِنِّى لَأَظُنُّكَ يَٰفِرْعَوْنُ مَثْبُورًا (١٠٢)﴾، واتە: بە دڵنیایی نۆ نیشانەی ڕوونمان بە مووسادان، لە بەنوو ئیسرائیل بپرسە (ئەی موحەممەد ﷺ!) کاتێك کە مووسا چوو بۆ لایان، فیرعەون پێیگوت: ئەی مووسا! من بە جادوو لێکراوت تێدەگەم، {(مووساش ؑ) وەڵامی دایەوەو}، گوتی: ئەو نیشانانە تەنیا پەروەردگاری جیهانییان دایبەزاندوون و، ناردوونی و منیش بە سەر بە فەتارەت چووت تێدەگەم، ئەی فیرعەون! کە هەر واش بوو.

٢)- ﴿إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيْهِۦ﴾، {مووسامان بە نیشانەکانمانەوە، بە بەڵگەو موعجیزەکانەوە}، بۆ لای فیرعەون و دارو دەستەکەی، نارد، (**الْمَلَأُ: الْعُظَمَاءُ، وَالْمُتَنَفِّذُونَ مِنْ قَوْمِهِ**)، (**ملأ**) مەزنەکان و زلەزلەکان و، قسە ڕۆیشتووەکان و بڕیار بە دەستەکان لە گەلەکەی.

٣)- ﴿فَقَالَ إِنِّى رَسُولُ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ﴾، {مووسا ؑ} فەرمووی: من ڕەوانە کراوی پەروەردگاری جیهانییانم.

هەموو پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) نێرراوو نوێنەری خوا بوون بۆ لای خەڵك و، پەیام هەڵگرو پەیام هێنەری خوا ﷻ بوون.

٤)- ﴿فَلَمَّا جَآءَهُم بِـَٔايَٰتِنَآ إِذَا هُم مِّنْهَا يَضْحَكُونَ﴾، ئنجا کاتێك بە نیشانەکانمانەوە چوو بۆ لایان، نیشانەکانمانی بۆ بردن و نیشانی دان، وەك بەڵگە لەسەر ئەوە کە ڕاست دەکات، خوای پەروەردگار ناردوویەتی، ئەوان کت و پڕ، دەستیان کرد بە پێکەنین بە نیشانەکانی، پێکەنینی دەستەو دایەرەکەی فیرعەون بە نیشانەکانی مووسا، هەروەك گاڵتە پێکردنەکەی هۆزی بێبڕوای قوڕەیش بووە، لە ڕۆژگاری خۆیدا، بە پێغەمبەر ﷺو شوێنکەوتووەکانی لە هاوەڵانی بەڕێزی (خوا لێیان ڕازی بێ)، وەك خوا ﷻ لە سوورەتی (**الْمُطَفِّفِين**)دا، دەفەرموێ: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ أَجْرَمُوا۟ كَانُوا۟ مِنَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ يَضْحَكُونَ (٢٩)﴾، واتە: ئەوانەی تاوانبارییان کرد بوو، بەوانەی بڕوایان هێنابوو پێدەکەنین، ﴿وَإِذَا مَرُّوا۟ بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ (٣٠)﴾، هەرکات بڕواداران بە لایاندا تێدەپەڕین، چاو

و برۆیان لێك هەڵدەتەكاندو ئاماژەیان بۆ یەكدی دەكرد، ﴿ وَإِذَا ٱنقَلَبُوٓاْ إِلَىٰٓ أَهۡلِهِمُ ٱنقَلَبُواْ فَكِهِينَ ﴿٣١﴾ ﴾، كاتێكیش دەگەڕانەوە بۆ لای ماڵ و خێزانیان، زۆر شادمانانەو زۆر خۆشحاڵانە دەگەڕانەوە، (كە ئەمڕۆش بەرهەم و دەستكەوتێكیان بووە، گاڵتەیان بە بڕواداران كردوە!) ﴿ وَإِذَا رَأَوۡهُمۡ قَالُوٓاْ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ لَضَآلُّونَ ﴿٣٢﴾ ﴾، كاتێك بینیبایانن دەیانگوت: ئەوانە سەرگەردان و گومڕاو سەر لێشێواون، ﴿ وَمَآ أُرۡسِلُواْ عَلَيۡهِمۡ حَٰفِظِينَ ﴿٣٣﴾ ﴾، هەرچەندە وەك پارێزەریش نەناردرابوونە سەریان.

بەڵام لە ڕۆژی دوایی دا: ﴿ فَٱلۡيَوۡمَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مِنَ ٱلۡكُفَّارِ يَضۡحَكُونَ ﴿٣٤﴾ ﴾، ئەمڕۆ ئەوانەی بڕوایان هێنا بوو، بە بێبڕوایەكان پێدەكەنن، ﴿ عَلَى ٱلۡأَرَآئِكِ يَنظُرُونَ ﴿٣٥﴾ ﴾، لەسەر تەختان شانیان داداوە، پاڵیان داوەتەوەو تەماشا دەكەن، تەماشای بێبڕوایان دەكەن چۆن سزا دەدرێن، ﴿ هَلۡ ثُوِّبَ ٱلۡكُفَّارُ مَا كَانُواْ يَفۡعَلُونَ ﴿٣٦﴾ ﴾، ئایا ئەوانەی بێبڕوان، سزای ئەوەیان درایەوە، كە دەیانكرد؟ بە تەئكید بەڵێ، سزایان درایەوە.

پێشتریش گوتمان: ئەوە هەمووی دڵدانەوەیە بۆ پێغەمبەر ﷺو، بۆ بڕواداران، چونكە ئەوان ئەو كاتە لە حاڵ و وەزعێكی وا دابوون، بێبڕوایەكان پێیان پێكەنیون و گاڵتەیان پێكردوون، بەڵكو لەوەش زیاتر ئازاریان داون، واتە: بڕوادارینە! دڵتان لە خۆتان دانەمێنێ، لە پێش ئێوەشدا مووسا ﷺ و شوێنكەوتووانی گاڵتەیان پێكراوە، لە لایەن فیرعەونییە ناحەزەكانیانەوە.

٥)- ﴿ وَمَا نُرِيهِم مِّنۡ ءَايَةٍ إِلَّا هِيَ أَكۡبَرُ مِنۡ أُخۡتِهَا ﴾، هیچ نیشانەیەكمان پێشان نەدەدان، {پێشانی فیرعەون و دارو دەستەكەی}، مەگەر گەورەتر بوو لە خوشكەكەی، لێرەدا: ﴿ أُخۡتِهَا ﴾، خوازراوەتەوە بۆ ئەوە كە ئەو نیشانانە، هەموویان لە یەك سەرچاوە هاتوون، وەك چۆن چەند كچێك، لە دایكیاندا پێك دەگەنەوە، ئەو نیشانانەش هەموویان لەوەدا كە گەورە بوون، جێی سەرنج بوون و، بەڵگە بوون، لەسەر ڕاستیی مووسا ﷺ، ئەوە هەموویان پێك گەیشتوونەوەو خاڵی هاوبەشیان بووە، كە

دەفەرمویٚ: ﴿وَمَا نُرِيهِم﴾، ئەمە بۆ ئامادەکردنی ویٚنەکەیە، (لاستِحضَارِ الصُّورَةِ)، کە دەفەرمویٚ: هیچ نیشانەیەکیان پیٚشان نادەین، مەگەر گەورەتر لە خوشکەکەی، واتە: (مِنْ أُخْتِهَا السَّابِقَة)، لە خوشکە پیٚشووەکەی، هەروەك لە سوورەتی (الكَهف)دا، خوا ﷻ دەفەرمویٚ: ﴿وَكَانَ وَرَآءَهُم مَّلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا ﴿٧٩﴾﴾، لە پشتیانەوە حوکمڕانیٚك هەبوو، هەر کەشتییەکی دەست بەسەردا دەگرت، واتە: (كُلَّ سَفِيْنَةٍ صَالِحَةٍ)، هەر کەشتییەکی باشی دەست بەسەردا دەگرت.

٦)- ﴿وَأَخَذْنَٰهُم بِٱلْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾، ئیٚمە بە سزا گرتمانن، بەڵکو بگەڕیٚنەوە، کە دەفەرمویٚ: بگەڕیٚنەوە، ئەمە خوازراوەتەوە بۆ دان پیٚهیٚنان و ملکەچ کردن بۆ پەیامەکەی، کە بە مووسادا ﷺ نیٚردراوە.

٧)- ﴿وَقَالُوا۟ يَٰٓأَيُّهَ ٱلسَّاحِرُ﴾، گوتیان: هۆ ئەی جادووگەر! وشەی (أَيُّهَا)، هەم بە (ها) (ه) و (ا) خویٚنراوەتەوە، هەم بە (أَيُّهَ)، واتە: تەنیا بە (ه)، بە بیٚ ئەلیفیش خویٚنراوەتەوە، کە ئەمە دەگونجیٚ وەك تانەدان بووبیٚ لە مووسا ﷺ، کە تۆ جادووگەری، بەڵام ئەوە پیٚناچیٚ، چونکە سیاقەکە وای ناگەیەنیٚ، ئەگەرنا فیرعەون مووسای بە جادووگەر تۆمەتبار کردوە، بەڵام لیٚرەدا سیاقەکە تانەدان ناگەیەنیٚ، چونکە ئەوان داوایان لە مووسا ﷺ کردوەو، کەسیٚکیش داوا لە کەسیٚك بکات، لە حاڵەتی داوا لیٚکردندا مەدحی دەکات، نەك سەرزەنشتی بکات، پیشەی جادووگەرییش لە لای ئەوان، پیشەیەکی گرنگ و گەورە بووە، کەسیٚك کە جادووگەر بووە، مامۆستاو زانا بووەو، جادووش زانیارییەکە، بەڵام زانیارییەکە بۆ مەبەستی خراپ بەکاردەهیٚنریٚ، یەکیٚك لە زانایان گوتوویەتی: (هَذَا خِطَابُ تَعْظِيمٍ لِمُوسى لأَنَّ السَّاحِرَ هُوَ العَالِم)، ئەمە دواندنیٚکی بە مەزنگرتنەو، ستایشکردنە بۆ مووسا ﷺ، چونکە جادووگەر بە مانای زانا دیٚ، واتە: مامۆستاو شارەزا.

٨)- ﴿ٱدْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِندَكَ﴾، {گوتیان: ئەی جادووگەر!}، بۆمان لە پەروەردگارت بپاڕیٚوە، بە هۆی ئەوەوە کە بەڵیٚنی بە تۆ داوە.

٩)- ﴿إِنَّنَا لَمُهْتَدُونَ﴾، بە دڵنیایی ئیٚمە ڕیٚی ڕاستگرتوو دەبین.

١٠)- ﴿ فَلَمَّا كَشَفۡنَا عَنۡهُمُ ٱلۡعَذَابَ إِذَا هُمۡ يَنكُثُونَ ﴾، بەڵام کاتێك ئازارمان لێ لابردن، {ئەو بەڵایەی کە بۆمان ناردبوون، بەڵایەکەمان لێ دوورخستنەوە}، کت و پڕ ئەوان پەیمانیان شکاندو، بێ بەڵێن دەرچوون، (نەهاتنە ژێرباری وەرگرتنی پەیامەکەی مووسا ﷺ).

کەواتــە: کــە گوتوویانــە: ﴿ وَقَالُواْ يَٰٓأَيُّهَ ٱلسَّاحِرُ ﴾، ڕای ڕاســتر ئەوەیــە، کــە ئەمــە دواندنــی مووســا ﷺیــە، بــە ڕێزلێگرتــن و بــە مەزنگرتنــەوەو، جۆرێــك بــووە لــە ستایشــکردنی مووسا ﷺ، چونکــە لــە لای ئــەوان جادووگــەر، مامۆســتاو شــارەزایەك بــووەو، ڕێزلێگیــراو بــووە، هەمــوو ئەوانــەی کــە دینــی ڕێــك و ڕاســت و دروســتیان لەبــەر دەســتدا نەبــێ، ســەرچاوە گرتــوو لــە وەحیــی و دەســتکاریی نەکــراوی خــوا، پەنــا دەبەنــە بــەر چــاو بەســت و جــادوو فــرت و فێــڵ و خەڵــك فریــودان، ئەوانیــش کــە دینێکی ڕاســت و دروســت، کــە لــە وەحییــەوە ســەرچاوەی گرتبــێ، لەبــەر دەســتیاندا نەبــووە، بۆیــە وەك قەرەبوویەکــی ئــەوە، پەنایــان بردۆتــە بــەر جــادوو، ئــەم مانایــە زیاتــر پــێ دەچــێ.

دەشــگونجێ مەبەســت پێــی تانــە لێدانــی مووســا ﷺ بــێ و، تۆمەتبارکردنــی بــێ بــەوەی جادووگــەرە.

دەشــگونجێ ئەمــە جۆرێــك بووبــێ لــە گاڵتــە پێکــردنی مووســا ﷺ، بــەڵام مانــای یەکەمیــان لــە هەموویــان زیاتــر، بــە عەقــڵ و دڵــەوە دەنووســێ.

کــە دەفەرمــوێ: ﴿ ٱدۡعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِندَكَ ﴾، بۆمــان لــە پــەروەردگارت بپاڕێــوە، بەهــۆی ئــەوەوە کــە عەهــدی بــۆ لای تــۆ کــردوە، (**إبــنُ عَجيبــة**) خاوەنــی (**البَحــرُ المَديــد في تَفسـير كِتـابِ اللـهِ المَجيـد**)[1]، کــە یەکێــك لــە عاریفــە گەورەکانــە، ســێ واتــای بــۆ ئــەو ڕســتەیە هێنــاون:

١- (**لِعَهدِهِ عِنْدَكَ بأنَّ دَعْوَتَكَ مُستَجَابَةٌ**)، بەڵێنی بە تۆ داوە، کە پاڕانەوەی تۆ وەرگیراوە.

---

(١) ج٧، ص:٢١.

٢- (بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ مِنَ النُّبُوَّةِ وَالجَاه)، بە هۆی ئەوەوە کە بەڵێنی لە لای تۆ هەیەو، تۆی کردوە بە پێغەمبەرو شکۆداری کردووی.

٣- (بِمَا عَهِدَ عندك مِنْ كَشْفِ العَذَابِ عَمَّنِ اهْتَدَى)، بە هۆی ئەوەوە کە بەڵێنی بە تۆ داوە، هەر کەسێك ڕێی ڕاست بگرێ، سزای لەسەر لادەچێ.

٤- (بِمَا خَصَّكَ بِعِلْمِهِ دُونَ غَيْرِك، مِمَّا اسْتَطَعْتَ بِهِ أَنْ تَأْتِيَ بِخَوَارِقِ العَادَات)، ئەم لێکدانەوەیەی چوارەم هی (محمد الطاهر بن عاشور)ە[1]، واتە: بە هۆی ئەوەوە کە زانیارییەکی بە تۆ داوە، نەیداوە بە جگە لە تۆو، بەهۆی ئەو زانیارییەوەش تۆ ئەو شتە یاسادڕانە دێنی، ئەو شتە سەیرو سوڕهێنەرانە دێنی.

ئەوان پێیان وابووە مووسا ﷺ بۆ خۆی ئەو شتانە دروست دەکات.

هەڵبەتە کە دەفەرموێ: ﴿بِمَا عَهِدَ عِندَكَ﴾، (ما) لە (بِما)دا: (مَا المَصْدَرِيَّة) یە، وەك خاوەنی تەفسیری (المیزان)[2]، دەڵێ: (أي: بِعَهدِهِ عِنْدَك)، واتە: بە هۆی پەیمانەکەیەوە لە لای تۆ، واتە: بە هۆی پەیمانەکەیەوە لە لای تۆ، کە ئەگەر بڕوا بێنین ئەو بەڵایەمان لەسەر لابەرێ، بەڵام کە بەڵایەکەیان لەسەر لاچوو، وەك لە بەسەرهاتی مووسادا ﷺ، بە تەفصیل باسمان کردوە، ئەوان پەیمانەکەیان هەڵوەشاندۆتەوە، ﴿إِذَا هُمْ يَنكُثُونَ﴾: (النَّكْثُ: نَقْضُ الحَبْلِ المُبْرَم)، (نَكْث): بریتیە لەوەی پەتێك چاك چنرابێ و، ڕێسرابێ، هەڵبوەشێنرێتەوە.

---

(١) التحریر والتنویر: ج١٠، ص:٢٢٧.

(٢) المیزان: ج١٨، ص:١١٠.

مەسەلەی دووەم:

جاڕدانی فیرعەون بەنێو گەلەکەیدا، کە مادام حوکمڕانی میسرەو، ڕووبار گەل بە ژێر کۆشکەکەیدا دەڕۆن، بێگومان لە مووسا باشترە، کە بابایەکی بێ بایەخەو، قسە ناڕوونەو، نە بازنەی زێڕی بۆ فڕێدراون و، نە فریشتەش هاوەڵنی، کەواتە: ئەو دەعوایەی دەیکات ڕاست نیەو، لە لایەن پەروەردگاری جیهانییانەوە، نەنێردراوە:

خوا ﷻ دەفەرمووێ: ﴿وَنَادَىٰ فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِۦ قَالَ يَٰقَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَٰذِهِ ٱلْأَنْهَٰرُ تَجْرِي مِن تَحْتِيٓ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٥١﴾ أَمْ أَنَا۠ خَيْرٌ مِّنْ هَٰذَا ٱلَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ ﴿٥٢﴾ فَلَوْلَآ أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِّن ذَهَبٍ أَوْ جَآءَ مَعَهُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ مُقْتَرِنِينَ ﴿٥٣﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە هەشت بڕگەدا:

١)- ﴿وَنَادَىٰ فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِۦ﴾، فیرعەون لە نێو خەڵکەکەی دا جاڕی دا، (النِّدَاءُ: رَفْعُ الصَّوْتِ، وَإِسْنَادُهُ إلى فِرْعَون مَجَازٌ عَقْلِيٌّ، إِذْ هُوَ الَّذِي أَمَرَ بِالنِّدَاء)، (نِدَاء): دەنگ بەرزکردنەوەیە، بەڵام کە پاڵ دراوەتە لای فیرعەون، مەجازێکی عەقڵییە، چونکە ئەو بووە کە فەرمانی کردوە بانگ بکرێ، ئەگەرنا فیرعەون خۆی پێ لەوە گەورەتر بووە، دەست لە بن گوێیان بنێ و بانگ بکات، وەك چۆن کەسێك بانگ دەدات، بەڵکو فەرمانی کردوەو، جاڕیان داوە، لە نێو کووچەو کۆڵان و ئەو شوێنانەدا کە خەڵکیان تێدا بووە.

٢)- ﴿قَالَ يَٰقَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ﴾، (فیرعەون) گوتی: ئایا حوکمڕانیی میسر هی من نیە؟ کێ حوکمڕان و پادشایە لە میسر، بەس من نیم! وشەی: ﴿مُلْكُ﴾، بە مانای حوکمڕانیی دێ، (حُكْمُ مِصْر) واتە: حوکمڕانیی و تەصەڕڕوف کردن لە میسڕدا.

٣)- ﴿ وَهَٰذِهِ ٱلۡأَنۡهَٰرُ تَجۡرِي مِن تَحۡتِيٓ ﴾، ئەو ڕووبارانەش کە بە ژێرمدا دەڕۆن، قیبتییەکان جۆگەو جۆ باریان لە ڕووباری نیلەوە هەڵبەستوون، جۆگەی گەورە گەورە، کە هەر کامێکیان وەك ڕووبارێك بووەو، بە ژێر کۆشکەکەیدا ڕۆیشتوون، بەڵام ئەو کە دەڵێ: ﴿ تَجۡرِي مِن تَحۡتِيٓ ﴾، یانی: بە ژێر کۆشکەکەمدا دەڕۆن، ئەگەرنا وەك پێشینان دەڵێن: (ئاویان لە ژێر فلانکەس کرد)، کەسێك کە ئاوی بێتە ژێر، لە شوێنەکەی هەڵدەستێ، مەبەستی ئەوە بووە کە ئاو بە ژێر کۆشك و تەلارەکەمدا دەڕۆن، کە بێگومان دیمەنێکی جوانی هەبووە.

٤)- ﴿ أَفَلَا تُبۡصِرُونَ ﴾، ئایا نابینن! بۆ پرسیارکردن بۆ پێپێلێنان (**الإِستِفهَامُ لِلتَّقْرِير**)ە، واتە: بە دڵنیایی ئێوە دەبینن، کۆشکەکانیش دەبینن و، حوکمڕانیی منیش دەبینن و، باڵا دەستیی منیش دەبینن لە میسڕدا.

٥)- ﴿ أَمۡ أَنَا۠ خَيۡرٞ مِّنۡ هَٰذَا ٱلَّذِي هُوَ مَهِينٞ ﴾، بەڵکو ئایا من چاکتر نیم لەو کەسەی کە ئەو بێ بایەخە، بێ هێزو بێ توانایە؟ پرسیار کردنەکە لێرەدا، چاوەڕێی وەڵام ناکات، چونکە پرسیارکردنی نکووڵییلێکەرانەیە، واتە: بە دڵنیایی من چاکترم لەو کەسەی بێ بایەخە، کە مەبەستی مووسایە ﵇، بێگومان مووساش هەرگیز لەگەڵ فیرعەون و هەزارانی وەك فیرعەون، پەنجەیەکیشی نەچۆتە تەرازووەوەو، چ جای خۆی، بەڵام هەمیشە ئەو حوکمڕانە خۆسەپێن و بە زەبرو زۆرانە، کەم بایەخ و کەم مایە، تەماشای غەیری خۆیان دەکەن، بەو تۆزە دەسەڵاتەی هەیانەو، پێنج و دوو ڕۆژێك کە دەژین و، سەروەت و سامانێك، یان کۆشك و تەلارێك، یان ئیمکانیەتێك کە بە دەستیانەوەیە، پێی بوغڕا دەبن و پێی لە کەوڵی خۆیان دەردەچن و، جۆرێك لە سەرخۆشیی و بێ هۆشییان بەسەردا دێنێ.

ئنجا دوای ئەوەی مووسا ﵇ تۆمەتبار دەکات بەوە کە: ﴿مَهِينٞ﴾ە، یانی: بێ دەسەڵاتە، یان بێهێزە، یان بێ بایەخە، تۆمەتێکی دیکەشی دەداتە پاڵ:

٦)- ﴿وَلَا يَكَادُ يُبِينُ ﴾، نیزیکە نەتوانێ قسە بکات، ﴿يُبِينُ ﴾، (**أي: يُبَيِّن**)، مەبەستەکانی ڕوون بکاتەوەو دەربخات، (**أي: وَيَكَادُ أَنْ لاَ يُبِين**)، نیزیکە نەتوانێ

مەبەستی خۆی دەربخات، لەبەر ئەوەی زمانی تەواو نیە، بەڵام وەك پێشتر گوتمان: ئەمە تۆمەتێك بووە، فیرعەون بە مووسای کردوە، کە تۆمەتێکی بێ بنەما بووە، لەبەر ئەوەی خوا ﷻ لە سوورەتی (**طه**)دا، بەڵێنی بە مووسا ﷵ داوە، دوای ئەوەی خوا ﷻ پێی دەفەرموێ: بچۆ بۆ لای فیرعەون: ﴿ ٱذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُۥ طَغَىٰ ﴿٢٤﴾ ﴾**طه**، مووسا ﷵ لێی دەپاڕێتەوەو دەفەرموێ: ﴿ قَالَ رَبِّ ٱشْرَحْ لِى صَدْرِى ﴿٢٥﴾ وَيَسِّرْ لِىٓ أَمْرِى ﴿٢٦﴾ وَٱحْلُلْ عُقْدَةً مِّن لِّسَانِى ﴿٢٧﴾ يَفْقَهُوا۟ قَوْلِى ﴿٢٨﴾ وَٱجْعَل لِّى وَزِيرًا مِّنْ أَهْلِى ﴿٢٩﴾ هَٰرُونَ أَخِى ﴿٣٠﴾ ٱشْدُدْ بِهِۦٓ أَزْرِى ﴿٣١﴾ وَأَشْرِكْهُ فِىٓ أَمْرِى ﴿٣٢﴾ كَىْ نُسَبِّحَكَ كَثِيرًا ﴿٣٣﴾ وَنَذْكُرَكَ كَثِيرًا ﴿٣٤﴾ إِنَّكَ كُنتَ بِنَا بَصِيرًا ﴿٣٥﴾ قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَٰمُوسَىٰ ﴿٣٦﴾ ﴾**طه**، مووسا ﷵ دوای ئەوەی خوا ﷻ فەرمانی پێ دەکات بچێ بۆ لای فیرعەون، کە یاخیی بووە، چەند داوایەك لە خوای بەخشەر دەکات، دەفەرموێ: پەروەردگارم! سینەم گوشادو فراوان بکەو، کارم ئاسان بکەو، گرێیەك کە لە زمانمدا هەیە بیکەوە، بۆ ئەوەی لە قسەم تێبگەن و، لە نیزیکانی خۆم وەزیرو پاڵپشتێکم بۆ بڕەخسێنە، با هاڕوونی برام بێ، لە کارەکەمدا بەشداری بکە، تاکو زۆر تۆ بە پاك بگرین و، زۆر یادی تۆ بکەین، بێگومان تۆ ئێمە دەبینی و هەر بینیوتین.

خواش ﷻ بۆ هەمووو ئەو داوایانەی مووسا ﷵ، دەفەرموێ: داواکارییەکەت پێدرا ئەی مووسا! ئەوەی داوات دەکرد، بۆت جێبەجێ کرا!

کەواتە: مووسا ﷵ لەو ڕۆژەوە گرێ لە زمانیدا نەماوە، بەڵام گوتراوە: کاتی خۆی کە مووسا لە ماڵی فیرعەوندا گەورە بووە، جۆرێك لە زمان گیرانی هەبووەو یان زمانی گرتوویەتی، یان هەندێ پیت باش بۆی نەبێژراون، ئنجا بەو وێنا کردنە پێشووەوە، فیرعەون مووسای بەوە تۆمەتبار کردوە، ئەگەرنا وەك چۆن خوا ﷻ هاڕوونی لەسەر داوای مووسا کردوٚتە پێغەمبەر، وەك لە سوورەتی (**مَريَم**)دا، دەفەرموێ: ﴿ وَوَهَبْنَا لَهُۥ مِن رَّحْمَتِنَآ أَخَاهُ هَٰرُونَ نَبِيًّا ﴿٥٣﴾ ﴾، واتە: هاڕوونی برایمان پێدا وەك پێغەمبەر، لە بەزەیی خۆمانەوە، ئنجا ئەگەر برایەکەی لەسەر

داوای مووسا کردبێتە پێغەمبەر، بە دڵنیایی ئەو گرێیەی لە زمانیشی دا بووە، کە تاکە ئامرازی مووسا ﵇ بووە، بۆ ئەوەی پەیامی خوای پێ بگەیەنێ، خوای پەروەردگار ئەو زمانەی مووسای ڕێك و ڕاست کردوە، بێ گرێ و گۆڵی کردوە، کەواتە: ئەو قسەیەی هیچ بنەمایەکی نیەو، ئەوەی دیکەشیانی کە دەڵێ: ﴿مَهِينٌ﴾، بێ پێگەیەو بێ بایەخە، ئەوەش جنێوێك بووەو قسەیەکی ناشیرین بووە بە مووسای ﵇ گوتوە، ئەو قسە ناشیرینانەش هەر لە فیرعەون و هاو وێنانی فیرعەون دەوەشێنەوە.

٧)- ﴿فَلَوْلَآ أُلْقِىَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِّن ذَهَبٍ﴾، (فیرعەون بۆ زیاتر خەڵك چەواشە کردن و، گەوجاندنیان دەڵێ:) دەبوایە بازنە زێڕەکانی بۆ فڕێدرابانەیە، بازنەکانی کە لە زێڕن، بۆی فڕێدرابانایە، ﴿أَسْوِرَةٌ﴾، خوێنراویشەتەوە: (**أَسَاوِر**)، کە هەردووکیان کۆی (**سِوَار**)ن و لە (**دِستِوار**) یان (**دُستِوار**)ی فارسییەوە هاتوە، ﴿فَلَوْلَآ﴾، (**لولا**): (**حَرفُ تَحضيضٍ مُستَعمَلٌ في التَّعْجيز**)، (**لَولا**) لێرەدا پیتێکە بۆ هاندان، بەڵام بەکارهێنراوە بۆ بێ توانا پیشاندان، کە مووسا ﵇ ناتوانێ و ئەوەی بۆ ناکرێ بازنەی بۆ فڕێ بدرێن.

٨)- ﴿أَوْ جَآءَ مَعَهُ ٱلْمَلَـٰٓئِكَةُ مُقْتَرِنِينَ﴾، دەبووایە فریشتەکان لەگەڵیدا بێن، پێکەوە هاودەم بن، (**الإلقَاءُ: الرَّمِيُ، وَهوَ مُستَعمَلٌ هُنا فِي الإِنْزَال**)، (**إلقاء**) بە مانای فڕێدانە، بەڵام لێرەدا بەکارهێنراوە بۆ دابەزێنران، یانی: مادام بازنەی زێڕی بۆ دانەبەزێنراون، فریشتەشی لەگەڵدا نەنێردراون، کەواتە: ڕاست ناکات، پێغەمبەر نیە.

(**أَسَاوِر**) کۆی (**سِوار**)ە، واتە: بازن، کە ئاوا پێناسە کراوە: (**حَلْقَةٌ عَرِيضَةٌ مِنْ ذَهَبٍ، أو فِضَّةٍ تُحيطُ بِالرَّسْغِ، وَهُوَ عِنْدَ مُعظَمِ الأُمَمِ مِنْ حِلِيَةِ النِّسَاءِ، وَكَانَ السِّوَار مِنْ شِعَارِ المُلُكِ فِي فارسَ وَ مِصرَ، يَلبَسُ المَلِكُ سِّوارَينِ، أو اثنَينِ في الرَّسْغَيْنِ وَاثنَينِ عَلَى العَضُدَين**)، سەرچاوە مێژوویییەکان دەڵێن: (**سِوار**) واتە: بازن، ئاڵقەیەکی پانە، لە زێڕ یاخود لە زیو، دەوری مەچەك دەدات، لە دەست دەکرێن و لە لای زۆربەی گەلان خشڵی ئافرەتانە، خۆیانی پێ دەڕازێننەوە، بەڵام کاتی خۆی لە

وڵاتی فارس و ڕۆم دروشمی پادشاو حوكمڕانان بووە، كە حوكمڕان، دوو بازنی لە دەستی كردوون، هەر بازنە لە دەستێكی، یان جاری وا هەبووە، دوو بازنی لە مەچەكی دا بوون، دووش لە قۆڵی، واتە: چوار بازنی لە دەست كردوون.

دیارە فیرعەون وایزانیوە، پێغەمبەرایەتییش هەر پادشایەتییە، گوتوویەتی: بۆچی بازنی پێ نین، ئەگەر لافی پێغەمبەرایەتیی لێ دەدات، وایزانیوە، ئەویش هەر پادشایەتیی و حوكمڕانێتیی ستەمكارانەیە، كە بە زرق و برق چاوی خەڵك هەڵخەڵەتێنن.

كە فیرعەون دەڵێ: ﴿ فَلَوْلَآ أُلْقِىَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِّن ذَهَبٍ أَوْ جَآءَ مَعَهُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ مُقْتَرِنِينَ ﴾، (أو لِلتَّرديدِ)، دەبووایە بازنەی هەبن، یان دەبووایە فریشتەی لەگەڵدا بن، وشەی: ﴿ مُقْتَرِنِينَ ﴾یش، (حَالٌ مُؤَكِّدَةٌ لِمَعْنَى مَعَهُ، لِئَلاّ يُحْمَلَ مَعْنَى المَعِيّةِ عَلَى التَّأييدِ القَوْلي فَقَط)، بۆیە گوتوویەتی: فریشتەكان لەگەڵی بێن، بە جووتیی، تاكو وا نەزانرێ، كە مەبەست لە لەگەڵدا بوونی فریشتەكان، تەنیا لەگەڵدا بوون و پشتگیرییكردنی مەعنەوییە، بەڵكو بە جەستەش لەگەڵیدا دەبن.

مەسەلەی سێیەم و کۆتایی:

فیرعەون خەڵکەکەی گەوجاندو کەودەنی کردن و سووکەڵەی کردن، ئەوانیش فەرمانبەری بوون، چونکە لادەر بوون لە زگماك و عەقڵ، سەرەنجامیش خوا ﷻ لێیان تووڕە بوو و تۆڵەی لێ ستاندن و لە دەریادا خنکاندنی و، کردنی بە پەندو عیبرەتی پێشەنگ بۆ خەڵك:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ فَٱسْتَخَفَّ قَوْمَهُۥ فَأَطَاعُوهُ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمًا فَـٰسِقِينَ ﴿٥٤﴾ فَلَمَّآ ءَاسَفُونَا ٱنتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَـٰهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٥﴾ فَجَعَلْنَـٰهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِّلْـَٔاخِرِينَ ﴿٥٦﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە شەش بڕگەدا:

١)- ﴿ فَٱسْتَخَفَّ قَوْمَهُۥ ﴾، خەڵکەکەی خۆی سووك کرد، یان سووك هاتە بەرچاو، (أَخَفَّهُ أي: جَعَلَهُ خَفِيْفاً)، سووکی کردن، بەڵام (اسْتَخَفَّهُ: مُبَالَغَةٌ مِنْهُ)، بۆ زێدە ڕۆیی تێداکردنە، زۆری سووك کردن، توێژەرەوانی قورئان زۆریان قسە لەسەر ئەم وشەیە کردوە، ئێمەش هەوڵ دەدەین هەقی خۆی پێ بدەین.

(إستَخَفَّ قَوْمَهُ)، بە چوار واتای سەرەکیی لێکیان داوەتەوە:

١- (جَعَلَهُم خِفَافَ العُقُولِ)، خەڵکەکەی وا لێکرد عەقڵی سووك کردن، بە کوردیی دەگوترێ: کەودەنی کردن، گەوجاندنی و نەفامی کردن.

٢-(وَجَدَهُم خِفَافَ العُقُولِ)، خەڵکەکەی عەقڵ سووك هاتە بەرچاو، عەقڵ سووکی لێ هەڵکەوتن.

٣- (إستَهَانَ بِعقُولِهِم)، گاڵتەی بە عەقڵیان کرد.

٤- (طَلَبَ مِنْهُم الخِفَّةَ وَالسُّرْعَةَ فِي مُطَاوَعَتِهِ)، لێی خواستن کە سووك بن، بە خێرایی دەست و برد بکەن، سووکەڵە بەدەستیەوە بێن، لە فەرمانبەریی کردنیدا.

ئەم چوار واتایەیان بۆ (إستَخَفَّ) هێناون و هەر چواریشیان گونجاون.

بە پێویستی دەزانم قسەیەکی (سَید قُطب)، (ڕەحمەتی خوا لێبێ) بهێنم، لە تەفسیرەکەی خۆی (في ظِلالِ القُرآن)دا[1]، ئەم قسەیەی دەربارەی: ﴿ فَٱسۡتَخَفَّ قَوۡمَهُۥ فَأَطَاعُوهُۚ إِنَّهُمۡ كَانُواْ قَوۡمٗا فَٰسِقِينَ ﴾، کردوە:

(واستخفاف الطغاة للجماهير أمر لا غرابة فيه؛ فهم يعزلون الجماهير أولاً عن كل سبل المعرفة، ويحجبون عنهم الحقائق حتى ينسوها، ولا يعودوا يبحثون عنها؛ ويلقون في روعهم ما يشاءون من المؤثرات حتى تنطبع نفوسهم بهذه المؤثرات المصطنعة . ومن ثم يسهل استخفافهم بعد ذلك، ويلين قيادهم، فيذهبون بهم ذات اليمين وذات الشمال مطمئنين! ولا يملك الطاغية أن يفعل بالجماهير هذه الفعلة، إلا وهم فاسقون لا يستقيمون على طريق، ولا يمسكون بحبل الله).

واتە: گەوجاندنی تاغووتەکان بۆ خەڵك و جەماوەر، یان سووکەڵە کردنیان، کارێکە هیچ سەیرییەکی تێدانیە، چونکە خەڵك و جەماوەر، کەنارگیر دەکەن لە هەموو ڕێیەکانی زانست و، وادەکەن کە خەڵك هۆشیارو زانا نەبێ، ڕاستییەکانیان لێ دەشارنەوە، تاکو لە بیریان دەچنەوە، وایان لێ دێ لەو ڕاستییانە هەر نەکۆڵنەوەو، ئەو تاغووتانە ئەو کارتێکەرانەی بیانەوێ، دەخەنە دڵی خەڵکەوە تاکو لە دڵیاندا جێگیر دەبن، دوایی دەروونیان بەپێی ئەو کارتێکەرانە کە تاغووتەکان ویستوویانە، کارتێکراو دەبن، پاشان بە ئاسانیی دەتوانن بیانگەوجێنن و خەڵکەکەش بە ئاسانیی دوایان دەکەون، ئەو کاتە ئەو تاغووت و خۆسەپێنانە، بە لای ڕاست و چەپدا دەیانبەن زۆر بە ئارامیی، بابای خۆسەپێن و حوکمڕانانی لە خوا یاخیی، ناتوانن ئەوە بە خەڵك و جەماوەر بکەن، مەگەر لە حاڵێکدا ئەو خەڵك و جەماوەرە لاڕێ بن، لە ڕێ هەڵە کرابن و دەستیان بە ڕێسمانی خواوە نەگرتبێ.

---

(١) ج٥، ص:٣١٩٤.

کەواتــە: کــە دەفەرمــوێ: ﴿ فَٱسۡتَخَفَّ قَوۡمَهُۥ ﴾، خەڵکەکــەی خــۆی ســووکەڵە کـرد، بـە هەمـوو ئـەو واتایانـەی کـە گوتمـان، یـان سـووکەڵەی بینیـن، یـان گەوجاندنی و نەفامـی کـردن و، لـە نێوەڕۆکـی خۆیـان خاڵیـی کردنـەوە.

٢)- ﴿ فَأَطَاعُوهُ ﴾، ئەوانیش بە قسەیان کرد، کەواتە: فەرمانبەرییەکەیان بۆ فیرعەون لە ئەنجامی بێ کێشیی و، سووکەڵەییانەوە بووەو، لە ئەنجامی ئەوەدابووە کە لە نێوەڕۆکی خۆیان خاڵیی کرابوونەوە.

٣)- ﴿ إِنَّهُمۡ كَانُواْ قَوۡمٗا فَٰسِقِينَ ﴾، بە دڵنیایی ئەوان کۆمەڵێکی لاڕێ و لادەر بوون، بەهۆی لاڕێ و لادەرییانەوە، ئامادەیی ئەوەیان هەبوو کە فیرعەون بیانگەوجێنێ و نەفام و کەودەنیان بکات، سەرەنجام ئەوانیش فەرمانبەری بوون و بە قسەیان کرد.

٤)- ﴿ فَلَمَّآ ءَاسَفُونَا ٱنتَقَمۡنَا مِنۡهُمۡ ﴾، کاتێك ئێمەیان تووڕە کرد، تۆڵەمان لێ ستاندنەوە، یانی: شایستەی ئەوە بوون خوا تۆڵەیان لێ وەربگرێتەوە، ﴿ فَلَمَّآ ءَاسَفُونَا ﴾، (أي: فَلَمَّا أسخَطُونا، وأغضَبُونا)، (وَالأَسَفُ: الحُزنُ وَالغَضَبُ مَعاً)، کاتێك ئێمەیان تووڕەو پەست کرد، وشەی (أَسَف)، بە مانای تووڕەیی و دڵتەنگیی و خەفەتباریی دێ، لە یەك کاتدا، بەڵام وشەی خەفەتباریی و دڵتەنگیی بۆ خوا بەکار نایەت، بە پێچەوانەی تووڕەیی، کە خوا ﷻ وشەی تووڕەیی بەکارهێناوە لە قورئاندا، کاتێك ئێمەیان تووڕە کرد، تۆڵەمان لێ ستاندنەوە، لەبەرچی خوا ﷻ لێیان تووڕە بوو؟ لەبەر ئەوەی ئەو ڕێزەی خوا لێی نابوون، لە خۆیاندا نەیانهێشت و، خوا دایناوە کە مرۆڤ ڕێزلێگیراو بێ و، مرۆڤ قەدر گران بێ و، قەدرو قیمەتی خۆی بزانێ.

کاتێـك خەڵـك قیمەتـی خـۆی لـە دەسـت دەدات و، دەبێتـە پـووش و پـەڵاش، بـە دوای حوکمڕانـە لـە خـوا یاخیـی و خۆسـەپێنەکانەوەو، شایسـتەی ئـەوە نامێنـن کـە بـەردەوام بـن لـە ژیانـدا، خـوا ﷻ لایـان دەبـات، سـەرزەوییان لـێ پـاك دەکاتـەوە بـە تاغووتەکەشـەوە، جۆماڵێکیـان دەکات.

٥)- ﴿ فَأَغۡرَقۡنَٰهُمۡ أَجۡمَعِينَ ﴾، ئنجا تێکڕایانمان نغرۆ کردو، خنکاندمانن.

٦)- ﴿ فَجَعَلْنَٰهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِّلْآخِرِينَ ﴾، ئنجا گێڕامانن بە پێشەنگ و بە پەند بۆ ئەوانی دیکە، وشەی (سَلَف)، خوێندراویشەتەوە: (سُلُفاً)، (سُلُف) کۆی (سَلَف)ە، واتە: پێشەنگەکان، پێشینەکان، خاوەنی تەفسیری: (**البَحرُ المَديد في تفسير كِتابِ اللهِ المَجيد**)[1]، گوتوویەتی:

١- أي: جَعَلنَاهُم قُدْوَةً لِمَن بَعْدَهُ، مِنَ الكُفَّار يَسلُكُونَ مَسلَكَهُم، في استيجَابِ مثلَ مَا حَلَّ بِهِم مِنَ العَذَابِ، فَكُلّ مَن تَفرعَنَ وَتَجَبَّر، فَفِرعَونُ إمَامُهُ وَقُدْوَتُهُ.

٢- جَعَلنَاهُم مُتَقَدِّمِينَ فِي الهَلَاكِ، لِيَتَعِظَّ بِهِم مَن بَعْدَهُم إلى يَومِ القِيَامَة.

واتە: کردمانن بە پێشەنگ بۆ هەموو ئەو کافرانەی لە دوایانەوە دێن و وەك وان دەکەن، ئەو کاتە هەر کەسێ وەك ئەوان بکات، پێویست دەکات هەمان سزاش بدرێ، هەر کەسێك وەك فیرعەون بکات و خۆی بسەپێنێ، دیارە فیرعەون پێشەواو سەرمەشقیەتی، چی بەسەر فیرعەون و گەلەکەی هاتوە، ئەوەش بەسەر ئەو دێ.

واتایەکی دیکەی ئەوەیە: ئەوانمان کرد بە پێشەنگ لە فەوتاندا، تاکو ئەوانەی دوایی دێن، هەتا ڕۆژی دوایی پەندیان لێ وەربگرن.

کە دەفەرموێ: ﴿ وَمَثَلًا ﴾، (مَثَل) بە مانای پەند دێ، دەشگونجێ بەمانای ئامۆژگاریی بێ، دەشگونجێ بە مانای بەسەرهاتێکی سەرسوڕهێنەر بێ، کە وەك چۆن پەندی پێشینان بڵاودەبێتەوەو بەدەمەوە دەگیرێ، ئەو بەسەرهاتەش ئاوا وەك پەندێك بەسەر زارو زمانانەوە بێ.

کەواتە: ﴿ وَمَثَلًا ﴾، یانی: (عِبْرَةً وَمِثَالاً)، واتە: کردمانن بە عیبرەت و شوێنی پەند لێوەرگرتن و، کردمانن بە وێنەیەك وەك چۆن پەندی پێشینان بەسەر زارانەوە دەبێ، ئەوانیش ئاوا بەسەرهاتی سەرسوڕهێنەری ئەوان، بەسەر زارانەوە ببێ.

---

(١) ج٧، ص:٢٣.

لە سوورەتی (الروم)دا، لە بارەی (إستِخفَاف)ەوە، هاتووە، لە ئایەتی (٦٠)دا: ﴿فَٱصۡبِرۡ إِنَّ وَعۡدَ ٱللَّهِ حَقࣱّۖ وَلَا یَسۡتَخِفَّنَّكَ ٱلَّذِینَ لَا یُوقِنُونَ﴾، واتە: خۆڕاگر بە، بەڵێنی خوا ڕاستە، با ئەوانەی دڵنیانین، یاخود زانیاری تەواویان نیە دەربارەی ڕۆژی دوایی، ئەوانە تۆ هەڵنەقەنن و تۆ نەجووڵێنن، (أي: وَلا يَدفعُكَ الّذِينَ لا يُوقِنونَ بأنّهُم مَبعُوثُونَ إلى الإستِعجَالِ وَتَركِ الصَّبرِ)[1]، ئەوانەی یەقینیان نیە، کە زیندوو دەکرێنەوە، با تۆ ناچار نەکەن، کە پەلە بکەی و خۆڕاگری لە دەست بدەی.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمْ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

(١) المُختَصَر في تفسير القرآنِ الكَريم، جَمَاعَة مِن عُلَمَاءِ التفسير: ص:٤١٠.

دەرسی پێنجەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـە لـە نـۆ (٩) ئایـەت پێـك دێ، ئایەتـەكانی: (٥٧ - ٦٥)، هەموویـان لـە بـارەی عیسـای كـوڕی مەریەمـەوەن ﷺ، خـوا لـە مەریـەم ڕازی بـێ، شـەش (٦) ئایەتـی سـەرەتایان، باسـی بـە نموونـە هێنرانـەوەی عیسـا ﷺ دەكـەن، لەلایـەن هاوبەشـدانەرانەوە، بـە حیسـاب وەك بەڵگـە لەسـەر ئـەوە ئەگـەر پەرسـتەرو پەرسـتراوەكان - جگـە لـە خـوا - سـزا بدرێـن، دەبـێ عیسـاش سـزا بـدرێ، ئەگەرنـا نابـێ بتەكانـی ئەوانیـش سـزا بدرێـن و، نابـێ خۆشـیان سـزا بدرێـن!

بـەو بۆنەیەشـەوە باسـی عیسـا ﷺ كـراوە، وەك بەندەیەكـی هەڵبژێـردراوی خوا و، زانیاریـی لـە بـارەی ئاخیـر زەمانەوە.

سـێ ئایەتـی كۆتاییـش لـە بـارەی هاتنـی عیسـاوە ﷺ بـۆ بەنـی ئیسـڕائیل و نێوەڕۆكـی پەیـام و بەرنامەكەینـی، كـە بریتـی بـووە لـە یەكتاپەرستیی، بـەڵام دوای خـۆی، شـوێنكەوتووانی بوونـە چەنـدان حیزبـی جـۆراو جـۆری پێكـەوە ناكـۆك و ناتەبـا.

﴿وَلَمَّا ضُرِبَ ٱبۡنُ مَرۡيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوۡمُكَ مِنۡهُ يَصِدُّونَ ﴿٥٧﴾ وَقَالُوٓاْ ءَأَٰلِهَتُنَا خَيۡرٌ أَمۡ هُوَۚ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلَۢاۚ بَلۡ هُمۡ قَوۡمٌ خَصِمُونَ ﴿٥٨﴾ إِنۡ هُوَ إِلَّا عَبۡدٌ أَنۡعَمۡنَا عَلَيۡهِ وَجَعَلۡنَٰهُ مَثَلًا لِّبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ﴿٥٩﴾ وَلَوۡ نَشَآءُ لَجَعَلۡنَا مِنكُم مَّلَٰٓئِكَةً فِي ٱلۡأَرۡضِ يَخۡلُفُونَ ﴿٦٠﴾ وَإِنَّهُۥ لَعِلۡمٌ لِّلسَّاعَةِ فَلَا تَمۡتَرُنَّ بِهَا وَٱتَّبِعُونِۚ هَٰذَا صِرَٰطٌ مُّسۡتَقِيمٌ ﴿٦١﴾ وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُۖ إِنَّهُۥ لَكُمۡ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٦٢﴾ وَلَمَّا جَآءَ عِيسَىٰ بِٱلۡبَيِّنَٰتِ قَالَ قَدۡ جِئۡتُكُم بِٱلۡحِكۡمَةِ وَلِأُبَيِّنَ لَكُم بَعۡضَ ٱلَّذِي تَخۡتَلِفُونَ فِيهِۖ فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ

﴿وَأَطِيعُونِ ﴿٦٣﴾ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ رَبِّى وَرَبُّكُمْ فَٱعْبُدُوهُ هَٰذَا صِرَٰطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٦٤﴾ فَٱخْتَلَفَ
ٱلْأَحْزَابُ مِنۢ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ مِنْ عَذَابِ يَوْمٍ أَلِيمٍ ﴿٦٥﴾﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{هەروەها کاتێك (عیسای) کوڕی مەریەم بە نموونە هێنرایەوە، یەکسەر خەڵکەکەت (ئەی موحەممەددا) بەهۆیەوە، کردیانە هەراو گاڵە گاڵ ﴿٥٧﴾ گوتیشیان: ئایا پەرستراوەکانمان باشترن یان ئەو؟ تەنیا بۆ مشت و مڕو شەڕە قسە، بۆیان بە وێنە هێنایەوە، بەڵکو ئەوان کۆمەڵێکی زۆر شەڕەقسەکەرن (و حەز لە ناکۆکییکەرن ﴿٥٨﴾ ئەو (عیسا ﷺ) تەنیا بەندەیەك بوو، چاکەمان لەگەڵیدا کردبوو، (کردبوومانە پێغەمبەر)و گێڕابوومان بە وێنەیەك، (لەسەر باڵادەستیی و توانایی بێ سنوورمان)، بۆ وەچەی ئیسرائیل ﴿٥٩﴾ ئەگەر ویستباشمان بەشێك لە ئێوەمان لەسەر زەوی، دەگێڕان بە فریشتە، دەبوونە جێنشینتان ﴿٦٠﴾ بە دڵنیاییش ئەو (عیسا ﷺ)، زانیاریی و نیشانەیە بۆ کاتەکە (ئاخیر زەمان)، ئنجا لە بارەی (ئاخیر زەمان)ەوە، دوو دڵییتان نەبێ و شوێنم بکەون، ئەوە ڕێی ڕاستە ﴿٦١﴾ با شەیتانیش (لە ڕێی ڕاست) لاتان نەدات، بێگومان ئەو دوژمنێکی ئاشکرایە بۆتان ﴿٦٢﴾ کاتێك عیساش بەڵگە ڕۆشنەکانی هێنان، گوتی: حیکمەتم بۆ هێناون و (هاتووشم)، تاکو هەندێك لەوەی تێیدا ناکۆکیی و ڕاجیایی دەکەن، بۆتان ڕوون بکەمەوە، دەجا پارێز لە خوا بکەن و فەرمانبەرییم بکەن ﴿٦٣﴾ بەڕاستیی تەنیا خوا خۆی پەروەردگاری من و پەروەردگاری ئێوەشە، دەجا بیپەرستن، ئەمە ڕێی ڕاستە ﴿٦٤﴾ سەرەنجامیش حیزبە (شوێن ئارەزوو کەوتووەکان)، لە نێو خۆیاندا ڕاجیاو ناکۆك بوون، ئنجا سزای سەخت لە ئازاری ڕۆژێکی بە ئێش و ژان بۆ ئەوانەی ستەمیان کردوە، (وەك هاوبەش بۆ خوا دانان و لە ڕێی خوا لادان) ﴿٦٥﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(مَثَلًا): (صِفَةً وَوَصْفَاً، وَالمَثَلُ عِبَارَةٌ عَنْ قَوْلٍ فِي شَيءٍ، يُشْبِهُ قَولاً فِي شَيءٍ آخَرَ، بَيْنَهُمَا مُشَابَهَةٌ لِيُبَيِّنَ أَحَدُهُمَا الأَخَرَ، وَيُصَوِّرَهُ)، [وشەی (مَثَل) بە مانای ئاوەڵناو دێ و، بە مانای وەسفکردنی شتێکیش دێ، بە پێی سیاق ماناکەی دیاریی دەکرێ]، (مَثَل) بریتیە لە قسەیەك لە بارەی شتێکەوە، وەك قسەیەکی دیکە بچێ لە بارەی شتێکی دیکەوە، کە وێکچوون هەبێ لە نێوانیاندا، تاکو یەکێکیان ئەوی دیکە ڕوون بکاتەوە، بە کوردیی دەڵێین: پەند.

(يَصِدُّونَ): (صَدَّ، يَصِدُّ، صَدَّاً، أي: ضَجَّ وَعَجَّ)، لە (لِسانُ العَرَب)دا، دەڵێ: (صَدَّ، يَصِدُّ، صَدّاً)، واتە: دەنگی بەرز کردەوەو هەرای کردو گاڵەی کرد.

(جَدَلًا): (الجِدَالُ: الصِّرَاعُ وَإِسقَاطُ الإنْسَانِ صَاحِبَهُ عَلَى الجَدَالَةِ وَهِيَ الأَرْضُ الصُّلْبَةُ)، (جِدَال) شەڕە قسەیە، ئەوە کە مرۆڤ هەوڵبدات هاوەڵەکەی بخاتە سەر (جَدَالَة)، یانی: زەوی ڕەق.

(خَصِمُونَ): (الخَصِمُ: المُخْتَصُّ بِالخصُومَة)، (خَصِمْ) کۆیەکەی (خَصِمون)ە، بریتیە لە کەسێك، کە پسپۆڕ و تایبەت بێ بە شەڕەقسەو دمبەدمەو مشتومڕەوە، (الخَصِمُ: الكَثِيرُ المُخَاصَمَة وَالمُنَازَعَة)، (خَصِمْ): کەسێك زۆر شەڕە قسەو، ناکۆکیی و، دەمەقاڵێ بکات.

(يَخْلُفُونَ): (خَلَفَ فُلاَنٌ فُلاَنَاً: قَامَ بِالأَمْرِ عَنْهُ)، کە دەگوترێ: (خَلَفَ فُلاَنٌ فُلاَنَاً)، فلانکەس لە شوێنی فلانکەس دانیشت، واتە: لە جیاتی ئەو کارەکەی جێبەجێ کرد.

(فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا): تێیدا دوو دڵ مەبن، (المِريَةُ: التَّرَدُّدُ فِي الأَمْرِ، وَهوَ أَخَصُّ مِنَ الشَّكِّ)، (مِريَة): بریتیە لە دڵ دڵدان لە شتێك دا، دوو دڵ بوون لە شتێك دا، کە

تایبەتترە لە (شَك)، واتە: دوو دڵیی، بەڵام (مِريَة)، بریتیە لە دوو دڵیی لە بارەی شتێکەوە، هیچ بیانوو پاساوی نەبێ.

(فَوَيۡلٞ): (وَيل: القُبْحُ، العَذَابُ، وَادٍ فِي جَهَنَّم، وَقَدْ يُسْتَعْمَلُ فِي التَّحَسُّر)، (ويل) بە مانای ناقۆڵایی هاتوەو، بە مانای سزا هاتوەو، بە مانای شیوێك لە دۆزەخدا هاتوە، جاری واش هەیە، بەکاردەهێنرێ بۆ خەفەت و خەم لێ خواردن، (وَيلَهُ) واتە: بێ قەزا بێ، شایستەی ئەوەیە خەفەتی بۆ بخوات.

هۆی هاتنەخوارەوەی ئایەتەکان

لە بارەی هۆی هاتنە خوارەوەی ئەم ئایەتە موبارەکانەوە: ﴿وَلَمَّا ضُرِبَ ٱبۡنُ مَرۡيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوۡمُكَ مِنۡهُ يَصِدُّونَ ﴿٥٧﴾ وَقَالُوٓاْ ءَأَٰلِهَتُنَا خَيۡرٌ أَمۡ هُوَۚ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلَۢاۚ بَلۡ هُمۡ قَوۡمٌ خَصِمُونَ ﴿٥٨﴾ إِنۡ هُوَ إِلَّا عَبۡدٌ أَنۡعَمۡنَا عَلَيۡهِ وَجَعَلۡنَٰهُ مَثَلٗا لِّبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ﴿٥٩﴾ وَلَوۡ نَشَآءُ لَجَعَلۡنَا مِنكُم مَّلَٰٓئِكَةٗ فِي ٱلۡأَرۡضِ يَخۡلُفُونَ ﴿٦٠﴾ وَإِنَّهُۥ لَعِلۡمٞ لِّلسَّاعَةِ فَلَا تَمۡتَرُنَّ بِهَا وَٱتَّبِعُونِۚ هَٰذَا صِرَٰطٞ مُّسۡتَقِيمٞ ﴿٦١﴾﴾، ئەم بەسەرهات و گێردراوەیە هەیە:

{عَنِ إبْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ لِقُرَيشٍ: إِنَّهُ لَيْسَ أَحَدٌ يُعْبَدُ مِنْ دُونِ اللهِ فِيهِ خَيْرٌ، قَالوا: أَلَسْتَ تَزْعُمُ أَنَّ عِيسَى كَانَ نَبِيّاً، وَعَبْدَاً مِنْ عِبَادِ اللهِ صَالِحَاً، وَقَد عَبَدَتْهُ النَّصَارَى؟ فَإِنْ كُنْتَ صَادِقَاً، فَإِنَّهُ كَآلِهَتَهُمْ، فَأَنْزَلَ اللهُ: ﴿وَلَمَّا ضُرِبَ ٱبۡنُ مَرۡيَمَ ...﴾، قُلْتُ: وَمَا يَصِدُّون؟ قَالَ: يَضِجُّونَ، «وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِلسَّاعَةِ»؟، قَالَ: هُوَ خُرُوجُ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ عَلَيْهِ السَّلَام قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ} (أخرجه: أحمد: ٢٩٢١، تعليق شعيب الأرنؤوط: إسناده حسن، والطَبراني: ١٢٧٤، والواحِدي في أسباب النزول: ٧٤٠، وَقَالَ الهَيثَمي فِي المَجمَع: (ج٧، ص١٠٤)، سَنَدُهُ حَسَن، وَقَال

مؤلّفا الإستيعاب: قُلنَا إسنَادُ حَسَن، وَذَكَرَهُ السيوطي في الدر المَنشور: ج٧، ص٣٨٥، وَزاد نِسبَتُهُ لابن مَردَويه)[1].

واتە: عەبدوڵڵای كوڕی عەبباس (خوا لێیان ڕازی بێ)، گوتوویەتی: پێغەمبەری خوا ﷺ ڕۆژێك بە قورەیشییەكانی فەرموو: {لَيْسَ أَحَدٌ يُعْبَدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ فِيهِ خَيْرٌ}، واتە: هیچ كام لەوانەی جگە لە خوا، یان لە جیاتی خوا دەپەرسترێن، خێریان پێوە نیە، ئەوانیش گوتیان: ئەدی تۆ پێت وانیە، كە عیسا ﷺ پێغەمبەر بووەو، بەندەیەك بووە لە بەندەكانی خوا، نەصرانییەكانیش عیسایان پەرستوە، ئنجا ئەگەر تۆ ڕاست بكەی، ئەویش وەك پەرستراوەكانی ئێمەیە، (واتە: ئەگەر ئێمەو پەرستراوەكانمان بچینە دۆزەخ، مانای وایە عیساو ئەوانەشی عیسایان پەرستوە، دەچنە دۆزەخ)، خوا ﷻ بەم بۆنەوە ئەم ئایەتانەی دابەزاندن، ﴿وَلَمَّا ضُرِبَ ٱبۡنُ مَرۡيَمَ ...﴾.

یەكێك لە گێڕەرەوەكان دەڵێ: لە عەبدوڵڵای كوڕی عەبباسم پرسی، مانای: (يَصِدُّون) چییە؟ گوتی: (يَضِجُّون) دەنگە دەنگ و هەرا دەكەن، گوتم: ئەدی كە دەفەرموێ: (وَإِنَّهُ لَعِلمٌ لِلساعَة)، ئەو زانیارییە بۆ ئاخیر زەمان؟ عەبدوڵڵای كوڕی عەبباس گوتی: مەبەست پێی دەرچوونی عیسای كوڕی مەریەمە، پێش هاتنی ڕۆژی قیامەت (واتە: پێش ئاخیر زەمان).

(١) الإستيعاب في بَيانِ الأسباب: ج٣، ص١٩٩.

مانای گشتیی ئایەتەکان

ئەمە بەسەرهاتی سێیەمە، لەم سوورەتە موبارەکەدا، کە چەند قسەیەکە لە بارەی عیساوە ﷵو لە دوو سێ ئایەتی کۆتاییدا، عیسا ﷵ باسی پەیامی خۆی دەکات.

خوا دەفەرموێ: ﴿وَلَمَّا ضُرِبَ ٱبۡنُ مَرۡيَمَ مَثَلًا﴾، کاتێك کوڕی مەریەم بە وێنە هێندرایەوە، ﴿إِذَا قَوۡمُكَ مِنۡهُ يَصِدُّونَ﴾، یەکسەر خەڵکەکەت، بەهۆی بە وێنە هێنرانەوەی عیساوە ﷵ، دەنگیان بەرز کردەوەو هەراو گاڵەیان کرد.

﴿وَقَالُوٓاْ ءَأَٰلِهَتُنَا خَيۡرٌ أَمۡ هُوَ﴾، گوتیان: پەرستراوەکانی ئێمە چاکترن، یان ئەو (عیسا)؟، واتە: مادام هەر پەرستراوێك و تێکڕای پەرستەرەکان، سزا بدرێن و خێریان پێوە نەبێ، وەك لە فەرمایشتەکەی پێغەمبەردا هاتووە ﷺ یاخود سووتەمەنی دۆزەخ بن، وەك لە سوورەتی (الأنبياء)دا هاتووە: ﴿إِنَّكُمۡ وَمَا تَعۡبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنتُمۡ لَهَا وَٰرِدُونَ ٩٨﴾، واتە: ئێوەو ئەوانەی دەیانپەرستن، بەردی دۆزەخن، ئێوە دەچنە نێوی، کەواتە: ئەگەر ئێمەو پەرستراوەکانمان، بت و پەیکەرەکان بچینە دۆزەخەوە، دەبێ عیسا و ئەوانەش کە دەیپەرستن بچنە دۆزەخەوە.

ئنجا بە هۆی ئەوەوە کردیان بە هەراو گاڵە، گوتیان: قسەیەکی بە قوەتمان کردوە، کە وەك دوایی باسی دەکەین، عەبدوڵڵای کوڕی زەبعەریی بووە، بە حیساب ئەو قسەیەی لە ڕووی پێغەمبەردا ﷺ کردوە، بەڵام دیارە هەر ئایەتەکانی سوورەتی (الأنبياء)، وەڵامی ئەو قسەیان تێدایە کە خوا دەفەرموێ: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ سَبَقَتۡ لَهُم مِّنَّا ٱلۡحُسۡنَىٰٓ أُوْلَٰٓئِكَ عَنۡهَا مُبۡعَدُونَ ١٠١ لَا يَسۡمَعُونَ

﴿حَسِيسَهَا وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنفُسُهُمْ خَالِدُونَ ﴿١٠٢﴾﴾، واتە: ئەوانەی لە لای ئێمەوە بڕیاری هەرە چاکیان بۆ دراوە، دوورن لە دۆزەخ، گوێیان لە هەستی دۆزەخ و قرچە قرچی ئاگری دۆزەخ نابێ و، ئەوان هەرچی نەفسیان بیخوازێ، تێدان و بە هەمیشەیی تێیدا دەمێننەوە.

﴿مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا﴾، لێرەش خوا ﷻ دەفەرموێ: عیسایان بە وێنە نەهێنایەوە، مەگەر بۆ شەڕە قسەو، دمبە دمە، ﴿بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ﴾، بەڵکو ئەوان کۆمەڵێکن، زۆر حەزیان لە مشت و مڕو شەڕە قسەیە، حەزیان لە ناکۆکیی و دەمەقاڵێیەو بە دوای هەقدا ناگەڕێن.

﴿إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ﴾، عیسا عليه السلام تەنیا بەندەیەك بوو، گەورەترین چاكەمان لەگەڵیدا كردبوو، باشترین چاكە، خوا ﷻ لەگەڵ یەكێك لە مرۆڤەكانیدا بیكات، بریتیە لە پێ بەخشینی پلەی پێغەمبەرایەتیی، كە بە موحەممەد ﷺ ئەو پلەو پایە، دەرگایەكەی گاڵە دراوەو كۆتایی هاتوە، موحەممەد كۆتایی پێغەمبەرانە ﷺ، وەك دەفەرموێ: ﴿مَّا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَٰكِن رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ ۗ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٤٠﴾﴾ **الأحزاب.**

﴿وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ﴾، كردبوومان بە نموونەیەك بۆ بەنی ئیسرائیل، وەك وێنەیەك لەسەر باڵا دەستیی و دەستكراوەیی خواو، كە دەتوانێ مرۆڤ بەبێ باییش بخوڵقێنێ، وەك عیساو، دەشتوانێ بەبێ بابی و دایك بیانخوڵقێنێ، وەك ئادەم و حەووا.

﴿وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنكُم مَّلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُفُونَ﴾، ئەگەر ویستباشمان لە ئێوە فریشتەمان دروست دەكردن، لە زەویدا كە بەدوای یەكدا دێن، یان: لە جیاتی ئێوە فریشتەمان لەسەر زەوی دادەنان.

بەڵام پێم وایە مانای یەکەم بەهێزترە، واتە: خۆتانمان دەکرد بە فریشتە، کە لە شوێنی ئێستای ئێوە، لەسەر زەوی بووبان بە جێنشینتان.

﴿وَإِنَّهُۥ لَعِلۡمٞ لِّلسَّاعَةِ﴾، بە دڵنیایی عیسا ﷺ زانیارییە بۆ کاتەکە (**سَّاعة**)، ئەو کاتەی ئاخیر زەمانی تێدا دێ، لێرەدا (**ساعة**) زیاتر مەبەست پێی ئاخیر زەمانە، واتە: پێچرانەوەی ئەم ژیانە دنیاییە، لە دوای فووی یەکەم لە لایەن ئیسرافیلەوە بە کەڕەنا (**صور**)دا، بەڵام قیامەت لە دوای فووی دووەمەوە لە لایەن ئیسرافیلەوە، کە بە صووردا دەکرێ، پەیدادەبێ، کە کاتی هەڵسانەوەو زیندوو کرانەوەیە، ﴿فَلَا تَمۡتَرُنَّ بِهَا﴾، ئنجا دوو دڵ مەبن، لە بارەی ئاخیر زەمان (**ساعة**)ەوە، ﴿وَٱتَّبِعُونِ﴾، شوێنم بکەون، خوا ﷻ دەفەرموێ: شوێنم بکەون، یاخود ئەمە لەسەر زمانی پێغەمبەرە ﷺ، کە گوتوویەتی: شوێنم بکەون، واتە: ئەی موحەممەد! بفەرموو شوێنم بکەون، ﴿هَٰذَا صِرَٰطٞ مُّسۡتَقِيمٞ﴾، ئەمەیە ڕێی ڕاست.

﴿وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ﴾، با شەیتانیش لاتان نەدات، لە خۆتان وریا بن، شەیتان لاتان نەدات لە ڕاستە ڕێ، ﴿إِنَّهُۥ لَكُمۡ عَدُوّٞ مُّبِينٞ﴾، بە دڵنیایی ئەو دوژمنێکی ئاشکرایە بۆ ئێوە.

﴿وَلَمَّا جَآءَ عِيسَىٰ بِٱلۡبَيِّنَٰتِ﴾، کاتێك عیسا ﷺ بەڵگە ڕۆشنەکانی هێنان، ﴿قَالَ قَدۡ جِئۡتُكُم بِٱلۡحِكۡمَةِ﴾، بە خەڵکەکەی گوت: من حیکمەتم بۆ هێناون، واتە: هەموو ئەو ڕەوشت و بەها بەرزانەی، کە دەبێ تاك و کۆمەڵ خۆیانیان پێ بڕازێننەوە، هەموو ئەو خووخدە خراپانەی کە دەبێ خۆیانیان لێبژار بکەن، ئەوەم بۆ هێناون، کە ئەوە باشترین مانای حیکمەتە، ﴿وَلِأُبَيِّنَ لَكُم بَعۡضَ ٱلَّذِي تَخۡتَلِفُونَ فِيهِ﴾، هەروەها هاتووم تاکو، هەندێك لەوەی تێیدا کەوتوونە ڕاجیایی، بۆتان ڕوون بکەمەوە، ﴿فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ﴾، ئنجا پارێز لە خوا بکەن و فەرمانبەریم بکەن.

﴿ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ رَبِّى وَرَبُّكُمْ ﴾، بە دڵنیایی بەس خوا پەروەردگاری من و ئێوەشە، ﴿ فَٱعْبُدُوهُ ﴾، ئنجا بەندایەتیی بۆ بکەن، ﴿ هَٰذَا صِرَٰطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴾، ئەمەیە ڕێی ڕاست و بێ گرێ و گۆڵ.

بەڵام ئایا وایان کرد؟

﴿ فَٱخْتَلَفَ ٱلْأَحْزَابُ مِنۢ بَيْنِهِمْ ﴾، حیزبەکان لە نێو خۆیاندا کەوتنە ڕاجیایی و ناکۆکیی و دەمەقاڵێ، واتە: شوێنکەوتووانی عیسا ، لە دوای خۆی بوونە چەند پێڕو تاقم و کۆمەڵێ پێکەوە ناکۆك، ﴿ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ مِنْ عَذَابِ يَوْمٍ أَلِيمٍ ﴾، سزای سەخت بۆ ئەوانەی ستەمیان کردوە، لە ئازاری ڕۆژێکی بە ئێش، لەوێ سزای ئەو لادان و ستەم و خراپەیان وەردەگرنەوە.

خوا ﷻ بە لوتف و کەرەمی خۆی، ئێمە لەو کەسانە بگێڕێ، کە بە دوای هەموو پێغەمبەران دەکەون، ئەو ڕێباز و ڕاستە شەقامەی خوا بە پێغەمبەراندا ناردوویەتی، چاك لێی تێدەگەن و، باشیش پێوەی پابەند دەبن، بە تایبەت پێغەمبەری کۆتایی موحەممەد ﷺ کە سەروەرو گەورەی پێغەمبەرانە، تەواوکەری کارو پرۆژەکەیانە.

مەسەلە گرنگەكان

مەسەلەی یەكەم:

وێنە هێنانەوەی هاوبەشدانەران بە عیسای كوڕی مەڕیەم ﷵ، كە ئەگەر پەرستەرو پەرستراوەكان (العَبَدَةُ وَالآلِهَة) سزابار بن، عیساش بەردەكەوێ و، هەراو گاڵەكردنیان بەو بۆنەیەوەو، بەرپەرچدانەوەی خوا بۆیان، كە عیسا بەندەیەكی خوا پەسند بووەو، نموونەیەك بووە بۆ بەنی ئیسرائیل و ئەگەر خوا ویستبای بەشێك لە مرۆڤانی دەگێڕان، بە فریشتەی جێنشینی مرۆڤان، لەسەر زەوی و، عیسا هۆی زانیارییە بۆ هاتنی ئاخیر زەمان، كە نابێ تێیدا دوو دڵ بن و، پێویستە پەیڕەویی لە خواو ڕاستە ڕێیەكەی بكەن و دەبێ وریا بن، شەیتانی دوژمنیان لایان نەدات:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَلَمَّا ضُرِبَ ٱبۡنُ مَرۡيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوۡمُكَ مِنۡهُ يَصِدُّونَ
(٥٧) وَقَالُوٓاْ ءَأَٰلِهَتُنَا خَيۡرٌ أَمۡ هُوَۚ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلَۢاۚ بَلۡ هُمۡ قَوۡمٌ خَصِمُونَ (٥٨)
إِنۡ هُوَ إِلَّا عَبۡدٌ أَنۡعَمۡنَا عَلَيۡهِ وَجَعَلۡنَٰهُ مَثَلًا لِّبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ (٥٩) وَلَوۡ نَشَآءُ لَجَعَلۡنَا
مِنكُم مَّلَٰٓئِكَةً فِي ٱلۡأَرۡضِ يَخۡلُفُونَ (٦٠) وَإِنَّهُۥ لَعِلۡمٌ لِّلسَّاعَةِ فَلَا تَمۡتَرُنَّ بِهَا وَٱتَّبِعُونِۚ
هَٰذَا صِرَٰطٌ مُّسۡتَقِيمٌ (٦١) وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُۖ إِنَّهُۥ لَكُمۡ عَدُوٌّ مُّبِينٌ (٦٢)﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە چواردە بڕگەدا:

بەر لەوەی بڕگەكان هەموویان بێنین، ئەم شەش ئایەتە، بە تایبەتی چوار ئایەتی یەكەمیان، باسی ئەوە دەكەن، كە ڕۆژێك هاوبەش بۆ خوا دانەرەكان لە كۆڕو مەجلیسی پێغەمبەردا ﷺ بوون و، وەك لە هۆی هاتنە خوارەوەكەیدا

باسـمان کـردوە، پێغەمبـەر ﷺ فەرموویەتـی: {لَيْـسَ أَحَـدٌ يُعْبَـدُ مِـنْ دُونِ اللَّـهِ فِيـهِ خَـيْرٌ} **(أخرجـه أحمـد: ٢٩٢١، تعليـق شـعيب الأرنـؤوط: إسـناده حسـن)**، واتـە: هیـچ کام لەوانـەی جگـە لـە خـوا، یـان لـە جیاتـی خـوا دەپەرسترێن، خێریـان پێـوە نیـە، ئەوانیـش گوتوویانـە، ئایـا تـۆ پێـت وا نیـە کـە عیسـا پێغەمبـەر بـووەو بەندەیـەك بـووە لـە بەنـدە چاکەکانـی خـوا، لەگـەڵ ئەوەشـدا کـە نەصرانییـەکان پەرستوویانە، ئنجـا ئەگـەر ڕاسـت بکـەی، ئەویـش هـەر وەك پەرسـتراوەکانی ئێمـە وایـەو دەبـێ وەك پەرسـتراوەکانی ئێمـە بچێتـە دۆزەخـەوە! ئیـدی خـوا ﷻ بـەو بۆنـەوە، ئـەم ئایەتـە موبارەکانـەی دابەزانـدن.

١)- ﴿وَلَمَّا ضُرِبَ ٱبۡنُ مَرۡيَمَ مَثَلًا﴾، کاتێك کوڕی مەریەم بە وێنە هێنرایەوە، سەلامی خوایان لەسەر بێ.

٢)- ﴿إِذَا قَوۡمُكَ مِنۡهُ يَصِدُّونَ﴾، کت و پڕ خەڵکەکەت، بەهۆی بە وێنە هێنانەوەیەوە، کردیان بە دەنگە دەنگ و گاڵە، وشەی: ﴿مِنۡهُ﴾، یانی: **(مِن هَذا المَثَل)**، بە هۆی ئەو وێنەیەوە، واتە: گاڵە گاڵ و دەنگ بەرزکردنەوەکەیان لەو وێنە هێنانەیەوە سەری گرت، ﴿يَصِدُّونَ﴾، **(أي: يَضِجُّون)**، واتە: دەنگیان هەڵێناو، هەرایان کرد، وەك گاڵتە کردن، وشەی ﴿يَصِدُّونَ﴾، خوێنراویشەتەوە: **(يَصُدُّون)**، بەڵام چ بە: ﴿يَصِدُّونَ﴾ بێ، چ بە **(يَصُدُّون)** بێ، هەر بە مانای **(يَضِجُّون، يَصِيحون، وَيَرفَعونَ أَصْوَاتَهُم)**، بە مانای دەنگیان هەڵێناو، گاڵەیان کرد، هەردووك خوێندنەوەکە بەو واتایە دێن.

وەك **(الطَّبَري)** لـە تەفسـیرەکەی خـۆی دا[1] دەڵـێ: **(وَالصَّـوَابُ مِـنَ الْقَـوْلِ فِي ذَلِـكَ أَنَّهُـمَا قِرَاءَتَـانِ مَعْرُوفَتَـانِ، وَلُغَتَـانِ مَشْـهُورَتَانِ بِمَعْنًـى وَاحِـدٍ، وَلَـمْ نَجِـدْ أَهْـلَ التَّأْوِيـلِ فَرَّقُوا بَـيْنَ مَعْنَـى ذَلِـكَ إِذَا قُـرِئَ بِالضَّـمِّ وَالْكَسْرِ، وَلَـوْ كَانَ مُخْتَلِفـاً مَعْنَـاهُ، لَقَـدْ كَانَ الِاخْتِـلَافُ فِي تَأْوِيلِـهِ بَـيْنَ أَهْلِـهِ مَوْجُـودًا وُجُـودَ اخْتِـلَافِ الْقِـرَاءَةِ فِيـهِ بِاخْتِـلَافِ اللُّغَتَـيْنِ، وَلَكِـنْ لَـمَّا**

---

(١) جامع البيان: ج٢٥، ص:٨٨.

لَمْ يَكُنْ مُخْتَلِفَ الْمَعْنَى لَمْ يَخْتَلِفُوا فِي أَنَّ تَأْوِيلَهُ: يَضِجُّونَ وَيَجْزَعُونَ، فَبِأَيِّ الْقِرَاءَتَيْنِ قَرَأَ الْقَارِئُ فَمُصِيبٌ)، واتە: قسەی ڕاست لەوەدا ئەوەیە، کە ئەو دووانە دوو خوێندنەوەی ناسراون و دوو زاری باون و یەك واتایان هەیە، هیچ کام لەوانەی قورئانیان مانا کردوە، جیاوازییان نەخستۆتە نێوان مانای ئەو دوو وشەیەوە، چ بە بۆر (ضَم) بخوێنرێتەوەو، چ بە ژێر (کسر)، چ بە (يَصِدُّون)، چ بە (يَصُدُّون)، هەردووکیان بە مانای (يَضِجُّونَ وَيَجْزَعُونَ)، دەنگیان بەرز کردۆتەوەو خۆیان ناڕەحەت کردوەو گاڵەیان کردوە.

٣)- ﴿ وَقَالُوٓاْ ءَأَٰلِهَتُنَا خَيۡرٌ أَمۡ هُوَ ﴾، هەروەها گوتیان: ئایا پەرستراوەکانی ئێمە باشترن یان ئەو؟ ئنجا ﴿ ءَأَٰلِهَتُنَا ﴾، خوێندراوەتەوەش: (أَلِهَتُنا)، یانی: بەبێ (هَمزَةُ الإستِفهام)یش: (وَ قَالوا أَلِهَتُنَا خَيرٌ أَم هوَ)، پەرستراوەکانی ئێمە باشترن یان ئەو؟ ئەوان بینایان کردوە، لەسەر فەرمایشتەکەی پێغەمبەر ﷺ کە فەرموویەتی: {لَيْسَ أَحَدٌ يُعْبَدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ فِيهِ خَيْرٌ}، (أخرجه أحمد: ٢٩٢١، تعليق شعيب الأرنؤوط: إسناده حسن)، واتە: هیچ کام لەوانەی جگە لە خوا، یان لە جیاتی خوا دەپەرسترێن، خێریان پێوە نیە، هەندێك دەڵێن: بینا لەسەر ئەو فەرمایشتە وایان گوتوە، واتە: ئەگەر هەر کەسێك کە لەگەڵ خواداو لە جیاتی خوادا بپەرسترێ، خێری پێوە نەبێ، ئەوە تەنیا پەرستراوەکانی ئێمە بت و سەنەمەکان و پەرستراوەکانی ئێمە ناگرێتەوە، بەڵکو عیسای کوڕی مەریەمیش دەگرێتەوە.

٤)- ﴿ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلَۢا ﴾، تەنیا بۆ شەڕە قسە لە دژی تۆ ئەویان بە نموونە هێنایەوە.

٥)- ﴿ بَلۡ هُمۡ قَوۡمٌ خَصِمُونَ ﴾، بەڵکو ئەوان کۆمەڵێکی زۆر مشتومڕکەرو زۆر چەنەبازن حەزیان بە شەڕە قسەو دەمەقاڵێ دێت، چونکە (خَصِم)، واتە: (كَثيرُ الخُصُومَة)، کەسێك کە زۆر شەڕە قسەو دمبە دمە بکات، ﴿ خَصِمُونَ ﴾یش، کۆیەکەیەتی.

٦)- ﴿ إِنۡ هُوَ إِلَّا عَبۡدٌ أَنۡعَمۡنَا عَلَيۡهِ ﴾، ئەو تەنیا بەندەیەك بوو، ئێمە چاکەمان لەگەڵی دا کرد بوو، چاکەکەش کە خوا ﷻ دەیفەرموێ، مەبەست پێی بەخشینی پلەی پێغەمبەرایەتییە.

٧)- ﴿ وَجَعَلْنَٰهُ مَثَلًا لِّبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴾، کردبووشمان بە وێنەیەك بۆ وەچەی ئیسرائیل، بۆ گەلی جوولەکە، وشەی (مَثَل)، ﴿ مَثَلًا ﴾، (**أي: أَمْراً عَجِيْبَاً، حَقِيْقَاً بِأَن يَسِير بِذِكْرِهِ كَالأَمْثَالِ السَّائِرَة**)، واتە: حاڵەتێکی سەرسوڕهێنەر، شایستەی ئەوە بووە، کە باس بکرێ، وەك ئەو پەندانەی دەهێنرێنەوە، یاخود وشەی: (**مَثَلاً: أي عِبرةً**)، کردبوومان بە پەندێك و شوێنی دەرس و پەند لێوەرگرتن، چونکە عیسا ﷺ، خوا ﷻ بەبێ باب دروستی کردوەو تەنیا دایکی هەیە کە مەریەمە (خوا لێی ڕازی بێ)، بابی دیار نیە، کەواتە: ئەوە جێی هەڵوەستەو پەند لێوەرگرتنە، کە دەسەڵاتی خوا ﷻ لە دروستکردنی مرۆڤەکاندا سنووری نیە.

کە دەفەرموێ: ﴿ وَجَعَلْنَٰهُ مَثَلًا لِّبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴾، کردبوومان بە وێنە وەك پەندێك، یاخود وەك عیبرەت بۆ بەنی ئیسرائیل، ئەمە ئەوەی لێ وەردەگیرێ کە عیسا ﷺ تەنیا بۆ لای بەنی ئیسرائیل ڕەوانکراوە، تەنیا بۆ وەچەی یەعقووب ﷺو، عیساش جگە لە بەنی ئیسرائیلی بۆ پەیامەکەی خۆی بانگ نەکردوە.

کەواتە: کە دوایی خەڵکێك لە وڵاتانی ڕۆژئاواو ئەورووپای ئێستا، کە کاتی خۆی ڕۆمیان پێ گوتوەو، لە یۆنان و، لە شوێنەکانی دیکەدا، شوێنی عیسا ﷺ کەوتوون، لە ڕاستییدا هەر لە خۆیانەوە شوێنی کەوتوون، بەڵام عیسا پێغەمبەرێك بووەو، تایبەت بۆ گەلی ئیسرائیل ڕەوانە کراوە، هەم لێرەدا وا دەفەرموێ، هەم لە سوورەتی (**الصَّف**)دا: ﴿ وَإِذْ قَالَ عِيسَى ٱبْنُ مَرْيَمَ يَٰبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ إِنِّى رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيْكُم مُّصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَىَّ مِنَ ٱلتَّوْرَىٰةِ وَمُبَشِّرًۢا بِرَسُولٍ يَأْتِى مِنۢ بَعْدِى ٱسْمُهُۥٓ أَحْمَدُ ﴿٦﴾ ﴾، واتە: یاد بکەوە کە عیسای کوڕی مەریەم گوتی: ئەی بەنی ئیسرائیل! من ڕەوانە کراوی خوام بۆ لای ئێوەو، بەڕاستدانەری ئەو تەوراتەم کە لە پێش دەستی منەوە نێردراوەو، موژدەشتان پێدەدەم بە پێغەمبەرێك لە دوای من دێ، ناوی ئەحمەدە ﷺ.

٨)- ﴿ وَلَوْ نَشَآءُ لَجَعَلْنَا مِنكُم مَّلَٰٓئِكَةً فِى ٱلْأَرْضِ يَخْلُفُونَ ﴾، ئەگەر ویستباشمان ئێمە لە ئێوە هەندێك فریشتەمان دەگێڕان، واتە: هەندێك لە ئێوەمان دەکردنە فریشتە، لە زەویدا دەبوونە نیشتەجێ و جێداری ئێوە، یاخود هەندێکیان لە دوای هەندێکیان

دەهاتن، هەردوو واتایەکەی هەن. ﴿ يَخۡلُفُونَ ﴾، (أن يَخلُفونَكُم)، دەبوونە جێنشینی ئێوە، یاخود: ﴿ يَخۡلُفُونَ ﴾، واتە: (يَخلُفُ بَعْضُهُم بَعْضَاً)، هەندێکیان دەبوونە جێنشینی هەندێکیان، بە دوای یەکدا دەهاتن.

کەواتە: ﴿ وَلَوۡ نَشَآءُ لَجَعَلۡنَا مِنكُم مَّلَـٰٓئِكَةً فِي ٱلۡأَرۡضِ يَخۡلُفُونَ ﴾، سێ واتای هەن:

أ- واتە: هەندێکتانمان دەکردن بە فریشتە.

ب- دەمانتوانی لە وەچەی ئێوە فریشتان پەیدا بکەین.

ج- لە جێی ئێوە فریشتەمان دادەنان.

وەك خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ أَرَضِيتُم بِٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا مِنَ ٱلۡأٓخِرَةِ ﴾ (٣٨) التوبة، (أي: بَدَلاً مِنَ الأخِرَة)، ئایا ژیانی دنیاتان هەڵبژارد بەسەر (مەنزڵگای) دوایی دا، واتە: دەسەڵاتی خوا سنووری نیەو هەموو شتی پێ دەکرێ، کە ئێستاش وایکردوە، ئێوەش بن و، فریشتەش بن و، جندیش بن، ئێوە ڕۆڵی خۆتان دەگێڕن، فریشتەش ڕۆڵی خۆیان دەگێڕن، هەروەك جندیش کە لەسەر زەوین، ئەوانیش ڕۆڵی خۆیان دەگێڕن.

٩)- ﴿ وَإِنَّهُۥ لَعِلۡمٞ لِّلسَّاعَةِ ﴾، بە دڵنیایی ئەو زانیارییە بۆ ئاخیر زەمان (ساعة)، ئەمە دوو واتای هەن:

١- عیسا ﷺ هۆکارە بۆ زانیاریی هەبوون بە ئاخیر زەمان، کە مەبەست پێی دابەزینیەتی، بەر لەوەی ئاخیر زەمان بێ، واتە: کاتێ عیسا ﷺ دادەبەزێ بۆ سەر زەوی، لە ئاسمان دادەبەزێ، ئەوە دەزانرێ کە کۆتایی هاتنی ژیانی مرۆڤ لەسەر زەوی، زۆر نزیك بۆتەوە، ئەم ڕایە لە عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس و موجاهیدو قەتادەوە (خوا لێیان ڕازی بێ)، گێڕدراوەتەوە واتە: ڕاناوی: ﴿ وَإِنَّهُۥ ﴾، دەچێتەوە بۆ عیسا ﷺ.[1]

٢- ڕایەکی دیکە هەیە، کە ڕاناوی ﴿ وَإِنَّهُۥ ﴾، دەچێتەوە بۆ قورئان، (أي: القرآن عِلمٌ لِلسَّاعة)، زانیارییەو هۆکاری زانیارییە دەربارەی ئاخیر زەمان، واتە: قورئان هۆکاری زانیاریی هەبوونە بە ڕۆژی دوایی بە گشتیی، یاخود بە ئاخیر زەمان، چونکە وشەی

---

(١) دوایی لەو بارەوە سێ دەقی سوننەت دێنین

(ساعة) بە کاتێکی دیارییکراو دەگوترێ، کە ئاخیر زەمانی تێدا دێ، یاخود قیامەتی تێدا دێ، یاخود هەردوو قۆناغی ئاخیر زەمان و قیامەتی تێدا دێن، لە ڕۆژی دوایی دا، ئەم ڕایەش حەسەن و قەتادەو ئیبنو جوبەیر پەسندیان کردوە، چونکە لە نێو قورئان دا ئەو بەڵگە جۆراو جۆرانە هەن، بۆ ئیسپاتی ئەوە کە زیندوو کرانەوەو سزاو پاداشت هەیە.

١٠)- ﴿فَلَا تَمۡتَرُنَّ بِهَا﴾، واتە: تێیدا دوو دڵ مەبن، لە بارەی (سَّاعة)ەوە دوو دڵ مەبن، (الإمتِراء: الشَّكُّ)، دوو دڵیی.

١١)- ﴿وَٱتَّبِعُونِ﴾، هەروەها شوێنم بکەون، (إتَّبِعوا مَا أَرْسَلتُ إلَيكُم مِن كَلامي وَرسولِي)، شوێن ئەوە بکەون، کە بۆم ناردوون لە فەرمایشتەکەم و ڕەوانە کراوەکەم، ئنجا ئەگەر وابێ، ئەوە ڕاستەوخۆ فەرمایشتی خوایە، یاخود: لێرەدا وشەی (قُل) کە بە سیاق و سەلیقە دەزانرێ، قرتێنراوە، یانی: (قُلِ اتَّبِعونِ) ئەی پێغەمبەر ﷺ ئەی موحەممەد! بڵێ: شوێنم بکەون، ﴿هَٰذَا صِرَٰطٞ مُّسۡتَقِيمٞ﴾، ئەمە ڕێی ڕاستە، کەواتە: دەگونجێ، ﴿وَٱتَّبِعُونِ﴾، فەرمایشتی پێغەمبەر ﷺ بێ و، خوا ﷻ لەسەر زمانی ئەو فەرموویەتی.

١٢)- ﴿هَٰذَا صِرَٰطٞ مُّسۡتَقِيمٞ﴾، ئا ئەمە ڕێی ڕاستە، واتە: قورئان ڕێی ڕاستە، یاخود: خوا بەیەکگرتن و تەنیا بەندایەتیی بۆ خوا کردن، یاخود ئایینی ئیسلام بە گشتیی، ڕێی ڕاستە، هەموویان دەگرێتەوە.

١٣)- ﴿وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ﴾، با شەیتانیش لاتان نەدات، لاڕێتان نەکات، هەتڵەتان نەکات، ﴿وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ﴾، وەك ئەوە وایە، کە لە عەرەبییدا دەگوترێ: (لا أَعْرِفَنَّكَ تَفْعَلُ كَذَا)، یان (لاَ أَلْفَيَنَّكَ فِي مَوضِعِ كَذَا)، نەزانم تۆ ئەوەت کردبێ، یان: نەتبینم لە فلانشوێن، واتە: ئەوە مەکەو لە فلان شوێن مەبە، لێرەش واتە: لە خۆتان وریابن و با شەیتان لاتان نەدات.

١٤)- ﴿إِنَّهُۥ لَكُمۡ عَدُوّٞ مُّبِينٞ﴾، بە دڵنیایی ئەو بۆ ئێوە دوژمنێکی ئاشکرایە، ئەمە هۆکار دۆزیی (تَعليل)ە، بۆ ئەوەی ڕابرد، واتە: چونکە ئەو بۆ ئێوە دوژمنێکی ئاشکرایە، دەبێ لە خۆتان وریا بن، ئەگەرنا لە ڕاستە شەقامی خوا لاتان دەدات.

هەندێک وردەکاریی مانای (وَلَمَّا ضُرِبَ ٱبۡنُ مَرۡيَمَ مَثَلًا)

(الطَّبَري) لە تەفسیرەکەی خۆی دا دەڵێ: (**وَلَمَّا شَبَّهَ اللَّهُ عِيسَى فِي إِحْدَاثِهِ وَإِنْشَائِهِ إِيَّاهُ مِنْ غَيْرِ فَحْلٍ بِآدَمَ، فَمَثَّلَهُ بِهِ بِأَنَّهُ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ مِنْ غَيْرِ فَحْلٍ، إِذَا قَوْمُكَ يَا مُحَمَّدُ مِنْ ذَلِكَ يَضِجُّونَ وَيَقُولُونَ: مَا يُرِيدُ مُحَمَّدٌ مِنَّا إِلَّا أَنْ نَتَّخِذَهُ إِلَهًا نَعْبُدُهُ، كَمَا عَبَدَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحَ**)[١].

واتە: دوای ئەوەی خوا ﷻ لەوەدا کە عیسای هێناوەتە دی و پێکەیاندوە، بەبێ هەبوونی باب، چواندوویەتی بە ئادەمەوە، کە ئادەمیش نە بابی هەبووەو نە دایك، {لە سووڕەتی (آلِ عِمران)دا، دەفەرمووێ: ﴿ إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِندَ ٱللَّهِ كَمَثَلِ ءَادَمَۖ خَلَقَهُۥ مِن تُرَابٖ ثُمَّ قَالَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ٥٩ ﴾}، خەڵکەکەت، ئەی موحەممەد! ﷺ بەهۆی ئەوەوە کردیان بە هەراو گاڵەو گوتیان: موحەممەد ئەوەی لە ئێمە دەوێ، کە بیگرین بە پەرستراو، هەروەك چۆن نەصڕانییەکان مەسیح دەپەرستن.

هەر (**الطبري**) لە تەفسیرەکەی خۆیدا[٢]، ڕایەکی دیکە دێنێ، دەڵێ: (**بَلْ عَنَى بِذَلِكَ قَوْلَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ ﴿ إِنَّكُمۡ وَمَا تَعۡبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنتُمۡ لَهَا وَٰرِدُونَ ٩٨ ﴾الأنبياء، قِيلُ الْمُشْرِكِينَ عِنْدَ نُزُولِهَا: قَدْ رَضِينَا بِأَنْ تَكُونَ آلِهَتُنَا مَعَ عِيسَى وَعُزَيْرٍ وَالْمَلَائِكَةِ، لِأَنَّ كُلَّ هَؤُلَاءِ مِمَّا يُعْبَدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ**).

واتە: بەڵکو مەبەست لەم وێنە هێنانەوەیە، فەرمایشتی خوایە کە فەرمووی: ﴿ إِنَّكُمۡ وَمَا تَعۡبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنتُمۡ لَهَا وَٰرِدُونَ

---

(١) جامع البيان، برقم: ٣٠٩٦٨.

(٢) جامع البيان، برقم: ٣٠٩٧١

﴿٩٨﴾ الأنبياء، قسەی هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان، لە کاتی دابەزینی ئەو ئایەتەی سوورەتی (الأنبياء)، کە گوتیان: ئێمە ڕازیین، پەرستراوەکانی ئێمەش لەگەڵ عیساو عوزەیرو فریشتەکاندا بن، چونکە هەموو ئەوانە لەجیاتی خواو، لەگەڵ خوادا پەرستراون.

دەشگونجێ بەهۆی ئەو فەرموودەیەی پێغەمبەرەوە ﷺ بوو بێ، کە لە هۆی هاتنە خوارەوەکەی دا باسمان کرد، کە دەفەرموێ: {لَيْسَ أَحَدٌ يُعْبَدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ فِيهِ خَيْرٌ}، واتە: هیچ کامە لەوانەی جگە لە خوا، یان لە جیاتی خوا دەپەرسترێن، خێریان پێوە نیە.

(القُرطُبي)، لە تەفسیرەکەی خۆیدا[1] ئاوا لە بارەی ئەو ئایەتانەوە قسە دەکات، دەڵێ: (لَمَّا أَنْزَلَ اللهُ: ﴿ وَسْـَٔلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رُّسُلِنَآ أَجَعَلْنَا مِن دُونِ ٱلرَّحْمَٰنِ ءَالِهَةً يُعْبَدُونَ ﴿٤٥﴾ ﴾الزخرف، تَعَلَّقَ المُشرِكُونَ بِأَمْرِ عِيْسَى، قَالُوا: مَا يُرِيدُ مُحَمَّدُ إلاَّ أَنْ نَتَّخِذَهُ إِلَهَاً كَمَا اتَّخَذَتِ النَّصَارى ابن مَريَمَ إِلَهَاً، وعَن مُجَاهِد قَال: إنَّ قُرَيشَاً قَالَت: أنَّ مُحَمَّدَاً يُرِيدُ أَنْ نَعبُدَهُ كَمَا عَبَدَ قَوْمُ عِيْسَى، عِيْسَى، فَأَنْزَلَ اللهُ هَذِهِ الآيَة..).

واتە: قەتادە گوتوویەتی: کاتێك خوا ﷻ ئەو ئایەتەی دابەزاند، کە هەر لە سوورەتی (الزخرف)دا هاتوە: (لەو پێغەمبەرانەی لە پێش تۆدا ڕەوانمان کردوون بپرسە، ئایا جگە لە (خوای) بە بەزەیی، پەرستراوایکی دیکەمان داناون بپەرسترێن؟) هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان عیسایان ﷺ کردە بیانوو، گوتیان: موحەممەد ﷺ دەیەوێ ئێمە بە پەرستراوی بگرین، وەك چۆن نەصرانییەکان کوڕی مەریەمیان بە پەرستراو گرت، هەروەها لە موجاهیدەوە هاتوە، کە گوتوویەتی: قوڕەیشییەکان گوتیان: موحەممەد دەیەوێ بیپەرستین، وەك چۆن گەلی عیسا عیسایان پەرست، خواش ﷻ ئەم ئایەتەی نارده خوار.

---

(١) ج٢٥، ص٨٠ و ٨١.

(القُرطُبي) ڕیوایەتێکی دیکە[1]، هەر لەو بارەوە دێنێ: (**قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: أَرَادَ بِهِ مُنَاظَرَةَ عَبْدِ اللهِ بْنِ الزِّبَعْرِي مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي شَأْنِ عِيسَى**)، واتە: عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس (خوا لێیان ڕازی بێ)، گوتوویەتی: خوا ﷻ مەبەستی لەو وێنە هێنانەوەیە، ئەو وتووێژەی عەبدوڵڵای کوڕی زەبعەریی بووە لەگەڵ پێغەمبەردا ﷺ لە بارەی عیساوە، کە پێی گوت: ئایا تۆ پێت وا نیە عیسا ؈ پێغەمبەری خوا بووەو، بەندەیەکی چاکی خوا بووە؟ پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: با، گوتی: مادام هەموو ئەوانەی لە جیاتی خوا ﷻ دەپەرسترێن بچنە دۆزەخ، دەبێ عیساش بچێتە دۆزەخ!.

هەڵبەتە ئەو هۆکارانە هەموویان گونجاون، چ بەهۆی فەرمایشتەکەی پێغەمبەرەوە ﷺ بوو بێ، چ بەهۆی ئایەتەکەی سوورەتی (**الأنبیاء**)ەوە بوو بێ، چ بەهۆی ئایەتەکەی سوورەتی (**آلِ عمران**)ەوە بوو بێ، گرنگ ئەوەیە هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان، ئەوە کە پەرستراوەکان لەگەڵ پەرستەرەکانیاندا دەچنە دۆزەخەوە، کردوویانە بە بەڵگەو دەستەچیلەی ئەوە: عیساو عوزەیرو فریشتەکانیش کە دەپەرسترێن، دەبێ بچنە دۆزەخەوە، بەڵام بێگومان پێوانە (قیاس) کردنەکەیان لە جێی خۆیدا نیەو، ئەمە لە زمانی عەرەبییدا پێی دەگوترێ: (**قِيَاسُ مَعَ الفَارِق**)، پێوانەکردن لەگەڵ جیاوازیی دا، یان کوردەواریی دەڵێن: قیاسی کەشکێ لە مەشکێ، چونکە:

١- خوا ﷻ لە ئایەتەکەدا دەفەرموێ: ﴿إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنتُمْ لَهَا وَٰرِدُونَ ٩٨﴾ **الأنبیاء**، ئێوەو ئەو شتانەی دەیانپەرستن، نەیفەرموە: ئێوەو ئەو کەسانە، (**مَا**) بۆ شتانە، نەك بۆ شەخسان، نەیفەرموە: (**إنَّكُم وَمَن تَعبُدونَ**)، کەواتە: مەبەست پێی پەیکەرو بت و سەنەم و ئەو شتانە بوون کە پەرستوویانن.

---

(١) ج٢٥، ص٨٠ و ٨١.

٢- خوا ﷻ لێرەدا كە وا دەفەرموێ، هەر لەو سیاقەشدا، دەفەرموێ: ﴿ إِنَّكُمْ
وَمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنتُمْ لَهَا وَٰرِدُونَ ﴿٩٨﴾ لَوْ كَانَ
هَٰٓؤُلَآءِ ءَالِهَةً مَّا وَرَدُوهَا ۖ وَكُلٌّ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٩٩﴾ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَهُمْ فِيهَا
لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُم مِّنَّا ٱلْحُسْنَىٰٓ أُو۟لَٰٓئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ﴿١٠١﴾
لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا ۖ وَهُمْ فِى مَا ٱشْتَهَتْ أَنفُسُهُمْ خَٰلِدُونَ ﴿١٠٢﴾ لَا يَحْزُنُهُمُ
ٱلْفَزَعُ ٱلْأَكْبَرُ وَتَتَلَقَّىٰهُمُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ هَٰذَا يَوْمُكُمُ ٱلَّذِى كُنتُمْ تُوعَدُونَ
﴿١٠٣﴾ ﴾(الأنبياء)، فەرموویەتی: بە دڵنیایی ئێوەو ئەو شتانەی دەیانپەرستن لە جیاتی خوا، دەبنە سووتەمەنیی دۆزەخ، ئێوە دەیچنە نێوی، ئەگەر ئەوانەش پەرستراو بوونایە، نەدەچوونە نێو دۆزەخ، هەموویان تێیدا هەمیشەیی دەبن، لەوێدا هەناسەدانەوەیان هەیە، (هەناسەدانەوەی زۆر بە زەحمەت)، ئەوان لەوێدا نابیستن، بە دڵنیایی ئەوانەی پێشتر چاكەیان لە لایەن ئێمەوە بۆ بڕیاردراوە، ئەوانە لە دۆزەخ دوورخراوەن و گوێیان لە هەست و خوستی دۆزەخیش نابێ، (گوێیان لە قرچەقرچی ئاگرەكەشی نابێ)، لەوەدا كە نەفسەكانیان ئارەزووی دەكەن، تێیدا دەمێننەوەو، ڕاچڵەكینی گەورە، دڵتەنگیان ناكات، فریشتەكان پێشوازییان لێ دەكەن، پێیان دەڵێن: ئەوە ئەو ڕۆژە بوو، كە بەڵێنتان پێدراوەو گفتتان پێ درا، كەواتە: هەر لەو سیاقەدا خوا ﷻ وەڵامی ئەو قسانەی داوەتەوە.

قورئانیش و فەرمایشتی پێغەمبەریش ﷺو، هەر قسەیەكی دیكەش، نابێ لێك دابڕێنرێ، بەڵكو دەبێ پێشكەوتوو و پەیوەست بوو (سَابِق ولاحِق)، ئەوەی پێشی هاتووەو ئەوەی دوایی، هەمووی پێكەوە سەرنج بدرێ، ئەگەرنا هەر قسەیەك قڵت و بڕی بكەی، پێشەوەی بێنی و دواییەكەی نەهێنی، یان: هی دوایی بێنی و هی پێشەوەی نادیدە بگری، هەر هەڵە دەردەچێ، وەك ئایەتەكەی سووڕەتی: (المَاعون) كە خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ ﴿٤﴾ ﴾، سزای سەخت بۆ نوێژكەران، بەڵام دواییەكەی لەگەڵ نەڵێی: ﴿ ٱلَّذِينَ هُمْ عَن

صَلَاتِهِمۡ سَاهُونَ ﴿٥﴾﴾، ئەوانەی لە نوێژەکانیان بێئاگان، بێگومان مانایەکەی هەڵە دەردەچێ، یان ئایەتەکەی سووڕەتی (النِّساء) کە دەفەرموێ: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَقۡرَبُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنتُمۡ سُكَٰرَىٰ ﴿٤٣﴾﴾، ئەگەر لەسەر (لَا تَقۡرَبُواْ ٱلصَّلَوٰةَ) بوەستی، هەڵەیە، چونکە خوا فەرموویەتی: بە سەرخۆشیی توخنی نوێژ مەکەون، نەیفەرموە: توخنی نوێژ مەکەون.

ئنجا با چوار فەرمایشتیش لە بارەی ئەم ئایەتانەوە، بێنین:

١- {عَنْ أَبِي أُمَامَةَ ﷺ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا ضَلَّ قَوْمٌ بَعْدَ هُدًى كَانُوا عَلَيْهِ إلاَّ أُوتُوا الْجَدَلَ، ثُمَّ تَلاَ هَذِهِ الآيَةَ: ﴿مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلَۢاۚ بَلۡ هُمۡ قَوۡمٌ خَصِمُونَ ﴿٥٨﴾﴾الزخرف}، (أخرجه ابْنُ مَاجَه: ٤٨، وَأَحْمَد: ٢٢٢٥٨، تعليق شعيب الأرنؤوط: حديث حسن بطرقه وشواهده).

واتە: ئەبوو ئومامە ﷺ، دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی هیچ کۆمەڵێك، دوای ئەوەی ڕێنمایی و ڕێ ڕاست پێشاندرانیان پێدراوە، گومڕا نەبوون، مەگەر بەهۆی شەڕە قسەو، مشتومڕەوە (کە هەر کامێکیان بیەوێ قسەی خۆی سەرکەوێ، بێ ئەوەی تەماشا بکەن، داخۆ هەق لە کوێیە).

چونکە وەك لە شیکردنەوەی مانای وشەکاندا هێنامان، (**جِدَال**) ئەوەیە دوو کەس، هەر کامێکیان بیەوێ ئەوی دیکە بخات، دەگوترێ: (**الجِدالة: الأَرْضُ الصُّلْبَة**) زەوییەکی سەخت، کە دوو کەس زۆران دەگرن، ملانە دەگرن و هەر کامێکیان دەیەوێ ئەوی دیکە بخاتە سەر زەوی، (**جِدال**)یش لەوەوە هاتوە، هەر بۆیە لە ئیسلامدا (**جِدال**) مەگەر بە ناچاریی، ئەگەرنا بە شتێکی ناپەسند داندراوە، بەڵام وتووێژو گفتوگۆ (**حِوار**) پەسندە.

٢- پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: {الأَنْبِيَاءُ إِخْوَةٌ لِعَلَّاتٍ، أُمَّهَاتُهُمْ شَتَّى وَدِينُهُمْ وَاحِدٌ، وَأَنَا أَوْلَى النَّاسِ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ، لِأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ بَيْنِي وَبَيْنَهُ نَبِيٌّ، وَإِنَّهُ نَازِلٌ، فَإِذَا رَأَيْتُمُوهُ فَاعْرِفُوهُ: رَجُلٌ مَرْبُوعٌ إِلَى الْحُمْرَةِ وَالْبَيَاضِ، عَلَيْهِ ثَوْبَانِ مُمَصَّرَانِ كَأَنَّ رَأْسَهُ يَقْطُرُ، وَإِنْ لَمْ يُصِبْهُ بَلَلٌ، فَيَدُقُّ

الصَّلِيبَ، وَيَقْتُلُ الْخِنْزِيرَ، وَيَضَعُ الْجِزْيَةَ، وَيَدْعُو النَّاسَ إِلَى الإِسْلَامِ} (**أخرجه أحمد: ٩٢٧٠**)، واتە: پێغەمبەران بران، دایکانیان جۆراوجۆرن، بەڵام یەك ئایینیان هەیە، (وەك چۆن پیاوێك چەند هاوسەرێکی هەن، منداڵەکانی بابیان یەکە، بەڵام دایکیان جیان)، منیش نزیکترین کەسم و لە پێشترین کەسم لە عیسای کوڕی مەریەمەوە، چونکە لە نێوان من و ئەودا هیچ پێغەمبەرێك نەبووە، ئەویش دادەبەزێ (لە ئاسمان)، کە دیتتان بیناسن پیاوێکی دەستەیە بە لای سوورو سپیی دا، دوو پۆشاکی (**مُمَصَّر**)ی لە بەردان سەری بەبێ تەڕبوون وەك ئاوی لێ بتکێ، خاچ دەشکێنێ، (ئەو خاچەی ئێستا نەصرانییەکان لە ملی دەکەن و بە پیرۆزی دەگرن)، بەراز دەکوژێ و، سەرانە لا دەبات و خەڵك بۆ ئیسلام بانگ دەکات.

واتە: هەر ئەو شەریعەتەی پێغەمبەر موحەممەد ﷺ هێناویەتی، عیسا ؑ هەر ئەوە تەبەنیی دەکات، لە دوای پێغەمبەری خاتەمەوە، هیچ پێغەمبەرێك نایەت، عیساش پێغەمبەرێکی پێشترەو لە ئاسمانەوە دادەبەزێ و، شەریعەتی پێغەمبەری کۆتایی جێبەجێ دەکات.

٣- {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: وَاللَّهِ لَيَنْزِلَنَّ ابْنُ مَرْيَمَ حَكَمًا عَدْلاً، فَلَيَكْسِرَنَّ الصَّلِيبَ، وَلَيَقْتُلَنَّ الْخِنْزِيرَ، وَلَيَضَعَنَّ الْجِزْيَةَ، وَلَيُتْرَكُنَّ الْقِلَاصُ، فَلا يُسْعَى عَلَيْهَا، وَلَيَذْهَبَنَّ الشَّحْنَاءُ وَالتَّبَاغُضُ وَالتَّحَاسُدُ، وَلَيُدْعَوُنَّ إِلَى الْمَالِ، فَلا يَقْبَلُهُ أَحَدٌ} (**أخرجه البخاري: ٢٢٢٢، ومسلم: ١٥٥، والترمذي: ٢٢٣٣، وابن ماجه: ٤٠٧٨ وأبي عوانة: ٣١٣، غيرهم**).

واتە: ئەبوو هورەیرە ﷺ، دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێ: عیسای کوڕی مەریەم وەك حاکمێکی دادگەر دادەبەزێ (لە ئاسمان)، خاچ دەشکێنێ و بەراز دەکوژێ، (کە ئێستا نەصرانییەکان، لە ئەنجامی لادان لە دینی خواوە، گۆشتی بەرازیان ڕەوا کردوە، مەییان ڕەوا کردوەو، زینایان ڕەوا کردوە)و، سەرانە لادەبات، (واتە: کەس نامێنێ وەك خاوەن کتێب سەرانەیان لێ وەربگیرێ، هەموو خەڵك دێتە ژێر سێبەری ئیسلامەوە)و، حوشتری زۆرباش واز لێدەهێنرێن، کەس سواریان

نابێ بۆ ئیش و کار، (ماڵ و سامان زۆر دەبێ)، کینەو ڕق لە یەکدی هەستان و حەسوودیی بەیەکدیی بردن نامێنێ، عیسا ﷺ بانگ دەکات بۆ ماڵ و سامان، کە خەڵك وەریبگرێ، بەڵام کەس لێی وەرناگرێ، (خەڵك لەو کاتەدا دەوڵەمەندو بێ نیاز دەبن لەوەی صەدەقەو زەکات وەربگرن).

٤- {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «كَيْفَ أَنْتُمْ إِذَا نَزَلَ ابْنُ مَرْيَمَ فِيكُمْ، وَإِمَامُكُمْ مِنْكُمْ»} (أخرجه البخاري: ٣٤٤٩، ومسلم: ١٥٥)، واتە: ئەبوو هورەیرە ﷺ، دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێ: حاڵتان چۆن دەبێ، کاتێك کوڕی مەڕیەم دادەبەزێتە نێوتان و، پێشەوایەکەتان لە خۆتان دەبێ!

واتە: ئەو کەسەی پێشنوێژییتان بۆ دەکات، هەر لە خۆتان دەبێ، (ئیمامەکە قامەتی نوێژکردنی بۆ کراوە، دەڵێ: ئەی عیسای مەسیح! پێشبکەوە، دەڵێ: نەخێر مادام قامەت بۆ تۆ کراوە، تۆ ئیمامەتییەکە بکە).

مەسەلەی دووەم:

دوای ئەوەی عیسا ﷺ بەڵگە ڕۆشنەکانی هێناون، بە خەڵکەکەی ڕاگەیاندوە کە: حیکمەتی بۆ هێناون و، ڕوونکردنەوەی هەندێك لە ڕاجیاییەکانی پێیڕاگەیاندوون، پێشیڕاگەیاندوون کە تەنیا خوا پەروەردگاری خۆیشی و ئەوانیشە، کەچی پەیڕەوانی بەرنامەکەی دوای خۆی، بوونە چەندان حیزب و تاقمی پێکەوە ناکۆکی جۆراو جۆرو، سەرەنجام سزای دادگەرانەی خوا لەسەر ستەمکارانیان پێویست بوو:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ وَلَمَّا جَاءَ عِيسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُم بِالْحِكْمَةِ وَلِأُبَيِّنَ لَكُم بَعْضَ الَّذِي تَخْتَلِفُونَ فِيهِ ۖ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿٦٣﴾ إِنَّ اللَّهَ هُوَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ ۚ هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٦٤﴾ فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِن بَيْنِهِمْ ۖ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ عَذَابِ يَوْمٍ أَلِيمٍ ﴿٦٥﴾ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە نۆ بڕگەدا:

١)- ﴿ وَلَمَّا جَاءَ عِيسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ ﴾، کاتێك عیسا ﷺ بەڵگە ڕۆشنەکانی هێنان، (**البَيِّنَات: المُعجِزَات، أو آياتُ الإنجيل، أو الشَّرائِع**)، بەڵگە ڕۆشنەکان، دەگونجێ مەبەست موعجیزەکانی بێ، وەك زیندوو کردنەوەی مردوو، چاککردنەوەی نەخۆشی گول و بەڵەك و کەرو کوێری زگماك و تا دوایی، دەشگونجێ مەبەست ئایەتەکان و ڕستەکانی ئینجیل بێ، دەشگونجێ مەبەست ئەو حوکمە شەرعییە ڕۆشنانە بێ کە هێناونی.

٢)- ﴿ قَالَ قَدْ جِئْتُكُم بِالْحِكْمَةِ ﴾، (کاتێك عیسا ﷺ بەڵگە ڕۆشنەکانی هێنان)، فەرمووی: بە دڵنیایی حیکمەتم بۆ هێناون، حیکمەت ئەگەر بمانەوێ بە یەك وشە مانای بکەین، واتە: دانایی، کارامەیی، لێزانیی، بەڵام لە ڕاستییدا (حیکمەت) وەك لە ئایەتەکانی سوورەتی (**الإسراء**) وەردەگیرێ و، لە تەفسیری سوورەتی (**الإسراء**)دا باسمان

کردوە، بریتیە لە خۆ ڕازاندنەوە بە سیفەتە بەرزو جوانەکان و، لە خۆ داڕنینی سیفەتە نزم و پەست و خراپەکان، چونکە خوا ﷻ دوای ئەوەی لە ئایەتەکانی: (٢٢ - ٣٩)دا، بیست و چوار (٢٤) خەسڵەت باس دەکات، دوازدە (١٢)یان بەرزو پەسندو چاك و، دوازدە (١٢)شیان نزم و پەست و خراپ، دوایی دەفەرمویٚ: ﴿ذَٰلِكَ مِمَّآ أَوۡحَىٰٓ إِلَيۡكَ رَبُّكَ مِنَ ٱلۡحِكۡمَةِ ۝٣٩﴾، ئەوە ئەو حیکمەتەیە کە پەروەردگارت بۆی سروش کردووی.

کەواتە: حیکمەت بریتیە لە خۆ ڕازاندنەوە بە سیفەتە بەرزو پەسندەکان و، خۆ بژارکردن لە سیفەتە نزم و خراپەکان.

بەڵام زانایان و توێژەرەوان هەندێکیان گوتوویانە: حیکمەت واتە: شەریعەت، هەندێکیان گوتوویانە: ئەو ئینجیلەی کە حیکمەت دەگرێتە خۆی، چونکە تەورات بریتی بووە لە بەرنامەیەك کە هەموو پێغەمبەرانی بەنوو ئیسرائیل کاریان پێکردوە، بەڵام ئینجیل کۆمەڵێك ئامۆژگاریی ڕووحیی و ڕەوشت و ئاکاری بەرزو پەسندی تێدان.

٣)- ﴿وَلِأُبَيِّنَ لَكُم بَعۡضَ ٱلَّذِي تَخۡتَلِفُونَ فِيهِ﴾، (هەروەها هاتووم) تاکو، هەندێك لەوەی تێیدا کەوتوونە ڕاجیایی، بۆتان ڕوون بکەمەوە.

٤)- ﴿فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ﴾، دەجا پارێز لە خوا بکەن و، فەرمانبەریی من بکەن، پارێز لە خوا بکەن بە شوێنکەوتنی کتێبەکەی و، فەرمانبەریی من بکەن، بەوە کە ڕێبازەکەم بگرن.

لێرەدا هەم (**طَبَري**)، هەم هەندێك لە توێژەرەوانی دیکە، لە ڕوونکردنەوەی ئەو قسەیەدا، کە عیسا عليه السلام فەرموویەتی: ﴿وَلِأُبَيِّنَ لَكُم بَعۡضَ ٱلَّذِي تَخۡتَلِفُونَ فِيهِ﴾، تاکو ئەوەی تێیدا کەوتوونە ڕاجیایی بۆتان ڕوون بکەمەوە، گوتوویانە: (**الأُمُور الدِّينيَّة لاَ الدُّنيَويَّة**)، کاروباری ئایینی نەك کاروباری دنیایی، بەڵام ئەوە قسەیەکە هەر لەخۆوە کردوویانە، ئنجا (**طَبَري**)ە، یان هەر کەسێکی دیکەیە، چونکە عیسا عليه السلام نەیگوتوە: کاروباری دینییتان بۆ ڕوون دەکەمەوەو، لە

هـی دنیایـی دەگەڕێـم، دینیـش بـۆ ڕێکخسـتنی دنیـا هاتـوە، کەواتـە: ئـەو قسـەیە هەرچەنـدە (طَـبَري)و ژمارەیـەك لـە توێـژەرەوان کـە ڕەنگـە لەویـان وەرگرتبـێ، هێناویانـە، بـەڵام لـە ڕاسـتییدا قسـەیەکە لـە جێـی خۆیـدا نیـە.

٥)- ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ رَبِّى وَرَبُّكُمْ ﴾، بە دڵنیایی بەس خوا پەروەردگاری من و ئێوەشە.

٦)- ﴿ فَٱعْبُدُوهُ ۚ هَـٰذَا صِرَٰطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴾، ئنجا بەندایەتیی تەنیا بۆ خوا بکەن، ئا ئەمە ڕێی ڕاستە.

کـە دەفەرمـوێ: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ رَبِّى وَرَبُّكُمْ فَٱعْبُدُوهُ ۚ هَـٰذَا صِرَٰطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴾، ئـەم ڕاسـتییە لـە سـووڕەتی (آلِ عمـران)، ئایەتـی (٥١)دا هاتـوەو، لـە سـووڕەتی (المائِـدة)، ئایەتـی (١١٧)دا هاتـوەو، لـە سـووڕەتی (مَريَـم) ئایەتـی (٣٦)دا هاتـوەو، لـەم سـووڕەتی (الزخـرف) ئایەتـی (٦٥)ش دا هاتـوە، واتـە: لـە چـوار شـوێن لـە قوڕئانـدا دووبـارە بۆتـەوە، ئـەوەش بەرپەرچدانـەوەی نەصڕانییەکانـە، کـە دەڵێـن: عیسـا کـوڕی خوایـەو، بەشـێکە لـە خـوا، یـان بەشـێك لـە پەروەردگارێتیـی هەیـە، ئـەوە هەمـووی بەرپەرچدانـەوەی ئـەو قسـانەی ئەوانـە، خـوا ﷻ زانیویەتـی نەصڕانییـەکان بەزۆریـی ئـەوە دەبێتـە هـۆی گومڕاییـان، بۆیـە ئـەو ڕاسـتییەی لـە چـوار شـوێن لـە قوڕئانـدا دووبـارە کردۆتـەوە، سـووڕەتەکانی: (آلِ عمـران، المائِـدة، مَريَـم، الزخـرف)، [بـە دڵنیایـی هـەر خـوا پـەروەردگاری مـن و ئێوەشـە، بیپەرسـتن، ئـا ئـەوە ڕێـی ڕاسـتە].

بـەڵام بگوتـرێ: عیسـا کـوڕی خوایـە، یـان یەکێکـە لـە سـێیەکان، ﴿ لَّقَدْ كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْمَسِيحُ ٱبْنُ مَرْيَمَ ....(٧٢) ﴾المائِـدة، بـە تەئکیـد ئـەوە شـیرك و بێبڕواییـە.

٧)- ﴿ فَٱخْتَلَفَ ٱلْأَحْزَابُ مِنۢ بَيْنِهِمْ ﴾، حیزبەکان و، کۆمەڵەکان، لە نێو خۆیاندا کەوتنە ڕاجیایی، (الأَحْزابُ: الفِرَقُ النَّصْرانِيَّة الكَثيرَة)، (الأَحْزاب) مەبەست پێی دەستەو تاقمە زۆرەکانی نەصڕانییەکانە.

٨)- ﴿ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ﴾، ئنجا سزای سەخت بۆ ئەوانەی ستەمیان کرد.

٩)- ﴿ مِنْ عَذَابِ يَوْمٍ أَلِيمٍ ﴾، لە ئازار ڕۆژێکی بە ئێش، لە سووڕەتی (**مَريَم**)دا دەفەرموێ: ﴿ فَٱخْتَلَفَ ٱلْأَحْزَابُ مِنۢ بَيْنِهِمْ ۖ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِن مَّشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٣٧﴾ ﴾، حیزبەکان، (تاقمەکانی نێو نەصڕانییەکان)، لەنێو خۆیاندا کەوتنە ڕاجیایی، ئنجا سزای سەخت بۆ ئەوانەی بێبڕوان، لە دیمەنی ڕۆژێکی مەزندا، بەڵام لێرەدا دەفەرموێ: ﴿ مِنْ عَذَابِ يَوْمٍ أَلِيمٍ ﴾، ئەمەش یانی: ئەو ڕۆژە هەم ڕۆژێکی بە ئێشە، هەم ڕۆژێکی مەزنەو، دیمەنێکی زۆر سامناکی مەزنی هەیە.

لێرەدا دەفەرموێ: ﴿ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ﴾، بەڵام لەوێ دەفەرموێ: ﴿ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ﴾، بۆ ئەوەی بزانرێ: ئەوانە هەم بێبڕوا بوون و، هەم ستەمکاریش بوون.

زانایان زۆریان قسە کردوە لە بارەی حیزب و دەستەو تاقمەکانی نەصڕانییەکانەوە، هەندێکیان گوتوویانە: ئەوانە چوار تاقم بوون:

١- (**النَّسْطُوريَّة**)، کە گوتوویانە: عیسا کوڕی خوایە.

٢- (**اليعَاقِبَة**)، کە گوتوویانە: عیسا هەر بۆ خۆی خوایە.

٣- (**المَلْكَانِيَّة**)، کە گوتوویانە: عیسا سێیەمی سێیەکانە، (**ثَالِثُ ثَلاثَة**)، کە ئەمانە کاسۆلیکەکانن، گوتوویانە: (**الأب، الإبن، الرُّوح القُدُس**)، باب و کوڕو گیانی پیرۆز، باب خوایە، کوڕ عیسایە، گیانی پیرۆز جیبریلە، گوتوویانە: خوا لە سێ بەشان پێك دێ، کە پێیان دەڵێن: (**الأقَانيمُ الثَّلاثَة**)، سێ پێکهاتەکان.

٤- (**الأَرِيسِيَّة**)، ئەم کۆمەڵە تەفسیرەکان کەمتر باسیان کردوون، بەڵام لە فەرمایشتی پێغەمبەردا ﷺ هاتوەو، خۆم لێرەدا هێنام، ئەگەرنا بە زۆریی تەفسیرەکان ئەو سێیەی باسم کردن، باسیان کردوون، بەڵام بە دڵنیایی ئەوەی چوارەمیان، پێشترێ زۆرینە بوون، کە گوتوویانە: عیسا بەندەی خواو ڕەوانەکراوی خوایە، هەر بۆیەش پێغەمبەر ﷺ، کە

نامە دەنووسێ بۆ هیرەقل دەنووسێ: {**أَسْلِمْ تَسْلَمْ وَأَسْلِمْ يُؤْتِكَ اللَّهُ أَجْرَكَ مَرَّتَيْنِ، وَإِنْ تَوَلَّيْتَ، فَإِنَّ عَلَيْكَ إِثْمَ الْأَرِيسِيِّينَ**}[١]، واتە: مسوڵمان بە سەلامەت دەبی و، مسوڵمان بە خوا دوو جاران پاداشتت دەداتەوەو، ئەگەر پشت هەڵبکەی (بڕوا نەهێنی)، بە دڵنیایی گوناهو ئۆباڵی ئەریسییەکان لە ئەستۆی تۆیە!

واتە: ئەوانەی کە بەندایەتییان بۆ خوا کردوە، عیسایان بە پێغەمبەری خوا زانیوە، گوناهی ئەوان لە ئەستۆی تۆدا دەبێ، چونکە ئەگەر تۆ ئیسلام قبووڵ نەکەی، ئەوانەی لەسەر ڕێیەکی ڕاستن، دوایی دەچەوسێنرێنەوە، بە زۆر سییانە (**ثالُوث**)یان بەسەردا دەسەپێنرێ و، گوناهی وان لە ئەستۆی تۆدا دەبێ.

لە کۆبوونەوەی (**نيقيّة**)دا کە لە ساڵی (٣٢٥)زایینی دا، لەلایەن (**قسطنطين**)ەوە بەسترا، بە ڕەسمیی (**ثالُوث**)ی تەبەنیی کرد، کە پەرستراو سێیەو، سێ بەشە: خواو کوڕو گیانی پیرۆز، بۆیەش زانایان گوتوویانە: (**تَرَوَّمَتِ النَّصْرَانِيَّةُ، وَلَمْ يَتَنَصَّرِ الرُّوم**)، نەصڕانییەت ڕۆمایەتیی قبووڵ کرد، نەك ڕۆم نەصڕانییەت قبووڵ بکات، ڕۆم نەصڕانییەت و مەسیحیەتی عیسای ﷺ وەرنەگرت و تەبەنیی نەکرد، بەڵکو نەصڕانییەت تەنازولی کرد بۆ فیکرەی ڕۆمەکان، کە هاوبەش بۆ خوادانان (**الإشراك بالله**) بوو.

ئێمە بەسەرهاتی چۆنیەتیی لە ڕێ لادرانی ئایینی مەسیح، لە ڕاستە شەقامی تەوحید، بەرەو شیرك و سێ پەرستراویی، لە مەوسووعەی: (درەوشاوەیی ئیمان و پووچەڵیی ئیلحاد لەبەر تیشکی زگماك و عەقڵ و زانست و وەحیی دا)، لە ژێر ناوونیشانی: (سەر گوزشتەی سەرهەڵدانی ئیلحاد لە ڕۆژئاوادا)، باسمان کردوە، هەروەها لە کتێبی: (چەند مەسەلەیەکی باوی سەردەم)دا، لە باسی عەلمانییەتداو لە: (دیبەیتی ساڵ، سیکۆلاریزم و دیموکڕاسیی لە هەرێمی

---

(١) أخرجه البخاري في: ٦٥ كتاب التفسير: ٣ سورة آل عمران: ٤ باب قل يا أهل الكتاب تعالوا إلى كلمة سواء، برقم: ٢٧٨٢.

کوردستاندا)، لەوێشدا باسمان کردوە، چونکە زۆر گرنگە ئەو بەسەرهاتە بزانرێ، کە چۆن ئایینی مەسیح، لە ڕێی ڕاستە شەقامی خوا بەیەکگرتن (توحید) لایدا، سەری کێشا بۆ ئەوە کە بووە: سێ پەرستراویی.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی شەشەم

AliBapir
archive.org/details/@alibapir
AliBapir
AliBapir
AliBapir

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـە لـە هەشـت (٨) ئایـەت پێـك دێ، ئایەتەكانـی: (٦٦ - ٧٣)، كـە سـەرەتا باسـی كتوپـڕ هاتنـی ئاخیـر زەمان **(السَّـاعة)** كـراوە.

دوایـی باسـی پێكـەوە بوونـە دوژمـن و، ناكـۆك بوونـی هەمـوو ئەوانـەی لـە دنیـادا پێكـەوە دۆسـت و خۆشەویسـت بـوون، جگـە لـە پارێـزكاران، باسـی ئـەوە كـراوە، كـە خـوای میهرەبـان بـە هـەر سێك سیفەتی: (**عِبـادي، آمَنـوا بآیاتِنـا، وَكانـوا مُسـلِمین**)، پێناسـەیان دەكات.

ئنجـا باسـی ئـەو پاداشـت و نـازو نیعمەتـە كـراوە، كـە بۆیـان دانـراوە و، لـە ڕووی مەعنەوییـەوە بـە: ﴿ لَا خَوۡفٌ عَلَيۡكُمُ ٱلۡيَوۡمَ وَلَآ أَنتُمۡ تَحۡزَنُونَ ﴾، (نـە ترسـتان لەسـەرەو، نـە خـەم و پـەژارە دادەگـرن)، ئـەو نـازو نیعمەتـە پێناسـەكراوەو، لـە ڕووی ماددییشـەوە بـە كۆمەڵێـك وەسـفی گـەورەو گرنـگ ئـەو نـازو نیعمەتـە پێناسـە كـراوە، كـە دەتوانیـن لـە حـەوت خاڵـدا بیانخەینـە ڕوو:

١- خۆتان و هاوسەرانتان بچنە بەهەشت: ﴿ ٱدۡخُلُواْ ٱلۡجَنَّةَ أَنتُمۡ وَأَزۡوَٰجُكُمۡ تُحۡبَرُونَ ﴾.

٢- شادمان دەكرێن، (**تُحْبَرُون**)، یانی: گەش و گۆڵ و جوان و بەرچاو دەكرێن.

٣- لە قاپ و پەرداخی زێڕدا خواردن و خواردنەوەیان بەسەردا دەگێڕدرێ: ﴿ يُطَافُ عَلَيۡهِم بِصِحَافٖ مِّن ذَهَبٖ وَأَكۡوَابٖ ﴾.

٤- هەرچی نەفسیان ئارەزووی بكات و چاویان چێژی لێ بكات، بۆیان هەیە: ﴿ وَفِيهَا مَا تَشۡتَهِيهِ ٱلۡأَنفُسُ وَتَلَذُّ ٱلۡأَعۡيُنُ ﴾.

٥- تێیدا هەر ماوو هەمیشەیی دەبن: ﴿ وَأَنتُمۡ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴾،

٦- بەهەشت دەكرێتە میراتیان، واتە: بەهەشتیان وا پێدەدرێ، وەك چۆن میراتێك بە كەسێك دەگات، كە هیچ كەسی دیكە داوای ناكات و، بە ئاسانیی دێتە دەستیان: ﴿وَتِلْكَ ٱلْجَنَّةُ ٱلَّتِىٓ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾.

٧- میوەجاتی زۆرو جۆراو جۆریان هەیە لەوێدا: ﴿لَكُمْ فِيهَا فَٰكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِّنْهَا تَأْكُلُونَ﴾.

﴿هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا ٱلسَّاعَةَ أَن تَأْتِيَهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٦﴾
ٱلْأَخِلَّآءُ يَوْمَئِذٍۭ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا ٱلْمُتَّقِينَ ﴿٦٧﴾ يَٰعِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ
ٱلْيَوْمَ وَلَآ أَنتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٦٨﴾ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا وَكَانُوا۟ مُسْلِمِينَ ﴿٦٩﴾ ٱدْخُلُوا۟
ٱلْجَنَّةَ أَنتُمْ وَأَزْوَٰجُكُمْ تُحْبَرُونَ ﴿٧٠﴾ يُطَافُ عَلَيْهِم بِصِحَافٍ مِّن ذَهَبٍ وَأَكْوَابٍ
وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ ٱلْأَنفُسُ وَتَلَذُّ ٱلْأَعْيُنُ وَأَنتُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٧١﴾ وَتِلْكَ
ٱلْجَنَّةُ ٱلَّتِىٓ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٧٢﴾ لَكُمْ فِيهَا فَٰكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِّنْهَا
تَأْكُلُونَ ﴿٧٣﴾﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەكان

{ئایا تەنیا چاوەڕێی ئاخیر زەمان ناكەن، كە كتوپڕ بۆیان بێ، بێ ئەوەی
هەست بكەن! ﴿٦٦﴾ دۆستان(ی زۆر نیزیك) لەو ڕۆژەدا لە یەكدی دەبنە دوژمن،
جگە لە پارێزكاران ﴿٦٧﴾ (خوا دەفەرموێ:) ئەی بەندەكانم! ئەمڕۆ نە ترستان
لەسەرەو، نە خەمبار دەبن ﴿٦٨﴾ ئەوانەی بڕوایان بە نیشانەكانمان هێنا بوو،
(بۆ خواش) ملكەچ بوون ﴿٦٩﴾ خۆتان و هاوسەرانتان بچنە بەهەشتەوە، شادمان
دەكرێن (بە چاكەو نیعمەتی بێ وێنەی خوا)، ﴿٧٠﴾ قاپە زێڕینە پڕ (لە خۆراك)

ەکان و، پەرداخـە (زێڕینـە پـڕ لـە خواردنەوە)کانیـان، بەسـەرەوە دەگێڕدرێـن و، هەرچـی نەفسـیان ئـارەزووی بـکات و، چاویـان چێـژی لـێ وەربگـرێ، تێیدایـەو، ئێـوە تێیـدا هەرمـاوو هەمیشـەیی دەبـن ﴿٧١﴾ ئـەو بەهەشـتەش کـە میـرات ئاسا پێتان خەڵاتکـراوە، لـە سـۆنگەی ئـەوەوە کـە دەتانکـرد ﴿٧٢﴾ بۆ ئێـوە میـوەی (جۆراوجۆری) زۆر هەیـە لەوێـدا، کـە لێـی دەخـۆن ﴿٧٣﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(ٱلسَّاعَةَ): (**جُـزْءٌ مِـنْ أَجْـزَاءِ الزَّمَـانِ، وَيُعَـبَّرُ بِـهِ عَـنِ القِيَامَـةِ، وَسُـمِّيَت بِذَلِـكَ تَشْـبِيهاً لِسُرْعَـةِ حِسَـابِهِ**)، (**سَـاعَة**): بەشـێکە لـە بەشـەکانی کات، تەعبیـری پـێ دەکـرێ لـە قیامـەت، (وشـەی قیامـەت لـە لای زانایـان، زۆرجـار بەکاردەهێـنرێ بـۆ قۆناغـی ئاخیـر زەمـان و، قۆناغـی زینـدوو بوونـەوەش، بـەڵام لـە قورئانـدا وشـەی قیامـەت، بـۆ قۆناغـی دووەم، واتـە: قۆناغـی زیندووکرانـەوەو سزاو پاداشـت بەکاردەهێـنرێ و، بـۆ قۆناغـی ئاخیـر زەمـان، (**سـاعَة**) زیاتـر بەکاردەهێـنرێ و، (**اليَـوْمِ الأخِـر**) و (**الأخِـرة**) ش بـۆ هـەردووك قۆناغـەکان بەکاردەهێـنرێ)، بۆیـە وشـەی (**سَـاعَة**) بـۆ ڕۆژی دوایـی بەکارهێـنراوە، چونکـە زۆر بەخێرایـی لێپرسـینەوەو سـزاو پاداشـتی تێـدا دەکـرێ.

(بَغۡتَةً): (**البَغْـتُ: مُفَاجَـأَةُ الـشَّيءِ مِـنْ حَيْـثُ لاَ يُحْتَسَـب**)، (**بغـت**): بریتیـە لە شـتێك کتوپـڕ بـێ، بـێ ئـەوەی حیسـابی بـۆ بکـرێ و چاوەڕوانیـی بکرێ.

(لَا يَشۡعُرُونَ): (**أي: لا يُدْرِكُونَـهُ بِالحَـوَاسّ**)، یـانی: بەهەسـتەوەرەکانیان دەرکـی ناکـەن.

(ٱلۡأَخِلَّآءُ): (**جَمْـع خَليـل، الخُلَّـةُ: المَـوَدَّةُ، خَالَلْتُـهُ: مُخَالَّـةً وَخِـلاَلاً فَهُـوَ خَلِيْـلٌ، وَالخُلَّـةُ: مِـنْ تَخَلُّـلِ وُدِّ نَفسِـهُ وَمُخالَطَتِـهِ**)، (**أَخِـلاَّء**) کـۆی (**خَليـل**)ە، یانـی: دۆسـت و نیزیـك، (**خُلَّـة**) بـە مانـای خۆشویسـتن دێ، دەگوتـرێ: (**خَالَلْتُـهُ: مُخَالَّـةً وَخِـلاَلاً فَهُـوَ**

خَلِيْلٌ) واتـە: خۆشمویسـت بـە خۆشویسـتن، ئـەو خۆشویسـتراوە، (**الخُلَّةُ: مِنْ تَخَلُّلِ وُدٍّ نَفْسِهِ وَمُخالَطَتِهِ**) لـەوەوە هاتـوە، کـە خۆشەویسـتیی ئـەو کەسـە یـان ئـەو شـتە، تێکـەڵ و ئاوێتـە بووبـێ لەگـەڵ دڵ و دەروونیـدا.

(تُحۡبَرُونَ): واتـە: دڵخـۆش دەکرێـن، شـادمان دەکرێـن، یـان: گـەش و گـۆڵ دەکرێـن، (**الحِبرُ وَالحَبْرُ: الأَثَرُ المُسْتَحْسَن**)، (**حِبرْ وَحَبْرْ**) یـانی: شـوێنەوارێکی بە پەسـند دانـراو، (**يُحْبَرُون: أي: يَفْرَحُونَ ويَظْهَرُ عَلَيهِم حَبَارُ نَعِيمِهِم**)، واتـە: دڵخـۆش دەبـن، تاکـو شـوێنەواری ئـەو نـازو نیعمەتـە لەسـەر دەم و چاویـان دەردەکـەوێ، مـرۆڤ کـە دڵخـۆش بـێ، دەم و چـاوی زیاتـر دەدرەوشـێتەوەو، بـە پێچەوانـەوە: ئەگـەر تـووڕەو پەسـت و خەمبـار بـێ، دەم و چـاوی تاریـك دادێ.

(يُطَافُ عَلَيۡهِم): بەسـەریانەوە دەگێـڕدرێ، (**الطَّوْفُ: المَشْيُ عَلَى الشَّيء**)، (**طَوْف**): ڕۆیشـتنە بـە دەوری شـتێکدا، (**طَافَ، يَطوفُ**)، یانـی: بـەدەوری دا گـەڕا، دەگـەڕێ، (يُطَافُ عَلَيۡهِم): واتـە: بەسـەریانەوە دەگێـڕدرێ.

(بِصِحَافٖ مِّن ذَهَبٖ): بـە قاپـی لـە زێـڕ دروسـتکراو، (**صِحَافٍ**) واتـە: قاپـەکان، دەفـرەکان، کـە کـۆی (**صَحِيْفَة**)یـە، (**الصَّحِيْفَة: المَبْسُوطُ مِنَ الشَّيء**)، (**صحيفة**) شـتێك کـە بڵاوکرابێتـەوە، (**الصَّحْفَـةُ: جَمْـعُ صِحَـاف، مِثْـلُ قَصْعَـةٍ عَرِيْضَـة**)، (**صَحْفَـةُ**)، بـە (**صِحَـاف**) کـۆ دەکرێتـەوە، وەك (**قَصْعَـةٍ**)، قاپێکـی فراوانـە، کـە خواردنـی تێدەکـرێ.

(وَأَكۡوَابٖ): کـۆی (**کـوب**)ە، (**الكُـوب: قَـدَحٌ لاَ عُـرْوَةَ لَـهُ**)، (**کـوب**): فنجانـە، یـان پەرداخێکـە، دەسـکی نەبـێ، هەنگڵـی نەبـێ، (**الكُوبَـةُ: الطَّبْـلُ الَّـذِي يُلْعَـبُ بِـهِ**)، (**طَبل**) پێـی دەگوتـرێ: (**کوبـة**)، ئـەوەی کـە لێـدەدرێ و یاریـی پـێ دەکـرێ.

(تَشۡتَهِيهِ ٱلۡأَنفُسُ): نەفسـەکان ئـارەزووی بکـەن، (**أَصْلُ الشَّـهْوَةِ: نُـزوعُ النَّفْـسِ إلى مـا تُرِيـدهُ**)، (**شـهوة**) بریتیـە لـەوەی نەفـس بـەرەو شـتێك بچـێ کـە دەیـەوێ، یانـی: ئـارەزوو کـردن، (**الشَّـهْوَةُ: المُشْـتَهَى**)، (**شـهوة**) بـە مانـای ئـارەزوو کـراو دێ، (**وَقُـوَّةُ الإشْـتِهاءِ**)، هەروەهـا بـە هێـزی ئـارەزوو کردنیـش دەگوتـرێ شـەهوەت، هـەم

ئەو شتەی ئارەزوو دەکرێ، هەم بەو هێزەی مرۆڤ بەهۆیەوە، ئارەزووی شتان دەکات، هەردووکیان وشەی شەهوەتیان بۆ بەکاردەهێنرێ.

(وَتَلَذُّ ٱلْأَعْيُنُ): چاوەکان چێژی لێ وەردەگرن، (تَلَذُّ: مُضَارِعُ لَذَّ، بِوَزْنِ عَلِمَ، أي لَذِذَ)، بەڵام دوایی دوو (ذ)یەکان تێکدا دەغم دەکرێن، (لَذِذَ) دەبێتە (لَذَّ) چێژی وەرگرت، (إذا أَحَسَّ لَذَّةً)، ئەگەر هەستی بە چێژێك کرد، (لَذَّ بِهِ، وَلَذَّهُ) هەردووکیان بەکاردەهێنرێن، (لَذَّ بِهِ)، واتە: چێژی بەهۆی ئەوەوە وەرگرت، (وَلَذَّهُ) واتە: چێژی لێوەرگرت، ئنجا: (وَتَلَذُّ ٱلْأَعْيُنُ) ئەصڵی خۆی (تَلَذُّهُ الأَعيُن) بووە، چاوەکان چێژی لێ وەردەگرن.

(أُورِثْتُمُوهَا): (أُعْطِيتُمُهَا، وَمُلِّكْتُمُوهَا)، پێتان دراوەوو کراوە بە موڵکی ئێوە.

مانای گشتیی ئایەتەکان

خوا ﷻ لە پێش کۆتایی ئەم سوورەتەدا، لەم هەشت ئایەتەدا باسی ئەو نازو نیعمەتانە دەکات، کە بۆ ئەهلی ئیمان و پارێزکاران دانراون و، لە ئایەتەکانی کۆتاییش دا، باسی ئەو سزاو ئازارو جەزرەبەو مەینەتییانە کراوە، کە بۆ ئەهلی کوفرو شیرك و تاوان دانراون، کە لە دەرسی کۆتایی دا تەفسیریان دەکەین.

سەرەتا خوا دەفەرموێ: ﴿هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا ٱلسَّاعَةَ أَن تَأْتِيَهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾، ئایا جگە لە (ساعَة) چاوەڕێی چی دەکەن، کە کت و پڕ بۆیان بێ، لە حاڵێکدا ئەوان هەست ناکەن، وشەی (ساعَة)، وەك پێشتریش گوتمان، یانی: ئەو کاتەی دیاریکراوە، بۆ شتێك، وشەی (ساعَة) بەشێکە لە کات، کەم بێ یان زۆر بێ، دوایی بە پێی عورف و باوی خەڵك دیاریی دەکرێ، بە کوردیی دەڵێن: کاژێرو ئەوەی کاتەکەی پێ دەژمێردرێ، کاتژمێری بۆ بەکاردێ، بەڵام پێم وایە باشترە لە جیاتی کاژێر، هەر بگوترێ: (ساعَة)، یان سەعات،

کوردەواریـی خۆمـان دەڵێـن، دوو سـەعاتی پێچـوون، ئـەم وشـەی سـەعاتە، کـە بـۆ کات بەکاردەهێـنرێ، هـەر (**ساعَة**)ی عەڕەبییـە، بـەڵام کوردێنـدراوە، زۆرجـار وشـەی سـەعات، وەك چـۆن بـۆ کاتەکـە بەکاردەهێـنرێ، بـۆ ئامێرەکـەش بەکاردەهێـنرێ، کـە کاتـی پـێ دەژمێـردرێ، بۆیـە ئەگـەر بـە ئامێرەکـە بگوتـرێ: کاتژمێـرو بـە کاتەکـە بگوتـرێ: سـەعات باشـە.

ئنجـا (**السَّـاعة**) لـە بـاوو زاراوەی ئێسـتای مرۆڤانـدا، بەشـێکە لـە بیسـت و چـوار بەشـی شـەوو ڕۆژێـك کـە بـە شـێوەی نێوکۆیـی (**مَعَـدَّل**)، ڕۆژ دوازدە سـەعات، شـەو دوازدە سـەعات، ئـەوە بیسـت و چـوار، هـەر کامێـك لـە بەشـەکان پێـی دەگوتـرێ: (**ساعة**) بـە عەڕەبیی، بـەڵام لـە ئەسـڵی زمانـی عەڕەبیـی دا، (**ساعة**) یانـی: بەشـێك لـە کات و، مـەرج نیـە یـەك لەسـەر بیسـت و چـواری شـەوو ڕۆژێـك بێـت.

دوایـی لـە بەکارهێنانـی قوڕئانـدا، وشـەی (**السَّـاعة**) بـە زۆریـی بـۆ ئاخیـر زەمـان بەکارهێـنراوە، جـاری واش هەیـە، بـۆ هاتنـی قیامـەت بەکارهێـنراوە، جـاری واش هەیـە، بـۆ هاتنـی ڕۆژی دوایـی، بـە هـەردوو قۆناغـی ئاخیـر زەمـان و ڕۆژی دوایـی بەکارهێـنراوە.

لێـرە کـە دەفەرمـوێ: ﴿ هَلۡ يَنظُرُونَ إِلَّا ٱلسَّاعَةَ أَن تَأۡتِيَهُم بَغۡتَةٗ وَهُمۡ لَا يَشۡعُرُونَ ﴾، ئایا چـی چاوەڕێ دەکـەن جگـە لـە (**ساعة**)، کـە کـت و پـڕ بۆیـان بێـت، بـێ ئـەوەی هەسـتی پـێ بکـەن، بێگومـان ئـەوە مەبەسـت پێـی ئاخیـر زەمانـە، چونکـە تاکـو ئاخیـر زەمـان نەیـەت، قیامـەت نایـەت، ئنجـا ئاخیـر زەمـان کـت و پـڕ دێ، وەك لێـرەدا وا دەفەرمـوێ و، لـە سـووڕەتی (**الأعراف**)یـش دا، کـە کاتـی خـۆی تەفسـیرمان کـردوە، خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: ﴿ يَسۡـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلسَّاعَةِ أَيَّانَ مُرۡسَىٰهَاۖ قُلۡ إِنَّمَا عِلۡمُهَا عِندَ رَبِّيۖ لَا يُجَلِّيهَا لِوَقۡتِهَآ إِلَّا هُوَۚ ثَقُلَتۡ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ لَا تَأۡتِيكُمۡ إِلَّا بَغۡتَةٗۗ يَسۡـَٔلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنۡهَاۖ قُلۡ إِنَّمَا عِلۡمُهَا عِندَ ٱللَّهِ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ ١٨٧ ﴾.

واتە: لە بارەی (**ساعة**)وە لێت دەپرسن، کەی لەنگەر دەگرێ (کەی دەگاتە جێ)؟، بڵێ زانیارییەکەی لە لای پەروەردگارمە، بەس ئەو بۆ کاتەکەی دەری دەخات، قورسە لەسەر ئاسمانەکان و زەوی، کتوپڕ نەبێ، بۆتان نایەت، لێت دەپرسن وەك تۆ زۆر پێی شارەزا بی (یان زۆر خەمخۆری بی)، بڵێ زانیارییەکەی لە لای خوایە، بەڵام زۆربەی خەڵکی نازانن.

هەروەها لە زۆر شوێنی دیکەشدا، خوا ﷻ باسی ئاخیر زەمان دەکات و وای باس دەکات، کە کتوپڕ دێ، بەڵام قیامەت باس نەکراوە، چۆن دێ، مەرج نیە کت و پڕ بێ، ئنجا ماوەیەکیش دەکەوێتە نێوان (**ساعة**) و (**قیامة**)، ئاخیر زەمان و قیامەتەوە، لە فەرمایشتی صەحیحی پێغەمبەردا ﷺ هاتوە، کە فەرموویەتی: چل، ئنجا یەکێك لە ڕاوییەکانی ئەبوو هورەیرە، کە فەرمایشتەکەی پێغەمبەری ﷺ لێ گێڕراوەتەوە، گوتوویەتی: چل ڕۆژ، گوتوویەتی ئامادە نیم ئەو ڕایە قبووڵ بکەم، هەروەها چل هەفتە، مانگ، ساڵ، ئەویش هەر گوتوویەتی (**أَبَيتُ**) واتە: نازانم و دیار نیە ئەو شتە چەندە[١].

گرنگ ئەوەیە لە نێوان ئاخیر زەمان و قیامەتدا، ماوەیەك هەیەو، خواش ﷻ کە باسی ئاخیر زەمان دەکات، وای باس دەکات کە کتوپڕ دێ.

پێویستە ئەوەش بگوترێ، کە دەفەرموێ: ﴿ هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا ٱلسَّاعَةَ أَن تَأْتِيَهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴾، ئەم وشەی (**السَّاعة**)، هەرچەندە وەك زاراوەیەکی شەرعیی، بۆ ئاخیر زەمان یان بۆ قیامەت بەکاردێ، بەڵام دەشگونجێ مەبەست پێی ئەو کاتە بێ، کە مرۆڤەکان هەر کامێکیان تێیدا دەمرن، واتە: ئایا چاوەڕێی چی دەکەن، جگە لەوەی ئەو کاتە بێ، کە کتوپڕ دێ و تێیدا دەمرن، بە تایبەتی لەم ڕۆژگارەی ئێستاماندا، کە جەڵتەی دەماغ و وەستانی

---

(١) صحيح البخاري

دڵ و، ڕووداوی هاتووچـۆو، ڕووداوی کتوپـڕ، زۆر بـوون[١]، بەبـێ ئـەوەی مـرۆڤ هەسـت پـێ بـکات، وەك دەڵـێن: تاکـو نەخۆشـێك دەمـرێ، سـەد ساغ دەمـرێ، هەتا پیرێـك دەمـرێ، سـەد گەنـج دەمـرێ، ئەمـەش داچڵەکاندنێکـە لـە لایـەن خـوای پـەروەردگارەوە، کەواتـە: ئـەو سـەفەرە هـەر لەبـەرە، چ سـەفەری مەرگـی هـەر کامێـك، چ سـەفەری کۆتایـی هاتنـی ئـەم ژیانـی دنیایـەو پێچرانـەوەی بـە تێکـڕا.

﴿ ٱلْأَخِلَّآءُ يَوْمَئِذٍۭ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ﴾، لـەو ڕۆژەدا، ئەوانـەی یەکدییـان خۆشویسـتوە، دڵسـۆزی یەکـدی بـوون، زۆر لـە یەکـدی نیزیـك بـوون، لـەو ڕۆژەدا هەندێکیـان دەبنـە دوژمنـی هەندێکیـان، واتـە: پێکـەوە دەبنـە دژو ناکـۆك، ﴿ إِلَّا ٱلْمُتَّقِينَ ﴾، جگـە لـە پارێـزکاران، چونکـە ئەوانـەی پارێـزکار بـوون و، لەبـەر خـوا یەکدییـان خۆشویسـتوە، لـەو یەکدیـی خۆشویسـتنەی لەبـەر خـوا ﷻ بـووە، لـە دنیاشـدا لێـی بەهرەمەنـد بـوون، هـاوکاری یەکدیـی بـوون بـۆ چاکـەو، بـۆ خـوا پەرسـتیی، بـۆ چاکەکاریـی، بـۆ ڕاسـتیی و دروسـتیی، لـە دواڕۆژیشـدا لێـی بەهرەمەنـد دەبـن، لـەو دۆسـتایەتیی و نیزیکیـی و خۆشەویسـتییە، بـەڵام ئەوانـی دیکە، لە دنیاشـدا لێـی زەرەرمەنـدن، بـە مانا ڕاستەقینەکەی، بەڵـێ ڕەنگـە هەندێـك بەهـرەی ماددیـی و سـوودی زوو تێپەڕیـان وەرگرتبـێ، بـەڵام لـە درێژخایەنـدا، زەرەریـان لـێ کـردوە، هەموو ئەوانـەی لەبـەر بەرژەوەندییەکـی دنیایـی، یـان لەسـەر بناغـەی سـتەم و خراپـە، لێـك کۆدەبنـەوە، بـە تەئکیـد هـەر لـە دنیاشـدا، زیانەکەیـان دەردەکـەوێ، بـەڵام زەرەری گـەورە لـە دواڕۆژدا دەردەکـەوێ، بۆیـە لـەوێ لێـك دەبنـە دوژمـن، جگـە لە پارێـزکاران.

﴿ يَٰعِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ ٱلْيَوْمَ وَلَآ أَنتُمْ تَحْزَنُونَ ﴾، ئـەم دواندنـە بـۆ پارێزکارانـە، ئـەی بەندەکانـم! ئەمـڕۆ نـە ترسـتان لەسـەرەو، نـە پـەژارەش دادەگـرن، ترسـتان لەسـەر نیـە بـۆ داهاتـوو، چونکـە دەزانـن ئێـوە لـە خـەم ڕەخسـیون و، بـەڕەی خۆتـان لـە ئـاوێ دەرهێنـاوەو، خـوا بەختـەوەری کـردوون، ژیانـی هەمیشـەیی

---

(١) ئێسـتاش نەخۆشـی ڤایرۆسـی کۆڤید نـۆزدە (١٩) کـە بـە کۆرۆنـا نـاسراوە، بۆتـە سـەربارە! کـە هەتـا ئێسـتا (٢٠٢١/١٠/١٥ز) دەوری پێنـج ملیـۆن کەسـی پـێ مردوە

و بەهەشتی نەبڕاوەتـان بـە قسـمەت بـووەو، خەمباریـش نیـن، چونکـە دەزانـن بـە هـۆی ئـەو ژیانـە دنیاییـەوە، کـە گوزەراندووتانـە ئـەو بەهەشـتەتان دەسـتکەوتوە، واتـە: خـەم و پـەژارە داناگـرن بـۆ دنیـا، بـۆ ژیانـی دنیـا کـە تێپەڕیـوە، بەڵکو دڵخۆشـن کـە ژیانـی دنیایەکەتـان بـە شـێوەیەك گوزەرانـدوە، کـە ڕەزامەندیـی خـواو بەهەشـتی پـێ وەردەگـرن.

﴿ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِـَٔايَٰتِنَا وَكَانُواْ مُسۡلِمِينَ ﴾، ئەوانـەی بڕوایـان هێنابـوو، ملکـەچ بـوون، بڕوایـان هێنابـوو بـە هەمـوو ئـەو شـتانەی پێویسـت بـوو بڕوایـان پـێ بهێـنرێ، ملکەچیـش بـوون بـۆ خـوا ﷻ و، بـۆ شـەریعەتی خـوا، واتـە: ئەوانـەی لـە دنیـادا، هـەم ئەهلـی ئیـمان بـوون، هـەم ئەهلـی ئیسـلام بـوون، ئەهلـی ئیـمان بـوون بـە عەقـڵ و دڵ و دەروونیـان و، ئەهلـی ئیسـلام بـوون بـە ڕواڵـەت و جەسـتەیان، هـەم خوایـان بـە ڕاسـت دەزانـی، هـەم ئەوپـەڕی خۆشویسـتن و بـە بەرزگرتـن و، بـە مەزنگرتـن و، پشـت پـێ بەسـتن و، ملکـەچ کردنیـان بۆ خـوا هەبـوو، هەروەها ئەوپـەڕی ڕێزو خۆشەویسـتیی لـە دوایـی خـوای پـەروەردگار، بـۆ پێغەمبـەری خوایـان ﷺ هەبـوو و، ئەوپـەڕی پەسـندکردنیان بـۆ بەرنامـەی خـوا هەبـوو، کـە بـە پێغەمبـەری خاتەمـدا ناردوویەتـی، ئـەوە وەك ئیـمان، وەك ئیسـلامیش ئەوپـەڕی پابەندیـی و ملکەچییـان هەبـوو بـۆ خـواو، هـەم شـوێنکەوتنیان بـۆ پێغەمبـەری خـوا ﷺ و هـەم پەیڕەویـی کردنیـان لـە شـەریعەت و بەرنامـەی خـوا، ﴿ ٱدۡخُلُواْ ٱلۡجَنَّةَ أَنتُمۡ وَأَزۡوَٰجُكُمۡ ﴾، بچنـە بەهەشـتەوە، خۆتـان و هاوسـەرانتان، هەندێکیـان گوتوویانـە: (**أزواجُكُـم أي: أَصْنَافُكُـم أَو أَقْرَانُكُـم**)، هـاودەم و هاوڕازانتـان، بـەڵام زیاتـر وا پێدەچـێ مەبەسـتی هاوسـەران بـێ، خۆتـان و هاوسـەرانتان بچنـە بەهەشـتەوە، ﴿ تُحۡبَرُونَ ﴾، واتـە: دڵخـۆش دەکرێـن، یـان بەختـەوەر دەکرێـن، یـان گـەش و گـۆڵ و پـڕ نـازو نیعمـەت دەکرێـن، شـادمان دەبـن بـە شـێوەیەك، کـە شـوێنەواری ئـەو نـازو نیعمەتـەی پێتـان دراوە، لەسـەر دەم و چاوتـان دەردەکـەوێ.

﴿ يُطَافُ عَلَيۡهِم بِصِحَافٖ مِّن ذَهَبٖ ﴾، قاپە لە زێڕ دروسـتکراوەکانیان بەسـەرەوە دەگێڕدرێـن، ﴿ وَأَكۡوَابٖ ﴾، هەروەهـا کـووپ و پەرداخـە لـە زێـڕ دروسـتکراوەکانیان،

بەسەرەوە دەگێڕدرێن، ئنجا بێگومان قاپ و دەفرەکانیان کە بەسەرەوە دەگێڕدرێن، هەروەها پەرداخ و کووپەکانیان کە بەسەرەوە دەگێڕدرێن، خاڵیی نین، لە دنیاشدا کەس قاپی بە تاڵ بەسەر میوانەوە ناگێڕێ، پەرداخی بە تاڵ بەسەر میوانەوە ناگێڕێ، چ جای لە بەهەشتی خوادا، کەواتە: قاپی زێڕی پڕ لە خواردەمەنی و، پەرداخی زێڕی پڕ لە خواردنەوە، کە هەر خوا ﷻ دەزانێ، ئەو خواردنانەو ئەو خواردنەوانە چین و چۆنن؟ بێگومان نایابترین و چاکترین شتن، کە ئێمە ئێستا بۆمان وێنا ناکرێن، وەك خوا لە سوورەتی (**السَّجدة**)دا، دەفەرموێ: ﴿ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّآ أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَآءَۢ بِمَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ ﴿١٧﴾ ﴾، واتە: هیچ نەفسێك نازانێ، ئەوەی بۆیان پەنهانکراوە، لەوەی پێی دڵخۆش و دڵشاد دەبن، بە هۆی ئەوەوە کە کردوویانە، هیچ نەفسێك نازانێ، یانی: هەتا نەچیە بەهەشت، نازانی چی تێدایە، ئەوەی خوا ﷻ باسی دەکات، عەقڵی ئێمە هەر لەوەندە حاڵیی دەبێ، عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس (خوا لێیان ڕازی بێ) دەڵێ: ئەو نازو نیعمەتانەی خوا ﷻ باسیان دەکات لە قورئاندا، لەگەڵ ئەوانەی دنیا، تەنیا لە ناودا یەکدەگرنەوە، بەڵام لە نێوەڕۆکدا هەر خوا ﷻ دەزانێ، ئەو نازو نیعمەتانەی بەهەشت چۆنن، ئەو ئایەتەی سوورەتی (**السَّجدة**)ش، زۆرباش ئەو مەبەستە دەگەیەنێ، کە دەفەرموێ: ﴿ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّآ أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ ﴾، واتە: هیچ نەفسێك، هیچ کەسێك، نازانێ ئەوەی بۆیان پەنهانکراوە، لە شتێك کە هێندە پێ دڵخۆش دەبن، فرمێسکی شادییان بۆی دێ و ئەوپەڕی جێی دڵخۆشییە، لێرەش دەفەرموێ: بچنە بەهەشتەوە، خۆتان و هاوسەرانتان: ﴿ تُحْبَرُونَ ﴾، لەوێدا شادمان و بەختەوەر دەکرێن.

﴿ يُطَافُ عَلَيْهِم بِصِحَافٍ مِّن ذَهَبٍ وَأَكْوَابٍ ﴾، قاپە لە زێڕ دروستکراوەکانیان بەسەرەوە دەگێڕرێن، یانی: خۆراکی نێو قاپە لە زێڕ دروستکراوەکان، ﴿ وَأَكْوَابٍ ﴾، هەروەها خواردنەوە لە نێو کووپە زێڕینەکاندا، ﴿ وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ ٱلْأَنفُسُ وَتَلَذُّ ٱلْأَعْيُنُ ﴾، لەو بەهەشتەدا هەیە هەرچی نەفسەکان دەیخوازن و،

هەرچی چاوەکان چێژی لێ وەردەگرن، لێرەدا خوا ﷻ یەك تەعبیری بەکارهێناوە، پێویست بە هیچ شتێکی دیکە ناکات، بەکاربهێنرێ بۆ وەسفی بەهەشت: هەرچی نەفس بیخوازێ و هەرچی چاو لەززەتی لێ بکات، لێیەتی ﴿ وَأَنتُمۡ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴾، ئێوە لەوێشدا، بەهەمیشەیی دەمێننەوەو هەر ماو دەبن.

﴿ وَتِلۡكَ ٱلۡجَنَّةُ ٱلَّتِيٓ أُورِثۡتُمُوهَا بِمَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ﴾، ئەو بەهەشتەی وەك میرات پێتان دراوە، بە هۆی ئەوەوە کە کردووتانە.

﴿ لَكُمۡ فِيهَا فَٰكِهَةٞ كَثِيرَةٞ مِّنۡهَا تَأۡكُلُونَ ﴾، بۆ ئێوە لەوێدا میوەی زۆر هەیە لێی دەخۆن، واتە: میوەی زۆرو جۆراو جۆر.

شایانی باسە: خوا ﷻ بۆ نازو نیعمەتی بەهەشت، زۆر باسی میوە دەکات، چونکە میوە بەزۆریی بۆ لەززەت دەخورێ، بۆ لابردنی برسیەتیی و تینوێتیی و میوە ناخورێ، بەڵکو تەنیا بۆ لەززەت و خۆشیی و چێژوەرگرتن دەخورێ، بۆیە عادەتی خەڵك وایە، یان پێش نان خواردن میوە دەخوات، یان دوای نانخواردن، نەك بۆ ئەوەی ئازاری برسیەتیی پێ لابەرێ، مەگەر کەسێك خواردنی دەست نەکەوێ، پەنا بەرێتە بەر میوە، ئەگەرنا کەسێ خواردنی لەبەردەستدا بێ، بۆ لابردنی برسیەتیی، خواردن دەخوات، نەك میوە، ئنجا خوا ﷻ بۆیە بە زۆریی باسی میوە دەکات، چونکە خواردن و خۆراکی بەهەشت، بۆ لابردنی برسیەتیی نیە، بەڵکو تەنیا بۆ لەززەت و چێژ وەرگرتنە.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

ئاخیر زەمان کت و پڕ دێ، بێ ئەوەی خەڵك هەست بکات و، لەو ڕۆژەشدا سەرجەم ئەوانەی لە دنیادا دۆست و خۆشەویستی یەکدی بوون، دەبن بە دوژمن و ناحەزی یەکدی، جگە لە پارێزکاران:

خوا ﷻ دەفەرموآ: ﴿ هَلۡ يَنظُرُونَ إِلَّا ٱلسَّاعَةَ أَن تَأۡتِيَهُم بَغۡتَةٗ وَهُمۡ لَا يَشۡعُرُونَ ٦٦ ٱلۡأَخِلَّآءُ يَوۡمَئِذِۭ بَعۡضُهُمۡ لِبَعۡضٍ عَدُوٌّ إِلَّا ٱلۡمُتَّقِينَ ٦٧ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە، لە پێنج بڕگەدا:

١)- ﴿ هَلۡ يَنظُرُونَ إِلَّا ٱلسَّاعَةَ ﴾، ئایا جگە لە کاتەکە (ساعة)، چاوەڕێی چی دیکە دەکەن؟ ئایا تەنیا چاوەڕێی کاتەکە (ساعة) ناکەن؟ لێرەدا (هَل) بۆ پرسیارکردنی نکووڵییلێکردنە، واتە: جگە لە هاتنی ئاخیر زەمان، چاوەڕێی هیچی دیکە ناکەن، وشەی: (یَنظُرُون)، یانی: (یَنتَظِرُون)، چاوەڕێ دەکەن، (أي: لا یَنتَظِرُونَ إلاَّ حُلُولَ السَّاعة)، جگە لە هاتنی (سَّاعة) ئاخیر زەمان، چاوەڕێی هیچی دیکە ناکەن، واتە: سەرەنجام ئەم ژیانە دنیاییە هەر (سَّاعة)ی بە دوادا دێ.

ئنجا هەم ژیانی دنیای هەر کام لە مرۆڤەکان، ئەو کاتەی بەدوادا دێ، کە ژیانە دنیاییەکەی کۆتایی پێ دێ، وەك گوتراوە: (مَن مَاتَ فَقَدْ قَامَت قِیَامَتُهُ)، هەر کەسێك مرد، قیامەتی ئەو هاتوە، هەم ژیانی کۆی مرۆڤەکان لەسەر زەوی، سەرەنجامەکەی هەر ئەوەیە ئاخیر زەمان بێ و، ئەم ژیانە دنیاییە بپێچرێتەوەو، قۆناغێکی دیکە بێتە پێش.

پێغەمبەری خواش ﷺ وشەی (ساعة)ی بەکارهێناوە، بۆ مردنی جیلێك لە بەشەر، وەك لە فەرموودەی صەحیحدا هاتوە:

{عَنْ أَنَسٍ ﷺ، أَنَّ أَعْرَابِيًّا سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، عَنْ قِيَامِ السَّاعَةِ؟ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ: «مَا أَعْدَدْتَ لَهَا؟» قَالَ: لَا، إِلَّا أَنِّي أُحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، قَالَ: «الْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ» ثُمَّ قَالَ: «أَيْنَ السَّائِلُ عَنِ السَّاعَةِ؟» قَالَ: وَثَمَّ غُلَامٌ فَقَالَ: «إِنْ يَعِشْ هَذَا، فَلَنْ يَبْلُغَ الْهَرَمَ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ»} (أخرجه أحمد: ١٣٢٢٤، قال شعيب الأرنؤوط: حديث صحيح)، واتە: ئەنەس ﷺ دەڵێ: ئەعرابییەك پرسیاری لە پێغەمبەری خوا ﷺ کرد: دەربارەی ئاخیر زەمان، کەنگێ دێ؟ پێغەمبەر ﷺ پێی فەرمووی: چیت بۆ ئامادە کردوە؟ گوتی: هیچ، تەنها خواو پێغەمبەری خوام خۆشدەوێن، فەرمووی: مرۆڤ لە قیامەتدا لەگەڵ ئەو کەسەدایە کە خۆشیدەوێ، دوایی فەرمووی: کوا پرسیارکەر دەربارەی ئاخیر زەمان؟ (کابراش هات)، پێغەمبەر ﷺ تەماشای خەڵکەکەی کرد، کە وەستابوون، یەکێك کە لە هەموویان گەنجتر بوو فەرمووی: ئەگەر ئەم گەنجە، تەمەن بکات، پیر نابێ کە ئێوە (ساعة)تان دێ، واتە: تاکو گەنج پیر دەبێ، پیرەکان دەمرن.

ئنجا کەسێك ورد نەبێ و بە وردیی سەرنجی فەرمایشتەکانی پێغەمبەر ﷺ نەدات، لەوانەیە وای زانیبێ، کە پێغەمبەر ﷺ پێی وابووە، ئاخیر زەمان زوو دێ، تاکو ئەو گەنجە پیر دەبێ، ئاخیر زەمان دێ! بەڵام نەخێر، فەرموویەتی: (**حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ**)، یانی: (**ساعة**)ی ئێوە، ئاخیر زەمانی ئێوە، چونکە هەر کەسێك مرد، بۆ وی ئاخیر زەمانیەتی و، کۆتایی کاتەکەیەتی.

هەروەها لە فەرمایشتێکی دیکەدا لە صەحیحی بوخاریی دا هاتوە: {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، قَالَ: بَيْنَمَا النَّبِيُّ ﷺ فِي مَجْلِسٍ يُحَدِّثُ القَوْمَ، جَاءَهُ أَعْرَابِيٌّ فَقَالَ: مَتَى السَّاعَةُ؟ فَمَضَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُحَدِّثُ، فَقَالَ بَعْضُ القَوْمِ: سَمِعَ مَا قَالَ، فَكَرِهَ مَا قَالَ. وَقَالَ بَعْضُهُمْ: بَلْ لَمْ يَسْمَعْ، حَتَّى إِذَا قَضَى حَدِيثَهُ قَالَ: «أَيْنَ «أُرَاهُ» السَّائِلُ عَنِ السَّاعَةِ»

قَالَ: هَا أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: «فَإِذَا ضُيِّعَتِ الأَمَانَةُ فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ»، قَالَ: كَيْفَ إِضَاعَتُهَا؟ قَالَ: «إِذَا وُسِّدَ الأَمْرُ إِلَى غَيْرِ أَهْلِهِ فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ»} (**أخرجه البخاري: ٥٩**).

واتە: لە کاتێك دا پێغەمبەر ﷺ لە کۆڕێك دا بۆ خەڵکەکە دەدوا، ئەعرابییەك هاتە لای گوتی: ئاخیر زەمان کەیە؟ پێغەمبەری خواش بەردەوام بوو قسەی دەکردن، هەندێك لە خەڵکەکە گوتیان: ئەوەی گوتی بیستی، بەڵام ئەوەی گوتی پێیناخۆش بوو، هەندێکیشیان گوتیان: بەڵکو نەیبیست، هەتا کاتێك قسەی تەواو کرد، فەرمووی -پێم وایە- کوا پرسیارکار لە بارەی ئاخیر زەمانەوە؟ گوتی: ئەوە منم ئەی پێغەمبەری خوا! فەرمووی: هەرکات سپاردە زایەکرا چاوەڕێی ئاخیر زەمان بکە، گوتی: چۆن زایە دەکرێ؟ فەرمووی: هەر کات سپاردە بە کەسی ناشایست سپێررا، چاوەڕێی کاتی کۆتایی (ئەو کارە) بکە.

کەواتە: وشەی (**ساعة**) لێرەدا مەرج نیە مەبەست پێی (**السَّاعة الكُبرى**) بێ، واتە: ئاخیر زەمانی گەورە کە بەسەر هەموو گۆی زەوی دادێ، بەڵکو دەگونجێ مەبەست پێی: (**السَّاعة الصُغرى**) بێ، (**ساعة**)ی گچکە، ئاخیر زەمانی هەر کامێك لە مرۆڤەکان، یاخود هەر جیلێك لەو مرۆڤانە، کە هەروەك لە فەرمایشتەکەی پێغەمبەردا ﷺ هاتوە، کە فەرمووی: {**إِنْ يَعِشْ هَذَا فَلَنْ يَبْلُغَ الْهَرَمَ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ**} (**أخرجه أحمد: ١٣٢٢٤، قال شعيب الأرنؤوط: حديث صحيح**)، واتە: ئەگەر ئەمە، ئەم گەنجە بژی و تەمەن بکات، ناگاتە قۆناغی پیریی، کە ئاخیر زەمانی ئێوە دێ، واتە: تاکو گەنج پیر دەبێ، پیرەکان دەمرن.

٢)- ﴿أَن تَأْتِيَهُم بَغْتَةً﴾، (ئایا جگە لە ئاخیر زەمان چاوەڕێی چی دەکەن؟)، کە کت و پڕ بۆیان بێ، (**بَغتَةً أي: فَجأَةً**)، (**بَغتة: وَهِيَ حصُولُ الشَّيءِ مِنْ غَيرِ تَوَقُّعٍ**)، (**بغتة**) پەیدابوونی شتێکە، بێ ئەوەی چاوەڕوانیی کرابێ.

٣)- ﴿وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾، لە حاڵێك دا ئەوان هەست ناکەن، بەبێ ئەوەی هەست بکەن، (**الشُّعُورُ: العِلْمُ بِحصُولِ الشَّيءِ الحَاصِلِ**)، (**شعور**): بریتیە لە زانیاریی هەبوون بە

شتێك كە هەبێ، بەڵام تۆ هەستی پێ بكەی، هەندێكیش گوتوویانە: (**شعُورٌ**) بریتیە لە: (**إدْرَاكُ الشَّيءِ بِالحَوَاسّ**)، زانینە بە هەستەوەرەكان، یان دەنگی ببیستی، یان ببینی، یان تامی بكەی، یان بۆنی بكەی، یان دەستی لێ بدەی.

لە سوورەتی (**یٓس**)یش دا خوای بەرزی مەزن هەمان ڕاستیی دەفەرموێ: ﴿ مَا يَنظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَٰحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ ﴿٤٩﴾ ﴾، چاوەڕێی هیچ ناكەن، جگە لە هاڕژنێكی گەورە، [چریكەو دەنگێكی گەورە]، دەیانگرێ، لە حاڵێكدا ئەوان خەریكی مشت و مڕن، واتە: خەریكی مامەڵەو كڕین و فرۆشتن و كاری دنیایی خۆیانن، وەك ئێمە لەو بارەوە، لە تەفسیری سوورەتی (**الأعراف**) دا كە پێشتر هێنامان، كورتە باسێكمان كردووەو چەند فەرمایشتێكی پێغەمبەرمان ﷺ هێناون، باسی ئەوە دەكەن كە ئاخیر زەمان لە كاتێكدا دێ، خەڵك لە گەرمەی ئیش و كارو، كڕین و فرۆشتن و، هەڵسوكەوتی دنیا دان.

٤)- ﴿ ٱلْأَخِلَّآءُ يَوْمَئِذٍۭ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا ٱلْمُتَّقِينَ ﴾، لەو ڕۆژەدا ئەوانەی پێكەوە دۆست و خۆشەویست بوون، هەموویان لێك دەبنە دوژمن، جگە لە پارێزكاران، (**الأخِلاء: جَمعُ خَليل، وَهوَ الصّاحِبُ المُلازم، الذي تَخَلَّلَ حُبُّهُ القَلبَ**)، (**أخِلَّاء**) كۆی (**خَلیل**)ە، كە بریتیە لە كەسێك هەمیشە لەگەڵ مرۆڤدا بێ، یاخود كەسێك كە خۆشەویستییەكەی تێكەڵ بە دڵ و دەروونی بەرانبەرەكەی بووبێ.

﴿ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ﴾، (**العَدُوّ: المُبغِض**)، (**عدوّ**) كەسێك ڕقی لە كەسێك هەڵسێ، (**الأخِلَّاء**) (أل)ی ناساندنەكەی بۆ (**جِنس**)ە، واتە: كۆی ئەوانەی دۆست و خۆشەویستن، لەو ڕۆژەدا لێك دەبنە دوژمن و ناحەز.

٥)- ﴿ إِلَّا ٱلْمُتَّقِينَ ﴾، جگە لە پارێزكاران، لەبەر ئەوەی پارێزكاران لەبەر خوا ﷻ یەكدییان خۆشویستوەو، لەسەر ڕێیەكی ڕاست و دروست بوون، هەندێكیش گوتوویانە: وشەی (**خَلیل: مَنْ يَرْفَعَ خُلَّةَ صَاحِبِهِ وَحَاجَتَهُ**)، (**خلیل**) كەسێكە پێویستیی و ئاتاجیی هاوەڵەكەی لابەرێ، واتە: هاوكاری بێ، دیارە هۆكاری لێك بوونە دوژمنی بێبڕواو

تاوانبارانیش، سەرەنجامی شوومیانە کە لە دوارۆژدا دەیبینن و، هی پارێزکارانیش سەرەنجامی خێریانە، کە لەوێش دۆستایەتیی و خۆشەویستییەکەیان هەر بەردەوامە.

لەو بارەوەش ئەم سێ دەقەی سوننەت دێنین:

١- {عَنْ مُعَاذٍ ﷺ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: قَالَ اللهُ تَعَالَى: «وَجَبَتْ مَحَبَّتِي لِلْمُتَحَابِّينَ فِيَّ، وَالْمُتَجَالِسِينَ فِيَّ، وَالْمُتَزَاوِرِينَ فِيَّ، وَالْمُتَبَاذِلِينَ فِيَّ»} (أخرجه أحمد: ٢٢٠٣٠، تعليق شعيب الأرنؤوط: حديث صحيح رجاله ثقات رجال الشيخين غير إسحاق بن عيسى فمن رجال مسلم).

واتە: موعاز ﷺ، دەڵێ: گوێم لە پێغەمبەری خوا ﷺ بوو دەیفەرموو: خوای بەرز فەرموویەتی، خۆشەویستیی من پێویست بووە، بۆ ئەوانەی لە پێناوی مندا یەکدییان خۆش دەوێ و، بۆ ئەوانەی لە پێناوی مندا پێکەوە دادەنیشن و، بۆ ئەوانەی لە پێناوی مندا سەردان و هاموشۆی یەکدی دەکەن و، بۆ ئەوانەی لە پێناوی مندا چاوپۆشیی لە یەك دەکەن.

٢- پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: **{لَوْ أَنَّ رَجُلَيْنِ تَحَابَّا فِي اللهِ، أَحَدُهُمَا فِي المَشْرِقِ، وَالأَخَرُ فِي المَغْرِبِ، لَجَمَعَ اللهُ تَعَالى بَيْنَهُمَا يَوْمَ القِيَامَة، يَقُولُ: هَذَا الَّذِي أَحْبَبْتَهُ فِيَّ} (أخرجه إبنُ عَساكِر، وابن كثير: ج٤، ص١٣٥)!!**

واتە: ئەگەر دوو پیاو یەکدییان خۆش بوێ لە پێناوی خوادا، یەکیان لە ڕۆژهەڵات بێ، یەکیان لە ڕۆژئاوا بێ، خوای بەرز لە ڕۆژی قیامەتدا، پێکەوە کۆیان دەکاتەوەو دەفەرموێ: ئا ئەوە بوو لە پێناوی مندا خۆشت دەویست، بە هەر کامێکیان وا دەفەرموێ.

٣- {عَنْ عَلِيٍّ ﷺ، قَالَ: أَعْجَزُ النَّاسِ مَنْ عَجَزَ عَنْ اكْتِسَابِ الإِخْوَانِ، وَأَعْجَزُ مِنْهُ مَنْ ضَيَّعَ مَنْ كَسَبَ مِنْهُم} (الأساس فِي التَّفْسير: ج٩، ص٥١٧٣). واتە: عەلی (خوا لێی ڕازی بێ) دەڵێ: دەستە پاچەترین کەس ئەوەیە، نەتوانێ برایان پەیدا بکات، لەویش دەستە پاچەتر

ئەوەیە، ئەوانەی پەیدای کردوون لە دەستیان بدات، واتە: نەتوانێ پارێزگاریی لە دۆست و ڕەفیقەکانی خۆی بکات.

خـوا بـە لوتـف و کەرەمـی خـۆی ئێمـە لـەو کەسانە بگێـڕێ، کـە لـە پێنـاوی خـوادا خەڵکیـان خـۆش دەوێ و، ڕێزیـان لـێ دەگـرن و، وابیـن هـەق و مافەکانـی برایەتییـش بدەیـن، کـە برایەتییـان لەگەڵـدا دەکەیـن، خـوا ﷻ لـەو کەسـانەمان بگێـڕێ، لەگـەڵ هیـچ کەسـێکدا دۆسـتایەتیی و نیزیکـی نەکەیـن، کـە لـە ڕۆژی دواییـدا لێـی پەشـێمان بیـن و، لـە دنیـادا بۆمـان ببـێ بـە مایـەی مەینەتیـی و دوورکەوتنـەوە لـە ئیسـلام، بێگومـان پێشـینانی خۆمـان دەڵێـن: پـارە دینـدەرەو دینبـەرە، بـەڵام برادەریـش دینـدەرەو دینبـەرە، بەهـۆی ڕەفیقـی باشـەوە، مـرۆڤ دەگونجـێ بـەرەو ڕاسـتە شـەقامی خـوا بچێـت و، زۆر بەهرەمەنـد بـێ، هـەروەك بەهـۆی دۆسـت و هاوەڵـی خراپیشـەوە دەگونجـێ مـرۆڤ، تووشـی زیـان و زەرەری گـەورە ببـێ، ئـەوەش فەرمایشـتی پێغەمبـەرە ﷺ کـە دەفەرمـوێ[1]: وێنـەی هـاوەڵ و دۆسـت و بـرادەری چـاك و هـاوەڵ و دۆسـت و بـرادەری خـراپ، وەك عەتـر فـرۆش و کورەچیـی وایـە، دوایـی لـە درێـژەی فەرموودەکـەدا دەفەرمـوێ: کابـرای عەتـر فـرۆش، یـان لێـی دەکڕیـی، یـان دەتداتـێ، یـان بۆنـی خۆشـت بـۆ دێ، بـەڵام بابـای ئاسـنگەرو کورەچیـی، یـان بەرگـت دەسـووتێنێ، بـە پریشـکی ئاگـر، یـان بۆنـی ناخۆشـت بـۆ دێ و، بـە دەنگـی تەقـە تـەق جـاڕس دەبـی.

(١) أخرجه البخاري: (٥٥٣٤)، ومسلم: (٢٦٢٨).

مەسەلەی دووەم:

بانگکردنی خوا بۆ بەندە پارێزکارەکانی، کە لەو ڕۆژە (ڕۆژی دوایی)دا، ترس و خەم و پەژارەیان نیەو، فەرمان پێکردنیان بە چوونە بەهەشتەوە، کە تێیدا شادمان دەبن و، هەرچی ئارەزووی بکەن و، چاویان چێژ لە دیتنی بکات هەیانەو، ئەو بەهەشتەش خەڵاتی خوایە لەسەر کردەوەکانیان، پێیان دەدرێ و هەرچی جۆری میوەیە تێیدایە:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿يَٰعِبَادِ لَا خَوۡفٌ عَلَيۡكُمُ ٱلۡيَوۡمَ وَلَآ أَنتُمۡ تَحۡزَنُونَ ﴿٦٨﴾ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِـَٔايَٰتِنَا وَكَانُواْ مُسۡلِمِينَ ﴿٦٩﴾ ٱدۡخُلُواْ ٱلۡجَنَّةَ أَنتُمۡ وَأَزۡوَٰجُكُمۡ تُحۡبَرُونَ ﴿٧٠﴾ يُطَافُ عَلَيۡهِم بِصِحَافٖ مِّن ذَهَبٖ وَأَكۡوَابٖۖ وَفِيهَا مَا تَشۡتَهِيهِ ٱلۡأَنفُسُ وَتَلَذُّ ٱلۡأَعۡيُنُۖ وَأَنتُمۡ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٧١﴾ وَتِلۡكَ ٱلۡجَنَّةُ ٱلَّتِيٓ أُورِثۡتُمُوهَا بِمَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ﴿٧٢﴾ لَكُمۡ فِيهَا فَٰكِهَةٞ كَثِيرَةٞ مِّنۡهَا تَأۡكُلُونَ ﴿٧٣﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە هەشت بڕگەدا:

١)- ﴿يَٰعِبَادِ لَا خَوۡفٌ عَلَيۡكُمُ ٱلۡيَوۡمَ وَلَآ أَنتُمۡ تَحۡزَنُونَ﴾، ئەی بەندەکانم! ئەمڕۆ نەترستان لەسەرەو نەخەمبار دەبن.

﴿يَٰعِبَادِ﴾، هەم بە ژێر (كَسْر) خوێنراوەتەوە (يا عبادِ)، هەم بە (ي)، (يا عِبادي).

(الطبري) لە قەتادەوە ئەم گێڕدراوەیە دێنێ، دەڵێ: (عَنْ قَتَادَةَ قَالَ: ثَنَا الْمُعْتَمِرُ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ سَمِعْتُ أَنَّ « النَّاسَ حِينَ يُبْعَثُونَ لَيْسَ مِنْهُمْ أَحَدٌ إِلَّا فَزِعَ، فَيُنَادِي مُنَادٍ: يَا عِبَادَ اللَّهِ! لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ، فَيَرْجُوهَا النَّاسُ كُلُّهُمْ قَالَ: فَيَتْبَعُهَا {الَّذِينَ آمَنُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا مُسْلِمِينَ}الزخرف: ٦٩، قَالَ: فَيَيْأَسُ النَّاسُ مِنْهَا غَيْرَ الْمُسْلِمِينَ)[1].

---

(١) جامع البيان: ٣١٠٢١.

قەتـادە دەڵـێ: موعتەمیـر لـە بابیـەوە بـۆی بـاس کردوویـن، گوتوویەتـی: گـوێ بیسـت بـووم خەڵـك کـە لـە ڕۆژی دواییـدا زینـدوو دەکرێنـەوە، هیـچ کامیـان نیـە دانەچڵەکـێ و، بانگکەرێـك بانـگ دەکات، ئـەی بەندەکانـی خـوا!، نـە ترسـتان لەسـەرەو، نـە خـەم و پـەژارە دادەگـرن، ئنجـا هەمـوو خەڵـك بـە ئومێـدن، کـە ئـەو موژدەیـان بـۆ بێتـە دی، بـەڵام لـە دوایـی دا: (الَّذِيـنَ آمَنُـوا بِآيَاتِنَـا وَكَانُـوا مُسْـلِمِينَ)، ئەوانـەی بڕوایـان هێنابـوو و ملکەچیـش بـوون، شـوێنی دەکـەون، ئیـدی بێجگـە لـە مسـوڵمانان، ئەوانـی دیکـە بـێ ئومێـد دەبـن، دەزانـن کـە ئـەو مـوژدەدان و دڵنیـا کردنەوەیـە، بـە نەمانـی تـرس و خـەم و پـەژارە، تایبەتـە بـە ئەهلـی ئیـمان و ملکەچانـەوە بـۆ خـوا ﷻ.

٢)- ﴿ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِـَٔايَٰتِنَا وَكَانُواْ مُسۡلِمِينَ ﴾، ئەوانەی بڕوایان بە ئایەتەکانی ئێمە هێناوەو، ملکەچیش بوون، ئایەتەکان (آيات) وەك زۆر شوێنی دیکەی قورئان، لێرەش دەگونجێ مەبەست پێی ڕستەکانی فەرمایشتی خوا بێ، دەشگونجێ مەبەست پێی نیشانەکانی خوا ﷻ بێ، کە لە بوونەوەرو دەوروبەردا دایناون، دەشگونجێ مەبەست پێی موعجیزەکانی خوا ﷻ بێ، کە بە پێغەمبەرانی داون، هەموویان گونجاون، بەڵام زیاتر وا پێدەچێ، مەبەست پێی ڕستەو بڕگەکانی فەرمایشتی خوا بێ.

﴿ وَكَانُواْ مُسۡلِمِينَ ﴾، هەروەهـا ئـەوان ملکەچیـش بـوون، وشـەی (مُسـلِم) لـە ئەسـڵدا واتـە ملکـەچ بـۆ خـوا، دوایـی وەك زاراوەیەکـی عورفیـی، کـراوە بـە نـاو بـۆ شـوێنکەوتووانی پێغەمبـەری خاتـەم موحەممـەد ﷺ.

(الطَّـبَري) لـە تەفسـیری ئـەو دوو ئایەتـەدا دەڵـێ: (وَفِي هَـذَا الـكَلَامِ مَحْـذُوفٌ اسْـتُغْنِي عنـه بِدَلَالَـةِ مَـا ذُكِـرَ عَلَيْـهِ، وَمَعْنَـى الـكَلَامِ: ﴿ ٱلۡأَخِلَّآءُ يَوۡمَئِذِۭ بَعۡضُهُمۡ لِبَعۡضٍ عَدُوٌّ إِلَّا ٱلۡمُتَّقِينَ ﴾، فَإِنَّـهُ يُقَـالُ لَهُـمْ: ﴿ يَٰعِبَادِ لَا خَوۡفٌ عَلَيۡكُمُ ٱلۡيَوۡمَ وَلَآ أَنتُمۡ تَحۡزَنُونَ ٦٨ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِـَٔايَٰتِنَا وَكَانُواْ مُسۡلِمِينَ ﴾).

واتـە: لـەم فەرمایشـتەدا قرتێندراوێـك هەیـە، کـە بـە پێویسـت نەزانـراوە بـاس بکـرێ و، ئـەوەی بـاس کـراوە دەیگەیەنـێ، واتـای قسـەکەش ئاوایـە: دۆسـت و

خۆشەویستان، لەو ڕۆژەدا هەموویان لێك دەبنە دوژمن، (كە لە ئایەتی پێشێ دا هاتوە)، جگە لە پارێزكاران، ئەوان پێیان دەگوترێ: ئەی بەندەكانم! ئەمڕۆ نە ترستان لەسەرەو، نە خەم و پەژارەش دادەگرن، ئەوانەن كە بڕوایان بە ئایەتەكانی ئێمە هێنابوو، ملكەچیش بوون بۆ خوا.

شایانی باسە: هەم لێرەدا، هەم لە چەند شوێنێكی دیكەی قورئاندا، خوا ﷻ بۆ ئیمانداران و، بۆ مسوڵمانان ئەم تەعبیرەی بەكارهێناوە، بۆ نموونە لە سوورەتی (**یُونُس**)دا دەفەرموێ: ﴿أَلَآ إِنَّ أَوۡلِيَآءَ ٱللَّهِ لَا خَوۡفٌ عَلَيۡهِمۡ وَلَا هُمۡ يَحۡزَنُونَ ٦٢﴾، هەروەها لە سوورەتی (**فُصِّلَت**)دا دەفەرموێ: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ قَالُواْ رَبُّنَا ٱللَّهُ ثُمَّ ٱسۡتَقَٰمُواْ تَتَنَزَّلُ عَلَيۡهِمُ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ أَلَّا تَخَافُواْ وَلَا تَحۡزَنُواْ وَأَبۡشِرُواْ بِٱلۡجَنَّةِ ٱلَّتِي كُنتُمۡ تُوعَدُونَ ٣٠﴾، دیسان لە چەند شوێنێكی دیكەشدا هاتوە.

ئنجا كە دەفەرموێ: ﴿لَا خَوۡفٌ عَلَيۡكُمُ ٱلۡيَوۡمَ وَلَآ أَنتُمۡ تَحۡزَنُونَ﴾، (**خَوف**) كە بە كوردیی دەگوترێ: ترس، بریتیە لە هەراسان بوونی مرۆڤ، بە نسبەت داهاتووەوە، كە شتێكی بەسەر بێ و، شتێكی بێتە ڕێ، زیانی لێ بدات، واتە: (**تَوَقُّعُ مَكْروهٍ فِي المُستَقبَل**)، شتێك كە ناپەسند بێ و، نا خۆشویستراو بێ، یاخود زیان و ناڕەحەتییەك بێ لە داهاتوودا چاوەڕێی بكات، ئەوە ترسە، یاخود لە دەستدانی بەرژەوەندییەك و، لە دەستدانی خۆشییەك و، ترس بە هۆی ئەوەوەیە، یان ناخۆشییەكت بەسەربێ، یان خۆشییەكت لەدەست بچێ.

بەڵام (**حُزن**): دڵتەنگیی و خەمباریی و، پەژارە، زیاتر پەیوەندیی بە ڕابردووەوە هەیە، ئنجا ئەهلی ئیمان و ئەهلی ئیسلام و دۆستانی خوا، نە بۆ داهاتوو ترس و هەراسانییان هەیە، نە بۆ ڕابردوو خەم و پەژارەو دڵتەنگییان هەیە.

هەر كام لە هەراسان بوون بە نسبەت داهاتووەوەو، ئنجا چ بەهۆی ئەوەوە كە مەترسییت هەبێ، خێرێكت لە دەست بچێ، یاخود زیان و خراپەیەكت

تووش بێ، هەروەها دڵتەنگ بوون و پەژارە داربوون بە نسبەت ڕابردووەوە، دوو حاڵەتی دەروونیی نەرێنیی زۆر خراپن، پەکی مرۆڤ دەخەن، هەر کامێکیان بە جیاو بە تایبەت ئەگەر هەردووکیان کۆببنەوە، خراپتریش پەکی دەخەن.

بەڵام لاچوونی ئەو دوو حاڵەتە دەروونییە نەرێنییە لە مرۆڤ دا، مرۆڤ وا لێ دەکات زیاتر بتوانێ، تواناکانی خۆی، لە خێرو چاکەو مەصڵەحەتدا بەکاربێنێ، بێگومان بە هۆی ئیمانەوەش، ئینسان هەم بۆ ڕابردوو، هەست بە دڵ ئاسوودەیی دەکات، ئەوەی پەرێزی پاکە، بێ باکە، هەم بە نسبەت داهاتووشەوە، مرۆڤی بڕوادار بە هۆی پشت بە خوا بەستنی و، بە هۆی ڕوو لە خوا کردنی و، بە هۆی یەقینی کە خوایەك و، پەروەردگارێك و، خاوەنێك سەرپەرشتیی دەکات و، ئاگای لێیەتی، هەرچی هەراسانیی و بێزاریی و، مەترسیی هەیە، لە دڵ و دەروونیدا دەڕەوێتەوە.

٣)- ﴿ ٱدْخُلُوا۟ ٱلْجَنَّةَ أَنتُمْ وَأَزْوَٰجُكُمْ تُحْبَرُونَ ﴾، بچنە بەهەشتەوە، (خوا فەرمانیان پێ دەکات، لە ڕێی فریشتەکانەوە)، ئێوەو هاوسەرانتان، لەوێدا شادمان دەکرێن.

وشەی: ﴿ وَأَزْوَٰجُكُمْ ﴾، زۆربەیان وایان لێکداوەتەوە: هاوسەرانتان، بەڵام وشەی (**زَوْج**) وەك چۆن بە مانای هاوسەر دێ، بە مانای هەر کەسێکی دیکەش دێ، کە لەگەڵ مرۆڤدا هاودەم و هاوڕاز بێ، وەك لە سووڕەتی (**الصافات**)دا هاتووە: ﴿ ٱحْشُرُوا۟ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ وَأَزْوَٰجَهُمْ وَمَا كَانُوا۟ يَعْبُدُونَ ﴿٢٢﴾ مِن دُونِ ٱللَّهِ ...﴿٢٣﴾ ﴾، لەوێدا: ﴿ وَأَزْوَٰجَهُمْ ﴾، (**أي: وَأَصْنَافَهُم وَأَشْكَالَهُم وَأَمْثَالَهُم**)، یانی: جۆرەکانیان و شێوەکانیان و وێنەکانیان، چونکە مەرج نیە هەر کەسێك بێبڕوا بووبێ، خێزانەکەشی لەگەڵیدا بێبڕوا بووبێ، بۆ وێنە: فیرعەون، هەروەك مەرجیش نیە، هەر کەسێك بڕوادار بووبێ، هاوسەرەکەشی لەگەڵیدا بڕوادار بووبێ، وەك: نووح و لووط ﵉، ئنجا لەوێ بە پێی سیاق دەزانرێ کە: ﴿ ٱحْشُرُوا۟ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ وَأَزْوَٰجَهُمْ ﴾، (**أي: وَأَمْثَالَهُم**)، واتە: ئەوانەی کە وەك ئەوان بوون و شێوەیان بوون.

بەڵام لێرەدا زیاتر وا پێدەچێ، مەبەست لە: ﴿وَأَزۡوَٰجُهُمۡ﴾، واتە: هاوسەرانتان، کە هاوژینتان بوون، ئنجا ئەگەر دوێنراوەکان پیاوان بن، واتە: ژنەکانتان و، ئەگەر دوێنراوەکان ئافرەتان بن، واتە: مێردەکانتان.

(**تُحبَرون أي: تُنعَمُون**)، واتە:

أ- بەهرەمەند دەکرێن و دەکرێن بە خاوەن نیعمەت.

ب- یاخود (**تُسَرُّون**)، واتە: دڵخۆش و شادمان دەکرێن.

ج- یاخود: (**تَفْرَحون**)، واتە: شادمان و دڵخۆش دەبن، (**تُحبَرون: مَبنيٌّ لِلمَجهولِ مضارِع: حُبِرَ، مِن حَبَرَهُ إذا سَرَّهُ، وَالحَبرُ: مَصدَرُ، الإسمُ: الحبور**)، (**تُحْبَرون**)، واتە: شادمان و دڵخۆش دەکرێن، یاخود خاوەن نیعمەت دەکرێن، بەهرەمەند دەکرێن، بکەر نادیار (**مَجهولُ الفاعِل**)ەو (**مُضارِع**)ی (**حُبِر**)ەیە، واتە: دڵخۆش کرا، (**حَبَرَهُ أي: سَرَّهُ**)، واتە: دڵخۆشی کرد، (**حَبْر**) چاوگە، واتە: دڵخۆشبوون و شادمانبوون، ناوەکەش بریتیە لە (**حبور**)، واتە: دڵخۆشیی و شادمانیی.

زانایان بۆ شیکردنەوەی ئەم وشەیە، زۆریان قسە کردوە، بە زۆر تەعبیر، بۆ وێنە:

(**الشنقيطي**) لە (**أضواء البيان**)ەکەیدا[1]، دەڵێ: (**تُكرَمُونَ بِأعظَمِ أنواعِ الإكرامِ وَأتَمِّها**)، واتە: ڕێزتان لێدەگیرێ، بە مەزنترین جۆرەکانی ڕێزلێگرتن و تەواوترینی، بەڵام گومانی تێدانیە، کە (**حُبور**) بە مانای دڵخۆشیی و شادمانیی دێ، ئنجا مرۆڤ دیارە بە چی شادمان و دڵخۆش دەبێ؟ بە نازو نیعمەت و، بە خۆشیی و چاکە، کەواتە: ئەو دووانە، دڵخۆش بوون و شادمان بوون، لەگەڵ خاوەن نیعمەت بوون، دوو شتی ئاوێتەو تێکهەڵکێشن و هەر کەسێك خاوەن نیعمەت بێ، دڵخۆش دەبێ و، هەر کەسێك دڵخۆش و شادمان بێ لە ڕۆژی دوایی دا، دیارە لە بەهەشت دایەو، خاوەن نازو نیعمەتە.

---

(١) ج٧، ص١٤٣.

٤)- ﴿ يُطَافُ عَلَيۡهِم بِصِحَافٖ مِّن ذَهَبٖ وَأَكۡوَابٖ ﴾، {ئنجا خوا ﷻ هەندێك لە نازو نیعمەتەكان باس دەكات}: بەسەریانەوە دەگێڕدرێ، بە قاپە زێڕینەكان و پەرداخە زێڕینەكان، (**صِحَاف**) كۆی (**صَحْفَة**)یە، كە بریتیە لە دەفرێكی بازنەیی، زارەكەی فراوانە، لای خوارەوەی وەك شێوەی تۆپ، یاخود شێوەیەكی خڕ كۆتایی دێ، بە كوردیی دەڵێن: قاپ، دەفر، بەكاردەهێنرێ بۆ خواردن تێكردن، یان بۆ بۆ میوە تێكردن، (**كوب**)یش كە بە (**أكواب**) كۆ دەبێتەوە، (**إنَاءٌ لِلشَّرَابِ وَهُوَ أَصْغَرُ مِنَ الإِبْرِيقِ**)، دەفرێكە بۆ خواردنەوە بەكاردەهێنرێ، كە لە سوڕاحیی گچكەترە، (**إبريق**) واتە: مەسینە، یاخود سوڕاحیی.

ئنجا كە بە قاپە زێڕینەكان و پەرداخە زێڕینەكانەوە، بەسەریانەوە دەگەڕێن، وەك پێشتریش گوتوومانە، بێگومان قاپەكان خاڵیی نین، هەروەها پەرداخەكانیش خاڵیی نین، بەڵكو قاپەكان و دەفرەكان پڕن لە خواردن و خۆراكی بەلەززەت، یاخود میوە، پەرداخەكانیش پڕن لە جۆرە خواردنەوەی بە لەززەت، كە شێوەی ئەوەی لە بەهەشت دایە، لە دنیادا نیە.

٥)- ﴿ وَفِيهَا مَا تَشۡتَهِيهِ ٱلۡأَنفُسُ وَتَلَذُّ ٱلۡأَعۡيُنُ ﴾، لەو بەهەشتەدا هەیە، هەرچی نەفسەكان بیخوازن و چاوەكان چێژی لێوەربگرن.

پێشێ باسی بەهەشت كرا: ﴿ ٱدۡخُلُواْ ٱلۡجَنَّةَ ﴾، ئنجا دەفەرموێ: ﴿ وَفِيهَا ﴾، واتە: لەو بەهەشتەدا هەیە، ﴿ مَا تَشۡتَهِيهِ ٱلۡأَنفُسُ ﴾، هەرچی نەفسەكان بیخوازن و ئارەزووی بكەن، ئەم وشەیە، ﴿ مَا تَشۡتَهِيهِ ﴾، خوێندراویشەتەوە: (**مَا تَشْتَهِي**)، واتە: صیلەكەی لەگەڵ نەهێنراوەو هەریەك واتایان هەیە، هەرچی نەفسەكان بیخوازن و ئارەزووی بكەن، تێیدا هەیە لەو بەهەشتەدا.

﴿ وَتَلَذُّ ٱلۡأَعۡيُنُ ﴾، واتە: (**وَفيها مَا تَلَذُّ الأعيُن**)، هەروەها هەرچی چاوەكان لەززەتی لێ بكەن و چێژی لێ وەربگرن، (**أي: مَا تَلتَذُّ بِهِ الأَعْيُن، أي: بِرؤيَتِهِ**)، چاوەكان چێژ وەربگرن لە دیتنی، وەك لە سوورەتی (**البَقَرَة**)دا لە وەسفی

مانگایەکـەدا، خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: ﴿صَفۡرَآءُ فَاقِعٞ لَّوۡنُهَا تَسُرُّ ٱلنَّـٰظِرِينَ ﴿٦٩﴾﴾، زەردە ڕەنگەکـەی زۆر تۆخـە، بینـەران دڵخـۆش دەکات.

٦)- ﴿وَأَنتُمۡ فِيهَا خَٰلِدُونَ﴾، ئێوە لەوێدا هەمیشەیین، واتە: هەر ماون، دەمێننەوە.

(محمد الطاهر بن عاشور) لە تەفسیرەکەی خۆیدا[1] وشەی **(تَلَذُّ)** تۆزێك شی دەکاتەوە، لە ڕووی زمانەوانییەوە، دەڵێ:

(وتَلَذُّ مُضَارِعُ لَذَّ بِوَزْنِ عَلِمَ: إِذَا أَحَسَّ لَذَّةً، وَحَقُّ فِعْلِهِ أَنْ يَكُونَ قَاصِرًا فَيُعَدَّى إِلَى الشَّيْءِ الَّذِي بِهِ اللَّذَّةُ بِالْبَاءِ، فَيُقَالُ: لَذَّ بِهِ، وَكَثُرَ حَذْفُ الْبَاءِ وَإِيصَالُ الْفِعْلِ إِلَى الْمَجْرُورِ بِنَفْسِهِ، فَيَنْتَصِبُ عَلَى نَزْعِ الْخَافِضِ، وَكَثُرَ ذَلِكَ فِي الْكَلَامِ حَتَّى صَارَ الْفِعْلُ بِمَنْزِلَةِ الْمُتَعَدِّي فَقَالُوا: لَذَّهُ. وَمِنْهُ قَوْلُهُ هُنَا: وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ التَّقْدِيرُ، وَتَلَذُّهُ الْأَعْيُنُ. وَالضَّمِيرُ الْمَحْذُوفُ هُوَ رَابِطُ الصِّلَةِ بِالْمَوْصُولِ. وَلَذَّةُ الْأَعْيُنِ فِي رُؤْيَةِ الْأَشْكَالِ الْحَسَنَةِ وَالْأَلْوَانِ الَّتِي تَنْشَرِحُ لَهَا النَّفْسُ، فَلَذَّةُ الْأَعْيُنِ وَسِيلَةٌ لِلَذَّةِ النُّفُوسِ).

واتـە: وشـەی **(تَلَذُّ)** **(مُضَارِع)**ی **(لَذَّ)**یـە، لەسـەر کێشـی **(عَلِمَ)**، کەواتـە: **(لَذَّ)** لـە ئەصڵدا **(لَذِذَ)**یـە، دەگوتـرێ: **(لَذَّ)**، **(إذا أَحَسَّ لَذَّةً)**، ئەگـەر هەسـتی کـرد، بـە چێژێك، بـە تامێـك، کردارەکـەی دەبووایـە **(قاصِر)** بـێ و، پـاڵ بدرێتـە لای ئـەو شـتەی، کـە چێـژی لێوەردەگـرێ، بـە هـۆی پیتـی **(ب)**ەوە، بگوتـرێ، **(لَذَّ بِهِ)**، چێـژی لێوەرگـرت، بـەڵام لـە قسـەکردنێ دا، ئـەو (ب)یـە زۆر لابـراوەو یەکسـەر کردارەکـە، لکێـنراوە بـەو شـتەوە، کـە بـە هـۆی (ب)کـەوە مەجـڕوور بـووە، کـە ئـەو کاتـە دەگوتـرێ: **(يَنْتَصِبُ عَلَى نَزْعِ الْخَافِضِ)**، واتـە: ئـەو شـتەی مەجـڕووری کـردوە، لابـراوە، بۆیـە **(مَنصوب)** بـووە، ئەمـە لـە قسـاندا زۆر بـووە، هەتـا وای لێهاتـوە **(فِعل)**ی **(لَذَّة)**، کـە لـە ئەصڵدا **(قاصِر)**ەو بـەرکار ناخـوازێ بـۆ خـۆی، دەبـێ بەهـۆی پیتێکەوە بـەرکاری بدرێتـێ، وای لێهاتـوە وەك **(مُتَعَدِّي)** لێهاتـوە، کـە گوتوویانـە: **(لَذَّهُ)**، چێـژی لێوەرگـرت، {ئەصڵـی خـۆی دەبـێ بگوتـرێ: **(لَذَّ بِهِ)**، کـە لێرەدا خـوا ﷻ، ئـەو تەعبیـرەی بەکارهێنـاوە، بەو

---

(١) التحرير والتنوير: ج٢٥، ص:٢٥٥.

ئیعتیبـاره بـەکاری هێنـاوه، کـه (لَـذَّ) فیعلێکـی (مُتَعَدِّي)یـه}، کـه دەفەرمـوێ: (وَتَلَـذُّ **الأَعْيُن**) ئـەوەی کـه چـاوەکان چێـژی لـێ وەردەگـرن، واتـه: (**وَتلتَـذُّ بـهِ الأَعْـيُن**)، واتـه: چـاوەکان چێـژی لـێ وەردەگـرن، چێـژی چاوەکانیـش بـه دیتنـی شـێوە جوانـەکان و، ئـەو ڕەنگانەیـه کـه دڵـی مـرۆڤ لەگەڵیانـدا دەپشـکوێ، بـه تەئکیـد چێـژ وەرگرتنـی چاوەکانیـش، ئامڕازێکـه بـۆ چێـژ وەرگرتنـی نەفسـەکە.

٧)- ﴿ وَتِلْكَ ٱلْجَنَّةُ ٱلَّتِىٓ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾، ئەو بەهەشتەش، کە کراوە بە میراتی ئێوە، بە هۆی ئەوەوەیە کە ئەنجامتان دەدات، بە هۆی کردەوەکانتانەوەیە.

لێـرەدا خـوا ﷻ وشـەی: ﴿ أُورِثْتُمُوهَا ﴾ی بەکارهێنـاوە، گوتـراوە: (**إِيثَـارُ وأُرِثتُمُهَا عَـلَى أُعْطِيتُمُوهَـا، أَو أُتِيتُمُوها لِسَـبَبَين**:

١- قوةُ مُلكيةِ الإرثِ بِالنِّسْبَةِ لِغَيرِه.

٢- الميراثُ لِمَن هُوَ أَقْرَبُ، وَأَهْلُ الجَنَّةِ يُؤْثَرونَ عَلَى غَيْرِهِم لِقُرْبٍ مِنَ اللهِ تَعَالى).

واتـه: بۆیـه وشـەی (**وأُرِثتُمُهـا**) بەسـەر (**أُعْطِيتُمُوهـا**)دا هەڵبژێـرراوە، کراوەتـه میراتتـان لـه جیاتـی پێتـان دراوە، یـان پێتـان بەخـشراوە، بەکارهێنـاوە لەبـەر دوو هـۆکار:

١- لەبەر ئەوەی خاوەندارێتیی میرات، بە نسبەت جۆرەکانی دیکەی خاوەندارێتییەوە، زۆر بەهێزە.

٢- میرات بۆ کەسێکە کە نیزیکترەو، ئەهلی بەهەشتیش هەڵدەبژێردرێن بەسەر خەڵکی دیکەدا، لەبەر ئەوەی لە خوای بەرز نیزیکترن.

دەڵێـم هۆکارێکـی دیکەشـی هەیـەو زانایانیـش باسـیان کـردوە، ئەویـش ئەوەیـه، کـه میـرات بەبـێ مانـدوو بوونی مـرۆڤ، بە مـرۆڤ دەگات، بەبـێ ئارەقـه پێوەکردنی، ئـەو بەهەشـتەش بـه لەبـەر چاوگرتنـی، نێوەڕۆکـی بەهەشـت و نـازو نیعمەتەکانـی و، بـەردەوام بوونـی بـۆ هەتـا هەتایـه، لـه قـەدەر ئـەو کردەوانـه نیـه، کـه مـرۆڤ

لـە ژیانێکـی کـەم و کورتـی دنیـادا ئەنجامـی داون، کەواتـە: هـەر وەك بـە بـەلاش و، بەبـێ بەرانبـەر درابیەنەتـێ، بۆیـە وشـەی: (**وأُرِثْتُمُوهـا**)ی بـۆ بەکارهێنـاوە، وەك چـۆن کەسـێك کـە میراتـی پـێ دەگات، بـەو پـارەوەو بـەو ماڵـەوە مانـدوو نەبـووە، بەهەمـان شـێوە، ئەهلـی بەهەشـتیش کـە دەچنـە بەهەشـتەوە، بەڵـێ لـە دنیـادا کـردەوەی باشـیان کـردوە، خـوای پـەروەردگار دەفەرمـوێ: ﴿ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾، بـەڵام لـە ڕاسـتیی دا، کردەوەکانـی بـڕواداران، تەنیـا هـۆکارن بـۆ چوونـە بەهەشـت و نرخـی بەهەشـت نیـن، بەهەشـت زۆر زۆر لـەوە مەزنـترو گرنگـترە، کـە ئـەو کـردەوە چاکانـە نرخـی بـن، بـەڵام هۆکارینـی.

٨)- ﴿ لَكُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِّنْهَا تَأْكُلُونَ ﴾، بۆ ئێوە لەو بەهەشتەدا زۆر میوە هەن، واتە: میوەی جۆراوجۆرو زۆر هەن، وەك لە سوورەتی (**الواقِعَة**)دا دەفەرموێ: ﴿ لَّا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ ﴿٣٣﴾ ﴾، واتە: ئەو میوەیەی لە بەهەشتدا هەیە، نە دەبڕێ و نە قەدەغەش دەکرێ.

بۆیـەش زۆر باسـی میـوە کـراوە، لـە بەهەشـتدا، وەك پێشـتریش باسـمان کـرد، چونکـە میـوە بـۆ چێـژ وەرگرتـن و لـەززەت دەخـورێ، نـەك بـۆ لابردنـی ئازاریـی برسـیەتیی، کـە بێگومـان لـە بەهەشـتدا برسـیەتیی و، تینوەتیـی و، هیـچ شـتێکی تێدانیـە، مایـەی نارەحەتیـی مـرۆڤ بێـت.

لێـرەدا بـە چاکـی دەزانـم، ئاماژەیـەك بکـەم بـە قسـەیەکی (**فخرالدیـن الـرازي**)، دیـارە هەمـوو زانایـان و پێشـەوایان، جێـی ڕێـزو حورمەتمانـن، بـەڵام هەر کاتێـك بزانم بیرۆکەیـەك هەیـە، قسـەیەك هەیـە، عەقڵـم نەیبـڕێ، یـان پێـم وابـێ نەگونجـاوە، یـان خاوەنەکـەی نەیپێـکاوە، ئـەوەی بـە پێویسـتی بزانـم ئامـاژەی پێدەکـەم، زۆرجاریـش بـە پێویسـتی نازانـم و لێـی دەگەڕێـم.

ناز و نیعمەتەکانی بەهەشت و سەرنجێك لەسەر قسەیەکی ڕازیی:

لێرەدا (فخرالدین الرازي) لە تەفسیری ئەم ئایەتانەدا، قسەیەك دەكات، لە تەفسیرەكەیدا[1]، كە قسەكەیم بە دڵەوە نانووسێ، پێم وایە نەیكردبایە باشتر بوو، دەڵێ:

(وَآعلَم أنّ الله تعالى بَعَثَ مُحَمَّداً إلى العَرَب أوّلاً، ثُمَّ إلى العالَمينَ ثانياً، وَالعَرَبُ كانوا في ضِيقٍ شَدِيدٍ بِسَبَبِ المأكُولِ وَالمَشروبِ وَالفَاكِهة، فَلِهَذَا السَّبَب تَفَضَّلَ اللهُ عَلَيهِم بِهَذِهِ المَعاني مَرَّةً بَعدَ أُخْرَى تَكْمِيلاً لِرَغبَتِهِم وَتَقويَّة لِدَواعيهِم)

واتە: بزانە كە خوای بەرز، موحەممەدی ﷺ سەرەتا بۆ گەلی عەرەب ناردووە، دوایی بۆ هەموو جیهانییان، گەلی عەرەب ئەو كاتە زۆر لە سەغڵەتیی دا بوون، بەهۆی كەم خۆراكیی و كەم خواردنەوەیی و، كەم میوەییەوە، لەبەر ئەو هۆیە خوا ﷻ ئەو مەبەستانەی بۆ ڕوونكردوونەوە، جار لە دوای جار، تاكو زیاتر ئارەزوومەندیان بكات، بۆ بەهەشت و زیاتر پاڵنەرو هاندەریان بەهێز بكات.

تێبینیی و سەرنجەكەشم ئەوەیە:

خوا ﷻ ئەوەی كە فەرموویەتی، وێڕای نەتەوەی عەرەب، كوردیش و فارسیش و ئینگلیزو تورك و هەموو گەلانی دنیاشی لەبەرچاو گرتوون و، لە ڕاستیی دا ئەوەی خوا ﷻ بەهەشتی پێ وەسف دەكات، وەڵامگۆی ئارەزوو و ڕەغبەتی هەموو مرۆڤەكانە، واتە: بەس ئەوە نیە، تەنیا گەلی عەرەب، كەیفیان بە خواردنەوەو خواردنی خۆش و، كەیفیان بە میوە هاتبێ و، كەیفیان بە كانیی و سەرچاوەو ئاوی سازگارو خۆش هاتبێ، بەڵكو بۆ هەموو مرۆڤەكان هەروایە.

بەڵگەشمان ئەوەیە تەماشای واقیع بكە، لە هەموو وڵاتاندا خەڵك هەوڵدەدات، لەسەر كانیی و سەرچاوەو، لەسەر كەناری ڕووبارەكان و لەسەر

---

(١) ج٢٧، ص١٩٩.

کەناری دەریایەکان، خانووبەرەو شوێنی خۆیان ساز بکەن، وەك چۆن خوا ﷻ باسی بەهەشت دەکات دەفەرموێ: (**تَجري مِنْ تَحتِها الأنهار**)، هەموو وڵاتانی دنیا تەماشا بکەن - مەگەر ئەوانەی دەستیان نەڕوا - هەوڵ دەدەن خانووبەرەکانیان و، دارو درەخت و سەوزایی و مێرگ و مێرگوزار بێ، پاشان هەموو گەلانی دنیا تەماشا بکە! کەیفیان بە میوە دێ و، کەیفیان بە خواردنەوە خۆشەکان دێ و، کەیفیان بە خواردنە بە لەززەتەکان دێ.

کەواتە: ئەوانە خاڵی هاوبەشی هەموو مرۆڤەکانن و، ئەوەی خوا ﷻ بەهەشتی پێ وەسف دەکات، خوا ﷻ زانیویەتی ئەوە، وەڵامدەرەوەی غەریزەو ئارەزووی هەموو مرۆڤەکانە، نەك تەنیا هی گەلی عەرەب.

چاو پێداخشاندنێکی نیعمەتەکانی بەهەشت:

لێرەدا چاوێك دەگێڕینەوە بەو ناز و نیعمەتانەدا، کە خوا ﷻ بۆ بەهەشتییانی داناون، کە لە سێزدە (١٣) بڕگەدا، ئەو نازو نیعمەتانەی بەهەشت دەخاتەڕوو:

١- ﴿ يَٰعِبَادِ ﴾، ئەی بەندەکانم! کەواتە: ئەوانە لە لای خوا خۆشەویستن، خوا ﷻ پاڵیان دەداتە لای خۆی، چونکە بۆ خوا ملکەچ بوون و فەرمانبەری خوا بوون.

٢- ﴿ لَا خَوۡفٌ عَلَيۡكُمُ ٱلۡيَوۡمَ وَلَآ أَنتُمۡ تَحۡزَنُونَ ﴾، ئەمڕۆ نە ترستان لەسەرەو نە خەم و پەژارەش داتان دەگرێ، هەڵبەتە نەبوونی ترس و، نەبوونی خەم و پەژارەو دڵتەنگیی، لە گەورەترین نازو نیعمەتەکانی بەهەشتن، هەروەك هەبوونی ترس و دڵەڕاوکێ و هەراسانیی و هەبوونی خەفەت و دڵتەنگیی و مەینەتیی لە دنیادا، گەورەترین ناخۆشییەکانی ژیانن لە دنیادا.

٣- ﴿ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِـَٔايَٰتِنَا وَكَانُواْ مُسۡلِمِينَ ﴾، ئەوانەی بڕوایان بە ئایەتەکانی ئێمە هێنابوو و ملکەچیش بوون، لێرەدا خوا ﷻ دەیخاتەوە بەرچاویان، کە ئێوە بە هۆی ئەو ئیمانەی هەتانبووەو، بە هۆی ئەو ملکەچییەیەوەی بۆ خوا هەتانبووە، تووشی ئەو نازو نیعمەتە بوون، بێگومان زۆریش خۆشە، مرۆڤ تەقدیر بکرێ و هەست بکات پێزانین

هەیە، بۆیە یەکێك لە سیفەتەکانی خوا ﷻ بریتیە لە: (**الشَّكور**)، وەك فەرموویەتی: (**والله غفور شكور**) هەروەها فەرموویەتی: ﴿وَكَانَ ٱللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ١٤٧﴾النساء، خوا سوپاسگوزارەو، هەوڵ و تێکۆشانی بەندەکانی لەبەرچاوە.

٤- ﴿ٱدْخُلُوا۟ ٱلْجَنَّةَ﴾، (خوا پێیان دەفەرموێ:) بچنە بەهەشتەوە، یانی: مۆڵەتەو فەرمانیان پێ دەکات بچنەتێی.

٥- ﴿أَنتُمْ وَأَزْوَٰجُكُمْ﴾، خۆتان و هاوسەرانتان، یەکجار خۆشە، مرۆڤ خۆی و ئەوانەی لێی نزیك بوون، بە تایبەتی ئەگەر مێردە ژنەکەی و، ئەگەر ژنە مێردەکەی، لە شوێنی دیکەدا دەفەرموێ: خۆیان و هاوسەرانیان و باب و دایکیان و ڕۆڵەو وەچەشیان، وەك لە سووڕەتی (**الرَّعد**)دا، هاتوەو، لە سەرەتای سووڕەتی (**غافِر**)دا هاتوەو، لە سووڕەتی (**الطور**)یشدا هاتوە، لەو بارەوە کە ئێمە لە تەفسیری سووڕەتی: (**غافِر**)دا باسمان کردوە، خوا ﷻ لەسەر زمانی فریشتەکان دەفەرموێ: ﴿ٱلَّذِينَ يَحْمِلُونَ ٱلْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُۥ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِۦ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَىْءٍ رَّحْمَةً وَعِلْمًا فَٱغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا۟ وَٱتَّبَعُوا۟ سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ ٱلْجَحِيمِ ٧ رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّٰتِ عَدْنٍ ٱلَّتِى وَعَدتَّهُمْ وَمَن صَلَحَ مِنْ ءَابَآئِهِمْ وَأَزْوَٰجِهِمْ وَذُرِّيَّٰتِهِمْ إِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ٨﴾.

واتە: ... پەروەردگارمان بیانخە ئەو بەهەشتەوە، کە بەڵێنت پێداون، هەروەها ئەوانەی چاك بوون، لە باب و باپیرانیان، (واتە: باب و دایکیان)و لە هاوسەرانیان و لە وەچەو ڕۆڵەکانیان.

٦- ﴿تُحْبَرُونَ﴾، دەگوترێ: (**حَبَرَهُ، يَحبُرُهُ، حُبُوراً، أي: سَرَّهُ وَنَعَّمَهُ، وَحَبَّرَهُ أي: حَبَرَهُ، وَحَبَّرَ وَحَبَرَ الشَّيءَ: زَيَّنَهُ وَنَمَّقَهُ**)[1]، (**حَبَرَهُ، يَحبُرُهُ، حُبُوراً**)، واتە: دڵخۆشیی کردو خاوەن نیعمەتی کرد، هەروەك (**حَبَّرَهُ**)، بە مانای (**حَبَرَهُ**) دێ، واتە: چ بە چواریی (**رُباعي**)، چ بە سیانیی (**ثُلاثي**)، بەیەك واتا دێن، (**وَحَبَّرَ وَحَبَرَ الشَّيءَ: زَيَّنَهُ وَنَمَّقَهُ**)، شتەکەی جوانکردو ڕازاندیەوە.

---

(١) المُعجَمُ الوَسيط: ص:١٥١.

کەواتـە: ﴿ تُحۡبَرُونَ ﴾، واتـە: دەڕازێنرێنـەوە، یاخـود دڵشـادو دڵخـۆش دەکرێـن، (حُبـور) هـەم بـە مانـای ڕازێندرانـەوە دێ، هـەم بـە مانـای دڵخۆشـکران و شـادمان کران.

٧- ﴿ يُطَافُ عَلَيۡهِم ﴾، بەسەریانەوە دەگێڕدرێ، واتە: بۆ خۆیان ناچن ئەرك بكێشن، خواردن و خواردنەوەکان بێنن، بەڵکو خزمەتیان دەکرێ، لەلایەن کێوە؟ لە سووڕەتی (**الواقِعة**)دا، دەفەرموێ: ﴿ يَطُوفُ عَلَيۡهِمۡ وِلۡدَٰنٞ مُّخَلَّدُونَ ١٧ ﴾، واتە: کوڕانێکی هێڵدراوە، واتە: هێڵدراوە لەو تەمەنەدا کە تێیدان، خوا ﷻ تایبەت بۆ خزمەتی بەهەشتییانی خوڵقاندوون، وەك چۆن حۆرییەکان لەوێ دەخوڵقێنێ بە تایبەت، ئەو خزمەتکارانەش کوڕێژگەی نەوجەوان و مێرد منداڵن، تایبەت خوا ﷻ دروستیان دەکات و لەو تەمەنەدا دەیانهێڵێتەوە: ﴿ بِأَكۡوَابٖ وَأَبَارِيقَ وَكَأۡسٖ مِّن مَّعِينٖ ١٨ ﴾، بە پەرداخەکانەوەو بە سوڕاحییەکانەوە، لە خواردنەوەی (**مَعين**)، یاخود: شەڕابێك کە لە کانیی و سەرچاوەوە هێنراوە.

لـە سـووڕەتی (**الإنسان**)یشـدا، خـوا ﷻ هەمـان شـت دووبـارە دەکاتـەوە، کـە دەفەرمـوێ: ﴿ وَيَطُوفُ عَلَيۡهِمۡ وِلۡدَٰنٞ مُّخَلَّدُونَ إِذَا رَأَيۡتَهُمۡ حَسِبۡتَهُمۡ لُؤۡلُؤٗا مَّنثُورٗا ١٩ ﴾، واتـە: بەسـەریانەوە دەگەڕێـن، کوڕانێکـی هێڵـدراوە، هەمیشـەیی، یاخـود: هێڵـدراوە لـە تەمەنێکـی دیارییکـراودا، ئەگـەر بیانبینـی، پێـت وایـە گەوهـەری بڵاوکـراوەن.

هێنـدە جـوان و پـاك و خاوێـن و ڕێکـن، بەسـەریانەوە دەگەڕێـن، خـواردن و خواردنەوەیـان بـۆ دەبـەن.

بـەڵام لێـرەدا دەفەرمـوێ: ﴿ يُطَافُ عَلَيۡهِم ﴾، بەسـەریانەوە دەگێـڕدرێ، چونکـە لـە شـوێنەکانی دیکـە، هـەم لە سـووڕەتی (**الواقِعـة**)و، هەم لە سـووڕەتی (**الإنسـان**)دا هاتوە، کـە کێـن بەسـەریانەوە دەگەڕێـن، ئـەو مێـرد منداڵانـەن، کـە خـوا ﷻ دەیانشـوبهێنێ بە گەوهـەری بڵاوکـراوەوە، بۆیـە لێـرە بەپێویسـت نەزانـراوە ئـەوە بـاس بکرێ.

٨- ﴿ بِصِحَافٖ مِّن ذَهَبٖ وَأَكۡوَابٖ ﴾، بەسەریانەوە دەگێڕدرێ، بە قاپ و دەفرە زێڕینەکان و، بە پەرداخە زێڕینەکانەوە، یانی: قاپەکان لە زێڕ دروستکراون و، پەرداخەکانیش هەروا، بەڵام کە پێشێ زێڕ (**ذَهَب**)ی باسکردوە، بە پێویستی نەزانیوە بفەرموێ: (**وأكوابٍ مِنَ**

ذَهَب)، چونکە پەرداخەکانیش هەر دیارە کە لە زێڕ دروستکراون، ئەو زێڕەش هەر خوا ﷻ دەزانێ، چ جۆرە کانزایەکە لە بەهەشت دا، بە دڵنیایی زێڕەکەی بەهەشت و، زیوەکەی و، ئاوریشمەکەشی و، هەموو کەل و پەلەکانی دیکەی کە لە بەهەشتن، جیان لەوانەی دنیا.

٩- ﴿ وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ ٱلْأَنفُسُ وَتَلَذُّ ٱلْأَعْيُنُ ﴾، لەوێدا هەیە (لەو بەهەشتەدا)، هەر شتێك نەفسەكان ئارەزووی بكەن و چاوەكان چێژی لێ وەربگرن، ئەم تەعبیرە: ﴿ وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ ٱلْأَنفُسُ وَتَلَذُّ ٱلْأَعْيُنُ ﴾، لە بەهەشت دا هەیە، هەرچی نەفسەکان ئارەزووی بکەن و چاوەکان چێژی لێوەربگرن، هەرچی نازو نیعمەت هەیە، دەیگرنە خۆیان، وەك لە سوورەتی (السَّجدة)شدا هاتوە، کە خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّآ أُخْفِىَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ ﴿١٧﴾ ﴾، واتە: هیچ نەفسێك، هیچ کەسێك نازانێ، ئەوەی بۆیان پەنهانکراوە، لەوەی مایەی دڵخۆشیی و شادمانییانە، لە پاداشتی ئەوەدا، کە دەیانکرد.

فەرمایشتێکی پێغەمبەر ﷺ لەو بارەوە هاتوە: {عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ ﷺ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: أَعْدَدْتُ لِعِبَادِيَ الصَّالِحِينَ، مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ، وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ، وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ، ذُخْرًا، بَلْهَ مَا أَطْلَعَكُمْ اللهُ عَلَيْهِ، ثُمَّ قَرَأَ: ﴿ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّآ أُخْفِىَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ ﴿١٧﴾ ﴾السجدة}، (أخرجه البخاري: ٤٥٠٢، ومسلم: ٢٨٢٤).

ئەوە هەر تەفسیری ئەو ئایەتە موبارەکەیە، کە دەفەرموێ: ﴿ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّآ أُخْفِىَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ ﴿١٧﴾ ﴾، حەدیسەکە دەفەرموێ: لە بەهەشتدا هەیە، ئەوەی هیچ چاوێك نەیدیوەو، هیچ گوێیەك نەیبیستوە و، بەسەر دڵی هیچ کەسێکدا نەهاتوە، پاشەکەوتە، واز لەوە بێنە کە خوا ئێوەی لێ ئاگادار کردوە، دوایی خوێندیەوە: ﴿ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّآ أُخْفِىَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ ﴿١٧﴾ ﴾[1]،

---

(١) بَلْهَ: اترك: لێگەڕێ، وازی لێ بێنە، یانی: وێڕای ئەوە کە خوا باسیکردوە، ئەوانەی دیکەش لە بەهەشت دا هەن.

چونکـە هـەر شـتێك هەبێ، یـان دەبـێ بـە چـاوی خـۆت بینیبـت، ئەگـەر بـە چاویـش نەتدیبێ، بۆیـان بـاس کـردووی، لـە فـڵان وڵاتـەو، فـڵان شـوێنە، فـڵان شـتەی لێیـە، بۆیـان بـاس کـردووی و بیسـتووتە، یاخـود دەبـێ بـە خەیاڵتـدا هاتبـێ، ئنجـا پێغەمبـەر ﷺ دەفەرمـوێ: ئـەوەی لـە بەهەشـتدا هەیـە، نـە هیـچ چاوێـك دیویەتـی، نـە هیـچ گوێیـەك بیسـتوویەتی، نـە بـە خەیاڵـی هیـچ کەسیشـدا هاتـوە، کەواتـە: تـۆ ئێسـتا لـە دەروونتـدا هەرچەنـدە خەیـاڵ بکـەی، هـەر ناگاتـە ئـەو ئاسـتەی، کـە لـە بەهەشـت دا خـوا ﷻ ئامـادەی کـردوە بـۆ بـڕواداران، هەرچـی خەیاڵـە بیکـە، دیسـان وەختـێ بەهەشـت دەبینـی، دەزانی ئـەوەی لـەو بەهەشـتەدا هەیـە، نەهاتۆتە خەیاڵـی هیـچ مرۆڤێکـەوە، بـە دەقـی فەرمایشـتی پێغەمبـەر ﷺ خـواش ﷻ کـە لـە سـوورەتی (السَّجدة)دا، دەفەرمـوێ: هیـچ کەسـێك نازانـێ، ئـەوەی بـۆی پەنهانکـراوە، لـە شـتێك کـە پێـی دڵخـۆش دەبـێ و مایـەی شـادمانیی و بەختەوەرییەتـی.

١٠- ﴿وَأَنتُمۡ فِيهَا خَٰلِدُونَ﴾، ئێوە لەوێدا دەمێننەوە، لێرەدا بەس دەفەرموێ: دەمێننەوەو هەمیشەیی دەبن، لە شوێنی دیکەدا قەیدی تاهەتایەشی خراوەتە سەر (خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا)، واتە: بە هەمیشەیی کە هەرگیز لێی نایەنە دەرێ، لەوێدا دەمێننەوە.

١١- ﴿وَتِلۡكَ ٱلۡجَنَّةُ ٱلَّتِيٓ أُورِثۡتُمُوهَا﴾، ئەو بەهەشتەی کە کراوە بە میراتتان، چۆن میراتیکتان دەدرێتێ، ئاوا کراوە بە میراتتان، بە موڵکتان.

١٢- ﴿بِمَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ﴾، بە هۆی ئەوەوە کە کردووتانە، ئەوەش جۆرێکە لە پێزانین و تەقدیر، لە لایەن خوای کاربەجێ و کارزان و میهرەبانەوە، بۆ بەندەکانی، کە ئێوە کردەوەی چاکتان هەبووەو لە بەرانبەر کردەوەی چاکتاندا، ئەو بەهەشتەتان پێدراوە، هەڵبەتە کردەوە چاکەکانی ئێمە، بەس هۆکارن بۆ چوونە بەهەشت، بەڵام بە دڵنیایی نرخ و تێچووی نازو نیعمەتەکانی بەهەشت نین، وەك پێغەمبەر ﷺ لە فەرمایشتێکدا دەفەرموێ: {«**لَنْ يُنَجِّيَ أَحَدًا مِنْكُمْ عَمَلُهُ» قَالُوا: وَلاَ أَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «وَلاَ أَنَا، إِلَّا أَنْ يَتَغَمَّدَنِي اللَّهُ بِرَحْمَةٍ منه وفضل، ..»**} (**أخرجه البخاري: ٦٤٦٣**). واتە: هیچ کامێك لە ئێوە،

کردەوەکەی دەربازی ناکات (نایخاتە بەهەشت)، گوتیان: تۆش ئەی پێغەمبەری خوا! (کردەوەکەت ڕزگاری ناکات و ناتخاتە بەهەشت)؟ فەرمووی: منیش مەگەر خوا بەزەیی و بەخششی خۆی دامبپۆشێ (ئەگەرنا منیش بە هۆی کردەوەکەمەوە ناچمە بەهەشت).

بۆ ئەوەی بە هەڵە لە فەرمایشتی پێغەمبەر ﷺ تێنەگەین، دەڵێین: واتە: کردەوەکەی منیش بایی و نرخی بەهەشت نیە، بەڵام هۆکارە!

کە لێرەدا دەفەرموێ: ﴿جَزَآءَۢ بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٧﴾﴾، یان: ﴿بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾، واتە: کردەوەکانی ئێمە، هۆکارن بۆ چوونە بەهەشت، بەڵام نرخ و بەهای بەهەشت نین، بەهەشت زۆر گرانترەو، زۆر بەهادارترە، لەوەندە کردەوانەی ئێمە، کە لە ماوەیەکی کەمی ژیانی دنیادا دەیانکەین.

کەواتە: تێکگیران نیە، لە نێوان فەرمایشتەکەی پێغەمبەر ﷺو ئایەتەکاندا، ئایەتەکان دەفەرموون: کردەوەکانی ئێوە هۆکارن بۆ چوونە بەهەشت، بەڵام پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: کردەوەکانی ئێمە، نرخی تەواوی بەهەشت نین، تەنانەت کردەوەکانی ویش!.

١٣- ﴿لَكُمْ فِيهَا فَـٰكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِّنْهَا تَأْكُلُونَ﴾، ئەو بەهەشتەی کە کراوە بە میراتتان و، پێتان خەڵات کراوە بە هۆی کردەوەکانتانەوە، بۆ ئێوە لەوێدا هەیە، میوەی زۆر کە لێیان دەخۆن، واتە: میوەی زۆرو جۆراوجۆر، لەبەر ئەوەی نیعمەتەکانی بەهەشت هەموویان تەنیا بۆ چێژو لەززەت وەرگرتنن، نەك بۆ لابردنی ئازاری برسیەتیی و تینووەتیی، ئەو نازو نیعمەتەی لە بەهەشتدا هەیە، خوا ﷻ زیاتر باسی میوەو باسی خواردنەوەکان دەکات، هەرچەندە جاروبار باسی گۆشتی باڵندەش دەکات و، باسی شتی دیکەش دەکات، چونکە هەموو ئەوانەی دەخورێن و دەخورێنەوە، تەنیا بۆ چێژ وەرگرتنن، نەك بۆ لابردنی ئازاری برسیەتیی و تینووەتیی.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

www.alibapir.com

دەرسی حەوتەم

AliBapir/
archive.org/details/@alibapir
AliBapir/
AliBapir

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـە شـازدە (١٦) ئایـەتی کۆتایـی سـوورەتی (**الزخـرف**)ە، ئایەتەکانـی: (٧٤ - ٨٩)، کـە چـوار بابـەتی سـەرەکیی دەگرنـە خۆیـان:

پێنـج ئایەتـی: (٧٤ - ٧٨): باسـی سـزای سـەخت و دژواری بێبڕوایانـی تاوانبـار، لـە ڕۆژی دوایـی دا دەکـەن.

دوو ئایەتـی: (٧٩ - ٨٠) باسـی بـاڵا دەسـتیی خـوای بـەرزو مـەزن و، بیسـتنی هەسـت و خوسـتیان و، تۆمارکردنـی کردەوەکانیانـە، لـە لایـەن فریشـتەکانەوە.

حـەوت ئایەتـی دوای ئەوانیـش: (٨١ - ٨٧)، هەموویـان جارێکـی دیکـە، دەربـارەی خسـتنەڕووی یەکتایـی خـوان، لـە پەرسـتراوێتیی و پەروەردگارێتییـداو، دووریـی خـوا لـە ڕۆڵـەو هاوبـەش و، تـکا لـەلا کردنـی پەرسـتراوانی سـاختەیە.

دوو ئایەتـی کۆتاییـش: (٨٨ - ٨٩)، باسـی سـکاڵا کردنـی پێغەمبـەری خوایـە ﷺ لـە گەلەکـەی کـە بـڕوا ناهێنـن و، فەرمانکردنـی خوایـە پێـی، کـە چاوپۆشـییان لێبـکات و وازیـان لـێ بێنـێ و، دڵنیابـێ کـە دوایـی دەزانـن، چ کەتنێکـی گەورەیـان کـردوە، چ سـزایەکی بێـڕەزا ڕووبەڕوویـان دەبێتـەوە!

﴿إِنَّ ٱلْمُجْرِمِينَ فِى عَذَابِ جَهَنَّمَ خَٰلِدُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يُفَتَّرُ عَنْهُمْ وَهُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٧٥﴾
وَمَا ظَلَمْنَٰهُمْ وَلَٰكِن كَانُوا۟ هُمُ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٧٦﴾ وَنَادَوْا۟ يَٰمَٰلِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ إِنَّكُم
مَّٰكِثُونَ ﴿٧٧﴾ لَقَدْ جِئْنَٰكُم بِٱلْحَقِّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كَٰرِهُونَ ﴿٧٨﴾ أَمْ أَبْرَمُوٓا۟ أَمْرًا فَإِنَّا
مُبْرِمُونَ ﴿٧٩﴾ أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَىٰهُم ۚ بَلَىٰ وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ ﴿٨٠﴾
قُلْ إِن كَانَ لِلرَّحْمَٰنِ وَلَدٌ فَأَنَا۠ أَوَّلُ ٱلْعَٰبِدِينَ ﴿٨١﴾ سُبْحَٰنَ رَبِّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ رَبِّ

ٱلْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٨٢﴾ فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا۟ وَيَلْعَبُوا۟ حَتَّىٰ يُلَٰقُوا۟ يَوْمَهُمُ ٱلَّذِى يُوعَدُونَ
﴿٨٣﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى فِى ٱلسَّمَآءِ إِلَٰهٌ وَفِى ٱلْأَرْضِ إِلَٰهٌ ۚ وَهُوَ ٱلْحَكِيمُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٨٤﴾ وَتَبَارَكَ
ٱلَّذِى لَهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَعِندَهُۥ عِلْمُ ٱلسَّاعَةِ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٥﴾
وَلَا يَمْلِكُ ٱلَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِهِ ٱلشَّفَٰعَةَ إِلَّا مَن شَهِدَ بِٱلْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾
وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُ ۖ فَأَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٨٧﴾ وَقِيلِهِۦ يَٰرَبِّ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ قَوْمٌ
لَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾ فَٱصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَٰمٌ ۚ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾ ﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{بێگومان تاوانباران لە ئازاری دۆزەخدا، هەر ماون و هەمیشەیین ﴿٧٤﴾ ئازار لەسەریان خاو ناکرێتەوەو ئەوان تێیدا بێهیوان ﴿٧٥﴾ ستەمیشمان لێ نەکردن، بەڵکو خۆیان ستەمکار بوون ﴿٧٦﴾ بانگیشیان کرد ئەی مالیك! با پەروەردگارت تەواومان بکات (بمانمرێنێ)، (مالیك سەرپەرشتیاری دۆزەخ) گوتی: بە دڵنیایی ئێوە هەر ماوەوەن ﴿٧٧﴾ بەڕاستیی هەقمان بۆ هێنابوون، بەڵام زۆربەتان هەقتان پێناخۆش بوو ﴿٧٨﴾ یان ئەوان پیلان و نەخشەی کارێکیان داناوە، بێگومان ئێمەش نەخشە دانەرین (لە دژیان) ﴿٧٩﴾ یان ئایا پێیان وایە ئێمە (قسەی) پەنهان و چپەیان نابیستین؟ با، (سەرباره) نێرراوانیشمان لەلایانن، (هەرچی دەیڵێن و دەیکەن) دەینووسن (و تۆماری دەکەن) ﴿٨٠﴾ بڵێ: ئەگەر (گریمان خوای) بە بەزەیی ڕۆڵەی هەبێ، ئەوە من یەکەمی پەرستەرانم (بۆی) ﴿٨١﴾ پاکیی بۆ پەروەردگاری ئاسمانەکان و زەوی، پەروەردگاری عەرش (لەوەی باسی دەکەن و خوای پێ وەسف دەکەن) ﴿٨٢﴾ دەجا لێیان گەڕێ (ئەی پێغەمبەر!) با تێبرژێن (بۆ نێو ناهەق)و یاریی بکەن، تاکو دەگەنە ئەو ڕۆژەیان کە گفتیان پێدەدرێ ﴿٨٣﴾ هەروەها (خوا) ئەو کەسەیە، کە لە ئاسمانێ پەرستراوەو، لە

زەویشدا پەرستراوەو، ئەو کاربەجێی زانایە ﴿٨٤﴾ بەرزو بە پێزیشە، ئەو کەسەی حوکمڕانیی ئاسمانەکان و زەوی و ئەوەی نێوانیشیانی هەیەو، زانیاریی کاتەکە(ی ڕۆژی دوایی) لەلایەو، بەس بۆ لای ویش دەگێڕدرێنەوە ﴿٨٥﴾ ئەوانەش کە جگە لەو (خوا) لێیان دەپاڕێنەوە، تکا کردنیان (لە لای وی) بەدەست نیە، مەگەر کەسانێك شایەدیی بە هەق بدەن و بشزانن (و بە بەرچاو ڕوونییەوە ئەو شایەدییە بدەن) ﴿٨٦﴾ ئەگەر لێشیان بپرسی: کێ دروستیکردوون؟ بە جەختکردنەوە دەڵێن خوا، ئەدی چۆن (لە پەرستنی خوا) لادەدرێن؟ ﴿٨٧﴾ هەروەها (خوا) قسەکەیشی (هی پێغەمبەر دەزانێ کە گوتی:) ئەی پەروەردگارم! بێگومان ئەوانە کۆمەڵێکن بڕوا ناهێنن ﴿٨٨﴾ ڕوویان لێوەربگێڕەو بڵێ: سەلام، لە مەودوا دەزانن (تووشی چ سزایەك دەبن!) ﴿٨٩﴾}

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(ٱلْمُجْرِمِينَ): واتە: تاوانباران، (**الجُرْمُ: قَطْعُ الثَّمَرَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ، وَاسْتُعِيرَ لِكُلِّ اكتِسَابٍ مَكْرُوهٍ**)، (**جُرم**): لە ڕیشەی زماندا بەمانای چنینی میوە لە درەخت دێ، بەڵام دوایی خوازراوەتەوە بۆ وەدەستهێنانی، هەر کارێکی ناپەسندو خراپ.

(لَا يُفَتَّرُ عَنْهُمْ): لەسەریان سووك ناکرێ، لەسەریان خاو ناکرێتەوە، (**الفُتُورُ: سُكُونٌ بَعْدَ حِدَّةٍ، وَلِينٌ بَعْدَ شِدَّةٍ، وَضَعْفٌ بَعْدَ قُوَّةٍ، وَبالتَّضْعِيفِ يَتَعَدَّى إلى مَفْعُولٍ: لا يُفَتِّرُهُ أَحَدٌ**)، (**فتُورُ**): بریتیە لە وەستان لە دوای جووڵەی خێراو، نەرمیی لە دوای توندیی و، بێهێزیی لە دوای بەهێزیی، بەڵام (**فَتَّرَ**) ئەگەر بە (**تَضعیف**) بێ، (**فَتَرَ**) واتە: خاو بۆوە، سووك بوو، بەڵام (**فَتَّرَ**)، پێویستی بە بەرکار هەیە، ئەو کاتە: (لَا يُفَتَّرُ عَنْهُمْ) واتە: (**لا يُفَتِّرُهُ أَحَدٌ عَنْهُم**)، هیچکەس ئەو سزایەیان لەسەر خاو ناکاتەوە.

(**مُبْلِسُونَ**): (**الإِبْلاَسُ: اليَأْسُ وَالذُّلُّ، وَمِنْ لَوَازِمِهِ: السُّكُوتُ**)، (**أَبْلَسَ، يُبْلِسُ وَهُوَ مَبْلِسٌ**)، (**إبلاس**): بریتیە لە نائومێدیی و زەبوونیی، لە ئەنجامی نائومێدیی و زەبوونییشدا، بێدەنگیی پەیدادەبێ، بۆیە هەندێکیان (**مُبلِسون**)یان بە (**ساكِتون**) لێكداوەتەوە، كە لە ڕاستییدا بێدەنگییەكە، دەرهاویشتەی نائومێدیی و زەبوونییەكەیە.

(**لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ**): با پەروەردگارت تەواومان بكات، واتە: كۆتاییمان پێ بێنێ، بمانمرێنێ، (**القَضَاءُ: الإِمَاتَةُ، قَالَ اللهُ ﷻ: ﴿فَوَكَزَهُۥ مُوسَىٰ فَقَضَىٰ عَلَيْهِ ﴿١٥﴾﴾القصص**)، مووسا ﷺ بۆ كەسێكی لێدا، یان مستێكی لێدا تەواوی كرد، مراندی.

(**مَّٰكِثُونَ**): (**المُكْثُ: ثَبَاتٌ مَعَ الإِنْتِظَارِ، مَكَثَ، مُكْثَاً وَمَكْثَاً**)، (**مَاكِثُون**) واتە: دەمێننەوە، (**مُكْث**) واتە: مانەوە لەگەڵ چاوەڕوانییكردندا، دەگوترێ: (**مَكَثَ مُكْثَاً، وَمَكَثَ مَكْثَاً**)، هەردووكیان بە مانای مانەوە لەگەڵ چاوەڕوانییدا.

(**أَبْرَمُوٓاْ أَمْرًا**): (**الإِبْرَامُ: إِبْرَامُ الأَمْرِ، وَأَصْلُهُ إِبْرَامُ الحَبْلِ، وَهُوَ تَرديدُ فَتْلِهِ، وَالمُبْرَمُ: المُحْكَمُ فَتْلاً**)، (**إِبْرَام**): بریتیە لە پتەوكردنی كارێك، بە مەحكەمیی بكرێ و پتەو بێ، ڕیشەكەی لەوەوە هاتوە، لە (**إِبْرَامُ الحَبْل**)، واتە: چنین و هۆنینەوەی پەتێك، ئەویش ئەوەیە چنینەكەی با بدرێ و، بچنرێ و بهۆنرێتەوە، (**المُبْرَمُ: المُحْكَمُ فَتْلاً**)، دەگوترێ: (**حَبْلٌ مُبْرَم أي: مُحْكَم فَتْلاً**)، واتە: زۆر چاك هۆندراوەو چندراوە.

(**سِرَّهُمْ**): واتە: پەنهانیان، (**الإِسْرَارُ: خِلاَفُ الإِعْلاَنِ، السِّرُّ: الحَدِيثُ المُكَتَّمُ فِي النَّفْس**)، (**إِسْرَار**): پێچەوانەی (**إِعْلاَن**)ە، (**إِعْلاَن**) واتە: ئاشكراكردن، (**إِسْرَار**) واتە: پەنهانكردن، (**سِرّ**)یش: بریتیە لەو قسەیەی لە دڵدا دەشاردرێتەوە.

(**وَنَجْوَىٰهُم**): واتە: چپەچپیان، (**نَاجَيْتُهُ أي: سَارَرْتُهُ، وَأَصْلُهُ أَن تَخْلوَ بِهِ فِي نَجوَةٍ مِنَ الأرض**)، (**ناجَيتُهُ**) واتە: چپەم لەگەڵ كرد، سركەم لەگەڵ كرد، ئەصڵەكەشی لەوەوە هاتوە، كە تۆ كەسێك ببەیە شوێنێكی چۆڵایی لە زەوییەكدا (واتە: شوێنێكی پەنا)و قسەی خۆتی لەگەڵ بكەی.

(**يَخُوضُواْ**): (**الخَـوْضُ: الـشُّرُوعُ فِي المَـاءِ وَالمـرُورُ فيـهِ، وَيُسْـتَعَارُ فِي الأُمُـورِ، وَأَكْـثَرُ مَـا وَرَدَ فِي القُـرْآنِ، وَرَدَ فِـيما يُـذَمُّ الـشُّروعُ فيـهِ**)، (**يَخُوضُـوا**) واتـە: لێیـان گـەڕێ، تێبڕژێـن، (**خَـوض**) واتـە: تێـڕژان، چوونـە نێـو ئـاو، بـە نێـو ئـاودا ڕۆیشـتن، بـەڵام خوازراوەتـەوە بـۆ چوونـە نێـو قسـان، چوونـە نێـو کارێـك، بـە زۆریـی کـە لـە قورئانـدا هاتـوە، لـە بـارەی ئـەو شـتانەوە هاتـوە، کـە خراپـە مـرۆڤ تێیـان بـڕژێ و تێیانـدا دەسـتبەکار بـێ، بـە تایبەتیـی قسـەی بـەلاش و پـووچ و خـراپ.

(**وَتَبَارَكَ**): واتـە: بـەرزو بـە پێـزو بەردەوامـە، (**البَرَكَـةُ: ثُبُـوتُ الخَـيْرِ الإِلَهِـيِّ فِي شَيءٍ، وَتَبَـارَكَ: تَنْبِيـهٌ عَـلَى اخْتِصَاصِـهِ تَعَـالى بِالخَـيْرَاتِ**)، (**بَرَكَـة**): بـە مانـای چەسپاویی چاکـەو پێـزی خوایـە ﷻ، لـە شـتێکدا، (**تَبـارَكَ**)، ئاگادارکردنەوەیـە، بـۆ ئـەوە کـە خـوا ﷻ تایبەتمەنـدە بـە خێـرو پێـزو چاکەکانـەوە.

(**فَٱصۡفَحۡ عَنۡهُمۡ**): واتـە: چاوپۆشـییان لـێ بکـە، (**الصَّفْـحُ: تَـرْكُ التَّثْرِيـبِ وَأَبْلَـغُ مِـنَ العَفْـوِ**)، (**صَفْـح**): بریتیـە لـە وازلێهێنانـی سـەرکۆنە کـردن، کە ئەمـە زێدەڕۆیـی زیاتری تێـدا هەیـە، لـە لێبـوردن، (**عَفـو**) واتـە: لێبـوردن، بـەڵام (**صَفـح**) واتـە: چاوپۆشـیی، لێبـوردن ئەوەیـە، لەبـەر چـاوت بـێ، ئـەو هەڵەیـەی لـە گەڵـت دا کـردوە، بـەڵام چاوپۆشـیی ئەوەیـە، هـەر لەبیـری خۆتـی بەریـەوە، کـە ئـەو خراپەیـەی کـردوە، چونکـە (**صَفـح**) لـەوەوە هاتـوە، تـۆ لامـل بکەیـە شـتێك، واتـە: نادیـدەی بگـری و خـۆتی بەسـەرەوە نەبـەی.

(**سَلَٰمٞ**): (**السَّـلاَمُ: دُعَـاءٌ بِالسَّـلاَمَةِ**)، (**سـلام**) لـە سـیاقی خۆیـدا، پاڕانەوەیـە بـۆ سـەلامەتیی بەرانبـەر، (**وَالسَّـلْمُ وَالسِّـلْمُ وَالسَّـلاَمُ: الصُّلْـحُ**)، (**سـِلم وسَـلْم وسـلام**) هـەر سـێ وشـە کـە بـە مانـای صوڵـح و پێکهاتـن و ئاشـتەوایی دێـن، بـەڵام لێـرەدا: (**فَٱصۡفَحۡ عَنۡهُمۡ**) چاوپۆشـییان لێبکـە، خۆتیـان بەسـەرەوە مەبـە، (**وَقُـلْ سَـلاَم**) بشـڵێ: سـەلام، ئـەم سـەلامە، داوای ئاشـتیی بـۆ کـردن نیـە، بەڵکـو یـانی: خـوا حافیزییـان لـێ بکـەو، وازیـان لـێ بێنـە، کەواتـە: ئـەم سـەلامە بـۆ وازلێهێنانـە، وەك لـە سـوورەتی:

(**الفُرقـان**)دا، دەفەرمـوێ: ﴿ وَعِبَادُ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلَّذِينَ يَمۡشُونَ عَلَى ٱلۡأَرۡضِ هَوۡنٗا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ ٱلۡجَٰهِلُونَ قَالُواْ سَلَٰمٗا ﴿٦٣﴾ ﴾، واتـە: (**قَالُوا: قَوْلاً ذَا سَلاَمَةٍ**)، قسـەیەکیان کـرد، قسـەیەکی سـەلامەت و، بێمـزەڕەت و بـێ زیـان، یاخـود: (**قَالُواْ سَلَٰمٗا**)، واتـە: سـەلامیان کـردو، سـەلامەکەش واتـە: خواتـان لەگـەڵ و خـوا حافیزتـان بـێ، ئێمـە لەگـەڵ ئێـوەدا نایەینـە نێـو تـەرازووەوە.

مانای گشتیی ئایەتەکان

وەك لـە سـەرەتای پێناسـەی ئـەم دەرسـەدا گوتمـان، ئـەو شـازدە ئایەتـەی کۆتایـی (**الزخـرف**) چـوار بابەتـی سـەرەکیی دەگرنـە خۆیـان، سـەرەتا خـوا ﷻ وەك چـۆن لـە ئایەتەکانـی پێشـێدا، باسـی ئـەو نـازو نیعمـەت و خێـرو خۆشـییەی کـرد، کـە لـە بەهەشـتدا بـۆ پارێـزکاران، بـۆ بڕوادارانـی بـۆ خـوا ملکـەچ دانـراوەو ئامـادە کـراوە، ئنجـا باسـی سـزاو ئـازارو جەزرەبـەو مەینەتییـەك دەکات، کـە بـۆ تاوانبـاران، واتـە: بێبڕوایـان و هاوبـەش بـۆ خـوا دانەرانـی تاوانبـار، ئامـادە کـراوە لـە دۆزەخـدا، دەفەرمـوێ:

﴿ إِنَّ ٱلۡمُجۡرِمِينَ فِي عَذَابِ جَهَنَّمَ خَٰلِدُونَ ﴾، بـە دڵنیایـی تاوانبـاران، لـە ئـازاری دۆزەخـدا هـەر مـاون، واتـە: بـەردەوام دەبـن، تێیـدا هەمیشـەیین و لێـی ناچنـە دەرێ، ﴿ لَا يُفَتَّرُ عَنۡهُمۡ ﴾، لێـی دەربـاز نابـن و، تێیـدا دەمێننـەوە، سـەربارە: لەسەریشـیان سـووك ناکـرێ، (**فَتَرَ**)، واتـە: (**سَكَنَ**)، وەسـتا، سـووك بـوو، ئنجـا (**فَتَّرَ**)، واتـە: (**سَكَّنَ**)، سـووکی کـرد، وەسـتاندی.

کەواتـە: ﴿ لَا يُفَتَّرُ عَنۡهُمۡ ﴾، یانی: هیـچ کەسـێك، تۆزێـك ئـەو ئـازارو سـزایەیان لەسـەر خـاو ناکاتـەوەو سـووك نـاکات، ﴿ وَهُمۡ فِيهِ مُبۡلِسُونَ ﴾، ئـەوان لـە نێـو ئـەو ئـازاری دۆزەخـەدا، نائومێـدو بـێ هیـوان، لـە ئەنجامـی بـێ هیوایـی و نائومێدیـی و

زەبوونییدا، بێ دەنگ دادەنیشن و قسان ناکەن، چونکە پێشێ زۆر دەپاڕێنەوەو دەلاڵێنەوەو دەكڕووزێنەوە، وەك لە ئایەتەكانی دیكەدا هاتوە، بۆ وێنە لە سوورەتی (غافِر)دا:

﴿ وَقَالَ ٱلَّذِينَ فِى ٱلنَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ ٱدْعُوا۟ رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْمًا مِّنَ ٱلْعَذَابِ ﴿٤٩﴾ ﴾، واتە: ئەوانەی لە نێو ئاگری دۆزەخدان، بە دۆزەخەوانەكان (سەرپەرشتیارانی دۆزەخ)یان گوت: لە پەروەردگارتان بپاڕێنەوە، یەك ڕۆژ ئازارمان لەسەر سووك بكات!

ئەوانیش وەڵام دەدەنەوە:

﴿ قَالُوٓا۟ أَوَلَمْ تَكُ تَأْتِيكُمْ رُسُلُكُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ ۖ قَالُوا۟ بَلَىٰ ۚ قَالُوا۟ فَٱدْعُوا۟ ۗ وَمَا دُعَٰٓؤُا۟ ٱلْكَٰفِرِينَ إِلَّا فِى ضَلَٰلٍ ﴿٥٠﴾ ﴾، گوتیان: ئایا پێغەمبەرەكانتان، بەڵگە ڕۆشنەكانیان بۆ نەهێنان؟ گوتیان با، (فریشتەكان و سەرپەرشتیارانی دۆزەخ) گوتیان: ئنجا خۆتان بپاڕێنەوەو، پاڕانەوەی بێبڕوایانیش تەنیا لە ون بوون دایە.

واتە: كەس گوێی ناداتێ و زایە دەبێ و بێ ئاكام و بێ بەرهەم دەبێ، بۆیە لێرەدا دەفەرموێ: لەوێدا نائومێد دەبن لە دۆزەخدا.

﴿ وَمَا ظَلَمْنَٰهُمْ وَلَٰكِن كَانُوا۟ هُمُ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴾، ئێمەش ستەممان لێ نەكردوون، بەڵكو ئەوان خۆیان ستەمكار بوون، كە هاوبەشیان بۆ خوا داناو، بێبڕوا بوون بە خواو، بە پێغەمبەرانی خواو، بە پەیامی خواو، بە ئایەتەكانی خوا، سەربارەش تاوانبارو خراپەكار بوون، كەواتە: كردەی دەستی خۆیانە، ئەو سەرەنجامەی بۆ هێناونە پێش، وەك پێشینان گوتوویانە: (چ بچێنی ئەوە دەدروویەوە)، ئەوانیش لە دنیادا، تۆی كوفرو شیرك و گوناهو تاوان و ستەم و لادانیان چاندوە، بۆیە لە ڕۆژی دواییشدا، ئەوەی كە لە دنیادا تۆوەكەیان ڕژاندوەو، چاندوە، هەر بەرهەمی ئەوە هەڵدەگرنەوە.

﴿وَنَادَوۡاْ يَٰمَٰلِكُ لِيَقۡضِ عَلَيۡنَا رَبُّكَ﴾، بانگیان کرد ئەی مالیك! با پەروەردگارت تەواومان بکات و، کۆتاییمان پێ بێنێ، مالیك ئەو فریشتەیە کە سەرپەرشتیی هەموو دۆزەخ دەکات، بە دڵنیایی ئەویش کۆمەڵێك فریشتەی لەبەردەست دان، لە سووڕەتی: (المُدَّثِّر)دا، خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿عَلَيۡهَا تِسۡعَةَ عَشَرَ ٣٠ وَمَا جَعَلۡنَآ أَصۡحَٰبَ ٱلنَّارِ إِلَّا مَلَٰٓئِكَةٗۙ وَمَا جَعَلۡنَا عِدَّتَهُمۡ إِلَّا فِتۡنَةٗ لِّلَّذِينَ كَفَرُواْ لِيَسۡتَيۡقِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ وَيَزۡدَادَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِيمَٰنٗاۙ وَلَا يَرۡتَابَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ وَٱلۡمُؤۡمِنُونَۙ وَلِيَقُولَ ٱلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٞ وَٱلۡكَٰفِرُونَ مَاذَآ أَرَادَ ٱللَّهُ بِهَٰذَا مَثَلٗاۚ كَذَٰلِكَ يُضِلُّ ٱللَّهُ مَن يَشَآءُ وَيَهۡدِي مَن يَشَآءُۚ وَمَا يَعۡلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَۚ وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكۡرَىٰ لِلۡبَشَرِ ٣١﴾، دۆزەخ نۆزدە فریشتەی لەسەرن، کەواتە: لێرەدا کە دەفەرموێ: ﴿وَنَادَوۡاْ يَٰمَٰلِكُ لِيَقۡضِ عَلَيۡنَا رَبُّكَ﴾، گوتیان: ئەی مالیك! با پەروەردگارت کۆتاییمان پێ بێنێ، مالیك سەرپەرشتیاری گشتیی دۆزەخە، ئەویش نۆزدە فریشتەی لەبەردەست دان، وەك خوا ﷻ لێرەدا دەفەرموێ:

دۆزەخ نۆزدە (فریشتە) سەرپەرشتیی دەکەن و، ئێمە هاوەڵانی دۆزەخمان بە فریشتە داناون، ژمارەکەشیان تاقیکردنەوەیە بۆ ئەوانەی بێبڕوان، تاکو ئەوانەی کتێبیان پێدراوە، دڵنیابن، (چونکە لە کتێبەکانی ئەوانیشدا باسی ئەو نۆزدە فریشتەیە کراوە، کە سەرپەرشتیاری دۆزەخن) و، بۆ ئەوەی بڕوادارانیش ئیمانیان زێدە ببێ و، بۆ ئەوەش ئەوانەی کتێبیان پێدراوەو بڕواداران، نەکەونە دوو دڵییەوەو، بۆ ئەوەی ئەوانەی دڵیان نەخۆشیی تێدایەو بێبڕوایان بڵێن: خوا ﷻ چی ویستوە لەو وێنەیە، کە ئەو وێنەیەی هێناوەتەوە؟ خوا ﷻ هەر بەو شێوەیە هەر کەسێ بیەوێ گومڕای دەکات و هەر کەسێك بیەوێ ڕاستە ڕێی دەکات، (ئەگەرنا هەموویانی ڕێنمایی کردوەو ڕێی پێشانی هەموویان داوە، بەڵام ئەوانەی هیدایەتی خوا قبووڵ بکەن، ئەوە خوا ﷻ ڕاستە ڕێیان دەکات و، ئەوانەش کە هیدایەتی خوا ڕەفز بکەن و بەرپەرچ بدەنەوە، خوا ﷻ گومڕایان دەکات)، سەربازەکانی پەروەردگاریشت، تەنیا خۆی ژمارەیان دەزانێ، ئەوەش کە باس کراوە، تەنیا بیرخەرەوەیە بۆ مرۆڤەکان.

ئێمە لەم تەفسیرە کوردییەماندا، ئەو میتۆدەمان ڕەچاو کردوە، کە هەمیشە هەوڵدەدەین، قورئان بە قورئان تەفسیر بکەین و، لە دوای قورئان، بە دەقەکانی سوننەتی پێغەمبەر ﷺ چونکە بێگومان باشترین ڕوونکەرەوە بۆ قورئان، خودی قورئانە، خوا ﷻ لە شوێنێك شتێك بە کورتیی دێنێ، لە شوێنێکی دیکە بە درێژیی دەیهێنێ، لە شوێنێك لایەنێکی مەسەلەیەك باس دەکات و، لە شوێنێکی دیکە لایەنەکانی دیکەی باس دەکات.

ئنجا لێرەدا کە تاوانباران داوا لە مالیك دەکەن: ﴿وَنَادَوْاْ يَـٰمَـٰلِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ﴾، بانگیان کرد: ئەی مالیك! با پەروەردگارت تەواومان بکات، کۆتاییمان پێ بێنێ و، بمانمرێنێ، وەك لە سووڕەتی (**القَصَص**)دا هاتوە: ﴿فَوَكَزَهُۥ مُوسَىٰ فَقَضَىٰ عَلَيْهِ ۝١٥﴾، واتە: مووسا ﷺ مستێکی لێداو تەواوی کرد، ﴿فَقَضَىٰ عَلَيْهِ﴾، تەواوی کردو، کۆتایی پێ هێنا، بووە هۆی مردنی.

ئایا مالیك چی وەڵام دەداتەوە؟ ﴿قَالَ إِنَّكُم مَّـٰكِثُونَ﴾، (مالیك) گوتی: ئێوە دەمێننەوە، ئنجا لە تەفسیرەکان دا هاتوە، هەندێك لە زانایان دەڵێن: دوای ساڵێك و، هەندێك دەڵێن: دوای بیست ساڵ و، هەندێك دەڵێن: دوای حەفتا ساڵ و، هەندێك دەڵێن: دوای هەزار ساڵ، مالیك وەڵام دەداتەوەو دەڵێ: ئێوە دەمێننەوە، بەڵام بە هەرحاڵ ئەوە هەمووی قسەیەو، هەتا بە سەنەدێکی ڕاست، نەچێتەوە سەر پێغەمبەر ﷺ، وەك تەفسیری ئایەتەکان، ناگونجێ باس بکرێ، ساڵ و مانگ و هەفتەو ڕۆژیش، بە چەمکی باویان تایبەتن بە خەڵکی سەر خڕۆکەی زەوییەوە! ﴿قَالَ إِنَّكُم مَّـٰكِثُونَ﴾، مالیك گوتی: ئێوە دەمێننەوە، واتە: بەردەوام دەبن لە سزاداو خوا ناتانمرێنێ، وەك لە شوێنی دیکەدا دەفەرموێ: ﴿ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ ۝١٣﴾ **الأعلى**، واتە: نە تێیدا دەمرێ و، نە تێشیدا دەژی، نە ژیانێك دەژی، کە بە ژیان لە قەڵەم بدرێ و نە مردنیشی بەسەردا دێ، کە کۆتایی پێ بێ، لە شوێنی دیکەدا دەفەرموێ: ﴿إِنَّهُۥ مَن يَأْتِ رَبَّهُۥ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُۥ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ ۝٧٤﴾ **طه**، واتە: هەر کەسێك بە تاوانباریی بێتە لای پەروەردگاری، (واتە:

تـاوان لەگـەڵ خـۆی بهێنێتـەوە بـۆ لای پـەروەردگاری)، دۆزەخـی بـۆ هەیـە، نـە تێیـدا دەمـرێ و، نـە تێشـیدا دەژی، واتـە: نـە کۆتایـی پـێ دێ، وەك چـۆن مـردن لـە دنیـادا هەیـە، بـەڵام لـە ڕۆژی دواییـدا مـردن نیـە، نـە ژیانێکیـش دەژی، کـە بـە ژیـان لـە قەڵـەم بـدرێ.

﴿ لَقَدْ جِئْنَٰكُم بِٱلْحَقِّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كَٰرِهُونَ ﴾، بـە دڵنیایـی ئێمـە هەقـمان بـۆ هێنابـوون، بـەڵام زۆربەتـان کەیفتـان بـە هـەق نایـەت و، ناخۆشویسـتن بـۆ هـەق، هـەق واتـە: شـتی چەسـپاو و ڕاسـت، کـە لێـرەدا مەبەسـت پێـی خـوا ﷻ بـە یەکگرتنـەو، بەندایەتیـی کردنـە بـۆ خـواو، پەیڕەویـی کردنـە لـە بەرنامـەی خـواو، شـوێن پێهەڵگرتنـی پێغەمبـەری خوایـە ﷺ هەقـمان بـۆ هێنابـوون، بـەڵام زۆربەتـان ناخۆشویسـت بـوون بـۆ هـەق، هەقتـان نەدەویسـت، بۆچـی دەفەرمـوێ: زۆربەتـان؟ چونکـە دوایـی بەشـێکیان، ئـەو هەقـەی خـوا ﷻ ناردوویەتـی، قبووڵیـان کـردوە، کەواتـە: کـە دەفەرمـوێ: ﴿ لَقَدْ جِئْنَٰكُم بِٱلْحَقِّ ﴾، واتـە: لـە ژیانـی دنیـادا هەقـمان بـۆ هێنابـوون، بـەڵام زۆبەتـان هەقتـان نەویسـت و، ڕەفزتـان کـردو، ناخۆشویسـتنتان هەبـوو بـۆ هـەق، هەقتـان دەکەڕهانـدو، هەقتـان دەدزا، بۆیـە ڕەتتـان کـردەوە، بـەڵام کەمێکتـان ئەوانـە بـوون کـە بڕوایـان هێنـاو، هەقیـان قبـووڵ کـرد.

﴿ أَمْ أَبْرَمُوٓا۟ أَمْرًا ﴾، یـان ئایـا پیلانێکیـان گێـڕاوە، (**إبـرام**) واتـە: هۆنیـن و ڕسـتنی ڕیسـێك، پەتێـك، مەبەسـت پێـی ئەوەیـە کارێکـی مەحکەمیـان کـردوەو نەخشـەیەکی باشـیان دانـاوە، ﴿ فَإِنَّا مُبْرِمُونَ ﴾، بـە دڵنیایـی ئێمـەش بکـەری کارێکـی مەحکەمیـن، ڕۆنـەری نەخشـەو پلانێکـی مەحکەمیـن لەبەرانبەریانـدا.

ئنجـا هەندێـك لـە زانایـانی ڕوونکـەرەوەی قورئـان گوتوویانـە: ئەمـە مەبەسـت پێـی ئـەوە بـووە، کـە بێبڕوایـان لـە (**دار النَّـدوة**)دا دانیشـتن و کۆبوونەوەیـان کـرد، لـە دژی پێغەمبـەر ﷺ کـە چـۆن لـە بەینـی بـەرن؟ بـەڵام پێـم وایـە، ئـەم سـووڕەتە لـەو سـەرو حـەدەدا نەهاتۆتـە خـوارێ، واتـە: سـاڵی سـێزدەیەمی پێغەمبەرایەتیـی، کە کافـرەکانی مەککـە لـە کاتی دەرچـوونی پێغەمبـەردا بـۆ کۆچکـردن بـەرەو مەدینـە پیلانی

کوشتنییان دانا، لە (**دار النَّدوة**)دا، بەڵکو ئەم سوورەتە لە ساڵانی هەشت و نۆدا هاتۆتە خوارێ، ئنجا زلە زلەکان و بڕیار بە دەستانی قوڕەیش و هۆزەکانی دیکەش، کە لە مەککە بوون و لە (**دار النَّدوة**)دا، کۆبوونەوە، بەس ئەو جارە کۆنەبوونەوەو جارانی دیکەش کۆبوونەوە، کە نەخشە دابنێن لە دژی پێغەمبەر ﷺ و پەیامەکەی، ئنجا مەبەستی ئەو ئایەتانە یەکێك لەو جارانەیەو، ئەوەش کاری بەردەوامیان وابووە، لە (**دار النَّدوة**)دا دانیشتوون و نەخشەیان داناوە، خوا ﷻ دەفەرموێ: ئەگەر ئەوان نەخشە دادەنێن، لە دژی پێغەمبەری من و پەیامی من و قورئانی من، ئەوە ئێمەش نەخشەدانەرو پلان دانەرین لە دژیان.

﴿ أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَىٰهُم ﴾، یان ئایا پێیان وایە، ئێمە قسەی پەنهانیان، ئەو قسەیەی کە لە دڵیاندا پەنهانی دەکەن و، سرکە سرك و چپە چپیان، لە بەینی خۆیان دا، نابیستین!، ﴿ بَلَىٰ ﴾، با، ئەوەش دەبیستین و ئاگامان لێیەتی، ﴿ وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ ﴾، سەرباره نوێنەرەکانیشمان، ڕەوانەکراوەکانیشمان (کە فریشتەکانن) لەلایانن و، دەنووسن و تۆمار دەکەن.

جارێکی دیکەش خوا ﷻ دێتە سەر باسی بەیەکگرتن و یەکتایی خۆی، هەم لە پەروەردگارێتییداو، هەم لە بەدیهێنەرایەتییداو، هەم لە خاوەندارێتیی داو، هەم لە پەرستراوێتییدا.

﴿ قُلْ إِن كَانَ لِلرَّحْمَٰنِ وَلَدٌ فَأَنَا۠ أَوَّلُ ٱلْعَٰبِدِينَ ﴾، (ئەی محەممەد ﷺ!) بفەرموو: ئەگەر (خوای) بە بەزەیی ڕۆڵەی هەبێ، ئەوە من یەکەمینی خواپەرستانم، واتە: من یەکەمینی خواپەرستانم، ئەگەر ڕۆڵەی هەبێ دەبێ من بزانم و کە من نەزانم، کەواتە: نیەتی، ئەوە واتایەکی.

یاخود ئەگەر (خوای) بە بەزەیی ڕۆڵەی هەبووایە، من یەکەمین پەرستەرانم، یەکەمین کەس دەبووم ئەویشم دەپەرست، ئەگەر گریمان خوا ﷻ ڕۆڵەی هەبووایە، چونکە ئەویش هەر بەشێك دەبوو لە خوا ﷻ و دەبوو ئەویش

پەرسترابایە، ئەم ئایەتە چەند مانایەکی هەن، بەڵام ئەو دوو مانایە زیاتر سەرەکیین.

ئەمەش هەمووی وەك قسەی نەرمکردن و خاتر گرتنە لەگەڵ بەرانبەردا، کە یەکسەر لە دەماری نەدەی و بڵێی: باشە با بزانین، کە ئێوە دەڵێن: خوا ڕۆڵەی هەیە، ئەگەر وابێ من یەکەمینی خواپەرستانم و دەبێ بزانم، یاخود: من یەکەم کەسم دەیپەرستم، دەی فەرموون: با لێی بکۆڵنەوە، داخۆ خوا ﷻ دەگونجێ ڕۆڵەی هەبێ؟!.

﴿ سُبْحَٰنَ رَبِّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ رَبِّ ٱلْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴾، دووره پەروەردگاری ئاسمانەکان و زەوی و پەروەردگاری عەرش، (ئەو تەخت و بارەگایەی کە تەنیا خۆی دەزانێ چۆنە؟)، لەوەی ئەوان خوای پێ وەسف دەکەن، لەو وەسفەی ئەوان دەیڵێن، خوا ﷻ دووره لەوە، پاکە لەو جۆره وێناکردنە، کە ڕۆڵەی هەبێ و، وەچەی هەبێ و، هاوبەشی هەبێ.

﴿ فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا۟ وَيَلْعَبُوا۟ ﴾، ئنجا لێیان گەڕێ با تێبڕژێن و یاریی بکەن، واتە: تێبڕژێنە نێو قسەی پووچ و بێ کەڵك، با بەشێوەیەك هەڵسوکەوت بکەن، کە هەڵسوکەوتەکەیان دەشوبهێتە یاریی منداڵان، قسەکەیان وەك ڕژانە نێو باتڵاغ و چڵپاوێکە، کردەوەو هەڵسوکەوتەکانیشیان، وەك یاریی و گەمەی منداڵانن، لێیان گەڕێ با سەرگەرمی ئەوە بن، ﴿ حَتَّىٰ يُلَٰقُوا۟ يَوْمَهُمُ ٱلَّذِى يُوعَدُونَ ﴾، تاکو ڕووبەڕووی ئەو ڕۆژەیان دەبنەوە، کە بەڵێنیان پێدراوە، ئەمەش هەڕەشەیەکی گەورەیە بۆیان، واتە: لێیان گەڕێ با سەرگەرمی قسەو ڕەفتاری پووچ و بێکەڵکی خۆیان بن، تاکو گیرۆدەی ئەو ڕۆژە دەبن، کە بەڵێنیان پێدراوە.

﴿ وَهُوَ ٱلَّذِى فِى ٱلسَّمَآءِ إِلَٰهٌ وَفِى ٱلْأَرْضِ إِلَٰهٌ ۚ وَهُوَ ٱلْحَكِيمُ ٱلْعَلِيمُ ﴾، ئەویش (خوا ﷻ) ئەو کەسەیە، کە لەسەرێ تەنیا ئەو پەرستراوەو، لەسەر زەویش بەس ئەو پەرستراوەو، هەر ئەو کاربەجێی زانایە، یانی: هەرچی کاربەجێیی و

کارامەیی و لێزانیی هەیەو، هەرچی زانیاریی و شارەزایی هەیە، لە لای خوای پەروەردگارە، ﴿ وَتَبَارَكَ ٱلَّذِي لَهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ﴾، بەرزو بە پێزەو، بەردەوامەو، خاوەن خێرو بەرەکەتە، ئەو کەسەی حوکمڕانیی ئاسمانەکان و زەوی هی ویە، هەروەها حوکمڕانیی، ئەوەی دەکەوێتە نێوان ئاسمانەکان و زەویشەوە، تەنیا هی خوایە، ﴿ وَعِندَهُۥ عِلْمُ ٱلسَّاعَةِ ﴾، زانیاریی کاتەکە (**ساعة**) ش لە لای ئەوە، واتە: زانیاریی هەبوون بەو کاتە دیارییکراوەی کە ئاخیر زەمانی تێدا دێ، یاخود قیامەتی تێدا دێ، یان ڕۆژی دوایی بە هەردوو قۆناغەکەوە، تێیدا دێ، تەنیا لە لای ئەوە، ﴿ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴾، تەنیا بۆ لای ویش دەگێڕدرێنەوە.

﴿ وَلَا يَمْلِكُ ٱلَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِهِ ٱلشَّفَٰعَةَ إِلَّا مَن شَهِدَ بِٱلْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴾، ئەوانەش کە لە جیاتی وی، یان لەگەڵ وی، یان جگە لەوی لێیان دەپاڕێنەوە، هیچ کامیان تکا کردنیان بەدەست نیە، مەگەر ئەوانەیان کە شایەدیی بە هەقیان داوە، واتە: شایەدیی دەدەن بە یەکتایی خوا، لە بەدیهێنەرایەتیی و، پەروەردگارێتیی و، خاوەندارێتیی و، پەرستراوێتییدا، شایەدیی بەو هەقە دەدەن و، دەشزانن، واتە: بە بەرچاوڕوونییەوە شایەدیی دەدەن، واتە: تەنیا ئەوانەیان کە ئەو شایەدییە بە هەقە دەدەن، تکا کردنیان بەدەستە، ئەوانەی لە جیاتی خواو، جگە لە خوا، لێیان دەپاڕێنەوە، تەنیا ئەوانەیان کە شایەدیی بە هەق دەدەن، تکا کردنیان بەدەستە، ئەوانیش فریشتەکانن و پێغەمبەرانن و دۆستانی خوان، ئەوانەن کە خەڵك بە نەزانیی لێیان دەپاڕێنەوەو دەیانپەرستن، ئەگەرنا ئەوانی دیکە، کە لە جیاتی خوا دەپەرسترێن، چ ژیانداربن، چ بێ ژیان بن، ئەوانە هیچیان تکا کردنیان بەدەست نیە، ئەوە واتایەکی.

یاخود: ئەوانەی کە لە جیاتی خوا لێیان دەپاڕێنەوە، هیچیان تکا کردنیان بەدەست نیە، مەگەر بۆ کەسێك کە شایەدیی بە هەق بدات، واتە: ئەوانەی لێیان دەپاڕێنەوە، کە فریشتەکان و پێغەمبەرانن، ئەوانە تەنیا تکا بۆ کەسێك

دەکەن، کە شایەدیی بە هەقی دابێ و، ئەهلی ئیمان و تەوحید بووبێ، هاوکات لە ڕووی زانیارییشەوە ئەو شایەدییە بە هەقەی دابێ.

﴿ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُ ﴾، ئەگەر لێیان بپرسی: کێ دروستیکردوون؟ زۆر بە جەختکردنەوە دەڵێن: خوا ﷻ، ﴿ فَأَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴾، کەواتە: بۆ کوێ لادەدرێن؟ {(**يؤفكون**) **يُقلَبون، يُصْرَفون**}، بۆ کوێ هەڵدەگێڕدرێنەوەو، بۆ کوێ لادەدرێن، یاخود: ﴿ فَأَنَّىٰ ﴾، واتە: (**فَكَيفَ**)، واتە: چۆن لادەدرێن و چۆن هەڵدەگێڕدرێنەوە، مادام خوا بەدیهێنەریانەو دان بەو ڕاستییەدا دێنن، ئەدی بۆچی جگە لە خوا دەپەرستن، مادام تەنیا خوا دروستیکردوون و، تەنیا خوا هەمەکارەی کەون و کائیناتە، کەواتە: هەر ئەویش شایستەی پەرستران و بەندایەتیی بۆ کرانە، کەوا بێ: بۆ کوێ لادەدرێن و چۆن لادەدرێن؟ لێرەدا کە بە بکەر نادیار (**مَجهولُ الفاعِل**)، هاتوە، یانی: ئەوانە، ویست و خواستی خۆیان لەدەست داوەو، ڕێشمەی کارو باریان کەوتۆتە دەست کەسێکی دیکەو، بە ویستی خۆیان و، بە عەقڵی خۆیان و، بە ئازادیی خۆیان بە ڕێدا ناڕۆن و، بەملاو لادا دەبرێن.

﴿ وَقِيلِهِۦ يَـٰرَبِّ إِنَّ هَـٰٓؤُلَآءِ قَوْمٌ لَّا يُؤْمِنُونَ ﴾، ئەمە دەگێڕدرێتەوە بۆ سەر ئەو ڕستەیەی پێشێ، کە دەفەرموێ: ﴿ وَعِندَهُۥ عِلْمُ ٱلسَّاعَةِ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴾، واتە: (**وَعِنْدَهُ عِلْمُ قِيْلِهِ**)، هەروەها خوا ﷻ زانیاریی فەرمایشتەکەیشی لە لایە؟ هی پێغەمبەر ﷺ، کە گوتی: ﴿ يَـٰرَبِّ إِنَّ هَـٰٓؤُلَآءِ قَوْمٌ لَّا يُؤْمِنُونَ ﴾، ئەی پەروەردگارم! ئەوانە کۆمەڵێکن بڕوا ناهێنن، واتە: سکاڵای کرد بۆ لای پەروەردگار، وەك لە سووڕەتی (**الفُرقان**)دا، دەفەرموێ: ﴿ وَقَالَ ٱلرَّسُولُ يَـٰرَبِّ إِنَّ قَوْمِى ٱتَّخَذُوا۟ هَـٰذَا ٱلْقُرْءَانَ مَهْجُورًا ﴿٣٠﴾ ﴾، پێغەمبەریش ﷺ گوتی: ئەی پەروەردگارم! خەڵکەکەم ئەو قورئانەیان واز لێهێناوەو، پشتیان تێکردوە، ئەمە سکاڵا کردنی پێغەمبەرە ﷺ، لە دەست خەڵکە کەللەڕەق و خراپەکەی، سکاڵا دەکات بۆ لای خوا ﷻ، خوێنراویشتەوە: (**وَقِيْلَهُ**)، ئنجا ئەگەر (**قِيْلَهُ**) بێ، دەگێڕدرێتەوە بۆ سەر ڕستەیەکی

پێشـتر، ﴿وَرُسُلُنَا لَدَيۡهِمۡ يَكۡتُبُونَ ٨٠﴾، نێردراوەکانـی ئێمـە لەلایانـن دەنووسـن، هەمـوو کردەوەکانـی وان دەنووسـن، (وَقِيْلَـهُ يَـا رَبِّ)، ئـەو فەرمایشـتەی پێغەمبەریـش ﷺ دەنووسـن، کـە فەرمـووی: ئـەی پـەروەردگارم! ئەوانـە کۆمەڵێکـن بـڕوا ناهێنـن، واتـە: ئـەو سـکاڵایەی پێغەمبـەر ﷺ کـە بـۆ لای پـەروەردگاری کردوویەتی، ئەویشـیان نووسـیوە، یاخـود: (قِيْلَـهُ)، بـەرکاری ڕەهـا (**مَفعـول مُطلَـق**)ە، (**وَقَـالَ قَولَـهُ**)، پێغەمبـەر ﷺ قسـەی خـۆی کـرد، کـە گوتـی: ئـەی پـەروەردگارم! ئەمانـە کۆمەڵێکـن بـڕوا ناهێنـن، دواتـر لـە مەسـەلە گرنگەکانـدا، زیاتـر تیشـکی دەخەینـە سـەر: (قِيْلِـهِ) و (قِيْلَـهُ).

﴿فَٱصۡفَحۡ عَنۡهُمۡ وَقُلۡ سَلَٰمٞۚ فَسَوۡفَ يَعۡلَمُونَ﴾، چاوپۆشـییان لێبکـەو پێیـان بڵـێ: سـەلام، لەمـەودوا دەزانـن، ﴿فَٱصۡفَحۡ عَنۡهُمۡ﴾، واتـە: بـە جۆرێـك ڕوویـان لـێ وەربگێـڕە، وەك هـەر گوێبیسـتی قسـەکانیان نەبووبـی، ئەگەرنا بـەو واتایـە نیـە، کـە پێغەمبـەر ﷺ بیانبـووریٚ، لـە کوفـرو شـیرك و تـاوان و خراپـە، چونکـە ئـەو کارە نـە بەدەسـت ئـەوەو، نـە لـەوەش دەیانبـووریٚ، بەڵکـو یانـی: تـۆ لـە هەقـی تایبەتیـی خـۆت، کـە قسـەیەکی بـێ نەزاکـەت و شـێوازێکی نارێـك لەگـەڵ تـۆدا بەکاردێنـن، چاوپۆشـییان لـێ بکـە، یـان: وازیـان لـێ بێنـەو دووریـان لـێ بگـرەو لامليـان تێبکـە، ﴿وَقُلۡ سَلَٰمٞۚ﴾، بڵـێ: سـەلام، بـۆ خـوا حافیزیـی و وازلێهێنـان و، دووریـی گرتـن و، نـەك سـەلام، بـە مانـای: سـەلام و ئاشـتییتان لەسـەر بـێ، ﴿فَسَوۡفَ يَعۡلَمُونَ﴾، لـە مـەودوا دەزانـن، دەزانـن کـە چ کەتنێکـی خراپیـان کـردوە، دەزانـن کـە سـزایەکی بێـڕەزا چاوەڕێیـان دەکات، لـە ئەنجامـی ئـەو کوفـرو شـیرك و تـاوان و خراپەیانـدا.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

تاوانباران لە ئازاری دۆزەخدا دەمێننەوەو، لەسەریان سووك ناكرێ و، تێیدا بێ هیوا دەبن و، سووچی خۆشیانە، كە بەو دەردەچوون، كە لە مالیكی دۆزەخەوانیش دەپاڕێنەوە: با خوا بمانمرێنێ، پێیان دەڵێ: ئێوە تێیدا دەمێننەوە، چونكە خوا ﷻ هەقی بۆ هێنابوون، كەچی هەقتان دەدزاو، كەیفتان پێ نەدەهات، ئنجا ئەگەر ئەوان پیلانی مەحكەم بگێڕن، لە دژی پێغەمبەری خواو پەیامی خوا، خواش نەخشەی وردیان لە دژ دەكێشێ و، خەیاڵیشیان خاوە، كە پێیان وابێ خوا ﷻ ئاگاداری نهێنیی و چپەیان نیە، بگرە وێڕای ئەوە، فریشتە نێرراوەكانیشی هەموو شتێك تۆمار دەكەن:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ ٱلۡمُجۡرِمِينَ فِي عَذَابِ جَهَنَّمَ خَٰلِدُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يُفَتَّرُ عَنۡهُمۡ وَهُمۡ فِيهِ مُبۡلِسُونَ ﴿٧٥﴾ وَمَا ظَلَمۡنَٰهُمۡ وَلَٰكِن كَانُواْ هُمُ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٧٦﴾ وَنَادَوۡاْ يَٰمَٰلِكُ لِيَقۡضِ عَلَيۡنَا رَبُّكَۖ قَالَ إِنَّكُم مَّٰكِثُونَ ﴿٧٧﴾ لَقَدۡ جِئۡنَٰكُم بِٱلۡحَقِّ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَكُمۡ لِلۡحَقِّ كَٰرِهُونَ ﴿٧٨﴾ أَمۡ أَبۡرَمُوٓاْ أَمۡرٗا فَإِنَّا مُبۡرِمُونَ ﴿٧٩﴾ أَمۡ يَحۡسَبُونَ أَنَّا لَا نَسۡمَعُ سِرَّهُمۡ وَنَجۡوَىٰهُمۚ بَلَىٰ وَرُسُلُنَا لَدَيۡهِمۡ يَكۡتُبُونَ ﴿٨٠﴾﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە یازدە بڕگەدا:

١)- ﴿إِنَّ ٱلۡمُجۡرِمِينَ فِي عَذَابِ جَهَنَّمَ خَٰلِدُونَ﴾، بێگومان تاوانباران لە ئازاری دۆزەخدا، بە هەمیشەیی دەمێننەوە، (المُجْرِمُون: الفَاعِلُونَ لِلإِجْرَام، وَهُوَ الذَّنْبُ العَظِيم، وَالمُرَادُ: المُشْرِكُونَ الكَافِرون)، (المُجرِم)، لەسەر كێشی (مُفعِل)، ناوی بكەر (إسم فاعِل)ە، بە

مانای کەسێك کە (جُرْم) تاوان ئەنجام دەدات، (إجرام) و (جُرم) و (جريمة)ش بریتیە لە گوناهێکی مەزن، کە لێرەدا مەبەست پێی تاوانی هاوبەش بۆ خوا دانەرە بێبڕوایەکانە، بەڵام بۆیە خوا ﷻ بە وشەی (مُجرِم) ناویان دێنێ، تاکو بزانرێ کە ئەوانە وێڕای هاوبەش بۆ خوادانان و بێبڕوایی، تاوانباریش بوون، یاخود هەر خودی هاوبەش بۆ خوا دانان و بێبڕواییەکەیان، وێڕای ئەوەی هاوبەش بۆ خوا دانانەو بێبڕواییە، تاوانێکی گەورەشە.

هەڵبەتە هەر کەسێکیش بەینی لەگەڵ خوا تێك چوو، بەینی لەگەڵ بەندەکانی خواشدا تەواو نابێ، بۆیە هەر کەسێك ئەهلی کوفرو شیرك بێ، مسۆگەر ئەهلی ستەم و تاوان و خراپەش دەبێ.

٢)- ﴿ لَا يُفَتَّرُ عَنۡهُمۡ وَهُمۡ فِيهِ مُبۡلِسُونَ ﴾، لەسەریان سووك ناکرێ (لەسەریان خاو ناکرێتەوە) و، ئەوان تێیدا نائومێدو بێ هیوا دەبن، (فَتَرَ أي: سَكَنَ، وَضَعُفَ وَخَفَّ)، واتە: ڕاوەستاو، بێهێز بوو و، سووك بوو، وشەی: (فَتَرَ)، (لازِم)ەو (فَتَّرَ) (مُتَّعَدي)ە، (فَتَّرَ) واتە: لەسەری سووك کرد، کەواتە: (لا يُفَتَّرُ عَنْهُم أي: لاَ يُفَتِّرُهُ أَحَدٌ عَنْهُم، بَل يَسْتَمِرُّ العَذَابُ عَلَيْهِم بِشِدَّة)، هیچکەس ئەو سزایەیان لەسەر سووك ناکات و لەسەریان خاو ناکاتەوە، بەڵکو بەردەوام دەبێ، بگرە لە سوورەتی (النَّبأ)دا خوای باڵا دەست دەفەرموێ: ﴿ فَذُوقُواْ فَلَن نَّزِيدَكُمۡ إِلَّا عَذَابًا ٣٠ ﴾، بیچێژن بەس سزاتان بۆ زیاد دەکەین، هەروەها لە سوورەتی (النِّساء) دا، دەفەرموێ: ﴿ كُلَّمَا نَضِجَتۡ جُلُودُهُم بَدَّلۡنَٰهُمۡ جُلُودًا غَيۡرَهَا لِيَذُوقُواْ ٱلۡعَذَابَ ٥٦ ﴾، هەر کاتێك پێستەکانیان کوڵان و برژان، پێستی دیکەیان بۆ تازە دەکەینەوە، تاکو سزای زیاتر بچێژن، چونکە دەمارە هەستەوەرەکان زیاتر لە پێست دان.

کە دەفەرموێ: ﴿ وَهُمۡ فِيهِ مُبۡلِسُونَ ﴾، دەگوترێ: (أَبْلَسَ، يُبْلِسُ، فَهُوَ مُبْلِسٌ أي: يَئِسَ، وَسُمِّيَ إِبْلِيسُ إِبْلِيْسَاً لِيَأْسِهِ مِنْ رَحْمَةِ الله)، ﴿ وَهُمۡ فِيهِ مُبۡلِسُونَ ﴾، ئەوان لەوێدا بێ هیوان و، تەما بڕاون، هیچ ئومێدێکیان نەماوە، وشەی (أَبْلَسَ)، واتە: (يَئِس) نائومێد بوو، (إِبْلِيس)یش بۆیە ئەو ناوەی لێنراوە، چونکە لە بەزەیی خوا نائومێد بووەو هیچ هیوای پێی نەماوە.

ئنجا لێرەدا ڕەنگە پرسیارێك بكرێ، ئەوانە بۆچی وایان لێهاتوە؟ ئایا ئەوە ستەم نیە لێیان دەكرێ؟ خواش ﷻ بۆ لابردنی ئەو گومان و خەیاڵە پووچە، دەفەرموێ:

٣)- ﴿وَمَا ظَلَمۡنَٰهُمۡ وَلَٰكِن كَانُواْ هُمُ ٱلظَّٰلِمِينَ﴾، ئێمە ستەممان لێ نەكردبوون، ((كە ئاوا سزایان دەدەین)، بەڵكو ئەوان خۆیان ستەمكار بوون، (**الظُّلْمُ: الإِعْتِدَاءُ، وَهُوَ الإِصَابَةُ بِضُرٍّ بِغَيْرِ مُوجِبٍ مَشْرُوع**)، (**ظُلْم**): بریتیە لە دەستدرێژیی و، لەوەی كەسێك تووشی زیان بكەی، بەبێ پێویستكەرێكی ڕەوا، بەڵام ئەوان خۆیان ستەمیان لە خۆیان كردوە، كە ئەو حیكمەتەی خوا ئەوانی بۆ دروستكردوە، نەیانهێنایە دی و سەریان بەرز نەكردەوە، كە خواو خاوەنی خۆیان بناسن، بزانن خوا ﷻ بۆچی لێرەی داناون، لەسەر ئەم زەوییەو پێویستە چی بكەن و چۆن بژین؟ ئەوەش ستەمێكی زلە كە تۆ لە خۆت نەپرسی، لە خاوەنەكەت نەپرسی و سەرنجی دەوروبەرت نەدەی، بۆچی لێرەی و دەبێ چی بكەی؟ ستەمە مرۆڤ خۆی وەك ئاژەڵ تەماشا بكات، لە حاڵێكدا كە لە ئاژەڵ جیایە!

٤)- ﴿وَنَادَوۡاْ يَٰمَٰلِكُ لِيَقۡضِ عَلَيۡنَا رَبُّكَ﴾، بانگیان كرد: ئەی مالیك! با پەروەردگارت تەواومان بكات، واتە: با پەروەردگارت كۆتاییمان پێ بێنێ و، بمانمرێنێ، مالیك ناوی ئەو فریشتەیە، كە بەسەر دۆزەخ ڕادەگات و سەرپەرشتیی دۆزەخ هەمووی دەكات، وەك لە سووڕەتی (**المُدَّثِر**)یشدا دەفەرموێ: ﴿عَلَيۡهَا تِسۡعَةَ عَشَرَ ٣٠﴾، ئنجا مالیك، نۆزدە فریشتەی دیكەی لەبەردەست دان، كە بە تەئكید ئەوانیش فریشتەی دیكەی زۆریان لەبەردەست دان، ﴿وَمَا يَعۡلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ ٣١﴾، خوا ﷻ هەر لەو سیاقەدا، لە سووڕەتی (**المُدَّثِر**)دا دەفەرموێ: سەربازەكانی پەروەردگارت، بەس خۆی دەزانێ چەندن، بەڵام مالیك سەرپەرشتیاری گشتیی دۆزەخەو، نۆزدە فریشتەشی لەبەر دەست دان، ئنجا كە ئەوانیش لەبەردەستی ئەودان، ئەوانیش تەنیا خوا ﷻ دەزانێ چەند فریشتەیان لەبەر دەستدان، بۆ سەرپەرشتییكردن و هەڵسووڕاندنی كاروباری دۆزەخ و دۆزەخییەكان!!

٥)- ﴿قَالَ إِنَّكُم مَّٰكِثُونَ﴾، گوتی: ئێوە ماوەوەن، كە دۆزەخییەكان دەڵێن: ئەی مالیك! با پەروەردگارت تەواومان بكات، كۆتاییمان پێ بێنێ و، بمانمرێنێ، ﴿لِيَقۡضِ عَلَيۡنَا

﴿ رَبُّكَ ﴾، (لِيَقْضِ) ئەم وشەیە لە سووڕەتی: (القَصَص)دا، خوا ﷻ بۆ مراندنی بەکارهێناوە، کە دەفەرمویٚ: ﴿ فَوَكَزَهُۥ مُوسَىٰ فَقَضَىٰ عَلَيْهِ ﴿١٥﴾ ﴾، واتە: مووسا ؑ مستێکی لێدا (لە کابرای قیبتی)و تەواوی کرد، واتە: کۆتایی بە ژیانی هێنا.

مالیــك وەڵام دەداتــەوە: ﴿ قَالَ إِنَّكُم مَّٰكِثُونَ ﴾، گوتــی: ئێــوە دەمێننــەوە، (ماكِـث) نــاوی بکــەر (إســم فاعِـل)ە، واتــە: مــاوە، ئێــوە مــاوەوەن، لــە (مَكْـث)ەوە هاتــوە، (المَكْــثُ: البَقَــاءُ مَــعَ انْتِظــارٍ)، (مَكــث وَمُكــث) هەردووکیــان واتــە: مانــەوە لەگــەڵ چاوەڕوانییــدا.

٦)- ﴿ لَقَدْ جِئْنَٰكُم بِٱلْحَقِّ ﴾، بە دڵنیایی هەقمان بۆ هێنا بوون، ئەمە یان قسەی فریشتەکانە، کە وەحییان هێناوە، پەیامی خوایان هێناوە بۆ پێغەمبەران، ئەوانیش بە مرۆڤەکانیان ڕاگەیاندوە، یان فەرمایشتی خوایە ڕاستەوخۆ: ئێمە هەقمان بۆ هێنابوون، ئەو هەقەش بریتی بوو لە خوا بە یەکگرتن، بریتی بوو لەوە کە مرۆڤ بۆ تاقیکردنەوە دروستکراوەو، مرۆڤ ژیانی هەتا هەتایی چاوەڕێی دەکات لە ڕۆژی دواییدا، کە ئەو ژیانە هەتا هەتاییە بنیات دەنریٚ، لەسەر ئەوەی ئەو ژیانە دنیاییەی چۆن گوزەراندوە؟!.

٧)- ﴿ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كَٰرِهُونَ ﴾، بەڵام زۆربەتان هەقتان دەدزا، وشەی کەڕهاندنیش بەکاردیٚ، دەڵێن: دەیکەڕهێنیٚ، بە کوردیی دەڵێن: دەیدزیٚ، واتە: ڕقی لێی دەبێتەوەو، کەیفی پێی نایەت، دانووی لەگەڵ ناکوڵن، بۆچی دەفەرمویٚ: ﴿ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كَٰرِهُونَ ﴾، بەڵام زۆربەتان هەقتان دەدزاو، کەیفتان پیٚ نەدەهات؟

وەڵامەکــەی: ئەوانــەی ڕقیــان لــە هەق بــووە، حوکمڕانــە خۆبەزلگرو خۆســەپێنەکان بــوون، چونکــە ئــەو هەقــە لەگــەڵ بەرژەوەندیــی ناشــەرعیی و نــاڕەوای ئەوانــدا تێکگیــراوە، بــەڵام زۆرینەیەکــی شــوێنکەوتووی هەڵخەڵەتــاو هەبــوون، ڕەنگــە هەقیان هــەر نەناســیبیٚ، یاخــود ڕقیــان لــە هــەق نەبۆتــەوەو هەقیــان نــەدزاوە، چونکــە لەگەڵ هیــچ بەرژوەندییەکیانــدا تێــك نەگیــراوە، بەڵکــو ڕەنگــە لــە دڵــەوە، ئــەو هەقەیــان زۆریــش خۆشویســتبیٚ، نــەك هــەر نەیاندزابــیٚ و، ڕقیــان لێــی نەبــوو بــیٚ، بــەڵام لەبــەر

ئـەوەی لەلایـەن دەسـەڵاتدارەکانەوە، لەسـەریان بـە مـەرج گیـرا بـوو، کـە دەبـێ شـوێنکەوتوویان بـن و، سـەر بـەرەو لای خـوا بـەرز نەکەنـەوەو، تەماشـای پەیامـی خـوا نەکـەن، بەڵکـو دەبـێ کۆیلـەی ئـەوان بـن، بۆیـە گوێیـان نـەدەدا ئـەو هەقـە، هەرچەنـدە بـە هەقیشـیان دەزانـی، کـە ئێسـتاش هـەر وایـە، ئەوانـەی شـوێن حیزبـە عەلمانییـەکان دەکـەون و، ملکـەچ دەکـەن بـۆ ڕژێمـە سـتەمکارە خۆسـەپێنەکان، دەزانـن هـەق چۆنـەو ناهـەق چۆنـەو، دانیـشی پێـدا دێنـن، دێ بـۆ لات دەڵـێ: بڵێـم چـی، ژیانـم وا دەسـووڕێ، واتـە: ژیانەکـەی ئێـرەی پـێ گرنگـترە لـە ژیانەکـەی ئـەولا و، ڕازییکردنـی ئـەو کەسـەی کردوویەتـی بـە کۆیلـەو ژێـر دەسـت، پێـی گرنگـترە، لـە ڕازییکردنـی خـوا!!.

ئـەوە (**ولکـن أکثرکـم للحـق کارهـون**) لێـرەدا ئیشـکالێك دروسـت دەکات، ئەویـش ئەوەیـە کـە: هەمیشـە ئەوانـەی خۆسـەپێن و، خۆشـگوزەران و خـۆ فەڕزکـەرن بەسـەر خەڵـك و جەمـاوەردا، کەمینـەن و، خەڵـك و جەمـاوەرە هەڵخەڵەتـاوو شـوێنکەوتووەکەیان زۆرینەیـە!!، بـەڵام دەگونجـێ مەبەسـت ئـەوە بـێ، زۆربـەی خەڵکـە فریـو خواردووەکـەش، چونکـە شـوێنکەوتووی کەمینـە سـتەمکارەکە بـوون، هەمـان حوکمـی وانیـان هەبـووە.

٨)- ﴿ أَمْ أَبْرَمُوٓاْ أَمْرًا ﴾، یان ئایا ئەوان بڕیارێکیان داوە؟ یاخود ئەوان پیلانێکیان گێڕاوەو تەگبیرێکیان کردوە؟ وشەی: (**أم: لِلإِضْرَابِ الإنْتِقَالِي مِنْ حَدِيثٍ إلى حَدِيث**)، {(**أم**) **بمعنى** (**بل أ**): (**بَل أَأَبْرَموا أَمْرَاً**)}، واتە: بەڵکو ئایا ئەوان تەگبیرێکیان کردوە، چونکە (**أم**) بۆ گواستنەوەیە لە قسەیەکەوە بۆ قسەیەکی دیکە، کە دیارە پرسیارکردنەکە، پرسیارکردنی ترساندن و هەڕەشەلێکردنە، نەك پرسیارکردنی نکووڵییلێکردن، واتە: هەم هەڕەشە لێکردنە، هەم چەسپاندنی ئەو کارەیە کە ئەوان کردوویانە.

٩)- ﴿ فَإِنَّا مُبْرِمُونَ ﴾، بە دڵنیایی ئێمە، بڕیاردەرو نەخشەدانەرین، (**إبرام**) لە ئەسڵدا بە مانای هۆنینەوەی پەتێك و چنینی دێت، ئەگەر بە مەحکەمیی بچنرێ، بەڵام لێرەدا خوازراوەتەوە، بۆ دانانی نەخشەیەکی پتەوو دڵ لەسەر چەسپاندن جێبەجێکردنی.

١٠)- ﴿ أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَىٰهُم ﴾، یان ئایا پێیان وایە ئێمە پەنهان و چپەیان نازانین، (**السِّرُّ: مَا يُخْفُونَهُ فِي أَنْفُسِهِم، وَالنَّجْوَى: مَا يَتَنَاجَوْنَ بِهِ فِيمَا بَيْنَهُم**)، (**سِرّ**): ئەوەیە کە لە دڵی خۆیاندا پەنهانیان کردوە، (**نجوى**)ش ئەو چپە چپ و فسکە فسکەیە، کە لەبەینی خۆیان دا کردوویانە، کوردەواریی دەڵێن: چپەی کرد، سرکە سرکی کرد، فسکە فسکی کرد.

١١)- ﴿ بَلَىٰ وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ ﴾، با، (هەم پەنهانیان دەزانین و هەم قسەی چپەیان دەزانین و)، نێردراوەکانیشمان لەلایانن دەنووسن، هەرچی دەیکەن و دەیڵێن دەینووسن، بەڵکو نیەت و ئیرادەکانیشیان دەنووسن، وەك لە فەرمایشتی پێغەمبەردا ﷺ هاتوە: {**عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: إِذَا هَمَّ عَبْدِي بِحَسَنَةٍ، وَلَمْ يَعْمَلْهَا، كَتَبْتُهَا لَهُ حَسَنَةً، فَإِنْ عَمِلَهَا كَتَبْتُهَا عَشْرَ حَسَنَاتٍ إِلَى سَبْعِ مِائَةِ ضِعْفٍ، وَإِذَا هَمَّ بِسَيِّئَةٍ، وَلَمْ يَعْمَلْهَا لَمْ أَكْتُبْهَا عَلَيْهِ، فَإِنْ عَمِلَهَا كَتَبْتُهَا سَيِّئَةً وَاحِدَةً»**} (**أخرجه مسلم: ٣٤٩**).

واتە: ئەبوو هورەیرە خوا لێی ڕازی بێ، دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: خوا (**عَزَّ وَجَلَّ**) فەرموویەتی: بەندەکەم ئەگەر نیەتی چاکەیەکی هێناو بۆی نەکرا، (نەك لێی پەشێمان بێتەوە)، چاکەیەکی بۆ دەنووسم، بێگومان ئەگەر کردی بە دە (١٠) چاکە بۆی دەنووسم، تاکو حەوتسەد (٧٠٠)، ئەگەر نیەتی خراپەیەکیشی هاتە دڵ و نەیکرد، لەسەری نانووسم و، ئەگەر کردی خراپەیەك دەنووسم.

بێگومان کە دەفەرموێ: ﴿ وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ ﴾، مەبەست لە فریشتەکانە، کە دەنێررێن و نێرراون، تاکو کردەوەی مرۆڤەکان بنووسن و ئاگایان لێ بێت و تۆماری بکەن، وەك لە سوورەتی (ق)دا دەفەرموێ: ﴿ مَّا يَلْفِظُ مِن قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ﴿١٨﴾ ﴾، واتە: هیچ قسەیەك نابێژێ، مەگەر چاودێرێکی ئامادە لەلایەتی، ئنجا ئایا نووسینی فریشتەکان، نووسینی ڕاستەقینەیە، یاخود مەجازە، بۆ سەرژمێرو پاراستنی؟ ئەوە بەس خوای پەروەردگار دەیزانێ، بەڵام ئەگەر

مـرۆڤ بتوانـێ، بـە دەنـگ و وێنـەوە شـت تۆمـار بـكات، بـە تەئكیـد فریشـتەكانی خـوا، كـە خـوا ﷻ بـە تایبـەت بۆ ئـەوەی دانـاون، ئامێـرو هـۆكاری زۆر پێشـكەوتووتر، كـە كـردەوەی مرۆڤـەكان و هەڵسـوكەوتیان و قسـەكانیان، بەڵكـو نیـەت و نیـازو مەبەستیشـیان تۆمـار بـكات، بـە دەسـتیانەوەیەو بـەكاری دێنـن.

لێرەدا دوو شوێنەوار دێنین:

أ- **(رُوِيَ أَنَّ ابْنَ مَسْعُودٍ قَرَأَ (وَنَادَوا يَا مَالُ) بِحَذْفِ الكَافِ عَلَى التَّرْخِيمِ، فَذُكِرَت قِراءَتُهُ لابْنِ عَبَّاسٍ فَقَالَ: مَا كَانَ أَشْغَلَ أَهْلُ النَّارِ عَن التَّرْخِيم)**، واتە: گێڕدراوەتەوە كە عەبدوڵڵای كوڕی مەسعوود وشەی (**وَنَادَوا يَا مَالِك**)ی، خوێندۆتەوە بە: (**وَنَادَوا يَا مَالُ**)، كە ئەمە لە زمانی عەرەبییدا بنچینەیەكە پێی دەگوترێ: (**ترخيم**)، ئەویش ئەوەیە كە پیتی دوای وشەكە لابردرێ، بڵێی: (**يا مالُ**)، لە جیاتی بڵێی: (**يا مالِكُ**)، ئەو خوێندنەوەیە بۆ عەبدوڵڵای كوڕی عەبباس (خوا لێیان ڕازی بێ) باسكراوە، ئەویش گوتوویەتی: خەڵكی دۆزەخ زۆر لەوە سەرقاڵترن ئاگایان لە (**ترخيم**) بێ!

كە ئەوە بنچینەیەكی ڕەوانبێژییە، نایانپەڕژێ بیر لەو وردە شتانە بكەنەوە!

كـە دەفەرمـوێ: ﴿لِيَقۡضِ عَلَيۡنَا رَبُّكَ﴾، (**القَضَـاءُ: الإِمَاتَـةُ**)، تـەواو كـردن، كۆتایـی پێهێنـان، بـەڵام (ل)ی سـەر: ﴿لِيَقۡضِ﴾، (**لامُ الأَمْـرِ بِمَعْنَـى الدُّعَاء**)، لامەكە بـۆ فەرمانە، بـەڵام بـە تەئكیـد بـە مانـای پاڕانەوەیـە، ئەگەرنـا فەرمـان بەسـەرچیدا دەكات؟!.

ب- لە تەفسیری ئەم ئایەتەدا كە دەفەرموێ: ﴿أَمۡ أَبۡرَمُوٓاْ أَمۡرٗا فَإِنَّا مُبۡرِمُونَ﴾، (**القُرطبي**) لە تەفسیرەكەی خۆی دا[١] ئەم دەقە دێنێ: (**قالَ مُقَاتِل: نَزَلَتْ فِي تَدْبِيرِهِم المَكرَ بِالنَّبِيّ ﷺ فِي دَارِ النَّدْوَةِ حِيْنَ اسْتَقَرَّ أَمْرُهُمْ عَلَى مَا أَشَارَ بِهِ أَبُو جَهْلٍ عَلَيْهِم، أَنْ يَبْرُزَ مِنْ كُلِّ قَبِيْلَةٍ رَجُلٌ لَيَشْتَرِكُوافِي قَتْلِهِ، فَتَضْعُفَ المُطَالَبَةُ بِدَمِهِ، فَنَزَلَت هَذِهِ الآيَةُ، وقَتَلَ الله جَمِيعُهُم فـي بَدرٍ**).

---

(١) الجامع لأحكام القرآن: ج١٦، ص:٩٣.

واتە: موقاتیل (کە یەکێکە لە زانایان شوێنکەوتووان دوای هاوەڵان)، گوتوویەتی: ئەم ئایەتە لە بارەی نەخشە دانانیانە لە دژی پێغەمبەر ﷺ لە (دار النّدوة)دا، کاتێك ڕایان لەسەر ئەوە چەسپا، کە ئەبوو جەهل ئاماژەی پێکرد بوو، ئەویش ئەوە بوو لە هەر هۆزێك، پیاوێك بێ، تاکو هەموویان لە کوشتنی پێغەمبەردا ﷺ بەشدار بن، دوایی داواکردنی خزمەکانی بە خوێنی پێغەمبەر ﷺ بێهێز بێ و، شەڕیان لەگەڵ ئەو هۆزانەدا پێ نەکرێ، ئەم ئایەتە لەو بارەوە هاتۆتە خوارەوەو، خواش هەموو ئەوانەی لە جەنگی بەدردا فەوتاند.

ئەو وای گوتوە، بەڵام من پێم وایە: هاتنە خواری ئەم ئایەتانەو، ئەم سوورەتە زووتر بووە، لەو نەخشەو پیلانەی، کە لە کۆتایی قۆناغی مەککەدا، واتە: ساڵی سێزدەیەمی پێغەمبەرایەتیی دا، هۆزی قورەیشی بێبڕوا کێشاویانە لە دژی پێغەمبەر ﷺ، بەڵام بێگومان ئەوان، بەس بۆ ئەو کارە تەگبیریان نەکردووەو نەخشەیان نەکێشاوە، هەمیشە خەریکی نەخشە کێشان و کۆبوونەوە بوون، لەو کۆڕو مەجلیسەی خۆیاندا، لە دژی پێغەمبەر ﷺو چۆنیەتیی بەرهەڵستییکردنی پەیامەکەی.

مەسەلەی دووەم:

فەرمانکردنی خوا بە پێغەمبەرەکەی، کە بفەرموێ: ئەگەر (خوای) بە بەزەیی ڕۆڵەی هەبێ، من یەکەمینی پەرستەران دەبم بۆی! بەڵام پاکیی بۆ پەروەردگاری گەردوون، لەوەی خوای پێ وەسف دەکەن، دواییش خوا ﷻ فەرمان دەکات بە پێغەمبەر ﷺ، کە لێیان گەڕێ، لەسەر تێڕژانی قسەی پووچ و گەمە بەردەوام بن، هەتا دەگەنە ڕۆژی دیداریان:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿قُلْ إِن كَانَ لِلرَّحْمَٰنِ وَلَدٌ فَأَنَا۠ أَوَّلُ ٱلْعَٰبِدِينَ ﴿٨١﴾ سُبْحَٰنَ رَبِّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ رَبِّ ٱلْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٨٢﴾ فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا۟ وَيَلْعَبُوا۟ حَتَّىٰ يُلَٰقُوا۟ يَوْمَهُمُ ٱلَّذِى يُوعَدُونَ ﴿٨٣﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە پێنج بڕگەدا:

١)- ﴿قُلْ إِن كَانَ لِلرَّحْمَٰنِ وَلَدٌ﴾، بڵێ: ئەگەر (خوای) بە بەزەیی ڕۆڵەی هەبێ.

(ولَدٌ) خوێندراویشەتەوە: (وُلْدٌ).

٢)- ﴿فَأَنَا۠ أَوَّلُ ٱلْعَٰبِدِينَ﴾، من یەکەمینی پەرستەرانم، زانایان چەند واتایەکیان بۆ لێکداونەوە:

١- گریمان خوا ﷻ ڕۆڵەی هەبێ، من یەکەمینی ئەو کەسانە دەبم، کە ئەو ڕۆڵەیەی خوا دەپەرستن، چونکە مادام ڕۆڵەی خوا بێ، گریمان ڕاست بێ، ڕۆڵەی خوا بێ، شایستەی ئەوەیە، وەك خوا ﷻ بپەرسترێ.

٢- ﴿قُلْ إِن كَانَ لِلرَّحْمَٰنِ وَلَدٌ﴾، (إِنْ) لابەرە (النَّافِية)یە، واتە: (مَا كَانَ لِلرَّحمنِ وَلَدٌ)، (خوای) بە بەزەیی هیچ ڕۆڵەی نیە.

٣- ﴿قُلْ إِن كَانَ لِلرَّحْمَٰنِ وَلَدٌ﴾، **(إن كانَ لِلرَّحمنِ وَلَدٌ، فَأنا أَوَّلُ العابِدينَ لِلرَّحمنِ، سَوَاءٌ كَانَ لَهُ وَلَدٌ أَمْ لاَ، وَهَذَا إِرْخَاءٌ لِلعِنان، أي: أُنَزِّهُ اللهَ عَنِ الشَّريك)**، ئەگەر (خوای) بە بەزەیی

ڕۆڵەی هەبێ، وەك ئێوە ئیددیعای دەكەن، من یەكەمین كەسم كە بەندایەتیی بۆ خوا دەكەم، ڕۆڵەی هەبێ یان نەیبێ، ئەمەش جۆرێكە لە بە دەمەوەدانی بەرانبەرەكەت، كە یەكسەر لە دەماری نەدەی و بڵێی: باشە وەرن با لێی بكۆڵینەوە، داخۆ دەگونجێ خوا ڕۆڵەی هەبێ؟!

٤- ئەگەر (خوای) بە بەزەیی ڕۆڵەی هەبێ، من یەكەمین كەسم، كە قسەكەی ئێوە بە درۆ دادەنێم و، خوا بە تاك دەگرم و هەر كەسێك بە ڕاستیی خوا بپەرستێ، ڕۆڵەو وەچەی پاڵ ناداتە لا، چونكە خوا ﷻ: ﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞ ۝١١﴾**الشورى**.

هەڵبەتە ئەوەی كە لە هەموو مانایەكان بەهێزترە، یەكەمیانە، دواییش هی چوارەمیان، بەڵام ئەوە كە (**إنْ**) لێرەدا (**الشَّرْطِية**) نەبێت و (**النافية**) بێ، واتە: (**مَا كَانَ لِلرَّحمنِ وَلَدٌ**)، ئەمە وەك زانایان گوتوویانە: لە شوێنی دیكەدا هاتووەو، لەم سیاقەدا ئەو مانایە سوودێكی وا بە دەستەوە نادات.

زانایان گوتوویانە: كاتی خۆی حەججاجی كوڕی یوسووفی سەقەفیی، سەعیدی كوڕی جوبەیری گرتوە، خوا ﷻ لە سەعیدی كوڕی جوبەیر ڕازی بێ و لێی خۆش بێ، زانایەكی زۆر گەورە بووە، حەججاج بە زوڵم كوشتوویەتی، گوتوویانە: (**هَذَا التَّعْبير مِثْلُ قَوْل سَعِيد بِن جُبير لِحجَّاج عِنْدَمَا قَالَ لَهُ: وَاللهِ لأُبَدِّلَنَّكَ بِالدُّنيَا نَاراً تَلَظَّى، قال سعيد: لَوْ عَرَفْتُ أَنَّ ذَلِكَ إِلَيْكَ مَا عَبَدْتُ إِلَهاً غَيرك**)، ئەمە لە زۆر لە تەفسیرەكان دا هاتوە، بۆ نموونە لە تەفسیری (**البَحرُ المَديد في تَفسيرِ كِتابِ اللهِ المَجيد**)دا[1]، (**إبن عَجيبة**)، دەڵێ:

ئەم تەعبیرە وەك قسەی سەعیدی كوڕی جوبەیرە، كە حەججاج گرتی و پێیگوت، ژیانی دنیات بۆ دەگۆڕم بە ئاگرێكی بڵێسەدار، سەعیدیش گوتی: ئەگەر زانیبام ئەوە بەدەست تۆیە، بێجگە لە تۆ هیچ پەرستراوێكم نەدەپەرست، واتە: ئەوە بەدەست تۆ نیە، داخۆ من دوای ئەوەی دەمكوژی و دەمرم، دەچمە كوێ؟!

---

(١) ج٧، ص٣٧.

هەڵبەتـە حیكمەتـی ئـەو تەعبیـرە ئەوەیـە، وا لـە هاوبـەش بـۆ خـوا دانـەرەكان بـكات گـوێ بگـرن، بـە هـۆی ئـەوەوە كـە ئومێدیـان وەبەردەنـێ، لەگەڵیـدا بگەنـە ئەنجامێـك، بـەڵام ئەگـەر هـەر لـە ڕێـوە، لـە دەماریـان بـدات، بێگومـان گوێـی بـۆ ناگـرن، دەتوانیـن بڵێیـن: ئـەو تەعبیـرە وەك ئـەو ئایەتانـەی سـوورەتی: (سَبأ) وایـە، كـە خـوا دەفەرمـوێ: ﴿قُلْ مَن يَرْزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ قُلِ ٱللَّهُ ۖ وَإِنَّآ أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٢٤﴾ قُل لَّا تُسْـَٔلُونَ عَمَّآ أَجْرَمْنَا وَلَا نُسْـَٔلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٥﴾ قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِٱلْحَقِّ وَهُوَ ٱلْفَتَّاحُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٢٦﴾﴾، كـە ئەمـە لـە زمانـی عەرەبییـدا پێـی دەگوتـرێ: (**إِرْخَـاءُ العِنَـانِ لِلْخَصْـم**)، بـواردان بـە دەمەقاڵێكـەرو جڵـەو شـلكردن بـۆ بەرانبەرەكـەت، تاكـو ئامادەبـێ قسـەت لەگـەڵ بـكات.

٣)- ﴿سُبْحَٰنَ رَبِّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ رَبِّ ٱلْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ﴾، پاكیی بۆ پەروەردگاری ئاسمانەكان و زەوی، پەروەردگاری عەرش، لەوەی ئەوان پەروەردگاری پێ وەسف دەكەن،

ئەمـە هەندێكیـان ئاوایـان مانـا كـردوە: (**أُسَبِّحُ اللـهَ عَـمَّا يَقُولُـونَ وَيَصِفُـونَ بِـهِ اللـه**)، خـوا بـە پـاك دەگـرم لـەوەی ئـەوان دەیڵێـن و خـوای پـێ وەسـف دەكـەن.

٤)- ﴿فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا۟ وَيَلْعَبُوا۟﴾، لێیان گەڕێ با تێبرژێن و، یاریی و گەمە بكەن، یانی: با هەر بڕژێنە نێو قسەی پووچ و بە تاڵەوە، قسەی وا بكەن كە لە گەمەو یارییەوە نیزیكەو، زیاتر لە گەمەو یاریی دەچێت، تاكو قسەی هەق و ڕاست.

٥)- ﴿حَتَّىٰ يُلَٰقُوا۟ يَوْمَهُمُ ٱلَّذِى يُوعَدُونَ﴾، تاكو دەگەنە ئەو ڕۆژە، كە بەڵێنیان پێدراوە، ﴿حَتَّىٰ يُلَٰقُوا۟﴾، خوێندراویشەتەوە: (**حَتَّى يَلقَوا**)، هەتاكو دەگەن، ئەگەر بڵێن: (**يُلقُوا**) لەسەر كێشی (**مُفاعَلة**)یەو، بۆ بەشدارییكردن (**مَشارَكة**)ە، بەڵام ئەگەر (**يَلْقَوا**) بێ، واتە: تاكو پێی دەگەن، دیارە ئەو ڕۆژەی بەڵێنیان پێدراوە، یان هەڕەشەیان پێی لێكراوە، یان سزای دنیایە، یان سزای ڕۆژی دواییە، یاخود هەردووكیانە.

مەسەلەی سێیەم:

ناساندنی خوای بەرزی مەزن، لە میانی چەند سیفەت و کردەوەیەکیدا، وەك حوكمڕانیی ڕەهای گەردوون و، هەبوونی زانیاریی هاتنی ئاخیر زەمان و، بە دەست بوونی تکاو، بەدیهێنەر بوون بۆ تێکڕای مرۆڤەکان:

خوا ﷻ دەفەرمووێ: ﴿ وَهُوَ ٱلَّذِى فِى ٱلسَّمَآءِ إِلَٰهٌ وَفِى ٱلْأَرْضِ إِلَٰهٌ ۚ وَهُوَ ٱلْحَكِيمُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٨٤﴾ وَتَبَارَكَ ٱلَّذِى لَهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَعِندَهُۥ عِلْمُ ٱلسَّاعَةِ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٥﴾ وَلَا يَمْلِكُ ٱلَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِهِ ٱلشَّفَٰعَةَ إِلَّا مَن شَهِدَ بِٱلْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُ ۖ فَأَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٨٧﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە یازدە بڕگەدا:

١)- ﴿ وَهُوَ ٱلَّذِى فِى ٱلسَّمَآءِ إِلَٰهٌ وَفِى ٱلْأَرْضِ إِلَٰهٌ ﴾، ئەو (خوا ﷻ) ئەو کەسەیە، کە هەم لە سەرێ، (لە ئاسمانێ) پەرستراوە، هەم لەسەر زەویش، واتە: (**هوَ مَعبودٌ في العالمِ العلويِّ وَالعالمِ السُفليِّ**)، هەم لە جیهانی سەرێ و، هەم لە جیهانی خوارێ، هەر ئەو پەرستراوە، واتە: هەر ئەو شایستەی پەرسترانە، دەنا پەرستراوی دیکە هەن، بەڵام پەرستنەکەیان نا هەقە.

٢)- ﴿ وَهُوَ ٱلْحَكِيمُ ٱلْعَلِيمُ ﴾، بەس ئەویش کارزانی زۆر زانایە، واتە: خوا ﷻ وەسف کراوە بە حیکمەتی تەواو و، بە زانیاریی تەواو، بە جۆرێك کە پێویستیی بە حیکمەت و زانیاریی هیچ کەسی دیکەو، هیچ شتێکی دیکە نیە.

٣)- ﴿ وَتَبَارَكَ ٱلَّذِى لَهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ﴾، بەرزو بەپێزەو بەردەوامە، ئەو کەسەی حوكمڕانیی ئاسمانەکان و زەوی و، ئەوەی دەکەوێتە نێوانیانەوە، هی ویەو بەدەست ویە.

٤)- ﴿ وَعِندَهُۥ عِلْمُ ٱلسَّاعَةِ ﴾، زانیاریی کاتەکە (**ساعة**)ش تەنیا لە لای ئەوە، (**ساعة**) وەك زۆرجار گوتوومانە: یان مەبەست ئاخیر زەمانە، یان قیامەتە، یان ڕۆژی دواییە بە هەردوو قۆناغەکەیەوە، وشەی (**ساعة**) لە ئەسڵدا بەشێکە لە کات، بەڵام وەك زاراوەیەك بەکارهاتوە، بۆ کاتی هاتنی ئاخیر زەمان، یاخود قیامەت، یاخود ڕۆژی دوایی بە گشتیی.

٥)- ﴿ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴾، تەنیا بۆ لای ویش دەگێڕدرێنەوە، خوێندراویشەتەوە: (**وَإِلَيهِ تَرجعون**)، بەس بۆ لای ویش دەگەڕێنەوە.

لێرەدا کە دەفەرموێ: ﴿ وَتَبَارَكَ ٱلَّذِى لَهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَعِندَهُۥ عِلْمُ ٱلسَّاعَةِ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴾، ئەمە هەواڵدانێکە بەکارهێنراوە لە ستایشکردنی خوادا ﷻ کە مانای (**تَبارَكَ**) واتە: خوا خاوەن پێزو بەرزیی و بەردەوامییە، لەبەر ئەوەی (**تَبارَكَ**) لەسەر کێشی (**تَفاعُل**) بەهێزیی ئەو مانایە دەگەیەنێ، کە لێی داتاشراوە، چونکە ڕێژگەی (**تَفاعُل**) بۆ کارێکە، لە نێوان دوو لایەن دا دەکرێ، وەك (**تَقاتَلا وَتَمارا**)، پێکەوە جەنگان، پێکەوە دەمەقاڵێیان بوو، بەڵام لێرەدا کە بەکاردەهێنرێ بەبێ بەرانبەر ڕەچاوکردنێك، مانای وایە ماناکەی بەهێزە، واتە: ئەوپەڕی پێزو هێزو بەردەوامیی بۆ خوای بەرزو مەزنە، ئنجا مانایەکەی ئاوای لێدێتەوە: حوکمڕانیی ئەم جیهانە، کە کۆتایی دێ و، جیهانی دیکە کە دێ و بەردەوام دەبێ، هەر هی ئەوە، سەرەنجامیش تەنیا بۆ لای ئەوە.

٦)- ﴿ وَلَا يَمْلِكُ ٱلَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِهِ ٱلشَّفَٰعَةَ ﴾، ئەوانەی کە لە جیاتی وی (خوا)، یان جگە لە وی، لێیان دەپاڕێنەوە، هیچیان تکا کردنیان بەدەست نیە.

٧)- ﴿ إِلَّا مَن شَهِدَ بِٱلْحَقِّ ﴾، مەگەر ئەوانەیان کە شایەدیی دەدەن بە هەق، واتە: شایەدیی دەدەن بە یەکتایی خواو، شایەدیی دەدەن بە ڕاستیی پێغەمبەری خوا ﷺ تەنیا ئەوانە توانای تکا کردنیان هەیە لە لای خوا.

٨)- ﴿ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴾، شایەدیی بە هەق دەدەن و ئەوان دەشزانن، واتە: بە بەرچاو ڕوونییەوە شایەدیی دەدەن، ئەمە واتایەکی.

واتایەكـی دیكـەی، ﴿ وَلَا يَمۡلِكُ ٱلَّذِينَ يَدۡعُونَ مِن دُونِهِ ٱلشَّفَٰعَةَ ﴾، ئەوانـەی كـە لێیـان دەپاڕێنـەوە، تـكا كردنیـان بەدەسـت نیـە، ﴿ إِلَّا مَن شَهِدَ بِٱلۡحَقِّ ﴾، واتـە: (إلاّ لِمَـن شَـهِدَ بِالحَـق)، مەگـەر ئـەوان تـكا بكـەن بـۆ كەسـێك، كـە شـایەدیی دەدا بـە هـەق، یـانی: مەگـەر تـكا بكـەن بـۆ كەسـێك، كـە ئەهلـی ئـیمان بووبـێ و، ئـەو هەقـەی خـوا ﷻ بـە پێغەمبـەران دا ناردوویەتـی، ئـەوان قبووڵیـان كردبـێ، ئیمانیـان پـێ هێنابـێ، ﴿ وَهُمۡ يَعۡلَمُونَ ﴾، ئنجـا بـە بەرچـاو ڕوونیـی و شارەزاییشـەوە، قبووڵیـان كردبـێ، نـەك هـەر بـە لاساییكردنەوەی كوێرانـە.

(الطبري) ئەم ئایەتە قورئانییە، بە دوو جۆر مانا دەكات:

١- **(لا يَملِكُ عیسى وَعُزير وَالملائِكة الذينَ يَعبُدُهُم هؤلاءِ المُشرِكون ولايؤمنون، بِالساعة، الشَّفاعةَ عِندَ اللهِ لأحَدٍ إلاّ مَن شَهِدَ بِالحَق، يَعني به عِندَهُم إلاَّ لِمَن شَهِدَ بِالحَق، فَوَحَّدَالله وَأطَاعَهُ على عِلمٍ مِنهُ وَيَقينٍ بِتَوحيد الله)**[1]، واتە: عیساو عوزەیرو ئەو فریشتانەی، ئەو هاوبەش بۆ خوا دانەرانە دەیانپەرستن، كە بڕوایان بە ڕۆژی دوایی نیە، تكاكردنیان لە لای خوا بەدەست نیە، بۆ هیچ كەس، مەگەر كەسێك كە شایەدیی بدات بە هەق، كەسێك خوا بەیەك بگرێ و، بیپەرستێ و فەرمانبەریی بۆ بكات، لە ڕووی زانیاریی و یەقینەوە.

یـانی: عیسـاو عوزەیـرو فریشـتەكان، تەنیـا تـكا بـۆ ئەوانـە دەكـەن، كـە ئەهلـی ئیمانـن.

٢- **(ولاتملك الآلهة التي يدعوها المشركون ويعبدونها من دون الله، الشفاعة: إلاّ عيسى وعزير وذووهما، والملائكة الذين شهدوا بالحق، فأقرّوا به وهم يعلمون حقيقة ماشهدوا به)**، واتە: ئەو پەرستراوانەی هاوبەش بۆ خوا دانەرەكان دەیانپەرستن و لێیان دەپاڕێنەوە، تكاكردنیان بەدەست نیە، جگە لە عیساو عوزەیرو ئەوانەی وەك ئەوانن و، فریشتەكان، ئەوانەی شایەدییان داوە بە هەق و، دانیان پێدا ناوەو، زانیویشیانە، واتە: ئەوەی كە شایەدییان

---

(١) جامع البيان، ج٢٥، ص ١٠٦.

پێداوە، زانیاریی و دڵنیاییان لە بارەی چییەتیەوە هەبووە، کەواتە: پەرستراوەکانی دیکە، چ پەیکەرو دارو بەرد بووبن، چ شەیتان و مرۆڤ بووبن، هەرچی بووبن، کە ئەو شایەدییدانە بە هەقەیان نەبووە، ئەوانە توانای تکاکردنیان نیە.

کە دەفەرمویٚ: ﴿إِلَّا مَن شَهِدَ بِٱلْحَقِّ﴾، دەڵێ: (**الشَّهادةُ بِالحَقِّ: الإقرار بتوحيدُ الله**)، بریتیە لە دانپێنان بە یەکتایی خوادا ﷻ، کە دەشفەرمویٚ: ﴿وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾، واتە: (**وَيَعلَمونَ حَقيقَةَ تَوحيدِهِ**)، واتە: لە ڕووی زانیاریی و بەرچاو ڕوونیەوە ئەو شایەدییە دەدەن و، چییەتی ئەو یەکتاییەی خوا دەزانن.

ئەمە دەشوبهێتە ئەو ئایەتەی لە سووڕەتی (**النَّجم**)دا هاتوە: ﴿وَكَم مِّن مَّلَكٍ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ لَا تُغْنِى شَفَٰعَتُهُمْ شَيْـًٔا إِلَّا مِنۢ بَعْدِ أَن يَأْذَنَ ٱللَّهُ لِمَن يَشَآءُ وَيَرْضَىٰٓ ﴿٢٦﴾﴾، واتە: زۆر فریشتە هەن لە ئاسمانەکاندا، تکاکردنی ئەوان هیچ سوودێکی نیە، مەگەر دوای ئەوەی خوا مۆڵەت دەدا، بۆ هەر کەسێك کە بیەوێ و، ڕازیش بێ (شەفاعەت و تکای بۆ بکرێ).

٩)- ﴿وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَهُمْ﴾، ئەگەر لێیان بپرسی: کێ ئەوانی هێناوەتە دی، کێ دروستی کردوون؟ ئەمە پرسیارکردنی چەسپاندنە، لێرەدا ڕووی دواندن لە پێغەمبەرە ﷺ، یاخود لە کەسێکی دیارییکراو نیە.

١٠)- ﴿لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُ﴾، {ئەگەر لێیان بپرسی کێ ئەوانی دروستکردوە؟}، زۆر بە جەختکردنەوەوە دەڵێن: خوا ﷻ.

١١)- ﴿فَأَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ﴾، کەواتە: بەرەو کوێ لا دەدرێن؟ یاخود: چۆن لا دەدرێن؟ (**أَنَّى: إسْمُ اسْتِفهامٍ عَلَى المَكانِ، فَمَحَلُّهُ نَصبٌ عَلَى الظَّرْفِيَّة، أي: إلى أَيِّ مَكانٍ يُصرَفون؟!**)، بەرەو چ شوێنێك لا دەدرێن؟ یاخود چۆن چۆنی لادەدرێن، واتە: لە پەرستنی خوا، بۆ پەرستنی غەیری خوا لادەدرێن، لە حاڵێکدا کە خوا بەدیهێنەریانەو، خوا پەروەردگارو مشوورخۆیانە، ﴿يُؤْفَكُونَ﴾: (**أفِكَهُ عَن كَذا، يَأفِكُهُ أي: صَرَفَهُ عَنْهُ**)، واتە: لایدا لەو شتە.

مەسەلەی چوارەم و کۆتایی:

خـوا ﷻ ئـاگاداری سکاڵای پێغەمبەرەکەیەتـی ﷺ، لـە چنـگ گەلەکـەی کـە بـڕوا ناهێنـن، ئەویـش فەرمانـی پێـدەکات، بـە ڕوو لـێ وەرگێڕانیان و پشـتگوێ خسـتنیان، تاکـو کاتـی خۆیـان دێ:

خــوا ﷻ دەفەرمــوێ: ﴿ وَقِيلِهِۦ يَـٰرَبِّ إِنَّ هَـٰٓؤُلَآءِ قَوۡمٞ لَّا يُؤۡمِنُونَ ﴿٨٨﴾ فَٱصۡفَحۡ عَنۡهُمۡ وَقُلۡ سَلَٰمٞۚ فَسَوۡفَ يَعۡلَمُونَ ﴿٨٩﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە، لە سێ بڕگەدا:

١)- ﴿ وَقِيلِهِۦ يَـٰرَبِّ إِنَّ هَـٰٓؤُلَآءِ قَوۡمٞ لَّا يُؤۡمِنُونَ ﴾، گوتراوەکەیشی: ئەی پەروەردگارم! ئەوانە کۆمەڵێکن بڕوا ناهێنن، خوێنراویشەتەوە: (**وَقِيْلَهُ**)، کە بێگومان ڕاناوەکەی بۆ پێغەمبەر ﷺ دەچێتەوە، ئنجا ئەگەر (**وَقِيْلِهِ**) بێ:

أ- ئنجا ئەگەر (وقِيلِهِ) بێ: (قِيل)، واتە: قسە، (**القِيلُ: مَصْدَرُ قَالَ، وَالأَظْهَرُ أَنَّهُ اسمٌ مُرادٌ بِهِ المَفعولُ، أي: المَقولُ، مِثلُ الذِّبْحِ بِمَعنى مَذْبُوح، وَالمَعنى: مَقولُهُ، وَالضَّمِيرُ المُضاف إليهِ (قِيل)، ضَمِيرُ الرَّسُولِ ﷺ بِقَرِينَةِ السِّيَاقِ**)، وشەی (قیل) چاوگی (قال)یە، ناوێکە مەبەست پێی: بەرکار (**مَفعولٌ به**)ە، واتە: گوتراوەکەی، وەك (ذِبح) بە مانای (مَذبوح)، واتە: سەربڕاو، کەواتە: کە دەفەرموێ: (**وَقِيلِهِ**)، واتە: گوتراوەکەی پێغەمبەر ﷺ، ڕاناوەکەش لە (قِيلِهِ)دا، دەچێتەوە بۆ پێغەمبەر ﷺ، کە بە پێی سیاق دیارە.

واتـە: گوتـراوی پێغەمبـەر ﷺ قسـەکەی پێغەمبـەر ﷺ کە چـی فەرمووی؟ ﴿ يَـٰرَبِّ إِنَّ هَـٰٓؤُلَآءِ قَوۡمٞ لَّا يُؤۡمِنُونَ ﴾، ئـەی پـەروەردگارم! ئەوانـە کۆمەڵێکـن بـڕوا ناهێنـن، ئەمـە سـکاڵاکردنی پێغەمبـەر ﷺ بـوو، لـە چنـگ قەومـە کەللـەڕەق و بێبڕوایەکـەی.

ب- بەڵام ئەگەر (**قِيْلَهُ**) بێ، لە حاڵەتی بەرکار (**مَفعولٌ بِهِ**)دا دەبێ و، ئەو کاتەش دەگێڕدرێتەوە بۆ سەر ڕستەی پێشێ، کە دەفەرموێ: ﴿ أَمۡ يَحۡسَبُونَ أَنَّا لَا نَسۡمَعُ سِرَّهُمۡ وَنَجۡوَىٰهُمۚ ﴾، ئایا پێیان وایە کە ئێمە قسەی پەنهانی ئەوان و چپە چپی ئەوان نابیستین؟

لێرەش دەفەرموێ: (وَقِيلَهُ) واتە: هەم چپەو قسەی پەنهانی ئەوان دەبیستین، (وَقِيلَهُ) هەم قسەی پێغەمبەریش ﷺ دەبیستین، کە سکاڵای کرد بۆ لای خوا ﷻ لە دەست قەومەکەی، فەرمووی: ئەی پەروەردگارم! ئەوانە کۆمەڵێکن بڕوا ناهێنن.

شارەزایانی ڕێزمانی عەرەبیی، دەڵێن: (قِيلَهُ) چاوگەو (نُصِبَ عَلَى أَنَّهُ مَفعولُ مُطلَقٌ أي: يَسْمَعُ وَيَعْلَمُ، قولَهُ: ﴿ يَٰرَبِّ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ قَوۡمٞ لَّا يُؤۡمِنُونَ ﴾) یانی: (قِيلَهُ) مەنصووبە وەك بەرکاری ڕەها، یانی: خوا قسەکەی دەبیستێ و دەزانێ: (يا ربِّ....)، بەڵام ئەگەر (قِيلِهِ) بێ، دەچێتەوە بۆ: ﴿ وَعِندَهُۥ عِلۡمُ ٱلسَّاعَةِ ﴾، واتە: (وَعِنْدَهُ عِلْمُ قِيلِهِ)، هەروەها زانیارییشی هەیە، خوا ﷻ بە فەرمایشتەکەی پێغەمبەر ﷺ کە سکاڵای لە دەست گەلەکەی کردوە.

هەڵبەتە پێغەمبەران (عليهم صلاة والسلام) لە چەند شوێنێکی قوڕئاندا، لێیان گێڕدراوەتەوە کە سکاڵایان کردوە بۆ لای خوا ﷻ، بۆ وێنە:

١- لە سوورەتی (الفُرقان)دا: ﴿ وَقَالَ ٱلرَّسُولُ يَٰرَبِّ إِنَّ قَوۡمِي ٱتَّخَذُواْ هَٰذَا ٱلۡقُرۡءَانَ مَهۡجُورٗا ٣٠ ﴾، واتە: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەی پەروەردگارم! کۆمەڵەکەم، خەڵکەکەم، ئەم قوڕئانەیان واز لێ هێنا.

٢- هەروەها لە سوورەتی (نوح)دا، نووح ﷺ، سکاڵای بۆ لای خوا کردوە: ﴿ قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوۡتُ قَوۡمِي لَيۡلٗا وَنَهَارٗا ٥ فَلَمۡ يَزِدۡهُمۡ دُعَآءِيٓ إِلَّا فِرَارٗا ٦ ﴾، نووح ﷺ چەند سکاڵایەك دەکات بۆ لای خوا ﷻ.

٣- هەروەها لە سوورەتی (الدُّخان)دا: ﴿ فَدَعَا رَبَّهُۥٓ أَنَّ هَٰٓؤُلَآءِ قَوۡمٞ مُّجۡرِمُونَ ٢٢ ﴾، مووسا ﷺ، لە پەروەردگاری پاڕایەوە، ئەوانە کۆمەڵێکی تاوانبارو خراپەکارن.

کەواتە: ئەمەش سکاڵای پێغەمبەری خاتەمە ﷺ، لەدەست گەلە کەللەڕەق و سەرکێشەکەی.

٢)- ﴿ فَٱصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَٰمٌ ﴾، چاوپۆشییان لێ بکە، یاخود ڕوویان لێوەرگێڕەو بڵێ: سەلام، خوێندراویشەتەوە: (**فَسَوفَ تَعْلَمُون**)، واتە: بەشێوەی دواندن لەمەودوا ئێوە دەزانن، هەندێك لە زانایان گوتوویانە: دوای ئەوەی ئایەتەکانی فەرمان کردن، بە جەنگ و جیهاد هاتوونە خوارێ، ئەمە نەسخ بۆتەوە، چونکە خوا ﷻ فەرمان بە پێغەمبەر ﷺ دەکات: ڕوویان لێوەرگێڕە، یاخود چاوپۆشییان لێ بکە، لە مافی خۆت، کە بەبێ نەزاکەت دەتدوێنن و تۆمەتت بۆ هەڵدەبەستن، قسەی خراپت لە بەرانبەردا دەکەن، لە هەقی خۆت چاوپۆشییان لێ بکەو، بڵێ: سەلام، وەك زانایان گوتوویانە: (**سَلاَمَ مُوادَعَةٍ وَمُتَارَكَة**)، سەلامکردنی خوا حافیزیی و وازلێهێنان، نەك سەلامکردنی بڵێ: ئاشتیی و سەلامەتییتان لەسەر بێ.

٣)- ﴿ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴾، لە مەودوا دەزانن، خوێنراوەتەوەش: (**فَسَوفَ تَعْلَمون**) ئەوەش شێوازی ئاوڕدانەوە (**ءِالتفات**)ە، یانی: لە مەودوا دەزانن ئەی بێبڕوایەکان! تووشی چ سزایەك دەبن.

گوتمان: هەندێك لە زانایان گوتوویانە: ئەم ئایەتە نەسخ بۆتەوە، دوای ئەوەی ئایەتەکانی فەرمان کردن بە جەنگ هاتوونە خوارێ.

بەڵام وانیە، هەرچەندە نەك هەر لێرە، لە زۆر شوێنی دیکەش دا، هەموو ئەو ئایەتانەی فەرمان دەکەن بە چاوپۆشییکردن و ڕوو لێوەرگێڕان و پشتگوێ خستن، هەندێك لە زانایان گوتوویانە: هەموو ئەوانە نەسخ بوونەوە، بەڵام بێگومان ئەو بۆچوونە ڕاست نیە، چونکە:

أ- جارێ لە قوڕئانی مەککەیدا، ئایەتی نەسخ کراوە هەر ناگونجێ هەبێ.

ب- پێغەمبەری خوا ﷺ لە مەدینەش کاتێ قسەی ناشایستەی هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان، یاخود هی جوولەکەکان، بەڵکو جاری وا هەیە هی مسوڵمانانی دڵ نەخۆشیشی دەبیست، هەر لاملی تێدەکردن و پشتگوێی دەخستن.

ج- ئەوە یەکێکە لە ڕەوشتە بەرزەکانی پێغەمبەر ﷺ کە خوا ﷻ فەرمانی پێکردوە، خۆییان پێ برازێنێتەوەو شتێکی چەسپاوەو، حوکمێکی شەرعیی کاتیی نیە، کە بگونجێ نەسخی بەسەردا بێ، هەرچەندە لە هەموو قورئان دا یەك حوکمی تێدانیە، نەسخ کرابێتەوە، بەو واتایە کە کاری پێ نەکرێ.

ئنجا (**محمد أمين الشنقيطي**)، لە تەفسیرەکەی خۆی: (**أضواءُ البيان**)دا، دەڵێ: باسکردنی نەسخ لێرەدا، هیچ ڕێی تێناچێ، چونکە جەنگ کردن لە شوێنێك دایە، کە پێویستە جەنگی تێدا بکرێ و، لە شوێنێکیش دا کە پێویست بێ، بە ڕەوشتی جوان و لێبوردەیی و سینگ فراوانیی و، چاوپۆشی مامەڵە بکرێ، ئەویش لە شوێنی خۆی دا، وەك لە تەفسیرەکەیدا[1] گوتوویەتی، زانایانی دیکەش لەو بارەوە هەمان قسەیان کردوە.

کەواتە: لە کۆتایی ئەم سوورەتەدا، خوا ﷻ ڕایدەگەیەنێ، کە ئاگاداری ئەو قسەیەی پێغەمبەرە ﷺ کە سکاڵای بۆ لای پەروەردگاری کردوە: پەروەردگارم! ئەوانە کۆمەڵێکن بڕوا ناهێنن، خوای پەروەردگاریش پێی دەفەرموێ: ﴿ فَٱصۡفَحۡ عَنۡهُمۡ ﴾، ڕوویان لێوەرگێڕەو، چاوپۆشییان لێ بکە، لە هەقی خۆت، ﴿ وَقُلۡ سَلَٰمٞۚ ﴾ پێشیان بڵێ: سەلام، خواتان لەگەڵ، مادام هەر بڕوا ناهێنن و لەگەڵیاندا گەیشتوویە بن بەست، کاتی خۆتیان لەگەڵ بە فیڕۆ مەدە.

﴿ فَسَوۡفَ يَعۡلَمُونَ ﴾، لە مەودوا دەزانن، یاخود پێیان بڵێ: سەلامتان لێ بێ، (**فَسَوفَ تَعلَمون**)، لەمەودوا ئێوە دەزانن، یانی: ئەوە هەمووی فەرمایشتی پێغەمبەرە ﷺ، دیارە لە حاڵێکی وادا، کە ئینسان لەگەڵ کەسانێکدا کە کەللەڕەقن و، نەسەلمێنن و هیچیان لێ هەڵناکرێ، دەگاتە بنبەست، هیچ چاری نیە، مەگەر بڵێ: خوا حافیزتان بێ و، چی دیکە کاتی خۆییان لەگەڵدا بەفیڕۆ نەدات.

---

(١) ج٧، ص٧.

لێرەدا دێینە کۆتایی تەفسیری سووڕەتی (الزخرف)، لە خوای پەروەردگار داواکارین، کە بە لوتف و کەرەمی خۆی، عەقڵمان هۆشیارترو، دڵمان بێدارتر بکات، بۆ باشتر لێ تێگەیشتنی فەرمایشتەکەی و، چاکتر تێدا پێگەیشتنی، بە هۆی پێوە پابەندبوون و بەرجەستە کردنیەوە، چ ئەوەی لە ژیانی تاکییمان دا دەکرێ، چ ئەوەی لە ژیانی خێزانیی و، چ لە ژیانی کۆمەڵایەتیی و، چ لە ژیانی سیاسییماندا، یارمەتییمان بدات، ئەم قورئانە خۆمانی پێ بژێنینەوەو، دەوروبەرمانی پێ بژێنینەوەو، خۆمانی پێ پاك و چاك بکەین، دەوروبەرمان پێ پاك و چاك بکەین.

سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

نێــوەڕۆک

تەفسیری سوڕەتی فصلت

تەفسیری سوڕەتی الشوری

تەفسیری سوڕەتی الزخرف

AliBapir
AliBapir
www.alibapir.net